

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КІРОВОГРАДСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Studia in honorem

Серія:
Філологічні науки
(мовознавство)

Випуск 126

Кіровоград – 2014

Наукові записки. – Випуск 126. – Серія: Філологічні науки (мовознавство) – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – 606 с.

До наукових записок увійшли статті, присвячені дослідженню актуальних питань теорії та практики перекладу, прикладної лінгвістики, а також дослідженням функціонування мов у полілінгвальному, полікультурному й поліетнічному світі.

Збірник розрахований на наукових працівників, викладачів, студентів філологічних факультетів, а також учителів-словесників.

Друкується за ухвалою вченої ради Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
(протокол № 7 від 27.01.2014 року).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

1. Олег Семенюк	– доктор філологічних наук, професор
(відповідальний редактор).
2. Григорій Клочек	– доктор філологічних наук, професор.
3. Болеслав Кучинський	– кандидат філологічних наук, професор.
4. Василь Лучик	– доктор філологічних наук, професор.
5. Володимир Манакін	– доктор філологічних наук, професор.
6. Василь Марко	– доктор філологічних наук, професор.
7. Володимир Панченко	– доктор філологічних наук, професор.
8. Валентина Парашук	– кандидат філологічних наук, професор.
9. Василь Ожоган	– доктор філологічних наук, професор.
10. Олег Поляруш	– кандидат філологічних наук, професор.
11. Олена Семенець	– доктор філологічних наук, професор.
12. Олександр Білоус	– кандидат філологічних наук, професор
(відповідальний за випуск).

Статті подано в авторській редакції.

© Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2014

НА ПОШАНУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА З НАГОДИ 70-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ДОКТОРА ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА, АКАДЕМІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ ТАРАСА РОМАНОВИЧА КИЯКА

КИЯК Тарас Романович

Відомий український учений-мовознавець, германіст, термінолог, провідний фахівець у питаннях перекладознавства, соціолінгвістики, мовного планування та мовної політики, доктор філологічних наук, професор, Академік вищої школи України; завідувач кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Народився 23 березня 1944 року в м. Винники на Галичині (нині передмістя Львова). У 1965 р. закінчив факультет романо-германської філології Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича за спеціальністю «Німецька мова та література». У 1965 – 1966 служив у лавах протиповітряної оборони. З 1966 р. по 1977 р. – викладач кафедри німецької мови, у 1977 – 1984 рр. – доцент, а у 1984 – 1994 рр. – професор і завідувач (ще з далекого 1980 р.) кафедри німецької мови ЧДУ ім. Ю. Федьковича.

У 1978 р. Т. Р. Кияк захистив у Львові кандидатську дисертацію «Оценка степени мотивированности лексических единиц» (науковий керівник – проф. Е. Ф. Скороходько), а у 1989 р. вже в Москві – докторську роботу «Мотивированность лексических единиц: количественные и качественные характеристики» (за наукового консультування все того ж самого проф. Е. Ф. Скороходька). Із 2003 року незмінний завідувач кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Загальний науково-педагогічний стаж роботи Т. Р. Кияка у навчальних закладах III – IV рівнів акредитації становить 48 років. Керує низкою господарських тем. З 2003 р. обіймає посаду завідувача кафедрою теорії і практики перекладу з німецької мови. Підготував понад 30 кандидатів наук і 1 доктора наук.

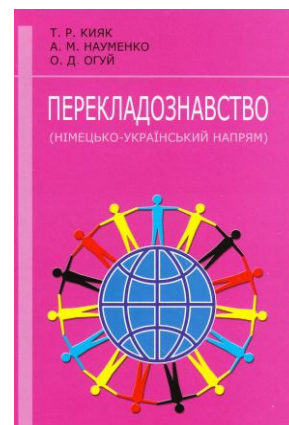
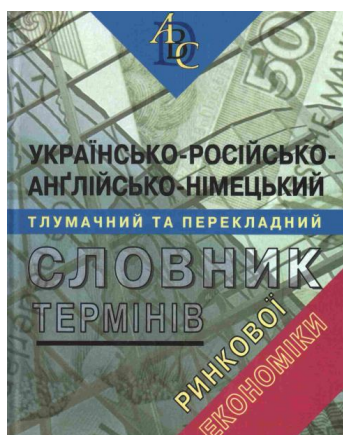
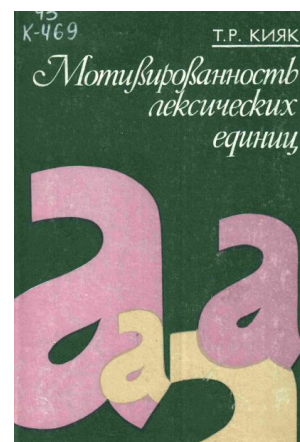
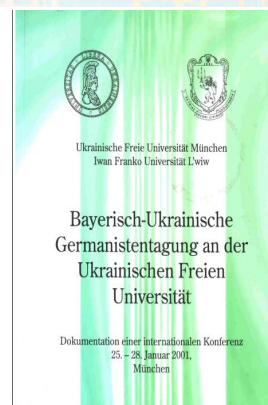
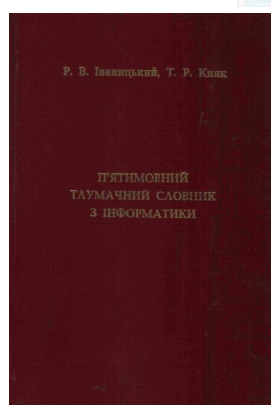
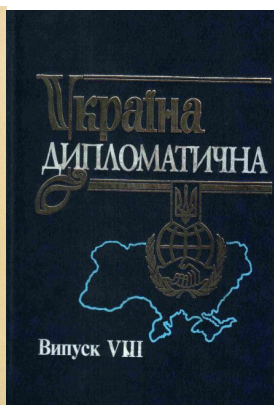
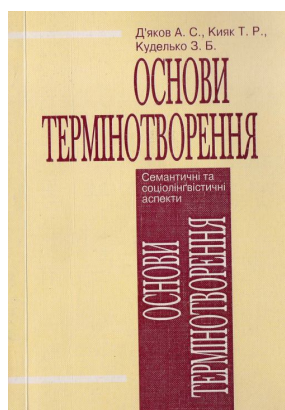
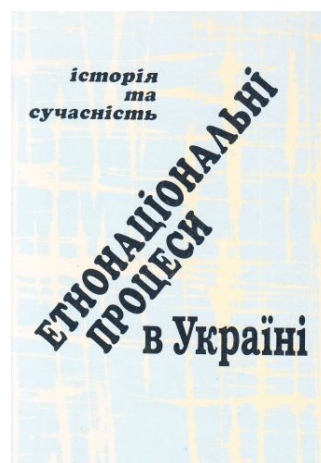
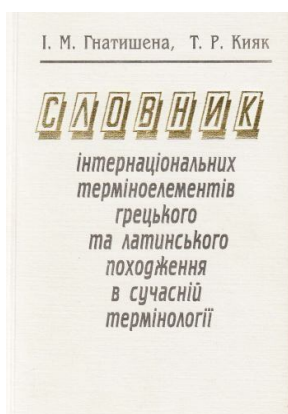
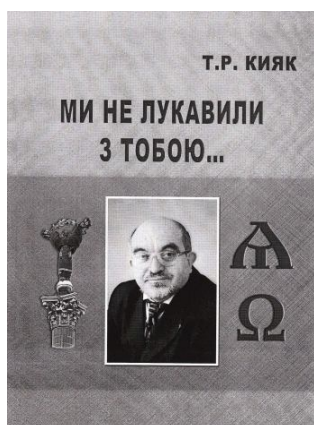
Т. Р. Кияк – знаний своєю активністю громадський та політичний діяч. У 1998 – 2000 рр. перебував на посаді помічника 1-го заступника Секретаря Ради національної безпеки і оборони України. Із 2001 по 2002 рр. працював головним консультантом з питань національної безпеки у Національному інституті стратегічних досліджень. Став одним із засновників науково-дослідного центру буковинознавства. У 1990 – 1992 рр. – голова Чернівецької обласної організації Товариства «Просвіта». У 1994 – 1998 рр. був народним депутатом України 2-го скликання, де представляв Демократичну партію України, став одним із співавторів Конституції України. Почесний доктор Інституту Центральної Європи (Відень). Надзвичайний професор Українського вільного університету (із 2002 р., Мюнхен). Член Президії Української спілки германістів вищої школи та відповідальний редактор наукового журналу «Германістика в Україні», член Міжнародної федерації термінологів (із 1986 р., Варшава) та голова Українського термінологічного товариства (із 2002 р.).

Відмінник народної освіти (1982). Кавалер ордена «За заслуги» III ст. (1997 р.).

Автор 6 монографій (і співавтор іще 4-ох) та понад 220 статей. Серед основних публікацій монографії: «Мотивированность лексических единиц» (1988), «Лингвистические аспекты терминоведения» (1989), «Основи термінотворення» (2000), «Дискурс іноземномовної комунікації» (2003), «Україна дипломатична» (2002), «Етнонаціональні процеси в Україні» (2001), «Мовна політика і термінознавство» (2004), «Теорія і практика перекладу німецької мови» (2006), «Перекладознавство» (2010), «Лінгвокультурні особливості авторського стилю творів Йозефа Рота» (2013) тощо.

Володіє німецькою, польською та англійською мовами. Захоплюється туризмом, спортом і музикою.

ЯКЩО НЕ Я, ТО ХТО Ж?: ТАРАС РОМАНОВИЧ КИЯК: ЛЮДИНА, ДІЯЧ, УЧЕНИЙ-ТЕРМІНОЛОГ

Олександр ОГУЙ (Чернівці, Україна)

У статті йдеться про життєвий та творчий шлях провідного германіста та термінолога України Тараса Романовича Кияка (р.н. 1944), наводяться основні віхи його життя та основні здобутки.

Ключові слова: германіст, термінолог; Тарас Романович Кияк; віхи життя; здобутки; праці.

В статье говорится о жизненном и творческом пути ведущего германиста и термиолога Украины Тараса Романовича Кияка (г.р. 1944), приводятся основные вехи его жизни и основные достижения.

Ключевые слова: германист, терминолог; Тарас Романович Кияк; вехи жизни; достижения; научные труды.

The article deals with the life and career of the leading Germanist and terminologist of Ukraine Taras Romanovich Kyiak (born 1944), the major milestones of his life and major achievements have been described.

Keywords: specialist in German studies and terminology, Taras R. Kyiak; milestones of life, achievements, scientific works.

Формальний перелік досягнень ювіляра, що лише частково їх фіксує, вражає – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови (з 07.2003 р.) престижного Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, голова науково-методичної комісії Міністерства освіти і науки України з іноземної філології, почесний доктор Інституту придунайських країн та директор громадської організації Інституту Центральної Європи (2006 р., Відень), надзвичайний професор Українського Вільного університету (УВУ, Мюнхен, 2002), народний депутат II скликання (1994-1998), автор статті 10 Конституції України. Член Правління Центрального проводу Української народної партії (з 01.2003) та Президії товариства "Україна-Світ". Член Академії наук вищої школи України. Член Президії Української спілки германістів вищої школи та відповідальний редактор заснованого при його активній участі наукового журналу "Германістика в Україні", який отримав у 2008 році гриф ВАК України. Він також член Міжнародної федерації термінологів (з 1986 р., Варшава), голова Українського термінологічного товариства (з 24.09.2002). За свої заслуги Т.Р. Кияк має відзнаки: «Відмінник освіти» (1982), Орден «За заслуги III ступеня», Почесну грамоту ВРУ, Почесну грамоту КНУ, «Почесний громадянин міста Винники» (23.08.2012) тощо, хоча вони далеко не повністю відображають його досягнення. Звідки ж такі досягнення, завдяки чому Тарас Романович їх досяг?

Андре Моруа, великий майстер художніх біографій, вважав свого часу, що метою письменника є бажання «намалювати індивіда, а науку цікавлять лише узагальнення». Опираючись на це міркування, оптимальний портрет особистості ученого, очевидно, постане при поєднанні і людської індивідуальності, і учених узагальнень. Зробимо таку спробу, враховуючи ще й думку Антуана де Сент-Екзюпері, за яким «всі ми родом із дитинства...», де на нас визначальний вплив мають батьки (зі своєю генетикою) та сімейне виховання.

23 березня 1944 р. у містечку Винники (нині передмістя Львова) в родині патріотичної інтелігенції на божий світ появився наш ювіляр Т.Р. Кияк. Любляча мати учителька молодших класів Марія Іванівна (1924) та тато Роман-Андрій (17.05.1920-27.12.1998), учитель іноземних мов і греко-католицький священник у підпіллі, який належав до руху опору – був головним референтом СБ Львівського повіту (псевдо Кривоніс, Фігурка), уникаючи арештів, змушені були часто переїздити з одного населеного пункту до іншого. Батьки спонукали старшого Тараса (як і решту 3 синів і дочку) «до якісної праці на будь якій роботі» (Т.Р. Кияк), у т.ч. і до важкої фізичної сільськогосподарської, та до інтенсивних занять як навчанням, так музикою і спортом, щоб жодна хвилиночка не була згаяна. Від батьків (особливо батька, який мав, крім Московських курсів іноземних мов, ще й неповну теологічну освіту та декілька курсів консерваторії) діти отримали засади жорсткої самодисципліни та працелюбності, а також основи німецької мови, логіки, риторики, музики і т.п. Всі діти здобули успіх та визнання, ставши відомими фахівцями – причому троє докторами наук.

Завдяки гарній підготовці Тарас Кияк вступив у 1960 р. на факультет романо-германської філології Чернівецького держуніверситету (ЧДУ), який із відзнакою закінчив у 1965 р. За роки

навчання «Тарасик» проявив себе, за спогадами однієї із його викладачок п. проф. С.Н. Денисенко, як блискучий студент-лідер, який займався не лише навчанням, а й організовував різні заходи, туристичні походи та поїздки. Хлопчина кипучої енергії ще й боксував, грав у футбол, волейбол, де був капітаном факультетських команд, бігав та займався всіма видами спорту, отримавши, за факультетськими легендами, 18 спортивних розрядів. Цілеспрямованої енергії Тарасу ще вистачало, щоб займатися музикою (грає на 15 музичних інструментах) та співати в студентському та згодом викладацькому хорі. І тепер він своїм могутим, добре поставленим голосом захоплює серця слухачів чи може, змагаючись із колегами, зіграти на гітарі чи дрибмі.

Трудову діяльність Тарас Романович розпочав ще під час навчання – був перекладачем та вожатим піонерського табору "Артек", де серед його вихованок була дочка першого космонавта СРСР Юрія Гагаріна. Навчаючись на четвертому курсі, діяльний Тарас працював лаборантом кафедри німецької філології Чернівецького університету, а потім відбув до лав армії (війська ППО: 1965-66). Після проходження строкової служби в армії, де він організував ансамбль, повернувся до рідного університету, де обійняв посаду асистента (1966-1977), а згодом – старшого викладача та доцента (1979-94) кафедри німецької філології.

У той час – у 1974-1979 рр. – автор статті був студентом німецького відділення факультету іноземних мов ЧДУ. На все життя запам'ятався прихід ще молодого старшого викладача. Той, невисокий, кремезний, енергійно влетів в аудиторію з великим портфелем, поглянув з під густих брів гіпнотичними чорними очима на студентів і заговорив блискучою німецькою мовою. Групу він вразив ще як максималіст – він задав нашій групі, яка вважалася найкращою групою України (19 відмінників із 20 студентів) прочитати до наступного дня німецьку 250-сторінкову книгу та здати всі слова (допускалося не більше п'яти помилок). Наступного дня з'ясувалося, що найсильніший прочитав за ніч всю книгу, декілька сильних – на 50-70 сторінок менше, а дехто зумів справитися лише з 70 сторінками тексту. На це не стільки насмішкувато, як жартівливо поблискуючи очима, Тарас Романович Кияк резюмував: «Тепер я знаю, хто з Вас, що і скільки зможе зробити, тобто що можна від вас чекати...».

На протигагу більшості викладачів, які боялися втратити свій авторитет, Тарас Романович, блискучий лектор-ритор, вільно – неприпустимий для того часу факт! – дискутував зі студентами, наводячи оригінальні факти та логічні аргументи, чим ті інколи користалися, особливо, коли були невідповідними – вони виставляли на дискусію найсильніших, яким доводилося витримувати бій аж до дзвінка. Одному з студентських опонентів, відзначивши заїкання того, він як ритор порекомендував розтягувати слова, що допомогло тому незабаром виправити цей недолік. Студенти оцінили і ерудицію, і логіку, і демократизм лектора: захоплені таким Учителем-лідером, ходили з ним у туристичні походи до Карпат і, милуючись красою рідного краю, під акомпанемент його гітари захоплено співали пісні...

У 1978 р. Т. Р. Кияк захистив у Львові кандидатську дисертацію «Оценка степени мотивированности лексических единиц» (науковий керівник: проф. Е. Ф. Скороходько, відомий своїм українофільством), а в 1980 р., отримавши вчене звання доцента, будучи безпартійним (нечуваний факт !!!), очолив кафедру іноземних мов (1984-1994). У цей час запам'ятався Тарас Романович Кияк своїми оригінальними виступами на викладацьких метод-семінарах. Блискучий оратор спочатку спародіював стандартне бубоніння колег при читанні, а потім, відкинувши листочок, видав блискучу доповідь, сповнену фактами, поєднаними з іскрометним гумором.

Слухачів, колег та студентів завжди вражала маса найрізноманітнішої інформації, що Тарас Романович як ерудит та енциклопедист знає та вільно використовує – від кількості сходинок Вавилонської вежі, відомої за даними археологів, до незліченої кількості віршів. Воно й не дивно – Тарас Романович перечитав та просіяв тисячі різноманітних книг. Автора статті свого часу вразила сама бібліотека тоді ще доцента Т.Р. Кияка, що, укладена на акуратних стелажах, складалася із декількох тисяч фоліантів кінця 19-початку 20 ст. у гарних шкіряних оправах – «придбав у сім'ях євреїв, що масово виїздили з Чернівців». Читав книги він глибоко – в «ендеєрівській» книзі, яку він подарував університетській бібліотеці, були сотні поміток його специфічно дрібним почерком, де підбиралися кращі українські еквіваленти (може, звідти й професійний інтерес для теорії та практики перекладу) та оригінально коментувався зміст.

Захистивши у лютому 1989 р. після 9-годинного захисту (надійшла депеша КГБ про неблагонадійність як батьків, так і самого підзахисного) докторську дисертацію «Мотивированность лексических единиц: количественные и качественные характеристики» (за наукового консультування проф. Е.Ф. Скороходька) у представницькій спецраді Військового інституту ім. Кржижановського (м. Москва), Т.Р. Кияк отримав звання професора і повернувся до Чернівецького університету, де знову обійняв посаду завідувача кафедри іноземних мов. Попри захист та масу обов'язків, Тарас Романович Кияк продовжував і надалі брати активну участь у спортивному житті факультету, інтенсивно виступаючи за команду викладачів факультету на всіх спортивних змаганнях – від шахів до футболу з волейболом. Його футбольні фінти вражали технікою, а волейбольні подачі – силою. Команда викладачів, очолювана майже 50-річним Т.Р. Кияком, на дні ІНМОВ (1993) гідно протидіяла студентському чемпіону Чернівецького університету з футболу.

Завдяки своїй активній життєвій позиції та гарному патріотичному вихованню Тарас Романович Кияк з самого початку перебудови успішно поєднував викладання та науку з громадською працею. Він як громадський діяч активно брав участь у громадсько-політичному житті, був серед засновників однієї з перших громадсько-політичних організацій України 80-х років "Зеленого Руху Буковини", співзасновником обласної організації Народного Руху України (НРУ), співзасновником науково-дослідницького центру буковинознавства. Тривалий час очолював обласні організації Товариства української мови "Просвіта" (1990-92) та Демократичної партії України (ДемПУ), членом та головою Чернівецької обласної організації якої став у 1990 р. (згодом він буде членом Національної ради ДемПУ та головою Контрольно-апеляційної комісії ДемПУ: 03.1999). Саме Тарас Романович Кияк розпочав процеси демократизації в Чернівецькій області, активно сприяв налагодженню нових стосунків між Україною та Австрією, Німеччиною, Румунією, Боснією. Він і відкрив на Буковині, Прикарпатті, Одещині та в Румунії 20 пам'ятників та погрудь видатним постатям України і встановив пам'ятні хрести (у т.ч. і на Говерлі).

Що вражає, єдиним із тогочасних філологів найвищої категорії Тарас Романович Кияк був народним депутатом України 2-го скликання з 04.1994 до 04.1998 р. У парламенті він став членом Комітету у закордонних справах і зв'язках з СНД, координатором групи "Конституційний центр" (до цього був членом групи "Державність"). Будучи народним депутатом України, Тарас Романович брав активну участь у конституційному процесі, і завдяки блискучому володінню німецькою мовою очолював міжпарламентську групу "Україна-Німеччина" (1995-98), подав десятки законодавчих пропозицій, в т.ч. прийнятої Верховною Радою 10-ї статті Конституції, організував закордонні конференції на найвищому рівні на тему "Україна", вирішував проблеми діаспори, міждержавних взаємин, інформаційної безпеки держави та цілу низку питань свого виборчого округу. У коридорах на прийомі були десятки людей, яким він устигав дати раду. Загалом народний депутат Т.Р. Кияк, сангвінічний холерик за своїм природним темпераментом, відзначався надзвичайно швидкими реакціями, гнучким мисленням та оригінальними, «пробивними» рішеннями.

З 1998 року Тарас Романович працював на відповідальних посадах Ради національної безпеки і оборони України, головним консультантом з питань національної безпеки Інституту стратегічних досліджень при Адміністрації Президента. У 1998-2000 рр. він був помічником 1-го заступника Секретаря Ради національної безпеки і оборони України. У 2001-02 рр. він став головним консультантом із національної безпеки при Національному інституті стратегічних досліджень, проте продовжував брати участь у громадській діяльності. У 2002 та 2006 рр., коли вирішальну роль відігравали уже фінанси кандидата, Тарас Романович Кияк висувався кандидатом в народні депутати України, де він регулярно здобував другі місця.

У сімейному житті Тарас Романович Кияк результативний і щасливий. Дружина Олена Федорівна (1948 р.н.) – вчителька. Разом виховали трьох дітей: Андрія (1972) – кандидата економічних наук, що тривалий час був керівником групи радників НБУ; Максима (1982) – кандидата філософських наук, провідного спеціаліста Інституту стратегічних досліджень при Президентові України, що пише докторську дисертацію про соціальні доктрини ісламу і християнства та дочку Лесю (1984), що стала кандидатом філологічних наук при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

Попри величезну громадську діяльність, Тарас Романович Кияк, будучи лідером у житті, залишається лідером і в науці. Блискучий промовець, визнаний германіст був членом Ради К 35.051.15 при Львівському національному університеті імені Івана Франка, є членом спеціалізованої Ради при Київському національному університеті ім. Т.Г. Шевченка і ради К 11.01.04 при Південноукраїнському державному університеті ім. К.Д. Ушинського (Одеса). Його авторитетної думки як експерта чи опонента чекали й чекають десятки аспірантів, які ретельно конспектують його промови. Виступи на захистах і на післязахистових процедурах дозволяють побачити оригінальність мислення, властиву справжньому вченому, що знаходить вираження і в експромтах, побудованих на внутрішніх формах прізвищ, і в організації застілля з нестандартними тостами та хорovým і сольним співом.

Як науковий керівник та консультант, який блискуче володіє німецькою, добре знає російську, польську та англійську мови, Тарас Романович Кияк є щасливим «Doktorvater: керівником дисертацій», бо як «генератор-ідеатор» має масу перспективних ідей для формулювання тем кандидатських дисертацій. Під керівництвом проф. Кияка Т. Р. уже захищено близько 30 кандидатських дисертацій та одна докторська. Серед захищених робіт не лише термінологічні праці з германістики та англістики, а й тюркології, бірманістики тощо. Зараз він керує цілою низкою аспірантів та здобувачів, консультує дві докторські дисертації.

Тарас Романович інтенсивно працює і над науковою письмовою продукцією, підготувавши 6 монографій та розділи в 4 монографіях, а також понад 220 статей та бл. 20 матеріалів конференцій (всього понад 250 публікацій) у різних галузях: германістика, загальне мовознавство, термінознавство, перекладознавство, зіставне мовознавство, прикладна лінгвістика, соціолінгвістика тощо. І нині він має багато мрій та планів – перевидати «Теорію та практику перекладу», випустити ряд термінологічних словників, завершити монографію з термінознавства, яку чекає увесь науковий світ.

Як дослідник Т.Р. Кияк пропонує оригінальні шляхи розв'язання лінгвістичних проблем, які можна описати наступним чином: Він розглядає семіотичні особливості категорії вмотивованості лексичних одиниць, застосовує визначення взаємозалежностей між внутрішньою формою та лексичним значенням як критерій відбору термінів та нормалізації терміносистем, що слугує базою для елімінації синонімії в процесі науково-технічного перекладу, редагування та реферування фахових текстів.

Саме Т.Р. Кияк почав вивчати фахові мови як новий напрям лінгвістичних досліджень. Фахова мова – сукупність усіх мовних засобів, уживаних в обмеженій професійною ділянкою сфері комунікації для забезпечення взаєморозуміння між людьми, які працюють у цій галузі. Функціонування фахової мови забезпечує докладно визначена термінологія. Словник професійних текстів містить вузькогалузеві лексеми, міжгалузеві наукові терміни, професіоналізми (виробничу лексику), номенклатурні назви, професійний жаргон і загальноновживані лексеми. Рівень абстракції фахової мови залежить від рівня насиченості тексту термінологією. Терміни – найчастіше вживані в тексті одиниці, які можна використати, конструюючи квазівитаг. Розробивши для вітчизняного мовознавства параметри лінгвістики фахових мов і термінознавства, Т.Р. Кияк редагував 6 фахових словників.

Що особливо важливо, Т.Р. Кияк сформулював оптимальний алгоритм мовної політики в Україні у вигляді 10-у статті Конституції України.

Як бачимо, в основі успіху Т.Р. Кияка лежать не лише його індивідуальний сангвінічно-холеричний темперамент та аналітико-синтетичні здібності, очевидно, генетично успадковані від батьків, а й велика працелюбність та самодисципліна, активна життєва, національна та громадська позиція, виражена його життєвим кредо «Якщо не я, то хто?», виховані в патріотичній родині. Гарна спортивна підготовка, заняття туризмом, музична освіта забезпечили гармонійність його життя, а риторика – ще й оригінальність висловлення думки. Саме ці фактори, на нашу думку, дали можливість Тарасу Романовичу за рахунок патріотичного виховання та волі сформуватися як ученому, громадянину та людині.

Побажаємо Тарасу Романовичу Кияку міцного здоров'я, творчих злетів та нових успіхів на благо України!

СПИСОК КЛЮЧОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

(жирним виділено монографії та підручники, жирним курсивом – словники)

Мотивированность лексических единиц (количественные и качественные характеристики). - Львов: Вища школа, 1988.

Лингвистические аспекты терминоведения: Учебное пособие. - Киев: УМК ВШ, 1989.

О “внутренней форме” лексических единиц // Вопросы языкознания. – 1987. – №3.

О видах мотивированности лексических единиц // Вопросы языкознания. – 1989. – № 1.

Гармонизация как сфера упорядочения терминологии / Т. Р. Кияк // Научно-техническая терминология. – 1991. – № 4.

Науково-технічний переклад (теоретичні та практичні аспекти) // Іноземна філологія. – 1992. – вип. 104.

До питання про “своє” та “чуже” в українській термінології // Мовознавство. – 1994. – № 1.

П'ятимовний тлумачний словник з інформатики. – К., 1995. – 372 с. (спільно з Іваницьким Р. В.)

Словник інтернаціональних терміноелементів грецького та латинського походження в сучасній термінології. – К.: КМ Academia, 1996. – 103 с. (спільно з Гнатишеною І. М.)

Словник-посібник економічних термінів: російсько-українсько-англійський. – К.: КМ Academia, 1997. – 264 с. (спільно з Дрозд О. М., Дубічинським В. В., Д'яковим А. С.)

Державна двомовність: міфи та реальність // Збірник наукових праць «Українська термінологія та сучасність». – К.: НАН України, 1998.

Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. – Київ: Видавничий дім КМА, 2000. (співавтори: А.Дяків та ін.)

Етнонаціональні процеси в Україні. – Київ, 2001. (у співавторстві).

Українсько-російсько-англійсько-німецький тлумачний та перекладний словник термінів ринкової економіки. – К.: Обереги, 2001. – 310 с. (спільно з Д'яковим А. С., Куделько З. Б., Кулішом В. І., Покровською О.)

Привіт тобі, зелена Буковино. - Київ, 2002

Молдово-румуно-українські взаємини / Т. Р. Кияк // Україна дипломатична. – Вип.2 – К.: 2002.

Євроінтеграція України очима ЄС / Т. Р. Кияк // Україна дипломатична. – Вип. 3. – К.: 2003.

Поняття лексичного значення у світлі мовознавчих дискурсних теорій // Дискурс іноземномовної комунікації”, Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2003 – розділ 1.3.

Синтагматичні функції вмотивованості лексичних одиниць // Дискурс іноземномовної комунікації” (за ред. К.Я. Кусько). - Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2003 – розділ 3.1.

Українсько-російсько-англійсько-німецький тлумачний та перекладний словник термінів ринкової економіки. - К.: Обереги, 2003. (у співавторстві)

Форма і зміст мовного знака // Вісник Харківського університету ім.В.Н. Каразіна. – Харків: Константа, 2004. – С.75–79.

Ще раз про проблему мовного знаку // Наукові записки. Том XIII. Інститут філології. – К.: “Педагогіка”, 2004.

Мовна політика і термінознавство. – Львів, 2004.

Теорія і практика перекладу німецької мови (для студентів вищих навчальних закладів України). – Вінниця: “Нова книга”, 2005. (співавтори: О.Д.Огуй та А.М. Науменко)

Нормалізація термінології: стан, проблеми, перспектива //Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: Логістика. – Львів: Видавництво НУ “Львівська політехніка”, 2008, vol. , 3. – Р. 3-5

Мова – дім мого буття // Мовні і концептуальні картини світу. – Київ: ВПЦ "Київський університет". – 2008, vol. 24. - С. 280-285

Национальная ментальность как объект теории перевода и этнолингвистики // Современные тенденции в лексикологии, терминоведении и теории ZSP / сборник научных трудов. Посвящается 80-летию В.М. Лейчика – М.: МГОУ, 2009.

Фахові мови як новий напрям лінгвістичного дослідження // Іноземна філологія. – Львів, 2009. – Вип. 121. – С. 138-141.

Перекладознавство (німецько-український напрям). - К: В-во КНУ імені Тараса Шевченка, 2010. (співавтори: О.Д.Огуй та А.М. Науменко)

Компресія інформації у науково-технічному перекладі як об'єкт лінгвістики фахових мов // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 30. – К.: ВПЦ „Київський університет”, 2010.

Розважальна німецька мова. – К.: Вид-во КНУ, 2012. – 215 с. (спільно з Маринюк В. В.)

Лінгвокультурні особливості авторського стилю творів Йозефа Рота / Тарас Кияк, Олександра Коцюба. – К., Дрогобич: Посвіт, 2013. – 216 с.

БІБЛОГРАФІЯ: Література про Т.Р. Кияка

1. Байцар А. Андрій. Тарас Кияк і Мирон Маркевич / Байцар Андрій. // Почесні громадяни Винник. <http://vinnikiplus.in.ua/news/2012-08-23-3380>

2. Інформаційний вісник Спільки германістів вищої школи. – 2009.

3. Кияк Т. З політики не виходжу, бо не маю права // <http://bukpravda.cv.ua/statti/intervyu/item/5999-3.11.2011>

4. Огуй О.Д. Щоденники 1974-1979 рр. // Архіви О.Д. Огуя. – 20 с.

[Огуй О.Д.] Кияк Т.Р. // Історія лінгвістичних учень: Учені України: провідні германісти. Навч.посібник-довідник. – Чернівці: ЧНУ, 2011. – С.50-52.

5. http://uk.wikipedia.org/wiki/Кияк_Тарас_Романович

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Огуй – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов (для гуманітарних факультетів) Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: наукознавство, лінгвістика, германістика, лексикологія, термінологія, перекладознавство та ін.

ТАРАСОВІ РОМАНОВИЧУ КИЯКУ – 70!

МНОГАЯ ЛІТА!!!

Марія ІВАНИЦЬКА (Київ, Україна)

Якось Пабло Пікассо сказав, що і серед людей більше копій, аніж оригіналів. Приходиться визнати, що наш ювіляр серед тих – хто в меншості: сильна особистість, науковець із широкими енциклопедичними знаннями, мудрий і розважливий чоловік, Вчитель з великої літери, політик-патріот і невтомний активіст, блискучий оратор, зразковий сім'янин, чудовий співак, душа компанії, цікавий співрозмовник і гуморист – це все про одну і ту ж людину – Тараса Романовича Кияка. Таку думку складають собі ті, хто має щастя хоч трохи поспілкуватися із ним, послухати його промови, бути серед його студентів або колег.

Якщо ж говорити сухою мовою титулів та посад визнаного мовознавця, то доктор філологічних наук, професор Кияк не лише очолює кафедру теорії і практики перекладу з німецької мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка, він є почесним Президентом української Спільки германістів вищої школи України, керівником науково-методичної комісії Міністерства освіти і науки України з іноземної філології, відповідальним редактором заснованого ним міжнародного журналу „Германістика в Україні”, Головою Українського термінологічного товариства, членом Вченої ради КНУ ім. Т.Шевченка та членом спеціалізованих вчених рад. Визнанням його міжнародного авторитету в науковій діяльності служать ті факти, що професор Кияк є Головою Інституту Центральної Європи, почесним доктором Інституту придунайських країн і Центральної Європи (Австрія), надзвичайним професором Українського Вільного Університету (Німеччина).

Що криється за цими високими посадами? Багаторічна наполеглива праця, самовіддача, залізна дисципліна і вимогливість до самого себе, широчезна обізнаність і начитаність, здатність поставити і вирішити важливу проблему, вміння повести за собою інших.

Це, а також людяність, віра в Бога, у необхідність творити добро та служити Україні передалося Тарасові від батьків: від родини українських патріотів, інтелігентів, найвищих моральних авторитетів для своїх дітей. Батько, Кияк Роман-Андрій, був вчителем, і разом із тим – підпільно – священиком греко-католицької церкви на Львівщині, діячем українського визвольного руху. Хто ближче знає родину Кияків, переконаний, що цілеспрямованість, принциповість, вміння переборювати життєві труднощі, активна життєва позиція, а разом з

тим безкорисливість та самовіддача заради спільного блага закладені у характері дітей батьками.

Тарас Кияк закінчив факультет романо-германської філології Чернівецького державного університету ім. Ю. Федьковича (1965 р.) за фахом "Німецька мова та література". Це був час, коли про контакти із закордоном не можна було й мріяти, можливості спілкування з носіями німецької мови обмежувалися кількома викладачами університету старої генерації, котрі ще несли дух німецькомовної Буковини епохи Австро-Угорської монархії. Але в радянський час Чернівці були закритим містом для будь-яких іноземців. Разом з тим, завдяки наполегливості в навчанні та самодисципліні Кияк блискуче оволодів німецькою мовою, окрім того, він вільно спілкується польською та англійською.

Хочеться окреслити кілька штрихів із портрета, показових для роботи справжнього науковця, викладача, керівника.

Тарас Романович Кияк був нашим першим викладачем німецької мови та куратором першого курсу. Ми були настільки захоплені його німецькою, його хистом викладача, що вважали себе щасливчиками, які опинилися під крилом харизматичної особистості. Особливо ж, коли куратор повів нас у Карпати. Виявилося, що йому знайома кожна стежина, він чудово співає і грає на гітарі, знає безліч українських пісень, може годинами невтомно чимчикувати з важким рюкзаком, а потім легко, наче граючись, експромтом складає дотепні вірші про кожного з нас. Нас дивували його ерудованість, сила духу, почуття гумору. Такі походи не тільки згуртували наш перший курс, не тільки залишилися у пам'яті чудовою згадкою, але й підсвідомо спонукали нас у майбутньому наслідувати свого професора. Багато випускників нашого курсу працюють нині викладачами, дехто з нас також роками водив вже наших студентів у гори, ми також намагаємося усіма силами не лише вчити, але й кувати з наших студентів людей із активною життєвою позицією. Але повернемося до особистості сьогоденного ювіляра.

Після захисту кандидатської дисертації "Оцінка ступеню мотивації термінологічної лексики: на прикладі німецьких науково-технічних термінів" у Львівському державному університеті (1978 р.), а пізніше – докторської дисертації "Вмотивованість лексичних одиниць: кількісні та якісні характеристики" у Московському інституті перекладачів (1988 р.), Тарас Кияк доклав чимало зусиль для практичного впровадження результатів своїх досліджень у розвиток української термінології. На базі кафедри іноземної філології Чернівецького державного університету, яку він очолював, створив наукову термінологічну школу, котра у перші роки незалежності України працювала над впорядкуванням українських терміносистем, користуючись розробленою професором Кияком методикою термінотворення на основі вмотивованості та внутрішньої форми. Таким чином, науковці та аспіранти школи працювали над нагальною потребою у відродженні української лексикографії, видавали словники, брали участь у симпозіумах та конференціях українських термінологів, засіданнях термінологічних комісій і створили ґрунт для успішного розвитку української термінології.

Окремо слід сказати про політичну та громадську діяльність Тараса Романовича. Вже у 80-их роках він був серед засновників однієї з перших громадсько-політичних організацій України – „Зеленого Руху Буковини”. Поштовхом для створення Руху стала реакція чернівчан на невідому масову хворобу дітей, причини якої приховувалися владою. Разом із тим, Зелений Рух об'єднав тих, кому було не байдуже майбутнє своєї країни і хто хотів змін. Тобто, організація стала кузницею майбутніх політиків та громадських діячів.

Тарас Кияк був серед співзасновників обласної організації Народного Руху України, тривалий час очолював обласні організації ТУМ „Просвіта” та ДемПУ. По суті, саме завдяки таким особистостям розпочиналися процеси демократизації в Чернівецькій області, а сам професор Кияк користувався величезним авторитетом серед буковинців.

Один із найяскравіших спогадів пов'язаний із 1989 р., коли у Чернівцях проводився фестиваль "Червона Рута", який став потужним свідченням пробудження свідомості українців. Власне, професор Кияк долучив нас до організації фестивалю, за що ми вдячні йому і сьогодні: це був могутній заряд енергії: чернівчани приходили на концерти із синьо-жовтими прапорами, співали на вулицях українських пісень, зі сцени вперше відкрито

лунали слова волі та боротьби. Якщо на першому концерті за українську символіку міліція арештовувала, то в день останнього концерту центральною вулицею пройшла колона з українськими прапорами. За тиждень фестивалю місто почало дихати і думати по-іншому.

А тим часом у Німеччині в кінці 1989 р. набирали розмаху демонстрації за громадянські права. Проф. Кияк, перебуваючи на той час в університеті м. Ляйпціг, активно долучився спочатку до демонстрацій, а далі – і до руйнування Берлінського муру – як в прямому, так і в переносному змісті слова. Дух наступних змін він привіз із собою до України.

Коли нарешті відкрилися кордони, Тарас Романович був серед тих, хто намагався налагодити нові стосунки між Україною та Австрією, Німеччиною, Румунією, Боснією. Завдяки особистим контактам із європейськими вченими, політиками, урядовцями він сприяв тому, що на стажування до Австрії та Німеччини поїхали перші українські викладачі, аспіранти, студенти. Особливо варто згадати багаторічні дружні стосунки із доктором Штільфрідом, керівником відділу культури Міністерства закордонних справ Австрії, у співпраці з яким у Чернівцях було створено Австрійську бібліотеку та започатковано цілу низку програм обміну.

Завдяки старанням проф. Кияка та контактам із науковцями університету м. Аугсбург (Німеччина) при Чернівецькому університеті було створено Центр Буковинознавства, котрий згуртував навколо себе науковців-ентузіастів та видав десятки книг про історію, культуру, літературу Буковини. Діяльність Центру зробила великий внесок у те, що іноземці й українці зацікавилися минулим і сьогоденням колишньої культурної метрополії, батьківщини таких відомих особистостей, як Пауль Целан, Ольга Кобилянська, Михайл Емінеску.

У 1994 р. професор Кияк був обраний народним депутатом України, чернівчани довірили йому право представляти свою долю у Верховній Раді. І він повністю віддався парламентській діяльності, брав активну участь у конституційному процесі, очолював міжпарламентську групу „Україна-Німеччина”, подав десятки законодавчих пропозицій. Серед його найважливіших законопроектів – прийнята Верховною Радою 10-а стаття Конституції про державну мову. Для того, щоб переконати колег про необхідність саме такої законодавчої норми, Тарас Романович проаналізував 120 Конституцій різних держав. Окрім того, організував закордонні конференції на найвищому рівні, щоби познайомити світ із молодією державою Україна. А ще вирішував проблеми діаспори, міждержавних взаємин, інформаційної безпеки держави та цілу низку питань свого виборчого округу.

На вершечку Говерли встановив разом зі своїм другом Осипом Барецьким, інженером українського походження з Німеччини, семиметрового сталевого хреста та спорудив стелу з капсулами, в які вкладено освячені землі з усіх областей України, а під Говерлою – дерев'яну гуцульську капличку. Сам жив у найпростіших побутових умовах, до нього міг зайти чи подзвонити кожен, хто потребував допомоги. Усі наступні роки і аж дотепер продовжує розпочаті справи. Відкрив на Буковині, Прикарпатті, Одещині та в Румунії 20 пам'ятників та погрудь видатним постатям України, в т.ч. перший в державі пам'ятник „Борцям за волю України в ХХ столітті" (2006 р.).

З 1998 року Тарас Романович працював на відповідальних посадах Ради національної безпеки і оборони України, головним консультантом з питань національної безпеки Інституту стратегічних досліджень при Адміністрації Президента. Є Членом Правління та Центрального проводу Української народної партії, Президії товариства „Україна-Світ”.

Свою викладацьку діяльність продовжив у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, де працював на кафедрі теорії та практики перекладу германських мов. У 2003 р. очолив новостворену кафедру теорії та практики перекладу з німецької мови, на якій, окрім самого професора Кияка, працювало лише два доценти. За 10 років завідувач зумів створити потужний колектив науковців, серед яких 2 професори та 14 кандидатів наук. На кафедрі регулярно проводяться семінари для молодих науковців з теорії та практики перекладу, працюють іноземні лектори з Німеччини та Австрії, видається німецькомовна студентська газета "Die Brücke", а сама кафедра є базовою у міжнародному проекті під егідою ЄС "Трансстар: художній переклад та міжкультурний менеджмент".

Т.Р. Кияк – автор більше 225 опублікованих праць: монографій, словників, наукових статей. Його головні монографії присвячені термінології: "Мотивированность лексических

єдиниць" (Львів, 1988), "Лингвистические аспекты терминоведения" (Київ, 1989), "Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти" (Київ, 2000), підручники з перекладу: "Теорія і практика перекладу. Німецька мова" (Вінниця, 2006), "Перекладознавство (німецько-український напрям)" (Київ, 2010). До сімдесятиріччя вийшла друком книга "Ми не лукавили з тобою" з основними науковими та публіцистичними статтями проф. Кияка.

Під його керівництвом захищено 30 кандидатських дисертацій та одна докторська. Зараз він керує цілою низкою аспірантів та здобувачів, консультує дві докторські дисертації, активно працює над проектом заснування філіалу КНУ імені Тараса Шевченка в м. Мюнхен (Баварія).

Професор Кияк нагороджений орденом „За заслуги” III ступеня, має звання „Відмінник народної освіти”. У 2013 р. його обрали академіком Академії наук вищої школи України.

Друзі, колеги, студенти щиро здоровлять Тараса Романовича із 70-річним ювілеєм, бажають йому міцного здоров'я, наснаги, здійснення творчих планів і звертаються до нього із такими словами:

Дорогий Тарасе Романовичу!

Ми пишаємося тим багатогранним внеском, який Ви зробили в українську науку й культуру, у розбудову нашої держави та її міжнародні взаємини, у виховання молодого покоління. Ваші ентузіазм, оптимізм, небайдужість, працьовитість та наполегливість надихають нас.

*Зичимо Вам міцного здоров'я, сили, енергії, Божого благословення, нових перемог!
Многая і благая літа!*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Іваницька – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри теорії і практики перекладу з німецької мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: теорія і практика перекладу.

СЛОВО ПРО ЮВІЛЯРА

Василь БЯЛИК (Чернівці, Україна)

Тарасу Романовичу Кияку – 70! Особистість академіка Т.Р.Кияка яскрава і багатогранна, про що свідчать відомості в численних сайтах Інтернет-видань. Він захоплює молодь простотою і демократизмом у спілкуванні, які поєднуються із природною шанобливістю до людини загалом, незалежно від віку. Він привертає людей до себе відкритістю, готовністю допомогти, обширністю знань і вражаючою ерудицією. Розмовляти з ним неабияке задоволення. І таке ж задоволення слухати його лекції чи виступи на різних наукових та інших зібраннях.

Йому довелося жити у важкі часи повоєнного лихоліття, які були випробовуванням для всього українського суспільства, для кожного чесного громадянина. Важке дитинство, тривожні часи – все це наклало відбиток на формування його особистості. У ранньому віці він пізнав життєві негаразди і звик не гордувати будь якою працею.

Народившись в українській інтелігентній родині поблизу українського П'ємонту, він з дитинства був оточений атмосферою вольнолюбства і з молоком матері всмоктав любов до рідного краю та пошанування до знань. В сім'ї він отримав прекрасне виховання, значною мірою, завдяки батькам. Згодом прищеплена любов до рідного краю вилилась у його пристрась до подорожей Карпатськими горами, веслування на байдарках ріками України. Все це дало змогу краще пізнати рідну землю та людей. Цей досвід, безперечно, виявився неоціненним, коли Т.Р.Кияк розпочав політичну діяльність на фаховому рівні. Виражаючи інтереси України та українського народу, він активно займається законотворчою діяльністю у Верховній раді України. Народний депутат Т.Р.Кияк стає автором 10 статті Основного закону – Конституції України – яка проголошує українську мову єдиною державною у країні.

І зараз, покинувши стіни Верховної ради України, Тарас Романович не покинув займатись активною політичною діяльністю, що ставить його в ряд непересічних громадських і політичних діячів сучасної України. Імідж України як європейської держави він пропагує далеко за межами нашої Батьківщини.

Якщо задуматись, яке місце академік Т.Р. Кияк займає в лінгвістичному світі Києва і України, то і тут він залишається вірним собі, вражаючи широтою наукових інтересів: від перекладознавства, проблем загального мовознавства – до стану розвитку і функціонування української мови. Проте ім'я Тараса Романовича Кияка передовсім пов'язано із його прагненням сформувати українську термінознавчу науку, українську термінологічну лексикографію. Праці Т.Р.Кияка щодо проблем умотивованості науково-технічного терміну, уніфікації, стандартизації, нормалізації на матеріалі німецької та інших мов відомі далеко за межами України. Як науковець, наставник молоді він виховав цілу плеяду молодих вчених, які успішно захистили кандидатські дисертації під його керівництвом.

Всі, хто спілкується з Т.Р.Кияком в офіційній чи неофіційній обстановці, не можуть не відзначити ту життєдайну енергію, яка притаманна йому, відчуття гумору та глибину його таланту. До нього горнуть найрізноманітніші люди, бо у ньому немає і крихти зверхності, самолюбства, погорди.

Упродовж десятиріч, коли просто zostаватись порядною людиною є вже вчинок, чи навіть героїзм, Тарас Романович Кияк із його непохитною вірністю етичним принципам є зразком справжнього українського інтелігента, справжнього українського патріота і громадянина, продовжувача великої української традиції, яка втілена у справжню наукову школу Тараса Романовича, що сформувала не тільки тих, хто її пройшов, але й сам простір в центрі якого є сам Ювіляр.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Василь Бялик – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: проблеми неології, лексична семантика, когнітивна лінгвістика, проблеми перекладацької еквівалентності та адекватності.

З ЮВІЛЕЄМ ВАС, ДОРОГИЙ ТАРАСЕ РОМАНОВИЧУ!

Ольга ШУМЕЙКО (Чернівці, Україна)

Найщиріші вітання ювіляру – вельмишановному Тарасу Романовичу Кияку! Попри низку досягнень Тараса Романовича, якими рясніють засоби масової інформації (визначний український мовознавець, громадський та політичний діяч, доктор філологічних наук, професор, академік, блискучий промовець, почесний доктор Інституту придунайських країн та Центральної Європи у Відні, автор понад 250 наукових праць і т.п.), хочу наголосити також на індивідуальних якостях цієї різнобічно розвиненої та цікавої особистості. Тарас Романович – мудра, комунікабельна, з надзвичайним почуттям гумору людина, а ще – компетентна, енергійна, урівноважена, порядна, скромна, щира особистість. І цей перелік можна продовжувати до безкінечності.

Радію з того, що мала чудову нагоду попрацювати з Тарасом Романовичем як наставником та вченим і з впевненістю можу сказати, що він завжди відкритий до людей, готовий допомогти, спрямувати, підтримати (і не тільки у питаннях науки). До того ж цей провідний філолог-германіст користується шанобою серед професорсько-викладацького складу всіх вищих навчальних закладів України та закордону, а також повагою серед студентської аудиторії. Співпрацювати з Тарасом Романовичем – це цілковите задоволення та прекрасна нагода здобути величезний масив знань і досвіду. Вражає його витривалість та невгамовність, невичерпна працелюбність. Воно й не дивно, що під керівництвом Тараса Романовича підготовлено цілу плеяду молодих вчених та науковців. Усіх їх вирізняє професіоналізм та шляхетність Тараса Романовича. Для кожного з них він є вчителем та

підтримкою на життєвій ниві. А бесіди про цю багатогранну особистість завжди супроводжуються теплою усмішкою.

Для мене Тарас Романович – це, перш за все, Людина з великої літери, яка віддає свої сили та енергію на благо інших, часто нехтуючи власними інтересами; особистість, яка не відмовляється від своїх життєвих пріоритетів, завжди впевнено йде до поставленої мети і, безперечно, досягає її, долаючи будь-які перешкоди, адже уся діяльність Тараса Романовича Кияка – це служіння людям та науці!

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Шумейко – кандидат філологічних наук, кафедри теорії і практики перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: мовні та концептуальні картини світу, когнітивні аспекти мови та мовлення, семантичні дослідження у мові.

СЛОВО ПРО ДРУГА ДО 70-РІЧЧЯ ТАРАСА РОМАНОВИЧА КИЯКА

*Колектив факультету іноземних мов
Кіровоградського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка*

Саме так. Про друга. Про колегу. Про наставника і про взірець, гідний наслідування, який він собою втілює. Інших слів для того, щоби змалювати постать Тараса Романовича Кияка, непересічного українського лінгвіста, педагога, громадського та політичного діяча, просто не знайти. А якщо точніше, то після всіх теплих слів, вимовлених у ці дні на адресу нашого доброго товариша і поплічника у справах філологічних, ми просто губимося і не знаємо, що додати.

У своїх вітальних листах колеги-кияни і особливо колеги-чернівчани створили такий об'ємний, навіть стереоскопічний портрет, сповнений розмаїтих біографічних барв, позитивної енергетики та камерної інформації, мало кому відомої, крім одноліток Тараса Романовича та його колишніх студентів, аспірантів, докторантів, що додати до нього бодай крихти якоїсь унікальної інформації, що нею можна було би гідно віншувати ювіляра, аж надто складно.

А тому скажемо просто – многая літа Вам, Тарасе Романовичу!!! Всі ці роки, що Ви підтримуєте факультет іноземних мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, жодного разу Ви не відмовили у пораді, допомозі, підтримці і навіть банальному теплому слові. Скільки разів із Ваших вуст лунали похвали кіровоградським колегам на різноманітних конференціях та круглих столах, скільки разів бувало так, що де-не-де Ви візьмете та й скажете: «А от у Кіровоградському педуніверситеті зробили таку чудову річ...» І цим Ви рекламуєте нас, ширите і підкріплюєте думку про те, що регіональні вищі навчальні заклади теж намагаються йти в ногу з часом, освоювати новітні технології, триматися на передньому краї лінгвістичної науки і не відставати від університетів-лідерів галузі. Велике і щиросердне Вам спасибі за це.

Підтримка наших аспірантів і докторантів, усеосяжне заохочення молодих науковців, строга і справедлива критика, що тільки спонукає до нових звершень, дискусій та пошуків – ось, чим Ви славитеся серед колег-винниченківців. Ви не обминули увагою жодної нашої конференції, жодного конкурсу перекладу. Ваші періодичні візити в Середнє Надінгулля і його центр, старовинне місто Єлисаветград, підкріплюють нас у думці, що всі наші ініціативи зустрічають у Вашій особі розуміння, цікавість і добрячий шмат уваги та особистого часу, який Ви, жодної хвилини не гаючись, витрачаєте на спілкування з викладачами та іншими гостями різноманітних заходів, що їх проводить КДПУ ім. В. Винниченка. У нашу мінливу епоху швидкоплинних інформаційних потоків та

нестерпного дефіциту вільного часу це знак надзвичайної поваги, яку Ви повсякчас виявляєте до нашого рідного вишу та міста.

А тому дозвольте нам ще раз привітати Вас із цією видатною датою, побажати Вам творчого запалу, педагогічної твердості, наукової виваженості, невтримної енергії та буйства барв життя!

Із днем народження!

*Щиросердно,
колектив факультету іноземних мов
Кіровоградського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка*

МОВНА КАРТИНА СВІТУ НАЦІЇ ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

Тарас КИЯК (Київ, Україна)

В даній статті ретроспективно й перспективно пропонується оцінка можливостей міжкультурної комунікації минулого і сучасного з позицій новітніх підходів лінгвістики, показано місце перекладу в царині взаємин між національними культурами, проілюстровано окремі особливості даних культур та шляхи їхнього взаємного визнання, толерування і збагачення.

Ключові слова: культура, комунікація, переклад, толерантність, ментальність, національна специфіка, ідентичність.

The article retrospectively and perspectively estimates the intercultural communication opportunities of the past and present in terms of modern linguistics. It deals with translation from the point of view of intercultural relations, illustrating separate specialties of these cultures and ways of their mutual recognizing, toleration and enriching.

Key words: culture, communication, translation, tolerance, mentality, national specificity, identity.

Згідно з тезою Ф. Енгельса приватизація почалася тоді, коли людина спустилася з дерева, забила кілок у землю і сказала: «Це моє, а це – твоє». Але справа, виявляється, на цьому далеко не завершена, бо всяка власність вимагає вербального обрамлення, виникають перші протомовні зразки, які лягають в основу специфічної багатогранної культури. Недаремно писав Шеллінг, що народ стає народом через спільність свідомості, яка безпосередньо виражається у спільності мови і має своєю основою спільність погляду на світ, закорінену в міфології (цит. За: Кассирер Е. Философия символических форм (пер. с нем. – М.: СПб: Унив. Книга, 2002 – Т. 2: Мифологическое мышление – 280 с.).

Термін „культура” походить від латинського „cultio”, що первинно означало „обробіток землі”. З тих пір це поняття наповнилося різними конотаціями багатьох суміжних наук, залишаючись одним із фундаментальних і водночас складних феноменів сучасних гуманітарних наук. З одного боку, культура – явище набуте, чому вона має риси суб’єктивності, індивідуальності. Але в такій якості вона не може бути повноцінною, оскільки запорукою її існування виступає певний колектив, який сповідує дану культуру, формує власну культурну картину світу, під котрою можна розуміти „сукупність раціональних знань та уявлень про цінності, норми, моральність, менталітет власної культури та культур інших народів” [6: 28]. Саме останній наведений тут чинник про „знання культур інших народів” лежить в основі всіх наукових підходів до поняття культури (це і когнітивна антропологія, і символічний інтеракціонізм, і культурний релятивізм і т.п.), що призвело до формування явища ”міжкультурна компетентність”, а звідси до усвідомлення потреб і перспектив міжкультурної комунікації як реального чи віртуального діалогу між різними культурами чи їх репрезентантами з метою взаєморозуміння, взаємозбагачення, взаємовизнання.

Міжкультурна комунікація як вимога обставин виникла після II світової війни в США з метою задоволення інтересів американських політиків та бізнесменів. Цей процес швидко поширився за умов ліберальної ринкової економіки в розвинених країнах світу, що водночас зумовило своєрідний „перекладацький вибух”. Нації, які відстали, або не долучилися до цього процесу, або опинялися на узбіччі, „законсервували” власну культуру, або малопомітно розчинялися в інших культурах, що як вислід, означало щезання етносу з

культурної мапи світу. Звідси результується ще одне завдання міжкультурної комунікації як наукової, так і академічної дисципліни: взаємозбереження культурної самотності всіх націй.

За умов глобалізаційних процесів постала проблема аналізу взаємин між тими культурами, яким пощастило на сьогоднішній день зберегтися, та перспектив їх розвитку і подальшого співіснування. Дослідження у цій царині набувають не лише пізнавального, але й соціально вагомого характеру, хоча ці питання поставали перед етносами протягом усього плину історичного часу, нерідко обростаючи різними версіями й навіть міфами.

Згідно з релігійною версією на землі проживав один народ з однією мовою, проте, через бажання землян дійти до Бога, побудувавши вежу, вони були покарані шляхом виникнення і змішання різних мов. Як мовиться в сакральних джерелах: „І розпорошив їх звідти Господь на поверхні всієї землі, – і вони перестали будувати це місто.” Відбувся чи не найперший акт номінації: „І тому-то дано ймення йому: Вавилон, бо там помішав Господь мову всієї землі, [Цит. за: 1: 6-9]. Відтепер людство було приречено на безперервні пошуки порозуміння як між окремими особами, так і між цілими народами. Як твердять археологи, вавілонський зіккурат (святинище) таки існував (периметр розкопаного фундаменту складає 300м#300м). Але і за таких розмірів храм аж ніяк не підтверджує сакральну версію. Ця мила легенда ніби оправдовує виникнення відмінностей у способі життя груп людей, їхнього становлення до буття, їхнього мислення, насамперед, вербального, що зумовлено різними чинниками, як-от: географічними, кліматичними, демографічними, навіть фізіологічними, згодом ще й релігійними та культурними. Світ стає полікультурним. Паралельно з мисленням удосконалюються мови. Якщо, за даними антрополінгвістів, для неадертальця достатньо було для всіх випадків життя – 100-120 слів (словник дворічної дитини), то нинішній пересічний громадянин цивілізованої країни в побуті вживає декілька тисяч слів, а на пасивному рівні – десятки тисяч. Ця еволюція підтверджує гіпотезу Геккета про те, що онтогенез людини за її життя ніби відтворює процес становлення всього людства (онтогенез).

Фактор комунікації набуває все чіткіших обрисів, довівши, що саме людська мова – найбільше пристований і найдосконаліший спосіб обміну інформацією. Як пише Дж. Грінберг, „ми можемо сформулювати правила комунікації бджіл за допомогою природних мов, тоді як бджоли не можуть сформулювати граматику природної мови за допомогою власної системи. Отже, природні мови слугують як метамови для інших комунікативних систем” [2: 21].

Однією із найважливіших функцій мови стає її здатність не лише акумулювати, але й зберігати інформацію для майбутнього. Як поетично висловився з цього приводу І. Бунін:

„Молчат гробниці, мумии и кости,
Лишь слову жизнь дана.
Из древней тьмы на мировом погосте
Звучат лишь письменна.
И нем у нас другого достоянья,
Давайте же беречь
В дни злобы и страданья
Наш дар бесценный – речь».

Завдяки письму людство отримало найдавніші писемні свідчення культури Шумеру („Сказання про царя Урука Гільгамеша”, перший звід законів Хаммурапі, напис на Бехістунській скелі тощо). Людська вдячність тим подвижникам, які розшифрували ці та наступні свідчення культури та історії.

Вже в ті часи виникає фактор необхідності міжкультурної комунікації. До наших часів дійшов чи не перший чотиримовний шумерсько-аккадсько-хурритсько-угаритський словник. Перед тим був двомовний словник номенклатур (перелік професій, худоби тощо). З’являються, зрозуміло, й перші свідчення несприйняття іншої культури, як спалення Александрійської бібліотеки за наказом халіфа Омара, котрий аргументував своє рішення відомою тирадою: „Якщо тут написано те, що присутнє в Корані, то воно зайве, якщо ж тут написано те, чого немає в Корані, то воно шкідливе”.

Культури розвиваються, взаємозбагачуються, нерідко поборюють одна одну. Ці явища в нинішній лінгвістиці номінуються як адстрат, субстрат, суперстрат. Окремі культури через різні історичні чинники щезають разом із мовами. Нині розрізняють близько 6500 мов, з них носії 100 найбільших мов складають 95% всього населення планети.

Деякі мови репрезентовані лише кількома носіями, отже, вони приречені. Науковці твердять, що кожного місяця вмирають у середньому дві мови. Уніфікуючись, світ збіднюється, оскільки багатство загальнолюдської культури полягає в її різномайтті.

Цікаво, що маємо приклади ніби зниклих культур, які зуміли все-таки зберегти свій вогник і за сприятливих умов знову роздмухали свою первинну принаду. Яскравим прикладом тому стала древня гебрайська культура, базована на Торі й вимушено призабута за час перебування євреїв у Вавилонському полоні. Занедбаною тоді була й мова; лише книжник Езра започаткував її відродження. У храмі Тора читалася на підвищенні, читець не відривав очей від тексту; трохи нижче стояв, помивши руки, товмач (метургеман) і менш голосно перекладав арамейською. Так поступово відродилася віра ізраїльтян, їхня культура та мова. Після століть поневірянь статус цього народу заслуговує пошанівку.

Та чи завше можна вважати посередництво іншої культури перспективним шляхом? Як свідчить досвід світової культури, категорично ні! Це приводить до нівелювання принципів особливостей культури – продуцента у культурі-реципієнта. Негативним зразком може слугувати переклад „Дон Кіхота” Сервантеса через російськомовний підрядник. Банальність, яку довелося нині в Україні виправляти. Дозволю собі тут відступ. В Японії опубліковано „Вступ до української мови” Кодзуо Накаї, де наведено діалог між українським викладачем та японським студентом:

Українець: „Але у вас в Японії немає перекладів Шевченка?”

Японець: „Звичайно є. Але переклади не з української, а з російської.”

Українець: „З російської? Плаче Шевченко в домовині” [4].

Культура та соціальна поведінка стають водночас і причиною, і наслідком прагматичного світогляду громадян, реалізуючись у різних націях по-різному: як на побутовому, так і на загальноментальному рівнях. Британці, наприклад, не дозволяють собі за святковим столом перешіптуватися чи обмінюватися непристойними анекдотами. Вони не терплять образи королівської сім'ї; не проголошуються тости, як і в США, де менше звертають увагу на правила етикету; пунктуальністю та прагматизмом відзначаються взаємини в Німеччині; за французьким столом домінує ореол кухні, який стимулює відповідні невербальні реакції учасників комунікації (наприклад, не засолоючи або не приперчуючи подану страву, яку слід їсти до останку). Про особливості невербальної комунікації віддалених культур говорити не приходиться. Наприклад, американське панібратство японцями категорично не сприймається.

Окремою темою проходить статус слов'янських культур. Вони багаті, непересічні, шкода, що зазнали утисків та обмежень з боку сусідніх культур, що дозволило великому Гердеру дещо зверхньо сказати: „Слов'яни завше займали більше місця на землі, аніж у її культурі”. Так склалося, на жаль, що після останніх перипетій у Європі залишалося 15 слов'янських народів загальною чисельністю всього близько 280 млн осіб. А дарма. Нехай похвалиться бабуся Європа літописами на кшталт „Літопис руський”, „Повість минулих літ”, „Галицько-Волинський літопис” та інші, написані задовго до становлення західноєвропейських держав. Вже не кажучи про досить досконалу тодішню мову, якою користувалася русько-українська громада, про яку згодом написав у XVIII ст. С. Полоцький:

„Писав я спершу мовою, що нею
 Поєднаний із домом та ріднею,
 Але побачив: користь буде знову,
 Коли слов'янську чисту вивчу мову”

(Пер. Р. Лубківського).

Очевидно, що слов'янська культура володіє рідкісним інстинктом самозбереження, оскільки вона зуміла вистояти за умов лещат культур із заходу (войовничий псевдокатолицизм) та сходу (татаро-монгольське язичництво). Одні нації виграли від того (як Польща, прийнявши католицизм), інші були ослаблені та приречені на роль прохідного

історичного двору (Україна). Тому цілком по-сучасному сприймаються слова Т. Шевченка з його поеми „Єретик”, де він віддає шану великому слов’янофілові Шафаріку:

„Слава тобі, любомудре,
Чеху-слов’янине!
Що не дав ти потонути
В німецькій пучині
Нашій правді. Твоє море
Слов’янськеє нове!”

Українській душі виділялося окреме місце серед слов’ян. Батьки „Русалки Дністрової” (1837р.) М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Голованіський тоді ж писали: „Однако язык і хороша душа руська була серед Слов’янщини як чиста сльоза дівоча”. Щоправда, надміру толерантна, через що часто обманута Україна через трагізм своєї долі просякнута мазохізмом (символічно, що автор цієї течії Л. З. Мазох народився і жив в Україні). Академік Киричук серед національних негативів українців виділяє наступні: 1) анархічний індивідуалізм; 2) перевага емоцій над рацією; 3) кордоцентричність – сентименталізм, чутливість, замилювання у фольклорі; 4) інтравертивність психофункцій – зосередженість на проблемах внутрішнього індивідуального світу.

Зрештою, на самій території України історично сформувалися три різновиди культури, що стало причиною і наслідком відповідної соціальної поведінки, ступеня європейськості. Якщо порівняти наявність суспільних негативів (кількість розлучень, вбивств, крадіжок, самогубств, дітей-сиріт, безпритульних, алкоголіків, хворих на туберкульоз і т.п.), то за цими показниками Схід значно переважає Захід України, що дослідив тижневик „Коментар” і передрукувала газета „Новости Крыма”. Журналісти доводять, користуючись офіційними джерелами, що найгірша ситуація склалася в Севастополі (27 місце) та в Криму (26 місце). Найкраща ситуація склалася саме у західноукраїнських обласних центрах. Причини цього феномену експерт Центру Розумкова, нині народний депутат Павло Розенко, пояснює наступним чином: „Такі тенденції мають глибинний характер і залежать від культури виховання людини. На Західній Україні більше поважають традиції, дотримуючись християнських звичаїв та заповідей Божих. В іншій частині України люди задіяні переважно на великих підприємствах, де отримують невідповідну платню до тих умов та рівня ризиків, у яких вони працюють. Звідси – озлобленість, депресивні настрої. Крім того, там більшою мірою, ніж на Західній Україні, втрачено культурні традиції” (цю ситуацію детальніше описано в 8).

Тож і не дивно, що в різних культурах націй так суттєво може відрізнятись терміносистема, яка їх обслуговує, найперше, тлумачення визначальних одиниць. Цікаво, що чим віддаленішою є культура, тим відміннішим є розуміння понять. Так, „шумний п’яний банкет” в німецькому розумінні (Schwelgerei) чукчі передають як „зірвалися з ланцюга”. В мові зулу для передачі поняття „комунізм” використовується термін, який означав „вчення тих, хто їдять разом”, старий казахський термін „інтернаціоналізм” передавався словом зі значенням „відсутність родинного почуття”; для низки народів Кавказу та Середньої Азії поняття „південний напрямок” передається словом „кибла”, що означає „напрямок на Мекку”, але це для даних народів неідентично [5: 13].

Всі ці речі не свідчать насамперед про бідність тієї чи іншої мови, а про відмінності в умовах існування та світосприйманні конкретного етносу, що зумовлено суб’єктивними умовами, екстрапольованими у сферу культури. Як слушно писав В. Гумбольдт: „Вирішальним у відношенні вартостей і недоліків тієї чи іншої мови є не те, що здатна виразити дана мова, а те, на що ця мова вдохновляє та до чого спонукає завдяки власній внутрішній силі” [3: 223]. Проте процеси глобалізації не залишають ніяких шансів культурам існувати як окремі ізольовані автаркії. Все більше набирають обертів процеси взаємозіткнень, взаємовпливів, які або залишають шанси для окремих культур доминувати, або засвідчують факти занепаду й щезання інших культур. Зауважу, подібні процеси мали місце і в минулому, хоча, можливо, в менших масштабах і залежно від історичних передумов. Наприклад, ще Й. Гердер за своєї епохи (і, мабуть, слушно, враховуючи фактор формування тогочасних націй), висловив переконання в тому, що культура – це незмінна

вартість народу, вершина його існування, вона має слугувати згуртуванням до середини й відмежування назовні. Він писав: «Чим більше вся література, як і поезія, здобувала для діяння простору і поверхні, тим більше втрачала вона в здатності проникнення в глибині та визначеності» [11: 413]. Отже, за Гердером – перемішання культур – це занепад. Звісно, така позиція не актуальна. Більше того, деякі сучасні дослідники, не відчувши тогочасності Й. Гердера, вважають зворотній процес збагаченням, а не занепадом [3]. Більше того, Л. Гетце вважає національні культури одним із чинників ненависті до інших, воєн, дискримінації, й тому це поняття для нього виступає навіть як культурно-расистське [10: 327].

Проти засад міжкультурності виступає також В. Вельш, оскільки, як він вважає, її апологети переймають хиби концепції Й. Гердера про острівне існування культур, які водночас одна одну поборюють, з одного боку, та пропонують методи, як ці культури можуть одна з одною мирно співіснувати, з іншого. Натомість він пропонує тезу про транскультурність, яка стосується не лише культур, а й інших форм взаємин між націями. Гібридність культур стає наслідком міграційних процесів та технологічних новацій. Його теза: «Регіональна специфіка перетворилася на декорацію, на поверхню, на естетичні переконання. Все ще побутує риторика національних культур, але суть їхня залишається транскультурною» [Цит за: 10: 329].

Так само в науці спостерігається заміна окремих дисциплін на транс-дисциплінарні науки. Нинішній науковий ландшафт визначають переплетіння та синергетичні ефекти замість традиційних меж між спеціальностями.

Хоча В. Вельш, з іншого боку, позитивно оцінює позиції з цього приводу Й.В. Гете, він не помічає, що останній не сприймав концепцію гібридизації культур. Він виступав за співіснування культур, якщо кожен їхній носій визнає загальнолюдським надбанням усі інші культури. Й.В. Гете закликає до розуміння один одного, до глибшого пізнання інших культур, які треба не лише визнавати, але й вважати рівноцінними. У своїх «Максимах та рефлексіях» великий поет напише: «Толерантність мала би стати лише скороминучим переконанням, вона має привести до визнання. Справжня ліберальність – це визнання» [2: 184]. Так само нинішнє розуміння культури має виходити із основоположного принципу рівноцінності всіх культур. І тут не можна опускатися до одностороннього виділення позаконституційних прав якогось етносу (наприклад, мусульманського). Мусить відбуватися мирний діалог під єдиним дахом, інакше про толерантність не може бути й мови.

В лінгвокультурології відома модель варіантів засвоєння «чужої» культури М. Беннета [див. детальніше 6: 129–138]. Автор її ставить на вершину піраміди інтеграцію як повне пристосування до іншої культури, яка стає також «своєю». На рівні конструктивної маргінальності породжується мультикультурна особистість, яка сповідує повну свободу в когнітивній та емоційній сферах поведінки. Це довгий, важкий і нерівний шлях, але його мають пройти всі культури всіх народів.

Отже, не можна говорити про майбутнє культури як гібридизацію, моно-, мульти- чи транскультурність, не кажучи про те, що останнім часом спостерігаються намагання вертати до витоків своєю культурної специфіки. Метою має стати мирне співіснування і міжкультурний діалог. Хоча це складний шлях, але йому нема альтернативи. Цю позицію має займати майбутня Україна, реалізувавши спершу етап самоіндетифікації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гаврилів Тимофій «Текст між культурами» Перекладознавчі студії. – К.; Критика, 2005 – 200с.
2. Гринберг Джозеф, Антропологическая лингвистика; Вводный курс; Пер. с англ. – М.; Едиториал УРСС, 2004 – 224с.
3. Гумбольдт В. фон. О различении строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества// Избр. Труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1984 – с. 37–298.
4. Кассирер Е. Философия символических форм (пер. С нем. – М.: СПб: Унив. Книга, 2002 – Т. 2: Мифологическое мышление – 280с.).
5. Кодзуо Накай. Вступ до української мови. – Токио, 1991.
6. Кияк Т. Р. Мотивированность лексических единиц (количественные и качественные характеристики) – Львов; Вища школа, 1988 – 161с.
7. Садохин А. П. Межкультурная коммуникация. – М.: Альфа – М.: Инфра, 2006 – 288с.

8. Степанов Г. В. Современная научно-техническая терминология в Академии наук СССР и за рубежом//Проблемы разработки и упорядочения терминологии в Академии наук СССР. – М.: Наука, 1983 – с. 6–21.
9. Україна Молода, 7–8 вересня, 2012 року.
10. Goethe, Johann Wolfgang. Sämtliche Werke, Hrsg. Von Ernst Beutler. Band 9, 14 – Zürich: Artemius, 1977
11. Goetze Lutz. Multikulturalismus, Hyperkulturalität und interkulturelle Kompetenz/Informationen. Deutsch als Fremdsprache, August, 2009, München: IUDICIUM Verlag, S. 325–333.
12. Herder, Johann Gottfried. Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit. – Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1989

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тарас Кияк – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики перекладу з німецької мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, почесний Президент спілки германістів вищої школи України, Академік вищої школи України.

Наукові інтереси: германське мовознавство, перекладознавство, термінологія фахових мов.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ, СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТА МІЖКУЛЬТУРНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ

ПЕРЕКЛАД ГАЛУЗЕВИХ ТЕКСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕХНІЧНОЇ ПІДМОВИ)

Світлана АМЕЛІНА (Київ, Україна)

У статті розглядаються особливості перекладу галузевих текстів. Характеризовано лексичні і граматичні труднощі їх перекладу. Наведено основні прийоми перекладу галузевої термінології. Відзначено тенденцію до зростання аглютинативних термінів у сучасній німецькій мові.

Ключові слова: галузевий текст, термінологія, лексика, граматики, технічна фразеологія, переклад.

The article deals with the features of specialized texts. The lexical and grammatical difficulties of their translation are characterized. The methods of translation of terminology are presented. The upward trend agglutinative terms in modern German is noted.

Keywords: specialized text, terminology, vocabulary, grammar, technical phraseology, translation.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток техніки і виробництва, який значно прискорився за останнє десятиліття, призвів до сформованості у межах національної мови професійних підмов. Тому нині виникла необхідність підготовки перекладачів, які спеціалізуються на певних галузевих напрямках. Такий фахівець з перекладу має усвідомлювати специфіку тієї галузі, у якій здійснюється переклад; розуміти зміст термінів іноземною мовою; володіти фаховою термінологією рідною мовою.

Мета статті – розглянути особливості перекладу галузевих текстів з урахуванням лексичних і граматичних труднощів, які при цьому виникають.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми. Проблеми художнього і науково-технічного перекладу вивчали такі вітчизняні й зарубіжні науковці, як Казакова Т., Карабан В., Кияк Т., Кожанов Д., Корунець І., Наконечна Г. та ін. Проте питання особливостей перекладу галузевих текстів з німецької мови потребує подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо лексичні, зокрема, й фразеологічні, та граматичні особливості галузевих текстів.

До лексичних особливостей галузевих текстів можна віднести:

- насиченість тексту термінами і термінологічними словосполученнями. Термін (простий, складний або словосполучення) визначається в рамках загальнолітературної мови, виходячи зі специфіки його функції в якості мовного засобу вираження спеціального значення в системі понять науки, техніки та інших сфер професійної діяльності. Терміни можуть бути багатозначними, що спричиняє труднощі їх перекладу, особливо, коли один и той же термін реалізує різні значення у різних галузях. Визначальним при перекладі багатозначного терміна є контекст. Наприклад, термін *der Zug* може означати і «потяг», і «тяга». І навпаки, «гвинт» – *Schraube = Spindel = Schraubenspindel = Luftschraube = Tragschraube = Schnecke = Propeller*. Термін «*der Mantel*» може означати і «оболонка», і «матриця» [9: 478, 532].

- вживання технічної фразеології. При перекладі слід врахувати, що загальноповивані слова в певних словосполученнях можуть набувати термінологічного значення. Наприклад, *starre Bewegung* – жорстке з'єднання. Наприклад, «*starke Gabe*» – «высокая доза» [10: 196].

- використання скорочень та аббревіатур. Їх переклад ускладнюється тим, що скорочення та аббревіатури є офіційними, а тому потрібно передавати їх через відповідники у рідній мові, не змінюючи. Наприклад, *PS – Pferdestärke*. Характерною особливістю однозначних скорочень є графічна омонімія та семантична багатозначність, наприклад: *S (Sender)* – передавач, *S (Schub)* – тяга, *S (Sicherheit)* – запобіжник, *S (Selbstkühlung)* – природне охолодження, *S (Fläche)* – площа, *S (Schwefel)* – сірка; *N [Nutzleistung der Pumpe]* –

полезная мощность насоса, N [Nenn-Nutzleistung] – номинальная полезная мощность [10: 736].

Грамаічними особливостями галузевих текстів є, зокрема, такі:

- використання довгих речень, які включають велику кількість другорядних членів речення;

- використання складнопідрядних речень з кількома підрядними;

- широке вживання пасиву, інфінітивних зворотів (um...zu, statt...zu, ohne...zu), інфінітивних конструкцій haben + zu, sein + zu, тощо;

- пропуски службових слів (наприклад, артиклів).

Фахові терміни:

- репрезентують поняття професійної галузі;

- є суттєвою складовою галузевих текстів [3: 7].

Труднощі перекладу термінів зумовлені:

- їх неоднозначністю;

- відсутністю у мові перекладу відповідників нових термінів;

- відмінностями процесу термінотворення в іноземній та українській мовах.

У будь-якій області термінологічної лексики, з точки зору форми, можна виділити дві основні групи термінів:

- слова (однослівні, моноксемні терміни);

- словосполучення (полілексемні терміни).

Складні терміни у галузевій термінології характеризуються семантико-синтаксичними відношеннями між компонентами. З урахуванням цих відношень усі новостворені складні терміни підрозділяються на означальні, копулятивні і означально-копулятивні.

Означальні семантичні відношення між компонентами складних термінів об'єднані однією загальною ознакою: перший компонент уточнює, конкретизує значення другого. При цьому шляхи конкретизації можуть бути дуже різноманітні, наприклад: Klinkenrad – Rad einer Klinke – храпове колесо; Roboterhand – Hand eines Roboters – автооператор; Kardanwelle – Welle eines Kardans – карданний вал.

На відміну від означальних складних слів в копулятивних словах встановлюється сурядний зв'язок між компонентами. Напр.: Hammerpresse – прес-молот, Ringschraube – римболт, Ritzenwelle – вал-шестерня. Компоненти цього терміну перебувають у синтаксично рівноправних відносинах. Однак нові терміни з сурядним зв'язком не отримали широкого розповсюдження.

Означально-копулятивне додавання характерно лише для трьох- і більше компонентних термінів: Radial-Rillen-Kugel, Gummi-Metall-Element.

Останнім часом активізується тенденція до зростання аглютинативних термінів: створюються не тільки двох-, трьох-, але і чотирьох-, п'яти- і навіть шестикомпонентні утворення, які зберігають окремість подачі інформації (Umlaufrädergetriebe – зубчаста передача, Rübenvollerntemaschine – бурякозбиральний комбайн тощо), що обов'язково має враховуватися при їх перекладі.

Розглянемо найпоширеніші прийоми перекладу термінів.

Еквівалентний переклад, тобто переклад за допомогою лексичного еквівалента. Еквівалент – стала лексична відповідність, яка повністю співпадає із значенням іншомовного слова-терміна. Терміни, які мають еквіваленти в рідній мові, відіграють важливу роль при перекладі. Вони слугують опорними пунктами у тексті, від них залежить розкриття значень інших слів. Однак пошук еквівалентів у рідній мові для перекладу термінів з іноземної мови ускладнюється тим, що терміни – неоднозначні і в залежності від сфери знань, у якій вони вживаються, мають різні значення та дефініції. Тому далеко не завжди термін перекладається терміном – повним та абсолютним еквівалентом. Хоча деякі термінознаки справді однозначні і не мають жодних інших значень ні в якій іншій сфері і завжди перекладаються абсолютним еквівалентом. Наприклад, такі терміни як: Mechanismus, Walze, Zylinder мають точні відповідники в українській мові: «механізм», «вал», «циліндр» [1: 342, 688].

Однак частка таких термінів у загальному термінофонді дуже незначна, тому переклад більшості спеціальних галузевих термінів не є простою заміною слова-терміна мовою оригіналу відповідним термінознаком у мові перекладу.

Транскрипція та транслітерація. Застосування практичної транскрипції та транслітерації як способів відтворення галузевих термінів зумовлено:

- відсутністю відповідних денотатів у мові перекладу;
- униканням складних описових конструкцій.

Транскрипція, зазвичай власного імені, географічної назви чи наукового терміну. Транслітерація, наприклад: Limiter – лімітер (система внесення добрив на кордонах польових угідь).

Транскодування – політерна чи пофонемна передача вихідної лексичної одиниці за допомогою алфавіту мови перекладу. Наприклад, der Laser – лазер.

Калькування, тобто передача комбінаторного складу слова, коли складові частини слова (морфеми) чи фрази (лексеми) перекладаються відповідними елементами мови перекладу. Цей прийом застосовується при перекладі складних за структурою термінів. Наприклад: der Verkaufsleiter – менеджер з продажу.

Графічне відтворення запозичення без будь-яких змін оригінального написання. Здебільшого застосовується для власних імен (часто абrevіатур та акронімів). Наприклад: DEGESH (Deutsche Gesellschaft für Schädlingsbekämpfung) – Німецьке товариство по боротьбі з сільськогосподарськими шкідниками [10: 730].

Описовий переклад як спосіб передачі безеквівалентної лексики, наприклад: Greiferradschlepper – трактор з колесами, що мають ґрунтозачеми; Gitterstreuer – розкидувач добрив з ґратчастим робочим органом тощо. Описовий метод перекладу застосовується досить часто, тому що багато німецьких термінів у галузях, пов'язаних з технікою, не мають еквівалентів в українській мові.

Міжмовні трансформації: лексичні, лексико-семантичні та лексико-граматичні. Внаслідок трансформацій переклад адаптується до норм цільової мови і стає адекватним [3: 11]. Серед трансформацій, що використовуються перекладачами з німецької мови, особливо часто використовується заміна пасиву активом.

Конкретизація – одиниця більш широкого змісту передається в мові перекладу одиницею конкретного змісту.

Генералізація. Наприклад: Holz – дерев'яні бруси (а не деревина) [10: 261].

Компресія – більш компактне викладення думок завдяки випущенню зайвих елементів та позамовного контексту.

Зазначимо, що останнім часом усе більше поширюється тенденція не перекладати галузеві терміни, абrevіатури та власні назви, а лишати їх мовою оригіналу, що полегшує спілкування для фахівців з відповідної галузі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, переклад термінології галузевих текстів може здійснюватися шляхом використання різних прийомів (еквівалентний переклад, транскрипція та транслітерація, графічне відтворення запозичення, описовий переклад тощо). Головне завдання перекладача полягає у вірному виборі того чи іншого прийому в ході процесу перекладу, щоб якнайточніше передати значення кожного терміна. Подальші наукові дослідження можуть бути пов'язані з вивченням особливостей термінології текстів окремих галузей та прийомів їх адекватного перекладу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Дормидонтов Е.А. (ред.). Новый немецко-русский автомобильный словарь / Neues Fachwörterbuch der KFZ-Technik Deutsch-Russisch. – М: АБИ Пресс, 2008. – 696 с.
2. Казакова Т. А. Теория перевода (лингвистические аспекты) [Текст] / Т.А. Казакова. – СПб.: Союз, 2000. – 296 с.
3. Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури : Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. – 4-е вид., виправлене. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 574 с.
4. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения / Тарас Романович Кияк. – К. : УМКВО, 1989. – 104 с.
5. Кожанов Д.А. Новые подходы к определению сущности термина в когнитивно-дискурсивных исследованиях // Мир науки, культуры, образования. – 2008. – № 5. – С. 43-47.

6. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). – Вінниця: Нова Книга, 2003 р. – 445 с.
7. Наконечна Г. Українська науково-технічна термінологія. Історія сьогодення / Галина Наконечна. – Львів : “Кальварія”, 1999. – 110 с.
8. Русско-немецкий политехнический словарь. Том I (А-О) / Langenscheidts Fachwörterbuch Technik und angewandte Wissenschaften (Russisch-Deutsch). – М: РУССО, 2001. – 560 с.
9. Русско-немецкий политехнический словарь. Том II (П-Я) / Langenscheidts Fachwörterbuch Technik und angewandte Wissenschaften (Russisch-Deutsch). – М: РУССО, 2001. – 640 с.
10. Синягин И.И. (ред.). Немецко-русский сельскохозяйственный словарь. – М.: Русский язык, 1987. – 744 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Амеліна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: переклад галузевих текстів, переклад термінології галузевих текстів.

„DIE POETISCHE UKRAINE“ VON FRIEDRICH BODENSTEDT: ENTSTEHUNGSGESCHICHTE UND EINE ÜBESETZUNGSANALYSE

Richard J. BRUNNER (Ulm, Deutschland),

Oleksandr BILOUS (Kirowohrad, Ukraine)

Фрідріх Мартін фон Боденштедт – автор збірки перекладів українських народних пісень «Поетична Україна» (1845) німецькою мовою. Цією збіркою автор ознайомив німецькомовну спільноту з українськими ліричними та історичними народними піснями і тим самим зайняв чільне місце в історії німецько-українських духовних взаємовідносин. Автор збірки перекладів українських народних пісень «Поетична Україна» (1845). Українською мовою вірші Ф.Боденштедта перекладав Павло Грабовський.

Ключові слова: національна романтика, переклад, рецепція, поезія, адекватність, національна специфіка, взаємовідносини

Friedrich Martin von Bodenstedt is the author of the Ukrainian traditional songs collected German translation Die poetische Ukraine (Poetic Ukraine, 1845). This anthology was the first introduction of Ukrainian lyric and historic folk songs to the German-speaking communities. Thus, he can be considered as the primary leading personality in the history of the German-Ukrainian spiritual contacts.

Keywords: national Romanticism, translation, reception, poetry, adequacy, national flavour, international contacts.

Die Hinwendung zur Volkssprache der Ukraine ist das große Verdienst des ukrainischen Dichters IWAN KOTLIJAREWSKI (1769-1838) mit seiner *Aeneis-Travestie* (1798) [6] und das Verdienst der ukrainischen Romantik. Letztere vollzog sich in drei Etappen:

- (1.) die Charkiwer 20er und 30er Jahre;
- (2.) die Galizische der 30er Jahre;
- (3.) die Kyjiwer 40er Jahre.

Die Charkiwer Romantik war eng verbunden mit der 1805 gegründeten Universität, an der neben russischen auch ukrainische Professoren, Schriftsteller, Volks- und Brauchtumsforscher lehrten.

In den 30er und 40er Jahren des 19. Jahrhunderts bilden sich national-romantische Dichtergruppen um die kulturellen Zentren Kiew, Lwiw, Charkiw. Wie allgemein bekannt, ist der bedeutendste ukrainische Dichter TARAS G. SCHEWTSCHENKO (1814-1861), dessen Gesamtwerk aus Lyrik, Epik und Drama Elemente der Volksdichtung, des Brauchtums, des bäuerlichen Lebens, der Bibel und der zeitgenössischen ukrainischen und westeuropäischen Romantik aufnimmt und vereint und zum künstlerischen Kristallisationspunkt national-ukrainischer Unabhängigkeitsbestrebungen wird. Diese literarische Bewegung der Spätromantik erreicht Deutschland in den 40er Jahren des 19. Jahrhunderts und äußert sich in Schilderungen von Land und Leuten in Reiseberichten deutscher Gelehrter und Schriftsteller. Bereits lange vor den gedruckten Sammlungen der ukrainischen Volkspoesie zu Beginn des 19. Jahrhunderts hat JOHANN GOTTFRIED HERDER (1744-1803) in seinem *Journal meiner Reise im Jahre 1769* die *Cosackischen Dummi*, d.h. ukrainische historische Lieder, erwähnt und gesagt: „Was für ein Blick überhaupt auf diese Gegenden von West-Norden, wenn einmal der Geist der Kultur sie besuchen wird! Die Ukraine wird ein neues Griechenland werden: der schöne Himmel dieses Volkes, ihr lustiges Wesen, ihre musikalische Natur, ihr fruchtbares Land usw. werden einmal aufwachen: aus so vielen kleinen wilden Völkern, wie es die Griechen vormals auch waren, wird eine gesittete Nation

werden: ihre Grenzen werden sich bis zum schwarzen Meer hin erstrecken und von dahinaus durch die Welt“ [4: 410].

Dazu gibt es eine Reihe von bisher noch nicht bearbeiteten Reiseberichten deutscher Gelehrter und Schriftsteller mit Beschreibungen von Land und Leuten. Im Jahre 1841 erschien in Berlin eine heute sehr seltene und vergessene Sammlung deutscher Gedichte über ukrainische Stoffe und Motive, die zufällig von Prof. Dr. D.CYZEWSKYJ entdeckt wurde: *Ukrainische Lieder* von ANTON MAURITIUS (Selbstverlag, VI + 72 S.). Der Verfasser dieser Sammlung ist ANTON MORITZ JOCHMUS. Das Buch enthält 24 *Lieder*. Trotz der verworrenen und unklaren Vorstellungen des Verfassers von der Ukraine und ihrer Geschichte sind die *Lieder* voll von Sympathie gegen das Ukrainische Volk und voll Mitgefühl für dessen historischen Missgeschicke; im *Prolog* heißt es gleich:

„Du, Ukraine, bist das Land der Sänger,
Schufst Genien in Sang und Kampf gleich groß ...
Dein Volk lebt treu der Patriarchen Zeiten,
Und unter ihm wohnt heimatlich sein Gott“ [2: 275].

Hier verdienen auch die epischen und dramatischen Bearbeitungen des *Mazepastoffes*, der Gestalt des Hetmans IWAN MAZEPA (1687-1709), die Hauptperson der Ukraine jener Zeit, durch deutsche Schriftsteller Erwähnung. Diese etwas rätselhafte Persönlichkeit wurde durch Lord BYRONS (1798-1828) Dichtung *Mazepa* (1819) bekannt. Eine Reihe deutscher Zeitschriften – *Leipziger Post- und Ordinar-Zeitung*, *Postillon*, *Mercurius* und *Fama* in Berlin, *Relations-Courier* und *Relationes Curiosae* oder *Denkwürdigkeiten der Welt* in Hamburg – brachten regelmäßig Nachrichten über die politische und militärische Tätigkeit MAZEPAS und sein Verhältnis zu Oberst PALIJ, der sich mit seinen Kosaken MAZEPA angeschlossen hatte. Ebenso bringen Zeitschriften wie *Theatrum Europaeum* (Frankfurt, Bd. XIII-XVI, 1698-1717), *Historische Remarques der neuesten Sachen* (Hamburg 1699-1706), *Europäische Fama* (Leipzig 1702 ff.), *Wöchentliche Relationen* (Halle 1709) ausführliche Biographien und Bilder von MAZEPA.

F.M.BODENSTEDT¹ gab 1845 in einer schönen künstlerischen Übersetzung *Die poetische Ukraine* bei Cotta (in Tübingen und Stuttgart) heraus [3] und machte damit die deutsche Öffentlichkeit mit dem ukrainischen lyrischen und historischen Volkslied bekannt. Das unscheinbare Bändchen nimmt so denn auch einen wichtigen Platz in der Geschichte der deutsch-ukrainischen Geistesbeziehungen ein.

An Quellenmaterial für die Entstehungsgeschichte der *Poetischen Ukraine* stehen uns neben seinem *Vorwort* und einigen Briefen aus späteren Jahren seine *Erinnerungen* und die Korrespondenz mit dem Verleger zur Verfügung. Die Briefe, insgesamt neun Schriftstücke aus den Jahren 1844 bis 1854, befinden sich im *Cotta-Archiv*, einer Stiftung der *Stuttgarter Zeitung*, im *Schiller-Nationalmuseum* in Marbach am Neckar. Sie wurden uns freundlicherweise zur Auswertung überlassen. Zudem erweist sich manches aus BODENSTEDTS Nachlass in der Bayerischen Staatsbibliothek zu München, insbesondere ein handschriftliches *curriculum vitae* aus den Jahren als Professor der slawischen Literaturen in München (1854) für unsere Untersuchung als geeignet.

Aus seinen im Jahre 1888 erschienenen *Erinnerungen aus meinem Leben* (Berlin, Verein für deutsche Literatur. VI, 425) erfahren wir wesentlich mehr über die Entstehung des Büchleins wie auch über die Rolle, die der russische Dichter WASSILIJ KRASSOW (1810-1855) und der deutsche Orientalist Dr. GEORG ROSEN gespielt haben, als im *Vorwort* zur *Poetischen Ukraine*. Den *Erinnerungen* können wir auch entnehmen, dass BODENSTEDT sich im Laufe der Zeit genauere Kenntnisse über die Ukrainer und über die russisch-ukrainischen Beziehungen erworben hatte. Er schreibt: „Im heutigen Kleinrussland wohnten die alten Slawen, wie Nestor in seiner Chronik berichtet, den Dnjepr entlang, von seiner Quelle bis zu seiner Mündung; die Weichsel bildete für sie die westliche und der Don die äußerste östliche Grenze, während im Südwesten die Karpathen sich

¹ FRIEDRICH MARTIN BODENSTEDT (1819 – 1892) studierte Philosophie und Philologie, war Lehrer in Moskau und Tiflis, wo er durch MIRZA SCHAFFY (1796 – 1852) in die tatar., pers., georg. und armen. Sprache eingeführt wurde; war Intendant des Hoftheaters in Meiningen, gehörte zu dem von König MAXIMILIAN II. VON BAYERN ab 1852 initiierten *Münchener Dichterkreis*, dem Dichter wie E. GEIBEL, P. HEYSE, F. DAHN, F. DINGELSTEDT, M. GREIF, J. GROSSE, W. HERTZ, A. F. VON SCHACK, J. V. VON SCHEFFEL u. a. angehörten.

als Grenzwall erhoben. Ganz unvermischt bleiben die Kleinrussen während der jahrhundertlangen Kämpfe mit den Tataren auch nicht, und besonders waren es die Kosaken, welche fremde Elemente anzogen, allein das Slavische blieb immer vorherrschend“ [3: 246]. „Bisher“, beschließt der Dichter seine Ansichten über die Ukrainer, „bin ich den Aufzeichnungen in meinem alten Tagebuche gefolgt, denen ich nun noch hinzufügen muss, dass in neuerer Zeit selbst die Volkslieder der Kleinrussen von den Großrussen in Acht und Bann getan sind. Das Petersburger Kultusministerium, dort „Ministerium der Volksaufklärung“ genannt, hat unter dem Einflusse der Panslawistenpartei, überhaupt den Druck aller Bücher in kleinrussischer Sprache verboten. Die großrussische Sprache soll die alleinherrschende sein im Zarenreich“ [3: 249].

BODENSTEDT kannte die Ukraine nur aus Büchern und Erzählungen, nicht aus eigener Anschauung. Ihre Lieder lernte er in Moskau kennen und übersetzte sie in Tiflis, im Kaukasus. Er kam im Herbst 1840 als Hauslehrer beim Fürsten MICHAÏL GOLITZYN nach Moskau. Dort begann der junge romantische Dichter sehr bald aus dem Russischen (PUSCHKIN) zu übersetzen. Hier machte er auch die Bekanntschaft vieler Schriftsteller, darunter des russischen Dichters und neuen Hauslehrers für russische Sprache und Literatur WASSILIJ KRASSOW (1810-1855), *der lebendige Auszug alles Volkstümlichen*, wie man es in seinen *Lebenserinnerungen* ausführlich nachlesen kann. Krassow, heißt es weiter, „der lange Zeit in der Ukraine gelebt, belehrte mich, dass die Volkspoesie dort sich viel reicher, mannigfaltiger und anmutender entfaltet habe, als in Großrussland, weil die Kleinrussen länger ihre Freiheit zu wahren gewusst, die sie über alles liebten, und weil bei ihren fortwährenden Kämpfen gegen überlegene Feinde eine mehr individuelle Entwicklung unter ihnen sich vollzogen habe, welche in vielem ein bis zum Übermut gesteigertes Selbstbewusstsein und einen ritterlichen Sinn erzeugte, der den Großrussen ganz fremd geblieben, da diese sich immer nur als Masse fühlten, durch jahrhundertlangen gleichmäßigen Druck gleichförmig geworden, friedlich von Natur, kriegerisch nur auf Befehl des Zaren, aber dann furchtbar im Kampfe durch zähe Ausdauer und blinden Opfermut“ [3: 195 – 196].

KRASSOW machte BODENSTEDT *in der lebendigen Weise* mit der slawischen Folklore soweit vertraut, dass er sich im Verständnis der Lieder und Sagen dieser zwei von den Russen *wesentlich verschiedenen Völker* selber forthelfen konnte. Der Dichter wurde von den ukrainischen Liedern gepackt. Von KRASSOW stammt wahrscheinlich auch der Hinweis auf die Sammlungen von MAKSYMOWYTSCHE, CERTELEW und SREZNEWSKYJ (Moskau 1834), die BODENSTEDT studierte und ins Deutsche übersetzte. Er gewann dabei innerhalb weniger Jahre eine solche Fertigkeit, dass er sie nicht nur frei lesen, sondern auch auswendig hersagen konnte. Alle 45 Titel seiner Übersetzung (1. Lieder, 2. die Dumen, 3. Fragmente) sind den Sammlungen entnommen. Darauf weist er im *Vorwort zur Poetischen Ukraine* (VII) ausdrücklich hin. Höchstwahrscheinlich hat BODENSTEDT noch im Sommer 1842 mit dem Übersetzen begonnen.

Im Jahr 1843 wurde BODENSTEDT Hauslehrer beim kaukasischen Statthalter General VON NEIDHART in Tiflis, wo er seine Arbeit an den ukrainischen Liedern fortsetzte. Ohne fremde Hilfe dürfte er da nicht ausgekommen sein, denn er konnte relativ schlecht Russisch, wie man es einigen Bestellzetteln für Bücher aus dem Jahre 1846 in seinem Münchner Nachlass entnehmen kann. Ukrainisch, das er immer als ein Konglomerat aus Russisch und Polnisch bezeichnete, scheint er ziemlich wenig verstanden zu haben. Er fand in zwei Ukrainern, dem jugendlichen Inspektor des Tifliser Gymnasiums Iwan Vasyľ'ovyc ROSKOWSCHENKO (1809-1889) und dem Dichter Stepanovyc AFANASJEW-TSCHUZBYNSKYJ, wie auch in dem polnischen Schriftsteller Thaddäus LADA-ZABLOCKI (1809-1847) ausgezeichnete Mitarbeiter. ROSKOWSCHENKO, „ein Sohn der Ukraine, nahm den lebhaftesten Anteil an meinen, auf sein geliebtes Heimatland bezüglichen Studien“, stellte BODENSTEDT dessen Hausbibliothek zur Verfügung, entschied über die Auswahl der Texte und wirkte bei der Rohübersetzung mit. AFANASJEW-TSCHUZBYNSKYJ, ein Freund SCHEWTSCHENKOS und namhafter ukrainischer Dichter, war ebenfalls bei der Auswahl und richtiger Wiedergabe der ukrainischen Liedertexte behilflich. LADA-ZABLOCKI vermittelte ihm die Bekanntschaft mit den Arbeiten der polnischen Forscher und machte sich vor allem durch Auszüge aus Michail GRABOWSKI (*Krytyka i literatura*. Wilna 1831) und Nikolaj POLEWOJ (*Istorija russkogo naroda*. 5 Bde. Moskwa 1829-1833) zur historischen und sachlichen Kommentierung der Lieder nützlich. Er wurde mit der Zeit mit dieser Aufgabe so vertraut, dass er unter BODENSTEDTs

Mithilfe eine französische Übersetzung der Lieder anfertigte, wie BODENSTEDT in seinem *Vorwort* mitteilt.

Die Arbeit schritt unter Mithilfe der Kollegen besser voran, als es wohl sonst der Fall gewesen wäre. Das Büchlein war nahezu fertig, als im Februar 1844 der deutsche Orientalist Dr. GEORG ROSEN von Konstantinopel nach Tiflis kam. Diesen lernte BODENSTEDT bei dem später durch ihn berühmt gewordenen aserbajdschanischen Orientalisten, Schriftsteller und Gymnasiallehrer MIRZA SCHAFFY (1796-1852) kennen, dessen Lieder er 1851 herausgab². ROSEN kannte die Schätze der orientalischen Dichtung sehr genau und begeisterte sich für sie. Dabei wurde er auch mit BODENSTEDTs poetischen Versuchen bekannt. „*Etwas ganz neues waren ihm meine Übersetzungen der ukrainischen Volkslieder, die ihm durch ihre Innigkeit der Empfindung und Keuschheit des melodischen Ausdrucks einen tiefen Eindruck machten. Er bat mich, die Sammlung soweit zu vervollständigen, um sie als besonderes Buch erscheinen zu lassen; ein guter Verleger werde sich dann von selbst finden. Das geschah dann im Laufe der Zeit auch wirklich*“ [3: 195]. Der damalige Fürst der deutschen Buchhändler Baron COTTA (1796-1863) wollte, dass ROSEN ihm möglichst viele Reiseberichte für die *Augsburger Allgemeine Zeitung* und für *Das Ausland* schicke. Als Stipendiat der Berliner Akademie der Wissenschaften mit sprachwissenschaftlichen Aufgaben betraut, hatte der Orientalist in Tiflis nicht mehr die Zeit für die Abfassung von Reiseberichten und schlug daher BODENSTEDT für diese journalistische Tätigkeit vor. Daraufhin wandte sich COTTA direkt an BODENSTEDT, lud ihn zur Mitarbeit für die genannten Blätter ein und bat um Zusendung einiger Probeartikel. BODENSTEDT sandte ihm einen Artikel über die politischen und militärischen Verhältnisse im Kaukasus, ein paar Gedichte und dazu eine Auswahl der schönsten ukrainischen Volkslieder in Übersetzung. Nachdem Kostproben seiner Übersetzungen in der Beilage der *Allgemeinen Zeitung* erschienen und von COTTAs Freunden, den schwäbischen Dichtern GUSTAV SCHWAB (1792-1850) und GUSTAV PFIZER (1807-1890), beifällig aufgenommen worden waren, bekam er von COTTA die Nachricht, dass der Artikel gedruckt sei, die Gedichte in dem damals berühmten von dem Spätromantiker WILHELM HAUFF (1802 – 1827) redigierten *Morgenblatt für gebildete Stände* erscheinen würden und die Übersetzungen vervollständigt und mit einer Einleitung versehen dann unter den günstigsten Bedingungen in seinem Verlag mit dem Titel *Die poetische Ukraine* erscheinen könnten.

BODENSTEDT machte sich nun mit Eifer an die endgültige Redaktion des Buches. „*Die Morgenstunden von fünf bis acht wurden regelmäßig der Vollendung [...] gewidmet, wobei ich die besten Hilfsquellen und Kritiker gleich in der Nähe hatte.*“ Hier waren seine „*Mitarbeiter und Berater*“ I.V.ROSKOWSCHENKO, St.AFANASJEW-TSCHUZBYNSKYJ, TH. LADA-ZABLOCKI gemeint, die alle für die ukrainischen Lieder schwärmten, aber keine Fachleute auf dem Gebiet der Folklore waren. Weder sie noch der polnische russophile Literaturkritiker M.GRABOWSKI und der Russe N. POLEWOJ, bekannt als Verfasser der damals populären *Geschichte des russischen Volkes*, konnten BODENSTEDT wissenschaftlich und objektiv genug über die Vergangenheit der Ukraine unterrichten. So ist auch die Ungenauigkeit und Unklarheit in der Darstellung der ukrainischen Geschichte in seiner *Einleitung* zur *Poetischen Ukraine* zu erklären. Die *Einleitung* gleicht mehr einer dichterischen Darstellung der ukrainischen Vergangenheit im romantischen Geist als einem wissenschaftlichen Überblick, was er auch nicht vorhatte, denn, wie er gleich zu Beginn erklärt: „*Es würde mich zu weit führen, hier eine ausführliche Geschichte der Kosaken zu geben, da dies Buch nicht besonders für Gelehrte, sondern für das ganze gebildete Publikum Deutschlands bestimmt ist*“ [3: 1]. (Diesen Zweck hat er leider nicht erreicht. In Deutschland ist BODENSTEDT weitgehend unbekannt geblieben). „*Was ich hier gebe, soll nichts sein als eine kurze Berichtigung der irrigen Ansichten, welche allgemein in Deutschland über den Ursprung und die Entwicklung des weitverzweigten Kosakensystems herrschen; zugleich mögen diese Blätter als Führer dienen durch den duftigen Liedergarten, der sich in bunten, wilden, aber anmutigen Verschlingungen vor den*

² *Die Lieder des Mirza Schaffy mit einem Prolog*. Gedichtzyklus von FRIEDRICH VON BODENSTEDT, erschienen 1851. – Bereits 1850 veröffentlichte BODENSTEDT in seinem kulturgeschichtlichen Reisebericht *Tausend und Ein Tag im Orient* die Mehrzahl der *Lieder des Mirza Schaffy*. Er gab sie dort als eigene Übersetzungen orientalischer Gedichte aus, deren Verfasserschaft er seinem Sprachlehrer in Tiflis, MIRZA SCHAFFY, zuschrieb. Doch erst der geschlossene Zyklus, der BODENSTEDT als Autor erkennen ließ, brachte den Liedern jenen Publikumserfolg (100 Auflagen in knapp 30 Jahren), der heutzutage kaum mehr zu begreifen ist.

Augen des Lesers ausbreitet. So lange die Kosaken noch mit starker Hand eingriffen in das Rad der Geschichte, wusste in Europa Niemand von ihnen; erst jetzt, da der Stern ihres Ruhmes seinem Untergange nahe ist, hat man angefangen, sich mit Untersuchungen über ihren Ursprung u. s. w. zu beschäftigen. Der Grund, warum diese Untersuchungen bisher zu so unbefriedigenden Resultaten geführt haben, ist vorzüglich in dem Umstande zu suchen, dass man sich mehr mit der Ableitung des Namens, als mit der Sache selbst beschäftigt hat“ [3: 1].

Das Manuskript für das Büchlein lag am 1. Oktober 1844 (vgl. *Vorwort*) druckreif vor und wurde vermutlich um den 13./25. Oktober an COTTA geschickt. In einem Brief vom 5./17. November bittet ihn BODENSTEDT, das in den Liedern oft vorkommende Wort *Tatar* nach der in Russland gebräuchlichen Schreibweise immer mit *r* (also nicht *Tartar*) zu schreiben, was vom Verlag aber unberücksichtigt blieb. Mit dem Brief sandte er auch einen Beitrag für die *Augsburger Allgemeine*. Erst am 24. Februar 1845 erhielt er vom Verlag eine Antwort, mit der der Eingang des „unter dem 25. Novbr. v. J. [...] uns nur erst vor kurzer Zeit zugekommenen“ Manuskripts und des übersandten Artikels für die *Allgemeine Zeitung* bestätigt wurde. COTTA schlug BODENSTEDT für die ***Poetische Ukraine*** zwei Drittel des Reingewinns als Honorar vor und bat unverzüglich um weitere Beiträge. Dazu machte er für alles [...] insofern es aus einem Weltheil außer Europa kommt großzügige Honorarangebote. Den Inhalt dieses Briefes können wir in seinen *Lebenserinnerungen* nachlesen. Im Sommer 1845 verließ er Tiflis und reist über Kerc und Odessa nach Konstantinopel ab. „Der Brief zog mich wie mit Geisterhand in die Heimat zurück“.

Im Schreiben vom 1. August 1845, das BODENSTEDT in Konstantinopel erreichte, teilte der Verlag mit, dass sich „die russischen Gedichte“ im Druck befänden, und „Haben Sie die Absicht eine kleine Vorrede dazu zu geben, so bitten wir uns dieselbe sofort zugehen zu lassen“[7:23].

Die Lieder erschienen 1845 in Buchform unter dem Titel: ***Die Poetische Ukraine. Eine Sammlung kleinrussischer Volkslieder. Ins Deutsche übertragen von Friedrich Bodenstedt*** (Stuttgart und Tübingen. XII, 132). Die Druckauflage ist auf 750 Exemplare festgelegt. Am 13. Oktober 1845 bedankt sich BODENSTEDT für die Zusendung von 12 Freixemplaren. Am 29. April 1846 schickt er dem Verlag für Werbezwecke „die gewünschte Übersicht des Inhalts der poetischen Ukraine nebst einem Auszug aus verschiedenen Privatbriefen aus Russland, die ihm übermittelt wurden. Auch vom Kaukasus habe ich ein dickes Packet Briefe bekommen, wovon ich Ihnen bei Gelegenheit Passendes mitteilen werde“ “[7:21]. Am 19. Oktober 1846 bekam BODENSTEDT, der sich zwischenzeitlich zu Studien wieder in München aufhielt, die erste Jahresabrechnung. Da von der Auflage insgesamt nur 162 Exemplare verkauft waren, die entstandenen Kosten sich auf 200 Gulden beliefen und „zu deren Deckung noch ein weiterer Absatz von 140 Exemplaren erforderlich wäre“, gab es kein Honorar, mit dem BODENSTEDT fest gerechnet hatte. „Es dürfte wohl eine geraume Zeit hingehen,“ heißt es weiter, „bis sich ein reiner Gewinn, von welchem zwei Drittel Ihnen als Honorar zukommen, herausstellte, wenn überhaupt ein solcher je erzielt wird. Wir bedauern sehr, Ihnen kein günstigeres Resultat melden zu können, bemerken übrigens, dass wir es an Bemühungen und Zeitungsanzeigen den Absatz zu heben, nicht haben fehlen lassen, da allein in diesem Jahre eine zwölfmalige Ankündigung in verschiedenen Zeitschriften statt fand“[5: 56]. Vielleicht befand sich BODENSTEDT in dieser Zeit in einer finanziell schwierigen Lage, weil er der Bayerischen Staatsbibliothek einige *Russica*, darunter auch eine Handschrift religiösen Inhalts aus dem 16. Jahrhundert, verkaufte, wie aus einer Aufzeichnung des Staatsbibliothekars und Professors JOHANN ANDREAS SCHMELLER³ hervorgeht.

Nach einer längeren Pause, am 11. Mai 1854, bittet BODENSTEDT dem Rat des Herrn Oldenburg folgend, den Baron persönlich, von seinen Rechten an der ***Poetischen Ukraine*** zurückzutreten, da RUDOLF BECKER in Berlin, der die meisten seiner Werke veröffentlichte, die

³ Johann Andreas SCHMELLER (1785-1852) gilt als der erste Deutsche, der sich intensiv mit slawischen Sprachen beschäftigte; 1844 erhielt er einen Ruf auf den geplanten Lehrstuhl für Slawistik an der Universität München, den er aber nicht annahm. Zu SCHMELLER vgl. R. J. BRUNNER, *Johann Andreas Schmeller und die bayerische Akademie der Wissenschaften*. München 1997 [= Bayerische Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse, Abh. Neue Folge, Heft 115]. Ders., *J. A. Schmeller und die Ludwig-Maximilians-Universität München. Dokumente und Erläuterungen*; erscheint in: Münchener Universitätsschriften [=Ludovico Maximiliana], hg. v. LAETITIA BOEHM; ders., *J. A. Schmeller Slawist und Bohemist*: GARMANOSLAVICA VII (XII), Festschrift für Prof. Dr. ANTONÍN MĚŠTAN zu seinem 70. Geburtstag, PRAG 2000 (1) 9-30.

Lieder für eine Gesamtausgabe seiner Schriften in 12 Bänden benötige: „es liegt ihm nur daran, meine sämtlichen, Russland und den Orient betreffenden Schriften in seinem Verlage zu vereinen. – Das Büchlein hat als Spezialität vielfache Anerkennung, aber – wie die Verlagshandlung am besten weiß – nur geringen Absatz gefunden, da von der kleinen Auflage immer noch Exemplare vorrätig sind. Auch ist in keinem Falle auf eine größere Verbreitung für die Zukunft zu hoffen“ [5: 55]. Am 15. Mai stimmte COTTA unter der Voraussetzung zu, dass der betreffende Band nicht einzeln verkauft werden dürfe. Mit Datum vom 13. Mai bekam er die zweite Abrechnung (Auflage 750; Vorrat in Stuttgart 338, in Leipzig 161, Disponenden 12, Freixemplare 12: ergibt 523 Exemplare). Insgesamt wurden 227 Exemplare verkauft.

Zum merkwürdigen Verhalten des COTTA'schen Verlages schreibt BODENSTEDT am 2. Februar 1860 an den Verleger BECKER: „Apropos **Cotta** muss ich bemerken, dass ich schon seit einem Jahre Jagd mache auf ein Exemplar meiner 'Poetischen Ukraine', u. keins bekommen kann. Dasselbe haben mir jetzt schon über zwanzig andre Leute gesagt. Ich selbst bestellte erst zu Weihnachten wieder 3 Exemplare, welche ich verschenken wollte. – konnte sie jedoch für mein Geld nicht bekommen. Und als ich dann in der Cotta'schen Buchhandlung hier die bestimmte Anfrage stellte: ob die Auflage vergriffen sei, wusste mir Niemand bestimmte Auskunft zu geben. Ich ließ dann – vor 4 Wochen – dieselbe Anfrage an den Baron v. Cotta richten, u. ich bin bis jetzt ohne Antwort geblieben. Alles dieses bin ich bereit zu bescheinigen. Wollen Sie daraufhin eine neue Auflage des Buches drucken, so haben Sie meine Ermächtigung dazu“ [5: 57]. Der Berliner Verleger wollte zu dieser Angelegenheit weiteres Material haben, was BODENSTEDT am 9. Februar BECKER ankündigte. Den weiteren Verlauf kennen wir nicht.

BODENSTEDT hat 33 Lieder sowie 10 Dumen und zwei historische Gesänge übersetzt und veröffentlicht. Aus der Menge der Lieder hat er, so bemerkt er in der **Einleitung** zu seinem Büchlein, diejenigen ausgewählt, die durch ihren poetischen Gehalt besonders hervorstechen und wegen ihrer Schönheit und tiefen Empfindung bei den Ukrainern sehr beliebt sind. Auch von den Dumen, die BODENSTEDT zutreffend als Dichterwerke kennzeichnet, übertrug er die schönsten. „Die Lieder des Volkes der Ukrainer leben fort von Geschlecht zu Geschlecht,“ sagt er am Schluss seiner **Einleitung** zu den Übersetzungen, „und erzählen den Kindern von den Taten der Väter. Und in keinem Lande hat der Baum der Volkspoesie so herrliche Früchte getragen, nirgends hat sich der Geist des Volks so lebendig und wahr in seinen Liedern ausgeprägt, wie bei den Kleinrussen. [...] Man muss in der Tat annehmen, dass ein Volk, welches solche Lieder singen und Geschmack daran finden konnte, auf keiner ganz niedrigen Stufe der Bildung gestanden haben kann... Die Dumen, welche den Beschluss vorliegender Sammlung ausmachen, sind, abgesehen von ihrem poetischen Werte, noch von besonderer Wichtigkeit für das Studium der kleinrussischen Geschichte“ [3: 16].

BODENSTEDTs Jugendwerk erschien 1866 in Berlin im siebenten Band seiner Schriften unter dem Titel: **Kleinrussische Lieder**. Es werden hier nur 26 Lieder und zwei Dumen, „Vom Kosaken Baida“ und „Paley in Sibirien“, abgedruckt. Die **Fragmente** fehlen ganz. Warum er nur eine Auswahl veröffentlichte, bleibt sein Geheimnis.

Das Bemerkenswerte an BODENSTEDTs Arbeit über die Volkslieder ist die Tatsache, dass er in den meisten Fällen ein getreuer Übersetzer der Duma ist (oder zu sein versucht) und kein Nachdichter. Obwohl verhältnismäßig viel über sein Werk **Die poetische Ukraine** geschrieben worden ist, wurde unserem Wissen nach bisher kein Versuch gemacht, seine Übersetzungen genau zu analysieren und sie mit den Originalen zu vergleichen. Doch schon eine oberflächliche Analyse zeigt, dass er den Inhalt und das Gedankengut dieser Volkslieder meistens gut verstanden hatte und sie auf eine verständliche Art und Weise ins Deutsche übersetzte, wobei er manchmal den Text für den deutschen Leser etwas vereinfachte, wie das oft beim Übersetzen der Fall ist. Um uns einen tieferen Einblick in seine Übersetzungsmethode zu verschaffen, wollen wir hier das deutsche Original einer Übersetzung einer Duma kurz analysieren. Diese Duma ist in ukrainisch unter dem Titel **Duma pro Oleksija Popowytscha** bekannt, also ein Lied über eine Person, einen Kosaken namens OLEKSIJ POPOWYTSCH, der übrigens von BODENSTEDT als Alexis, Sohn des Priesters, dargestellt wird. BODENSTEDT ändert den Titel; bei ihm heißt das Lied „**Der Sturm auf dem schwarzen Meere**“, was das Thema verallgemeinert und nicht so personenbezogen darstellt. In Bezug auf die Form sei noch erwähnt, dass BODENSTEDT zwei Zeilen wiedergibt und dass die Reime der Übersetzung denen des Originals nicht exakt entsprechen. Er war sich dessen

vollkommen bewusst, denn er äußert sich darüber in seiner Einführung zur Übersetzung der Dumen [3: 81]. Dennoch ist aber das Wesen des ukrainischen Volksliedes ausreichend wiedergegeben.

Wenn wir nun das Original mit der Übersetzung Zeile für Zeile vergleichen, können wir zwischen den beiden einige Unterschiede feststellen, die uns einen tieferen Einblick in BODENSTEDTs modus operandi als Übersetzer wie auch in das Wesen der Duma per se und in die Unterschiede zwischen der ukrainischen und der deutschen Sprache ermöglichen.

Erstens, schon beim oberflächlichen Vergleich können wir feststellen, dass BODENSTEDT die verschiedenen Interjektionen (Ausrufeworte: *oj, ej, hej* u.a.), die für die Duma so typisch sind, auslässt, weil sie dem Geist der deutschen Sprache nicht entsprechen. So wird schon aus der ersten Zeile: „*Oj po tschornomu morju*“ einfach „*Auf dem schwarzen Meere*“.

Zweitens, die in der Duma sehr häufig auftretenden volkstümlichen Diminutiva, besonders die der Adjektive und adverbialen Formen, werden als einfache Formen wiedergegeben, weil in der deutschen Sprache bekanntlich nur die Substantive, also die Hauptwörter, durch die Silben *-chen* und *-lein* verkleinert werden können, und nicht die anderen Formen. Für die Verben, Adverbien und Adjektive gibt es in der deutschen Sprache keine Verkleinerungsmöglichkeiten. Daher sitzt der Falke in BODENSTEDTs Übersetzung „*klagend und jammernd laut*“ [3: 118], während es im Original viel poetischer und kürzer, daher intensiver lautet: „*zhalibnenko kwylyt'-proklynaje*.“ Bemerkenswert ist hier der Unterschied im Lautwert, in der Musikalität. Das Original hat eine Musik, die zur Synesthesie führt, was in der Übersetzung nicht zu spüren ist.

Ein weiteres auffallendes Beispiel ist die Nichtwiedergabe der häufigen Wortverbindungen, die so typisch für die Duma sind, z.B. das schon erwähnte Verbum „*kwylyt'-proklynaje*“, die mehrmals wiederholte Anrede „*panowe-molodtsi*“, die einfach mit dem Wort *Kameraden* oder *Brüder* [3:119] wiedergegeben wird, und die zweimal auftretende Phrase „*otsiwska materyna molytwa*“ also „*väterliches-mütterliches Gebet*“, die einfach als „*Mutter und Vaters Gebeten*“ [3:120] in der Übersetzung erscheint u.a.

Alle diese Unterschiede, die ohne Zweifel einen Schatten auf die Übersetzung werfen, sind durch die zwischen der ukrainischen und der deutschen Sprache bestehenden Unterschiede bedingt, und da kann man dem Übersetzer nichts vorwerfen.

Anders aber verhält es sich mit der Übersetzung der Sünden des Helden, die er seinen Kosaken beichten lässt. Hier lauten die betreffenden Zeilen in BODENSTEDTs Übersetzung:

*„Ich bin aus Piriatin meiner Heimat geritten,
Ohne Vater und Mutter um ihren Segen zu bitten;
Meinem Bruder hab' ich scheidend im Zorn gedroht,
Meinen Nachbarn nahm ich ihr letztes Stück Brot;
Stolz ritt ich einher, stieß mit dem Fuß auf der Straße
Die Brust der Weiber, die Stirn der Kinder zum Spaße.
Ich pflegte die Kirchen vorbei zu jagen,
Ohne die Mütze zu zieh'n, ohne das Kreuz zu schlagen“* [3:120].

Die erste Zeile hat ein kleines klärendes Addendum, „*aus Piriatin meiner Heimat*“, was dem deutschen Leser nützlich sein kann und daran wäre nichts auszusetzen. „*Ohne Vater und Mutter um ihren Segen zu bitten*“, ist auch gut übersetzt, denn es könnte unter Umständen dem Original „*S ostem i matirju proschtschenija ne maw*“ entsprechen.

Doch die Zeile „*Meinem Bruder hab' ich scheidend im Zorn gedroht*“ ist schon eine zu subjektive Interpretation des Übersetzers. Das Original „*starschnoho brata sa brata ne maw*“ spricht über die unbrüderliche Einstellung des Helden gegenüber seinem älteren Bruder. Er berichtet hier, dass er seinem älteren Bruder die ihm traditionell gebührende Hochachtung nicht gezollt, genauso wie er seine ältere Schwester nicht würdig behandelt hat, was BODENSTEDT auslässt. Der Übersetzer versteht die Bedeutung der älteren Geschwister in der Hierarchie der Familie nicht. Es geht hier nicht um einen Einzelfall, einen Zornesausbruch, sondern um eine über eine lange Zeit dauernde Einstellung gegenüber seinen älteren Familienmitgliedern.

Vollkommen unpassend und wider den Geist des Kosakentums ist die von BODENSTEDT zuge dichtete Zeile über den Diebstahl. Es ist psychologisch falsch, denn *Oleksij Popowysch* sündigt aus Stolz. Er würde sich nie herablassen, einer Frau *ihr letztes Stück Brod* zu stehlen.

Ein völlig falsches Bild entsteht auch durch die Zeilen:

„Stolz ritt ich einher, stieß mit dem Fuß auf der Straße
Die Brust der Weiber, die Stirn der Kinder zum Spaße.“

Hier missversteht der Übersetzer das Original und verallgemeinert einen Einzelfall. Bei seiner Abreise stieß *Oleksij* die Schwester, die mit Tränen in den Augen zu ihm kam, als er schon hoch zu Ross saß, um den Abschied zu verkürzen, in einer typischen kosakischen Macho-Weise von sich. In der Übersetzung entsteht das absurde Bild, dass er im Dorf auf dem Pferd herumreitet und *Weiber* und *Kinder zum Spaße* in die *Brust* und *Stirn* tritt.

Und endlich: BODENSTEDT lässt eine sehr wichtige, wenn nicht die wichtigste Sünde aus: *Oleksij* hat nicht gebetet, wie es ihm Vater und Mutter gelehrt haben. Die ganze Beichte ist auf das vierte Gebot bezogen, „*Du sollst Vater und Mutter ehren...*“ Die Duma handelt von der angeborenen Frömmigkeit der Kosaken, was die Übersetzung auch wiedergibt, aber durch die unnötigen Zulagen des Übersetzens beträchtlich abschwächt, wobei manchmal, wie wir gesehen haben, ein falsches Bild entsteht, das weder der historischen Wahrheit, noch der Psychologie der Kosaken entspricht.

Schließlich sei noch hinzugefügt, dass die ukrainischen Personennamen in BODENSTEDTs Werk bisweilen in einer polonisierten oder russifizierten Form erscheinen. Der Kosak *Palij* z.B. wird zum *Paley* (vgl. die zehnte Duma *Paley in Sibirien* [3:123], *Bohuslav* wird zum *Bogusslaw* [3: 97] usw. Das ist aber verständlich, denn seine Quellen waren, wie wir bereits wissen, russische und polnische Werke. Bemerkenswert ist aber die Tatsache, dass er die offizielle russische Ukraineauffassung übernimmt und von einem *Verrat Maseppa's* spricht („*Es geschah dieses kurz nach dem Verrat Maseppa's,*“ [3:125] und damit ein ungerechtes Urteil über den ukrainischen Hetman fällt.

Das, was hier über die Übersetzung der Duma „*Der Sturm auf dem schwarzen Meere*“ gesagt wurde, trifft, mutatis mutandis, auch auf andere Übersetzungen zu. Es ist BODENSTEDTs großes Verdienst, diese alte ukrainische Volksgenre den Deutschen nähergebracht zu haben.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Abhandlungen des Ukrainischen wissenschaftlichen Instituts in Berlin, Bd 1. – Berlin, 1931. S.– 214 – 217.
2. DMYTRO DOROSCHENKO. Die Ukraine und Deutschland. Neun Jahrhunderte Deutsch-Ukrainischer Beziehungen.– München: Ukrainische Freie Universität, 1994.– 275 S.
3. FRIEDRICH BODENSTEDT. Die poetische Ukraine. Eine Sammlung kleinrussischer Volkslieder// Ins Deutsche übertragen von FRIEDRICH BODENSTEDT. – Stuttgart und Tübingen: J. G. Cotta'scher Verlag, 1845.
4. JOHANN GOTTFRIED HERDER. Werke // Hg. von WOLFGANG PROSS.– Darmstadt, 1984, Bd. 1. – S. 410.
5. JOSEPH HAHN. Zur Entstehung der *Poetischen Ukraine von M. F. Bodenstedt* // In: *Sucasnist* Nr.11 (71), Nov. – 1966. und die Schewtschenko-Gesellschaft der Wissenschaften USA, 1999. – S. 69 – 91.
6. LEONID RUDNYTZKY. Zur deutschsprachigen Veröffentlichung IVAN Katljarew'skyjs *Aeneida* mit der deutschen Übersetzung des ersten Gesanges des „komisch-heroischen Epos“ *Aeneida* von IRENA SPIECH-KATSCHANIUK // Studien zu Deutsch-Ukrainischen Beziehungen, Bd 3. – München: Ukrainische Freie Universität
7. SVJATOSLAV HORDYNS'KYJ. Die ukrainische Romantik und ihre Verbindungen mit der westlichen Welt // In: *Ukrainische Romantik und Neuromantik vor dem Hintergrund der europäischen Literatur* // Hg. von J. BOJKO-BLOCHYN.– Heidelberg, 1985. – S. 36.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ріхард Й.Бруннер – доктор наук habil, професор Ульмського університету (Німеччина), почесний доктор, професор Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: лінгводидактика, мовна комунікація.

Олександр Білоус – кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри перекладу і загального мовознавства, декан факультету іноземних мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Заслужений працівник освіти України.

Наукові інтереси: теорія і практика перекладу германських мов, прикладна лінгвістика.

PECULIARITIES OF MASS MEDIA TEXTS AND ADS: TRAINING STUDENTS TO CREATIVE WRITING AND TRANSLATION

Vera ZIRKA (Dnipropetrovsk, Ukraine)

Стаття розглядає питання навчання студентів аналізу текстів мас-медіа та реклами відносно ідіоматичних зворотів в процесі творіння рекламних звернень, а також їх творчого перекладу (письму) на рідну мову.

Ключові слова: ідіома, звороти, рекламне звернення, творче письмо, культура.

Статья рассматривает вопросы обучения студентов анализу текстов СМИ и рекламы относительно идиоматических оборотов в процессе создания рекламных обращений, а также их творческому переводу (письму) на родной язык.

Ключевые слова: фразеологические обороты, рекламное обращение, творческое письмо, культура.

In our daily life everyone can find peculiar words in each and every ad. They are used to attract attention of the audience. Thus we speak of these very words and imply here idioms, which are very popular phenomenon in Mass Media and advertising. Advertising is considered here as a form of communication used to encourage or persuade an audience (viewers, readers or listeners). Most commonly, the desired result is to drive consumer behavior with respect to a commercial offering, although political and ideological advertising is also common. Mass media is referred to all media technologies that are intended to reach a large audience via mass communication. Broadcast media transmit their information electronically and comprise television, film and radio, movies, newspaper, magazines, brochures, newsletters, books, leaflets and pamphlets. We cover the issue of commercial and understand this notion as “*involving or relating to the buying and selling of goods*”. Thus we examine ads.

Since we retrace idioms in ads, we should firstly determine and identify the essence of phraseological units or idioms. In spite of a whole number of idioms definitions there is no exact and unambiguous one of this term until now. There are differences in terms of certain peculiar features of idioms. In some definitions, idiom is a phrase or expression the total meaning of which differs from the meaning of the individual words [3; 7]. The other qualifications state that it is an expression, a word, or a phrase that has a figurative meaning [4; 8; 9]. It is comprehended in regard to a common use of that expression that is separate from the literal meaning or definition of the words of which it is made up. For example, to blow one's top (get angry) and behind the eight ball (in trouble) are English- language idioms. Idioms come from any language and generally cannot be translated literally (word for word). Foreign language students should learn them just as they learn vocabulary words.

Idioms are used extensively. We found the notion “idiom” with the following meanings: 1. *the language or dialect of a people, region, class etc.*; 2. *the usual way in which the words of a particular language are joined together to express thought*; 3. *an accepted phrase, construction, or expression contrary to the usual patterns of the language or having a meaning different from the literal (to catch one's eye)*; 4. *the style of expression characteristic of an individual*; 5. *a characteristic style, as in art or music* [11, p.696-697].

Hereby idiom is *a group of words established by usage as having a meaning not deducible from those of the individual words (e.g., rain cats and dogs, see the light); a form of expression natural to a language, person, or group of people he had a feeling for phrase and idiom.*

Our next item is ad and Mass Media texts which are known to be the texts of informing, descriptive and convincing character. While lecturing on “Lexis of Ads” we attract students' attention to these particular properties of advertising texts and teach them how to write (to create) advertising messages and how to translate them into English or native language. The main task is the maximum use of students' own fantasy for self-expression and self-affirmation. It is offered to pay attention to main terms which any ad should possess: 1. To contain necessary information. 2. Be associated with the name of product and trade mark. 3. To contain a «sparkle» or a provoking element: violation of style, neologisms, «wrong» use of words, presence of words of prestige, etc. 4. To persuade the consumer to feel good after reading the ad text. 5. To cause a sense of desire in a consumer and necessity to purchase a commodity/service. 6. Ad text should be universal – that is to function in different, unconnected with advertising contexts. 7. To correspond culture, traditions, mentality of the ad's audience. 8. To contain manipulative components – words possessing «magic force». The all mentioned above items should promote the difficulty of phrase «forgetting». We think idioms or any other phraseological units should be used for this goal.

We believe slogan to be inevitable part, a major structural component of any ad, as a cultural code of a country wherever an advertisement is put up. The matter of students studying the analysis of short texts/slogans creating and translating them in/into native and foreign languages until now was not enough studied.

Thus the paper deals with ads' phraseological units (idioms) as a part of ads lexis and some problems of their (idioms) translation into the target language. To our mind the phraseological units

in Mass Media and Advertising are insufficiently investigated and moreover there is the absence of the common idea as to the problem of translating different types of idioms. And the purpose of the paper is to elucidate in what way phraseological units assist in realizing the main functions in Mass Media and Advertising texts, and find out the problems which arise in the process of their translation.

The material of the investigation has included some phraseological units taken from social and political articles in the British and American newspapers, namely The Observer, The Times, The Financial Times and The Independent and the ones selected by the students.

On the basis of the theoretical material analyzed the following thematic classification of the phraseological units could be presented where they are classified into three groups: phraseological fusions, unities and phraseological collocations. Students are taught that *phraseological fusions* are completely non – motivated word – groups, such as “*kick the bucket*” – “*die*”. The meaning of the components has no connection whatsoever, at least synchronically, with the meaning of the whole group. Idiomaticity is, as a rule, combined with complete stability of the lexical components and the grammatical structure of the fusion. *Phraseological fusions* are called “traditional”, “set expression with fixed nomination”, “combinations”, “set expression” in the works of the researchers [3; 5; 7].

A couple of examples could be given in this regard. *Hugh Young, managing director at Aberdeen Asset Management Asia, told the BBC: "There's a great deal of interest in Burma, foreign investors are getting on the bandwagon as they say."* – Х'ю Янг, управляючий директор компанії Aberdeen Asset Management в Азії, сказав журналістам ВВС: "Зараз багато цікавого є в Бірмі, іноземні інвестори **приєдналися на сторону лідируючої партії**, як вони говорять".

The police detained a bad bath of gold near the Polish border. Поліція затримала партію дешевих виробів золота біля Польського кордону.

Our findings could confirm the idea that *Phraseological unities* are partially non – motivated as their meaning can usually be perceived through the metaphoric meaning of the whole phraseological unit. The illustrations could be – *to show one's teeth, to wash one's dirty linen in public*. If interpret them as semantically motivated through the combined lexical meaning of the component words they would naturally lead one to understand them in their literal meaning. The metaphoric meaning of the whole unit, however, readily suggests “*take a threatening tone*” or “*show an intention to injure*” for show one's teeth and “*discuss or make public one's quarrels*” for wash one's dirty linen in public. Phraseological unities are as a rule marked by a high degree of stability of the lexical components.

Below are the illustrations of them. *Hugh Young, managing director at Aberdeen Asset Management Asia, told the BBC: "There's a great deal of interest in Burma, foreign investors are getting on the bandwagon as they say."* – Х'ю Янг, управляючий директор компанії Aberdeen Asset Management в Азії, сказав журналістам ВВС: "Зараз **багато** цікавого є в Бірмі, іноземні інвестори **приєдналися на сторону лідируючої партії**, як вони говорять".

*The main factor that is depressing prices is the large stock of property on estate agents' books relative to the pool of able buyers rather than any surge in distressed selling," said the survey. – Як було сказано в дослідженні, – «Найголовніший фактор – це те, що зниження цін на майно впливає негативно і залишається в руках агентств нерухомості, відносно великої кількості покупців, але це краще, ніж його **продаж за дуже низькими цінами**».*

While discussing *phraseological collocations* with the students we consider them to be motivated but they are usually made up of words possessing specific lexical valence which accounts for a certain degree of stability in such word – groups [5]. Variability of member in phraseological collocations – words is strictly limited. For instance, *bear a grudge* may be changed into *bear malice*, but not into bear a fancy or liking. We can say “take a liking” (fancy) but not “take hatred” (disgust). These habitual collocations tend to become kind of cliché where the meaning of member – words is to some extent dominated by the meaning of the whole group. Due to this, phraseological collocations are felt as possessing a certain degree of semantic inseparability.

*He argues this defeated the whole point of creating a language allowance program to work hardly. – Він стверджує, що це створить умови для кращої праці, якщо працівники матимуть **надбавку за знання іноземної мови**.*

Researchers based their calculation on a drinking habit survey and warned the true number could be even higher. – Дослідники оснований на їх підрахунках щодо дослідження ринкової поведінки споживачів, які вживають алкоголь і попередили, що справжнє число може бути вище.

The translator's aspiration for achieving semantic and stylistic identity of translation and the original is a lasting gain of our culture and cultural code. Idioms come to be a very numerous part of English. They cover a lot of drawbacks of the English language and are known to be one-third part of the colloquial speech.

In the process of study Mass Media and ads lexis and translation the students confirmed the four basic ways of translating idioms: 1) translation by absolute equivalent, 2) translation by idiomatic analogue, 3) word-for-word translation or calque, 4) descriptive way of translation.

1. Translation by absolute equivalent. This is the method of translating by which every component part of the source language idiom is retained in the target language unchanged. The component parts include all notional components and also the lexically charged functional components which contribute to the lexical meaning of the idiomatic/phraseological expression. The notional components also create the *main images, the expressiveness and the figurative (connotative) meanings* of idiomatic expressions. Translating with the help of equivalents is resorted to when dealing with idioms which originate from the same source in both languages. When using this method, students should observe that an equivalent is properly selected from the dictionary.

China Daily's editorial warns Manila not to "play with fire", while the Global Times' bilingual editorial says China will "resolutely fight a war". – Щоденне редакційне видання Китаю попереджає місто Манілі не «грати з вогнем», у той час двомовне видання Global Times заявило, що Китай буде «рішуче вести війну».

"In this case it was an F15, an awesomely superb ground attack aeroplane but if you don't want that you have to provide enough troops on the ground... such as you don't need to call on the Americans to pull your chestnuts out of the fire," he said. – В даному випадку це було F15, грізно величезний штурмовий літак, але якщо ви не хочете, то ви повинні надати достатньо війська на землю ... , так вам не потрібно закликати американців тягти каштани з вогню", сказав він.

2. Translation by idiomatic analogue. An overwhelming majority of English idiomatic expressions have similar in sense units in Ukrainian. Sometimes these lexically corresponding idiomatic expressions of the source language may also contain easily perceivable combinations of images for the target language speakers as well as similar or identical structural forms. These idiomatic expressions, naturally, are in most cases easily given corresponding analogies in the target language. As a matter of fact, such expressions are sometimes very close in their connotative (metaphorical) meaning in English and Ukrainian as well.

Why would anyone want to sell if they get less money than the promised compensation? – Like the old adage says, a bird in the hand is worth two in the bush. – Чому кожний хотів би продати, якщо вони отримують менше грошей, ніж обіцяні компенсації? – Як говориться в старому прислів'ї, краще синиця в руках, ніж журавель в небі.

Good parents will move heaven and earth (and home, too) to ensure their children get a good – and free – education. – Хороші батьки звернуть гори на шляху (і вдома теж), щоб забезпечити своїм дітям отримання хорошої – і безкоштовної – освіти.

3. Word-for-word translation or calque is the rendering of text from one language to another "word-for-word" rather than conveying the sense of the original. We can use this way of translation only in that case when in result of calquing we have an expression which figurativeness is easy perceived by Ukrainian reader and it doesn't cause the image of unnaturalness and unusual to generally accepted norms of the Ukrainian language.

"Obviously it is an emerging technology and you can't really have electric cars without electric car charging points, you can't put the cart before the horse." – "Очевидно, що це нова технологія, і ви не можете мати електричні автомобілі без електричного приводу нарахування балів, і ви не можете ставити віз попереду коня".

"I saw from day one that this was Bovis' role. That was the legal agreement between parliament and Bovis and I have to say that you **don't keep a dog and bark yourself**. – "Я бачив з першого дня, що це була роль Бовісу. Це юридична угода між парламентом і Бовісом, і я повинен сказати, що ви **не тримаєте собаку і гавкаєте самі**."

4. Descriptive way of translation. The meaning of a considerable number of idiomatic as well as stable/set expressions can be rendered through explication only, i.e. in a descriptive way.

Mr. Howe said: "Somebody said to me "Herbert, we will find **skeletons in your cupboard**". – Містер Хоу заявив: "Хтось сказав мені, " Герберт, ми знайдемо твою **сімейну таємницю, приховану від сторонніх**".

A peeping tom watched a naked woman while she showered at a Devon campsite, Exeter Magistrates' Court has heard. – **Людина з нездоровою цікавістю, таємно стежила за оголеною жінкою, коли вона приймала душ в кемпінгу Девон, як почули на судовому засіданні у місті Ексетер.**

In the course of our discussion with students on ads and Mass Media language and idioms in particular we have determined that the most frequent way of translating idioms is translation by means of an absolute equivalent. The aim of translation will always remain the same, that is to render completely the lexical meaning and where possible also *the structural peculiarities, the picturesqueness, the expressiveness, thus drawing attention to the said, and the connotative meaning* (if any) of the source language idiomatic or stable expressions in the target language.

In the view of the above we can summarize that phraseological units represent a quite interesting and multilateral phenomenon especially in Mass Media and advertising texts. Being very flexible English and Ukrainian languages constantly enrich their vocabulary with the words invented by the language speakers, making it more colorful with new idiomatic expressions, and at times refills its stocks with the borrowings and neologisms. The problem will always retain its topicality since idioms assist in realizing the main features of the advertising texts and attracting the consumer's attention.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Авксентєв Л.Г. Семантична структура фразеологічних одиниць сучасної української мови та особливості її формування / Л.Г. Авксентєв. – К.:Мовознавство. – 1997. – С. 24-78.
2. Аврасін В.М. Соціальні та психолінгвістичні характеристики мови реклами. – М.: «Международные отношения», 1996. – С. 123-125.
3. Амосова М.М. Основи англійської фразеології. – Л.: Наука, 1989, с.97-123
4. Гак В.Г. Фразеология, образность и культура // Советская лексикография. Сборник статей. – М., 1988. – С. 159-169.
5. Зірка В.В. Експресивність та способи її перекладу в англійських рекламних текстах/В.В.Зірка//Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи/НАН України. Центр наук. дослідж. і викладання інозем. мов; редкол. А.Д. Белова (голов. ред.) [та ін.] – К.: Логос, 2011. – С.139-146.
6. Зірка В.В. Слово в рекламі: лінгвістичний аспект: учеб.пособие: 2-е изд., перераб. и доп. / В.В. Зірка. – Днепропетровск: Днепропетровский университет имени Альфреда Нобеля, 2012. – 180 с.
7. Костомаров В.Г. Русский язык на газетной полосе / В.Г. Костомаров. – М.: Высшая школа, 1971. – С.90.
8. Кунин А.В. Поговорки о современном английском языке. – ИЯШ.- 1985. – № 5.- С. 16-21.
9. Кунин А.В. Большой англо-русский фразеологический словарь / А.В. Кунин// 5 – е издание, перераб. – М.: Рус. яз.-Медиа, 2005. – XVIII, 1210 с.
10. Шанський М.М. Фразеологія сучасної англійської мови / М.М. Шанський. – М.: Вища школа, 1985.
11. Curren J., Seaton J. Power without responsibility. The Press and Broadcasting in Britain. London, 1990. – P. 27.
12. Webster's NewWorld Dictionary. – Prentice Hall Press. – New York, 1984 – 1692 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

<http://www.bbc.co.uk/news/>
<http://www.dailyexpress.com.my/>
<http://www.ft.com/home/europe>
<http://www.economist.com/economics>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Віра Зірка – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології та перекладу Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля, завідувач Дніпропетровським відділенням Центру наукових досліджень та викладання іноземних мов НАН України, заслужений працівник освіти України.

Наукові інтереси: перекладознавство, проблеми перекладацької еквівалентності та адекватності, рекламний дискурс, культурологія.

INKLUDIERENDE BIBELÜBERSETZUNGEN: AUSGANGSLAGE, PROBLEME, REZEPTION IM DEUTSCHSPRACHIGEN RAUM

Sabina MATTER-SEIBEL (Mainz | Germersheim, Deutschland)

У статті йде мова про проблему історичної основи тексту та поняття «оригіналу» в перекладах Біблії, авторитетність Біблії як Слова Божого та канонізацію біблійного вихідного тексту в ролі основи для перекладів із гендерно-нейтральними лексико-граматичними засобами. Приклади протестантського німецького перекладу Священного Письма з використанням гендерно-чутливих мовних засобів засвідчують успіх перекладача, завдяки якому образ жінки стає видимим у біблійних текстах. Негативна реакція церковної влади та біблійних товариств на подібні переклади свідчить на користь якості перекладу, проте підтверджує факт утрати примату екзегези біблійних текстів. Відтак дослідження біблійних перекладів у феміністському ключі мають тривати з метою деконструкції домінуючих парадигм в перекладі Священного Писання і традиційних поглядів на жінку в Біблії.

Ключові слова: переклад Біблії, протестантський німецький переклад, гендерно-чутливі мовні засоби, примат екзегези

This essay discusses the problematic historical text basis and the notion of the „original“ of biblical translations, of the authority of the Bible as God’s word, and of the canonization of biblical source texts as a basis of inclusive language translations. The examples from the Protestant inclusive language version in German show how the translators achieved a gender sensitive version that makes women visible in the Biblical texts. The negative reactions of church organs and Bible societies against these translation strategies show that criticism often foregrounds the translation quality, but is actually based on the loss of exegetic supremacy. Feminist translation studies therefore have to continue to deconstruct the dominant paradigms in Bible translation and to challenge traditional biblical views of women.

Key words: biblical translations, Protestant inclusive language version, gender sensitive version, exegetic supremacy

Die Bibel ist nach wie vor das Buch mit der größten Verbreitung und den meisten Übersetzungen weltweit. Bis 2012 waren die Bibel oder Teile davon in 2798 Sprachen übersetzt: Gesamtübersetzungen lagen in 518 Sprachen, vollständig übersetzte Neue Testamente in 1275 Sprachen und Teilübersetzungen in weiteren 1005 Sprachen vor (Deutsche Bibelgesellschaft). Im Jahr 2000 waren Übersetzungen in 1500 Sprachen für insgesamt ca. 130 Mio. Sprecher in Arbeit oder geplant (Brenner und van Henten 25-27). Aufgrund dieser anhaltenden Übersetzungstätigkeit und der Stellung der Heiligen Schrift als wichtigster Text der christlich geprägten Welt ist die Bibel für die Übersetzungswissenschaft von zentraler Bedeutung.

Zusätzliche Besonderheiten, die auf keinen anderen Text in diesem Ausmaß zutreffen, machen die Übersetzung der Bibel zu einer enormen übersetzerischen Herausforderung, bieten aber gleichzeitig Ansatzpunkte für das Anliegen einer inkludierenden Übersetzung. Inkludierende Übersetzung oder Übersetzung in gerechter Sprache (im Englischen *inclusive language versions*) meint, dass alle Gruppen, die in älteren Bibelübersetzungen sprachlich zum Schweigen gebracht oder negativ repräsentiert werden, durch eine faire Übersetzung wieder sicht- und hörbar gemacht werden. Dazu gehören alle Frauen, die Juden als ethnische Gruppe, die Pharisäer als religiöse Bewegung innerhalb des Judentums, Berufsstände wie etwa Zöllner und behinderte Menschen (Köhler 21-62).

Autorschaft und Autorität: Die Bibel wird von den Gläubigen grundsätzlich als das Wort Gottes angesehen. Der Prolog des Johannesevangeliums stellt gar einen Zusammenhang zwischen dem göttlichen Wort und Jesus selbst her. Jede Neuübersetzung sieht sich hier der Gefahr der Häresie ausgesetzt. Dabei wird außer Acht gelassen, dass alle biblischen Texte von teils anonymen, teil namentlich genannten Autoren niedergeschrieben wurden, die – auch wenn man an göttliche Inspiration beim Schreiben glaubt – doch in ihrer religiösen, kulturellen und sozialen Umgebung verhaftete Männer waren, die sich der Bildsprache ihrer Zeit bedienten.

Mündlichkeit und Verschriftlichung: Alle Texte und Textfragmente, die Eingang in die Bibel fanden, stammen aus einer Region mit einer ausgeprägten mündlichen Erzähltradition. Alle Berichte über Jesus’ Wirken beispielsweise wurden zunächst mündlich überliefert und erst viel später aufgeschrieben. Die Neigung zu Wiederholungen, zum Gebrauch von Sprichwörtern, Gesängen und Parabeln sind ein Beweis für die textinterne Mündlichkeit, die die Stimme des Erzählers erahnen lässt. Mündliche Überlieferungen sind dadurch charakterisiert, dass sie sich ständig wandeln und stark in der Alltagswelt sowohl des Erzählers als auch des Publikums

verwurzelt sind. Durch die schriftliche Fixierung verlieren sie jedoch die Möglichkeit der Anpassung an die sich verändernde Lebenswelt der Leserschaft. Dies stellt eine erhebliche Schwierigkeit für Bibelrevisionen in modernem Sprachgebrauch dar.

Die Frage des Kanons: Die heute als „Wort Gottes“ festgeschriebenen biblischen Texte sind erst mit der Kanonbildung ab 200 n.Chr. entstanden. Das uns heute geläufige Alte und Neue Testament (AT und NT) ist eine von Vertretern verschiedener Religionen bewusst ausgewählte Zusammenstellung. In diesen Kanon fanden etliche Quelltexte keine Aufnahme. Manche waren zur Zeit der Kanonisierung nicht bekannt, wie z.B. die *Lehre der Zwölf Apostel*, die man erst 1873 in der Bibliothek des Patriarchen in Istanbul entdeckte, die Papyrusbestände von Oxyrhynchus, oder die Qumranschriften vom Toten Meer, die 1947 gefunden und erst 2011 komplett entschlüsselt wurden. Andere fanden nicht oder nur teilweise Eingang in den Kanon, weil die kirchlichen Autoritäten sie nicht für wichtig hielten. Dies betrifft besonders Bücher aus dem AT, die von Frauen handeln, wie das *Buch Ester* und das *Buch Judit*. Sowohl die Abfolge der biblischen Bücher als auch der Kanon an sich unterscheiden sich bei katholischen, orthodoxen und protestantischen Kirchen und Denominationen. Das „Original“ jeder Bibelübersetzung ist also umstritten.

Übersetzungen von Übersetzungen: Die meisten Bibelübersetzungen, die im Laufe der Jahrhunderte angefertigt wurden, basieren nicht auf den ursprünglichen Quelltexten, die je nach Autor des AT in Aramäisch oder Althebräisch, im NT größtenteils in Koiné, der damals verbreiteten griechischen Umgangssprache, verfasst sind. Das NT wurde bereits im 2. Jahrhundert n.Chr. ins Lateinische, Koptische und Syrische übersetzt. Der Ausgangstext für die meisten Bibelübersetzungen ist jedoch die *Septuaginta*, die älteste durchgehende Übersetzung der hebräischen Bibel (die größtenteils dem christlichen AT entspricht) ins Altgriechische. Dieses „Original“, das später in sogenannte Vulgärsprachen, also nicht als heilig anerkannte Sprachen, übersetzt wurde, ist nicht nur eine der ersten Kanonisierungen, sondern auch eine erste Auslegung, die von der patriarchalischen griechischen Kultur der Zeit geprägt wurde. Auch die lateinische *Vulgata*, die zwischen 380 und 400 n.Chr. überwiegend von Hieronymus angefertigt wurde und bis ins 20. Jahrhundert die Übersetzungsgrundlage katholischer Bibeln war, beruht nach neuesten Erkenntnissen auf der *Septuaginta* (Brenner und Fontaine 9-13). Auch Übersetzungen, die auf die althebräischen, aramäischen und in Koine verfassten Texte zurückgriffen, wie etwa Luthers Bibelübersetzung ins Deutsche, die für die evangelische Kirche Deutschlands noch immer die Standardübersetzung ist, konnten auf bereits bestehende Übersetzungen von zumindest Teilen der biblischen Schriften in den Landessprachen zurückgreifen. Die große Mehrzahl der im 20. und 21. Jahrhundert durchgeführten Neuübersetzungen der Bibel beruht daher auf bereits mehrfach übersetzten und überarbeiteten Texten.

Übersetzung im Machtgefüge von Staat und Kirche(n): Ob die jeweilige Übersetzung zum volkssprachlichen „Original“ wurde oder als ketzerisch empfunden wurde, hing nicht von der Qualität der Übersetzung, sondern von den gesellschaftspolitischen Umständen und ab. Die erste vollständige Bibelübersetzung ins Englische, die John Wyclif 1382 vollendete, wurde beispielsweise von der katholischen Kirche als häretisch verbannt und Wyclif posthum zum Ketzer erklärt, weil dieser reformerisches Gedankengut verbreitet hatte. Die 1611 in England verfasste *King James Version* entstand dagegen im Auftrag des Königs als offizielle Bibelversion der neu entstandenen anglikanischen Kirche. Dass diese Bibelübersetzung sich der gleichen Sprache bedient wie Shakespeare in seinen Werken, trug entscheidend dazu bei, dass sie bis heute im englischsprachigen Raum als „Original“ gilt (Crystal 4-7). Ob eine Bibelübersetzung als gut oder schlecht empfunden wird, hängt also stark von den historischen und gesellschaftspolitischen Umständen, religiösen Entwicklungen und der Befürwortung durch staatliche Autoritäten ab.

Der Übersetzungsskopus: Vereinfacht ausgedrückt hat jede Bibelübersetzung zwei Übersetzungszwecke, die sich widersprechen: Zum einen soll, wie oben bereits beschrieben, das Wort Gottes möglichst getreu bewahrt werden, zum anderen soll ein Text geschaffen werden, der den heutigen Leserinnen und Lesern in möglichst zeitgemäßer Sprache eine Botschaft vermittelt, die sie zu einem bestimmten Denken und Handeln in ihrem Alltag bewegt.

Die Übersetzer: Trotz der kontrovers geführten langen Übersetzungstradition der Bibel wurde und wird die tatsächliche Übersetzungsarbeit überwiegend von Theologen und (neuerdings) Theologinnen und nicht von ausgebildeten Übersetzern und Übersetzerinnen geleistet.

Wir halten also fest, dass jede Bibelübersetzung mit der Frage konfrontiert ist, ob es sich um eine getreue Wiedergabe von Gottes Wort handelt, obwohl die Bibel bereits eine Verschriftlichung mündlich überlieferter Texte und eine von Menschen ausgewählte Zusammenstellung biblischer Urtexte und Fragmente darstellt. Die Kanonisierung bestimmter Übersetzungen von der griechischen *Septuaginta* über die lateinische *Vulgata* bis hin zu den „Urübersetzungen“ in lebende Sprachen hängt weniger von der Qualität der Übersetzung, als vielmehr von ihrer Passgenauigkeit im historischen Kontext und politischen Machtgefüge ab. Wenn wir uns diese Umstände vor Augen halten, sind neue Übersetzungen, die einen gewandelten gesellschaftlichen Kontext und eine veränderte Lebenswirklichkeit einbeziehen, ebenso legitim wie die sprachlich überarbeiteten Neuauflagen gängiger Übersetzungen, die ständig angefertigt werden, um dem normalen Sprachwandel gerecht zu werden.

Übersetzungswissenschaftler sind sich einig, dass jede Bibelübersetzung unvermeidlich auch eine Exegese, eine Auslegung einschließt. Georg Steiner in *After Babel* (1975) hat die Übersetzung aller kulturellen Texte als Prozess der Interpretation und des Verstehens bezeichnet. Der bekannte amerikanische Bibelübersetzer Eugene Nida sprach sich schon 1964 für ein Übersetzungsverfahren aus, das er „dynamic equivalence“ nannte (164). Nicht der unveränderte Wortlaut macht die Heilige Schrift heilig, sondern wie das Lesepublikum die Bibel verwendet, welchen Status es ihr zumisst und welche Bedeutung es für sie hat. Die inkludierenden Bibelübersetzungen gehen von genau diesen Prämissen aus: Da jede Übersetzung eine Auslegung ist, darf eine neue Übersetzung veränderte Werte, Sichtweisen und Lebenswirklichkeiten aufgreifen, denn die Bibel soll ja weiterhin ein Buch bleiben, das Menschen anspricht und sie in ihrem eigenen Leben zu bestimmten Handlungsweisen veranlasst. Der seelsorgerische Zweck der Bibel verlangt also nach einer Neubearbeitung.

Dies betrifft vor allem die größte Gruppe der einzuschließenden Personen, der Frauen. Das Hauptanliegen der feministischen Theologie und der nicht-diskriminierenden Sprach- und Übersetzungswissenschaft liegt daher in einer Sensibilisierung für die grundsätzlich ideologische Prägung von Texten, Auslegungen und Übersetzungen. Feministische Bibelstudien und Übersetzungskritik sehen es als ihre Aufgabe, die dominanten Paradigmen der Bibelinterpretation und -übersetzung zu dekonstruieren und sie mittels einer kritischen Rhetorik zu rekonstruieren. Biblische Texte werden so als lebendiges und ständigem Wandel unterworfenes Erbe verstanden, das die emanzipatorische Praxis von Glaubensgemeinschaften und Gläubigen fördert.

Die ersten frühen Versuche einer frauenfreundlicheren Übersetzung der Bibel stammen aus den USA. Elizabeth Cady Stanton verfasste mit einer Gruppe von Frauen *The Woman's Bible* (1895), eine Auslegung und Neuübersetzungen einiger wichtiger Stellen aus den neutestamentarischen Büchern aus der Sicht der frühen Frauenbewegung. Ihr Werk war ein Bestseller, wurde jedoch von Seiten der etablierten Kirchen so verteufelt, dass Stanton aus der Frauenbewegung ausgeschlossen wurde, und das Buch nach ihrem Tod 1902 vom Markt genommen wurde. Im Kontext der sog. Zweiten Frauenbewegung in den USA in den 1960er und 1970er Jahren erachtete die US National Organization of Women die Thematik einer Bibelrevision unter feministischen Gesichtspunkten als so wichtig, dass sie im Jahre 1972 Übersetzerinnen und Übersetzer, die an der protestantischen *Revised Standard Version* der Heiligen Schrift arbeiteten, dazu aufrief, die androzentrische Sprache in der Bibel zu analysieren und soweit möglich durch inkludierende Sprache zu ersetzen. In den nächsten drei Jahrzehnten entbrannte eine hitzige Debatte zwischen Gegnern und Verfechterinnen eines nicht-diskriminierenden Sprachgebrauchs, die 1997 zum Höhepunkt kam, als der Bibelverlag Zondervan sich gezwungen sah, die geplante Veröffentlichung der *New International Version Inclusive Language Edition*, einer britischen Neuübersetzung, in den USA abzusagen. Erst im Jahr 2011 wurde unter heftigen Protesten von Kirchenvertretern und kirchlichen Verlagen wie der American Bible Society die *New International Version* publiziert, eine Bibel in gerechter Sprache.

Deutsche Bestrebungen um eine Bibel in gerechter Sprache reichen angespornt von den Auseinandersetzungen in den USA bis in die 1970er Jahre zurück, als theologische Debatten um die biblische Befreiungsbotschaft, um die Frage der Geschlechtergerechtigkeit und die Beziehungen zwischen Christen und Juden einsetzten. Beim 22. Deutschen Evangelischen Kirchentag 1987 wurden die ersten alternativen Teilübersetzungen in sogenannter „gerechter Sprache“ vorgestellt. Die heute vorliegende *Bibel in gerechter Sprache (BigS)* ist eine Übersetzung der biblischen

Schriften aus dem Hebräischen, Aramäischen und Griechischen ins Deutsche, die in den Jahren 2001 bis 2006 von 40 weiblichen und 12 männlichen Bibelwissenschaftlern und Übersetzern aus Deutschland, Österreich und der Schweiz erarbeitet wurde. Diese Neuübersetzung hat es sich zum Ziel gesetzt, das ursprünglich Gemeinte der biblischen Botschaft so zu vermitteln, wie es den Verstehensbedingungen des 21. Jahrhunderts entspricht. Neben der aktuellen sprachwissenschaftlichen Diskussion werden Erkenntnisse der feministischen Theologie, des jüdisch-christlichen Dialogs, der Sozialethik und der Befreiungstheologie berücksichtigt. Frauen sollen überall dort, wo sozialgeschichtliche Forschungsergebnisse nahelegen, dass sie auch gemeint sind, ausdrücklich benannt werden. Es soll deutlich werden, dass Jesus und die biblischen Apostelinnen und Apostel sich als Mitglieder der jüdischen Gemeinschaft verstanden, in der sie zwar kritische Akzente setzten, von der sie sich aber nicht – wie die spätere Kirche – grundsätzlich abgrenzten. Soziale und politische Realitäten, wie etwa die Sklaverei oder die Gewaltstrukturen des Römischen Reichs, die der biblische Text beschreibt, sollen klar erkennbar sein und nicht, wie häufig in früheren Übersetzungen, verharmlost oder spiritualisiert werden.

Im Folgenden soll an einigen Beispielen aufgezeigt werden, welche Bedeutung die inkludierende Übersetzung in Bezug auf Gender hat, welche Probleme behandelt und welche Lösungsmöglichkeiten angeboten werden, und wie die Reaktionen auf die inkludierenden Übersetzungen ausfielen.

Das generische Maskulinum: Das hebräische „bene-ha-adam“ und das griechische „anthropos“ wurden in konventionellen Übersetzungen oft zu „Menschensöhnen“ oder „Männern“. Während des Übersetzungsprozesses vollzog sich eine Verschiebung von den im Hebräischen und Griechischen beide Geschlechter einschließenden Begriffen zu genderspezifischen maskulinen Ausdrücken. In inkludierenden Übersetzungen werden diese Termini durch „Menschheit“ oder „Männer und Frauen“ ersetzt. Es geht hier darum, Frauen nicht nur mitzumeinen, sondern auch explizit mitzunennen (Köhler 450-53).

Buch- und Kapitelüberschriften: An vielen Stellen im biblischen Kanon wird das Wirken von Frauen stillschweigend übergangen oder mit sprachlichen Mitteln unsichtbar gemacht (Meurer 7). Die meisten dieser Vorkommnisse entstehen aus nachträglich eingefügten Ordnungselementen, die sich nicht in den Urtexten finden und überwiegend aus der *Septuaginta* stammen. Ein Beispiel sind die Prophetischen Bücher im AT: „Das Buch der Richter“ und die „Bücher der Könige“ sind nachträglich eingefügte Überschriften, die suggerieren, dass Frauen keine Rolle spielten, obwohl im Text sowohl Richterinnen als auch Königinnen erwähnt sind (de Troyer 328-336). Die *BigS* ändert daher die Überschriften in „Über die Zeit der Richterinnen und Richter“ und „Über die Zeit der Königinnen und Könige“.

Auch durch nachträglich eingefügte Überschriften zu einzelnen Kapiteln wird die Rolle von Frauen ausgeblendet. Ein Beispiel hierfür ist Gen 16,1-16. Diese Passage ist mit „Ismaels Geburt“ überschrieben, erzählt aber im Wesentlichen den Konflikt zwischen den beiden Frauenfiguren Sarai und Hagar. Ein weiteres Beispiel ist Joh 12,1-8. Diese Passage wird in der *Deutschen Einheitsübersetzung*, die in allen katholischen Kirchen benutzt wird, mit „Jesus wird in Bethanien geehrt“ überschrieben, obwohl der Text berichtet, wie Maria Jesus die Füße salbt. Die Handlung von Maria wird durch die Überschrift negiert (Kuhlmann 68). In der *BigS* werden diese nachträglich eingefügten Einschübe gelöscht und die einzelnen Erzählabschnitte nur visuell durch einen größeren Abstand markiert.

Androzentrische Bedeutungsverschiebungen: Dies sind Fälle, in denen der gleiche Wortlaut in der hebräischen oder aramäischen Fassung für Männer und Frauen verwendet wurde, in späteren Übersetzungen, vor allem in der *Septuaginta* und der *Vulgata*, aber unterschiedliche Übertragungen je nach Geschlecht benutzt wurden. Diese geschlechtsspezifischen Übersetzungen haben sich über mehrere Übersetzungen und Neuauflagen hinweg bis heute erhalten. In 1 Sam 2,22 wird im hebräischen Urtext der gleiche Wortlaut für Männer und Frauen benutzt, in der *Septuaginta* wurde jedoch eine geschlechtsspezifische Übersetzung gewählt, die sich auch in der *Deutschen Einheitsübersetzung* findet: einmal wird übersetzt „Frauen, die sich vor dem Eingang des Offenbarungszeltes aufhielten“, von Männern heißt es an anderer Stelle, „er ist verpflichtet, am Offenbarungszelt seinen Dienst zu tun“. Durch die unterschiedliche Übersetzung wird also eine

genderspezifische Zuschreibung vorgenommen, Frauen sind vor dem Zelt tätig, als eine Art Dienstmägde, die Männer führen dagegen eine priesterliche Tätigkeit aus (Fischer 53-55).

Bei der Schilderung der Vertreibung der Menschheit aus dem Paradies heißt es in der revidierten Lutherübersetzung von 1984 in Gen 3,16: „Ich will dir viel Mühe schaffen, wenn du schwanger wirst; unter Mühen sollst du Kinder gebären. Und dein Verlangen soll nach deinem Manne sein, aber er soll dein Herr sein.“ Diese Übersetzung ist eine präskriptive Anordnung göttlichen Willens, der Herr will gerade die Frau für den Sündenfall bestrafen. Die *BigS* behält dagegen die grammatische Struktur des Urtextes bei: „Ich Sorge dafür, dass deine Lasten groß und deine Schwangerschaften häufig sind. Nur unter Mühen wirst du Kinder bekommen. Auf deinen Mann richtet sich dein Verlangen. Doch der wird dich beherrschen.“ In dieser Übersetzung werden die Konsequenzen des Sündenfalls mit seiner Machtverschiebung zwischen den Geschlechtern objektiv beschrieben (Fischer 93-114). Es handelt sich also nicht um eine Vorschrift für christliches Leben, sondern ein Lamento über das schwierige Leben nach der Vertreibung aus dem Paradies.

Wiedereinführung der eliminierten Weiblichkeit von Gott: Viele bes. alttestamentarische Beschreibungen von Gott bedienen sich ausgesprochen weiblicher Attribute und Verhaltensweisen (Fiorenza 65-76). Biblische Belege für die „urweibliche“ Mutterrolle Gottes finden sich z.B. in Hosea 11:1-11, wo zur Beschreibung von Gottes Fürsorge für die Menschen Begriffe wie Schwangerschaft, Wehen, Geburt und Stillen eingesetzt werden. In Hosea 11,3 heißt der hebräische Text wörtlich übersetzt: „Dabei war ich es doch, ich habe Ephraim gestillt.“ Die *Deutsche Einheitsübersetzung* übersetzt jedoch: „Dabei war doch ich es, der Israel die ersten Schritte gelehrt und es auf den Armen getragen habe.“ Aus dem explizit weiblichen bzw. mütterlichen Bild ist hier allgemeines Bild elterlicher Fürsorge geworden, das sich in die Beschreibung von Gott als Mann und Vater einfügt.

Gottesname: Der wohl strittigste Punkt in modernen inkludierenden Bibelübersetzungen ist die Wiedergabe des Gottesnamens. Das im Hebräischen verwendete Tetragramm J-H-W-H (später Jahwe ausgesprochen) besagt ja gerade, dass Gottes genauer Name unaussprechlich ist und als Zeichen der Andersartigkeit und Alleinstellung Gottes nicht genannt werden soll. Außerdem findet sich im Hebräischen das Wort „Ha-schem“, was „Name“ bedeutet und also nur ein Platzhalter ist. Gelegentlich wird „Adonaj“, eine allein Gott vorbehaltene Bezeichnung, benutzt. In deutschsprachigen klassischen Übersetzungen, ob in der Luther-Bibel oder in katholischen Versionen wird das Tetragramm mit „Gott“ oder „Herr“, in der *King James Bible* mit „Lord“ übersetzt. Alle diese Begriffe sind eindeutig männlich und mit einem Herrschaftsanspruch verbunden. Während radikal feministische Ansätze vorschlagen, Göttin, Herrin oder Mutter als Alternative zu verwenden (Fiorenza 136), benutzt die *BigS* im Wechsel verschiedene Begriffe, z.B. Adonaj, die Ewige, der Ewige, der Lebendige, die Lebendige, der Eine, die Eine, Sie, Er, Ich-bin-da, Gott, Ha-schem. Der Gottesname ist also abwechselnd männlich oder weiblich konnotiert bzw. geschlechtsneutral gehalten. Alternative Vorschläge werden in der Kopfzeile farblich hinterlegt angeboten, so dass Leserinnen und Leser individuelle Ersetzungen vornehmen können.

Alle diese Übersetzungsvariationen, die sich mit dem translatorischen Rückgriff auf den Urtext und durch neue Forschungsergebnisse bezüglich geschichtlicher und gesellschaftlicher Begebenheiten zu der Zeit der Entstehung der Bibeltexte begründen lassen, sind von Kirchenvertretern hart bekämpft worden.

Auch in dieser Beziehung haben die USA eine Vorreiterrolle. Das Anliegen der Religiösen Rechten (New Christian Right), einer Bewegung, die sich in den 1990ern formierte, richtet sich vordergründig gegen Übersetzungen, die vom „Originalwortlaut“ abweichen. Vor allem der Council on Biblical Manhood and Womanhood geht massiv gegen inkludierende Bibelübersetzungen vor (Orlinski 5-12). Dabei stehen aber Übersetzungsdiskussionen weniger im Vordergrund als vielmehr das zentrale Anliegen, das angeblich in der Bibel festgeschriebene Geschlechterverhältnis zu bewahren. Zentrale Punkte sind die Beschränkung kirchlicher Führungspositionen auf Männer und die Unterwerfung von Frauen unter Männer im täglichen Leben. Feminismus wird als Gefahr für die Nation wahrgenommen (Piper 11- 45). Auch Theologen wie Malcolm C. Doubles sind der Überzeugung, dass inkludierende Bibelübersetzungen Gläubige in die Irre leiten: „a betrayal of its members' faith“ (xv). Erst am Ende seines *The Seduction of the Church* (2010) wird die eigentliche Agenda der Erhaltung möglichst hierarchischer Verhältnisse klar: „Many of the changes are driven

by an ideology that rejects hierarchy and patriarchy in favor of democratic egalitarianism“ (142). Der massive Widerstand gegen inkludierende Neuübersetzungen entsteht in den meisten Fällen also dadurch, dass kirchliche Einrichtungen die Hoheit über die Exegese zu verlieren glauben und dass patriarchalische Traditionen in Frage gestellt werden (Nyland 9-34)

Auch gegen die deutsche *Bibel in gerechter Sprache* wurde trotz Unterstützung durch die evangelische Kirche von Hessen und Nassau heftige Kritik gerichtet. Der Rat der Evangelischen Kirche in Deutschland (EKD) schrieb in einer Verlautbarung vom 31. März 2007, dass die neue Version „durch die der Übersetzung zugrundeliegenden problematischen Grundsätze und Kriterien fehlgeleitet“ sei („Qualität“). Die Bischofskonferenz der Vereinigten Evangelisch-Lutherischen Kirche Deutschlands erklärte die *Bibel in gerechter Sprache* als für den gottesdienstlichen Gebrauch „ungeeignet“ (VELKD).

Diese amerikanischen und deutschen Reaktionen auf inkludierende Übersetzungen legen nahe, dass es „in der Auseinandersetzung um Bibelübersetzungen ... nicht um einen Fachdiskurs mit dem Ziel dem Ausgangstext möglichst nahe zu kommen, sondern um Machtpositionen und Deutungshoheit“ (Köhler 584) geht. Umso wichtiger ist es aus Sicht einer genderorientierten Übersetzungskritik, diesen fundamentalen Text der westlichen Kultur nicht als unantastbar anzusehen, sondern als Produkt ideologisch geprägter Auslegung zu untersuchen und andere Lesarten und Übersetzungen nicht nur zuzulassen, sondern zu befördern.

BIBLIOGRAPHIE

1. Brenner, Athalya and Corline Fontaine, *A Feminist Companion to Reading the Bible*, eds. Sheffield: Academic Press, 1997.
2. Brenner, Athalya und Jan Willem Van Henten, Hrsg. *Bible Translation on the Threshold of the Twenty-First Century*. Sheffield: Academic Press, 2002.
3. Crystal, David. *Begat: The King James Bible and the English Language*. Oxford: Oxford UP, 2010.
4. de Troyer, Kristin. „Septuagint and Gender Studies: The Very Beginning of a Promising Liaison“. *A Feminist Companion to Reading the Bible*. Hrsg. Athalya Brenner und Carole Fontaine Sheffield: Academic Press, 1997. 326-343.
5. Deutsche Bibelgesellschaft. <http://www.dbg.de/statistik>
6. Doubles, Malcolm C. *The Seduction of the Church*. Eugene: Whipf and Stock, 2010.
7. Fiorenza, Elisabeth Schüssler, and Shelly Matthews, eds. *Searching the Scriptures. Volume One: A Feminist Introduction*. New York: Crossroad, 1993.
8. Fischer, Irmtraud. *Gender-faire Exegese: Gesammelte Beiträge zur Reflexion des Genderbias und seiner Auswirkungen in der Übersetzung und Auslegung von biblischen Texten*. Münster: LIT, 2004.
9. Köhler, Hanne. *Gerechte Sprache als Kriterium von Bibelübersetzungen*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2012.
10. Kuhlmann, Helga, Ulrike Bail, Gerlinde Baumann, Micha Brumlik. *Die Bibel – übersetzt in gerechte Sprache? Grundlagen einer neuen Übersetzung*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2005.
11. Meurer, Siegfried, Hrsg. *Die vergessenen Schwestern. Frauengerechte Sprache in der Bibelübersetzung*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1993.
12. Nida, Eugene. *Towards a Science of Translation*. Leiden: Brill, 1964.
13. Nyland, Ann. *More than Meets the Eye: the Campaign to Control Gender Translation in Bibles*. Uralla: Smith and Stirling, 2007.
14. Orlinski, Harry M. und Robert G. Bratcher. *A History of Bible Translation and the North American Contribution*. Atlanta: Scholars Press, 1991.
15. Piper, John und Wayne A. Grudem. *Recovering Biblical Manhood and Womanhood: A Response to Evangelical Feminism*. Wheaton: Crossway Books, 1991.
16. „Die Qualität einer Bibelübersetzung hängt an der Treue zum Text.“ Stellungnahme des Rates der EKD zur "Bibel in gerechter Sprache". 31.03.2007 http://www.ekd.de/presse/pm67_2007_bibel_in_gerechter_sprache.html
17. Stanton, Elizabeth Cady. *The Woman's Bible*. Salem: Ayer, 1988.
18. Steiner, George. *After Babel: Aspects of Language and Translation*. Oxford: Oxford UP, 1975.
19. VELKD. „Beschluss zu neueren deutschen Bibelübersetzungen“. <http://www.velkd.de/aktuell/presse.php3?id=483>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Сабіна Маггер-Зайбель – доктор, професор інституту англiстики, американiстики та англофонiї вiддiлення перекладознавства, мовознавства та культурознавства унiверситету м.Майнц / Гермерсхайм Нiмеччина; почесний доктор (Doctor honoris causa) Кiровоградського державного педагогiчного унiверситету iменi Володимира Винниченка.

Науковi інтереси: культурнi та гендернi аспекти перекладу.

KOGNITIVE OKKASIONELLE METAPHERN IM DEUTSCHEN: ÜBERSETZUNGSVERFAHREN INS UKRAINISCHE

Kostiantyn MIZIN (Krementschuk, Ukraine)

Ця стаття присвячена встановленню шляхів перекладу когнітивних метафор оказіонального характеру німецькомовних текстів мас-медіа українською мовою.

Ключові слова: когнітивна метафора, оказіональна метафора, шляхи перекладу, відповідник, еквівалент, мас-медіа.

This paper is devoted to determining the ways of translating cognitive metaphors of occasional character in mass media German texts into Ukrainian.

Key words: cognitive metaphors, occasional metaphors, ways of translating, correspondent equivalent, mass media.

Okkasionelle Metaphern sind sowohl in der Geistesliteratur, als auch in der alltäglichen Sprache und in den fachlichen Diskursen oft verwendet. Gerade die Verwendungsfrequenz der Metapher, ihre Wichtigkeit für unser Verstehen und die daraus folgende Relevanz der richtigen Übersetzung machen diese Sprach- und Denkerscheinung sehr aktuell. Das alles bestimmt das Ziel unserer Forschung, die wir in diesem Artikel auslegen: festzustellen, auf welche Art und Weise Metaphern, vor allem okkasionelle, übersetzt werden können, denn “Metaphern spiegeln die Möglichkeit wider, das Geländer der Sprache aufzubrechen” [1: 14].

Okkasionelle Metaphern werden meist zu einem bestimmten Zweck gebildet und sind also im Lexikon der Sprache nicht gespeichert, das heißt, sie sind ein Produkt oder ein Resultat des kreativen Denkens bzw. der Kreativität. Sie haben oftmals eine größere Ausdruckskraft als bei den lexikalisierten Metaphern, dennoch können manchmal die Probleme bezüglich ihrer Erschließung entstehen. Es kommt in diesem Falle darauf an, ob eine Metapher kreativ oder innovativ ist.

Kreative Metaphern, den innovativen gegenüber, basieren sich auf schon bekannten Konzepten bzw. konzeptuellen Modellen, aber verfügen über neue sprachliche Realisierung, zum Beispiel: *Die verstärkte Emission von Pfandbriefen (=Wertpapieren), klassische langfristige Refinanzierungsquelle der Depfa (=eine Bank), wäre noch möglich gewesen* [2]. Dabei bedeutet das Wort *Refinanzierung* “fremde Mittel aufnehmen, um damit selbst Kredit zu geben”. Die oben erwähnte Metapher konstruiert sich auf dem bekannten konzeptuellen Modell GELD IST WASSER, aber die sprachliche Realisierung ist neu.

Was innovative Metaphern betrifft, haben wir hier ganz alles neu: sowohl das Zusammenwirken zwischen konzeptuellen Domänen, als auch sprachliche Realisierung. Zum Beispiel: *Vor sechs Jahren begann dort, was nun in einem gigantischen Milliardengrab für den Steuerzahler endet* [2]. Dieses Beispiel schließt eine konzeptuelle Metapher BANK IST EIN GRAB ein, die ganz neu und stark im Sinne der Emotionalität und Vorstellungskraft ist. Selbstverständlich ist die Grenze zwischen kreativen und innovativen Metaphern schwer festzustellen.

Es sei erwähnt, dass sowohl das Schaffen von Metaphern und ihre Verwendung, als auch ihre Übersetzung die kreativen und oft komplizierten Prozesse sind. Die Hauptidee hier ist, dass “die Zuordnung von Übersetzungsverfahren lässt sich nicht präskriptiv, d.h. in Form von vorgeschriebenen universalen Rezepten regeln” [1: 15]. Außerdem hängt die Übersetzung der Metapher davon ab, zu welchem Typ nach dem Festigkeitsgrad sie gehört. Dabei schlägt man vor, vermutlich wegen der Übersetzung, Metaphern so zu klassifizieren:

- 1) *lexikalisierte* (auch usuelle, erloschene, verblaste, tote) Metaphern;
- 2) *konventionelle* (in der literarischen Tradition eines Kulturraums, in einer Epoche verankerte) Metaphern;
- 3) *individuelle* (auch frische, lebendige, vitale, poetische, okkasionelle, originelle, kreative oder absolute) Metaphern [5].

Die Grenzen verlaufen dabei natürlich fließend, und oft ist es nicht ohne Weiteres festzustellen, ob die Metapher konventionell bzw. kulturspezifisch oder okkasionell ist.

Aufgrund der Klassifikation der Metapher nach deren Festigkeitsgrad und Kulturspezifik gibt es verschiedene Übersetzungsverfahren. Laut Chr. Schöffner unterscheidet man drei Hauptverfahren der Übersetzung von Metaphern, welche entwickelt wurden, um dem Problem der Unübersetzbarkeit von Metaphern zu begegnen. Die Wahl des Übersetzungsverfahrens hängt dabei

vor allem von “der Funktion der Metapher im Text, von stilistischen Erwägungen, von Konventionen der Textsorte, sowie vom Übersetzungsauftrag” ab [4: 283]:

1) direkte oder wörtliche Übersetzung. Wiedergabe des im Ausgangsprache-Text (AS-Text) verwendeten sprachlichen Bildes durch das gleiche sprachliche Bild im Zielsprache-Text (ZS-Text) bei Beibehaltung des Sinns (z.B.: *Robert ist ein Fuchs*);

2) Ersetzung oder Substitution: Substitution des Bildes im AS-Text durch eine ZS-Metapher mit vergleichbarem Sinn und vergleichbaren Assoziationen (z.B.: *Der sicherste Eckpfeiler sind freie und faire Wahlen*);

3) Umschreibung oder Paraphrase: Wiedergabe des im AS-Text verwendeten sprachlichen Bildes durch einen nicht metaphorischen ZS-Ausdruck (Entmetaphorisierung) (z.B.: *Sie war früher einmal eine berühmte Schauspielerin, aber jetzt hört man nichts mehr von ihr* oder *jetzt ist es ruhig um sie*).

Aus diesen drei oben geschriebenen Verfahren verwendet man wörtliche oder direkte Übersetzung für okkasionelle oder neue Metaphern, denn auf solche Art und Weise können neue Denkmuster weiter in andere Sprachen übertragen werden. Das heißt, dass bei der Übersetzung von okkasionellen, originalen, frischen Wörtern im übertragenen Sinne neue Gedanken und Sichtweisen übertragen werden können.

Dabei plädiert man oft für die Verwendung der wörtlichen Übersetzung von Metaphern, damit man die Verflachung des Textes vermeidet: “Grundsätzlich scheint mir eine wörtliche Wiedergabe von Metaphern (mit oder ohne Erläuterung – je nach Konstellation) viel häufiger möglich und gerechtfertigt als dies aufgrund vermeintlicher “Kuturspezifik” getan wird” [3: 335] Man könnte annehmen, dass dies mit der Behauptung verbunden ist, dass sich konzeptuelle Metaphern oft überlappen und nur ihre sprachliche Realisierungen in verschiedenen Sprachen unterscheiden können.

Jetzt gehen wir auf die Beispiele mit kreativen und innovativen Metaphern, wobei man zwischen kreativen und innovativen Metaphern wegen des Mangels an Wissen nicht unterscheiden wird. Vor allem versucht man bei der Übersetzung die Konzeptverbindungen festzustellen, denn der Verständnis der Motivierungsgründe von bestimmten Metaphern kann die Übersetzung beeinflussen.

Unsere Analyse haben wir am Beispiel des Artikels “Im Grab des großen Geldes” [2] durchgeführt. Aus dem Artikel kann man verstehen, dass die Führung von der Bank *HypoVereinsbank* das Tochterunternehmen – *HypoRealEstate* oder *HRE* – gegründet hat. Am 6. Oktober 2003 geht das Finanzinstitut, *HypoRealEstate* bzw. *HRE*, nach der Abspaltung von der *HypoVereinsbank* an die Börse. “Die HRE ist nicht irgendeine Bank. Sie ist eine der größten Emittenten von Pfandbriefen, deren Gesamtmarkt auf rund 900 Milliarden Euro geschätzt wird” [2: 76]. Der Pfandbrief ist eine Art Wertpapier, wohin viele ihr Geld in Deutschland angelegt haben. Das heißt, wenn die Bank pleite geht, dann geht Deutschlands Bevölkerung damit zusammen. Deswegen versucht die Regierung die vor dem Abgrund stehende Bank mit finanziellen Einspritzen in Höhe von über 92 Milliarden Euro zu retten. Der Artikel liefert uns die Information, dass sich die HRE mit hochriskanten Wertpapieren beschäftigt hat, was die gefährliche Situation eigentlich verursacht hat.

Beispiel 1. *Nie zuvor musste Kanzler und ihre Finanzminister solche Unsummen an Geld in ein noch immer brennendes Loch werfen.* – *Ще ніколи Канцлер та Міністр фінансів не мали викидати такі шалені гроші у цю палаючу прірву.*

Mit dem *noch immer brennendem Loch* nennt der Autor die HRE, die vor dem Abgrund steht. Wegen ihrer Tätigkeit können viele Bürger ihr Geld verlieren, deshalb schätzt man die Bank negativ ein, die Metapher ruft negative Emotionen und Assoziationen hervor.

Um die Konzeptverbindung in Bezug auf diese Metapher festzustellen, wenden wir an die Bedeutung vom Wort “Loch”: “durch Beschädigung, absichtliche Einwirkung o.Ä. entstandene offene Stelle, an der die Substanz nicht mehr vorhanden ist”. Daraus kann man das konzeptuelle Modell mit solchen Domänen ausdragen: BANK IST EIN LOCH (bezüglich des Nichtvorhandenseins des Geldes). Die metaphorische Äußerung beinhaltet auch das Adjektiv *brennend*, denn eine seiner Bedeutungen ist: “schmerzen, ein wundes Gefühl verursachen”. Deshalb

kann man noch eine Verbindung feststellen: BANK IST EIN FEUER (bezüglich der Eigenschaft, das Schmerzen zu verursachen).

Beispiel 2. *Vor sechs Jahren begann dort, was nun in einem gigantischen Milliardengrab für den Steuerzahler endet. Und die Geschichte begann als Stutzgeburt. – Шість років тому розпочалося те, що закінчується у мільярдній ямі для платників податків. А все почалося як дуже швидке народження.*

Mit der okkasionellen metaphorischen Äußerung appelliert man an die Stelle, wo sich die Bank befindet: BANK IST EIN TOTER. Dabei weist der erste Teil des Kompositums darauf, was die Bank dem Staat gekostet hat.

Beispiel 3. *Hektisch schufen die Geldmanager das, was heute Bad Bank genannt wird – eine Art institutionalisierten Mülleimer, in dem unter anderem all die hochriskanten Immobiliengeschäfte des Unternehmens landen konnte, ohne die eigene Bilanz zu belasten. – З метушиною менеджери створили те, що зараз називають Поганим Банком – свого роду інституціоналізоване відро для сміття, у яке підприємства викидали високо ризиковані іпотеки, щоб не навантажувати власний баланс.*

Diesem Beispiel entspricht das folgende konzeptuelle Modell: BANK IST EIN MÜLLEIMER (bezüglich ihres Inhalts).

Beispiel 4. *Als das nicht genug war, blickten sie (die HRE-Bank) weiter – und waren fasziniert von den Verpackungskünstlern der Wall Street, die allmählich dazu übergingen, Ramschkredite zu Paketen zu verarbeiten und dann in Scheibchen an Investoren weiterzureichen. – Коли їм цього не було достатньо, вони подивилися далі, – та були у захопленні від майстрів-пакувальників на Уолл-Стріт, які поступово перейшли до того, що переробляли безнадійні кредити у пакети і моді частинками передавали далі інвесторам.*

In diesem Kontext ist die deutsche Metapher auf der konzeptuellen Verbindung KREDITE SIND WIE RAMSCH BZW. KRAM (bezüglich ihres Wertes) gebildet. Im Ukrainischen gibt es eine Entsprechung in Bezug auf wertlose Kredite, aber mit dem anderen konzeptuellen Modell, deshalb verwendet man bei der Übersetzung die Substitution. Das konzeptuelle Modell heißt im Ukrainischen folgend: KREDIT IST HOFFNUNGSLOSIGKEIT (bezüglich seines Wertes).

Beispiel 5. *Es war die Zeit, als in den USA schon die Immobilienblase platzte. Die ersten Hedgefonds waren pleitegegangen. Das Gewittergrollen kam näher. – Це були часи, коли у США лопнула імобільна кулька. Перші хедж-фонди збанкрутували. Наближався гуркіт негоди.*

Dieses Beispiel liefert uns zwei okkasionelle Metaphern, die durch eine direkte / wörtliche Übersetzung in den ZS-Text übersetzt sind. Dabei ergibt sich die erste konzeptuelle Verbindung HYPOTHEK IST EINE BLASE (bezüglich ihres Leerseins). Diese Verbindung verweist darauf, dass die Hypotheken nicht mit dem notwendigen Geld untermauert worden sind und dies das hohe Risiko verursacht hat. Man kann feststellen, dass sich die Vorstellungen in beiden Sprachen überlappen, denn in beiden Sprachen gibt es ein gemeinsames konzeptuelles Modell bezüglich des Gewittergrollens FINANZ / WIRTSCHAFTSKRISE IST UNWETTER (bezüglich ihrer Gefahr). Deshalb haben wir die direkte Übersetzung verwendet.

Beispiel 6. *Das war Ende 2006, und vereinzelte Profis hörten schon das Donnergrollen des herannahenden Finanzkrise-Gewitters. – Це був кінець 2006 року, але окремі фахівці вже чули гуркотіння грози фінансової кризи, що наближалася.*

Dieser Satz ist direkt zu übersetzen, weil die Konzeptverbindung in beiden Sprachen bezüglich der Vorstellungen FINANZKRISE IST UNWETTER (bezüglich der Gefahr und des Schadens) übereinstimmen. Das bestätigt, dass bei der Übereinstimmung der Konzeptverbindungen eine direkte Übersetzung zu verwenden ist.

Beispiel 7. *Die Krise hatte die Geldmärkte noch nicht vertrocknen lassen. Die verstärkte Emission von Pfandbriefen, klassische langfristige Refinanzierungsquelle der Depfa, wäre noch möglich gewesen. – Криза ще не встигла висушити грошові ринки. Існувала ще можливість для посиленої емісії цінних паперів (іпотечних сертифікатів) – класичного довгострокового джерела рефінансування Депфі.*

Die Metapher, die hervorgehoben ist, entspricht der Konzeptverbindung GELD IST WASSER (bezüglich seiner Eigenschaft verdampft zu werden). Diese konzeptuellen Metaphern existieren in beiden Sprachen, deshalb ist in diesem Falle erwünscht, die direkte Übersetzung zu verwenden.

Der Titel des analysierten Artikels “Im Grab des großen Geldes” (“У ямі великих грошей”) ist auch auf einer konzeptuellen Metapher gebaut, deshalb wird er durch die direkte Übersetzung im ZS-Text wiedergegeben. Dabei stimmt die Konzeptverbindung INSOLVENZ IST EIN GRAB in beiden Sprachen vollkommen überein. Großes Geld ist ein Teil der metaphorischen Äußerung, denn die HRE etwa 100 Milliarden Euro an Finanzspritzen und Garantien des Staates bekommen hat.

Als Schlussfolgerung sei zu betonen, dass man bei der Übersetzung der okkasionellen Metaphern meistens die wörtliche bzw. direkte Übersetzung verwendet, um die Verflachung des Textes zu vermeiden. Wenn die konzeptuelle Verbindung im AS-Text nicht der im ZS-Text entspricht bzw. wenn die konzeptuellen Domänen in beiden Sprachen nicht übereinstimmen, dann verwendet man Ersetzung oder Substitution. Falls sich die konzeptuellen Modelle in beiden Sprachen überlappen, verwendet man die wörtliche Übersetzung in Bezug auf die okkasionelle Metapher. Dabei können einer konzeptuellen Metapher mehrere sprachliche Realisierungen untergeordnet werden. Die konzeptuellen Verbindungen INSOLVENZ IST EIN GRAB, GELD IST WASSER, FINANZKRISE IST UNWETTER sind für die beiden Sprachen gemeinsam. Die Verwendung der Metapher und ihr Sinn werden nur bei der kommunikativen Situation bestimmt. Das spricht dafür, dass ein Kontext gerade bei Metaphern von großer Bedeutung ist.

BIBLIOGRAPHIE

1. Bak P. Die Metapher in der Übersetzung. Studien zum Transfer der Aphorismen von S.J. Lec und der Gedichte von W. Szymborska / P. Bak. – Frankfurt / Main ; Berlin ; Bern ; Wien : Peter Lang, 2007. – 330 S.
2. Balzi B. Im Grab des großen Geldes / B. Balzi, D. Deckstein, Chr. Pauly, M. Schiessl, J. Schmitt. – Der Spiegel. – 2009. – № 6. – Режим доступу : <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-63947500.html>
3. Kulturelle Vorstellungswelten in Metaphern : Metaphorische Stereotypen der deutschen und russischen Medien als Hypertext / hrsg. L. Zybatow. – Frankfurt / Main ; Berlin ; Bern ; Bruxelles ; NY. ; Oxford ; Wien : Lang, 2006. – 349 S.
4. Schäffner Chr. Metaphern / Chr. Schäffner // Handbuch Translation ; [2. Aufl. / hrsg. M. Snell-Hornby, H.G. Hönl, P. Kußmaul, P.A. Schmitt]. – Tübingen : Stauffenburg Verlag, 2006. – S. 280–292.
5. Sinner C. Übersetzen von Metaphern / C. Sinner. – Режим доступу : www.carstensinner.de/Lehre/uebersetzungswissenschaft/dossier2008-2009
6. Skirl H. Metapher / H. Skirl, M. Schwarz-Friesel. – Heidelberg : Universitätsverlag Winter, 2007. – 100 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Костянтин Мізін – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Наукові інтереси: теорія фразеології, компаративна фразеологія європейських мов, зіставна лінгвокультурологія, перекладознавство.

ПЕРІОДИ ТА ТЕЧІЇ В ЄВРОПОЦЕНТРИСТСЬКІЙ ШКОЛІ ПЕРЕКЛАДУ

Анатолій НАУМЕНКО (Миколаїв, Україна)

У статті аналізується історія та етапи європоцентристського перекладу як однієї із земних етнічних перекладознавчих шкіл. При цьому він розглядається не як географічне, а як цивілізаційне поняття, через що його коріння відшукуються у хронологічно до європейських цивілізаціях: християнській, давньогрецькій, римській, іудейській, хетській, шумерській.

Ключові слова: переклад, європоцентристський, періодизація, цивілізація, типи перекладу, дослідний, вільний, адекватний.

in the article are analyzed the history of the European translation: chronology, periods and tendencies.

Key words: translation, original, theory of translation, individual style of a translator, context, adequate translation, poetic translation, free interpretation.

Щоб об'єктивно висвітлити названу у темі статті проблему, треба спочатку відповісти на складне запитання: з якої доби розпочинати відлік європоцентристського перекладу – з часу європейської державності? християнства? Риму? Греції? іудаїзму? чи ще з більш ранніх часів? У можливих відповідях на це запитання можна буде знайти багато спірного, але огічно зрозумілим і тому не дискусійним залишиться тут лише одне: помилково визначати хронологічним початком європоцентристського перекладу роки перших усних або писемних перекладів європейськими мовами, бо принципи хронологічно європейського перекладу народжувались і розвивались у далекі стародавні географічно до європейські часи.

Заява про хронологічну протяжність європейського перекладу у декілька тисяч років може викликати у фахівців з європейської історії здивування, бо традиційно хронологію європейських країн вони починають лише з IX сторіччя нашої ери, з часів появи латинізованого або кирилізованого письма у стародавніх європейських народів або трохи раніше (з появи перших протоевропейських держав), але все одно вже значно пізніше народження легендарного Христа. Такий підхід не має відношення до перекладу, бо головні принципи європейського перекладу виникають і розроблюються задовго до власного буття європейських країн, через що європоцентристська культура та її переклад хронологічно не співпадають з європейською державністю, а розпочинаються значно раніше, базуючись на попередніх культурах: християнській, римській, давньогрецькій, іудейській (особливо на тій частині «**Старого Заповіту**», яка зветься «**П'ятикнижжя Мойсееве**» і з'явилась у середині другого тисячоріччя до нашої ери).

Але іудейське світосприйняття виникло не на пустому місці, а плідно використало здобутки попередніх культур. Так, у четвертому-третьому тисячоріччях до нашої ери на теренах Західної Азії виникла могутня імперія шумерів, яка залишила після себе, крім усього іншого, великий героїко-теологічний епос «**Пісня про Гільгамеша**», в якому читач зустрічає і створення богами людей із праху, і спокушення людей Змієм, і Великий потоп, і величезний ковчег проти цього, і багато ще чого, що потім буде помилково описано у «**П'ятикнижжі Мойсееві**» як одкровення тільки іудеїв.

У середині другого тисячоріччя до нашої ери «**Пісню про Гільгамеша**» переклав на свою мову могутній етнос великої імперії хетів, і цей переклад, за оцінками сучасних фахівців, багато в чому відповідає принципам європоцентристського перекладу. Цікавим тут є ще і те, що іудаїзм з його запозиченою міфологією з'явився саме у середині другого тисячоріччя до нашої ери (тобто міг запозичити теологію й міфологію хетського перекладу шумерського епосу).

Про міфологічно-культурологічні зв'язки іудеїв із шумерами свідчить багато фактів, головним серед яких є історія іудеїв як етносу. Той виник значно пізніше шумерівського і контактував з ним через споріднені семітські цивілізації: акадську, яка першою змішалась у III тисячоріччі д.н.е. з несемітською культурою шумерів і розпалась близько II тисячоріччя д.н.е. на дві семітські (асирійську та вавилонську), потім з'явилися ізраеліти – «батьки» іудеїв. Як бачимо, шумерський епос про Гільгамеша міг вплинути на міфологію іудеїв не лише через хетський переклад, а й безпосередньо. Детальніше про це пишуть Р.К.Г. Темпл [6: 16] та Дж.Б.Прітчард [5: 93-95].

Отже історію європоцентристського перекладу можна розпочинати саме від хетського перекладу шумерського епосу про Гільгамеша, короля аркадського міста Урук, який, як майбутній гетевський Фауст, у пошуках вічної насолоди для себе доходить висновку, що вона полягає у розбудові щастя для всіх людей.

Як же періодизувати цей велетенський хронологічний простір у майже 5000 років: від середині другого тисячоріччя (до нашої ери) і до нашого часу?

Якщо оцінити переклад як відповідність оригіналу і якщо згадати про рівень такої відповідності, котрий може бути за своєю логікою лише потрійним (дослівним, вільним, адекватним), то тоді історію європейського перекладу треба буде поділити логічно на три періоди за суто перекладознавчим принципом становлення й панування конкретного типу перекладу зі ступенем його відповідності оригіналу: ранній (ранньоєвропоцентристський, або дослівний – від хетського перекладу шумерського епосу «**Пісня про Гільгамеша**» у II тис.д.н.е. до друкарства німця Й.Гутенберга у 1440 н.е., яке неймовірно покращило, здешевило й поширило матеріальну базу перекладознавства і тим значно прискорило його розвиток), середній (середньоєвропейський, або вільний: від Гутенберга до англійця А.Тайтлера у 1791 з його новою для перекладознавства теорією збереження лише *враження* від оригіналу, яка ґрунтується на національній забарвленості і тому на перекладацькій невідповідності мов), новий (новоєвропейський, або адекватний – від перекладацької теорії А.Тайтлера через переклади романтиками і через німця У.Віламовіца-Мьоллендорффа у 1891 з його несподіваною для теорії перекладу тезою про необхідність урахування психології перекладача до електронного перекладу сьогодення, тієї механізованої доби, яку провідний

сучасний український перекладознавець М.О.Новікова виразно, але трохи логічно не прозоро назвала “*добою перекладів без оригіналів і перекладів без перекладачів*” [1: 73].

Можливо (і це відповідає нашій реальності), ми дійсно живемо зараз у четвертому періоді: машинному (комп’ютерному), який не подібний ані дослівному перекладу першого періоду, ані вільному перекладі другого періоду, ані адекватному третього періоду. Але сьогодні накопичено занадто мало фактів про специфіку комп’ютерного перекладу, щоб декларувати його як найновітнішу добу європоцентристського перекладу.

Чому порубіжними датами вибрано 1440 між першим і другим періодами і 1791 – між другим та третім? Саме тому, що ці дати, залишаючись, зрозуміло, цілком умовними, означають водночас два великих перекладознавчих вибухи. Винайдений у 1440 році друкарський станок і розпочате значно раніше виробництво в Європі дешевого паперу (XII ст. – в Іспанії, XIII ст. – в Італії, XIII-XIV ст. – в Німеччині) створили благодатні умови для швидкого, якісного, масового, промислового виробництва перекладів, які раніше виготовлялись повільно через наступні чинники: один широко й глибоко освічений писар-перекладач, яких небагато було у суспільстві (так, наприклад, Герхардт Кремонський, Іспанія, IX ст.н.е., перекладав давньогрецьких мислителів Аристотеля і Архімеда 27 років!); малим, використовуючи сучасний друкарський термін, накладом (причина та ж сама) і коштували занадто дорого (крім вказаної вже причини, тут треба згадати про матеріальну базу письменства: дорогий папірус та ще дорожчий пергамент – шкіра свійських тварин).

До цих, так би мовити, професійно-внутрішніх чинників додалися у другому періоді і соціально-зовнішні: шалений розквіт могутніх в економічному, воєнному і культурному вимірах імперій (Іспанія, Нідерланди, Англія, італійські міста-держави Венеція, Генуя), які прагнули до світового панування і через це мали велику потребу у міжетнічному контакті, які активно розвивали торгівлі і дипломатичні відносини з усім тоді відомим світом і тому залежали від перекладу відповідної інформації.

Стосовно другої дати: у 1791 році було надруковано перекладознавчо вагому теоретичну роботу англійця Александра Тайтлера про сутність перекладу, в якій вперше в історії європоцентристського перекладу вказувалось на те, що з оригіналу в переклад треба переносити не форму (принцип перекладу в першому, буквальному періоді), не зміст (принцип перекладу у другому, вільному періоді), а *враження* від оригіналу, яке тісно пов’язане із задумом, інтенцією автора оригіналу. Така вимога означала панування адекватного перекладу і легко накладалась на тезу німця Й.Г.Гердера середини 1770-х років про національну забарвленість і поетичну вагомість літератури будь-якого етносу.

Романтики підхопили ці дві тези (Гердера і Тайтлера), об’єднали їх у свою теорію народності і створили багато прекрасних перекладів адекватного типу, що і породило другий вибух (після Гутенберга) перекладацької діяльності.

Найбільш цікавим для матеріалу й висновків даного дослідження є перший період, бо саме він породжує три напрямки, три магістральні закономірності, три означені вище історичні періоди європейського перекладу. Якщо признати, що європейська цивілізація виникла як складна суміш (а іноді і як синтез) власних політеїстичних язичницьких вірувань та інтернаціонального монотеїстичного християнства і що останнє є за своєю суттю філософським породженням і філологічним продовженням (зрозуміло, між іншим) теж монотеїстичного іудаїзму, то не можна не дійти логічного висновку, що філософські та філологічні джерела іудаїзму і християнства будуть також початками і європеїзму.

У всякому випадку цей висновок активно спрацьовує у галузі перекладознавства. Так, головні мотиви, сюжетні епізоди, образи і навіть вирази іудаїзму («**Тори**», або «**П’ятикнижжя Мойсеєва**») і християнства (зокрема «**Нового Заповіту Біблії**») неважко знайти у письмових пам’ятках доіудаїстської і дохристиянської доби, а це означає, що на вказані вище так звані “**Святі писма**” іудеїв і християн активно й плідно вплинули переклади письмових (або усних) витворів народів, атеїстично кажучи, “*добожественних*” попередніх часів.

Так, майбутні іудейські казки про створення Богом людини з праху та легенду про великий потоп тощо знаходимо у шумерській “**Пісні про Гільгамеша**” Так, сюжети майбутніх християнських байок про статеві зносини Бога із земною жінкою і притча про

народження від цього Боголюдини, яка вершить низку нелюдських (тобто неспроможних для нормальної людини) вчинків для спасіння людства, присутні у сказаннях про героїв (боголюдей) з міфології стародавньої Греції, зокрема також і у поемах її славнозвісного співця Гомера, який безпосередньо своїми творами і через переклади його поем наступними поколіннями впливав майже безмежно на ранню християнську і європейську літератури. Тут перш за все треба назвати Лівія Андроніка (III ст.д.н.е.), засновника римської словесності і її (а через це і європейського) першого перекладача ("Одіссеї" Гомера тощо), прихильника вільного типу перекладу (точніше: перекладу-обробки).

Треба відразу наголосити на тому, що, хоч ранньоевропоцентристський період перекладу вище справедливо було названо дослівним, бо саме цей тип перекладу панував у ньому, а особливо у хронології власне європейського підперіоду (з IX ст.н.е.), вже у часи доєвропейського підперіоду можна зустріти значні доробки у галузі двох інших типів якісного (відповідного) перекладу – вільного та адекватного. Так, до дослівного перекладу (іноді навіть буквального, тобто літерного у прямому розумінні цієї лексеми) треба віднести переклад у III ст.д.н.е. книг «**Старого Заповіту**» з давньоєврейської грецькою (під назвою «**Септуагінта**») або (щоправда, частково, бо тут є місцями вільний і адекватний типи перекладу) переклад у IV ст.н.е. ченцем Софроніком Ієронімом книг усієї «**Біблії**» з декількох мов оригіналу однією мовою – народною латиною (через народність, а не літературність латинської мови, яка на часи Ієроніма була вже безповоротно суспільством втрачена, цей переклад отримав назву «**Вульгата**»).

Про приклади вільного перекладу (перекладу-обробки) вже було сказано, а до адекватного типу перекладу можна, за традицією, віднести переклад у I ст.д.н.е. римським політичним і культурним діячем Цицероном промов грецького ритора Демосфена та грецького трагіка Есхіла.

Вже було сказано, що у кожному з трьох періодів європоцентристського перекладу панував один з трьох перекладацьких типів: дослівний у першому, вільний у другому і адекватний у третьому. Зрозуміло: це зовсім не означає, що у кожному періоді існував лише один тип перекладу, а інші були відсутні. Ні, завжди перекладали і перекладають навіть сьогодні дослівно, вільно та адекватно, але справа в тому, що головна маса перекладів завжди робилась у принципах пануючого перекладацького типу. І причиною тому були тексти, мови (оригіналу та перекладу) і вимоги до перекладу.

Так, у ранньому періоді потреба у перекладі була пов'язана не тільки з тим, що існувала (хоч кількісно і невелика, але все ж таки якісно значна) необхідність міжетнічних контактів – торговельних, дипломатичних, воєнних тощо; але у більшій мірі це було зумовлено тим, що навіть один етнос користувався у державному побуті (у широкому сенсі цього слова) декількома варіантами однієї етнічної мови. Ці варіанти можна назвати аналогами сучасного поняття «соціолект» (або «функціональний стиль»), хоч лінгвістична різниця тут буде різуче впадаючою в очі. Цими варіантами були:

- церковна мова, тобто мова жерців, яку (як сакральну, священну, божественну) треба було перекладати подвійно: на літературну мову освіченої людини і на побутове мовлення простої людини;

- адміністративна мова, тобто мова влади;
- літературна мова, якою створювалися художні тексти;
- побутове мовлення, на якому розмовляв простий люд.

Про військову, торговельну та професійні мови тут не йдеться, бо бракує достатньо відомостей про їх роль у перекладі першого періоду.

Найбільш соціальну (а, отже, і перекладацьку) вагомість мали перші два варіанти: церковний і адміністративний, бо саме вони визначали пануючий тоді тип перекладу.

Церковникам важливо було показати всьому підвладному їм люду, що IX релігія нараховує тисячоріччя, бере початок від єдиного головного божества людства, ніколи не змінювалась і змінюватись не буде, бо не може. Отже кожне слово в релігійному тексті було сакральним (=священним) і повинно було перекладатися дослівно (а інколи навіть і по буквам). Як це потім афористично – і помилково – сформулювало християнство: «*Шляхи Господні усвідомити неможливо*».

Аналогічна ситуація була і з адміністративним перекладом: володар держави вважався сином (родичем) головного божества і часто-густо був тим самим головним божеством (користуючись сьогоденною термінологією, він був *інкарнацією*, тобто перевтіленням головного божества). Не важко зробити висновок, що і тексти адміністрації такого «божества» повинні були перекладатися дослівно.

За порушення цього принципу на перекладача чекала смерть.

Отже перший період європоцентристського перекладу був добою рабського копіювання майже у всіх функціональних стилях, порушуючи тим самим не тільки стилістику оригіналу, а його зміст. Російський фахівець з історії наукового перекладу Л. Ольшкі писав з цього приводу (стосовно перекладу наукових текстів з арабської мови на латину): *«Латинське слово покриває в цих перекладах арабську лексему так само, як шахматні фігури покривають клітки шахматної дошки. Будова речення є скоріше арабською, ніж латинською. Більшість технічних термінів і слів, незрозумілих перекладачу, наведено у найгрубішій транскрипції. Перекладач, посилаючись на непрозорість тексту, покладає на плечі читача турботу знайти в цьому тексті зміст. Якщо об'єктивно оцінювати ці переклади, то виходить, що питання термінології були для перекладача значною і навіть непереборною трудністю. Зустрічаючи в оригіналі професійні вислови, перекладач навіть прочитував їх з грубими помилками і спробував хоча б приблизно вгадати їх значення, але часто-густо він просто передавав арабське слово латинським»* [2: 289].

Але у боротьбі з дослівним, буквальним перекладом народжувалися, поширювалися і зміцнювалися переклади вільний та адекватний, які «знімали» з перекладу іноземне вбрання оригіналу і одягали переклад в, як потім скаже Гете, *«національну домашність»*. Так, великий римлянин Марк Тулій Цицерон (106-43 д.н.е.), політик, оратор, письменник, перекладознавець, одним з перших в історії перекладу спробував об'єктивно і аргументовано вирішити проблему точного перекладу: він розмежував значення слова (форму оригіналу, у термінології Цицерона – *verborum interpretatio*), і смисл тексту (зміст оригіналу, *historiarum cognito*), справедливо стверджуючи, що дослівно перекладає лише неосвічена людина (*interpres*), а точно (адекватно) – письменник (*orator*). Те, що традиційно називають, вважав він, істинним перекладом, є в дійсності згубна точність форми, бо важко і взагалі неможливо, підкреслював Цицерон, зберегти у перекладі блиск тих висловлювань, які влучні і яскраві лише у рідній мові, і тому дослівним перекладом нічого не досягнеш; отже перекладачу треба самому вибирати слова та їх черговість.

Цицерон переклав латинською мовою промови грецького оратора Демосфена (384-322 д.н.е.); у вступному слові до цих перекладів він писав: *«Я передавав ці промови не як перекладач, а як письменник (**non ut interpres, sed ut orator**), використовуючи ті вислови та риторичні фігури, які притаманні нашій мові. Думки і настрої промов, так би мовити, їх обличчя я зберіг, але під час відбору слів я користувався законами власної мови. Через це я передавав промови не слово за словом, а насамперед загальний смисл і конкретне значення, враховуючи те, що читач вимагає точності не за її кількістю, а за її вагою. Я переклав всі думки не тільки за їх формою, а й за їх змістом, слова ж я перекладав тільки за законами нашої мови»* [4]

Прихильником вільного перекладу (точніше: обробки, тобто створення нового тексту на сюжет оригіналу) був значний давньоримський практик перекладу Лівій Андронік (середина третього сторіччя до нашої ери), який «перелицьовував» на латинський лад поему Гомера «Одіссея» та деякі з грецьких п'єс. При цьому він «переодягав» грецьких персонажів у римське вбрання, змінював імена, місце дії тощо. Пізніше майже на тих же позиціях стояли інші практики і теоретики перекладу (точніше: обробки оригіналу): римські письменники Енній (239-169 д.н.е.) і Сенека (5 д.н.е. – 65 н.е.), які перероблювали п'єси давньогрецького трагіка Еврипіда (480-406 д.н.е.), а відомим теоретиком вільного перекладу був римський письменник Горацій (65-8 д.н.е.).

Найбільш відома пам'ятка дослівного перекладу у першому періоді – це «Гексапла» («Шестиполосник», від грецького *hexa* – «шість») християнського священнослужителя і теософа Орігена (185-254 н.е.), який порівняв у цій (більш науковій, ніж прагматичній) праці давньоєврейський оригінал «П'ятикнижжя Мойсееве» з п'ятьма перекладами:

давньогебрейським текстом грецькими літерами, давньогрецькою «Септуагінтою», давньогрецькими перекладами Аквілі, Сіммаха, Феодотіона. І хоч Сіммах часто відходив від буквальності, в цілому його переклад є зразком дослівності.

Дискусійну (можна сказати: серединну) позицію займав Ієронім Софронік (347-420 н.е.), який на замовлення папи Дамасія переклав на початку четвертого сторіччя всі різномовні книги «Біблії» однією (латинською) мовою. Зважаючи на те, що на той час класична латина (Вергілія та інших славнозвісних майстрів латинської літератури) вже не використовувалась, бо була забута, а залишився лише її просторічний, народний соціолект, який тоді називався «*vulgatus*», що означало «повсякденний», «широко, всіма використовуємий» (це вже значно пізніше виникає соціально презирлива за змістом лексема «*vulgaris*» зі значенням «грубий»), переклад Ієроніма назвали «Вульгата», який після «Септуагінти» став другим найкращим зразком-пам'ятником європоцентристського перекладу.

Ієронім вважав, що з оригіналу треба перекладати все – і слова як індивідуальний стиль автора, і думки як неповторність змісту, а не перекладати лише те, що перекладеним не може бути. Про свої перекладацькі принципи він писав, що перекладач переносить змістовні одиниці оригіналу, перетворені ним у полонених, у свою власну мову як переможець (тобто тут Ієронім виступає прихильником вільного перекладу). І додавав, що при цьому перекладач повинен обов'язково зберегти всі особливості форми, а відкинути будь-яку з них він має право лише тоді, коли її неможливо перенести ніяким чином (а тут Ієронім вже заявляє про себе як про захисника перекладу дослівного).

І такий захист призвів одного разу Ієроніма Софроніка до глибинної релігійної помилки: у його перекладі «П'ятикнижжя Мойсеєва» розповідається про повернення Мойсея, святого пастиря іудеїв, після його зустрічі з Богом Яхве на горі Сінай. За психологічною логікою змісту цього епізоду, зі статуєю Мойсея повинно щось коїтися, бо ж на нього впала слава й благодать Господа. І дійсно: у тексті ієронімського перекладу написано, що на голові Мойсея – *роги* (?!). Великий італійський відродженець Мікеланджело так і зробив всесвітньо відому статую свого Мойсея: з рижками. Отже, протягом майже 12-ти сторіч, доки Тридентський собор (1545-1563) не вирішив відкоригувати ієронімський переклад «Вульгати», християни, мабуть, не помічали, що їх славнозвісний релігійний предок своєю «постсінайською» головою більш походив на диявола (тільки у нього могли бути роги!), ніж на святого пророка.

Навіть геній Мікеланджело не помітив простої перекладацької помилки у «Вульгаті». Справа у тому, що давньогебрейська мова, якою змальовано аналізований епізод у «Торі», не використовувала на письмі голосні літери, і тому у відповідному місці оригіналу стояла лексема «*crn*» (передано латиницею), яку християнський чернець-перекладач заповнив голосною «e» і прочитав як слово «*ceren*» (*роги*), тоді як автор стародавнього тексту «Тори» мав на увазі голосну «a», тобто слово «*caran*» (*світитися*, себто *променіти*, *мати німб*).

Співіснування в кожному перекладацькому періоді трьох типів перекладу, але з обов'язковим пануванням лише одного типу (головного) можна знайти і в двох наступних періодах історії європейського перекладу: у другому, в якому панував вільний тип перекладу, і в третьому, в якому панує адекватний переклад. Зрозуміло, що співвідношення між цими трьома типами перекладу буде різне у кожному з періодів.

Крім описаного вище войовничого протистояння типів перекладу (тотальне панування лише одного з трьох – дослівного), крім якісно бідного становища з мовами (перекладали головним чином з двох-трьох мертвих мов на дві-три сучасні для тієї доби, хоч з появою в європейське зріле Середньовіччя трьох великих імперій – Карла Великого, Філіппа Другого Іспанського, Священної Римської Імперії Германської Нації – активізується переклад і на живі мови), крім кількісно «хворої» ситуації з текстами (значно обмежене число їх типів), перший період європоцентристського перекладу характеризувався ще наступними головними тенденціями: слабкістю теорії перекладу (відверто кажучи, відсутністю теоретиків перекладу), хоча деякі теоретичні судження провідних практиків перекладу з'являлись іноді в передмовах до перекладів, про що вже мова йшла вище, і відсутністю навчальних закладів по підготовці перекладачів. Важко сказати, чому такі заклади були відсутні, хоча соціальна значущість перекладу оцінювалась занадто високо: так,

адміністрація Римської імперії (її, говорячи сучасною термінологією, Міністерство зовнішніх справ) мала декілька сотень перекладачів з письмового і усного перекладу.

Щоправда, з активним поширенням християнства на європейські держави (ХІІ-ХІІІ ст.) Ватикан спробує відкривати такі школи, але далі планів справа майже не просунулась (перший Інститут перекладачів було відкрито лише у 1930-ому році при університеті Гейдельберг, Німеччина, а перший в Україні – у 1962-ому році при Київському університеті ім. Тараса Шевченка).

Можливе пояснення цієї відсутності дає той факт, що багатомовність була тоді вже і не такою рідкістю: так, наприклад, всі освічені римляни користувались латиною і грецькою мовами, а освічені греки пізнього періоду – грецькою і латинською; у дохристиянську добу населення острова Сіцилія знало три мови – латинську, грецьку, пунічну, а мешканці міста Марсель – латинську, грецьку, галльську; Мітридат Четвертий (132-63 д.н.е.), король Понтійської імперії (сучасний Крим), в якій розмовляли близько трьомастами мовами, володів 22 мовами, а в його канцелярії працювало коло 130 перекладачів.

Другий період європоцентристського перекладу (1440-1791) переживає ті ж самі головні тенденції (за їх, зрозуміло, кількісним, а не якісним характером): типи текстів, число мов, з яких і на які перекладають, пануючий тип перекладу, слабка наявність теорії перекладу та відсутність відповідних навчальних закладів (вказані тенденції, до речі, є магістральними і тому залишаються і в третьому періоді, хоч в ньому вже з'являються перекладацькі інститути та факультети).

Вибір початкової дати другого періоду (1440) було вже вище роз'яснено: винахід друкарського верстата, який разом з дешевим папером, обмирщенням християнського людства (тобто його активізованою світськістю, значним відходом від релігійних доктрин) і потягом великих європейських імперій до колонізації світу та широких міждержавних відношень породили перший перекладацький вибух у кількісному і якісному вимірі, що дозволило дослідникам назвати другий період *«золотою добою перекладу»*, хоча навчальних закладів з перекладу в цю добу так і не з'явилося. Серед мов перше місце посіли не тільки «живі» (сучасні), а й майже всі європейські мови і декілька з інших материків; серед текстів – наукові і художні, в яких вже можна було без остраху відходити від «букви» тексту і зберігати лише його «дух». Все це призводить до панування вільного типу перекладу в його особливій формі – прикрашаючій.

Французький теоретик і практик перекладу Етьєн Доле (1509-1546) видав у 1540-ому році монографію **«Французький ритор»**, яку можна вважати вершиною теорії та практики (точніше: дидактики) перекладу другого періоду і в якій він розмістив цілий розділ про це під назвою **«Про місце та принципи гарного перекладу з однієї мови на іншу»**. Деякі з його принципів не втратили свого значення і сьогодні:

- перекладач повинен чудово володіти двома мовами,
- перекладати не дослівно,
- розуміти намір автора оригіналу, щоб передавати атмосферу, настрої першотексту.

І лише головний принцип Е.Доле свідчив про прихильність перекладознавця до прикрашаючого перекладу: *«Надавати перекладу стиль легкості та гармонію звучання»* (тобто додавати до перекладу ті красоти, які в оригіналі відсутні).

Невідомий перекладач поеми Гомера **«Іліада»** сказав про свою роботу над нею (ХУІІІ ст.), що він був вимушений замінити всі ідеї, які панували за часи Гомера і зрозуміло сприймалися його сучасниками, на такі думки, які можуть подобатись тепер вже його – перекладача – співгромадянам. Вольтер, Франція, ХУІІІ ст., був думки, що треба найсуворішим чином все під час перекладу покращувати, прикрашати і пом'якшувати, тому що треба писати для свого часу, а не для давно минулого.

Не менш активними (хоч і кількісно меншими) були теоретики і практики дослівного перекладу, але із зовсім інших причин, ніж його прихильники у першому періоді: тепер їх цікавить не сам тип перекладу, а можливість через дослівність (підрядковість) збагатити всі рівні рідної мови.

Найактивнішим і найталановитішим прихильником третього типу перекладу – адекватного – був німець Мартін Лютер (1483-1546). Парадокс його перекладацької

діяльності і її значення для німецького і європейського перекладу полягає в тому, що Лютер, активний священнослужитель, перекладач всієї «Біблії» німецькою мовою, войовничо виступав проти рабського копіювання перекладачем Святого Письма і за таке його «тлумачення» (тобто, переклад) перекладачем, яке повинно бути зрозумілим для простого читача, при цьому прозорим як за змістом, так і за мовним оформленням. Майже тридцятирічна праця над перекладом «Біблії» у такому напрямку зробила його «батьком» літературної загальнонаціональної німецької мови.

Виховою датою для третього періоду можна вважати, як вже раніше було сказано, 1791-ий рік, в якому англієць Александр Тайтлер видав свою наукову розвідку «**Про принципи перекладу**» про те, що будь яка мова є за формою і за змістом національно забарвленою настільки, що перекладати треба і можна лише, як він пише, *враження від оригіналу*, а не його стилістику та семантичний зміст. «*Якби всі мови, – стверджував він у своїй монографії, – за своїм духом та за своєю будовою були подібні до рідної, то було б легко перекладати твори з однієї мови на іншу*» [7: 16]. далі він обґрунтовує стрижневий принцип своєї теорії та практики перекладу – зберігати *дух* оригіналу, *враження від нього*: «*Перекладач використовує зовсім не ті фарби, які є в оригіналі; він перш за все повинен надати своєму витвору ту ж саму міць і той самий вплив. Йому треба не копіювати методи та прийоми оригіналу, а досягати повної відповідності власними виразними засобами*» [7: 16].

Не важко побачити, що А.Тайтлер стоїть в цілому на позиціях адекватного перекладу (навіть частково концептуального, якщо мати на увазі його відмову від збереження стилістики оригіналу), вперше в історії європоцентристського перекладу лінгвістично обґрунтовуючи необхідність і навіть неминучість збереження лише сутності оригіналу. Але не важко також зрозуміти і те, що він, відмовляючись від можливості збереження в перекладі змісту і вербального оформлення думок оригіналу і пропонуючи зберігати лише його *дух, враження*, тобто щось невланне, необ'єктивне, закладає тим самим теоретичний фундамент для майбутньої песимістичної гіпотези про неможливість лінгвістичного перекладу, яка розквітне в середині ХХ ст. у творах Е.Сепіра та Б.Л.Уорфа про національну обмеженість мовної картини світу у кожного етносу і про неможливість через це точного (лінгвістичного) перекладу.

Через сторіччя до песимістичних роздумів А.Тайтлера про, так би мовити, «*глухотунність*» лінгвістичного перекладу додадуться (аналогічні за своєю суттю) твердження прихильників психологічного підходу до перекладу (У.фон Віламовітц-Мьоллендорффа [9], Г.Ф.Вартенслебена [8] та ін.), які вважали, що кожний перекладач по-своєму, але обов'язкову руйнує (змінює) оригінал. З такою справедливою, хоч і занадто для її противників дискусійною точкою зору більшість перекладознавців вирішила погодитись лише у другій половині ХХ ст. Так, провідний російський теоретик перекладу А.В.Фьодоров писав у 1968-ому році, помиляючись у хронології, але залишаючись об'єктивним в оцінці вагомості психологічного підходу до перекладу: «*Новим моментом у ХХ ст. є початок розробки питань психології перекладу*» [3]. Хронологічна помилка А.Ф.Фьодорова полягає в тому, що він забув, що розробку питань психології перекладу розпочали ще наприкінці ХІХ–на початку ХХ ст., якщо під психологічним підходом до перекладу розуміти аналіз перекладу з погляду перекладача, на що першим звернув увагу, як вже вказувалось вище, німець У.фон Віламовітц-Мьоллендорфф ще у 1891-ому році.

Вказана песимістична тенденція породила в третьому періоді європоцентристського перекладу (з кінця ХІХ ст.) міцну вибухову хвилю теорії адекватного перекладу і вже не тільки в конкретних судженнях окремих практиків перекладу, а і в загальних моделях (принципах, суті) перекладу у його провідних і світово відомих теоретиків:

- психологічна модель у німця У.фон Віламовітц-Мьоллендорффа (1891), яка дає перекладачу право на власні зміни проблематики і поетики оригіналу;
- лінгвістична у росіянина Я.І.Рецкера (1950), яка нібито виключає волюнтаризм перекладача за рахунок буцімто «*закономірних відповідностей*» між мовою оригіналу і мовою перекладу;
- білінгвальна у німця У.Вайнрайха (1953), який наполягає на неминучості мовної інтерференції у перекладі (тобто на змішенні мовних норм оригіналу і перекладу);

- багатоступенева в американця Ч.Ф.Вьогліна (1954), яка вимагає від перекладача постійно переходити від перекладу простіших рівнів тексту до найскладніших;
- літературознавча у росіянина Г.Р.Гачечіладзе (1959), яка враховує лише художній переклад як збереження екстралінгвальних категорій тексту;
- культурологічна у француза Ж.Мунена (1963), яка пов'язує адекватну повноту перекладу з рівнем культурних відносин між країнами (мовами) оригіналу і перекладу;
- ситуативна в англійця Дж.Кетфорда (1965), яка акцентує в оригіналі опис певної ситуації, яку і треба перекладати;
- семіотична в американця (російського емігранта) Р.Якобсона (1966), яка оцінює оригінал як систему знаків з відповідними відношеннями між ними, між знаками і значенням і між знаками і автором; структурність вказаної системи і треба перенести у переклад;
- комунікативна у німця О.Каде (1968), яка розглядає процес перекладу як потрійний акт комунікації: перекладач – оригінал (перший процес), перекладач як адресат и перекладач як творець (другий), перекладач – переклад (третій);
- динамічна (прагматична) в американця Ю.Найди (1970), який пропонує перекладати задум (прагматику) оригіналу;
- скопосу (тобто цілі) у голландця Г.Й.Фермера (1984-1996), який ратує за збереження у перекладі кінцевих намірів (тобто цілі) творця оригіналу,

І багато інших (наприклад, текстоцентрична, деконструктивна, семантична, функціональна, фреймова, стилістична, генеративна, інтерпретаційна, постколоніальна тощо).

У третьому періоді виникають та розвиваються і національні школи європоцентристського перекладу:

- прозовий переклад лірики у Франції,
- підрядковий переклад лірики в Німеччині,
- адекватний переклад всіх типів тексту в СРСР,
- національно прикрашений (українізований) переклад в Україні та ін.

У третьому періоді перекладознавці не запитують: «*Як перекладати?*», бо відповідь вже давно відома – перекладати точно. Сьогодні вирішують більш значну проблему: що перекладати з оригіналу – форму, зміст, їх синтез, враження, прагматику, концепцію тощо.

Саме тому наприкінці третього періоду активно створюються вищі навчальні заклади для підготовки перекладачів:

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Новікова М.О. Нове в теорії перекладу / Марина Олексіївна Новікова // Нові підходи до вивчення й викладання філології у вищій школі: Наукова монографія / за ред. А.М.Науменка. – Т. 3. – Запоріжжя: ЗДУ, 1998. – С. 73.
2. Ольшки Л. История научной литературы на новых языках / Л.Ольшки. – М., 1933. – С. 289.
3. Федоров А.В. Основы общей теории перевода / Андрей Венедиктович Федоров. – М.: ВШ, 1968. – 303 с.
4. Цицерон М.Т. Полное собрание речей / Марк Тулий Цицерон. – СПб, 1909. – Т. 1. – С. XIII.
5. Pritchard J.B. Ancient Near Eastern Texts relating to the Old Testament / J.B.Pritchard. – Princeton, 1955. – P. 42, 93-95.
6. Temple R.K.G. Das Sirius Rätsel / R.K.G.Temple. – München: Wilhelm Heyne Verlag, 1979. – S. 33-34.
7. Tytler A.F. Essay on the principles of translation / A.F.Tytler / Ed. J.F.Huntsman. – Amsterdam: Benjamins, 1978. – P. 16.
8. Wartensleben G. von. Beiträge zur Psychologie des Übersetzens / G.Wartensleben. – Berlin, 1910.
9. Wilamowitz-Moellendorff U. von. Was ist das Übersetzen? / U. von Wilamowitz-Moellendorff. – Berlin, 1891.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анатолій Науменко – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Наукові інтереси: національна специфіка і філософія мови, соціальні та національні закономірності літературного процесу, ідіостиль письменника, неадекватність й глухотність традиційного (тобто лінгвістичного) перекладу і необхідність його заміни перекладом концептуальним, сутність художнього образу у белетристиці, філологічний підхід до навчання студента тощо.

КОМПЕНСАЦИЯ ПРИ ПЕРЕВОДЕ: АНАЛИЗ ПЕРЕВОДЧЕСКИХ НАХОДОК

Елена ПАНЧЕНКО (Днепропетровск, Украина)

У статті розглядається поняття компенсації як оптимальної перекладацької трансформації, особливості її використання. Наводяться переконливі приклади вдалих компенсацій, які свідчать про переваги цього виду трансформацій.

Ключові слова: переклад, трансформація, компенсація, художній переклад, опущення, додавання.

The article deals with the notion of compensation as an optimal translational transformation as well as peculiarities of its usage. The convincing examples of successful compensations are given to prove the advantages of these type of translational transformations.

Keywords: translation, transformation, compensation, artistic translation, addition, omission.

Данная статья находится в русле актуальных лингвистических исследований, так как решение проблем перевода в целом и художественного перевода в частности способствует установлению межнациональных контактов и повышению культурного уровня читателей. Проблемы художественного перевода находятся в центре внимания таких теоретиков и практиков перевода, как Г. Кочур, И. В. Корунец, О. Кундзич, М. Лукаш, Д. Паламарчук и других.

Однако, как нам представляется, анализ удачных переводческих компенсаций, понимаемых как оптимальная переводческая трансформация, не может быть излишним, так как он может найти широкое применение в теоретических и специальных курсах подготовки переводчиков. Целью данной статьи является создание номенклатуры наиболее удачных переводческих компенсаций с их кратким анализом.

Качественный перевод любого вида текста невозможен без правильно построенной трансформации на лексическом, грамматическом или лексико-грамматическом уровне. Если дополнения или опущения при переводе зачастую искажают смысл и особенно форму текста, то компенсация, свидетельствуя о мастерстве переводчика, способствует созданию адекватного текста. Чтобы восполнить («компенсировать») семантическую потерю, вызванную тем, что та или иная единица языка-источника осталась непереведенной или неполностью переведенной (не во всем объеме своего значения), переводчик передает ту же самую информацию каким-либо другим средством, причем необязательно в том же самом месте текста, что и в подлиннике.

Приведем некоторые примеры «классических» компенсаций при переводе художественного текста с английского языка на русский. Героиня романа "Ярмарка тщеславия" следующим образом описывает невежество своего хозяина, сэра Питта Кроули:

"Serve him right," said Sir Pitt; "him and his family has been cheating me on that farm these hundred and fifty years". Sir Pitt might have said, he and his family to be sure; but rich baronets do not need to be careful about grammar as poor governesses must be.

Неправильное употребление формы местоимения третьего лица в оригинале играет важную коммуникативную роль и должно быть как-то отражено в переводе. Но попытка воспроизвести такую неправильность в русском языке явно невозможна. В то же время утраченный элемент смысла может быть успешно компенсирован, если нелитературная речь сэра Питта будет воспроизведена с помощью иных (лексических) средств русского языка:

"Он со своей семейкой облапошивал меня на этой ферме целых полтора года!"... Сэр Питт мог бы, конечно, выразиться поделикатнее, но богатым баронетам не приходится особенно стесняться в выражениях, не то что нам, бедным гувернанткам.

Некоторые особенности английского просторечия нельзя передать на русский язык никакими иными средствами, кроме компенсации, например, добавление или опущение гласных или согласных звуков (a-singing, a-going, hit вместо 'it, 'appen и пр.), отсутствие согласования между подлежащим и сказуемым (I was, you was и пр.) или какое-либо иное нарушение грамматических правил. Иногда такая компенсация достигается относительно простым способом. В пьесе Б. Шоу "Пигмалион" Элиза говорит: I'm nothing to you – not so much as them slippers. Хиггинс поправляет ее: those slippers. Разницу между them и those трудно воспроизвести в переводе. Но эту "утрату" легко компенсировать, обыграв неправильную форму родительного падежа туфли. В переводе Элиза скажет: Я для вас ничто, хуже вот этих

туфлей, а Хиггинс поправит ее: туфель. В других случаях для решения задачи придется использовать единицы ПЯ, не имеющие соответствий в оригинале. Аналогичный случай наблюдается и в переводе повести Дж. Сэлинджера: You could tell he was very ashamed of his parents and all, because they said **'he don't'** and **'she don't'** and stuff like that...

Сразу было видно, что он стесняется своих родителей, потому что они говорили «хочут» и «хочете», и все в таком роде...

В романе Ч. Диккенса одним из ярких «лингвистически окрашенных» персонажей является Джон Брауди, малообразованный торговец, который говорит примерно так:

'I say, coot awa,' repeated John, hastily. 'Dost thee know where thee livest? Thee dost? Weel. Are yon thy clothes, or schoolmeaster's?' 'Mine,' replied Smike, as the Yorkshireman hurried him to the adjoining room, and pointed out a pair of shoes and a coat which were lying on a chair.

Неправильное употребление форм местоимений и глаголов в оригинале играет важную коммуникативную роль и должно быть как-то отражено в переводе. Но попытка воспроизвести такую неправильность в русском языке явно невозможна. В то же время утраченный элемент смысла может быть успешно компенсирован, если нелитературная речь Джона будет воспроизведена с помощью иных (лексических) средств русского языка:

– Я тебе говорю – удирай! – быстро повторил Джон. – Ты знаешь, где живешь? Знаешь? Ладно. Это твой сюртучишко или учительский? – Мой, – ответил Смайк, когда йоркширец увлек его в соседнюю комнату и указал ему на баишаки и сюртук, лежащие на стуле.

Выражение *'Not a day*, с легкой руки Диккенса вошедшее в английский язык, появилось в романе о Николасе Никльби и связано с большой популярностью театра во времена Диккенса. Мистер Крамльс, добиваясь финансового благополучия своего театра, прибегает к разным способам, в том числе преуменьшает возраст своей дочери:

'May I ask how old she is?' inquired Nicholas. 'You may, sir,' replied Mr Crummles, looking steadily in his questioner's face, as some men do when they have doubts about being implicitly believed in what they are going to say. 'She is ten years of age, sir. "Not more!" "Not a day." "Dear me!" said Nicholas, 'it's extraordinary.

'Могу ли я спросить, сколько ей лет? – осведомился Николас. – Можете, сэр, – ответил мистер Крамльс, в упор глядя в лицо собеседника, как смотрят иные люди, когда сомневаются, будет ли безоговорочно принято на веру то, что они намерены сказать. – Ей десять лет, сэр. – Не больше? – Ни на один день. – Боже мой! – сказал Николас. – Это поразительно.

Неожиданное употребление слова осложняет задачу переводчика, ибо слово выступает в сочетании не только с одним словом, но и в одном линейном ряду с другими словами целого предложения. Например, болтающий по-французски кот в отрывке из романа «Жизнь и приключения Николаса Никльби» сохраняется и в переводе:

'Talk, miss! It's enough to make a Tom cat talk French grammar, only to see how she tosses her head,' replied the handmaid. 'She DOES toss her head,' observed Miss Squeers, with an air of abstraction.

Болтаю, мисс! Кот и тот заболтает по-французски, чтобы только посмотреть, как она трясет головой, – отозвалась горничная. – Она и в самом деле трясет головой, – с рассеянным видом заметила мисс Сквирс.

Проиллюстрируем более сложный случай, когда для передачи внутрилингвистического значения необходимой становится компенсация, поскольку в следующем эпизоде именно внутрилингвистическое значение является ключевым. Мистер Сквирс поучает новых детей, отданных в его школу:

"Never postpone business," is the very first lesson we instill into our commercial pupils... "Never," repeated Master Belling. '... "P," suggested Nicholas, good-naturedly. "Perform--business!" said Belling. "Never-perform-business!"'

«Никогда не уклоняйтесь от дела!» – вот первое правило, которое мы внушаем нашим ученикам, изучающим коммерцию... Никогда не – начал юный Беллинг. У... – добродушно подсказал Николас. – Увлекайтесь... делом! – сказал юный Беллинг. Никогда... не увлекайтесь... делом!»

В данном случае необходимо подобрать слова со сходными начальными буквами и противоположны по содержанию, чтобы сохранить авторскую игру слов. Поэтому место английских *postpone* и *perform* переводчик удачно использует слова *уклоняйтесь* и *увлекайтесь*.

В следующем эпизоде использовано словосочетание, которое на данный момент рассматривается как английский фразеологизм, но дискуссионным остается вопрос о том, впервые ли его «изобрел» Диккенс, или этот фразеологизм, описывающий часы, существовал до романа Диккенса.

- *How goes the enemy, Snobb?' asked Sir Mulberry Hawk.*
- *'Four minutes gone.'*
- *'Bravo!'*
- *Что показывают злодейские часы, Сноб? – спросил сэра Мальбери Хоук.*
- *Прошло четыре минуты.*
- = *Браво!*

Обратим далее внимание на то, как используются переводческие компенсации при переводе с русского языка на английский. Одним из интересных примеров художественного перевода является роман И. Ильфа и Е. Петрова «Двенадцать стульев».

Замена оригинальных лексических единиц языка-источника близкими по смыслу конструкциями в другом языке не всегда является удачной, и, на наш взгляд, прежде всего, теряется легкость ироничность авторского стиля, как, например, при переводе знаменитой фразы Элочки Щукиной «Хамите, парниша» – *You're being vulgar, kid.*

Переводчик отталкивается от семантики слов в романе "Двенадцать стульев" в метафорическом сочетании и идет через сопоставление лексических значений слов. *Контора пишет, – сказал Остап. – "Bureaucratic nonsense," said Ostap.* Анализ перевода слов и свободных словосочетаний с метафорическим содержанием показывает, что во многих случаях языковые образы метафорических словосочетаний переданы на эквивалентной семантической основе, равны по номинативной функции. В данном случае переводчик прибегает к замене метафоры “контора пишет” предложением, которое передает сущность конторы – место для бюрократии, – лишая её образности и передавая смысловое значение высказывания.

Как видно из примеров, компенсация используется особенно часто там, где необходимо передать чисто внутрilingвистические значения, характеризующие те или иные языковые особенности подлинника – диалектальную окраску, неправильности или индивидуальные особенности речи, каламбуры, игру слов и пр., а также и при передаче прагматических значений, когда не всегда можно найти прямое и непосредственное соответствие той или иной единице ИЯ в системе ПЯ. Как отмечает Л. С. Бархударов, прием компенсации четко иллюстрирует то положение, которое нами подчеркивалось неоднократно: эквивалентность перевода обеспечивается на уровне не отдельных элементов текста (в частности слов), а всего переводимого текста в целом. Иначе говоря, существуют непередаваемые частности, но нет непередаваемых текстов.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Автономова Н. Перевод – это пересечение границ / Н. Автономова. Электронный ресурс: режим доступа "Русский журнал" www.russ.ru
2. Верещагин Е.М. Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М.: Русский язык, 2000. – 246 с.
3. Влахов С. Непередаваемое в переводе / Влахов С., Флорин С.. – М., 1980. – 253 с.
4. Ильина И. З. Перифраз и его стилистические функции в произведениях английской художественной литературы / И.З. Ильина. – Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1954. – 16 с.
5. Швейцер А.Д. Теория перевода / А. Д. Швейцер. – М., 1988. – 203 с.
6. Savory Th. The Art of Translation. – London, 1957

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Панченко – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу і лінгвістичної підготовки іноземців, заступник декана факультету української й іноземної філології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Наукові інтереси: проблеми перекладу гумору, навчання перекладачів фаховим дисциплінам.

ПРО ШТУКУ ПЕРЕКЛАДАННЯ ІВАНА ФРАНКА

Алла ПАСЛАВСЬКА (Львів, Україна)

Проаналізовано принципи перекладу Івана Франка, які він пропагував і практично застосовував у літературній діяльності. Простежено дотримання цих принципів у перекладацькій практиці Франка.

Ключові слова: Іван Франко, перекладознавство, переклад, автопереклад, принципи перекладу, модель критики перекладу.

The article deals with the work of Ivan Franko, a prominent figure in Ukrainian literature, in his translation studies and translation criticism, in particular the peculiarities of Ivan Franko's translations of his own works into German.

Keywords: Ivan Franko, translation studies, translation, self-translation, translation principles, the model of the translation criticism.

Цією статтею вітаю з ювілеєм видатного українського філолога, перекладознавця, доктора філологічних наук, професора Кияка Тараса Романовича.

Попри величезну увагу, яка й сьогодні прикута до постаті Івана Франка – геніального українського письменника, поета, перекладача, літературо- та культурознавця, громадського діяча, його творча спадщина залишається темою, яка потребує нагальних досліджень у рамках цілої низки гуманітарних наук. Невільні часи, в які провадили розвідки Каменяревих праць, змушували учених оминати гострі кути в дискусіях, замовчувати окремі твори Франка, які тій чи іншій політичній системі видавалися надто радикальними, не торкатися незручних тем, як ось філо- чи антисемітизму творів Франка, його возвеличення і нищівної критики творчості Адама Міцкевича тощо. Однак саме Франко своїми працями сьогодні знову може відповісти на цілу низку екзистенційних питань, бо саме він, непримиренний поборник правди і справедливості, глибокий реаліст, який любив усіх принижених братів "як сонце боже, всіх зарівно" [11], має в Україні статус національного авторитета. Це універсальний учений, науковий кругозір котрого виходить далеко за межі українських теренів. Всмоктавши з дитинства окрім рідної української дух інших мов, він ще гімназистом здійснив перші переклади з Гомера, перекладав твори українських авторів німецькою, польською, російською мовами, а українською – "художнє слово тридцяти п'яти народів" [1].

Методологія перекладу Івана Франка привертала увагу низки дослідників. Це Федір Арват, Леонід Рудницький, Микола Зимомря, Роксолана Зорівчак, Тарас Шмігер, Тетяна Космеда, Максим Стріха, Михайло Гнатюк та інші. Однак, як зазначає Р. П. Зорівчак, тему "Іван Франко як перекладознавець" опрацьовано недостатньо, а перекладознавча Франкіана ще чекає на своїх дослідників [там само]. Тож, спробуємо систематизувати принципи перекладу Івана Франка, проаналізувати їхнє застосування автором у перекладах власних творів німецькою мовою. Матеріалом дослідження слугували праці Франка, присвячені темі майстерності перекладу й перекладознавчого аналізу та його власні переклади.

Щоб реконструювати перекладацьку методу Франка, потрібно проаналізувати його відношення до перекладу загалом. А відношення це було дуже шанобливим, бо в перекладі Іван Франко вбачав важливий естетичний і культурний чинник, який дає "можність широким народним масам знайомитися з творами й працями людського духу" [10: 7], поцінювати шедеври світової літератури, на важливості чого автор наголошує, даючи оцінку перекладу П. Ніщинського з грецької Софоклової "Антигони": "Ніщинський поклав собі за ціль не тільки перекласти, а й спопуляризувати величну драму Софокла" [5].

Франко не обмежується простим перекладом творів. До них він додає короткі нариси про історію країни, культуру, особливості твору, манеру письма конкретного автора. Іван Франко перекладає для свого читача, розширяє його кругозір, прищеплює добрий смак, доносить прогресивні ідеї. Його головна мета – через мову, літературу, а відтак і культуру об'єднати українську націю, навчити русина, який "не знає власної мови, і, що особливо жаль, не бажає нею розмовляти" [2: 82], поваги й любові до української мови, показати на прикладі власних і чужих творів її неповторну красу, багатство і силу.

З одностумцями по перекладацькій кузні Франко щедро ділиться думками щодо якості перекладу, вимог, яких має дотримуватись перекладач, наголошує на педагогічному значенні

критики перекладу, якою й сам займається "для школярів та вчителів, яким аж надто часто бракує відповідного руководу для розбирання, пояснювання та оцінки літературних творів" [10: 7].

Випрацювані І. Франком основи теорії перекладознавства, критики перекладу сформували теоретичну базу сучасного українського перекладознавства. У своїх працях він послідовно провадить думку, що кваліфікований перекладач повинен вміти передати стилістичні і формальні аспекти оригіналу, "психічні явища та естетичні факти..., які відчуває кождий тямучий читач, але які рідко хто усвідомлює собі виразно" [10: 11].

Першорядне завдання перекладача – "добра знайомість хоч найменше двох язиків", особливо важливе знання мови, на яку перекладають. Франко дуже критично відноситься до тих аматорів, які вважають знання іноземної мови достатньою передумовою до перекладацької діяльності, вже не кажучи про тих, хто перекладає через інші мови, "не бачивши ніколи оригіналів" [10: 10].

Важливим елементом перекладацької діяльності є фаховість, особливо, коли йдеться про переклад спеціальної літератури: "Аби добре перекласти історичну працю, треба бути, загально беручи, фаховим істориком або бодай настільки ознайомленим із історією та різними її помічними науками, аби при перекладанні не попадати в помилки" [10: 9].

Франко-поет – блискучий знавець архітектоники римування. Таких самих умінь він очікує і від перекладача. Його відношення до неримованого перекладу свого віршу "Каменярі" німецькою мовою, опублікованого в віденському журналі "Die Heimat" 1879 року – доволі скептичне: "Я мав у руках той переклад, та не порівнював його тоді з оригіналом і не можу тепер сказати про нього нічого понад те, що перекладач подав мою поемку неримованими віршами" [10: 12]. Однак не сама рима вирішує долю якісного поетичного перекладу. Франко окреслює цілу низку жорстких вимог до друготвору: перекладач має зберегти розмір вірша, його риму (бажано й жіночу чи чоловічу). Це потрібно не лише задля форми чи благозвучності – фонетичне звучання бере участь у формуванні поетичного образу і має відобразитись у перекладі. Поет пояснює це на прикладі "Каменярів", яких він написав олександрійським віршем, зі строфами із римуванням за схемою а б а а б, де а – жіночі, а б – чоловічі рими. Така форма цього програмного вірша, – "... щоб під час читання строфи змушувало читача в середині строфи заперти дух, а при кінці відітхнути свободніше" [10: 12], – підпорядкована його головній думці: лише незламні духом здатні вибороти свободу для себе чи прийдешніх поколінь.

Поет свідомий того, що мови різняться своєю будовою. Важко, наприклад, перекладати поетичні твори української мови з її вільним і рухливим наголосом, наприклад, польською – з фіксованим наголосом на передостанньому складі. Однак це не дає права перекладачеві змінювати ритміку поезії, тому що навіть зміна чоловічої рими на жіночу може кардинально змінити тональність звукового образу: "Се надає кожній строфі лагіднішу, неначе м'якшу тонацію, ніж чергування женських римів з мужькими" [10: 13].

Так само обережно Іван Франко ставиться до морфологічних трансформацій. Він висловлюється проти надмірної заміни слів однієї категорії іншою. Коментуючи переклад Сидором Твердохлібом "Каменярів" польською мовою, поет критикує зловживання в перекладі словами основних категорій – іменників, прикметників, дієслів на шкоду побічних, таких "як займенники, прислівники для означення місця та часу і злучники" [10: 20]. На думку Франка, слова першої категорії відповідають за зміст і акцію, а другої – "се неначе тінювання в малярстві, що оживляє і упластичнює картину" [10: 19–20]. Додавання слів основних категорій призводить до "перетяження віршів змістом, затемнення картин і подекуди фальшування контур" [10: 20].

Запорукою об'єктивного доперекладознавчого аналізу Іван Франко вважає рецепцію літературного твору як "факту духовної історії даної суспільності, а відтак як факту індивідуальної історії даного письменника" [7: 311]. Таким чином літератор обґрунтовує історико-психологічний метод дослідження художнього тексту. Аналізуючи твір, перекладач з'ясовує, "що там находимо цінного, поучаючого і корисного для нас, т. є. попросту, чи і оскільки даний автор і даний твір стоїть того, щоб ми його читали, ним займалися, над ним думали і про нього писали" [там само].

Франко навіть готовий вибачити певні огріхи в перекладі, якщо оригінал належить до особливо претензійної літератури або має надзвичайну суспільну вагу. Так, оцінюючи переклади О. О. Навроцьким творів Адама Міцкевича "Ода до молодості" та "Фарис", Іван Франко відзначає сміливість його вибору, попри певні вади перекладу: "Тим більшої похвали заслуговує саме виконання, яке хоча й не дорівнює оригіналові сміливістю і лапідарністю стилю, та все ж таки простими словами в мелодійному і звучному вірші вірно передає думки оригіналу" [4].

Аналізуючи інші українські переклади А. Міцкевича, дослідник критикує К. Волинця за надмірне вживання "вузько регіональних слів" (там само), відзначає майстерність поетичного слова М. Старицького, хоч і не вітає його "штучних мовних зворотів або слів ad hoc придуманих [там само]". Не схвалює він як дослівного перекладу, так і невинного розширення тексту перекладу, різних форм додавання, "фальшивих рядків". Для Франка однаково важлива адекватна передача форми і змісту оригіналу, але сама форма без адекватного змісту не вражає видатного перекладача: "Одразу видно, що то працює ремісник форми, а не майстер натхнення" [там само].

Попри те, що Іван Франко доволі консервативний у своїх вимогах до перекладу, він наголошує на важливості і власне перекладів, і переспівів чи обробок. Переспіви легше донести до широкого кола читачів, вона простіші в сприйнятті, а якісний переспів може, зрештою, зреалізувати усі функції перекладу. Поет схвально відгукується про переспів Гомерової "Одісеї" у виконанні П. Куліша, який "пересадив сю запахушу квітку старогрецької поезії на нашу рідну українську ниву в формі прекрасної ідилії "Орися" [9], цінує в добрих переспівах, зокрема Вергілієвої "Пісні про хліборобство" Осипа Шухевича, близькість до народної мови: "як обширним скарбом тої мови він владав, з якою докладністю він в писанні копіював усі звуки народної мови" [8]. Перекладач сам творить переспіви, керуючись при цьому конкретними запитами пересічного читача: "Перекладаючи повість Гартмана із старонімецької мови, ми не держалися її слово до слова, а переказували свobodно, іншим розміром, скорочуючи декуди розволіклий спосіб давнього оповідання і підносячи трохи ті місця, в котрих талант автора виявляється найяскравіше" [6].

Тож, узагальнити принципи перекладу Івана Франка в рамках сучасного перекладознавства можна наступним чином:

- переклад має виконувати естетичну, виховну і просвітницьку функції;
- для перекладу однаково важливе збереження форми, змісту і впливу на читача оригіналу;
- переклад не повинен бути за обсягом більшим чи меншим від оригіналу;
- за особливої потреби перекладач може відступити від форми, щоб зберегти ідею, "дух" першотвору;
- важливо зберегти в перекладі (особливо поетичного тексту) його ритміку, мелодику, образи і символи;
- трансформації оригіналу можуть бути зумовлені жанровим різновидом оригіналу;
- залежно від домінантної функції переклад може модифікуватись у переспів чи обробку;
- переклад має здійснюватись з оригіналу, а не вторинної літератури, для чого перекладач має бездоганно володіти іноземною та рідною мовами;
- мова перекладу повинна бути літературною, загальноживаною, вживання архаїзмів чи діалектизмів має мати вагомі підстави;
- адекватний переклад передбачає окрім знань мови, знання культури та історії етносу, якому належить література оригіналу;
- підґрунтям фахового перекладу повинні бути належні фахові знання перекладача;
- переклад має враховувати чинник адресата, тобто його мета має бути підпорядкована культурно-естетичним, етнічним, віковим тощо особливостям читача.

Цікаво було б проаналізувати, чи дотримувався Іван Франко тих засад перекладу, які обстоював у своїх працях. Спробуємо фрагментарно (детальний аналіз потребує окремої праці) простежити це на прикладі Франкового перекладу свого оповідання "Das Recht des Schweines" ("Свинська конституція").

Франко багато своїх творів перекладав сам. По-перше, чудово володів окрім рідної української – польською та німецькою. Міг вести різномовний науковий, культурологічний, літературний чи соціальний дискурс на його найвищих інтелектуальних щаблях. Поет належав не лише до національної еліти, а був європейцем у найвищому розумінні цього слова. Він активно переписувався з українськими громадськими діячами і митцями (М. П. Драгоманов, М. І. Павлик, В. М. Гнатюк, М. М. Коцюбинський, А. Ю. Кримський, Леся Українка, М. В. Лисенко, М. П. Старицький, О. С. Маковей, П. А. Грабовський, Б. Д. Грінченко та ін.), російськими (І. О. Бодуен-де-Куртене, С. П. Венгеров, О. М. Веселовський та ін.), австрійськими (М. Бубер, Г. Бар, Ф. Зальтен), угорськими, польськими, чеськими, болгарськими та німецькими. Його твори публікували окрім українських ("Діло", "Світ", "Друг" та ін.) і польських ("Kurjer Lwowski", "Przyjaciela Ludu", "Praca"), австрійські ("Die Zeit", "Österreichische Rundschau", "Zeitschrift für österreichische Volkskunde", "Die Wage", "Arbeiter-Zeitung", "Neue Revue", "Die Presse"), німецькі газети і журнали ("Aus fremden Zungen", "Münchener Post", "Sächsische Arbeiter-Zeitung", "Berliner Tageblatt", "Vorwärts"), міжнародні видання ("Sonntagsblatt der New Yorker Volkszeitung") [13].

Твори Івана Франка виходили на шпальтах європейських періодичних видань поруч із дописами Г. фон Гофманнстала, М. фон Ебенер–Ешенбах, К. Крауса, Е. Кей, М. Метерлінка, Г. Ібсена, Г. д'Аннунціо, А. Шнітцлера, Ш. Цвайга та ін. Тож, можна бути певним, що рівень його володіння німецькою чи польською мовами був не гіршим, аніж рідною.

Очевидно, що переклад і автопереклад – це різні речі. Якщо в перекладі головне завдання – не нашкодити оригіналу, то в автоперекладі митець не відчуває тієї залежності від оригіналу і відповідальності за його адекватність. Надто великою є спокуса щось покращити, адже обидва тексти – і оригінал, і друготвір належить тому самому авторові.

Франкове оповідання "Das Recht des Schweines. Eine politische Erzählung aus Galizien" ("Свинська конституція") вперше було опубліковане 1986 року німецькою мовою у віденському тижневику "Die Zeit", №88, с. 145–147, після чого його публікували різними мовами у багатьох європейських журналах, зокрема німецьких "Sächsische Arbeiter-Zeitung", "Hamburger Echo", "Volksbote", "Münchener Post" та ін. [14: 5], а автор твору отримав звання 'українського Марка Твена'.

У цьому ж році Франко перекладає його українською під назвою "Право свини" (пізніше – "Свинська конституція") і публікує в збірці "Сім казок" (Львів, 1900, с. 39–49). 1900 року оповідання в скороченому вигляді ввійшло до книги "Антін Грицуняк, його життя та смерть і спадщина, яка по нім лишилася для нас. Львів, 1900". Однак книгу конфісковують саме за це оповідання. У політичній сатирі з убивчою іронією викрито всю сутність буржуазної демократії – свободу вмерти з голоду. Тексти оригіналу і перекладу виявляють певні відмінності. Проаналізуємо їх з огляду на принципи перекладу Франка.

Щодо функцій цього конкретного перекладу, то він, без сумніву, виконує і просвітницьку, і виховну, і ідеологічну функцію. Франко вважав доцільним донести до українського читача критику суспільного ладу тогочасної австрійської держави, викрити факт гноблення простого люду, сатирично показати всі ті маніпуляції громадською думкою, які б мали дати пересічному селянинові враження турботи держави про його долю. Перекладач хоче навчити зацікавлених розуміти справжню суть експлуатації, не дати себе надурити, виховати до свідомого громадянина.

У цілому, форма, зміст та прагматичний ефект оригіналу збережено; структуру твору, його складові частини повністю відтворено. Однак у багатьох місцях автор вдається до розширення тексту, конкретизуючи його. Це стосується передовсім реалій, які для німецькомовного читача у цьому політичному памфлеті не мають особливої ваги, бо на перше місце виступає узагальнення, а от українському вони додають національного колориту й експресії, наближають до реального життя: Herr Verwalter [12: 223] – *пан ржонца* [3: 328]; *Rhapsoden* [12: 221] – *бандуристи* [3: 325]; *Vor dem Gesetze sind wir alle gleich* [12: 223] – *перед законами всі ми рівні, чи пан, чи хлоп* [3: 327]. Тут дається взнаки і адресатність Франкового перекладу. Він пише для конкретних українців, які через реалії гостріше сприймуть твір, повірять автору, одержать відчуття реальності подій.

З цією ж метою Франко насичує свою соковиту українську мову діалектизмами і відступає частково від власних принципів. Але твір призначено першочергово для галицького українця, для якого всі ці діалектизми зрозумілі, знайомі, близькі і перетворюють діалог з автором у діалог із сусідом: *Bitten ihn kniefällig* [12: 223] – *просить клінне вашеці* [6: 328]; *Vauer* [12: 224, 225, 226] – *хлоп* [3: 328, 329, 330, 331]; *Polen* [12: 222] – *ляхи* [3: 326]; *підсіння* [3: 326], *нумери* [3: 326], *як ся маєш* [3: 327], *притрафилося* [3: 327], *брукає* [3: 327], *дідич* [3: 328], *пан державця* [3: 328], *римський* [3: 329], *соймові вибори* [3: 329], *посторонок* [3: 330], *шпарко* [3: 330], *фірман* [3: 331], *шандар*.

Образи і символи, стилістика в перекладі теж збережені. Це передовсім аніمالістична лексика, яка занижує людське буття до тваринного, а тваринне піднімає до людського: *Schweinebefreier* [12: 225] – *свинячий освобідник* [3: 330]. Люди змушені потерпати ще більше, аніж свині, а поняття свинської конституції через двозначність набуває додаткової експресії. Стилістично український переклад яскравіший, у ньому більше фразеологізмів, функціонально маркованої лексики: *Nachdem wir uns begrüßt hatten...* [12: 222] – *Привіталися ми, як бог приказав...* [3: 327]; *Vor dem Gesetze sind wir alle gleich* [12: 223] – *перед законами всі ми рівні, чи пан, чи хлоп* [3: 327]. Іронія, сарказм наскрізь пронизують і оригінал, і переклад, а хронологічний виклад подій, вживання відповідних часових форм, дидактичне спрямування й моралізаційна кінцівка додає їм ознак притчі, які повністю збережено в перекладі.

Жанрова специфіка тексту першотвору диктує стратегію перекладу, байдуже, що йдеться про автопереклад. Франко доволі щедро маркує друготвір національним колоритом, але це лише додає йому автентичності. Зрозуміло, що тут він неперевершений знавець життя й побуту українського селянина. Він добре знає, чим той живе, що думає, як поводить, якою мовою розмовляє і що хоче почути. Окрім згаданих діалектизмів, він насичений, а часами й перенасичений кальками з німецької: *Marsch auf die Polizei* [12: 225]! – *Марш на поліцію!* [3: 330]; *in Reih und Glied marschieren* [12: 226] – *машнують рівно в гліди* [3: 331]; *sich... mit Leib und Seele angeschlossen haben* [12: 222] – *душею і тілом прилучився до радикального* [3: 326].

Можна підсумувати, що Іван Франко випрацював систему поглядів на переклад, які створили підвалини для розвою українського теоретичного і прикладного перекладознавства. Каменярева методологія перекладу вже в ті часи окреслила принципи перекладу, якими сьогодні послуговуються лінгвістичні, когнітивні-психологічні, функціонально-прагматичні, герменевтичні, жанрові та ін. теорії перекладу. Як блискучий знавець багатьох мов, філолог, філософ, гуманітарій широкого профілю Франко йшов далеко попереду свого часу. Більшості з вимог, які вчений висунув до якісного перекладу, він дотримувався у практичній діяльності перекладача. Однак переклад у розумінні Франка – це передовсім творчий процес. Тому до нього не можна підходити формально. Відступ від окремих принципів перекладу можливий, коли цього потребує сам переклад.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Зорівчак Р. Іван Франко як перекладач і перекладознавець / Роксолана Зорівчак. – Режим доступу до ст. : http://lpu.edu.ua/lessons/files/franko_pereklad.pdf.
2. Космеда Т. Комунікативна компетенція Івана Франка: міжкультурний, інтерперсональний, риторичний виміри / Т. Космеда. – Львів : ПАІС, 2006. – 328 с.
3. Франко І. Повісті і оповідання / Іван Франко. Твори в 2-х томах. – Т. 2. – Київ : Дніпро, 1981. – 495 с.
4. Франко І. Я. Адам Міцкевич в українській літературі [Електронний ресурс] / Іван Франко. – Режим доступу до ст. : <http://www.i-franko.name/uk/HistLit/1885/AdamMickevychVUkrLiterat.html>.
5. Франко І. Я. Антігона. Драматична дія Софокла (3 грецького переклад Петро Ніщинський, Одеса, 1883) / Іван Франко. – Режим доступу до ст. : <http://www.i-franko.name/uk/LitCriticism/1883/Antigona.html>.
6. Франко І. Я. Бідний Генріх. Передмова. Гартман фон Ауе [Електронний ресурс] / Франко І. Я. – Режим доступу до ст. : <http://www.i-franko.name/uk/Transl/1891/BidnyjHeinrich.html>.
7. Франко І. Я. Відповідь критикові "Перебенді" / Іван Франко. Зібрання творів у 50 тт. – Т. 27 : Літературно-критичні праці (1886–1889). – К. : Наукова думка, 1980. – С. 308 – 311.
8. Франко І. Я. Переднє слово до творів О. Шухевича / Іван Франко. – Режим доступу до ст. : <http://www.i-franko.name/uk/LitCriticism/1883/TvoryOSHuxevycha.html>.
9. Франко І. Я. "Нива", український літературний збірник, Одеса, 1885 року [Електронний ресурс] / Іван Франко. – Режим доступу до ст. : <http://www.i-franko.name/uk/LitCriticism/1885/NyvaUkrLitZbirnyk.html>
10. Франко І. Я. Каменярі. Український текст і польський переклад. Дещо про штуку перекладання // Франко І. Я. Зібрання творів у 50 тт. – Т. 39 : Літературно-критичні праці (1911-1914). – К. : Наукова думка, 1980. – С. 7-20.

11. Франко І.Я. Моя любов [Електронний ресурс] / Іван Франко. – Режим доступу до ст. : <http://www.i-franko.name/uk/Verses/ZVershynINyzyn/ Ukrajina/MojaLjubov.html>.
12. Franko I. Beiträge zur Geschichte und Kultur der Ukraine. Ausgewählte deutsche Schriften des revolutionären Demokraten 1882-1915 / Ivan Franko. Unter Mitarbeit von ... hrsg. u. eingel. von E. Winter und P. Kirchner. – Berlin : Akademie Verlag, 1963. – 577 S.
13. Niefanger D. Lebensbilder aus Galizien – Iwan Frankos deutschsprachige Erzählungen und Reportagen / Dirk Niefanger // Іноземна філологія. – 2012. – Вип. 124. – С. 242–250.
14. Zymomyra M. Übersetzung als Paradigma von ukrainisch-deutschen interkulturellen Kontaktbeziehungen : Wesen der deutschsprachigen Interpretation von Iwan Frankos Werken [Електронний ресурс] / М. Зумомря. – Режим доступу до ст. : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gvu/2008_3/23.pdf.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Алла Паславська – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри міжкультурної комунікації та перекладу Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: міжкультурна комунікація, теорія і практика перекладу, мовні універсалії, лексична та синтаксична семантика.

ПРОБЛЕМА ПЕРЕВОДА В СВЕТЕ ФИЛОСОФИИ МАРТИНА ХАЙДЕГГЕРА

Валеріан РАМІШВІЛІ (Тбілісі, Грузія)

У статті подано аналіз проблеми перекладу, як результату взаємодії культур, на основі праць М. Хайдеггера. Запропоновано розгляд перекладу як філософської проблеми, проблеми розуміння, комунікації світогляду, діалогу культур.

Ключові слова: переклад, міжкультурна комунікація, мультиетнічне суспільство, герменевтика.

The article focuses on the problems of translation, as a result of cultural interaction, based on the works of Heidegger. A review of translation as a philosophical problem, the problem of understanding, communication, philosophy, dialogue of cultures were considered in the article.

Key words: translation, intercultural communication, multiethnic society, hermeneutics.

Перевод является не только теоретической, или научной деятельностью. Перевод является формой и результатом взаимодействия культур. Национальные языки и литература развиваются не только в сфере внутреннего пространства, за счет внутренних ресурсов, но и путем межлитературных и межкультурных и межцивилизационных контактов. В сфере интересов теории перевода входит не только изучения способов передачи того или иного текста, но и проблемы связанные с восприятием и функционированием последнего в инокультурной среде. Какова форма существования текста в родной и иноязычной культуре, факторы, сопутствующие его проникновению в новое культурное пространство, условия и тенденции их аккультурацией.

Перевод является философской проблемой, проблемой понимания, коммуникации, мировоззрения, диалога культур и проблемой повседневной жизни. Мы все стали переводчиками, и это наша повседневная деятельность. В современном обществе перевод есть часть повседневной жизни простого человека. Мы читаем, смотрим телепередачи на иностранном языке, общаемся с иностранцами. Перевод – есть практика повседневного общения в мультикультурном и мультиэтническом обществе и в мире; перевод есть форма мировоззренческого общения и сохранение чистоты языка как системы в мультикультурном и мультиэтническом обществе. Язык является способом социального контроля и легитимации, поэтому власть осуществляет контроль над формой использования языка.

Постепенно нивелируются языки и формируется в политике, в экономике, в общественных и гуманитарных науках единая языковая система, сленг. Это является возвратом в средневековье, когда международным средством-посредником являлся латинский языком. Тогда это было латинский язык, сегодня им может быть английский язык. Это дает основание говорить о языковой экспансии и доминировании.

Особенный интерес представляет поведение “нетранслированных” текстов в ”родной” и “чужой” языковой среде и культуре. Этот факт доказывает наличие оппозиции “культура-текст”. Нетранслированными текстами являются фразеологизмы, идиоматические выражения, слова-композицы. В каждом языке метафоричность слова определяется историческим, культурным, религиозным и ментальным контекстом. Хайдеггер признал

проблематичним перекося понятійного і ментальності одного мови і ментальності іншого мови. Але що робити, якщо мова – дім буття, і кожна нація на своєму мові спілкується з буттям, з Богом і хоче продовжити це спілкування на рідній мові.

Ми хочемо проаналізувати цей питання на основі погляду М. Хайдеггера, в частині, ґрунтуючись на його роботі “Із діалогу про мову. Між японцем і спитаним”. Відомо, яке значення надавав він мові, центральній проблемі ХХ століття. ХХ століття, в першу чергу, прагнуло за допомогою логіки досягти однозначності і ясності слів, понять, створити мову науки, природних наук для вираження і передачі знання. Мета не була досягнута. М. Хайдеггер йде іншим шляхом замість логіки він пропонує герменевтику. За допомогою герменевтики можна краще зрозуміти сенс і значення слова. В чому бачить Хайдеггер проблему, і в чому вихід із складного становища.

Хайдеггера часто цікавили питання перекладу. В дискусіях він говорив про проблематичність перекладу. Коли йому заперечували, що “ми всі завжди хотіли б виходити із оптимістичної точки зору, що щось може бути повідомлено і перекладено, тому що якщо ми відкажемося від цього оптимізму – то є те, що зміст думки може бути повідомлено через мовні перешкоди – нам загрожує провінціалізм”⁴, відповідало: «Зможете ви назвати грецьку думку «провінційною» в порівнянні з способом представлення, панувалою в Римській імперії? Ділові листи можуть бути перекладені на всі мови. Науки – то є, знову-таки, для нас тепер уже природні науки, з математикою, фізикою як основою – можуть бути перекладені на всі світові мови; краще, їх не перекладають, а просто говорять одразу на одному і тому ж математичному мові. Тут ми торкаємося широку і з трудом піддаються оцінці сферу. Думка так же мало піддається перекладу, як і поезія.⁵ Ця сфера філософії, думки і поезії. В цій сфері часто порушуються правила логіки і граматики

Хайдеггер вважає недоліком людської мови, що мова розчленює цілісність феномена, потім прагне знову до їх об’єднання. Це спотворює сутність феномена. Наприклад, для вираження цілісного феномена, що людина живе в світі, треба використати кілька слів: *In der Welt sein* і це спотворює *природу феномена*.

Слово має не тільки значення і сенс, але конотації і асоціації, що визначено історією і ментальністю народу. Хайдеггер вважає проблематичним за допомогою понятійного апарату і мовного ресурсу одного мови переклад культури, ментальності і літератури іншого мови. Все ускладнюється необхідністю осмислення східноазійського мистецтва за допомогою європейської мови діалогу. Поняття «Естетика» походить із європейської думки, із філософії. Тому естетичне розглядання повинно залишатися в корені чужим східноазійському думки.⁶ Особливості і стиль думки ґрунтуються на особливостях природи мови. Японець особливість європейських мов бачить в тому, що вони надають нам необхідні поняття, щоб охопити те, з чим ми стикаємося в мистецтві і поезії. Особливістю європейських мов є поняття, які визначені європейською **філософською** традицією. Але виражають ці поняття сутність мови. Особливість японської мови в тому, що їй не вистачає розмежувальної сили, щоб представляти предмети в однозначній послідовності в сенсі їх підпорядкування і підпорядкованості. Європейська мова змогла за допомогою понять описати порядок ієрархічного підпорядкування речей. Поняття є формою панування над множиною.⁷ Чи є це властивістю мови – питає Хайдеггер? Різні мови по-різному відображають властиву ієрархію і властиві стосунки. Структура будь-якого речення містить аспект буття. “Мова – еґоцентрична система і, виходячи із еґоцентричної природи, відображає об’єктивну реальність”. Тому час і простір організовані навколо першої особи. В акті живої мови дана основа

⁴ Хайдеггер М. : “Тільки Бог зможе ще нас спасти...” (інтерв’ю взято в 1966 році, опубліковано в 1976, одразу після смерті Хайдеггера, як він просив) <http://www.heidegger.ru/shpigel.php>

⁵ там же

⁶ Хайдеггер М. Из діалогу про мові. між японцем і спитаним, Мартин Хайдеггер. Час і буття. – М. Республіка, 1993.

⁷ там же

субъективности языка, при помощи языка позиционируется на человек как субъект, язык, и живая речь придает реальность человеку как субъекту. При помощи языка устанавливается и фиксируется субъективность человека, его активным началом, лицом, вокруг которого организуется все. Например, грузинский язык характеризуется преимуществом действительного залога над страдательным залогом. В грузинском языке акцент делается на действующее лицо, который издает приказ, действует, он полноправный субъект. Субъект – есть власть, которая может изменить характер бытия. Глубинная структура грузинского языка определяется четырьмя актантами: инициатор действия, непосредственный исполнитель действия, действие и направление действия⁸. Это подтверждает и особенность глагола грузинского языка. Преимущество субъекта подтверждает сильный глагол. Сила глагола грузинского языка проявляется в том, что глагол может выразить транзитность приказа и власти. Грузинский язык строго иерархичен, акцентируется субъект и его действие а потом результат действия, что и обуславливает слабость страдательного залога в грузинском языке. В грузинском языке главное – кто «приказал», кто «исполнил», а не то, «что» было исполнено и сделано. Глагол грузинского языка полиперсонален и эгоцентричен.

Языковое сотрудничество и осмысление этого сотрудничества необходимы при неизбежной встрече восточноазиатского и европейского миров. Вопрос по Хайдеггеру – необходимо ли и оправдано ли для восточноазиатов гнаться за европейской понятийной системой?»⁹ На этот вопрос японец дает такой ответ: «похоже, в условиях современной технизации и индустриализации всех частей света, здесь уже нет другого выбора.¹⁰ Технизация жизни и формальная рациональность требуют понятийного мышления. Смысл европейского разума – понять как форма господства и технический стиль мышления. Европейского разум утратил другие формы видения мира и стал односторонним. Японец видит в заимствовании европейских языков опасность в том, что накопленное духом европейских языков понятийное богатство "склонит нас пренебречь тем, что обращено в качестве вызова к нашему присутствию, как чем-то неопределенным и растекающимся.¹¹ Прочтение европейским метафизическим понятийным языком восточной цивилизации таит в себе опасность непонимания. Но этим не ограничивается проблема, существует и гораздо большая опасность. Она задевает обе стороны, тем более угрожающая, чем она неприметнее. Опасность вырисовывалась из самих наших бесед, поскольку мы находили в них общий язык. Язык беседы был европейским. Целью дискуссии было понятие сущности восточноазиатского искусства и поэзии¹². Нахождение общего языка – признак языковой глобализации, что означает что языки теряют свою суть- быть выразителем первичного опыта божественного. Теряется многообразие мировоззренческого опыта человечества. Язык беседы постоянно разрушает возможность сказать то, о чем шла речь. Какое-то время назад я довольно беспомощно назвал язык домом бытия. Если человек благодаря своему языку обитает перед лицом бытия, то мы, европейцы, живем, надо думать, в совсем другом доме, нежели восточноазиатский человек. Так что диалог между домами оказывается почти невозможным.¹³ Хайдеггер считает, что преобладание логики в европейской метафизике и мышлении определена греческим началом, “размышление о “логосе”, в котором существует язык.” Тесное сближение слова и понятия предопределила феномен “логоса”, который понят одновременно как язык, речь, разум. понятие и слово. Язык – есть путь, средство приближения к бытию как разумной действительности. Мышление должно отвечать сущности языка, поэтому Хайдеггер задается вопросом о скрытой перспективе для мысли, пытающейся объяснить сущность языка. Достаточно ли того для осуществления восточноазиатских языков.¹⁴ Западноевропейский и

⁸ Тандашвили, М. Система фреймов и трансформации грузинского глагола <http://titus.uni-frankfurt.de/personal/manana/tavi1-2.htm> Tbilisi 1999(на грузинском языке)

⁹ Хайдеггер М. Из диалога о языке. между японцем и спрашивающим, Мартин Хайдеггер. Время и бытие. – М. Республика, 1993.

¹⁰ там же

¹¹ там же

¹² там же

¹³ там же

¹⁴ там же

восточноазиатский язык одинаково проявляют ли существо языка. Различие опыта мысли и сущности языка осложняют перевод и диалог между мышлениями и мировоззрениями. Необходимо прийти в опыте мысли до сущности языка, что обеспечило бы возможность диалога между европейско-западным и восточноазиатским словом, где зазвучало бы нечто вытекающее из одного источника.¹⁵ Сущность языка и природа мышления различны. Законы и техника мышления могут быть идентичными, но язык меняет содержание мышления.

XX век претендовал на создание языка, который смог бы без искажения передать научное знание. Я знаю то, что я могу выразить в языке. Это достижимо при помощи логизации языка. Но Витгенштейн там же отмечал, что этическое, метафизическое не выразимо языком. Хайдеггер основу возможности перевода и диалога между разными языками, культурами видеть в герменевтике. Перевод и диалог возможен на основе герменевтики и есть герменевтический процесс и перформанс. Хайдеггер различие Запада и Востока видит в том, что мышление, если я вправе его так назвать, однако ни само различие, ни тем самым различаемое в нем не поддаются закреплению в западных метафизических понятиях.¹⁶ Метафизическое мышление и язык Запада – это водораздел между двумя цивилизациями. Сущность восточноазиатского искусства останется скрытой и оттесненной в несоразмерную ему область. Еще одна опасность состоит в том, что язык нашего диалога будет постоянно разрушать возможность сказать то, что обсуждается. Велико искушение позвать на помощь европейские способы представления с присущими им понятиями.¹⁷ Этот язык сам покоится на метафизическом различии: 1. чувственного и нечувственного, поскольку строение языка несет на себе основные элементы 2. звук и письмо, с одной стороны, и 3. значение и смысла, с другой. Хайдеггер главную опасность современности видит в том, что Оно усиливается процессом, который я мог бы назвать окончательной европеизацией земли и человека. Подтверждение суверенного господства вашего европейского разума видят в успехах рационализации, ежечасно демонстрируемых техническим прогрессом. европеизация человека и земли истребляет все сущностное в его истоках. Похоже на то, что эти последние должны иссякнуть.¹⁸ Хайдеггер резюмирует свои рассуждения для восточноазиатских и европейских народов существо языка остается совершенно другим.¹⁹

Сущность языка в намеке намека – основная черта слова.²⁰ Это значить, что язык не выражает, не отражает, не указывает, не подчиняет, а только намекает. Он дававший возможность предчувствовать. По мнению Хайдеггера, суть языка надо искать не установлением общего понятия языка, суть языка в намеке. Вы, вероятно, не искали какого-то общего знаменателя, которому надо было бы привести европейский и восточноазиатские языки.²¹ А надо предчувствовать, что сущностный источник в корне различных языков должен быть одним и тем же. Это особенность подхода к сущности языка. Его можно только предчувствовать, а не определять как общее понятие.

Намек как форма понимания принципиально отличается от понятийного представления. Прием понятийного представления слишком легко внедряется во всякий способ человеческого постижения. Понятийное представление как метафизическое представление – есть признак европейского мышления, метафизический способ представления в известном аспекте неизбежен.²² Но чем это предопределено: сущностью языка, понятийным мышлением, болезнью языка, неправильным использованием языка, ущербностью природного языка или же вызвано метафоризацией или локализацией языка?

В чем видит Хайдеггер выход? Он видит в этом метафизический процесс, метафизика наступает на суть языка. Долг мыслителя – заботливо хранить пути к постижению языка.²³ Это предварительная задача: найти путь к языку, а после хранить этот путь. Этот путь

¹⁵ там же
¹⁶ там же
¹⁷ там же
¹⁸ там же
¹⁹ там же
²⁰ там же
²¹ там же
²² там же
²³ там же

прокладывается при помощи намеков. Они загадочны. Они подзывают. Намеки нас предостерегают. Намеки нас приближают к тому, от куда они неожиданно до нас доносятся.²⁴ Единственным инструментом есть герменевтика. Из всего этого становится ясным, что герменевтика означает не только толкование, но еще прежде того – извещение²⁵. Герменевтика в первую очередь не интерпретация, а донести до собеседника весть, исходя из этого каждый мыслитель и каждый диалог есть с прошлым и с будущим. Каждый всегда пребывает в диалоге со своими предшественниками; еще больше, возможно, и сокровеннее – со своими потомками. Эта в глубоком смысле историческая сущность всякого мыслящего диалога.²⁶ Перевод есть одна из форм диалога. Герменевтика нам помогает понять не только то, что говорить нам язык но и то, на что намекает язык и это главное. Герменевтика помогает почувствовать немощь слова и невысказанность сокровенного, понять, что молчание говорит больше, и сам язык направляет твоё мышление. Еще один основной признак языка в том, что язык – основной носитель в герменевтическом отношении человеческой сущности к двусложности присутствия и присутствующего.²⁷ В этом отношении определяется место человека. Это не пространственное или временное, а Герменевтическое отношение. Слово «отношение» призвано сказать, что человек в своей сути относится к тому существенному, что требует его, принадлежит, послушен как осуществляющийся тому, что обращено к нему как вызов.²⁸ Человек при помощи языка стоит в отношении к бытию и к сущему. Это вызов быть соседом бытия, быть озвучиванием бытия Герменевтическим, т. е. в аспекте несения известия, в аспекте хранения вести.²⁹ Язык есть сочинительство, спекуляция в этом его метафизичность и независимость. человек и язык в своей сути метафизичны, в этом состоит основа их сущностной связи. Язык как озвученный, записанный смысл есть нечто сверхчувственное, постоянно перешагивающее чувственность. Язык метафизичен.³⁰ Язык ведет диалог с самим собой. Язык есть постоянно переступающее, потому что выражение есть вынесение наружу. В этом суть языка. Но язык в этом своем метафизическом существе выходит на свет, лишь поскольку он с самого начала представлен как выражение³¹. При этом выражение означает не только вытолкнутые звуки речи и впечатанные графические знаки. Выражение – есть одновременно произнесение. Язык есть выражение внутреннего, а не переживание. Они различные формы существования внутреннего. Внутреннее – не значит субъективное, психологическое содержания человеческого сознания, а феноменологическое содержание, в котором дан опыт бытия. Человек должен выразить бытие, это онтологический долг человека, а язык дан для выражения феноменологического содержания сознания. Чтобы язык смог выразить внутреннее, духовное надо признать взаимопринадлежность герменевтики и языка. А истинный диалог есть обмен выражения феноменологического содержания сознания. Этот диалог о бытии – особенный диалог: записан и произнесен он или нет, но является непрерывно идущим.³² Такой диалог не повседневная болтовня, а должен был бы иметь особенный характер, для которого больше характерно молчание, чем говорение.³³ Диалог о бытии есть молчание прежде всего о молчании. Молчание иногда говорит дольше, чем речь. Здесь необходимо отметить отношение Витгенштайна и Хайдеггера. То, о чем Витгенштайн предлагает молчать, Хайдеггер стремится выразить. Хотя оба понимают смысл и значения молчания. Хейдеггер сам оценивает сложность своего предприятия. Кто способен просто молчать о молчании? Не задумываемся ли мы здесь о невозможном? Конечно – пока человеку не вверено, то чистое вестничество, которого требует весть, зовёт его к открытию тайны двусложности.³⁴ Но молчание, молчанию рознь. Мы молчим, когда нечего сказать, когда не знаем что сказать, когда соглашаемся. Но также мы молчим когда мы ошеломлены

²⁴ там же

²⁵ там же

²⁶ там же

²⁷ там же

²⁸ там же

²⁹ там же

³⁰ там же

³¹ там же

³² там же

³³ там же

³⁴ Там же

от того что услышали, увидели, узнали. Мы говорим: давай помолчим, когда требуется время для осознания, освоения. Текст имеет два уровня: то что поддается переводу, и то что не поддается буквальному переводу и называется молчанием души. Что речь даже в «немом» записанном состоянии остается речью.³⁵

Молчание – есть “первичное, изначальное понимание” до его языкового выражения, до речевой артикуляции, т.к. любая артикуляция есть сужение и негация. Молчание есть “первичное озарение” для его высказывания нам не хватает слов или же их просто не существует соответствующих слов. Такое молчание говорит больше, чем непрерывная речь. Мы говорим “ты должен это видеть”, тогда не хватает слов для передачи увиденного. Человек целиком, всей своей сущности включен в процессе понимания, это дело не только разума. Герменевтическое понимание не только понимание целого. Человек, как целое, включен в процессе понимания и понимает как целое. Мы понимаем не только умом, но и душой, не только душой но и телом.

Молчание – есть разумение той вести, которая тебе открылось, проблема в том как донести до других, как пересказать другим. Человек боится не исказить своим пересказом то, что вверено как весть. Такое понимание, которое дано в молчании меняет человека. Это понимание дано в платоновской притче «Пещера», тот, кто понял нечто необычное, должен сообщить другим эту весть, но как, какими словами.

Молчать о молчании означает мыслить о мышлении. Когда человек молчит, его спрашивают, о чем он думает. Человек отвечает: «ни о чем». Думать ни о чем означает думать не о конкретном, о сущем а думает о том, что как нечто является молчанием – это бытие. Человек молчит оставаясь наедине самим собою, что значит осознание первичного понимания. Первичное понимание молчаливо расположено на дне сознания, а не подсознательного. Хайдеггера интересует язык до логики и грамматики. Настоящее молчание – есть мышление о бытии, это специфика такого мышления. Истинным предметом мышления является Бытие, а результатом этого мышления является разглашение таинства Бытия. Это и есть та весть, которая вверена человеку. Это и есть главный текст для человека. Настоящий перевод – есть перевод молчания на уровне языка, речи. После этого совершается перевод на другом языке. Это своеобразное подражание подражания (Платон) и решение проблемы сохранения первичного смысла.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Григорьев А. А. Два слова о языке и речи. Хомский и Хайдеггер, Современные методологические исследования. М., 2007. С. 212–226.
2. Инишев Н.Н. Хайдеггер и философия языка, <http://practical-turn.org/e-lib-files/0117e732-b635-48aa-8c9f-19097423328f.doc>
3. Аркадьев М. Язык и специфика человеческого бытия
4. Хайдеггер М. Язык С.-Петербург 1991
5. Хайдеггер М. Из диалога о языке. между японцем и спрашивающим,
6. Хайдеггер, Мартин. Время и бытие. М. Республика, 1993.
7. Дацюк Сергей Вопрос Хайдеггера <http://www.uis.kiev.ua/~xyz/heidegger.html>
8. Хайдеггер М. : “Только Бог сможет еще нас спасти...” (интервью взято в 1966 году, опубликовано в 1976, сразу после смерти Хайдеггера, как он просил) <http://www.heidegger.ru/shpigel.php>
9. 10. Лотман Ю. М. Понятие Текста Об искусстве. СПб., 1998. С. 59–66.
<http://www.ruthenia.ru/lotman/papers/sht/3.html>
10. Л. Витгенштейн и М. Хайдеггер: исходная точка проблематизации. http://www.circleplus.ru/biblio/dis/gryaznova/yugr_011.doc

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валеріан Рамішвілі – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри теоретичної філософії Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі.

Наукові інтереси: гносеологія, онтологія, філософія мови, теорія комунікації.

³⁵ Григорьев А. А. Два слова о языке и речи. Хомский и Хайдеггер, Современные методологические исследования. М., 2007. С. 212–226.

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ХАРАКТЕРИСТИК АНГЛІЙСЬКОГО ІНФІНІТИВУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Наталія АБАБІЛОВА (Миколаїв, Україна)

Стаття присвячена аналізу характеристик англійського інфінітиву та шляхам їх відтворення українською мовою. Автор досліджує художній твір на предмет збереження синтаксичних функцій зазначеної вербалії під час перекладу українською мовою.

Ключові слова: інфінітив, характеристики, переклад, синтаксична функція.

This article analyzes the characteristics of the English infinitive and the ways of their rendering into the Ukrainian language. The author explores the artwork for the conservation of the verbal syntactic functions in the course of translation into Ukrainian.

Key words: infinitive, characteristics, translation, syntactic functions.

Порівняльно-історичні дослідження в сучасній лінгвістиці позначені широким спектром наукових інтересів і різноманітністю тем. Фокус дослідницької уваги концентрується не тільки на фонологічних і лексико-семантичних аспектах індоєвропейських мов, але й на розвитку граматичної системи, виникненні й генезі граматичних маркерів, модифікації взаємодії лексичного й граматичного рівнів мови.

Незважаючи на численні роботи, присвячені розвитку граматичних систем, дослідження відтворення характеристик вербалій досі є актуальним.

Теоретичне обґрунтування інфінітиву знайшло відображення в роботах таких вітчизняних та зарубіжних дослідників, як В. Бадзяна, Т. Барабаш, Г. Верби, Д. Ганича, В. Карабана, Н. Кобріної, О. Корнєєвої, Б. Іл'їш, І. Проніної, Е. Редфорда та інших.

Мета статті – проаналізувати характеристики англійського інфінітиву та експериментально дослідити особливості їх відтворення.

Традиційно вважається, що інфінітив походить від давнього абстрактного іменника, де в якості інфінітивів використовувалися старі абстрактні імена, оформлені різними суфіксами. Поступово інфінітив був приєднаний до системи дієслова, але зберіг риси іменника, що підтверджувалося наявністю в германських мовах відмінюваних форм інфінітива. Точка зору про походження інфінітива від імені є традиційною та обстоюється переважно компаративістами.

В наукових працях В. Карабана зазначено, що такі науковці, як Г. Верба, І. Проніна та інші рішуче відокремлюють інфінітив від дієслова та визначають його як ім'я з дієслівною основою, що не належить до числа ні предикативних, ні атрибутивних форм дієслова. На початковому етапі досліджень І. Проніної в даній галузі, інфінітив був оголошений особливою частиною мови й розглядався як слово, не причетне до дієвідміни [5].

В. Бадзян визначає інфінітив як специфічне мовне явище та надає декілька існуючих в англійській трактувань: проста, незмінювана, основна форма дієслова, яка вживається без будь-якої вказівки на час, особу та число, або вважають «інфінітивним способом» (*infinitive mood*), що вказує на певний зв'язок дієслова з іншими словами у реченні, виражаючи при цьому дію у найбільш загальному вигляді; специфічна можливість опису явищ дійсності [1].

До дієслівних характеристик англійського інфінітиву відносять: два стани (активний та пасивний); чотири часові форми: Indefinite (інфінітив теперішнього часу, наприклад, *to write*); Continuous (також інфінітив теперішнього часу, дія якого відбувається одночасно з дією, вираженою означеною формою дієслова, наприклад, *to be writing*); Perfect (інфінітив, котрий відносить дію до минулого часу, наприклад, *to have written*); та Perfect Continuous (інфінітив минулого часу, дія якого тривала одночасно з дією означеної форми дієслова, наприклад, *to have been writing*) [6].

Таким чином, інфінітив в англійській мові має кілька форм, з яких тільки дві мають відповідності в українській мові – Indefinite Infinitive Active (*to ask* – питати, запитувати) і Indefinite Infinitive Passive (*to be asked* – бути запитуваним). Для інших форм інфінітива в українській мові немає відповідних форм, і вони не можуть перекладатися на українську мову ізольовано, тобто поза реченням. Ті форми інфінітиву, які не мають своїх відповідників в українській мові, становлять для перекладача проблему перекладу.

До іменних характеристик англійського інфінітиву відносять його можливість виконувати різні синтаксичні функції у реченні: а) підмет; б) іменна частина складеного

іменного присудка; в) частина складеного дієслівного присудка; г) прямий додаток; д) означення; е) обставина (мети; наслідку; порівняння (або способу дії); супутніх обставин). Також інфінітив може виконувати функцію вставного слова, елемента, який вносить в речення додатковий відтінок, висловлюючи відношення мовця до висловлювання [4].

Г. Верба дійшов висновку, що функції інфінітиву в англійському і українському реченнях в цілому співпадають. Для української мови деякі синтаксичні функції, які належать англійському інфінітиву, можуть формувати з деякими категоріями дієслова (наприклад, з розумовим і фізичним сприйняттям) складові частини речення. Ці частини речення повністю не відповідають українській мові [3].

Матеріалом експериментально-дослідної роботи було обрано роман Анни Бронте «Незнайомка з Відфел – Холу» («The Tenant of Wildfell Hall») у перекладі Наталі Тітко. Аналізу відтворення дієслівних характеристик інфінітиву було присвячено перший етап нашого дослідження.

З 493 випадків вживання інфінітиву (100%), найбільша кількість, а саме 438 прикладів (88,8%) відносились до групи Indefinite Infinitive (You must go back with me to the autumn of 1827 [7]). На другому місці за частотою вживання був Perfect Infinitive (48 прикладів = 9,7% : I asked, in some surprise, and not so greatly flattered at the idea as I ought to have been [7]). Лише у 8 випадках було вжито Continuous Infinitive (1,5%) (It's time you should be doing something else, Fergus [7]). Як ми зазначили раніше, прикладів вживання інфінітиву групи Perfect Continuous Infinitive не було виявлено взагалі.

Щодо аналізу інфінітиву в активному чи пасивному стані, нами було встановлено наступне: у 447 (90,7%) випадках інфінітив було вжито в активному стані; в пасивному стані інфінітив було вжито у 46 прикладах (9,3%).

Аналізуючи збереження дієслівних характеристик інфінітиву в українському перекладі, ми дійшли висновку, що інфінітиви групи Indefinite у більшості випадків 346 (70,2%) зберігали свої дієслівні характеристики, а отже, часові та станові форми англійського інфінітиву були відтворені українськими відповідниками: You must go back with me to the autumn of 1827 [7]. – Ти маєш повернутися зі мною в осінь 1827 року [2:5].

У 77 прикладах, (15,6%), інфінітиви групи Indefinite, які повинні відносити дію до теперішнього стану, були реалізовані минулим часом, а отже неозначена форма дієслова втрачала часові характеристики оригіналу: The eyes might not notice me, but sparkled with glee on beholding Sancho, my beautiful black and white setter [7]. – Очі мене не помітили, але заблищали з утіхи, вгледівши Санчо, мого гарного чорно-білого сетера [2 : 87].

Втрачання інфінітивом своїх дієслівних характеристик спостерігалася у 28 прикладах (5,7%), оскільки зазначена вербалія реалізовувалася за допомогою іменника: We came here to seek retirement ourselves, not to intrude on your seclusion [7]. – Ми самі прийшли сюди в пошуках самотності, а не для того, щоб втручатися у ваші роздуми [2 : 61].

Проте у 42 випадках (8,5%) при перекладі був застосований прийом опущення, тому нам не вдалось у таких прикладах дослідити особливості передачі дієслівних характеристик інфінітиву: She has her own occupations to attend to [7]. – У неї є свої справи [2 : 17].

Проаналізувавши 48 інфінітивів групи Perfect Infinitive, у більшості прикладів (29 = 60,4%), інфінітив, який відносить дію до минулого часу відтворювався теперішнім часом: You should have told me all-no matter how bitterly [7]. – Ви мали все мені розповісти – не має значення з якою гіркотою [2 : 86].

У 15 прикладах (31,3%) інфінітиви цієї групи зберігали свої дієслівні характеристики: It would have been better than this silence [7]. – Це було б краще ніж отаке мовчання [2 : 34].

У чотирьох випадках (8,3%) через застосування прийому опущення ми не змогли дослідити збереження дієслівних характеристик інфінітиву: I ought to have helped him in spite of himself – to have bound up the wound he was unable to staunch, and insisted upon getting him on his horse and seeing him safe home [7]. – Треба було все таки допомогти йому, хоч він того й не хотів, осідлати коня і доправити додому [2: 147].

З 8 прикладів інфінітиву групи Continuous Infinitive, у 100% дієслівні характеристики зберігаються: ...you must be trying my faith, Helen [7]. – ...ви напевне, вивіряєте мене, Гелено [2: 93].

Аналіз засобів передачі англійського інфінітиву українською мовою дав змогу стверджувати, що із 438 випадків інфінітиву групи Indefinite Infinitive: 262 (59,8%) передавались в українській мові еквівалентним інфінітивом; 109 (24,9%) використано заміну частину мови; 37 (8,4%) застосовано прийом активізації (англійська неозначена форма дієслова в пасивному стані було передано українськими відповідниками в активному стані); 30 (6,9%) використано прийом логічного розвитку.

Щодо 48 інфінітивів групи Perfect Infinitive, то у 29 випадках (60,4%) неозначена форма англійського дієслова передавалась українським інфінітивом; 10 прикладах (20,8%) було вжито заміну, при якій неозначена форма дієслова передавалась означуваною; у 5 прикладах (10,4%) використано прийом логічного розвитку; в чотирьох випадках вживання інфінітиву групи Perfect Infinitive (8,3%), було використано прийом опущення.

Однакова кількість інфінітивів групи Continuous Infinitive була передана за допомогою українського інфінітиву (4 = 50%) та особової форми дієслова (4 = 50%).

Отже, проаналізувавши шляхи відтворення дієслівних характеристик інфінітива, ми дійшли висновку, що у більшості випадків вони зберігаються, а втрачаються найчастіше при передачі неозначеної форми дієслова іншою частиною мови.

На другому етапі нашої роботи було проаналізовано синтаксичні функції англійського інфінітиву та їх збереження у ході передачі українською мовою. Встановлено, що найчастіше інфінітив у функції складеного дієслівного присудка зберігав свою функцію у реченні. З 263 прикладів це простежилось у 219 випадках, що становить 83,3%, проте, у 37 випадках (14,1%) інфінітив виконував функцію простого присудка, у 7 прикладах (2,6%) не вдалося простежити збереження синтаксичної функції, так як при перекладі інфінітив опускався. З 98 прикладів інфінітиву у функції обставини, у 89 випадках (90,8%) синтаксична функція була збережена. У 5 прикладах (5,1%) інфінітив у функції обставини набував функції означення, а у чотирьох випадках (4,1%) при перекладі інфінітив втрачався. З поміж 57 випадків інфінітиву у функції додатку, найчастіше інфінітив також зберігав свої синтаксичні функції (у 48 прикладах (84,2%)). Проте, у 9 випадках (15,8%) синтаксична функція втрачалась. З 51 випадку вживання інфінітиву у функції підмета, окрім двох прикладів, де при перекладі інфінітив не передавався (4%), інфінітив зберігав свою синтаксичну функцію. З 24 прикладів інфінітиву у функції означення, у 100% синтаксична функція втрачалась.

Отже, проаналізувавши збереження синтаксичної функції зазначеної вербалії, було з'ясовано, що найчастіше вона зберігається. Серед прикладів, де вона втрачається, переважають інфінітив у функції частини складеного дієслівного присудка.

Подальше завдання нашої роботи вбачаємо в проведенні компаративного аналізу відтворення характеристик інфінітиву в російському перекладі зазначеного художнього твору.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бадзян В. В. Розвиток інфінітивної конструкції у середньоанглійській мові. Синтаксис і функціонування / В. В. Бадзян // Національний авіаційний університет. Вип. 3. – 2010. – С. 212 – 216.
2. Бронте А. Незнайомка з Відлфел-Холу: Роман / А.Бронте. – К.: КМ Publishing, 2009. – 384 с. – (Фієста).
3. Верба Л.Г. Граматика сучасної англійської мови: Довідник / Л.Г.Верба. – К.: Логос, 2002. – 638 с.
4. Грамматика англійського язика: посobie для студентoв педагогических институтoв и университетoв / В.Л.Каушанская, Р.Л.Ковнер, О.Н. Кожевникова, З.М.Райнерс та інші. – М.: Фирма «Страт», 2000. – 318 с.
5. Карабан В.І. Переклад англомовної економічної літератури. Економіка США: загальні принципи // Навч. посібник-давідник для студентів вищих закладів освіти / В.І.Карабан, Л.М.Черноватий. – Вінниця, Нова книга, 2007. – 416 с.
6. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник / І.В.Корунець. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 620 с.
7. Bronte A. The Tenant of Wildfell Hall. [Ел. ресурс]. – Режим доступу: http://www.online-literature.com/brontea/wildfell_hall/

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Абабілова – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри перекладознавства Миколаївського національного університету імені Василя Сухомлинського.

Наукові інтереси: граматичні аспекти перекладу, фахова підготовка перекладачів.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НАЦІОНАЛЬНИХ РЕАЛІЙ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Тетяна АНАНКО (Київ, Україна)

Стаття присвячена аналізу безеквівалентних лексичних одиниць – національних реалій східної культури. Увага приділяється також особливостям відтворення національної лексики, яка вживається в англомовному художньому творі засобами цільової мови.

Ключові слова: національна реалія, безеквівалентна лексика, переклад, калькування, аналогія, транслітування.

The article focuses on the analysis of equivalent-lacking lexical units – the national realia of the Eastern culture. The attention is also paid to the peculiarities of translation of nationally biased lexicon used in the English literary text by means of the target language.

Key words: national realia, equivalent-lacking lexicon, translation, loan translation, analogy, transliteration.

Особливості перекладу національної лексики або реалій вже давно викликають інтерес з боку лінгвістів. Незважаючи на соціально-політичні процеси глобалізації й інтеграції, які ми спостерігаємо у сучасному суспільстві на світовому рівні, значення культурного компоненту не тільки не зменшується, але й набуває нового наповнення. Різні соціальні спільноти характеризуються певними соціально-історичними, естетичними, моральними, культурними та іншими нормами і цінностями, які відображаються у відмінностях їхніх концептуальних і мовних уявлень про світ і про себе [6: 51]. Врахування цих культурно-національних особливостей, які виявляються на мовному, а також на невербальному рівні є важливим фактором у налагодженні діалогу й співпраці між представниками різних культур.

Наша стаття присвячена аналізу національних реалій східної культури і особливостям їхнього відтворення у художньому перекладі.

В.В. Кабакчі вживає поняття ідіонімів і ксенонімів, характеризуючи у першому випадку специфічні елементи внутрішньої культури, які виражені мовними засобами вихідної мови, а в другому – мовні одиниці цільової мови для відтворення понять зовнішньої культури. Будь-яка мова, на його думку, має культурну спрямованість, тобто історично націлена на внутрішню культуру й обслуговує її комунікативні потреби [3: 419]. С.Влахов визначає реалії як слова або словосполучення, які називають об'єкти, що характерні для життя, побуту, культури, а також соціального й історичного розвитку одного народу і відповідно є чужими для іншого народу. Реалії є носіями національного та історичного колориту, тому вони належать до безеквівалентної лексики, не мають, як правило, точних еквівалентів в інших мовах і потребують особливої уваги з боку перекладача [1: 47; 6: 139; 8: 24].

Проблема перекладу реалій ще більше ускладнюється, коли ці лексичні одиниці вживаються у художньому тексті. Як відомо, у художньому перекладі йдеться про передачу не лише змісту й ідей, мегаобразу оригіналу, а й про оптимальне відтворення стилістичних якостей твору кожного його мікрообразу [2: 7]. Реалії відображають особливості соціально-історичного і національно-культурного контексту вихідного тексту, тому для перекладача дуже важливим є врахування не тільки лінгвістичних і літературознавчих аспектів, але також й країнознавчого аспекту, фактору фонових знань цільової аудиторії. Крім того, необхідним є збереження національного колориту твору, «феномена дуже великої складності, суттєву, необхідну частину змісту твору, його форми» [2: 40], що досягається шляхом урахування прагматичних відмінностей вихідної та цільової мов. Найважливіше завдання перекладача полягає в тому, щоб зберегти прагматичний ефект оригіналу й запропонувати прагматично адекватний переклад, який відповідає вимогам передачі прагматичного значення вихідного висловлювання [8: 163].

У фокусі нашого аналізу є особливості відтворення реалій як одиниць з дуже місткою фоновією семантикою у перекладі художнього твору сучасного американського письменника Денієла Мейсона “The Piano Tuner” («Настройщик»). За задумкою автора головний герой твору англієць Едгар Дрейк відкриває зовсім новий для себе світ східної культури Бірми, яка приголомшує його. Канва твору пронизана специфічними реаліями, які відображають у великому масштабі історичний контекст подій у цьому регіоні, соціальні й політичні тенденції у суспільстві, а також культурно-традиційні особливості народу Бірми. За класифікацією С.Влахова реалії підрозділяються на географічні (*nga-hlyin – the four giants*

who live beneath the earth, Himalayan dragon, the Shan plateau), етнографічні (*yokthe pwe – a puppet drama, hneh – Burmese oboe, pwe-waing – stage*) та суспільно-політичні (*sawbwa – a ruler, dacoits – brigands, the Limbin prince*); у творі вживаються лексичні одиниці, які належать до всіх трьох груп. Таким чином, ми спостерігаємо з одного боку відтворення національної лексики засобами англійської мови, а з іншого – засобами російської мови. В тексті оригіналу всі національно марковані лексичні одиниці виділені автором курсивом для того, щоб привернути увагу читачів до екзотичної лексики. Така стратегія подачі реалій у художньому тексті є досить поширеною [1: 84].

Необхідно зазначити, що переважна кількість слів-реалій як у тексті оригіналу, так і в перекладі відтворюються за допомогою транскрипції, транслітерації та експлікації денотативного значення вихідної лексичної одиниці [4: 158]. У більшості випадків роз'яснення нових для героя понять вже міститься в тексті оригіналу, і завдання перекладача полягає в тому, щоб запропонувати прагматично вірний переклад мовними засобами цільової мови, наприклад:

*Their chief goal was the crowning of a suzerain who would repeal the **thathameda tax, a land tax they deemed unjust** [9: 73]. – Их основной целью было (...) коронация сюзерена. Последний должен был отменить налог на землю – *тхатхамеда* – который они считали несправедливым [7: 45].*

*What's a **pwe**? You are in for a wonderful treat. **Burmese street theater**, but that doesn't begin to explain it. You must see it really [9: 131]. – Что такое **пве**? Вам предстоит великолепное развлечение. **Бирманский уличный театр**, но это мало что объясняет. Это надо видеть собственными глазами [7: 69].*

У наступному прикладі ми знайомимося з елементами національного одягу бірманців. Автор спочатку описує зовнішність людей, а потім вживає назву тюрбанів, спідниць, які одягають чоловіки й жінки. У перекладі назви зберігаються, але вони не викликають труднощів у сприйнятті інформації з боку цільової аудиторії, оскільки в тексті є додаткова експлікація.

*The men were wearing loosely tied turbans, and long cloth skirts wrapped around their waists, passed between their legs, and tucked in back. The turbans were distinct from those of the Sikh soldiers (...), Edgar guessed they must be **gaung-baungs**, the skirts **pasos**. On women the skirts hung loose, and carried a different name, **hta main**. – На мужчинах были свободно повязанные тюрбаны и длинные полотняные юбки, обёрнутые вокруг талии, кусок материи был пропущен между ног и заткнут сзади за пояс. Тюрбаны отличались от тех, что были на головах сикхских солдат. (...) [9: 73]. – Эдгар понял, что это называется **гаунг-баунг**, а юбки – то, что называют **пасхоу**. На женщинах были похожие, но более свободные юбки, называвшиеся по-другому, – *тхамейн* [7: 108].*

В.М. Манакін вважає, що в мовах по відношенню один до одного має діяти такий універсальний закон природи як закон балансування. Те, що в межах одного мікросоціуму існує на концепційно-понятійному рівні без спеціальних слів або може передаватися описово, а також те, що на певному етапі розвитку нації взагалі не усвідомлюється, в іншому мікросоціумі виражається у словах, які закріплюють ці концепти у своїх мовних картинах світу [6: 41]. У нашому випадку саме традиційні культурні особливості, які притаманні східній культурі і відсутні в західних культурах, відтворюються дескриптивним методом, наприклад:

*(...) only later would he learn that the dust was turmeric, which the Burmese call **sanwin**, and which women spread over their bodies after childbirth to protect against spirits (...) [9: 45]. Позже он узнал, что эта жёлтая пыль – куркума, которую бирманцы называют **санвин**, ею женщины посыпают тело после родов, чтобы уберечься от злых духов [7: 68].*

*They call it **thanaka**. It is made from ground sandalwood. Almost all the women wear it, and many of the men. They cover the babies with it too [9:20]. – Это называется у них **танакха**. Пудра, которую получают из молотого сандала. Почти все женщины покрывают ею лицо. И даже многие мужчины. Детей они тоже обсыпают такой пудрой [7: 95].*

За допомогою транскрипції й транслітерації у перекладі відтворюються географічні назви, наприклад, *Nasik – Насик, Bhusaval – Бхусаваль, Jubbulpore – Джабалуур, Mandalay –*

Мандалай, *Rangoon* – Рангун, *the Irrawaddy River* – Иравади, *the Salween River* – Салуин; назви народів: *the Kachin* – качини, *the Karen* – карены, *the Shan* – шань, *the Tai (Thai)* – тай; імена та прізвища людей: *Thibaw* – Тибо, *Twet Nga Lu* – Твем Нга Лю, *Trevor Nash-Burnham* – Тревор Нэш Бернэм, *Khin Myo* – Кхин Мьо; назви національних грошових одиниць: *anna* – анна.

Транслітеруються також деякі адміністративно-територіальні назви і назви правителів, але й в цьому випадку значення лексем стає зрозумілим у контексті, наприклад: ***Such principalities, termed muang by the Shan, were ruled by a sawbwa*** [9: 71]. – В кожному із князівств, на мові шан називаються муанг, правит саубва [7: 68].

Якщо значення реалії **муанг** стає зрозумілим завдяки вживанню аналогії **principalities** – князівства, то зміст іншої національно маркованої лексичної одиниці **саубва** розкривається на рівні мікроконтексту (термін С. Максимова) [5: 70] за допомогою попереднього слова, що вводить елементи тлумачення.

Незважаючи на абсолютно різну природу східної й західної культур, ми можемо спостерігати, що у перекладі вживаються аналогії, наприклад, *the Shan States* – шанские князівства. Вживання аналогій свідчить про те, що обидві культури мають схожі концепти, які перекладач вважає можливим замінювати. Так, наприклад, одною з ключових характеристик політичної системи Бирми є існування групи так званих *Dacoits*, які намагаються захопити владу в країні. У перекладі зберігається орфографічна форма слова, але за допомогою синонімічних аналогій автор пояснює лексичне значення невідомої для читачів реалії:

Dacoits. Edgar had heard the word many times since he read his first brief back in London. Thieves. Warlords. Highwaymen [9: 112]. – **Дакюити.** Едгар слухав це слово уже множество раз с тех пор, как в Лондоне прочел о них краткую газетную заметку. **Грабители. Вооруженные бандиты. Разбойники** [7: 130].

Калькування є ще одним засобом перекладу, який вживається у перекладі національної лексики, наприклад, *The Limbin Confederacy* – Лимбинский союз, *the Bandit Chief* – бандитский вождь (прізвисько вождя повстанців). Проте калька є найменш вживаною, оскільки більшість реалій східної культури є досить екзотичними, незнайомими для читача, тому не мають постійних еквівалентів у цільовій мові.

Враховуючи вищезначені особливості перекладу національних реалій, ми можемо зробити висновок, що транслітування й додаткова експлікація є найбільш поширеним засобом перекладу. Аналіз прикладів показує, що експлікація може бути різною за об'ємом. Важливим у перекладі є дотримання певної міри й смаку, інакше національні реалії можуть розірвати гомогенну тканину твору й будуть сприйматися читачем як самоцільна екзотика [1: 81]. Як правило, національна реалія експлікується в оригіналі й в перекладі, коли вживається в перший раз. У наступному контексті лексичні одиниці зберігають свою орфографічну форму, але вважається, що читачі вже володіють необхідним рівнем фонових знань.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Влахов С., Флорин С. Непереваемое в переводе. – М.: Межд. отношения, 1980. – 342 с.
2. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на мат. англомовних перекладів укр. прози). – Львів: Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.
3. Кабакчи В.В. Практика англоязычной межкультурной коммуникации. – СПб.: Союз, 2001. – 480 с.
4. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): підручник. – Вінниця: Нова Книга, 2000. – 448 с.
5. Максимов С.Є. Усний двосторонній переклад (англійська та українська мови): навч. посібник. – К.: Ленвіт, 2007. – 416 с.
6. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология. – К.: Знання, 2004. – 326 с.
7. Мейсон Д. Настройщик. – М.: Мир книги, 2007. – 131 с.
8. Нелюбин Л.Л. Толковый переводческий словарь / Л.Л. Нелюбин. – 3-е изд. перераб. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 320 с.
9. Mason D. The Piano Tuner. – NY: Knopf Publishing Group, 2003. – 72 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Ананко – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської мови і перекладу факультету східознавства Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика, дискурсивні дослідження, лексичні та стилістичні проблеми перекладу.

КОМПЕНСАЦІЯ ЯК СПОСІБ ДОСЯГНЕННЯ АДЕКВАТНОГО ПЕРЕКЛАДУ НЕЛІТЕРАТУРНОГО МОВЛЕННЯ

Андрій БІЛАС (Івано-Франківськ, Україна)

У статті розглядається проблематика компенсації як перекладацького прийому. Визначено види компенсації в перекладацькій практиці. Проаналізовано застосування можливих засобів компенсаційної заміни у відтворенні нелітературного мовлення в українських перекладах романів Ф. Бегбеде «1,499 €» та А. Роб-Грійє «Джин».

Ключові слова: компенсація, нелітературне мовлення, відтворення, аналіз, прийом перекладу.

The article deals with the problems of compensation as a translation method. The types of compensation in translation practice are determined. The application of the possible means of compensation substitutions in rendering of the low colloquial elements in Ukrainian translations of the novels by F. Begbeder «1,499 €» and A. Robbe-Grillet «Djinn» are analyzed.

Keywords: compensation, low colloquial speech, rendering, translation method, analysis.

Прямолінійність у підході до найскладнішого теоретичного завдання – ідеї перекладності/неперекладності – вимагає набагато більшої уваги до відтворення оригіналу в його цілому, до співвідношення цілого і деталей, до неминучості окремих втрат і до їх компенсації [11: 113]. Одним із засобів, використання якого у першотворі зумовлює застосування прийомів перекладацької компенсації, видається нелітературне розмовне мовлення як невід’ємний компонент сучасного художнього прозового тексту, що є малодослідженим. Тому **актуальним** постає завдання докладного вивчення компенсації, як особливого різновиду перекладацької заміни і одного з прийомів досягнення еквівалентності перекладу французьких художніх творів, насичених різнорегістровими розмовними елементами.

Мета дослідження полягає у розгляді проблематики застосування засобів компенсаційної заміни у відтворенні нелітературного мовлення в українському перекладі.

Об’єктом дослідження є одиниці французького знижено розмовного мовлення, а **предметом** – прийоми їх відтворення засобами компенсації у тексті перекладу. **Матеріалом** наукової розвідки слугують романи Ф. Бегбеде «1,499 €», А. Роб-Грійє «Джин» в оригіналі та українських перекладах.

У відтворенні стилістично знижених висловлювань перекладачі часто вдаються до нейтральних відповідників, а також аналогів меншої глибини зниженості. Це дозволяє передати семантичне значення одиниці мови оригіналу і, таким чином, зберегти лише зміст висловлення. Стилiстичний ефект у такому перекладі може бути втраченим, а щоб уникнути цього, використовують прийом компенсації, до чого привертають увагу І. Алексєєва [1], В. Комісаров [5], Я. Рецкер [8; 9], В. Сдобніков [10], А. Федоров [11], М. Яковлева [12; 13] та ін. Дослідники по-різному підходять до визначення особливостей перекладознавчого терміну «компенсація», але спільною є думка про необхідність нівелювання втрат у перекладі.

Існує декілька класифікацій компенсаційних заміни. Зокрема, І. Алексєєва розрізняє компенсацію однорівневу позиційну і багаторівневу якісну [1: 168]. Натомість Л. Брєєва і А. Бутенко вводять поняття контактної (у тому ж місці тексту) і дистантної (в інших місцях тексту) компенсації [2]. А М. Яковлева пропонує виокремлювати горизонтальну (засобами одного рівня) і вертикальну (засобами іншого рівня) компенсацію [12: 48], що певною мірою впливає з підходу І. Алексєєвої до класифікації компенсацій.

Я. Рецкер відзначає, що в передачі розмовних одиниць різних соціальних і територіальних діалектів використовується стилістична і експресивна компенсація – «заміна одного виражального засобу іншим» [8: 66]. І така компенсація також може бути локальної чи тотальної [9: 114], що детальніше розглянемо далі у своїй розвідці.

На розмовному лексико-синтаксичному характері компенсаційних заміни іншомовного нелітературного мовлення у перекладі наполягає В. Грицютенко дотримуючись, як і автор розвідки, принципу відтворення у художньому перекладі не стилістичних засобів, а їхніх стилістичних функцій: стилістичну функцію нелітературного мовлення перекладач компенсує за рахунок широкого введення експресивного шару розмовної лексики і фразеології та вживання синтаксичних конструкцій, притаманних побутово-розмовному стилю [4].

На важливості мовнорівневого критерія визначення компенсацій наголошує М. Яковлева, адже стилістична адекватність при передачі знижених висловлювань досягається як завдяки компенсації на лексико-фразеологічному, так і на морфологічному та синтаксичному рівнях [13: 109].

Заперечуючи використання відповідностей «стилістично-заряджена одиниця – нейтральна одиниця», оскільки порушується еквівалентність стилістичної характеристики слів в оригіналі і перекладі, В. Комісаров загалом доречно вважає, що таке порушення може легко (?) компенсуватися, оскільки, як і емоційна характеристика, стилістичний компонент значення слова стилістично забарвлює не лише окреме слово, але й висловлювання загалом як належне до певного типу мовлення. Тому цей компонент може відтворюватися в контекстному оточенні (в межах висловлювання чи висловлювань), забезпечуючи необхідну ступінь стилістичної еквівалентності. До таких компенсацій нерідко вдаються перекладачі художньої літератури, де особливо важливо зберегти стилістичні особливості оригіналу [5: 84], що стосується й відтворення розмовних елементів різного рівня зниженості.

Проте не можемо погодитися з тезою В. Комісарова, що порушення стилістичної еквівалентності міжмовних відповідників «може легко компенсуватися», інакше ми не виявляли б таке часте використання нейтральних лексем чи синтаксем у відтворенні вихідних розмовних одиниць. Наведемо приклад втрати розмовної маркованості у перекладі: *Comme personne ne moufte, il continue de paraphraser ce qui a été tapé sur Word 6 par son assistante (dont l'enfant était en train d'attraper une otite à la crèche municipale)...* [17: 26]. – Оскільки ніхто **не заперечує**, він продовжує переказувати те, що набрала у Word 6 його асистентка (дитина якої того ж дня захворіла на отит в муніципальному дитсадку) [15: 19].

В. Сдобніков вважає можливим поєднання прийомів компенсації і декомпресії: при перекладі з іноземної мови на рідну, як правило, неперекладені одиниці компенсуються додатковими одиницями [10: 216]. У свою чергу С. Влахов і С. Флорін наголошують, що під час передачі лише «голого» змісту буде порушений стиль, втрачений певний заряд, чомусь обмежуючи компенсацію вузьким контекстом [3: 325].

Так в епізоді, коли А. Роб-Грійє оживляє внутрішнє мовлення персонажа за допомогою розмовного виразу *ça y est (Tandis que je l'observe, elle semble deviner mon regard posé sur elle, et lève les yeux dans ma direction. Je pense ironiquement : ça y est, j'ai un mauvais point, je me suis fait remarquer !* [18: 20], перекладач добирає його український розмовний аналог *оце маєш*, а для досягнення адекватності тексту перекладу додає емотивно марковане слово *це*, застосовуючи прийом компенсації у вузькому контексті: *Поки я роздивлявся її, вона відчула на собі мій погляд і звела очі. Я з посмішкою подумав: оце маєш, програв ще одне очко, знову повернувши до себе увагу* [16: 161].

Часто відповідні один одному за змістовою інформацією слова двох мов належать до різних типів мовлення, і стилістичний компонент значення слова оригіналу виявляється втраченим в перекладі. Як приклад можна навести двомовні відповідники *coke* і *кокаїн*, в яких перше слово стилістично марковане, а друге – стилістично нейтральне. Перекладачі роману Ф. Бегбеде «1,499 €», не добираючи тут еквівалент у знижених пластах української мови, яким міг би стати арготизм «кокс» з такими ж семантичними і стилістичними характеристиками, що й оригінал *coke*, зупиняють свій вибір на нейтральному *кокаїн*, нівелюючи розмовну маркованість іншомовної лексеми: *En fait c'est la coke qui me maintenant éveillé. Son goût métallique remontait dans ma gorge* [17: 33]. – *Наразі, моєму сну заважав металевий присмак кокаїну в горлі* [15: 25].

Водночас М. Ілляшенко і О. Ногіна вирішили частково зберегти стилістичне забарвлення фрагменту першотвору завдяки компенсаційній заміні літературно-розмовного виразу *en fait* нелітературно-розмовним *наразі*, хоча й застосували прийом синтаксичної трансформації, а саме об'єднання речень що було зумовлене, мабуть, необхідністю забезпечення більшої синтаксичної і семантичної щільності тексту та його прагматичного навантаження. Таким чином простежуємо місцеву перекладацьку компенсацію.

Як тут не пригадати позицію Г. Кочура, який не цурався одиниць простої розмовної мови, як засобів перекладу їхніх іншомовних аналогів, однак закликав вживати їх тактовно і

лише там, де вони використовуються в оригінальному тексті або ж у іншому місці прийомами компенсації [6: 369].

Важливим для використання адекватних компенсаційних замінів видається положення Л. Латишева про нерівність цільового тексту по відношенню до вихідного тексту [7: 29]. З тези дослідника випливає, що завдання перекладача полягає в тому, щоб створити таку нерівність цільового тексту по відношенню до вихідного тексту, яка компенсувала б незнання цільовим читачем розмовно маркованої конотативної інформації семантики одиниці. Інакше кажучи, компенсуюча нерівність полягає в тому, щоб порівняння описаної ситуації з абсолютно невідомою цільовому читачеві французькою лексемою було замінене порівнянням з добре відомою українською реалією, яка не гірше вихідного порівняння характеризує ситуацію.

Наведемо приклад, який демонструє необхідність враховувати в перекладі мовні традиції, звичку носіїв мови до того, щоб конкретний зміст був виражений саме цими словами, а не інакшими: *Gardez toujours cela à l'esprit : on ne badine pas avec la pub* [17: 32]. – *Затямте це: з рекламою краще не жартувати* [15: 24]. У вихідному тексті маємо два розмовні слова (*badine, pub*), а в перекладі – одне (*затямте*), що робить, на перший погляд, знак нерівності між зіставлюваними реченнями з точки зору відтворення стилістично-конотативної інформації оригіналу. Якщо за нівелювання стилістичного навантаження кололоквалізму *badine* можемо справедливо дорікнути перекладачам, бо в українському просторіччі побутує лексема *приколюватися*, яка передала б і змістову, і конотативну інформації оригіналу, то зовсім інакше варто ставитися до перекладу структурно-конотативних реалій, аналогу яких немає (поки що – !) в арсеналі сучасної української мови. Такою реалією є апокопована одиниця *pub* від *publicité*, відповідник якої *реклама* не має свого розмовного усиченого варіанту, тому перекладачам нічого не залишалось, як відтворювати вихідне розмовно-усичене слово українським повноформатним, але нейтральним, відповідником. Будучи в такому незручному становищі, перекладачі вирішили компенсувати розмовність на фразовому рівні, тобто в іншій частині речення, використавши розмовне *затямте* замість цілого речення *Gardez toujours à l'esprit*, що хоч частково допомогло врятувати стилістичний заряд вихідної розмовної репліки.

На синтаксичному рівні А. Роб-Грійє та Ф. Бегбеде вживають розмовно марковані емпатичні вставні слова і конструкції, навмисно порушують порядок слів. Наприклад, А. Роб-Грійє, описуючи чоловіка, якого помітив оповідач, акцентує увагу на зовнішній характеристиці людини за допомогою винесення означень на початок речення, уподібнюючи його до розмовного: *Grand et mince, jeune selon toute apparence, il s'appuie d'une épaule désinvolte contre une pile de caisses aux formes inégales* [18: 12]. Натомість Я. Коваль лише частково передає розмовну маркованість речення, дещо зменшуючи її застосуванням прийому контактної горизонтальної компенсації (введення іменника *чоловік* замість особового займенника *il*): *Високий, стрункий і, схоже, молодий чоловік недбало спирався плечем на стос різних ящиків* [16: 157].

Письменник вживає розмовну лексику у мові персонажів та автора, окличні і питальні речення, а також розповідне, введене вигукком, розмовні синтаксичні конструкції, таким чином створюючи живу інтонацію справжньої бесіди а) між героями твору та б) між оповідачем і читачем:

J'étais, d'ailleurs, absolument éberlué par cette réapparition inopinée de Simon. Il souriait avec gentillesse, d'un air heureux, comme un enfant qui a fait une bonne farce. Je lui ai demandé comment il était arrivé là.

«**Eh bien**, m'a-t-il répondu, j'ai pris un raccourci.

– Vous êtes venu à pied ?

– Naturellement. Et je vous attends depuis déjà dix minutes.

– Mais c'est impossible !

– C'est peut-être impossible, mais c'est vrai. Vous avez mis un temps énorme à faire ce trajet très court. Maintenant, vous avez **raté** votre train, et votre amie.»...

«Si vous voulez mon avis, a encore ajouté Simon, ce chauffeur vous a promenée exprès, pour allonger la course [18: 99]».

Перекладацька компенсація в цьому випадку відбувається за рахунок посилення емоційності текстового наповнення твору. Перекладач не відтворивши експресивний вигук *Eh bien*, компенсує цю втрату у вузькому контексті, тобто у тій же репліці Сімона, який пояснив своє запізнення нормативною мовою (*j'ai pris un raccourci*), тоді як у тексті перекладу бачимо розмовне речення без підмета *Йшов навпростець*. Схожа нерівність зіставлюваних текстів відбувається й на рівні міжмовних питальних речень, де повне речення *Vous êtes venu à pied?* відтворюється неповним розмовним *Пішки?* Я. Коваль компенсує втрату розмовного *Eh bien* на рівні широкого контексту, в кінці фрагменту засобами горизонтальної компенсації, а саме розмовними лексемами *катав* і *накрутити*:

Втім, я була геть ошелешена несподіваною появою Сімона. Він щиро всміхався, мов дитина, якій удався жарт. Я запитала, як він тут опинився.

– *Йшов навпростець*, – відповів він.

– *Пішки?*

– *Звичайно. Я чекаю вже хвилин десять.*

– *Не може бути!*

– *Але це так. Ви витратили неймовірно багато часу, щоб подолати таку коротку відстань. Тепер ви вгавили й потяг, і свою подругу. ...*

– *Якщо хочете знати мою думку, – мовив Сімон, – водій навмисне вас катав, аби більше накрутити.* [16: 188].

Зустрічаються в перекладах й епізоди, коли втрати в одному місці тексту перекладу компенсуються зовсім в іншому, там, де в оригіналі слова, з яких складається висловлювання, можуть бути і абсолютно нейтральні, тобто перекладач застосовує метод дистантної компенсації, і навіть квазі дистантної компенсації, як це простежуємо у випадку з розмовною одиницею *bistrot*, яка на початку твору відтворюється нейтральним *кафе*, а тоді нейтральне *brasserie* – транслітерованим запозиченням *бістро*, мабуть з метою збереження розмовної маркованості мови твору. Порівняймо:

1. *Les enfants, cependant, ont l'un et l'autre vidé leur assiette. Et moi, je bous sur place, tant je suis impatient de quitter ce bistrot...* [18: 43]. – *Коли я дійшов до цього місця, діти вже давно сиділи над порожніми тарілками. Та я й сам аж совався на місці, так мені кортіло піти з цього кафе...* [16: 169].

2. *Ensuite nous sommes allés dans une brasserie, sur le boulevard tout proche, où il m'a offert un café-crème...* [18: 96]. – *Потім ми пішли до бістро на проспекті неподалік, і Сімон пригостив мене кавою з вершками...* [16: 186].

Цікавим для перекладознавчого аналізу видається епізод якщо не гарячої суперечки, то експресивної дискусії Октава і Тамари щодо сім'ї і дітей:

– *Mon amour d'émigrée, explique-moi juste une chose : pourquoi, dès qu'on aime une femme et que tout se passe à merveille, veut-elle nous transformer en éleveur de chiards, placer entre nous une ribambelle d'enfants, une armée de bambins pour crier dans nos pattes et nous empêcher d'être seuls ensemble? Bon sang, c'est si terrifiant d'être deux? ... Tu trouves pas ça pitoyable d'avoir des enfants? Tous ces couples romantiques qui ne parlent plus que de popo? Tu les trouves sexy, les frères Gallagher, en train de torcher leurs gosses? Faut être scatophile! En plus il n'y a pas de place pour un siège-bébé dans mon BMW Z3!*

– *C'est toi qui es pitoyable. Si ta mère n'avait pas eu d'enfants, tu ne serais pas là pour déblatérer ces âneries.*

– *Ce ne serait pas une grande perte !!*

– *Ta gueule!!*

– *Ta gueule toi-même !!*

– *OH ET PUIS ARRÊTE AVEC TES POINTS D'EXCLAMATION!!!!, s'exclame-t-elle en reniflant.*

Elle se touche. Mon Dieu comme elle est splendide quand elle chiale [17: 191].

Наведений приклад доводить, що в межах одного висловлювання перекладацькі компенсації можуть здійснюватися на різних рівнях, точніше відразу на декількох:

– *Моє закордонне коханнечко, поясни мені просту річ: чому тільки-но покохаєш жінку і стосунки з нею стають чудовими, вона відразу хоче перетворити і себе, і мене на доглядачів*

за крикунами, завести цілу ораву дітлахів, армію небожат, аби вони день і ніч голосили і плутались під ногами, заважаючи нам бути разом. **Боже мій**, невже це так жахливо – бути удвох? ... Тобі не здається, що мати дітей – це безжалісно? Усі ці романтичні подружжя, які тільки й говорять про свій побут, про **життя-буття**. Ти думаєш, що брати Галлахери стали сексуальнішими відтоді, як почали підтирати своїх **дитинчат**? Для цього треба бути **лайнолюбом**! До того ж у моєму BMW Z3 немає місця для дитячого сидіннячка.

– Це ти безжалісний. Якби у твоєї матері не народилася дитина, ти б не **верз** зараз ці теревені.

– Ніхто б від цього не помер!!

– Заткни пельку!!

– Сама затикай!!

– О-О! ПРИПИНИ СВОЇ ЛЕМЕНТУВАННЯ!!! – кричить вона і **рюмсає**.

Вона починає **хникати**. **Боже мій**, як їй пасує **нюняти** [15: 171]!

Зіставлювані міжмовні тексти перенасичені розмовними одиницями, які належать до різних реєстрів (фамільярно-розмовними, просторічними, грубо-просторічними), тому перекладачі застосовують прийом суцільної компенсації, щоб зберегти колорит живого мовлення першотвору. Проте в деяких випадках компенсація елементів першотвору, які не піддаються перекладу, видається недоречною. Як наприклад, це відбувається із розмовно маркованим неповним реченням *Faut être scatophile !*, в якому пропущено безособовий підмет *il*, що є характерним для французького розмовного синтаксису, тобто граматичною реалією, а тому немає відповідника в українських мовних ресурсах.

Тут перекладачі знаходять вихід у застосуванні прийому вертикальної компенсації, а саме заміни розмовного синтаксичного елемента розмовно маркованим лексичним авторським новотвором *лайнолюб* з додаванням уточнюючого елемента *для цього*. На наш погляд, такий перекладацький відповідник заряджає цільовий текст грубо-просторічною конотацією, що робиться з метою відтворення загального мовного наповнення оригіналу, але інколи таке уяскравлення тексту перекладу призводить до викривлення реального сприйняття читачем перекладного художнього твору. Тому вважаємо також можливим застосування прийому транслітерації вихідного слова *scatophile* («людина, яка любить і з задоволенням грається з людськими екскрементами» [14]) – *скатофіл* з приміткою внизу сторінки.

Також перекладачі використовують багато слів зі зменшувальними суфіксами, адже розмовна мова, особливо просторіччя, завжди багата словами, утвореними цим морфологічним способом, що слугує компенсаційним засобом у відтворенні вихідних розмовних лексем для адекватного сприйняття живого розмовно-стильового заряду першотвору: *коханнечко, дитинчат, сидіннячка*.

Таким чином, в процесі перекладу нелітературних елементів вихідної мови відбуваються немінучі значні втрати, оскільки вони мають яскраво виражене національне забарвлення, і для їх передачі не завжди вдається використовувати відповідні пласти мови перекладу, або ж у перекладній літературі ще не усталена тенденція їхнього широкого вживання, а тому перекладачі застосовують прийоми компенсації.

З метою досягнення адекватності відтворення французької знижено розмовних елементів в українському перекладі можуть застосовуватися різні прийоми компенсації, а саме горизонтальна і вертикальна, контактна і дискантна, семантична і стилістична, змістова і функціонально-прагматична.

Аналізу практичних рішень перекладачів виявив, що для досягнення семантико-стилістичної та функціонально-прагматичної відповідності між текстом перекладу і текстом оригіналу, насиченого різнорівневими знижено розмовними елементами, компенсація найчастіше здійснюється на рівні лексики, проте тим якіснішим буде переклад, чим більше в ньому будуть задіяні одиниці інших рівнів: морфологічного і синтаксичного. Тому перспективними видаються дослідження перекладацьких компенсаційних заміни одиниць нелітературного мовлення на окремих мовних рівнях.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алексеева И.С. Введение в переводоведение : учеб. пособие для студентов филологических и лингвистических факультетов высших учебных заведений / Ирина Сергеевна Алексеева. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ ; М. : Издательский центр «Академия», 2004. – 352 с.
2. Бреева Л.В. Лексико-стилистические трансформации при переводе / Л.В. Бреева, А.А. Бутенко [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.belpaese2000.narod.ru/Trad/trasform01.htm>.
3. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М.: Высш. шк., 1980. – 352 с.
4. Грицотенко В.І. До питання про відтворення стилістичного функціонування нелітературного мовлення у перекладі / В.І. Грицотенко // Іноземна філологія. – Львів, 1979. – Вип. 56. – С. 48–54.
5. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / Вилен Наумович Комиссаров. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
6. Кочур Г. Енс-Петер Якобсен : [Післямова] / Г. Кочур // Якобсен Е.-П. Пані Марія Груббе. Нільс Люне / [пер. з данської О. Сенюк]. – К., 1969. – С. 363–375.
7. Латышев Л.К. Технология перевода. Уч. пос. по подготовке переводчиков / Лев Константинович Латышев. – М.: НВИ – ТЕЗАУРУС, 2000. – 280 с.
8. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода / Дополнения и комментарии Д.И. Ермоловича / Яков Иосифович Рецкер. – М.: Р. Валент, 2004. – 240 с.
9. Рецкер Я.И. Лексические трансформации и формально-логические категории / Я.И. Рецкер // С.Т. Золян, К.Ш. Абрамян. Лингвистические аспекты теории перевода (хрестоматия). – Ереван: Лингва, 2007. – С. 88–117.
10. Сдобников В.В. Теория перевода: Учебник для переводческих факультетов и факультетов иностранных языков / В. В. Сдобников, О.В. Петрова. – Н. Новгород: Изд-во НГЛУ им. Н.А. Добролюбова, 2001. – 306 с.
11. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Для ин-тов и фак-тов иностр. языков. Учеб. пособие / Андрей Венедиктович Федоров. – 5-е изд. – М.: ООО «Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. – 416 с.
12. Яковлева М.А. К вопросу о классификации различных видов компенсации / М.А. Яковлева // Вопросы филологических наук. – 2008. – № 4 (33). – С. 46–51.
13. Яковлева М.А. Компенсация при передаче стилистически сниженных высказываний на разных уровнях текста : диссертация ... кандидата филологических наук : 10.02.20 / Яковлева Мария Александровна. – Москва, 2008. – 130 с.
14. Scatophile [Електронний ресурс]. – Режим доступу: **Помилка! Неприпустимий об'єкт гіперпосилання..**

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

15. Бегбедер Ф. 1,499 €: Роман / Фредерік Бегбедер / Пер. з фр. М. Ілляшенко, О. Ногіної. – Харків: Фоліо, 2004. – 255 с.
16. Роб-Грійє А. Джін, або Червона калюжа на розбитій бруківці / Ален Роб-Грійє / Пер. з фр. Я. Коваль // Всесвіт. – № 7. – 1992. – С. 156–192.
17. Beigbeder F. 99 francs (14,99 euros). Roman / Frédéric Beigbeder. – Paris: Éditions Grasset & Fasquelle, 2000. – 282 p.
18. Robbe-Grillet A. Djinn. Un trou rouge entre les pavés disjoints. Roman / Alain Robbe-Grillet. – Paris: Éditions de Minuit, 1981. – 152 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Андрій Білас – кандидат філологічних наук, доцент кафедри французької філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: перекладознавство, колоквіалістика, соціолінгвістика.

**ЛІТЕРАТУРНЕ ЗАКАРПАТТЯ КІНЦЯ ХХ-ГО – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ У
ВИМІРАХ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ**

Степан БОБИНЕЦЬ (Ужгород, Україна)

У статті розкрита специфіка літературної взаємодії письменництва Закарпаття за посередництвом художнього перекладу з літературами народів-сусідів упродовж 90-х ХХ-го та початку ХХІ століть: подана у хронологічній послідовності характеристика найважливіших фактів і подій видавничої трансляторської практики, на основі детального аналізу окреслена оцінка окремих найбільш значущих інтерпретацій іноземних творів.

Ключові слова: літературна взаємодія, рецепція, художній переклад, адекватність, едиційна практика, традиція, національна ідентичність.

The article considers the specificity of the literary interaction of Transcarpathian literature by means of artistic translation with the literature of neighbouring nations from the 90-s of the XXth century and to the beginning of the XXIst century. The description of the most important facts and events of editing translation practice has been suggested in the chronological succession. On the basis of a detailed analysis, the estimation of the most important interpretations of foreign works has been proposed.

Key words: literary interaction, reception, artistic translation, adequacy, editing practice, translation, national identity.

Мало де, скажемо відверто, виграє так щедро різномовна стихія, як у цьому краї смарагдових полонин і бистроплинних рік. Тут, на Срібній землі, як поймає Закарпаття поет-модерніст початку минулого сторіччя Василь Пачовський, здавна вікували без будь-якої ворохоби, ділячи по-сусідськи радощі й незгоди, українці й румуни, словаки і німці, мадяри і роми, а з Господньої волі – греко-католики і православні, католики і кальвіністи, лютерани й євангелісти... Упродовж століть розбудовують вони посеред Європи свій побут і звичаї, зберігаючи свою ментальність і національну ідентичність. Тож і не дивно, що у цій тісній взаємодії мов і культур архетипно визрівало, всотуючи художнє мислення місцевих етносів, народне драгоманське ремесло. Справіку воно виявляло себе у багатющій фольклорній традиції, але по-справжньому професійно, з мистецьким артистизмом заявило про себе у повоєнну добу.

Майже кожен, хто причастився любов'ю до красного слова, починаючи від старійшин закарпатського письменництва Олександра Маркуша, Михайла Томчанія та Івана Чендея у прозі, а у поезії – від Федора Потушняка до нашого сучасника Василя Густі, мав за честь прилучитися до високого мистецтва перекладу. На батьківщині Василя Гренджі-Донського, Зореслава /Степана Сабола/ та Юлія Боршоша-Кум'ятського – фундаторів нової української літератури на Закарпатті – гартувався і розквітнув небуденний талент Фелікса Кривіна, автора оригінальних сатиричних творів та блискучих інтерпретацій російською мовою байок Леоніда Глібова [14], поезій Петра Скунца та закарпатських народних казок.

Розлогий шлях до сердець угорськомовного читацтва втворював багатолітньою подвижницькою працею над тлумаченням шедеврів української класичної та сучасної словесності лауреат міжнародної премії імені І.Франка Ласло Балла [6]. Направду велетенський труд у царині поетичного перекладу з німецької, словацької, чеської та щонайперше з угорської мов звершив Юрій Шкробинець, лауреат премії імені М. Рильського та поважних міжнародних відзнак, зокрема премії імені Г. Бетлена /за вагомий внесок у співробітництво, взаєморозуміння між народами Угорщини та Центральної Європи/. Визнання, яке випало на долю цього найавторитетнішого у слов'янському світі тлумача «Національної пісні» та «Апостола» Шандора Петефі вимірюється не лише протейвським хистом перевтілення, а й незаперечним переконанням, «що перекладати треба безпосередньо з оригіналу, бо тільки в такому разі можна наблизитися до його недосяжної краси, а значить відтворити її» [24:15]. Юрій Шкробинець – митець, який, на думку Олександри Ігнатівич, «у перекладацькій праці був особистістю <...>, творив у боротьбі за власне «Я» і міг «тримати удар» навіть генія» [8:26]. В його особі щасливо поєдналися не лише перекладач-практик, а й серйозний теоретик-дослідник: уже давно зачекалася на свого видавця Шкробинцева наукова студія з питань перекладознавства, щедро всіяна цінними порадами з понад піввікового досвіду письменника.

Утім, цю поєднуваність як естафету на перелогам українсько-угорських культурних взаємин надійно перейняв од старшого побратима вихованець Ужгородського університету Іван Мегела. Обіймаючи нині посаду завідувача кафедри зарубіжної літератури в Київському національному університеті імені Т. Шевченка, він з любов'ю і натхненням невтомно нарощує високохудожнє потрактування першотворів мадярської, австрійської, словацької та чеської словесностей [2].

Універсалізмом і масштабністю вражає перекладацький світ Петра Скунца, в якому особливо виразно пульсує «тиха лірика» душі німецькомовної закарпатської поетеси Ольги Рішаві [7]. Її двомовні збірки «Голуба мандрівка» /1979/ та «Рокам подвоєно ціну» /1996/ – в оригіналі та в Скунцевому відданні – своєрідний посібник з основ «техне майєвтіке» – перекладацького «повивального мистецтва».

Симптоматично, що у фарватері трансформаційних осягнень Петра Скунца у місті над Ужем активно формувалися засадничі принципи драгоманського таланту на одинадцять років молодшого Дмитра Кременя. Протягом сімдесятих-вісімдесятих обнадійливо заявили про себе на теренах перекладацтва Володимир Фединишинець та Іван Петровцій.

На жаль, креатив останнього як успішного інтерпретатора угорських народних пісень, молодой музи з-понад Балатону та Бодлерових «Квітів зла» зачах небавом у міазмах штучно привнесеного сюди русинізму. Останнім часом дедалі частіше зустрічаємо мистецьки

виважені проби з мов народів-сусідів: польської – Надії Панчук та Василя Кухти з румунської. «Як дружній жест і усвідомлення взаємних зобов'язань» поціновує український літературознавець Янош Пенцкофер видану за підтримки будапештського благодійного фонду «Рідний край» унікальну збірку новел та оповідань понад трьох десятків сучасних українських прозаїків, які своїм місцемешканням «підказали» її вдалих заголовок – «По обидва боки Карпат» /Ужгород, 2009. – 212 с./. Читацька публіка в Угорщині та Україні тепло і з ентузіазмом сприйняла творчий успіх молодого когорти угорськомовних перекладачів Срібної землі – Чоби Балоба, Мігая Барата, Барни Береша, Дьордя Кудли, Саболча Нігріні та Андора Тарці [18]. На позитивний резонанс здобулася також опублікована у ФРН збірка верлібрів Дмитра Павличка, зодягнутих у німецькомовні шати випускниками ужгородської альма-матер Іваном та Миколою Зимомрями спільно з Йоною Грубером та Іриною Качанюк-Спех [1;3]...

Здається, нині вже ніхто не засумнівається у тому, що на літературній мапі України Закарпаття у царині художнього перекладу, передовсім поетичного, прописалося надійно і надовго. Особливо рельєфних контурів набула культурницька постава Срібної землі у координатах українсько-словацьких взаємин, радянсько-соціалістичний період яких достойно завершили, видані 1986 року ужгородськими «Карпатами» і Східно-словацьким видавництвом з м. Кошіце, «Криваві сонети» Павола Орсага Гвездослава в адекватному осмисленні Дмитра Павличка. Згадана збірка, як стверджує критика, стала прологом до його авторської «Антології словацької поезії ХХ століття» /Київ, 1997/, що з початком державної самостійності України /1991 р./ та Словаччини /1993 р./ ознаменувала нову, якісну фазу розвитку вітчизняної поетичної словакістики, значно розширивши своїм змістом межі літературного пограниччя. •

До того ж названа едіція послужила, за зізнанням відомого прашівського мистця Іллі Галайди, спонукою й самому «набратись відваги й продовжити благородну традицію Дмитра Павличка й створити антологію словацької поезії кінця ХХ – початку ХХІ століття під назвою «З кузні часу». Доводиться тільки пошкодувати, що прагнення «явити українському читачеві розмаїття <...> художнього світу» своїх двадцяти п'яти співвітчизників, досягнувши у «максимально близьких до оригіналу» перекладах їхнє «живуче коріння слов'янського генотипу» з визначенням «наскільки вони вписуються в сучасну європейську поезію» [4:4], – не знайшло у нас, в Україні жодної реакції, бодай хоч якого слова підтримки. Воліємо бути шанованими і знаними у світах, а палець об палець не вдаримо, аби ж не так із користю для себе, як для загального добра спопуляризувати зроблене...

Дещо сприятливішою виявилась у цьому сенсі перцепція перекладацького набутку іншого словацького україніста – Сергія Макари, поета і науковця, завідувача університетської кафедри у м. Банська Бистриця. Подібно до свого земляка Іллі Галайди, він теж «підтримав» Павличкову традицію: видрукував авторську антологію «Поезія – молитва серця» /2009 р./ – повноцінне освоєння засобами сучасної української мови кращих зразків дев'ятнадцяти словацьких гранословів. На думку київського професора Михайла Наєнка, «це справді широка картина поетичного мислення одного з дуже ліричних слов'янських народів, мову й менталітет якого С. Макара знає, як кажуть, не з других рук. Тому його переклади вирізняються тонким літературним тактом і максимальною художньою близькістю до оригіналу поетичних текстів» [15].

У тому, що адаптаційний міжнаціональний рух на магістралях перекладацтва протягом останньої вікової чверті не затихав і не був одностороннім, є велика заслуга Івана Яцканина – голови Спільки українських письменників Словаччини, головного редактора літературно-мистецького журналу «Дукля» та дитячого часопису «Веселка». В одному з інтерв'ю на запитання, наскільки йому, авторові численних книжок оригінальної та перекладної прози, лауреату багатьох престижних літературних премій, «близьке Закарпаття та письменники, які там проживають», Іван Яцканин, «добре знаний як талановитий перекладач з чеської, словацької, польської мов українською, а також з української мови – словацькою» [12:93], відповів: «Закарпаття мені дуже близьке не тільки географічно, а й духовно. Колись між нами не було кордону... Інколи мені здається, що для письменника кордон не існує, аж поки

не почуєш: «Ваш паспорт». Спілка українських письменників Словаччини активно співпрацює із Закарпатською організацією Національної спілки письменників України» [26].

Особливої привабливості співробітництву придає харизма Тетяни Ліхтей: науково-професійна, як і належить у такому варіанті доцентіві університетської кафедри словацької філології, так і літературоцентрична за покликом її письменницької душі. Несподівано увійшовши наприкінці 90-х в українську поезію, вона наповнила її осяйним інтимом «Оksamитової ночі», вийнула освіжаючим струменем ліричного озону зі «Смарагдового острова любові» – і все це, настояне на карпатському мелосі, злютоване Лесиною ніжністю й Стефаниковим зболеним психологізмом, допомогло у вміщених тут первістках-перекладах зі словацької збагнути культуру віртуозних трансформацій, що ними вславився її добрий геній, видатний український поет і перекладач Словаччини Іван Мацинський /1922-1997/, чия високохудожня спадщина лягла в основу блискуче захищеного нею дисертаційного дослідження [9].

Не полишаючи власного письма /в її активі сім книжок поезії та прози, літературознавчих силвет, двічі удостоєних крайової премії імені Ф. Потушняка, антологій жіночої лірики Срібної землі /«Ніжність», 2002/ та «Вежа» /2004/, присвяченої місту над Ужем/, Т. Ліхтей уже тринадцятий рік поспіль успішно реалізує унікальний проект «Між Карпатами і Татрами»: у часопросторі двох літератур – української та словацької – розгортає між ними потужний і гармонійний діалог. До участі в ньому мисткиня залучила здібну студентську молодь, колег-науковців, літераторів, майстрів художнього перекладу.

Такий, як слушно зауважив поет Василь Густі, «самобутній прояв євроінтеграції в галузі культури, духовності <...> у нових, демократичних умовах суспільного життя» [5] приніс відчутні плоди: у двадцяти випусках серії «Між Карпатами і Татрами», які вийшли досі, паралельно заговорили мовою першотвору і перекладу сорок українських та понад три десятки словацьких служителів Калліопи. У тому, що «ідея, – словами київської рецензентки Оксани Шалак, – настільки прижилася у міжслов'янському світі, що стала помітним явищем у культурно-мистецькому просторі України та Словаччини» [23:141], немаловажну роль зі словацького боку зіграв трансляторський талант Юрая Андрічіка, Яна Замбора, Іллі Галайди, Івана Яцканина, а надто – Валерії Юричкової.

Дебютувавши на початку 2009 року на сторінках братиславського часопису «Ревю світової літератури» презентацією творів Івана Андрусика, Оксани Забужко, Василя Герасим'юка, Євгенії Кононенко, Дмитра Кешелі та Тетяни Ліхтей, словацька ревнителька української словесності прийшла до своїх земляків у згаданій серії у форматі окремих книжок вибраних поезій Зореслава, Михайла Василенка, Василя Густі, Дмитра Кременя, Ярослави Павличко, «малої прози» Дмитра Кешелі. Проте, справжнє визнання як майстерника перекладацької справи та її теоретика Валерія Юричкова, кандидат мистецтвознавства, доцент Пряшівського університету здобула, видрукувавши антологію «Дванадцять: Українська поезія авторів Карпатського регіону». «Йдеться про дванадцять поетичних постатей з дванадцятьма відмінними поетиками, дванадцятьма відмінними поглядами на Карпати, що сприймаються по-різному на вертикальному і горизонтальному рівнях. Ця відмінність є справді багатогранною» [25:6], – пише вона у передслові, акцентуючи водночас і своє вирозуміння теоретичних проблем трансляторики, закросених на студіях співвітчизників: Яна Бузаші, Ярослава Гавури, Антона Поповіча, Зденека Матгаузена, Іржі Левого та інших. Гейби віртуоз-чарівник вичаклює Валерія Юричкова тонкощі цієї багатогранності: у її версіях з Івана Андрусика, Юрія Андруховича, Василя Герасим'юка, Тараса Григорчука, Дмитра Кременя, Романа Кудлика, Василя Кухти, Тетяни Ліхтей, Софії Майданської, Івана Малковича, Петра Мідянки, Дмитра Павличка грає-випромінює дух і буква оригіналу, видзвонює маєстат добірного зернослава, дбайливо дібраного майстринею з рідної мовної скарбниці. Годі, однак, при цьому не відзначити, що попри оту відмінність, зримо вгадується типологічна близькість, ба навіть спільність рис обабіч пограниччя у долях людських, учувається як вітально пружить-пульсує у просторіні часу «покоління пов'язуюча нить».

Про духовну спорідненість між народами в унісон словацькій мисткині Валерії Юричкової мовить і українська поетеса Тетяна Ліхтей у передмові до збірки сучасної

словацької поезії у перекладі Петра Скунця, що з'явилася до 70-ти річчя від дня народження метра: «Уродженець зболеної, знедоленої, але гордої і непокірної Міжгірщини Петро Скунець справді глибоко пройнявся поезією сусідів-словаків, відчув вібрацію прадавніх коренів слов'янського генотипу – мудровічного древа дідизни, осягнув спорідненість горянських душ» [11:4]. Між іншим, презентуючи торік в ужгородському прес-клубі нові видання уже відомої нам серії, Т. Ліхтей як координатор проекту згадувала: «Ще за життя Петра Миколайовича я неодноразово просила його підібрати для серії свої переклади, однак поетові бракувало часу. Натомість зараз, коли його вже немає, вважаю це видання певною візією від поета, який навіть сьогодні постійно присутній серед нас» [17:6].

У тій же серії «Між Карпатами і Татрами» з'явилися позначені печаттю спадкоємності у найліпших її мистецько-естетичних виявах переклади «миколаївського закарпатця» Дмитра Кременя, який дібрав для відтворення суголосних і кривих собі по духу словацьких співців: Яна Костру /1910 – 1975/ – творця гармонійних, пересипаних нотками журби, інтимних, з легкою іронією, текстових структур /«*О, Боже! Скільки тих солодких мук/ Гаряча ніч просіє в сито./ Терпкі ці чари сиплються із рук,/ а скільки з ними пережито*»; – «Скрипка»; Еміла Болеслава Лукача /1900 – 1979/ – релігійного діяча, котрий неосимволічним мотивом білосніжної непорочності щасливо і парадоксально поєднав у прагматичну цілісність дискурс слова Божого із земною пристрасною біблійною «Пісні над піснями» /«*Себе шукаю, та ні – тебе ж,/ твої шляхи-доріжки,/ які спустились мені з небес,/ де янгол ходить пішки...*» – «Мої долони тобою пахнуть»/; Любомира Фелдека /нар. 1936 р./, чия поліфонічна творчість відлунює численними виданнями в усіх європейських літературах. Здається, давно уже пробив час і для українського письменства повернути Фелдеку той борг за його багатолітні труди /започатковані 1976 року виходом у світ збірки Богдана-Ігоря Антонича «Зачарований поганин»/ над перекладом доброго десятка українських поетів різних поколінь. А вітчизняних версій, які задовільнили б смаки найвибагливішого нашого читача, на окреме видання Фелдекової поезії вистане, – народились бо вони з натхнення В. Симоненка, Д. Павличка, Р. Лубківського, В. Терена, П. Мурашка, М. Дробняка, С. Гостиняка, С. Макари... Окремі з них побутують у кількох варіантах: множинність – сталий показник магнетизму віршів словацького класика, що зваблюють удаваною простотою інтонацій та відтінків мислі, сконденсованістю почуттів та емоцій, проте, куди одчайніше чинять опір трансляторському їх перевираженню.

Видобути в елегантній грі зі словом оте «нуртування строге» щастить лише тоді, коли, за висновком Т. Ліхтей, «розчинитися у терпкому трунку лірики Л. Фелдека, порозумітися з креативним «Я» словацького візаві» [10: 6]. Переконалися у цьому має змогу всяк уже на прикладі хрестоматійного «Sonet-a o vtákoví čatakoví» /«Сонет про птаха чатака»/, яким паралельно двома мовами – словацькою й українською – відкривається у шістнадцятому випуску серії добірка віршованих шедеврів Любомира Фелдека «Слов'янська муза: Небесний люфт, або вентиляція неба». Крім перекладу Д. Кременя, сонет в українській фелдекіані відомий у майстерному потрактуванні Д. Павличка. Ось його початкова строфа:

*Я в Індії такого бачив птаха
що непорушно в час посухи спить
у снах дощів чекає сіромаха
бо воду тільки з неба вміє пить* [19: 326].

Зіставлення наведеного зачину з його праосною

*Na cestách Indiou som videl vtáka
čo v suchých dobách spáva nečinne
a s nežnou zlost'ou doby dažď'ov čaká
Z nádoby neba vie pit' jedine* [13: 28]

дає підставу стверджувати: Д. Павличку важило якнайперше реконструювати лейтмотивний образ чатака, для виразнення котрого він зумисно поставив на риму слова-маркери: «птаха – сіромаха», «спить – пить», що вже самі собою намічають план розвитку сюжетної лінії. Проте хід, означений подібною прагматикою, призивів, на нашу думку, до художньо не скристалізованої «емпірики»: з контексту випала сутнісна риса поведінки й

характеру героя – «ніжна злість», породжена неспроможністю подолати життєві обставини – «спеку», а звідси й приреченість на очікування сприятливих умов – «сезону дощів».

Варіант, запропонований Д. Кременем, можна б уважати дублікатом, гідним першотвору, якби в епічну розважливість, сотворену першим рядком /«На Індії шляхах я бачив птаха» чи «Стезями Індії я бачив птаха»/ не вривалась, висловлена дієсловом «побачив», мить несподіваності. У перекладному семантично-образному її еквіваленті оприявнюється факт одноразової даності :

*Я в Індії побачив птаха сонну
що в суховій крильми не затріпоче
а в ніжній злості жде дощів сезону
Бо тільки з блюдюя неба пити хоче [13: 29],*

тоді як змістом усього сонета конотується концептуальна екзистенційність повторюваності, тяглості, тривалості. Час набуває тут ознак іманентності, прихованої субстанції, що атрибутує таїнство процесу – втолення спраги як потреби творчості, вібрує в звукописі /«*doby dažď'ov čaká*», надзвичайно у заспіві антистрофи – «*čátaka vtáka nepriláka mláka*»/, наче цоканням годинника ритмічною тональністю відчеканюючи свій плін.

Прямуючи за класичною схемою побудови сонета /«У першій строфі визначається тема, у другій пояснюється, у третій вирішується проблема, а в останній робиться висновок» [22:225], Л. Фелдек поклав генеративну функцію на перший терцет, де кожне слово лежить, як само хоче, прокреслюючи початковим рядком «*Tá podobnost' Ach koho pripomína*» (Та подібність Ах кого нагадує») сутність миттєвого здогаду, що з живого руху уяви формує енжамбеманом образ-перифраз та ним зумовлену обставину – «*Lenivá hlava Čas sa nad ňou míňa*»/ «Лінива голова Час змінюється над нею»/, роковані подалі конкретикою місця та дії: «*V jazmíne spí a krásne má sny*»/«В жасміні спить, маючи прекрасні сни»/.

Шкода, звичайно, що психологічна й художня інтуїція, не скована тут розділовими знаками, прибрала собі у спробі Д. Павличка подобу рецептивно-інтерпретаційного коментування, хоч і приємного для читання, повного чарівливої оздобы, проте з реаліями, яких нема в оригіналі. Порівняйте: «*Як він у сні не вмере то буревісні/ вітри його розбудять і смага/ з душі спаде мов кайдани залізні*».

Так же легко і шляхетно, як Д. Павличко, загальний кут зору словацького словомудра перейняв Д. Кремінь. Діоптр бачення у засобах поезики залишився типологічно й світоглядно фелдеківським, проте, з психологічної точки зору змістився: зникла осяйна початкова мить зачудовання /«*Ach koho pripomína*»/ – флюїд мисленневого модусу «трансформувався» у тон констатуючої:

*Ту схожість знов нагадує сьогодні
Лінива голова Літа Господні
летять над нею Сонний часолет.*

Принагідно, однак, при цьому зауважити прикметну трансляторську манеру поета, конформність якої в оригінальній творчості потверджується слушним висновком Л. Старовойт: «Багато творів Дмитра Кременя виповнено прихованими смислами, відкривати які автор залишає читачеві» [20: 14].

Певною мірою вагомий аналогічний смисл таїнства, що наче магією викликається повторенням конструктив-паралелізмів

A dažde nejdú Jeho dažde nejdú,

являє заключний терцет, вимальовуючись як модель символічного стану перевтілення – психологічно вмотивованого ототожнення образу спраглого птаха чатака з персоналізованим образом поета:

*Tá podobnost' Spí tichý sluha smádu
Úbohý čátek Básnik bez básní.*

До перекладу терцета кожен із поетів підійшов по-своєму: Д. Павличко, не полишаючи на цей раз рамці оригіналу, ледь не максимально точно «скопіював» застиглу логіку подій:

*Але дощі не йдуть Горить снага
І тихо спить спраженності слуга
Чатак убогий то поет без пісні.*

Д. Кремінь, навпаки, опустивши верифікаційну оцінку /«sluha smědu» –«спрагненності слуга»/, цілком у вербальному ключі свого попередника /«горить снага»/ нарощує градацію /«волає спрага»/ в описі умов, у яких перебуває птах – «лінива голова»:

*I так життя над нею пролітає
Волає спрага та дощів немає
Нещасний чатак Без віршів поет.*

Залишається сказати, що обидва варіанти, взаємно доповнюючи один одного, напрочуд пластично відтворили афористичну витонченість останнього рядка.

Що поезія Любомира Фелдека – справжній камінь спотикання для товмача, артикулює, приміром, по-святковому піднесена початкова строфа вірша «Šansón na nedel’u», на перший погляд стилістично невибагливого, ніби навіть по-дитячому наївного, вміло імітуючого простоту поетичного вираження, але з прихованою хитринкою, що непомітно розвивається у наступних двох строфах у характерну, суто фелдеківську легку іронію:

*V nedel’u ráno chodí po strechách
obloha v nových šatách belasých
a komináři hrajú doma šach
a spokojní sú s dobrým počasím
a všeci vedia že je nedel’a
a kto si oči rukou zacloní
vidí že obloha je veselá
a že má v ruke žltý balónik [13:36].*

Уже з самого заголовка починаючи, Роман Лубківський переформатує свою версію в настроєву тональність народного жанру –«Недільної пісеньки»: замінює природний для Фелдека-експериментатора «космічний» образ неба /«obloha»/ на демінутив «мала хмарина», «хмарка», налаштовує нерівноскладове і різногрупне римоінструментування /«дахах – ах», «голубім – всім», «день – іде»/, допускає напливаючий на межі рядків семантичний спазм «і всім/ а всім», що зрештою й формує відповідну стилему фінальної деталі строфи – «...хмарка весело іде/ рукою м’ячик жовтий котуля»:

*В неділю вранці ходить по дахах
мала хмарина в платті голубім
а сажотруси в шахи грають ах
вдоволені погодою і всім
а всім відомо це недільний день
і хто рукою очі затуля
той бачить хмарка весело іде
рукою м’ячик жовтий котуля [21: 5].*

Дмитро Кремінь пішов іншим гостинцем, на якому відшукав повнокровні відповідники для відтворення радісної атмосфери упродовж усієї недільної днини: зранку, опівдні, увечері, – кожному відтинку присвячена окрема строфа. Ось як починається в його інтерпретації уже знайома нам «ранкова» строфа:

*В неділю небо ходить по дахах
і зранку все у золоті й блакиті
погоді раді наші посполиті
сажотруси дома ставлять шах
недільне сяйво грає на вітрах
свята неділя золоті оселі
і радий бачиш небеса веселі
а кулька Сонця в неба у руках [13: 37].*

Як бачимо, Д. Кремінь, послідовно дотримуючись оригіналу, культивує ядро його поетичної структури – образ неба/небес як першопричини «щасливого дня», витворюючи навколо нього питомими поєднаннями української лірики /«у золоті й блакиті», «наші посполиті», «свята неділя», «золоті оселі» і т.п./ потужне смислове поле, що кільцевим римуванням /АББА/ слів з виразним функціональним значенням /«дахах – шах», «блакиті – посполиті», «вітрах – руках», «оселі – веселі»/ замикає на собі увагу читацького

світосприйняття. У висліді це дає підстави вважати Фелдеків «Шансон у честь неділі» органічним артефактом, приналежним до нашої культури.

Назагал мало чи не всі п'ятдесят Кременевих перекладів, уміщених у шістнадцятому /2011 р./ та двадцятому /2013 р./ випусках серії «Між Карпатами і Татрами», відзначаються високим ступенем проникнення в емпіреї художньо-філософського мислення словацьких поетів. Віриться, що процес духовної дифузії, розпочатий понад півтора століття будительством Олександра Духновича /1803 – 1865/ та першим словацьким перекладом української «Думи про втечу трьох братів з Азова» /1848/ Богуша Носака-Незабудова /1818 – 1877/ [16:140], чий «Листи з незнайомої країни до Л...» /враження від подорожі Східною Словаччиною, Закарпаттям і Північною Угорщиною з 13 серпня по 10 вересня 1843 року/, опубліковані у шостому випуску серії, – матиме щасливе продовження...

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Астаф'єв О. Твори Дмитра Павличка німецькою /Олександр Астаф'єв //Всесвіт. – 2010. – № 9-10. – С. 245-246.
2. Бобинець Степан. Силуети й профілі угорської романістики: діалектика буття /Степан Бобинець //Всесвіт. – 2011. – № 7-8. – С. 238-243.
3. Гаврилюк Христина. Поезія Дмитра Павличка мовою Гете і Шіллера/ Христина Гаврилюк //Дзвін. – 2011. № 4. – С. 136-139.
4. Галайда Ілля. Двадцять п'ять моїх метаморфоз /Ілля Галайда // Із кузні часу: Антологія сучасної словацької поезії у перекладах Іллі Галайди. – Ужгород: ВАТ «Видавництво Закарпаття» – Пряшів: Спілка українських письменників Словаччини: Вид-во «Nitech s.r.o.» – 2007. – 208 с.
5. Густі Василь. Дві зорі слов'янського неба /Василь Густі //Літературна Україна. – 2011. – № 31. – С. 12.
6. Зимомря О.М. Українсько-угорський дискурс Ласла Балли: імагологічні виміри: Автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.05 /Зимомря Олена МIRONIVNA; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2012. – 20 с.
7. Іванишин Петро. Перекладацький світ Петра Скунця /Петро Іванишин //Всесвіт. – 2013. – № 5-6. – С. 238-247.
8. Ігнатович Олександра. Літературні портрети /Олександра Ігнатович. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2013. – 120 с.
6. Ліхтей Т.В. Мова українських перекладів І. Мацинського: Автореф. дис...канд. ф-лол. наук /Ліхтей Тетяна Василівна; Ужгородський нац. ун-т. – Ужгород, 2002. – 20 с.
7. Ліхтей Тетяна. Плаї кремені /Тетяна Ліхтей //Між Карпатами і Татрами: Цикл «Постаті»: словацька поезія в перекладах Дмитра Кременя. Випуск 16 /Упорядник Т. Ліхтей. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2011. – С. 3-6.
8. Ліхтей Тетяна. Древо дізизни /Тетяна Ліхтей //Між Карпатами і Татрами: Сучасна словацька поезія в перекладі Петра Скунця. Випуск 18 /Упорядник Т. Ліхтей. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2012. – С. 3-6.
9. Ліхтей Тетяна. Словацька проза в перекладах Івана Яцканина /Тетяна Ліхтей //Дукля. – 2012. – № 4. – С. 93-96.
10. Між Карпатами і Татрами: Цикл «Постаті»: словацька поезія в перекладі Дмитра Кременя. Випуск 16 /Упорядник Т. Ліхтей. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2011. – 48 с.
11. Мовчан П. Рецензія на книгу: Глебов Л.И. «Избранное». – М., «Худ. лит.», 1977. – 197 с. /Павло Мовчан //Літературное обозрение. – 1979. – № 2. – С. 75-76.
12. Наєнко Михайло. «Шукай у морозах весну» /Михайло Наєнко //Літературна Україна. – 2013. – № 31. – С. 12.
13. Неврлий Микола, Українсько-словацькі взаємини в культурно-історичному аспекті /Микола Неврлий //Неврлий Микола. Минуле й сучасне: Збірник слов'янознавчих праць /Передм. І Дзюби. – К.: Смолоскип, 2009. – С. 137-147.
14. Нове в серії «Між Карпатами і Татрами» //Погляд. – 2012. – № 11.
15. Пенцкофер Янош. Пікнік і гостювання /Янош Пенцкофер //Освіта Закарпаття. – 2012. – № 15. – С. 102-108.
16. Світовий сонет: Антологія /Упоряд., перекл. та передм. Д. Павличка. – К.: Дніпро, 1983. – 470 с.
17. Старовойт Людмила. «Українства зоряного коду вам зламати просто не дано!» /Людмила Старовойт //Літературна Україна. – 2011. – № 31. – С. 14.
18. Фелдек Любомир. /Поезії/. /Зі словац. перек. Роман Лубківський// Всесвіт. – 1983. – № 9. – С. 5.
19. Ференц Н.С. Основи літературознавства: підручник /Надія Ференц. – К.: Знання, 2011. – 431 с. – /Вища освіта ХХІ століття/.
20. Шалак Оксана. Виткане із любові і болю відчуття Батьківщини /Оксана Шалак //Дзвін. – 2011. – № 4. – С. 139-141.
21. Шкробинець Ю. Мій двобій з Толді /Юрій Шкробинець //Арань Янош. Толді. Епічна поема угор. та укр. мовами. Пер. з угор. та післямова. Ю. Шкробинця. – Ужгород: Патент – Будапешт. – Інтермікс, 1994. – 142 с.
22. Юричкова Валерія. Дванадцять дві /мови/ надцять /прочитань/ /Валерія Юричкова //Дванадцять: Українська поезія авторів Карпатського регіону у словацькому перекладі В. Юричкової /упор. В. Кухта; передм. В. Юричкова; коорд. проекту Т. Ліхтей. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2010. – 260 с. :іл. – /Серія «Між Карпатами і Татрами»/.

23. Яцканин Іван. «Письменник має бути самим собою, тоді він цікавий для світу» /Інтерв'ю – Олена Тарасова //Літературна Україна. – 2013. – № 49. – С. 7.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Степан Бобинець – кандидат філологічних наук, доцент кафедри французької мови та зарубіжної літератури Ужгородського національного університету.

Наукові інтереси: історія української літератури в інтернаціональних зв'язках, проблеми теорії та практики перекладу.

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ СУЧАСНОЇ КОРПУСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Тетяна БОБКОВА (Київ, Україна)

У статті розглядаються основні напрямки сучасної корпусної лінгвістики залежно від методології дослідження, розвитку корпусної побудови, предметної галузі й дослідного призначення.

Ключові слова: корпус текстів, корпусна лінгвістика, корпусно-базоване дослідження, корпусно-кероване дослідження, методологія.

The article deals with the main trends of modern corpus linguistics depending on the methodology, the development of corpus design, subject and research purposes.

Keywords: corpus of texts, corpus linguistics, corpus-based research, corpus-driven research, methodology.

У світовому мовознавстві безперечним фактом вважається досягнення корпусною лінгвістикою такої стадії розвитку, що асоціюється з оформленням окремої дисципліни. Сучасний статус і накопичений досвід корпусних досліджень дозволяють визначити основні тенденції розвитку цієї галузі прикладної лінгвістики.

Актуальність виділення основних напрямків корпусних досліджень пояснюється необхідністю критичного аналізу досвіду й окреслення перспектив розвитку корпусної лінгвістики, зокрема в українському мовознавстві.

Мета статті – визначити основні тенденції сучасних корпусних досліджень. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: 1) дослідити основні аспекти визначення напрямків сучасної корпусної лінгвістики; 2) виділити тенденції корпусних досліджень залежно від методології, типології корпусів текстів і предметної галузі; 3) представити аргументи й визначити основні напрямки корпусної лінгвістики за дослідним призначенням прикладних систем.

На сьогодні корпуси текстів забезпечують не тільки доступ до значного обсягу емпіричного матеріалу, а й до інструментарію його опрацювання. Стан сучасних прикладних досліджень, як свідчить аналіз матеріалів останніх конференцій з корпусної лінгвістики [19; 20], в основному характеризується аналізом та інтерпретацією отриманих на базі корпусу даних.

Визначення основних напрямків корпусних досліджень залежить від аспекту їх вивчення й спирається на: 1) метод, або загальний підхід до виконання дослідження; 2) типологію корпусів; 3) предметну галузь; 4) дослідне призначення прикладних систем.

Західна корпусна традиція ґрунтується на чіткому розмежуванні **корпусно-базованої** (corpus-based) і **корпусно-керованої** методології (corpus-driven) досліджень [27; 25; 22; 24]. Під корпусно-базованою методологією розуміється використання корпусу текстів для викладу й перевірки теорій, сформульованих заздалегідь [27; 65; 25]. У корпусно-базованих дослідженнях корпус текстів використовується як джерело знань і реєстрів статистично обґрунтованих ілюстрацій. Фактично, зазначений підхід зумовлює вивчення мовних категорій на матеріалі корпусу текстів. Отже, корпусно-базована методологія передбачає змішаний підхід до здійснення лінгвістичного дослідження: корпус текстів використовується в якості ілюстративного матеріалу на підтвердження висунутої за інтуїцією гіпотези.

Натомість корпусно-керована методологія дослідження передбачає побудову лінгвістичного опису безпосередньо на корпусних доказах. За Е. Тоніні-Бонеллі, є чітка різниця між лінгвістикою, що використовує корпус як допоміжний засіб, і лінгвістикою, що керується корпусом у дослідженні [27: 84]. При корпусно-керованому підході корпус текстів не сприймається суто як сховище ілюстрацій для вже існуючої теорії або ймовірного

продовження певної мовної системи. У цьому випадку основні докази базуються на повторюваних встановлених моделях і розподілі частот текстових одиниць [25].

Таким чином, корпусно-керована методологія дослідження передбачає суто емпіричний підхід і неможливість редагування доказів на користь заздалегідь сформульованих теоретичних припущень. Корпусно-кероване дослідження здійснюється через ітеративний аналіз корпусу текстів відповідно до його внутрішніх лінгвістичних особливостей, які не можуть бути встановлені апріорно, а мають бути виведені з самого корпусу.

Різниця між двома підходами вважається настільки істотною, що попри те, що корпусна лінгвістика живить обидві методології, на думку Дж. Аартса, вони є цілком взаємовиключними [22 : 14]. Більш поміркована позиція представлена триступеневою систематикою напрямків, що базується на методології дослідження [24 : 115]. За зазначеною систематикою спектр корпусних досліджень розподіляється від: а) **корпусно-інформативних**, у яких корпус текстів використовується в якості колекції природномовних ілюстрацій; до б) **корпусно-базованих**, що аналізують корпуси за кількісними та якісними параметрами на базі теоретичних припущень, базованих не на корпусних даних; і навіть до в) **корпусно-керованих** досліджень, які передбачають повне генерування моделі мови з корпусу.

На сучасному етапі більшість корпусних досліджень в Україні є корпусно-інформативними й корпусно-базованими. Лише незначний відсоток становлять корпусно-керовані дослідження з української граматики, здійснені на матеріалі Дослідницького корпусу української мови [7 : 49], а також якісний аналіз актуального англійського словника студентських есе на базі Спеціального навчального корпусу текстів (UCLE) [12 : 30-32].

Проаналізовані вище основні тенденції корпусної лінгвістики залежно від методології досліджень свідчать про значний потенціал галузі в прикладному й теоретичному аспекті. Доступність сучасних корпусів текстів і гнучка розробка програмного забезпечення дозволяють прогнозувати швидкий розвиток корпусної методології [26]. Вироблення власної корпусної методології цілком може слугувати підґрунтям для формування власної лінгвістичної теорії [24 : 117], яка охопить такі ознаки та аспекти мовних явищ, що не могли бути охоплені в докорпусний період. Зокрема, цьому сприятиме розвиток корпусної побудови й поява принципово нових типів корпусів.

Залежно від еволюції корпусної побудови й **типології корпусів**, за А. Ренофом [25], виділяється чотири ключові напрямки розвитку корпусної лінгвістики: А) **зростання обсягів корпусів** від малих корпусів текстів першого покоління обсягом в 1 млн. слововживань (Браунівського, Ланкастерського, Лондонсько-Лундського корпусу текстів) до корпусів текстів другого покоління і сучасних надвеликих корпусів (Bank of English – 450 млн., BNC – понад 100 млн., Национальный корпус русского языка – 300 млн.).

Б) Перехід від побудови **синхронних і статичних корпусів**, що репрезентують мову певного часового проміжку, до **діахронних, моніторингових корпусів** з понадчасовою репрезентацією мови й здійснення досліджень на їх базі. Так, Браунівському корпусу текстів (1961 р.) відповідають корпуси FLaB and Frown (1991-96 pp.), які дозволяють дослідити лексичні й граматичні інновації у сучасній англійській мові за останні 30 років.

В) Еволюція від перших **проектних збалансованих корпусів** до **колекцій випадкових даних** значного обсягу, як Web-корпуси, що базуються на текстових матеріалах Інтернету та мережевих технологіях (BNC-web, Генеральний Інтернет-корпус російської мови). Хоча загальне питання про Web як корпус є дискусійним в корпусній лінгвістиці [26].

Г) Перехід від **вузькоспеціалізованих корпусів** до багатомовних, паралельних, мультимедійних, **багатофункціональних корпусів**, які містять не тільки текстові дані з багатозоровою розміткою, а також аудіо- та відеозаписи усного мовлення (Goteborg Spoken Language Corpus, the SmartWeb Video Corpus, the SmartWeb Multimodal Interaction Corpus), що забезпечують повноцінне вивчення мови.

Зрозуміло, що появі кожній з окреслених вище тенденцій розвитку корпусної лінгвістики сприяли досягнення технічного прогресу. Однак, з іншого боку, зазначені тенденції є показником еволюції теоретичної думки й досягнутого рівня корпусних досліджень, які

проникли в теорію та практику багатьох лінгвістичних галузей, що раніше ігнорували корпусні дані.

Визначення напрямків корпусних досліджень з урахуванням їх **предметної галузі** є найбільш поширеним у навчальній літературі з корпусної лінгвістики. У цьому аспекті найбільш загальна систематика корпусних досліджень залежить від природи аналізованих одиниць (слів, колокацій, моделей), зокрема, їх статистичних характеристик, що визначають діапазон корпусних досліджень від: а) текстової інтерпретації на базі кількох зразків; до б) вивчення значної кількості ілюстративного матеріалу, необхідної для об'єктивного опису мови; до в) масштабного статистичного опрацювання корпусу текстів [26].

З точки зору галузевої співвіднесеності, основними напрямками корпусної лінгвістики є лексикографія (більшість англійських словників на сьогодні є корпусно-базованими: Oxford, Collins, Longman, Cambridge, Macmillan); лексикологія (вивчення словника, лексичних інновацій), граматики (дослідження сполучуваності), текстологія (вивчення функціональних стилів), лінгводидактика (встановлення слововжитку), перекладознавство (визначення перекладних еквівалентів) [14 : 2-3]. За Е. Тоніні-Бонеллі [27], список предметних галузей доповнюється за рахунок: термінознавства, літературознавства, теоретичної і прикладної лінгвістики (Collins Cobuild English Dictionary for Advanced Learners, Longman Grammar of Spoken and Written English, Critical Discourse Analysis).

Саме в прикладних системах реалізується **дослідне призначення** корпусної лінгвістики. Загальна систематика корпусних досліджень за дослідним призначенням передбачає поділ на **системоорієнтовані** – корпусно-базовані дослідження мовної системи, словника; та **текстоорієнтовані** корпусно-базовані й корпусно-керовані дослідження.

У цьому аспекті основними тенденціями розвитку сучасної корпусної лінгвістики є розширення об'єкту лінгвістичних досліджень, з одного боку, за рахунок різних рівнів **мовної системи**. Корпусна лінгвістика докорінно змінила практику лінгвістичного аналізу й надала нові можливості, насамперед, для опису словника. Новітні технології лексикографічного опису дають підстави говорити сьогодні про становлення корпусної лексикографії [28; 29]. Натомість опис та укладання корпусної граматики стає можливим лише з удосконаленням технологій корпусної морфологічної розмітки [7 : 49].

З іншого боку, розширення об'єкту корпусних студій відбувається за рахунок розробки й удосконалення методичних засад [7 : 46] опрацювання масивів емпіричних даних. Сучасні корпусні технології дозволяють оптимізувати процес **автоматичного опрацювання тексту** на різних рівнях. Зокрема, отримані на базі корпусу текстів результати лінгвістичного аналізу можуть бути застосовані при розробці автоматичних систем:

- розпізнавання й синтезу усного мовлення (для покращення якості розпізнавання [16 : с. 397], автоматичної розмітки наголосу [5]);
- морфологічного аналізу тексту (для створення баз даних [5], лематизації словоформ [10 : 166], зняття граматичної, лексико-граматичної [6 : 64-65] і лексичної омонімії [8 : 140]);
- семантичного аналізу тексту (для розмежування значень багатозначного слова [1 : 11-12], розробки семантичних класифікацій [18 : 402], створення баз даних [5], встановлення моделей і змістових зв'язків між словами [3 : с. 620]);
- укладання посібників і словників (сполучуваності [3 : 620; 4 : 17; 5; 11], морфосемантичних [9 : 159-160], тлумачно-комбінаторних [2 : 61-62], термінологічних [2 : 61], тезаурусів [1 : 11-12; 23 : 201]);
- пошуку інформації в Інтернет [16 : 397; 21: 6];
- аналізу й синтезу тексту (для проведення лінгвістичних експертиз [13] й авторизації текстів [11]);
- перекладу (для поповнення перекладацької пам'яті та пофразового перекладу [6 : 325]; пошуку перекладних еквівалентів [15; 17]);
- навчання іноземній мові (для визначення типових помилок [12 : 30; 30]).

Розширення аплікативних можливостей сучасної корпусної лінгвістики створює сприятливі умови для формування власної корпусно-базованої прикладної теорії мови [24 : 117].

Здійснене дослідження дозволяє дійти таких висновків: 1. Визначення основних напрямків сучасної корпусної лінгвістики залежить від аспекту їх дослідження. 2. Залежно від методології розрізняють корпусно-інформативні, корпусно-базовані й корпусно-керовані дослідження. 3. За типологією корпусної побудови визначають тенденції зростання обсягів корпусів, переходу від синхронних до діахронних корпусів, від збалансованих корпусів до колекцій випадкових даних значного обсягу, від вузькоспеціалізованих до багатофункціональних корпусів. 4. Залежно від предметної співвіднесеності виділяють корпусну лексикографію, граматику та інші галузі. 5. За дослідним призначенням виокремлюють системоорієнтовані й текстоорієнтовані прикладні корпусні дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Азарова И.В., Синопальникова А.А., Смирн П. Представление устойчивых лексических сочетаний в компьютерном тезаурусе RussNet / И.В. Азарова, А.А. Синопальникова, П. Смирн // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии. Труды Международной конференции Диалог'2005. Звенигород, 2005 г. – М., 2005. – С. 11-17.
2. Большаков И.А. Какие словосочетания следует хранить в словарях? / И.А.Большаков // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии. Труды Международной конференции Диалог'2002. Звенигород, 2002 г. Т. 2. – М., 2002. – С. 61–69.
3. Большаков И.А. Кросслексика – большой электронный словарь сочетаний и смысловых связей русских слов / И.А. Большаков // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: По материалам ежегодной Международной конференции Диалог'2009. Вып. 8 (15). – М.: РГГУ, 2009. – С. 620.
4. Большакова Е.И., Клышинский Э.С., Ландэ Д.В., Носков А.А., Пескова О.В., Ягунова Е.В. Автоматическая обработка текстов на естественном языке и компьютерная лингвистика: учеб. пособие / Е.И. Большакова, Э.С. Клышинский, Д.В. Ландэ, А.А.Носков, О.В. Пескова, Е.В. Ягунова. – М.: МИЭМ, 2011. – 272 с.
5. Волкова И. А. Программный комплекс для лингвистической обработки текстов на русском языке / И. А. Волкова, М. О. Проскурня // Труды Международного семинара Диалог'2002 по компьютерной лингвистике и ее приложениям. – В 2-х тт. – Т. 2. Прикладные проблемы. – Режим доступа: <http://www.dialog-21.ru/materials/archive.asp?id=7530&y=2002&vol=6078>
6. Дарчук Н. П. Комп'ютерна лінгвістика (автоматичне опрацювання тексту): підручник / Наталія Петрівна Дарчук. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2008. – 351 с.
7. Дарчук Н.П. Дослідницький корпус української мови: основні засади і перспективи / Н.П. Дарчук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010. – № 21. – С. 45-49.
8. Демин В.А. Корпусная оценка сочетаемости слов с использованием бинарных аналогий / В.А. Демин // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии. – Москва: Наука, 2002. – С. 139-145.
9. Елкин С.В., Клышинский Э.С., Стеглянников С.Е. Проблемы создания универсального морфосемантического словаря / С.В. Елкин, Э.С. Клышинский, С.Е. Стеглянников // Сб. трудов Международных конференций IEEE AIS'03, CAD-2003. Т. 1. – Дивноморское, 2003. – С. 159-163.
10. Клышинский Э.С. Некоторые сложности автоматизированной лемматизации несловарных словоформ / Э.С. Клышинский // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: По материалам ежегодной Международной конференции Диалог'2009. Вып. 8 (15). – М.: РГГУ, 2009. – С. 165–69.
11. Клышинский Э.С., Кочеткова Н.А., Литвинов М.И., Максимов В.Ю. Автоматическое формирование базы сочетаемости слов на основе очень большого корпуса текстов / Э.С. Клышинский, Н.А. Кочеткова, М.И. Литвинов, В.Ю. Максимов // Труды Международного семинара Диалог'2010. – Режим доступа: <http://www.dialog-21.ru/digests/dialog2010/materials/pdf/29.pdf>
12. Коломієць В., Котик С. Спеціальний навчальний корпус текстів UCLE: сучасний стан і перспективи використання / В. Коломієць, С. Котик // Комп'ютерна лінгвістика: сучасне і майбутнє. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: КНЛУ, 2012. – С. 29-32.
13. Кузнецов С.А. Автоматическая интерпретация содержания текста (принципы и порядок работы лингвистического объектно-пропозиционного интерпретатора естественно-языковых русских текстов) / С.А. Кузнецов // От древней Руси до современной России. Сб. научных статей в честь 60-летия А.Я. Дегтярева. – СПб., 2006. – С. 463-530.
14. Кутузов А. Б. Курс "Корпусная лингвистика" / А.Б. Кутузов. – Режим доступа: http://tc.utmn.ru/files/corpus_1.pdf
15. Лебедев К. Створення Багатомовного корпусу паралельних текстів / К. Лебедев // Комп'ютерна лінгвістика: сучасне і майбутнє. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: КНЛУ, 2012. – С. 36-37.
16. Леонтьева А., Кагиров И. Автоматический синтаксический анализ русских текстов / А. Леонтьева, И. Кагиров // Труды 10-й Всероссийской научной конференции "Электронные библиотеки: перспективные методы и технологии, электронные коллекции". – RCDL'2008. – Дубна, 2008. – С. 397-400.
17. Михайлов М. Параллельные корпуса художественных текстов: принципы составления и возможности применения в лингвистических и переводоведческих исследованиях (на примере русско-финского параллельного корпуса художественных текстов) / Михаил Михайлов. – Тампере: Тамперский Университет, 2003. – 255 с.

18. Одинцев Н. В. Обобщенные модели управления. Синтаксический анализатор на основе обобщенных моделей управления. / Н. В. Одинцев // ДИАЛОГ'2002, Труды международного семинара. – М., 2002. – С. 401-406.
19. Труды международной конференции “Корпусная лингвистика-2013”. – СПб.: С.-Петербургский гос. Университет, 2013. – 480 с.
20. Труды I Международной научно-практической конференции “Корпусные технологии. Digital humanities и современное знание”. – Нижний Новгород : НИУ ВШЭ, 2013. (У друці).
21. Хохлова М.В. Исследование лексико-синтаксической сочетаемости в русском языке с помощью статистических методов (на базе корпусов текстов) / Мария Владимировна Хохлова // Автореф. диссерт. на соиск. уч. ст. канд. филолог. наук. – СПб. , 2010. – 26 с.
22. Aarts J. Does corpus linguistics exist? Some old and new issues / J. Aarts // In Breivik, L. E. & A. Hasselgren (eds.), From the COLT's mouth...and others': language corpora studies in honour of Anna-Brita Stenstrom. – Amsterdam : Rodopi, 2002. – P. 1–17.
23. Bolshakov I. A. Multifunction thesaurus for Russian word processing. Proceedings of 4th Conference on Applied Natural language Processing. October 13-15, 1994. – Stuttgart, 1994. – P. 200-202.
24. Mukherjee J. The state of the art in corpus linguistics: three book-length perspectives / J. Mukherjee // English Language and Linguistics 8.1. – Cambridge University Press, 2003. – P. 103–119.
25. Renouf A. Corpus Linguistics: past and present / A. Renouf // in Wei Naixing, Wenzhong, Li, Pu Jianzhong (eds.), Corpora in Use: In honour of Professor Yang Huizhong. – 2005.
26. Sinclair J. Developing Linguistic Corpora: a Guide to Good Practice Corpus and Text – Basic Principles. – Tuscan, 2004. – Режим доступу: <http://www.ahds.ac.uk/creating/guides/linguistic-corpora/chapter1.htm#section10>
27. Tognini-Bonelli E. Corpus Linguistics at Work / E. Tognini-Bonelli // Amsterdam : Benjamins, 2001. – 244 p.
28. Корпусной словарь неоднословных лексических единиц (оборотов) /– Режим доступу: <http://www.ruscorpora.ru/obgrams.html>
29. Корпусной словарь редких слов. – Режим доступу: <http://ruscorpora.ru/rarewords.html>
30. Корпус несовершенных переводов. Russian Learner Translator Corpus (RLTC) – Режим доступу: <http://rus-ltc.org/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Бобкова – докторант кафедри загального і порівняльного мовознавства та новогрецької філології Київського національного лінгвістичного університету, кандидат філологічних наук, доцент.

Наукові інтереси: комп'ютерна лінгвістика, корпусна лінгвістика, лексикографія.

МАКРОКОМПОЗИЦІЯ НОВОГО СЛОВНИКА СУБСТАНДАРТНОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

Катерина БОНДАРЕНКО (Кіровоград, Україна)

Статтю присвячено обґрунтуванню концепції нового словника субстандартної лексики української та англійської мов. Авторкою обґрунтовано лінгвістичні та психолексикографічні основи макрокомпозиції словника.

Ключові слова: тезаурус, субстандарт, семантико-ідеографічна класифікація.

English-Ukrainian substandard dictionary concept is brought up in the article. The author substantiates linguistic and psycholexicographic principles of the dictionary macrocomposition.

Keywords: thesaurus, substandard, semantic-ideographic classification.

Лексичний субстандарт (сленг, жаргони та арго) є невід'ємною частиною будь-якої національної мови, яка виконує світомоделювальну функцію, що реалізується в національній мовній картині світу. Онтологічна сутність підсистем субстандарту детермінує той факт, що особливості картування світу соціолектами визначаються специфікою відповідних соціальних груп, а стосовно сленгу – особливою світоглядною позицією мовців, зумовленою перебуванням у межах сміхової, неофіційної культури.

Словникова фіксація лексичного субстандарту – одна з небагатьох лінгвістичних проблем, яка активно обговорюється і вирішується як професійними [7; 8], так і непрофесійними лінгвістами [10]. Така популярність мовного феномену вочевидь зумовлена тим, що сленгова картина світу відображає “неофіційний”, карнавальний тип світогляду етносу, відтак є привабливим як з погляду користування, так і долучення до його фіксації. Разом з тим, слід відзначити відносну складність використання зазначених джерел задля професійних цілей – алфавітний порядок не дозволяє швидко дібрати відповідник перекладачеві, віднайти синонім редакторові або знайти відповідну одиницю з потрібним семантичним навантаженням професіоналу, який пише тексти. Відповіддю на такі виклики

міг би стати новий словник субстандарту, побудований на змістових, а не формальних засадах.

Метою статті є описання макроструктури нового словника субстандартної лексики української та англійської мов з позиції традиційної лексикології та психолексикографії.

Завдання: описати принципи представлення сленгової лексики української та англійської мов; обґрунтувати спосіб представлення багатозначних слів та омонімічних одиниць.

Останнім часом у контрастивних студіях лексика все частіше розглядається не лише з вузько-лінгвістичних позицій, а як спосіб класифікації світу, модель матричного уявлення про нього. Саме цим зумовлений розвиток структурно-семантичних методів і класифікацій. На думку М.П. Кочергана, принцип системності має стати основним у контрастивних лексико-семантичних студіях. “Без урахування системних зв’язків та ієрархічних відношень на всіх рівнях аналізу (семному, семемному, лексемному, лексико-семантичних груп і лексико-семантичних полів) не може бути адекватного опису лексико-семантичної системи зіставлюваних мов, бо саме значеннєвість мовної одиниці є основною одиницею контрастивних досліджень, а вона (значеннєвість) визначається місцем мовної одиниці у певній системі” [3:4]. Це відбито в контрастивних дослідженнях, порівняння в яких здійснюється на основі певних таксономій, інваріантних для лексичних систем, що зіставляються [1; 4;6].

У зв’язку з вищезазначеним новим звучання набула класична теорія лексико-семантичних полів як сукупностей лексичних одиниць, об’єднаних спільністю змісту (категорійною семою), які відтворюють поняттєву, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ. Лексико-семантичне поле є складною системою, до якої за ієрархічним принципом входять мікрополя та лексико-семантичні групи. Дослідження вчених Принстонського університету довели, що іменники розташовуються в лексичній пам’яті (свідомості) людини саме у вигляді змістових ієрархій на противагу дієсловам, організованим за принципом логічних послідовних ланцюгів, прикметникам та прислівникам, об’єднаним як багатовимірні гіперпростори[9].

У зв’язку з вищезазначеним цілком логічним видається структурувати словник за принципом, максимально наближеним до принципів зберігання лексичних систем у свідомості людини.

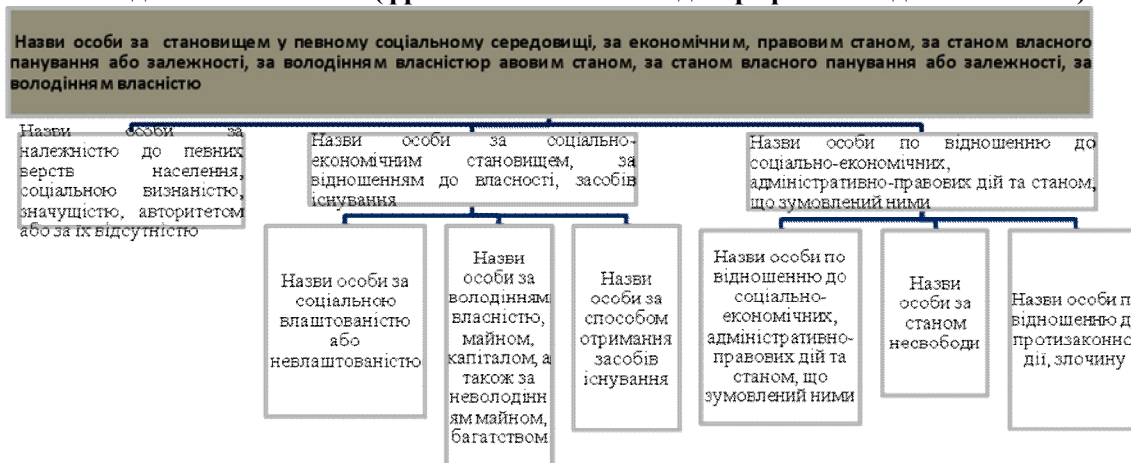
Ієрархічність конструкції словника перебуває в контексті психолексикографічних розвідок, оскільки є стрижнем ментального лексикону людини, вербалізованого в нашому випадку субстандартною лексикою. Наявність таксономії, яка виступає своєрідним *tertiumcomparationis*, дозволяє робити релевантні висновки не лише про суто лінгвістичні характеристики субмови в досліджуваних лінгвосоціумах, але й про універсальні та національно-специфічні її риси, які актуалізовано в надлишковій лексикалізації або наявності лагун.

Навіть з урахуванням світової глобалізації та демократизації, для британського соціуму надзвичайно актуальними залишаються проблеми соціального розшарування суспільства, відповідності соціальної ієрархії, що зумовлює наявність значно більшої, порівняно з українською мовою, кількості британських сленгових одиниць, зафіксованих у розділах “*Назви особи за становищем у певному соціальному середовищі, за економічним, правовим станом, за станом власного панування або залежності, за володінням власністю*”, “*Назви особи за належністю до певних верств населення, соціальною визнаністю, значущістю, авторитетом або за їх відсутністю*” тощо. На відміну від британського суспільства, де соціальне розшарування має глибоке історичне коріння, українська соціальна стратифікація перебуває в періоді становлення.

У результаті семантико-ідеографічної репрезентації українського та англійського сленгу було виявлено лагуни, тобто угруповання, наявні в одній сленговій лексичній системі та відсутні в іншій: “*Назви особи за релігійним сприйняттям дійсності*” та “*Назви особи у сфері релігії та культів*”, відсутність яких в українському сленгу зумовлена тривалим періодом обмеження релігійної самоідентифікації в Україні. Слід, однак, зазначити, що зі зміною вищезазначених екстралінгвальних чинників цілком вірогідним видається

“заповнення” цих лакун українським лексичним матеріалом. Логічність та стрункість ієрархії в перспективі забезпечить надійність поповнення словника сленговими новотворами. При цьому поява нових реалій, а, відповідно, й сленгових номінацій, не фіксованих раніше, буде відбита в словнику додатковими “гілками”, які не спричинять деформацію загальної структури.

Таблиця 1. Назви особи за становищем у певному соціальному середовищі, за економічним, правовим станом, за станом власного панування або залежності, за володінням власністю (фрагмент семантико-ідеографічної моделі словника)

Ієрархічність виправдана також з суто практичної точки зору, оскільки пропонує швидкий доступ не лише до синонімічних рядів або антонімічних пар, а й до лексем, зв’язаних складнішими парадигматичними зв’язками: гіпо-гіперонімічними, меронімічними, партонімічними тощо.

За принципом представлення лексики, новий словник, з певними застереженнями, можна віднести до “тематичних” через змістовий, а не формальний принцип розташування лексем. На протигагу традиційному асоціативному було обрано ідеографічний принцип, який характеризується безумовною віднесеністю до певної частини мови (в даному випадку- іменників та іменних словосполучень) та стрункою ієрархічністю всіх виділених тематичних угруповань, у тому числі, одна відносно іншої. Частиномовна належність у нашому випадку – наріжний камінь для структурування лексичного матеріалу. На відміну від існуючих сленгових тезаурусів [7; 8], вершиною таксономії є умовний поділ на частини мови. Згідно з концепцією “Російського семантичного словника” за редакцією Н.Ю. Шведової, вихідним пунктом у структуруванні та розподілі лексики є поділ усього словникового складу на частини мови, зумовлений самою мовою: 1) “Слова, що вказують (займенники)”; 2) “Слова, що іменують”; 3) “Слова, що зв’язують”; 4) “Слова, що кваліфікують”. До слів, що іменують, тобто до таких, лексичним значенням яких є поняття про предмет, ознаку, стан або процес, належать іменники, прикметники, дієслова, прислівники, предикативи, а також слова, що використовуються для лічби. Кожна частина мови складається зі слів, згрупованих у власне лексичні класи, що постають у вигляді розгалуженого дерева з гілками, які розходяться від верхівки до основи [5]. Продуктивність такого принципу, як ішлося вище, підтверджено розвідками психолексикографів-укладачів словника WordNet[9].

Лексичні одиниці української та англійської частини словника (відмовляємось від традиційного поділу на “праву” та “ліву” частини [2], оскільки наголошуємо на абсолютній незалежності складових) перебувають у відношеннях одномовної та міжмовної синонімії (семантичної еквівалентності).

На відміну від презентації лексичних одиниць у WordNet-подібних лексикографічних джерелах та враховуючи незначну кількість абсолютних синонімів в лексичному субстандарті, кожна лексична одиниця супроводжується дефініцією, а в перспективі, ілюстрацією з сучасного медіапростору. Такий принцип забезпечує доступ до максимальної кількості лексем зі схожим семантичним наповненням в обох мовах та надає інформацію про особливості вжитку лексеми.

Наведений нижче фрагмент в перспективі деталізуватиметься та доповнюватиметься. Як бачимо, український сленг майже не диференціює людину з великим досвідом та майстерністю за сферами діяльності (*ветеран* ‘людина, яка має великий досвід у своїй справі’), натомість в англійській частині, окрім гіперонімів типу *prof from Dover* an expert наявна значна кількість лексем, які можна вважати гіпонімами, оскільки вони мають всі характеристики більш загального поняття, при цьому вирізняються від них додатковими, диференційними семантичними компонентами [9].

Таблиця 2. “Назви особи за наявністю знань, умінь, майстерності, досвіду або за їх відсутністю” (фрагмент підрозділу словника)

український сленг	англійський сленг
ветеран ‘людина, яка має великий досвід у своїй справі’ гуру ‘знавець’ динозавр ‘професіонал, знавець, досвідчена у своїй галузі людина’ дока/док ‘знавець, людина, обізнана в чомусь’ мутант ‘вундеркінд’	pro a professional, especially in a field of endeavour that is also enjoyed by amateurs (such as sport or theatre); also used as an Internet domain name for a professional practitioner professor a skilled and experienced poker player pro from Dover an expert propellerhead an expert computer enthusiast radar Charlie a poker player with a strong intuitive sense of other players’ hands salt an experienced veteran in any calling skate rat a devoted, perhaps skilled skateboarder son-of-a-bitch with slides an expert guest speaker at a medical meeting sourdough a person with considerable experience in Alaska sweeper an expert hired to search for and locate surveillance devices talking head an expert guest on a television or radio news show tiger an outstanding sportsman; a confident climber; a formidable sporting opponent veterano an experienced, respected gang member. Spanish used by English-speakers
баклан _{крим., зневажл.} ‘молодий, недосвідчений злодій’ букварик ‘водій-початківець, який розміщує на своєму автомобілі розпізнавальний знак “У”’ дух ‘новачок’, зелений / зелень _{жрм., крим.} ‘молода недосвідчена людина’ ламер / ламіо _{комп.} ‘дуже поганий зломщик комп’ютерних програм (найнижчий рівень)’ пацан _{крим.} ‘молодий злодій – учень досвідченого злодія’ піонер ‘недосвідчена людина’ рогатий/рогатісімо ‘недосвідчений злодій’ дитинка _{мол., зневажл.} ‘молодший за рангом, недосвідчений’ салага ‘новачок, недосвічена людина, слабак’, фазан _{крим., зневажл.} ‘недосвідчений злодій’, зелений _{крим., зневажл.} ‘молода недосвідчена людина’, фрей _{несхвальн.} ‘недосвідчений злодій’ чайник ‘недосвідчена в будь-якій сфері людина, початківець’ шкет ‘недосвідчений злодій-одинак’	peckerneck on the railways, a newly hired apprentice pigeon a new participant in a twelve-step recovery programme such as Alcoholics Anonymous piker a rank amateur or beginner poledad an annoying, new-to-the-sport skateboarder probie a probationary employee quack a novice surfer rookie a raw recruit, especially a new recruit in the army or police. roustabout in oil drilling, an unskilled oil field worker screw-up an awkward person an incompetent, a blunderer; an inadequate person shade-tree mechanic an amateur car mechanic of dubious skill, questionable honour and the best of intentions shake and bake a non-commissioned officer fresh out of training sizzler an unskilled cook skin an immature or inexperienced young person. softy an inexperienced and/or unskilled poker player; in computing, a programming expert who lacks any substantial understanding of computer hardware squid an inexperienced, unskilled motorcyclist. storm carpenter noun an untrained, unskilled, incompetent carpenter. surf rat a beginner surfer toy an inexperienced or incompetent graffiti artist twink a new military recruit two-bug in horse racing, an inexperienced jockey with a weight allowance of seven pounds

Проблема багатозначності, властива будь-якому лексичному корпусу, вирішується відокремленням кожного значення та розташуванням лексеми серед одиниць зі схожим набором семантичних компонентів: лексему *духовка* 'негативний образ жінки-домогосподарки, що не слідкує за собою та має обмежене коло інтересів', зважаючи на семи, які входять до структури її значення, фіксуємо як у підрозділі "Назви особи за властивостями натури, рисами характеру, а також за вчинками, поведінкою, зумовленими такими властивостями, рисами", так і в підрозділі "Назви особи за інтелектуальним, інтелектуально-емоційним, інтелектуально-емоційно-фізичним станом, властивістю, якістю та їх виявом"; англійську одиницю *dinku* 'представник родини, члени якої працюють у певній професійній сфері, не мають дітей, а отже, розглядаються як привабливі споживачі продукції, оскільки зазвичай не обмежені часом та грошима', відносимо до "Назв особи за особистими, суспільними відносинами, зв'язками" та "Назв особи за професією, спеціальністю, родом занять, характером діяльності і пов'язаними з ними діями, функціями, відносинами".

У підсумку зазначимо, що принципи представлення лексичних одиниць в новому двомовному словнику субстандартної лексики ґрунтуються на лінгвістичній теорії семантичних полів, теоретичних засадах зіставного мовознавства та психолексикографічних дослідженнях. Семантика-ідеографічна репрезентація сленгового лексикона є надійним інструментом як для лінгвістичних розвідок з когнітивістики, лексичної семантики тощо, так і для практичного користування. В перспективі розроблена модель спроможна виступити базою для багатомовних словників лексичного субстандарту.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондаренко О.С. Концепти "чоловік" і "жінка" в українській та англійській мовних картинах світу: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.17 / О.С. Бондаренко; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2005. – 19 с.
2. Гринев-Гриневич С. В. Введение в терминологию. Как просто и легко составиться словарь. – Либроком, 2009. – 224 с.
3. Кочерган М.П. Зіставна лексична семантика: проблеми і методи дослідження // Мовознавство. – 1996. – № 2-3. – С. 3 – 12.
4. Малюга А. Ф. Найменування явищ природи у зіставному аспекті: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / А. Ф. Малюга ; Донецький національний університет. – Донецьк, 2010. – 21 с.
5. Русский семантический словарь. Толковый словарь, систематизированный по классам слов и значений. – Т.1. – М.: "Азбуковник", 1998. – 804 с.
6. Тарасова В. В. Семантичне поле "Засоби пересування" в сучасних англійській, німецькій, російській та українській мовах: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / В. В. Тарасова ; Донецький національний університет. – Донецьк, 2009. – 18 с.
7. Ayto J. The Oxford Dictionary of Slang. – Oxford University Press, 2003. – 474 p.
8. Green's Dictionary of Slang. – Oxford University Press, 2011. – 6128 p.
9. Miller, George A., et al. "Introduction to wordnet: An on-line lexical database*." – International journal of flexicography 3.4 (1990). – p. 235-244.
10. urbandictionary.com

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Катерина Бондаренко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу і загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: соціолінгвістика, лексикографія, психолексикографія, зіставна лексикологія.

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНОЛОГІЇ ПІДМОВИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ СТАНДАРТИЗОВАНИХ ТЕКСТІВ КОРПОРАЦІЇ GOOGLE)

Олександр БОНДАРЕНКО (Кіровоград, Україна)

Статтю присвячено встановленню особливостей структурних моделей англійських та українських ІТ-термінів стандартизованих текстів корпорації Google: з'ясування способів передавання структури англійських ІТ-термінів українською мовою.

Ключові слова: підмова, ІТ-термінологія, структурна модель

The article deals with English and Ukrainian IT-terminology selected from Google corporation standardized texts. The structure models and their rendering specificity is analyzed.
 Keywords: sublanguage, IT terminology, structural model.

Розвиток новітніх технологій, упровадження досягнень науково-технічного прогресу у різні сфери суспільного життя, виникнення сучасних інформаційних мереж зумовлюють появу відповідних терміносистем, однією з яких є терміносистема інформаційних технологій. В українській мові ця система перебуває на стадії становлення і тому потребує ретельних наукових розвідок. Статтю присвячено дослідженню структурних особливостей термінології підмови інформаційних технологій (далі – ІТ-термінології) сучасних англійської та української мов на матеріалі паралельних стандартизованих текстів корпорації Google.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного наукового опису структурних особливостей терміносистеми галузі інформаційних технологій, вироблення цілісних уявлень про структурні особливості аналізованої лексики у досліджуваних мовах, формування та функціонування ІТ-термінології як важливої частини лексичної підсистеми.

Мета дослідження полягає в тому, щоб системно представити англійську та українську ІТ-термінологію, з'ясувати структурні особливості термінів сфери інформаційних технологій у досліджуваних мовах, що зумовлює необхідність виконання наступних практичних завдань: виділення корпусу термінологічних одиниць із паралельних стандартизованих текстів корпорації Google; встановлення особливостей структурних моделей англійських та українських ІТ-термінів; з'ясування способів передавання структури англійських ІТ-термінів українською мовою.

Об'єктом нашого дослідження виступають 441 англійські терміни галузі інформаційних технологій та їх українські відповідники, відібрані зі стандартизованих паралельних текстів корпорації Google. **Предметом** наукового аналізу роботи слугують структурні особливості ІТ-термінів досліджуваних мов та специфіка їх перекладу.

Мета та завдання дослідження визначили вибір таких **методів**, як структурний, метод суцільної вибірки, описовий метод, а також елементи статистичного аналізу та зіставного методу.

В результаті статистичного аналізу з'ясувалось, що 54,8% досліджуваних англійських термінів галузі ІТ, відібраних із стандартизованих паралельних текстів корпорації Google, складають прості, похідні та складні, іншими словами цілісно оформлені. На першому етапі структурно-зіставного аналізу було вибудовано відносні структурні моделі простих термінологічних одиниць. Спочатку подано структурну модель англійського терміна, а далі – модель терміна-українського відповідника. Наприклад, англійському терміну-іменнику (N) може відповідати той же український термін-іменник (N) або ж сполучення прикметника з іменником (Adj + N).

Структурно-зіставний аналіз відповідності простих, похідних та складних термінів галузі інформаційних технологій довів досить високій ступінь подібності структур. Результати статистичного підрахунку наведено в Таблиці 1.

Перших три типи англійських одноосновних термінів (56%, 22,8% та 7,2%) зовсім не змінюють свою структуру при перекладі. Ці типи структурної відповідності морфологічно схожих моделей термінів в МО та МП виражаються формулами $N \rightarrow N$, $V/N \rightarrow V$ та $Adj \rightarrow Adj$ відповідно. Їх можна віднести до „морфологічних інтернаціоналізмів” [9].

Таблиця 1 Структурні особливості перекладу простих, похідних та складних ІТ-термінів

Структурна модель англійського терміна	Структурна модель українського терміна	Кількість перекладів за даною схемою	Приклади
N	N	148 (56%)	<i>firewall</i> – <i>брандмауер</i> , <i>interface</i> – <i>інтерфейс</i>
N/V	V	60 (22,8%)	<i>flag</i> – <i>позначати</i> , <i>index</i> – <i>індексувати</i>

N	Adj + N	15 (5,7%)	<i>desktop</i> – робочий стіл, <i>hardware</i> – апаратне забезпечення
N	N + N	5 (1,9%)	<i>troubleshooting</i> – усунення неполадок
N	V + N	3 (1,4%)	<i>access</i> – отримувати доступ, <i>bookmark</i> – робити закладку
Adj	Adj	19 (7,2%)	<i>bulk</i> – масовий, <i>encrypted</i> – зашифрований
Adv	Adv	2 (0,8%)	<i>Back</i> – Назад, <i>Next</i> – Далі
Adv	V	1 (0,4%)	<i>forward</i> – переслати
V	Adj	1 (0,4%)	<i>submit</i> – готово
N	Word combination	10 (3,8%)	<i>e-mail</i> – надсилати електронною поштою; <i>plugin</i> – модуль, що підключається

У термінології сфери інформаційних технологій похідні та складні терміни зустрічаються дуже часто і є найпродуктивнішим словотворчим типом. Як показало дослідження, до третього типу (Adj → Adj) належать в основному прості та похідні ІТ-терміни: *idle* – неактивний, *academic* – академічний, *encrypted* – зашифрований. При передачі на українську мову такий термін виражається прикметником (рідше – дієприкметником).

Розглянувши інші моделі перекладу англійських термінологічних одиниць на українську мову, ми виявили певну різницю. Так, наприклад, термін мови оригіналу (далі – МО), виражений іменником, можна передати на українську мову або сполученням двох слів-іменників (N → N + N), сполученням прикметника з іменником (N → Adj + N) чи дієслова з іменником (N → V + N). У мові перекладу (далі – МП) вони позначатимуть одне поняття. Це стосується не лише перекладу термінів, виражених іменниками, а й тих, які виражені іншими частинами мови – прикметником, дієсловом та ін (V → Adj; Adv → V; Adv → Adv).

Розглянемо та проаналізуємо англійські та українські відносні моделі термінологічних словосполучень (далі – ТСС) аби встановити причини того, чому і коли те чи інше поняття сфери ІТ виражається граматично однаково в МО та в МП, а в яких – по-різному. В сфері нашого дослідження ТСС галузі ІТ аналізованих текстів Google становлять 40% від загальної кількості аналізованих термінологічних одиниць. За деякими даними, переважання термінологічних словосполучень свідчить про певну сформованість терміносистеми галузі інформаційних технологій в цілому [5].

В основі дослідження термінів-словосполучень лежить аналіз за їх безпосередніми складниками, суть якого полягає у вирахуванні вихідного ТСС та у визначенні послідовності приєднання до нього інших елементів. Як правило, вихідним є двохелементний субстантивний термін-словосполучення, який характеризується тіснішими структурно-семантичними відносинами. Більша частина ТСС (143 із 172) – двохелементні.

В Таблиці 2 розміщені найбільш поширені ТСС сфери інформаційних технологій. Проте існує велика кількість англійських ІТ-термінів, які утворюються за різними моделями (з прийменниками чи без). Терміни, утворені таким способом є поодинокими винятками. Однак різноманіття таких конструкцій призводить до низької продуктивності кожної окремої структурної моделі. Саме тому ми не розглядали їх переклади, проте вони ввійшли до загальної кількості ІТ-ТСС.

Таблиця 2 Продуктивність англійських ТСС сфери ІТ на матеріалі текстів Google

Структурні моделі англійських термінів-словосполучень	Абсолютна кількість термінів-слово-сполучень	Кількість термінів-словосполучень, % від загальної кількості термінів	Приклади
N + N	105	61	<i>domainextension</i>

N + N + N	10	5,8	<i>GoogleBookSearch</i>
N prep N	5	2,9	<i>Termsofservice</i>
N + Adj (N) + Adj	2	1,2	<i>Google Advertising Professional</i>
N + Adj + N	1	0,6	<i>Google Advertising Program</i>
N + N (prep) N	3	1,85	<i>GoogleToolbarforEnterprise</i>
N + N prep	1	0,6	<i>search history for</i>
prep N (prep)	2	1,2	<i>by Google</i>
Adj + N	19	11	<i>cached link</i>
Adj + Adj	1	0,6	<i>lastupdated</i>
Adj + N + N	2	1,2	<i>PersonalizedGoogleHomepage</i>
Adv + Adj + N	1	0,6	<i>Frequently Asked Questions</i>
Adv prep Adj	1	0,6	<i>back to top</i>
V + N	3	1,85	<i>to return results</i>
V prep	6	3,55	<i>provided by</i>
V + Adv	1	0,6	<i>to return only</i>
V + N prep	1	0,6	<i>to send email to</i>
V + Pron	2	1,2	<i>contact us</i>
V + Adj	3	1,85	<i>to feel free</i>
Adv + N	2	1,2	<i>more info</i>

Структурно-зіставний аналіз перекладу ТСС сфери ІТ на матеріалі стандартизованих текстів корпорації Google показав, що, на відміну від перекладу простих, похідних та складних ІТ-термінів, ступінь подібності структур ТСС при перекладі не дуже схожий.

Як і в англійській автомобільній терміносистемі, найпродуктивнішою виявилася модель N + N [4: 19].

Таблиця 3 Статистичні дані відносно передавання ТСС, утворених за моделлю N + N

Структурна модель англійського ТСС	Структурна модель відповідних українських ТСС	Кількість перекладів за даною схемою, %	Приклад
N + N	N + N	65,7	<i>userinterface – інтерфейс користувача</i>
N + N	Adj + N (+ N)	14,3	<i>networksettings – мережеві налаштування</i>
N + N	N + Adj + N	1,9	<i>loginemail – адреса електронної пошти</i>
N + N	N	10,5	<i>checkbox – прапорець</i>
N + N	Nprep Adj (N) + N	1,9	<i>contentpage – сторінка в тематичній мережі</i>
N + N	N prep N	3,8	<i>excerptpage – сторінка з цитатою</i>
N + N	N+ N + N	1,9	<i>GoogleToolbar – Панель інструментів Google</i>

Як показують дані Таблиці 3, при інваріантному плані вмісту термінів-еквівалентів сфери ІТ українська та англійська мови виражають його різними граматичними способами. В плані міжсистемного ізоморфізму є важливим той факт, що зі 105 варіантів перекладів термінів, утворених за цією моделлю, в 65,7 % структура зовсім не змінилась.

В 65,7 % випадках ТСС МО та відповідні їм ТСС в МП мають однакове граматичне вираження, тобто структура терміна не змінюється в перекладі.

Лише в деяких випадках в тексті перекладу спостерігається лінійне відтворення вихідних терміноелементів (Рис. 1):

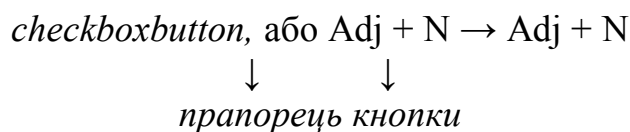

Рис. 1

Лексичний зміст вихідних ТСС відтворюється в МП, як правило, нелінійно (Рис. 2):

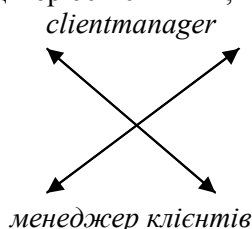

Рис. 2

Переклад супроводжувався перегрупованням лексичних компонентів або трансформацією пермутації. У зв'язку з цим А.Д. Швейцер відмічає: "...Саме по собі об'єднання тих чи інших семантичних компонентів в межах окремих слів чи навіть значень слова представляє собою більш чи менш випадковий факт, який визначається специфікою тієї чи іншої мови" і відносить до цього випадку відоме математичне правило: "Від зміни місць доданків сума не змінюється" [10: 97].

У деяких варіантах трансформацій мають місце переклади зі збільшенням кількості елементів ТСС в МП (*contentpage* – сторінка в тематичній мережі). Назвемо таке явище розширенням ТСС (80%). В інших випадках кількість елементів ТСС в перекладі менше ніж в оригіналі (*radiobutton* – перемикач, *webforgery* – фальсифікація), тут має місце компресія ТСС (20%). У випадках розширення та компресії ТСС "... очевидно прослідковуються процеси додавання чи опущення семантичних компонентів, які можна втілити в розширення чи редукцію термінологічних словосполучень" [11: 65]. В англійських ТСС, внаслідок аналітичності англійської мови, тенденція до імплікації виражена більше ніж в українських. Тому в англо-українських перекладах термінології ми частіше зустрічаємо розширення ТСС в МП і додавання семантичних компонентів: *GoogleToolbar* – Панель інструментів Google. При компресії, як правило, опускається семантично менш значимий елемент ТСС: *checkboxbutton* – прапорець. Переважання семантичної значимості на противагу синтаксичній функції можна вважати закономірністю [8: 44-57].

Структурно-зіставні формули $N + N \rightarrow N$ та $N + N \rightarrow Adj + N (+ N)$ є також досить популярними граматичними моделями перекладу даної конструкції (10,5% та 14,3% відповідно). В усіх розглянутих нами випадках моделі $N + N \rightarrow Adj + N$ лексичний зміст передавався в МП лінійним шляхом, тобто граматичній трансформації в прикметник підлягав перший іменник конструкції $N + N$.

Розглянемо структурні відповідності, які виникають при перекладі ТСС, утворених за моделлю $Adj + N$. Це модель атрибутивного словосполучення "в найчистішому його вигляді" [1: 4]. Модель $Adj + N$ є найпродуктивнішою в різних терміносистемах, наприклад, лінгвістиці [6], фізіотерапії [7] тощо.

У лінгвістичній літературі помітним є той факт, що в межах спеціальних підмов атрибутивні ТСС відрізняються найбільшою стійкістю. Означення тут виступають в якості компонентів ТСС, які уточнюють зміст; вони виокремлюють поняття, виражене ядерним іменником, за додатковою ознакою. В терміносистемах підмов науки продуктивними є відносні прикметники, які за семантикою співвідносяться з дієсловами та іменниками [2]. Використання прикметників з „предметним” значенням сприяє уточненню змісту терміна, змістової диференціації ТСС і в той же час їх семантичної конденсації. Результати статистичного дослідження структурних варіантів перекладів ТСС, утворених за моделлю $Adj + N$, наведені в Таблиці 4.

Таблиця 4 Особливості перекладу та продуктивність ТСС, утворених за моделлю Adj + N

Структурна модель англійського ТСС	Структурна модель відповідних українських ТСС	Кількість перекладів за даною схемою, %	Приклад
Adj + N	Adj + N	84,2	<i>drop-down list – спадний список</i>
Adj + N	Adj + Adj + N	15,8	<i>personalizedhomepage – персональна домашня сторінка</i>

У деяких випадках відбулося розширення (15,8 %) терміна при відтворенні його форми в МП.

У досліджуваній нами терміносистемі значну групу складають ТСС, що мають у своєму складі дієслово (16 випадків, що становить 9,65 % від загальної кількості термінів).

У всіх випадках перекладу ТСС, що мають у своєму складі дієслово, лексичний зміст відтворюється лінійно.

Аналізуючи граматичні трансформації ТСС при перекладі, ми наголошували на явищі відносного розширення термінів, зумовленого не лише різницями систем МО та МП, але і загальною тенденцією до подовження тексту при перекладі, необхідністю приросту інформації в МП. В деяких випадках довжина ТСС збільшувалась внаслідок розкладання „склеєної форми” на компоненти, інакше кажучи, внаслідок заміни слова словосполученням.

В таблицях та тексті наводились дані про розширення ТСС у 72 випадках перекладу, у 80% співвіднесених ТСС (*personalizedHome – Персональна домашня сторінка*). Тенденція до збільшення довжини тексту при перекладі є закономірністю перекладу [3: 60]. Цій тенденції протистоїть тенденція до скорочення частини терміна при перекладі. Компресія ТСС спостерігається в 20% випадках перекладу.

Таким чином, ступінь подібності структур англійського та українського простих та похідних ІТ-термінів дуже високий (N → N, 56%; N/V → V, 22,8%; Adj → Adj, 7,2%), отже ці терміни зовсім не змінили свою структуру при перекладі на українську мову. Інші моделі (N → Wordcombination; N → Adj + N та ін.) дещо відрізняються – ІТ-терміни зберегли свою структуру в МП).

Дослідження ТСС галузі інформаційних технологій (40%) показало, що продуктивними моделями англійських ІТ-ТСС є N + N (61%), Adj + N (11%), Vprep (3,55%). Найпродуктивнішою серед усіх моделей (65,7%) є модель N + N. У 65,7% випадків ТСС МО та відповідні їм ТСС в МП мають однакове граматичне вираження, тобто структура терміна не змінюється в перекладі. Лексичний зміст ТСС відтворюється в МП, як правило, лінійно, однак, є випадки і нелінійного його відтворення в МП.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бархударов Л.С. Уровни языковой иерархии и перевод // Тетради переводчика, М., 1969, №6. – С. 149-157.
2. Бобринева Л.И. Активные процессы образования словосочетаний в системе физической терминологии русского и английского языков (субстативные словосочетания): Автореф. дис. ...канд. филол. наук. – Минск, 1978.
3. Гиндин Ю.Г. Проблема лишних слов при переводе научного и технического текста на английский язык // 3-й семинар по вопросам теории и практики перевода научной и технической лит-ры: Тез. докл. – М. – 1970.
4. Павлова О.И. Лексемные и фраземные средства терминологической номинации (на материале английской автомобильной терминосистемы): Автореф. дис. ...канд. филол. наук. К., 1985. – С. 7.
5. Письмиченко А.Н. Способы образования и перевод технических терминов в процессе развития терминотерминосистемы // Теория и практика перевода. – К., 1983. Вып. 9. – С. 30-38.
6. Сейфи Г.С. Вопросы сопоставительного исследования составных лингвистических терминов русского и английского языков: Автореф. дис. канд. филол. наук. Л., 1979. – С. 7.
7. Толикина Е.И. Синонимы или дублиеты / Е.И. Толикина // Исследование по русской терминологии. – М.: Наука, 1971. – С. 78-85.
8. Циткина Ф.А. Терминология и перевод (К основам сопоставительного терминоведения). – Львов, „Вища школа”, 1988 – 155 с.

9. Циткіна Ф.А. До питання про перекладність // Мовознавство. – 1979. – №5. – С. 64-69.
10. Швейцер А.Д. Возможна ли общая теория перевода // Тетради переводчика. – М. – 1970. – №7. – С. 44-57.
11. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика. – М.: „ВоенноеиздательствоМинистерстваОбороны”, 1973. – 280 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Бондаренко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу і загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія та практика перекладу, локалізація, термінознавство, лексична семантика.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ РЕАЛІЙ ЯК ЧАСТИНИ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ

Олена БОНДАРЕНКО (Слов'янськ, Україна)

У статті досліджено особливості перекладу реалій як частини безеквівалентної лексики. З'ясовано, що реалію як лексичне та перекладознавче явище не можна розглядати окремо від набагато ширшої категорії, безеквівалентної лексики. Уточнено зміст поняття "реалія" та проаналізовано типи реалій (за предметною ознакою, за місцевою ознакою та згідно з часовим поділом). Продемонстровано складності, пов'язані з відтворенням реалій та охарактеризовано ряд адекватних методів передачі реалій у перекладі, завдяки яким практично будь-який текст може бути передано засобами мови перекладу, а саме : транскодування, калькування, наближений переклад, елімінація національно-культурної специфіки, описовий переклад і гіпонімічний переклад.

Ключові слова : реалія, безеквівалентна лексика, транскодування, калькування, наближений переклад, елімінація національно-культурної специфіки, описовий переклад, гіпонімічний переклад.

The article deals with the investigation of the peculiarities of the translation of realia as a part of equivalent-lacking words. It has been found that realia as lexical and translational phenomenon can not be separated from a much wider category, equivalent-lacking words. The meaning of the notion "realia" has been specified in the article. The types of realia (by subject basis, by local basis and in accordance with a time division) have been analyzed. It has been demonstrated the difficulties associated with the translation of realia and the author has described a number of appropriate methods of the translation of realia, due to which almost any text can be transferred by means of the target language vocabulary, namely: transcoding, calque, approximate translation, elimination of national-cultural specificity, descriptive translation and generalization.

Key words : realia, equivalent-lacking words, transcoding, calque, approximate translation, elimination of national-cultural specificity, descriptive translation, generalization.

Постановка проблеми. Зіставлення словарного складу будь-якої іноземної та рідної мови дає змогу з'ясувати, що в іноземній мові поряд з мовними одиницями, що мають одиничні, або численні відповідності у мові перекладу (МП), є й такі лексичні і граматичні одиниці, що не мають прямих еквівалентів. Лінгвістичні одиниці іноземної мови, що не мають регулярних відповідностей у МП, мають назву безеквівалентних одиниць.

Як лінгвістичне явище реалії відносяться до категорії безеквівалентної лексики. Переклад реалій – частина великої і важливої проблеми передачі національного й історичного колориту, який своїм корінням сягає самого зародження теорії перекладу як самостійної дисципліни.

Як мовні засоби художнього зображення реалії являють собою мовні одиниці, якими однаковою мірою користуються як письменники, автори оригінальних художніх творів, так і перекладачі белетристики. Головною метою перекладача у процесі передачі реалій є відображення їх у МП таким чином, щоб читач міг чітко уявити конкретне поняття, вималювати для себе ту картину, що відповідала б реалії у мові оригіналу (МО).

Проблема перекладу реалій вважається однією з найголовніших та найскладніших у міжкультурному аспекті перекладу та дослідженнях національно-культурної специфіки мови і мовленнєвої діяльності [11 : 485].

Якщо мовне і культурне розмаїття сьогодні визначене як багатство цивілізації, то саме переклад працює на його збереження. Переклад виступає як засіб захисту національних мов і культур, даючи імпульси для їхнього саморозвитку і водночас вберігаючи їх від надмірного іншомовного впливу У межах безеквівалентної лексики реалії виділяються в окрему перекладознавчу категорію і належать до найменш вивчених лінгвістичних одиниць, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень. Проблему безеквівалентної лексики досліджували Г.В. Чернов, Л.К. Латишев, А.В. Суперанська, Т.Р. Левицька, А.М. Фітерман. Проблемами перекладу реалій також займалися А.В. Федоров, Л.Н. Соболев, В.Н. Комісаров, Я.І. Рецкер, А.Д. Швейцер, О.Ф. Бурбак, Л. С. Бархударов, А. А. Мороз, І. В. Корунець. Праця С. Влахова, С. Флорина “Непереводимое в переводе ” (1980) лишається однією із найважливіших стосовно цього питання. З-поміж власне українських дослідників не можна не назвати Р. П. Зорівчак і її ґрунтовну працю “Реалія і переклад” (1989).

Формулювання мети статті та постановка завдань. Мета статті полягає в дослідженні особливостей перекладу реалій як частини безеквівалентної лексики. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: визначити місце реалії в системі безеквівалентної лексики; уточнити зміст поняття “реалія” та проаналізувати типи реалій; продемонструвати складності, пов’язані з відтворенням реалій та безеквівалентної лексики; охарактеризувати засоби і особливості перекладу реалій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалію як лексичне та перекладознавче явище не можна розглядати окремо від набагато ширшої категорії безеквівалентної лексики. Під цим поняттям, упровадженим в обіг Л. К. Латишевим, маються на увазі “слова і стійкі словосполучення мови оригіналу, яким у мові перекладу немає перекладацької відповідності у вигляді лексичної одиниці (слова, стійкого словосполучення)” [6 : 51–52].

Безеквівалентна лексика, як зазначає А. В. Суперанська, головним чином, виявляється серед “неологізмів, серед слів, які називають специфічні поняття і реалії, і серед маловідомих імен і назв, для яких треба створювати оказіональні відповідності в процесі перекладу” [8 : 468]. А. В. Суперанська також відносить до безеквівалентної лексики “імена людей, прізвиська тварин, географічні назви, назви рослин, історичних подій, документів, організацій, партій, символів, транспортних засобів та ін.” [8 : 472–476].

С. Влахов і С. Флорин вважають, що до складу безеквівалентної лексики входять терміни, вигуки, звукоімітації, екзотизми, аббревіатури, звернення, фразеологізми та реалії [2 : 43].

У перекладознавчих працях слово “реалія” як термін вжив відомий фахівець А.В. Федоров у дослідженні “О художественном переводе” (1941) [10 : 43]. Характеризуючи перекладацьку працю, автор зазначає: “це діяльність, що вимагає певних знань, не тільки практично мовних, а й літературознавчих і історико-лінгвістичних, не кажучи вже про необхідність широкого культурного світогляду, що дозволяє ... усвідомити всі особливості соціальних умов... історичні і географічні реалії і та ін.” [10 : 23].

У 1952 році відомий лінгвіст Л. Н. Соболев уперше дав визначення терміна “реалія” як лексичної одиниці: “Терміном “реалії” позначають побутові і специфічно національні слова й звороти, що не мають еквівалентів у побуті, а отже, і в мовах інших народів” [7 : 24].

В українському перекладознавстві термін “реалія” вперше вжив О. Кундзіч у 1954 році у праці “Перекладацька мисль і перекладацький недомисел”, підкреслюючи при цьому неможливість перекладу реалій: “Я схильний вважати народні пісні аналогічними реаліям даного народу, що, як правило, не перекладаються” [5 : 104].

Радянський лінгвіст Л. С. Бархударов вважав реаліями “слова, які позначають предмети, поняття і ситуації, які не існують в практичному досвіді людей, які говорять на іншій мові, а саме: страви національної кухні, різноманіття народного одягу та взуття, народні танці, політичні заклади і суспільні явища” [1 : 79].

У нашому дослідженні ми будемо користуватися визначенням реалій, яке дали болгарські перекладознавці, С. Влахов та С. Флорин, у своїй праці “Непереводимое в переводе” (1980) : “Це слова і словосполучення, що називають об’єкти, характерні для життя (побуту, культури, соціального й історичного розвитку) одного народу і чужі для іншого; вони, як правило, не мають точних відповідностей (еквівалентів) у інших мовах, а, отже, не піддаються перекладу на загальних підставах, вимагаючи особливого підходу.” [2 : 43].

Щодо структури реалій, то у перекладознавців немає щодо цього єдиної думки. В результаті оглядового аналізу висловів фахівців стосовно структури реалій, можемо зробити висновок, що реаліями можуть бути як окремі слова, так і словосполучення, як речення, так і скорочення (аббревіатури), а, інколи, навіть фразеологічні звороти.

Багато вчених-перекладознавців намагалися розробити свої класифікації реалій, але найбільш розгорнутою та вдалою, на нашу думку, є класифікація С. Влахова та С. Флорина.

Вони класифікували реалії за предметною ознакою, виокремивши наступні підтипи:

1. Географічні – *moor, creek, hurricane*;

2. Етнографічні (побут, праця, мистецтво і культура, етнічні об'єкти) – *kilt, shebeen, bootlegger*;

3. Суспільно-політичні (адміністративно-територіальний устрій, органи та носії влади, суспільно-політичне життя, військові реалії) – *county, farthing, alderman, sheriff, Whigs, Tory, Lord-Chancellor*.

За місцевою ознакою науковці розподілили реалії наступним чином:

1. В площині однієї мови (свої та чужі реалії) – *ale, snap-dragon*;

2. В площині пари мов (зовнішні та внутрішні реалії) – *sombrero, cowboy*.

Згідно з часовим поділом, у найзагальніших рисах усі реалії, за визначенням С. Влахова та С. Флорина, поділяються на сучасні й історичні – *collectivization, Gulag, Eton, pop-corn* [3: 68].

Як же повинен поводитися з реаліями перекладач? Застосування засобів перекладу залежить від характеру тексту та від важливості реалії в контексті, від характеру реалії та від МО і МП, а також від читача перекладу.

Правильний переклад специфічної лексики англійської мови передбачає врахування особливостей одиниць МО, їх денотативної і конотативної семантики, структурних якостей. Стосовно перекладу реалій виконання вищезгаданого є винятково складним, адже клас реалій тісно пов'язаний з процесом використання нестандартної лексики: сленгізмів, арготизмів, вульгаризмів і жаргонізмів, що викликає різницю сприйняття залежно від конкретної мовленнєвої ситуації.

Важливою умовою адекватного відтворення реалій є їх глибоке знання. Під час перекладу тексту з іноземної мови, який відображає національно-культурні стереотипи людських відносин, звичаїв і подій, перекладачеві необхідно використовувати ресурси знання рідної мови, уявляти, як були б названі рідною мовою ті чи інші явища, якщо б вони існували в житті його народу. Коли у перекладача є правильне уявлення про реалію та її контекстуальне використання, йому легше знайти адекватний відповідник цієї реалії в перекладі [3 : 84].

Під час відбору необхідного прийому перекладу необхідно приділити особливу увагу місцю, подачі та осмисленню незнайомої реалії в оригіналі. Незнайомою найчастіше є чужа реалія. Автор вводить її до тексту під час опису нової для носія даної мови дійсності, наприклад, у романі з життя такого-то народу, в такій-то країні, розповідаючи про чужий для читача побут у тому чи іншому епізоді. Ці незнайомі читачеві слова вимагають такої подачі, яка дозволила б йому сприйняти явище або предмет, що описується, відчувши разом з тим той характерний місцевий або національний історичний колорит, заради якого і допущені в текст ці чужорідні елементи.

Отже, можна зробити висновок про те, що найбільш вдалими потрібно вважати таке введення до тексту незнайомої реалії, яке забезпечило б її цілком природне, невимушене сприйняття читачем без застосування з боку автора особливих засобів її осмислення.

Пропонуємо розглянути основні шляхи перекладу реалій. Аналіз наукової лінгвістичної літератури [1; 4; 10] дозволив нам серед найуживаніших відзначити такі:

1. Транскодування. Це такий спосіб перекладу, коли звукова та/або графічна форма слова МО передається засобами абетки МП. Дуже часто транскодування застосовується під час перекладу інтернаціональних реалій. Головною позитивною якістю транскодування є його максимальна стислість. Завдяки транскрипції та транслітерації створюється певний експресивний потенціал: у контексті слів рідної мови транскрибоване слово виділяється як чуже, надає предмету, який воно позначає, конотацій небуденності, оригінальності. Але все ж використовувати цей прийом треба дуже обережно, бо перенасиченість тексту транскодованими реаліями не зближує читача з оригіналом, а навпаки віддаляє.

Це, наприклад, стосується російських та українських слів – *баба, бабка, бандура, борці, козак, гетьман, голубці, гопак, каша, ковбаса, пироги, писанка, тачанка, вареники*,

запозичених в англійську мову, зокрема через посередництво канадського національного варіанта англійської мови (*baba, babka, bandura, borsch, Cossack, hetman, holubtsi, hopak, kasha, kubasa, perogy, pysanka, tachanka, varenyky*) [12]. Вадою цього методу є те, що механічна передача безеквівалентної одиниці не завжди дає змогу розкрити суть для отримувача перекладу, і транслітероване слово ризикує лишитися взагалі незрозумілим.

2. Калькування. Під терміном калькування розуміється дослівний або буквальний переклад – *bluebook* (збірник документів, що видається з санкції парламенту Великої Британії в синіх палітурках). Часто використовується і напівкалькування, що являє собою часткове запозичення слів та виразів, які складаються частково з елементів МО, частково з елементів МП [4 : 163]. Калькування характеризується високим рівнем “механістичності”, що ж стосується міри розкриття описуваного явища з допомогою цього прийому, то він залежить від того, наскільки конструкція самої безеквівалентної одиниці, яка також називається внутрішньою формою, відображає те, що вона означає.

3. Наближений переклад. Сутність цього прийому полягає в тому, що замість іноземної реалії перекладач використовує реалію мови перекладу, яка за визначенням має свою власну національну специфіку, проте водночас має багато спільного із реалією мови оригіналу. Наприклад, *Father Frost / Santa Claus – Дід Мороз / Святий Миколай*. Чесноту наближеного перекладу є його зрозумілість для отримувача, якому як перекладацький еквівалент пропонується його “рідне” поняття. Однак користуватися цим методом слід обережно, тому що в його суті закладена семантична неточність. Скажімо, навіть такі близькі поняття, як *Santa Claus* і *Святий Миколай* є відмінними на рівні конотацій: зовнішній вигляд персонажів, спосіб отримання дитиною подарунка, час появи тощо.

4. Елімінація національно-культурної специфіки. Прийом близький до наведених вище і полягає в тому, що під час перекладу реалії її національно-культурна специфіка цілковито опускається. Наприклад, *sir, Mr. – пан; lady, Mrs. – пані* [4 : 167].

5. Описовий переклад. У випадках, коли в українській мові відсутня еквівалентна або варіантна відповідність англійському слову, застосовується описовий (або пояснювальний) переклад. Це такий прийом перекладу, коли слово замінюється в мові перекладу словосполученням, яке адекватно передає зміст цього слова, при цьому опис не повинен бути надто докладним і складним. По суті це не стільки переклад, як більш або менш широке тлумачення значення англійського слова, наприклад: *тринадцята зарплата – annual bonus payment; breadline – черга безробітних за безплатним провтантом*.

6. Гіпонімічний переклад. Термін “гіпонімія” впровадив у мовознавство Дж. Лайенз для позначення видо-родових відношень. В. С. Виноградов і А. В. Федоров застосували цей термін у перекладознавстві, назвавши “гіпонімічним” такий переклад, при якому видове поняття мови-джерела передається родовим мови приймача. Отже, гіперонім не відтворює усього обсягу семантики гіпоніма, а лише наближає до неї. За своїм значенням – це прийом генералізації, який дуже часто використовується. Він дозволяє відмовитись від транскрипції та провести заміну понять, різниця між якими в умовах даного контексту незначна [10: 167]. Наприклад: *козацьке зодчество – Cossack steppe architecture; гімнастерка – soldier's blouse*.

Щодо вибору того чи іншого перекладацького прийому, то це справа саме для перекладача, оскільки одне з його головних завдань полягає в максимально повній передачі змісту оригіналу

Відмінності в системах мови оригіналу і мови перекладу і особливості створення текстів кожною з цих мов у різному ступені можуть обмежувати можливість повного збереження в перекладі змісту оригіналу. Завдання перекладача – якнайповніше зберегти інформацію, що міститься в оригінальному тексті. Для цього він повинен володіти фоновими знаннями, якими володіють “носії” вихідної мови. Тому успішне виконання функцій перекладача передбачає всебічне знайомство з історією, культурою, літературою, звичаями, сучасним життям та іншими реаліями народу, що говорить мовою оригіналу. Іншими словами, основною вимогою до повноцінного перекладу є знання перекладачем реалій або конкретних умов життя і побуту країни, з мови якої здійснюється адаптація.

Висновки. Реалія – специфічне лінгвістичне явище, яке особливо чітко виявляється в різного роду міжкультурних зв'язках, одним із яких є переклад художньої літератури. На

сучасному етапі розвитку лінгвістики та перекладознавства вже нагромаджено певний досвід аналізу, класифікації та загалом виокремлення безеквівалентної лексики в текстах мов оригіналу і, зокрема, реалій як її структурного типу. Наукою також було розроблено ряд адекватних методів передачі реалій у перекладі, завдяки яким практично будь-який текст може бути передано засобами мови перекладу, а саме: транскодування, калькування, наближений переклад, елімінація національно-культурної специфіки, описовий переклад і гіпонімічний переклад. Завдяки їм теорія та практика перекладу пропонує адекватні засоби подолання лінгвокультурного бар'єра, незважаючи на те, що реалія вважається одним із чинників, що ускладнюють його.

Водночас проблема передачі української безеквівалентної лексики в цілому і реалій зокрема залишається однією з найбільш нагальних у сучасній мовній практиці через відчутні розбіжності між різними системами транскодування, прийнятими як у світі, так і власне в Україні, що і визначає перспективи подальших розвідок стосовно цього питання.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л. С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1976. – 240 с.
2. Влахов С. Непереводимое в переводе. / С. Влахов, С. Флорин. – М.: «Международные отношения», 1980. – 343 с.
3. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози) / Р. П. Зорівчак. – Л. : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 215 с.
4. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник / І. В. Корунець. – Вінниця : Нова Книга, 2001. – 448 с.
5. Кундзіч О. Перекладацька мисль і перекладацький недомисел / О. Кундзіч // Вітчизна. – 1955. – № 1. – С. 138–164.
6. Лагышев Л. К. Технология перевода : учеб. пособ. по подготовке переводчиков (с нем. языка) / Л. К. Лагышев. – М. : НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. – 280 с.
7. Соболев Л. Н. Пособие по переводу с русского языка на французский / Л. Н. Соболев. – М.: Изд. лит. на иностр. яз., 1952. – 281 с.
8. Суперанская А. В. Принципы передачи безэквивалентной лексики/ А. В. Суперанская // Великобритания, лингвострановедческий словарь. – М., 1978. – С. 468-476.
9. Федоров А. В. Основы общей теории перевода/ А. В. Федоров. – М.: ООО Филология три, 2002. – 416 с.
10. Федоров А. В. О художественном переводе / А. В. Федоров. – Л.: ОГИЗ -изд-во худ. лит-ры, 1941 – 259 с.
11. Чердниченко О. І. Міжкультурні аспекти перекладу / О. І. Чердниченко // Мовні і концептуальні картини світу. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2001. – 485 с.
12. List of English words of Ukrainian origin // Wikipedia, the Free Encyclopedia, 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_English_words_of_Ukrainian_origin.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Бондаренко – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: проблеми адекватного перекладу, історія художнього перекладу в Європі.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИСУДКА У ПЕРЕКЛАДІ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ

Олена ВЕЛИКОДСЬКА (Київ, Україна)

Стаття присвячена аналізу та класифікації трансформацій присудків англійських речень в українських перекладах.

Ключові слова: англо-українській переклад, класифікація трансформацій присудка, адекватність перекладу.

The article aims at providing a comprehensive analysis and classification of the transformations which predicates undergo in the process of translation from English into Ukrainian.

Keywords: English-Ukrainian translation, classification of predicate transformations, the adequacy of translation.

Нерідко, при перекладі іншомовного тексту основна увага приділяється адекватній передачі лексичного тезаурусу: фразеології, “хибних друзів перекладача”, лінгвокраїнознавчих реалій тощо. Вони справді становлять певні труднощі при перекладі, але не менш важливим і складним є правильна передача у перекладі граматичних елементів

та конструкцій. Оскільки присудок є предикативним та семантичним центром речення, передача його значення є одним із чинників, які зумовлюють адекватне відтворення загальної семантики вихідного висловлювання у цільовому тексті. Тому важливим видається дослідити трансформації, яких зазнає присудок у процесі перекладу.

Предметом дослідження є сутність, типи, види, умови, причини та інші характеристики перекладацької присудкової трансформації. Аналіз досліджуваного матеріалу (проаналізовано 3000 пар речень) здійснювався за допомогою загальнонаукових методів якісного та кількісного аналізу, який дозволив виявити найпоширеніші види трансформацій присудків при перекладі. Таксономічний аналіз застосовано для виявлення типів та видів трансформацій присудка. Метод перекладознавчого зіставлення використовувався з метою виявлення спільних та специфічних випадків застосування трансформацій присудків у перекладі. Структурно-семантичний та синтаксичний аналізи дозволили виявити особливості змісту та будови речень оригіналу і перекладу. Трансформаційний аналіз застосовано для встановлення характеру змін англійських присудків в українському перекладі. За допомогою контекстуального аналізу встановлювалася обумовленість трансформації присудка особливостями контексту присудка та речення.

Проблеми як еквівалентності, так і адекватності (як пов'язані явища) перекладу завжди були у центрі уваги як теоретиків, так і практиків перекладу [7; 8; 12; 9: 11]. І хоча увага приділялась в основному лексичним відповідникам, пошукам семантичних тотожностей та компенсаторних механізмів у мові перекладу, інший, не менш важливий аспект – граматики – залишався без належної уваги. Розвиток поглядів на мовну компетенцію та мовну реалізацію [10], а також функціональної граматики [3-6], лінгвістики тексту та численні семантичні дослідження [1; 2] поставили питання адекватності, еквівалентності граматичних категорій. Адекватність орієнтована на текст, спираючись на реальну практику перекладу, яка часто не допускає повної передачі всього комунікативно-функціонального змісту оригіналу. Важливо зробити висновок, що вимоги адекватності мають оптимальний характер, інакше кажучи, переклад може бути адекватним навіть тоді, коли текст перекладу еквівалентний вихідному хоча б на одному із семіотичних рівнів або в одному з функціональних вимірювань.

Для адекватного перекладу, характерними особливостями якого є точна передача тексту оригіналу, ясність, відповідність нормам української мови, необхідно починати аналіз речення з головних членів речення. Дієслово є центральною частиною мови і поруч з іменем (іменником) несе основне функціональне навантаження в оформленні комунікативних одиниць – висловлювань.

Наведемо визначення перекладацької присудкової трансформації: перекладацька трансформація присудка англійського речення – це лексична, граматична або лексико-граматична трансформація присудка оригіналу за умови відсутності можливості використання прямого відповідника з метою збереження смислу та комунікативного ефекту вихідного речення. Необхідність застосування трансформації присудка виникає з комунікативних, стилістичних, граматичних та семантичних причин. Через незбіг лексичних систем двох мов, а саме, смислової структури слова, смислового об'єму слова та різниці в лексичній сполучуваності слів, перекладачеві доводиться робити лексико-семантичні перетворення. Крім того, особливу роль відіграє контекст. Контекстуальне значення слова залежить від його значення та від семантики слів, які з ним сполучуються. Оскільки за нашим визначенням трансформація присудка – це лексична, граматична або лексико-граматична трансформація, то звідси можна навести певну типологію перекладацьких операцій притаманних, або краще сказати, “діючих” (ті що найчастіше і продуктивніше застосовуються) при перекладі присудків оригінальних (англійських) речень українською мовою.

Наведення цієї типології зумовлене певними причинами: по-перше, на наш погляд, “звузити” початковий етап перекладу (пов'язаний з визначенням труднощів граматичного порядку всього речення (абзацу) тощо) до визначення трансформації присудка в реченні та одночасно “розширити” (не обмежуватись) визначення трансформації присудка як тільки граматичної (лексичної). По-друге, слід зазначити, що на теперішньому етапі розвитку ще не існує докладного систематичного аналізу граматичних трансформацій і, відповідно, місце

трансформацій присудків серед інших граматичних трансформацій залишається невизначеним, не розроблена також їх докладна класифікація.

Лексичні, морфологічні, синтаксичні, узусні та стилістичні відмінності дієслівних форм в англійській і українській мовах зумовлюють використання перекладацьких трансформацій у перекладі з англійської мови українською мовою. При перекладі англійського присудка у формі *indefinite* можна використовувати, залежно від контексту, форму доконаного або недоконаного виду. При перекладі дієслівних форм *Perfect* по можливості використовують доконаний вид, але у більшості випадків присудок у *Present Perfect* слід перекладати дієслівною формою минулого часу та формою доконаного виду (іноді зі словом “вже”). Форма *Present Perfect* може перекладається формою недоконаного виду (у цьому випадку у реченні зазначають деякій період здійснення дії). Різниця у вживанні *Past Indefinite* та *Present Perfect*, полягає в тому, що якщо автора цікавить результат дії, а не час її здійснення, то використовується *Present Perfect*, якщо ж його цікавить, коли відбулась дія, то – *Past Indefinite*, які однаково перекладаються українською мовою формою минулого часу. Присудок у формі *Continuous* в українському перекладі повинен бути у формі недоконаного виду.

Трансформаціям можуть підлягати будь-які граматичні форми, у тому числі й ті, що в інших контекстах мають прямий відповідник у цільовій мові. Частковий збіг або незбіг у значенні та вживанні відповідних форм та конструкцій також потребує застосування граматичних трансформацій. До них належать такі явища, як частковий незбіг пасивної конструкції, частковий незбіг форм інфінітива, деякі розбіжності у вираженні модальності тощо.

Усі трансформації присудків в англо-українському перекладі можна поділити на три типи: 1) лексико-семантичні трансформації присудка, 2) морфологічні трансформації присудка та 3) лексико-граматичні трансформації присудка. Лексико-семантичні трансформації передбачають контекстуальну заміну присудка, при цьому перекладні відповідники є не прямими словниковими, а контекстуальними. Нерідко контекстуальна заміна присудка відбувається у формі генералізації або конкретизації значення присудка. Більш поширеною є трансформація конкретизації (12,3%), ніж генералізації (2,9%). Серед морфологічних трансформацій присудка, коли у перекладі українською мовою змінюється лише категорія англійського дієслова-присудка, можна зазначити такі: 1) Заміна пасивної форми дієслова-присудка на присудок, виражений зворотним дієсловом. Підставою застосування такої трансформації є те, що українська зворотна форма дієслова споріднена з формою медіопасиву, який, у свою чергу, споріднений з пасивною формою. 2) Заміна пасивної форми дієслова-присудка на активну форму. За такої трансформації пасивна форма англійського дієслова змінюється на неозначено-особову або власне особову активну форму українського дієслова-присудка. До подібного роду заміни вдаються у 5,3% розглянутих випадків.

До лексико-граматичних видів присудкової трансформації належать додавання і вилучення присудка, заміна одного виду присудка на інший та заміна присудка на інший член речення, зокрема на обставину. До трансформації заміни англійського присудка на інший член речення (обставину, додаток, означення) вдаються у 7% розглянутих випадків. За нашими спостереженнями, додавання присудка відбувається у випадках заміни в реченні оригіналу на словосполученням, герундіальним та інфінітивним зворотом, а також еліптизованих фрагментів підрядних речень, що вводяться сполучником *if* (які відсутні в українській мові) та означення-інфінітива на речення у перекладі, що містить додаткове дієслово-присудок, що становить 5,5% від загальної кількості розглянутих випадків. Нерідко у перекладі застосовується також і зворотна трансформація – трансформація вилучення присудка, відбувається тоді, коли речення оригіналу замінюється на словосполучення або слово чи коли дієслово-присудок замінюється на неозначену форму дієслова (інфінітив), трансформація вилучення застосовується у 5,2% від загальної кількості розглянутих випадків.

Досить поширеною лексико-граматичною присудковою трансформацією у перекладі з англійської мови українською є заміна складеного іменного присудка на простий дієслівний

присудок; заміна складного модального присудка на простий дієслівний присудок є досить поширеною (5,1%) в англо-українському перекладі тому, що в англійській та українській мовах дещо по-різному позначаються фази процесу сприйняття або розумової дії і трактується та виражається модальність дії (наприклад, в англійській мові запитування дозволу виражається сполученням модального дієслова *shall* та інфінітива, тоді як в українській мові – лише неозначеною формою дієслова). Така трансформація типова у випадку англійських складних модальних дієслівних присудків з модальними дієсловами *can, could, will, would* та *shall*.

Не досить поширеними видами присудкової трансформації в англо-українському перекладі є також такі: 1) заміна складного модального присудка на предикативний прислівник; 2) заміна складного дієслівного присудка на простий присудок. Така трансформація відбувається тоді, коли в англійському реченні вжито емпатичне дієслово *do* (прямий дієслівний відповідник якого відсутній в українській мові) або складний дієслівний модальний присудок з модальним дієсловом *will* та інфінітивом *have*; 3) заміна складного модального присудка на складений іменний присудок (менше 1%). Така присудкова трансформація зумовлена незбігом вираження модальності в англійській та українській мовах на певних ділянках будови мов – там, де в англійській мові слід вживати модальне дієслово, в українській мові модальність не виражається; 4) заміна складного модально-фазового присудка на складний фазовий присудок. Застосування такої присудкової трансформації зумовлене розбіжностями у сферах модальності англійської та української мов – там, де в англійській мові слід вживати модальне дієслово *would*, в українській мові модальність не виражається; 5) заміна простого дієслівного присудка на складений іменний присудок. Ця присудкова трансформація можлива тому, що простий дієслівний присудок може бути синонімічним складеному іменному присудку як в межах однієї мови, так і в межах двох мов; 6) заміна складного модального дієслівного присудка на складений іменний присудок; 7) заміна складного модального дієслівного присудка на простий присудок, виражений предикативним прислівником; 8) заміна складеного іменного присудка на простий дієслівний присудок; 9) заміна складеного іменного присудка на складний модальний присудок. Така трансформація застосовується відносно рідко, як правило, у випадку перекладу англійських речень із складеним іменним присудком та означенням-інфінітивом до іменника; 10) заміна складного модально-складеного іменного присудка на складений іменний присудок. Як і попередній вид присудкової трансформації, цей вид трансформації зумовлений різницею у сферах експліцитної модальності в англійській та українській мовах. З погляду на кількість слів, що виражають присудок, можна виділити такі види трансформації присудка в англо-українському перекладі: 1) заміна присудка-універба на двослівний присудок, яка є досить типовою і для внутрішньомовних, і міжмовних трансформацій у перекладі, у тому числі заміна однослівного присудка на двослівний присудок, що складається з дієслова та іменника; 2) заміна двослівного присудка на присудок-універб.

Головні причини граматичних трансформацій присудка у перекладі такі: А) Системні розбіжності між двома мовами: трансформації у разі відсутності граматичних еквівалентів у мові перекладу (англійські інфінітивні комплекси та конструкції; особливі випадки використання герундія); трансформації, обумовлені розбіжностями значень або різницею вживання граматичних еквівалентів в мові перекладу (розбіжності у часових формах дієслова також призводять до трансформації присудка у перекладі); морфологічні трансформації, пов'язані з різницею у словотворенні в англійській та українській мовах. Слід зазначити, зокрема, що суттєвими ознаками англійського словотвору порівняно з українським є значна продуктивність суфікса *-er* та наявність такого способу словотворення, як конверсія, що може зумовлювати застосування трансформації присудка у перекладі.

Б) Лексичні трансформації при перекладі з англійської мови на українську (різниця у сполучуваності слів; стилістичні відмінності двох мов; відмінності у традиціях мовлення). Саме імпліцитність може призвести до контекстуальних невідповідностей та до необхідності застосовувати трансформаційні способи перекладу. Стилiстичні відмінності двох мов, що виявляються у використанні певних граматичних категорій, зміні порядку присудків у

реченні, також зумовлюють застосування трансформацій присудка.

Аналіз матеріалу дослідження свідчить про те, що у розумінні перекладацької присудкової трансформації слід внести деякі уточнення, зокрема, до їх складу слід зарахувати додавання присудка, заміну дієслова словосполученням тощо, що дозволяє значно ширше поглянути на цю проблему.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика: синонимические средства языка / Юрий Дереникович Апресян. – М.: Школа “Яз. рус. культуры”: Вост. лит., 1995. – 472 с.
2. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл. Логико-семантические проблемы. / Нина Давидовна Арутюнова. – М.: Наука, 1976. – 383 с.
3. Бондарко А. В. Вид и время русского глагола (значение и употребление). / Александр Владимирович Бондарко. – М.: Наука, 1971. – 239 с.
4. Бондарко А. В. Глагольный вид в высказывании: признак “возникновение новой ситуации” / А. В. Бондарко // Russian Linguistics. – Л., 1993. – Vol. XVI. – С. 37-44.
5. Бондарко А. В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии. / Александр Владимирович Бондарко. – Л.: Наука, 1983. – 208 с.
6. Бондарко А. В. Проблемы грамматической семантики и русской аспектологии / Александр Владимирович Бондарко. – СПб.: Изд-во СПб. Университета, 1996. – 220 с.
7. Бреус Е. В. Основы теории и практики перевода с русского языка на английский: [учебное пособие] / Евгений Васильевич Бреус. – [2-е изд., испр. и доп.] – М.: Изд-во УРАО, 2000. – 208 с.
8. Бреус Е. В. Теория и практика перевода с английского языка на русский: учебное пособие. Ч. 1 / Евгений Васильевич Бреус. – М.: Изд-во УРАО, 2001. – 104 с.
9. Найда Ю.А. К науке переводить // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике / Ю. А. Найда. – М., 1978. – С.114-137.
10. Хомский Н. О природе и языке. С очерком «Секулярное священство и опасности, которые таит демократия» / Ноам Хомский; [пер. с англ.]. – М.: КомКнига, 2005. – 288 с.
11. Чернявская В. Е. Научный текст и его филологическая интерпретация: учеб. пособие по спецкурсу / Валерия Евгеньевна Чернявская. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. гос. ун-та экономики и финансов, 2002. – 88 с.
12. Crystal D. The Cambridge encyclopedia of Language / David Crystal. – [2-nd edition.]. – Cambridge, etc.: Cambridge University Press, 1997. – 480 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Великодська – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3 факультету лінгвістики національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».

Наукові інтереси: проблеми перекладацької еквівалентності та адекватності, загальна теорія перекладу, зокрема її трансформаційний аспект.

ФОРЕНІЗАЦІЯ ТА ДОМЕСТИКАЦІЯ ЯК СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ

Ольга ВОЛЧЕНКО (Миколаїв, Україна)

У статті розглядаються форенізація та доместикація як стратегії лінгвокультурної адаптації тексту під час перекладу. Також досліджуються прийоми цих стратегій.

Ключові слова: адаптація, форенізація, доместикація, прийоми перекладу, транскрипція, транслітерація, калькування.

Foreignization and domestication are examined in the article as the strategies of text linguistics and cultural adaptation in translation. Different translation means of these strategies are also under the study.

Key words: adaptation, foreignization, domestication, translation means, transcription, transliteration, loan translation.

Роль перекладу, який у всі часи виконував найважливішу соціальну функцію міжмовного спілкування, сприяючи не лише швидкому розповсюдженню й обміну інформацією у людському середовищі, але й взаєморозумінню між людьми, набуває особливої актуальності в сучасних умовах розвитку України. Жвавий інтерес до цих проблем, з одного боку, пояснюється процесами глобалізації та узгодження національного розвитку зі світовими структурами, що сприяє зростанню іншомовної інформації та викликає необхідність її осмислення в контексті й засобами національної культури. З іншого боку, суттєвість перекладацької тематики для України обумовлена надзвичайним зростанням кількості перекладів власне українських авторів іноземними мовами, що почався ще за часів здобуття Україною державної незалежності.

Жоден народ не зможе існувати та розвиватися без розвитку і збереження національної мови, однак зараз є реальна можливість направити колосальний потенціал іноземної мови на розвиток національної культури, трансформуючи його у вторинний засіб національно-культурного самовираження в рамках міжкультурної комунікації.

Під час перекладу ми спостерігаємо за процесом зіткнення або діалогом культур. Сучасні дослідження в перекладознавстві все більше уваги приділяють відтворенню національної своєрідності різних культур (Т.П. Андрієнко, І.В. Войнич, В.В. Демецька, С.П. Запольских, Р.П. Зорівчак, І.В. Корунець, А.Є. Кулікова, Є.Ю. Куніцина, А.П. Мельник, Н.А. Потребя, Т.Ф.Тичинська, G.S.F.Fong, R. Nir, L. Venuti).

Метою цієї статті є дослідження опозиції стратегій форенізації та доместикації.

Як зазначає М.К.Гарбовський, мовні та культурні відмінності оригіналу й перекладу призводять до того, що під час перекладу спостерігається деформація тексту-першоджерела, оскільки відбувається «вписування» оригіналу до чужого мовного та культурного середовища. Така деформація може здійснюватися або з формою оригіналу, або з його семантичним рівнем. Дослідник підкреслює, що основою цієї деформації становить певна перекладознавча концепція, яка передбачає розуміння мети перекладу та відповідно до неї вибір генеральної лінії поведінки – стратегії перекладу. Стратегія перекладу визначає характер перекладацьких втрат, тому як «переклад – це постійне жертвоприношення, питання лише в тому, що є жертвою та в ім'я чого ця жертва приноситься» [3: 508].

Ще в 1813р. німецький вчений Ф.Шлейермахер стверджував, що існує лише два методи перекладу: «Або перекладач залишає, наскільки це можливо, автора в спокої та переносить читача до нього. Або він залишає в спокої, наскільки це можливо, читача та переносить автора до нього» [6: 242]. На основі цієї опозиції дослідники виділяють дві перекладацькі стратегії – форенізацію й доместикацію. Все залежить від того, чи намагається перекладач зберегти лінгвістичні та культурні відмінності оригіналу, чи прагне зробити його доступним і зрозумілим у цільовій культурі.

Поняття форенізації (від англ. foreign) та доместикації (від англ. domestic) до наукового обігу ввів американський науковець Лоуренс Венуті [5], хоча слід зазначити, що суперечки щодо їх вживання під час перекладу ведуться ще за часів Цицерону (106-43р. до н.е.).

І.В. Корунець зазначає, що під терміном доместикації в його первинному історичному значенні мається на увазі переробка оригінального твору на жанрово інший твір, який збагачує або не збагачує літературу чи культуру іншого народу. Прикладом такого типу позитивної доместикації є перелицьована Вергілієва «Енеїда» Котляревського чи оповідання П. Меріме «Кармен» композитором Ж. Бізе тощо. Науковець вважає, що доместикація як лінгвальний термін означає а) освоєння / одомашнення будь-яких мовних знаків, фонем, як, наприклад, звуків англійською мовою під натиском скандинавських мов; звука народами іберійського півострова під тиском арабських завойовників; звука [ф] українською мовою під тиском європейського науково-технічного прогресу в другій половині XIX ст.; б) доместикація як запозичення значної кількості слів загальноживаної лексики внаслідок тривалого контактування українців із монголами в XIII-XIV ст.; в) доместикація – це запозичення всіма європейськими мовами інтернаціональних терміносистем із різних галузей знань і духовності (освоєння християнських понять із Біблії тощо); д) доместикація – це також і зловживання, притаманні кожній мові перекладу (українській), як, наприклад, пестливість та демінутивність (особливо в поетичних перекладах), що не властиво, наприклад, сучасній англійській поезії та прозі. Зрозуміло, що доместикація повна чи часткова, була і є невід'ємним явищем в історичному розвитку національних мов і літератур [4].

Доместикація – це стратегія, яка передбачає наближення оригіналу до реалій цільового читача, введення автора до нього «в дім», «одомашнення» автора перекладачем, тобто мова перекладу асимілює іноземні елементи тексту, позбавляючи його характеристик, які притаманні культурі оригіналу, чим робить кінцевий продукт максимально наближеним й адаптованим до цільової культури.

Форенізація є наближення цільового читача до контексту автора, спрямування його за кордони рідної етнічної культури (очужинення) з метою пізнання ним мовних і культурних

відмінностей оригінального тексту. Ця стратегія підкреслює іноземну ідентичність тексту, за словами Л. Венуті, «читач відправляється за кордон» [5].

Розмежовуючи різницю між доместикацією та форенізацією, Л. Венуті вводить поняття «невидимість перекладача» (the translator's invisibility). Основними характеристиками цільового тексту, на думку вченого, є легкість сприйняття (fluency) та прозорість (transparency). Перша ознака свідчить про те, що текст легко читається, друга – що у тексті відображені особистість та інтенції автора; таким чином створюється враження, що читається не переклад, а оригінал. Окрім цього, робиться висновок, що чим легше читається переклад, тим менш видимим є перекладач, в той час як автор оригіналу – більш видимим.

Головними ознаками перекладацької стратегії доместикації, за Л. Венуті, є легкість сприйняття, прозорість і, як результат, «невидимість перекладача». Щодо перекладів, які виконані із застосуванням стратегії форенізації, то вони характеризуються певною «непрозорістю», в них з'являються «темні плями», перекладач стає «видимим», а текст читається як переклад [5].

Цікавою виявляється позиція І.В. Войнич, яка впевнена, що форенізація та доместикація входять до складу більш узагальненої стратегії лінгвокультурної адаптації тексту. Лінгвокультурна адаптація тексту становить двонаправлений процес та орієнтується як на вихідну, так і на цільову культуру. Авторка вважає, що у реальній практиці перекладу дві опозиційні стратегії завжди перетинаються, але домінування однієї з них визначає напрямок лінгвокультурної адаптації тексту перекладу [1]. Явища асиметрії культур детально описані Ю. Найдою. Не випадково Ю. Найда виокремлює формальну й динамічну еквівалентності, що набули вже хрестоматійного характеру. Формальна еквівалентність орієнтована на переклад і базується на відповідності планів змісту й вираження одиниць оригіналу й перекладу. Динамічна еквівалентність ґрунтується на принципі рівнозначного ефекту, відповідності реакції читачів оригіналу й перекладу. Зазначений тип еквівалентності підпорядковує всі перетворення знаку орієнтації на рецептора, що передбачає адаптацію лексики й граматики обох текстів.

Стратегії форенізації та доместикації ми досліджуємо в аспекті перекладу реалій, які є особливими одиницями, здатними відображати національно-культурну своєрідність мови на лексичному рівні.

Слід зазначити, що реалії були та є об'єктом дослідження як вітчизняних (О.Ф. Бурбак, Ю.О. Жлуктенко, Р.П. Зорівчак, В.В. Коптілов, І.В. Корунець, О.Л. Кундзіч), так й іноземних (С. Влахов, Т.А. Казакова, В.М. Комісаров, Є.К. Павлова, А.А. Реформатський, Я.І. Рецкер, Б.І. Репін, Л.М. Соболев, С. Флорін) дослідників.

Аналіз наукових джерел дозволяє зробити висновок про те, що до перекладацьких прийомів стратегії доместикації можна віднести: дескриптивну парифразу, метод уподібнення та гіперонімічне перейменування.

Дескриптивну перифразу можна коротко охарактеризувати як описовий зворот, за допомогою якого явище, предмет, особа, реалія називаються не прямо, а описово, через характерні їх риси (efficiency – однокімнатна квартира з плитою та раковиною в жилій кімнаті; sales tax – податок, який додається до вартості покупки в магазині).

Суть уподібнення полягає у відтворенні семантико-стилістичних функцій реалії мови-джерела іншомовним аналогом – реалією цільової мови (prairie chicken – степовий чи луговий тетерів; grants-in-aid – фінансова допомога штатам; conflict of interest – зловживання посадою).

Гіперонімічне перейменування – вид передачі реалій, пов'язаний із засадними поняттями лексичних трансформацій, категоризацією денотата, визнанням ізоморфізму частини й цілого, генералізацією.

Такі прийоми, як транскрипція, транслітерація та калькування відповідають стратегії форенізації, при якому акцент робиться на культурі оригіналу.

При транслітерації передається графічна форма слова засобами мови-перекладу (motel – мотель), а при транскрипції – його звукова форма (Chrysler – Крайслер; smog – смог).

Калькування – особливий вид запозичення, коли структурно-семантичні моделі мови-джерела відтворюються поелементно матеріальними засобами цільової мови (second-class citizen – громадянин другого сорту).

Слід зазначити, що аналіз передачі реалій-американізмів українською мовою засвідчив, що стратегія форенізації превалює у процесі перекладу [2].

Таким чином, форенізація та доместикація – це збереження «чужих» елементів вихідної мови і пристосування «чужих» елементів до норм цільової мови (зادля спрощення сприйняття інформації) відповідно. Вони становлять протилежні напрямки лінгвокультурної адаптації тексту в процесі перекладу.

Стратегія форенізації дозволяє створити інформативно точний переклад, який уможливило збереження культурно-історичного колориту «чужих» елементів вихідної мови при певній руйнації норм вторинної культури. Ця стратегія може бути обрана перекладачем і для збагачення вторинної культури, але, зважаючи на досить велику кількість «чужих» елементів, виникає небезпека переобтяжити переклад, зробити його складним для читача.

Стратегія доместикації також застосовується з метою створення інформативно точного перекладу та пов'язана з пошуком функціональних чи культурних еквівалентів і викликає певну декультурацію або модернізацію, тобто спостерігається втрата маркерів вихідної культури. Доместикація полегшує сприйняття інформації, оскільки цільовий текст легко сприймається навіть пересічним читачем, у якого виникає хибна ілюзія знайомства з оригіналом, а не з перекладом.

Вважаємо за необхідне зазначити, що на сучасному етапі розвитку перекладознавчої науки з'явилися дослідження, в яких ще, окрім стратегій форенізації та доместикації, виділяється ще одна стратегія, але називається вона по-різному: стратегія нейтралізації (neutralisation), під час якої перекладач намагається ліквідувати будь-який слід, який би характеризував ту чи іншу культурну спільноту, адже у багатьох випадках перекладач не має іншого вибору, аніж використати нейтральний, немаркований стиль (G.S.F.Fong, R. Nir); стратегія «золотої середини» (І.В. Войнич). То ж подальші дослідження стратегій перекладу ми вбачаємо саме в цьому напрямку.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Войнич І.В. Стратегії лінгвокультурної адаптації художественного тексту в перекладі: автореф. дис. на соискание науч. степені канд. філол. наук: спец. 10.02.12 / Ирина Владимировна Войнич. – Пермь, 2010. – 20 с.
2. Волченко О.М. Стратегії та прийоми перекладу реалій-американізмів / Ольга Михайлівна Волченко. // Мова і культура: науковий журнал. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип.13. – Т.І (137). – С. 353-357.
3. Гарбовский Н.К. Теория перевода: Учебник. / Николай Константинович Гарбовский. – М.: МГУ, 2004. – 544 с.
4. Корунець І. Доместикація як засіб збагачення національних мов і літератур / Ілько Корунець. – Київ. – Режим доступу: http://www.vsesvit-journal.com/index.php?option=com_search&item=27.
5. Venuti L. The translator's invisibility: the history of translation studies / L. Venuti. – London : Routledge, 1995. – 368 p.
6. Venuti, L. Strategies of translation/ L. Venuti // Routledge encyclopetia of translation studies/ ed. by M.Baker. – London: Taylor and Francis Books Ltd., 2001. – P. 240-244.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Волченко Ольга – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри перекладознавства Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського.

Наукові інтереси: теорія та практика перекладу.

РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ ЭКСПЕРИМЕНТ КАК МЕТОД АНАЛИЗА ПЕРЕВОДА ЛЕКСИЧЕСКОГО НОНСЕНСА

Камилла ВОРОНИНА (Харьков, Украина)

Статтю присвячено дослідженню особливостей перекладу лексичного нонсенсу в контексті художнього твору. У результаті ретроспективного експерименту визначено вирішальну роль інтерпретації на процес та результат перекладу, а також провідний вплив особистісних характеристик перекладача на вибір та/або створення відповідника; встановлено, що, незважаючи на

розмаїття перекладів, можна простежити спільні тенденції у виборі та/або створенні перекладацького відповідника.

Ключові слова: інтерпретація, лексичний нонсенс, переклад, перекладач, перекладацький відповідник, ретроспективний експеримент, реципієнт, учасник.

The article focuses on particularities of translating lexical nonsense. The retrospective experiment has led to the conclusion that interpretation is of primary importance while translating nonsense and translator's personal characteristics have a dramatic impact on selecting or creating the translation equivalent. Similar approaches to selecting or creating translation equivalent can be traced despite versatility of suggested variants of translating lexical nonsense.

Key words: interpretation, lexical nonsense, translation, translator, translation equivalent, retrospective experiment, recipient, participant.

Разнообразие форм нонсенса привлекает все более пристальное внимание исследователей в сфере гуманитарных наук. Этот сложный феномен представляет особый интерес для специалистов в области теории и практики перевода, т.к. при его переводе не существует и не может существовать готовых решений. Нонсенс – своеобразный вызов для переводчика, который в ряде случаев вынужден приложить максимум усилий для преодоления трудностей, возникающих как при переводе лексического нонсенса, так и всего художественного произведения, выступающего его контекстом.

Сосредоточение более пристального внимания на личности переводчика как агента творческого действия, на его «комплексной креативной роли в выборе, аранжировке и даже создании своих собственных языковых средств для решения заданий и преодоления трудностей перевода» [6: 260] становится возможным при смене исследовательских приоритетов. Нельзя недооценивать роль переводчика, т.к. процесс перевода осуществляется «не идеализированным конструктом, а человеком, ценностная и психологическая ориентация которого неизбежно сказывается на конечном результате» [11: 8]. Изучение особенностей перевода лексического нонсенса с позиций деятельностного подхода позволяет учесть личностные характеристики переводчика, что обуславливает **актуальность** нашего исследования.

Данная разработка является продолжением экспериментальных исследований изучения лексического нонсенса, в ходе которых были установлены факторы, лежащие в основе интерпретации разнообразных его форм [2]. Результаты психолингвистических экспериментов представляют ценность для теории перевода, т.к. психолингвистика концентрируется на изучении речевой деятельности человека, а перевод является ее особенной разновидностью [10; 11]. В основе осуществления перевода лежат психологические процессы, а именно: понимание исходного текста, его осмысление и выбор форм языка перевода [10; 11]. Таким образом, «выявление психологической основы перевода является необходимой предпосылкой для познания его сущности» [11: 21].

С опорой на результаты психолингвистического исследования проводим переводческий эксперимент с **целью** установить влияние интерпретации лексического нонсенса на процесс и результат перевода, в особенности на выбор способа перевода. Проблема переводческих экспериментов активно обсуждается среди специалистов в области теории и практики перевода [3; 4; 6; 7; 8; 11; 13]. Переводческие эксперименты позволяют приблизиться к пониманию тех сложных умственных операций, которые происходят в сознании переводчика, или, другими словами, «что на самом деле происходит, когда переводят» [13: 177].

Учитывая, что «область перевода дает широкие возможности для экспериментирования» [7: 31], в соответствующей литературе находим описание разнообразных методик проведения экспериментов [4; 7; 13]. Для собственного исследования выбираем методику проведения ретроспективного эксперимента, т.е. такого, который предусматривает предоставление переводческих комментариев после окончания работы. Применение ретроспективных методов позволяет получить более достоверные результаты при исследовании проблем понимания при письменном переводе [1].

Материалом для ретроспективного переводческого эксперимента послужило стихотворение *The Gletcher* известного американского поэта Ш. Силверстайна – то же самое произведение, что и для психолингвистического эксперимента:

*See the Gletcher in his cage,
His claws are sharp, his teeth are double.*

*Thank heaven he's locked up safe inside,
Or we'd all be in terrible trouble. (Shell Silverstein, The Gletcher)*

Главный герой стихотворения – надежно запертое в клетке неизвестное существо *the Gletcher* с острыми когтями и двумя рядами зубов. Рядом с текстом стихотворения Ш. Силверстайн размещает рисунок, на котором изображена клетка. Автор предлагает читателям самим догадаться, какое же именно существо скрывается под придуманной лексемой *the Gletcher*, и нарисовать главного героя стиха.

В переводческом эксперименте были задействованы 37 студентов старших курсов факультета иностранных языков ХНУ имени В.Н. Каразина. Выбор аудитории обусловлен одним из требований к проведению эксперимента – относительной однородностью группы респондентов: «Для научной ценности результатов эксперимента идеальной можно считать аудиторию примерно одинакового уровня знаний и навыков» [7: 31].

На первом этапе мы предложили студентам сделать перевод стихотворения Ш. Силверстайна и выслать перевод по электронной почте руководителю эксперимента. На этом этапе не выдвигались какие-либо требования к переводу – ни к форме, ни к сохранению рифмы и размера и т.д. Предоставляя участникам эксперимента свободу действий, мы, во-первых, осознавали всю сложность работы, т.к. наличие нонсенсой лексической единицы значительно усложняет как интерпретацию стихотворения, так и выполнение перевода. А какие-либо жесткие требования могли бы привести к еще большему усложнению задания и, соответственно, снижению степени креативности переводчика, что оказало бы негативное влияние на результаты перевода. Во-вторых, для достижения цели эксперимента мы были заинтересованы во всех переводах, независимо от их художественной ценности, потому что любой перевод является источником необходимой эмпирической информации.

Второй этап эксперимента начинался сразу же после того, как участник высылал перевод. Так же по электронной почте студент получал письмо, в котором содержалось задание обосновать вариант перевода лексемы-нонсенса – предоставить как можно более детальный и развернутый ответ, почему был выбран тот или иной вариант перевода. После чего участник должен был отослать отчет о выполнении перевода руководителю.

Проанализируем полученные результаты. Большинство участников выбрали стихотворный перевод – 32 (86%), переводы остальных 5 участников (14%) выполнены в прозе. Большая часть переводов – 25 (68%) – выполнена на украинском языке, остальная часть – 12 (32%) – на русском. Независимо от языка перевода, мы учитывали все варианты, т.к. все они отвечают цели нашего исследования, и все они являются необходимым источником информации об особенностях выполнения переводческой деятельности.

Результаты проведенного эксперимента подтверждают, что перевод стихотворения, содержащего элемент лексического нонсенса, оказался нелегким процессом, который подтолкнул участников не только к поиску лексемы в словарях, но и к обращению за советом к носителям языка: «В принципе, я замучилась... Я прочитала весь стих, 3 часа просидела в Интернете, поинтересовалась даже у американцев. Но, к сожалению, нонсенс как был им, так им и остался» (отчет № 1). Или другой отчет: «Так как я не чувствую язык так хорошо, как, скажем, его носитель, то я таковому и написала. И не одному. Мы вместе долго обсуждали» (отчет № 8).

Отсутствие лексической единицы *the Gletcher* во внутреннем лексиконе подтолкнуло респондентов обратиться к ряду вспомогательных средств, среди которых первенство принадлежит разнообразным словарям. 36 (97%) участников эксперимента указывают, что обращение к словарям было первым этапом их работы. Только один респондент отметил, что не обращался ни к словарям, ни к справочным изданиям, а руководствовался собственными ассоциациями (отчет № 13). Поисковой системой Гуггл пользовались 28 респондентов; 1 участник указал, что обращался с вопросами на переводческие форумы. Еще 2 участника начали работу с ознакомления с биографией автора, что говорит о высокой заинтересованности в задании: «Перед тем, как начать переводить, ознакомилась с биографией и творчеством автора в Интернет-ресурсах» (отчет № 2).

Попытки проследить этимологию слова потерпели неудачу: «Не нашла в словаре ни одного английского слова, от которого она [лексема] могла бы быть образована» (отчет №

12). В сети Интернет большинство запросов отсылает к изображению оружия: «Большинство результатов Гуггл-поиска слова *Gletcher* выдают ссылки на пневматическое оружие с одноименным названием» (отчет № 20), что никоим образом не устраивает переводчика веселого детского стихотворения.

Но, несмотря на сложность перевода, все участники эксперимента справились с этим непростым заданием. Наиболее употребимым способом перевода лексемы-нонсенса *the Gletcher* и на украинский, и на русский язык оказалось транскодирование. Так, нами зафиксированы разные его формы: в украинских переводах – «Глетчер» (1 случай), «Глечер» (1 случай), «Глетчер» (10 случаев), в переводах на русский язык – «Глэтчер» (1 случай) «Глетчер» (3 случая). Широкое употребление этого способа перевода участники эксперимента объясняют, прежде всего, тем, что они проинтерпретировали лексему-нонсенс как имя персонажа: «имена собственные, как правило, не переводятся, а передаются максимально близко к оригиналу» (отчет № 5).

Учитывая, что лексема *the Gletcher* «подказана воображением автора и не соотносится с каким-либо словом в словаре» (отчет № 23), респонденты решили сберечь авторскую прагматическую интенцию – дать читателю возможность почувствовать необычность придуманного существа. Транслитерированная лексическая единица *the Gletcher* и для русскоязычных, и для украиноязычных читателей неизвестна и необычна.

Два участника использовали способ адаптивного транскодирования – добавили к лексической единице *the Gletcher* украиноязычные словообразовательные форманты «чтобы по-украински оно [имя собственное] звучало также причудливо» (отчет № 10). Используя этот способ, участники получили варианты ««Глечирисько»» и «Глетчук». Приведем один из вариантов перевода на украинский язык:

*Глянь, Глечирисько у клітці,
Його пазурі страшні, зуби в два ряди,
Небу дяка, він у клітці,
А то всі б були бліді. (Глечирисько, переклад № 10)*

Менее многочисленную, но не менее важную для результатов нашего эксперимента группу составляют узуальные и окказиональные соответствия, выбранные или созданные участниками эксперимента на основе собственных ассоциаций, возникших в результате интерпретации лексемы-нонсенса и всего стихотворения.

Для группы респондентов интерпретация нонсенсной единицы происходила преимущественно на основе контекста всего стихотворения: «Прочитав стих, я подумала, что это существо – страшное, пугающее, даже ужасающее» (отчет № 6). Участники эксперимента выбрали узуальные лексические единицы и на русском языке, и на украинском, активизирующие в сознании концепты СТРАХ, УЖАС, ОПАСНОСТЬ. Пример перевода на русский язык:

*Хорошо, что монстра в клетку посадили.
Когти его острые, зубы – в два ряда,
Слава Богу, заперт он, не страшна беда.
А иначе все бы в неприятность угодили. (перевод № 33).*

И пример перевода на украинский язык:

*Поглянь на звіра у клітині,
Гостренькі когтики та зуби в два ряди,
Замок надійний – от нам пощастило
А то б скоріш тікали звідси ми. (переклад № 8)*

Такие украинские варианты как «Чудовисько», «Страшко» немного смягчают общую тональность стихотворения за счет их словообразовательных особенностей. Так, добавление к основе суффиксов *-иськ* и *-к(о)* используется в украинском языке для выражения категории субъективного отношения; эти суффиксы формируют разные экспрессивно-оценочные значения производных слов [5; 9].

Анализ вариантов перевода подтвердил, что все респонденты учитывали интересы и предпочтения целевой аудитории стихотворения – детей – и постарались максимально угодить им. Обычно маленьким читателям нравятся страшилки, но они должны быть не

страшными, а, скорее, веселыми. Так, автор варианта «*Страшко*» указывает в отчете, что стремилась передать позитивный настрой стихотворения: «...страшное существо вполне может так называться в простом детском забавном стишке» (отчет № 6):

*Дивися на **Страшка** у клітці:
З його кігтями й пазурами та надто гострими зубами.
Який страшний він, Боже збав!
Якби хтось випустив із клітки,
Було б нам всім непереливки.
А так закритий він сидить,
Та лиш очима миготить. (*Страшко*, переклад № 6)*

Веселое настроение детского стихотворения также учтено респондентом, предложившим назвать существо «*Зубастик*». Существительное с уменьшительно-ласкательным суффиксом *-ик* с одной стороны, создает необходимую эмоциональную окраску, а с другой, описывает главного героя стихотворения, подчеркивая характерную особенность его внешности – два ряда зубов:

*Посмотри на **Зубастика** в клетке,
С острыми когтями, зубами в два рядá,
Если клетку открыть и его отпустить,
Всем нам будет большая беда. (перевод № 37)*

Следующие два соответствия – «*Белозуб*» и «*Острокол*» – сформированы за счет сложения основ двух узуальных лексем – *белый* и *зуб* – и *острый* и *колоть*. Очевидно, создание лексических единиц говорит о том, что для одного переводчика основной характеристикой персонажа стала его внешность – белые зубы:

*Вы видите чудовище в этой клетке?
Это **Белозуб**, но не бойтесь его, детки.
Его острые когти и зубы его нам не опасны,
Пока зверь сидит в клетке под замком прекрасным! (перевод 36)*

Для другого переводчика решающую роль сыграла личностная характеристика героя – его способность колоть всех окружающих:

*Сидит **Острокол** в клетке
Его когти остры, зубы в два ряда.
Слава богу, он надежно заперт,
Или всем бы нам нужна была большая отвага. (перевод 28)*

Техника создания соответствия «*Страхобрук*» совпадает с вышеприведенными единицами – случай сложения основ двух узуальных лексем украинского языка: *страх* и *брук* (рус. – *мостовая*). Примечательно, что перевод всего стиха выполнен на русский язык:

*Гляньте, вот в клетке сидит **Страхобрук**.
Когти как лезвие, зубов сто штук.
Хвала небесам, что он замкнут надежно,
Иначе беды избежать было б сложно. (перевод № 1).*

Проанализировав отчет этой участницы, мы пришли к выводу, что ее перевод стал результатом длительного творческого поиска, направленного на придумывание собственного оригинального решения. Переводчица указывает, что с самого начала работы она была настроена на творчество, изобретательность: «...вооружившись знанием того, что вышеупомянутое существо явно злое и опасное, я попыталась придумать эквивалент, который тоже бы звучал опасно. ... Тут уже только моя фантазия, каюсь» (отчет № 1). На следующем этапе участница отбросила варианты, которые ее не устроили: «Переводить «*страшилка*» или «*ужастик*» было недопустимо для меня, потому что у животного есть имя, а не просто общее слово, которое подойдет для любого монстрообразного существа». После чего она постаралась припомнить, как в известных с детства сказках называют негативных персонажей: «Я припомнила наши сказки, как у нас звали нехороших зверей, и просто попыталась придумать имя, которое звучало бы зловеще» (там же). И, наконец, появился ее собственный вариант *Страхобрук*.

Переводы ряда участников – *Кусака, Жмака-Кусака, Шухарик, Халепник* – говорят о том, что структура единицы сыграла решающую роль при поиске переводческого соответствия. В конце лексической единицы *Gletcher* можно четко распознать словообразовательный формант – суффикс *-er*, используемый для создания узуальных лексических единиц со значением «деятель» по модели V+ -er > N [12]. По правилам украинского словообразования суффиксы *-к(а), -ик, -ник* употребляются для образования существительных, обозначающих лицо – исполнителя действия или носителя некоторого процессуального признака, определяющего ее поведение [5; 9]. Таким образом, *Кусака* – тот, кто кусает, *Жмака* – тот, кто мнет, комкает (укр. «жмакати» – «мять», «комкать»), *Шухарик* – тот, кто не может усидеть на одном месте (рус. «шухарить»), *Халепник* – тот, кто создает неприятности другим (укр. «халепа» – «неприятность»). Приведем один из примеров перевода на украинский:

Подивись на Халепника у клітці!

Гострі кігті, ікла в два ряди.

Добре, що він замкнений надійно –

Інакше ми були б усі в біді. (Халепник, перевод № 18)

Нижеприведенные варианты перевода были «подсказаны» переводчикам фонетическими характеристиками лексемы-нонсенса, а именно ее фонологическим сходством с узуальными единицами. Звучание лексического нонсенса *Gletcher* вызвало ассоциации некоторой группы респондентов с узуальными лексическими единицами не только в английском языке, но и других языках, известных участникам эксперимента.

У одной из переводчиц фонетическое оформление лексемы-нонсенса ассоциировалось с лексической единицей английского языка *catcher*, в результате чего она для перевода выбрала узуальное соответствие «*Ловец*»: «Я перевела *Gletcher* как *Ловец*, проводя параллель с *catcher*» (отчет № 24):

Я Ловца в железной клетке распознаю без труда.

Птицу с острыми когтями и зубами в два ряда.

Если бы из заточенья вырваться Ловец наш мог,

Нам от страшного отмщенья уж никто бы не помог. (перевод № 24)

Автор следующего варианта перевода на украинский язык указывает на ассоциацию лексемы *Gletcher* с русским словом «*глотать*». Переведя «*глотать*» на украинский – «*ковтати*» – и последующим образованием существительного, участница получила окказиональное соответствие «*Ковтунчик*»: «У меня сразу же появилась ассоциация со словом «*ковтати*», хоть это слово совсем не похоже на «*swallow*». Скорее всего, это слово похоже на «*глотать*». Сложно это объяснить по-другому, т.к. ассоциация появилась внезапно. Оставалось только образовать существительное от этого глагола. Единственным возможным вариантом для меня было существительное «*ковтунчик*», которое очень подходит для названия существа» (отчет № 15):

Сидить Ковтунчик в своїй клітці:

Довгі зубки, гострі кігті.

Не выпускайте його звідти,

А то від лиха не втекти. (Ковтунчик, переклад № 15)

Нельзя не обратить внимание на отчет, где участница приводит собственные ассоциации с немецким словом *Gletscher* – ледник. Так, в отчете 32 содержится: «ассоциативный ряд выстроился в сторону чего-то доисторически холодного и ледникового». Но, поразмыслив, переводчица решила, что *Gletcher* – имя собственное, которое нужно оставить без творческого преобразования: «Перевела как имя – транскрипцией» (отчет № 32).

В результате ретроспективного эксперимента сделаны **выводы**, что интерпретация оказывает решающее влияние на процесс и результат перевода. С одной стороны, варианты перевода отображают признаки и характеристики персонажа, схваченные переводчиком в результате интерпретации. С другой – то, на основе каких факторов осуществлялась интерпретация: на основе структуры, контекста, или собственных ассоциаций, возникших стихийно под влиянием звукового сходства с узуальными единицами любого языка, известного переводчику. На выбор варианта перевода значительное влияние оказывают

личностные характеристики переводчика, особенно, его установка на креативность, изобретательность, оригинальность. В основе выбора соответствия у относительно гомогенной группы респондентов лежат разные факторы, напрямую зависящие от способности интерпретировать лексический нонсенс. Несмотря на разнообразие переводов, можно проследить общие тенденции в выборе и/или создании переводческого соответствия.

Перспективы состоят в изучении ассоциативного аспекта перевода лексического нонсенса.

БИБЛІОГРАФІЯ

1. Балаганов Д.В. Когнитивные процедуры понимания в письменном переводе: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 / Д.В. Балаганов. – М., 2002. – 24 с.
2. Вороніна К.В. Інтерпретаційний потенціал лексичного нонсенсу / К.В. Вороніна, О.В. Ребрій // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – Вип. 115. – С. 96-100.
3. Комиссаров В.Н. Переводоведение в XX веке: некоторые итоги / В.Н. Комиссаров // Тетради переводчика. – М: МГЛУ, 1999. – Вып. № 24. – С. 4-20.
4. Овсянникова Е.В. Эксперимент в переводоведении / Е.В. Овсянникова // Вісник Сумського державного університету. Сер.: Філологічні науки. – Суми: СумДУ, 2003. – С. 183-187.
5. Плющ М.Я. Граматика української мови: У 2 ч. – Ч. I.: Морфеміка. Словотвір. Морфологія / М.Я. Плющ. – К.: Вища шк., 2005. – 286 с.
6. Ребрій О.В. Сучасні концепції творчості у перекладі: монографія / О.В. Ребрій. – Х.: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2012. – 376 с.
7. Рецкер Я.И. О переводческом эксперименте / Я.И. Рецкер // Тетради переводчика: науч.-теор. сб – М: МГЛУ, 1974 (а). – Вып. 11. – С. 31-40.
8. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика / Я.И. Рецкер. – М.: Международные отношения, 1974 (б). – 216 с.
9. Сучасна українська літературна мова: Підручник / А.П. Грищенко, Л.І. Мацько, М.Я. Плющ та ін.; За ред. А.П. Грищенка. 2-ге вид., перероб. і доповн. – К.: Вища школа., 1997. – 493 с.
10. Сыроваткин С.Н. Теория перевода в аспекте функциональной семиотики: [учебное пособие] / С.Н. Сыроваткин. – Калинин: Калининский государственный университет, 1978. – 84 с.
11. Швейцер А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты / А.Д. Швейцер. – М.: Наука, 1988. – 215 с.
12. Cambridge Advanced Learner's Dictionary [Electronic resource]. – Access : <http://dictionary.cambridge.org/>
13. Kussmaul P. Think-Aloud Protocol Analysis / P. Kussmaul, S. Tirk-konen-Condit // Translation Studies TTR : traduction, terminologie, redaction. – 1995. – Vol. 8, № 1. – P. 177-199.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Камілла Вороніна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу англійської мови, доцент кафедри англійської мови ХНУ ім. В.Н. Каразіна.

Наукові інтереси: актуальні проблеми германістики, теорія перекладу.

АДАПТАЦІЯ В АУДІОВІЗУАЛЬНОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Вікторія ВОСТРЕЦОВА (Горлівка, Україна)

У статті розглядаються питання адаптації іноземних фільмів у процесі їх перекладу іншими мовами. Авторка фокусує увагу на основних чинниках, які впливають на вибір виду аудіовізуального перекладу, групах глядачів, для яких необхідно адаптувати фільм під час перекладу.

Ключові слова: аудіовізуальний переклад, дублювання, субтитрування, закадровий переклад, синхронізація, адаптація, доместикація, форенізація.

The article deals with the issues of foreign films adaptation while translating them into other languages. The author focuses her attention on the major factors influencing the choice of audiotranslation type, groups of viewers, whom a film should be adapted for during its translation.

Keywords: audiovisual translation, dubbing, voice-over, synchronization, adaptation, domestication, foreignization.

Комунікація між країнами та націями передбачає обмін усіма здобутками та доробками таких націй та країн за допомогою перекладу. Як відомо, перекладу піддаються літературні твори, офіційні документи, й окремою групою виступають досягнення кіноіндустрії. Аудіовізуальний переклад як один із спеціальних видів перекладу може мати різний ступінь адаптованості, який головним чином залежить від реципієнтів, тобто глядацької аудиторії перекладеного аудіовізуального продукту. У дослідженнях українських науковців основна увага приділяється визначенню та вивченню видів аудіовізуального перекладу (А.Є. Кулікова, Н.В. Розумєєнко), закордонні автори мають більш розширений діапазон

досліджень, який охоплює групи глядачів, стандарти для укладання субтитрів, культурну інтерференцію (Р.А. Матасов, В.Е. Горшкова, F. Karamitroglou, J. Neves, Z. Pettit). Проте недостатньо висвітленим залишається питання про підстави для адаптування тексту перекладу. Мета цієї статті полягає у виокремленні основних чинників, які впливають на вибір виду аудіовізуального перекладу. Актуальність обраної теми обумовлюється необхідністю детального дослідження чинників впливу для визначення ступеня необхідної адаптації тексту перекладу.

На сьогоднішній день лідером по виробництву фільмів різних жанрів залишаються Сполучені Штати Америки. Отже, основною мовою, з якої здійснюється переклад більшості фільмів різних жанрів виступає англійська мова. Переклад кінотексту (аудіовізуальний переклад) може здійснюватися декількома шляхами. Основні з них – це дублювання, субтитрування та закадровий переклад. Кожен з видів має свої переваги та переваги в порівнянні з іншими видами аудіовізуального перекладу. Уважається, що дублювання найбільш прийнятне для країн, населення яких не виказує інтерес до вивчення іноземних мов. Субтитрування ж навпаки, виявляється доречним для країн, населення яких зацікавлене в такому вивченні, або ж це населення користується декількома мовами в повсякденному житті. Закадровий переклад використовують в основному в таких країнах, які не можуть дозволити собі робити дубляж великої кількості фільмів, адже дубляж вимагає великих капіталовкладень.

Більшість дослідників вважають, що дуже складно визначити, який з видів аудіовізуального перекладу кращий, проте існують три чинники, що впливають на вибір виду: 1) економічні причини, 2) тривалість виготовлення продукту та 3) очікування, бажання та можливості аудиторії. Перший чинник виходить із матеріального добробуту замовника перекладу. Як уже було зазначено найдорожчий шлях здійснення аудіовізуального перекладу – це дублювання, за ним йде субтитрування, далі – багатоголосий закадровий переклад і одноголосий закадровий переклад.

Історія аудіовізуального перекладу показує, що дублюванню надають перевагу розвинуті країни із стабільними економікою й добробутом, такі як Франція, Німеччина, Італія, Іспанія. Необхідно додати, що для Франції ще одним головним чинником вибору дублювання став той факт, що французи виступають за чистоту своєї мови й не бажають погоджуватися на втручання інших мов навіть з екрану. Французи звикли всюди чути свою мову, адже кіноіндустрія Франції вважається одним із головних постачальників внутрішнього кіноринку. Отже, французький глядач вимагає повного одомашнення іноземних фільмів. Окремою групою виступають три інші країни. Причина вибору дублювання цими країнами відрізняється від попередньої. Як відомо, Німеччина, Італія й Іспанія – це країни, в яких певний час домінував фашистський режим. Диктатори цих країн уважали, що сприйняття своєї мови на слух підтверджує її важливість і сприяє укріпленню національної свідомості [7].

Презентація фільмів з субтитрами характерна для таких країн, як Голландія, Норвегія, Швеція, Данія, Греція, Бельгія. Велика кількість імпортованих фільмів збільшує попит на аудіовізуальний переклад. Для Бельгії знаходимо іншу причину використання субтитрування замість дублювання – це двомовність цієї країни. Зрозуміло, що зробити субтитри на двох мовах набагато легше, ніж зробити два варіанта дубляжу одного й того ж фільму. Така ж ситуація характерна й для інших країн, в яких офіційно функціонують дві мови, наприклад, для Канади та Фінляндії.

До третьої групи в основному належать країни, які не можуть у фінансовому плані дозволити собі дублювання, а інколи й субтитрування (якщо говорити про якісний переклад і не брати до уваги численні переклади невідомих перекладацьких агентств), а отже використовують закадровий переклад – Росія, Україна, Польща та ін. Закадровий переклад вважається найдешевшим видом перекладу фільмів у порівнянні з дублюванням та субтитруванням, адже підготовка такого виду перекладу вимагає менше коштів, часу, робітників. Характерна риса закадрового перекладу в Росії та Україні на відміну від деяких європейських або інших країн світу – це двоголосність, при якій усі чоловічі голоси озвучує

чоловік, а всі жіночі – жінка, проте, інколи зустрічається й третій голос для озвучування дитячого голосу.

В Україні така ситуація була не завжди, адже в січні 2006 року вийшла постанова Кабінету Міністрів України, що передбачала поступовий перехід вітчизняного кінопрокату на український дубляж [1], і встановлювала „квоту обов’язкового дублювання (озвучення, субтитрування) українською мовою іноземних фільмів для прокату, демонстрування, публічного комерційного відео та домашнього відео (у відсотках загальної кількості фільмокопій): з 1 вересня 2006 р. – не менше 20; з 1 січня 2007 р. – не менше 50; з 1 липня 2007 р. – не менше 70” [5]. Наприкінці 2010 року цю постанову було скасовано, і дублювання іноземних фільмів українською мовою стало необов’язковим, тому знов найбільш поширеним став закадровий переклад. Для передачі російськомовних фільмів, однак, найбільш розповсюдженим залишається субтитрування. Зазначена ситуація стала прикладом адаптації в аудіовізуальному перекладі, викликаній політикою країни по підвищенню статусу української мови.

Як уже було зазначено, на вибір того чи іншого виду аудіовізуального перекладу впливає не тільки економічний чинник, але й часовий чинник, під яким ми маємо на увазі час, витрачений на підготовку перекладеної версії фільму. Найбільше часу на підготовку вимагає дублювання, адже фільм проходить чотири великі стадії підготовки: а) розпізнавання (виявлення особливостей мовлення та шумових ефектів), б) переклад (підготовка літературного перекладу тексту діалогу), в) синхронізація (підготовка тексту з урахування рухів губ), г) озвучування. Субтитрування проходить в три етапи: а) визначення часу початку та завершення репліки, б) переклад, в) підготовка субтитрів. Для закадрового перекладу головними етапами виступають: а) переклад та б) озвучування.

Проте, на думку дослідників аудіовізуального перекладу, закадровий переклад не можна характеризувати просто як „дешевий вид перекладу” або „недосконалий дубляж”, який використовується у випадку, коли замовник та/або виконавець не може фінансово й технічно дозволити собі дублювання. Саме закадровий переклад інколи розглядають в якості „золотої середини” при виборі між стратегіями доместикації (одомашнення) і форенізації (збереження рис іншомовності, „іноземного відтінка”) [6], які, як відомо, „можуть використовуватися не тільки при перекладі художніх текстів, але й для передачі інших видів текстів, наприклад, рекламних текстів або текстів фільмів різних жанрів” [2: 105].

Важливо наголосити, що закадровий переклад може використовуватися для фільму будь-якого жанру. Проте, для кожного жанру існують свої вимоги та відмінності. Особа, відповідальна за підготовку аудіовізуального перекладу повинна також розмежовувати типи фільмів (документальні, мультиплікаційні, художні) та брати до уваги характер цільової аудиторії, а саме вік, освіченість, віросповідання, належність до певної професійної групи, тощо. Зрозуміло, що основна аудиторія документальних фільмів, присвячених спеціальній темі – це освічені дорослі, мультиплікаційних фільмів – діти, художніх фільмів – дорослі різного віку, статусу, професії, тощо. Отже, кожний фільм повинен бути адаптованим під конкретну глядацьку аудиторію.

До третьої вже зазначеної групи чинників впливу на вибір виду аудіовізуального перекладу входять очікування, бажання та можливості аудиторії. Як уже зазначалося в попередніх статтях [3; 4], реципієнтів аудіовізуальної продукції можна поділити за двома основними аспектами: вікова категорія та фізичні можливості глядачів. Зрозуміло, що переклад одного й того ж аудіовізуального продукту для глядачів різного віку буде значно відрізнятися. Обсяг тезаурусу дитини значно менший за такий дорослої людини, швидкість сприйняття інформації дитиною також значно менша за швидкість дорослого. На вибір способу перекладу фільму впливає також його тип (документальний, художній, мультиплікаційний) та його жанр (комедія, драма, вестерн, тощо).

На остаточний результат роботи над аудіовізуальним продуктом впливає розуміння факту, для якої групи глядачів за фізичними можливостями готують переклад: для глядачів з нормальними слухом та зором, з обмеженими слуховими або зоровими можливостями, або для глядачів без слуху або зору.

Ступінь глухоти, вік, довіра субтитрам, а також рівень грамотності повинні враховуватись при укладанні субтитрів. Наприклад, для людей, які користуються більш ніж одним органом чуття, субтитри можуть бути корисними, якщо людина недочула якесь слово. Для людини, яка покладається в основному на субтитри, найважливішим вважається чинник швидкості, адже читання не може бути таким само швидким як прослуховування. І тому, при занадто швидкому темпі субтитрування може бути незрозумілим сюжет [8]. Отже, спрямованість субтитрів на ту чи іншу цільову аудиторію визначає їх форму, структуру, наповнення, тому субтитри, призначені для людей з вадами слуху, обов'язково передають звукові елементи фільму (музичні композиції, шумові елементи, наприклад, звук розбитого вікна, скрипіння дверей, звук чихання або кашлю, тощо). При цьому будь-який глядач може обирати в меню, який тип субтитрів використовувати – для здорових людей або людей з вадами слуху. Для людей без вад слуху фонова інформація непотрібна, адже вони самі чують все, що лунає за кадром. Одним виключенням можна вважати укладання міжмовних субтитрів із включенням фонової інформації з навчальною метою, тобто, коли фільм буде використовуватися для навчання або вивчення іноземної мови. Тут можна говорити про адаптацію перекладу фільму з урахуванням очікувань та бажань глядача (глядач бажає вивчити іноземну мову з використанням субтитрів і очікує, що субтитри будуть містити всю необхідну інформацію).

Представлені чинники дозволяють говорити про те, що при здійсненні аудіовізуального перекладу текст повинен адаптуватися в залежності від економічних, політичних та культурних вимог країни, для якої здійснюється переклад, а також від конкретної групи глядачів, які виступають реципієнтами того чи іншого типу або жанру фільма. Перспективним вважається подальше детальне дослідження груп реципієнтів і розробка конкретних норм, вимог та правил підготовки перекладу для таких груп реципієнтів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бурнашов І. Ю. Проблеми дублювання зарубіжних фільмів українською мовою (оглядова довідка за матеріалами преси) [Електронний ресурс] / І. Ю. Бурнашов. – 2013. – Режим доступу : <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/109203.jsessionid=71616BF4176BC1D596B6D0CC219ECF36>.
2. Вострецова В. О. Застосування доместикації та форенізації при перекладі текстів різних типів / В. О. Вострецова // Наукові записки. – Вип. 116. – Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 103-106.
3. Вострецова В. О. Навчання внутрішньомовному субтитруванню кінофільмів / В. О. Вострецова // Сучасні напрямки викладання гуманітарних дисциплін у середніх та вищих навчальних закладах: мова, література, історія : матер. III Міжнар. наук. конф., 23-24 квітня 2013 р. – Ч. 1. – Горлівка : Вид-во ГПМ ДВНЗ „ДДПУ”, 2013. – С. 118-120.
4. Вострецова В. О. Специфіка перекладу фільмів для людей з вадами слуху / В. О. Вострецова // Сучасні напрямки викладання гуманітарних дисциплін у середніх та вищих навчальних закладах: мова, література, історія : матер. II Міжнар. наук. конф., 25-26 квітня 2012 р. – Горлівка : Вид-во ГДППМ, 2012. – С. 117-119.
5. Деякі питання порядку розповсюдження і демонстрування фільмів : постанова Кабінету Міністрів України від 16.01.2006 [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/20-2006-p>.
6. Савко М. В. Аудіовізуальний переклад в Беларусі [Електронний ресурс] / М. В. Савко. – 2013. – Режим доступу до статті : <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/38594/1/аудіовізуальний%20переклад.pdf>.
7. Szarkowska A. The Power of Film Translation [Електронний ресурс] / Agnieszka Szarkowska // Translation Journal. – 2005. – Vol. 9. – № 2. – Режим доступу до статті : <http://www.bokorlang.com/journal/32film.htm>.
8. Subtitling – An Issue of Speed? [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу : <http://stakeholders.ofcom.org.uk/binaries/research/tv-research/subt.pdf>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вострецова Вікторія – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет”.

Наукові інтереси: аудіовізуальний переклад, історія перекладу, методика викладання перекладу, неологія, фразеологія.

СТИЛІСТИСНИЙ АСПЕКТ ВІДТВОРЕННЯ ПЕРСОНІФІКАЦІЇ В ІСПАНСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Наталія ГОМОН (Ірпінь, Україна)

Статтю присвячено стилістичному аспекту відтворення персоніфікації. Розглянуто характер змін граматичної та семантичної структур персоніфікації, які в перекладі призводять до зміни стилістичної експресивності цього тропу. Дослідження виконано на матеріалі іспанських художніх творів та їх перекладів українською мовою.

Ключові слова: граматична структура, експресивність, переклад, персоніфікація семантична структура, стилістичний аспект, троп.

The article is focused on the stylistic aspect of personification rendering. The transformations of grammar and semantic structure of personification which result in the changes of stylistic expressiveness of this trope in translation are dealt with. The research has been realized on the basis of Spanish fiction and its translation into Ukrainian.

Key words: grammar structure, expressiveness, personification, semantic structure, stylistic aspect, translation, trope.

Персоніфікація (син. уособлення) як один із найважливіших та найвпізнаваніших стилістичних засобів вже ставала об'єктом лінгвістичних та літературознавчих розвідок, що, однак, поки що не сприяло вирішенню певних дискусійних питань стосовно досліджуваного об'єкта: терміна, об'єма поняття, класифікації у системі образних засобів тощо. У теорії перекладу питання відтворення персоніфікації взагалі практично не розглядалися, якщо не враховувати проблем, пов'язаних із граматичним родом уособлюваного іменника [5; 12; 17 та ін.]. Проте, на нашу думку, дослідження уособлення є суттєвим у перекладознавчому плані, зважаючи на те, що персоніфікація – це один із найяскравіших тропів у художньому мовленні, який часто є основою створення мікрообразів і навіть художнього образу в цілому. Крім того, у вживанні персоніфікації як стилістичного прийому відображається авторська картина світу, часто вона є ключовим прийомом в ідіостилі певного автора, тому адекватне відтворення цього тропу, без сумніву, важливе з точки зору перекладу.

Розглянувши традиційні для лінгвістичних та літературознавчих джерел визначення персоніфікації [1; 15 та ін.], можна сказати, що актуальним для перекладознавства є найширше розуміння персоніфікації: як перенесення ознак і властивостей від людини до неживого та живого, а також – від живого до неживого. Для перекладознавчого дослідження персоніфікації релевантними аспектами є відтворення формально-граматичної та семантичної структур персоніфікації (детальніше див. [9]). Проте у контексті перекладу важливим аспектом є не лише питання відтворення цих структур, а й стилістичної цінності уособлення. Разом із тим, рівень експресивності цього тропу в перекладі напряму залежить від відтворення названих структур.

Зі стилістичної точки зору в перекладі виразність персоніфікації може зберігатися, може відбуватися її послаблення або підсилення. Крім того, персоніфікація може взагалі вилучатися або, навпаки, додаватися в перекладі. Мета цієї статті полягає у розгляді засобів відтворення персоніфікації під кутом зору збереження створюваного нею стилістичного ефекту у перекладі. Матеріалом дослідження слугували речення, відібрані з оригінальних іспанських художніх творів, та їх переклади українською мовою.

Експресивність персоніфікації у перекладі може зберігатися, не дивлячись на певні модифікації у семантичній структурі тропу. Зміни може зазнавати персоніфікований денотат, наприклад: (...) *una señora de rostro amarillento y gran escote donde galopaban montones de perlas me miró con odio y escándalo al pasar a mi lado* [26] – (...) *жовтолиця сеньора з глибоким декольте на грудях, по яких стрибали перлисті розсипи величезного намиста, подарувала мені погляд, сповнений ненависті і виклику* [14]. У перекладі персоніфікація оригіналу зберігається, проте сам персоніфікований денотат отримує різне лексичне вираження в оригіналі та перекладі відповідно: *montones* (букв. 'купа') та *розсипи*. Незважаючи на цю різницю, персоніфікований мікрообраз відтворений доволі точно, оскільки сам денотат залишається по суті незмінним. Отже, можна говорити про збереження рівня експресивності уособлення.

Зміни можуть стосуватися самого персоніфікатора: (...) *nunca (llanura) lo dice o tal vez lo dice infinitamente y no lo entendemos* [22] – *Вона* (рівнина) *ніколи цього не каже, а може,*

повторює це безліч разів, і ми її просто не чуємо [3]. В оригіналі відбувається розгортання персоніфікації предикативного типу: уособленим є іменник *Llanura*, який знаходиться у попередній частині складносурядного речення і якому приписуються антропоморфні ознаки, втілені у дієслові говоріння *decir* ('говорити, казати'). У перекладі при розгортанні уособлення персоніфікатор зазнає лексичної заміни – *повторює*. Це дієслово не є відповідником уособлювального дієслова оригіналу, проте несе схожі антропоморфні ознаки: в його значенні присутня сема говоріння, і його поява цілком виправдана контекстом. Отже, завдяки наявності однакових сем у значенні лексеми-персоніфікатора в оригіналі та перекладі, образ зберігається. Відповідно зберігається і рівень експресивності тропу, тому така лексична заміна може бути визначена, як стилістично адекватна. Таким чином, збереження мікрообразу та експресивності персоніфікації забезпечується тим, що зберігається граматичний тип персоніфікації і що семантичні заміни персоніфікатора здійснюються в межах однієї тематичної групи, а лексичні заміни денотата – в межах однієї семантичної групи.

Однак стилістична експресивність персоніфікації може змінюватися в перекладі. Дослідження показало, що в українських перекладах репрезентативними виявилися випадки послаблення стилістичної виразності персоніфікації. Таке послаблення може відбуватися за рахунок трансформацій як граматичної, так і семантичної структур. Насамперед слід зазначити випадки, коли відбувається заміна граматичної структури персоніфікації. Ослаблення відбувається при заміні більш виразного типу персоніфікації менш виразним: предикативного атрибутивним чи дистантним: *Y este dolor que añora o desconfa* [16] – *А біль цей сумний, що так стискає груди* [16]. У цьому прикладі відбувається заміна предикативного типу персоніфікації оригіналу на атрибутивний в перекладі. Відповідно до проведених лінгвістичних досліджень [13], предикативний тип персоніфікації є найяскравішим і найбільш впізнаваним, тому така заміна послаблює експресивність персоніфікації в перекладі, хоча підсилює певний психологічний ефект, створюваний цим тропом, оскільки позначає настрій, психологічний стан.

Послаблення експресивності уособлення може відбуватися при введенні у структуру персоніфікації показників умовності: *Hay una hora de la tarde en que la llanura está por decir algo* (...) [22] – *Увечері бувають такі хвилини, коли рівнина ніби хоче сказати щось* [3]. У першотворі наявна достатньо яскрава персоніфікація рівнини, яка при відтворенні у перекладі набуває умовності шляхом введення порівняльного сполучника *ніби*. Таким чином, підкреслюється неможливість рівнини в реальності виконувати цю дію, несправжність такої персоніфікації. Як результат, експресивність персоніфікації дещо послабляється в перекладі.

Дотичною до попередньої заміни, внаслідок якої відбувається послаблення уособлення, є заміна персоніфікації іншим стилістичним тропом: (...) *sol, vaga mariposa que colgabas a la tarde de primavera, en el cénit azul, una caricia rosa!* [20] – *Сонце жевріло, наче метелик червоний, в синім небі на схилі весняного дня* [10]. Персоніфікація оригіналу, що реалізується через антропоморфізатор *mariposa*, у перекладі нейтралізується шляхом порівняння: *сонце* не є метеликом, а лише порівнюється з ним. Отже, заміна персоніфікації у перекладі на порівняння послаблює експресивність цього прийому.

Послаблення виразності персоніфікації може відбуватися за рахунок змін у семантичній структурі: (...) *porque la cárcel le había dejado intactos sus recuerdos pero le había comido los ojos* [30] – (...) *бо в'язниця забрала його очі, проте не змогла забрати спогадів* [18]. Персоніфікатор оригіналу, виражений дієсловом *comer* (букв. 'їсти, з'їсти'), у перекладі зазнає лексико-семантичної заміни на більш нейтральний, втілений у форму дієслова *забирати*, таким чином, мікрообраз втрачає свою яскравість у порівнянні з першотвором.

Внаслідок трансформації персоніфікатора уособлення може взагалі втрачатися в перекладі: (...) *y solamente los sollozos del río turbaban aquella calma y silencio imponentes* [29] – (...) *тільки невгавне дзюрчання річки порушувало величчу, німу тишу* [11]. В оригіналі вживання іменника *sollozos* (букв. 'ридання') по відношенню до річки (*el río*) створює стилістично експресивний троп. У перекладі через заміну *sollozos* на *дзюрчання*, що в українській мові не несе уособлювальної ознаки і зазвичай використовується по відношенню до поняття "вода", ця персоніфікація оригіналу не відтворюється. Внаслідок зникнення

усоблення образ стає стилістично нейтральним. Крім того, в перекладі речення привертає увагу поява іншого персоніфікатора *німий*, якого немає в першотворі і який відноситься до лексеми *тиша*. Хоча відтворення персоніфікації *los sollozos del río* не є адекватним, воно дещо компенсується завдяки появі додаткової уособлювальної ознаки, яка міститься в прикметнику *німий*.

Персоніфікація також не відтворюється у такому перекладі: (...) *Llevóme un día mi destino a los grises calvijares donde ahuyenta al caer la nieve fría las sombras de los muertos encinares* [16] – *Талан привів до цих узлісь, де сніг холодний огортає дуби міністмі, як колись* [10]. В оригіналі відбувається уособлення іменника *encinares* шляхом приписування антропоморфних рис, які містяться у лексемі *muertos*. У перекладі персоніфікатор вилучається, таким чином, сам троп зникає. Відповідно відбувається зниження експресивності цього фрагменту поезії.

Послаблення стилістичної експресивності персоніфікації інколи може компенсуватися: *Ese redondel es un templo que devoraron los incendios antiguos, que la selva palúdica ha profanado* [24] – *Ця округла будівля була колись храмом, який спочатку зруйнувала стародавня пожежа, а потім проковтнули й осквернили болотні хаці* [3]. В оригіналі наявні дві досить яскраві персоніфікації: *devoraron los incendios* та *la selva ha profanado*, які зберігаються в перекладі, однак ступінь їх експресивності вже дещо інший. Так, виразність першого уособлення нейтралізується шляхом лексико-семантичної заміни дієслова, що несе уособлювальні ознаки: *devorar* (букв. ‘пожирати’) замінюється на більш стилістично нейтральне *зруйнувати*. Друга персоніфікація зберігається і додатково підсилюється антропоморфізатором *проковтнули*, який належить до однієї тематичної групи із відповідником дієслова *devorar* і співвідноситься з ним за рівнем експресивності. Поява в перекладі трьох персоніфікаторів замість двох в оригіналі в цілому компенсує послаблення від відтворення першого персоніфікатора. Отже, уособлення оригіналу може ставати більш стилістично нейтральним у перекладі, проте, якщо така нейтралізація компенсується належним чином, можна говорити про стилістичну адекватність перекладу.

У розглянутих вище випадках відбувалося послаблення стилістичної виразності персоніфікації. Проведене дослідження показало, що, на противагу цьому, в перекладі може відбуватися підсилення експресивності уособлення за рахунок трансформацій його граматичної та семантичної структур. У першу чергу прикладами такого підсилення можуть бути зміни у граматичній структурі персоніфікації, коли граматичний тип змінюється від більш слабкого до більш сильного:

<i>Empieza el llanto de la guitarra.</i>	<i>Як заридала моя гітара,</i> –	<i>Заплаче Гітара,</i> –	<i>Зайшлася плачем гітара.</i>
<i>Se rompen las copas de la madrugada</i>	<i>розбилась досвітку криштальна чара</i>	<i>Немовби світанку Бокали розбились</i>	<i>Розбилися келихи ранку</i>
[7]	[6]	[7]	[10].

У всіх перекладах атрибутивна персоніфікація оригіналу генітивного типу *el llanto de la guitarra* (досл. *плач гітари*) відтворюється предикативними структурами, у яких персоніфікатор виражений дієсловом-присудком. Як вже зазначалося, атрибутивні персоніфікації є не настільки яскравими, порівняно із предикативним типом, тому персоніфікація в перекладі стає більш виразною. Крім того, уособлений денотат отримує додаткові динамічні, процесуальні ознаки, що закладені у дієслівну форму персоніфікації. Це також підсилює експресивність тропу, оскільки атрибутивна персоніфікація оригіналу сприяє певній психологізації образу, позначає стан денотату, у той час як динамічні характеристики не є ключовими. Якщо порівнювати наведені переклади, то незважаючи на одноставну зміну граматичного типу персоніфікації, вони різняться. У перекладі С. Борщевського персоніфікатор втілений у форму *зайшлася плачем*, що дещо відтворює психологічні риси, задані атрибутивною структурою оригіналу. Персоніфікація не лише надає динамізму, але й частково передає психологізм образу, закладений в оригіналі.

Підсилення персоніфікації може відбуватися в перекладі і за рахунок змін у семантичній структурі, наприклад: *El espacio se había limpiado de tenues neblinas, transpiración nocturna de los húmedos campos y las rumorosas acequias* [21] – *Повітря стало чисте від тонкого туману*

– нічного випаровування вогких ланів і **воркतीलिवих каналів** [2]. Лексема-персоніфікатор оригіналу *rumorosas* (букв. ‘шумний’) зазнає заміни в перекладі лексемою *воркतीलिवих*, що несе схожі уособлювальні ознаки, проте відрізняється більшим ступенем образності й експресивності в українській мові у випадку вживання із неживим іменником, тому ця трансформація підсилює виразність уособлення.

Додавання персоніфікатора так само сприяє підсиленню стилістичного ефекту, наприклад: *Los azahares, albahacas y rosas daban al viento sus delicados aromas, al recibir las caricias de los primeros rayos de sol* [29] – **Лілії, волошки й троянди щедро ділилися з вітерцем своїми ніжними пахоцями, гріючись на ранковому сонці** [11]. Речення містить розгорнуту персоніфікацію, але ми зупинилися тільки на виділеній її частині. У перекладі відбувається підсилення уособлення не лише шляхом заміни персоніфікатора *daban* на *ділилися*, а й за допомогою введення додаткових антропоморфних ознак, що містяться у прислівнику *щедро*, внаслідок чого створюється дистантний тип персоніфікації *ділилися щедро*. Варто прокоментувати інші особливості відтворення розгорнутої персоніфікації цього речення: заміну самих уособлених денотатів. Персоніфікованими є назви квітів, проте різних в оригіналі та перекладі, адже українським відповідником іменника *azahar* є квітка апельсинового чи лимонного дерева, а *albahaca* – це базилік, у той час як у перекладі персоніфікуються лексеми *лілія* та *волошка* відповідно. Таку заміну у складі персоніфікації можна пояснити екстралінгвістичними чинниками: для українського читача лілія та волошка є більш знайомими квітами, які не позбавлені певного символізму, таким чином, образ, створений персоніфікацією, не є чужим для україномовного одержувача, так само як образ оригіналу для жителя Латинської Америки. З іншого боку, таке “одомашнення” також може мати негативні наслідки. У будь-якому разі подібні випадки виходять за межі відтворення самої лише персоніфікації і є темою для інших досліджень. Отже, незважаючи на заміну персоніфікованого денотату, відтворення прокоментованого уособлення можна назвати адекватним, а оцінка наслідків таких перетворень у цілому має відбуватися в масштабах всього твору.

Посилення експресивності може бути наслідком лексичної заміни, наприклад: *Doloroso, incapaz de recuperar el abrigo de las cavernas, desnudo en la ignorada arena, dejé que la luna y el sol jugaran con mi aciago destino* [23] – 1) **Зболений, нездатний вернутися до печери, голій, на байдужому піску, я дозволив місяцеві й сонцю бавитись моєю нещасною долею** [4]; 2) **Неспроможний повернутися під захист печер, лежачи голій і страждаючи від лютого болю на цьому невідомому піщаному березі, я не міг опиратися тому, що сонце й місяць нещадно гралися моєю гіркою долею** [3]. В оригіналі лексема *ignorada* у сполученні із лексемою *arena* не створює уособлення, натомість у першому перекладі, внаслідок лексико-семантичної заміни, з’являється лексема, що несе уособлювальні ознаки в українській мові і, таким чином, виникає досить яскрава персоніфікація *байдужий пісок*. У другому перекладі персоніфікації немає, що зберігає нейтральність образу відносно оригіналу. Отже, заміна однієї лексеми іншою, що містить антропоморфні ознаки у мові перекладу, може призводити до появи персоніфікації, яка відсутня у першоджерелі, що надає оповіді більшої експресивності.

Також зустрілися випадки, коли відбувалася поява уособлення за рахунок таких трансформацій: *Vajo ese almendro florido, todo cargado de flor -recordé-, yo he maldecido mi juventud sin amor* [16] – **Біля цього мигдалю, що так радіє весні, прокляв я колись без жалю тужливі юначі дні** [10]. У наведеній строфі з вірша А. Мачадо персоніфікація взагалі відсутня, проте в перекладі з’являються відразу дві персоніфікації: предикативна *мигдаль радіє* та атрибутивна *тужливі дні*, що сприяє виникненню нових образів і підсиленню експресивності поетичного твору.

Якщо говорити про образність персоніфікації, то ми вже коментували такі заміни. Зміна образу, створеного персоніфікацією, може відбуватися й через інші лексико-семантичні заміни: *me sorprendió la fértil primavera que en todo el ancho campo sonreía* [16] – **та раптом побачив весною, що світ і мені посміхався** [16]. У першотворі персоніфікується денотат, виражений лексемою *primavera* (‘весна’), у той час як у перекладі ознак персоніфікації набуває інший денотат, втілений в іменнику *світ*, а лексема *весна* втрачає ознаки оживлення.

Отже, відбувається заміна образу, однак виразність тропу від цього не зазнає суттєвих змін, оскільки поняття *весна* – *світ* є взаємопов'язані: *світ* має ширше значення, яке охоплює *весну*. Отже, заміна може розцінюватися як адекватна з огляду на стилістичний ефект персоніфікації в перекладі.

Зміна образу відбувається інколи при заміні персоніфікатора: *El mundo estaba triste desde el martes* [28] – *З вівторка світ стає похмурым* [8]. В оригіналі персоніфіковані ознаки містяться у лексемі *triste*, яка в перекладі зазнає заміни на лексему *похмурий*, що хоча дещо схожа за значенням із антропоморфізатором оригіналу, однак надає образу іншого відтінку. Лексема *triste* в іспанській мові має значення ‘*afligido, apesadumbrado, melancólico*’ (‘тужливий, сумний, меланхолічний’) [27], у той час як в українській мові *похмурий* – той, що створює враження непривітності, насуплений. В перекладі образ, створений такою персоніфікацією, викликає дещо негативне сприйняття, на відміну від образу оригіналу, хоча за своєю експресивністю вони майже тотожні.

При застосуванні невідповідних трансформацій може відбуватися руйнування самого мікрообразу, наприклад: (...) *mientras un vienteillo que corre como un lobo, silba por entre las casas* [25] – *Тишу порушує тільки вітер, що свище між будинками, крадучись м'якою вовчою ходою* [19]. В оригіналі персоніфікація відбувається за рахунок дієслів з уособлювальними ознаками *correr* (‘бігти’) та *silbar* (‘свистіти’). Завдяки частотному вживанню цих дієслів з іменниками на позначення неістот, така персоніфікація є стертою в іспанській мові. Більш яскравого характеру їй надає порівняння *soto un lobo*, що робить персоніфікацію умовною. У перекладі персоніфікатор *silba* відтворюється адекватно: *свище*. А персоніфікатор із порівнянням *corre como un lobo* замінено на дієприслівниковий зворот *крадучись м'якою вовчою ходою*. Умовність персоніфікації зникає. І хоча створюється красивий і яскравий мікрообраз, він вступає у протиріччя із персоніфікатором *свище*, оскільки *свистіти* і *крастися* не поєднуються гармонійно в одному мікрообразі. Отже, мікрообраз внаслідок таких трансформацій деформується.

Підсумовуючи проведений аналіз, зазначимо, що при відтворенні персоніфікації її експресивність в перекладі може зберігатися, послаблюватися, нейтралізуватися, посилюватися внаслідок граматичних та/чи семантичних трансформацій. Стилістичний ефект, створюваний персоніфікацією, може зберігатися за допомогою вірного відтворення граматичної та семантичної структури персоніфікації. Послаблення відбувається за рахунок лексико-семантичної заміни персоніфікатора на менш експресивний у перекладі, а також заміни більш яскравого граматичного типу персоніфікації (предикативного) на менш яскравий (атрибутивний). Послаблення має місце внаслідок заміни “справжньої” персоніфікації умовною в перекладі або заміни персоніфікації іншим тропом, наприклад, порівнянням. Посилення відбувається за рахунок заміни менш експресивного персоніфікатора на більш експресивний або за рахунок введення додаткового антропоморфізатора, а також при заміні менш яскравого граматичного типу персоніфікації на більш яскравий у перекладі. Семантична заміна лексеми-персоніфікатора на лексему, яка не містить уособлювальних ознак, або повне вилучення персоніфікатора веде до вилучення персоніфікації і нейтралізації мікрообразу. Явищем протилежним до вилучення персоніфікації є її додавання в перекладі, що сприяє підвищенню експресивності. Персоніфікація може з'являтися в перекладі за рахунок заміни лексеми без антропоморфних ознак на лексему-персоніфікатор або за рахунок додавання лексеми-персоніфікатора, відсутньої в оригіналі. Лексико-семантичні трансформації можуть призводити не лише до зміни експресивності мікрообразу, а й до його заміни. Неадекватне відтворення семантичної і граматичної структури персоніфікації здатне навіть руйнувати мікрообраз. Оцінка подібних перекладацьких перетворень має відбуватися на рівні цілого тексту.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / Ахманова О. С. – М. : КомКнига, 2007. – 570 с.
2. Бласко Ібаньес В. Хатина / Бласко Ібаньес В. ; пер з ісп. В. Самійленко. – К. : Дніпро, 1967. – 142 с.
3. Борхес Х. Л. Алеф. Прозові твори / Х. Л. Борхес ; пер. з ісп. В. Шовкун. – Х. : Фоліо, 2008. – 572 с.
4. Борхес Х. Л. Безсмертний / Х. Л. Борхес ; пер. з ісп. Ю. Покальчук // Всесвіт. – 1976. – № 2. – С. 27–37.
5. Будагов Р. А. Стилистическое осмысление грамматической категории рода / Р. А. Будагов // Теория языка и инженерная лингвистика. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1973. – С. 18–23.

6. Гарсія Лорка Ф. Лірика / Гарсія Лорка Ф. ; пер. з ісп. М. Лукаш. – К. : Дніпро, 1969. – 319 с.
7. Гарсія Лорка Ф. Поезії / Гарсія Лорка Ф. ; пер. з ісп. О. Курченко. – К. : ПП “Корнійчук”, 2001. – 200 с.
8. Гарсія Маркес Г. Стариган із крилами // Латиноамериканські повісті та оповідання / Г. Гарсія Маркес ; пер. з ісп. М. Жердинівська. – К. : КМЦ “Поезія”, 2003. – С. 119–124.
9. Гомон Н. В. Відтворення персоніфікації в іспансько-українському перекладі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Гомон Наталія Володимирівна. – Київ, 2011. – 245 с.
10. Збірка поетів Іспанії та Латинської Америки / [пер. з ісп. С. Борщевський]. – К. : Дніпро, 2006. – 216 с.
11. Ісаакс Х. Марія / Ісаакс Х. ; пер. з ісп. Г. Філіпчук. – К. : Дніпро, 1990. – 252 с.
12. Калустова О. М. Персоніфікація на основі опозиції роду іменників та її відтворення в перекладі / О. М. Калустова // Вісник Запорізького державного університету. Сер. Філол. науки. – 2003. – № 2. – С. 80–85.
13. Константінова С. К. Олицетворение в художественном тексте (Семантические и грамматические аспекты): дисс. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Константінова Светлана Кимовна. – Белгород, 1996. – 223 с.
14. Кортасар Х. Менади // Таємна зброя / Х. Кортасар ; пер. з ісп. Ю. Покальчук. – К. : Дніпро, 1983. – С. 135–150.
15. Літературознавча енциклопедія: У 2 т. / [авт.-уклад. Ковалів Ю. І.]. – К. : Академія, 2007. – Т. 2 : М-Я. – 624 с.
16. Мачадо А. Вибрані поезії / Мачадо А. ; пер. з ісп. О. Курченко. – К. : ВВП «Компас», 2000. – 64 с.
17. Рильський М. Т. Мистецтво перекладу / Рильський М. Т. – К. : Радянський письменник, 1975. – 344 с.
18. Роа Бастос А. Грім у листі // Латиноамериканська повість / А. Роа Бастос ; пер. з ісп. Ю. Покальчук. – К. : Дніпро, 1978. – С. 359–401.
19. Села К. Х. Вулик / Села К. Х. ; пер. з ісп. П. Соколовський, А. Собуцький. – К. : Дніпро, 1979. – 214 с.
20. Хименес Х. Р. Вечные мгновения / Хименес Х. Р. – СПб. : Северо-Запад, 1994. – 479 с.
21. Blasco Ibáñez V. La barraca / Blasco Ibáñez V. – Режим доступу : <http://www.franklang.ru>.
22. Borges J. L. El fin / Borges J. L. – Режим доступу : <http://www.franklang.ru>.
23. Borges J. L. El inmortal / Borges J. L. – Режим доступу : <http://www.franklang.ru>.
24. Borges J. L. Las ruinas circulares / Borges J. L. – Режим доступу : <http://www.franklang.ru>.
25. Cela C. J. La colmena / Cela C. J. – Режим доступу : <http://www.franklang.ru>.
26. Cortázar J. Las menades // Cuentos / J. Cortázar. – Habana : Casa de las Américas, 1964. – P. 95-112.
27. Diccionario de la lengua española / Режим доступу до словника : <http://www.rae.es>.
28. García Márquez G. Un señor muy viejo con unas alas enormes / García Márquez G. – Режим доступу : <http://www.truly-free.org>.
29. Isaacs J. María / Isaacs J. – Режим доступу : <http://www.librodot.com>.
30. Roa Bastos A. El trueno entre las hojas / Roa Bastos A. – Режим доступу : <http://www.librodot.com>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Гомон – кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасних європейських мов Національного університету державної податкової служби України.

Наукові інтереси: граматичні та стилістичні проблеми перекладу, проблеми поетичного перекладу, методика викладання перекладу.

ПЕРЕКЛАД ЯК ПРОЦЕС МІЖМОВНОЇ І МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ПРАГМАТИЧНІ ВІДНОСИНИ В ПЕРЕКЛАДІ

Світлана ГРУШКО (Горлівка, Україна)

Стаття присвячена проблемам перекладу, які диктуються вимогами сучасного суспільства. Особлива увага приділяється спонукальним причинам перекладу, труднощам, завданням і перспективам, що стоять перед вищими навчальними закладами.

Ключові слова: переклад, прагматика, мова, комунікація, стиль, адекватний переклад, технічний переклад.

The article considers the problems of translation caused by the demands of modern society. Special attention is paid to incentives of translation, difficulties, tasks and prospects that higher educational establishments face.

Key words: translation, pragmatics, language, communication, style, adequate translation, technical translation.

Виконуючи важливу функцію в житті суспільства, переклад одвічно привертав до себе увагу літературознавців, психологів, етнографів і лінгвістів. Різні погляди на феномен перекладу та його принципи, що інколи заперечують один одного, простежуються на різних етапах розвитку людської думки. Разом з тим спроби створити наукову дисципліну, націлену на опис і аналіз цього складного й суперечливого явища, мають порівняно нетривалу історію.

Свого часу видатний радянський лінгвіст А.А. Реформатський дав негативну відповідь на питання про можливість створення «науки про переклад», аргументуючи це тим, що

практика перекладу користується даними різних галузей науки про мову, тому вона не може мати власної теорії.

Однак теорія перекладу міцно утвердилась як наукова дисципліна. Цьому сприяли усвідомлена суспільна потреба в науковому узагальненні перекладацької діяльності, розвиток мовознавства, теорії комунікації та інших галузей знання, що забезпечили наукову базу для вивчення перекладу і, нарешті, появу серйозних перекладацьких досліджень, які переконливо довели можливість і перспективність створення наукового напрямку для виявлення суті перекладу як процесу міжмовної та міжкультурної комунікації.

Кваліфікований, якісний переклад науково-технічної, художньої літератури має враховувати всі вищезгадані особливості й відповідати таким вимогам.

По-перше, бути адекватним, тобто чітким, зрозумілим для користувача. Виклад тексту перекладу має бути логічним, послідовним і повним.

По-друге, переклад необхідно передавати грамотно з точки зору лексико-граматичних особливостей літературного варіанта рідної мови (а не діалектів регіонів). Текст перекладу має відповідати оригіналу за стилем, водночас із дотриманням стилістичних норм рідної мови. Не повинно бути стилістичних дефектів тексту, наприклад: зміщення логічного наголосу, розщеплення присудка, повторів тощо.

По-третє, текст перекладу має бути грамотним із точки зору галузі, в якій виконується. В тексті мають бути стандартні вислови, які використовуються в певній галузі знань. Стиль тексту перекладу має відповідати жанровим особливостям документа. Термінологія, яка використовується в тексті перекладу, повинна відповідати нормативним документам країни.

По-четверте, текст перекладу має бути позбавленим різного роду описок, пропусків, помилок друку, орфографічних та синтаксичних помилок і відповідати вимогам редакційно-видавничого оформлення (якщо це письмовий офіційний варіант перекладу).

В основі мовного спілкування лежить необхідність організації спільної діяльності, тобто мови, що обслуговує всі форми і сфери соціальної взаємодії людей, дозволяє організовувати її таким чином, щоб ця взаємодія давала певний значущий для суспільства результат – дозволяла передавати знання, спонукати до дій, виробляти ставлення до дійсності.

Мова керує діяльністю людей, а для того, щоб здійснювати це ефективно, засоби керування повинні співвідноситись зі світом предметної діяльності людини. Кожна з систем співвідноситься зі світом життєдіяльності людини по-своєму, але спільним є те, що мова являє собою продукти діяльності людей із відображенням дійсності, що її оточує. Мова фіксує матеріальний і духовний світ дуже детально: в мові отримали позначення живі і неживі предмети, явища, процеси, дії, якості і властивості.

Поповнення словникового складу йде при цьому за певними семантичними сферами, характер яких зумовлений історично. У той або інший період спостерігається інтенсивне збагачення словникового складу мови, що досліджується, в певних її лексичних пластах у зв'язку зі швидким розвитком відповідних галузей суспільного життя. Враховуючи все зазначене, стає зрозумілим, яку важливу роль у житті окремої людини та суспільства загалом відіграє адекватний переклад.

Водночас і теорія перекладу, розширивши свої горизонти під впливом названих напрямів, у свою чергу збагатила мовознавство новими даними, що розширили наші уявлення про природу і функціонування мови. Насправді, будучи унікальною сферою мовної діяльності, де стикаються один з одним не тільки різні мови, а й різні культури, а інколи й різні цивілізації, переклад є природною експериментальною лабораторією, в якій багато лінгвістичних теорій піддаються «перевірці на міцність».

Разом з тим треба визнати, що багатюща практика перекладу ще чекає свого теоретичного осмислення. Нами зроблені лише перші, хоча й багатообіцяльні, кроки в пізнанні процесу перекладу. Як і раніше, ведуться суперечки навколо таких фундаментальних проблем, як статус теорії перекладу, суть перекладу, визначення його меж, або, іншими словами, чітке розмежування перекладу й різних видів квазіперекладацької діяльності. Ці проблеми, які хвилювали піонерів теорії перекладу ще в 40–50-ті роки, останнім часом ніби відійшли на задній план через посилений інтерес до процесуальних і

семіотичних аспектів перекладу, але це не свідчить про те, що вони втратили свою актуальність.

Зараз у центрі уваги теоретиків перекладу опинилися такі важливі питання, як еквівалентність і її типи, процедури і стратегія перекладу, переклад як комунікативний акт, прагматика перекладу. При цьому далеко не завжди вдається виявити взаємозв'язок між цими аспектами перекладу і їх відношенням до названої вище традиційної проблематики. Саме цю мету переслідує наш курс лекцій, який, зрозуміло, не може претендувати на повне й вичерпне висвітлення поставлених у ньому питань, а може, лише, – щонайкраще – запропонувати ряд орієнтовних рішень і стимулювати науковий пошук в окремих напрямках.

Поняття «перекладається» і «не перекладається» трактуються в літературі по-різному. Іноді мова йде про принципові можливості перекладу з однієї мови на іншу. В інших випадках мається на увазі можливість знаходження еквівалента мовної одиниці мови в мові перекладу.

Питання про можливість перекладу є в своїй основі питанням філософським, методологічним, значною мірою похідним від потрактування проблеми співвідношення мови й мислення.

Висновки, яких доходять прихильники теорії лінгвістичної відносності, – це наявність особливої логіки, яка відрізняється від логіки індоєвропейських народів. Мислення носіїв мов іншого типу є результатом нерозрізнення логічних форм і семантичних форм смислового змісту пропозицій та інших мовних явищ. Логіка думки однакова для всіх людей, адже вона є наслідком природи людського пізнання, обумовленої потребами пізнавальної діяльності людини і потребами практики.

Саме ця спільність логічності думки, загальнолюдський характер логічних форм, а також наявність семантичних універсалій, що характеризують мову загалом, складають ту основу, на якій виникає принципова можливість того, що перекладається.

Семантичні розбіжності, які дійсно існують між мовами, не створюють непереборного бар'єру для міжмовної комунікації і, зокрема, для перекладу. П.В. Чесноков абсолютно має рацію, зазначаючи, що виразні можливості системи будь-якої мови вельми обмежені, але це не є перешкодою для пізнавальної діяльності людей, тому що пізнання, які стимулюються завданнями, що ставить перед людиною практика, здійснюються не на базі закріпленої системи мови, а на базі нескінченної багатобразної, гнучкої і рухомої мови, що використовує засоби мовної системи і володіє безмежними можливостями комбінування її одиниць. Звідси випливає висновок, що має безпосереднє відношення до проблеми можливостей перекладу: «Чим більше зміцнюються зв'язки між народами, чим більше нівелюються відмінності в їх практичній діяльності та умовах життя, тим більшої єдності набувають їх пізнавальні інтереси, тим більшу роль починає відігравати процес подолання семантичних розбіжностей у мові» [4: 47–50].

До цього слід додати й те, що мова має ще один могутній засіб нейтралізації семантичних розбіжностей, а саме мовних – це ситуативний контекст. Той факт, що роль контексту часто не береться до уваги у неогумбольдтівських теоріях, згадує, зокрема, В.Н. Ярцева, полемізуючи із Б. Уорфом [5: 44].

Факти, на які посилаються неогумбольдтівці, як правило, стосуються розбіжностей у парадигмі й змісті граматичних категорій, у структурі семантичних площин та інших відмінностей на рівні мовної системи. Проте переклад, як неодноразово підкреслювалося вище, є одним з різновидів мовної комунікації, під час якої аналізуються та породжуються мовні твори-тексти.

Функціональні параметри тексту далеко не рівнозначні з погляду потенційної можливості їх передачі у перекладі. Про це, зокрема, пише О. Каде: будь-які тексти можуть замінюватися текстами мови перекладу при збереженні незмінним «раціонального інформаційного змісту». Що ж до передачі інших елементів змісту (експресивно-емоційного навантаження, художньо-естетичної цінності, прагматичного навантаження, обумовленого мовними особливостями певних мовних колективів, конотативних компонентів значення), то питання про їх передачу вимагає, на думку О. Каде, подальших досліджень [6: 26].

Якщо локальний компонент діалектної мови неперекладний, то це певною мірою компенсується передачею її соціального компонента. Зазвичай це досягається за допомогою просторіччя і зниженої розмовної мови. У таких випадках можна говорити про переклад не на рівні повної еквівалентності (переклад не відповідає вимогам вичерпної передачі комунікативного ефекту початкового тексту), а на рівні адекватності (переклад оптимально відповідає вимогам певної комунікативної ситуації).

Особливі труднощі виникають у зв'язку з передачею в перекладі варваризмів – іншомовних елементів, що не отримали прав на громадянство у мові-рецепторі. Цікавий аналіз передачі латинізмів у перекладі роману Ф. Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель» видатним радянським перекладачем Н. Любимовим дав В.Г. Гак [2: 98]. Один із персонажів роману, лімузинець, говорить своєрідною мовою, в якій латинські лексеми вдяглися у французьку граматику (до латинського кореня додаються французькі граматичні закінчення й форманти): *libentissime – libentissiment; vice versa – vice versemment*.

Перекладач, як зазначає В.Г. Гак, проявив величезну винахідливість, щоб відтворити «латинщину» оригіналу. Іноді він використовує латинські слова у російському граматичному вигляді. Але в російській мові такі утворення зазвичай сприймаються як вчена іноземщина, а не як специфічна латинізована лексика (рос.: «трансфретуємо», «деамбіліруємо», «інкулькуруємо»). Тому М. Любимов широко використовує зворотний прийом, додаючи латинські форманти російським морфемам: *ожидаюс, такум і сякум, обдираре*. Вирішення перекладача відповідало стилізації, що існувала в російській літературній традиції, під латину.

Ч. Моріс, який увів у науковий дискурс термін «прагматика», розумів його значення як вчення про відношення знаків до їх інтерпретаторів. Характеризуючи конкретні завдання і проблеми прагматичних досліджень природних мов, Н.Д. Арутюнова і Е.В. Падучева відзначають, що вони, поступово розширюючись, виявляють тенденцію до стирання межі між лінгвістикою і суміжними дисциплінами (психологією, соціологією і етнографією), з одного боку, і розділами лінгвістики (семантикою, риторикою, стилістикою) – з іншого. Прагматика відповідає синтетичному підходу до мови [1: 4].

Сукупність цих чинників як зв'язок значень із позамовною дійсністю, мовним контекстом, експліцитними й імпліцитними комунікативними установками, що пов'язують висловлювання із змінними учасниками комунікації, – суб'єктом мови, адресатом, фондом знань і думок, ситуацією (місцем і часом), в якій здійснюється мовний акт, створює мозаїку контексту, який забезпечує вхід у прагматичні суміжні дисципліни та забезпечує їх синтезуючу місію.

Уже підкреслювалося, що вимога комунікативно-прагматичної еквівалентності є найголовнішою з вимог, що висувуються до перекладу, адже це передбачає передачу комунікативного ефекту початкового тексту. Звідси випливає висновок про ієрархію рівнів еквівалентності, згідно з яким прагматичний рівень, що включає такі важливі для перекладу елементи, як комунікативна інтенція, комунікативний ефект, установка на адресата, – керує іншими рівнями, є частиною еквівалентності взагалі і нашаровується на інші рівні.

Які ж існують прагматичні відносини, що характеризують переклад як процес міжмовної і міжкультурної комунікації? Для того, щоб відповісти на це питання, необхідно розглянути основні ланки процесу перекладу, в яких реалізуються різні типи відносин між знаками і комунікантами. Перш за все, характерною особливістю цих ланок комунікативного ланцюжка є їхній двох'ярусний характер: акти первинної і вторинної комунікації утворюють два яруси; вторинна комунікація нашаровується на первинну.

У ланках цієї комунікативної схеми виникають різні типи прагматичних відносин, тобто відносин між знаковими сукупностями (текстами) або їх елементами, з одного боку, і комунікантами – з іншого. Особливістю комунікації є те, що відносини, які виникають у певних ланках первинної комунікації, відтворюються (відповідно у модифікованому вигляді) у вторинній комунікації.

У зв'язку з проблемою перекладацької еквівалентності, нами було поставлено питання про важливу роль, яка належить у зв'язку з цим функціональній типології текстів. Можливо, для аналізу комунікативної інтенції, що лежить в основі тексту, який перекладається, може

бути використана і теорія мовних актів, що вивчає різні типи мовних висловлювань у зв'язку з тією конкретною роллю, яку вони відіграють у процесі комунікації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. Истоки, проблемы и категории прагматики / Н.Д. Арутюнова, Е.В. Падучева // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. 16: Лингвистическая прагматика.
2. Гак В.Г. Сопоставительная лексикология: на материале французского и русского языков. – М.: Междунар. отношения, 1977. – 254 с.
3. Реформатский А.А. Принципы синхронного описания языка // Реформатский А.А. Лингвистика и поэтика. – М.: МГУ, 1987. – С. 20–40.
4. Чесноков П.В. Слово и соответствующая ему единица мышления. – М., 1967. – 265 с.
5. Ярцева В.Н. История английского литературного языка IX–XV вв. – М.: Наука, 1985. – 322 с.
6. Kade O. Zu einigen Grundpositionen bei der theoretischen Erklärung der Sprachmittlung als menschlicher Tätigkeit // Übersetzungswissenschaftliche Beiträge. Leipzig, 1977. [N] 1.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Грушко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германських мов, завідувач кафедри романо-германських мов факультету англійської мови Горлівського інституту іноземних мов Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет».

Наукові інтереси: проблеми лінгвістики в аспекті прагматичних проблем перекладу, германська філологія.

ТЕРМІНОМЕТАФОРИ НА ПОЗНАЧЕННЯ УРІВНОВАЖУВАЛЬНИХ МЕХАНІЗМІВ У РОМАНСЬКИХ ТА СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ

Ольга ГОСУДАРЬКА (Київ, Україна)

В статті розглядаються і зіставляються принципи номінації урівноважувальних механізмів засобами романських і слов'янських мов з метою розкриття потенціалу їхнього адекватного перекладу. При підборі адекватних відповідників акцентується передача ядерних елементів семантичної структури термінів. Еквівалентність плану вираження залишається факультативною.

Ключові слова: категоризація дійсності, соматичний код, адекватність перекладу, семасіологічний зв'язок, термінометафора, план вираження, план змісту.

In this article the author examines and compares the nomination principles of balancing mechanisms by the means of Romance and Slavic languages to demonstrate the potential of their adequate translation. In the selection of appropriate equivalents she emphasizes the transfer of semantic nuclear elements. The correspondence of expression plane is optional.

Keywords: categorization of reality, somatic code, adequacy of translation, semasiological bond, terminological metaphor, plane of expression, plane of content.

Кожна лінгвокультурна спільнота сприймає, структурує і відображає в мові інформацію про навколишню дійсність залежно від зовнішніх умов життя, культурних цінностей, соціальних настанов, фонових знань, досвіду, загальних цілеспрямувань її представників. Результатом взаємовпливу “етнос-світ” є формування неповторної та багатогранної *картини світу* (В. Гумбольдт, Л. Вайсгербер, Е. Сепір, Б. Уорф, М. С. Трубецької, В. Д. Ужченко, І. О. Голубовська, В. І. Постовалова та ін.).

Провідником індивідуальної свідомості до загальноетнічного ментального інформаційного поля є мова. За наявності спільних джерела отримання знань та інструменту їх донесення до свідомості шанси досягнення успішної комунікації є достатньо високими. Під час міжкультурного спілкування процес ускладнюють різні засоби *категоризації дійсності*, покладені в основу мов комунікантів [13: 213]. Саме тому знакам, які використовує певний етнос для позначення окремого фрагменту навколишнього світу, важко знайти ідентичний за обсягом інформації відповідник в іншій мові [1: 124]. Б. Уорф [10: 139-142] та М. С. Трубецької [9: 67] навіть висловлювали думку про неможливість відобразити світосприймання, створене однією мовою, засобами іншої.

У сучасній лінгвістиці факт неідентичного членування навколишнього світу представниками різних етносів не є сумнівним. Із іншого боку, не можна заперечувати наявності значної кількості спільних рис у культурах і мовах різних народів. Справа в тому, що, не зважаючи на низку чинників, які сприяють оригінальному етнічному “забарвленню” картин світу, всіх людей об'єднують загальні принципи перебігу розумових процесів і,

відповідно, перетворення сигналів із навколишньої дійсності на зрозумілі людській свідомості знаки.

Останнє стає можливим лише за наявності певних *кодів культури*, що “співвідносяться з найдавнішими архетиповими уявленнями людини” та утворюють спеціальну “систему координат”, у межах якої здійснюються концептуалізація та категоризація дійсності із подальшою вербалізацією їхніх здобутків [8: 115]. Згідно із твердженням В. В. Красних, *культурні коди* є універсальними за своєю природою, але прояв їх у кожній культурі є “національно детермінованим” [5: 298].

Базовими універсальними типами кодування даних, отриманих носіями різних мов, вважаються соматичний, просторовий, часовий, предметний, біоморфний, духовний та ін. Найдавнішим і найпоширенішим із них є *соматичний код* (В. В. Красних, І. Є. Городецька, О. С. Стоянова, М. В. Друзіна та ін.). Він актуалізується при категоризації дійсності, беручи участь в описі багатьох сфер життєдіяльності людини та залишається невичерпним джерелом поповнення не лише *наївної* (С. І. Магомедова, Т. М. Гуревич, Т. Р. Зверєва), а й *наукової картин світу* (І. Є. Городецька, В. В. Красних), де соматизми отримали нове поле вияву свого номінативного потенціалу при позначенні термінологічних понять різних сфер знання.

Цей процес є однаковим для всіх представників людства, оскільки будова їхнього тіла, механізми мислення та середовище проживання в загальних рисах не відрізняються. Однак суттєво відмінними є принципи вербального оформлення термінологічних значень у різних мовах, що суттєво ускладнює їхню передачу при міжкультурній комунікації (В. Н. Комісаров, О. Б. Бушев, О. Є. Анісімова). Здійснити переклад терміна, на думку О. Б. Бушева, означає “встановити *семасіологічний зв'язок*, тобто зв'язок терміна із означуваним ним поняттям, і одночасно *знаковий зв'язок*, тобто зв'язок терміна однієї мови з терміном іншої” [1: 123]. Процес перекладу є тісно пов'язаним із принципами номінації, оскільки для його здійснення потрібно виявити у знаку мови оригіналу ядерні семи, що послужили основою його номінації, і віднайти еквівалентний за планом вираження знак у мові перекладу.

Усвідомлення різноманітних явищ навколишньої дійсності як правило базується на зіставленні нових реалій із вже відомими людині, що за певними ознаками нагадують їй об'єкти, що підлягають осмисленню та номінації. На мовному рівні, з метою стійкого закріплення набутих знань і досвіду, відбувається утворення образних метафор, формально побудованих на основі лексем-номінаторів реалій, що стали основою для асоціативних зіставлень. Поступово сформовані метафори втрачають свою двоплановість, експресивність та оцінні конотації і починають сприйматися як звичайні номінативні засоби. Таким чином утворюються не тільки мовні відбитки речей побутового світу та їх характеристик, якостей людей чи тварин, які є результатом “наївного” пізнання навколишнього світу, а й термінопоняття різноманітних наукових сфер. Розглянемо, яким чином реалізуються вищезазначені процеси на матеріалі термінолексем на позначення урівноважувальних механізмів у романських і слов'янських мовах.

Найуживанішим терміном на позначення важеля у французькій мові є лексема *levier*, що є спорідненою із дієсловом *lever* ‘піднімати’. Аналогічний за походженням термін присутній також в італійській мові – іт. *leva*. В іспанській мові з цією метою може використовуватися лексема *palanca*. Її спорідненість із *palo* ‘палка’ свідчить про найменування важеля у цій мові не за його функцією, а за формою. Однак у різних сферах технічних наук також нерідко зустрічаються терміни, утворені ядром соматичного концепту із номінатором ‘рука’. У французькій мові реалізатором цього значення стає основна лексема для відбиття ядерного значення концепту ‘рука’ *bras* ‘рука від плеча до кісті’. Метафоричний перенос у цьому випадку відбувся за ознакою ‘частина’, формою – зовнішній вигляд важелів нагадує руку, характером руху – можливість здійснення обертання відносно нерухомої точки і приведення у рух інших об'єктів чи їхніх частин, а також здатністю виконувати функцію керування процесами. Здебільшого елемент *bras* у значенні важеля використовується в автомобільній терміносистемі (*bras de frein* ‘гальмовий важіль’, *bras oscillant* ‘хитний важіль’, *bras pendulaire* ‘маятниковий важіль’), як електротехнічний термін (*bras de pantographe* ‘важіль пантографа’), є складовим музичних (*bras de lecture* ‘тонарм, важіль звукознімача’) та

вимірювальних (*bras du diamètreur* ‘важіль каверномеру’, *bras moteur* ‘обвідний важіль планіметра’) пристроїв.

Аналогічні приклади можна віднайти в іспанській та італійській мовах. Особливо чисельні вони в автомобільній сфері: іт. *braccio dell'ancora* ‘важіль якоря’, ісп. *brazo de suspensión* ‘автоважіль підвіски’, ісп. *brazo oscilante*, іт. *braccio oscilante* ‘хитний важіль’, ісп. *brazo pendular* ‘маятниковий важіль’, ісп. *brazo del muñón de dirección* ‘важіль поворотного кулака’, ісп. *brazo articulado*, іт. *braccio articolato* ‘шарнірний важіль’, іт. *braccio di attacco del nastro freno* ‘скоба тормозної стрічки’, іт. *braccio della brida* ‘важіль хомута’, іт. *braccio diagonale* ‘діагональний балансир’, іт. *braccio fisso* ‘нерухомий кронштейн’, іт. *braccio portante* опорний важіль та ін.

У російській мові для позначення ‘стрижню, здатного обертатися навколо точки підпори та слугувати для урівноваження більшої сили за допомогою меншої’ використовується лексема *рычаг*. Її соматичне коріння не відчувається явно, оскільки вихідна форма *рука* пройшла тривалий шлях модифікацій, перш ніж перетворилася у *рычаг*. Вперше етимологічно поєднує слова *рука* та *рычаг* В. І. Даль [2: 136], однак вчений не бере на себе відповідальність остаточно визначити цей зв'язок, тому ставить біля нього знак питання.

У сучасній лінгвістиці на ідеї про етимологічний зв'язок назв об'єктів, їхніх дій та характеристик, що безпосередньо або опосередковано пов'язані із рухами рук людини, базуються роботи М. О. Луценка [6; 7]. На думку вченого, спільне із рос. *рука* походження мають, наприклад, рос. *резать, создать, сюда, пожинать, порог* [7: 24-35] та багато ін. Рос. *рычаг* має не тільки формальну схожість із рос. *рука* (особливо із зменшувально-пестливим варіантом цієї лексеми – *ручка* → *ручак* → *рычаг*), а й понятійну: *рука* – частина тіла, що допомагає людині переміщувати різноманітні об'єкти відповідної ваги; важіль – також слугує ‘для передачі руху чомусь, керування чимось’. Щодо перехідної форми *ручак* слід зазначити, що згідно із даними тлумачного словника В. І. Даля, лексема *ручак* дійсно існувала у рязанській та тамбовській говірках у значенні ‘жердина для підйому якихось важких предметів’ [2: 136], а позиційне чергування *г/к* досить часто спостерігається наприкінці іменників у російській мові: наприклад, *я смогу – он смог [смок], стог [сток] – стог*.

Існують й інші варіанти походження рос. *рычаг*. Наприклад, В. Кіпарський виводить цей термін від рос. *рычатъ*, а М. Фасмер наголошує на формальній близькості цієї лексеми із польск. *ryczag* ‘шкворень на передній вісі воза’, із ср.-в.-нем. **rūtstange*, що має ідентичне значення, із др.-в.-нем. *rīdan* ‘обертати’ і вважає, що так само як і шведск. *vridstång* ‘рычаг’ походить із *vrida* ‘обертати’, джерелом рос. *рычаг* має бути дієслово на позначення обертання [11 (3: 147)]. Обидва вищезазначені лінгвісти вважають вихідною формою для утворення рос. *рычаг* дієслова, які дійсно можуть бути близькими із ним за походженням, але, згідно із номінативною основою будь-якого слова [6], не можуть виступати його джерелом.

В українській мові формальне відображення ‘стрижню, здатного обертатися навколо точки підпори та слугувати для урівноваження більшої сили за допомогою меншої’, відтворене у лексемі *важіль*, є спорідненим із *вага*, *важкий*, *рівновага* і не має прямого зв'язку із словом *рука*. З точки зору семантики, існує ймовірність утворення поняття ‘вага’ від ‘рука’ шляхом метафоричного переносу за ознакою ‘сила’. Формально лексема *вага* могла розвинутих від примітиву *гу* (*вага←ва←га*), який на думку М. О. Луценка, має значення ‘нога’ та є парадигматично пов'язаним із *ру* ‘рука’ [7: 28], однак остаточно стверджувати цього факту ми не можемо, тому не будемо вносити це слово та його значення у коло компонентів соматичного концепту із номінатором ‘рука’.

У крайніх периферійних шарах соматичних концептів із номінаторами ‘палець’, ‘коліно’, ‘лікоть’ були також виявлені поодинокі випадки використання ключових слів для позначення важеля – фр. *genou*, іт. *gomito* ‘колінчастий важіль’ та фр. *doigt de pression* ‘натискний важіль’. У цих випадках метафоричний перенос відбувся на основі ознаки ‘частина’, а також за певними додатковими рисами: у випадку із коліном та колінчастим важелем – це наявність вигину (форма), для пальця та натискного важеля – здатність до натискання (функціональне призначення).

Цікавим є відбиття засобами романських та слов'янських мов деталей, що мають форму ламаної лінії. У французькій, італійській та іспанській мовах для їхньої реалізації часто використовуються фр. *coude* / іт. *gomito* / ісп. *code*, що позначають 'лікоть' (наприклад, фр. *coude de manivelle* 'коліно кривошипу', фр. *coude de réduction* / іт. *gomito di riduzione* 'перехідне коліно', *coude à brides* 'фланцеве коліно', *coude à manchon* 'розтрубне коліно', фр. *coude d'équerre* / ісп. *code en escuadra* 'коліно під прямим кутом'), а в українській та російській – відповідно, *коліно* та *колено* (укр. *коліно кривошипу* / рос. *колено кривошипа*, укр. *перехідне коліно* / рос. *переходное колено*, укр. *фланцеве коліно* / рос. *фланцевое колено*, укр. *розтрубне коліно* / рос. *раструбное колено*, укр. *коліно під прямим кутом* / рос. *колено под прямым углом*). Нерідко в російській та українській мовах для оформлення таких реалій застосовуються рос. *угольник* / укр. *косинець*, рос. *изгиб* / укр. *вигин*, рос. *поворот* / укр. *поворот*, що також підкреслюють закруглення чи кривизну деталі, яку вони йменують.

З точки зору анатомії, коліно та лікоть мають багато спільного у функціональному плані, виступаючи суглобами, що дозволяють згинатися руці та нозі людини. Саме здатність до утворення вигину послужила у цьому випадку основою для здійснення метафоричної номінації деталей, схожих за формою із зігнутою рукою чи ногою. Існує у французькій мові і незначна кількість термінологічних конструкцій із головним членом *genou* (*genou à coquilles* 'кульовий шарнір', *genou de cardan* 'шарнірна муфта, універсальний шарнір'). Метафоричний перенос, що став основою для їхнього створення, заснований не стільки на можливості цих пристроїв вигинатися, скільки на здатності рухатися взагалі. В українській та російській мовах еквіваленти цих лексичних одиниць не мають соматичного джерела, а представляють собою слова із більш чітко окресленим термінологічним наповненням.

Лексеми на позначення пальця в романських та слов'янських мовах значно частіше, ніж важіль, позначають деталі у формі стрижнів, що здатні рухатися (фр. *doigt de direction* 'рульова сошка', фр. *doigt à éclipse* 'палець защипки', фр. *doigt à suivre* 'мац копіювального пристрою', фр. *doigt d'accouplement* 'палець муфти', фр. *doigt d'arrêt* 'палець фіксатора', фр. *doigt d'orientation* 'керуючий палець', фр. *doigt de contact*, іт. *dito di contatto* / ісп. *dedo de contacto* 'контактний палець', фр. *doigt de débrayage* 'вимикальний палець', іт. *dito espulsore* 'виштовхувальний палець', іт. *dito copiatore* 'копіювальний палець', іт. *dito perno di arresto* 'стопорний палець', ісп. *dedo del distribuidor* 'розподільний палець', ісп. *dedo giratorio* 'поворотний палець' тощо.

В романських мовах для відбиття цього технічного поняття використовуються й інші лексеми, окрім тих, що мають соматичне коріння, але здебільшого в них відбувається сполучання декількох понять технічної сфери, що в українській та російській мовах розмежовуються: наприклад, у французькій мові дану функцію також виконують *axe*, що відповідає українським лексемам *вісь*, *вал*, фр. *boulon* – укр. *болт*, укр. *штур*, укр. *шворінь*, фр. *bouton* – укр. *кнопка*, укр. *гудзик*, фр. *broche* – укр. *стрижень*, укр. *вал*, укр. *вісь*, укр. *штифт*, фр. *fiche* – укр. *штекер*, укр. *шпенсель*, укр. *штифт*, укр. *штур*, фр. *ergot* – укр. *виступ*, укр. *ребро*, укр. *шип*, фр. *tourillon* – укр. *вісь*, укр. *стрижень*, укр. *вертлюг*, іт. *Perno* – укр. *вісь*, укр. *штур*, укр. *штифт*, укр. *шворінь*, іт. *bottone* – укр. *гудзик*, укр. *кнопка*, укр. *ручка*, ісп. *perno* – укр. *болт*, укр. *штифт*, укр. *стрижень*, ісп. *clavija* – укр. *штифт*, укр. *штур*, укр. *шпенсель* та ін.

З наведених прикладів бачимо, що у слов'янських мовах процес метафоризації, в результаті якого отримали свою фіксацію безліч деталей, проходив в тому самому напрямку, що й у романських. Загалом перші у більшому ступені, ніж останні, розмежовують номінацію об'єктів технічної та побутової сфери за допомогою видозмін вихідної форми, що можуть настільки сильно віддалити витоки від джерела, що їхній зв'язок вже досить слабко простежується (наприклад, рос. *рычаг*). Однак у лексемах укр. *палець* / рос. *палец*, укр. *коліно* / рос. *колено* та укр. *плече* / рос. *плечо* такого розмежування не відбувається, скоріш за все, у зв'язку із нижчою частотністю їх ужитку, порівняно із укр. та рос. *голова* та *рука*.

В романських мовах розвантаження лексем із соматичною основою відбувається не за рахунок словотворення, а за допомогою залучення до виконання цієї функції інших лексем, що у своєму семантичному навантаженні сполучають декілька близьких значень технічного напрямку, формуючи таким чином універсальні одиниці, які не мають точних відповідників

у слов'янських мовах. Цей факт ні в якому разі не означає неможливість адекватної передачі терміна, сформованого однією мовою, засобами іншої, адже найголовнішим при перекладі термінолексем є передача плану змісту. Він лише підкреслює різноманітність плану вираження одних і тих самих понять крізь призму світосприймання різних етносів, що обов'язково повинен враховувати перекладач.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бушев А. Б. Лингводидактика перевода военного термина / Александр Борисович Бушев // Вестник военного университета. – М. : Изд-во ВУ МО РФ, 2009. – № 3 (19). – С. 123-129.
2. Даль В. И. Большой иллюстрированный толковый словарь русского языка : современное написание / Владимир Иванович Даль. – М. : АСТ, 2007. – 249 с.
3. Испанско-русский политехнический словарь / [сост. : Ю. И. Брагин и др.]. – М. : Русский язык, 1986. – 820 с.
4. Итальянско-русский политехнический словарь / [сост. Б. И. Авраменко и др.] – [3-е изд., стереотип.] – М. : РУССО, 2000. – 760 с.
5. Красных В. В. Свой среди чужих: миф или реальность / Виктория Владимировна Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 375 с.
6. Луценко Н. А. Введение в лингвистику слова / Николай Алексеевич Луценко. – Горловка : Издательство ГПШИИЯ, 2003. – 144 с.
7. Луценко Н. А. Этимологические заметки / Николай Алексеевич Луценко // Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах : зб. наук. праць / ред. кол. В. Д. Каліушенко, Ш. Р. Басиров та ін. – Донецьк : ДонНУ, 2004. – Вип. 10. – 131-143.
8. Снитко О. С. Коды культуры у мовній об'єктивації дійсності / Олена Степанівна Снитко // Лінгвістичні студії [зб. наук. пр.]. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2008. – Вип. 1. – С. 115-121.
9. Трубецкой Н. С. Европа и человечество / Н. С. Трубецкой // Трубецкой Н. С. История. Культура. Язык ; [вступ. ст. Н. И. Толстого и Л. Н. Гумилева, сост., подгот. текста и коммент. В. М. Живова]. – М. : Изд. Группа “Прогресс ; Универс”, 1995. – С. 55-104.
10. Уорф Б. Л. Отношение норм поведения и мышления к языку / Бенджамин Ли Уорф // Новое в лингвистике / пер. и под ред. В. А. Звегинцева. – М. : Изд. ин. лит-ры, 1960. – Вип. 1. Метод глоттохронологии. Гипотеза Сепира-Уорфа. Глоссематика. – Ч. 1. – С. 135-146.
11. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / Макс Фасмер. – М. : Прогресс. – [2-е изд., испр. и доп. ; пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева]. – Т. 1. – 1986. – 576 с. ; Т. 2. – 1986. – 672 с. ; Т. 3. – 1986. – 832 с. ; Т. 4. – 1986. – 864 с.
12. Французско-русский технический словарь / [сост. А. А. Болотин и др.]. – [3-е изд., стереотип.] – М. : РУССО, 1998. – 592 с.
13. Lakoff G. The contemporary theory of metaphor / Georges Lakoff // Metaphor and thought / ed. By A. Orlonoy. – [2nd ed.]. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – P. 202-251.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Государська – кандидат філологічних наук, докторант кафедри загального і порівняльного мовознавства та новогорецької філології Київського національного лінгвістичного університету

Наукові інтереси: моделювання процесу перекладу, формування наївної та наукової картин світу різними етносами, культурне кодування.

СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛЕКСИКИ У РОМАНІ ДЖ.КУЛИК КІФЕР «МІД І ПОПІЛ»

Олександра ДЕЙЧАКІВСЬКА (Львів, Україна)

В статті розглядаються проблеми відтворення одиниць специфічної національної лексики. Виділено тематичні групи досліджуваної лексики. Визначено типові способи відтворення їх семантики.

Ключові слова: одиниця специфічної національної лексики, транскрипція, транслітерація, описовий переклад, аналог, власні назви, демінутивний суфікс.

The article deals with the ways of rendering units of national lexicon. Thematic groups of the lexicon under the study have been singled out; ways of conveying their meaning have been analysed.

Key words: unit of specific national lexicon, transcription, transliteration, descriptive explaining, analogous unit, proper names, diminutive suffix.

Питання відтворення одиниць специфічної національної лексики продовжує знаходитись у центрі уваги дослідників. Національні риси, що характерні для одного народу і не мають відповідників у інших, знаходять своє вираження у різних сферах матеріального та культурного життя і матеріалізуються в окремих словах та виразах, що стосуються

національних традицій, звичаїв, обрядів, адміністративної та політичної системи та інших сфер життєдіяльності людини [2: 62].

Проникнення одиниць специфічної національної лексики однієї мови у іншу відбувається у різні історичні періоди, здійснюється різними шляхами і спричинене різними факторами. Найважливішими чинниками поряд з торгівлею або ж просто інтенсивними двосторонніми відносинами між державами є і відкриття в області науки і техніки і, в епоху глобалізації, вплив засобів масової інформації.

Коли ж мова йде про функціонування елементів специфічного лексикону у творах англомовних авторів, зокрема у творах канадських письменників українського походження, то їх поява насамперед зумовлена еміграційними процесами.

Книга Дженіфер Кулик Кіфер “Мід і попіл” присвячена історії п’яти поколінь, які через складні економічні та політичні обставини змушені були покинути східну Галичину у 30-х роках минулого століття. Оскільки автор описує історію власної родини, зрозумілою є увага до якомога точнішої передачі реалій, намагання донести їх суть до англомовного читача.

Найчастіше національно забарвлена лексика поділяється на :

1. Лексику, що називає побутові реалії: житло, майно, одяг, їжу, напої, грошові одиниці, одиниці міри, музичні інструменти, народні танці та співи, народні свята, ігри.

2. Лексику, що називає етнографічні та міфологічні реалії: божества, казкові істоти, легендарні місця.

3. Лексику, що називає реалії світу природи: тварини, рослини, ландшафт, пейзаж.

4. Лексику, що називає реалії державно-адміністративного ладу і суспільного життя: адміністративні одиниці і державні інститути; суспільні організації, партії, їх функціонерів та учасників, промислові та аграрні підприємства, торгові заклади, військові підрозділи та чини, цивільні посади та професії, титули і звання.

5. Лексику, що називає ономастичні реалії: антропоніми, назви компаній, музеїв, театрів, ресторанів, магазинів, аеропортів.

6. Лексику, що відображає асоціативні реалії. Вони містять натяки на спосіб життя, поведінку, риси характеру, дії історичних, фольклорних і літературних героїв; на історичні події; міфи, перекази; мовні алюзії [1].

Аналізуючи реалії, на які натрапляємо в романі Дж. Кулик Кіфер, слід зазначити, що цілий ряд загальноукраїнських реалій уже відомий англомовному читачеві і закріпився або ж у вигляді аналогів, або у вигляді транскрибованих варіантів: *embroidered shirts*, *bandure/pandore*, *hopak*, *borshch*, *varenyky*. Деякі фіксуються лексикографічними джерелами, як одиниці національного лексикону Канади. Так, слово *pandora* знаходимо в тематичному додатку до тезаурусу канадського варіанту англійської мови [4: 737]. Однак місцеві реалії, реалії характерні для Галичини, а саме на них найчастіше натрапляємо в романі Дж. Кулик Кіфер, вимагають докладнішого аналізу.

Відомо, що в більшості випадків в англомовній літературі українські реалії відтворюються за допомогою транскрипції або ж транслітерації, транскрипції (чи транслітерації) із поясненням (описовою перефразою) або ж способом виключно описової перефрази. До способів передачі реалій належать також калькування та метод аналогії [2 : 67-76].

У багатьох випадках одночасно використовуються кілька способів відтворення специфічних національних одиниць.

Коли йдеться про предмети побуту, автор найчастіше вдається виключно до транскрибування.

За допомогою транскрипції перекладені назви кімнат, частин будинку, назви страв: світлиця – *svitlytsia* [5 : 25], комора – *komora* [5 : 24], льох – *lyokh* [5 : 162], сіни – *siny* [5 : 90], шафа – *shafa* [5 : 30], піч – *pich* [5 : 24], голубці – *holubtsi* [5 : 43], вареники – *varenyky* [5 : 43], борщ – *borshch* [5 : 43].

Однак, поряд із цим, у багатьох випадках разом із транскрипцією подано і описову перефразу, яка слугує додатковим поясненням. “Only the few wealthy families have a *svitlytsia* where you might find a cabinet, even a writing table, as well as the guest bed” [5 : 25]. “Vira shares her mother’s wooden bed, pushed against a sheepskin-covered wall; Natalia takes the

bambetel, a wooden bench with a hinged seat in which goose-down quilts are stored”[5 : 24]. “ ... *hrybka*, the mushroom-soft pin-cushion in which Olena’s two precious needles are stored”[5 : 94]. “ There are photographs of village musicians ... *ansambl troista muzyk*, with their shiny toy soldiers’ caps, their fiddles, clarinets, dulcimers...” [5 : 254]. “... he sits out on the *pryspa*, that clay version of a varanda ...” [5 : 172]. “ ... thick braid or *kosa*” [5: 39]. “ ... the lid of the *skrynia*, the old carved chest [5: 45]. “ ... *koralyi*, strings of fleshy orange corals”[5 : 135].

Іноді для досягнення якнайточнішого відтворення поряд із транскрипцією подано і переклад і пояснення. “ Each village has a church, a school, a reading room or *chytalnia* where people go to read the newspapers from town or hear them read aloud [5 : 20]. The *mala khata* or “little house” is where everyone lives from November till the end of April [5 : 24].

Українська реалія “писанка” має уже свій усталений метод відтворення (метод аналогії) і перекладається як “Easter egg” [5 : 17]. Проте, цікаво зазначити, що в романі іншої канадської письменниці М. Етвуд “Life before Man” (роман написано у сімдесятих роках минулого століття) ця національно-культурна лексична одиниця передається описово: “She’d been given an egg once by the Ukrainian grandmother, *one of the untouchable decorated eggs kept on the mantelpiece along with the family photos in silver-plated frames*” [3:56].

За допомогою транскрипції та описового перекладу автор роману “Мід і попіл” подає і назву одного із головних богів доби Київської Русі – Перуна – бога блискавки й грому ...” when the people were still in their ways and worshipped *Perun*, the god of lightning and thunder” [5: 198].

Проте для того, щоб пояснити назву однієї із рослин, яка росте в Україні і має характерну будову листка автор вдається і до транскрибування, і до перекладу, і до описової перефрази: “ Olena points out a leaf called *Maty i Machukha*, Mother and Stepmother, one side of it smooth the other rough”[5 : 287].

У випадку лексики, що називає реалії державно- адміністративного ладу та суспільного життя дуже часто натрапляємо на дослівний переклад або ж метод аналогії. Так, дослівно перекладена назва “Західно-Українська Народна Республіка” – Western Ukrainian National Republic: “... the leaders of the *Western Ukrainian National Republic* go into exile “[5 : 185], “Українська Галицька Армія” – *Ukrainian Galician Army* ... Olena translates for me the oath of the Ukrainian Galician Army [5 : 267]. Дослівно також перекладено вираз, що стосується релігійної конфесії: “Українська греко-католицька церква” – *Ukrainian Greek Catholic Church* [5:208].

Вираз “ недільна школа”, який в українській мові вживається в значенні навчального закладу етнічного чи релігійного спрямування, перекладено методом аналогії – “ *Saturday morning Ukrainian school*” [5 : 199].

Антропоніми, зазвичай, відтворюються за допомогою транскрипції, транслітерації чи перекладу.

На сьогоднішній день у випадку перекладу англійських власних назв українською мовою найчастіше використовується транскрипція [2 : 31]. Цього ж принципу дотримується і автор роману “ Мід і попіл”, відтворюючи українські антропоніми. Дж. Кулик Кіфер надає великого значення передачі власних імен і вже на перших сторінках книги докладно роз’яснює, що *Olena* вимовляється із коротким *e* і наголосом на другому складі, *Tomasz* як *To -mash*, де *a* звучить як у слові “father”. *Volodko* вимовляється так як і пишеться, з наголосом на другому складі [5: xiii].

Загалом увага до передачі власних імен іншомовного, зокрема українського походження, характерна і для інших канадських письменників. Ім’я однієї із героїнь роману М. Етвуд “Life before Man” подано за допомогою транскрипції як *Lesje*. Саме так, як правило, передається англійською мовою ім’я “Леся”. Однак уже на першій сторінці роману автор зазначає, що “*Lesje*” вимовляється як “*Lashia*” [3], пояснюючи таким чином, що *e* в цьому імені вимовляється як у англійському слові “hat”, тобто середнє між українським *a* та *e*, а пом’якшений звук *s* переходить у шиплячий *sh*, засвідчуючи фонетичні зміни, які характеризують англійську мову впродовж усього процесу її розвитку.

Можна сказати, що в даному випадку відтворено два варіанти звучання власного імені: в першому – його вимову українцями канадського походження, в другому – його вимову як

уже одиниці, яка адаптована англійською мовою. Відомо, що входження чужомовних одиниць до лексику іншої мови, в даному випадку українських слів до складу англійської, відбувається в більшості випадків поряд з підпорядкуванням правилам мови, яка асимілює. Це ж спостерігаємо і у випадку українських слів, де їхні “англійські варіанти” підлягають характерному для германських мов процесу переходу індоєвропейських дзвінких проривних приголосних у германські глухі (дзвінкий *b* переходить у глухий *p*): бандура – *pandora*; призьба – *pryspa*.

Прізвиська традиційно передаються за допомогою перекладу. Саме таким методом послуговується і автор роману “Мід і попіл”. Так, слово “*Thunder*” є перекладом прізвиська “Грім”, яке чоловік одержав через страшений шум, який створювали при ходьбі його величезні калози [5 : 21]. В іншому ж випадку перекладу передують транскрипція: *Lysiy or Baldy* [5:50].

Досить складним завданням є відтворення прізвиськ \Вірка-шкірка і Наталка-качалка, які містять демінутивний суфікс [5: 98]. Після відтворення прізвиськ засобом транскрипції, *Virka Shkirka, Natalka Kachalka*, автор подає докладне пояснення разом із перекладом. “*Shkirka*” означає дуже худа, отже переклад буде звучати “*Skinny -little-Vira*”. “*Kachalka*” – це кругла палиця для розкочування тіста. Саме через округлу форму обличчя Наталя одержує прізвисько – “*Little-Natalie-the-rolling-pin*” [5:98].

Отже, демінутивний суфікс *k* передано за допомогою слова *little*. При цьому автор все ж зазначає, що запропонований варіант не передає відтінку пестливості властивого українському суфіксу. Однак, враховуючи, що українська та англійська мови не є близькоспорідненими, даний переклад є вдалим.

У випадку відтворення історичних чи літературних героїв або ж історичних подій натрапляємо відповідно на транскрипцію або ж дослівний переклад: Тарас Бульба – *Taras Bulba* [5:64]; розподіл Польщі – *Partition of Poland* [5 : 169].

Підсумовуючи, можна сказати, що існує певний зв'язок між тематичними групами специфічної національної лексики та способами їх перекладу. Так, у випадку відтворення предметів побуту перевага надається транскрипції або ж транскрипції із описовою перефразою; політичні та суспільні реалії перекладаються дослівно або ж методом аналогії. Власні назви передаються методом транскрипції, у випадку відтворення прізвиськ найчастіше використовується переклад.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Виноградов В.С./В.С. Виноградов – М.: ИОСО РАО, 2001 – 224с
2. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу/ І.В. Корунець. – К.: Вища школа, 1986 – 174 с.
3. Atwood M. *Life before Man*/ M.Atwood – Toronto: Seal Books, 1984 – 291 p.
4. Gage Canadian Thesaurus/ Vancouver. Calgary. Toronto. London. Halifax: Gage Educational Publishing Company, 1998 – 757 p.
5. Kulyk Keefer J. *Honey and Ashes : A Story of Family*/ Kulyk Keefer J. – Harper Perennial Canada, 1998 – 338 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександра Дейчаківська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: історія англійської мови, теоретична граматики, проблеми перекладу.

ПСИХОАНАЛІЗ І ПЕРЕКЛАД (НІМЕЦЬКО-РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ПАРАЛЕЛІ)

Маргарита ДОРОФЕЄВА (Київ, Україна)

У статті досліджуються категорії дискурсу психотерапії на матеріалі різномовних перекладів психотерапевтичного навчального тексту. У німецькомовному психотерапевтичному тексті оригіналу встановлюються домінанти перекладу та розглядаються варіанти їх відтворення у російськомовному й українськомовному перекладних текстах. Створюється типологія труднощів перекладу психотерапевтичних навчальних текстів на рівні мови, дискурсу і суб'єктивної перекладацької інтерпретації.

Ключові слова: дискурс психотерапії, психотерапевтичний навчальний текст, категорія суб'єктивності, категорія діалогічності, аргументація, структурно-мовні, об'єктивно-дискурсивні та суб'єктивно-інтерпретаційні труднощі перекладу.

This paper investigates the psychotherapeutic discourse` categories, represented in the multilingual translations of a psychotherapeutic educational text. The translation dominants in the German psychotherapeutic source-text are founded out and variants of its representation in Russian and Ukrainian translations are looked upon as well. The typology of translation problems in psychotherapeutic educational text is created on the language, discursive and subjective interpretative levels.

Key words: psychotherapeutic discourse, psychotherapeutic educational text, category of personality, category of dialogueness, argumentation, structural language translation problems, objective discursive translation problems, subjective interpretative problems of translation.

На початку ХХІ століття все відчутніше стає зміна системи координат, у межах якої здійснюються наукові, в тому числі перекладознавчі дослідження. Згадану зміну можна охарактеризувати як перехід від розгляду матеріально-предметної картини світу до орієнтації на соціально-психологічний «людський простір» [12: 31] комунікації. Користуючись термінологією Р.Харре та Г.Жиллета, ми спостерігаємо заміну механістичної «онтології Ньютона» з її базовими категоріями *сутності у просторі й часі* на дискурсивну «онтологію Л.Виготського», яка формується фактором *спілкування* індивідів, що відіграють відповідні комунікативні, соціальні, особистісні та психологічні *ролі* у суспільстві [Там само: 29-30]. Таким чином, основоположними об'єктами наукового дослідження для нової дискурсивної онтології учені вважають мовленнєві акти і дискурс [див. напр., 5; 9; 10]. М.Макаров справедливо підкреслює, що для дискурсивних розвідок *час і місце* спілкування не мають вирішального значення: набагато важливіше знати, *хто* сказав певні слова, *кому*, *з якою метою*, як і *про що* [3: 16].

Сучасне перекладознавство також не залишається осторонь від процесу поступової зміни наукових парадигм. Так, новітній розвиток теорії перекладу відзначається двома протилежними тенденціями: з одного боку, відбувається експансія за межі предмету та об'єкту її дослідження, яка реалізується у зростаючій міждисциплінарності перекладознавства.

З іншого боку, має місце пожвавлення дослідницького інтересу до вивчення спеціальних (жанрових) теорій перекладу, зумовлене вже згаданим дискурсивним поворотом у науці. Дедалі більшої ваги набувають теоретичні та прикладні розвідки у царині перекладу гуманітарних дисциплін, як-то: філософського, релігійного, психологічного перекладу [пор. 1; 6; 7].

Утім, особливості перекладу в галузі психотерапії та психоаналізу як її складової частини досі не ставали предметом спеціального наукового розгляду, принаймні для мовної пари «німецька-українська». Наразі, за умов бурхливого розвитку інформаційних технологій, всесвітньої глобалізації, міграції, підвищення темпу життя, парадоксально посилюється феномен самотності людини. У суспільстві зростає потреба у справжньому людському спілкуванні та в особливих випадках у наданні психологічної (психотерапевтичної) допомоги. Така допомога стає все більш популярною і актуалізується, наприклад, у формі особистих сеансів між лікарем-психоаналітиком та клієнтом, колективних тренінгів, семінарів, спеціалізованих конференцій, заочного спілкування в мережі Інтернет.

До особливих форм психотерапевтичного дискурсу можна віднести підвищення кваліфікації самих працівників психотерапевтичної галузі, так звані супервізії у вигляді лекцій психотерапевта, призначених для професійної аудиторії, а також семінарів (сесій) супервізора у міні-групах лікарів.

Враховуючи те, що підвищення кваліфікації потребує додаткової освіти, зокрема звернення до першоджерел психоаналізу, у свою чергу виникає потреба у перекладі німецькомовної психологічної та психотерапевтичної навчальної літератури на українську мову. Наведені факти зумовлюють **актуальність** пропонованої статті.

У пропонованому міні-дослідженні ми ставимо за **мету** з'ясувати домінанти перекладу навчальних текстів у психотерапевтичному дискурсі, їх мовну реалізацію, а також виявити та проілюструвати труднощі перекладу психотерапевтичного навчального тексту на матеріалі двох мовних пар: «німецька-російська» та «німецька-українська» мови. **Об'єктом** аналізу були обрані фрагменти перекладів психотерапевтичного навчального тексту російською та українською мовами.

Предмет вивчення становлять труднощі перекладу психотерапевтичного навчального тексту на рівні мови, дискурсу та суб'єктивної перекладацької інтерпретації. **Матеріалом** для нашої розвідки ми обрали фрагменти першої частини циклу лекцій З.Фрейда *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse* (1916 р., лекції 1, 2) та їх переклади (а) російською мовою у авторстві Г.Баришникової; (б) українською мовою у виконанні П.Таращука.

За влучним зауваженням Ю.Найди, теорія перекладу повинна враховувати деякі загальні ознаки текстів, так звані «універсалії дискурсу» [цит. за 8: 30]. На думку вченого, до таких універсалій належать способи маркування початку й кінця тексту; темпоральні та просторові зв'язки між реченнями і абзацами; логічні відношення (аргументація) всередині тексту; засоби емпатичного виділення окремих елементів тексту, а також ідентифікація учасників дискурсу та співпричетності автора, яка включає два види: автобіографічну й оцінну [там само : 31]. Оскільки предмет розгляду спеціальних теорій перекладу, у тому числі психотерапевтичного перекладу, становлять стратегії і тактики відтворення текстів у межах відповідних дискурсів, спочатку визначимо основні категорії дискурсу психотерапії.

Відомий вітчизняний психолог Н.Ф.Каліна у своїй монографії «Основи психоаналізу» окреслює схему аналізу дискурсу в психотерапії, виділяючи декілька основних принципів. Згадані принципи детермінуються метою й завданнями психотерапевтичної допомоги і включають: (а) принцип суб'єктності; (б) принцип діалогічності; (в) принцип ідеологічності; (г) принцип інтенціональності [2 : 324-328].

На нашу думку, наведені принципи можна певною мірою ототожнити з категоріями психотерапевтичного дискурсу, які реалізуються на мовному рівні і стають функціональними домінантами тексту, тобто обов'язково підлягають відтворенню при перекладі психотерапевтичних текстів.

Розглянемо особливості відтворення категорій психотерапевтичного дискурсу у російсько- та українськомовних перекладах лекцій З.Фрейда:

(1) *Meine Damen und Herren! Ich weiß nicht, wieviel die einzelnen von Ihnen aus ihrer Lektüre oder vom Hörensagen über die Psychoanalyse wissen. Ich bin aber durch den Wortlaut meiner Ankündigung – Elementare Einführung in die Psychoanalyse – verpflichtet, Sie so zu behandeln, als wüßten Sie nichts und bedürften einer ersten Unterweisung. Soviel darf ich allerdings voraussetzen, daß Sie wissen, die Psychoanalyse sei ein Verfahren, wie man nervös Kranke ärztlich behandelt <...>* [13: 3].

(1.1) *Уважаемые дамы и господа! Мне неизвестно, насколько каждый из вас из литературы или понаслышке знаком с психоанализом. Однако само название моих лекций – «Элементарное введение в психоанализ» – предполагает, что вы ничего не знаете об этом и готовы получить от меня первые сведения. Смею все же предположить, что вам известно следующее: психоанализ является одним из методов лечения нервнобольных <...>* [14: 3].

(1.2) *Вельмишановне товариство! Мені невідомо, що і скільки з книжок чи з почутого знає про психоаналіз дехто з вас. Але вже сама назва мого курсу – «Початковий вступ до психоаналізу» – зобов'язує мене ставитись до вас так, ніби ви не знаєте нічого і потребуєте докладних пояснень. Передусім я повинен вам сповістити, що психоаналіз – це певний метод лікування нервовохворих <...>* [15: 9].

Наведені приклади ілюструють відтворення двох основоположних категорій психотерапевтичного дискурсу в перекладах: суб'єктності та діалогічності. Одразу необхідно зазначити, що згадані принципи утворюють смисловий каркас комунікації між лектором та його слухачами впродовж усього тексту лекцій. Хоча типова лекція як вид тексту має монологічний характер, в нашому випадку ми маємо справу з інтерактивною лекцією, тобто постійним зверненням автора до адресатів (віртуальний діалог з аудиторією). Мовні засоби, які маркують автора тексту і його апелювання до реципієнтів, реалізують, відповідно, суб'єктність та діалогічність даного тексту в межах психотерапевтичного дискурсу.

Утім, навіть у найпростіших випадках маркування автора і адресатів у оригінальному тексті ми стикаємось із різними варіантами перекладу. Порівняємо два переклади другого речення абзацу у прикладі (1). Як бачимо, у російськомовному перекладі випущені пряме мовне маркування автора (ich) і оригінальна модальність необхідності (verpflichtet) та умовності (als wüßten... bedürften), які замінено в перекладі на логічний причинно-

наслідковий зв'язок (само названіе предполагаєт). Українськомовний перекладач послідовно відтворює маркери суб'єктності та діалогічності, зберігаючи в перекладі цього речення модальність оригіналу (зобов'язує мене ставитись до вас так, ...ніби).

Розглянемо переклади третього речення прикладу (1). В даному випадку російськомовний переклад демонструє вдалий еквівалент для маркування автора і суб'єктивної модальності припущення в оригіналі (*ich darf voraussetzen* – смею предположить).

Натомість український перекладач заміняє модальність припущення оригіналу на модальність необхідності (я повинен вам сповістити). Отже, в українськомовному перекладі ми спостерігаємо немотивовану заміну відношення мовця до предмету повідомлення, тобто викривлення прагматичного змісту.

Таким чином, можемо пересвідчитись, що адекватність перекладу психотерапевтичного тексту залежить від коректного відтворення його доміант, в даному випадку категорій суб'єктності та діалогічності.

На підставі детального аналізу оригіналу і його різномовних перекладів ми встановили, що існують три типи перекладацьких труднощів, актуальних саме у царині психотерапевтичного перекладу. Серед зафіксованих проблем у перекладі психотерапевтичного тексту було визначено (а) структурно-мовні; (б) об'єктивно-дискурсивні; (в) суб'єктивно-інтерпретаційні перекладацькі труднощі. Проілюструємо згадані проблеми на конкретних мовних прикладах, починаючи з першого типу (а):

(2) *Wir beginnen nicht mit Voraussetzungen, sondern mit einer Untersuchung. Zu deren Objekt wählen wir gewisse Phänomene, die sehr häufig, sehr bekannt und sehr wenig gewürdigt sind <...>. Es sind dies die sogenannten **Fehlleistungen** des Menschen, wie wenn jemand etwas sagen will und dafür ein anderes Wort sagt, das **Versprechen**, <...> oder wenn jemand im Druck oder in Schrift etwas anderes liest, als was da zu lesen ist, das **Verlesen**; ebenso wenn er etwas falsch hört, was zu ihm gesagt wird, das **Verhören**; <...> Eine andere Reihe solcher Erscheinungen hat ein **Vergessen** zur Grundlage, aber kein dauerndes, sondern ein nur zeitweiliges <...> In einer dritten Reihe entfällt diese Bedingung des nur Zeitweiligen, z.B. beim **Verlegen**, <...> oder beim ganz analogen **Verlieren**. <...> Es sind das alles Vorfälle, deren innere Verwandtschaft durch die gleiche Bezeichnung mit **der Vorsilbe „ver-“** zum Ausdruck kommt <...> [13: 9].*

(2.1) Мы начнем не с предположений, а с исследования. Его объектом будут весьма известные, часто встречающиеся и мало привлекавшие к себе внимание явления <...>. Это так называемые **ошибочные действия (Fehlleistungen)** человека: **оговорки (Versprechen)** – когда, желая что-либо сказать, кто-то вместо одного слова употребляет другое; <...> **описки (Verlesen)** – когда читают не то, что напечатано или написано; **ослышки (Verhören)** – когда человек слышит не то, что ему говорят <...>. В основе другой группы таких явлений лежит **забывание (Vergessen)**, но не длительное, а временное <...>. В третьей группе явлений этот временной аспект отсутствует, как, например, при **запирывании (Verlegen)**, <...> или при совершенно аналогичном **затеривании (Verlieren)**. <...> Внутреннее сходство всех этих случаев выражается **приставкой «о» или «за» (Ver)** в их названиях [14: 7].

(2.2) Почнімо не з постулатів, а з дослідження. Оберімо за його об'єкт певні дуже поширені, добре всім знані й украй мало оцінені феномени <...>. Це так звані **хибні дії**, властиві людині: вона хоче щось сказати, а натомість каже зовсім інше – це **похибка мовна**; <...> або читаючи друкований чи писаний текст, вона бачить не те, що там написано, – це **похибка читальна**; так само людині може почутися не те що їй сказано, – це **похибка слухова** <...>. В основі ще однієї низки таких явищ лежить **забування**, але не тривале, а коротке <...>. У третій низці явищ уже немає елемента тимчасовості, – скажімо, **запихання**, <...> або цілком подібне до нього **гублення** якоїсь речі. <...> Це все випадки, про внутрішню спорідненість яких свідчить уживання в їхніх німецьких назвах однакового **префікса «ver-»** <...> [15: 20].

Наведений приклад (2) містить типову перекладацьку проблему на рівні мови, яка пов'язана із об'єктивними структурними розбіжностями між мовними парами. Оригінальна гра слів (*Versprechen, Verlesen, Verhören, Vergessen, Verlegen, Verlieren*) не може бути

вилученою із перекладу, оскільки вона складає смислоутворювальний елемент цілого розділу оригіналу. Перекладачі по-різному підійшли до розв'язання цього складного завдання.

Так, Г.Баришнікова у російськомовному новотворі знаходить морфемні еквіваленти для ключових лексем оригіналу: *оговорка, очитка, ослышка, забывание, запрятывание, затеривание*. Причому спостерігається рідкісний випадок існування морфемних еквівалентів (префіксів *о-*, *за-*) у мові перекладу, які мають одне й таке саме семантичне значення, як і префікс *ver-* у мові оригіналу. Тому, на нашу думку, перекладач правомірно застосовує стратегію прагматичної адаптації, про що свідчить заміна смислоутворювального мовного елементу оригіналу в останньому реченні на його перекладні еквіваленти: *Внутреннее сходство всех этих случаев выражается приставкой «о» или «за» (Ver) в их названиях*. Іншим маркером стратегії прагматичної адаптації слугують оригінальні форми написання ключових понять, наведені в дужках.

П. Таращук у своєму новотворі українською мовою почасти послуговується описовим перекладом, оскільки на структурному рівні не знаходить еквіваленту для всіх ключових слів оригіналу: *мовна похибка; читальна похибка; слухова похибка*. З нашого погляду, український перекладач знаходить дуже вдале рішення для перекладу останнього речення, використовуючи стратегію додавання (*уживання в їхніх німецьких назвах*) та очуження (*однакового префікса «ver-»*).

Проілюструємо другий тип перекладацьких труднощів, пов'язаних із відтворенням категорій дискурсу психотерапії в тексті перекладу:

(3) *Eine psychologische Denkweise <ist Ihnen> fremd geblieben, und Sie haben sich gewöhnt, eine solche mißtrauisch zu betrachten, ihr den Charakter der Wissenschaftlichkeit abzusprechen und sie den Laien, Dichtern, Naturphilosophen und Mystikern zu überlassen. Diese Einschränkung ist gewiß ein Schaden für Ihre ärztliche Tätigkeit, denn der Kranke wird Ihnen <...>, zunächst seine seelische Fassade entgegenbringen, und ich fürchte, Sie werden zur Strafe genötigt sein, einen Anteil des therapeutischen Einflusses, den Sie anstreben, den von Ihnen so verachteten Laienärzten, Naturheilkünstlern und Mystikern zu überlassen* [13: 6].

(3.1) *<...> психологический подход вам чужд, и вы привыкли относиться к нему с недоверием, отказывая ему в научности и отдавая его на откуп непрофессионалам, писателям, натурфилософам и мистикам. Такая ограниченность, безусловно, только вредит вашей врачебной деятельности, так как больной предстает перед вами прежде всего своей душевной стороной, <...> и я боюсь, что в наказание за то вам придется поделиться терапевтической помощью, которую вы стремитесь оказать, с самоучками, знахарями и мистиками, столь презираемыми вами* [14: 6].

(3.2) *<...> психологічне мислення зосталося для вас цілком чужим і ви звикли ставитись до нього з недовірою, не визнавати його наукового характеру й полишили його всіляким аматорам, поетам, натурфілософам і містикам. Така обмеженість, звісно, зашкодить вашій лікарській практиці, бо хворий, <...> спершу виявить перед вами свої душевні властивості, і, боюся, ви будете змушені відступити якимсь лікарчукам, знахурам і містикам, що ви їх так зневажаєте, певну частку того терапевтичного впливу, якого ви що є сили прагнете* [15: 14].

У наведеному прикладі (3) ми спостерігаємо дискурсивну категорію, притаманну дискурсу психотерапії загалом і навчальним психотерапевтичним текстам зокрема. Це – складна авторська *аргументація*, яка реалізується у вигляді багаторівневої структури підрядних речень. Такі багатоступеневі синтаксичні конструкції також належать до універсальї психотерапевтичного дискурсу поряд із розглянутими категоріями суб'єктності та діалогічності.

Найбільший інтерес у прикладі (3) викликає аргументативна структура останнього речення. В оригіналі воно складається із трьох частин, поєднаних між собою сурядним зв'язком (*denn, und*). Причому третя частина (*und ich fürchte, ...*) становить так звану предикативну «розгортку», яка включає (а) непряму мову – висловлення побоювань мовця (*ich fürchte, Sie werden...*); (б) інфінітивну конструкцію у функції об'єкта (*einen Anteil des therapeutischen Einflusses ... zu überlassen*). Згадана інфінітивна конструкція також містить

два «вкладення»: (в) підрядне означальне речення (*den Sie so anstreben*) та (г) поширене означення (*von Ihnen so verachteten*). Отже, завданням перекладача стає адекватне відтворення структури аргументації оригінального висловлення.

У російськомовному перекладі (3.1) перекладач послідовно зберігає усі компоненти аргументативної структури оригіналу: підрядне означальне (*помістю, которую вы стремитесь оказать*) поширене означення (*столь презираемыми вами*), а також логічний причинно-наслідковий зв'язок (*в наказание за то вам придется...*) Непряма мова доцільно трансформується у підрядне речення додатку, яке вводиться сполучником *что*.

Утім, сумнів викликає відтворення ключового повнозначного дієслова-присудку з двома додатками у знахідному та давальному відмінках: *einen Anteil des therapeutischen Einflusses den... zu überlassen – поділиться терапевтичної помістю с...*

На нашу думку, український перекладач (3.2) пропонує більш вдалий еквівалент для згаданого дієслова: *відступити частку того терапевтичного впливу...* Новотвір українською мовою також зберігає і навіть підсилює прагматику оригінального висловлення: (*що ви їх так зневажаєте; якого ви що є сили прагнете*). Однак в українському перекладі втрачається семантичний причинно-наслідковий зв'язок оригіналу: *Sie werden zur Strafe genötigt sein – ви будете (?) змушені*.

Отже, в даному випадку можна констатувати об'єктивно-дискурсивні труднощі перекладу психотерапевтичного тексту, пов'язані із багаторівневою аргументацією як категорією дискурсу психотерапії.

Проілюструємо третій тип перекладацьких проблем, зафіксований під час аналізу оригіналу психотерапевтичного тексту і його обох перекладів:

(4) *Damit <mit der Behauptung, dass es unbewusstes Denken und Wollen gibt > hat sie <die Psychoanalyse> aber von vornherein die Sympathie aller Freunde <...> verscherzt und sich in den Verdacht einer phantastischen Geheimlehre gebracht, die im Dunkeln bauen, im Trüben fischen möchte* [13: 7].

(4.1) *Но данное утверждение <существование бессознательного мышления и бессознательного желания> сразу же роняет его <психоанализ> в глазах всех приверженцев <...> и заставляет подозревать, что психоанализ – фантастическое тайное учение, которое бродит в потемках, желая ловить рыбу в мутной воде* [14: 5].

(4.2) *Сформулювавши цю тезу <що є неусвідомлені думки й неусвідомлені бажання>, психоаналіз наперед утрачає всякі симпатії всіх прихильників <...> і породжує підозру, ніби він – якесь тасмне химерне вчення, що постає в п'їтьмі й буде свої теорії з усілякої каламуті* [15: 16].

Наведені фрагменти демонструють різні перекладацькі інтерпретації одних і тих самих фразеологізмів оригіналу. У російськомовному перекладі ми спостерігаємо, по-перше, частковий еквівалент для фрази *im Dunkeln bauen – бродить в потемках*; по-друге, перекладач застосовує повний фразеологічний еквівалент для фразеологізму *im Trüben fischen – ловить рыбу в мутной воде*.

Очевидно, перекладач інтерпретує фразеологізм *im Dunkeln bauen* як повний синонім фрази *im Dunkeln tappen*, зафіксованої у ідіоматичному словнику Duden [11: 163]. За даними німецько-українського фразеологічного словника В.Гавриця та О.Пророchenко, згаданий фразеологізм має тлумачення *йти навмання, навромацки, блукати в темряві* [4: 159]. Утім, з нашого погляду, дану фразу слід інтерпретувати як синонім для фразеологічної одиниці *sich im Dunkeln halten* (триматися в тіні, залишатися за кулісами, діяти нишком) [там само].

В українськомовному перекладі П.Тарашука ми знаходимо дефразеологізацію фразем оригіналу та вільну інтерпретацію змісту з боку перекладача: *постає в п'їтьмі, буде теорії з усілякої каламуті*. З огляду на існування повних фразеологічних еквівалентів у мові перекладу таке перекладацьке рішення можна піддати сумніву.

Таким чином, на матеріалі прикладу (4) було зафіксовано вплив герменевтичних аспектів на переклад психотерапевтичного тексту, тобто існування проблем суб'єктивно-перекладацького характеру, пов'язаних із розумінням, інтерпретацією та відповідно, різним відтворенням фразем оригіналу обома перекладачами.

Отже, на підставі проведеного аналізу двох різномовних перекладів психотерапевтичного навчального тексту можна зробити такі **висновки**.

1. Адекватність перекладу психотерапевтичних навчальних текстів залежить від збереження функціональних домінант, тобто категорій дискурсу психотерапії, у перекладі. Такі домінанти включають суб'єктивність, діалогічність, багаторівневу аргументацію, ідеологічність та інтенціональність.

2. Труднощі перекладу психотерапевтичного навчального тексту поділяються на три типи: (1) структурно-мовні; (2) об'єктивно-дискурсивні; (3) суб'єктивно-інтерпретаційні проблеми.

3. Існування структурно-мовних труднощів перекладу психотерапевтичного тексту пояснюється суто лінгвістичними розбіжностями між системою і структурою мов оригіналу й перекладу; об'єктивно-дискурсивні труднощі визначаються існуючими категоріями психотерапевтичного дискурсу та необхідністю їх відтворення як функціональних домінант тексту в перекладі; суб'єктивно-інтерпретаційні труднощі зумовлюються герменевтичними аспектами перекладу психотерапевтичного тексту, пов'язаними із розумінням та інтерпретацією функціональних домінант тексту з боку перекладача.

Перспективи подальших розвідок в галузі перекладу текстів соціальних наук, зокрема психотерапевтичних навчальних текстів, ми вбачаємо у залученні категорій лінгвістики тексту та принципів лінгвістичного дискурс-аналізу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Демешко П.В. Герменевтичні аспекти українського перекладу німецьких філософських текстів ХХ століття: дис. ... канд.філол. наук: спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Павло Вікторович Демешко. – К., 2009. – 217 с.
2. Калина Н.Ф. Основы психоанализа / Н.Ф.Калина. – М.: «Рефл-бук»; «Ваклер», 2001. – 349 с.
3. Макаров М.Л. Основы теории дискурса /М.Макаров.– М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
4. Німецько-український фразеологічний словник /Укл. В.І.Гавриш, О.П.Пророченко. – Том 1 (А-К). – К.: Радянська школа, 1981. – 416 с.
5. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика / Иван Павлович Сусов. – Винница: Новая книга, 2009. – 272 с.
6. Чернишова Ю.В. Концептуальні та мовні аспекти перекладу сучасних італійських релігійних текстів: дис. ... канд.філол. наук: спец. 10.02.16 «Перекладознавство» /Юлія Олександрівна Чернишова.– К., 2010. – 255 с.
7. Черноватий Л.М. Переклад англomовної психологічної літератури: навч. посіб. для студ. вищих заклад.освіти /Л.М.Черноватий, В.І.Карабан, Т.Б.Хомуленко, О.О.Комір. – Винница: Нова Книга, 2012. – 512 с.
8. Швейцер А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты / Александр Давидович Швейцер. – М.: Наука, 1988.– 212 с.
9. Brown G., Yule G. Discourse Analysis / Gillian Brown, George Yule. – Cambridge University Press, 1983. – 304 p.
10. Dijk T.A. Principles of critical discourse analysis // Discourse and Society.– 1993.– Vol. 4(2). – P. 249–283.
11. Duden. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. – Bibliographisches Institut Mannheim-Wien-Zürich: Dudenverlag, 1998. – Band 11. – 864 S.
12. Harre R., Gillett G. The Discursive Mind / R.Harre, G.Gillett.– London; Thousand Oaks, 1994.–325 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

13. Sigmund Freud. Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse.– Fischer Verlag, 2007. – 480 S.
14. З.Фрейд. Введение в психоанализ. Лекции 1-15/ Пер.Г.В.Барышниковой. – СПб: Алетейя, 1999. – 310 с.
15. Зігмунд Фройд. Вступ до психоаналізу. Лекції зі вступу до психоаналізу з новими висновками / Пер. з нім. П.Тарашука. – К.: Основи, 1998. – 714 с

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Маргарита Дорофєєва – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і практики перекладу з німецької мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: загальна теорія перекладу, лінгвістика тексту, лінгвістична прагматика, аналіз дискурсу.

CONTRASTIVE ANALYSES: HIGHLIGHTING PECULIARITIES OF INTERROGATIVE SENTENCES IN THE KAZAKH AND ENGLISH LANGUAGES

Saniya KABDRGALINOVA (Kazakhstan, Almaty)

The article deals with the comparison and contrasting of different linguistic elements, units, concepts, etc. which illuminate differences between source texts and their translations, and between native and non-native texts. In our case interrogative sentences of the Kazakh and English languages were examined. The results will be implemented in the practical applications in the applied linguistics, including translation and language teaching.

Keywords: contrastive linguistics, applied linguistics, contrastive analysis, interrogative sentences, native language, structural-semantic analysis, communicative-pragmatic analysis.

В статье рассматриваются вопросы сравнения и сопоставления различных языковых элементов, единиц, понятий, высвечивающих различия между исходным языком и его переводом, а также между текстами на родном и переводном языках. В данном случае рассматривались вопросительные предложения в казахском и английском языках. Результаты, полученные в процессе исследования, могут иметь использование и практическое применение в прикладной лингвистике в изучении сопоставляемых языков.

Ключевые слова: контрастивная лингвистика, прикладная лингвистика, контрастивный анализ, вопросительные предложения, родной язык, язык перевода, структурно-семантический анализ, коммуникативно-прагматический анализ.

Stig Johansson mentions, that “the term ‘contrastive analysis’, or ‘contrastive linguistics’, is associated with applied contrastive studies recommended as a means of predicting and/or explaining difficulties of the second language learners with a particular mother tongue in learning a definite target language” [1:37]. Robert Lado in the well-known book “Linguistics across cultures: Applied linguistics for language teachers” expresses the rationale of the approach as follows: ‘The plan of the book rests on the assumption that we can predict and describe the patterns which will cause difficulty in learning and those that will not cause it. It was thought that a comparison on different levels (phonology, morphology, syntax, lexis, culture) would identify points of difference/difficulty and provide the results that would be important in the language teaching’ [2].

According to the opinion of another well-known scientist Charles Fries ‘the most efficient materials are those that are based upon the scientific description of the native language of the learner’ [3: 9].

The high hopes raised by the applied contrastive linguistics were dashed. There are a number of problems with the approach, in particular the problem that learning cannot be understood by the purely linguistic study.

So those, who were concerned with language learning, instead turned to the new disciplines error analysis, performance analysis or interlingual studies, and contrastive analysis was rejected by the majority of scientists as an applied discipline.

In spite of the criticism of applied contrastive linguistics, contrastive studies are continued, and their scope has broadened.

Although R. Lado included the comparison of cultures, early contrastive studies focused on the microlinguistic contrastive analysis: phonology, grammar and lexis.

With the broadening of linguistic studies in general in the 70s and 80s of the previous century contrastive studies became increasingly concerned with the macrolinguistic contrastive analysis: text linguistics, discourse analysis. When questions of this kind are raised, it becomes increasingly important to base the contrastive study on texts. They are used in both synchronic and diachronic studies and also increasingly in the cross-linguistic ones. They can be used for a range of comparative purposes and increase the understanding of language-specific, typological and cultural differences, as well as of universal features. They illuminate the differences between source texts and translations, between native and non-native texts. They can be used for a number of practical applications, including language teaching as well as translation.

Comparison is a good way of highlighting the characteristics of the things compared.

The founder of the Prague Linguistic Circle Vilem Mathesius spoke about the analytical comparison or the linguistic characterology as a way of determining the characteristics of each language and gaining the deeper insight into their specific features [4]. The comparison of the word order of English and Czech languages took place in the research, and the study has been followed

up by Jan Firbas in particular. In the opening chapter of the functional sentence perspective in written and spoken communication J. Firbas compares the original text in French with its translation into English, German, and Czech, and he uses the same sort of comparison later in his book. J. Firbas says: “The contrastive method proves to be a useful heuristic tool capable to throwing valuable light on the characteristic features of the languages contrasted” [5: 13].

Though the constructions are mainly syntactically and semantically similar, there are lots of important differences. The contrastive analysis defines the differences and at the same time makes the description of the individual languages more clear and precise.

Highlighting the characteristics of the individual languages and defining the relationship between languages are just differences in perspective. In the comparative study of the language-specific, typological or universal features of different languages may be focused on. Here we are particularly concerned with the contrastive studies focusing on the comparison of the pair of languages.

One of the most serious problems of the contrastive studies is the problem of the equivalence. How do we know what to compare? What is expressed in one language could be expressed in other languages in quite different ways. The majority of linguists in the contrastive analyses spheres explicitly or implicitly use translation as a means of establishing cross-linguistic relationships. E.A. Levenston in the paper on ‘the translation paradigm’ gives the following suggestion “contrastive statements... may be derived from either (a) the bilingual’s use of himself as his own informant for both languages, or (b) the close comparison of the specific text with its translation” [6: 225].

Another well-known linguist Leonardo Spalatin formulated the personal reasoning in this way by:

- (1) ‘the similarity between languages is not necessarily limited to the similarity between the elements belonging to the corresponding levels in the languages concerned;
- (2) the similarity between languages is not necessarily limited to the similarity between the elements belonging to the corresponding classes or ranks in the languages concerned’ [7: 26].

In this article a brief introduction to the research devoted to the comparison of the interrogative sentences in Kazakh and English with the aim of describing their similarities and differences from the lexical, grammatical, pragmatic and semantic points of view on the M. Auezov’s novel “Abai” [8] and its translation into English [9], [10] is given. The research highlights the following data.

The classification on the frequency of the use of the interrogative sentences in Kazakh in the process of analyzing the selection of the linguistic element defines the most frequently used kind of the interrogative sentences according to its type: among the sentences with the interrogative particles and with interrogative pronouns and adverbs.

The Kazakh and English interrogative sentences are in conformity with the means, which denote the interrogative meaning: the Kazakh sentences with the interrogative particles conform to the English general questions; the Kazakh interrogative sentences with pronouns and adverbs correspond to the English special /wh-questions.

The structural-semantic analysis of the Kazakh and English interrogative sentences defines the position of the marker of interrogative meaning in the sentence: lexical, that is the interrogative pronoun and/or adverb in both languages and the auxiliary/modal/semantic verb in English; morphological, that is the use of the interrogative particles in Kazakh. The Kazakh interrogative sentences with particles conform to the English general questions, but they differ by the position of the marker of interrogative meaning: the auxiliary/modal/semantic verb is always at the beginning of the English sentence; and as a rule the interrogative particle is at the end of the Kazakh sentence.

Pronominal interrogative sentences are in conformity in the two languages. The English interrogative pronoun or adverb is situated at the beginning of the sentence, and the Kazakh interrogative pronoun or adverb takes the position of the word to which the question is put.

The communicative-pragmatic analysis reveals the emotional-expressive elements of the Kazakh and English interrogative sentences. The structural incompleteness (the absence of the subject), the frequent use of the interrogative sentences in the single supra-phrase unit, the reiteration of grammatical and lexical units, etc. are typical for the Kazakh language. The English interrogative equivalents concede to the sentences of the original.

All these results will be used and explained in the process of teaching the learners to use interrogative sentences highlighting the peculiar forms of both contrasted/compared languages taking into consideration the idea that interrogative sentences as the grammatical form of the language as well as questions as the most frequently used form of the human speech should be theoretically and practically used in the applied literature. The usage of interrogative sentences in the written sources, as well as usage of questions in the process of speaking is high. And as we know speaking is defined as the most important criteria of knowing any language. Questions are used to attract people's attention, to address people to clarify something unknown, etc.

REFERENCES

1. Johansson, Stig and Knut Holland. Towards an English-Norwegian parallel corpus. In U. Fries, G. Tottie, and P. Schneider (eds.) \\\ Creating and using English language corpora. – Amsterdam and Atlanta, GA: Rodopi. – 1994. – Pp. 25-37.
2. Lado, Robert. Linguistics across cultures: Applied linguistics for language teachers. – Ann Arbor: University of Michigan Press. – 1957.
3. Fries, Charles C. Teaching and learning English as a foreign language. – Ann Arbor: University of Michigan Press. – 1945. – P. 9
4. Mathesius, Vilem. A functional analysis of present-day English on a general linguistic basis. Transl. L. Duskova, ed. J. Vachek. – Prague: Academia. – 1975.
5. Firbas, Jan. Functional sentence perspective in written and spoken communication. – Cambridge: Cambridge University Press. – 1992. – P. 13
6. Levenston, E. A. The “translation paradigm”: A technique for contrastive syntax. – International Review of Applied Linguistics 3. – 1965. – Pp. 221-225.
7. Spalatin, Leonardo. Approach to contrastive analysis. \\\ In the Yugoslav Serbo-Croatian -English Contrastive Project B. Studies 1, 26-36. – Institute of Linguistics, University of Zagreb. – 1969. – P. 26.
8. Аuezov, Мухтар. Абай. – Алматы: Жазушы. – 1989. – 608б.
9. Auevov, Mukhtar. Abai. A Novel, Book One. – Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1966. – 451 p.
10. Auevov, Mukhtar. Abai. A Novel, Book Two. – Moscow: Foreign Languages

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Санія Кабдргалінова – кандидат філологічних наук, асистент-професор кафедри мов Міжнародного університету інформаційних технологій.

Наукові інтереси: аспекти професійної підготовки сучасного фахівця: ESP, EPP, EAP.

UKRAINIAN CONTRIBUTION TO TRANSLATION STUDIES

Oleksandr KALNYCHENKO, Natalia KALNYCHENKO (Kharkiv, Ukraine)

У статті йдеться про внесок українських науковців у перекладознавство: «гіпотезу про особливості одиниці мови» (Микола Лукаш); проблему автоперекладу (Олександр Фінкель); проблему перекладу з близькоспоріднених мов (Максим Рильський) та про вплив буквالیстичної продукції на літературні мову (Олекса Кундзіч).

Ключові слова: автопереклад, переклад із близькоспоріднених мов, гіпотеза про особливості одиниці мови.

The study attempts to trace the trajectories of three ideas within Translation Studies put forward by Ukrainian translation scholars: the problem of self-translation raised by Oleksandr Finkel in 1928; the theory of translation from closely related languages put forward by Maksym Ryl's'kyi and of the impact of word-to-word translation on the literary language elaborated by Oleksa Kundzich and the “unique item” phenomenon developed in 1950s by Mykola Lukash.

Keywords: self-translation, translation from closely related languages, unique item hypothesis.

Our theory and practice of translation are conditioned by the tasks to be resolved. That means that various assignments give rise to various theoretical constructions and when we come across the theories of the past times we are bound to ask ourselves which particular problems those theories had to solve.

The field of Translation Studies has recently witnessed an expansion of geographical perspectives, with attention shifted from largely Eurocentric concerns to non-European traditions. However, only recently has Eastern Europe been recognized as a geographical area that has seen multifaceted, large-scale translation activities, as well as a long history of sophisticated theoretical reflection, both of which are little known outside its boundaries.

Eastern-European traditions in translation scholarship and research are not well-known because they have not been translated into the dominant language(s) of scholarship. This is a blind spot

within Translation Studies (in dominant languages) and to fill this gap we are to transfer the seminal texts of Ukrainian translation reflection embedded in Ukrainian contexts to today's international readership from different backgrounds but nurtured on English digests. But translation-mediated transfer of those reflections is completed with reception involving the reader's knowledge, assumptions etc.

The aim of this contribution is to draw attention to the almost forgotten, mid-1900's, reflection on translation within Ukrainian tradition. As far as this timeframe concerns the decades before the emergence of the so-called scientific translation studies, it is rather common to test retrospective analysis of this period against later disciplinary, conceptual and methodological developments.

But before doing that we have to answer the following question: why should one study translation reflection history? Or what are the jobs of Translation Thought (or more precisely of Translation Studies) Historiography? [9].

1) The most obvious use of the history of translation thought is *to introduce the novice to the subject of Translation Studies proper*, to the various models of thinking about what the discipline regards as its object of investigation and the methods and concepts that make up its essential tool kit. This is so because Translation Theory is one and the same subject as History of Translation Studies, but it is cleansed of manifestations of subjective agents and systemized on objective foundations, whereas History of Translation Studies is a personified and dramatized Translation Theory where every scholarly conception has a label with the names, dates, and specific circumstances of its emergence. The instructor in Translation Theory has to be of the opinion that a student must have a thorough grounding in the heritage that informs current research activity. It must be emphasized that there is a possibility, or even necessity, for several varieties of translation history with regard to their target audience: on the one hand, we need works that cater for the general reader and University student (manuals and reference books, popular science booklets) that are based on sound conservatism, preserving the advances of previous generations; on the other hand, we require monographic histories of translation, translators, and translation thought that focus on the scholar, in which originality of approach and subjectivity is demanded (similar to works by Levy, Venuti, Steiner, Berman, or Finkel). "Yet there has been little discussion of how to introduce the findings of historical research to students of translation..." – claims J. Woodsworth [14: 9], with good reason.

2) Historical knowledge of the subject is expected to be *a part of a scholar's education*. Translation Thought History provides the practicing scholar with the material for acquiring knowledge of the development of his or her field, and it is this informed awareness that makes the essential difference between the scholar and the non-scholar. The scholar has to know the origin of the methods applied and their limits, "because grounding in the past is essential for a comprehensive understanding of the discipline" [14: 12]. Good historical knowledge can save time and effort.

3) Translation Studies Historiography furnishes the scholar with the perspective and distance that will permit him or her to differentiate between substantial progress within the discipline and poorly supported "theories" and unsubstantiated claims. This historical knowledge may prevent him or her from dogmatism in translation theory and lead to circumspection with regard to seemingly new ideas offered and, possibly, the acceptance of a diversity of views. So, historical knowledge *serves as a means of evaluating new hypotheses*.

4) Historical knowledge may *contribute to the unity within a complex subject* like Translation Studies (TS). In this case, TS history itself is operable as a unifying agent with respect to the increasing specialization of translation research. At a time of ever-increasing specialization of translation/ interpretation research into diverse subfields, the history of TS may well serve as an over-arching agent, or, as Lieven D'hulst claims: "History is virtually the only means by which the discipline of translation studies can achieve some measure of coherence – by showing how divergent traditions of thought and activity are in fact similar or interconnected, by linking the past to the present" [8: 12].

5) Translation theory may have to accept the general validity of Goethe's often-cited dictum: "Anything intelligent has already been thought before; it is just the matter of thinking it once again". The history of translation thought may well support its essential truth. In other words, the

main facts about the nature of translation have long been recognized by many of our predecessors; the great task remaining is to rediscover them in the light of our own understanding of things and our present-day challenges and commitments. In this way, History of TS and translation thought may well serve as a guard against exaggerated claims in terms of novelty, originality, breakthrough, and revolution in our (re)discoveries and, thus, lead to a less polemic discourse, or, by paraphrasing Paul Garvin's words suggested many years ago about linguistics, a "*moderation in translation theory*" [10: 11].

Unfortunately, certain translation traditions in Europe, such as, for instance, those of Portuguese, Serbian, or Ukrainian, remain relatively unknown to the wider world or even the European community, and, for instance, are not included in Part II of the Routledge Encyclopedia of Translation Studies [7] in spite of their millennial history, their significance for the wider area, and their fairly specific traits.

This paper will attempt to trace the trajectories of three ideas within Translation Studies put forward by Ukrainian translation scholars: a) the problem of self-translation raised by Oleksandr Finkel in 1928 [4] which is now a very popular subfield within Translation Studies, with the pioneer's name being forgotten; b) the theory (absolutely unknown in the West) of translation from closely related languages put forward by Maksym Ryl's'kyi [3] and of the impact of word-to-word translation on the literary language elaborated by Oleksa Kundzich (to oppose the literalism (and Russification) of the 1930s-1950s which can be considered as a precursor of the Manipulation theory) [1], and c) the "unique item" phenomenon, according to which translations tend to contain fewer "unique items" (that are in some sense specific to the target language and are presumably not so easily triggered by source-language items that are formally different) than comparable non-translated texts developed in 1950s by Mykola Lukash [2] (rediscovered by Sonja Tirkkonen-Kondit). Besides, we would like to emphasize that the advance of didactics of translation in Ukraine started with the development of the University course in "Translation Methodology" by Mykhailo Kalynovych and Mykola Zerov at the Ukrainian Institute of Linguistic Education (in 1930–33), the publication of the manual on the theory of translation entitled "Theory and Practice of Translation" by Oleksandr Finkel' (in 1929 in Kharkiv), and the introduction by Kalynovych and Zerov of the name for the discipline – *perekladoznavstvo* (literally, *translation studies*).

Translation scholars have long been interested in the phenomenon of "lacuna" or "realia" (a lexical gap or semantic void), which is usually understood as the absence in the target language of an equivalent of some word or expression in the source language. But the phenomenon which seems to be the opposite of a lacuna (the absence is not in the target language, but in the source language, and the "gap" is formal rather than semantic), and which was called a unique item, has only recently attracted the attention of TS scholars. In 2002, in the context of research on regular tendencies or recurring patterns in translation, Sonja Tirkkonen-Condit proposed a "unique items hypothesis" according to which translations tend to contain fewer "unique items" than comparable non-translated texts [12]. A unique item is one that is in some sense specific to the target language and is presumably not so easily triggered by a source-language item that is formally different; it thus tends to be under-represented in translations. However, Mykola Lukash (1919–1988), whose name immediately springs to mind for many Ukrainians when they hear the word "translator", seems to have been one of the first to describe this phenomenon in detail, in his speech *Prohresyvna zahidnoevropeiska literatura v perekladakh na ukraïns'ku movu* ("Progressive Western European Literature in Ukrainian Translations") [2] delivered at the Ukrainian Republican translators conference in Kyiv on February 16, 1956. Lukash did more than merely attract attention to "unique items". Having analyzed about a hundred translations into Ukrainian, he produced a list of preferred expressions which are characteristic of the Ukrainian language but are rarely, if ever, used in Ukrainian translations "due to language asymmetry". In his opinion, translation cant is characterized first of all by its voids and absent items, and not by those items that are present in it. "Translation cant does not have a number of words, expressions, and structures specific to Ukrainian language," he concludes [2: 572]. M. Lukash maintains that, in translation, you never come across a word such as *аж* (intensifying particle) or a structure such as *поперескакували, порозсідалися*; in his opinion, translators are afraid of the diminutives so natural to Ukrainian speech to avoid lisping; there are no such expressions as *страшніший, брудніший* (superlatives)

(you will notice *невимовно страшний* (incredibly frightful), *диявольськи брудний* instead); the ellipsis which is characteristic of Ukrainian speech is under-represented in translations, as well as specific Ukrainian possessive adjectives such as (*батьків, материн* etc.); “double verbs” (like *музика тужить-грає*) are never used in translations; you never notice in translations *на обличчі у нього* (“on the face of his”), only *на його обличчі* (“on his face”); and words like *догрався, дожартувався* are rare. And in rendering an answer to the interlocutor in the affirmative, a translator knows only *так* (“yes”), but is it not better to use *Ти ходив у театр? – Ходив?* Nevertheless, you seldom meet in translation the colloquial repetition of the verb [2: 582–583]. In brief, translations lack synonymy, and translators use only what is on the surface, but they are expected to make use of the wealth and depth of the nation’s language relying upon the national tradition. The speech of a provincial instructor from Kharkiv was not published then, because in it the speaker criticized some mighty writers who had translated Don Quixote from Russian instead of Spanish.

“Recently, translation scholars’ attention has been attracted by a number of the texts which... have been excluded so far from the subjects for study in the discipline” [6]. They are pseudo-translations and self-translations. May be those words by Sirkku Aaltonen are true about Western Europe, but they are not true when speaking about Eastern Europe. For example, Evgeniy Lann published the book “Literary Mystification” dealing with the pseudo-translation in 1930. Self-translation was defined by Anton Popovic as “the translation of an original work into another language by the producer of the text to be translated (by the author himself). Due to its modeling relation to the text to be translated, auto-translation cannot be regarded as a variant of the text to be translated, but as a true translation. This follows from a change of the axiological as well as stylistic and linguistic field into which text to be translated enters (Finkel).” [13: 439]. Reference to Finkel in Anton Popovič’s ‘Dictionary for the Analysis of Literary Translation’ [10] and in its reworking by Steven Tötösy de Zepetnek [13] was the last mentioning of Oleksandr Finkel’s name in English in connection with the problem of self-translation, in spite of the fact that he was the first researcher in the world who attracted attention to the problem of self-translation in his 1929 seminal article “H.F. Kvitka as the translator of his own works”, where he argues that neglect of the problem is not rightful and that the thought that ‘*there is no difference between the author-translator and the conventional translator at all*’ is ‘*the simplification of the matter*’ [4: 107], that “common translation norm which is compulsory for everybody is nonexistent ... these norms fluctuate – depending upon the general literary views of a certain epoch ... There is not any objective criterion for distinguishing between translation and artistic adaptation, there is not any objective criterion for determining qualitative shades and that which is sometimes posed as such a decisive factor is actually a statement of reviewer’s personal predilection; it has neither objectivity, nor categoricity. Due to all those circumstances, the author’s solution of translation problems unexpectedly acquires particularly acute interest and significance” [4: 107–108]. Besides, Finkel addressed to the problem of autotranslation in his Doctor’s theses in 1939 “H.F. Kvitka-Osnovyanyenko as the translator of his own works” (the irony of the situation is that only Finkel’s autotranslated into Russian version has survived) and in his 1962 Russian article “On Autotranslation. The Importance of Autotranslation for the Theory of Translation” [5]. In his 1962 article, Finkel concluded that “The combination of the author and translator in one personality presents a case enabling us to come nearer towards the solution of some theoretical problems: a) No doubt, that a self-translator rethinks his own oeuvre while addressing it to new readers. But this reconsideration and resulting from it translation “technology” has a different nature in comparison with an ordinary translation: it is reconsideration not for self, but for others. Certainly, in each separate case, due to the specific circumstances of the history, it acquires peculiar traits of its own, but the fact of reconsideration is believed to occur invariably; b) The fact that the author writes on the target language (according to some theoreticians, the writer is an ideal translator) does not at all ensure optimum results. [Even if we distract from Kvitka’s bilingualism and certain technical imperfection], the author’s translation does not advantage noticeably over somebody else’s. Moreover, from the point of view of the principle of adequacy all sorts of changes in the source text are believed to be a deficiency, not an advantage, whereas such changes are unavoidable in case of the author-translator... c) In authorial translation, the boundaries between translation and adaptation are blurred. To be more precise, the recreation or

adaptation becomes an inevitable part of an authorial translation that makes it different from a non-authorial translation... The self-translator has the right to change the target text, while the ordinary translator has not" [5: 124 – 125].

Since the early 1930s, Stalin's regime attempted to openly regulate literary expression, including not only the textual choices, but even the translation methods. Many newly translated into Ukrainian works were retranslated (e.g., works by Lenin or Gogol) to near them to Russian. During the next period the Soviet cultural, language and translational policies deprived the Ukrainian language of its free development and caused a formation of a kind of parallel language, the only source for which must have been Russian. This brought about the birth of the theory of translation from the closely related languages opposing the process as Ukrainian literary translation has been a conscious project of resistance from the beginning of the nineteenth century through the Soviet era.

Maksym Ryl's'kyi considered that closely related languages are particularly difficult for translation, especially in belles-lettres, so he suggested a deep theoretical interpretation of this frame [3]. There always exists a temptation to apply copying. Although the barriers are the same as in other types of translation, the inferred similarity of language systems by camouflaging substantial functional differences between them provokes a great number of inaccuracies and mistakes (caused among others by international homonyms, Realias, differences in intonation systems closely connected with the laws of syntax and word order adopted by the language, semantic emphasis in the phrases, sentence member location, the rhythm of prose etc.). These ideas were developed by Ukrainian scholars Oleksa Kudzych who expounded interesting findings of only partial functional, semantic and syntactic equivalency of lexical correlates and by Viktor Koptilov who put forward general principles in the field as well as by Russian scholars Korney Chukovsky who analyzed infringements of national idioms in Russian translations from Taras Shevchenko and Vladimir Rossels who wrote about the dissimilarity in intonation systems and the means of rhythmization in various closely related languages.

Conclusion. If the mainstream (and often English language) Translation Studies knew the other traditions better, addressing the diversity of practices and views, they could be more moderate, and balanced in their claims, they could have saved time and effort in a common enterprise of trying to define translation.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кундзіч О. Л. Стан художнього перекладу на Україні [Текст] / О.Л. Кундзіч // Слово і образ. – К.: Рад. письменник, 1966. – С. 95–141. Кундзіч О. Л. Перевод и литературный язык / О. Л. Кундзіч // Мастерство перевода: Сб. ст. – М.: Сов. писатель, 1959. – С. 7–45.
2. Лукаш М. Прогресивна західноєвропейська література в перекладах на українську мову / Микола Лукаш // Протей / [редкол. О. Кальниченко (голова) та ін.]. – Вип. 2. – Х.: Вид-во НУА, 2009. – С. 560–605. *Див. також* Лукаш М. Прогресивна західноєвропейська література в перекладах на українську мову (Доповідь на нараді Спілки Радянських Письменників України в справі художніх перекладів 16 – 18 лютого 1956 року) – відновлено Б. Черняковим / Микола Лукаш // Микола Лукаш: Моцарт українського перекладу/ Ред. Л.М. Черноватий, В.І. Карабан. – Вінниця: Нова Книга, 2009. – С. 190–247.
3. Рильський М.Т. Ясна зброя /М.Т. Рильський. – Київ: Радянська школа, 1971. Рильський М.Ф. Художественный перевод с одного славянского языка на другой /М.Ф. Рильский. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1958.
4. Фінкель О. М. Г.Ф. Квітка-Основ'яненко – перекладач власних творів / Олександр Фінкель// Квітка-Основ'яненко: 36. на 150-річчя народження. – Х., 1929. – С. 107–132. *Див. також* Фінкель О. М. Г.Ф. Квітка-Основ'яненко – перекладач власних творів / Олександр Фінкель// Черноватий Л.М., Карабан В.І., Подміногін В.О., Кальниченко О.А., Радчук В.Д. Олександр Фінкель: Забутий теоретик українського перекладознавства. – Вінниця: Нова Книга, 2007. – С. 183–226.
5. Фінкель А.М. Об автопереводе / Александр Моисеевич Фінкель// Теория и критика переводаю – Л.: ЛГУ, 1962, №5. – С. 104–25. *Див. також* Фінкель А.М. Об автопереводе / Александр Моисеевич Фінкель// Черноватий Л.М., Карабан В.І., Подміногін В.О., Кальниченко О.А., Радчук В.Д. Олександр Фінкель: Забутий теоретик українського перекладознавства. – Вінниця: Нова Книга, 2007. – С. 299–325.
6. Aaltonen, TIME is, TIME was, TIME's past. Time in Translation Studies/ Sirku Aaltonen // Erikoiskielet ja käännösteoria. Vakkisymposiumi XXIII. Vaasa: Vaasan yliopiston käännösteorian, ammattikielten ja monikielisyuden tutkijaryhmän julkaisut., 2003. 30. pp.
7. Baker M. Routledge Encyclopedia of Translation Studies. 2nd Edition / Eds. Mona Baker, Gabriela Saldanha. – London and New-York: Routledge, 2008. – 676 p.8. – D'hulst, Lieven Enseigner la traductologie: pour qui et à quelles fins? / Lieven D'hulst // Meta – 1994. – v.39, #1. – P. 9.

9. Kalnychenko O. A Sketch of the Ukrainian History of Translation of the 1920s /O.A. Kalnychenko// Between Cultures and Texts: Itineraries in Translation History/ Eds. Antoine Chalvin, Anne Lange, Daniele Monticelli. – Frankfurt am Main: Peter Lang, 2011. – P. 255–267.

10. Koerner E. F. K. Essays in the history of linguistics / E. F. K. Koerner. – Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 2004. – 271 p.

11. Popovič, A. Dictionary for the Analysis of Literary Translation. – Edmonton: University of Alberta, 1976.

12. Tirkkonen-Condit, S. Unique items – over- or under-represented in translated language? / Sonja Tirkkonen-Condit // Translation Universals : do they exist? / Mauranen, A. and P. Kujamäki (eds.). – Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 2004. – P. 177–184. [Tirkkonen-Condit, Sonja. Translationese – a myth or an empirical fact? A study into the linguistic identifiability of translated language/ Sonja Tirkkonen-Condit // Target. – 2002. – 14: 2. – P. 207–220].

13. Tötösy de Zepetnek, S. Towards a taxonomy for the study of translation/ Steven Tötösy de Zepetnek // Meta. – 1996. – 40: 3. – P. 421–444. [Reworked version of Popovič 1976.].

14. Woodsworth Judith. Teaching the History of Translation/ Judith Woodsworth // C.Dollerup; V.Appel (eds.). Teaching Translation and Interpreting 3: New Horizons. Papers from the Third Language International Conference. – Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 1996. – P. 9–18.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Олександр Кальниченко – доцент кафедри теорії та практики перекладу англійської мови Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Наукові інтереси: історія та теорія перекладу.

Наталія Кальниченко – старший викладач кафедри філології факультету підготовки іноземних громадян Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.

Наукові інтереси: культурологічні аспекти семантики тексту.

ПРИЕМЫ ПЕРЕВОДА АНГЛИЙСКИХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИХ СЛОВСОЧЕТАНИЙ НА РУССКИЙ ЯЗЫК

Яна КАМЫШНИКОВА (Харьков, Украина)

При переводе терминологических сочетаний актуальной является проблема адекватности и эквивалентности. Перевод таких единиц не предполагает создания тождественного текста, ввиду различия как синтаксического, так и морфологического строя английского и русского языков. Специфика же перевода заключается в том, что он предназначается для полноценной замены оригинала и что рецепторы перевода считают его полностью тождественным исходному тексту.

Ключевые слова: терминологические сочетания, эквивалентность, адекватность, тождественность, рецепторы перевода, исходный текст.

The problem of adequacy and equivalence is actual when terminological combinations are translated. The translation of such units does not mean to create an identical text, due to certain syntactic and morphological differences between the English and Russian languages. The specifics of such translation consists in the fact, that it is used for replacement of the original and is considered to be absolutely identical to it by the recipients.

Key words: terminological combinations, equivalence, adequacy, identity, recipients of the translation, original text.

В условиях постоянно растущего взаимодействия Украины с другими зарубежными странами в сфере экономики возрастает объем экономической информации, следовательно – и количество публикаций экономической тематики как в периодической печати, так и в научной, представляющих большой интерес для русскоговорящего читателя. Активные торговые, производственные, финансовые связи обуславливают необходимость обеспечения адекватного перевода разнообразной экономической документации и усного перевода деловых переговоров контактирующих сторон. А поскольку в большинстве своем рабочим языком таких встреч и переговоров является английский, то все большую актуальность представляет собой изучение английской экономической терминологии и способов ее перевода на русский язык.

Целью данной статьи является анализ структуры, семантики экономических терминологических словосочетаний и особенностей их перевода с английского языка на русский.

Исследования в области терминологии проводятся постоянно на протяжении многих лет. В терминоведении широко известны имена таких ученых, как К. Авербух, М. Блох, О. Вюстер, Б. Головин, В. Даниленко, В. Лейчик, Д. Лотте, Л. Олышка, П. Флоренский. Но, несмотря на пристальное внимание к этой проблематике, в науке не существует единого определения термина. Так, в Лингвистическом энциклопедическом словаре термин определяется как «слово или словосочетание, обозначающее понятие специальной области

знания или деятельности» [10: 508–509]. Такой же подход к трактовке термина обнаруживается у Д. Розенталя, Л. Бархударова, А. Реформатского и др. А. Гируцкий подчеркивает строгую определенность понятия, передаваемого термином, и невозможность двойственной трактовки его значения (его однозначность). М. Блох термином считает то слово, «...значение которого образует понятие в указанном смысле, т.е. является профессионально дефинированным» [3: 104].

Что касается экономических терминов, то они представляют собой слова и словосочетания особого, специального языка, употребляемые для обозначения логически точно сформулированных понятий данной отрасли знаний, и составляют вербальную основу экономической теории. В лингвистическом отношении экономические термины представляют собой лексико-грамматические единицы языка, функционирующие как в системе общелитературного национального языка, так и в системе экономической науки. Как лексико-грамматическая единица языка, экономический термин обладает признаками, характерными для лексических единиц общелитературного языка, а именно – семантикой и смыслом. Экономический термин также обладает всеми функциями, присущими слову вообще: номинативной, сигнификативной, коммуникативной и прагматической. Характерными особенностями экономического термина как единицы научного знания являются: однозначность, точность, систематичность, отсутствие синонимов, нейтральность, невозможность эмоциональной окрашенности и краткость. Необходимо отметить, что к терминам относят не только отдельные слова, отвечающие вышеуказанным характеристикам, но и словосочетания, выражающие единое значение всем комплексом входящих в них единиц (Л. Бархударов, С. Гринев, В. Кодухов, Д. Розенталь и др.): «терминологические словосочетания представляют собой семантические целостные сочетания двух или большего числа слов, связанных с помощью предлога или беспредложным способом» [12: 136].

Терминологические словосочетания, выражающие единые целостные понятия, обладают разной степенью смысловой разложимости. По своей лексико-семантической организации они более устойчивы по сравнению со свободными словосочетаниями общелитературного языка [7: 108]. Разложимые терминологические словосочетания делятся на свободные, в которых каждый компонент является термином, и несвободные терминологические словосочетания, в которых компоненты, взятые изолированно, могут быть и не терминами. Структурно можно выделить следующие модели образования терминологических словосочетаний: а) существительное + существительное (*majority ownership*); б) прилагательное + существительное (*contractual agreement*); в) причастие + существительное (*affiliated branch*); г) предложное сочетание (*bill of credit*).

При переводе любого текста актуальной является проблема его адекватности и эквивалентности. Затрагивая же вопросы переводческой эквивалентности при переводе экономических терминов, отметим, прежде всего, что перевод не предполагает создания тождественного текста, и отсутствие тождества не может служить доказательством невозможности перевода. Специфика перевода заключается в том, что он, используя различные виды расхождений, предназначается для полноправной замены оригинала и что рецепторы перевода считают его полностью тождественным исходному тексту. Рассмотрим эти расхождения более подробно с точки зрения структуры терминологических сочетаний.

При сопоставлении внутренней формы терминов, состоящих из двух имен существительных (N+N) или имени существительного и именной группы, в процессе перевода наблюдаются следующие виды расхождений: во-первых, происходит изменение падежной формы определяющего существительного (замена формы именительного падежа формой родительного падежа): *market opportunities* – конъюнктура рынка; *tax harmonization* – гармонизация налогов. Во-вторых, возможно изменение падежной формы определяющего существительного (общий падеж имени существительного в структуре термина исходного языка (ИЯ) – косвенные падежи имени существительного в структуре термина языка перевода (ЯП), и введение предлога: *income tax* – налог на прибыль (винительный падеж), *sales tax* – налог с продаж (родительный падеж). В-третьих, в некоторых случаях одновременно с изменением падежной формы происходит изменение

форми числа, не исключено также введение предлога: *stock prices* – биржевой курс, *capital investment* – капиталовложения. Термины, состоящие из двух имен существительных, связанных предлогом *of*, как правило, переводятся на русский язык термином со структурой «имя существительное + имя существительное в родительном падеже»: *outflows of capital* – отток капитала. Достаточно распространенная модель построения английских экономических терминологических словосочетаний Adj + N находит свое выражение в русском словосочетании, построенном по модели имя прилагательное + имя существительное и не представляет сложностей при переводе: *commercial traveller* – коммивояжер, *intellectual property* – интеллектуальная собственность).

Определенные трудности могут возникнуть при переводе многочленных терминологических словосочетаний (3 и более). Тогда перед переводчиком встает проблема установления внутренних смысловых связей и трансформации по редуцированию этих словосочетаний. А. Белоусова выделяет три основных типа отношений между модификаторами и компонентами исходной структуры в составе многокомпонентных терминологических словосочетаний: 1) распространяющие элементы могут относиться ко всему сочетанию в целом; 2) распространяющие элементы группируются вокруг одного из компонентов сочетания – главного или зависимого – и конкретизируют значение образованной синтаксической группы; 3) оба компонента исходного сочетания могут иметь свои модификаторы [2: 77]. Далее ученый предлагает последовательно исключать из таких словосочетаний по одному компоненту, имеющему непрочные структурно-семантические отношения с другими модификаторами, и сводить их к исходным двусловным сочетаниям [там же]. Так, например, во многокомпонентных словосочетаниях *commercial classified information* – коммерческая тайна, *commercial credit company* – финансовая компания возможно редуцирование компонентов *classified* и *credit* соответственно, что позволяет свести их к двухсловным терминологическим сочетаниям.

Говоря о других приемах перевода экономических терминов, назовем, вслед за исследователями, наиболее распространенные: 1) выявление в языке перевода эквивалента термина языка оригинала; 2) создание нового термина путем придания существующему в языке перевода слову или словосочетанию нового значения под воздействием термина языка оригинала. Такой прием называется семантической конвергенцией; 3) транскрибирование или транслитерирование; 4) калькирование; 5) заимствование; 6) использование интернационализмов и их составных элементов; 7) использование описательных конструкций [4: 16].

Основным приемом перевода экономических терминов на русский язык является калькирование. Это «способ перевода лексической единицы оригинала путем замены ее составных частей – морфем или слов (в случае устойчивых словосочетаний) – их лексическими соответствиями в переводящем языке» [8: 88]. При переводе одного компонента в составе многокомпонентного терминологического словосочетания зачастую используется транскрипция или транслитерация, представляющие собой профонемное и прографемное воссоздание исходной лексической единицы средствами переводящего языка. Перевод некоторых терминов требует описательного метода. Применяется этот метод довольно редко в связи с его громоздкостью, но зачастую он необходим, так как способствует раскрытию существенных признаков обозначаемого за счет развернутых словосочетаний: *money market* – краткосрочные займы между банками, *commercial time sharing service* – использование части машинного времени за плату. К такому переводу зачастую прибегают в условиях безэквивалентности, то есть отсутствия или недифференцированности того или иного понятия, обозначаемого термином ИЯ, в терминосистеме ПЯ.

Подводя итоги проведенному анализу, еще раз подчеркнем важность проблемы перевода экономической терминологии и необходимость выработки типизированных приемов перевода, а также – как перспективу – создание двуязычного словаря экономических терминов с включением в него современной терминологии.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков: Учебное пособие / В. Д. Аракин. – Л. : Просвещение, 1979. – 258 с.
2. Белоусова А. Р. Субстантивные терминологические словосочетания в языке английской научной литературы. Дис. ... канд. филол. Наук / А. Р. Белоусова. – Москва : МПГУ, 1989. – 18 с.
3. Блох М. Я. Теоретические основы грамматики: Учеб. / М. Я. Блох – М.: Высшая школа, 2005. – 239 с.
4. Борисова Л. И. Учебная экспериментальная программа по курсу «Теория и практика научно-технического перевода». Английский язык/ Л. И. Борисова. – Пенза : Приволжский дом знаний, 2003. – 30 с.
5. Гируцкий А. А. Введение в языкознание: Учеб. пособие/ А. А. Гируцкий. – Мн. : ТетраСистемс, 2001. – 288 с.
6. Глушко М. М. Функциональный стиль общественного языка и методы его исследования / М. М. Глушко. – М. : Высшая школа, 1974. – 252 с.
7. Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического исследования / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.
8. Казакова Т. А. Практические основы перевода: Учебн. пособие / Т. А. Казакова. – СПб. : Издательство Союз, 2006. – 320 с.
9. Крупнов В. Н. Практикум по переводу с английского языка на русский: Учеб. пособие для вузов / В. Н. Крупнов. – М. : Высшая школа, 2005. – 297 с.
10. Лингвистический энциклопедический словарь./Под ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 682 с.
11. Ордокова Ф. М. Принципы формирования отраслевой терминологии: (На материале терминов экономики и сельского хозяйства). Автореф. дис. . канд. филол. наук / Ф. М. Ордокова. – Нальчик : Кабард. – Балкар. гос. ун-т., 2004. – 22 с.
12. Судовцев В. А. Научно-техническая информация и перевод/ В. А. Судовцев.– М. : Просвещение, 1989. – 232 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Яна Камишнікова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов та перекладу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.

Наукові інтереси: морфологія, словотвір, теорія і практика перекладу.

**ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ І ТЛУМАЧЕННЯ
ВІДІМЕННИКОВИХ ДЕРИВАТИВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЧОЛОВІКІВ
У СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ**

Олена КАРАСЕНКО (Донецьк, Україна)

У пропонованій статті розглядаються проблеми історичного словотвору німецької мови, а саме досліджуються семантичні та функціональні особливості іменників на -er, які позначають осіб чоловічої статі, на прикладі групи відіменникових дериватів. Встановлено розвиток їх семантики, особливості тлумачення і перекладу на матеріалі лексикографічних джерел і текстів різних типів і жанрів, визначено вплив жанрового чинника і навколишнього середовища на розвиток значення лексем у середньовірхньонімецькій мові.

Ключові слова: середньовірхньонімецька мова, історичний словотвір, номінація осіб, семантичний аналіз, лексико-семантична група, мотиваційне слово.

This paper concerns problems of historical word-building in German, namely semantic and functional peculiarities of nouns with suffix -er denoting male persons on the example of the group of denominative derivatives. Issues of the development of their semantics have been considered and as well as peculiarities of their rendering in Ukrainian on basis of lexicographical sources as well texts of different types and genres, The influence of genre factor on meanings of lexical units in Middle High German has been determined.

Key words: Middle High German, historical word-building, nomination of persons, semantic analysis, lexico-semantic group, motivation word.

1. Попередні зауваження. Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується утвердженням антропоцентричного підходу до його дослідження, оскільки антропоцентризм пронизує усі сфери духовного і соціального життя людини, він фіксується як в мові, так і в мовленні, тож не випадково увагу вчених привертає проблема функціонування мови взагалі та окремих мовних явищ зокрема [20: 168]. Із цього погляду у дослідженні історичних етапів розвитку мови важливим постає органічне поєднання словникового і текстового матеріалу, оскільки словник відображає цілісну систему й висвітлює стан мови, а писемні пам'ятки різних типів і жанрів репрезентують писемне мовлення окремого мовно-історичного періоду.

Середньовірхньонімецький (далі – свн.) період розвитку німецької мови знову привертає до себе увагу українських й німецьких германістів [6; 14]. Значущість суфікса -er на цьому

етапі є очевидною, оскільки свн. найменування чоловіків (далі – НЧ), утворені за допомогою цього словотворчого форманта, репрезентують досить потужну групу лексем, тому детальне вивчення їх тлумачення, семантичних і функціональних особливостей, а отже і коректного перекладу, є **актуальним** на сьогодні.

Пропоноване дослідження присвячено свн. відіменниковим дериватам на позначення чоловіків із суфіксом *-er*, таких як *orgeler* ‘органіст’ ← *orgel* ‘орган’, *karrer* ‘візник’ ← *karre* ‘візок’. Вони були виявлені в усіх аналізованих писемних пам’ятках свн. періоду (релігійних та епічних текстах, грамотах). **Метою** дослідження є виявлення особливостей відіменникових дериватів на *-er* у семантичному і перекладацькому аспекті. Емпіричний матеріал дослідження складають 1275 іменники (7867 слововживань) з суфіксом *-er* на позначення чоловіків, отриманих шляхом суцільного добору відповідних лексем із тритомного словника свн. мови М. Лексера, корпусу грамот XIII ст. (3794 грамоти) і корпусу свн. літературних пам’яток (релігійні тексти, героїчний та куртуазно-лицарський епоси).

2. Виклад основного матеріалу і результати дослідження.

2.1. Історія розвитку відіменникових чоловічих найменувань, утворених за допомогою суфікса *-er*, бере свій початок ще у давньовірхньонімецькій (далі – двн.) мові, де, за В. Генценом [13: 158-160] означені слова походять безпосередньо від іменника. У ранньоновірхньонімецькому періоді розвитку мови цей спосіб ще зберігає свою продуктивність [9: 260], але згодом ця тенденція була втрачена і більшість сучасних похідних найменувань з суфіксом *-er* вважають віддієслівними дериватами [21: 289].

У свн. мові утворення відіменникових НЧ на *-er* є ще досить продуктивним способом словотворення, про що свідчить поява нових найменувань, які не були зафіксовані у двн. пам’ятках.

Відіменникові НЧ є найчастотнішими у релігійних текстах і грамотах. Вони складають більше ніж половину від усіх НЧ ($\approx 52\%$) в релігійних текстах та майже половину в грамотах (48,54%). В епічних творах їх показник становить приблизно третину (32,08%). У словнику свн. мови виявлено 362 найменувань чоловіків, утворених від іменника, що є майже 30% від усіх аналізованих словникових лексем.

Як у словнику, так в текстах виявлено розлогу варіативність щодо цілої низки НЧ, утворених від іменників, напр.: *metzjære*, *metzeler*, *metzler*, *metzjer*, *metzjer*, *metziger* ‘м’ясник’. Це, очевидно, можна пояснити тим, що у свн. період не існувало єдиної мовної норми, але були численні діалекти, що і призвело до різних варіантів написання одного слова. Усі варіанти одного найменування розглядаються в роботі як одна лексема, вони беруть участь у підрахунках лише один раз.

2.2. Підґрунтям для загальної семантичної класифікації найменувань чоловіків є класифікація іменників В. В. Левицького [4: 135-136] і семантична характеристика осіб, запропонована С. Менгель [5: 98-109]. Узагальнюючи семантичні особливості аналізованих відіменникових дериватів, їх можна розподілити за такими основними лексико-семантичними групами:

1) професійна діяльність (ремісництво, судочинство, послуги, обов’язки, торгівля тощо): ремісництво: *korber* ‘виготовлювач кошиків’; *saltner* ‘лісничий’; *kamerære* ‘скарбник’; *apoteker* ‘аптекарь’; *schiltære* ‘виготовлювач щитів’; *zeinler* ‘той, хто плете кошики’; послуги, обов’язки: *brucker* ‘збирач мита з проходу/проїзду мосту’; *zoller* ‘митник’; *gīgære* ‘скрипаль’; судочинство: *tagedinger* ‘суддя’; торгівля: *huckener* ‘дрібний торговець’; *hüenerer* ‘торговець курми’; *kleider* ‘швець, торговець готовим одягом’; *obejære* ‘торговець фруктами’; *salzer* ‘торговець сіллю’;

2) місце перебування, мешкання чоловіка: *burgære* ‘мешканець замку, місцянин’; *Wiener* ‘мешканець Відня’; *Rabener* ‘мешканець Равени’; *Beier* ‘баварець’; *Niderlende* ‘житель рівнини’; *oberlender* ‘горець’; *Franzoiser* ‘француз’; *Kipperære* ‘кіпріот’; *Lamparter* ‘ламбардієць’; *Römer* ‘римлянин’;

3) зовнішність: *blatner* ‘той, хто носить нагрудник’; *gugelære* ‘чоловік у каптурі’; *kappelære* ‘монах, який носить плащ із відлогою’;

4) родинні зв’язки: *diehter* ‘онук’;

5) сімейний стан: *witwer* ‘удовець’.

Серед усіх відіменникових НЧ можна виокремити також і найменування чоловіка з позитивною або негативною конотацією у загальному значенні, пор.: *woltæter* ‘добročинник’ або *vreidære* ‘(віро)відступник’. Деякі НЧ мають поряд із загальним значенням додаткову позитивну або негативну конотацію, як, наприклад, іменник *dorfære*, який за словниковим тлумаченням [16: 453] перекладається як ‘селянин’ або ‘сільський грубий чоловік’, тобто позначає чоловіка за його мешканням (‘селянин’) і додатково надає пейоративного значення (‘сільський грубий чоловік’).

Останній приклад свідчить, що іноді досить складно зарахувати іменник до однієї семантичної групи, оскільки назви осіб чіткіше визначаються вторинними додатковими семантичними ознаками, як предмет заняття, галузь, місце виконання роботи, характеристика. Тож, важливу роль у встановленні значення і коректному перекладі НЧ відіграють словникові тлумачення (*dorfære* ‘селянин’, ‘сільський грубий чоловік’), словотвірні парафрази (*mordære* ‘вбивця’ ‘jemand, der einen *mord* begangen hat’ ‘той, хто здійснив вбивство’) і семантика мотиваційних іменників (*leichære* ‘шпільман’ ← *leich* ‘музичний твір’).

2.2.1. За словниковим тлумаченням привертає до себе увагу НЧ *pâternosterer*, яке морфологічно походить від латинської назви основної молитви християн *pater noster* ‘Отче наш’ [17: 212], а позначає чоловіка, який виготовляє чотки (‘виготовлювач чоток’), можливо для читання цієї молитви. Саме таке значення свн. іменники *pâternosterer* має і в словнику Г. Бенеке, В. Мюллера, Ф. Царнке [7: 469].

Лексема *spitâlære* ‘мешканець богадільні’ виникає у зв’язку з указом головного капітулу (колегія духовних осіб) у XIII ст. про утворення спеціального госпіталю (притулку, шпиталю) для бідних хворих людей, за якими повинні піклуватися монахи [8: 265-266].

Серед НЧ цього типу зустрічаються випадки, коли у словнику вони тлумачаться через іншу лексему на позначення чоловіка. Наприклад, НЧ *bertenære* ‘ченець’ М. Лексер [16: 197] пояснює через свн. найменування *bertinc*, яке походить від іменника *bart*, що дає підстави вважати і *bertenære* вмотивованим тим самим іменником.

2.2.2. Завдяки своїм парафразам, тобто еквівалентних слову аналітичних (синтаксичних) висловлювань, що сприяють встановленню словотвірної семантики похідного слова [3: 435] такі лексеми як *ackerer* ‘рільник’ ‘jemand, der auf *acker* arbeitet’ (‘той, хто працює на *пилі*’); *gartenære* ‘садівник’ ‘jemand, der in *garten* arbeitet’ (‘той, хто працює в *саду*’); *kamerære* ‘скарбник’ ‘jemand, der in *kamere* dint’ (‘той, хто служить у *скарбниці*’) мають додаткову сему локативності, тобто відображають місце діяльності чоловіка. Так, словом *kamerære* (двн. *kamerâri*, свн. *kamerer*, *schatzmeister*, *schatzkamerer*) [19: 69] називали найголовнішого розпорядника державної або церковної казни, що підтверджує і дослідження свн. писемних пам’яток, цей іменник зафіксовано у тотожному значенні в епічних текстах і грамотах:

(1) <...> *sinen kamerere wold er niht slahen tot* [NL: 004653] – ‘його *скарбника* він не хотів бивати’.

Іменники *apoteker* ‘аптекарь’, *krâmære* ‘крамар, торговець’ мають додаткове значення (‘щось) мати, володіти (чимось)’), оскільки у тлумаченні є дієслово *haben*, пор. також *eigentüemer* ‘власник’ (‘jemand, der *eigentum* hat’ ‘той, хто має *власність*’); *lêhenære* ‘ленник’ (‘jemand, der *lêhen* hat’ ‘той, хто має *лен*’) (чоловік – власника лена (земельної ділянки), який йому подарував господар за виконання військових обов’язків та інших його доручень [2: 424]); *spiezer* ‘воїн із шписем’ (‘jemand, der *spieze* hat’ ‘той, хто має *шпунц*’).

Іменник *hërtære* ‘пастух’ (‘jemand, der *hërt* hütet’ ‘той, хто пасе (стереже) *стадо*’) у двн. мові позначало чоловіка, що пасе, охороняє стадо худоби, згодом у свн. періоді цей іменник набуває додаткового значення, а саме ‘власник домашніх тварин’ (‘jemand, der *hërt* hat’ ‘той, хто має *стадо*’ [11: 1572]).

2.2.3. Семантика мотиваційного слова зумовлює виокремлення ще однієї семантичної підгрупи НЧ, які належать до певного угруповання людей або йменують чоловіка як партнера, помічника в певній справі, тобто мають соціативне значення. Іменник *fôreisære* (← *fôreis* ‘лицарська розвага’), наприклад, позначає одного із лицарів, який разом з іншими приймає участь у цій лицарській розвазі. Іменник *gemeinder* (← *gemeinde* ‘майно громади’) позначає одного із співвласників, що підтверджує приклад із свн. грамот, пор.:

(2) <...> *die vorenanten heinrich vnd Rudolf die gebruder von Rotahvsen vnd ir gemaindere* <...> (WilC III: 2432) – ‘вищеназвані Генріх і Рудольф, брати фон Ротагузен, та їхні компаньйони’.

Слово *kappelære* позначає чоловіка у плащі з каптуром, тобто характеризує його за зовнішністю, але у свн. період – це був не просто чоловік, а монах, який належав до окремого релігійного ордену (*keplerorden*) [12: 196]. Монахи цього ордену відрізнялися своєю зовнішністю, а саме тим, що носили однакові плащі із великими каптурами.

Інший релігійний орден репрезентує іменник *ougustîner* ‘монах-августинець’. Августинець – це монах, який належить до філософсько-релігійної школи, заснованої у XI ст. Її загальні положення мали на меті пізнання ідеалу життя в суспільстві і були досить поширеними в Середньовіччі [1], пор.:

(3) <...> *den barvzsen ich sehzig pfennig symeln, den Augustinern also vil* <...> (WilC. I: 103) – ‘ченцем францисканського ордену я зібрав шістдесят пфенігів, **августинцям** – також багато’.

Іменник *ougustîner* походить від імені Святителя Августина *Augustin* (‘jemand, der einem Orden angehört, der den Regeln Augustins folgt’ [18: 261] / ‘той, хто належить до ордену, члени якого дотримуються настанов *Августина*’).

До цієї групи найменувань-соціативів належить й іменник *tavelrundære* ‘лицар Круглого Столу’ (← *tavelrunde* ‘Круглий Стіл короля Артура’), який зустрічається в тексті “*Parzival*” і тлумачиться як ‘один із лицарів Круглого столу’, тобто чоловік-лицарь, що мав право сидіти за Круглим Столом короля Артура, пор.:

(4) <...> *die von der tavelrunder / wârn ze bî Artûse dem Bertûn* [Parz, 5:154] – ‘ті – з **лицарів Круглого Столу** – були в Артура Бертанського’.

Історичні наукові джерела свідчать, що двір Короля Артура вважали осередком лицарської культури й цивілізації. Він об’єднав навколо себе найвидатніших витязів того часу – створив так званий Круглий Стіл. Стати лицарем Круглого Столу міг будь-хто. Основною передумовою зарахування до лицарів Круглого Столу був героїчний вчинок, який мав здійснити претендент, а також його готовність ділити славу зі всім товариством, не вимагаючи особистих відзнак [15: 44].

У свн. мові НЧ із соціативним значення виявлено небагато, тоді як у сучасній німецькій мові [10: 154] подібні іменники репрезентують вже більш численну групу дериватів на *-er*.

У ході дослідження відіменникових дериватів виявлено випадки, коли мотиваційна іменникова база є багатозначною, що спричиняє певні труднощі у перекладі похідної лексеми. У таких випадках семантику найменування чоловіка деталізує текст. Так, іменник *kastenære* ‘управитель комори’ умотивований полісемантичним іменником *kaste* ‘комора’, ‘схрinya’, ‘сховище’, ‘міський амбар’, ‘зерносховище’ [16: 1527]. У свн. грамотах [27: 985] *kastenære* зафіксоване тільки у значенні ‘управитель міського зерносховища’.

2.3. Жанровий чинник також вплинув на різноманітність значень деяких відіменникових НЧ на *-er*. У релігійних текстах, наприклад, серед відіменникових найменувань зафіксовано п’ять лексем – *hûnder* ‘гицель’, *geizer* ‘козівник’, *miuser* ‘мишолов’, *swînære* ‘свинопас’, *vogeler* ‘птахолов’, уживаних Бертольдом фон Регенсбург в одному контексті для номінації чоловіків у переносному (метафоричному) значенні у зневажливій формі. Ці найменування були лайливими позначеннями представників релігійних угруповань, що підтверджується наступним прикладом:

(5) *Nû war umbe hiez er sie niht vogeler oder swîner oder geizer?* [BvR: 10] – ‘І чому не назвав Він [Господь] їх ані **птахоловами**, ані **свинопасами**, ані **козівниками**?’

Аналізовані НЧ утворені від іменників – найменувань тварин і птахів (*vogel* ‘птах’; *swîn* ‘свиня’; *geiz* ‘коза’). Аналогічне творення можна припустити і в НЧ *hûnder* (від *hunt* ‘собака’) і *miuser* (від *mîs* ‘миша’).

Саме у релігійних текстах зустрічаються випадки, коли навіть назви чоловіків за професійною діяльністю мають негативне забарвлення, пор.: (6) *Dû rehter wuocherer!* [BvR: 11] – ‘Ти, справжній **лихвар**!’

Отже, у свн. мові утворення відіменникових НЧ на *-er* є ще досить продуктивним способом словотворення, про що свідчить поява нових найменувань, які не були зафіксовані

у див. пам'ятках. Вони є найчастотнішими у релігійних текстах і грамотах. Аналіз семантичних особливостей і функціонування відіменникових НЧ у свн. мові на матеріалі лексикографічних джерел і текстів свідчить, що досить важливим для правильного розуміння і коректного перекладу слова є детальний аналіз словникових тлумачень, словотвірних парафраз і семантики мотиваційних лексем. На різноманітність значення похідних найменувань чоловіків впливає також жанровий чинник і навколишнє середовище, яке мотивує творення нової або розширення значення вже існуючої лексеми, що ще раз підтверджує взаємозв'язок розвитку мови і суспільства.

Висвітлення всіх питань, що пов'язані з утворенням і функціонуванням похідних найменувань осіб, є перспективним і надалі, оскільки багатоаспектне дослідження їх семантики і функціонування у свн. пам'ятках різних типів і жанрів може стати підґрунтям для подальшої розбудови історичного словотвору німецької мови на прикладі одного мовного історичного зрізу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Брокгауз Ф.А. Энциклопедический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа до словника : <http://www.slovoopedia.com/10/192/976938.html>
2. Егер О. Средние века / Оскар Егер ; [пер. с нем. под ред. П.К. Полевого]. – [изд. испр. и доп.]. – СПб. : Специальная литература, 1997. – 824 с. – (Всемирная история в четырех томах ; т. 2).
3. Клименко Н. Ф. Перифраз / Н. Ф. Клименко // Энциклопедія “Українська мова”. – К., 2000. – С. 435.
4. Левицкий В. В. Статистическое изучение лексической семантики : [учеб. пособие]. – К. : УМКВО, 1989. – 155 с.
5. Менгель С. Процессы специализации и взаимодействия на уровне словообразования в языковом континууме восточнославянской письменности XI-XVII веков / С. Менгель // Проблемы теории і історії славянського словаутварення : Шоста Міжнародна конференція Камісії по славянському словаутваренню при Міжнародным комітете славистаў, 2 – 6 сакавіка 2004 р. : матеріали доповідей. – Мінськ, 2004. – С. 98–109.
6. Ягупова Л. М. Мовно-географічна варіативність системи середньовісньонімецьких префіксальних іменників : [монографія] / Л. М. Ягупова. – Донецьк, 2007. – 605 с.
7. Benecke G. Mittelhochdeutsches Wörterbuch / Benecke G., Müller W., Zarnke Fr. – Hildesheim : Georg Olms Verlagsbuchhandlung, 1963. – Bd. II. – 825 S.
8. Borst A. Lebensformen im Mittelalter / A. Borst. – Hamburg : Nikol Verlagsgesellschaft GmbH & Co., 2004. – 796 S.
9. Brendel B. Wort- und Begriffsbildung in frühneuhochdeutscher Wissenschaftsliteratur. Substantivische Affixbildung / B. Brendel, R. Frisch, St. Moser, N.R. Wolf. – Wiesbaden : Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1997. – 707 S. – (Wissenschaftsliteratur im Mittelalter, 26).
10. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer, I. Barz. – [2., durchges. Aufl.]. – Tübingen : Niemeyer, 1995. – 382 S.
11. Grimm J., Grimm W. Deutsches Wörterbuch : in 33 Bd-n / J.Grimm, W.Grimm. – Nachdruck. – Bd. 3. – Nachdruck der Erstausgabe 1878. – München : dtv, 1984. – 2408 S.
12. Grimm J., Grimm W. Deutsches Wörterbuch : in 33 Bd-n / J.Grimm, W.Grimm. – Nachdruck. – Bd. 11. – Nachdruck der Erstausgabe 1878. – München : dtv, 1984. – 2916 S.
13. Henzen W. Deutsche Wortbildung / Walter Henzen. – [3., durchges. u. erg. Aufl.]. – Tübingen : Niemeyer, 1965. – 314 S.
14. Klein Th. Mittelhochdeutsche Grammatik / Th. Klein, H.-J. Solms, K.-P. Wegera. – Tübingen : Niemeyer, 2009. – Teil III : Wortbildung. – 684 S. – (Mittelhochdeutsche Grammatik).
15. Langosch K. König Artur und seine Tafelrunde / Karl Langosch. – Stuttgart : Reclam, 1980. – 282 S.
16. Lexer M. Mittelhochdeutsches Handwörterbuch : in 3 Bd-n / Matthias Lexer. – Nachdruck der Ausgabe Leipzig 1872–1878. – Stuttgart : S. Hirzel, 1992. – Bd. 1. – 2262 S.
17. Lexer M. Mittelhochdeutsches Handwörterbuch : in 3 Bd-n / Matthias Lexer. – Nachdruck der Ausgabe Leipzig 1872–1878. – Stuttgart : S. Hirzel, 1992. – Bd. 2. – 2050 S.
18. Müller P. O. Historische Wortbildung im Wandel / P. O. Müller // Historische Wortbildung des Deutschen. – Tübingen, 2002. – S. 1–12.
19. Schmidt L. E. Die deutsche Urkundensprache in der Kanzlei Kaiser Karls IV. (1346–1378) / L. E. Schmidt. – Halle (Saale) : Niemeyer, 1936. – 226 S.
20. Wierzbicka A. Lingua Mentalis : The semantics of natural language / A. Wierzbicka. – Sydney : Academic Press, 1980. – XI. – 367 p.
21. Wilmanns W. Deutsche Grammatik. Gotisch, Alt-, Mittel- und Neuhochdeutsch / Wilhelm Wilmanns. – Zweite Abteilung : Wortbildung. – [2. Aufl., unveränd. Neudruck]. – Berlin u. Leipzig : Walter de Gruyter & Co., 1930. – 671 S.

ДЖЕРЕЛА ПРИКЛАДІВ І ПРИЙНЯТІ СКОРОЧЕННЯ

BvR : Berthold von Regensburg. *Sælic sint die reines herzen sint.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до тексту :

<http://sps.k12.mo.us/khs/gmcling/bert.htm>

NL : Das Nibelungenlied. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до тексту : <http://public.univie.ac.at/index.php?id=11999>

Parz : Wolfram von Eschenbach. *Parzival.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до тексту :

<http://armazi.fkidgl.uni-frankfurt.de/texte/ets/germ/mhd/Parzival>

WilC I : Wilhelm Fr. *Corpus der altdutschen Originalurkunden bis zum Jahr 1300 / Fr. Wilhelm. – Lahr (Baden) : Moritz Schauenburg K.-G., 1932. – Bd. 1, 1200-1282, Nr. 1-564. – 515 S.*

WilC III : Wilhelm Fr. *Corpus der altdutschen Originalurkunden bis zum Jahr 1300 / Fr. Wilhelm. – Lahr (Baden) : Moritz Schauenburg K.-G., 1957. – Bd. 3, 1293-1296, Nr. 1658-2529. – 600 S.*

Wörterbuch der mittelhochdeutschen Urkundensprache auf der Grundlage des Corpus der altdutschen Originalurkunden bis zum Jahr 1300 / [hrsg. unter Leitung von B. Kirschstein u. U. Schulze erarb. von S. Ohly u. P. Schmitt]. – Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2003. – Bd. 1. – S. 1–865.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Карасенко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики Донецького інституту соціальної освіти.

Наукові інтереси: історичний словотвір німецької мови, середньовісньонімецька мова, номінація осіб.

ДО ПИТАННЯ ФУНКЦІЙ ЕЛЕКТРОННИХ ТЕКСТІВ ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВОГО СЕРВІСУ YAHOO!ANSWERS

Ірина КАРПА (Дрогобич, Україна)

У статті розглядаються особливості реалізації ідеаційної функції та функції образного конструювання в електронних текстах інформаційно-довідкового сервісу Yahoo!Answers. Ідеаційна функція слугує для відображення дійсності в текстах Yahoo!Answers через різні погляди на одну тему та асоціативні уявлення. Функція образного конструювання реалізується через засоби творення образу (візуалізований нік), використання невербальних знаків.

Ключові слова: ідеаційна функція, функція образного конструювання, інформаційно-довідковий сервіс, Yahoo!Answers, електронний текст, віртуальна комунікація, Інтернет-дискурс.

The article deals with the peculiarities of realization of the ideational function and the function of image construction in electronic texts of information-and-reference service Yahoo!Answers. The ideational function serves to reflect the reality in the Yahoo!Answers texts by explication of different opinions on the topic and associative representations. The function of image construction is realized by means of image creation (visualized nickname) and the use of non-verbal signs.

Keywords: ideational function, function of image construction, information-and-reference service, Yahoo!Answers, electronic text, virtual communication, Internet discourse.

Постановка проблеми в загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. У англомовному сегменті інформаційно-довідкового сервісу Yahoo!Answers – All English questions / USA questions only / UK and Ireland questions only / Canadian questions only – яскраво виділені функціональні прояви глобальної мережі. Оскільки віртуальна комунікація в Yahoo!Answers є публічною, то найповніше виявляє побутовий рівень спілкування, можливість забезпечити інформаційну потребу, тим самим експлікуючи уявлення людей про світ і своє самовираження у ньому.

Метою даного дослідження є виявлення особливостей реалізації ідеаційної функції та функції образного конструювання в інформаційно-довідковому сервісі Yahoo!Answers.

Завдання: розкрити суть ідеаційної функції і функції образного конструювання та способи їх реалізації в електронних текстах інформаційно-довідкового сервісу Yahoo!Answers.

М. Хеллідей зазначає, що володіючи ідеаційною функцією, мова виражає "зміст" – тобто досвід людини (носія мови) в реальному світі, а також внутрішній світ її власної свідомості [11: 143], "виконуючи цю функцію, мова одночасно структурує досвід і допомагає визначити свій погляд на речі" [10: 27-28].

Ідеаційна функція текстів Yahoo!Answers має на меті наголосити на різниці у відображенні різних явищ дійсності комунікантами, в тому числі й на різні погляди на одну тему, набуття досвіду, роль мови і металінгвістичних чинників у формуванні цієї різниці. Інтерпретація текстів у категоріях Yahoo!Answers „припускає приписування їм не тільки і не

стільки функції відбиття дійсності, скільки функції передачі внутрішнього світу мовця, його думки” [2: 103].

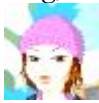
У результаті цього когнітивний аспект електронного тексту набуває багатовимірності, реалізуючи ідеаційну функцію. Наприклад, наведені нижче комунікативні ходи слугують ілюстрацією відображення внутрішнього світу та системи цінностей учасників спілкування в Yahoo!Answers: *What is the main target in a man's life?* [15].

by Little Madness *More and more and more and more*

by Acepholi *The main target in anyone's life is to reproduce, pass down good offspring, reach self-fulfillment. Be free. =^+^=*

by Purple *money and a nice car*

Аналіз даних повідомлень свідчить, що мета життя людини у комунікантів асоціюється як з матеріальними цінностями (*More and more ... money and a nice car*), так і з духовними (*pass down good offspring, reach self-fulfillment. Be free*). Для цих асоціативних рядів характерні неповні речення, повтори, а також іконічні знаки.

Ідеаційна функція текстів Yahoo!Answers вказує не лише на відображення внутрішнього світу мовців, а, здебільшого, на досвід людини в реальному світі, її становлення у системі координат певної теми, особливо це помітно при перепитуванні, уточненні інформації. Унаслідок цього відбувається зростання людини у межах даного соціуму, тобто оперування вже новими термінами, набуття нового досвіду.

Прикладом може служити таке повідомлення, що стосується актуальних проблем молодіжної субкультури: зовнішнього вигляду та моди на пірсинг і татуювання. **Molly H. Should i?plz help!?** *ok my parents are extremly strict. [...]. im 17[...]. i want a tattoo, nose piercing and tongue piercing. [...]. i love my dad but i am going to get it no matter what* [14]. Наївне запитання дівчини-підлітка демонструє юнацький максималізм, на що вказує прислівник-інтенсифікатор *extremly* (*parents are extremly strict*), та тенденцію до утворення конфліктів, виражену ідіомою *no matter what*.

Ідеаційна функція у даному запитанні в Yahoo!Answers передбачає поділ явищ позитивного і негативного порядку, часто необгрунтовано, тільки на рівні уявлень та сформованих соціальним досвідом переконань, що нерідко набувають форми стереотипів і установок. У повідомленні постає проблема соціалізації підлітків у суспільстві, а саме, татуювання на видному місці, що може перешкодити отримати роботу, оскільки не кожен роботодавець з розумінням поставиться до екстравагантності своїх підлеглих:

Clawndikcc [...]. *Plus, make sure that your tattoo is in a place that will not affect your ability to get a job at a place where professional image is important. You don't have to hide your choices, but you don't have to rub them in either* [14]. Відображення мовцем власного погляду на проблему у даному реактивному комунікативному ході реалізується за допомогою механізму аргументації спонукальних речень, в яких адресант інструктує адресата стосовно виконання певних дій чи операцій: (*make sure that your tattoo is in a place that will not affect your ability to get a job*), наголошення на важливих для американського суспільства кар'єрі і професійному іміджі (*ability to get a job, professional image is important*), вживання модальних дієслів *you don't have to* з метою переконання.

Як показує лінгвістичний аналіз, згода/незгода з ідеєю співрозмовника є явищем, яке, з одного боку, пов'язане зі структурами та стратегіями процесу спілкування, а з іншого, – з соціальними та культурними структурами і процесами [8: 10]. Завдяки проведеному аналізу категорій *Family & Relationships, Society & Culture* в Yahoo!Answers помічено, що проблема "батьки і діти" є актуальною серед підлітків. Корисні поради щодо поведінки у сім'ї можуть допомогти багатьом молодим людям уникнути конфліктів: **loniel_r**...[...]. *If you want to be*

treated like an adult, ACT like one. Show him how mature you are. Застосування у даному реактивному комунікативному ході спонукальних речень та синонімів для позначення зрілості, досвідченості (*adult, mature*) створюють ефект впливу на адресата з метою реалізації ідеаційної функції.

Ідеаційна функція, реалізована в текстах Yahoo!Answers, зумовлюється тими культурними та соціальними процесами, що відбуваються в цьому комунікативному середовищі та поза ним, а отже, великою мірою залежить від формування позицій згоди у адресата. Для текстів Yahoo!Answers важливою особливістю реалізації цієї функції є кілька моментів: 1. Свідома спрямованість ауди торії на отримання знань певного типу. Йдеться про те, що фундаментальні знання часто замінюються прикладними, і користувач інформаційно-довідкових Інтернет-сервісів часто більше довіряє досвіду іншого користувача (формулюючи запитання, вступаючи у дискусії, даючи відповіді тощо), ніж офіційним джерелам із підтвердженою репутацією (як, наприклад, Google, Wikipedia).

2. Свідомий пошук джерел не інформації, а досвіду, відображення внутрішнього світу – використання різних оцінок і зіставлення їх при формуванні власної думки – це помітно на прикладі формування традиційних запитів: *"Do you think ...?", "Do you agree ...?", "Should i...?",* та питань за принципом: *Is my poem good? I wrote it for creative writing class?* [13].

How to start a career in aviation? Would joining the Air Force or Navy be a good start for a 20-something female interested in a career in commercial aviation?

- Flight school is expensive and the airforce wont just let you get into flying just like that unless you plan on attending the airforce university. If you really want to kick start an aviation career without spending a lot of money look into becoming a flight dispatcher. [...]. thats how i started in the aviation industry [16].

Зі свого власного досвіду у авіації мовець пропонує найкращий шлях вирішення проблеми за допомогою тактик впливу: використання підрядних умовних речень (*unless you plan on attending the airforce university, If you really want to kick start*) та номінативних одиниць, які позначають витрати грошей (*expensive, without spending a lot of money*), допомагаючи автору запитання формувати власну думку щодо свого життєвого вибору.

3. Пасивність у набутті життєвого досвіду – виникає величезна довіра до так званого "емпіричного" знання, а відтак саме можливість одночасного і безпосереднього спілкування з представниками різних країн приводить до розмивання етнічних умовностей, що є виявом глобалізаційних процесів. У наступному прикладі автор підсвідомо відчуває, що традиції його "східного" виховання та життєва позиція перебувають у конфлікті із західною культурою: *Idiopath Am I a loser? I feel that I don't fit in...? Well firstly, I am a 20 year old Chinese but have lived majority of life in western country. Somehow I feel that I am stuck in the middle of two cultures.* Це створює перешкоди у спілкуванні з ровесниками, з якими він не знаходить нічого спільного: *I went to a youth dance party today, with teenagers aged between 15 to 18, and I just feel like I have nothing in common with them in terms of conversation topic. What is with that?* [12].

Важливим аспектом реалізації ідеаційної функції у даному запитанні є східний менталітет юнака, його інтровертність, егоцентризм, вразливість, на що вказує багаторазове повторення особового займенника *I* з метою виокремлення адресанта та дієслова *to feel*. Проблеми, негативний досвід в реальному житті, відчуття невдоволення собою, невпевненості у своїх здібностях (*Am I a loser? I feel that I don't fit in...? What is with that?*) зумовлюють пошук способів реалізації у віртуальному просторі.

Комуніканти в Yahoo!Answers намагаються підбадьорити автора повідомлення, застосовуючи у відповідях засоби аргументації та впливу, а саме – використання графічних засобів: великих літер з метою емпатичного підсилення ідеї повідомлення (*DONT FEEEEEEL BE HAPPY*), повторного набору літери *E* у слові *FEEEEL* для гостроти емоційного ефекту; підрядних речень причини для вираження порівняння (*because you are a little more mature, because of this you don't dive feet first into a childish two week long relationship*). У даних реченнях також реалізується мовленнєвий жанр похвали за допомогою протиставлення прикметників (*childish – mature*), що відображають дитячі погляди ровесників і зрілість автора повідомлення.

Наступні повідомлення характеризуються застосуванням мовленнєвих жанрів утішання з використанням спонукальних речень та капіталізації (*Aww don't worry, you are perfectly normal; Try to see a qualified therapist; We're just a bunch of insomniacs and you need some real help; you are NOT a loser, just depressed, and don't compare yourself to other people), а також мовленнєві жанри побажання удачі (*Good luck in life*), що спонукають до переоцінки власного життєвого досвіду.*

Функція образного конструювання акцентує увагу на компонентах творення образу (нік, візуалізований нік) і підкреслює роль невербальних (іконічних) знаків. Реалізація функції образного конструювання може проявлятися як у створенні певного візуального образу, так і у перенесенні характеристик образності на стиль і форму мовлення у процесі спілкування.

Тексти Yahoo!Answers можна віднести до креолізованих, при створенні яких задіяні різні знакові системи, вербальні та невербальні засоби, елементи візуалізації. "Смайлики" є універсальними для застосування представниками будь-якої культури та користувачами якого завгодно рівня досвіду, адже "уміння адекватно передавати невербальні елементи в процесі віртуального спілкування свідчить про інтерактивну компетенцію користувача" [6].

Важливими чинниками підвищення пізнавального потенціалу виступають саме текстові чинники. Однак віртуальна комунікація більшою мірою спрямована на використання системи різних візуальних знаків і зображень, що однозначно трактуються адресатом інформації. Образне конструювання проявляється в узгодженні таких елементів, як: візуальні ніки або аватари; формальні характеристики тексту (виділення та варіанти написання); змістові характеристики ніку (фраза, що презентує автора повідомлюваного, його життєве кредо). Особливо цікавим при створенні аватари є використання графічного малюнка на протизображення фото.

Візуальні елементи, підґрунтя образності яких лежить в метафоричності людського мислення, у специфіці реагування на інформацію, є важливим чинником підвищення пізнавального потенціалу віртуальної комунікації. Таким чином, "у межах квантитативної семантичної комплементарності невербальними засобами виконується функція поглиблення значення вербального повідомлення" [1: 6]. У Yahoo!Answers як електронному жанрі досить часто використовується цей підхід, саме тому для виявлення реакції на інформаційний запит, питання, репліку тощо, використовуються "смайлики", знаки пунктуації, шрифти, клішовані фрази, гіперпосилання тощо.

Загалом віртуальна комунікація в Yahoo!Answers будується на основі згорнутих структур смислу, „розгортання” яких відбувається у свідомості адресата. В основі цього процесу лежить асоціативність мислення людини, коли кодом, за допомогою якого виражається інформація, виступає іконічний знак – використання цих елементів зумовлене вимогою лаконізму у віртуальній комунікації.

У процесі сприймання адресат співвідносить цей знак із певним змістом та контекстом, встановлюючи загальний зміст і значення висловлювання. Як зазначає Г. Г. Почепцов, візуальні символи є формою для певного змісту, як правило, візуальне повідомлення має більш довготривалий характер [7: 16–20].

Кожен "житель мережі" існує в ній під видом певної частини свого "Я", причому тієї частини, яка не реалізована в реальному житті, розкриваючи деякі "концепти Я". Причому ці концепти справді ніхто – або майже ніхто – спеціально і ґрунтовно не вигадуює.

Таким чином, завіса *privacy* піднімається не над реальним життям, а лише над тими його складовими, які кожен з учасників комунікації вважає можливим і доцільним включити у свій "концепт Я", але по частинах, вибір яких визначається не логікою, а підсвідомістю, створити адекватну картину цілого неможливо [5].

Отже, реалізація функції образного конструювання за допомогою ніків "проявляється в різних стратегіях самопрезентації і демонструє сплав дискриптивної і оцінної інформації, причому обидва типи інформації виявляються рівнозначними. Як позитивна, так і негативна самооцінка дає змогу користувачеві реалізувати приховані аспекти свого Я і створити мережеву ідентичність за своїм вибором" [9: 242]. Зі сказаного видно, що хоча віртуальна комунікація в Yahoo! Answers позначена лише внутрішньомережевими статусними

характеристиками, це не виключає реалізацію комунікативних стратегій, які ґрунтуються на позиціонуванні комунікантів.

У контексті нашої роботи доречною є думка А.Є. Жичкіної, що "образ Іншого складається з двох компонентів: минулого досвіду сприймача й інформації про те, кого сприймають. Оскільки в Інтернеті інформація про те, кого сприймають, зведена до мінімуму, то на формування образу Іншого в Інтернеті найістотніший вплив чинить минулий досвід людини. Тобто образ Іншого в Інтернеті добувається на підставі минулого досвіду людини" [4].

Коли йде мова про невербальні елементи конкретного інформаційного ресурсу (у контексті даної статті – інформаційно-довідкового сервісу Yahoo!Answers як жанру Інтернет-дискурсу) слід також брати до уваги те, наскільки адресат може включитися у процес візуального оформлення. Таким чином, "різноманітні графічні засоби, кольори, сприяючи візуалізації тексту, збільшують психологічний вплив на адресата. Ретельно відібрані фотографії, фотомонтаж, карикатури та інші іміджеві елементи, що підкреслюють кінесичні елементи комунікації, здійснюють значний маніпулятивний вплив, перехоплюючи фокус уваги" [3: 4]. Учасники спілкування в Yahoo!Answers обмежені у можливості створення загального візуального оформлення інформаційно-довідкового сервісу, але у них є великий вибір невербальних засобів для реалізації функції образного конструювання.

Природно, що процес візуального відображення комунікаційних елементів досить широко використовується в різних електронних жанрах Інтернет-комунікації, але в силу специфіки глобальної мережі графічні зображення, смайлики з виразною риторичною функцією можна виділити в окрему знакову систему, зрозумілу всім комунікантам і, з огляду на це, досить популярну в сегменті англomовного Інтернет-дискурсу. Отже, популярність візуальних засобів, виходячи з виділених підходів, пояснюється кількома параметрами реагування на повідомлення: першочерговістю сприймання зображення порівняно з вербальним текстом; додатковою інформативністю зображення, поєднаного з вербальним текстом; включенням смислів і асоціативних зв'язків при використанні зображення-аватари; створенням загального фону сприймання інформації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Попри всеохопність ідейно-тематичного наповнення віртуальної комунікації в Yahoo!Answers, в системі інтеракції домінує пошук не інформації, а досвіду людини в реальному світі, відображення власного погляду на проблему. Таким чином, ідеаційна функція, яка реалізується в текстах Yahoo!Answers, є джерелом розвитку самої системи даного комунікативного середовища. Підсумовуючи, важливо зазначити, що реалізація функції образного конструювання в текстах Yahoo!Answers передбачає активне поєднання вербальних та невербальних засобів, а саме: візуалізації змісту і смислу висловлювання. Встановлено, що важливими чинниками, які впливають на характер спілкування в інформаційно-довідковому сервісі Yahoo!Answers, є символічність, образність, основа якої лежить в метафоричності людського мислення, у специфіці реагування на інформацію.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Барташева Г.І. Взаємодія невербальних та вербальних компонентів ситуації комунікативного домінування в англomовному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / Г.І. Барташева. – Харків, 2004. – 20 с.
2. Брицин В.М. Модальна грамати́ка дискурсу як один із напрямків семантико-синтаксичних досліджень / В.М. Брицин // Мовознавство. – 2006. – № 2 – 3. – С. 101 – 111.
3. Дмитрук О.В. Маніпулятивні стратегії в сучасній англomовній комунікації (на матеріалі текстів друкованих та Інтернет-видань 2000 – 2005 років): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 / О.В. Дмитрук. – К., 2006. – 15 с.
4. Жичкіна А.Е. Социально-психологические аспекты виртуальной коммуникации / А.Е. Жичкіна. – Режим доступу: <http://www.isn.ru/info/seminar-doc/socpsy-avc95.doc>.
5. Киреев А. Реальность не-Реального, или О некоторых особенностях Сетевой Цивилизации / А. Киреев. – Режим доступу: http://old.russ.ru/netcult/20020408_arkireev.html
6. Лутовинова О.В. Интерактивная компетенция и виртуальный дискурс / О.В. Лутовинова // Режим доступу: <http://www.lingvomaster.ru/files/388.pdf>
7. Почепцов Г.Г. Коммуникативные технологии двадцатого века / Г.Г. Почепцов. – Москва – Киев: Реалбук: Ваклер, 1999. – 349 с.

8. Рудик І.М. Комунікативно-прагматичні типи висловлювань зі значенням згоди/незгоди в сучасній англійській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / І.М. Рудик. – Харків, 2000. – 19 с.
9. Шевченко І.С., Шевченко В.О. Выбор Интернет-прозвища как тактика самопрезентации в Интернет-дискурсе / И.С. Шевченко, В.О. Шевченко // Культура народов Причерноморья. – 2006. – № 82. – Т. 2. – С. 240 – 242.
10. Chafe W. L. Givenness, contrastiveness, definiteness, subjects, topics, and point of view / W. L. Chafe // Subject and topic. – N.Y.: Acad.Press, 1976. – P. 25 – 55.
11. Halliday M. A. K. Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning / M. A. K. Halliday. – London: Edward Arnold, 1978. – 256 p.
12. Idiopath... Am I a loser? I feel that I don't fit in? – 2008. – Режим доступу: http://answers.yahoo.com/question/index;_ylt=ArN_KOdWgc20OE0U5rxAm_PC7BR.;_ylv=3?qid=20071205034148AAeN99n.
13. Love-mus... Is my poem good? I wrote it for creative writing class? – 2010. – Режим доступу: http://answers.yahoo.com/question/index;_ylt=AICxjQ ru sJr4QSJM Vo.Tj1KIX;_ylv=3?qid=20100805125937AA2bCv2
14. Molly H. Should i?plz help!? – 2007. – Режим доступу: http://answers.yahoo.com/question/index;_ylt=AiGcUiFbEm84ofiJjvQ9o.sOxgt.?qid=20070516055835AAP2blz
15. sarsar. What is the main target in a man's life? – 2008. – Режим доступу: http://answers.yahoo.com/question/index;_ylt=AljNRGGqobym7ZsnQc.LLimGxQt.;_ylv=3?qid=20071205055146AAKdmzZ.
16. Redhead Drunk on Red Wine..Again. How to start a career in aviation? – 2009. – Режим доступу: http://answers.yahoo.com/question/index;_ylt=Ai9Tkgo.H020bXnqSbRRbFUU5XNG;_ylv=3?qid=20090210001002AAIhgb4.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Карпа – кандидат філологічних наук, доцент кафедри методики викладання іноземних мов Інституту іноземних мов Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: лінгвістика тексту, комунікативна лінгвістика.

ТЕРМІН ЯК ОДИНИЦЯ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА

Дар'я КАСЯНЕНКО (Київ, Україна)

У статті досліджено термін як одиницю перекладу юридичних текстів, зокрема, проаналізовано специфіку відтворення та способи перекладу термінів правничого євролекту з німецької мови українською, також доповнено модель “семіотичного трикутника” з позиції перекладу юридичних текстів.

Ключові слова: переклад юридичних термінів, правничий євролект

The article deals with the term as legal translation unit. The ways, methods and peculiarities of legal eurolect terms translation from German language into Ukrainian are analyzed. The model of “a semiotic triangle” from a position of legal texts transfer was added.

Key words: legal terms translation, legal eurolect.

Право та його інститути з давніх часів були об'єктом досліджень юристів, філософів, політологів, істориків та антропологів, проте юридичний переклад виокремився в новий міждисциплінарний напрям наукових досліджень лише наприкінці 90-х рр. ХХ ст. Проблемам перекладу юридичних текстів присвячені розвідки багатьох зарубіжних та деяких українських дослідників, зокрема, Д. Цао, Е. Вісманн, П. Сандріні, С. Шарчевич, Д. Мадсен, В. Вайсфлога, І. Сімоннес, П. Бартелоот, Р. Гоффена, Ж. Р. де Гроота, В. І. Карабана, О. А. Шаблій та інших, проте теоретичні засади юридичного перекладу як підрозділу перекладознавства висвітлені зовсім недостатньо – особливо на українських теренах.

Мета дослідження – вивчити особливості терміна як одиниці перекладу юридичних текстів та способи його відтворення. Дослідження способів перекладу правничих термінів є одним із найважливіших напрямів сучасного термінознавства, що є складником фахового перекладу і становить “цікаву перспективу для міждисциплінарних розвідок за межами лінгвістики” [8: 7], чим і зумовлена *актуальність* запропонованої розвідки.

Об'єктом дослідження є юридичні терміни, які було відібрано методом загальної вибірки із німецькомовних та англійськомовних версій законодавчих актів ЄС, а також електронного словника ЄС [4; 1].

Специфічні ознаки мови права спричиняють певні наслідки для юридичного перекладу.

Серед таких ознак науковці виділяють: трансдисциплінарність, або тісний зв'язок мови і права; високий ступінь абстрактності юридичних понять; залежність правничих понять/правничої мови від системи національного права; залежність права від національної мови; плюралістичність адресатів юридичної мови тощо [2; 8]. Зазначені властивості мови права ускладнюють процес перекладу юридичних текстів, особливо під час добору термінологічних відповідників вихідної мови (далі ВМ) та цільової мови (далі ЦМ) через розбіжності їх значень у ВМ та ЦМ, адже юридична мова кожної держави відзначається своїми власними ознаками, які формуються протягом становлення її національної правової системи, історії, культури тощо.

Оскільки найменшою одиницею фахової мови є термін, юридичний термін визначаємо як основну одиницю юридичних текстів, яка виражає юридичне поняття, має чітко визначений зміст, що знаходить відображення в дефініції. Юридичну термінологію визначаємо як основний і найбільш інформативний шар лексики мови законодавства, який сприяє точному формулюванню нормативно-правових приписів, незважаючи на те, що юридична термінологія охоплює незначний обсяг нормативного тексту, для якого є основним смисловим ядром.

Майже всі галузеві терміносистеми взаємодіють одна з одною і мають частину спільного термінологічного фонду. Як відомо, юридичний термін, разом із поняттям, яке він позначає, завжди закріплений у відповідній правовій системі певної держави. Для юридичного перекладу вирішальною ознакою кожного юридичного терміна є його прив'язування до відповідної правової системи. Відомо, що в сучасному правознавстві прийнято таку умовну класифікацію основних правових сімей: романо-германську, англосаксонську, скандинавську, латиноамериканську, мусульманську, індуську, далекосхідну, звичаєвого права [3 (6: 40)].

У юридичному перекладі аналіз системної організації юридичних термінів ВМ та ЦМ передбачає також урахування походження вихідної та цільової правової системи, її належність до тієї чи іншої правової сім'ї. Такий підхід до перекладу юридичних термінів дозволяє чітко визначити зміст юридичного поняття ВМ і знайти відповідник у ЦМ та її правовій системі, або, в разі його відсутності, заповнити розбіжності терміносистем, керуючись відповідною перекладацькою стратегією.

На думку фахівців з юридичного перекладу, найскладніше перекладати юридичні терміни, які належать до різних правових сімей [2; 6], оскільки належність до різних правових систем зумовлює розбіжності у визначенні та розумінні правових понять і, як наслідок, проблеми правильного перекладу юридичних термінів.

З огляду на це пропонуємо підійти до моделі “семіотичного трикутника” Ч. К. Огдена та І. А. Річардса (1923 р.) з позиції юридичного перекладу. Якщо Г. Будін додає до моделі “семіотичного трикутника” поняття мовної норми [7: 20], то в контексті юридичного перекладу, на нашу думку, потрібно обов'язково зважати на належність юридичного терміна до певної правової сім'ї, яка визначає правопорядок держави. Враховуючи зазначені чинники, доповнену модель “семіотичного трикутника” відображено на Рис. 1.

За цією схемою, кожен правничий термін функціонує в певній правовій сім'ї – правовій культурі, оскільки право – це інтегральний елемент національної культури, яка відзначається власною традицією мовної екстеріоризації правових змістів [6: 20–31]. Отже, юридичні терміни та закріплені за ними поняття презентують категорії національних правових систем, що вимагає від перекладача здійснення порівняльного аналізу відповідних термінологічних одиниць на поняттєво-змістовому рівні у правових системах ВМ і ЦМ, адже у перекладі термінів різних правових культур важливо визначити ступінь відповідності їхніх денотатів. Це ускладнює роботу перекладачів, оскільки вони змушені самостійно відшукувати термінологічні відповідники, розбудовувати нову терміносистему і заповнювати термінологічні лакуни, користуючись додатковими фаховими джерелами, консультуючись із фахівцями-правниками, іншими перекладачами, термінологами тощо. При цьому перекладач повинен враховувати вимоги, яким повинні відповідати нові терміни, оскільки, як зазначає Е. Ф. Скороходько, термін, створений перекладачем, стає фактом рідної мови і в подальшому продовжує існувати незалежно від нього. Отже, переклад безеквівалентних лексичних

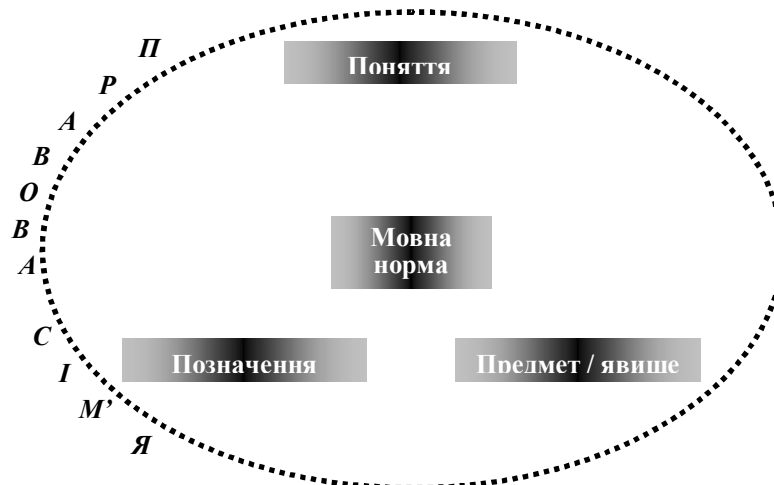

Рис. 1. Належність юридичного терміна до певної правової сім'ї

одиниць і творення нових термінів є великою відповідальністю.

Останнім часом дослідники особливо активно обговорюють випадки відсутності еквівалентності між правничими поняттями. У цьому контексті слушно згадати слова В. Вінтера, за яким відтворення денотативного значення може взагалі стати неможливим, зокрема у випадках, коли обсяг взаємного культурного перекриття обох специфічних правових систем невеликий або його немає взагалі [2: 21]. У такому випадку йдеться про нульову еквівалентність і перекладач має справу з перекладом безеквівалентної лексики.

Ж. Р. де Гроот пропонує розв'язувати проблему перекладу безеквівалентних правничих термінів так: 1) не перекладати, а запозичити лексичну одиницю ВМ у ЦМ → *транслітерація / транскрипція*; 2) передавати поняття вихідної правничої системи за допомогою дослівного перекладу в дужках або пояснити поняття у виносці → *запозичення або калька*; 3) описати поняття → *дескриптивний еквівалент*; 4) запропонувати неологізм та пояснити відповідне поняття → *неологізм* [5: 233].

Концепції інших авторів щодо способів перекладу термінологічної лексики дещо схожі. Узагальнюючи підходи зарубіжних і вітчизняних дослідників, пропонуємо виділити такі способи перекладу правничих термінів: 1) транскодоване запозичення; 2) калькування; 3) аналогова заміна; 4) описово-пояснювальний переклад.

Транскодованим запозиченням ми позначаємо спосіб так званого неперекаданого запозичення: а) графічної форми вихідної лексичної одиниці → транслітерування, коли слово ВМ передається за літерами (наприклад: *Akt m. – akt, Statut n. – statut*); б) звукової форми → транскрибування, коли літерами мови перекладу передається звукова форма слова ВМ (наприклад: *Euroland* (англ.) – *Euroland* (фр.) – *Euroland n.* (нім.) – *Євроленд* (укр.); в) адаптивного транскодування, коли вихідне слово / термін або термінологічне словосполучення дещо адаптується до фонетичних і / або граматичних норм ЦМ (наприклад: *Konvergenz* (нім.) – *la convergence* (фр.) – *конвергенція* (укр.); *Integration f.* (нім.) – *інтеграція* (укр.) тощо).

Отримана в результаті транскодованого запозичення лексична одиниця вимовляється переважно за правилами ВМ і з урахуванням норм ЦМ, а неологізми та невідомі реципієнтам ЦМ терміни-реалії, зазвичай, супроводжуються дослівним перекладом, який подається в дужках чи лапках, та коментованим перекладом (поясненням вихідного терміна у дужках, або у примітці перекладача), наприклад: *n. Amtsgericht – амтсгеріхт (суд загальної юрисдикції першої інстанції, у компетенцію якого входить розгляд всіх цивільно-правових та майнових спорів, ціна позову яких не перевищує 5000 Євро)* [4].

Передумовою використання транскодованого запозичення для відтворення термінів правничого євролекту є відсутність у ЦМ та правовій культурі відповідного поняття і відповідного перекладного еквівалента. Якщо перекладач не може підібрати вихідному поняттю, правовій категорії чи інституту ВМ адекватну термінологічну заміну в ЦМ, то транскодоване запозичення поняття ВМ виправдане лише за умов прозорості, зрозумілості,

інформативності, однозначності нового терміна в ЦМ для реципієнтів перекладу, а також за умов його відповідності до норм ЦМ і вмотивованості. Крім цього, адекватність перекладу термінів європейського права залежить від застосування стандартизованих та міжнародно-гармонізованих термінологічних відповідників, що забезпечує збереження точності, однозначності вихідного та цільового текстів.

Особливість такого способу перекладу як калькування полягає в тому, що складники лексичної одиниці ВМ (морфеми слова, безеквівалентного терміна, терміносполучення, компоненти складного слова) замінюють їхніми словниковими відповідниками в ЦМ, наприклад: *m. Gesetzgebungsakt* – законодавчий акт тощо. Калькування правничих термінів може бути повним або частковим, часто супроводжується елементами транскрипції або транслітерації, поєднується з трансформацією складників композитів. Часткове калькування відбувається у перекладі таких термінів, наприклад: *Innenpolitik f.* – внутрішня політика, *Hauptakt m.* – головний акт, а також у перекладі складних термінів, компонентами яких виступають географічні назви, зокрема: *Petersberger Aufgaben* – Петерсберзькі завдання. Прикладами повного калькування можна назвати такі: *Amtsblatt n.* – Офіційний вісник, *Ausschuss der Ständigen Vertreter* (нім.) – Комітет постійних представників.

Небезпечним явищем для перекладу юридичних термінів є аналогова заміна – спосіб перекладу правничих термінів з подібними денотатами у ВМ та ЦМ, наприклад: *Verhove Raad* – der Oberste Rat, *Verordnung* – регламент (фахова мова європейського права), *Rechtsakt ohne Gesetzescharakter* – незаконодавчий акт ЄС тощо.

Найбільш інформативним способом передавання безеквівалентної лексики європейського права є описово-пояснювальний переклад, який дозволяє за допомогою розгорнутого опису максимально точно розкрити значення вихідного поняття, пояснюючи реципієнту трансліята ЦМ безеквівалентні терміни, реалії та іншу культурно-специфічну юридичну лексику. Наприклад: *Barcelona-Prozess* – Барселонський процес (політика партнерства ЄС з середземноморськими країнами); *approximation of laws* (англ.) – *Angleichung der Rechtsvorschriften* (нім.) – зближення законодавств (укр.) → калька з німецької мови, проте поширеним серед українських правників сьогодні є також транскодоване запозичення з англійської мови – апроксимація [1: 18] (процес скасування небажаних відмінностей у національних нормативно-правових актах з метою наближення законодавства держави-кандидата до норм європейського права, що становить важливу передумову для вступу в ЄС і створення спільного ринку тощо) тощо.

Суттєвим недоліком описово-пояснювального перекладу є те, що пояснення може бути задовгим або складним, що, звичайно, суперечить вимогам до термінів і ускладнює сприйняття вихідної інформації.

Отже, переклад правничих термінів відрізняється від перекладу термінів інших фахових сфер, оскільки пошук системних відповідників вимагає проведення порівняльного аналізу значень відповідних понять у правових системах ВМ і ЦМ. Очевидно, що юридичний переклад вимагає від перекладача особливої фахової (юридичної) та мовної компетенції. Тож, вихідною домінантою перекладу юридичних текстів вважаємо комплексний лінгвістично-правовий підхід, основу якого становить порівняльний аналіз правових поняттєвих систем ВМ та ЦМ, що зумовлює подальші вектори наукових досліджень зазначеної проблематики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Словник-довідник Європейського Союзу / [ред.-упоряд. Ю. Марченко]. – К.: К.І.С., 2001. – 152 с.
2. Шаблій О. А. Переклад юридичних текстів (на матеріалі правничих термінологічних систем ФРН та України): Навч. пос. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2008. – 227 с.
3. Юридична енциклопедія: В 6 т. – К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана. – 2004. – Т. 6: Т–Я. – 768 с.
4. Glossar zum europäischen Einigungswerk sowie zu den Organen und Tätigkeitsbereichen der Europäischen Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/index_de.htm.
5. Groot G. R. Recht und Übersetzen. – Baden-Baden: Nomos, 1999. – 423 S.
6. Sandrini P. Translation zwischen Kultur und Kommunikation: Der Sonderfall Recht / Übersetzen von Rechtstexten. Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache [Hrsg. Peter Sandrini]. – Tübingen: Narr, 1999. – S. 9–44.

7. Simonnaes I. Zum "Zweck" im Recht und in der Übersetzungswissenschaft / Text and translation: theory and methodology of translation. [Hrsg. C. Heine, H. Gerzymisch-Arbogast, K. Schubert]. – Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2006. – Bd. 6. –S. 65–78.

8. Weisflog W. E. Rechtsvergleichung und juristische Übersetzung. Eine interdisziplinäre Studie. – Zürich: Schulthess Polygraphischer Verlag, 1996. – 202 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Дар'я Касяненко – кандидат філологічних наук, викладач кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: фаховий переклад, переклад законодавчих текстів ЄС, правничий свролект.

ДО ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ: ЗІСТАВНИЙ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ

Дар'я КАСЯНЕНКО, Вікторія КОРЖИК (Київ, Україна)

У статті розглянуто питання перекладу юридичних термінів з урахуванням лінгвокультурного аспекту. Зіставний перекладознавчий аналіз термінів німецького та українського кримінального права проведено на матеріалі Кримінального кодексу Німеччини та Кримінального кодексу України.

Ключові слова: переклад термінів кримінального права, лінгвокультурний аспект, зіставний перекладознавчий аналіз термінів.

The article deals with the translation of Criminal Law legal terms while taking into account the lingvocultural aspect. The research has been made on the basis of German Criminal Law Code and the Criminal Code of Ukraine. A comparative analysis between german and ukrainian legal terminology systems has been also conducted.

Keywords: translation of Criminal Law legal terms, lingvocultural aspect, comparative translator's analysis of terms.

Як окремий вид фахового перекладу юридичний переклад (нім. *Rechtsübersetzung*) почав виокремлюватися лише наприкінці 80-х – початку 90-х років ХХ ст. Найбільший внесок у розвиток цього напрямку зробили, насамперед, науковці Німеччини та Австрії, які у своєму перекладознавчому аналізі використали і поєднали здобутки порівняльного правознавства (Sandrini P., Arntz R., Muhr R., Weisflog W., Wiesmann E., Pommer S. та інші). В Україні окремі термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми німецько-українського юридичного перекладу досліджують Сойко І. В., Шаблій О. А., Касяненко Д. С., Супрун Т. В. та Артикуца Н. В.

Хоча сьогодні багато дослідників займається вивченням структурно-семантичних ознак юридичних термінів, їхньої етимології, творення, класифікації, пропонують перші розробки способів перекладу правничих термінів, але мова права ще не в повній мірі досліджена крізь призму перекладу, зокрема, з точки зору лінгвокультурології. Вивченням цієї проблеми займалися І. Саповський, Н. Щепотіна, В. Бігун, С. Снігур та інші.

Завдання цієї розвідки – провести зіставний перекладознавчий аналіз термінів кримінального права Німеччини та України у сфері злочинів проти життя та здоров'я людини з метою знайти існуючі відповідники, які можна використовувати під час перекладу юридичних текстів і бути переконаним, що хоча ці терміни й мають певні відмінності, наприклад у визначенні покарання, вони дають змогу адекватно передати зміст тексту. У разі відсутності відповідника, запропоновано варіант власного перекладу для німецьких юридичних термінів. Кримінальний кодекс Німеччини (далі ККН), так само як і Кримінальний кодекс України (далі ККУ), поділений на розділи. Для проведення дослідження й зіставного аналізу використовувалися паралельні тексти у галузі кримінального права ККН [10: 91-116]: "*Straftaten gegen das Leben*" (злочини проти життя), "*Straftaten gegen die körperliche Unversehrtheit*" (злочини проти фізичної недоторканості), "*Straftaten gegen die persönliche Freiheit*" (злочини проти волі), "*Straftaten gegen die sexuelle Selbstbestimmung*" (злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості), та паралельні тексти ККУ [4: 3-15]: «Злочини проти життя та здоров'я особи», «Злочини проти волі, честі та гідності особи», «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості».

Вибір дослідження випав на користь саме цих розділів, оскільки одним з найважливіших завдань кримінального законодавства є всебічний захист кримінально-правовими мірами саме прав і свобод людини і громадянина від злочинних посягань. У статті 2 Конституції Німеччини зазначається, що "кожна людина має право на життя, фізичну недоторканність та свободу" [8: 1]. Стаття 3 Конституції України проголошує, що "людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю" [3: 1]. Згідно з новим ККУ від 2001 р. розділам, де розміщені злочини проти людини, відведено друге, третє і четверте місце в *Особливій частині* вказаного кодексу, що підкреслює те виключне значення, яке посідає особа, її життя, здоров'я, свобода, гідність в ієрархії пріоритетів об'єктів, які захищаються кримінальним законодавством [7].

Під час проведеного перекладознавчого зіставного аналізу було проаналізовано 150 термінологічних одиниць з чотирьох розділів ККН [10: 91-116] та з трьох розділів ККУ [4: 3-15]. Термінологічний матеріал складається з термінів-іменників або іменникових словосполучень. Зіставлення німецьких термінів з українськими відбувалося на основі порівняння дефініцій обох термінів, що дозволило узагальнено встановити відмінні та/або спільні риси й виокремити певні групи. За основу було взято класифікації типів перекладацьких відповідників О. Каде та В. Коллера, які ми, слідом за Супрун Т. В. [5: 297-298], дещо трансформували з огляду на результати даного дослідження. Тож, в контексті перекладу термінів кримінального права ми розрізняємо такі перекладацькі відповідники:

1) Термін української мови є відносним еквівалентом німецького. До цієї групи належить 18% проаналізованих термінологічних одиниць. Паралельні терміни з незначними формальними відмінностями: існує еквівалентність понять на змістовому рівні, а відмінність полягає у виді покарання за скоєний злочин, напр.: *die Geiselnahme* – захоплення заручників, *die Vergewaltigung* – звалтування; *der Totschlag* – вбивство; *Minder schwerer Fall des Totschlags* – умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання; *Fahrlässige Tötung* – вбивство через необережність, *die Körperverletzung* – тілесне ушкодження, *Fahrlässige Körperverletzung* – необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження; *Schwere Körperverletzung* – умисне тяжке тілесне ушкодження. Термінологічні одиниці, що належать до цієї групи мають той спільний мінімум, що дає підстави вважати українські терміни відносними еквівалентами німецьких.

2) Група термінів, які належать до паралельних термінів з незначними формальними відмінностями. Вони мають в українській мові на позначення німецького поняття два відповідника (1 німецький термін – 2 українських), напр.: *die Aussetzung* – залишення в небезпеці; *ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані*. Для цих термінів характерне включення, коли термін в німецькій мові має кілька значень, яким в українській мові відповідають різні відповідники, тобто німецький термін у цьому випадку має ширшу дефініцію і містить ті визначення, які включають в себе дві українські термінологічні одиниці.

3) Група термінів, які належать до паралельних термінів з незначними формальними відмінностями, що мають в ККУ одне позначення для низки німецьких юридичних термінів, тобто для них характерний частковий збіг, зокрема включення (4 німецьких – 1 український термін; 3 німецьких – 1 український термін); напр.: *Menschenhandel zum Zweck der Ausbeutung der Arbeitskraft*; *Menschenhandel zum Zweck der sexuellen Ausbeutung*; *die Verschleppung*; *der Kinderhandel* – торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини; *Sexueller Missbrauch von Kindern*; *Sexueller Missbrauch von Jugendlichen*; *Sexueller Missbrauch von Schutzbefohlenen* – статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості. Терміни з ККН мають один відповідник в кодексі України, тобто українська термінологічна одиниця має ширше значення і включає в себе три німецьких. Поза межами контексту ці терміни можуть мати інший переклад, напр.: *Menschenhandel zum Zweck der Ausbeutung der Arbeitskraft* – торгівля людьми з метою експлуатації; *Menschenhandel zum Zweck der sexuellen Ausbeutung* – торгівля людьми з метою сексуальної експлуатації; *Verschleppung* – насильницьке переміщення людини; *der Kinderhandel* – торгівля дітьми. Інші терміни, які належать до цієї групи: *Sexueller Missbrauch von Kindern* – статеві зносини з дітьми; *Sexueller Missbrauch von Jugendlichen* – статеві зносини з неповнолітніми; *Sexueller Missbrauch von Schutzbefohlenen* –

статеві зносини з дитиною, над якою встановлено опіку або піклування. Термін з КК України включає в себе поняття трьох німецьких термінів, оскільки в КК Німеччині окремо передбачені статі для різних вікових груп населення.

4) Термін рідної мови є частковим еквівалентом іноземного; часткові синоніми. Ця група містить 6% термінологічних одиниць, напр.: *der Mord* – вбивство за **обтяжуючих обставин**; *die Bedrohung* – погроза вбивством; *Förderung sexueller Handlungen Minderjähriger* – розбещення неповнолітніх; *Körperverletzung mit Todesfolge* – умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого. Відповідно до дефініції термінів можна стверджувати, що терміни не є відносними еквівалентами, проте зміст українських термінологічних одиниць частково співпадає зі змістом німецьких термінів.

5) Часткові еквіваленти, які мають для низки німецьких термінів спільний термін з української системи права (2 німецьких – 1 український термін; 3 німецьких – 1 український; 2 німецьких – 1 український термін), напр.: *Misshandlung von Schutzbefohlenen*; *die Nötigung* – катування; *der Menschenraub*; *Entziehung Minderjähriger*; *Erpresserischer Menschenraub* – незаконне позбавлення волі або викрадення людини; *Sexueller Missbrauch von Gefangenen, behördlich Verwahrten oder Kranken und Hilfsbedürftigen in Einrichtungen*; *Sexueller Missbrauch widerstandsunfähiger Personen* – насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом. Терміни з ККН мають один частковий відповідник в ККУ, тобто українська термінологічна одиниця має ширше поняття і включає в себе два німецьких. Окремо ці терміни можуть мати інший переклад, напр.: *Misshandlung von Schutzbefohlenen* – знущання над особою, щодо якої встановлено опіку або піклування; *die Nötigung* – примушення. Наступні терміни: один український термін відповідно до дефініції включає в себе три німецьких терміна, проте ці терміни в іншому контексті можуть мати такий переклад, напр.: *der Menschenraub* – викрадення людини; *Entziehung Minderjähriger* – позбавлення волі неповнолітніх; *Erpresserischer Menschenraub* – викрадення людини з метою шантажу. Інші терміни також мають на позначення двох німецьких один частковий відповідник з КК України: *Sexueller Missbrauch von Gefangenen, behördlich Verwahrten oder Kranken und Hilfsbedürftigen in Einrichtungen* – сексуальні дії, вчинені щодо ув'язнених осіб, які перебувають в ув'язненні за адміністративним розпорядженням, або хворих і потребують допомоги, що знаходяться у відповідних установах.

6) Часткові еквіваленти, які на позначення німецького поняття в українській мові мають два відповідника (1 німецький термін – 2 українських); напр.: *Beteiligung an einer Schlägerei* – умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони; умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони. Дефініція німецького терміна передбачає участь в бійці або нападі, в результаті яких наступила смерть людини або заподіяно тяжкі тілесні ушкодження, у свою чергу, КК України має дві статі: “Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця” та “Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця”, терміни яких відповідно до дефініції можна назвати частковими відповідниками. Залежно від контексту німецький термін можна перекласти таким чином: *Beteiligung an einer Schlägerei* – участь в бійці.

7) Відсутність позначення. До групи належить 8% проаналізованих термінологічних одиниць. У правовій системі України існує концепт поняття правової системи Німеччини, проте немає відповідного позначення в Кримінальному кодексі або можливе позначення терміна в іншому законі України. Ця група містить пропозицію перекладу німецьких термінів українською мовою. Напр.: *Tötung auf Verlangen* – вбивство на прохання особи; *Gefährliche Körperverletzung* – небезпечне тілесне ушкодження; *Erregung öffentlichen Ärgernisses* – порушення норм суспільної моралі; *Ausübung der verbotenen Prostitution* – заняття забороненою проституцією; *Jugendgefährdende Prostitution* – заняття проституцією, що може становити загрозу розпустити неповнолітніх осіб.

Отже, варто зазначити, що в ході дослідження було встановлено, що під час перекладу термінів кримінального права з німецької мови українською не має абсолютних еквівалентів, оскільки юридична мова кожної держави є особливою, автономною та має власну історію

розвитку та становлення і залежить від лінгвокультурних особливостей країни.

Підсумовуючи підкреслимо, що для подолання складної проблеми відповідності правничої термінології при перекладі юридичних текстів правники та перекладачі мають у своєму розпорядженні кілька ефективних способів. Вирішуючи такі питання, слід враховувати чинник нинішнього становлення української правничої мови та термінології. Справжній перекладач мусить знайти в рідній мові відгуки великих загальноєвропейських, навіть загальносвітових культурних течій і дати їм життя у своїй власній мові. Оскільки правова система будь-якої країни є унікальною і не може збігатися з іншою національною системою права, перекладач може запропонувати влучний еквівалент для відтворення певного факту чужоземної правової реальності, який з часом може бути використаний правниками як термін цільової мови. Тож, на кожного, хто займається перекладами текстів певної спеціалізації (зокрема, юридичної), покладається особлива відповідальність за більш чіткий та точний переклад термінів з однієї мови іншою. Вирішенню зазначеної проблематики сприятиме дослідження особливостей перекладу правничих термінів кримінального права крізь призму історико-політичних традицій, що становить перспективи для майбутніх розвідок.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Артикуца Н. В. Проблеми і перспективи вивчення юридичної термінології // Право України / Артикуца Н. В. – 1998. – № 4. – С. 56–57.
2. Казакова Т. А. Практические основы перевода / Казакова Т. А. – Петербург: Союз, 2001. – 320 с.
3. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. Кримінальний кодекс України Закон від 05.04.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page3>
5. Супрун Т. В. Актуальні дослідження варіативності юридичної термінології в Австрії у контексті ЄС // Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – В. 31- К.: ВПЦ "Київський університет", 2010. – С. 294–299
6. Шаблій О. А. ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧЕ ЗІСТАВЛЕННЯ ТЕРМІНІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «ДОКУМЕНТ», «АКТ», «КОПІЯ», «ОРИГІНАЛ» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ ПРАВНИЧИХ МОВАХ / Шаблій О. А. – Київський національний університет ім. Тараса Шевченка Київ, Україна.
7. BukLib.net [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://buklib.net/books/29221/>
8. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/gg/gesamt.pdf>
9. Pommer Sieglinde Rechtsübersetzung und Rechtsvergleichung: translatologische Fragen zur Interdisziplinarität. – Frankfurt am Main: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2006. – 15-86 S.
10. Strafrecht 19. Auflage. Stand: 25. August 2010. – Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2011.
11. Will Martin Dolmetschorientierte Terminologiearbeit. Modell und Methode. Band 5. – Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2009. – 9–18 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Дар'я Касяненко – кандидат філологічних наук, викладач кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: юридичний переклад, переклад законодавчих текстів ЄС, правничий євролект.

Вікторія Коржик – студентка першого курсу магістратури Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кафедра теорії та практики перекладу з німецької мови.

Наукові інтереси: юридичний переклад, переклад термінів кримінального права, зіставний перекладознавчий аналіз.

КАЛЬКУВАННЯ ТЕРМІНІВ МАРКЕТИНГУ У КОНТИНУУМІ ПРОЦЕСУ ЗАПОЗИЧЕННЯ: НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ АСПЕКТ

Наталія КОВАЛЕНКО (Кіровоград, Україна)

Статтю присвячено аналізу процесу калькування термінів маркетингу німецької та української мов для створення відповідних лексичних еквівалентів лакун мови перекладу.

Ключові слова: безеквівалентна лексика, матеріальне запозичення, калькування, продукт перекладу.

The article deals with the process of loan translation of marketing terms of the German and Ukrainian languages for creating the appropriate lexical equivalents of the gaps of the target language.

Key words: non-equivalent lexis, direct borrowing, loans, product of translation.

Коли виникає необхідність висловити поняття, для якого немає відповідника рідною мовою, слово або запозичують з іншої мови, або ж створюють нове за рахунок внутрішніх мовних ресурсів. Виникнення нового терміна може проходити або шляхом запозичення зовнішньої форми, або шляхом запозичення внутрішньої форми з використанням питомих мовних засобів. Такий процес відтворення інформації в перекладознавстві названо калькуванням – спосіб передачі назв, які виникли на чужому ґрунті шляхом перекладу зі збереженням внутрішньої форми або у випадках, коли поняття виражене словосполученням, – шляхом точного перекладу складових частин [1, с. 352].

Суть його полягає в тому, що компоненти безеквівалентної лексичної одиниці (морфеми безеквівалентного слова або лексеми безеквівалентного сталого словосполучення) замінені їхніми буквальними відповідниками на мові перекладу [2, с. 73]. М. М. Володіна наголошує, що «...при калькуванні внутрішню форму запозичено, а зовнішню – перекладено. Це особливий спосіб асиміляції, пристосування слів до особливостей вихідної мови» [2, с. 39]. Дослідники зазначають, що актуальність цього шляху поповнення термінологічного, виходячи з причин екстралінгвального характеру, безупинно зростає у зв'язку з інтенсивним розвитком нових, молодих, галузевих терміносистем. І для створення відповідних лексичних еквівалентів лакун мови перекладу необхідно перш за все створити якісний продукт перекладу.

Цей спосіб термінотворення є продуктивним, адже «калькування – це особливий засіб асиміляції, пристосування іншомовних слів, словосполучень до системи мови-реципієнта. Це традиційний засіб поповнення, а іноді і формування термінологічної лексики національної мови» [2, с. 40].

На думку О. В. Суперанської, калькування «як прийом термінотворення є перетином і взаємодією трьох основних прийомів: термінологізації, термінотворення і термінозапозичення» [6, с. 219].

Лінгвістичному розумінню калькування у мовознавстві приділено багато уваги. Теоретичні питання висвітлено в роботах Б. М. Головіна, С. В. Гриньова, С. В. Дружбяк, Л. П. Єфремова, К. А. Левковської, Д. С. Лотте, О. О. Реформатського, М. Д. Степанової, М. М. Шанського і багатьох інших.

Явище калькування в германістиці традиційно розглянуто в рамках процесу запозичення. Слова, утворені шляхом калькування, позначені терміном „Lehnwörter“. У свою чергу, Lehnwörter поділені на Lehnübertragung і Lehnübersetzung. У першому випадку мова йде про калькування на морфемному рівні запозиченого поняття, а в іншому – про семантичне калькування, під яким розуміють передачу значення запозиченого поняття засобами рідної мови.

У сучасній вітчизняній теорії запозичень прийнято виділяти два основні види: матеріальне запозичення та калькування [3, с. 114]. При матеріальному запозиченні з іншої мови беруть і матеріальну форму (звукову або графічну), і значення слова-прототипа, а при калькуванні – тільки значення або семантичну структуру іншомовної лексичної одиниці [3, с. 114-115]. Матеріальні запозичення та кальки можуть бути як у чистому вигляді, так і в змішаному, що дає підставу виділити ще один тип запозичень – змішані запозичення або терміни-гібриди [3, с. 116]. Вони утворені поєднанням основ різного походження, а також різних за походженням основ і префіксоїдів. Так, на думку дослідників В. Еванс та М. Грін, у процесі калькування можуть виникати відмінності від форми (структури) оригіналу. Кумулятивні зміни, які відбулися в процесі калькування, можуть мати наслідки часткового або повного незбігу з лексичною одиницею оригіналу. Для прикладу, гени розміщені в ДНК послідовно, а помилки, відомі як мутації, можуть мати місце протягом процесу копіювання. Нові послідовності ДНК можуть повторюватися. Цей процес відомий у лінгвістиці як видозмінене калькування і контрастує з калькуванням, яке точно копіює оригінал [8, с. 125].

Зіставлення калькування і процесу запозичення дозволяє виявити специфіку кожного лінгвістичного явища й чітко розмежувати ці поняття. Поза сумнівом, що обидва процеси мають багато спільного. Спільність полягає в тому, що в них відбито мовні контакти народів. Проте об'єкт калькування й запозичення має свій «план вираження» та свій «план змісту». «План вираження» може бути частково змінений при запозиченні. Запозичена лексика

завжди зазнає фонетичної асиміляції. При калькуванні «план вираження» запозиченого слова замінено власним.

«Калькування і запозичення споріднює загальна мета – створення плану вираження для плану змісту, ув'язненого в їхніх іншомовних об'єктах» [4, с. 86]. Спільність калькування і запозичення також у тому, що обидва вони є різними способами засвоєння семантики іншомовних слів з метою збагачення словникового складу національної мови.

У лінгвістичній літературі стосовно цього питання існують різні погляди на розкриття суті калькування й відповідно – різні типи класифікацій. У процесі калькування часто виділяють дві групи кальок:

- морфемні: *життєвий цикл продукту* – *Produktlebenszyklus m* – *product life cycle* (англ.); *супермаркет* – *Supermarket m* – *supermarket* (англ.);

- семантичні: *грошова допомога* – *Geldunterstützung f* – *allowance* (англ.); *аналіз портфеля, аналіз «перспектив-ризиків»* – *Portfolioanalyse f* – *portfolio analysis* (англ.).

Окремо виділено описові звороти – багатослівні термінологічні номінативні конструкції, що дозволяють з достатньою точністю передати сутність поняття, але не відповідають вимогам термінологічної короткості, тому дослідники відносять їх до категорії прототермінів [5, с. 78]: *метод ціноутворення на основі цін конкурентів* (*competition-based pricing*); *метод ціноутворення на основі точки безбитковості* (*break-even pricing*); «*виходячи з цілей і завдань*» (*objective-and-task method*), *метод маркетингових досліджень у формі експерименту, що припускає оцінку якості обслуговування за допомогою фахівців, які виступають у ролі підставних покупців (замовників, клієнтів)* (*Mystery Shopping*) та ін.

Для аналізу процесу калькування утворення термінів маркетингу німецької та української мов можна застосувати класифікацію Р. А. Юсупова, який розрізняє семантико-структурне та семантичне калькування [7, с. 79].

Розглянемо структурно-семантичні кальки в термінології маркетингу німецької та української мов. Точні однослівні структурно-семантичні кальки наявні в термінології маркетингу української мови. Як зразок, за яким створені кальки, в термінології маркетингу української мови часто виступає німецька мова.

Схема 1. Структурний поділ калькування (за Р.А. Юсуповим)

Раніше кальки з німецької мови у сфері економіки з'явилися у зв'язку з популярністю праць учених-економістів Німеччини на початку XIX століття: *Gebrauchswert m* 'споживча вартість', *Tauschwert m* 'мінова вартість'. На сучасному етапі поява таких слів за зразком німецьких термінів свідчить про тісну й плідну співпрацю двох держав у сфері маркетингу, фінансів, економіки, що викликало необхідність засвоєння нових понять, наприклад: *Tochtergesellschaft f* 'дочірня компанія'.

Точні структурно-семантичні кальки української мови утворені синтаксичним способом і є складеними кальками. Прикладами складених кальок української маркетингової термінології, утворених за зразком німецької мови, є такі: *Gesellschaft mit beschränkter Haftung f* (*GmbH*) 'товариство з обмеженою відповідальністю', *Aktiengesellschaft f* (*AG*) 'акціонерне товариство'.

Неточне структурно-семантичне калькування спостережено при запозиченні таких термінів, у яких присутня певна метафоричність або є іншомовне слово. Саме в цьому випадку суть такого явища або поняття розкрита засобами рідної мови. Спосіб неточного

структурно-семантичного калькування є вельми зручним способом, оскільки з його допомогою відбувається не тільки передача готових термінів, але й освоєння системою іншої мови нових понять і пристосування їх до мовного ладу власної мови.

Як один із компонентів у складених структурно-семантичних кальках часто виступають «оригінальні» запозичення. Запозиченим компонентом термінології маркетингу української мови виступає іншомовна лексика англійської мови. По відношенню до свого об'єкта й способу здійснення, напівкалькування – комбінація запозичення і калькування, проте не будь-яка, а суворо визначена: запозичення однієї і переклад іншої мотивувальної для деривату одиниці [4, с. 123]. Номінативні одиниці, утворені в результаті напівкалькування, є іншомовними словами. Просто один із компонентів напівкальки зазнає фонетичних змін і за своєю суттю максимально наблизений до мови-джерела. На думку Л. П. Єфремова, у напівкалькуванні яскраво виражені словотвірні тенденції мови [4, с. 125].

Усі однослівні напівкальки термінології економіки української мови є складними словами: *товар-ринок, мікросередовище, макроструктура*.

Двокомпонентні словосполучення маркетингової термінології української мови утворені за участю запозиченого слова: *агрегація ринку, адаптація до ринку, чиста монополія*.

Багатокомпонентні словосполучення терміносистеми маркетингу української мови утворено за участю запозиченого компонента: *комбіновані маркетингові системи, маркетингові інформаційні системи, вертикальна маркетингова система, інтегровані маркетингові комунікації*.

Терміни маркетингу німецької мови, утворені шляхом структурно-семантичного калькування, на матеріалі нашого дослідження не виявлені. Терміни сфери маркетингу німецької мови запозичені частіше в початковому вигляді, іноді для запозиченого поняття паралельно існує автохтонне слово: *Consulting n* 'консалтинг', *Beratung f* 'консультування'; *Prolongation f* 'пролонгація', *Verlängerung f* 'продовження', *Wear-Out-Effekt m* 'ефект зносу, спрацьованості (у рекламі)'

Спосіб калькування не є продуктивним у поповненні термінологічного складу сфери маркетингу німецької мови. Терміни іншомовного походження частіше запозичені німецькою мовою у початковому вигляді, інакше кажучи, лексичний склад цієї термінології поповнено за рахунок «оригінальних» запозичень.

Аналіз запозичених термінів маркетингу української та німецької мов дозволяє зробити висновок, що утворення нових одиниць способом калькування – продуктивніший у маркетинговій терміносистемі української мов. Для німецької мови характерним є поповнення за рахунок «оригінальних» (прямих) запозичень з англійської мови.

Спосіб, який розглянутий в рамках аналізу, передбачає використання внутрішніх ресурсів мови. Перевагою такого способу перед матеріальним (прямим) запозиченням є, насамперед, можливість зробити термін мотивованим. Саме калькуванню відведене роль чи не єдиного можливого способу точної передачі терміна засобами рідної мови.

Лексична громіздкість терміна й тенденція до його перетворення в описовий зворот (стосовно української мови) є вагомим недоліком такого способу. Проте, як було зазначено, прикладний характер самої дисципліни свідчить про те, що ці тенденції будуть збережені з перевагою критерію точності перед критерієм лаконічності терміна.

Можливість відносно легкого утворення термінів має особливо важливе значення для сучасності, оскільки стрімкий темп життя та розвиток науки викликає необхідність великої кількості нових термінів для оформлення нових і конкретизації існуючих понять. Калькування тим самим виконує у мові ще одну дуже важливу функцію, виступаючи провідником культурного впливу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Булаховський Л. А. Вибрані праці в п'яти томах / Л. А. Булаховський. – Т.1: Загальне мовознавство. – К. : Наукова думка, 1975. – 496 с.
2. Володина М. Н. Интернациональное и национальное в процессе терминологической номинации / М. Н. Володина. – М. : Изд-во МГУ, 1993. – 112 с.
3. Гринёв С. В. Терминологические заимствования / С. В. Гринёв // Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных элементов. – М. : Наука, 1982. – С. 108–135.

4. Ефремов Л. П. Основы теории лексического калькирования / Л. П. Ефремов. – Алма-ата : КазГУ, 1974. – 189 с.
5. Іващишин О. М. Структурні особливості та семантична диференціація термінів-словосполучень у науково-технічних текстах / О. М. Іващишин // Іноземна філологія. – 1996. – Вип. 109. – С. 41–44.
6. Суперанская А. В. Общая терминология: Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М. : Наука, 1989. – 246 с.
7. Юсупов Р. А. Сопоставительная лингвистика как самостоятельная дисциплина / У. К. Юсупов // Методы сопоставительного изучения языков // Отв. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Наука, 1988. – С.6–11.
8. Evans V. Cognitive Linguistics : An Introduction / V. Evans, M. Green. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – 830 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Коваленко – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: інтерпретація та переклад галузевої термінології, зіставна семантика, лінгвокультурологія.

ПЕРЕКЛАД ЯК ЕЛЕМЕНТ МІЖМОВНОЇ ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Галина КУЗЕНКО (Миколаїв, Україна)

Стаття присвячена перекладу як особливому виду міжмовної та міжкультурної комунікації. При цьому великого значення набуває творча особистість перекладача, який повинен не лише бездоганно володіти іноземною мовою, а й бути всебічно обізнаною людиною.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, комунікативна модель, двомовність, багатомовність.

The article is devoted to translation, as a special kind of interlingual and intercultural communication. Creativity of an interpreter gains great importance. He must not only have a good command of the foreign language, but also be fully aware of.

Key words: intercultural communication, communication model, bilingualism, multilingualism.

Упродовж всієї історії розвитку людського суспільства народи вступали і вступають у торгівельні, воєнні, політичні, економічні, культурні, наукові відносини один з одним. В процесі спілкування мови народів здійснювали і здійснюють певний вплив одне на одного, що приводило і приводить до їх змін, зникнення одних і появи інших мов. Особливу роль в таких процесах відіграла і продовжує відігравати двомовність (bilingualism) і багатомовність (multilingualism). Проблема двомовності, багатомовності та впливу мов одна на одну привертала увагу вчених давно, але по-справжньому пояснити це явище було практично неможливо, оскільки мовні системи були недостатньо вивченими і їх послідовне співставлення було ускладненим. На нинішньому етапі розвитку людського суспільства, етапі глобалізації, інтеграції та інтенсифікації контактів між людьми, народами й цивілізаціями, особливого значення й, відповідно, масштабів набуває перекладацька діяльність. Переклад у сучасному світі виступає важливим засобом спілкування між індивідами, які розмовляють різними мовами й належать до різного лінгвокультурного ареалу. У такому контексті переклад розглядають як особливий вид міжмовної та міжкультурної комунікації.

Переклад як вид людської діяльності має довгу історію. Своїми коренями він сягає в ті часи, коли прмова почала розпадатися на окремі різновиди і виникла потреба в посередниках при спілкуванні представників різних общин. Із самого початку переклад виконував найважливішу соціальну функцію: завдяки йому було можливе міжмовне спілкування. Протягом багатовікової історії перекладу неодноразово робились спроби теоретично осмислити і пояснити діяльність перекладачів, але перекладацька практика значно випередила теорію перекладу. Теоретичні засади перекладознавства почали розроблятися лише в середині ХХ ст., коли мовознавці стали розглядати переклад як особливий вид мовленнєвої діяльності, в ході якої одиниці мови перекладу обираються в певній залежності від мовних одиниць оригіналу.

Середина ХХ ст. характеризується не лише поширенням перекладацької практики, але й становленням і бурхливим розвитком її теоретичного підґрунтя – перекладознавства. На даному етапі вже не виникає питання, чи має наука про переклад право на існування як самостійна галузь, вже сформовані певні напрямки досліджень (історія перекладу, загальна

теорія, критика перекладу, методика перекладу тощо). В роботах вітчизняних та зарубіжних вчених підкреслюється та особлива роль, яку відіграє переклад у розвитку культури, науки, економіки, літератури і самого мовлення. В останні роки переклад став об'єктом культурологічних досліджень. Становлення «трансляційної лінгвістики» пов'язано з іменами видатних зарубіжних і вітчизняних лінгвістів: Г. Єгер, О. Каде, Дж. Кетфорд, Ю. Найда, Л. Бархударов, Я. Рецкер, А. Федоров, О. Швейцер, В. Комісаров, Л. Латишев, Є. Бреус, О. Фінкель, М. Рильський, О. Кундзіч, С. Ковганюк, В. Коптілов, Р. Зорівчак, О. Гайнічеру, Г. Мірам та ін. Проте в дослідженнях з теорії перекладу і досі залишається багато не до кінця вивчених факторів, одним з яких є теоретичні моделі опису процесу перекладу. Саме тому доволі актуальним видається аналіз перекладу як акту міжмовної комунікації.

Переклад забезпечує можливість спілкування (комунікації) між людьми, що говорять на різних мовах. Тому для теорії перекладу особливе значення мають дані комунікативної лінгвістики про особливості процесу мовної комунікації, специфіку прямих і непрямих мовних актів, про співвідношення вираженого сенсу, що мається на увазі, у вислові і тексті, впливі контексту і ситуації спілкування на розуміння тексту, інших чинниках, що визначають комунікативну поведінку людини.

Мовне спілкування може здійснюватися і між комунікантами, що говорять на різних мовах. Обов'язковою умовою спілкування між «різномовними» комунікантами є наявність проміжної ланки, що здійснює мовне посередництво, тобто що перетворює початкове повідомлення в таку мовну форму, яка може бути сприйнята Рецетором.

Мовний посередник повинен витягувати інформацію з тексту початкового повідомлення («оригіналу») і передавати її на іншій мові. Тому цю роль може виконувати лише особа, що володіє необхідним ступенем двомовності, тобто що володіє двома мовами.

Крім своєї посередницької ролі в процесі міжмовного спілкування, перекладач іноді виконує комунікативні функції, що виходять за рамки мовного посередництва. Як правило, це має місце в процесі усного перекладу, коли перекладач безпосередньо спілкується з учасниками міжмовного спілкування. Це підтверджує думку П.Г. Чоботарьова, що перекладач є повноправним учасником комунікативного акту. І якщо він не бере участь в комунікативному акті як повноцінний суб'єкт, то він приречений на постійні помилки [9].

Кожному перекладачу як учаснику своєрідного мовленнєвого акта абсолютно необхідне володіння певною екстралінгвістичною інформацією, знання культури народів, що говорять даними мовами. Для повноцінного забезпечення міжмовної та міжкультурної комунікації, перекладач в наш час повинен бути не тільки білінгвом, а й «бікультурним» [2]. Міжкультурна комунікація і переклад нероздільні. При перекладі співставляються не тільки дві мови, а й дві культури. Те що зрозуміло одержувачу оригінального тексту, може, через культурні відмінності, викликати непорозуміння у одержувача текста перекладу. Завданням перекладача є не тільки відбір мовних засобів, необхідних для передачі комунікативного наміру відправника, а й надання одержувачу текста перекладу необхідних пояснень, коли на шляху правильного сприйняття комунікативних цілей стоять міжкультурні відмінності.

Сказане вище відноситься до різних видів перекладу – як усного, так і письмового – і до перекладу текстів будь-якого жанру: художніх, суспільно-політичних і науково-технічних.

Існує велика кількість визначень перекладу. Наприклад, згідно з семіотичним підходом переклад є заміною елементів однієї мови елементами іншої. Відомий вчений-лінгвіст Дж. Кетфорд [3] визначає переклад як заміну текстового матеріалу однієї мови еквівалентним текстовим матеріалом іншої мови. Інший видатний лінгвіст, Ю. Найда [13], характеризує процес перекладу як акт заміни оригіналу природнім еквівалентом мови перекладу, що є найближчим за значенням у цьому випадку.

Р. Якобсон [12] розрізняє три засоби інтерпретації вербального знака: 1) внутрішньомовний переклад, або перенайменування – інтерпретація вербальних знаків за допомогою знаків тієї ж мови; 2) міжмовний переклад, або безпосередньо переклад – інтерпретація вербальних знаків за допомогою будь-якої іншої мови; 3) міжсеміотичний переклад, або трансмутація – інтерпретація вербальних знаків за допомогою невербальних знакових систем. О.Д. Швейцер [11] визначає переклад як: 1) односпрямований і двофазний процес міжмовної і міжкультурної комунікації, коли завдяки цілеспрямованому

перекладацькому аналізу на ґрунті первинного тексту створюється вторинний текст, який замінює первинний в іншому мовному і культурному середовищі; 2) процес, що має на меті передати комунікативний ефект первинного тексту, частково модифікований розбіжностями між двома мовами, двома культурами і двома комунікативними ситуаціями. Таке визначення видається нам найбільш вагомим, воно відображає складний характер перекладу, демонструючи разом з тим відмінність перекладу від інших видів міжмовної комунікації.

Словацький перекладознавець А. Попович пропонує комунікативну модель перекладу художнього тексту, яка доповнює й уточнює схему О.Д. Швейцера [8]. Його модель збагачує традиційні дослідження перекладу трьома складниками, а саме: 1) вказує на зв'язок між автором та перекладачем з погляду їх позицій у комунікативному процесі й вибору літературної стратегії; 2) визначає відмінність перекладу від оригіналу в побудові тексту, зважаючи на їхні жанрово-стилістичні характеристики; 3) враховує ситуацію реципієнтів оригіналу й перекладу (тут учений має на увазі вплив часової і просторової дистанції на перекладацьку комунікацію).

Синтезуючи міркування фахівців щодо двомовної перекладацької комунікації, О.І. Чердніченко доходить висновку, що між текстами оригіналу та перекладу встановлюються складні взаємозв'язки, опосередковані комунікативним ланцюгом, який складається з блоків автора оригіналу, перекладача та одержувача тексту [10].

Блок автора – відправника вихідної інформації, – охоплює позамовну (реальну або уявну) дійсність, репрезентовану в тексті мовою оригіналу (затекст), а також культурну традицію (контекст), до якої належить автор. Саме вона значною мірою зумовлює авторське світобачення та стилістику першотвору [там само].

Блок перекладача – першого одержувача вихідної інформації, – має, на думку автора, три основні складові: 1) зорове сприйняття та розуміння оригіналу шляхом його девербалізації; 2) перекодування девербалізованого змісту; 3) редагування перекладеного тексту з метою якнайточнішого відтворення затексту, стилістики оригіналу та забезпечення сприйняття кінцевим одержувачем [там само].

У третьому блоці комунікативного ланцюга реалізується мета перекладу, як виду комунікації. Одержувач перекладеного повідомлення може бути як індивідуальним, так і колективним, маючи власну культурну традицію, мову та перебуваючи в характерних для нього соціокультурних умовах. Перекладач повинен зважати на ці аспекти, намагаючись адаптувати текст перекладу для сприйняття одержувачем – носієм певної мови і культури.

У комунікативній моделі перекладу німецького ученого О. Каде, поняття “переклад” розглядається як специфічна форма спілкування між людьми за допомогою мови [3]. Особливість такого спілкування полягає у використанні двох мов. За словами автора, двомовна комунікація поділяється на три фази: 1) комунікація між адресантом тексту та адресатом–перекладачем; 2) зміна перекладачем коду $M1 \rightarrow M2$; 3) комунікація між перекладачем–адресантом і кінцевим реципієнтом [там само].

За твердженням С.В. Бреуса [1], сучасна комунікативна теорія перекладу виходить із того, що переклад, як і сама мова, є засобом спілкування. Відповідно до комунікативної теорії, переклад – це процес міжмовної і міжкультурної комунікації, в якому на підставі цілеспрямованого перекладацького аналізу вихідного тексту створюється вторинний, перекладений текст, який замінює вихідний текст у новому мовному і культурному середовищі. Таким чином, сучасна теорія перекладу – це логічно обумовлена модель двомовної комунікації.

Проаналізуємо як відбувається комунікація на міжмовному рівні за допомогою перекладу. Для цього звернемося, перш за все, до трактувань комунікативного акту.

Відомо, що схема мовленнєвого спілкування, яка була запропонована одним із найвидатніших лінгвістів ХХ ст. Р. Якобсоном, містить шість складових: адресант, адресат, повідомлення, код, завдяки якому кодується і декодується повідомлення, контекст, контакт, канали зв'язку (фізичний і психологічний) між комунікантами. Пізніше вчені додають інші компоненти до цієї схеми: час, місце і соціальні ситуації, тема, мовний акт і висловлювання як його продукт, зворотній зв'язок між комунікантами (вербальний чи невербальний, позитивний чи негативний). До складу компонентів комунікації залучають того, хто

говорить, джерело інформації, того, хто слухає, реалізацію інформації, канал, код, нормативний соціальний контекст, ситуаційний контекст.

К. Долинін [2] доповнює схему Р. Якобсона предметно-ситуативним фоном, діяльнісною ситуацією, референтною ситуацією, спостерігачем і комунікативною ситуацією, зазначаючи, що комунікативний зміст висловлювання складається із п'яти аспектів (категорій): модальність (відношення адресанта до повідомлення), цілеспрямованість висловлювання, структуру тема-рема, емотивність, соціальний аспект висловлювання (відношення між комунікантами). Соціальні параметри комунікації і вибір коду обумовлені соціальним станом та культурою комунікантів, їх відношенням один до одного, їх попереднім досвідом, інтересами, соціальними ролями, приналежністю до однієї чи різних соціальних груп. Відправник і одержувач повідомлення є «носіями не лише різних семіотико-комунікативних ролей, але й різних ролей в соціальній діяльності» [там само]. Повідомлення відправляють і/або отримують по одному чи декількох каналах (звуковому, зоровому тощо). Шуми, створені контекстом або інформаційним каналом, можуть з'явитись на будь-якому етапі відправлення і отримання повідомлення.

Для мовної дії релевантними є такі ознаки, як «її соціальний інтерактивний характер, використання конвенціональних правил і відношення до конкретних умов ситуації спілкування» [2:15]. До передумов успішності комунікації відносяться знання системи даної мови, ситуації, попереднього контексту в одержувача повідомлення, відповідності мовного і ситуативного контекстів, попередньої інформації, що містить мовний код, спільність теми й інтересів, культурна компетенція, комунікативна компетенція, граматична компетенція як знання про структуру і види текстів. На комунікативні вдачі/невдачі впливають близькість комунікантів в часі і відповідність/невідповідність їх систем знань. Задля повноцінної і успішної реалізації комунікативного акту як комплексної дії необхідно: існування комунікантів, які мають можливість його здійснити і знають код, канал зв'язку. На сприйняття тексту впливають попередній досвід комунікантів, який створює ситуацію очікування і прогнозує вірогідність появи в тексті інформації, рівень їхньої освіти як частина попереднього досвіду й особисте ставлення то того, про що повідомляється, а також існуючі в комунікативному середовищі стереотипи, крім того – тезаурус і фонові знання учасників комунікації.

Міжмовна комунікація, як її визначає О.Д. Швейцар, – це «комунікація, що переходить мовні межі» [11:42].

Двомовність перекладацької діяльності обумовлює подовження комунікативної схеми: окрім адресанта-автора і тексту оригіналу (Т1) додається перекладач як адресат (А1), текст перекладу (Т2), а потім вже йде безпосередньо адресат-одержувач повідомлення (А2). Переклад є вторинною діяльністю «не лише тому, що являє собою вже колись відображену (автором оригіналу) дійсність, але й тому, що креативна, синтезуюча діяльність перекладача завжди є другим етапом, що слідує за першим – етапом діяльності рецептивної, аналізуючої, інтерпретуючої» [12:4]. Тобто, за визначенням Р. Якобсона [12], при перекладі з однієї мови на іншу відбувається не лише заміна «одних кодових одиниць іншими, а заміна одного цілого повідомлення іншим... перекладач перекодує і передає повідомлення, яке він отримав з будь-якого джерела. Таким чином, в перекладі беруть участь два еквівалентні повідомлення, у двох різних кодах» [5: 75].

Як слушно зазначає відомий лінгвіст, теоретик і практик перекладу, В.Н. Комісаров [4], у процесі міжмовної комунікації перекладачеві відводиться важка і складна роль. Перекладач створює не лише текст мовою перекладу, він створює текст, який буде вживаний «як переклад по відношенню до даного оригіналу», тобто він повинен бути його «повноправною і повноцінною заміною» [там само].

Діяльність перекладача жорстко детермінується властивостями, характеристиками і змістом об'єкта, що перекладається, внутрішніми і зовнішніми факторами. Т1 як текст первинної комунікації являє собою прототекст вторинної комунікації, в якій Т2 буде метатекстом, чия мета полягає не в тому, щоб «передати інформацію про предмет обговорення, а в тому, щоб репрезентувати структуру самого тексту» [11: 135]. Перекладач виділяє комунікативно значущі, ядерні (з його точки зору) і периферійні елементи Т1. Однак

може статися, що ядерними ці елементи будуть для перекладача і в Т2 вони виявляться периферійними і навпаки. При перекладі переважають ситуативні/суб'єктивні пріоритетні стратегії вибору і передання елементів Т1 над абсолютними/об'єктивними стратегіями. На те, які саме елементи перекладач визначить як ядерні і периферійні в Т1, впливають життєвий досвід і знання, інтелект перекладача, його уявлення про текст-еталон і переклад-еталон. Тому цілком справедливим видається твердження О.П. Гончаренко, що «перекладач повинен бути всебічно розвинутою, ерудованою людиною, блискуче володіти не лише іноземною, але й своєю рідною мовою, мати певний інтелектуальний рівень, а також високу схильність до комунікабельності. І, звичайно, перекладачеві треба, перш за все, навчитися мислити іноземною мовою» [14].

Отже, при комунікативному підході до перекладу, тобто в рамках міжмовної комунікації, переклад розглядається як процес і результат перекладу, при цьому враховується сукупність мовних та позамовних чинників, що визначають можливість і характер комунікації між людьми, що належать до різного лінгвокультурного універсуму. Іншими словами, переклад, як особливий вид міжмовної та міжкультурної комунікації, характеризується мовними та культурними чинниками.

При цьому великого значення набуває творча особистість перекладача: саме він створює вторинний текст, який буде сприйматися адресантом. Щоб адекватно передати повідомлення навіть на міжмовному рівні, перекладач повинен не лише бездоганно володіти іноземною мовою, а й бути всебічно обізнаною людиною. Перспективу подальших розвідок у цьому напрямі ми бачимо в детальному дослідженні мовних факторів, які роблять можливим ототожнення змісту повідомлень різними мовами.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бреус Е.В. Основы теории и практики перевода с английского языка на русский / Е.В. Бреус. – М.: Изд-во УРАО, 2001 – 219 с.
2. Долинин К.А. Интерпретация текста / К.А. Долинина. – М.: РНБ, 1985. – 211 с.
3. Кетфорд Дж. Лингвистическая теория перевода / Дж. Кетфорд. – М.: Наука, 1965/ – 312 с.
4. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В.Н. Комиссаров – М., 1999. – 237 с.
5. Коптилов В.В. Теория и практика художественного перевода / В.В. Коптилов. – К., 2002/ – 275 с.
6. Лотман Ю.М. О двух моделях коммуникации в системе культуры // Труды по знаковым системам. Вып. 308. – Тарту, 1993. – С. 226-242.
7. Муратова, Ю. С. Питання передачі деяких метафоричних позначень. // Мовностилістичні особливості функціональних жанрів. Перекладацький аспект. СБ наукових праць. – Ташкент: ТашГУ, 1986. – С. 94–97.
8. Попович А. Проблемы художественного перевода / А. Попович – М.: Книга, 1980. – 186 с.
9. Чеботарев П.Г. Перевод как информационный процесс. / Петр Геннадьевич Чеботарев. «Русский язык за рубежом», №1/2, 2001г.
10. . Чередниченко О.І. Про мову і переклад / О.І. Чередниченко. – К.: Либідь, 2007 – 248 с.
11. Швейцер А.Д. Теория перевода. Статус. Проблемы. Аспекты / А.Д. Швейцер. – М.: Наука, 1988. – 195 с.
12. Якобсон Р.О лингвистических аспектах перевода // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике / Р.О. Якобсон. – М., 1978. – С. 71-81.
13. Nida E.A., Bratcher R.G. A Translation's Handbook / E.A. Nida., R.G. Bratcher. – New York, 1961 – 354 p.
14. Гончаренко О.Г. Роботи з поезики виразності: Інваріанти – Тема – Прийоми – Текст / О.Г. Гончаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://literra.websib.ru/volsky/text_article.htm?119

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Галина Кузенко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Наукові інтереси: мовна особистість перекладача у часовому просторі, лінгвістичні моделі перекладу, теорія мовної комунікації, типологія та методи перекладу.

ПЕРЕКЛАД ФРАНЦУЗЬКИХ ФІТОНІМІВ: КУЛЬТОРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Вікторія КУЛИКОВА (Київ, Україна)

Статтю присвячено дослідженню французьких народних рослинних назв з позицій культурологічного підходу. Зокрема у роботі визначаються особливості номінації фітонімів та встановлюються способи їх перекладу українською мовою.

Ключові слова: фітонім, народна назва, культурологічний аспект, еквівалент, способи перекладу, французька мова, українська мова.

This paper is focused on the investigation of French plant's popular names as the part of linguistics culturology and translation. In particular the article determines the peculiarities of plants' nomination and reveals the ways of its translation into Ukrainian.

Key words: phytonym, popular name, cultural approach, equivalent, ways of translation, the French language, the Ukrainian language.

Пізнаючи навколишній світ, людина формує певні поняття, які згодом втілюються в мові. Мова здатна відобразити духовний і матеріальний, історичний і культурний аспекти народу, в діяльності якого одне з найважливіших місць займає пізнання рослинного світу, адже рослини завжди були джерелом харчування, служили притулком та використовувалися в лікувальних цілях. Лексика на позначення рослин відзначається великою інформативністю, в ній знаходять відображення господарська та культурна діяльність наших предків, їх уявлення про рослинний світ, стародавні звичаї та вірування. Тому у номінації французької ботанічної лексики чітко простежується культурологічний фактор.

Лексика на позначення рослин є об'єктом досліджень багатьох лінгвістів. В російському мовознавстві ця тематична група лексики цікавила Н. І. Анненкова, К. С. Горніцького, А. Мейєра, Б. Шулека, В. А. Меркулова. В українському мовознавстві вивченням фітонімів займалися В. П. Коломієць та А. М. Шамота, які дослідили семантичну мотивацію українських назв рослин, а також Н. Баракатова, яка розглянула фітоніми як компоненти фразеологізмів. Словотвірний аналіз ботанічної номенклатури діалектних і нормативних назв рослин здійснили Я. В. Закревська, М. М. Фещенко, Т. В. Слободянюк, А. М. Шамота та ін.

Однак система французьких фітонімів не була предметом детального вивчення лінгвістів за винятком деяких робіт таких авторів як Guyot L. і Gibassier P. ("Les nomes des plantes", "Histoire des fleurs"), Candolke A. ("Origine des plantes cultivées"), Garnier P. ("Les herbes, les arbres, les peuples. Leurs noms: comparaisons et corrélations").

У назвах рослин відбивається життєва і практична діяльність людини. При перекладі французьких рослинних назв постає специфічна проблема: яким чином передати той чи інший іноземний фітонім рідною мовою, зберігши при цьому колорит, особливості та специфіку французького світогляду. Це завдання непросте, часом навіть складне, однак являє собою особливий інтерес, оскільки для носіїв української культури часто незрозуміло, чому сталося те чи інше переосмислення. У зв'язку з цим для перекладача особливо важливо адекватно відтворити найменування рослин в мові перекладу, які у французькій мові наділені певним змістом, нерелевантних для україномовної культури.

Як складова частина мови, лексика на позначення рослинного світу відрізняється великою кількістю найменувань. До неї належать як народні назви, серед яких чимало діалектизмів, так і наукова ботанічна система нормативних назв рослин. Як одні так і інші досить тісно пов'язані, оскільки номенклатура часто формується, базуючись на народних назвах, тому **актуальність** даного дослідження визначається необхідністю поглибленого аналізу французьких народних назв рослин з позицій лінгвокультурологічного підходу. Дослідження такого типу є позитивною тенденцією для перекладознавства в цілому, оскільки найменш вивченою залишається саме проблема перекладу фітонімів.

Метою роботи є виявлення культурологічних особливостей номінації фітонімів та визначення способів перекладу французької лексики на позначення рослин українською мовою.

Багата і різноманітна ботанічна система виникла завдяки близьким зв'язкам народу з природою, його багатій уяві та творчості. У народних найменуваннях люди прагнули висловити якусь яскраву рису або властивість рослини і виділити ту чи іншу квітку, плід чи гриб з різноманітної природної системи. У назвах рослин відображені етапи історичного розвитку, життя і побут суспільства, формування первинних уявлень про природні явища. В народних назвах рослин відзеркалено прадавні етноботанічні знання. Меркулова В. А. окреслювала народне найменування таким чином: "Народ чудово осягнув різноманітні властивості окремих рослин (лікарські, отруйні, фарбувальні, технічні, поживні і т. д.), дізнався про їх особливості й створив багату скарбницю назв, якими він нарік навколишні рослини, тобто створив свою народну номенклатуру" [2:45].

У фольклорі кожної мови утворюється унікальна система стійких поетичних образів.

Цікавим є те, що рослини з однаковими ознаками можуть мати різні символи в різних культурах. Так, якщо в Україні *звіробій* вважається “травою від дев'яноста дев'яти хвороб” і широко використовується для лікування багатьох захворювань, то у Франції *millepertuis* (*m*) означає запізнення, хоча його цілющі властивості також застосовуються в народній медицині. Неоднакові образи має й *аквілегія* (водозбір), яку французи сприймають, як знак невдячності, а українці, як оберіг, який здатен вберегти від чаклунських чар. Якщо ж *полін* – символ горя й обману як в українській так і у французькій культурах, то *айстра* у цих країнах має різні символічні значення. В Україні ця рослина означає швидкоплинну красу, а у Франції айстри кладуть в могили солдатів, символізуючи скорботу і пам'ять про загиблих [3:68].

Народна фітонімія є однією з найдавніших мікросистем мови, в якій “розчиняється” досвід практичного й культурно-міфологічного освоєння світу рослин як частини оточуючої людини природи. Ці уявлення, що фіксуються у назвах, відображають важливі для рослин ознаки, які можуть відтворювати не тільки об'єктивні властивості рослин, але й також емоційний стан людини, пов'язаний з впливом на нього тієї чи іншої рослини.

Переклад французьких народних фітонімів зводиться до виявлення етимологічного аспекту рослини, знання латинського відповідника та загальноживаних назв у мові перекладу. Для досягнення адекватного перекладу народної назви перекладач має враховувати культурні та семантичні особливості оригіналу, зберігаючи при цьому його стилістично-емоційне наповнення.

Як показало дослідження, одним із способів перекладу народних фітонімів виявився прийом компенсації. Так, перекладаючи *chardon* (*m*) *aux ânes* як *чортополох бичачий*, цей прийом був застосований з метою заміни елемента оригіналу (*ânes*) елементом іншого порядку у відповідності із загальним ідейно-художнім характером оригіналу (*бичачий*). До того ж, слід було передати внутрішньо-лінгвістичні значення, що характеризують діалектне забарвлення. Так, в українській культурі ця рослина символізує залякування злої сили. В давнину за її допомогою відлякували від худоби всіляку напасть. Тому образ бика найкраще демонструє властивості рослини, аніж буквальний переклад слова *âne* – осел.

Іншим способом перекладу народних фітонімів є метод модуляції або смислового розвитку – заміна слова або словосполучення мови оригіналу одиницею мови перекладу, значення якої логічно виводиться із значення початкової одиниці. За приклад візьмемо рослину *daphné garou* (*m*), де обидві частини *daphné* (*m*) та *garou* (*m*) означають одне й те саме поняття в українській мові, а саме “вовче лико”. Під час відтворення даного фітоніму не слід перекладати кожен лексичну одиницю, адже вже перша складова відображає найменування рослини. Аналогічним способом ми перекладаємо французький фітонім *drave dorée* (*f*), у якому видову назву можна і не відтворювати, оскільки родова назва *drave* (*f*) означає “рижуха”, а слово *dorée* – “позолочена”, “золота”, що підсилює першу складову.

Наступним найпоширенішим способом перекладу виявився метод калькування. Так, трав'янисту рослину *mélisse officinale* (*f*) – *меліса лікарська* (лат. *Melissa officinalis*) в народі ще називають *mélisse citronnelle* (*f*) або просто *citronnelle* (*f*). Переклад цього народного фітоніму зводиться до застосування прийому калькування *mélisse citronnelle* (*f*) – *лимонна м'ята*. Ми можемо запропонувати й інші варіанти перекладу цього фітоніму: *меліса лимонна*, *лимонна трава*, *цитрон-меліса*, які відображають культурний аспект обох країн. Щодо *citronnelle* (*f*) ми перекладаємо, як *медівка*, *маточник*, *кадило*, *пасіка*, оскільки з грецької мови “*melissophullon*” означає «*feuille à abeilles*» буквально, листя для бджіл [1]. У ході дослідження ми виявили це кілька народних фітонімів, які перекладаємо даним методом, а саме: *arbre* (*m*) *à thé* – *чайне дерево*; *arbre* (*m*) *à saucisses* – *ковбасне дерево*; *aubépine* (*f*) *ergot de coq* – *глід півняча шпора*; *sceau* (*m*) *de Salomon* – *соломонова печатка*; *radis* (*m*) *chinois* – *китайська редька*.

Щоб відтворити французький народний фітонім *séquoia géant* (*m*) (лат. *Sequoiadendron giganteum*) слід звернутися до її біологічних характеристик. Як відомо, *секвоядендрон* (наукова назва) є одним із найбільших дерев на Землі, яке через величезні звисаючі гілки порівнюють з бивнями мамонта. Тому буде доречно передати даний французький фітонім, застосовувавши прийом калькування, як *гігантська секвойя*. Зазначимо, що в українській мові

існує еквівалент французькому народному фітоніму – *мамонтове дерево*, який чітко відображає зовнішні особливості рослини.

Певну складність при перекладі становлять фітоніми, що мають кілька синонімічних назв. Так, одна рослина можна мати декілька синонімічних назв залежно від регіону проростання. Наприклад, на півдні *pâtisson (m)* – *патисон* французи називають *artichaut d'Espagne (m)*, а в північно-західних регіонах *bonnet-de-prêtre (m)*, *bonnet d'électeur (m)* або ж *couronne impériale (f)*. В Україні ця овочева культура використовується не так часто, як у Франції, тому *pâtisson (m)* в українській мові часто називають *тарілчастим гарбузом* через його форму, яка нагадує тарілку або просто патисон. Слід додати, що українська назва “*патисон*” запозичена з французької мови “*pâtisson*”, що утворене від слова *pâté (nupig)*, і, яке також асоціюється із зовнішнім виглядом плода.

Народній номінації притаманна синонімія назв рослин, з якими часто доводиться зустрічатися в практичній діяльності. Це насамперед культурні, лікарські рослини або ж злісні бур'яни. Наприклад, *сальвію* українець може назвати й *шавлія*, а французу ця ж рослина відома під назвами *sauge (f) sclarée*, *sauge (f) toute bonne* або *sauge (f) orvale*. Або назва рослини *absinthe (f) de mer* має кілька загальноновживаних назв *absinthe (f) maritime*, *armoise maritime*, *petite absinthe (f)*, які українській аудиторії відомі як *полин приморський*.

Французька рослина *canneberge (f)* або *airelle des marais (f)* в українському мовленні звучить як *журавлина болотна*, *журавлина*, *журавлика*, *жаровиця*. Французький загальноновживаний флоронім (назва квітки) *rue (f) des jardins* знаходить широке застосування в українській місцевості, тому він і має кілька схожих назв – *рута садова* чи *рута городня*. Це стосується й іншого виду цього фітоніму *rue (f) odorante*, який в Україні називають *рута запашна* або *рута пахуча*. Французькому дендроніму (назви дерев) *érable (m)* у повсякденному мовленні надають такі назви, як *érable (m) de montagne* – *клен гірський*, *érable blanc* – *білий клен*, *faux platane (m)* – *клен несправжньооплатановий*.

Синонімічним рядом народних назв характеризується рослина *concombre d'âne (m)* (лат. *Ecballium elaterium*). Її називають *cornichon sauteur*, *concombre explosif*, *concombre sauvage*. Такі найменування фітонім отримав завдяки своїй властивості викидати насіння реактивним рухом. До того ж його назва походить з давньогрецької мови “*ekballein*”, що буквально означає “*jeter dehors*”. Етимологія рослини дає змогу відтворити українською мовою французький народний фітонім, як *шалений огірок*, *огірок-пирскач*, *скажений огірок*, *дикий огірок* [4].

Зазначимо, що загальноновживані фітоніми не завжди відображають ботанічні реальності. Наприклад, наукова назва багаторічної трав'янистої рослини родини злакових *agrostis (m)* – *польовиця* має десяток видів, однак в повсякденному мовленні французи не застосовують всіх офіційних назв цієї рослини, а вдаються лише до однієї загальновідомої назви, не переймаючись при цьому про ботанічні відмінності між окремими видами рослини. Або ж рослина роду *м'ята* добре відома як українцям так і французам, а її вид *menthe verte (f)* (лат. *Mentha spicata*) – *м'ята зелена* має декілька народних назв в обох країнах. Так, у Франції цей фітонім називають *menthe (f) en épi*, *menthe frisée (f)*, *menthe crépue (f)*, *menthe des jardins (f)*, *menthe poivrée (f)*. Перекладаючи ці назви, знаходимо їх відповідники серед народних назв, поширених в українській мові, а саме:

<i>menthe en épi</i>	<i>м'ята колосовидна</i>
<i>menthe frisée (f) або menthe crépue (f)</i>	<i>м'ята кучерява</i>
<i>menthe des jardins (f)</i>	<i>м'ята садова або городня</i>
<i>menthe poivrée (f)</i>	<i>м'ята перцева</i>

Слід зауважити, що рослини, у яких чітко простежується морфологічні властивості, тобто зовнішній вигляд, форма, колір або поверхня, не викликають проблем при перекладі, адже ми ґрунтуємось на мотивуючих елементах, які слугують підказкою. Так, особливість рослини *polémoine (f) bleue* полягає в тому, що вона цвіте в другій половині літа синіми або ліловими квітами, а тому ми перекладаємо цей фітонім як *синюха блакитна*.

Трав'яниста рослина *bugle rampante (f)* помітна тим, що має повзуче кореневище, тому при перекладі народного фітоніму слід передати цю важливу ознаку і ми називаємо цю квітку *горлянка повзуча*. До подібних прикладів ми відносимо наступні фітоніми: *rose (f)*

blanche – біла троянда, *chicorée-amère (f)* – цикорій гіркий, *campanule (f) à feuilles de pêche* – дзвоник персиколісти.

У ході дослідження було виявлено, що у народних назвах французьких фітонімів зустрічаються найменування тварин, птахів або ж предметів побуту. Їх аналіз свідчить про метафоричне перенесення значення у відношенні до форми і розмірів рослини або про отруйність рослини. Проаналізуємо фітонім *orchis (m) grenouille*, де “*orchis*” родова назва рослини і перекладається словниковим еквівалентом як “пололепестник”, а “*grenouille*” буквально означає “жаба”. Люди асоціюють цю тварину із зеленим кольором, тому ми перекладаємо цей фітонім за допомогою образного порівняння, замінюючи образ “жаби” стандартним образом в мові перекладу – “зелений”, який не суперечить культурі українського народу. Отже, *orchis (m) grenouille* означає *пололепестник зелений*. Крім того, за допомогою найменувань тварин чи птахів виражається призначення рослини. Так, в основі фітоніму *renouée (f) des oiseaux* лежить слово “*oiseau*” – “птаха”, адже насіння рослини слугує їжею багатьом пташкам. Тому відтворюючи назву рослини, ми використовуємо повний переклад, а саме *горець пташиний*. До подібних випадків відносимо наступні фітоніми: *cerisier (m) des oiseaux* – вишня пташина, *potentille (f) des oies* – перстач гусячий.

Цікавим виявився фітонім з науковою назвою *saponaire officinale (f)* – *сапонарія лікарська*, яку в народі кличуть *savonnier (m)* – *мильне дерево*, *savonnaire (f)*, *saponaire (f)* – *мільнянка*, *herbe (f) à savon* – *мільний корінь*. Назва роду походить від лат. *Sapo*, що означає “мило”, адже корінь рослини утворює піну, тому при перекладі цих місцевих назв слід зберегти важливий елемент, який відображає сутність рослини [4].

У ході дослідження ми помітили, що велика кількість народних французьких фітонімів не мають відповідних еквівалентів в українській мові. Це можна пояснити існуванням певних природних умов, необхідних для проростання та життя рослин, що різняться залежно від місцевості. Наприклад, один із видів ананаса *ananas requin (m)* (*Ananas bracteatus*) має довге листя з гострими шипами, що нагадує зуби акули. В Україні цей фрукт є екзотичним на відміну від заморських департаментів Франції, де він проростає. Тому в українській культурі ця рослина відома лише під загальною назвою *ананас*.

Або ж, навпаки, в українському народному мовленні, де більшість найменувань є діалектизмами, зафіксовано понад сотню назв картоплі (включно з її сортами) – *бульба*, *бараболя*, рідше *грул'я*, *барабурка*, *боришка*, *бурка*, *гадабурка*, *мандибурка*, *ріпа* та ін. Натомість французи цей овоч називають *potte de terre (f)*, *parmentière (f)*, або *patate (f)*.

Наукові назви видів частково збігаються з народними, оскільки останні іноді вжито як нормативні, наприклад: *Mélilot officinal (m)* або *Mélilot jaune (m)* (лат. *Melilotus officinalis*). Назва роду утворена від двох латинських слів, одне з яких означає «мед», а друге є римською назвою конюшини. Видова назва у перекладі з латинської – «аптечна», «лікарська». В українській версії рослина звучить як *буркун жовтий*, або *буркун лікарський*. Переклад подібного фітоніму не викликає проблем, адже його народна назва однакова з науковою, тому метод калькування в даному випадку є найвдалішим. До подібних прикладів відносимо наступні фітоніми:

<i>menthe (f) des champs</i> (лат. <i>Mentha arvensis</i>)	м'ята польова
<i>menthe (f) à feuilles longues</i> (лат. <i>Mentha longifolia</i>)	м'ята довголиста
<i>sureau noir (m)</i> (лат. <i>Sambucus nigra</i>)	бузина чорна

Таким чином, розглянувши народні фітоніми, було встановлено, що кожна рослина відображає свою історію, має характерні ознаки та витоки, а кожна назва – свою семантику та особливості словотвору, які слід відтворити українською мовою, враховуючи народний менталітет. Труднощі перекладу назв рослин полягають в експресивному забарвленні й національній варіативності слів. До того ж, назви рослин характеризуються, з одного боку, наявністю міжнародної та національної наукової номенклатури, а з іншого боку, кожному фітоніму приписується загальноживана народна назва, яка може змінювати свій характер залежно від динаміки вживання й використання, регіону та традицій певного народу. Крім того, загальні назви рослин не такі численні, як наукові назви видів, адже люди не використовують у своїй діяльності всі види певної рослини, а лише кілька, найбільш практичні, яким і дали влучні, цікаві назви, які насамперед легко запам'ятати. Французькі

назви рослин відрізняються синонімічними рядами, що також ускладнює процес перекладу, адже у тих випадках, коли українському народові рослина не настільки відома, як французькому, то й народний фітонім не буде мати стільки ж відповідників, а лише один найпопулярніший. Найпоширенішими способами перекладу французьких фітонімів виявилися калькування та переклад за допомогою словникового еквіваленту, рідше були використані прийоми компенсації та модуляції.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Етимологічний словник української мови: [в 7-ми т.] / [голов. ред. О.С. Мельничук]. – Київ: Наукова думка. – 1989. – 549 с.
2. Меркулова В. А. Очерки по русской народной номенклатуре растений / Меркулова Валентина Антоновна. – М.: Наука, 1967. – С. 45-60.
3. Biais R. Flore pratique. P.: Presses Universitaires de France, 1945. – P. 67-86.
4. Dictionnaire étymologique de la langue française: [rédaction dirigée par Bloch O., Warburg W.]. – P.: Presses Universitaires de France, 1957. – 652 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вікторія Куликова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії, практики та перекладу французької мови факультету лінгвістики Національного технічного університету України “Київський політехнічний університет”.

Наукові інтереси: соціолінгвістичні, культурологічні, комунікативно-прагматичні та когнітивні аспекти перекладацької діяльності, проблеми перекладу науково-технічних текстів.

СУЧАСНА НІМЕЦЬКА ТЕРМІНОСИСТЕМА ТУРИЗМУ В ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ АСПЕКТІ

Наталія ЛАЛАЯН (Київ, Україна)

У статті розглядаються особливості перекладу німецької туристичної лексики українською мовою, аналізуються основні способи перекладу досліджуваних одиниць.

Ключові слова: туристична лексика, переклад, способи перекладу.

The article focuses on the specialty of translation of German special tourist lexical units into Ukrainian, the main translation ways of these units are analyzed.

Key words: tourist lexis, translation, translation ways.

Вивчення термінологічних аспектів для теорії та практики перекладу є настійною проблемою сьогодення [1: 166]. Підвищена увага дослідників до вивчення різних терміносистем, оптимізація перекладу термінологічних одиниць фахових мов, укладання термінологічних словників зумовили **актуальність** даної розвідки.

Метою наукової статті є з'ясування особливостей німецької фахової мови туризму та аналіз основних способів перекладу досліджуваних терміноодиниць українською мовою.

Дослідження ставить перед собою наступні **завдання:** з'ясувати особливості терміносистеми туризму в німецькій мові; виявити вплив англійської мови на розвиток німецької фахової мови туризму; проаналізувати основні способи перекладу досліджуваних термінологічних одиниць з німецької мови українською.

Поняття «туризм» почало формуватися з початком масового переміщення значної кількості людей з метою змістовного проведення дозвілля. В **процесі** історичного розвитку зміст цього **поняття** зазнавав постійних змін і доповнень. Так, у законі України «Про туризм» від 15 вересня 1995 р. наведено таке визначення: «Туризм – це тимчасовий виїзд (подорож) осіб з постійного місця проживання з пізнавальною, оздоровчою, професійно-діловою, спортивною, релігійною та іншою метою на термін від 24 годин до одного року поспіль, без зайняття оплачуваною діяльністю в місці тимчасового перебування» [2: 11]. Туризм – це багатогранне явище, що поєднує економічні, соціальні, культурні та екологічні аспекти, має невичерпний потенціал для постійного прогресу, пов'язане з багатьма галузями економіки, що зумовлює його провідне місце у соціально-економічному житті країн і народів [2: 11]. Стрімкий розвиток туризму як однієї з найперспективніших індустрій, що приносить вагомий прибуток, вимагає дослідження особливостей фахової мови цієї терміносистеми та специфіки її відтворення іншою мовою зокрема.

Термінологія туризму сучасної німецької мови є динамічною цілісною системою, яка постійно розвивається, в результаті чого з'являються нові поняття і терміни, інші стають застарілими, давно звичні терміноодиниці іноді тлумачаться по-новому. Як відомо, сфера туризму, зорієнтована на міжнародні контакти, є відкритою для запозичень, які, за відсутності терміну у рідній мові, нерідко заповнюють термінологічні прогалини. Як засвідчує фактичний матеріал, англіцизми наявні у всіх підсистемах фахової мови туризму: *das Abflug-Gate, der Bordservice, die Charterdestination, der Jet, der Jumbo, der Carrier, die Airline, der Online Check-in, der Shuttle-Bus, der Late-Night Check-in, das Economy Class Ticket* (підсистема авіаперевезень), *die After-Dinner-Show, der Business-Lunch, Bed and Breakfast (B&B), der Transfer, die Wellness, der Hotelier* (підсистема готельного та ресторанного обслуговування), *der Break even Point, das Business, das Callcenter, das Know-how, das Management, das Profitcenter, der Workshop* (бізнес лексика) тощо.

У німецькій терміносистемі туризму зустрічаються також окремі терміни, представлені англіцизмами (або запозиченнями з інших мов) з одного боку і німецькими варіантами з іншого: *das Budget-Hotel – das Billighotel, die Crew – die Besatzung/das Bordpersonal, das Medical-Wellness-Hotel – das Kurhotel, das Lifestyle-Hotel – das Luxushotel* тощо.

Іншою особливістю німецької фахової мови туризму є наявність у ній термінів, утворених шляхом поєднання питомо німецьких лексичних одиниць із запозиченими, а також вільна сполучуваність таких запозичених структур із німецькими: *der Cluburlaub, die Charterreise, die Last-Minute-Reise, das Last-Minute-Angebot, die Incentive-Reise, der Wellnessurlaub, die Outdoor-Reise* та багато інших.

Вмотивованість застосування запозичених терміноодиниць полягає насамперед в інтернаціоналізації туризму, утворенні єдиної міжнародної мови фахового спілкування, якою є англійська, а також пояснюється стилістичним ефектом – для реципієнта запозичені поняття іноді набувають додаткової цінності, що призводить до їхнього частого використання у путівниках, атласах, довідниках тощо.

Слід наголосити, що переклад текстів туристичної сфери пов'язаний з різними підсистемами туризму, кожна з яких має свої характерні особливості. Так, наприклад, переклад законодавчих документів у сфері туризму, документації туристичних агенцій тощо є, по суті, перекладом текстів правової сфери. Схожими принципами керується перекладач і при перекладі текстів сфери туристичного страхування – іншої підсистеми туризму. Таким текстам офіційно-ділового стилю притаманні чіткість та однозначність вживаної термінології, наявність канцеляризмів, відсутність тропів та емоційно забарвленої лексики; тут переважають номінативний стиль, пасивні форми, стандартні звороти тощо. Абсолютно відмінним є переклад рекламних текстів туристичної тематики, головним завданням яких є вплив на потенційних клієнтів. Такі тексти послуговуються всім багатством мови для досягнення специфічних цілей, у них спостерігаються відхід від канцеляризмів, використання лексики побутового стилю, вживання тропів, фразеологізмів, слів у переносному значенні, лексичних повторів тощо. Отже, переклад туристичної лексики вимагає від перекладача розуміння жанрового призначення вихідного тексту та врахування особливостей різних функціональних стилів мовлення.

Варто зауважити, що для України туризм – явище відносно нове. Цей факт не може не відобразитися на сучасній туристичній терміносистемі української мови: розгалужена синонімія термінів, велика кількість запозичень, наявність багатослівних словосполучень, квазітермінів і псевдотермінів тощо. Разом із запозиченням реалій спостерігається і запозичення, а іноді, і калькування термінів, що нерідко призводить до їх неточного чи неправильного тлумачення. Проте міжнародний туристичний рух, який не може відбуватися без міжкультурної взаємодії та комунікації, потребує виваженого та стандартизованого термінологічного апарату, адже усталені та уніфіковані терміни полегшують комунікацію, сприяють уникненню непорозумінь. Водночас в українському пласті туристичної лексики наявні певні термінологічні лакуни. Деякі реалії, притаманні німецькій мові туризму, на українському ринку просто відсутні, а отже не зафіксовані у словниках.

З'ясуємо на фактичному матеріалі основні способи перекладу німецьких термінів туристичної лексики українською мовою.

Транскрипція та транслітерація – це способи перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом відтворення її форми за допомогою літер перекладної мови [1: 539]. При транскрипції відтворюється звукова форма іншомовного слова, а при транслітерації – його графічна форма. Ведучим способом у сучасній перекладацькій практиці є транскрипція із збереженням деяких елементів транслітерації. Більшість словникових одиниць, які перекладаються українською мовою з німецької саме за допомогою транскрипції/транслітерації, потрапили в німецьку мову з англійської або інших мов, тобто є інтернаціоналізмами: *das Appartement* – „апартаменти”, *die Bank* – „банк”, *das Bowling* – „боулінг”, *das Cafe* – „кафе”, *die Exkursion* – „екскурсія”, *das Fitnesscenter* – „фітнес-центр”, *die Sauna* – „сауна”, *das Solarium* – „солярій” тощо.

Існують випадки, коли використання транскрипції чи транслітерації не є можливим. Йдеться про «фальшивих друзів перекладача», які виникають саме при прямому запозиченні іншомовних елементів. Це слова двох або кількох мов, які через схожість форми та змісту здатні викликати хибні асоціації та призвести до помилкового сприйняття інформації іноземною мовою, а при перекладі – до більш чи менш істотних відхилень у змісті та неточностях при передачі стилістичного забарвлення, до помилок у лексичній сполучуваності, а також у слововжитку. Типовим прикладом «фальшивих друзів перекладача» в туристичній терміносистемі німецької мови є лексема *das Menü*, яка окрім значення „меню” (*die Speisekarte*), означає також „комплексний обід, кулінарні вироби”, та, як *kaltes Menü* – „асортимент холодних закусок (у буфеті)”.

До нових термінів туристичної терміносистеми, які віднедавна перекладаються за допомогою транскрипції/транслітерації належать такі терміноодиниці, як *die Wellness* – „велнес”, *das Catering* – „кейтеринг”, *die Hostess* – „хостес”, *das Timesharing* – „таймшер”. При цьому часто поряд із транскрипцією вказуються визначення понять: *die Wellness* – „система оздоровлення, яка дозволяє покращити фізичну форму та відновити емоційну рівновагу”, *das Catering* – „особливе ресторанне обслуговування; виїзне обслуговування; виготовлення та доставка готових страв та напоїв на різні святкові заходи”, *die Hostess* – „молода дівчина, яка супроводжує та інформує гостей та учасників міжнародних заходів чи ярмарок”, *Timesharing* – „право використовувати об’єкт нерухомості протягом певного терміну, зазвичай протягом кількох тижнів на рік; апартаменти на умовах тайм-шер”.

Калькування – це переклад лексичної одиниці оригіналу шляхом заміни її складових частин – морфем чи слів (якщо це стійке словосполучення) їх лексичними відповідниками в мові перекладу (МП) [1: 539]. Сутність калькування полягає у створенні нового слова чи сталого сполучення у МП, які копіювали б структуру вихідної лексичної одиниці. Калькування відносять до «неповних запозичень», оскільки при калькуванні запозичується лише внутрішня форма слова чи семантична структура словосполучення. Аналіз фактичного матеріалу засвідчує, що калькування як спосіб перекладу, особливо часто використовується при відтворенні термінів, що є складними словами: *der Reisescheck* – „дорожній чек”, *die Hauptsaison* – „основний сезон”, *das Pauschalangebot* – „паушальна пропозиція”, *die Tropenkrankheit* – „тропічна хвороба”, *der Schlafwagen* – „спальний вагон”, *die Passkontrolle* – „паспортний контроль” тощо.

Іншим способом відтворення термінів є знаходження термінологічного еквіваленту. Еквівалент терміна – одиниця мовлення у МП, обов’язково тотожна за функцією одиниці мовлення у мові оригіналу (МО), причому функцією терміну вважається у теорії перекладу передача еквівалентної інформації в МП і МО. В усіх підсистемах досліджуваної терміносистеми зустрічаються терміни, що перекладаються за допомогою еквівалента: *das Gepäck* – „валіза”, *die Route* – „маршрут”, *das Reisefieber* – „чемоданний настрій; хвилювання перед поїздкою”, *der Check-in* – „реєстрація”, *das Reiseziel* – „пункт призначення”, *der Fremdenverkehr* – „(іноземний) туризм”, *die Stadtrundfahrt* – „екскурсія містом”, *die Verpflegung* – „харчування”, *das Trekking* – „екстремальна мандрівка” тощо.

Дескриптивна парафраза чи описовий переклад – це такий спосіб перекладу, при якому лексична одиниця оригінального тексту замінюється (чи доповнюється) словосполученням, яке дає відносно повне визначення його значення засобами мови перекладу [1: 548]. При відтворенні термінів туристичної сфери описовий переклад використовується доволі часто.

Туристична сфера за своєю сутністю передбачає зв'язок із закордонними реаліями, які часто доводиться відтворювати за допомогою парафрази. Розглянемо деякі цікаві випадки вживання описового перекладу. Оскільки німецька система туристичного права і страхування у своєму розвитку за розгалуженістю понять значно випереджає українську, доводиться заповнювати термінологічні лакуни туристичного страхування описовими перекладами. Наприклад: *der Zelturlauber* – „відпускник, який живе у наметі”, *das Reisegewerbe* – „перевезення товарів у вільний від професійних обов'язків час у вигляді промислу”, *die Pauschalreise* – „туристична поїздка з попередньою оплатою всіх витрат”, *der Frühbucherrabatt* – „знижка, що надається при ранньому бронюванні рейсу”, *der Drogentourismus* – „вид закордонного туризму, головною метою якого є придбання або вживання наркотичних засобів” тощо.

Велика кількість термінів, які перекладаються описово, були запозичені в німецьку мову з англійської: *das Caravaning* – „поїздка на автомобілі з жилим причепом”, *das Heli-Skiting* – „катання на лижах, під час якого лижника піднімають на гору за допомогою гелікоптера” тощо.

Отже, проведене дослідження засвідчує, що основними способами перекладу туристичної лексики сучасної німецької мови є калькування, транскрипція та описовий переклад. Ці способи перекладу залишатимуться головними при відтворенні досліджуваних терміноодиниць, доки, завдяки розвитку вітчизняної туристичної індустрії і залученню закордонних надбань, українська терміносистема не виробить власні термінологічні еквіваленти до наразі відсутніх у терміносистемі понять.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кияк Т.Р., Огуй О.Д., Науменко А.М. Теорія та практика перекладу (німецька мова) / Кияк Т.Р., Огуй О.Д., Науменко А.М. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 592 с.
2. Мальська М.П., Антонюк Н.В., Ганич Н.М. Міжнародний туризм і сфера послуг: підручник / Мальська М.П., Антонюк Н.В., Ганич Н.М. – Київ: Знання, 2008. – 661 с.
3. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Duden-Verlag, 1996. – 1816 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Лалаян – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і практики перекладу з німецької мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: фразеологія німецької мови, художній переклад, термінологічні аспекти перекладу.

РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА У МІЖМОВНІЙ КОМУНІКАЦІЇ: ТВОРЧЕ КРЕДО АННІ-ГАЛІ ГОРБАЧ

Оксана МАТВІЙШИН (Дрогобич, Україна)

У статті подано матеріал про науковця, перекладачку, популяризатора української літератури в німецькомовному світі А.-Г.Горбач. Визначено головні риси її індивідуального стилю та роль особистості в міжкультурних діалогах.

Ключові слова: художній переклад, адекватність, оригінал, індивідуальний стиль, національний колорит, міжкультурний трансфер, перекладацька настанова.

The article contains materials about A.-H.Horbach, scientist, translator and popularizes of Ukrainian literature in German-speaking area. The main features of her individual style and the role of her personality within intercultural contacts have been determined.

Key words: literary translation, adequacy, original, individual style, national coloring, transcultural transfer, translation adjustment.

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. в царині українсько-німецьких літературних взаємин позначений вагомими перекладацькими здобутками. Переклад виступав чи не найвагомішим фактором у формуванні іміджу вітчизняного красного письменства, зокрема класичного, демонстрував досягнення і знайомив німецькомовного читача з літературним життям і творчістю українських майстрів пера. До числа найвідоміших і найактивніших особистостей у німецькому культурному просторі належить А.-Г.Горбач, перекладацька і літературознавча діяльність якої мала значний вплив на формування уявлень німецькомовних читачів про Україну.

А.-Г. Горбач – видатна перекладачка, науковець, громадська діячка, популяризаторка української літератури в німецькомовному світі. Про її життєвий і творчий шлях можна знайти короткі відомості у вступній статті бібліографічного покажчика Я. Закревської, на сайтах Інституту історії НАН України, Національної спілки письменників, у наукових статтях П. Рихла, М. Зимомрі, М. Іваницької, А. Кратохвіла. Незаперечним є той факт, що проведена дослідницька праця є справою великої наукової ваги, однак автори більшості наукових розвідок зосереджуються головню на інформації про життя А.-Г. Горбач, переліку її перекладів і обмежуються кількома коментарями щодо якості перекладу та аспектів її перекладацької майстерності [2].

Мета статті полягає у дослідженні діяльності А.-Г. Горбач як перекладача і як фігуранта українсько-німецьких літературних взаємин. Відповідно до мети поставлено такі **завдання**: проаналізувати перекладацьку спадщину А.-Г. Горбач, розглянути індивідуальний стиль перекладачки, обґрунтувати вплив особистості на розвиток міжлітературних взаємин. **Об'єктом** дослідження виступає художній переклад в діалозі двох мов і двох культур, **предметом** аналізу є ідіолект перекладачки. **Матеріалом** для написання статті послужила повість М. Коцюбинського «Fata Morgana» в німецькомовній інтерпретації А.-Г. Горбач.

Кожен перекладач підходить до відтворення чужомовного тексту своєрідно, індивідуально, неповторно, зі своїм особливим умінням інтерпретувати текст оригіналу. Оригінальність та неповторність перекладів зумовлюється не тільки фаховістю, але й своєрідністю мовної особистості перекладача, яка розкривається через поняття ідіолект. Ідіолект кожного мовця включає три мовленнєві складові: спільні для всього мовного колективу, характерні для певної групи мовців і власне індивідуальні, приміром, наскрізні повтори, слова з індивідуально-асоціативним значенням, що репрезентує неповторну індивідуальність мовленнєвої системи конкретної особи [5: 166]. Вітчизняні науковці Т. Кияк, А. Науменко, Д. Огуй наголошують на двох значеннях категорії ідіолекту в галузі перекладу: індивідуальний стиль перекладача як митця та індивідуальний стиль перекладача як перекладача – дві іпостасі в одній особі перекладача. Ці чинники мають суб'єктивно-об'єктивний характер: суб'єктивні вони через те, що за логічною суттю перекладу як чужомовного переоформлення оригіналу їх не повинно бути в перекладі; об'єктивними – тому, що не можуть не впливати на переоформлення і не залишати свого очевидного відбитка на перекладі [3: 378]. Крім цього, що стосується індивідуального стилю перекладача, то він перебуває під постійним впливом змістової форми оригіналу і має підпорядковуватися передаванню певного ідейно-естетичного змісту, тому може варіюватися тільки в певних межах [6: 179].

Анна-Галя Горбач перекладала німецькою мовою українську літературу різних жанрів (лірику, прозу, есеїстику). Вона розуміла цінність перекладу не просто як мовне посередництво, а як посередництво культурне. У своїй творчості перекладачка завжди прагнула автентичності і намагалася встановити безпосередній контакт із сучасними авторами, літературними критиками та перекладачами. Її перекладацьку діяльність і правозахисні зусилля надихали не останньою чергою ідеї вільної української культури та вільного суспільства. Частиною цих зусиль була її праця в царині літературної критики – з численними дописами і виступами на різних культурних заходах. До того ж вона підготувала чимало статей про видатних українських письменників для Німецького лексикону світової літератури *Kindlers Literatur Lexikon*, написала для нього огляд про українську літературу.

У творчому доробку А.-Г. Горбач понад 50 окремих видань перекладів, у тому числі антології: «Blauer November», «Ein Brunnen für Durstige», «Wilde Steppe Abenteuer. Kosakengeschichten», «Letzter Besuch in Tschernobyl», «Stimmen aus Tschornobyl», «Ein Rossenbrunnen: Junge Erzähler aus der Ukraine. Eine Anthologie», які служитимуть не одному поколінню взірцем. Німецько-українська читанка «Die Ukraine im Spiegel ihrer Literatur» з добром важливих із погляду історії культури українських текстів обґрунтовує особливий інтерес перекладачки до розвитку українсько-німецьких літературних зв'язків, про що засвідчують окремі розділи, приміром, «Народне життя Західної України у творчості двомовних авторів із Галичини» або «Гете в житті і творчості Василя Стуса», а також її міркування про опрацювання українських тем у таких німецькомовних авторів, як Леопольд

фон Захер-Мазох чи Карл Еміль Француз. Таким чином, крім перекладацької діяльності, учена займалася науковими пошуками задля ознайомлення європейських науковців з Україною.

З метою познайомити німецького читача з багатою та своєрідною літературою, А.-Г. Горбач зав'язувала контакти з письменниками, підтримувала репресованих діячів культури, а також заборонену в Радянському Союзі греко-католицьку церкву, зрештою, заснувала видавництво Brodina для поширення української літератури в Німеччині [2: 139].

Головним завданням перекладача при перекладі художнього твору є точне і повне відтворення домінант ідіостилу письменника, тобто перекладач має створювати перекладний текст, керуючись авторськими принципами компоювання мовного матеріалу, ідейно-художніх та стилістичних ознак його ідіостилу. Аналізуючи прозові переклади А.-Г. Горбач, відзначимо семантичну та формальну близькість до оригіналу. Уміння майстерно передати фразеологічне багатство української мови у поєднанні з низкою лексичних та структурно-конотативних реалій, історизмів чи неологізмів, складних синтаксичних конструкцій, вправне володіння арсеналом німецької мови – це лише деякі із рис перекладацького стилю А.-Г. Горбач.

Проаналізований корпус ідіом засвідчує, що перекладачка по-різному поставилася до відтворення останніх, урахувуючи літературознавчі, мовознавчі, а також культурологічні аспекти фразеологічних висловів. Більшу частку однак займають німецькомовні еквіваленти: «Андрія взяло за живе» [4: 191] – «Andrij ging es durch Mark und Bein» [7: 32]; «Коли рак на горі свисне» [4: 232] – «Wenn die Hunde mit den Schwanzellen bellen» [7: 187] та ін. Подолавши проблему окремого компонента фразеологічної одиниці, урахувавши компенсаційні можливості контексту, перекладачка подає абсолютні німецькомовні відповідники. При такому перестворенні вдалось зберегти семантичне ядро ідіом, їхню структуру та конотаційні нашарування. З погляду лінгвістичної поетики, кожній фразеологічній одиниці властива триєдність – семантики, експресії та стилістичного забарвлення, що добре відтворила А.-Г. Горбач. Наступний приклад показує, що фразеологізм розмовно-просторічного характеру у перекладі позбавлений своєї експресивності й тональності, здатен відтворити лише семи, які стосуються денотатів загального значення: «Але Гудзь дасть дулю» [4: 212] – «Aber dann wird Hudsj so machen... Er schob seinen Daumen zwischen Mitte – und Zeigefinger und dieses Schnippchen heiß «nichts» [7: 57]. Якщо зміст фразеологізму відтворюється у перекладі описово, то зникає перший змістовий шар, який, без сумніву, впливав би на загальне фразеологічне значення фразеологічної одиниці. Зникає, відповідно, образ, а разом з ним стилістично-функціональна й експресивно-емоційна конотації, що виникли б від взаємодії образного шару й фразеологічного значення фразеологічної одиниці» [1: 119]. Таку позицію перекладачки можна пояснити хіба що прагненням донести німецькомовному читачеві семантичне наповнення усталеної одиниці.

Уважний підхід А.-Г. Горбач до відтворення своєрідностей кожної національно забарвленої лексеми супроводжується вибором різних способів перекладу реалій, які сукупно забезпечують адекватне відтворення художньої атмосфери оригіналу загалом. Задля підкреслення національного колориту перекладачка досить часто вдається до збереження транскрибованих етнолексем, які однак не розкривають чужомовному читачеві своєї семантичної значущості та емотивних конотацій: «Вона їла такий борщ, як служила у панів» [4: 197] – «Ja, solchen Borstsch hatte sie gegessen, als sie noch auf dem Gut diente» [7: 20]. Підсумовуючи думку відомих науковців, варто зазначити, що транскрипція та й транслітерація – найлаконічніші способи, завдяки яким створюється певний експресивний потенціал, бо в контексті слів рідної мови транскрибоване слово виділяється як чуже, надає предмету, який воно позначає, конотацій небуденності, оригінальності [1: 93].

Творчо підходить А.-Г. Горбач до відтворення семантики часових реалій селянського календаря. Для позначення релігійних свят, які мають ідентичне значення в образному мисленні обидвох народів та однакові риси свого святкування, перекладачка віднаходить повноцінний еквівалент на семантичному рівні: «Був сонячний ранок провідної неділі» [4: 182] – «Es war ein strahlender Tommasonntag» [7: 8]. Використана в наступному прикладі дескриптивна перифраза для відтворення назви свята відтворює колорит оригіналу та

розмовні конотації, розкриваючи тим самим німецькомовному читачеві семантичне наповнення етнолексеми: «На *покрову* повернувся Прокіп» [4: 202] – «*Zum Fest der heiligen Maria, der Beschützerin im Spätherbst, kam Prokip heim*» [7: 54]. Таке лінійне розширення тексту перекладу зумовлене лінгвокультурологічними відмінностями, оскільки в цільовій мові немає прямого відповідника.

Рельєфно при зіставленні з словотвірною та граматичною структурою німецького художнього мовлення виступають відіменні деривати із словотвірним суфіксом *-иха*, яких науковці відносять до структурно-конотативних реалій. Виходячи з контексту, де прізвиська жінок не дуже вагомі, вдалий варіант при відтворенні андронімів використовує А.-Г. Горбач, поєднавши транскрипцію із дескриптивом: «І вона потай від своїх побігла, немов за ділом до *Кандзюбихи*» [4: 202] – «*Und sie lief heimlich, damit es die ihren nicht erfuhren, zur Kandsjubycha, Prokips Mutter*» [7: 55]. Транскрибований андронім сам по собі не передав би німецькомовному читачеві закладеного в ньому селянського пафосу та конотацій української мовної стихії, проте трансформований описово згаданий тип відіменного утворення посилив конотації – увиразнення та наголошення ситуації. Подавши тлумачення жіночого прізвиська на початку тексту, в подальшому А.-Г. Горбач відтворює цей вид реалій в рамках контекстуальної компенсації: «...а стара *Кандзюбиха* мало не плаче» [4: 202] – «...und *die alte Frau* erzählte unter Tränen» [7: 55].

Вагомим етномовним чинником у тексті оригіналу і важливим зображально-виражальним засобом у тексті перекладу виступають власні імена, які А.-Г. Горбач зберігає, за винятком так званих «промовистих» імен, що, в принципі, виправдано походженням самого імені: «Коло *Гафійки* сидів *Олекса Безик*, якого на селі звали *Півтора Лиха*» [4: 216] – «*Neben Hafijka saß Olexa Besyk, den sie im Dorf Pechvogel nannten*» [7: 86]. Перекладачка подала ситуативний відповідник імені – «*Pechvogel*», якого можна вважати адекватним, оскільки передає всі функції і зміст антропоніма оригіналу.

Іншою рисою індивідуального стилю А.-Г. Горбач є схильність до одомашнення тексту: «Маланка витягнула *паляницю* з печі» [4: 189] – «*Malanka zog eine Semmel aus dem Ofen*» [7: 24]; в цьому та інших прикладах перекладачка послуговується баварськими аналогами.

Щодо вірності оригіналу можна прослідкувати, що перекладачка ніколи не дозволяє собі відходити від першотвору, упускати певні деталі чи розширювати зміст першотвору. Єдиний вид відступу від оригінального тексту – це додаткове надання оцінковості, як в наступному прикладі: «Кожен засватаний парубок, кожна дівчина, *що подала рушники*, втрачали раптом в її очах ціну, не варті були доброго слова» [4: 204] – «*Jedes Bräutigam, jedes Mädchen, das die gestickten Handtücher den Brautwerbern reichend, ihre Einwilligung zur Vermählung gab, verloren in ihren Augen an Wert und verdienten kein gutes Wort mehr*» [7: 57]. Об'єктивні відмінності у мовних картинах світу українського та німецькомовного народів перекладачка вирівнює шляхом конкретизації, що можна пояснити її прагненням до достовірного відтворення образно-експресивних засобів першотвору.

З боку синтаксису помічаємо, що А.-Г. Горбач інколи відходить від довгих речень М.Коцюбинського, що не є типовим для німецької мови: «Я, пане добродзею, маю одзнаку від пана, мені своїх не страшно» – «*Mein Lieber, ich habe ein Zeichen vom Herrn. Die eigenen Leute fürchte ich nicht*» [7: 265]. Експресію повісті перекладачка посилює використанням інверсованого порядку слів, що відповідає нормам граматики цільової мови.

Висновки. Проведений перекладознавчий аналіз повісті «*Fata Morgana*» засвідчив особливості перекладацької стратегії А.-Г. Горбач, яка орієнтується на багатство та експресивність цільової мови, і близькістю до першотвору на усіх рівнях. Незначні розбіжності, що виявлені на лексичному і граматичному рівнях, пов'язані з перебудовою мовленнєвих структур першотвору цільовою мовою. Ці перетворення здебільшого продиктовані вимогами логічного викладу думки в іншомовному матеріалі, але інколи зумовлені лише індивідуально-стильовою манерою перекладача.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози) / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вид-во при ЛДУ, 1989. – 215 с.

2. Іваницька М.Л. Анна-Галя Горбач – перекладач і популяризатор української літератури / М.Л.Іваницька // Сучасні дослідження з іноземної філології: [збірник наукових праць] / за редак. М. П. Фабіан. – Вип. 11. – Ужгород : ТОВ «Папірус-Ф», 2013. – С. 139 – 150.

3. Кияк Т. Р. Теорія та практика перекладу (німецька мова) : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 592 с.

4. Коцюбинський М. Подарунок на іменини: Оповідання, новели, повісті / М. Коцюбинський; [упоряд. М.С. Грицюти]. – К.: Веселка, 1989. – 335 с.

5. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту: навчальний посібник [для студ. фак-тів англ. мови] / В.А. Кухаренко. – Вінниця : Нова Книга, 2004. – 272 с.

6. Чередниченко О. Про мову і переклад / О. Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.

7. Kozjubynskij M. Fata Morgana und andere Erzählungen / Mychajlo Kozjubynskij; [Aus dem Ukrainischen übertragen von A.-H. Horbatsch]. – Zürich: Manesse -Verlag. – 1962. – 438 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Матвійшин – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної та міжкультурної комунікації Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси – переклад художньої літератури.

АНАЛІЗ УКРАЇНОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДІВ ТЕКСТІВ ТЕХНІЧНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ

Алла МІЩЕНКО (Кіровоград, Україна)

У статті аналізується якість текстів технічної документації, виокремлюються критерії якісного перекладу та демонструються шляхи його забезпечення. Помилки, екстраговані з текстів технічної документації, подаються у вигляді класифікації, аналізуються їхні причини й пропонуються альтернативні варіанти перекладу, які демонструють способи усунення цих помилок.

Ключові слова: оригінал, переклад, аналіз тексту, якість перекладу, помилки перекладу.

The article deals with the analysis of the technical documents texts quality while highlighting the criteria of the qualified translation as well as the means of its provision. The mistakes extracted from the technical documents texts have been given in a classification followed by the analysis of their reasons. Alternative translation sequences are given, they demonstrate the ways for removing abovementioned mistakes.

Key words: source text, translation, text analysis, translation quality, translation mistakes.

Аналіз перекладу має важливе дидактичне значення, оскільки дозволяє виокремити й класифіковані помилки перекладу дозволяють розуміти ті проблеми, з якими стикається перекладач в процесі роботи, та акцентувати увагу на навчанні тим аспектам перекладу, які лежать в основі якісного перекладу.

Якість перекладу оцінюється з огляду на його лінгвістичну, термінологічну і фахову правильність, а також прагматичну адекватність. Лінгвістична правильність перекладу досягається дотриманням норм правопису, усталеними для мови перекладу, та адекватним відтворенням семантики і стилістики оригіналу в перекладеному тексті. Термінологічна правильність перекладу забезпечується еквівалентним перекладом та консистентним уживанням фахової лексики, усталеної в межах фахової галузі і/ або корпорації. Фахова правильність перекладу доповнюється його термінологічною правильністю й орієнтована на створення еквівалентного і/ або адекватного перекладу, конвенціоналізованого як в межах фахової галузі, так і в рамках національної культури та не виключає поверхової і/ або глибинної локалізації тексту. До текстів технічної документації в розвинених країнах висуваються високі стандарти якості. Проте аналіз текстів технічної документації, навіть на продукти всесвітньо відомих компаній Bosch, AEO, Siemens, Braun, Kärcher та ін., дозволяє стверджувати, що якість українського перекладу, на відміну від оригінальних текстів німецькою мовою, не відповідає галузевому стандарту якості DIN EN 15038. Доведемо це на прикладі виокремлених помилок, типологію яких унаочнює їхня класифікація: 1) рівень правопису: орфографічні помилки, пунктуаційні помилки; 2) морфо-синтаксичний рівень: неправильне відмінювання членів речення, граматична неузгодженість слів у реченні; 3) помилки на рівні перекладу лексики: неправильний переклад лексичних одиниць, термінів, русизми в українському перекладі; 4) помилки на рівні перекладу повідомлення та речення: непрямі мовленнєві акти, трансформування функціональної перспективи повідомлення, порушення стилю повідомлення, семантична неузгодженість повідомлення, трансформування модальності повідомлення, додавання інформації, опускання важливої

інформації, неправильні граматичні трансформації, нееквівалентний і/ або неадекватний переклад; 5) помилки на рівні перекладу тексту: лінгвістична та стилістична неконсистентність, семантична неузгодженість повідомлень у тексті. Охарактеризуємо окремі помилки, екстраговані з текстів технічної документації, докладніше, проаналізуємо їхні причини й запропонуємо альтернативні варіанти перекладу, які демонструють способи усунення окреслених помилок.

Помилки правопису демонструють різного типу відхилення від правильного написання мовних одиниць та уживання знаків інтерпунктуації в українських перекладах. Серед орфографічних помилок виокремлюються: неправильне написання усталених торгових марок та скорочень (*Kdrcher* замість *Kärcher* [10]), перестановка букв у слові (*Дкео* замість *деко* [20: 19]), помилки у написанні слів разом чи окремо, помилки фонетичної орфографії, які порушують милозвучність української мови через збіг приголосних і/ або голосних (*Ввімкніть* замість *Увімкніть* [27: 9]) та ін.

Пунктуаційні помилки у текстах технічної документації зумовлені, в першу чергу, порушенням правил уживання ком, наприклад:

Цей прилад було перевірено згідно всіх відповідних, актуальних директив СЕ, наприклад щодо електромагнітної сумісності та низьковольтної директиви, та збудовано за новітніми положеннями техніки безпеки [5: 65].

Перший спосіб, який використовується для виявлення спаму – це перевірка властивостей електронних повідомлень [7: 13].

До друкарських помилок відносимо випадки, коли пробіли між окремими словами у реченні відсутні або мають місце помилки уведення символів, наприклад:

За допомогою цієї програми можна висушити до п'яти випраних сорочок і обробити їх парою, щоб після сушіння одразу розмістити в шафу [1: 19].

*Розміри (шхвхг): 60 X 85 X 60 ш/в/г (ініціальне скорочення *шхвхг* уживається для позначення габаритів *широта, висота* й *глибина*) [1: 19].*

Фундаментальна властивість мовних одиниць – їхня сполучуваність у мовленні для формулювання висловлення з огляду на інтенцію мовця та комунікативну ситуацію. Сполучуваність відіграє важливу роль у формулюванні висловлення. З одного боку, закони сполучуваності універсальні. З іншого боку, вони специфічні для кожної мови. Через недотримання специфічних для мови законів сполучуваності мовна норма порушується або змінюються властивості одиниць мови.

Так, граматична сполучуваність скерована на зв'язування слів на рівні лінійної структури для коректної репрезентації їхніх граматичних значень. Тому порушення граматичних зв'язків результує помилками сполучуваності слів на рівні синтаксичної структури. Парадигматична сполучуваність важлива для вибору відповідної лексеми з-поміж можливих альтернативних варіантів лексичної парадигми, а через порушення парадигматичних зв'язків уживаються синоніми, гіпероніми, гіпоніми, когіпоніми та антоніми, які не оптимальні у контексті повідомлення. Епідигматика ґрунтується на образності й асоціативності людського мислення. Тому епідигматична сполучуваність дозволяє поєднувати слова на основі асоціативної метафори. Порушення епідигматичних зв'язків проявляється у неправильному уживанні ЛСВ полісемантів або соціальних варіантів лексичних одиниць. В основі семантичної сполучуваності – суперечливість семантичних компонентів значення слів, з яких будуються словосполучення або речення. Тому порушення правил семантичної сполучуваності проявляється у суперечливості змістовних компонентів повідомлення. Охарактеризуємо помилки усіх типів сполучуваності на прикладах україномовних текстів технічної документації.

Помилки граматичної сполучуваності у перекладі диференціюються на два типи. Помилки першого типу свідчать про неправильне відмінювання членів речення, а другого – про проблеми з узгодженням слів у реченні.

Частотні помилки відмінювання членів речення вказують на проблеми з відмінюванням іменників чоловічого роду у родовому відмінку, які належать до другої відміни. Причина цих помилок у тому, що в родовому відмінку такі іменники можуть набувати відмінкових флексій **-а (-я)** або **-у (-ю)**. Згідно з правилами української мови, закінчення **-а (-я)**

отримують ті іменники, які є номінаціями на позначення конкретних предметів, термінів, географічних назв з наголошеним закінченням, а також назв осіб та істот, наприклад:

Під час транспортування масло із компресору (правильно: з компресора) могло переміститися в систему охолодження [3: 4].

У родовому відмінку однини іменники мають закінчення **-у, -ю**, якщо вони є номінаціями на позначення дій та процесів; країн, регіонів, річок та озер; психічних станів; речовин та матеріалів; слугують позначеннями простору та середовища; абстрактних предметів та сукупностей, наприклад:

Щоб телефон автоматично оновлював час та дату відповідно до поточного часового пояса (правильно: часового поясу), виберіть Авт. оновлен. дати та часу (послуга мережі) [11: 20].

Крім неправильних закінчень у перекладах зустрічаються окремі випадки неправильного чергування голосних і приголосних під час відмінювання іменників чоловічого роду у родовому відмінку, наприклад: *Регулювання та необхідна кількість солі для відповідної установки залежать від ступіні твердості (правильно ступеня твердості) Вашої водопровідної води (дивіться таблицю). [2: 10].* У слові *ступінь* ненаголошена **-і** в закритому складі чергується з **-е** у відкритому складі, тому правильна форма *ступеня*.

В українському перекладі трапляються поодинокі випадки неправильного відмінювання інших частин мови, наприклад: *Перед використанням пристрою прочитайте цю інструкцію з експлуатації і дотримуйтесь неї (правильно: її) [10 : 282].* Проте особовий займенник жіночого роду **вона**, якщо він уживається без прийменників **від** або **до**, у родовому відмінку змінюється на **її**.

Наступний тип помилок свідчить про граматичну неузгодженість слів у реченні. Один із типів неузгодженості демонструє порушення правил керування перехідних дієслів, які позначають дії, спрямовані безпосередньо на певні об'єкти. Згідно з правилами граматики української мови, після перехідних дієслів іменники, на які спрямована дія, виконують синтаксичну функцію прямого додатка і повинні вживатись у формі знахідного відмінка без прийменника:

Не поміщайте ніколи миючого засобу до контейнеру для спеціальної солі [2: 12].

Правильний варіант:

Ніколи не кладіть детергент (миючий засіб) у контейнер для спеціальної солі.

У процесі аналізу виокремлено окремі випадки порушення норм вживання відмінка залежного словосполучення, яке є частиною іншого складного словосполучення, наприклад:

Щоб зарядити телефон або інший сумісний пристрій за допомогою Бездротова зарядна панель Nokia DT-900, не потрібно нервувати, розплутуючи кабелі зарядних пристроїв [14: 2]. У реченні словосполучення *Бездротова зарядна панель Nokia DT-900* ужито в називному відмінку. Проте, згідно з правилами граматики, іменник у називному відмінку виступає у ролі підмета, який експлікує суб'єкти активних речень, об'єкти пасивних конструкцій або іменні частини складеного присудка. Вищезгадане словосполучення виступає в реченні частиною іншого словосполучення й разом з ним використовується для номінування інструмента, який необхідний для заряджання телефона. Це легко довести, поставивши запитання: *За допомогою якого приладу (чого?) можна зарядити мобільний телефон? – За допомогою зарядної панелі Nokia DT-900.* На питання *кого?* або *чого?* відповідає родовий відмінок, тому залежне узгоджене словосполучення *зарядна панель* слід уживати в родовому відмінку:

Правильний варіант:

За допомогою бездротової зарядної панелі Nokia DT-900 Ви можете заряджати мобільний телефон або інший сумісний пристрій без попереднього розплутування кабеля зарядного пристрою.

Подекуди трапляється неузгодженість числівникових словосполучень, наприклад: *Макс. кількість води: 1,0 літри [5: 61].* Проте з числівником *один* іменник потрібно вживати у формі називного відмінка однини, тому правильний варіант: *Макс. кількість води: 1,0 літр.*

У прийменникових словосполученнях помилки узгодження можуть виникати через неправильне уживання прийменників, наприклад:

Основна відмінність хробаків перед вірусами полягає в тому, що хробаки самостійно розмножуються та розповсюджуються за допомогою мережі [7: 43]. Іменник **відмінність**, семантика якого «відсутність схожості між чимось або кимось», вимагає непрямого додатка в орудному відмінку із сполучником **між**, який уживається при означенні предметів, що зіставляються або порівнюються між собою:

Правильний варіант:

Основна відмінність між хробаками та вірусами полягає в тому, що хробаки здатні самостійно розмножуватись та поширюватись.

Контрастивний компонентний аналіз семантичної структури лексичних одиниць німецької та української мови дозволяє стверджувати, що значення лексичних одиниць характеризується відношеннями збігу, перехрещення, включення та лакуарності. Тому в процесі перекладу фахівці мають проблеми з відтворенням значення лексичних одиниць мови оригіналу словам мови-перекладу. Продемонструємо окремі приклади перекладацьких помилок на рівні лексики.

Так, в українських текстах багато випадків неправильного перекладу денотативного значення німецьких лексичних одиниць, які мають повні еквіваленти в українській мові, наприклад:

*Das Kochfeld ist an der Unterseite mit einem Gebläse **ausgestattet*** [19: 4].

*Варильна панель **оздоблена** вентилятором, установленим у її нижній частині* [18 : 3].

Рекомендований варіант:

*Варильна панель **оснащена** вентилятором, який знаходиться в нижній частині приладу.*

Іноді причина неточного перекладу криється у виборі неправильного ЛСВ полісеманта, наприклад:

*Bei der Benutzung einer Kaffemaschine sollte das Mahlgut nicht **zu fein** sein* [4: 4].

*Якщо Ви користуєтесь кавоваркою, то кава не повинна бути дуже **тонко помелена*** [4: 17].

Рекомендований варіант:

*Для кавоварки з фільтром не меліть каву надто **дрібно**.*

Більше проблем виникає з перекладом неповних еквівалентів та лакуарних лексичних одиниць. Тому при перекладі важливо знайти інваріантні мовні засоби, які адекватно відтворюють їхнє значення у мові перекладу. Перекладати неповні еквіваленти та лакуарні слова можливо різними способами, наприклад: транслітерацією, різними способами калькування, описовим перекладом, елімінацією національно-культурної специфіки, гіперо-гіпонімічним перекладом та ін., наприклад:

*Kabel nur bis zu der Länge aus dem **Kabelstauraum** herausziehen, die bis zur Steckdose benötigt wird* [4: 4].

*Витягуйте стільки шнура із **резервуара для шнура**, скільки Вам потрібно до ввімкнення пристрою у розетку* [4: 17].

Обраний перекладачем варіант перекладу німецького словосполучення **Kabelstauraum** як **резервуар для шнура** не вдалий, оскільки значення слова **резервуар** в українській мові «посудина, вмістилище для зберігання рідини або газу» [<http://sum.in.ua/s/rezervuar>] семантично не узгоджується з лексемою **кабель**. Тому для перекладу німецького слова **Kabelstauraum** рекомендуємо обрати описовий переклад «місце для зберігання кабелю», який є перекладом одного із ЛСВ німецької лексеми **Stauraum** «Platz, an dem man etwas unterbringen kann» [6] – «місце, в якому можна щось зберігати».

Рекомендований варіант:

*Витягніть кабель із **місця для зберігання кабелю** на довжину, необхідну для ввімкнення кавомолки, у розетку.*

Крім того, в українських перекладах багато русизмів, трапляються російськомовні вкраплення, а також трапляються випадки калькування російських способів формотворення, наприклад:

***Молота** кава замість **Мелена** кава* [4: 17].

В українських текстах є багато випадків неправильного перекладу вузькогалузевих термінів та терміносполучень. Аналіз цих випадків свідчить про те, що перекладачі в процесі

роботи над перекладом нехтують вузькогалузевими словниками та довідковою фаховою літературою і перекладають терміни шляхом семантичного калькування, заміщують усталені еквівалентні термінологічні номінації загальноновживаними або на власний розсуд обирають варіанти перекладу, які не мають нічого спільного із денотативним значенням термінів з оригінальних текстів, наприклад:

Die Bügelsohle wird schnell heiß und benötigt Zeit zum Ankühlen. Bitte diese nicht berühren! [5: 4]

Нижня сторона праски швидко нагрівається і потребує часу для охолодження. Не доторкуватися! [5: 60]

Рекомендований варіант:

Підшва праски швидко нагрівається і потребує часу для охолодження. Не торкайтеся її!

У процесі перекладу важливо адекватно передавати лінгвістичні особливості оригіналу. Проте не менш важливе завдання перекладу – відтворення екстралінгвальних детермінантів, які репрезентують прагматичні фактори: комунікативна ситуація, цільова аудиторія, ілокуція, перлокуція тощо. Таким чином, дотримання мовної специфіки оригіналу у перекладі відступає на задній план, а основне завдання фокусується на забезпеченні відповідності перекладу тому наміру, заради якого він здійснювався, та досягненні означеної автором комунікативної мети. Тому основна мета перекладу – створити текст, який здатний замінити оригінал в процесі міжмовної комунікації. Ця мета детермінується функціями оригінального тексту. Основні функції текстів технічної документації – трансфер знання та інформування користувача щодо коректної експлуатації продукту. Проте ці тексти містять сегменти у формі звертання та наказу, функція яких, – спонукання до дії або певної реакції. Таким чином, інформативні сегменти тексту орієнтовані на репрезентацію й експлікацію змісту та покликані забезпечувати адекватність перекладу на рівні значення. Звертання й директиви орієнтовані на стимулювання, інструктування й реакції та повинні не тільки адекватно передавати зміст повідомлення, але й забезпечувати досягнення прагматичної мети та запланованого ефекту. Це передбачає семантичний підхід до перекладу повідомлення з урахуванням прагматичного контексту.

Щоб навчити споживачів безпечній та коректній експлуатації продукту, в процесі перекладу текстів технічної документації важливо дотримуватись принципів зрозумілості, логічності, ясності, однозначності, простоти й читабельності формулювання. Реалізувати це дозволяють прямі мовленнєві акти й актуальна функціональна перспектива повідомлення, відповідний стиль формулювання, лаконічність, логічна послідовність опису (по)дій, однозначні маркери ілокуції, оптимальна синтаксична структура повідомлення, однозначна експлікація агенса й предиката, коректність та експлікація логіко-семантичних зв'язків між сегментами повідомлення, збереження інформативності й модальності повідомлення, а також консистентність формулювання та термінології на рівні тексту. Продемонструємо наслідки недотримання цих принципів на якість перекладу.

Імперативні форми оригіналу експлікують категоричність, а особовий займенник «*Sie*» не просто створює ілюзію опосередкованого звертання, а й вказує на суб'єкта дії. У перекладі наказові речення подекуди трансформуються в безособово розповідні. Заміна прямих мовленнєвих актів на непрямі (репрезентатив замість директива) змінює модальність повідомлення й усуває агенс. Це фокусує увагу реципієнта на функціях приладів. Проте для користувача важливіше знати *хто* і *що* повинен робити, щоб активізувати функції приладу та скористатись ним. Тому пропонуємо варіант перекладу цього повідомлення, який адекватно відтворює зміст, модальність та прагматичну мету оригіналу:

Greifen Sie auf Ihre POP3- oder IMAP4-E-Mail-Konten zu, um E-Mails zu lesen, zu schreiben oder zu versenden [12 : 16].

Ця функція дозволяє заходити до власних облікових записів електронної пошти POP3 або IMAP4 зі свого телефону, щоб прочитати, створити або надіслати електронні листи [11: 16].

Рекомендований варіант:

Заходьте на облікові записи Вашої електронної пошти POP3 або IMAP4, щоб читати, створювати або надсилати електронні листи.

У процесі перекладу не варто нехтувати правилами актуального членування повідомлення, оскільки адекватне відтворення темо-ремного членування оригіналу дозволяє наголошувати важливі інформативні сегменти повідомлення.

Beachten Sie weiterhin auch die Montageanleitungen für den Geschirrspüler, um den sicheren Betrieb aller Geräte zu gewährleisten [9: 6]

Для забезпечення безпеки роботи усіх приладів необхідно також дотримуватися вимог, зазначених в інструкціях з монтажу посудомийної машини [2: 6].

Рекомендований варіант:

Дотримуйтесь вимог інструкції з монтажу для посудомийної машини, щоб гарантувати безпечно функціонування всіх приладів.

Фокус оригінального повідомлення експлікує передумови безпечної експлуатації приладу. Такою передумовою є дотримання інструкцій з монтажу. Через порушення темо-ремної послідовності у перекладі цей фокус змінюється. Тому рекомендовано варіант перекладу, який дозволяє коректно передати функціональну перспективу повідомлення.

Значна увага в текстах інструкцій з експлуатації концентрується на експлікації технічних характеристик продукту та тих інноваційних доробках, які суттєво покращують якість продукту. Функціональність продукту оптимально описують дієслова, тому на них покладається основне семантичне навантаження, а агент експліцитно вказує на джерело дії чи процесу. Через це не завжди доречно абстрагувати повідомлення шляхом номіналізації стилю його формулювання, наприклад:

Gorenje Waschmaschinen sind mit zahlreichen Sensoren ausgestattet, die den Waschvorgang permanent kontrollieren und optimieren [28: 5].

Пральні машини Gorenje оснащено великою кількістю датчиків для постійного контролю за процесом прання [1: 5].

Рекомендований варіант:

Пральні машини Gorenje оснащені великою кількістю датчиків, які постійно контролюють та оптимізують процес прання.

Вербальний стиль формулювання дозволяє фокусувати увагу на користувачеві, який здійснює ті чи інші дії з продуктом, що певним чином реагує на ці дії. Якщо агент усувається, імплікується зворотний зв'язок між діями користувача та реакцією продукту на його дії. Цього не варто робити, якщо ставиться мета навчити споживача користуватись продуктом, наприклад:

Wenn Sie die Programmwahlscheibe drehen oder die Kamera in einem der einfachen Aufnahmemodi abschalten, werden Funktionen, deren Einstellungen Sie geändert haben, auf die Werkseinstellungen zurückgesetzt [17: 4].

При повертанні диску режимів або вимкненні живлення в режимі простої зйомки настройки функцій повертаються до настройок за умовчанням [16: 4].

Рекомендований варіант:

Якщо Ви прокручуєте диск вибору режимів або вимикаєте камеру в режимі простої зйомки, налаштування функцій, які Ви змінили, повертаються до налаштувань за замовчуванням.

Проте в деяких випадках вербалізація стилю трансформує лаконічність словосполучення у редундантне підрядне речення, що ускладнює синтаксичну структуру повідомлення, наприклад:

Das vollständige Aufladen des Akkus kann bis zu 2 Stunden dauern. [13: 6].

Щоб повністю зарядити акумулятор, може знадобитися 2 години [13: 5].

Рекомендований варіант:

Повне зарядження акумулятора може тривати до 2 годин.

Лаконічність та однозначність висловлення забезпечується також уживанням однозначних маркерів ілокуції, наприклад:

Auch sollte nur so viel Kaffee gemahlen werden, wie gerade benötigt wird [4: 4].

Мелення кави бажано здійснювати лише у кількостях, що можуть бути негайно використані для приготування кави [4: 17].

Рекомендований варіант:

Рекомендується молоти каву у кількості, необхідній для приготування кави.

Лаконічно й економно формулювати повідомлення дозволяє й логічний принцип послідовності опису дій. Це дозволяє опускати службові частини мови, які використовуються для експлікації темпоральних відношень між сегментами повідомлення, наприклад:

- *Drücken Sie leicht auf die Karte. Diese wird nun ausgeworfen.*
- *Die Karte entnehmen* [17: 13].
- *Злегка натисніть карту, після чого вона буде повністю виштовхнена.*
- *Вийміть карту* [16: 13].

Рекомендований варіант:

- *Злегка натисніть на карту. Вона виштовхнеться.*
- *Вийміть карту.*

Крім того, компресувати повідомлення можливо, відмовляючись від плеоназмів, компонентами яких виступають слова з еквівалентним або частково еквівалентним значенням, наприклад:

Den Programmstart können Sie vor Programmbeginn verzögern [26: 14].

Ви можете відкласти на пізніше час початку програми [Siemens. 25: 15].

Рекомендований варіант:

Ви можете відстрочити початок роботи програми.

Зрозумілість повідомлення обернено пропорційна його довжині. Тому важливо формулювати повідомлення за принципом: одна теза – одне речення. Це дозволяє спрощувати синтаксичну структуру повідомлення й убезпечувати її від переобтяження дієприкметниковими зворотами, поширеними узгодженими означеннями, вставними конструкціями та підрядними реченнями. Якщо ж в оригіналі є надто довгі та складні речення, в процесі перекладу їх бажано розбивати на кілька простіших, наприклад:

Ein gefahrloser Betrieb ist nur dann möglich, wenn der Unterdruck im Aufstellraum der Feuerstätte 4 Pa (0,04 mbar) nicht überschreitet. Dies kann erreicht werden, wenn durch nicht verschließbare Öffnungen, z.B. in Türen, Fenstern, in Verbindung mit einem Zuluft- / Abluftmuerkasten oder durch andere technische Maßnahmen, die zur Verbrennung benötigte Luft nachströmen kann [22: 3]

Для безпечної експлуатації низький тиск в приміщенні, де установлена топка, не повинен переходити за межу 4 Па (0,04 мбар). Це забезпечується достатнім припливом необхідного для згоряння палива повітря, поступаючого через отвори, що не закриваються, напр., в дверях, вікнах, разом із стінним коробом припливно-витяжної вентиляції, або ж за допомогою застосування інших технічних заходів [21: 3].

Рекомендований варіант:

Безпечна експлуатація можлива виключно за умови, якщо тиск у приміщенні, у якому знаходиться джерело опалювання, не нижчий, ніж 4 Па (0,04 мбар). Це досягається, якщо у приміщення є доступ повітря, наприклад, через двері, вікна. Вони разом з вентиляційними каналами в стінах або іншими технічними можливостями можуть забезпечити доступ необхідного для горіння повітря.

У деяких випадках на якість перекладу впливає дистанціювання сегментів складного підмета або присудка, наприклад:

Vor inbetriebnahme prüfen, ob die Netzspannung mit der Spannungsangabe auf der Unterseite des Gerätes übereinstimmt [4: 4].

Перед початком роботи перевірте, чи напруга співпадає в мережі з величиною, надрукованою на верхній частині пристрою [4: 17].

Перекладене речення містить як логічну, так і фахову помилку, оскільки *напруга співпадає не в мережі з параметрами напруги, вказаними на нижній частині корпусу, а напруга в мережі співпадає з цими параметрами*. Тому пропонуємо оптимізований варіант перекладу.

Рекомендований варіант:

Перед початком роботи *перевірте, чи відповідає напруга в мережі параметрам напруги, вказаним на нижній частині корпусу.*

Для формулювання якісного тексту не менш важливо чітко експлікувати логіко-семантичні зв'язки між компонентами повідомлення, наприклад:

Die SIM-Karte und die Kontakte darauf können durch Kratzer oder Verbiegen leicht beschädigt werden [12: 9].

SIM-картка та її контакти можуть легко подрятитися або зігнутися [11: 9].

У цьому реченні *SIM-картка* та *контакти* не є однорідними членами речення, а відношення між ними характеризуються причинно-наслідковим типом зв'язку, оскільки контакти на *SIM-картці* можна втратити в результаті її пошкодження. На рівні поверхневої структури це можна виразити різними способами. Тому пропонуємо альтернативний варіант перекладу:

SIM-картка може легко пошкодитися через подрятини або її згинання. Це може призвести до втрати контактів, які на ній зберігаються.

У деяких випадках в одному реченні допущено кілька помилок різного типу, наприклад:

In diesem Waschprogramm bewegt sich die Waschtrommel häufiger als in anderen Programmen und die Wäsche wird bei erhöhtem Wasserniveau mit einer Temperatur von maximal 30 Grad sanft gepflegt [Waschpflege mit System: 4].

Прання білизни відбувається при температурі не вище 30°C завдяки налаштованому ритму обробки в барабані та більшій кількості води [Високоєфективний догляд за білизною: 4].

Основне повідомлення оригіналу, що якісно прати білизну можна навіть при температурі до 30°C, а дозволяють це робити барабан, який обертається швидше, ніж на інших програмах, та більша кількість води, яка використовується під час прання. У перекладі опускається важлива інформація: ***На цій програмі та делікатне прання*** й неправильно перекладені окремі сегменти: ***завдяки налаштованому ритму обробки в барабані*** замість ***барабан обертається швидше, ніж на інших програмах*** (нім. *bewegt sich die Waschtrommel häufiger als in anderen Programmen*) Через це зміст перекладу викривлений, текст повідомлення – алогічний, а фахова інформація – не точна.

Рекомендований варіант:

На цій програмі прання барабан обертається швидше, ніж на інших програмах, а завдяки більшій кількості води відбувається делікатне прання навіть при температурі до 30 °C.

Якість продукту визначається безпечністю та тривалістю його експлуатації. Ці фактори певною мірою детермінуються його правильною інсталяцією або монтажем, правильною експлуатацією та належними умовами зберігання. Поради, дозволи, рекомендації та заборони формулюються й інтенсифікуються мовними засобами вираження модальності. Тому у перекладах важливо точно відтворювати модальність оригіналу. Проте це правило не завжди витримується, наприклад:

Nur ein von uns geschulter Kundendienst-Techniker darf Reparaturen durchführen [24: 4].

Ремонтні роботи може виконувати тільки підготований нами технік сервісної служби [23: 4].

Рекомендований варіант:

Тільки навченому нами техніку сервісної служби дозволяється проводити ремонтні роботи.

Іноді перекладач додає інформацію, якої немає в оригіналі. Якщо таке доповнення не несе інформативної цінності та новизни, воно лише ускладнює синтаксичну структуру повідомлення, погіршує його зрозумілість і подовжує швидкість читання, розуміння й інтерпретації повідомлення, наприклад:

Der Messelöffel fasst ca. 6,5 g Kaffepulver. Dies ist die Menge, die in der Regel für 1 Tasse Kaffee oder Espresso benötigt wird [4: 4].

Вимірювальна ложка, наповнена меленою кавою, розрахована приблизно на 6,5 грам, що є кількістю, достатньою для приготування 1 чашки кави або кави геспресо [4: 17].

Рекомендований варіант:

Мірна ложка вміщує 6,5 г кави. Цієї кількості достатньою для приготування 1 чашки кави або кави еспресо.

У деяких випадках така ініціатива перекладача негативно позначається на правдивості фахової інформації, наприклад:

Kurzmitteilungen werden beim Hinzufügen von Dateien automatisch in Multimedia Mitteilungen umgewandelt [12: 15].

Ваш телефон автоматично перетворює текстове повідомлення на мультимедійне одразу після прикріплення файлу [11: 15].

Проте телефон є лише інструментом і не виконує жодних дій. Всі функції забезпечуються програмним забезпеченням. Тому рішення перекладача додати агенс *Ваш телефон* вважаємо неправильним.

Рекомендований варіант:

Текстове повідомлення автоматично перетворюється на мультимедійне одразу після прикріплення файлу.

Опускання інформативно важливої інформації не тільки порушує принципи точності й релевантності перекладу, обов'язкові для перекладу текстів технічної документації, але й може змінювати перспективу та зміст повідомлення, наприклад:

Für verschiedene Update-Konfigurationen können benutzerdefinierte Update-Profile erstellt werden, die für bestimmte Update-Tasks verwendet werden [8: 27].

Для різних конфігурацій оновлення можна створювати визначені користувачем профілі, щоб застосувати їх до конкретного завдання [7: 26].

У перекладі опущено важливі уточнення *профілі оновлення*, а не будь-які інші профілі (нім. *Update-Profile*), а також те, що ці профілі можна застосовувати *для вирішення певних задач під час завантаження оновлень* (нім. *für bestimmte Update-Tasks verwenden*).

Рекомендований варіант:

Для різних конфігурацій оновлення можна створювати визначені користувачем профілі оновлення та застосовувати їх для вирішення певних задач під час завантаження оновлень.

Окремі сегменти повідомлення калькують синтаксичну структуру німецького речення. В першу чергу, йдеться про додавання дієслова-зв'язки або граматичного підмета. Через двочленність німецького речення вони обов'язкові для німецького речення. Проте їхнє калькування українською мовою робить переклад неавтентичним та незвичним для україномовної аудиторії. Аналогічний ефект виникає, якщо в українському варіанті зберігається поширене узгоджене означення або дієприкметниковий зворот, які краще трансформувати в підрядні означальні речення. Продемонструємо це на прикладах:

Obwohl es keine Grenze für die mögliche Anzahl der drahtlosen Blitzgeräte gibt, sollten in jeder Gruppe nicht mehr als drei Blitzgeräte sein, um eine Blitzfehlfunktion aufgrund einer gegenseitigen Störung zu vermeiden [17: 79].

Хоча кількість використовуваних безпроводних спалахів є необмеженою, рекомендовано, щоб у кожній групі було не більше трьох спалахів. Це дає змогу запобігти неправильній роботі спалахів унаслідок взаємної використання [16: 79].

Рекомендований варіант:

Хоча кількість безпроводних спалахів, які можуть використовуватись, не обмежена, не рекомендується застосовувати більше трьох спалахів для однієї камери, щоб запобігти збоям функціонування спалахів через їхнє конфліктування [4: 17].

Подекуди калькований переклад німецької пасивної конструкції українською мовою надає повідомленню відтінків штучності та неавтентичності. У таких випадках рекомендуємо трансформувати пасивний стан оригіналу в активний:

Der Mahlgutbehälter und der Deckel können in der Spülmaschine gereinigt werden [4: 4].

Кришка, резервуар для меленої кави та кришка можуть бути очищені в машині для миття посуду [4: 17].

Рекомендований варіант:

Контейнер для кави й кришку можна мити у посудомийній машині.

Мовне оформлення перекладу повинно відповідати правилам мови перекладу. Лише у такий спосіб користувач отримає інформаційне повідомлення у звичній для нього формі. Це дозволяє перекладачеві порушувати «вірність оригіналу» і відхилятися від форми та змісту оригіналу, щоб досягти адекватності формулювання мовою перекладу. Продемонструємо окремі випадки порушення скопосу:

*Wenden Sie sich vor **Wiederinbetriebnahme des Gerätes** an den zuständigen Kärcher Kundendienst* [10: 7].

Зверніться, будь ласка, **до відділу відновлення роботи пристрою** в відповідній службі обслуговування клієнтів компанії **Kärcher** [10: 283]

Рекомендований варіант:

Щоб відремонтувати пристрій, зверніться у сервісну службу **Kärcher**.

*Beseitigung von Gerüchen und Falten aus **Kleidungsstücken**: **Bedampfen** Sie das hängende Kleidungsstück aus einer Entfernung von 10-20 cm* [10: 11].

Усунення запахів та зборок з **предметів одягу**: **випаруйте** предмет одягу, що висить, з відстані 10-20 см [10: 287].

Рекомендований варіант:

Усунення запахів та зборок з **одягу**: **повісьте одяг на плічку та обробіть його паром** з відстані 10-20 см

Лексична консистентність технічної документації для глобального ринку є важливою складовою її якості, оскільки консистентні формулювання гарантують однозначність інтерпретації та зрозумілість змістовних сегментів тексту, оптимізують процес читання й ментального опрацювання тексту для реципієнтів, які не належать до експертів галузі, а є лише споживачами високотехнологічних продуктів сучасності, а тому синоніми можуть інтерпретуватись ними як різні слова, наприклад:

Ємність для кави, **резервуар** для кави [4: 17].

Рекомендований варіант:

Контейнер для кави.

Стилістична консистентність дозволяє карбувати корпоративну мову та культуру, що дає можливість споживачам швидко вчитись правильно експлуатувати продукт. Крім того, стилістична консистентність технічної документації для глобального ринку є важливою складовою її якості, оскільки неконсистентні формулювання уповільнюють процес читання, розуміння й інтерпретації тексту для споживачів високотехнологічних продуктів сучасності, наприклад:

Ultra weiß <...>

Ultra schwarz <...> [28: 9].

UltraWHITE: <...>

PerfectBlack: <...> [1: 9].

Рекомендований варіант:

Ultra weiß <...>

Ultra schwarz <...>

Когерентність тексту може порушуватись через опускання дейктичних та форичних засобів зв'язування тексту, наприклад:

*Die Bügelsohle wird schnell heiß und benötigt Zeit zum Ankühlen. Bitte **diese nicht berühren!*** [5: 4]

*Нижня сторона праски швидко нагрівається і потребує часу для охолодження. **Не доторкуватися!*** [5: 60]

У перекладі важливо відтворити вказаний займенник **diese** у другому реченні, що в оригіналі виконує анадейктичну функція вказування та заміщення фрагмента першого речення **Bügelsohle (нідошва праски)**, якої не можна торкатись. Це важливо для однозначної інтерпретації змісту другого речення:

Рекомендований варіант:

*Нідошва праски швидко нагрівається і потребує часу для охолодження. **Не торкайтеся її!***

Як показав аналіз, переклад текстів технічної документації українською мовою, який виконується професійними перекладачами на замовлення всесвітньо відомих корпорацій, не відповідає галузевим стандартам якості перекладу DIN EN 15038, тоді як якість оригінальних текстів німецькою мовою бездоганна. Крім того, до багатьох продуктів, які продаються в Україні, технічна документація українською мовою взагалі відсутня. Це вказує на два важливі фактори. З одного боку, право споживача на доступ до інформації національною мовою реалізується в Україні не належним чином, а якість цієї інформації не контролюється державними органами. З іншого боку, згідно з вимогами сучасної галузі лінгвістичних послуг перекладач повинен перекладати письмовий текст на рідну мову. Тому низька якість перекладу свідчить про неналежну підготовку перекладачів науково-технічної літератури в Україні, що потребує суттєвого корегування навчальних планів та покращення якості підготовки перекладачів в Україні. Орієнтирами для модернізації освіти в галузі перекладу в Україні можуть слугувати навчальні плани для підготовки перекладачів та технічних редакторів у ФРН, оскільки якість освітніх стандартів у Німеччині не підлягає сумніву, а німецькі дипломи визнаються у всіх країнах світу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Високоєфективний догляд за білизною: нове покоління пральних і сушильних машин [Електронний ресурс]. – Gorenje, 2012. – 30 с. – Режим доступу: <http://www.gorenje.ua>
2. Посудомийна машина SMS58L12EU: Gebrauchsanleitung [Електронний ресурс]. – Robert Bosch Hausgeräte GmbH: München. – 42 S. – Режим доступу: <https://portal.bsh-partner.com>
3. Холодильна шафа KSV36VW30: Gebrauchsanleitung [Електронний ресурс]. – Robert Bosch Hausgeräte GmbH: München. – 20 S. – Режим доступу: <https://portal.bsh-partner.com>
4. Braun CafeSelect. KMM 30. Type 3045 D/GB/F/NL/S/FIN/GR/RUS/UA. – Printed in Spain. – 25 S.
5. Dampfbügel-Station DBS 5573. D/NL/F/E/P/I/GB/PL/H/RUS/UA. – Kempen: Elektro-technische Vertriebsgesellschaft mbH. – 71 S.
6. Duden: das große Wörterbuch der deutschen Sprache in 10 Bänden. Aktualisierte Online-Ausgabe [Electronic resource]. – Mannheim: Bibliograph. Inst. & F.A. Brockhaus, 2004. – Access mode: aus der Universitätsbibliothek; u. Suchbegriff: Mannheim und Münzinger-Archiv.
7. ESET Smart Security 4: посібник користувача [Електронний ресурс]. – Eset, 2009. – 47 с.
8. ESET Smart Security 4: Benutzerhandbuch [Електронний ресурс]. – Eset, 2010. – 50 с.
9. Geschirrspüler SMS58L12EU: Gebrauchsanleitung [Електронний ресурс]. – Robert Bosch Hausgeräte GmbH: München. – 42 S. – Режим доступу: <https://portal.bsh-partner.com>
10. Kärchen SC 1402: Bedienungsanleitung [Електронний ресурс]. – 294 S.
11. Nokia 2323 classic: посібник користувача [Електронний ресурс]. – Nokia, 2009. – 36 с. – Режим доступу: <http://nds1.nokia.com>
12. Nokia Bluetooth Headset BH-217: Bedienungsanleitung [Електронний ресурс]. – Nokia, 2010. – 18 S. – Режим доступу: <http://nds1.nokia.com>
13. Nokia 2323 classic: Bedienungsanleitung [Електронний ресурс]. – Nokia, 2009. – 36 S. – Режим доступу: <http://nds1.nokia.com>
14. Nokia Wireless Charging Plate DT-900: Bedienungsanleitung [Електронний ресурс]. – Nokia, 2012. – Ausgabe 1.0. DE. – 8 с. – Режим доступу: <http://download.fds-ncom.nokia.com>
15. Nokia Wireless Charging Plate DT-900: посібник користувача [Електронний ресурс]. – Nokia, 2012. – Видання 1.0. UA. – 8 с. – Режим доступу: <http://download.fds-ncom.nokia.com/>
16. Olympus. Цифрова камера E-600: посібник користувача [Електронний ресурс]. – Olympus, 2009. – 63 S.
17. Olympus. Digitalkamera E-600: Bedienungsanleitung [Електронний ресурс]. – Olympus, 2009. – 55 S.
18. Siemens. Варильна поверхня EH... M: інструкція з використання UA [Електронний ресурс]. – Siemens-Electrogeräte GmbH: Мюнхен. – 16 S. – Режим доступу: <https://portal.bsh-partner.com>
19. Siemens. Kochfeld EH... M: Gebrauchsanleitung D/NL/FR/IT [Електронний ресурс]. – Siemens-Electrogeräte GmbH: München. – 56 S. – Режим доступу: <https://portal.bsh-partner.com>
20. Siemens. Вбудована духовна шафа 500.HB75GB.50: інструкція з експлуатації [Електронний ресурс]. – Siemens-Electrogeräte GmbH: Мюнхен. – 36 S. – Режим доступу: <https://portal.bsh-partner.com>
21. Siemens. Витяжка: інструкція з експлуатації та монтажу [Електронний ресурс]. – Siemens-Electrogeräte GmbH: Мюнхен. – 12 S. – Режим доступу: <https://portal.bsh-partner.com>
22. Siemens. Dunstabzugshaube: Gebrauchs- und Montageanleitung [Електронний ресурс]. – Siemens-Electrogeräte GmbH: München. – 12 S. – Режим доступу: <https://portal.bsh-partner.com>
23. Siemens. Електрогриль ET 375MU11E: інструкція з експлуатації UA [Електронний ресурс]. – Siemens-Electrogeräte GmbH: Мюнхен. – 12 S. – Режим доступу: <https://portal.bsh-partner.com>
24. Siemens. Elektro-Grill ET 375MU11E: Gebrauchsanleitung D/GB/FR/NL/ES/FIN/PT [Електронний ресурс]. – Siemens-Electrogeräte GmbH: München. – 60 S. – Режим доступу: <https://portal.bsh-partner.com>
25. Siemens. Прально-сушильна машина: інструкція з експлуатації та встановлення [Електронний ресурс]. – Siemens-Electrogeräte GmbH: Мюнхен. – 36 S. – Режим доступу: <https://portal.bsh-partner.com>

26. Siemens. Waschtrockner : Gebrauchs- und Aufstellanleitung [Електронний ресурс]. – Siemens-Electrogeräte GmbH : München. – 36 S. – Режим доступу : <https://portal.bsh-partner.com>
27. Siemens. Морозильник GS...N. : інструкція з експлуатації [Електронний ресурс]. – Siemens-Electrogeräte GmbH : Мюнхен. – 25 S. – Режим доступу : <https://portal.bsh-partner.com>
28. Wäschepflegemittel System : neue Generation Waschmaschinen und Wäschetrockner [Електронний ресурс]. – Gorenje : München, 2011. – Ausgabe 1.0. DE. – 30 S. – Режим доступу : <http://www.gorenje.de>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Алла Міщенко – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка, докторантка Українського мовно-інформаційного фонду НАН України.

Наукові інтереси: переклад та прикладна лінгвістика.

LITERARY ANALYSIS AT THE PRE-TRANSLATION STAGE (MARRIAGE PATTERNS IN CH. DICKENS'S "DAVID COPPERFIELD")

Tetiana NEKRIACH (Kyiv, Ukraine)

The article argues that a full-scale literary analysis of the book under translation, particularly, if it is a world famous masterpiece, has to be carried out at the pre-translation stage in order to obtain deeper insights into all the plot lines and schemes, as well as into all subtleties of the characters' development. A sample of such study outlines marriage patterns in Ch. Dickens' novel "David Copperfield".

Keywords: literary translation, pre-translation stage, marriage patterns, harmonious marriage, destructive marriage, retrospective marriage, quasi-marriage, "David Copperfield".

У статті йдеться про необхідність проведення ще на доперекладному етапі повного літературознавчого аналізу твору, який перекладається, а надто якщо цей твір – світовий шедевр. Це дозволить отримати глибше розуміння усіх сюжетних ліній та схем, а також усвідомити всі тонкощі розвитку характерів літературних персонажів. Зразок такого підходу окреслює типи шлюбів у романі Ч. Діккенса «Девід Коперфілд».

Ключові слова: літературний переклад, доперекладний етап, типи шлюбів, гармонійний шлюб, руйнівний шлюб, ретроспективний шлюб, квазі-шлюб, «Девід Коперфілд».

Before embarking on the translation of a literary work, particularly a world famous novel, such as Charles Dickens' "*David Copperfield*", it is essential for the translator to embrace and "digest" all the components of the book in question, from the general development of the story, with every single side-line taken into account, to the subtlest nuances in the characters' individual features. Literary translation should incorporate literary analysis by definition. Quite a few flaws and deformations in a translation are caused, more often than not, by the translator's overlooking certain important implications, inferences and allusions, which contribute to the fullness and adequacy of the translated work. Needless to say, there exist parameters in the original which do resist translating. Some of these limitations are due to purely lingual factors, while others have a pronounced conceptual nature. However, a full-scale literary analysis carried out at the pre-translation stage can help a lot to avoid a number of pitfalls on the way to creating in the target culture a literary work comparable to the original. If the translator has spared neither time nor effort to penetrate into the minutest particulars of the author's design, intentions and artistic tasks, this is sure to have a positive effect on the adequacy of translation.

When the present author got an offer to do a new full translation of "*David Copperfield*", one of the best novels by Charles Dickens, the first step to be made was, certainly, to undertake a very close re-reading of the original, which allowed to notice numerous details, parallels, reverberations in the narrative, as well as some lingual niceties, like inimitable idiolects. All those elements are not to be neglected in the translation, as long as the translator should act, ideally, as the original author's alter ego or at least as the co-author, so s/he has to be not just a most attentive reader but also a scrupulous and meticulous scholar of literature.

With marriage as a social institution holding one of the prominent positions within the material and spiritual value system of the Victorian society, it is small wonder that Charles Dickens, whose work can be regarded as an encyclopedia of his time, should create an astounding array of love and marital relations in his novels. "*David Copperfield*", the book I am translating into Ukrainian at present, is no exception in this respect. Slow and close reading at the pre-translation stage confirms that love in its multifarious manifestations – romantic and rational, filial and parental, conjugal and illicit, passionate and subdued, vindictive and selfless – is the mainspring of the narration. Not

every love story end in marriage, not every marriage is based on love (thus disproving the popular song “*Love and marriage/Go together like a horse and carriage*”), so the two concepts have to be considered separately. “*David Copperfield*” presents a set of marriage patterns. Lev Tolstoy writes in his “*Anna Karenina*” that all happy families are happy alike, while each unhappy family is unhappy in its own way. It is quite well said, but seems to be only partially true, and L. Tolstoy himself depicted quite a few happy families very differing in their happiness. Marriages in “*David Copperfield*” can be reasonably arranged into the following classes:

- harmonious marriages;
- destructive marriages;
- retrospective marriages;
- quasi-marriages.

Harmonious marriages are based on spiritual equality, with neither spouse regarding the other as inferior. Marriages of this kind do not depend on the social class, financial situation or the disparity in age. As Annie Strong puts it, and David echoes, wistfully, “*There can be no disparity in marriage like unsuitability of mind and purpose*” [1:544]. Annie and Doctor Strong represent success in marriage, although people, not endowed with over-noble souls and generous hearts, find it difficult to believe and either suspect Annie of hypocrisy and adultery or try to ruin their marriage by slander and malign hints. The true attachment and devotion of a young and pretty woman to a mature, wise, intelligent and magnanimous man is not unfamiliar to psychologists: the physiological side of marriage becomes secondary to its gratifying spiritual aspects.

The union of Mr. and Mrs. Micawber is also quite harmonious and successful, strengthened by the mutual physical drive as an important factor. Both CD and DC, the author and the protagonist, are fairly reticent about it, in the best Victorian manner, but the number of children this couple has got speaks for itself. It is easy to suppose that Minnie, Mr. Omer’s (the undertaker’s) daughter, lives in a happy marriage with her Joram, for they look contented, peaceful and cheerful, enjoy their simple life’s pleasures and are kind and sympathetic to the people around. Tommy Traddles and Sophy, “the dearest girl in the world”, also belong here.

The family life of Clara Peggotty and Mr. Barkis seems to be harmonious enough: if there is not much love between them, there is tolerance, understanding and care, and they both got what they wanted.

Love is not a prerequisite to a harmonious marriage. David and Dora Spenlow are passionately in love with one another, and yet their marriage can hardly be considered cloudless. Happy as lovers, they are miserable as a family. It is painful to read about the chain of cheating servants who must have been ridiculing their unpractical and inexperienced master and mistress. Even before they were actually married did David begin to foresee various troubles with Dora’s housekeeping. He, who was brought up by the efficient and deft Peggotty and by his well-organized and industrious Aunt, he, who could watch Agnes’s skills in household management, gets almost desperate at Dora’s bursting into hysterics any time when he merely hints that she could read a cookery book or remonstrate with a lazy maid. Well-advised by his wise Aunt and checked by the gloomy memories of his tyrannical stepfather, he quits whatever effort to make a good housewife of Dora. However, it begins to dawn on him that his infatuation for Dora is just “*the first mistaken impulse of an undisciplined heart*” [1:544], not sufficient for a marriage to be a success. Dora’s miscarriage can be seen as a symbolic emphasis of the futility of their marriage. David’s and Agnes’s marriage, contrariwise, is blessed with numerous children and seems perfectly harmonious: the passion and blind adoration are supplanted by mature affection, sincere admiration, deep respect and shared values.

Another clear-cut type of marriage in “*David Copperfield*” is destructive marriage, when one spouse, usually, a husband, seeks to crush the other’s spirit for gaining entire and complete power. This is the pattern of Mr. Murdstone’s and David’s mother’s marriage. The weak-willed, young and gentle Clara Copperfield falls victim to Mr. Murdstone’s and his “murderous” sister’s vampire drilling. She is deprived, step by step, of all her innocent and natural pleasures, stripped of everything that makes the essence of her life, – so she fades and dies, together with her poor baby (another symbol of futile and unfulfilled marriage).

As for Mr. Murdstone's second marriage, it cannot be anything but violently destructive. His wife, "as amiable as it was possible to be", was, as David puts it, "to be subdued and broken to their detestable mould" [1: 680 – 681]. At first, she tried to resist and there were stormy quarrels, but when the half-human brother and sister united their forces, they actually reduced her to a state of imbecility and madness.

Miss Betsey's husband, whose name we never knew, resembles, psychologically, Mr. Murdstone (minus the latter's religious streak): he is as unscrupulous, domineering and relentless. How come Miss Betsey, so wise and perspicacious, could have married that man at all? Was it another "mistaken impulse of an undisciplined heart"? Had she been temporarily blind, just as David was about Agnes, not to see the obvious? Did it make her so very compassionate about David's infatuation for Dora as she saw her own mistakes mirrored in him? Her husband was a younger man of inordinate good looks (which she never stopped being proud of, but he lost them – and her money, for that matter, in his life of dissipation and squandering). He had meant to subordinate her by beating and even throwing her once out of the window, as the family legend ran, but he certainly underestimated Miss Betsey's strong will and resilience. Instead of being crushed, depressed and intimidated, she found the way to get rid of him by paying him off and sending him to India where he allegedly died in one of his follies – only to come back after many years to blackmail and torture her mentally until his actual death caused by heavy drinking and debauchery. Miss Betsey's declarations of her hating men are nothing but mere declarations, for her great heart is hardly capable of hatred. Her brisk manners and sharp tongue, her straightforwardness and resolution conceal a kind and tender soul. Her imprudent marriage, destructive by definition, did not destroy her character – but turned out to be destructive for her husband.

Retrospective marriages in the novel are those kept in memory by the widowed partner. A moderately successful marriage can be seen as blissful in retrospect, when the late spouse is only remembered as a paragon of virtues, a perfectly flawless, almost angelic person. Mr. Wickfield, Agnes's father, keeps loving and mourning his dead wife, and these reminiscences weaken his character: he drowns his grief in wine and loses interest in actual life, thus becoming an easy prey to the mean and scheming Uriah Heep. Similar idolization can be guessed in Mrs. Gummidge's incessant lamentations for her "old 'un", who left her "lone and forlorn". No matter how good a man the "old 'un" actually was (and Mr. Peggotty confirms that his friend was indeed as good as gold), their family must have been quite an ordinary one, not unlike, perhaps, that of Clara Peggotty and Mr. Barkis, – a far cry from a paradise Mrs. Gummidge chooses to present to the world. The specific nature of normal human memory makes people remember pleasant and positive events in full detail – and forget and obliterate negative occurrences.

Mrs. Heep, Uriah's mother, also views her marriage as happy in retrospect. Judging by her son's memories of his father, it seems to be fairly justified: those two were equally false, hypocritical, malicious and subservient ("umble", to use one word they were so partial to), so their union could have been very harmonious indeed. As for its being happy, it remains questionable – envious and greedy people are rarely, if ever, happy: there is always someone who does better than they do for them to enjoy life.

Quasi-marriage is the term suggested for the relationship in which a man and a woman share the household (though not necessarily the bed) without being formally married.

Miss Betsey Trotwood invited a distant connection of hers, Mr. Richard Babley, commonly known as Mr. Dick, to live in her house only to save him from the horrors of a mental asylum where his dishonest brother had meant to shut him up for life. This is how she describes the situation to young David to bring him into the picture:

"So I stepped in... and made him an offer. I said, 'Your brother's sane – a great deal more sane than you are, or ever will be, it is to be hoped. Let him have his little income, and come and live with me. I am not afraid of him, I am not proud, I am ready to take care of him, and shall not ill-treat him as some people (beside the asylum-folks) have done'. After a good deal of squabbling... I got him; and he has been here ever since. He is the most friendly and amenable creature in existence; and for advice! – But nobody knows what that man's mind is, except myself." [1: 176].

Miss Betsey is prone to patronizing, like most strong-willed and resolute women; and she finds an ideal partner for co-existence. She is constantly exaggerating Mr. Dick's intellectual powers, she

keeps pretending to seek his advice – and this helps raise his self-estimate (but to a measure, of course, for he is obviously awed by Miss Betsey). If she was forced to submit in her marriage, – the situation which she, naturally resented and fought against, in this alliance she is the boss and plays the first fiddle. As long as people tend to like those whom they benefit a lot better than those who benefit them, Miss Betsey is genuinely attached to Mr. Dick. Mr. Dick, in his turn, is full of gratitude and respect towards her, and her care and concern produce, eventually, a healing effect.

Mrs. Gummidge, after her husband's death, moved in to live in Mr. Peggotty's boat-house. Mr. Peggotty, whose kindness and generosity are fathomless, gathers under his roof "lone and forlorn" creatures – his orphaned nephew and niece and his old friend's widow, doing his best to make their lives useful and cheerful. Mrs. Gummidge is hardly a great asset to the household: she is forever moaning, groaning, sniveling and whimpering, she is constantly complaining of her "horrible situation" – just to arouse everyone's sympathy and pity and not to be sent away. She seems unpleasant and irritating – but when the misfortune with Emily comes into the picture, she turns out supportive, committed and devoted to Mr. Peggotty. She might be even in love with him – in a secret and quiet way, being satisfied just to stand by him. When she begged Mr. Peggotty to take her along to Australia, she promised never to be a nuisance or burden again – and kept her word. Mr. Peggotty described her later as "*the willingest, the trewest, the honestest-helping woman, as ever draw'd the breath of life*". He adds, "*I have never known her to be lone and forlorn, for a single minute, not even when the colony was all afore us, and we were new to it. And thinking of the old 'un is a thing she never done, I do assure you, since she left England*" [1: 710]. Mr. Peggotty is surprised at Mrs. Gummidge's attacking the ship cook who came to propose to her – but the reader is not! It stands to reason, that Mrs. Gummidge wants to stay with him, and, as a matter of fact, her "situation" does not differ very much from the position of a wife (with one exception, to be sure, but at a certain age this side of marriage is not of supreme importance). She is happier in this quasi-marriage a lot more than in her plaintive retrospective marriage.

It looks rather odd, though, that these two quasi-marriages, as shown in the novel "*David Copperfield*", should have been tolerated by the Victorian society, while that same society proved inordinately harsh and inexorable with young women, like Emily and Martha, who lived with their lovers unmarried. Could those double standards be somehow connected and accounted for by the relations between Queen Victoria and Mr. Brown, who were long past their prime, so to speak? Quod licet an aged Jovi, non licet a young bovi?

Emily, who was well aware of her good looks, pampered by her doting uncle, worshipped by Ham, admired by David, had been dreaming of some extraordinary, fairy-tale destiny for herself. Her Prince Charming, in the person of James Steerforth, turned up in the most inappropriate moment – when Emily had agreed, reluctantly, to marry Ham. She did not think twice about breaking the hearts of the two worthy men who loved her best and ran away with Steerforth, hoping that he would make her a "lady". But their quasi-marriage (described with the typical Victorian reticence) is doomed from the outset. Both Emily and Steerforth are too self-centered to make a happy couple. David, who has a soft spot for either of them, abstains from judgment. Their life in quasi-marriage is presented through the "narrator shift": it is the "respectful" Mr. Littimer who tells the story of Emily's and Steerforth's house-partnership. Littimer, generally vicious and particularly insulted by Emily's turning him down, sounds extremely unsympathetic about her, but this, paradoxically, tips the balance in Emily's favour. Unlike Martha, she is not just a passive victim, – she struggles, if without avail, for a decent place under the sun, and the very attempt is praiseworthy. Their relationship turns Emily into a social outlaw, a pariah, while Steerforth loses none of his social status. This disparity becomes ruinous for their feelings and results in the loss of respect for her lover on Emily's part. This, again, brings us back to L. Tolstoy's "*Anna Karenina*": the quasi-marriage of Anna and Vronskiy started falling apart after their mutual respect died out, which was conducive, in the long run, to Anna's suicide and Vronskiy's heartbreak and frustration. It does not seem unjustified to suggest that mutual respect, not passion or sexual desire, should be a *conditio sine qua non* for any marriage, quasi or otherwise, to be happy and long lasting.

The sample of a literary study presented above exemplifies the translator's search for implied themes in Charles Dickens's novel "*David Copperfield*". The analysis of marriage patterns can be

transferred to the whole variety of the novel's structural elements thus facilitating the translator's choice of the most appropriate alternative.

It stands to reason that the literary analysis of this kind does not have to be done in writing – but done it has to be!

REFERENCES

1. Dickens, Charles. David Copperfield. – L.: Penguin Books, 1994. – 716 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Некряч Тетяна – доцент, кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, автор більше 100 публікацій з питань художнього перекладу, літературознавства й стилістики, перекладач-практик.

Наукові інтереси: художній переклад – теорія, методика і практика, мовні й концептуальні проблеми перекладності, когнітивне перекладознавство.

ВІДТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СПЕЦИФІКИ ПОРІВНЯНЬ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ПРОЗОВОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Тетяна ОЛІЙНИК (Київ, Україна)

У статті розглядаються проблеми національно-культурної специфіки порівнянь та її відтворення у прозовому перекладі. Досліджуються порівняння, покликані виражати конкретні, індивідуальні ознаки предметів і явищ дійсності. Доведено, що специфіка порівнянь проявляється у плані вираження і плані змісту.

Ключові слова: національно-культурна специфіка, порівняння, відтворення, прозовий переклад, план вираження, план змісту.

The article deals with the problems of national-cultural specificity of comparisons and its rendering in prose translation. Comparisons aim to express concrete, individual features of things and phenomena are studied. The specificity of comparisons is proved to manifest in the expression plan and the content plan.

Keywords: national-cultural specificity, comparison, rendering, prose translation the expression plan, the content plan.

Постановка наукової проблеми. Дослідження мови як коду, що відображає реальність та інтерпретує її з національно-культурних позицій, є надзвичайно актуальним. Варто зауважити, що особливий інтерес викликає не просто мова як система, а окремі її одиниці, серед яких порівняння займає одне із чільних місць. Порівняння відображає особливості менталітету нації, концептуалізуючи знання людини про навколишню дійсність, її ставлення до оточуючих і разом з тим передає національні стандарти і стереотипи від покоління до покоління.

Національно-культурний, культурно-асоціативний компонент значення лексичних одиниць найточніше описується в межах лінгвокраїнознавчої теорії слова, тобто вивчення значення слова в тісному зв'язку з культурно-історичною традицією народу-носія мови.

У відповідності з лінгвокраїнознавчою теорією слова національно-культурні відмінності мов спостерігаються практично на всіх рівнях, але особливо яскраво на лексичному і фразеологічному. У загальнолюдській практиці слово виступає як матеріальна оболонка думки, ідеї, то, очевидно, для його (слова) наповнення змістом необхідні певні знання. Ці знання формуються у процесі розвитку культури певної національної групи і носять назву фонових [7: 3]. О. С. Ахманова визначає фонові знання як спільне двостороннє знання реалій слухачем і мовцем, що є основою мовного спілкування [4: 498].

Т. Д. Томахін зазначав, що основним об'єктом лінгвокраїнознавства є знання, пов'язані з національною культурою, властиві певній етнічній і мовній спільності [24: 47-50].

Всі автори сходяться на думці, що фонові знання базуються на кумулятивній (накопичувальній) функції мови та здатності її виступати в якості сховища колективного досвіду, а також здатності закріплювати накопичений колективний досвід безпосередньо у структурних одиницях мови – словах, фразеологізмах, мовних афоризмах. Кумулятивна функція мови – це, власне, проникнення культури в мову і мови в культуру, зв'язок мови і культури [12: 7]. Таким чином, у лексиці відбиваються фрагменти соціального досвіду, обумовленого основною діяльністю народу.

Зв'язок історії і культури народу з мовою особливо яскраво виявляється на рівні стійких порівнянь. Велика їх кількість відбивають специфічні національні риси та характеризуються

тією мовною образністю, яка своїми коренями іде в історію народу, його побут, звичаї, традиції.

У процесі перекладу прозових творів повинні враховуватися ставлення автора до світу твору і його персонажів, думки, емоції, накопичена з досвідом інформація про навколишню дійсність, всі позамовні чинники. Витвори мистецтва, а серед них і художня література, є не лише важливим каналом відображення і накопичення інформації про дійсність, а й деякі з них самі по собі належать до важливих явищ національної культури [7: 189]. Зберегти ці національні риси, донести до читача перекладу всю специфіку твору оригіналу, врахувати всі чинники, які впливають на перекладацьку стратегію – завдання перекладача.

Відтворення порівняння як стилістичного прийому, а особливо його національно-культурної специфіки викликає певні труднощі у перекладі. Перед перекладачем постає проблема відмінності у смислового навантаженні, стилістичній виразності одиниць різних мов. Навіть у випадку існування прямих семантичних відповідників не завжди вдається адекватно відтворити стилістичне забарвлення, емоційний фон, смислове навантаження оригіналу. Це спонукає перекладача до творчого пошуку, до глибокого когнітивного аналізу.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури [1] дає підставу стверджувати, що історія вивчення порівняння розпочинається з праць давньоіндійських вчених, які розглядали його з філологічної точки зору, лише частково торкалися логічної складової. Вперше порівняння як метод пізнання було детально розглянуте Аристотелем. Він вважав, що уявлення про будь-яку матерію можна одержати тільки порівнюючи її з іншими матеріальними речами [2].

Протягом віків проблема порівняння цікавила багатьох філософів. Н. Ланге стверджував, що речі не можуть бути подібними чи різними. Вони пов'язуються в уявленнях про логічні відносини подібності і відмінності лише у свідомості, яка поєднує порівнювані речі [13: 155].

Формування і використання операції порівняння в процесі пізнання обумовлене об'єктивними властивостями і відносинами між речами, отже, ми не можемо назвати порівняння довільно-уоглядною операцією, оскільки речі існують у зв'язках, у відношеннях з іншими речами. Але головним, на думку І. Канта, є не просто встановлення відношень, а осмислення їх суті, визначення відмінностей між речами [11: 26].

Загальними відношеннями, які найчастіше проявляються в пізнавальних актах через порівняння, виступають відношення тотожності, подібності і відмінності. Н. Д. Арутюнова вважає, що подібність – це відношення між різними об'єктами, а тотожність – це відношення об'єкта до самого себе або між різними проявами одного об'єкту. Тотожність встановлюється в акті ідентифікації, подібність – в акті уподібнення. Психологічно під час уподібнення порівнюються або два різних об'єкта, або об'єкт і образ, або два образи. Під час ототожнення порівнюється об'єкт і його образ, взятий з пам'яті. На її думку, відношення тотожності і подібності близькі і відмінні одночасно. Тотожність відображає єдність і континуальність світу в часі, подібність свідчить про єдність і континуальність світу у просторі. Тотожність формує образ, подібність – концепт. При цьому, тотожність не залежить від людини, а подібність залежить від суб'єктивного сприйняття [3: 294-295].

Окремо слід розмежувати акти ототожнення і розрізнення. Вони відбуваються на різних рівнях структурної ієрархії предметів. Порівняння предметів на одному рівні передбачає не порівняння на іншому. У випадку загальної подібності тотожність відбувається за родовими ознаками, їх розрізнення – за видовими. У випадку часткової подібності ототожнення індивідом відбувається за видовими ознаками, а розрізнення – за індивідуальними [5: 51].

Всі об'єкти можна порівнювати між собою, оскільки завжди можна знайти спільні і відмінні якості навіть у різних об'єктів. Передумовою такого порівняння є випадкове зіставлення двох предметів, яке полягає у якісному порівнюванні останніх. В результаті відбувається відносне вираження інтенсивності певної властивості одного з цих об'єктів. Необхідною умовою при цьому виступає тотожність об'єктів-носіїв однойменних властивостей.

Один і той самий предмет може вступати в різні відношення з іншими подібними чи відмінними від нього предметами. Тоді випадкова форма порівняння переходить у повнішу – розгорнуту, яка виступає виразником інтенсивності властивості одного предмета відносно

однойменної властивості багатьох інших [5: 78-80]. Все це визначає трансформацію розгорнутої форми в іншу, досконалішу, – загальну.

Таким чином, в історичному розвитку порівняння проходить низку ступенів – від випадкової до загальної, в результаті чого відбувається планомірний розвиток структури порівняння і його складових елементів. В структурі акту порівняння зазвичай виділяють такі елементи: 1) об'єкт, який порівнюють; 2) об'єкт, з яким порівнюють перший об'єкт; 3) основа порівняння – властивість, за якою порівнюють об'єкти; 4) висновок з порівняння.

Метою статті є дослідження особливостей відтворення національно-культурної специфіки англійських порівнянь засобами української мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Невід'ємною частиною будь-якої мови є її виражальні засоби, які є, за визначенням І. Р. Гальперина, тими фонетичними, морфологічними, словотвірними, лексичними, фразеологічними і синтаксичними формами в системі мови, які слугують логічному і / або емоційному підсиленню висловлювання [9: 53].

У процесі спілкування найширше і найінтенсивніше застосовуються так звані образні порівняння, покликані виражати конкретні, індивідуальні ознаки предметів і явищ дійсності. Зазвичай такі порівняння поділяються на дві групи: 1) індивідуально-творчі або вільні, і 2) загальнонародні або усталені. Перша група асоціюється з літературними порівняннями, які письменники використовують з метою художньої виразності, і також з тими, що народжуються в повсякденному спілкуванні у мовленнєвому потоці. Друга група – це найчастіше фразеологізми, яким характерна відтворюваність, тому їх називають усталеними [18: 5].

Значення порівнянь у стилістичній системі мови визначив О. О. Потебня: «Самий процес пізнання є процес порівняння» [20: 255]. За допомогою порівняння виявляються кількісні та якісні характеристики предметів, класифікуються, упорядковуються та оцінюються зміст буття і свідомості. За допомогою порівняння світ вивчається як «пов'язане різноманіття» [25: 57].

У стилістиці функціонує визначення порівняння як зіставлення двох чи більше явищ, предметів та понять за їхньою спільною ознакою з наголосом на провідній прикметі, притаманній порівнюваному об'єктам. Порівняння надає вислову унаочнення, особливої виразності та асоціативності, робить його барвистим і соковитим, виявляє ставлення мовця до сказаного [21: 136]. Л. І. Мацько називає порівняння тропеїчними фігурами, в яких мовне зображення особи, предмета, явища чи дії передається через найхарактерніші ознаки, що є органічно властивими для інших [17: 359].

Осмислення національно-культурних категорій відбувається через одиниці мови, особливо їхнє асоціативно-образне значення. Носії мови (вони є представниками лінгвокультурної спільноти) володіють певною системою асоціацій, так званим універсальним предметним кодом. Він знаходить своє втілення у стилістично-виражальних засобах (метафорах, пареміях, фразеологізмах тощо). А особливо чітко код проглядається у порівняннях, які виступають засобом пізнання дійсності і одночасно оцінюють її в образах-еталонах, що мають пряме відношення до умов життя носіїв мови, їх культури, звичаїв і традицій.

Закріплення асоціативних ознак у значенні порівнянь – це культурно-національний процес, який неможливо осмислити і пояснити. Із величезної кількості асоціацій, які виникають у процесі індивідуально-мовленнєвих актів, у мові залишається лише незначна їх кількість. Ці асоціації відбираються у відповідності до традицій і звичаїв народу, особливостей його культури та історії.

Якщо порівняння мають національно-культурну специфіку, то вона повинна мати засоби для втілення в їх знаковій структурі і свій спосіб вказівки на цю специфіку. Специфіка стійких порівнянь проявляється як у плані вираження, так і у плані змісту [14: 156]. У плані вираження – у наявності особливих культурних прикмет-маркерів (реалій, етронімів, архаїзмів тощо), які потребують описового перекладу (етимологічного чи історико-культурного коментаря). Наприклад: *Плохеньке порося і в петрівку мерзне* (Петрівка – багатоденний піст церковного року, який закінчується 12 липня – на празник Святих верховних апостолів Петра і Павла); *as tall as a maypole* – високий як каланча (*maypole* –

стовп, прикрашений стрічками і квітами, навколо якого виконують народні танці на свято Весни у багатьох країнах Європи (Англії, Швеції, Німеччини, України тощо).

Реалія, яка виконує функцію еталону, стає таксоном культури, оскільки вона репрезентує не світ, а «окультурене» світобачення [23: 242].

У плані змісту національно-культурна специфіка стійкого порівняння може проявлятися у денотативній співвіднесеності образу порівняння і пов'язаних з ним конотацій, які відображають його національний колорит. Донести цей колорит до читача перекладу – основне завдання перекладача. Закріплення за мовною спільнотою асоціативних ознак визначає культурно-національний процес, який іноді важко збагнути не носію мови і культури.

Традиційно під образністю мовних одиниць розуміємо «їх здатність створювати наочно-чуттєві уявлення про предмети і явища дійсності» [15: 44]. С. М. Мезенін характеризує образність як лінгвістичну категорію і зазначає, що в логічній структурі її форма має три компоненти: 1) референт, який корелює із гносеологічним поняттям предмета відображення; 2) агент або предмет у відображеному вигляді; 3) основу або властивості предмета і його відображення [16: 50].

Н. Д. Арутюнова звертає увагу на психологічні ознаки образу, який є категорією свідомості, а не дійсності [3: 318].

Образи, які лежать в основі порівнянь, є прозорими і зрозумілими для даної лінгвокультурної спільноти, оскільки відображають характерне їй світобачення і світорозуміння, і можуть повністю або частково не сприйматися представниками іншого мовного колективу. Культуросфера певного етносу завжди містить стереотипні елементи – лакуни, які, зазвичай, не сприймаються носіями іншої культури [22: 93]. Ці елементи формуються в процесі соціалізації особистості, в особливих природно-історичних умовах, коли людина починає ідентифікувати себе з певним етносом і культурою. Різний національний менталітет може по-різному сприймати одні й ті самі образи, ситуації, предмети. Національний менталітет часто ніби примушує органи чуття людини бачити одне і не помічати інше [19: 66].

Культурно-значимий зміст самого образу піддається осмисленню лише тоді, коли сам образний зміст буде співвіднесено з категоріями, концептами, еталонами, стереотипами національної культури й інтерпретовано у матеріальних і духовних досягненнях народу. Тобто експлікація культурно-національної значимості порівнянь досягається на основі свідомого і несвідомого співвіднесення з кодами культури, які відомі мовцю.

Багатство словникового складу англійської мови, різноманіття стилістичних засобів спричинили вплив на насиченість мови персонажів англійських творів. Продемонструємо, як вживається порівняння у творах W. Shakespeare «The Merry Wives of Windsor», «Love's Labour's Lost», «Much Ado about Nothing» [27] і зіставимо з їхніми українськими перекладами «Віндзорські жартівниці» (переклад Ольги Сенюк), «Марні зусилля кохання» (переклад Михайла Литвинця), «Багато галасу з нічого» (переклад Ірини Стешенко) [26].

Оскільки гумор є виразником національно-культурної специфіки мови, розглянемо, як порівняння, які використані для створення комічного ефекту, були відтворені у перекладах.

У досліджуваних творах Шекспіра близько 300 компаративних конструкцій із сполучниками *as*, *like*, *than*. Вони, переважно, використовуються для створення комічного ефекту. Найбільш поширеними є порівняння із сполучником *as*. Вони складають майже 50 % від загальної кількості компаративних конструкцій у комедії «Марні зусилля кохання», 50 % – у комедії «Віндзорські жартівниці» і 50 % – у комедії «Багато галасу з нічого». Наприклад:

Mrs. Page. ...How shall I be revenged on him? For revenged I Will be, as sure as his guts are made of puddings. («The Merry Wives of Windsor», Act 2, Scene 1).

Пані Пейдж ...Яку б йому придумати помсту? Не я буду, коли не помщуся, присягаюся тим пудингом, що ним він напхав своє черево за моїм столом! («Віндзорські жартівниці», Дія 2, Сцена 1).

У перекладі Ольги Сенюк частка порівнянь, де відтворений комічний ефект складає приблизно 93 %.

Порівняння із сполучником *like* складають 30 % від загального числа компаративних конструкцій у комедії «Марні зусилля кохання», 30 % – у комедії «Віндзорські жартівниці» і 20 % – у комедії «Багато галасу з нічого». З них 70 %, 50 % і 80 %, відповідно, використовувались для створення комічного ефекту. Наприклад:

Beatrice. O Lord, he will hang upon him like a disease! («Much Ado about Nothing», Act 1, Scene 1)

Беатриче. О господи! Він причепиться до нього як хвороба... (Дія 1, Сцена 1)

У перекладі Ірини Стешенко частка вдало відтвореного комічного ефекту складає приблизно 80 %.

На відміну від сполучників *like* і *as*, які виражають у порівнянні рівність ознак, сполучник *than* указує на їх нерівність. Конструкції із *than* є більш експресивними, тому що в них акцентується перевага, вищість, а не рівність, як у конструкцій із *like* і *as*. У досліджуваних нами комедіях нараховуємо близько 60 таких порівнянь. Це складає 20 %, 20 % і 30 %, відповідно, від загальної кількості конструкцій. З них 60 %, 70 % і 60 % використовуються з комічною метою. Наприклад:

Mrs. Ford. ...they do not more adhere and keep place together than the Hundredth Psalm to the tune of "Green Sleeves" («The Merry Wives of Windsor», Act 2, Scene 1).

Пані Форд. ...Насправді вони так ліпляться до купи, як сотий псалом із пісенькою про зелені рукавички. (Дія 2, Сцена 1)

В наступному прикладі протиставлені окремі індивідуальні риси різних осіб та їхня національність, які слугують підкріпленням переконання Форда у тому, що жінкам не можна довіряти.

Ford. ...I will rather trust a Fleming with my butter, Pastor Hugh the Welshman with my cheese, an Irishman with my aqua-vitae bottle, or a thief to walk my ambling gelding, than my wife with herself. («The Merry Wives of Windsor», Act 2, Scene 1).

Форд. Та я швидше довірю фламандцеві масло, валлійському попові сир, ірландцеві пляшку горілки чи конокрадові коня, ніж свою дружину їй самій. (дія 2, сцена 1).

Таким же способом В. Шекспір у цій же комедії протиставляє національні особливості французького лікаря Каюса і валлійського пастора Еванса. Український переклад Ольги Сенюк вдало передає інтенцію оригіналу:

Host. ...Peace, I say, Gallia and Gaul, French and Welsh, soul-curer and body-curer. («The Merry Wives of Windsor», Act 3, Scene 1).

Господар. Цитьте, ви, Галліє і Галле, французе і валлійцю, лікарю душі і лікарю тіла! (Дія 3, Сцена 1).

В українських перекладах частка вдало відтвореного комічного ефекту за допомогою стилістично-виражального засобу порівняння складає приблизно 90 %, 80 % і 95 %.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, можемо стверджувати, що в цілому засобами української мови реально адекватно передати стилістичний запрограмований автором ефект. Перекладач повинен правильно оцінити значення порівняльної конструкції в оригіналі і відтворити її функцію, смислове та емоційне навантаження. Основні труднощі виникають у відтворенні національно-культурної специфіки порівнянь, які не мають прямих еквівалентів у мові перекладу. Питання, як уникнути втрат у відтворенні національно-культурної специфіки народу-носія мови потребує подальших наукових студій.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Античные теории языка и стиля / [ред. Фрейденберг О. М.]. – М.; Л.: ОГИЗ, Соцэкгиз, 1936. – 344 с.
2. Аристотель. Риторика [Пер. Н. Платоновой] // Античные риторика. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1978. – С. 15-164.
3. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 895 с.
4. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – 2-е изд. – М.: Сов. Энциклопедия, 1969. – 607 с.
5. Бартон В. И. Сравнение как средство познания / В. И. Бартон. – Минск: Изд-во БГУ, 1978. – 127 с.
6. Белодед И. К. О некоторых аспектах взаимодействия познавательной и эстетической функций языка / И. К. Белодед // Теория языка. Англистика. Кельтология. – М.: Наука, 1976. – С. 19-24.
7. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского

- языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Рус. яз., 1976. – 248 с.
8. Гак В. Г. К проблеме инварианта при переводе / В. Г. Гак // Вопросы теории и методики преподавания перевода. – М.: Высш. шк., 1970. – С. 22-25.
 9. Гальперин И. Р. Стилистика / И. Р. Гальперин. – М., 1981. – 253 с.
 10. Каде О. О проблеме перевода в свете теории коммуникации / О. Каде // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М.: Междунар. отн., 1978. – С. 30-45.
 11. Кант И. Сочинения: в 4 т. – / И. Кант. – Т. 2 – М.: Ин-т философии РАН, 1994.
 12. Костомаров В. Г., Верещагин Е. М., Морковкин В. В. Теоретические основы лингвострановедческого словаря // Денисова М. А. Лингвострановедческий словарь. Народное образование в СССР. – М.: Рус. яз., 1978.
 13. Ланге Н. Учебник логики / Н. Ланге. – Одесса, 1898. – 238 с.
 14. Лебедева Л. А. Устойчивые сравнения во фразеологии и фразеографии / Л. А. Лебедева. – Краснодар, 1999. – 192 с.
 15. Маслова В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова. – М.: Академия, 2001. – 203 с.
 16. Мезенин С. М. Образность как лингвистическая категория / С. М. Мезенин // Вопросы языкознания. – 1983. – №6. – с. 48-58.
 17. Мацько Л. І. та ін. Стилїстика української мови: Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – К.: Вища школа, 2005. – 462 с.
 18. Огольцев В. М. Устойчивые сравнения в системе русской фразеологии / В. М. Огольцев. – Л.: Изд-во ЛГУ, 2001. – 159 с.
 19. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика и лингвокультурология / З. Д. Попова, И. А. Стернин // Филологические записки. – Воронеж, 2001. – Вып. 16. – с. 112-120.
 20. Потебня О. О. Эстетика і поетика слова / О. О. Потебня. – К.: Мистецтво, 1985. – 302 с.
 21. Святовец В. Ф. Словник тропів і стилістичних фігур / В. Ф. Святовец. – К.: ВЦ «Академія», 2011. – 176 с.
 22. Сорокин Ю. А., Марковина И. Ю. Опыт классификации лакун как один из способов описания национальной специфики культур / Ю. А. Сорокин, И. Ю. Марковина // Теория лингвистических классификаций. – М., 1987. – с. 91-97.
 23. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М., 1996. – 286 с.
 24. Томахин Г. Д. Лексика с культурным компонентом значения / Г. Д. Томахин // Ин. яз. в школе. – 1980. – № 6. – С. 47-50.
 25. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
 26. Шекспір В. Твори в 6 т. / В. Шекспір. – К.: Вид-во худ. літ. «Дніпро». – 1985.
 27. Shakespeare W. The great comedies and tragedies. / W. Shakespeare. – Penguin Books. – London, 1999.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Олійник – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії і практики перекладу Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка, докторант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: теорія і практика перекладу, порівняльна лексикологія української та англійської мов, порівняльна стилістика української та англійської мов.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЕКСПРЕСИВНИХ ТА СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ: ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ (НА ПРИКЛАДІ РОСІЙСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ В. СКОТТА «АЙВЕНГО»)

Олена ОЛІЙНИЧЕНКО (Одеса, Україна)

В статті розглядаються особливості перекладу експресивних та стилістичних засобів з точки зору прагматичного аспекту. Дослідження виконано на матеріалі російського перекладу історичного роману В.Скотта «Айвенго». Проаналізовано рівень відповідності комунікативного ефекту оригіналу і перекладу.

Ключові слова: еквівалентність, реципієнт, трансформація, прагматичний ефект.

The article deals with peculiarities of translation of expressive and stylistic means from the standpoint of pragmatic aspect. The research has been made on the material of the Russian translation of the historical novel "Ivanhoe" by W. Scott. The correspondence of communicative effect of the original and translation has been analysed.

Keywords: equivalence, recipient, transformation, pragmatic effect.

Останнім часом лінгвістична наука частіше вивчає художній текст з точки зору його функціонування, досліджує його вплив на читача. Для здійснення прагматичного впливу на

реципієнта автор апелює до емоціонального сприйняття, насичуючи текст експресивними та стилістично забарвленими мовними засобами. Переклад таких засобів викликає ряд певних труднощів, оскільки образне осмислення дійсності має національно-культурну специфіку. Від того, на скільки повно вдається передати експресивно-стилістичну своєрідність оригіналу, залежить ступінь і характер прагматичного ефекту при його сприйнятті читачем. Цей аспект не отримав повного осмислення в науковій літературі. Необхідність подальшого вивчення комунікативно-прагматичного ефекту функціонування оригінального художнього тексту в ситуаціях міжкультурного спілкування визначає актуальність теми даної статті. Надзвичайно важливо, на наш погляд, виявити специфіку комунікативної організації художнього тексту в жанрі історичного роману, розглянути концепції еквівалентності при перекладі в прагматичному аспекті, проаналізувати різницю в характері прагматичного впливу стилістичних та експресивних мовних засобів в оригіналі і перекладі.

Літературний твір розглядається наукою як елемент системи художньої комунікації. Будь-який художній текст, в тому числі й історичний роман, що обов'язково є комунікативно направленим, вербальним, крім презентації подій, явищ, містить також думки, емоції, почуття, які виражаються мовними засобами. Аналізуючи художній текст, ми звертаємося до його мовної тканини – естетично довершеного зразку мовленнєвої діяльності людини. Мова, побудова сюжету твору визначаються змістом, жанром, художнім методом, часом і особистістю самого автора. Письменник обирає мовні засоби, за допомогою яких донесе до читача свої думки. Мова твору входить до складної ієрархії художніх мов даної епохи, даної культури, даного народу.

Жанр історичного роману має свої специфічні властивості: історизм, побудова на реальних подіях і фактах; залучення історичних осіб; насиченість повісткування пригодами. Події історичного роману відтворюються завдяки складній поетикальній системі. Щоб передати атмосферу відтворюваної епохи, творці художньої історії використовують історичні терміни, архаїзми. Необхідно також наголосити на своєрідності композиції історичного роману, особливостях хронотопу, сполученні історичної правди з художнім вимислом. В сюжеті, композиції, мовно-стилістичних засобах роману виявляється концепція автора, його погляд на розвиток історичного процесу.

Важливо усвідомлювати, що під час перекладу художнього тексту з часово-просторовим зміщенням відбувається дистантна комунікація, яка часто призводить до проблеми адекватності розуміння як для перекладача (на певному етапі він є реципієнтом), так і для читача. Перекладач, який має передати стилістичні особливості оригіналу, зберігти його національний та історичний колорит, часом мусить виходити за межі семантичної точності, враховуючи той факт, що учасники комунікативного процесу по-різному розуміють певні знаки або повідомлення і по-різному їх трактують.

Як вже було зазначено, важливу частину комунікації складає здійснення прагматичного впливу (комунікативного ефекту) на отримувача інформації. З ним пов'язують розв'язання найважливішої теоретичної проблеми – встановлення еквівалентності оригіналу і перекладеного тексту. В лінгвістиці існують різні концепції еквівалентності перекладу. Так, Я. Рецкер відстоював концепцію створення повноцінного (адекватного) перекладу: «Завдання перекладача – передати засобами іншої мови цілісно і точно зміст оригіналу, зберігти його стилістичні й експресивні особливості» [4: 7]. Разом з тим вчений зауважує, що існує велика кількість «одиниць перекладу», для передачі яких перекладач має обирати відповідники з багатого арсеналу своєї мови, проте цей вибір не довільний. Перекладач звертається до трансформацій, підвладних логіко-семантичному принципу з урахуванням стилістичних і експресивних факторів. Це видається особливо актуальним в процесі перекладу історичного роману. Я. Рецкером виокремлено три категорії співвіднесення: еквіваленти; варіативні та контекстуальні співвіднесення; різні види трансформацій. Критерієм адекватності перекладу, на погляд лінгвіста, є рівнозначність засобів, що визначаються якщо не тотожністю, то максимальним наближенням отриманого результату до естетичного впливу оригіналу.

Проблему єдиного критерію еквівалентності вирішує В. Комісаров. Проаналізувавши теорії «збереження незмінного плану змісту» Л. Бархударова, досягнення «комунікативної еквівалентності» Г. Єгера, «формальної і динамічної» еквівалентності Ю. Найди,

В. Комісаров засвідчив, що «ступінь реальної змістової близькості між оригіналом і перекладом – величина змінна. Завдання дослідження полягає в тому, щоб виявити в різноманітті фактів еквівалентності, що підлягають аналізу, типові відносини, які зіставляються з певними мовними сутностями» [2: 59].

Привертає до себе значну увагу той факт, що зарубіжні лінгвісти в один ряд з питанням еквівалентності (передачі змісту) ставлять проблему передачі «духу і манери» оригіналу, підкреслюючи значення прагматики тексту. Переклад має впливати на читача так само, як оригінал впливав на його перших слухачів.

Дещо по-іншому розглядають проблему еквівалентності К. Райс і Г. Вермеєр. Термін «еквівалентність», в їх розумінні, охоплює відносини як між окремими знаками, так і між цілими текстами. Еквівалентність знаків ще не означає еквівалентність текстів, і, навпаки, еквівалентність текстів не передбачає відповідності всіх їх сегментів. Еквівалентність текстів виходить за межі їх мовних маніфестацій і вміщує також культурну еквівалентність. К. Райс робить акцент на жанрі та типі перекладу: «Наприклад, при перекладі, орієнтованому на зміст тексту можна залишити поза увагою гру слів, не знижуючи при цьому інваріантність плану змісту. А в тексті, що орієнтується на форму, необхідно було б знайти функціональну співвіднесеність, яка відповідає художній та естетичній функції стилістичної фігури» [3: 217]. Презентуючи свою типологію текстів, К. Райс відводить важливу роль «екстралінгвістичному» ефекту перекладу, що має викликати певну реакцію у реципієнта. Цей факт ще раз підтверджує актуальність вивчення прагматико-функціонального аспекту перекладу.

З точки зору О. Швейцера слід розмежовувати поняття еквівалентності та адекватності перекладу. Повна еквівалентність передбачає, на його погляд, вичерпну передачу «комунікативно-функціонального інваріанту» тексту. Адекватність спирається на реальну практику перекладу, яка часом унеможливує вичерпну передачу всього змісту оригіналу. Лінгвіст зазначає: «Переклад є адекватним тоді, коли рішення перекладача в достатній мірі відповідає комунікативним умовам» [7: 97].

Вітчизняні дослідники І. Шама, Л. Коломієць, Т. Толчєєва, М. Лановик, Л. Бублейник також зосереджують увагу на міжмовній еквівалентності та концептуальних змістовних розбіжностях між оригіналом і перекладом. Так, Л. Бублейник зауважує: «Часто адекватність перекладу обмежується складністю передавання не стільки власне мисленевих, змістових, логічних компонентів, скільки тих елементів, що належать до конотативних нашарувань, зумовлених дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників, до яких належать важливі для лексики специфічні культурно-історичні обставини, своєрідний асоціативний ореол слова в різномовних парадигматичних об'єднаннях, особливості психологічного складу народів, носіїв мови, їхнього характеру, побуту, звичаїв» [1: 10].

Враховуючи запропоновані вище основоположні теоретичні засади науки про переклад, слід зупинитися на комунікативно-прагматичному аспекті художнього тексту, при якому розглядається діяльність автора, що націлена на вибір мовних засобів для реалізації власної стратегії впливу на реакцію реципієнтів. До мовних засобів, що реалізують комунікативно-прагматичний зміст художньої тканини, ми віднесли експресивні та стилістичні одиниці англійського тексту роману «Айвенго» і його російського перекладу. Для здійснення прагматичного впливу на читача автор, в нашому випадку В. Скотт, насичує текст експресивними та стилістичними компонентами, апелюючи до емоціонального сприйняття повідомлення. Щоб визначити комунікативно-прагматичний потенціал лексичних засобів, обраних романістом і перекладачем, ми порівняли фрагменти текстів англійською мовою з відповідними частинами російського перекладу. Було виявлено, що в перекладі не завжди збігається прагматичне значення, яке розглядається як співвіднесення висловлювання і результату його сприйняття. Під час перекладу часто мають місце трансформації стилістичних і експресивних компонентів значень (емоційно-оцінних конотацій), внаслідок чого змінюється (послаблюється чи посилюється) естетичний вплив, і це призводить до різної міри сприйняття читачами оригіналу і перекладу.

Розглянемо наступний приклад подібної трансформації: «The apprehensions of Isaac, however, were not ill founded; and the generous and grateful benevolence of his daughter exposed

her, on her return to Ashby, to the unhallowed gaze of Brian de Bois-Guilbert. The Templar twice passed and repassed them on the road, fixing his bold and ardent look on the beautiful Jewess...» [5: 294]. Автор перекладу С.Бекетова пропонує такий варіант: «Однако опасения Исаака не были напрасны. Благородный и великодушный поступок Ревекки на обратном пути в Ашби привлёк к ней внимание хищного Бриана де Буагильбера. Храмовник дважды поворачивал коня, чтобы ещё и ещё раз полюбоваться на прекрасную еврейку... » [6: 299]. В цьому прикладі В.Скотт виразно описує погляд Бріана, використовуючи сполучення «unhallowed gaze» (погляд, затуманений гріхом), «bold and ardent look» (безсоромний та пристрасний погляд), які мають негативну емоційну оцінку і характеризують храмовника як гріховну натуру, а не хижу. Перекладач допускає деформації, опущення та додавання, що змінюють зміст фрагменту. Сполучення «fixing his bold and ardent look» замінено на дієслово «помилуватися», хоч це дієслово має значення розглядати із задоволенням, із захопленням. Негативна оцінка дії персонажа була знівельована. Прагматичний потенціал даного фрагменту в перекладі значно зменшується.

Наступним прикладом є звернення Чорного Лицаря до відлюдника: «Sir, Hermit, if you were the holiest that ever wore beard or told bead, you shall scarce prevail on me to hold this road tonight» [5: 175]. Перекладач оминає словосполучення «wore beard or told bead» (який коли-небудь носив бороду та читав молитви), замінюючи більш виразний мовний засіб на нейтральний, внаслідок чого знижується прагматика тексту: «Ну, сэр отшельник, будь ты хоть рассвятой, не заставишь ты меня пуститься ночью по такой дороге» [6: 187].

Зазначимо, що було виявлено велику кількість випадків, коли авторка перекладу С. Бекетова привносить емоційно-оцінну конотацію в російський текст. Таким чином посилюється експресивність перекладу та збільшується перлокутивний ефект під час сприйняття того чи іншого образного вислову. Варто звернути увагу на такі варіанти інтерпретації: «garnish from French troubadours» («выкрутасы французских трубадуров»); «thy tongue outruns thy discretion» («попридержи язык»); «lifting his eyes in the way of affection» («дерзнул поднять влюблённые глаза»); «a truce to thine insolence, fellow» («перестань грубить, нахал») та інші.

Особливу складність викликає переклад стилістично забарвленої лексики. В цьому випадку на перший план висувається маркування стилю текстових фрагментів, а експресивний компонент є результатом стилістичного забарвлення. На сторінках історичного роману ми зустрічаємо застарілу лексику, архаїзми, яким притаманне важливе прагматичне значення, оскільки вони мають особливий колорит і можуть розглядатися як стилістичні прийоми. Дослідження показує, що в російському перекладі книжна, застаріла лексика зустрічається значно рідше, ніж в оригіналі. Так, стилістика художньої мови перекладу дещо знижена за рахунок часткової втрати архаїзмів, діалектизмів, високих книжних висловів. Проте перекладачу вдалося, на наш погляд, досить вдало заповнити ці стилістичні втрати за допомогою компенсації рівноцінними еквівалентами, наявними в арсеналі російської мови. Авторка перекладу спромоглася зберігти прагматичний ефект, відтворити атмосферу епохи, передати стиль, характерний для історичного роману. Наприклад, С.Бекетова так перекладає наступні вислови: «singular appearance» («диковинная внешность»), «evening meal» («вечерняя трапеза»), «insolence of the peasant» («дерзкий простолоудин»), «this is better and better» («час от часу не легче»), «hurl» («мужлан»), «I marvel, worthy Cedric» («дивлюсь я вам, достопочтенный Седрик»).

Окрім експресивно насичених лексичних одиниць, посилюють прагматичний ефект перекладу синтаксичні засоби: «A crowd of conflicting emotions seemed to have occupied Cedric and kept him silent during this discussion» [5: 56]. В російському варіанті: «В душе Седрика поднялся такой вихрь противоречивых чувств, что он не в состоянии был проронить ни слова во время этого спора» [6: 77]. Так, С.Бекетова в перекладі замінює прямий порядок слів інверсійним, сурядний зв'язок – підрядним. Це увиразнює відтворення складного душевного стану одного з героїв і посилює комунікативний ефект.

Необхідно сказати кілька слів про фразеологічні одиниці, які відіграють особливу роль у створенні мовної картини світу. Їх природа пов'язується з фоновими знаннями носіїв мови, культурно-історичними традиціями народу. Аналіз особливостей перекладу фразеологізмів,

які зустрічаються на сторінках роману «Айвенго», показав, що поширеним методом перекладу даних засобів є добір фразеологічних еквівалентів або тотожних російських фразеологізмів. Завдяки такому перекладу («Our heads are in the lion's mouth», «попали мы в львиную пасть»; «sage seemed to sit heavy on his brow», «лицо его омрачено глубокой печалью») в російському тексті зберігається образність і комунікативно-прагматичний ефект відповідних фрагментів оригіналу. Іноді перекладач використовує фразеологічний еквівалент з яскравою емоційно-оцінною конотацією, що збільшує експресивність тексту перекладу: «could enable you to bear your corslet within a month» («не в силах поставити вас на ноги скорее, чем через месяц»), «folly will show a clean pair of heels» («глупость даст тягу»). Обрані автором перекладу еквіваленти належать до розмовної лексики, їм властива більш яскрава експресія. Використання даних російських фразеологізмів посилює вплив висловлювання на читача, хоча під час перекладу фрагментів частково втрачаються реалії.

Наше невелике дослідження виявило, що під час інтерпретації художній твір, в даному випадку історичний роман «Айвенго», зазнає культурного впливу тої мови, якою здійснюється переклад. Автор перекладу, який намагається передати стилістичні особливості оригіналу, зберегти його національний та історичний колорит, часто вимушений відхилитися від семантичної тотожності, враховуючи те, що учасники комунікативного процесу по-різному розуміють текст. Крім того, перекладач – це співавтор, який інколи вилучає або додає слова з експресивним компонентом значення, що часом призводить до відхилень, трансформацій. Проте, оцінюючи переклад, навряд чи варто розглядати ці трансформації як порушення загальновідомої вимоги «вірності тексту». Відповідність оригіналу в художніх текстах, перш за все, виражається в досягненні наміченого автором ефекту, в збереженні запрограмованого в тексті повідомлення. Аналіз фрагментів перекладу і відповідних частин оригіналу роману В.Скотта показав, що виявлені експресивні та стилістичні розбіжності між ними обумовлюються як часовими, соціокультурними обставинами, так і суб'єктивною інтерпретацією перекладача. Ресурси російської мови дозволили автору перекладу посилити або послабити його комунікативно-прагматичний ефект та відтворити виразну експресивну і стилістичну своєрідність оригіналу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бублейник Л.В. Проблематика художнього перекладу. Навчальний посібник зі спекурсу / Л.В. Бублейник. – Луцьк: Волинська мистецька агенція «Терен», 2009. – 68 с.
2. Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода / В.Н. Комиссаров. – М.: Международные отношения, 1980. – 166 с.
3. Райс К. Классификация текстов и методы перевода // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике: Сборник научных статей / Катарина Райс. – М.: Международные отношения, 1978. – 232 с.
4. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика / Я.И.Рецкер. – М.: Международные отношения, 1974. – 216 с.
5. Scott W. Ivanhoe / Walter Sott. – London: Penguin books, 1994. – 527 p.
6. Скотт В. Айвенго / Пер. с англ. Е. Бекетовой / Вальтер Скотт. – Кишинёв: Лумина, 1968. – 519 с.
7. Швейцер А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты / А.Д.Швейцер. – М.: Книжный дом «Либроком», 2012. – 216 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Олійниченко – кандидат філологічних наук, викладач кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова.

Наукові інтереси: специфіка перекладу історичного роману, проблема еквівалентності та адекватності перекладу, особливості засобів характеротворення.

ДО ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ЛІТЕРАТУРНОГО ТЕКСТУ В КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Петро ОСИПОВ (Миколаїв, Україна)

Стаття присвячена особливостям літературного тексту в процесі міжкультурної комунікації. Вказується на відмінність цього типу тексту від не-літературного, а також на його характерні ознаки, культурно-понятійні категорії та взаємозв'язок між відправником тексту та адресатом.

Ключові слова: адресант, адресат, категорія, літературний текст, між культурна комунікація, інтерпретація, культура.

The article deals with the particularity of a literary text in the process of intercultural communication. It is also pointed out to the differences of this type of text compared with that of non-literary one as well as to its characteristic features, cultural categories and intercourse between the sender and addressee.

Keywords: addressee, category, literary text, intercultural communication, sender, interpretation, culture.

Процес перекладу, що виник у період формування різних мов і який має тисячолітню історію, позначений постійними зусиллями, спрямованими на подолання мовного бар'єру в різних сферах людського спілкування – економічній, політичній, соціальній тощо. Без посередницької функції перекладу неможлива передача інформації у царині філософії, науки, літератури, релігії, спорту. Вивчення перекладу як предмета і як окремої галузі науки приводить часом до відмінного, а інколи – несумісного розуміння окремих напрямів і теорій перекладу.

Аналіз останніх досліджень феномену і процесу перекладу [8:71-93; 10:15-51; 11] свідчать про те, що дане питання ще далеко не вичерпало своєї проблематики, оскільки навіть у визначеннях процесу його дослідження варіюються такі вирази як: англ. theory of translation, translation theory, translation science, translation studies, translatory; нім. Übersetzungswissenschaft, Übersetzungstheorie, Translationslinguistik, Translationswissenschaft, Translationstheorie, Translatologie, Translatodik та ін.

У процесі перекладу одним із визначальних є поняття культури, що найтісніше пов'язане з проблемами інтеркультурної трансференції та інтеркультурної комунікації [2; 4; 12; 3]. Текст перекладу самотній не лише тому, що він складається із системи мовних знаків, що актуалізують можливості іншої мовної системи, але і тому, що мовні одиниці відповідним чином полі культурно об'єднані. Вказуючи на невідповідність між вихідним текстом / культурою і цільовим текстом/ культурою перекладач стикається з проблемою: на яку з культур, вихідну чи призначення, має бути орієнтований його переклад. Літературний переклад є, таким чином, справою міжкультурної комунікації (МК), що відбувається не лише безпосередньо між автором вихідного тексту і реципієнтом, але і за участю в ній третьої особи – перекладача.

Не існує жодного сумніву, що компетенція перекладача, як і будь-яка інша форма компетенції, базується на реальних знаннях. Психологія пізнання вбачає принципові розбіжності між епістемологічними та процедурними знаннями. У царині перекладу епістемологічні знання охоплюють мовні, позамовні (екстралінгвістичні), соціо-культурні, ситуативні та текстофахові знання. Щодо процедурних знань, то вони є певною інтенцією реалізувати епістемологічні знання, тобто трансформувати їх відповідно до ситуації у процесі перекладу.

Розуміння тексту перекладачем передбачає знання ним історії, соціально-політичної формації, релігійних переконань, культурно й ситуативно зумовлених зразків мовленнєвої діяльності в рамках «вихідної культури», а також обізнаність щодо питань синтаксису та семантики «вихідного тексту». Кожний переклад утворює новий динамічний зв'язок і слугує міжкультурним перенесенням тексту в тій мірі, наскільки він враховує культурно-специфічні особливості мови, а також ситуацію й об'єкт перекладу. Факторами, що заслуговують на увагу перекладача, виступають, з одного боку, об'єктивні реалії цільової культури, а, з іншого,- система, що торкається кола читачів, їх досвіду, інтересів, норм поведінки, традицій, форм свідомості, емоційно-психологічної та моральної сторони і т.і..

Відповідність/невідповідність перекладу детермінована комунікативною ситуацією, в якій перебуває перекладач. Найважливішою передумовою досягнення адекватності перекладу має бути холистичний підхід до тексту, де значення конститuentів може бути визначено лише у контексті. При цьому текст сприймається як ціле і таким же цілісним має бути переклад [5; 9]. Під цим кутом зору, а також із позиції герменевтики перекладач розглядає відмінності між культурою вихідної й цільової мов.

Як відомо, якість літературного перекладу є не завжди безперечною [7]. Це можна пояснити не лише відсутністю теоретичних знань і міжкультурної компетенції перекладача, але і зовнішніми (екстралінгвістичними) факторами, на які він не має жодного впливу. Розглядаючи переклад як процес і як результат, укажемо на деякі проблеми:

- 1) проблеми, що пов'язані зі специфікою вихідного тексту (з урахуванням особливостей індивідуального стилю і виразних засобів мови);
- 2) прагматичні проблеми перекладу, що виникають на основі контрасту екстратекстових факторів обох мов;
- 3) культурно-специфічні проблеми перекладу;
- 4) контрастивно-лінгвістичні проблеми, що пов'язані з особливостями структури вихідного і цільового текстів.

Основним положенням процесу перекладу з урахуванням його ментально-психологічного і лексико-психологічного факторів, а також лексико-семантичних особливостей може слугувати розуміння тексту як певної творчої дії, спрямованої на вихідний текст, який повинен бути перекладений, та цільовий текст, на який здійснений переклад. При цьому процес перекладу сприймається завжди функціонально й тематично окресленим; він відбувається свідомо, планомірно, реалізуючи своє головне призначення: забезпечення необхідною інформацією й встановлення комунікації між представниками різних мов і культур. Особливо важливим у процесі перекладу є прагматичний аспект, який визначає для кого і з якою метою здійснюється переклад [8; 13]. При цьому цільове призначення тексту може також змінюватися.

Говорячи про ситуацію перекладу технічних та наукових текстів, з одного боку, і літературних – з іншого, вкажемо, чим відрізняються літературний текст від не – літературного(спеціального), а також які проблеми виникають, коли літературний текст передається представникам іншої культури. Слід зазначити, що літературні тексти відрізняються особливими властивостями, наявність і дія яких може бути проаналізована також у перекладах, при чому тут йдеться не про саму статичну оцінку еквівалентності чи адекватності а про динамічні варіанти перекладу [6]. У цьому плані важливе значення має цільова установка перекладу, оскільки реалізація постулату «еквівалентності» й «адекватності» не завжди є беззаперечною. Виникає питання: яким чином при роботі над літературним текстом перекладач може відійти від індивідуально-перекладацької інтуїції й отримати, принаймні, інтерсуб'єктивну уяву про нього.

Дослідження процесу перекладу вказує на транскордонний характер зв'язку між двома мовами, літературами й культурами [1]. Літературний переклад сприймається як інтегральна інтерпретація літературного тексту в другій мові, або, принаймні, не як метамовна, а мовно-літературна інтерпретація.

Спробуємо визначити окремі ознаки літературного текст, які слугують підґрунтям того, що при перекладі у межах певної культури вони фактично потребують іншого підходу, ніж не-літературні. Ці ознаки, що можуть бути позначені ключовим словом «літературність» (англ. *literacy*; нім. *Literarität, Literazität*) визначимо як елементарні компоненти простої моделі комунікації, а саме: відправник/адресант повідомлення (інтенція) – отримувач/адресат – референт/денотат – код повідомлення – характер дії/впливу. Продовжуючи аналіз моделі, дамо коротку характеристику її складовим.

Відправник/адресант. Відправник літературного тексту спрямовує свої зусилля не на обов'язкову (буквальну) передачу реальної дійсності, а посилає адресату опосередковано свій погляд на неї. Текстова віддзеркалення дійсності доповнюється елементами експресії. Емотивна функція мови виражена більш чітко ніж диференційна.

Отримувач/адресат. Літературний текст спрямовано на отримувача, очікування якого зумовлені його літературним досвідом. Адресат повинен володіти так званим «літературним кодом», тобто мати певний інвентар мовних знаків і правил, що допомагають йому розкривати літературні тексти. При цьому він спирається на відповідні системи/схеми інтерпретації, за допомогою яких експлікується також сигніфікативне значення тексту.

Референт/денотат. Літературні тексти часто торкаються предметів і речей, котрі не завжди відповідають реаліям конкретної культури. Усталена думка про те, що переклад літературного тексту вихідної культури залишається також літературним текстом у цільовій культурі і наскільки можливо точно передає суть речей, в окремих випадках не підтверджується. Тому процес перекладу і власне переклад можуть зумовлювати певні зміни у цільовій культурі.

Код повідомлення. Мовна будова літературних текстів доповнюється їх «власним значенням» – конотативним, експресивним, естетичним, художнім – що допомагає краще зрозуміти інтенцію адресанта. До літературного коду відносяться також усталені форми літературних жанрів [9].

Характер дії. Внаслідок використання в тексті елементів кода, а також враховуючи їх відношення до окремих культурно-специфічних характеристик, можна говорити про особливий (напр., естетичний чи політичний) характер або «власну цінність» тексту. Слід зауважити, що при аналізі літературних текстів часто поза кутом зору залишаються такі інтракультурні фактори як середовище (медіум), а також місце, час і привід до дії, що відіграють певну роль для перспективи перекладу, оскільки несуть у собі культурно-специфічні риси як вихідної, так і цільової ситуації.

Порівнюючи характерні ознаки літературних текстів з їх аналогами в не-літературних текстах, можемо констатувати, що жодна з ознак, взята окремо, не є достатньою для визначення ступеня літературності. У цьому контексті доречно, на наш погляд, говорити про текстову прагматику, яку в певній комунікації визначають як відправник, так і отримувач. Правила перекладу засвідчують, що коректність перекладу можлива лише з урахуванням поля (ступеня) компетентності адресата. Відповідно до цього, літературність тексту має культурно-специфічний характер, у разі якщо цей текст визначається відношенням між інтенцією відправника й очікуванням отримувача.

Аналіз широкого спектра процесу перекладу уможливило виокремити найбільш типові ознаки міжкультурної, літературної комунікації, сформулювавши їх у коротких висновках.

1. Перекладач, відповідно власному сприйняттю вихідного тексту, передає не інтенцію відправника, а свою інтерпретацію, яку отримувач цільового тексту сприймає, у свою чергу, як інтенцію відправника.

2. Функція перекладу полягає в інтерпретації інтенції відправника, що пов'язано також із рівнем мовної та цільової компетенції, а також з очікуванням отримувача цільового тексту, що має певне культурно-специфічне забарвлення.

3. Ступінь залежності процесу комунікації від культурно зумовленої своєрідності тексту корелює з функціональним призначенням та очікуваною дією. Адекватне розуміння тексту (як вихідного так і цільового) залежить від культурної компетенції та світогляду адресата.

4. Дія засобів структурування тексту залежить від їх кореляції з (літературною) культурою. Процес перекладу сприймається завжди функціонально й тематично окресленим. При цьому він реалізує своє головне призначення: забезпечення необхідною інформацією й встановлення комунікації між представниками різних мов і культур [3].

Таким чином, проблеми розуміння тексту є водночас проблемами розуміння культури, і справжнім перекладачем може бути лише той, хто поряд із глибокими знаннями мови впевнено почуває себе в обох культурах. Саме це й складає квінтесенцію міжкультурної комунікації як окремої галузі науки, що тісно пов'язана з теорією перекладу, соціологією, філософією, психологією, історією, релігією, літературою, етнологією, ступінь пізнання яких визначає рівень міжкультурної компетенції перекладача.

У практичному плані це означає зведення моста між повідомленням чи ідеєю вихідного тексту і комунікацією з представниками інших народів і культурних прошарків, інших соціальних систем, а також мов з відмінною граматичною будовою.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Frank, Armin Paul. Einleitung. In: B. Schultze (Hrsg.). Die literarische Übersetzung – Berlin : Erich Schmidt, 1987.
2. Goodenough, W. Cultural Anthropology and Linguistics // Language in Culture and Society. A Reader in Linguistics and Anthropology. – New York, 1964.
3. Heringer, Hans Jürgen. Interkulturelle Kommunikation.- Francke Verlag Tübingen und Basel, 2007
4. Hinnekamp, Volker. Interkulturelle Kommunikation.- Heidelberg : Grass, 1994.
5. Kade, Otto. Zufall und Gesetzmäßigkeit in der Übersetzung. – Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie, 1968.
6. Levý, Jiri. Die literarische Übersetzung. Theorie einer Kunstgattung – Frankfurt/M : Athenäum, 1969.
7. Nord, Christiane. Textanalyse und Übersetzungsauftrag // Übersetzungswissenschaft und Fremdsprachunterricht. – Goethe – Institut München, 1989.

8. Reiss, Katharina. *Übersetzungstheorie und Praxis der Übersetzungskritik // Übersetzungswissenschaft und Fremdsprachunterricht – Goethe – Institut München*, 1989.
9. Thomas, A. *Kulturstandards in der internationalen Begegnung*. - Saarbrücken, 1991.
10. Snell- Hornby, Mary. *Eine integrierte Übersetzungstheorie für Praxis des Übersetzens // Übersetzungswissenschaft und Fremdsprachunterricht – Goethe – Institut München*, 1989.
11. Stolze, Radegundis. *Übersetzungstheorien*. – Gunter Narr Verlag Tübingen, 2008.
12. Vermeer, H.J. *Translation Today, Old and New Problems*. In: M. Snell- Hornby. *Translation Studies. An interdiscipline*. – Amsterdam/ Philadelphia, 1994
13. Wilss, Wolfram. *Übersetzungsunterricht*. – Gunter Narr Verlag Tübingen, 1996.
- 14.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Петро Осипов – кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри перекладу та німецької філології Миколаївського національного університету імені Василя Сухомлинського.

Наукові інтереси: переклад, літературний текст.

СТИЛІСТИЧНА ТОНАЛЬНІСТЬ ТЕКСТУ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ПЕРЕКЛАДУ

Володимир ПАВЛИК (Івано-Франківськ, Україна)

У статті розглядаються проблеми стилістики тексту. Дослідження виконано на матеріалі текстів глос німецького друкованого видання “Die Welt”. У дослідженні описано проблеми розпізнавання та перекладу інтертекстуальної іронії як елементу тональності тексту.

Ключові слова: тональність тексту, інтертекстуальна іронія, алюзія, глоса.

Problems of text stylistics are considered in the article. The research is based on the material of gloss texts from Die Welt, German print publication. In the article, the problems of recognizing and translating intertextual irony as an element of text tonality are described.

Key words: text tonality, intertextual irony, allusion, gloss.

Тональність тексту мовленнєвого жанру – це складова структурно-функціональної побудови жанрової форми, один із важливих виявів комунікативної прагматики жанру. У тональності, поряд із композиційно-мовленнєвою та архітектоніко-мовленнєвою формами (КМФ і АМФ), на лінгвостилістичному рівні, реалізується сукупність функціонально-комунікативних рис, які визначаються екстралінгвальними чинниками породження текстів мовленнєвого жанру.

Першим системним дослідженням тональної будови тексту стала монографія С.М. Іваненко “Поліфонія тексту”. Дослідниця характеризує тональність як категорію тексту, що виражає інтенцію адресанта в залежності від якостей об’єкта мовлення й ставлення його до цих якостей. Тональність уособлює в собі концентрат експресивних засобів тексту, які застосовує автор у своїй мовленнєвій діяльності з метою відображення сутності предмета викладу і свого особистого ставлення до нього [4: 77]. На даному етапі свого розвитку психологія дає досить обґрунтовану підставу для виділення такої категорії тексту, як тональність, завдяки виділенню емоційного чуттєвого тону і тональностей почуттів. Констатуючі, передбачувальні й узагальнювальні емоції є відповідністю когнітивних процесів, формами яких є КМФ на психічному рівні. Розмаїття тонів тексту, що відбивають розмаїття емоційних тонів, емоцій, почуттів мовними засобами, складають поліфонію тексту [4: 77]. П. В. Симонов називає відображально-оцінну функцію першою функцією емоцій [8: 179]. Проектування емоційної оцінки на рівень тексту дає таку його характеристику, як тональність. Розмаїття оцінок впливає на багатотональність тексту. Зі своєрідності форм оцінки виводиться поліфонія тексту, але не в просодичному значенні, а з позиції стилістики тексту [4: 65].

Визначення терміну “основна стилістична тональність” дає М.П. Брандес, яка розуміє його як загальну емоційну атмосферу висловлення, “загальне емоційне налаштування” [2: 211]. За С.М. Іваненко, ми виділяємо драматично-епічну стилістичну тональність. Вона, як і лірико-епічна тональність, може домінувати в художньому творі, але може бути представлена фрагментарно й лише забарвлювати основну лірико-епічну чи епічну тональності. Різновидами основної стилістичної драматично-епічної тональності розглядаються трагічна тональність, патетична та гумористична як вияв комічного. Складовими гумористичної тональності є іронічна, саркастична та сатирична тональності [4:

255-260].

Одним із видів іронічної тональності є інтертекстуальна іронія. Термін “інтертекстуальність” запровадила 1967 року теоретик постструктуралізму Ю. Кристева, і в найзагальнішому сенсі (як підказує внутрішня форма цього терміна) він означає зв’язок тексту з іншими текстами. Ю. Кристева сформулювала свою концепцію на ґрунті переосмислення відомої праці М. Бахтіна “Проблема змісту, матеріалу і форми в словесній художній творчості”, де автор говорить про поліфонічність літератури і про “діалог” тексту з іншими текстами та жанрами. Ю. Кристева окреслила інтертекстуальність як “текстуальну інтер-акцію, що відбувається всередині окремого тексту” [7: 97].

Поняття “інтертекстуальність” доволі багатоаспектне, і конкретне його трактування істотно різниться залежно від теоретичних та філософських установок, якими керується у своїх розвідках той чи інший дослідник. Спільним для всіх є лише постулат, що кожний текст – це “реакція” на попередні тексти. Найуніверсальніше визначення понять “інтертекстуальність” та “інтертекст” дав Р. Барт: “Кожний текст – це інтертекст; інші тексти присутні в ньому на різних рівнях у більш чи менш упізнаваних формах: тексти попередньої культури і тексти довколишньої культури. Кожний текст – це нова тканина зі старих цитат. Уривки культурних кодів, формул, ритмічних структур, фрагменти соціолектів тощо – усе це поглинуто текстом і перемішано в ньому, оскільки завжди до тексту й навколо нього існує мова. Як доконечна передумова для будь-якого тексту, інтертекстуальність не може зводитися до проблеми джерел і впливів; це загальне поле анонімних формул” [9: 78].

Інтертекстуальну іронію може розпізнати лише так званий “ідеальний читач”, якого У. Еко називає “lettore modello”. Це читач-зразок, а саме читач-ідеал, що здатний простежити за думкою автора і розшифрувати абсолютно всі натяки та підтексти [5: 21]. Інтертекстуальна іронія виникає від зіставлення двох контекстів – “поверхневого” контексту твору якогось іншого контексту, на який натякає автор, тобто в її основі лежить алюзія. Відтак, проблема відтворення в перекладі інтертекстуальної іронії перетинається із проблемою перекладу алюзій.

Алюзію ми трактуємо як “неявне посилання на інший літературний твір або ж твір мистецтва, історичну подію, сучасних діячів тощо” [11: 6]. Дехто з дослідників протиставляють алюзію й цитату як поняття з однієї парадигми. А. Камянець і Т. Некряч зазначають, що, очевидно, в контексті перекладознавства цитату й алюзію доречно протиставляти лише за ознакою явності/неявності посилання і власне цитатою уважати тільки немодифіковану цитату із чітким зазначенням джерела. Якщо ж цитата неявна і до того ж модифікована, то таку цитату в перекладознавчому ракурсі – і особливо в контексті перекладу інтертекстуальної іронії – доцільно розглядати не як власне цитату, а як засіб для створення алюзії – неявного посилання на інший твір, що виконує конкретну функцію [5: 26]. Такого самого висновку доходить і О. Копильна: “Головна умова при відтворенні алюзій – збереження в тексті перекладу їхніх стилістичних функцій у відповідній комунікативній ситуації, що забезпечує адекватність перекладу” [6: 17].

Г. Денисова розглядає функції алюзій і називає їх “інтертекстуальними знаками” чи “інтертекстами”. Зокрема дослідниця розглядає інтертекст “як первинний засіб комунікації” і стверджує, що в цій функції часто використовуються інтертексти, які внаслідок частого вживання втратили в свідомості носіїв мови актуальний зв’язок із джерелом і перетворилися на загальновідомі й загальноприйняті мовленнєві кліше й афоризми [3: 163].

Яскравим представником іронічних газетних жанрів є жанр “глоса”. Глоси відзначаються стислістю, влучністю, чіткістю, гостротою та дотепністю. Предметом глос в загальному є вчинки, події, поведінка, які піддаються критиці. Кульмінацією глоси є її пуант (die Pointe) – це безпосередній, неочікуваний смисл, яким закінчується текст; часто є несподіваною точкою зору стосовно сказаного” [10: 159].

Адресатами жанрової форми “глоса” є люди з вищою освітою та читачі, які займаються вдосконаленням своєї освіти і мають ліберальні політичні погляди. Унаслідок аналізу корпусу текстів ми стверджуємо, що адресат глоси не є пересічним читачем. Його можна охарактеризувати, як “елітного” читача. Людина, яка читає глосу володіє великим багажем знань у різних галузях навколишньої дійсності, розуміється на актуальній (або історичній)

політичній ситуації та проблемах культурного життя. Адресат глоси завдяки високому рівню своєї освіченості в стані відчутти ту іронію стосовно описуваних явищ, які закладаються автором, і отримати від них насолоду. Автори текстів глос німецького видання “Die Welt” часто використовують алюзії як елемент інтертекстуальної іронії. Наприклад, у глосі “Rehakles vs. Ottysseus” Г. Вернер пише:

Seit dem EM-Finale ist evident, dass Rehhagel zu einer anderen mythischen Figur frappierendere Parallelen aufweist als zum proletarischen Schwerstarbeiter Herakles. Nämlich zum listenreichen Odysseus, der, dem intellektuell ambitionierten deutschen Gastarbeiter Rehhagel gleich, ein mutiger Fahrensmann ist, der seine Frau Penelope alias Beate allein zu Haus hat sitzen lassen. Besonders die von Adorno und Horkheimer in der "Dialektik der Aufklärung" als prototypisch für instrumentelle Vernunft exponierte Kyklopen-Episode zeigt, warum Rehhagel als Vexierbild des antiken Musterstrategen taugt. Hatte Rehhagel während des Turniers wiederholt auf dem Status seiner Spieler als Underdogs, zu Deutsch: Niemande insistiert, täuschte Odysseus mit der nämlichen Finte die gefürchteten einäugigen Riesen. In die Hütte (Stadion) von deren gefräßigstem Vertreter Polyphem (Portugal), hatte sich Odysseus mit viel Geschick und Beharrlichkeit durchgeschlagen. Von dem Riesen befragt, wer er sei, entgegnete Odysseus "Niemand". Als sei dieses Understatement nicht Täuschung genug, blendete er Polyphem auch noch mit einem spitzen, glühenden Pfeil (Charistias). So konnte der nunmehr blinde Kyklop seinen Kumpanen gegenüber später nur zu Protokoll geben, niemand habe ihn geblendet, als die seine Schmach rekonstruieren wollten. Adorno jedenfalls wäre stolz auf Ottysseus.

При передачі інтертекстуальної іронії даної глоси перекладач повинен взяти до уваги посилання автора на так звані “прецедентні тексти” грецької міфології. Як зазначає Ф. Бацевич “прецедентний текст – це текст, основними ознаками якого є особлива значущість для окремих особистостей і для значної кількості осіб, а також багаторазове звернення до нього у дискурсі цих особистостей... Прецедентні тексти можна назвати хрестоматійними в тому сенсі, що всі мовці знають їх...” [1: 151-152].

Майстерним прикладом використання алюзій для досягнення іронічного ефекту є текст “Frau Frauentag” журналістки З. Гойн, в якому влучно порушені питання гендерної рівності:

Einmal im Jahr hat Frau Internationaler Frauentag Geburtstag. Dann steht sie morgens vor dem Kleiderschrank und überlegt, was sie anziehen soll. Das hübsche Kostümchen mit den Pumps? Die bequeme Jeans und das Herrenhemd, das sie nach einer heißen Nacht beim Vatertag mitgehen ließ? Oder die lilafarbene Latzhose, die noch hinten im Schrank liegt, weil sie sich einfach nicht von ihr trennen kann? Sie greift nach dem Telefon. Vielleicht sind ja Miss Valentin oder Frau Muttertag eine Hilfe. Obwohl: Die eine ist garantiert wieder verliebt und rät zum Haarreif mit Herzchen, und die andere ätzt irgendwas von "Küchenschürze" und legt bei dem Gebrüll im Hintergrund gleich wieder auf. Nachdenklich sinkt Frau Frauentag auf die Bettkante. Sie würde gern mal wieder einen Frauenabend in einer Kneipe verbringen und bis in den Morgen diskutieren. Über Politik, nicht über Männer oder Windeln. Über eine gerechte Verteilung von Macht und Verantwortung zwischen den Geschlechtern. Egal in welchen Klamotten.

При передачі іронії даної глоси перекладач повинен взяти до уваги посилання автора на згадані у тексті святкові дати, які пов’язані з певними історичними подіями. Власне за допомогою цих алюзій, а також використовуючи лексико-стилістичні засоби персоніфікації, автор намагається досягнути поставленої художньої мети цього тексту, яка повинна бути відображена у перекладі.

Отже, алюзія – це засіб для привнесення в текст додаткового смислу (у тому числі іронії), інтертекстуальна іронія – ефект, що утворюється за допомогою алюзії. Вона виникає при зіставленні двох різних за тональністю контекстів, що містять спільний елемент – фразу, уривок, сюжетну лінію тощо – який служить алюзією метатексту на прототекст. Ефект, що виникає при цьому, залежить від ступеня контрасту між двома контекстами – від легкого відсторонення й заниження тону до цілковитої зміни смислу спільного елемента в новому контексті. Не дивлячись на це, головним завданням перекладача є збереження та передача іронії оригінального тексту.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бацевич Ф. Нариси з комунікативної лінгвістики / Флорій Бацевич. – Львів: 2003. – 278 с.
2. Брандес М.П. Стилистика текста. Теоретический курс: учебник. – [3-е изд., перераб. и доп.] / М.П. Брандес – М.: “Прогресс-Традиция”, “ИНФРА-М”. – 2004. – 408 с.
3. Денисова Г. В мире интертекста: язык, память, перевод. – М.: Азбуковник, 2003. – 298 с.
4. Іваненко С.М. Поліфонія тексту: монографія / С.М. Іваненко. – К.: Видавничий центр КДЛУ, 1999. – 318 с.
5. Кам’янець А. Б., Некряч Т. Є. Інтертекстуальна іронія та переклад. – К.: Видавець Карпенко В. М., 2010. – 176 с.
6. Копильна О. Відтворення авторської алюзії в англо-українському перекладі: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. “перекладознавство” 10.02.16. – К., 2007. – 20 с.
7. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман // Вестник МГУ. – Серия 9. Филология. – 1995. – №1.
8. Симонов П.В. Информационная теория эмоций / П.В. Симонов // Психология эмоций. Тексты. – М.: Московский ун-т, 1984. – С. 178 – 185.
9. Barthes R. Image, Music, Text / [trans. S. Heath]. – N.-Y.: Hill and Wang, 1977. – 220 p.
10. Einführung in die journalistische Methodik [von e.Autorenkollektiv d. Sekt. Journalistik d. Karl-Marx-Univ. Leipzig] – [2., durchges. Aufl]. – Leipzig: Bibliografisches Institut, 1988. – 240 S.
11. Leppihalme R. Culture Bumps: An Empirical Approach to the Translation of Allusions. – Clevedom: Multilingual Matters Ltd, 1997. – 241 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Володимир Павлик – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології та перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Наукові інтереси: стилістика тексту, теорія мовленнєвих жанрів.

ВІДТВОРЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ МЕДИЧНОГО ДИСКУРСУ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Роксолана ПОВОРОЗНЮК (Київ, Україна)

У статті розглядається проблема відтворення елементів медичного дискурсу в художньому тексті. Особлива увага приділена характеристикам креолізованого тексту, відтворенню медичної термінології та експлікативним стратегіям у оригіналі та перекладі.

Ключові слова: медичний дискурс, художній текст, креолізований текст, медична термінологія, експлікативні стратегії, переклад

The article deals with rendering elements of medical discourse in fiction. It focuses in particular on rendering features of the creolized text, medical terminology and explicative strategies of the original text.

Keywords: medical discourse, fiction, creolized text, medical terminology, explicative strategies, translation

Сучасний етап розвитку лінгвістичних студій нерідко описують як той, що відзначається перетином різноманітних дисциплін та аналітичних підходів. Не виникає сумніву й щодо того, як розвивається дискурсивна типологія – експоненціально, залучаючи характеристики досі не пов’язаних дискурсивних форм.

Підходи до аналізу тексту підрозділяються відповідно до приналежності до інтра- та екстра- смислової групи. Інтрасмисловий напрямок включає пошаровий аналіз тексту від поверхневих (лексики, фраз та речень) до глибинних рівнів семантики та прагматики. Екстрасмисловий підхід інтерпретує зміст, виходячи з ролі тексту в соціальному (інформаційному просторі) при його породженні, повторному відтворенні, а отже й перекладі [5].

Таким чином, говорячи про перетин дискурсивних форм, ми неодмінно звертаємося до екстрасмислових підходів у складі перекладознавчого аналізу, здатних охопити не послівні (*word-for-word*), а по-смыслові (*sense-for-sense*) трансформації. Завдяки ним переклад набуває статусу джерела міжкультурної комунікації та сприяє появі гібридних дискурсивних форм.

Відштовхуючись від об’єкта нашого дослідження – медичного дискурсу, дозволимо собі висловити припущення, що жвавий інтерес громадськості до медичної теми пояснюється закритістю медичного світу, оскільки знання фахової підмови виділило лікарів у окрему соціальну групу.

Ореол таємничості навколо лікарської професії створюється також існуванням особливої медичної етики (клятва Гіппократа), специфічних норм поведінки (нерозголошення

лікарської таємниці). Лікарі асоціюються в масовій свідомості з певною владою, що є продуктом превалювання здоров'я серед інших цінностей.

Нерівність соціально-мовленнєвих ролей адресата й адресанта дозволяє кваліфікувати їх як «діалог нерівних», де один учасник комунікації – професіонал, що володіє медичною термінологією, а інший комунікант – пересічний громадянин. У такому діалозі «нерівна соціально-мовленнєва роль за ситуацією збігається зі структурною нерівністю за діалогічною стратегією, яка визначається фахівцем, і в якій непрофесіоналу відводиться залежна реактивна роль» [3:137].

Заповнити комунікативну прірву між очікуваннями непрофесійних адресатів та інтенціями комунікантів-лікарів, до яких ми відносимо інформування пацієнтів, заспокоєння страхів, попередження про необхідність профілактики та формування здорових звичок, покликані науково-популярні ЗМІ, книги та фільми, телесеріали медичної тематики.

У всіх друкованих та теле-продуктах подібного гатунку питома частка спеціальної термінології досить висока, проте термінологічні вкраплення є досить зрозумілими для реципієнтів або за рахунок контексту, або за рахунок пояснень, серед яких превалюють вербальні та візуальні. Вживання ж невідомих пересічній людині термінів також виконує певну стилетворчу функцію. Воно створює ілюзію того, що автор/сценарист нібито впевнений – його аудиторія обізнана в медичній сфері й тому комунікація між глядачем та автором серіалу відбувається на рівних засадах.

Задля ілюстрації наших теоретичних положень ми обрали нещодавно опублікований бестселер Дена Брауна «Інферно» у оригіналі й перекладі українською мовою В.Горбатюка. Одразу впадає в око, що цей роман відноситься до категорії креолізованих текстів, що, за визначенням Анісімової Є.Є., є «семіотичним комплексом, у структуруванні якого використано різні знакові системи, а корпус формується з двох негомогенних частин (вербальної та зображувальної)» [1:71-78]. У ньому присутні діаграми (с.103(141), с.138(185)). – У дужках подана сторінка тексту в українському перекладі. –Р.П), іконічні зображення (с.37(56), 48(70)) та формули (с.293(383)).

Найбільш очевидним фактором, що в очах лінгвістів розмежовує наукові (фахові) тексти й художні (нефахові) тексти, є вживання спеціальної термінології. С.В. Вострова вказує, що «медична термінологія, яка становить медичний дискурс (МД), є сукупністю засобів, що відображають дійсність відповідно до цілей професійної групи» [4:18]. На думку Л. Гофмана, «вживання простих і складних мовних одиниць у науковій прозі визначають: 1) статус учасників комунікації, ситуацію, наміри і стратегії комунікантів, 2) формальні обмеження, 3) зміст та предмет комунікації, 4) наявність та доречність лексичних та граматичних засобів» [цит. за 6:32].

Роман Д.Брауна «Інферно» вшент сповнений медичною термінологією, в якій можна виділити кілька розгалужених тематичних блоків:

1) медико-соціальна термінологія: а) діяльність міжнародних медичних організацій – theWHO, theCDC, fillingbloodbanks, topreventfuturepandemics, б) медичних закладів – ICU, PETscans, triage;

2) клініка захворювань – gangrene, subepidermalhemorrhages, polio, smallpox, typhoid. В окремий підблок ми об'єднали медичні історизми – pestilence, theBlackDeath;

3) мікробіологія (вірусологія) – Ebola samples, specimen tube, to replicate out of control;

4) фармацевтична номенклатура – NoDoz, glucocorticoids, injectionsofmetoclopramide;

Блок медико-соціальних термінів виявився найоб'ємнішим, оскільки містить два тематичні підблоки. Назви міжнародних медичних організацій, що закріпилися в свідомості читачів у вигляді абревіатур (theWHO- ВООЗ), були замінені в українському тексті аналогічними скороченими відповідниками, менш упізнавані – повною назвою (theCDC – Центр з контролю захворювань, theECDC – Європейський центр профілактики й контролю хвороб). Перекладачеві варто було уточнити, що організація theCDC – американський винахід, а його повна назва розшифровується «Центр з контролю та профілактики захворювань США».

Складнішим виявилось завдання відтворити термінологію, що описує діяльність медичних закладів (клінік, лікарень, шпиталів тощо). Частково це можна пояснити

розходженнями в функціонуванні подібних закладів США та України, браком або незбігом найменувань об'єктів та напрямків їх діяльності. Однак саме робота зі складними, з лінгвокультурної точки зору, фрагментами оригінального тексту випробовує розвиненість міжкультурної компетенції перекладача.

З точки зору лексичного наповнення термінологічний підблок «медичні заклади» складала: аббревіатури: ICU (с.16) – відділення невідкладної допомоги (с.30), IV (с.17) – голка крапельниці (с.31), складний іменник, де першим фрагментом виступала аббревіатура: PETscan (с.36) – томографія мозку (с.55), однокомпонентний термін: triage (с.437) – сортування й відбраковування (с.572), anesthesia (с.451) – анестезія (с.591), двокомпонентний термін: admittanceform (с.11) – картка пацієнта (с.22), recoveryroom (с.23) – туалетна кімната (с.37). Цікаво, що іменник machine (с.10) у цільовому тексті відтворений за допомогою терміну «апарат штучного кровообігу» (с.20). Працюючи з аббревіатурами, перекладач вдавався до експлікації.

Брак фонових знань змусив перекладача обрати еквівалент «картка пацієнта» (с.22) замість «облікової картки», що заводиться, щойно пацієнт потрапляє до медичного закладу, та несподівано «туалетна кімната» (с.37) замість «післяопераційної». Більш серйозна помилка була допущена через неправильну інтерпретацію ситуації, описаної в оригінальному тексті:

1) Stunned, Langdon thought back to the elderly Italian woman who had shouted at Sienna – “*L’hai colpito al petto!*” – and made a forceful motion of her fist on her own chest.

I can’t! Sienna had replied. *CPR will kill him! Look at his chest!*

AsLangdon replayed the scene in his mind, he realized just how quickly Sienna Brooks thought on her feet. Sienna had cleverly mistranslated the old woman’s Italian. *L’hai colpito al petto* was not a suggestion that Sienna apply chest compressions ...it was an angry accusation: *You punched him in the chest!* [7:372].

Отетерілий Ленгдон враз пригадав літню італійку, яка закричала на Сіенну: “*L’haicolpitoalpetto!*” – й енергійно тичнула кулаком у власні груди.

«Не можна!» – відповіла Сіенна. – Від штучного дихання він помре! Ви лишень погляньте на його груди!»

У хаосі, що вибухнув тоді довкола, Ленгдон на це навіть уваги не звернув [2:489].

Ми дозволили собі навести досить великий фрагмент не лише для того, щоб показати, як непродумано застосована трансформація вилучення може зашкодити розумінню оригінала, а й роз’яснити причини помилки, що була допущена. Термін CPR відтворюється складним полікомпонентним відповідником «серцево-легенева реанімація» й включає штучне дихання та закритий масаж серця. Вилучивши цілий абзац оригінального тексту, перекладач не звернув увагу на словосполучення chestcompressions (непрямий масаж серця), яке могло б спрямувати його в пошуці влучного відповідника «закритий масаж серця».

У блоці «клініка захворювань» було виділено як одиниці загального значення: disease (с.98, 269, 295), condition (с.342), pestilence (с.45, 145). За необхідності уточнення до одиниці з нейтральним значенням додавався прикметник, що вказував на характер або локалізацію: communicabledisease (с.98) – інфекційне захворювання (с.134), sexually-transmitteddiseases (с. 269) – хвороби, що передаються статевим шляхом (с. 351), fataldiseases (с. 295) – смертельні хвороби (с.387), innerearcondition (с. 342) – захворювання внутрішнього вуха (с.449).

Серед власне назв хвороб та симптомів вирізнялися однокомпонентні терміни: concussion (с.17) – контузія (с.31), gangrene (с.45) – гангрена (с.65), plague (с.104, 145, 154, 382) – чума (с.143, 193, 204, 503), pustule (с.154) – прищ (с.204), двокомпонентні: mildamnesia (с.15) – амнезія середньої тяжкості (с.27), asthmasymptoms (с.99) – симптоми астми (с. 135), subepidermalhemorrhages (с.45) – підшкірні крововиливи (с.65), полікомпонентні: fast-growingcanceroustumor (с.139) – злоякісна пухлина, яка швидко розростається (с.187), GreatPlagueofLondon (с.154) – Велика лондонська чума (с.204), paroxysmalpositionalvertigo (с.342) – пароксизмальне позиційне запаморочення (с.449).

Як бачимо, основними трансформаціями при перекладі термінів даної категорії були транслітерація та калькування (покомпонентне відтворення). Брак фонових знань спричинив появу такої версії оригінальної репліки:

2) ThankGodyoudidn'teatit. Contact dermatitis beats anaphylactic shock [7:260].

Слава Богу, Ви його не з'їли. Бо контактний дерматит призводить до анафілактичного шоку [2:339].

Перекладач не тільки продемонстрував незнання розмовного значення дієслова *toeat* (перемагати, брати гору), а й створив висловлювання, що з точки зору будь-якого читача, дещо обізнаного з медициною, є нонсенсом. Адже контактний дерматит і анафілактичний шок – це супутні прояви алергії, контактний дерматит не може виступати збудником анафілаксії.

Тематичний блок «мікробіологія (вірусологія)» складають найменування вірусів та предикативні висловлювання, що описують їх діяльність у організмі. Підгрупу найменувань складають іменникові словосполучення з лексемою *virus*: *Ebolavirus* (с.434) – вірус геморагічної лихоманки Ебола (с.567), *hantavirus* (с. 434) – хантавірус (с. 567), *awholehostofvirusesknownasoncoviruses* (с. 434) – цілий легіон вірусів, відомих під назвою «онковіруси» (с. 567).

Проаналізувавши лексичний матеріал у нашому розпорядженні, ми пристали до думки С.В.Вострової про те, що в основі опису діяльності вірусів лежить концептуальна метафора «хвороба-війна», де хвороба виступає агоністом, а людський організм – антагоністом [4]. На це вказує як вживання лексем з семантичного поля «військова справа»: *awholehostofvirusesknownasoncoviruses* (с. 434) – цілий легіон вірусів, відомих під назвою «онковіруси» (с. 567), *recruitingtheinvadedcell* (с. 433) – змішуючи її (клітину) таким чином служити вірусам (с. 567). Перекладач успішно передає стилістику оригіналу, послуговуючись ресурсами цільової мови.

Відтворення назв фармацевтичних виробів завжди становило певну проблему, оскільки, якщо не брати уваги вузьку групу загальнопоширених медикаментів (наприклад, *penicillin* (с.461) – пеніцилін (с.591)), вони варіюють в різних країнах через вимоги виробника, маркетингову політику та сертифікаційні реєстри. Тому частіше медикаменти класифікують відповідно до активної діючої речовини (хімічної формули) та їх призначення. Трапляється, що описаний у оригіналі препарат відомий цільовій аудиторії під іншою назвою, на що необхідно зважати перекладачеві.

У романі «Інферно» Д.Брауна зустрічаються як номінації препаратів відповідно до їх призначення: *anti-itchcreamforallergicreactions* (с.273) – препарат проте сверблячки при алергічних реакціях (с.358), складу: *glucocorticoidsorsteroidhormones* (с.99) – глюкокортикоїду, або ж стероїдного гормону (с.135), хімічної формули: *combinationofamitriptylineandchlordiazepoxide* (с.350) – комбінація амітриптиліну та хордіазепоксиду (с.459) та маркетингові назви препаратів, які може розшифрувати пересічний споживач: *abottleofNoDoz* (с.30) – пляшечка кофеїнових пігулок «Ноудоз» (с.46). Англійська фармацевтична номінація натякає на призначення без рецептурного засобу: *Nodoze!* – Не засинай!, однак перекладачеві доводиться перенести оригінальну назву в незмінній формі, здійснивши експлікацію шляхом додавання словосполучення «кофеїнових пігулок».

Недостатня поінформованість призвела до прикрих помилок при відтворенні фармацевтичних назв. Зокрема, в українській традиції термін «глюкокортикоїди» вживається виключно у множині, так само, як і «стероїдні гормони». Важко пояснити, чому перекладач вирішив, що *salaminelotion* (с.370) – це «лосьйон від сонячних опіків» (с.487), адже каламін – це сипуча речовина із заспокійливою дією, що застосовується для зняття подразнень. Персонаж роману страждає від гострої алергічної реакції, тому й змашує обличчя заспокійливим лосьйоном.

Робота з художніми текстами, що містять високу питому вагу медичних термінів, вимагає не тільки майстерного володіння словом і правилами застосування перекладацьких трансформацій, а й особливого різновиду компетенції з переважанням референційної складової. Перекладач мусить постійно розширювати компендіум своїх фонових знань, читати спеціальну літературу, складати термінологічні глосарії й консультиватися з фахівцями у сфері медицини. Це в перспективі дасть змогу уникнути прикрих помилок і забезпечить адекватне відтворення стилістичних особливостей оригіналу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Анисимова Е.Е. Паралингвистика и текст (к проблеме креолизованных и гибридных текстов) / Елена Евгеньевна Анисимова//Вопросы языкознания. – 1992. – №1. – С.71-78.
2. Браун Д. Инферно (Переклад з англійської Володимира Горбатька)/Ден Браун. – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2013. – 606 с.
3. Винокур Т.Г. Говорящий и слушающий. Варианты поведения/Татьяна Григорьевна Винокур. – М.: ЛКИ, 2007. – 178 с.
4. Вострова С.В. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні особливості сучасного англомовного медичного дискурсу (на матеріалі медичних текстів з проблематики ВІЛ/СНІДУ): Дис...канд. філологічних наук: 10.02.04/ Світлана Володимирівна Вострова: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2003. – 208 с.
5. Ильинова Е.Ю. О соответствии художественной формы дискурсивной традиции лингвокультуры/Елена Юрьевна Ильинова. // Вестник ВолГУ. – Серия 2: Языкознание.- 2005, №4 -. [Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://cyberleninka.ru/article/n/o-sootvetstvii-hudozhestvennoy-formy-diskursivnoy-traditsii-lingvokultury>.
6. Макеев К.С. Жанрові особливості фармацевтичних текстів у німецько-українському перекладі): Дис...канд. філологічних наук: 10.02.16/ Костянтин Сергійович Макеев: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2009. – 237с.
7. Brown, Dan. Inferno/Dan Brown. – N.Y, London, Toronto et al.: Doubleday, 2013. – 465 pp.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Роксолана Поворознюк – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: медичний переклад, зіставна лінгвістика, дипломатичний дискурс.

**НАВЧАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНОЛОГІЇ ФАХОВОГО
НІМЕЦЬКОМОВНОГО ТЕКСТУ**

Олена РОМАНЕНКО, Зоя ГУМЕНЮК (Київ, Україна)

В даній статті йде мова про термінологічні особливості навчання перекладу спеціальних німецькомовних текстів з економіки та бізнесу.

Ключові слова: компонент термінологічної системи, номінативна функція, прийоми роботи, фахова комунікація, мовна інтерференція, міжнародна торгова термінологія.

The paper deals with terminological peculiarities of teaching translation of professional economic and business German texts.

Key words: terminological system component, nominative function, working methods, professional communication, language interfered, international trade terminology.

Сучасне економічне міжнародне співробітництво і міжнародна комунікація викликали зростаючий інтерес до вивчення іноземних мов. Однак з основних проблем у цьому плані – це проблема позитивної мотивації, тобто прагнення студентів немовних ВНЗ до практичного оволодіння спеціальної інформації з фахового предмета як засобом спілкування у професійно-ділових ситуаціях. Ці функції, як відомо, реалізуються через організацію навчального процесу з іноземної мови, а також через зміст самого навчального матеріалу, зокрема бізнесово-економічних текстів зі спеціальною термінологією.

Термінологія будь-якої галузі знань чи професії – це не довільна сукупність окремих слів, словосполучень, символів, а певна достатньо визначена система, тому що незалежно від своєї структури термін має своє значення як компонент певної термінологічної системи. Термін має бути назвою спеціального поняття і в цьому його головна номінативна функція, не менш важливою його функцією є також відображення змісту поняття, а тому вимоги, які ставляться до термінів зводяться до таких принципів: фіксований зміст, точність, стислість, брак синонімів, семантизуючі властивості.

Фіксований зміст і брак синонімів визначають точність і стислість термінів. Це означає, що будь-який термін у певній парадигмі понять повинен мати обмежений зміст і не залежати від контексту. Полісемія, тобто багатозначність терміна, якщо вона виявляється в одній парадигмі понять – це найбільш істотний недолік термінів, здатного руйнувати структуру його смислових ознак і позбавити його систематизуючих властивостей.

Одна з причин полісемії – обмеженість словникового матеріалу порівняно з кількістю термінологічних понять, а в підручниках – прагнення авторів спростити текст і вивести його на рівень загального розуміння, пояснюючи це обмеженим лексичним мінімумом, який повинен знати студент.

Так працюючи з економічними текстами, студенти легко перекладають прості економічні терміни з латинською та німецькою основами, безпосередньо транслітеруючи їх українською мовою, як наприклад: *investieren, das Material, der Manager, das Depositum, die Sphäre, der Konkurs, die Konkurrenz, die Konsolidation, der Container*.

Ці терміни однозначні і залежать від контексту. Крім того, вони легко транслітеруються українською мовою і студенту достатньо знати їх прямий зміст.

Але коли ці терміни вживаються у виразах звичайної розмовної мови і у виразах професійних бізнесових текстах, то ми маємо справу з таким явищем як зовнішньомовна і внутрішньомовна інтерференція. Наприклад:

1. Термін «інвестувати кошти в цінні папери» в розмовній мові перекладається як „*in Kapital Wertpapieren anlegen*“ в фаховій мові „*Kapital in Wertpapieren invertieren*“; здійснювати інвестиції – в розмовній мові переклад „*die Investitionen durchführen*“, в професійній „*die Investitionen tätigen*“.

2. **Заготовити матеріал** –

a) *das Material vorbereiten* (розмовна мова)

b) *das Material beschaffen* (професійна мова).

3. **Постачати матеріал** –

a) *das Material beistellen* (розмовна мова)

b) *das Material beiliefen* (професійна мова).

При перекладі текстів треба звернути увагу на таке явище як лінгвістична інтерференція. Термін «інтерференція» виник в електроніці, що означає накладання однієї радіохвилі на іншу і створення перешкод в передачі та прийнятті сигналів.

Що означає цей термін в лінгвістиці? – Вперше цей термін вжили вчені Празького лінгвістичного гуртка. Інтерференція (від лат. *Inter* – межа і *ferio* – торкаюсь, ударяю). Це вплив однієї мови на іншу та взаємне проникнення двох мов на різних рівнях, що сприймається як іншомовний акцент і є відхиленням від стандартів рідної мови, мовленнєвою помилкою. Це вплив рідної мови на чужу і чужої на рідну [5: 345].

Аналіз явищ інтерференції показує, що вона може проявлятися на всіх мовних рівнях в усіх мовних аспектах, тобто там, де контактують системи що мають структуру розходження.

Інтерференція може бути внутрішньомовною і зовнішньомовною (тобто міжмовною).

Приклад зовнішньомовної інтерференції:

1. В українській мові є слово «доба». В німецькій мові таке слово не існує, але існує поняття „*Tag und Nacht*“.

2. В українській мові кажуть «Я хочу їсти» – в німецькій мові так не кажуть. А кажуть „*Ich habe Hunger*“ або „*Ich bin hungrig*“.

Приклад внутрішньомовної інтерференції:

Der Baustein –

a) будівельний камінь (у розмовній мові)

b) функціональний вузол (в електроніці).

Так при перекладі текстів з економіки треба звернути увагу студентів на інтерференцію таких термінів як *das Bedürfnis* (nach D.) і *der Bedarf* (an. D) – обидва терміни перекладаються як «потреба».

Але *das Bedürfnis* – це тільки бажання, яке ви хотіли б задовольнити, але не завжди є змога це зробити, наприклад: Людина має бажання купити автомашину, але грошей нема. Коли людина має гроші, щоб задовольнити це бажання, то тоді вона має „*einen konkreten Bedarf*“ і вона може здійснити покупку в автосалоні, тобто термін „*der Bedarf*“ охоплює всі бажання. (*Bedürfnisse*), де існує купівельна спроможність. Тут маємо справу з внутрішньомовною інтерференцією. Але існує ще й міжфахова інтерференція. Наприклад: слово „*der Kern*“ у звичайній техніці воно значить «стержень», в електроніці «ядро» (атом), у мікроелектроніці це «кристалик»: (*der Salzkern*) – кристалик солі.

Студентам неспеціальних факультетів важко дається розмежування виразів звичайної розмовної мови і професійних виразів, термінів бізнесу. Наприклад:

1. *das Dublikat* – дублікат (у розмовній мові). А «дублікат рахунку» буде – *das Rechnungsdoppel* (фінанс);

2. *die Konkurrenzware* – конкуруючий товар (у розмовній мові), *das Konkurrenzartikel* (в бізнесі) або *das Konkurrenzzeugnis* – конкуруючий продукт.

3. Конкурс – *der Wettbewerb* (у розмовній мові), *der Konkurs* – (бізнесі).

Вираз *den Konkurs verhängen* – перекладається – об'явити конкурс на заміщення вакантної посади.

4. Консолідація – *die Konsolidierung, die Konsolidation*. Переклад *die Budgetvereinigung* (у розмовній мові) *die Budgetkonsolidierung* (в бізнесі).

5. Контракт – *der Vertrag, der Kontrakt; einen Vertrag abschließen* (у розмовній мові), *einen Vertrag kontrahieren* (в бізнесі).

a) Термін *verletzen* – поранити, образити (у розмовній мові), *einen Vertrag verletzen* – порушити умови контракту(в бізнесі);

b) розторгнути контракт – *den Vertrag versagen* – (у розмовній мові) але в бізнесі – *vom Vertrag zurücktreten*, або *einen Vertrag kundieren*.

6. Зрощування капіталів – *die Verflechtung* – переплетіння (у розмовній мові), *die Kapitalverflechtung* – зрощування капіталів (в бізнесі).

Слід звернути увагу на багатозначність перекладу слова «термін» (срок) – *der Termin, die Frist, das Ziel*.

a) *die Frist der Warenbelieferung vereinbaren* – домовлятися про терміни поставки;

b) *die Zahlungsziel überschreiten* – не дотримуватися терміну.

7. Погашення оплати – *die Bezahlung* (у розмовній мові); *die Endfälligkeit* (в бізнесі).

За відсутністю надійних словників, незрозумілість і складність для перекладу становлять для студентів складні слова, що характерні для німецької мови, де в одному терміні з'єднуються декілька слів. Слід звернути увагу, що основним словом (Grundwort) є останнє слово, а ті, що стоять попереду є лише детермінантами (Determinante), тобто пояснюють його. Наприклад: *die Devisendeckungsbescheinigung* – сертифікат валютного покриття; *der Familienlastenausgleich* – всі види допомоги і дотацій сім'ям; *der Faustpfandkredit* – кредит під заклад рухомого майна; *der Fortschreibungsbescheid* – довідка про зміну майнового цензу; *die Frachtfreiheit* – свобода перевезень.

Абревіатурні терміни також складна річ для перекладу. Їх важко запам'ятати і їх можна перекладати при наявності повного контексту. Наприклад: в Німеччині прийняті наступні терміни: *ab Werk/ab Lager* – всі витрати несе покупець; *frei Haus/frei Lager dort* – поставщик бере на себе всі фрахтові витрати.

Слід врахувати, що існують міжнародні умови поставки у відповідності з «ІНКОТЕРМС».

Що таке «ІНКОТЕРМС» – (англ. – international commerce terms) міжнародні правила в форматі словника, які забезпечують однозначне тлумачення використуваних торгових термінів в області зовнішньої торгівлі, перш за все відносно франко-місця переходу відповідальності від продавця до покупця. Міжнародні торговотерміни являють собою стандартні умови угод міжнародної куплі-продажі, як визначені заздалегідь в міжнародно призначеними в документі. Ці правила вперше були опубліковані у 1936 році Міжнародною торговою палатою, часто робились поправки і доповнення. Останні поправки були у 2010 році.

В «ІНКОТЕРМС – 2010» визначені 11 термінів, 7 з них застосовуються до будь-якого виду транспорту основного перевезення і 4 терміни виключно до морського транспорту, наприклад:

1. **EXW** (англ. ex Works) – франко-склад, франко-завод, товар забирається покупцем з указанного в угоді складу продавця, оплата експортного мита йде в обов'язок покупцю.

2. **FCA** (англ. free carrier) – франко-перевізник, товар доставляється основному перевізнику заказчика, до вказаного в угоді терміна відправки, експортне мито платить продавець.

3. **DAT** (англ. delivered at plant) – цей термін введений лише в 2010 році який об'єднує декілька термінів за рішенням «ІНКОТЕРМС-2010». Цей термін значить: поставка на місце призначення в указаній угоді; імпортне мито і місцеві податки платить покупець.

4. **FOB** (англ. free on board) – товар відвантажується на судно покупця, перевантаження оплачує продавець.

Всі скорочення важко запам'ятати, але для перекладу треба уявити останні вимоги «ІНКОТЕРМС-2010»:

Категорія **E** – це відвантаження;

Категорія **F** – основне перевезення не оплачується продавцем.

Категорія **C** – основне перевезення оплачується продавцем.

Категорія **D** – доставка.

Велику роль в роботі перекладача відіграє вміння швидкого користування потрібними словниками, володіння необхідними мінімумом термінів. При багатозначності слів грають роль вміння знайти потрібне для даного контексту значення, пізнавати і перекладати граматичні форми і конструкції, вміння перекладати складні речення, яких досить багато в науково-технічній літературі.

Сформованість у студентів цілісної системи уявлень про лінгвістичну інтерференцію дає можливість правильного перекладу і повнозначної комунікації.

В методиці викладання необхідно встановити подібність і різницю між мовами, які контактують на всіх рівнях. При перекладах економічних текстів з фінансо-бізнесової тематики слід врахувати основні принципи, які регулюються в термінах «ІНКОТЕРМС-2010», де кожен термін визначається аббревіатурою, де перша буква вказує на перехід зобов'язань від продавця до покупця.

Отже, наші рекомендації є частиною тієї великої роботи над формуванням у студентів навичок перекладу науково-технічних текстів, де слід враховувати інтерференцію в українській та німецькій мовах і в розмовній німецькій мові та в технічній німецькій мові, а також специфіку перекладу науково-технічної термінології.

Переклад науково-технічної літератури дозволяє слідкувати за розвитком зарубіжної науки і техніки, здійснювати обмін науково-технічною інформацією.

Ми не ставимо собі завданням охопити й передбачити рішуче всі випадки, які можуть зустрітися при перекладі. Показуючи прийоми роботи, які мають загальне значення, ми висвітлюємо окремі приклади, на основі яких можна було б самостійно вирішити певні завдання, що сприяють формуванню професійної компетенції і готовності майбутнього працівника до роботи.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бим М.Л. Некоторые проблемы современного обучения иностранным языкам. // ИЯШ. – 2001. – №4 – С. 5-8.
2. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие // Новое в лингвистике. Вып. 6. Языковые контакты. – М., 1972. – С. 25-60
3. Газета „Die Zeit“ – Wochenzeitung für Politik, Wirtschaft, Wissen und Kultur. № 47, 48, 49, 28. November 2013.
4. Никифорова А.С. Немецко-русский словарь по бизнесу, М. «Цитадель ТРЕЙД» 2003. 440 с.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К. 2006. – 716 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Олена Романенко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови Національного технічного університету України «КПІ».

Наукові інтереси: проблеми фахового перекладу, методика викладання іноземних мов.

Зоя Гуменюк – старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови Національного технічного університету України «КПІ».

Наукові інтереси: методика викладання іноземних мов та проблеми фахового перекладу.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ТЕКСТОВ БИЗНЕС-ДОКУМЕНТАЦИИ: КОНТРАКТ КАК ОДИН ИЗ ВИДОВ ДЕЛОВЫХ БУМАГ

Ольга СЫТЕНКО (Горловка, Украина)

У статті розглянуто один з найскладніших типів професійного перекладу – бізнесової документації, особлива увага приділена фаховому перекладу контрактної документації. У статті виявлено та ґрунтовно проаналізовано стильові, функційні, граматичні, лексико-семантичні та синтаксичні особливості текстів контрактів.

Ключові слова: бізнесова документація, юридична термінологія, квалітаивній та компетентний переклад, лексичне сприйняття, конвенції іноземних текстів.

The article deals with one of the most complex and complicated professional translation types – business and legal translation; here contracts are under consideration. It summarizes functional features of an official style of language, investigates peculiarities of translation of contracts, their functional, structural, semantic, grammatical and syntactic aspects.

Keywords: legal documentation, contract, legal terms, qualitative and competent translation, lexical perception, foreign text conventions.

Перевод документов официально-деловой сферы становится неотъемлемой частью современного бизнес мира в связи с расширением и интеграцией международных отношений. Особенно часто приходится сталкиваться международным компаниям с переводом контрактов, коммерческих предложений, инвойсов, разных видов деловых бумаг. Среди документов, которые чаще всего вызывают затруднения при переводе, выделяется контракт.

Контракт (лат. contractus – вместе соединять) – это многозначный термин. В широком смысле слова – это взаимное соглашение двух или нескольких лиц, по которому одно из них или несколько обязываются другим что-либо сделать [2].

С лингвистической точки зрения, контракт – это тип документа, поскольку любое соглашение представляет собой законченный документ, в котором зафиксирована определенная информация. Структурно-семантическая архитектура контракта имеет свои собственные стилистические, лексические и грамматические особенности, такие как клиширование, терминологизация, специфическая лексика и лексические шаблоны, отличается особым построением предложения и т.п. Главные особенности стиля контракта можно свести к следующим: конкретность, краткость, четкость установленной идеи; высокая производительность информации; строгая логика; ясный ритм предложений; акцентирование на главной идее с помощью повторений слова; отсутствие подтекстной информации; специальная система клише и штампов; использование сокращений, общепринятых символов и марок; использование терминов в их прямом семантическом значении; преимущественное использование однозначных слов; разделение текста на главы, параграфы, пункты, часто пронумерованные; использование определенных синтаксических моделей; графическое художественное оформление документа [5]. Главные особенности стиля контракта можно свести к таким аспектам: устойчивая система лингвистических значений в тексте контракта; недостаток эмоциональной окраски; расшифровка характера языка; определенная синтаксическая структура.

Стиль контракта определяет некоторые особенности и методы его написания. Требования к написанию контракта достаточно четкие и унифицированные. Контракты должны быть формальными, полными, ясными, конкретными, правильными и краткими. Формальный контракт требует аккуратности умозаключений и последующей договоренности. Законченность любого контракта предполагает возможность реализации всех существенных фактов, которые имеют отношение к проблеме соглашения. При написании контрактов необходимо придерживаться стандартной английской грамматики, следить за использованием словаря и стилистического ассигнования. Четкость может быть достигнута при помощи простых коротких слов, фраз и параграфов, где стороны, заключающие контракт, объясняют их намерения и задачи.

Компонент, который является тесно связанным с предыдущим, – конкретность. Конкретность контракта – это часть и основное условие правильности оформления любого

юридического документа. Помимо этого, чем больше документ, тем более привлекательным и ярким должно быть его содержание.

Следующие два компонента также существенны. Это – правильность и краткость. Правильность включает необходимое использование грамматики (форму глаголов, существительных, т.д.), использование определенного запаса слов, пунктуацию, необходимость придерживаться особенностей официального стиля. Грамматика должна быть выверена. Краткость достигается при помощи минимального количества слов, которые выражают максимум информации. Используемые слова не должны быть архаичными.

Стиль, однако, не должен быть слишком упрощенным, поскольку это может иметь оттенок неуважения и даже грубости. Рекомендуется использование следующих стилистических приемов, которые могли бы сделать контракты более вежливыми: использование сложно-подчиненных предложений, более предпочтительно, чем использование простых предложений.; использование пассивного залога глагола, а не активного; полные формы слов, а не сокращенные формы, там, где необходимо.

Текстуальное тонирование контрактов представлено нейтральной, лишенной напыщенного языка лексикой с одной стороны, и неофициального или разговорного языка с другой стороны. Поэтому, несоответствующий словарный запас, идиомы, фразовые глаголы недопустимы.

Обе договаривающиеся стороны не должны испытывать трудностей в получении информации, они должны быть в состоянии понять то, что написано. Недоразумения всегда вызваны нечеткостью формулирования мысли, избыточностью информационных фактов либо некорректным использованием лингвистических средств. Это может случиться из-за использования сокращений, чисел, предлогов в большом количестве. Сокращения могут быть очень полезны, так как их легко и быстро писать и читать. Ожидается, что обе стороны должны знать значение сокращений. Если один из партнеров не уверен, что сокращения легко читабельны другой стороной, их использование не рекомендуется. Символ &, что означает на английском языке *и*, используется в некоторых терминах, например: *C&F* (Стоимость и Риск), *C&I* (Стоимость и Страхование). Союз *но* отмечен как # в текстах контракта. Символ № используется вместо слова «число».

Очень часто в контрактах используются латинские сокращения, например *e.g* (например), *et.al.* (и другие), *v.v.* (и наоборот), *i.e.* (то есть); английские сокращения типа *ltd.* (ограниченная ответственность), *Bros.* (братья), *encl.* (приложено), *dols.* (доллары), *etc.* (и так далее).

Использование чисел вместо слов, обозначающих сумму, может создать много проблем. Чтобы избежать возможности непонимания, необходимо оформлять суммы в числовом и буквенном вариантах, при этом доллары (фунты и т.д.) указываются в словах, центы (пенсы и т.д.) в числах только, например, \$ 100.50 (сто долларов и 50 центов); при этом £ (символ фунта) и \$ (доллара) в документах обычно стоит перед суммой.

Грамматический строй любого контракта в целом может быть охарактеризован как довольно простой и формальный. Простой здесь можно назвать используемую грамматику, которая наблюдается в любом юридическом документе, из-за нехватки разнообразных вариантов. Что касается времен глагола, наиболее распространены простые и перфектные времена глаголов, как в активном, так и пассивном залогах. Во многих пунктах их использование – это неотъемлемая часть контракта, например, *After the contract has been signed ...* (Present Perfect, Passive) – *После подписания контракта...*; *Our firm informed the Suppliers that the general conditions were not contained in the order* (Past Indefinite, Active/Passive) – *Наша фирма сообщила поставщикам, что общие условия заказа не выполнены* (Прошедшее неопределенное время, страдательный залог). Сложные аналитические формы глагола, такие как длительное совершенное время никогда не используется. Отличительной чертой контракта является редкое использование прошедших времен.

Одна из специфических особенностей контракта – использование глагола *shall* (будет) [3]. Хотя данный глагол не столь употребим в современном английском языке, в деловой корреспонденции он активен, например, *The Seller upon written consent of the Buyer shall be*

permitted to substitute equipment of comparable quality – При наличии письменного согласия Покупателя Продавец может произвести замену оборудования сопоставимого качества.

Превалирование модальных средств со значением долженствования практически во всех пунктах контракта объясняется тем, что они входят в поле волеизъявления адресанта, ориентированное на изменение экстралингвистической реальности, на установление новых деловых контактов и отношений. Особенно широко использование формы *be to*, которая указывает на обязательства по договоренности [6], например, *The Seller is to take care of and cover expenses for insurance of the equipment under the Contract...* – *Продавец производит страхование оборудования в соответствии с настоящим контрактом...* Комбинация глагола *should* (должна, должен) и инфинитива показывает будущее действие, но с меньшей степенью вероятности. Такое построение фраз происходит в придаточных предложениях, например, *...if a delay in the delivery should exceed 3 months – ...если задержка поставки превысит 3 месяца.*

Одна из самых характерных особенностей делового английского языка – широкое использование неличных форм глагола. Система неличных форм глагола включает инфинитив, *-ing* формы и причастия. Из наиболее часто используемых отглагольных форм в деловых письмах используется инфинитив [1]. Он может служить дополнением к глаголам, существительным и прилагательным.

В каждом контракте есть покупатели и продавцы, и эти слова могут использоваться как с определенным артиклем, так и без него. Однако они всегда пишутся с большой буквы *Buyer – Seller – покупатели, продавцы.*

Контракты представляют большой интерес с лексикологической точки зрения. Словарный запас контракта имеет собственные специфические особенности. Прежде всего, лексика довольно устойчива и унифицирована; слова практически лишены эмоциональной окраски и имеют единственно точное значение. В деловой практике есть определенный набор слов, наиболее употребляемых при составлении текста контрактов, например, *whereas* (принимая во внимание) выражает любую мысль человека относительно того, как контракт начинается. Еще одно составное слово с наречием *where* (где-то) в тексте контракта *whereby* (посредством чего), подразумевает *by which* (который) и относится к существующему контракту, например, *We have concluded the present contract whereby it is agreed as follows... – Мы заключили существующий контракт, посредством чего это согласовано следующим образом ...*

Использование составных слов с наречиями *here/there* (здесь/там) и предлогами также типично для письменного официального стиля языка. Их перевод зависит от значения их компонентов, но не несет принципиального различия в значениях, например, *If shipment of the whole or part is thereby rendered impossible...* (*thereby = by it; by that means; in that connection*) – *Если отгрузка целого или части, таким образом, представляется невозможной ...* (таким образом = этим; этим средством; в той связи).

Hereinafter (В дальнейшем) – очень необходимое слово в контракте для обозначения сторон партнеров, что дает возможность использовать сокращенные названия для договаривающихся сторон, например, *Continental Equipment Plc, Brighton, England, hereinafter referred to as «the Seller», on the one part...* – *Компания Continental Equipment Plc, Брайтон, Англия, в дальнейшем именуемая «Продавец», с одной стороны...*

The aforesaid (Вышеупомянутое) – клише, которое является более предпочтительным в текстах контрактов вместо его менее формальных эквивалентов: *the above-mentioned, the above-written, as was written/said before, and the like* (вышеупомянутое, вышеназванное, как было написано/ сказано прежде и т.п.) [4], например, *The aforesaid documents should contain references...* – *Вышеупомянутые документы должны содержать ссылки ...*

It is understood and agreed (Это понято и согласовано). С одной стороны, это обычно ничего не добавляет, потому что каждый пункт в контракте – обоснованный, понятый и согласованный. С другой стороны, фраза указывает на то, что другие пункты не поддержаны. Включая одно, вы исключаете другое, например, *The prices in this contract are understood and agreed upon* – *Цены в этом контракте поняты и согласованы.*

Assignees and licensees (Представители и лица, имеющие патент) – это важные термины, приемлемость которых зависит от какой-либо точки зрения, например, *Continental Equipment Plc, its assignees and licensees...* – Компания *Continental Equipment Plc*, ее представители и лица, имеющие патент... Такой заголовок предполагает, что данная компания может передать свои права представителям после того, как контракт подписан.

Solely on condition that (Исключительно при условии, что) – это одна из тех фраз, которая используется чаще, чем ее короткие копии *if/only if*, например, *I will buy 1000 barrels solely on condition that Baker delivers them* – Я куплю 1000 баррелей исключительно при условии, что Бейкр предоставит мне их.

Subject to (Подчинено) – немногие контракты обходятся без этой фразы. Корректная фраза должна обстоятельно объяснить вероятные препятствия к условиям реализации контракта, например, *The prices are firm for the duration of the Contract and shall not be subject to any revision...* – Цены остаются неизменными на протяжении всего срока действия контракта и не могут быть пересмотрены...

В словаре контрактов используется много иностранных слов, прежде всего, латинских, таких как *pro rata* (пропорционально), *pari passu* (наравне) *extra* (дополнительный); *inferior* (низший) / *superior* (превосходящий) часто используются, чтобы описать качество товаров. Такие латинские слова как *ultima*, *proxima* теперь являются архаизмами и редко используются.

Очень немного слов заимствованы из французского языка. Самые широко распространенные из них *force majeure* (форс-мажор), который является существенным пунктом почти любого контракта и служит описанием некоторых непредсказуемых ситуаций.

На синтаксическом уровне в текстах данного типа наиболее отчетливо реализуется категория когезии; достаточно широко в качестве приемов, обеспечивающих композиционную целостность контрактного текста, наряду с синтаксическим параллелизмом используются перечисления и повторы. В связи с этим уместно заметить, что в текстах контрактов наблюдаются две противоречивые тенденции, влияющие на синтаксическую структуру документа: а) стремление к усложненному синтаксису, когда в рамках одного предложения заключен максимум информации; б) стремление к членению контракта на абзацы с целью ясного и четкого изложения содержания документа и выделения приоритетных позиций. В соответствии с первой тенденцией составители оформляют предложения, которые отличаются максимальной самостоятельностью и не требуют развитой системы средств межфразовой связи. Вторая тенденция, напротив, ведет к появлению специальных средств связи, объединяющих абзацы-пункты контракта. Повторы и перечисления также могут рассматриваться как стилистические приемы ритмической организации текста контракта, поскольку именно они придают определенную торжественность и официальность изложению.

Итак, за однотипными коммуникативными ситуациями контрактов традиционно закрепляются стабильный лексический состав, унифицированное грамматическое оформление, определенное синтаксическое оформление, поскольку наличие привычного традиционного инвентаря языковых средств способствует адекватному толкованию контрактных условий и оперативному выполнению прагматической установки.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике: Учебное пособие / Ирина Владимировна Арнольд. – М.: Высш. шк., 1991. – 140 с.
2. Чудинов А.Н. Словарь иностранных слов, вошедших в состав русского языка / Александр Николаевич Чудинов. – СПб., Издание В.И. Губинского, 1910. – 992 с.
3. Швейцер А. Д. Перевод и лингвистика / Александр Давидович Швейцер. – М.: Воениздат, 1973. – 280 с.
4. American Heritage® Dictionary of the English Language, Fourth Edition. Publisher: Houghton Mifflin Harcourt, 2006. – 1343 pp.
5. Translation of Legal Documentation // http://www.bravissimo.rs/eng/pravpos_eng.html. Title from the screen.
6. Whitehall, H. Structural Essentials of English / H. Whitehall. – N. Y., 1956. – 264 pp.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Ситенко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри граматики та практики мовлення Горлівського інституту іноземних мов державного вищого навчального закладу «Донбаського державного педагогічного університету».

Наукові інтереси: функціональна граMATика, контрастивна лінгвістика, лінгвістичні моделі перекладу та граMATичні трансформації, проблеми перекладацької еквівалентності та адекватності.

**УКРАЇНСЬКІ ІСТОРИКО-ВІЙСЬКОВІ РЕАЛІЇ
В АНГЛОМОВНИХ ВИДАННЯХ**

Мирослава СЛИВКА (Ужгород, Україна)

Статтю присвячено основним шляхам відтворення семантичних і когнітивних особливостей українських історико-військових реалій віддаленого й недавнього минулого в наукових виданнях. Особливого значення при визначенні обсягу національної специфіки, притаманної конкретному слові в певному дискурсі, набуває фактор лексичної сполучуваності та контекстуальні зв'язки в межах даного тексту. Способи перекладу українських реалій значною мірою залежать від національно-культурної належності перекладача або автора оригінального англійського тексту та прогнозованої читачької аудиторії.

Ключові слова: термін-реалія, переклад, істотко-культурний дискурс.

The paper discusses the major ways of rendering the semantic and cognitive elements incipient in the Ukrainian historical and military terms of distant and recent past in the scholarly publications. The combinability factor and contextual links within a given text turn out to be of primary relevance in determining the scope of national colouring of a particular term within a specific discourse. The ways of rendering Ukrainian realia-terms greatly depend on the ethnic and cultural background of the translator or the author of the original English text and the prospective audience.

Key words: realia-term, translation, historical and cultural discourse.

Дослідження взаємозумовленості наукового й мовного знання та способів їх відображення в мовних одиницях і явищах – одне з актуальних завдань в сучасному перекладознавстві. Національні особливості мовних картин світу найбільш рельєфно виявляють себе на матеріалі текстів історико-культурного дискурсу, що має міжстильову та міжжанрову природу. Філологічні дослідження мовних носіїв національного колориту, насамперед реалії, що найвиразніше реалізують свою функціональну специфіку у перекладі як посереднику між двома національними культурами, не втрачають актуальності. Нині серед дослідників немає цілковитої одностайності з низки питань, пов'язаних із взаємодією лінгвокультурних параметрів тексту оригіналу та його перекладу, існує нагальна потреба в упорядкуванні й унормуванні правил іншомовного відтворення українських реалій. Такому впорядкуванню має передувати різнобічне вивчення реалій та їх функціонально-когнітивних відповідників як у теоретичній, так і в прикладній площині. Цим зумовлюється актуальність теми запропонованої статті, що є спробою комплексного аналізу історико-військових реалій з використанням прийомів і методів лінгвоконцептології, що віддзеркалює тенденцію перекладознавства розглядати переклад як різновид пізнавальної діяльності.

Об'єкт дослідження – українські історико-військові реалії як ключовий елемент національного лінгвокультурного коду. Предметом дослідження є лінгвокогнітивна природа українських реалій в оригінальних і перекладних текстах англійською мовою, а також функціональні особливості реалій в контексті історико-культурного дискурсу. Джерела досліджуваного матеріалу – енциклопедичні видання *Encyclopedia of Ukraine, Ukraine. A Concise Encyclopedia*, оригінальні та перекладні публікації із зарубіжних періодичних видань *Harvard Ukrainian Studies, Journal of Ukrainian Studies*; монографічні праці англійською мовою, англійські переклади творів М.Грушевського тощо.

Метою дослідження є виявлення й перекладознавчий аналіз та опис когнітивних і функціональних особливостей історико-військових реалій.

Проблемі вивчення національно-забарвлених лексичних одиниць, які набули у перекладознавстві термінологічного позначення *реалія* присвячено чимало мовознавчих та перекладознавчих розвідок. Науковцями, такими, зокрема, як Р. Зорівчак, С. Влахов і С. Флорин, А. Реформатський, В. Уваров, А. Супрун, В. Репін, В. Крупнов, запропоновано різнотипні класифікації реалій. Українські дослідники О. Кундзіч, В. Коптілов, Р. Зорівчак, О. Чередниченко та інші показують шляхи подолання мовних перешкод, зумовлених

розбіжностями культур. Дослідження цих та багатьох інших лінгвістів не лише не вичерпують питання, а, навпаки, чітко вказують на перспективи його подальшого вивчення. Протягом останніх десятиліть національно специфічна лексика стала об'єктом вивчення низки дисертаційних робіт написаних як в Україні, так і в інших державах на пострадянському просторі, зокрема: А.В.Волошина, Н.П.Чепель, С.П.Запольських, І.О.Голубовська, Н.І.Кушина, Н.А.Чабан, О.В.Коваленко, Г.В.Бестолкова, Г.Р.Дьяконова, Ю.А.Зеленкова, Н.А.Мартынова, А.А.Гойман, О.В.Поликовский та ін.

Дефініція реалії як перекладознавчої категорії, запропонована Р.П.Зорівчак, може служити теоретичною основою для ідентифікації реалій української історії і культури та оцінки їх функціональної реалізації у тексті: "Реалії – це моно- і полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких вміщає (в плані бінарного зіставлення) традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача" [2: 58]. З цього визначення випливають такі важливі для розуміння реалії положення: 1) йдеться про категорію змінну, відносну, що пізнається при бінарному, контрастивному зіставленні конкретних мов і культур; 2) обсяг реалій мови джерела змінюється залежно від словникового складу цільової мови, особливостей матеріальної і духовної культури сприймача, від інтенсивності культурних і етнічних контактів відповідних мовних колективів. Інакше кажучи реалія виявляється у кожній конкретній парі мов, бо те, що може виявитись реалією в одній мові, може бути позбавлене такого статусу в іншій мові, оскільки в її духовній культурі, історії нації немає відповідного референта.

Дослідження реалій невід'ємне від вивчення їх безпосереднього лексико-семантичного оточення в мові оригіналу та фоновій семантики їх відповідників у мові перекладу. Відмінності, притаманні цим оточенням, визначаються розбіжностями, що притаманні явищам ще вищого рівня – мовним картинам світу. У науковому дискурсі співвідносність загального й специфічного набуває при цьому особливого значення, віддзеркалюючи суть гносеологічних процесів, опосередкованих мовними явищами та одиницями. Розглянемо, як співвідносяться між собою універсальні й національно-специфічні елементи мовних картин світу в текстах на історичну тематику через взаємодію загального й специфічного в номінаціях, що позначаються лінгвістичними поняттями *реалія* і *термін*. Термін, що за природою тяжіє до універсальності, водночас може виступати й реалією, змальовуючи явища екзотичної для англомовних культури. Так, наприклад, мовні знаки, що стосуються військової справи, можуть розглядатися і як терміни (оскільки вони належать до спеціальної військової підмови), і як реалії. Характерні приклади такої взаємодії термінів і реалій знаходимо в англомовних публікаціях, присвячених періоду козацьких та селянських повстань.

Характерною рисою української військової термінології княжої та козацької доби є те, що вона тісно пов'язана з адміністративною системою і має подвійну військово-адміністративну співвіднесеність таких термінів. До цієї категорії слід віднести термін *гетьман*, який початково мав значення "виборний ватажок козацького війська Запорізької Січі" [1: 179], а згодом розширив своє значення: "начальник козацького війська та верховний правитель України" (там само). Ось яку ремарку знаходимо з цього приводу в монографічній публікації про минуле України: "At the pinnacle of this military / administrative system stood the hetman. Theoretically, he was subject to the will of the general Cossack council (rada) that had elected him" [11: 140]. На початку ХХ ст. у застосуванні до особи П.Скоропадського цей термін набув значення, синонімічного поняттю "спадковий монарх".

У суспільному контексті Речі Посполитої, з якого термін і потрапив до українського вжитку, слово *гетьман*, уживалося насамперед для позначення військових командирів найвищого рангу. Нерідко ними були й вихідці з українських аристократичних родів, що сприяло запозиченню терміна в український ужиток. На це вказує такий приклад: "In 1500 Ivan III again attacked Lithuania and took prisoner the Lithuanian hetman, Prince Constantine Ostrozky" [12 (1: 621)]. Оскільки в різні часи та в різних суспільних обставинах значення наповнення терміна змінювалося, оптимальним способом його відтворення в англійському тексті залишається транскрипція. На це вказує практика англомовних публікацій та перекладів: "The head of the Zaporozhian Kozaks was a chief or hetman, who was elected by the

Kozaks and held extensive power” [12 (1: 630)]. “We learn from Pavlo Zaitsev ...that de Bal’men was a signatory on an 1843 mock *universal*, or Cossack hetman’s proclamation ...” [7: 400].

На основі транскрибованої основи українського терміна відтворюються і його похідні: однослівні – *гетьманство*, *Гетьманщина* та складений – *наказний гетьман*: “Vyhovs’kyj took over the hetmancy under disputed circumstances.” [8: 254]; “Rozumovsky followed it up with the bold proposal that the empress make the hetmancy hereditary in his family” [11: 171] → “... зробити посаду гетьмана спадковою в його родині” [3: 157]; “...The Hetmanate on the left bank of the Dnieper emerged as the center of Ukrainian political, cultural, and economic life” [11: 158] “the acting hetman [11: 167] → “наказний гетьман” [3: 153].

З приводу українських відповідників слова *hetmancy* в наведених вище прикладах зауважимо таке: у першому випадку можна було б запропонувати слово *посада гетьмана*, оскільки інститут гетьманату в часи Виговського був виборним а не спадковим, а в другому випадку уживання словосполучення *посада гетьмана* в українському перекладі праці О.Субтельного видається сумнівним. Оскільки в цитованому уривку йдеться про спадковість за принципом монархічного правління, то слово *посада* тут не цілком доречно. Коректніше було б ужити однослівний український відповідник – “... зробити *гетьманство* спадковим у його родині”. Зауважимо, що саме це слово використовує перекладач у такому контексті: “У жовтні 1659 р., не маючи змоги вести війну з Москвою, Виговський відмовляється від гетьманства й тікає до Польщі” [3: 133]. При перекладі цього речення відбувається лексико-граматична трансформація додавання, що видно при порівнянні його з оригіналом, у якому лексичного відповідник слова *гетьманство* немає: “Unable to continue the war against Moscow, Vyhovsky resigned in October 1659 and retired to Poland” [11: 145].

Огляд різночасових історичних реалій, що є найменуваннями військових формувань, чинів і рангів, виявляє помітну різnorodність військової організації українських збройних сил у різні періоди історії України – у княжій державі, в період козацької (гетьманської) держави, в період панування російської та австро-угорської імперій, у період національно-визвольних змагань за українську державу на початку ХХ ст. та в українській червоній армії перших років радянської влади в Україні. Значна кількість українських термінів-реалій, що належать до різних історичних періодів, збігається, наприклад звання в запорозькому війську з відповідними назвами в українських січових стрільців. Англійською мовою вони транскрибуються з доданими в дужках семантичними експлікаціями.

Найпоширенішим способом представлення термінореалій зазначеної тематичної групи в більшості випадків є комбінована реномінація, при чому дескриптивна частина таких комбінованих відповідників у багатьох випадках набуває досить об’ємного вигляду (у прикладах виділено підкресленням):

“Assisting the hetman in fulfillment of his functions was the *heneralna starshyna*, a combination of general staff and council of ministers. Its most important member was the secretary-general (*heneralny pysar*) or chancellor, who established the agenda of the council meetings, formulated key government documents and supervised day-to-day conduct of foreign affairs. [11: 140-141].

“...The Cossack leadership ... consisted of a *hetman* or *otaman*, who had overall command, adjutants (*osavuly*), a chancellor (*pysar*), a quartermaster (*obozny*), and a judge (*suddia*)” [11: 110].

“To deal with the problem two general treasurers (*heneralni pidskarbii*)” [11: 159].

Оскільки в часи козащини терміни *полковник* і *сотник* належали не тільки до військової, але й адміністративної номенклатури, то англійські автори та перекладачі уникають уживати їх англійські лексичні відповідники, зокрема *colonel*, у текстах, що стосуються відповідного історичного періоду, і віддають перевагу описовим заміникам, наприклад: “The old system of election of chief regimental officers and captains (chief officials in hundreds – sotnias) was replaced by a new system...” [12 (1: 653)]. Як видно з вищенаведеного прикладу, існує певна асиметрія щодо використання англійських термінологічних заміників українських реалій *полковник* і *сотник*.

Військові звання пізніших історичних періодів також відтворюються способом комбінованої реномінації, проте дескриптивна частина стає значно лаконічнішою. Це зумовлено тим, що військові звання втрачають зв’язок із системою адміністративної

номенклатури і до них простіше підшукати термінологічні аналоги в військовій терміносистемі мови перекладу:

“Under the Central Rada, in January 1918, instead of regular ranks a functional rank system was instituted, in which rank reflected the individual’s position in the organizational structure. The ranks, in ascending order, were *kozak* (soldier), *roiiovyi* (squad leader), *chotovyi* (platoon sergeant), *bunchuzhnyi* (company first sergeant), *pidsoennyi* (platoon commander or lieutenant), *sotnyk* (company commander), *kurinnyi* (batalion commander), *polkovnyk* (regimental commander)”[6 (3: 411)].

"The UHA recognized the following ranks: enlisted men – private (strilets'), private first class (starshyi strilets'); non-commissioned officers – corporal (vistun), sergeant (desiatnyk), sergeant first class (starshyi desiatnyk), staff sergeant (bulavnyi starshyi desiatnyk) " [13(2: 1078-79)].

“The Ukrainian Insurgent Army (UPA) had a dual rank system. In January 1944 it established a rank system based on functions. There were eight command positions (in descending order): supreme commander, *krai* commander, group commander, *zahir* commander, battalion commander, company commander, platoon commander, and squad commander” [6 (3: 411)]; "Initially, the UPA recognized only functionally ranks: battalion commander (*kurinnyi*), company commander (*sotennyi*), platoon leader (*chotovyi*), squad leader (*roiiovyi*). " [13 (2: 1090-91)].

Помітною особливістю у сфері відтворення військової термінології є те, що збірне поняття *січові стрільці* передається здебільшого напівкалькою Sich Riflemen [4: 75], а індивідуальне військове звання рядового – *стрілець* (уживається без прикметника *січовий*) – транскрибуванням (*strilets'*).

Характерно, що способом комбінованої реномінації передаються реалії не тільки в наукових фахових виданнях, а й у періодиці, розрахованій на широкий читацький загал: “Mykhailo Khmelnytsky, a cossack sotnyk (captain), descended from a petty Ukrainian Orthodox shliakhta (gentry) family” [14, №207/208, 1999, p.30].

До історичних реалій аналізованої тематичної групи належать деякі номінації, які, строго кажучи, не є термінами, і хоча вони мають прототипи в західноєвропейській традиції, але позначені цілком виразно українською локалізаційною семою. Тому в англійському тексті вони набувають особливого статусу і передаються за допомогою тих самих прийомів, що й вищезазначені військові звання та інші історичні термінореалії: “The Cossacks often called themselves and were called by others *rytsari* (*lytsari*, Polish *rycerze*), a world whose literal translation is 'knights'. In English, however, 'knights' has a particular and limited connotations. The editors considered the translation 'warriors', but it lacks the association with knighthood of the Ukrainian original. As a compromise, 'knightly warriors' was adopted as the best translation conveying the meaning and flavor of the original” [9 (1: XXII-XXIII)].

У наведеному вище уривку коментатор перекладу багатотомного видання праць М.Грушевського наводить транскрипції обох фонетичних варіантів українського слова – *рицарі* й *лицарі*, а також польське слово *rycerze*, крім цього подано англійський лексичний відповідник 'knights'. Однак і цього виявляється недостатньо, щоб описати специфіку українського концепту. Тому для його перекладу обрано вираз 'knightly warriors', який за своєю лінгвістичною природою можна вважати різновидом комбінованої реномінації. Р.П.Зорівчак, що ввела цей термін в українське перекладознавство, подає таку його характеристику: “Комбінована реномінація – найчастіше транскрипція з описовою перифразою (значно рідше з гіперонімом) – досить ефективний, хоча й багатослівний, спосіб максимальної передачі семантики реалій, зв’язаний з лінійним розширенням тексту” [2: 122]. На наш погляд, термін може бути також застосовано до наведеного вище прикладу з тою поправкою, що з гіперонімом warriors поєднується не транскрибоване українське слово *лицар* / *рицар*, а калькований відповідник цього слова у граматичній формі прикметника – knightly.

При відтворенні в перекладі назв учасників селянсько-козацьких та селянських повстань, таких як гайдамачина, та опришківський рух, перевага надається транскрибованим формам, оскільки автори англійських публікацій та перекладачі вбачають у цих номінаціях високий рівень національно-історичної маркованості. На думку англійського історика Еріка Гобсона, таке явище як “соціальні розбійники” відоме в історії багатьох країн, проте в кожному конкретному випадку обставини національного минулого по-різному поєднують у

цьому явищі соціальні, станові, етнічні, релігійні та інші фактори, що робить відповідні вияви соціальної чи національно-соціальної непокори унікальними й неповторними явищами світової історії. Варто згадати, що термін гайдамака використовувався не тільки на початку 18 ст., але й у збройних формуваннях УНР, зокрема відомі такі підрозділи як Гайдамацький кіш Слобідської України, Гайдамацький кінний полк ім. К.Гордієнка тощо.

Саме на збереження національного колориту орієнтоване в першу чергу застосування транскрипції як перекладацького прийому: “After so many years of freedom , many peasants refused suddenly to accept enserfment and preferred instead to join the haidamaky. (...) But perhaps the crucial factor contributing to the growth of the haidamak movement was haidamak proximity to the Zaporozhian Sich” [11: 191]. Варто звернути увагу на граматичне оформлення категорії множини у транслітерованих українських словах: збірне поняття *haidamaky* зберігає українську флексію множини, а у функції атрибутивного компонента з українським значенням ”гайдамацький” використовується іменникова форма основи однини, без українського закінчення -а: *haidamak movement*, *haidamak proximity*.

Слід зауважити, що в енциклопедичних виданнях транскрибоване слово подається в різних варіантах. Наприклад, *Encyclopedia of Ukraine* подає форму однини з закінченням -а: *haidamaka* [5 (1: 111)]; від неї утворюється множина за допомогою англійської морфеми -’s: “There they formed the bands of *haidamakas* which moved slowly from one area to another ...” [5 (1: 111)]. Атрибутивні форми в цьому виданні також утворюються від української лексики гайдамака в її повному, а не усіченому вигляді: “... *Haidamaka* raids became more and more common, thus turning into mass uprisings that covered the entire breadth of Right-Bank Ukraine” [5 (1: 111)]. Тим часом, у короткій енциклопедії України спостерігаємо не тільки відмінний підхід, але й певний брак уніфікованості щодо використання граматичних форм. Форма множини в одних випадках калькується з української орфографії, а в інших утворюється від транскрибованої української основи шляхом додавання англійського форманта -’s: “The people sympathized with the *haidamaky*, turning to them for help, and hiding them when necessary” [12(1: 660)]; “The *Haidamakas* carried on typical guerrilla warfare, making clever use of the terrain...” [12 (1: 660)]. Атрибутивні форми цієї реалії в зазначеному виданні утворюються від усіченої української лексики гайдамака: “The situation became especially dangerous for the Polish government and nobility when the *Haidamak* rebel attacks and the peasant disturbances merged into one” [12 (1: 660)].

Слово *опришок* так само як і *гайдамака* є виразною національно-історичною реалією і в перекладі передається шляхом транскрипції. При утворенні форм множини в різних джерелах також спостерігаємо відсутність уніфікованого підходу: “Bands of outlaws, called *opryshky*, usually numbered thirty to forty men and frequently attacked noblemen, rich merchants, and Jewish leaseholders” [11:192]; “Dovbush, Oleksa. A Ukrainian Robin Hood, chief of Carpathian *opryshoks*” [5 (1: 749)]. Слід зазначити, що попри відмінність граматичного оформлення транскрибованих реалій, обидва цитовані джерела вказують на типологічну схожість ватажка українських опришків Олекси Довбуша з легендарним англійським розбійником Робіном Гудом: “The most famous of the *opryshky* was Oleksa Dovbush who, in a manner reminiscent of the mythical Robin Hood, distributed among the poor much of the booty he robbed from the rich ...” [11: 192]. Такий спосіб перекладу як застосування аналога (cultural equivalent) у певних контекстуальних оточеннях може виявитися комунікативно ефективним. Саме цей прийом, поряд з транскрипцією, калькою і напівкалькою (naturalization), називає П.Ньюмарк [10: 57-77] серед пропонованих ним способів перекладу реалій.

Перспективними напрямками подальших наукових пошуків у дослідженні національно-маркованої лексики в перекладі є поєднання лінгвокогнітивного підходу з лінгвостатистичним, зокрема для зіставного вивчення методологічних пріоритетів українських і зарубіжних авторів та перекладачів. Значний інтерес становить також дослідження словотвірних похідних, утворених від явних та прихованих реалій, особливостей функціонування цих дериватів у різних жанрових і контекстуальних середовищах. Спираючись на наявні дослідження перекладу історико-культурних реалій, можна отримати цікаві результати при зіставному аналізі способів їх відтворення в англійських, з одного боку, і французьких, німецьких чи інших текстах, з другого боку.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Великий тлумачний словник української мови /Уклад і голов. ред. В.Т.Бусел. – К., Ірпінь: ВТФ "Перун", 2004. – 1440 с.
2. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад. На матеріалі англословних перекладів української прози/Р.П. Зорівчак. – Львів: Видав. при Львів. ун-ті, 1989. – 215 с.
3. Субтельний О. Україна: історія/О. Субтельний/ пер. з англ. Ю.Шевчука. – К.: Либідь, 1991. – 512 с.
4. Baker M. Lewis Namier and the Problem of Eastern Galicia/M. Baker// Journal of Ukrainian Studies. – Vol-23, N 2. 1998. – P. 59-104.
5. Encyclopedia of Ukraine. – Vol. 1. – Toronto, 1984. – 952 p.
6. Encyclopedia of Ukraine. – Vol. 3. – Toronto, 1993. – 872 p.
7. Finnin R. Mountains, Masks, Metre, Meaning: Taras Shevchenko's 'Kavkaz'/R. Finnin// The Slavonic and East European Review, 2005. – Vol. 83. – No 3. – P. 396-439.
8. Frick D. A. The Circulation of Information about Ivan Vyhovs'kyj // Harvard Ukrainian Studies. – Vol. XVII. – No 3/4. – 1993. – P. 251- 278.
9. Hrushevsky M. History of Ukraine-Rus'/M. Hrushevsky/Trans. by M.Skorupsky. – Vol. 1. Edmonton, 1997. – 602 p.
10. Newmark P. Approaches to translation/P. Newmark. – Oxford: Pergamon Press, 1981. – 200 p.
11. Subtelny O. Ukraine: a history/O. Subtelny. – Toronto, 1994. – 692 p.
12. Ukraine. A Concise Encyclopaedia. – Vol. 1. – Toronto, 1963 – 1185 pp.
13. Ukraine. A Concise Encyclopaedia. – Vol. 2. – Toronto, 1971 – 1394 pp.
14. Ukraine (журнал).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Мирослава Сливка – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології інституту іноземної філології Ужгородського національного університету.

Наукові інтереси: проблеми перекладацької еквівалентності та адекватності, історія художнього перекладу в Україні, специфіка перекладу історико-культурних текстів.

ДИНАМІКА ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧ. ХХІ СТ. (НАПРЯМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЛЬНОГО ЛЕКСИКОГРАФІЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ)

Наталія СНІЖКО (Київ, Україна)

Визначаються напрями, етапи та перспективи інтегрального моделювання динаміки лексико-граматичної системи української мови кінця ХVІІІ – поч. ХХІ ст., що здійснюється за матеріалами багатьох словників, різних за типами та часом створення.

Ключові слова: інтегральна лексикографія, зведений словник, тезаурус, лексичне ядро мови, активна та пасивна лексика, варіанти слова, внутрішня форма слова.

The article is dedicated to areas, stages and prospects of integrated dynamic modeling lexical and grammatical system of the Ukrainian language late eighteenth – early twenty-first centuries carried out on materials of many dictionaries of different types and time of creation.

Keywords: integrated lexicography, the common word index, thesaurus, the lexical kernel of the language, active and passive lexis, word variants, the internal form of the word.

Для сучасного мовознавства характерне активне утвердження методології інтегрального вивчення лексичного складу мови. Сформована теорія систематизування лексичних одиниць за парадигматичними, синтагматичними та епідигматичними відношеннями (Ю. Д. Апресян, Ю. М. Караулов, Н. Ф. Клименко, В. М. Русанівський, Ю. С. Степанов та ін.), створені нові фундаментальні лексикографічні праці синтетичного типу (В. Т. Бусел, В. В. Жайворонок, Є. А. Карпіловська, Н. Ю. Шведова та ін.), апробовані системні підходи до дослідження динамічних змін у мові (О. А. Стишов, Л. В. Струганець та ін.).

Особливої **актуальності** в умовах глобалізації та інтернаціоналізації знань набувають інтегральні дослідження мовних систем за матеріалами багатьох лексикографічних праць, укладених у різний час. Кожен словник відбиває стан мовної системи на певному хронологічному зрізі [5], а словники тлумачного типу забезпечують моделювання її природної структури [2]. Тому, зводячи реєстри різних словників та опрацьовуючи їхні лексикографічні параметри в єдиній інтегральній лексикографічній системі, забезпечуємо всебічне і послідовне вивчення історії розвитку лексико-граматичного ладу мови на значному часовому проміжку.

Електронний загальномовний тезаурус, над яким працюють науковці відділу лексикології та лексикографії Інституту української мови НАН України, створюється за матеріалами двадцяти різних за типами та часом укладання словників. Серед них: тлумачні (від словника П. П. Білецького-Носенка, який відбиває хронологічний зріз лексичного складу мови кінця XVIII ст., до Великого тлумачного словника сучасної української мови за ред. В. Т. Бусла), орфографічні, орфоепічні, перекладні («Малорусько-німецький словар» Є. Желехівського та С. Недільського, «Українсько-німецький словник» З. Кузелі та Я. Рудницького, «Українсько-англійський словник» К. Андрусина та Я. Кретт, шеститомний академічний «Українсько-російський словник»), енциклопедичні, словники іншомовних слів та ін. Отже, в електронній лексикографічній системі, де передбачена комплексна систематизація реєстрових одиниць та їх структурно-функціональних характеристик, можна простежити історію розвитку кожного слова та способів його лексикографічного опрацювання (за індексами перелічених словників) або змоделювати динаміку певного мовного явища чи мовної норми. Зіставлення реєстрів словників виявляє кількісні характеристики розвитку лексико-граматичної системи, відтворює стійке ядро лексичної системи, виявляє співвідношення нової, активізованої та пасивної лексики, дає змогу визначити традиційні та нові способи словотворення, особливості наповнення мови запозиченою лексикою та виявляє найбільш динамічні процеси, пов'язані із конкуруванням питомих та іншомовних назв, фонетико-граматичних чи акцентуаційних варіантів [4]. Електронний тезаурус поєднує різнопланову інформацію про структуру та функціонування лексики української мови упродовж останніх століть і відбиває особливості її контактування з іншими мовами. Отже, його можна розглядати як інформаційно-довідкову систему, призначену для зберігання різнотипної інформації, моделювання динамічних змін у мові та з'ясування закономірностей розвитку мовної системи в поліетнічному світі.

Багатоаспектність лінгвістичного моделювання та поліфункціональність проєктованого електронного тезауруса підкреслюють **новизну** нашого дослідження. Його **метою** є всебічне відтворення динаміки мовної системи на різних структурних рівнях, а також забезпечення систематизованим матеріалом наступних лінгвістичних студій, спрямованих на вивчення закономірностей мовного розвитку. **Об'єктом** дослідження є сукупність реєстрових одиниць та лексикографічних параметрів різних за типами та часом створення словників, а **предметом** вивчення – історія розбудови лексико-граматичної системи української мови кінця XVIII – поч. XXI ст. Інтегральне моделювання динаміки мовних змін за матеріалами багатьох лексикографічних праць передбачає такі основні **етапи**: 1) формування зведеного словника та дослідження динаміки лексико-граматичної системи мови останніх століть; 2) укладання ідеографічного тезауруса та комплексне вивчення закономірностей українського мовомислення в поліетнічному та полікультурному просторі.

Перший етап інтегрального лексикографічного дослідження мовних змін зосереджений навколо з'ясування кола **проблем**, пов'язаних з відтворенням хронологічних та системних параметрів розвитку мови: а) визначається роль кожного слова та його варіантів у розбудові мовної системи, б) аналізуються особливості асиміляції запозиченої лексики, в) формуються групи активної та пасивної лексики, г) визначається ядро лексичної системи, зафіксоване більшістю аналізованих словників, г) моделюється та її частина, яка є репрезентативною для словників перекладного типу тощо. Отже, простежуються основні способи лексикографічного відображення динамічного розвитку мови в багатомовному просторі.

Системне опрацювання вокабуляріїв та лексикографічних параметрів аналізованих словників, в першу чергу, забезпечує дослідження закономірностей частиномовної стратифікації лексики та розвитку лексико-граматичних категорій. Базуючись на реєстрі та граматичних характеристиках слів тлумачно-перекладного словника П. П. Білецького-Носенка, з'ясуємо поступову розбудову частин мови та їх лексико-граматичних розрядів. Так, аналізуючи динаміку розвитку іменникової системи (для слів, що починаються буквою **б**), визначаємо таку кількісну градацію: у словнику БН зареєстровано іменників – 393, у Гр – 2460, у СУМі – 2469, у ВТС – 5005. Прикметникова система має такі кількісні характеристики для різних часових зрізів: БН – 96 прикметників, Гр – 704, СУМ – 1180, ВТС – 2277. Залучення до аналізу індексів іншомовних словників дає узагальнену картину про

частку запозичених слів в структурі української мови, час їх запозичення, особливості та результати асимілювання. Нижче наводимо фрагмент таблиці, де відібрані запозичені іменники (за індексом сучасного словника іншомовних слів ССІС), і відбита їх наявність в інших словниках.

Табл. 1. Іншомовна лексика (іменники) в українській мові кінця XVIII – поч. XXI ст. (буква б).

Іменники	БН	Гр	СУМ	ВТС	УНС	УАС	Орф-9	СІС	ССІС
бабезія	-	-	-	ВТС	-	-	Орф-9	СІС	ССІС
бабіруса	-	-	-	ВТС	-	-	Орф-9	-	ССІС
Бабіти	-	-	СУМ	ВТС	-	-	Орф-9	СІС	ССІС
бабувізм	-	-	-	ВТС	-	-	Орф-9	СІС	ССІС
бабувіст(и)	-	-	-	ВТС	-	-	Орф-9	-	ССІС
Бабуїн	-	-	СУМ	ВТС	-	-	Орф-9	СІС	ССІС
Багаж	-	-	СУМ	ВТС	УНС	УАС	Орф-9	-	ССІС
багатель	-	-	-	ВТС	-	-	Орф-9	СІС	ССІС
Багет	-	-	СУМ	ВТС	-	-	Орф-9	СІС	ССІС
Багі	-	-	-	ВТС	-	-	Орф-9	-	ССІС
Багінг	-	-	-	-	-	-	-	-	ССІС
бадмінтон	-	-	СУМ	ВТС	-	-	Орф-9	СІС	ССІС
База	-	-	СУМ	ВТС	УНС	УАС	Орф-9	СІС	ССІС
базальт	-	-	СУМ	ВТС	УНС	УАС	Орф-9	СІС	ССІС
Базар	БН	Гр	СУМ	ВТС	УНС	УАС	Орф-9	-	ССІС
базидіоміцети	-	-	-	ВТС	-	-	Орф-9	СІС	ССІС
базидія	-	-	-	ВТС	-	-	-	СІС	ССІС
базилік	-	-	СУМ	ВТС	-	-	Орф-9	-	ССІС
базиліка	-	-	СУМ	ВТС	-	УАС	Орф-9	СІС	ССІС
базилікарій	-	-	-	-	-	-	-	-	ССІС
базиліки	-	-	-	ВТС	-	-	Орф-9	СІС	ССІС
Базис	-	-	СУМ	ВТС	-	-	Орф-9	СІС	ССІС
базофіли	-	-	-	ВТС	-	-	Орф-9	СІС	ССІС
базофілія	-	-	-	ВТС	-	-	Орф-9	СІС	ССІС
Базука	-	-	-	ВТС	-	-	Орф-9	СІС	ССІС
бай ¹	-	-	СУМ	ВТС	-	-	Орф-9	СІС	ССІС
байка ²	-	Гр	СУМ	ВТС	УНС	-	-	СІС	ССІС
байкери	-	-	-	ВТС	-	-	Орф-9	-	ССІС
байк-шоу	-	-	-	-	-	-	Орф-9	-	ССІС
байонет	-	-	-	ВТС	-	-	Орф-9	-	ССІС
байрам	-	-	СУМ	ВТС	-	-	Орф-9	СІС	ССІС
Байт	-	-	-	ВТС	-	-	Орф-9	СІС	ССІС
бак ¹	-	-	СУМ	ВТС	УНС	УАС	Орф-9	СІС	ССІС
бак ²	-	-	СУМ	ВТС	УНС	УАС	-	СІС	ССІС
бакалавр	-	-	СУМ	ВТС	УНС	УАС	Орф-9	СІС	ССІС
бакалаврат	-	-	-	-	-	-	Орф-9	-	ССІС
Бакан	-	-	-	-	-	-	Орф-9	СІС	ССІС
бакара ²	-	-	-	ВТС	-	-	Орф-9	СІС	ССІС
бакеліт	-	-	СУМ	ВТС	-	-	Орф-9	СІС	ССІС

Іменники	БН	Гр	СУМ	ВТС	УНС	УАС	Орф-9	СІС	ССІС
бакен ¹	-	-	СУМ	ВТС	-	-	Орф-9	СІС	ССІС
бакенбарди	-	-	СУМ	ВТС	-	УАС	Орф-9	-	ССІС
баклага	БН	-	СУМ	ВТС	УНС	УАС	Орф-9	СІС	ССІС
баклажан	-	Гр	СУМ	ВТС	УНС	УАС	Орф-9	-	ССІС
Бакси	-	-	-	ВТС	-	-	Орф-9	-	ССІС
бактерицид	-	-	СУМ	ВТС	-	-	Орф-9	СІС	ССІС
бактеріемія	-	-	-	-	-	-	Орф-9	СІС	ССІС
бактеріози	-	-	-	-	-	-	Орф-9	СІС	ССІС
бактеріоліз	-	-	-	ВТС	-	-	Орф-9	-	ССІС
бактеріолог	-	-	СУМ	ВТС	-	УАС	Орф-9	-	ССІС
<...>									
Балет	-	-	СУМ	ВТС	УНС	УАС	Орф-9	СІС	ССІС
балетмейстер	-	-	СУМ	ВТС	УНС	УАС	Орф-9	СІС	ССІС
балетоман	-	-	СУМ	ВТС	-	-	Орф-9	-	ССІС
балетоманія	-	-	-	ВТС	-	-	Орф-9	-	ССІС
балик <...>	БН	Гр	СУМ	ВТС	-	УАС	Орф-9	-	ССІС

За матеріалами зведеного словника визначаємо найбільш динамічні ділянки лексики, де відбуваються фонетико-граматичні та акцентуаційні зміни. Характерні вони як для праслов'янської (*барліг, баюра, бджола, бесіда, бондар, бур'ян* та ін.), так і запозиченої (*бавовна, баклага, барбарис, бенкет, бесаги, бескед, бринза* та ін.) лексики. Складний шлях мовної асиміляції, як засвідчує зведений словник, пройшли і ті слова, що сприймаються сучасними мовцями як питомі і є словами-символами. Слово *барвінок*, наприклад, яке походить з німецької мови, засвідчене давніми словниками у формах *бервінок* (Ж: 24) та *борвінок* (БН: 59). У сучасних словниках зафіксоване різне наголошування похідних: *барвінково* (ВТС, ВЗОС) і *барвінково* (Орф-9).

Довготривалими і глибокими виявилися фонетико-граматичні зміни для тих праслов'янських слів, у яких відбувалися асимілятивно-дисимілятивні процеси тощо. Детально представлені, наприклад, у зведеному словнику фонетичні варіанти слів *бджола, бондар* та їх похідних. Щодо останнього укладачі ЕСУМ вказують на його зв'язок із греко-латинським словом *бодня* [ЕСУМ: 221–222], у якому відбулася метатеза звуків *дн*, яка й спричинила утворення цілого ряду фонетичних варіантів у словотвірному гнізді *бондар*. Далі подаємо повний лексикографічний опис динаміки цього словотвірного гнізда і простежуємо актуальність проблеми визначення домінанти та варіантів лексичних одиниць у структурі зведеного словника. Частина аналізованих слів відходить до пасивного фонду мови, тому особливо цінним є відображення їх динаміки у зведеному словнику.

боднар ім. ч. СУМ (діал.) ВТС (*тс*) ВЗОС Ж УНС (*при бондар*) УАС (*разом із бондар*)
 боднарь Гр (*при боднарь*)
 боднарь Я

боднарін ім. ч. Ж

боднаріна ім. ж. Ж (*разом із боднарівна*) (*при боднар*)

боднарити дієсл. недок. Ж (*разом із боднарювати*)

бондар ім. ч. СУМ ВТС Орф-75 Орф-94 Орф-9 ВЗОС ОЕ БН (*разом із бондарь*) Ж (*разом із боднарь*) Гол УНС УАС УРС

бондарь БН (*при бондар*) Гр (*окремо і при боднарь*)

бондаренко ім. ч. ВТС ВЗОС БН Гр Гол УНС

бондаренчиха ім. ж. Гр

бондарець ім. ч. Гр (*при бондарь*)

бондарик ім. ч. ВЗОС Гр (*при бондарь*)

- бондарісько** *ім. ч.* ВЗОС Гр (*при бондарь*)
- бондаріха** *ім. ж.* СУМ (*розм.*) ВТС (*тс*) Орф-75 Орф-94 Орф-9 ВЗОС ОЕ Гр (*разом із бондарка*) УНС (*при бондаренко*) УАС (*при бондар*) УРС (*розм.*)
 боднаріха Ж (*разом із боднарчучка*) (*при боднарь*)
- бондаріще** *ім. ч.* ВЗОС Гр (*при бондарь*)
- бондарів** *прикм.* СУМ ВТС Орф-75 Орф-94 Орф-9 ВЗОС ОЕ УРС
- бондарі*вна** *ім. ж.* СУМ ВТС Орф-75 Орф-94 Орф-9 ВЗОС ОЕ БН Гр Гол УНС (*при бондаренко*) УАС (*при бондар*) УРС (*розм.*)
 боднарівна Ж (*при боднаріна*)
- бондарка** *ім. ж.* Орф-75 Орф-94 Орф-9 ОЕ БН УРС (*розм.*)
 бондарка ВЗОС Гр (*окремо і при бондаріха*)
- бондарний** *прикм.* СУМ (*разом із бондарський*) ВТС (*тс*) Орф-75 Орф-94 Орф-9 ВЗОС ОЕ УРС
- бондарня** *ім. ж.* СУМ ВТС Орф-75 Орф-94 Орф-9 ВЗОС ОЕ Гр УНС УАС УРС
- бондарство** *ім. с.* СУМ ВТС Орф-75 Орф-94 Орф-9 ВЗОС ОЕ УРС
 бондарство Гол УНС УАС
 бондарство БН Гр
- бондарський** *прикм.* СУМ ВТС Орф-75 Орф-94 Орф-9 ВЗОС ОЕ УРС
 бондарський Гр Гол УНС (*при бондарство*) УАС (*тс*)
 бондарський Я (*тільки в ССС: бондарський струмент*)
 бондарскій БН
 боднарский Ж
- бондарча** *ім. с.* Гр (*разом із бондарчєня*) Гол
- бондарчатко** *ім. с.* Гр (*при бондарча*)
- бондарчєня** *ім. с.* Гр (*при бондарча*)
- бондарчєнятко** *ім. с.* Гр (*при бондарча*)
- бондарчук** *ім. ч.* ВТС ВЗОС Гр Гол УНС УАС
- бондарювання** *ім. с.* СУМ ВТС Орф-75 Орф-94 Орф-9 ВЗОС ОЕ Гр УРС
- бондарювати** *дієсл. недок.* СУМ ВТС Орф-75 Орф-94 Орф-9 ВЗОС ОЕ Гр Гол УНС (*при бондарчук*) УАС (*тс*) УРС
 бондаровати БН
- бондарюга** *ім. ч.* Гр (*окремо і при бондар*)
- бондаря** *ім. с.* Гр (*разом із бондарча*)

Історичні словники дають можливість простежити і семантичні зміни слів. Так, слово *бавовна* у словнику БН тлумачиться як «хлопчатая бумага» (БН: 48). Б. Д. Грінченко подає таку дефініцію цього слова: «Хлопчатая бумага, вата» (Гр: 16). У тлумачному словнику сучасної української мови слово *бавовна* представлено з 4 значеннями: 1. Те саме, що *бавовник*. 2. Волокно бавовнику, з якого виробляють пряжу // Нитки з цього волокна. 3. Тканина <...> (ВТС: 51). За матеріалами зведеного словника виявляємо також складну історію асимілювання цього слова. У давніх словниках воно зафіксоване у формах: *бавельна*, *бавільна*, *бавольна*, *бавульна* (БН: 48), *бавна* і *бавуна* (Ж: 8). У Словнику Б. Д. Грінченка, який укладено лише сто років тому, це слово подається разом із варіантами *баволна*, *бавина*, *бавуна*. Похідні слова теж мають фонетико-морфологічні варіанти: *бавельняний* (БН: 48), *бавуняний*, *баволняний* (Гр: 16). У сучасному словотворі, як засвідчують словники ВТС, ВЗОС та Орф-9, продуктивними є форми *бавовна* та *бавовняний*: *бавовнозавод*, *бавовноткацтво*, *бавовняно-лавсановий*, *бавовняно-люцерновий* та ін. Попри усі складності пристосування до лексико-граматичної будови української мови німецьке слово *бавовна* усталилося в домінантній формі і є базовим в розбудові цілого ряду українських інновацій. Отже, зведений словник відтворює історію активної і пасивної, питомої та запозиченої лексики в усіх динамічних проявах.

На другому етапі інтегрального моделювання динаміки українського лексикону передбачаємо створення ідеографічного словника та з'ясування історії розгортання концептосфер (за матеріалами тлумачних словників різних епох). Дослідження такого типу дозволить простежити основні тенденції національного мовомислення [6] та змоделювати

концептуальний рівень мовного освоєння світу етносом і визначити вербальне наповнення кожної ідеографічної сфери [3]. На основі сконструйованих ідеографічних груп (семантичних полів) стане можливим дослідження системного характеру розвитку [1] внутрішньої форми кожного слова. Важливість вивчення цього явища постійно підкреслюється сучасними ученими (М. Ф. Алефіренко, Ф. С. Бацевич, Т. Р. Кияк, В. М. Манакін та ін). Аналізуючи кожне слово як національно-мовний феномен (за визначенням О. О. Потебні) чи як міні-твір образного мислення (за визначенням В. М. Русанівського) і подаючи його в органічному зв'язку з іншими словами-складниками семантичних груп під певним словом-образом (ідеєю, концептом), зможемо простежити закономірності поєднання звукової форми слова з її змістовим наповненням, врешті зібрати матеріал для системного вивчення явища внутрішньої форми слова та внутрішньомовної енергетики.

Благодатну основу для дослідження внутрішньої форми слова складають словники Є. Желехівського та С. Недільського, Б. Д. Грінченка та Д. І. Яворницького, у яких збережено народно-розмовний фонд української мови минулих століть. Прозору мотиваційну основу спостерігаємо для цілого ряду слів: *бувайло* «бувалий чоловік», *блудько* «волоцюга», *баранчук* «дурна людина», *бубнило* «барабан», *бубнар* «музикант», *бренькач* «поганий музикант», *болонкар* «скляр», *будим*, *будимко* і *бидимир* «півень», *білаш* «білий хліб», *білошийка* «пташка», *білток* «білок яйця», *біль* «сало», *білоріпа* «рослина», *білослива* «слива», *бережан* і *бережак* «прибережний житель», *берегівка*, *берегуля* і *берегулька* «птаха стриж», *боляк* «болячка», *боривітер* «птаха», *бідолайчик* «зайчик-бідолайчик», *булькани* «очі», *боканы* «повнобокый», *блискавконогий* (про коня), *бокобороди* «бакенбарди», *вернидуб*, *вернигора* і *вернивода* «назви казкових героїв», *вернисонце* «рослина», *вирвихвіст* «багнисте місце на дорозі» та ін. Такі слова в електронному тезаурусі можуть зберігатися в різних рубриках (семантичних, словотвірних, стилістичних, етнокультурних та ін.), тому історію розгортання яскравих образів народного мовомислення можемо аналізувати різноаспектно.

На етапі ідеографічного моделювання на перший план виходить систематизування кожного словозначення, або лексико-семантичного варіанта слова. Тому, на основі зібраних даних для зведеного словника, формується нова база даних, у якій кожне словозначення класифікується за семантичними розрядами (Ю. М. Караулов, Ж. П. Соколовська та ін.) і опрацьовується в парадигматичних відношеннях синонімії, полісемії, гіперо-гіпонімії тощо. Ієрархізування семантичного простору здійснюється за матеріалами тлумачних словників різних епох, що дає змогу простежити історію упорядкування підгруп в межах основних ідеографічних класів: «бог», «людина», «природа», «простір», «час», «емоції» та ін.

Отже, із застосуванням прийомів інтегрального лексикографічного моделювання динаміка мовної системи постає в найрізноманітніших проявах, причому глибина аналізованих проявів залежить від глибини наповненості інтегральної системи різнотипними даними. Так, за умови поповнення бази даних етимологічною інформацією, представленою в ЕСУМ, з'являється можливість простежити й історію міжмовних зв'язків. Аналізуючи зведені реєстри перекладних словників та зіставляючи їх із зведеними реєстрами словників тлумачного типу, визначаємо найбільш репрезентативну частину українського лексикону, яка є важливою для міжмовних контактів. Способом моделювання спільного реєстру давніх та сучасних словників різних типів, в тому числі й перекладних (СУМ, ВТС, БН, Ж, Гр, Орф-75, Орф-94, Орф-09, ОЕ, ВЗОС, УНС, УАС, УРС), одержуємо перелік слів, які відображають найбільш стійку ділянку лексики української мови, власне, її **лексичне ядро**. До лексичного ядра мови входять наступні слова, об'єднані під буквою **б** та згруповані за частинами мови:

1) **іменники**: *баба*¹, *бабак* і *байбак*, *бабиниць*, *бабуня*, *бабуся*, *багатир*, *багаття*, *багач*, *багнище*, *багно*, *бадилля*, *бажання*, *базар*, *бакалія*, *бакун*, *бандура*, *баня*¹, *баранець*, *барвінок*, *барило*, *барліг*, *батенько*, *батіг*, *батько*, *бахур*, *баишта*, *баиштан*, *бджілка*, *бджола*, *бебихи*, *безталання*, *бенкет*, *берест*¹, *берло*, *бесіда*, *бешиха*, *билинка*, *битва*, *біднота*, *бік*, *білка*, *більмо*, *білявка*, *бір*¹, *бісик*, *благовісник*, *блазень*, *блекота*, *близнюк*, *блискавиця*, *блоха*, *блощиця*, *блукання*, *бовдур*, *богомілья*, *бодня*, *божевілья*, *болиголов*, *болонка*, *болото*, *болячка*, *бондарівна*, *бондарство*, *борідка*, *боровик*, *борошно*, *бориц*, *бойрин*, *брага*, *брама*¹, *бранка*, *братова*, *брєдня*, *брєхня*, *брєхун*, *бриль*, *бровар*, *брость*, *брунька*; 2) **дієслова**:

бавити, бажати, базікати, бачити, бенкетувати, бити, бігати, бідкатися, білити, білувати, благати, блискати, блукати, бовкати, боятися, брататися, брати, брехати, брідитися, бряжчати, бубнявіти, бубоніти; 3) **прикметники**: барвінковий, баский, безрідний, безталанний, бідний, білий, білявий, біснуватий, блакитний, богомільний, бондарський, борзий, бороший, братерський, брехливий, бридкий; 4) **прислівники**: близько.

Отже, інтегральне моделювання забезпечує кількісно-якісну характеристику опису структури та функціонування лексики української мови на значному часовому відтинку. Динаміка мовної системи відображається в найширших її проявах: історичне збагачення словникового складу, творення нових слів та переосмислення старих значень, запозичення іншомовних слів, актуалізація забутої лексики тощо. Усі мовні зміни детально реєструються зведеним словником, який є основою системного вивчення закономірностей розвитку лексико-граматичного ладу мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кияк Т. Р. Семіотичні реляції між внутрішньою формою та значенням лексичних одиниць // Наукові записки. – Випуск 95. – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – С. 12–17.
2. Пешак М. М. Нариси з комп'ютерної лінгвістики: Монографія. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – 200 с.
3. Попова З. Д., Стернин Й. А. Когнитивная лингвистика: Уч. издание. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 314 с.
4. Сніжко Н. В. Системний підхід до вивчення динаміки лексичного складу української мови кінця XVIII – поч. XXI ст. // Українська мова. – 2013. – № 3. – С. 110–127.
5. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм української літературної мови XX століття. – Тернопіль: Астон, 2002. – 352 с.
6. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Наука, 1974. – 428 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- БН – Білецький-Носенко П. П. Словник української мови / Підгот. до вид. В. В. Німчук. – К.: Наук. думка, 1966. – 423 с.
- ВЗОС – Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2004. – 896 с.
- ВТС – Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2009. – 1736 с.
- Гол – Голоскевич Г. Правописний словник. – Нью-Йорк – Париж – Сидней – Торонто – Львів: 1994. – 461 с.
- Гр – Словарь української мови / За ред. Б. Д. Грінченка. – Т. I–IV. – К., 1907–1909.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7-и т. / Голов. ред. О. С. Мельничук. – Т. I–VI. – К.: Наукова думка, 1982–2012.
- Ж – Желеховський Є., Недільський С. Малорусько-німецький словар. – Т. I–II. – Львів, 1886.
- ОЕ – Орфоепічний словник української мови: В 2-х т. / Уклад. М. М. Пешак, В. М. Русанівський, Н. М. Сологуб, В. В. Чумак, Г. М. Ярун. – К., 2001.
- Орф-75 – Орфографічний словник української мови / Уклад. С. І. Головащук, Т. В. Зайцева, І. С. Назарова, М. М. Пешак, В. М. Русанівський. – К., 1975. – 856 с.
- Орф-94 – Орфографічний словник української мови / Уклад. С. І. Головащук, М. М. Пешак, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. – К.: Вид-во “Довіра”, 1994. – 864 с.
- Орф-09 – Український орфографічний словник / уклали: В. В. Чумак [та ін.]; за ред. В. Г. Скляренка. – К.: Довіра, 2009. – 1011 с. – (Словники України).
- СУМ – Словник української мови. – Т. I–XI. – К.: Наукова думка, 1970–1980.
- УАС – Українсько-англійський словник / Уклад. К. Андрусишин і Я. Кретт. – Саскатун (Канада), 1990. – 1163 с.
- УНС – Українсько-німецький словник / Уклад. З. Кузеля і Я. Рудницький. – Лейпциг, 1943. – 1494 с.
- УРС – Українсько-російський словник: У 6-и т. / Голов. ред. І. М. Кириченко. – К.: Вид-во АН УРСР, 1953–1963.
- Я – Яворницький Д. І. Словник української мови. – Катеринослав, 1920. – Т. I. – 408 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Сніжко – кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу лексикології та лексикографії Інституту української мови НАН України.

Наукові інтереси: інтегральне лексикографічне моделювання динаміки мовної системи, укладання електронного загальнономовного тезауруса.

ПЕРЕКЛАДАЦЬКА СТИЛІЗАЦІЯ У ВІДТВОРЕННІ КОРОТКОЇ ПРОЗИ РЕД'ЯРДА КІПЛІНҐА

Богдан СТАСЮК, Сергій СТЕЦЬ (Кіровоград, Україна)

Одна з найскладніших проблем художнього перекладу полягає в спробах відтворення авторського діалекту, зокрема індивідуальних рис мовлення персонажів, в яких відображаються регіональні та соціальні особливості мовців. У статті розглянуто вищезазначені лінгвістичні маркери авторського мовлення та мовлення персонажів в оповіданнях Ред'ярда Кіплінґа із циклу «Stalky & Co.», які нещодавно були перекладені українською мовою. Ретельному аналізу було піддано методологію та алгоритм перекладу.

Ключові слова: авторський ідіолект, мовлення персонажів, регіональні та соціальні особливості мовців, художній переклад.

One of the most intriguing problems of artistic translation is rendering stylistic peculiarities of the author's idiolect, particularly individual features of the characters' speech, preserving its regional aspects and social background of the speakers. The article deals with the aforementioned linguistic markers of the author's and characters' speech in Stalky & Co. stories by Rudyard Kipling which have been recently translated into Ukrainian. The translators' methodology and algorithm of translation have been extensively analyzed and worked out.

Keywords: author's idiolect, characters' speech, regional and social linguistic markers, artistic translation.

Академічний підхід до відтворення художнього твору цільовою мовою – складний і по-своєму унікальний алгоритм, який щоразу зазнає модифікацій при його застосуванні до нового об'єкту перекладацької творчості в рамках науково обґрунтованих критеріїв еквівалентності та адекватності трансляту. Попри те, що цьому алгоритму, безперечно, притаманні певні універсалії, відомі перекладачам-практикам та перекладознавцям із часів Цицерона та Ієроніма Стридонського³⁶, у кожному конкретному випадку *пересотворення* (термін М. Н. Москаленка) вихідного тексту спостерігається своєрідний «люфт» дозволених методів та прийомів перекладу. Адже, як зазначав Ганс-Георг Гадамер, перекладач – це завжди інтерпретатор, чия мета – «розкрити карти» перед читачем в силу власного розуміння авторського задуму і його «перевисвітлення» мовою перекладу [2: 357].

Одним із найбільш рідковживаних прийомів у вітчизняній практиці художнього перекладу є **фонографічна стилізація** – відтворення *графонів* (засобів фіксації індивідуальних вимовних особливостей мовця), які застосовуються автором художнього твору для характеристики персонажів, що має на меті увиразнення аномалій мовлення, викликаних фізіологічними, індивідуально-психологічними, географічними, соціальними та іншими чинниками [7: 112]. У нашій статті ми продемонструємо особливості застосування відповідного перекладацького прийому, обґрунтуємо його доцільність та проаналізуємо його роль у забезпеченні коректної *регулятивної дії* (термін Л. К. Латишева) на реципієнта цільового тексту.

Матеріалом нашого дослідження послужили *оповідання Ред'ярда Кіплінґа із серії «Stalky & Co.»* (1897 – 1926), що недавно вийшли друком в українському перекладі [5]. Оскільки в ролі перекладачів для даного видання виступили автори цього дослідження, статтю варто розглядати як фрагмент розлогої академічної післямови до української публікації, в якій ми спробували пояснити причини обраного нами підходу до відтворення авторського мовлення одного з найвидатніших англійських літераторів минулого століття і лауреата Нобелівської премії з літератури 1907 року.

Вище вже зазначалося, що фонографічна стилізація – прийом рідковживаний серед широкого загалу перекладачів художньої літератури. Відтак потенційно він може зазнавати критики через свою наближеність до меж дозволеного критеріями адекватного перекладу. Однією з причин маргіналізації багатьох можливостями перекладацького метода, з допомогою якого стає можливим розв'язання нетривіальних задач художнього перекладу, є його **суб'єктивність**. Адже будь-яке наукове бачення стилізації в цілому не дає підстав

³⁶ «Я маю надію перекласти промови, відтворивши всі їхні чесноти, тобто думки, їх вираження та черговість, тримаючись за слова тільки в тому випадку, якщо вони не суперечать нашому звичному слововжитку» (Цицерон. Про ліпший вид промовців (46)); «Я передаю не слово словом, а думку думкою» (Ієронім. Лист 57. До Паммахія про найкращий спосіб перекладу (400)) [9: 54, 88].

говорити про наявність чітких, об'єктивних передумов та критеріїв її застосування. Так, на думку О. С. Ахманової, стилізація є «наслідуванням манери оповіді, [...] яке прагне справити враження справжності» [1: 454], а вітчизняна дослідниця О. О. Селіванова наголошує, що стилізація є «імітацією особливостей та мовних ознак» [8: 579]. Отже, можна таким чином сказати, що стилізація як прийом належить досить-таки суб'єктивній сфері *компенсації* як перекладацького методу, цілісного підходу і навіть стратегії. Іншим вагомим чинником, який неабияк сприяв потраплянню стилізації (фонографічної зокрема) на периферію типового перекладацького інвентарю, послужила інертність класичної радянської школи перекладу, яка відштовхувалася від концепції обов'язкового внормування та кодифікування друкованого слова. Так, російська дослідниця М. М. Куликова перелічує цілу низку відомих в СРСР перекладознавців, які не рекомендували вдаватися до фонографічної стилізації в перекладі, натомість обираючи лексико-граматичні шляхи компенсації втрат цільового тексту (В. Г. Гак, С. І. Влахов і С. Флорин, В. Н. Комісаров, А. В. Федоров, А. Д. Швейцер тощо) [6: 14], незважаючи на те, що їхні сучасники, практики перекладу вважали результатом подібного підходу появу невиправдано «пригладжених перекладів» (К. І. Чуковський, 1968). Попри широке розуміння проблеми *сучасними* українськими перекладознавцями та власне перекладачами дослідники констатують, що в українській перекладній літературі, а також (із певною часткою умовності) аудіовізуальному перекладі тільки «починають з'являтися зразки паралельного / аналогічного відтворення графону» [7: 115].

Головною складністю при відтворенні кіплінгівського ідіолекту в межах зазначеного матеріалу дослідження стало розмаїття мовленнєвих характеристик персонажів оповідань, котрі повинні чітко відмежовуватися одні від одних, створюючи не тільки деталізований антураж (мовлення другорядних персонажів), а й яскраві словесні портрети головних героїв циклу оповідань «Stalky & Co.» – в нашому перекладі «Сталкі та його команда». Так, ми нарахували щонайменше чотири релевантні для читацької рецепції типи мовлення персонажів, яким повинна бути притаманна фонографічна стилізація:

- нейтральне мовлення, репрезентоване репліками освічених носіїв мови, вчителів, зокрема філологів («*Futile foolery just when your careers, such as they may be, are hanging in the balance. I see! Ah, I see!*» [10: 40] – «Безглузде блазнювання, коли на кону стоїть ваше й так непевне майбутнє. Зрозуміло! Все мені зрозуміло!» [5: 74]);

- регіональний діалект Девону (історично-географічна область у південно-східній Англії) в просторічному мовленні другорядних персонажів («*Aie! Yeou young rascals. We've got 'e! Whutt be doin' to Muster Vidley's bullocks?*» [10] – «Агось! Лайдацюрю шмаркати! Попались! А *шо-то* ви робите з волами пана Відлі?» [5: 37]);

- шкільний жаргон учнів закритого пансіонату для хлопців («*They make more nise nor a nest full o' jackdaws, an' half of it like we'd no ears to our heads that waited on 'em. They talks over old Prout—what he've done an' left undone about his boys. An' how their boys be fine boys, an' his'n be dom bad*» [10: 64] – «Вони ж як галки там у себе *терендять*, думають, *шо* ми *нічо* не *чуїм*». Про старого Прута балакали – *шо* він за хлопцями *пагано дивиця*. За своїх кажуть, *шо* вони *хароші*, а його – *песиголовці* якись» [5: 92]);

- мовлення головного героя-ірландця, про якого прямо сказано, що його друзі «had carefully kicked M'Turk out of his Irish dialect».

Кожен із трьох ненейтральних варіантів мовлення персонажів може мати свої варіації. Скажімо, вкраплення іншомовної (французької, латини, урду) лексики: «*"We hope you've all been pleased."* **Twiggez-vous?**» [10: 40] – «*I народ весь удоволений*». **Фаша фсе понімай?**» [5: 73]. Із наведених прикладів зрозуміло, що основним засобом творення фонографічної стилізації в Р. Кіплінга виступає:

а) редукування слів із випадінням букв як на позначення голосних, так і приголосних звуків (*an'* замість *and*, *o'* замість *of*, *g'way* замість *go away*, *awf'ly* замість *awfully* тощо);

б) зміна фонетичної якості слова (системна заміна суфікса *-ing* на *-in'*, заміна *you* на *yeou* / *ye* в залежності від використовуваного вимовного варіанта персонажа, *poor* → *pore*, *sir* → *sorr* тощо);

в) зміна графічної форми слова, яка не відображає суттєвих вимовних особливостей у порівнянні з літературним інваріантом (наприклад, *aie* замість *aye*);

г) комплексне застосування як графічних, так і лексико-граматичних засобів маркування нелітературного мовлення: «*I zee 'un! I zee 'un!*» [...] *Yiss, yeou, yeou long-nosed, fower-eyed, gingy-whiskered beggar! Yeu'm tu old for such goin's on. Aie! Poultrice yeour nose, I tall 'ee! Poultrice yeour long nose!*» [10: 57] – «*Ондечки ти! Ондечки!* [...] *Да, да, я про тебе, носалю штириокий, руді бурці, бодай вони тобі повилазили! Шо ти собі надумав? Старий уже такеє вибрикувати! Га?! Захочай-но свого довгого шнобака, і не пхай ним куди не тра'»* [5: 85].

Варто відзначити, що всі наведені приклади не є епізодичними, вирваними з контексту. Вони репрезентують струнку **систему**, наскрізно вживану в циклі оповідань, що створювалися із перервами протягом майже 30 років, по репрезентації стилістично маркованого мовлення. Наявність цієї системи підтверджує те, що при відтворенні мовлення головних персонажів-школярів уже в дорослому віці Р. Кіплінг **не вдається** до стилізації, підкреслюючи тим віковий характер шкільного жаргону, вживаного у переважній більшості учнівських діалогів.

Під час відтворення засобів фонографічної стилізації, що, на нашу думку, є **обов'язковим** при перекладі оповідань Р. Кіплінга із названого циклу, критерії структурно-семантичної відповідності, що лежать в основі перекладацької еквівалентності, застосовані бути не можуть. Адже системне використання будь-якого з регіональних діалектів української мови ставить проблему вибору останнього: яку говірку (говірки) прирівнювати до діалектного мовлення селян-девоців: поліські, слобожанські, карпатські? – що спричинить надмірне «одомашнення» цільового тексту. Ба більше, намагання буквально відтворити строкату мовленнєву картину кіплінгівських діалогів здатне надмір ускладнити сприйняття твору читачем і призвести до когнітивного дисонансу – Англія (як місце подій) :: *яскраво* виражені українські діалектні риси у мовленні персонажів.

Відтак перекладачами, як видно із наведених вище прикладів, було прийняте стратегічне рішення обмежитися двома критеріями адекватності:

1) **асиметрія виражальних засобів** у текстах оригіналу і перекладу, що корениться в загальній характеристиці прийомів перекладацької компенсації: неможливо кожен конкретний англійський графон передавати відповідним графоном в українській мові;

2) географічні діалекти **відтворювати українським соціолектом – суржилом** із використанням просторічної лексики без яскравої регіональної маркованості;

3) шкільний жаргон **передавати експресивною і просторічною лексикою** із послідовним використанням редукованих словоформ розмовної лексики (особливо дієслівної: *спостерігаєм', пойдуть, зна'* тощо), при цьому **не вдаючись** до використання молодіжного сленгу сучасної української мови. Мовлення ірландця Мак-Турка як одного головних персонажів відтворювати із незначним використанням лексики, що стійко асоціюється із західноукраїнським регіоном (напр., *штука* (в значенні «мистецтво»), полонізм *жеби*, займенники *се, сей, сього* тощо) та послідовним «шоканням», яким він має відрізнитися на фоні мовлення інших підлітків.

Не можна не зазначити, що ми як перекладачі повною мірою відчуваємо експериментальність такого підходу до перекладу та його ризику. Однак на нашу користь говорить те, що вітчизняні науковці (напр., О. В. Ребрій) із сумом констатують як **брак перекладознавчих досліджень** із проблем стилізації в сучасному українському художньому перекладі [7: 83-165], так і **недостатність академічної критики** перекладу тих творів красного письменства, де питання стилізації манери авторської оповіді, або мовлення персонажів стояло *особливо гостро*, починаючи від класичних українських перекладів, скажімо, Марка Твена (В. І. Митрофанова, І. І. Стешенко) та Дж. Гарріса (П. С. Шарандак) з ознаками яскравої фонографічної стилізації мовлення афро-американців і закінчуючи новітніми певною мірою експериментальними інтерпретаціями сучасних перекладачів у романах циклу романів про Гаррі Поттера Дж. К. Роулінг (В. Є. Морозов), Дж. Керуака «На дорозі» (Б. М. Павличко), С. Рушді «Опівнічні діти» (Н. Г. Трохим), З. Сміт «Білі зуби»

(Н. Куликова, Р. А. Семків) тощо, де маркованість мовлення персонажа є важливою компонентою авторського ідіолекту, яка відіграє ключову роль у відтворенні художнього задуму.

Також не можна не відзначити, що в історії української літератури **як жанр відсутні шкільні оповідання**, що не дозволяє провести аналогії щодо виражальних засобів, застосовуваних письменниками для опису ідентичних із кіплінгівськими комунікативних ситуацій, комунікативних ролей та антуражу в цілому.

Наскільки нетиповими виглядають рішення, прийняті українськими перекладачами оповідань Р. Кіплінга із циклу про Сталкі, можна зробити висновок порівнявши вітчизняний переклад із російськими перекладами Е. Ю. Єрмакова (2007) та М. Г. Хазіна (2008).

Просторічне мовлення з елементами девонського діалекту:

«*Fillin' basins, Muster Corkran. They've been savin' me trouble. [...] Yiss. I can't rache un. Yiss, 'tess a turncock, Muster M'Turk. They've took an' runned all the watter-pipes a storey higher in the houses—runned 'em all along under the 'ang of the heavens, like. Runned 'em in last holidays. I can't rache the turncock*» [10: 71];

«*Отстойники* заповняю, паничу Коркран. [...] Мені з ними ніколи не **везе**, ага. Не можу **достать**. Там **крантик** такий маленький, містере Мак-Турк. Воду пустили вже скрізь, і на **етажі вище**, по всьому корпусу, ага. **Ше** на **прошлых** вихідних. А я оце тут з **крантиком**» [5: 95];

«*Наполнить баки, мастер Коркран. [...] От них мне одна трудность. Да-с. Мне не долезти до него. Да-с, там краник, мастер Мак-Тюрк. Продуваем все трубы в верхних этажах, под давлением вроде как. Все выходные. Вот только до краника не долезти*» [4];

«*Газы заповняю, мистер Коркран. [...] Вечно мен достаётся. Да. Не дотянутся мне. Там крантик такой, мистер Коркран (sic!). На этаж выше воду-то пустили во всех домах, а потом и внизу пустили. Ещё в прошлые выходные. А мен-то до крантика не дотянутся*» [3: 55].

Шкільний жаргон:

«*Rippin'! Oh, rippin'! Only we shan't have any piano on the night. We must work it with the banjos—play an' dance at the same time. You try, Tertius*» [10: 40];

«*Шикарно! Просто шикарно! Шкода тільки під час вистави доведеться обходитись без рояля. Матимем' тільки банджо, а значить, гратимемо і танцюватимем' одночасно. Давай спробуй, Терціусе*» [5: 73];

«*Классно! Точно, класс! Только нам не позволят играть на фортепиано среди ночи. Придется разучить ее на банджо - играть и одновременно танцевать. Попробуй, Терциус*» [4];

«*Отлично! Просто отлично! Только у нас не будет пианино в день премьеры. Мы должны сыграть это на банджо: сыграть и станцевать одновременно. Попробуй, Терциус*» [3: 33].

Мовлення персонажа ірландця:

«*No, sorr, nor do I care if ye belonged to the Castle itself. Answer me now, as one gentleman to another. Do ye shoot foxes or do ye not?*» [10: 27];

«*Не, сер, мені все'дно, будь ви хош кум королю чи то сват міністру. Скажіть мені як чоловік чоловікові – ви стріляєте лисів?*» [5: 56];

«*Нет, сэра, и мне наплевать, хотя будь вы из Замка. Отвечайте сейчас, как один джентльмен другому. Вы стреляете лис или нет?*» [4];

«*Нет-т, сэр, и мне всё равно, будь вы даже из Дублинского замка. Ответ-тьте немедленно как джентльмен джентльмену. Вы охот-титесь на лис или нет?*» [3: 12].

Цікаво, що створені приблизно в один час переклади яскраво демонструють інертність перекладацьких традицій при розв'язанні нетипових проблем відтворення художнього тексту. Так, від літературної норми попри всі особливості оригіналу найменшою мірою відрізняється мовлення персонажів у перекладі інтерпретатора старшого покоління (Михайло Хазін 1932 р. н.). Значно сміливішими здаються рішення, прийняті перекладачем молодшого покоління (Едуард Єрмаков 1969 р. н.) і оприлюднені лише в мережі Інтернет, що

додає певний ступінь свободи для інтерпретатора, не обмеженого рішеннями редактора та можливою політикою того чи іншого видавництва.

Отже, як ми бачимо, проблема фонографічної стилізації перекладу гостро стоїть у сучасному перекладознавстві. Її всебічному осмисленню бракує поки що широкого вивчення проблеми сучасними перекладознавцями, які б враховували як досвід роботи перекладачів минулих поколінь (позначеним своєрідним «острахом» перед закріпленими на папері відхиленнями від літературної норми), так і напрацюваннями сучасних перекладачів, яким, варто визнати бракує системності внаслідок відсутньої усталеної методології в роботі з нестандартними перекладацькими проблемами. Сподіваємося на те, що наш український переклад оповідань Р Кіплінга про Сталкі додає розуміння в можливих шляхах розв'язання названих вище перекладацьких задач та сприятиме виробленню певних універсальї та алгоритмів діяльності перекладача в схожих умовах.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Ахманова А. С. Словарь лингвистических терминов / А. С. Ахманова. – М.: «Сов. Энциклопедия», 1966. – 608 с.
2. Гадамер, Г.-Г. Истина і метод / Г.-Г. Гадамер; Пер. з нім. О. Мокровольського. – Київ: Юніверс, 2000. – (Філософська думка).
Т. І. Герменевтика І: Основи філософської герменевтики. – 464 с.
3. Киплинг Р. Сталки и компания / Р. Киплинг; пер. с англ. М. Хазина. – СПб.: Лимбус Пресс, Издательство К. Тублина, 2008. – 304 с.
4. Киплинг Р. Стеблик и Ко [Електронний ресурс] / Р. Киплинг; пер. с англ. Э. Ермакова // Журнал «Самиздат», 03.12.2007. – Режим доступу: http://samlib.ru/e/ermakow_e_j/steblik.shtml, 16 січня 2014 р. – Назва з титул. екрана.
5. Кіплінг Р. Сталкі та його команда / Р. Кіплінг; пер. з англ. Б. Стасюк, С. Стець. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013. – 160 с.
6. Куликова М. Н. Фонографическая стилизация речи (на материале перевода англоязычной литературы на русский язык) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / М. Н. Куликова. – СПб., 2011. – 20 с.
7. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія / О. В. Ребрій, – Х.: Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, 2012. – 376 с.
8. Селіванова Олена. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
9. Семенец О. Е., Панасьев А. Н. История перевода: Учеб. Пособие / О. Е. Семенец, А. Н. Панасьев. – К.: Изд-во при Киев. Ун-те, 1989. – 296 с.
10. Kipling, Rudyard. The complete Stalky and Co. / Ed.; with an introd. by Isabel Quigly / Rudyard Kipling. – Oxford, New York: Oxford University Press, 1987. – 331 p. – (Oxford World's Classic).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Богдан Стасюк – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри перекладу і загального мовознавства, заступник декана факультету іноземних мов з навчально-методичної роботи Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Сергій Стець – магістр філології, перекладач з англійської та німецької мов, випускник факультету іноземних мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені ім. В. Винниченка 2013 р.

Наукові інтереси: лінгвістичні моделі перекладу, проблеми перекладацької еквівалентності та адекватності, історія художнього перекладу в Україні.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА КОНТРАКТОВ С РУССКОГО НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК

Ирина СУИМА (Днепропетровск, Украина)

Стаття присвячена визначенню особливостей перекладу контрактів з російської мови на англійську, розгляді основних лексичних та граматичних трансформацій, що використовуються при перекладі відповідних документів, дослідженню способів досягнення еквівалентності при перекладі контрактів.

Ключові слова: особливості перекладу, контракт, лексичні та граматичні трансформації, еквівалентний переклад, додавання, опущення, заміна.

The article deals with the identifying of the peculiarities of contract translation from Russian into English, considering of the main lexical and grammatical transformations, using while translating the corresponding documents, analysis of the ways of reaching of the equivalency while translating contracts.

Key words: peculiarities of translation, contract, lexical and grammatical transformations, equivalent translation, addition, omission, substitution.

Большинство переводчиков сталкиваются в своей деятельности с необходимостью перевести контракт на английский язык. Известно, что такого рода документы являются типовыми и их перевод выполняется по стандартному шаблону. Однако существует довольно много вариантов передачи одних и тех же фраз, устойчивых словосочетаний, которые обычно используются при составлении русскоязычного варианта контракта на английский язык. Например, предложение: «С момента подписания настоящего контракта все предыдущие переговоры и переписка по нему теряют силу», может быть переведено на английский язык несколькими вариантами: «After signing the Contract all the preliminary agreements, discussions and correspondence between the Parties concerning this Contract are to be considered invalid», «From the moment of signing the present Contract all the previous negotiations and correspondence connected with same are null and void», «Any modifications and amendments to this Agreement are valid only if made in writing and signed by both Parties» и т.д.

В связи с этим, кроме основных особенностей «языка контрактов», которые наиболее часто выделяются многими исследователями, а именно: употребление юридических терминов, совпадающих со словами естественного языка (например, "терминологизированных слов": possession (владение, обладание), item (вещь, объект)) [2, с.67]; употребление "неопределённых выражений" (public interest (интересы общественности)) [2, с.67]; употребление архаизмов; "компактный стиль (сложные номинальные группы, пассивные конструкции, запутанные синтаксические конструкции и "непросматриваемые" сложноподчинённые предложения и др.)" [1, с.114], следует отметить еще одну – отсутствие единственно-правильного варианта перевода большинства стандартных выражений, используемых при составлении соответствующего документа.

Вопросам перевода официальной документации, в том числе и контрактов, посвящено большое количество работ. В основном, рассматриваются проблемы, связанные с использованием специальной терминологии и особенностями ее передачи на английский язык [1,2], лексическими и грамматическими трансформациями [3,4], используемыми при переводе контрактов, структурой контрактов в разных языках, спецификой стиля соответствующих документов [5,6] и т.п. Но, несмотря на то, что данная тематика изучалась в разных аспектах, вопрос об определении наиболее эквивалентных вариантов перевода стандартных фраз, используемых при составлении контрактов, до сих пор остается открытым.

Существует большое количество типов контрактов (купли-продажи, обмена, предоставления определенных услуг и т.п.), которые могут значительно отличаться по своему лексическому наполнению. Однако есть некоторые стандартные словосочетания и предложения, которые мы находим практически во всех документах такого рода. Например, «Вышеупомянутое приложение является неотъемлемой частью настоящего Контракта» – «The above mentioned Annexes are an integral part of the present Contract»; «Общая стоимость Контракта составляет...» – «Total value of the Contract is...» и т.д.

Как правило, многие контракты состоят из следующих разделов:

- вводная часть
- предмет договора
- права и обязанности сторон
- стоимость товара/работ/услуг, способы и сроки оплаты, срок договора
- заключительная часть [4]

Выделим несколько основных стандартных фраз по названным разделам и рассмотрим особенности их перевода на английский язык.

1. Вводная часть:

«Фирма ..., именуемая в дальнейшем "Продавец", с одной стороны, и ..., именуемый в дальнейшем "Покупатель", с другой стороны, заключили настоящий Контракт о нижеследующем...» – «The firm ... hereinafter referred to as "SELLER", on the one hand, and ..., hereinafter referred to as the "BUYER", on the other hand, have concluded the present Contract on the following...».

«Фирма ... в лице генерального директора ..., именуемая в дальнейшем "Продавец", и ... в лице ..., именуемая в дальнейшем "Покупатель", заключили настоящий Контракт о нижеследующем...» – «The firm ... in the name of general director ... hereinafter referred to as the SELLER from one part, and ... on the name of ... hereinafter referred, to as the BUYERS on the other part have concluded the present Contract and hereby it is agreed as follows...».

«Приведенные термины следует понимать, как приводится ниже» – «The following terms shell have the meaning set forth below...», «References used in the present Contract are understood as follows...»[8].

Как видно из приведенных примеров, при переводе происходит следующее: определенная часть материала дается не в том виде, как в оригинале, а в виде разного рода замен/ эквивалентов; какая-то часть предложения не воссоздается, опускается; какой-то материал добавлен при переводе. Часто используется метод калькирования, что объясняется существованием повышенных требований к сохранению смысла исходного, оригинального текста. При переводе выбранных из контрактов примеров применяются различные трансформации, такие как опущение, добавление, замена. Наиболее часто сталкиваемся с заменой понятия, не имеющего эквивалента в английском языке на наиболее близкий термин по смыслу. Кроме этого, в таких случаях, вместо перевода приводят официальное определение термина, уточняют, расширяют его содержание словами нейтральной лексики и т.п. В английском варианте договора часто используются

архаичные слова «hereof = настоящего Договора/Соглашения», «hereunder = по настоящему Договору», «herein = в настоящем Договоре», «hereto = к этому Контракту» и т.п. Например, «Не содержащиеся в данном Договоре положения не являются никоим образом основанием для ограничения прав Покупателя» – «Nothing herein contained shall be deemed in any way to limit the right of the Buyer».

2. Предмет договора

«Продавец продал, а Покупатель купил товар в соответствии со спецификацией и условиями, предусмотренными в приложении 1 к настоящему Контракту. Вышеупомянутое приложение является неотъемлемой частью настоящего Контракта» – «The Seller undertakes to sell and the Buyer undertakes to buy the Goods in accordance with the specification and conditions stipulated in Annexe No. 2 to the present Contract. The above mentioned Annexes are an integral part of the present Contract».

«Продавец продал, а Покупатель купил товар по наименованию, количеству, цене, указанных в приложении 1, составляющем неотъемлемую часть настоящего Контракта» – «The Seller hereby undertakes to deliver certain goods in the quantity and on the prices as specified in Supplement No.1 which is an integral part of the contract».

«Сроки поставки товара – в соответствии с приложениями к Контракту». – «The time of delivery of goods are to be mentioned in Addenda to this Contract»[8].

При переводе данных фраз также были использованы различные трансформации. Например, «продал» – undertakes to deliver, undertakes to sell (использование другой временной формы глагола, употребление сложного глагольного сказуемого вместо простого, в первом примере еще лексическая замена (продавать – to sell; доставлять – to deliver); «купил» – undertakes to buy (использование другой временной формы глагола, употребление сложного глагольного сказуемого вместо простого) и т.п. Лексическая замена используется в приведенных примерах также при переводе слова «указанных» – «as specified», несколько меняя значение, так как в словаре находим следующий перевод для глагола «to specify» – «устанавливать, оговаривать, специально упоминать, перечислять, придавать особый характер, определять» [7]. Кроме того, слово «приложение» может передаваться на английский язык несколькими вариантами (supplement, addenda, annexes).

3. Права и обязанности сторон

«Если в течение срока гарантии выявятся недостатки, неполнота и/или некомплектность товара, Продавец обязуется незамедлительно за свой счет устранить все обнаруженные дефекты путем исправления либо полной или частичной замены, а также допоставить недостающие реактивы, инструменты и принадлежности на основании соответствующих претензий Покупателя» – «Should during the guarantee period the goods prove to be defective

and/or incomplete, the Sellers under take to eliminate immediately at their own expense all the discovered defects by means of repair or complete or partial replacement, as well as to deliver non-supplied reagents, instruments and accessories on the basis of the corresponding claims of the Buyers»

«Содержание и обоснование претензии должно быть подтверждено актом, составленным при участии незаинтересованной компетентной организации» – «Contents and ground of the claims are to be supported by an uninterested competent organization»

«Продавец должен направить Покупателю ответ по существу заявленной рекламации в тридцатидневный срок со дня получения рекламации» – «The Sellers must send the Buyers an answer concerning the claim during 30 days from the date they have received the claim» [8].

Как и для предыдущих разделов, для перевода примеров из рубрики «Права и обязанности сторон» характерно использование опущения (заявленной рекламации – the claim, недостатки, неполнота и/или некомплектность – defective and/or incomplete) и замены (актом, составленным при участии незаинтересованной компетентной организации – by an uninterested competent organization).

4. Стоимость товара/работ/услуг, способы и сроки оплаты, срок договора

«Платежи по настоящему Контракту производятся в соответствии с условиями платежа, указанными в приложении 1 на счет фирмы ...» – «The payment for the present Contract is made order by order in conformity with the Payment Terms indicated in the Annexe No. 1 to Account »

«Продавец должен представить сертификат происхождения формы А на поставленный материал» – «The SELLER should supply the Certificate of Origin Form A for shipped material»

«Условия платежа, указанные в п. 6 настоящего Контракта, обязательны для обеих сторон» – «Terms of payment as specified in clause 6 are binding for both the contracting parties»[8].

В переводе, представленном в первом примере, применены переводческие трансформации дополнение (в соответствии с – order by order in conformity with); опущение (на счет фирмы – to Account). Во втором переводе использован прием конкретизации значения (поставленный материал – shipped material). Сокращение, использованное в третьем примере, при его переводе на английский язык передано как полное (несокращенное) слово: п.6 – clause 6. Прилагательное «обязательный» передано в английском варианте прилагательным «binding» (обязательный для исполнения).

5. Заключительная часть

«Директор ...» – «The Sellers Director ...»

«Вся переписка и переговоры, которые имели место до подписания Контракта, теряют силу» – «All correspondence and negotiations that have place prior to the signing of the contract shall be considered null and void»

«Считается достигнутой договоренность о том, что приобретаемые по данному Контракту товары не должны быть перепроданы Покупателем какой-либо юридической или физической стороне в третьей стране без предварительного письменного разрешения Продавца» – «It is agreed that the goods purchased hereunder shall not be resold by the Buyers to any party legal or physical in a third country without previous written consent of the Sellers»[8].

В первом и втором примере использованы приемы добавления (Директор – The Sellers Director; теряют силу – shall be considered null and void). В третьем примере словосочетание «по данному контракту» заменяется архаичным словом «hereunder». Вне зависимости от лексического наполнения, при переводе выбранных из контрактов примеров применяются различные трансформации, такие как опущение, добавление, замена и т.п. Кроме того, стандартные фразы, используемые при составлении контрактов, могут иметь несколько вариантов перевода, которые, в большинстве случаев значительно отличаются между собой.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Алексеева И.С. Введение в переводоведение. М.: Academia, 2006. – 420 с.
2. Алимов В. В. Юридический перевод. Практический курс. Английский язык. – М.:КомКнига, 2005. – 211 с.

3. Бурукіна О.А. Перевод английских юридических документов: учебник / О.А. Бурукіна. – М.: Флинта: Наука, 2005. – 152 с.
4. Власенко С. В. Договорное право: практика профессионального перевода в языковой паре английский-русский. – М.: Вольтерс Клувер, 2006. – 263 с.
5. Казакова Т. А. Практические основы перевода. Учебное пособие, – СПб.: Лениздат; Издательство "Союз", 2000. – 158 с.
6. Лагышев Л.К. Технология перевода. – М., 2001. – 312 с.
7. Мюллер В.К. Большой англо-русский словарь / Сост. В.К. Мюллер, А.Б. Шевнин, М.Ю. Бродский. – Екатеринбург: У-Фактория, 2005. – 1536 с.
8. Образцы контрактов. – Режим доступа: http://www.mironlinecenter.com/Contract_samples/list-of-contract-samples.html

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Суїма – кандидат філологічних наук, викладач кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Наукові інтереси: особливості науково-технічного перекладу, перекладу ділових документів, синтаксичні відповідності в англійській і російській мовах.

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ПРИХОВАНИХ СМИСЛІВ ОПОВІДАНЬ СЕЛІНДЖЕРА ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ ДЖ.Д. СЕЛІНДЖЕРА “JUST BEFORE THE WAR WITH THE ESKIMOS”)

Марина ТАРНАВСЬКА (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються механізми творення свідомо твореного підтексту оповідання Дж.Д. Селінджера „Just Before the War with the Eskimos”. Здійснюється інтерпретація прихованих смислів художнього твору, встановлюються інтертекстуальні зв'язки підтекстів оповідань письменника, аналізуються проблеми, що виникають під час перекладу такого підтексту та пропонуються шляхи їх розв'язання для досягнення максимальної адекватності передачі всіх смислів оповідання.

Ключові слова: підтекст, свідомо творений підтекст, прихований смисл, інтертекстуальні зв'язки, асоціативні сітки, підтекст у підтексті, переклад, адекватність.

The article deals with the study of the mechanism of the conscious subtext generation in the story by D.J. Salinger “Just Before the War with the Eskimos”. The interpretation of hidden senses of the literary text, the identification of the intertextual links of the subtexts of the writer’s works, the analysis of the problems occurring in the course of translation of such a subtext and the ways of their solving to gain the greatest degree of translation adequacy of all the senses of the story are being carried out.

Key words: subtext, consciously created subtext, hidden sense, intertextual links, associative nets, subtext within subtext, translation, adequacy.

Дана стаття є частиною більш ґрунтовного дослідження прихованих смислів художнього твору, вивчення механізму їх творення, а також особливостей їх інтерпретації та перекладу. Цикл статей з цієї тематики об'єднаний творчістю Дж. Д. Селінджера, котрий, як відомо, був неперевершеним майстром свідомо твореного підтексту. Отже, завданнями статті є вкотре відкрити «завісу» прихованих смислів Селінджерівських оповідань, показати процес формування підтекстів, висвітлити інтертекстуальні мотиви творів Селінджера, а також надати рекомендації щодо адекватного перекладу тих елементів художнього тексту, які відповідальні за створення прихованих смислів з метою якомога повного збереження їх у тексті перекладу. Об'єктом нашого дослідження є підтекстові смисли художнього твору, а предметом – комплекс художніх засобів, які створюють та підсилюють приховані плани художнього твору, а також їх інтерпретація та способи перекладу. Актуальним це дослідження є тому, що у художніх текстах із свідомо твореними прихованими смислами, виявлення та інтерпретація цих смислів допомагає наблизитися до розуміння задуму письменника, підкреслити та увиразнити експліцитний смисл. У процесі ж перекладу, розуміння та збереження імпліцитних планів художнього твору, а значить і адекватність його перекладу, залежать від правильної передачі механізмів їх створення. Проблему інтерпретації та перекладу прихованих смислів вивчали Галєєва Н.Л., Галинська І.Л., Грінцер П.А., Зорівчак Р.П., Кухаренко В.А., Попович А., Міллер Дж. та інші. Матеріалом для дослідження ми обрали оповідання “Just Before the War with the Eskimos” з циклу

оповідань Селінджера “Nine Stories” та його переклад російською мовою, виконаний Суламифью Мітіною [9].

Оповідання “Just Before the War with the Eskimos” є третім у циклі «Дев’яти історій», що були написані Селінджером за канонами давньоіндійської поезики «дхвані» [3], згідно якої у художньому творі створюються «додаткові, не висловлені словами образи поза тією картиною, яка створюється вживаними словами» [1: 81]. Таких образів-настроїв у поетичній теорії «раса» налічується дев’ять [4: 135 – 136], і Селінджер надав кожному зі своїх оповідань один із таких настроїв [2: 30]. “Just Before the War with the Eskimos” втілює патетичний настрій жалю і співчуття [2: 50 – 51]. Оскільки, згідно індійської поезики цей настрій має бути «проявленим», тобто неявно вираженим, основним і улюбленим способом його навіювання у Селінджера є підтекст. Ми неодноразово зазначали, що стиль підтекстового письма Селінджера характеризується певними особливостями [5; 6]. Так його творам властиві багатопланові «поліфонічні» підтексти, художні засоби, що «проявляють» підтекст (наприклад, повтори, «асоціативні сітки», художні деталі, метафори), а також інтертекстуальність. Остання займає особливе місце у парадигмі письма Селінджера, адже вона слугує своєрідним з’єднувальним ланцюгом між поверхневим та прихованим смислами творів письменника, дає ключі до їх інтерпретації. Ці «ключі» ми і будемо досліджувати в оповіданні “Just Before the War with the Eskimos”.

Цікаво, що одразу після публікації оповідання у 1947 році деякі американські критики охрестили його «невдалим», можливо через надмірну статичність подій та філософську заглибленість. І справді, у порівнянні з «A Perfect Day for Bananafish» оповідання програє у драматизмі та у ступені вираження різних смислових планів. Але не можна забувати про те, що метою написання циклу «Nine Stories» для Селінджера було втілити, «сугерувати» всі дев’ять основних почуттів індійської поезики, а це завдання могло вимагати від письменника певних художніх жертв (цікаво, що Тулсі Дас, автор «Рамаяни» вважається єдиним з індійських класиків, що спромігся використати у своєму творі всі поетичні настрої санскритської поезики [2: 51]).

Ми вже зазначали, що композиція оповідань Селінджера нагадує драматичний твір, тобто має обмежений «часопростір», складається з чітких структурних частин, і сама є одним з найулюблених способів створення настрою, підштовхуючи читача до більш глибокого прочитання. Аналізоване оповідання не є виключенням – тут чітко простежуємо дві структурні частини, обидві насичені діалогами-«айсбергами» з великою кількістю натяків та алюзій.

Так, перша частина – діалог школярок-подруг Джинні та Селіни – одразу ж створює напругу. Образи дівчат, так само як і їх репліки, побудовані на принципі контрасту (теж улюблений прийом Селінджера!) Селіна, донька багатія, не бажає платити свою частину за таксі, а Джинні не поступається, сповнена гніву та рішучості повернути свої гроші. На перший погляд, співчуття тут немає і близько, але ця палка сварка через дріб’язкову суму створює підґрунтя, готує читача до справжнього почуття, яке йому слід відчутти. А ще – маленькі, але як завжди важливі деталі – частини «асоціативної сітки»: Джинні згадує про невеликі гроші, які вона отримує щотижня на життя, а Селіна намагається викликати у подруги жаль до нібито хворої матері. Причини для співчуття – дріб’язкові, але саме вони закладають контраст для справжнього почуття. Друга частина, власне основна у смисловому та емоційному планах, проявляє справжню трагедію зруйнованого «молодого» життя брата Селіни, Френкліна, і вже насправді змушує читача співчувати разом із Джинні. І знову контраст, на цей раз у сильній позиції – кінці твору: Джинні так само жаль викинути сандвіч Френкліна, як свого часу подароване їй мертве курча. І тут, традиційно для Селінджера, кінцівка набуває метафоричного значення: «мертве курча» символізує щось молоде, беззахисне і незворотне, щось, що нагадує про радість та життя, але одночасно про смерть і безвихідь. З такою метафорою просто не можливо не проїнятися жалем і співчуттям, і цей настрій – це вже не просто співчування дівчини молодому чоловіку, жаль, який переживає читач, до загиблої пташки чи до дівчини, яка сприймає це так близько до серця. Це вселюдське, всеохоплююче почуття до світу, те, чого і прагнув зрештою досягти Селінджер. Як бачимо, емоційний підтекст «дхвані» письменник створює за допомогою традиційних для

нього засобів і це цілком логічно, адже його підтекст є свідомо твореним. Проте, тексти Селінджера мають ще одну об'єднувальну рису – вони «просякнуті» інтертекстуальними зв'язками або мотивами. Ці зв'язки відіграють надзвичайно важливу роль: по-перше, вони об'єднують часто різні за стилем і формою твори у єдину «історію», а також здатні створювати додаткові та підсилювати вже існуючі підтекстові смисли.

Повернемося безпосередньо до тексту оповідання і спробуємо проаналізувати, які інтертекстуальні мотиви простежуються у ньому. На самому початку оповідання ми зустрічаємо так званий «шкільний» мотив: дві подруги навчаються в одній школі. Загалом, «шкільна» тема найбільш відчутно простежується у повісті «The Catcher in the Rye», де головний герой – підліток-школяр. Якщо уважно придивитися до лаконічного образу Джинні, то можна побачити багато спільного з героєм повісті Холденом: таке ж загострене почуття несправедливості і здатність відчувати біль іншого. Останнє є особливо цікавим для нашого аналізу, адже Холден у «Ловці» часто сам опиняється у ситуаціях, у яких читач співчуває йому, а іноді співчуває і він сам. У такому ракурсі патетичний настрій «жалю» оповідання набуває ще багатших відтінків.

Як відомо, Селінджер окрім давньоіндійської поетики, виявляв активний інтерес і до філософії «дзен-буддизму». Теорія та практика дзена також докладно описуються Селінджером у циклі повістей про родину Гласів. Дзен називають «убивством розуму». «Його ціль,» – пише вчитель і популяризатор дзена Дайсецу Судзукі, – “за допомогою проникнення в справжню природу розуму так уплинати на нього, щоб він став сам собі господар. ... Практика дзена має на меті відкрити око душі – і побачити основу життя. ... Основна ідея дзена – увійти в контакт із внутрішніми процесами нашої суті, причому зробити це самим прямим образом, не вдаючись до чогось зовнішнього чи неприродного. ... Якщо до кінця зрозуміти дзен, розум прийде в стан абсолютного спокою, і людина стане жити в абсолютній гармонії з природою” [7: 17]. У «Just Before the War with the Eskimos» друг Френкліна, Ерік, розповідає Джинні історію про безпритульного письменника, якого він прихистив, нагодував і познайомив з важливими людьми, а той обікрав його. Сумбурність та недоречність цієї історії дивують не тільки Джинні, а й читача, але у контексті дзенської філософії абсурд – це і є шлях до істини, а істина тут – у терпимості та милосерді, що знову ж таки повертає нас у напрямку головного підтекстового вектору оповідання – стану співчуття.

Виразний образ оповідання, який можна з упевненістю назвати інтертекстуальним – це образ Френкліна. Він дуже нагадує Сеймора Гласа із «A Perfect Day for Bananafish». Згадаємо зовнішність Френкліна: худорлявий, навіть хворобливий, він з'являється перед Джинні босоніж; його поведінку: дивакуватий, у депресії, говорить загадками, робить нелогічні речі. Ми ніби бачимо Сеймора, але в іншому місці та в інших обставинах. Пам'ятаючи, що герой циклу про родину Гласів мав непросте життя, у якому були нещасливе кохання, війна, непорозуміння зі світом, що його оточує, і зрештою самогубство, почуття жалю до Френкліна отримує більш драматичне забарвлення, читач ніби відчуває, як щось трагічне і безвихідне насувається на героя.

Френклін сутулиться, часто ховає погляд, пильно розглядає свій травмований палець, явно прагнучи менше спілкуватися з навколишнім світом. В оповіданні “A Perfect Day for Bananafish” Сеймор почувається настільки незахищеним перед поглядами інших, які, як йому здається, хочуть проникнути в його душу і насміятися над ним, що намагається сховати своє тіло за одягом навіть на пляжі і ретельно прикриває обличчя рушником. Образ “людини без шкіри” не поодинокий у творчості Селінджера – Холден, підліток із чутливою, надзвичайно вразливою душею, що болісно сприймає навколишній світ людей, які його не розуміють – це образ юного Сеймора, який потім виріс, але так і не зміг стати конформістом, прийняти несправедливість, жорстокість і надмірну матеріальність навколишнього світу. Слід зазначити, що і сам Селінджер після виходу повісті “The Catcher in the Rye”, як відомо, усамітнівся у власному маєтку в Коннектикуті і з тих пір уже не виходив у світ.

Але на цьому інтертекстуальні зв'язки не закінчуються. Мотив війни (завуальований, оскільки герой оповідання ніби-то і не брав участь у бойових діях, а працював на «якомусь там» авіаційному заводі, але такий важливий для самого Селінджера) червоною ниткою

проходить через увесь твір. Скрізь філософське, екзистенціалістичне звучання оповідання «пробивається» лейтмотив абсурдності та безвихіддя, які приносить війна: епізод, коли Френклін, виглядаючи на вулицю, вигукує: «Наступного разу будемо воювати з ескімосами» недарма співзвучний заголовку твору (улюблене місце ключової метафори у Селінджера). Він то і показує читачеві, відсилаючи його до інших творів Селінджера (практично всі дев'ять оповідань циклу так чи інакше пов'язані з темою війни), наскільки цей мотив важливий для автора і ніби завершує, додає «фінальний акорд» до об'ємного, поліфонічного звучання настрою «жалю» та «співчуття»

У другій частині нашої статті ми розглянемо, яким чином знання специфіки творення прихованих смислів Селінджером можуть вплинути на переклад його текстів, а також проаналізуємо уже існуючий переклад «Just Before the War with the Eskimos» з точки зору цих особливостей. Ми уже неодноразово зазначали, що для адекватного перекладу художнього твору абсолютно необхідно реалізовувати, «проявляти» свідомо творений підтекст, адже він є частиною твору, який часто відповідає за адекватність його сприйняття читачем. Якщо перекладач усвідомлює прийоми, якими послуговується автор, створюючи приховані смисли, і знає спрямованість смислових векторів підтекстових планів, він звертає особливо увагу на способи їх перекладу.

Так, Селінджерівські повтори та особливий темпоритм, що створюється завдяки еліптичним реченням у діалогах-«айсбергах», вимагають максимального збереження як за формою так і за довжиною речень.

«Hey, Selena. . .»

«What?» asked Selena, who was busy feeling the floor of the cab with her hand. «I can't find the cover to my racket!» she moaned.

Despite the warm May weather, both girls were wearing topcoats over their shorts.

«You put it in your pocket,» Ginnie said. «Hey, listen -»

«Oh, God! You've saved my life!»

«Listen,» said Ginnie, who wanted no part of Selena's gratitude.

«What?» [8: 54];

«- Слушай, Селина...

- Что? – спросила Селина, усиленно шаря под ногами. – Никак не найду чехла от ракетки! – проныла она.

Несмотря на теплую майскую погоду, обе девочки были в пальто поверх шортов.

- Он у тебя в кармане, – сказала Джинни. – Эй, послушай-ка...

- О, господи! Ты спасла мне жизнь!

- Слушай, – повторила Джинни, не желавшая от Селины никакой благодарности за что бы там ни было.

- Ну что?» [9: 310 – 311].

Як бачимо, у перекладі С. Мітіної синтаксична будова еліптичних речень наближена до оригіналу наскільки це дозволяє мова перекладу, втім перекладачка часто додає слова або використовує варіативні повтори для надання тексту більшої емоційності, хоча на наш погляд, це дещо порушує оригінальний темпоритм, а значить і настрій тексту.

Наступним важливим елементом творення підтексту є ключові деталі-символи. Це, як правило полісемічні слова, кілька значень яких здатні працювати на одну ідею, котра часто і є прихованим смислом. Таких символів в оповіданні декілька. Наприклад, слово «small», яке у контексті діалогу подруг має значення «жадібний», «дріб'язковий» по відношенню до суми грошей, але, яке можна також інтерпретувати як «неважливий», «дрібний», маючи на увазі ситуацію з оплатою проїзду у порівнянні з глибинними проблемами відчуження людини, війни тощо. Безперечно, така додаткова асоціація підсилює співчутливий настрій оповідання:

«I never in my life would've thought you could be so small about anything,» said Selena, who was just angry enough to use the word «small» but not quite brave enough to emphasize it» [8: 56];

«В жизни бы не подумала, что ты такая мелочная, – сказала Селина. У нее достало злости употребить слово «мелочная», но все-таки не хватило смелости сделать на нем упор» [9: 312 – 313].

Хочемо зауважити, що переклад Мітіною в даному випадку просто блискучий: слово «мелочная» найкращим чином передає обидва смислові нюанси.

Наступною символічна деталь – палець Френкліна, що кровить. Френклін постійно концентрує увагу на своєму невеличкому порізі, вживаючи дієслово «bleeding», адже це вочевидь символізує внутрішній світ героя, його зранену душу, яка «кровить» від найменшого втручання навколишнього світу. Підсилення важливості образу у перекладі вдало відбувається завдяки використанню збільшувального суфікса (порівняємо: «кровь», «кровища»):

«... Christ, I'm bleedin' to death. ... Stopsa bleeding. ... It's still bleedin' like mad ...» [8: 57, 58];

«... Черт, я истекаю кровью. ... Останавливает кровь. ... Кровища хлещет как сумасшедшая ...» [9: 314 – 315].

Говорячи про палець, Френклін кілька разів вживає слово «sting». В англійській мові, окрім контекстуального значення слова «пекти», знаходимо значення «жалити», «спричиняти гострий біль» (у тому числі у непрямому смислі), а вони вдало підкреслюють образ уразливу, понівечену душу головного героя. На жаль, у російському перекладі маємо слово «щиплет», яке не передає прихованого значення деталі:

He looked at Ginnie. «It stings a lot, though, doesn't it?» he asked. «Doesn't it sting a helluva lot?»

«It stings,» Ginnie said, «but it won't kill you or anything.»

Apparently without resenting Ginnie's tone, Selena's brother turned back to his finger. «I don't like it when it stings,» he said [8: 58];

« – Ну да еще, он щиплет здорово, скажешь, нет? Щиплет как черт, что – неправда?

- Ну, щиплет, – согласилась Джинни. – Но вы от этого не умрете, и вообще.

Видимо, нисколько не обидевшись на Джинни за ее тон, он снова уставился на свой палец.

- Не люблю, когда щиплет, – признался он» [9: 315].

Ще одна цікава лексема, пов'язана з кінцівкою твору і образом загиблого пташеняти, який уособлює Френкліна для Джинні (і для читача):

«A few years before, it had taken her three days to dispose of the Easter chick she had found dead on the sawdust in the bottom of her wastebasket» [8: 66];

«За несколько лет перед тем она три дня не могла набратися духу и выкинуть подаренного ей на пасху цыпленка, которого обнаружила, уже дохлого, на опилках в своей мусорной корзинке» [9: 324].

Англійське «dead» теж надзвичайно насичене багатозначністю: «мертвий», «загиблий», «відмерлий», «позбавлений життя, байдужий», «похоронний», «виснажений» тощо. Практично всі значення слова можна вплести у прихований смисл твору, коли йдеться про Франкліна, про воєнне покоління, про відчуженість, про почуття жалю і співчуття. Але у цьому світлі переклад лексеми, обраний Суламифью Мітіною видається найменш вдалим – «дохлий» застосовується традиційно до мертвих тварин, але не до людей, і має домінуючу негативну конотацію, викликає відразу, але аж ніяк не співчуття. Звичайно, робота з перекладом прихованих смислів надзвичайно копітка і часто просто не можливо знайти і врахувати всі ключові моменти творення підтексту, які можуть вплинути на сприйняття, але прагнути до їх максимального відтворення і є задачею, навіть «викликом» для перекладача. І тут не можна знову не згадати важливість «фонові» інформації про текст, а саме знання того, що підтекст є свідомо твореним, знання основних способів творення підтекстів письменником, знання його філософії, інтертекстуальних мотивів, історичного контексту тощо. При чому важливою ця інформація є не тільки для перекладача, але і для читача, а тому коментарі до тексту, пояснення підґрунтя твору, варіанти інтерпретації певних частин тексту здаються абсолютно необхідними частинами перекладу художнього твору такого типу. Так, наприклад ім'я однієї із головних героїнь оповідання Селени є іменем давньогрецької богині Луни, а у давньоіндійській поетичі Луна асоціюється із співчуттям, милосердям [2: 31]. Але Селінджерівська Селена – негативний персонаж, скоріш протилежність такому образу, а отже письменник використовує подвійний художній прийом:

образність імені та улюблений принцип контрасту. Зрозуміло, що без післятекстового коментаря зрозуміти цей підтекстовий мотив практично неможливо.

Насамкінець зробимо декілька важливих узагальнень щодо інтерпретації та перекладу підтексту оповідання "Just Before the War with the Eskimos". По-перше, художні твори, в яких підтекст є свідомо твореним, цей самий підтекст вимагає пильної уваги перекладача, оскільки часто імпліцитний смисл не тільки увиразнює поверхневий, але і є домінуючим, як, наприклад, в аналізованому оповіданні він створює емоційний настрій твору. Моделюючи такі підтексти, автор зазвичай використовує характерні художні прийоми (у Селінджера це – діалоги, збудовані на «принципі айсберга», повтори, смислові загадки, лексеми-символи тощо). Якщо перекладач знає про ці ключові моменти творення підтексту, передача підтекстових смислів стає більш адекватною. Важливо також володіти «фоновією» інформацією, та тлі якої створюються підтексти. Для письма Селінджера, зокрема, це реалізація філософії дзен-буддизму та канонів давньоіндійської поезиї. І, звичайно, коли ми говоримо про переклад творів Селінджера, ми маємо на увазі також інтерпретацію численних інтертекстуальних зв'язків, якими насичені його тексти, і які здатні впливати як на експліцитний, так і на прихований смисл твору, і які має враховувати перекладач. Зважаючи на велику кількість та розмаїття фоновієї інформації, котра може вплинути на адекватність прочитання твору, видається абсолютно необхідним використання при перекладі виносок та поширеного післятекстового коментаря, у тому числі з поясненнями деяких особливостей перекладу для максимального наближення читача до смислів Селінджерівських текстів. Оскільки підтекстовість та інтертекстуальність є принципами, на яких будуються і більшість сучасних художніх текстів, перспективою наших подальших досліджень може стати інтерпретація та вивчення особливостей адекватної передачі інших творів із свідомо твореним підтекстом.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Баранников А.П. Индийская филология. Литературоведение. – М.: Издательство восточной литературы, 1959. – 329 с.
2. Галинская И.Л. Философские и эстетические основы поэтики Дж.Д.Сэлинджера. – М.: Наука, 1975. – 110 с.
3. Гринцер П.А. Основные категории классической индийской поэтики. – М.: Наука, 1987. – 312 с.
4. Гринцер П.А. Теория эстетического восприятия («раса») в древнеиндийской поэтике // Вопросы литературы. – 1966. – №2. – С. 134–150.
5. Емоційний підтекст та труднощі його перекладу (на матеріалі оповідання ДЖ.Д.Селінджера «Гедді») // Наукові записки. – Вип. 104. – Ч.1. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград, 2012. – С. 191–196.
6. «Поліфонічний» підтекст: труднощі інтерпретації та перекладу (на матеріалі оповідання Дж.Д.Селінджера «У човні») // Наукові записки. – Вип. 116. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград, 2013. – С. 211–214.
7. Судзуки Д. Основы Дзен-буддизма. – Бишкек, 1993. – 265 с.
8. Сэлинджер Дж. Избранное. – М.: Прогресс, 1982. – С. 53–66.
9. Сэлинджер Дж. Над пропастью во ржи; Выше стропила, плотники: Повести. Рассказы. – М.: ТЕРРА, 1997. – С. 310–324.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марина Тарнавська – обраний доцент кафедри теорії і практики перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія літератури, інтерпретація та переклад художнього тексту, механізми творення підтекстових смислів та їх переклад.

ВІДМІННІСТЬ МІЖ ПЛАНОМ ВИРАЖЕННЯ І ПЛАНОМ ЗМІСТУ ВИГУКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ

Вікторія ТЕСЛЯ (Черкаси, Україна)

У статті розглянуто відмінності між планом вираження й планом змісту вигуків німецької та української мов в лексикографічних джерелах і емоційно насиченому контексті. Одні й ті самі вигуки виражають різне ставлення до одного поняття і, навпаки, різні вигуки передають однакове ставлення до поняття.

Ключові слова: вигук, емотивна лексика, план вираження, план змісту, лінгвокультурологічний аналіз, семіотичний аспект, емоційно насичений контекст.

In this article are observing the differences between the plan of expression and the plan of interjections contents of German and English languages in the lexicographical sources and in the emotionally charged context. The ones and the same interjections are expressing different attitudes to the concept and vice versa, different interjections are referring the same attitude to the concept.

Key words: interjection, emotive vocabulary, the plan of expression, the plan of interjections' contents, cultural analysis, semiotics aspect, the emotionally charged context.

Провідну роль в існуванні та розвитку людини й цілого суспільства відіграє комунікація. Будь-яка діяльність людини викликає в неї і оточуючих певні емоційні переживання – сигнали для її припинення або навпаки, які дають змогу розуміти емоційний стан інших людей, співчувати їм.

Для вираження емоційного стану й досягнення мети комунікації, а також для успішної взаємодії мовців існує велика кількість мовних одиниць.

Вигуки наявні в усіх мовних системах. Вони завжди мають соціальне значення і не випадкові у використанні. Мовець завжди діє свідомо вже тому, що повинен вибрати ті мовні одиниці, які є найадекватнішими для вираження його психічного стану [4: 25]. Емотивна лексика та фразеологія певної мови передають національну картину почуттів, а певний розподіл емотивних знаків за основними емотивними смислами відображає глобальну емоційну картину почуттів [3: 288].

Вигуки, як і інші знаки мовної системи, характеризуються специфічною ознакою, яка полягає в непаралельності плану вираження і плану змісту. Це зумовлено тим що:

1) план вираження (експонент, позначувальне) – лінійний і дискретний, а план змісту має кумулятивну властивість (може змінюватися й отримувати нові відтінки відповідно до потреб певної мовно-культурної спільноти);

2) одне позначувальне може мати декілька позначуваних (полісемія): вигуки *aha!*, *ach!*, *ah!*, *oh!*, *au!*, *auwei!*, *ei!* багатозначні (полісемні). Кожен з наведених вигуків виражає низку емоцій, часом навіть полярних. Декілька експонентів (позначувальних) можуть мати одне позначуване (синонімія);

3) позначувальне і позначуване характеризуються автономністю розвитку. План вираження може змінюватися, а план змісту залишається незмінним, і навпаки [2: 177].

Зазначене вище можна проілюструвати, застосувавши лінгвокультурологічний аналіз лексикографічних статей. Почнемо з найяскравіших, на нашу думку, багатозначних вигуків.

Вигук *"hurra!"* має таку семантику:

1) Ausruf der Freude; 2) Ausruf der Begeisterung; 3) Ausruf der Zustimmung [7: 1918]: *Hurra, dass wäre geschafft!*

Український вигук *"ура!"* виражає: 1) радість; 2) задоволення [5: 1281].

Вигуки *"ah!"* (Int.) 1) Ausruf des Staunens, der Verwunderung, Bewunderung, Überraschung; 2) Ausruf der Erleichterung: *ah so! also so ist das;*

3) Ausdruck des plötzlichen Verstehens als Antwort auf eine Erklärung: *ah so [ist das]!;*

4) Ausruf der Freude: *ah, wie schön warm es hier ist* [6: 93; 7: 97].

В українській мові вигук *"a!"* виражає: 1) здогад, здивування; 2) незадоволення, досаду, погрозу, злорадство; 3) переляк, відчай, біль.

Отже, вигук *ah!* має у своєму складі такі семи: 1) 'здивування', 'захоплення', 'раптовість'; 2) 'полегшення'; 3) 'раптове розуміння' (як відповідь на пояснення); 4) 'радість'. У німецькій мові він відображає позитивні емоції і почуття.

В українській мові ця сама форма має такі значення: незадоволення, досада, погроза, злорадство, переляк, відчай, біль, тобто цей вигук виражає також і негативні почуття та емоції [5: 1].

Вигук *i!* (*ih*, *iieh*) у німецькій мові передає огиду, в українській – подив, розчарування, нехоть, сумнів. У німецькій мові експонент *i!* має одне позначуване – огида: Ausruf des Ekels, Abscheus [7: 1926].

В українській мові цей самий експонент має декілька позначуваних – подив, розчарування, сумнів, нехоть. Однак в українській мові позначуване 'огида' відсутнє [5: 393].

Отже, вигуки з однією і тією самою формою (планом вираження) мають різне значення (план змісту) в різних мовах.

Одним із вигуків для вираження емоції здивування в німецькій мові слугує вигук *schau!* [8: 659], в українській – *ба!* [5: 189]. У цьому випадку для вираження ставлення до одного поняття в різних мовах вживаються різні форми. Відмінність між планом вираження і планом змісту вигуків підтверджує, що мовні знаки можуть бути довільними. Одні й ті самі мовні одиниці виражають різне ставлення до одного поняття і, навпаки, одне й те саме ставлення до поняття виражається різними вигуками, що помітно при порівнянні лексичних одиниць німецької і української мов. Порівняємо деякі вигуки, взявши за основу семіотичний аспект (план змісту, план вираження) та функціонування вигуків [1: 261].

Наведемо приклади з художньої літератури, зокрема творів Генріха Беля:

1. *Sie blickte mich verzweifelt an, dann riß sie die Tür auf und rief kreischend: "Warte fünf Minuten – verdammt!", und krachend schlug die Tür wieder zu, und ich glaubte mir vorstellen zu können, wie sich der Mann feige hinter dem Ofen verkroch* (H. Böll. Die Botschaft, 29).

Вона розпачливо глянула на мене, потім рвучко відчинила двері й гукнула хрипким голосом:

– Стривай хвилиночку... о, щоб тобі... – і хряснула дверима; я спробував уявити, як той чоловік похлихо причаївся десь за грубою (Генріх Бель. Місія, 21).

2. *"Ja – für das Brot habe ich hundert Steine suchen und klopfen müssen.*

Gelegenheitsarbeiter."

"Hm... hast du Lust, noch eins meiner Kunststücke zu sehen?" (Der Mann mit den Messern, 34).

– Еге ... за шмат хліба доводиться часом позносити докупи й побити на дріб'язок сто каменюк. Роблю, що де трапиться.

– Так ... Хочеш подивитись ще один мій номер? (Чоловік з ножами, 27).

У німецькій мові вигук *hm!* виражає роздум, сумнів. В українській мові цей самий вигук, крім роздуму, сигналізує про сумнів, здивування.

3. *"Fehlt nur der Mann, besser noch das Weib. Ach", er pflückte die Messer wieder aus der Tür und steckte sie sorgsam ins Etui zurück* (Der Mann mit den Messern, 36).

– Бракує тут лише живого, а не мальованого чоловіка, а ще краще жінки. Em!.. (там само, 29).

У "Великому німецько-українському словнику" вигук "ach!" перекладається як: *ax!, ox!, ой!, ex!, o!*. Вигук *em!* відсутній, хоча він також виражає в українській мові розчарування, невдоволення, досаду і, у наведеному вище прикладі, найточніше передає семантику німецького вигуку *ach!*.

4. *"Schon grinste Stobkis kleine Mutter befriedigt, nahm das Pfannmesser, schob es unter den Kuchen, und – bums!"* (Abenteuer eines Brotbeutels, 128).

Мати Штобського вже осміхалася вдоволено, тоді взяла ножа, підклала його під пиріг, і – бабах! (Пригоди солдатського клунка, 108).

Звуконаслідування є мовними одиницями, які мають досить динамічну семантику. Вони слугують для передачі звуків навколишньої дійсності й залежать від особливостей сприйняття мовцем звуків довкілля, від його артикуляційних можливостей і від особливостей певної мовної системи, що можна помітити в наведеному вище прикладі.

5. *"Oh, ich weiß, die Tafel war zu kurz gewesen, und der Zeichenlehrer hatte geschimpft, dass ich nicht richtig eingeteilt hatte, die Schrift zu groß gewählt, und er selbst hatte es kopfschüttelnd in der gleichen Größe daruntergeschrieben: Wanderer, kommst du nach Spa" ...* (Wanderer, kommst du nach Spa ..., 89).

О, я пам'ятаю, мені не вистачило дошки, і вчитель малювання розкричався, що я не так як слід розрахував, узяв завеликі літери, – а потім він сам, похитуючи головою, написав тим-таки шрифтом нижче: "Подорожній, коли ти прийдеши у Сна" (Подорожній, коли ти прийдеши у Сна, 42).

Німецький вигук *oh!* виражає здивування, співчуття, відмову, а український – *"о!"* – широкий діапазон почуттів і душевних переживань: розпач, захоплення, здивування, недовіру, згоду, підтвердження чогось. У наведеному прикладі він вказує на здивування, викликане спогадами мовця.

6. *"Die Bahre", sagte der Fahrer, "kann man ihn nicht umbeten? Wir müssen schnell weg". Ach, klar hier!"* Der Arzt deutete auf das Ledersofa (Lohengrins Tod, 98).

Ношів, – озвався шофер. – Чи не можна б його куди перекласти? Ми мусимо мерції їхати. *А, так, так! Кладіть осюди, – кивнув він на шкіряну канану* (Смерть Лоенгріна, 51). Німецький вигук *ach!* в українському перекладі передано за допомогою вигуку *a!*, який виражає меншу кількість почуттів і емоцій (серед них – здогад), що дозволяє краще зрозуміти ситуацію.

7. *Ob die Mutter nicht überhaupt noch lebte? Nee, die Luxemburger hatten sie erschossen, nee, die Russen... nee, wer weiß, vielleicht hatten die Nazis sie erschossen, sie hatte so furchtbar geschimpft... nee, die Amis... ach, die Kleinen sollten ruhig Brot essen, Brot essen... einen ganzen Berg Brot wollte er den Kleinen kaufen...* (Lohengrins Tod, 105).

А може, мама ще десь жива. Ні, її застрелили люксембуржці, ба не, росіяни... не, хтозна, може, її вбили наці, вона їх так страшенно лаяла... не, янкі... ох, хай собі дітлахи попоїдять хліба. Попоїдять хліба... Він би купив їм цілу гору хліба (там само, 60–61). Наведений приклад ілюструє доречне використання вигуку *ох!*, який, крім вираження фізичного болю, переляку, полегшення, застереження, докору, захоплення, подиву, передає почуття жалю, досади.

8. *Dann klingelte es, und ich wartete eine, wartete zwei Sekunden, ging langsam zur Tür und öffnete. "Ach", sagte ich, "es ist wirklich nett, dass Sie zu uns gekommen sind!"* (Wie in schlechten Romanen, 270).

Аж ось залунав дзвоник, і я зачекав секунду, ще секунду, повагом подався до дверей і відчинив. О, – сказав я, – як гарно, що ви до нас завітали! (Як у поганенькому романі, 169).

У цьому прикладі вигук *ach!* передано українським *о!*. В українській мові він виражає різні почуття і емоції, однак у цьому контексті найяскравішим є вираження здивування.

Німецький вигук *ach!* відтворює насичену палітру почуттів і емоцій: 1) Klage (нарікання), Schmerz (біль); 2) Sehnsucht (тугу); 3) Bedauern (співчуття), Mitleid; 4) Verwunderung (здивування), Staunen, Erstaunen; 5) Betroffenheit (збентеження); 6) Unmut (незадоволення); 7) Verstehen (розуміння); 8) Verneinung (заперечення).

Завдяки рухливій семантиці німецький вигук *ach!* часто вживається в мовленні. В українській мові вигук *ох!* також є багатозначним і виражає переляк, здивування, радість, захоплення, нетерплячість; горе, співчуття; обурення, незадоволення, прикрість; здогад, спогад, однак у наведених вище прикладах в українській мові його передано різними вигуками: *a!*, *ох!*, *о!*.

9. *"Prost", sagte Frau Zumpen lächelnd, "trinken wir also!"* (Wie in Schlechten Romanen, 273).

– *За ваше здоров'я, – усміхнулась пані Цумпен. Ми випили* (Як у поганенькому романі, 173).

Волітивний вигук *"prosit!"* ("*prost!*") = *zum Wohl!*, *Wohl bekomm's!* має одне значення – *"За ваше здоров'я"*.

У кожній культурі існує історично зумовлене ставлення до предметів і явищ довкілля, а мова забезпечує його вираження знаками, притаманними певній лінгвостільності. Правильне розуміння і вживання мовної одиниці, залежно від мовленнєвої ситуації, є запорукою успішної комунікації, тому важливим видається вивчення всіх можливих значень вигуків з метою їх правильного розуміння і вживання.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гак В. Г. Национально-культурная специфика меронимических фразеологизмов / В. Г. Гак // Фразеология в контексте культуры. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 260–265
2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : [підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл.] / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Академія, 2003. – 464 с.
3. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций : [монография] / Виктор Иванович Шаховский. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с.
4. Шварцкопф Б. С. Об изучении отношения говорящего к языку / Б. С. Шварцкопф // Вопросы культуры речи. – М. : Наука, 1966. – Вып. VII. – 23–36 с.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

5. Великий тлумачний словник української мови / [укладач і ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь: ВТФ Перун, 2001. – 1440 с.
6. Der Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in 6 Bänden / [unter Leitung von G. Drosdowski]. –

Mannheim–W.–Z. : Dudenverlag, 1976. – 2992 S.

7. Klappenbach R. Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache / Ruth Klappenbach. – B. : Akademie-Verlag, 1967. – 800 S.

8. Wahrig G. Wörterbuch der deutschen Sprache : Deutscher Taschenbuch Verlag, 1981. – 942 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вікторія Тесля – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: лінгвокультурологія, проблеми комунікативної лінгвістики.

ВСТАВНІ СЛОВА І МОВНЕ ТАБУ (ПРО ЩЕ ОДНУ ПРОБЛЕМУ ПЕРЕКЛАДУ ЛИХОСЛІВ'Я)

Марія ТКАЧІВСЬКА (Івано-Франківськ, Україна)

Статтю присвячено проблемі вставних слів, подаються функції лихослів'я як вставного слова та його класифікація. Для аналізу представлені вставні слова та вигукі із постмодерної літератури та окреслені шляхи їх відтворення у мові-реципієнті.

Ключові слова: табуйована лексика, лихослів'я, нецензурні слова, лайлива та обсценна лексика, переклад, відтворення, спосіб.

The article deals with the problem of Parenthesis; the functions of swearing as a parenthesis and its classifications are outlined. Parenthesis and interjections from the postmodern literature are analyzed and the ways of their reproduction in the target language are pointed out.

Key words: taboo lexis, swear words, obscene words, translation, reproduction, method.

Мова – це не виставкове експозе думки, а жива енергія людського мислення, обрамлена словом. Як і кожна реально існуюча жива субстанція, вона здатна більшати, змінюватися, набувати нового забарвлення, старішати, втрачати блиск, відновлюватися й перебувати в перманентному русі. Людина, яка володіє мовою, «привласнює» її, зростається з нею і використовує за власним потребами та малюнком своєї уяви. Чим емоційніша людина, тим емоційніша мова. Саме це спонукає науковців на дослідження лексики, яка живе за кулісами щоденного спілкування.

Літературна мова як візитівка висококультурного мовного рівня людини здавна перебувала осторонь від мовної засміченості, не бажаючи приймати її як реальність. На сьогоднішній день вона зриває з себе видимість потреби «безгріховної» однорідності, йде в ногу з часом і зрікається багатьох табу. Найкраще це демонструє постмодерна література, в якій свої «рамки безрамковості» і власні погляди на критику. Нецензурна мова як один із елементів сучасної «живої» загальнонародної мови й літератури «недолюблює» цензорів, але потребує до себеуваги.

Коли надто швидко зривається будь-яка табуйована завіса, все, що досі було поза сторонським зором, раптом постає перед іншими у всій своїй наготі й викликає незадоволення й обурення в тих, хто не звик до такої оголеності. Це стосується і слів, які промовляються у колі спілчників і далеко не завжди виносяться на загал.

Не варто дискутувати, чи існує взагалі мовна безгрішність чи мовна незіпсованість. Варто зважати на те, що в літературі змінюється уява про поняття «норма». Саме тому дослідження нецензурної лексики належить до важливих елементів сучасної науки. «Перед нами не просто стилістичний шар, який існує в мові поряд з іншими, а атмосфера, яка увібрала в себе своєрідну смислову напругу і виводить дослідника далеко за межі філологічної проблематики» [13: 11].

Табуйована лексика все більше стає об'єктом наукових досліджень. Їй присвятили свої праці такі українські та зарубіжні дослідники як В.Мокієнко, Т.Нікітіна, В.Хімік, Б. Успенський, В.Биков, В.Жельвіс, Л.Ставицька, О.Гаврилів, О.Голод, О. Л.Білоконенко, А.Даниленко, Л.Клепуц, О.Кульчицька, Л.Ростомова, А.Скорофатова, Л. Широкоградюк, В. Демецька, О.Федорченко та багато інших. Лексикографічне оформлення лихослів'я в Україні представлені на сьогоднішній день Оксаною Гаврилів – «Німецько-український словник лайливої лексики» та Лесею Ставицькою «Українська мова без табу», здобутки яких належать до помітних і вагомих надбань у галузі ненормативної лексики. Поява таких праць «продиктована закономірною потребою заповнити ті лакуни в мовознавчому дискурсі,

які з відомих причин лишалися поза увагою дослідників» [14: 251]. Така робота «не нормує, не узаконює вживання нецензурної лексики, а лише дає їй фахову лінгвістичну інтерпретацію» [14: 251]. Вона додає важливі елементи до мовного картинування в цілому. «На основі пейоративного словникового запасу можна зробити висновки про систему цінностей та стереотипні уявлення в конкретному суспільстві. Крім того, наявність великої кількості лайливих слів на позначення певної реальії свідчать про „слабкі місця“ в цьому суспільстві» [5: 20].

Метою нашої статті є дослідження лихослів'я, а саме вставних слів і вигуків та їх переклад. До основних завдань статті належить окреслення основних функцій вставних слів, їх класифікація та аналіз перекладу на німецьку мову.

За словами В.Жельвіса, «вище згаданий термін «табуїзованість» – від слова «табу» – древня заборона. Табуїзованість – синонім заборони. Табуїзоване слово – слово заборонене для використання у суспільному місці. Найчастіше під ним розуміють грубе, вульгарне слово типу матірнього, та у суспільстві, як правило, табуються цілі теми» [6]. Як зазначає Л.Ставицька, «табу – це заборона на певну дію, слово, предмет; у первісному суспільстві уважалося, що порушення цієї заборони викличе кару з боку надприродних сил. Щодо обценної лексики, слід говорити про різновид мовного табу» [13:13].

Тема використання у літературі табуїваної лексики ще досі залишається дискусійною. Те, що нецензурні слова є частиною лексики кожного суспільства, заперечувати годі. Оскільки письменники пишуть про суспільство й для суспільства, сперечатися про право існування табуїзованих слів у сучасній літературі, не пересіянній через сито цензури, також не має сенсу. Кожна книга має свого читача, все ж вона не залишається поза увагою суспільної думки. Як зазначає в одному із своїх інтерв'ю Н.Сняданко, «вживання будь-якої лексики в літературі – це наслідок вживання її в житті, бо література відтворює життя в тій чи іншій формі, а не навпаки. Складно собі уявити, щоб нецензурні слова приходили з літератури у свідомість, навіть коли такі спроби робилися, переважно вони зазнавали невдачі» [12].

Обценні слова часто ототожнюють із лайливою лексикою. «Проте не все обценне є лайливим і не все лайливе є обценним. Лайка може бути й не обценною (*дідька лисого!; а бодай тебе чорти взяли!*), обценні вислови можуть уживатися не в складі власне лайки [13:22].

Л.Ставицька виділяє наступні основні функції, при яких «обценні слова можуть:

1) виконувати суто емотивну функцію як вираження безпосередньої емоції – здивування, обурення, захоплення, незадоволення і т.ін.;

2) функціонувати як семантично спустошені вставні звороти, тобто уживатися з експлетивною метою, безадресно. Це не просто своєрідні заповнювачі пауз, а «детонуючі коми» [6], що містять у собі ознаку ритуалу.

Однією із найпопулярніших вставок у сучасному обценному слововживанні слід визначити б[.]я, блін від бл[.]ть» [13:26].

«Детонуючі коми» багатофункціональні і широко представлені у постмодерній літературі. «Частотність вживання б[.]я як детонуючої коми, безумовно свідчить про ослаблення домінанти інвективи, референтом якої є «розпусна жінка», оскільки приписування цієї властивості жінці є питомою ознакою інвективного лексику» [13:26-27]. При відтворенні іншою мовою «детонуюча кома» зазвичай не опускається. Наприклад, укр.: «На свободу, б[.]я свободу, б[.]я свободу» [1:184] – нім.: «In die Freiheit, f[.]ck, die Freiheit, f[.]ck die Freiheit» [19:207].

Текст, перенизаний частими вставними «детонуючими комами» – це словесне розповідне рондо, часто не переобтяжене інформативністю та глибиною думки. Дослідження лихослів'я як вставного слова окреслює його багатофункціональність: лихослів'я як вставні слова – це «слова-атрибути», призначені не обов'язково для образи співрозмовника, а для позиціонування себе як приналежності до певної категорії суспільства, яка кидає виклик іншій, у тому числі її мові; це – «слова-коди» для розпізнання «свій-чужий»; це – «слова-деталі», які тримають речення, навіть якщо вони не несуть семантичного навантаження (десемантизованість лихослів'я); це – «слова-намітки», які

пересікають суцільний текст із метою демонстрації «я – крутий»; це – «слова-маніфести», які використовуються мовцем для демонстрації його зовнішнього розкріпачення; це – «слова-ширми», за якими нерідко можна приховати рівень інтелекту; це – «слова-пунктири», які затягують час висловлювання; це – «слова-три-крапки», за якими мовець може обминути деталі розмови; це – «слова-оклики», за якими видніється емоційний малюнок мовця (піднесення, бурхливий порив, раптова реакція на несподіванку тощо); це – беззмістовні емоційні згустки, які вміщують у собі експресію різної інтенсивності та якості з метою вияву протесту, обурення, розчарування, зневіри тощо; це – хвороблива звичка чи пристрасть до вставних слів, це – зумисне словесне сфорцандо, яке згладжує монотонність висловлювання мовця. Лихослів'я як вставні слова – це нерідко бажання виглядати відсторонено від рівня «мови інтелекту» та «показної, вдаваної, штучної награної мови». Вони містять у собі інвективного спрямування та вербальної агресії і можуть виконувати роль діалогів із самим собою чи так званих внутрішніх перемовин, які вживаються для зняття стресу чи з метою «терапії» певної ситуації. Оскільки кожне із вставних слів (у тому числі, однакових за звучанням) має своє текстуальне призначення, воно виконує різну функцію, і, відповідно, по-різному відтворюється у мові-реципієнті. Разом з тим, десемантизація лексичних одиниць свідчить про те, що вставні табуовані слова опиняються на перехресті між лінгвістикою та психологією або ж виходять за межі чисто лінгвістичних проблем, переходять на рівень звукового та графічного беззмістовного оформлення емоційного та психічного стану людини, її внутрішнього світу на час мовлення.

Лихослів'я як вставне слово – це часто лейтмотив мовця, який слугує «візитівкою» його мовлення, мети висловлювання та ставлення до реципієнта. Тому перелічені ознаки можуть бути властиві не тільки вставним словам, але й лихослів'ю загалом.

Лихослів'я як вставні слова можемо поділити на наступні групи: 1) базові лексеми матизмів та їх аналоги; 2) замітники матизмів (йоханий бабай); 3) десемантизована лексична одиниця, яка послабила зв'язок із ознакою «розпусниця» (курва), 4) скатологізми (Scheiße); 5) посилення (до дідька). Дослідження вставного лихослів'я окреслює певний корпус лексики, яка може вживатися без семантичного навантаження або бути носієм «табу-семи, тобто одиниці смислу, призначення яких – шокувати учасників спілкування. Табу – сема, наявна в окремому слові, факультативно може включатися в структуру вислову задля надання йому шокувальної непристойності» [13:22].

Переклад лихослів'я як вставного слова передбачає його відтворення за допомогою відповідного замітника, характерного для мови-реципієнта, транскрибування, переписування, опускання, довільного перекладу тощо.

Найчастіше переклад вставного лихослів'я здійснюється за допомогою експресивного ситуативного відповідника мови-реципієнта, який також є носієм іритації, експресії, гніву та різного роду емоційного пориву й роздратування. Підбір таких відповідників належить до важливих трансляторних завдань при відтворенні такого типу лексики. Наприклад: «Знову, курва, радіо, телебачення, преса» – “*ZumKotzen, schonwiederRadio, FernsehenunddiePresse*” (Ю. Андрухович «Диявол ховається в сирі», с.172/S.114). Семантично віддалені лексичні одиниці («курва» – «zumKotzen») є відповідниками як вставні слова і виступають носіями іритації, експресії, гніву та різного роду емоційного пориву та роздратування (спалахування, озлоблення, фиркання тощо), що є одним із найважливіших завдань при відтворенні такого типу лексики. Лайлива лексема «курва» за словником Л.Ставицької «уживається для вираження незадоволення, роздратування, гніву і т.ін.» [13: 220]. Лексичний зворот «*zum Kotzen*» є синонімом до словосполучення «*das ist ärgerlich*» (*ekelhaft, kotzübel*), тобто також є виразником роздратування та незадоволення. Вигук «курва» може відтворюватися також за допомогою скатологізму: укр.: «О, **курва**, такі мудрі думки, що сам собі немилий!» [4:28] – нім.: «Oh, **Scheiße**, ich rede so *oberschlau* daher, dass es mich selber *ankotzt!*» [18:30].

Опускання вставного слова не завжди сприяє послабленню виразності емоцій у реченні, особливо, коли перекладач використовує інші засоби відтворення експресії, наприклад, введення іншої негативно забарвленої лексичної одиниці. Порівняймо, укр.: «Аби він, курва, відчепився» [2] – нім.: «*Damit dich der Deppin Ruheläßt*» [17]. Введення лексичної одиниці «*derDepp*» зберігає емоційне забарвлення й експресивність речення. Опущення обценної

лексики не завжди є прерогативою перекладача. За відсутності інших взаємозамінних засобів перекладу втрачається текстуальна емоційність, наприклад, укр.: «Куди я їх, курва, міг подіти, ті дві сторінки?» [3: 197] – нім.: «Wohin hatte ich sie nur verkrant, diez wei Seiten?» [16:162].

Вигук «*курва мама*» (*курча мама, курча ляга*) має дещо ширше емоційне забарвлення, ніж вигук «*курва*». Наприклад, укр.: «Я, курва мама, теж українець! І трохи випив собі. Може з горя, а може з радості – кому яке діло?» [2] – нім.: «Scheiße, ich bin schließlich auch Ukrainer! Und hab ein bißchen was getrunken. Vielleicht vor Kummer, vielleicht vor Freude – wen schert's?» [17]. Згідно з словником «Українська мова без табу», *курва мама* у першому випадку збігається із позначенням вигуку «*курва*», тобто, «уживається для вираження незадоволення, роздратування, обурення і т.ін.», а в другому значенні «уживається для вираження щирості, переконливості висловлюваного» [13: 221]. Використаний для перекладу скатологізм наближає висловлювання до рівня роздратування, а не переконливості. Використання універсальних вставних слів, якими перекладач послуговується для відтворення лихослів'я, значно полегшує трансляторні операції, цілком відтворює текст, але дещо збіднює різновидність вставних слів, наявних в оригіналі. Наприклад, укр.: «*Де Молдаван, курва мати?!*» [3: 195] – нім.: «*Wo ist der Moldauer, verdammt?!*» [16: 160].

Коли мова йде про ігнорування лайливої лексики (її опускання у перекладі), це не завжди означає, що у мові-реципієнті нема певного відповідника. Наприклад, укр.: «*Але якщо серйозно, то я досі не перестаю дивуватись: яка все-таки, чорт-забирай, птахо різка ця армія!*» [3: 205] – нім.: «*Aber ehrlich, ich komme bis heute nicht darüber hinweg, was für ein Schlachthaus die Armee doch ist*» [16: 169]. Вигук *чорт забирай* належить до часто вживаних в українській мові і має свої відповідники, зафіксовані у перекладі. Порівняймо, укр.: «*чорт забирай*» – нім.: *verdammt, verdammt nochmal, zum Teufel damit, zum Teufel*. Послаблення експресії належить до тих тонких граней трансляторики, де перекладачеві можуть закинути спробу втручання у текст чи його суб'єктивне емоційне корегування, хоча він (перекладач) аж ніяк не мав подібного наміру.

Часто вигуки із синонімом до іменника «чорт», «дідько», виступають інтенсифікаторами якості і використовуються автором для підсилення ознаки. При їх перекладі використовуються перш за все стилістичні відповідники, а також інші інтенсифікатори. Порівняймо: укр.: «... стало до дідька зимно в грудях...» [4: 24] – нім.: «...scheiß kalt wur de mir in der Brust...» [18: 26] (інтенсифікатором слугує скатологізм); укр.: «Часами мені робиться до дідька прикро...» [4: 27] – нім.: «*Manchmaltutesmirwahnsinnigleid...*» [18:29]. Один із поширених вигуків *на дідька*, відтворюється прикметником *verflixt*. Наприклад, укр.: «... треба взяти гондолю, інакше на дідька було сюди їхати?...» [4: 55] – нім.: «... ich muss eine Gondel nehmen, warum, verflixt, hätte ich sonst herkommen sollen?...» [18: 60].

Проте при перекладі вигуків, евфемізмів, лайливих слів, які виступають заміном мата (тобто, вже є емоційно слабшими від похідного слова), трансляторика передбачає використання універсальних лайливих слів та вигуків, які теж дещо пом'якшують текст. Порівняймо, укр.: «Йоханий бабай» [2] – «*Verflixt*» [17], укр.: «Йоханий бульйон» [2] – «*Verdamnte Boullion*» [17].

Підсумовуючи результати дослідження варто зауважити, що кожне табуйоване слово, використане у постмодерних текстах, промовляється з певною метою, яка неодмінно має бути перенесена у мову-реципієнт. При цьому одне із найважливіших завдань перекладача є збереження емоційності тексту, його експресії та виразності, вкладеної автором в оригінал. Перекладач не має права виступати цензором тексту і позбуватися лихослів'я. Його обов'язком є максимальне відтворення тексту у дзеркальному відображенні зі збереженням не тільки змісту, але й авторського стилю. Винятком є культурна різниця та наявний у мові корпус лексичних одиниць, який відповідає мові-оригіналу. Використання письменниками-постмодерністами у полотні тексту лихослів'я нерідко вимагає перекладацької винахідливості та вміння зорієнтуватися у часто чужих для культури-реципієнта лексичних одиницях. Однією із найбільших проблем є відсутність відповідних українсько-німецьких лексикографічних джерел табуйованої лексики, на які міг би покластися перекладач сучасної української літератури.

Постмодерна література – не клоноване яблуко, завосковане для блиску та небажаних втручань ззовні. У ній теж є своя природність, яка засвідчує своє існування. Заперечити її може тільки чергова порція цензурного «консервування». Але часи цензури вже відійшли у минуле. Українська література мусить пройти той шлях, який долає кожна інша література, коли вибирається на поверхню своєї вільності. Нецензурна лексика є однією із її емоційних, подекуди ще епатажних складових, яка мусить відбутися. І що б там не казали прихильники чи противники такого стилю письма, сучасне літературне поле має предостатньо місця як і для класичної літератури, так і для літератури без табу. У кожного письменника свій рецепт письма і комерційності, а в кожного читача – свій письменник і своя уява про читиво. Між тими світами «маятник» перекладач, який також уміє вглядіти свою книжку і близький йому письменницький дух. «Чужий» дух, який не вміє стати «своїм», ніколи не зможе бути трансляторним пріоритетом.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андрухович Ю. Дванадцять обручів / Ю.Андрухович. – Львів: Критика, 2003. – 323 с.
2. Андрухович Ю. Московіада. Роман жахів / Ю.Андрухович/. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2006. – 152 с.
3. Андрухович Ю. Тасмунія / Ю.Андрухович/. – Харків: Фоліо, 2008. – 477 с.
4. Андрухович Ю. Перверзія /Ю.Андрухович/Львів: Класика, 1999. – 288 с.
5. Гаврилів О. Німецько-український словник лайливих слів / Укладач О.Гаврилів. – Львів: Априорі, 2005. – 144 с.
6. Жельвіс В.И. После брани. Сквернословиекаксоциальнаяпроблема в языках и культурах мира. – М.: Научно-издательский центр «Ладомир», 2001. – 352 с.
7. Жельвіс В. И. Слово и дело: юридический аспект сквернословия. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.philology.ru/linguistics2/zhelvis-00.htm>
8. Демецька В., Федорченко О. До проблеми перекладу кінотекстів // Науковий вісник Херсонського державного університету. Лінгвістика. Випуск X. – с.242-245.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvkhdu/2010_X/51.pdf
9. Мельниченко Г.В. Етнічні корені обсценної лексики //Г.В.Мельниченко. Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.confcontact.com/2009_03_18/fk4_melnichenko.html.
10. Мокиєнко В.М., Никитина Т.Г. Русскоесквернословие. Краткий, новыразительныйсловарь. – М.: ЗАО «ОЛМА МедиаГрупп», 2008. – 384с.
11. Павленко Д. Леся Ставицька видала книгу «Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізм, евфемізм, сексуалізм». Інтерв'ю// Д.Павленко. – Starlife. 25 марта 2008 в 23:25. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://starlife.com.ua/posts/848.html>.
12. Рушенко Ю. Сняданко Наталка: «Вживання будь-якої лексики в літературі – це наслідок вживання її в житті» //Ю.Рудченко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sumno.com/article/natalka-snyadanko-vzhivannya-bud-yakoji-leksyky-v/>.
13. Ставицька Л. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізм. Евфемізм. Сексуалізм. // Л.Ставицька. К.: Критика, 2008. – 454 с.
14. Терлак З. Незвичний об'єкт лексикографічного опрацювання. Ставицька Леся. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізм, евфемізм, сексуалізм. К.: Критика, 2008. 454 с. // З. Терлак. Вісник Львів. ун-ту. Серія філол. 2009. Вип. 46. Ч. II. С.249-254.
15. Уоллер Мак Киенго. Словарьрусской брани: А-А-ЯЯ/Вступ. ст. В.М.Мокиєнко; Ред. Л.В.Матвеев. – Калининград, 1997. – 264 с.
16. Andruchowytch J. Geheimnis / J.Andruchowytch/. – FrankfurtamMain: SuhrkampVerlag, 2008. – 387 S.
17. Andruchowytch J. Moskviada / J.Andruchowytch/. – FrankfurtamMain: SuhrkampVerlag, 2006. – 223 S.
18. Andruchowytch J. Perwersion/ J.Andruchowytch /. – Berlin; SuhrkampVerlag, 2001.
19. Andruchowytch J. ZwölfRinge / J.Andruchowytch /. – FrankfurtamMain: SuhrkampVerlag, 2005. – 305s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Ткачівська – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов і перекладу Інституту історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: дослідження проблем перекладу ненормативної лексики, семантика тексту.

МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ ВТІЛЕННЯ АВТОРСЬКОГО ЗАДУМУ В ПРОФЕСІЙНОМУ ДИСКУРСІ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ

Олена ФАДЄЄВА (Кременчук, Україна)

У статті розглядаються проблеми функціонування метафори в професійному дискурсі та її відтворення в перекладі з урахуванням авторського задуму. Дослідження виконано на матеріалі українського та російського перекладів американського кіносериалу «Доктор Хаус». Наведений аналіз трансформацій при перекладі метафор на базі п'яти рівнів еквівалентності.

Ключові слова: метафора, професійний дискурс, комунікативне завдання, рівень еквівалентності, мовленнєва компетенція, перекладацька трансформація.

The article deals with the pressing problems of functioning of the metaphor in professional discourse and rendering it in translation. The author's intention is taken into consideration. The research has been made on the basis of the Ukrainian and Russian translations of the American series "House, M.D.". The transformations in metaphor translation on the basis of five-leveled equivalence have been analyzed.

Keywords: metaphor, professional discourse, communicative task, equivalence level, speech competence, translation transformation.

Метафорі як об'єкту лінгвістичного дослідження з плином часу все більше вдається привертати до себе увагу вчених. Пошук нових підходів до її всебічної наукової інтерпретації зумовлює залучення не тільки лінгвістичної, а й багатьох нелінгвістичних галузей, у числі яких – філософія, логіка, психологія, літературознавство, літературна критика, семіотика, риторика. Більш того, останнім часом метафору досліджують не стільки в межах філології, риторики, стилістики чи літературної критики, в яких переважав аналіз цього явища з точки зору вживання в художній літературі, а скоріше в області вивчення практичного мовлення та сфери, пов'язані із мисленням, пізнанням та свідомістю, концептуальними системами та моделюванням штучного інтелекту [1: 5–30]. У цьому світлі термін «метафора» отримує нову інтерпретацію. У новітніх дослідженнях підкреслюється важливість її ролі в побудові концептуальної та вербальної систем людини, категоризації мови, процесах мислення і сприйняття, а також створення національно-специфічного бачення світу і його універсального образу.

Вивчення тенденцій у дослідженні метафори свідчить про те, що найбільшим потенціалом володіють когнітивно-дискурсивні теорії. З цієї точки зору метафора розглядається як універсальне явище, механізмом якого є концептуальна інтеграція, вона актуалізується в дискурсі та представляє собою етапи розвитку мовного знака [4: 5–8].

Широкий спектр сфер уживання метафори сприяв тому, що дедалі менше підіймається питання про обмеженість її використання в різних видах дискурсу. Це, в свою чергу, призвело до розширення самого концепту МЕТАФОРА: так стали називати будь-який спосіб непрямого, образного вираження думки у різних сферах діяльності людини [1: 15].

Після численних дебатів у науковому співтоваристві про доцільність використання метафори в науковому дискурсі, запанувала думка, що метафора є надзвичайно важливою у теоретичному мисленні, оскільки вона дозволяє зіставляти абсолютно різні класи об'єктів, а відчуття подібності є основою мови та мислення [1: 25].

Інтуїтивне відчуття схожості образу, який несе метафора, та об'єкта, про який йдеться, відіграє важливу роль у практичному мисленні, що визначає поведінку людини, а отже не може не знайти свого відображення у повсякденному спілкуванні. Особливості сенсорних механізмів та їх взаємодія із психікою дають людині можливість порівнювати та співвідносити те, що, здавалося б, неможливо порівняти і співвіднести. Оскільки цей механізм діє постійно, метафора породжується практично в усіх видах дискурсу. Під час активного її вживання в повсякденному житті, образність стирається і входить у словниковий запас тієї чи іншої мови. Те саме можна стверджувати й про метафоричні вирази, що вживаються у професійному дискурсі як практичному варіанті наукового дискурсу, зокрема – медичному.

У залежності від типу медичного дискурсу (професійний чи професійно-непрофесійний) та обраних комунікантом стратегій, даний вид спілкування може поєднувати в собі особливості і практичного, і наукового дискурсів. А отже, в ньому неабияку роль відіграє метафоризація, що стимулюється необхідністю відзначити подібність певних об'єктів чи явищ.

Т.І. Уткіна акцентує увагу на тому, що метафоризація у медичному дискурсі – це вербалізація прагматично модифікованого наукового знання, опосередкована сукупністю когнітивно-комунікативних стратегій [4: 18]. Спираючись на діяльнісне визначення дискурсу, метафоризацію можна визначити як дію, способом реалізації якої виступають різні стратегії. У зв'язку з цим, характерною особливістю метафори є її поліфункціональність. До найбільш значущих функцій відносяться функції концептуалізації, категоризації, контамінації, персоніфікації та позитивного інформування [ibid].

Наукове знання, оброблене завдяки концептуалізації, інтерпретується під час засвоєння його адресатом. На цьому етапі обробки інформації метафора забезпечує інтеграцію в концептосферу інтерпретуючого дискурсу, чим уможлиблює категоризацію нового знання. Контамінація сприяє зниженню інформаційної щільності. Метафора має значний вплив на характер зв'язку речень та синтаксичну структуру дискурсу. Функція персоніфікації полягає в урахуванні минулого досвіду комунікантів та зменшенні інформаційної щільності. Таким чином, за рахунок метафори зменшується деагентивність та номіналізація, характерні для наукового стилю, і посилюється модальність викладу.

Важливими виявами функції позитивного інформування є образність та експресивність, які забезпечуються влучним підбором метафор з урахуванням попереднього досвіду комунікантів. Експресивно-емоційного забарвлення надає оцінний компонент метафоричного значення, який у зв'язку із цим є обов'язковим. Метафора може виражати як позитивну, так і негативну оцінку. Мовець має враховувати той факт, що в науковому дискурсі дуже важливо гнучко і оперативно в необхідний момент розпізнати і активізувати фрагменти приватної моделі ситуації реципієнта. Тим самим він значно полегшує і прискорює перехід від перцептивного етапу формування когнітивних структур до сприйняття функціонально узагальнених предметів, а вже потім і формування понять на новій, більш складній моделі ситуації.

Взаємодія пацієнта і лікаря дуже часто виявляється ускладненою через нестачу дієвих комунікативних стратегій і брак досвіду у визначенні потрібного обсягу повідомлюваної наукової інформації. Через це модель взаємодії лікаря і пацієнта вимагає популяризації медичних знань, у зв'язку із чим неабиякої актуальності набуває пошук шляхів підвищення рівня взаєморозуміння та співпраці комунікантів. Одним із таких шляхів є метафора як спосіб модифікації наукового знання [3: 218].

Беручи до уваги сказане, можна зробити висновок, що функціонування метафори у медичному дискурсі визначається комунікативним завданням адресанта. Іноді її використовують для оптимізації сприйняття і розуміння складної інформації, яка для адресата є новою. Основне комунікативне завдання використання метафори в медичному дискурсі полягає в оптимізації сприйняття та розуміння наукової інформації. За допомогою метафори актуалізуються закріплені у свідомості образно-емоційні характеристики людей, їх поведінка, культурний досвід. Це сприяє позитивному сприйняттю адресатом нової інформації.

Розпізнання метафоричних виразів і вміння адекватно їх передати мовою перекладу – одне із найважливіших завдань перекладача. Але для того, щоб віднайти адекватні відповідники необхідно перш за все усвідомити її лексико-семантичне та експресивно-оцінне наповнення.

Важливою умовою адекватної передачі метафори є відтворення смислу, а не значення. Це дозволяє уникати помилкових зв'язків та хибних асоціацій, які можуть виникати у зв'язку із суб'єктивним тлумаченням концептуальної картини. Переклад має викликати у реципієнтів таку ж реакцію, яку викликає у адресатів текст оригіналу [5: 97–99].

Як вважає П. Ньюмарк, при перекладі «метафоричний образ можна змінювати за двох умов: по-перше, якщо метафора є традиційною в мові оригіналу, а у мові перекладу існує інший традиційний еквівалент; по-друге, якщо метафора, вжита в інформаційному тексті, є досить дивною і її збереження у мові перекладу було б недоречним» [цит. за 5]. Дослідниками зазначається, що для адекватного перекладу метафоричних одиниць фахівець повинен мати відповідну мовленнєву компетенцію. Поняття мовленнєвої компетенції включає декілька її різновидів, серед яких виділяють компетенцію прагматичну, тобто

здатність перекладача відтворити адекватну модель світу в цілому, а зокрема метафорично зображеної ситуації, сприяти відповідності настанови оригіналу та концептуального світогляду адресатів; соціальну – представлення перекладачем соціальних метафор, володіння правилами взаємодії в суспільстві на міжмовному та міжкультурному рівнях; психолінгвальну – природжені та набуті здібності розуміти метафорику; поведінкову, тобто здатність формувати план подання інформації в залежно від ситуації та мети в новому образному коді цільової мови та реалізовувати його. Крім того, виокремлюють нарративно-риторичну компетенцію – сукупність здібностей та навичок вдалої організації змістової структури повідомлення, і граматичну – володіння законами формування тексту, який відповідає нормам мов оригіналу і перекладу у рамках поточного комунікативного завдання [2: 124].

Крім того, дослідження шляхів і способів перекладу метафоричних виразів передбачає визначення ступеня комунікативно-функціональної доречності варіантів перекладу.

О.А. Ясинецька виділила також чотири гіпотези-умови для передачі метафори на прикладі англійської та української мов: 1) для англійської мови метафори в атрибутивній функції більш характерні, ніж для української; 2) в українській мові фразові метафори численніші, ніж в англійській мові; 3) метафори можуть бути представлені в англійській та українській мовах структурно різними еквівалентами; 4) синтаксично-функціональні та лексико-структурні розбіжності еквівалентів можуть спонукати перекладача звернутись вдаватись до описового предмету. [5: 98–100].

Існують різні класифікації прийомів перекладу метафорики. П. Ньюмарк виділяє: збереження образу в мові перекладу; заміну образу мови джерела стандартним образом мови перекладу, який не суперечить культурі мови; відтворення метафори за допомогою образного порівняння зі збереженням образу та можливою частковою зміною експресії; переклад метафори за допомогою образного порівняння (а іноді метафори) з тлумаченням значення (іноді може призвести до втрати експресивності висловлювання); відтворення семантики метафори описово (застосовується, якщо метафора нечітка і її збереження є недоречним, навіть якщо певні аспекти настанови висловлювання можуть бути втрачені); пропущення метафори, якщо вона є необов'язковою (надлишковою); збереження метафори з конкретизацією значення з метою підсилити образ [6: 87-91].

Переклад метафори є багаторівневим процесом, метою якого є пошук в цільовій мові рівноцінних елементів, змістовна та емоційна цінність яких має знаходитись в еквівалентних відносинах із метафорами оригіналу. Встановлення критеріїв еквівалентності метафоричних виразів – важка задача, для вирішення якої необхідне вдосконалення формальної репрезентації еквівалентності метафоричних виразів в оригіналі та перекладі. Доцільним представляється розглянути проблему на основі системи рівнів перекладацької еквівалентності з точки зору функціональної адекватності тропів оригіналу та перекладу.

Аналіз мовного матеріалу показав, що на першому рівні еквівалентності в перекладацькій практиці відбуваються переважно процеси метафоризації та деметафоризації: *rainkiller – знеболююче*. Враховуючи, що в оригіналі ця лексична одиниця має емоційне забарвлення і відноситься до категорії розмовної лексики, а підібраний варіант «*знеболююче*» в цільовій мові є словом нейтральним, була змінена функціонально-стильова приналежність відповідника і втрачена авторська інтенція використати в цьому випадку метафоричний вираз.

Unless we control the blood pressure, he's gonna start circling the drain before we can figure out what's wrong with him. – Якщо ми не почнемо контролювати кров'яний тиск, він помре. – Если мы не нормализуем давление, он отдаст концы раньше, чем мы выясним причину.

Наведений приклад демонструє, що метафоричне словосполучення «*circle the drain*», що означає «*померти*», українською мовою було перекладено без збереження образу. Хоча в російському перекладі і був застосований вираз «*отдать концы*», який за змістом відповідає оригіналу та міститься у метафоричній формі, цей варіант вважається нижчим рівнем еквівалентності через те, що не був збережений авторський образ.

Метонімічні трансформації при перекладі метафор призводять до зниження рівня еквівалентності, адже змінюється спосіб зображення описуваної ситуації.

The tumor didn't just walk itself into a bar and order up a double shot of ethanol. – Пухлина не могла сама зайти в бар і замовити подвійну дозу етанолу. – Эта опухоль не сама заглянула в бар заказать себе пару стаканов этанола.

При передачі метафори українською мовою автор застосував метонімічні трансформації, замінивши дію ознакою («зайшла до бару» – «могла зайти до бару»), а в російському варіанті дію замінили метою («зайшла до бару і замовила» – «зайшла до бару, щоб замовити»). Хоча авторський образ і було збережено, застосування при перекладі прийому смислового розвитку дозволяє віднести переклад до другого рівня еквівалентності.

Випадки передачі переносного значення переносним значенням зі зміною образу (ретрансформація) характеризуються еквівалентністю нижчого рівня. На відміну від першого рівня, зберігається не лише переносне значення оригіналу, а ще й інтенція автора використати метафоричну форму, хоча метафоричний образ оригіналу не відповідає метафоричному образу, використаному в перекладі.

Третій рівень еквівалентності – передача переносного значення переносним із збереженням образу та способу зображення ситуації при різних ступенях вираження (експліцитний, імпліцитний) сем метафори.

Наступний приклад демонструє можливість передачі метафори на третьому (в російському варіанті) та четвертому (українською мовою) рівнях еквівалентності: *...the patient dies, or the patient's immune system fights off the invader. ...пацієнт або помирає, або його імунна система бореться із загарбником. ...или он умрет, или иммунитет победит.*

У даному випадку при перекладі російською мовою була збережена образність та спосіб передачі метафори. Проте при її вираженні була застосована імпліцитна форма семи «invader» («загарбник»). В українському варіанті форма її вираження експліцитна, проте емоційне забарвлення відповідників у двох мовах не збігається, тому і йдеться про четвертий рівень еквівалентності. Отже, четвертий рівень еквівалентності включає випадки передачі переносного значення переносним із збереженням образу та способу опису ситуації з однаковою ступінню вираження сем метафори, але різною функціонально-стилістичною приналежністю та емоційно-експресивним забарвленням метафори в оригіналі та перекладі.

П'ятий рівень еквівалентності при перекладі метафори є найвищим. Тут зберігається абсолютна еквівалентність метафори перекладу метафори оригіналу: *Not many people get to experience muscle death. – Небагато хто переживає м'язову смерть. – Смерть мышцы испытали очень немногие.*

Аналіз корпусу метафоричних виразів у медичному дискурсі на матеріалі серіалу «Доктор Хаус» і його перекладів українською і російською мовами показав, що перекладачами можуть застосовуватися різні прийоми, від яких обов'язково залежать отримані результати. Розподіл перекладацьких трансформацій за рівнями еквівалентності є таким: близько 35% від аналізованих метафор перекладено на 1-му рівні еквівалентності, 10% – на другому, 2% – на третьому, 9% – на четвертому і 25% – на п'ятому.

Від обраних варіантів безпосередньо залежить, як повідомлення впливає на адресата. Найменше труднощів трапляється при перекладі мовних (стертих) метафоричних виразів на зразок *heart valve – серцевий клапан, walls of the intestines – стінки кишок* тощо. Але у більшості випадків через розбіжності у системах мов оригіналу та перекладу, а також у світогляді їх носіїв, часто доводиться вдаватись до складних творчих операцій на різних рівнях перекладацької еквівалентності. Пошук альтернативних варіантів з метою зберегти авторський задум, потребує не тільки всебічної компетенції перекладача, а й здатності останнього творчо інтерпретувати складні мовні явища, серед яких не останнє місце належить метафорі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс. Вступительная статья / Н.Д. Арутюнова // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5–30.
2. Кибрик А. Е. Очерки по общим и прикладным вопросам языкознания (универсальное, типовое и специфическое в языке) / А. Е. Кибрик. – М. : Изд-во МГУ, 1992. – 335 с.
3. Кудоярова О. В. Варіювання змістових параметрів англомовного медичного конфліктного дискурсу за зміни адресантно-адресатних конфігурацій / О. В. Кудоярова // ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2010. – №50. – С. 216–220.

4. Уткина Т. И. Метафора в научно-популярном медицинском дискурсе: семиотический, когнитивно-коммуникативный, прагматический аспекты: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Т. И. Уткина – Пермь, 2006. – 23 с.
5. Ясинецька О.А. Переклад метафори як мовна репрезентація концептуальних картин світу / О.А. Ясинецька // Філологічні трактати. – 2010. – №1. – С. 96–100.
6. Newmark P. Approaches to Translation / Peter Newmark. – Oxford : Pergamon Press, 1981. – 200 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Фадєєва Олена – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Наукові інтереси: стилістика англійської мови, проблеми перекладацької еквівалентності та адекватності, історія художнього перекладу в Україні.

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ СТАЛИХ ДІЄСЛІВНО-СУБСТАНТИВНИХ СПОЛУЧЕНЬ

Ольга ФЕДОРЕНКО (Львів, Україна)

У статті розглядаються проблеми перекладу англійських сталих дієслівно-субстантивних сполучень (СДСС) українською мовою. Проведено контрастивний аналіз СДСС в англійській та українській мовах. Встановлено, що широке використання конвертованих іменників у позиції субстантивного компонента СДСС є типологічною особливістю англійської мови. Наявність конвертованих іменників зумовлює кількісну перевагу англійських СДСС, а також їх якісну відмінність від СДСС української мови.

Ключові слова: сталі дієслівно-субстантивні сполучення, семантичні відповідники, повні еквіваленти, конгруенти, часткові еквіваленти, функціональні еквіваленти, конвертовані іменники.

The present paper is concerned with the problem of translation of English fixed verbo-nominal phrases (FVNPs) into Ukrainian. The undertaken contrastive analysis of FVNPs in English and Ukrainian gives grounds to conclude that extensive use of converted nouns in the nominal position in FVNPs is a marked typological feature of the English language. The existence of converted nouns triggers quantitative dominance of FVNPs in English as well as their qualitative differences from FVNPs in Ukrainian.

Key words: fixed verbo-nominal phrases, semantic equivalents, full equivalents, congruents, partial equivalents, functional equivalents, converted nouns.

У сучасній англійській мові спостерігається активне вживання сталих дієслівно-субстантивних сполучень (СДСС), еквівалентних за змістом монолексемному дієслову: *to give a smile – to smile, to have a look – to look, to make a suggestion – to suggest* тощо. Зростання частотності даних утворень пояснюють розвитком елементів аналітизму та тенденцією до номіналізації. Формування та активне вживання таких аналітичних конструкцій відповідає загальній тенденції розвитку предикативних форм у напрямку номіналізації і пов'язане з потребами розширення номінативних засобів мови.

Позицію дієслівного компонента СДСС заповнюють широкозначні дієслова *do, give, get, have, make, take, keep, put*, своєрідність яких полягає у тому, що максимальний ступінь семантичного узагальнення створює у них передумови для використання їх у граматичних функціях структуроутворення та зумовлює обов'язкову сполучуваність з іншими словами, що конкретизують їх значення у кожній ситуації мовлення, оскільки тільки у сполученні з ними вони творять семантичне ціле.

Дослідження доводять, що СДСС – конструкції “універсальні” [1: 88; 5: 90], які широко вживаються у мовах різних типів. СДСС як типові прояви аналітизму та номіналізації зустрічаються не тільки в аналітичних мовах. Вони широко вживаються й у всіх слов'янських мовах – мовах синтетичних з розгалуженою системою словоформ. Великого поширення набули СДСС і в українській мові. Дослідженню СДСС в далекоспоріднених і неспоріднених мовах не приділялось достатньої уваги. У зв'язку з цим цікаво простежити групу СДСС в англійській та українській мовах.

Шляхом контрастивного зіставлення були проаналізовані 500 англійських СДСС та їх українських відповідників. Матеріалом для спостереження стали твори англомовних авторів та їх українські переклади, а також оригінальні твори українських авторів та їх англійські переклади. Широко використовувались дані словників. Проведений контрастивний аналіз англійських СДСС та їх українських відповідників встановлює міжмовні еквіваленти і служить потребам перекладу та навчання іноземної мови.

Грамаітичне оформлення СДСС загалом збігається в обох порівнюваних мовах і представляється структурою V + Nabstract, напр.: *take a comparison, take part, give a look, робити порівняння, брати участь, дати обіцянку* і под. Однак на відміну від української мови, СДСС у англійській мові можуть бути представлені двома моделями: VN і VvN. Особливістю моделі VvN є те, що іменний компонент у ній – девербативний іменник, утворений за конверсією. У сучасній англійській мові аналітичні тенденції у сфері СДСС значно глибші (порівняно з мовами синтетичного типу) і знаходять вияв у роздільному вираженні єдиного вербального поняття не лише за допомогою аналітичної конструкції (АК) *дієслово широкого значення + девербативний іменник*, який формально відрізняється від корелюючого дієслова, але й таких АК, позицію іменного компонента яких заповнюють конвертовані іменники [4: 3].

Широке використання конвертованих іменників у позиції субстантивного компонента таких сталих сполучень є типологічною особливістю англійської мови. Наявність конвертованих іменників зумовлює кількісну перевагу англійських СДСС, а також їх якісну відмінність від СДСС української мови. Так, із 500 субстантивних компонентів, відмічених нами у складі СДСС, 234 (47%) – конвертовані девербативні іменники. Конвертуються не лише окремі дієслова, але й дієслова з постпозитами: *a break-down, a break-through, a rub-down, a sit-down* і навіть цілі фрази: *a wash-and-brush-up*. Домінантним категоріальним значенням сполучень моделі VvN є кратність і вони є засобом заміщення функціонально-семантичної категорії аспектуальності. Периферійне значення цієї моделі – результативність, синонімічне із значенням перфектної форми [3: 56].

Англійські СДСС мають семантичні відповідники в українській мові. Це можуть бути: 1/ а) повні еквіваленти або б) конгруенти. Між різномовними повними еквівалентами цілком можливі певні грамаітичні чи лексичні розбіжності [2: 63], зокрема, наявність артиклів, присвійних займенників, інверсії тощо. Напр., *take an announcement – робити оголошення, give advice – пораду давати: Я стар чоловік, нездужаю встати, Буду йому пораду давати (Шевченко)*. Існують також розбіжності, які зумовлені варіативністю морфологічної структури українських дієслів: *давати/ подавати допомогу; взяти/ узяти/ брати участь; давати/ надавати обіцянки*.

Міжмовні еквіваленти, які збігаються не тільки за логічним (когнітивним) значенням, але й структурно-грамаітичною будовою, функціонально-стилістичною та емоційно-експресивною конотаціями, вважають конгруентами [2: 63], напр.: *Not that he had any desire to spy on her actions (Galsworthy). – Він не мав бажання за нею шпигувати (Перекл. О. Терех). Just giving orders that don't make any sense (Golding). – Тільки віддаєш дурні накази (Перекл. С. Павличко)*.

Такі СДСС (100 (20%) із 500) характеризуються повною семантичною тотожністю і належать до міжмовних еквівалентів. Чим пояснюється факт точного відтворення семантичної структури СДСС у англійській та українській мовах? На наш погляд головну роль у цьому відіграє семантичний аспект. Вибір дієслівного оператора для супроводу іменника в СДСС обох мов зумовлений семантикою дієслова та самої іменної лексеми.

Так, сполучуваність компонентів СДСС моделі *give + N* та еквівалентної моделі *давати + Ім* програмується набором змістових ознак дієслова та іменника – семою відцентрованої перехідної дії і семою об'єктної спрямованості. Структура змісту іменних лексем, які потрапляють у сферу сполучуваності цих дієслівних компонентів передбачає наявність як суб'єкта (безпосереднього виконавця дії), так і об'єкта-адресата (сприймача), який перебуває у сфері активного впливу їх дії. Це можуть бути іменники з семантикою інформування, що передбачають, крім мовця, наявність особи-адресата, слухача (*give an answer – дати відповідь, give advice – давати пораду*); іменники, що номінують діяльність людини і також характеризуються об'єктною спрямованістю (*give help – надавати допомогу*); іменники, що позначають почуття, стани, які можуть бути адресовані комусь (*give pleasure – давати втіху, give pain – завдавати болю*).

Компоненти СДСС моделі *take + N* та еквівалентної української моделі *робити + Ім* об'єднуються на основі спільної для них ознаки – семи результативності. Набір субстантивних компонентів представлений кількома семантичними групами, до яких

належать іменники, що номінують результати дій людей в процесі спілкування (*make an announcement – робити оголошення*); іменники, що номінують результати інтелектуальних дій (*make a conclusion – робити висновок*); іменники, які позначають результати фізичних дій (*make a turn – робити оберт*); іменники, які номінують результати різноманітної діяльності людини, людських взаємин (*make a contribution – робити вклад*).

Make і *do* означають активну дію, скеровану від суб'єкта до середовища, проте семантичні параметри цих дієслів значно відрізняються одні від одних. Дієслово *do* виражає абстрактну ідею дії: "здійснити, виконати дію". *Make* означає "здійснити результативну дію, створити щось у результаті цієї дії".

Семантичне розмежування цих двох дієслів проявляється також у плані їх сполучуваності у складі СДСС. Дієслово *make* валентне до результативного додатка. Дієслово *do* валентне до нерезультативного додатка процесуальної семантики (*do addition, do revision* тощо) і не валентне до результативного додатка, частотність якого вища (пор. *make an addition, make a revision*).

У СДСС моделей *get + N, take + N, have + N* та еквівалентних українських моделей *отримувати/ діставати + Ім, брати + Ім, мати + Ім* сполучуваність компонентів програмується семою суб'єктного (доцентрового) спрямування дії (дія спрямована від середовища до суб'єкта). Структура змісту іменних лексем, які потрапляють у сферу сполучуваності таких дієслівних операторів передбачає наявність а/ суб'єкта (безпосереднього виконавця дії), або б/ суб'єкта (безпосереднього виконавця дії) та об'єкта-адресата (сприймача), який перебуває у сфері активного впливу його дії. Факт суміщеності цих значень в одній іменній лексемі знаходить своє вираження в тому, що такі СДСС можуть реалізувати значення обох станів (активу та пасиву). Це можуть бути іменники, які передають почуття, психічний стан людини (*get satisfaction – отримати задоволення*); іменники, які виражають різні аспекти людських взаємин (*get help – отримати допомогу*); іменники, які позначають соціальну діяльність людини, результати цієї діяльності (*get an advantage – отримати перевагу, take part – брати участь*); іменники з семантикою мовної/ знакової комунікації, інформування, що номінують різні види повідомлень (*get an answer – отримати відповідь*); іменники мовлення, що передають процес говоріння, взаємної розмови (*have a conversation – мати розмову*); іменники, що номінують властивість, здатність (*have an influence – мати вплив*) тощо.

2/ часткові еквіваленти: *take a decision – прийняти рішення, make an impression – справляти враження, pay attention – звертати увагу, draw a comparison – робити порівняння, put (place) pressure – чинити тиск* тощо. Лексичне наповнення таких англійських СДСС (80 (16%) із 500) лише частково збігається з лексичним наповненням українських відповідників. Однак, відрізняючись частковим лексичним наповненням, СДСС збігаються в обох мовах за своїм значенням. Напр.: *Terrified that they would run and give the alarm (Golding)*. – *Наляканий, що вони можуть побігти й чинити тривогу (Перекл. С. Павличко)*. *Jack took a step (Golding)*. – *Джек ступив крок (Перекл. С. Павличко)*.

Кожна мова має власну специфіку лексико-семантичної сполучуваності. Якщо набір понять приблизно однаковий у двох мовах, то лексичне наповнення СДСС може бути різним або лише частково ідентичним. Часткове розходження в лексичному наповненні СДСС має і інше пояснення. Аналіз фактологічного матеріалу підтверджує, що стійкість значення в них неодмінно поєднується з стійкістю лексичного складу. Так, у структурі змісту іменника *answer* та українського відповідника *відповідь* наявні сема результату та сема адресатності. Тому вони потенційно здатні сполучатися з дієсловами *give/ давати* та *make/ робити* у складі СДСС. В англійській мові можливе використання двох СДСС *give an answer* та *make an answer*. В українській мові не існує сполучення **робити відповідь*, хоча воно є потенційно можливим, пор. *робити оголошення*. Загальноприйнятим є лише СДСС *давати відповідь*. Спостерігаємо узуальну обмеженість сполучуваності, що звужує потенційні можливості сполучуваності, предбачені значенням слова.

Значна кількість англійських СДСС (320 (64%) із 500) не мають двокомпонентних українських відповідників. Здебільшого це СДСС моделі VvN, хоча зафіксовано також СДСС моделі VN. Функціональними еквівалентами таких англійських СДСС в українській мові

слугують монолексемні дієслівні синоніми: *take a bite* – *вкусити*, *have (take) a bathe* – *покупатися*, *make smb's acquaintance* – *познайомитися*, *take care* – *піклуватися*, *make use* – *використовувати* тощо. Напр.: *He gave a wild whoop and leapt down to the pale sand (Golding)*. – *Він зукнув* диким голосом, *сплигнув* на блідий пісок (Перекл. С. Павличко). *The twins made a bolt past Ralph and got between him and the entry (Golding)*. – Близнюки *метнулись* із-за Ральфової спини і стали перед ним (Перекл. С. Павличко).

Одне із основних завдань теорії номіналізації – описати відношення між іменними елементами та їх дієслівними корелятами, зокрема синтаксичні та семантичні властивості номінативів та відповідних дієслів. Дослідники вказують на регулярний характер цих відношень. Так, у семантичній структурі іменних компонентів СДСС англійської мови відмічено різні семи: 1/ процес/ дія (action/ process); 2/ акт (act of Ving); 3/ період (period of Ving); 4/ окремий випадок/ мить (instance/ instant of Ving); 5/ продукт/ результат (product/ result of Ving); 6/ щось матеріальне (thing). У семантичній структурі українських іменних компонентів СДСС виявлено такі семи: 1/ дія; 2/ щось матеріальне. Семи, які передають одиничний вияв дії, кратність, період, відсутні у номінативів-компонентів СДСС української мови. Саме тому англійські СДСС цього типу (*have a look*, *take a walk*) не мають повних еквівалентів в українській мові і передаються монолексемно.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гак В. Г. Номіналізація сказуемого и устранение субъекта / В. Г. Гак // Синтаксис и стилистика. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1976. – С. 85–102.
2. Зорівчак Р. П. До методології вивчення фразеологічних одиниць у контрастивних дослідженнях / Р. П. Зорівчак // Нариси з контрастивної лінгвістики. – К. : Вища школа, 1979. – С. 59–65.
3. Огоновська О. В. Дієслівне заміщення в англійській мові / О. В. Огоновська. – Львів : Світ, 1991. – 128 с.
4. Сухорольська С. М. Дериваційна і семантична характеристика іменних компонентів стійких дієслівно-субстантивних сполучень / С. М. Сухорольська // Іноземна філологія. – 1992. – Вип. 104 – С. 3–9.
5. Шведова В. С. О дифференцирующей функции глагольной перифразы в стилистическом контексте / В. С. Шведова // Сопоставительная стилистика иностранных языков. – Ростов-на-Дону : Изд-во Рост. пед. ин-та, 1976. – С. 88-95.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Федоренко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: теоретичні проблеми лексичної сполучуваності та словосполучень, лексична корпусна граматики

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ-СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ ПІДМОВИ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Ганна ХАЦЕР (Запоріжжя, Україна)

У статті розглядаються проблеми перекладу певного структурного виду термінів підмови комп'ютерних технологій, а саме – термінів-словосполучень. Виокремленні засоби їх перекладу українською мовою та наведені приклади із сучасних інформаційних джерел.

Ключові слова: підмова комп'ютерних технологій, терміни-словосполучення, засоби перекладу, калькування, перестановка, додавання, утунення, переклад з використанням родового відмінку.

The article deals with the translation problems of the particular type of computer terms, namely term-combinations. Means of their translation into Ukrainian are singled out as well as examples taken from the modern information sources are provided.

Key words: computer language, term-combinations, means of translation, calque, transposition, adding, omission, translation with the help of genitive case.

В останні роки у зв'язку з процесом глобалізації та євроінтеграції переклад починає відігравати все більш зростаючу роль у всіх галузях життя. Значний акцент робиться на ІТ технологіях та технічних галузях взагалі, адже саме вони є домінуючими у світі.

Дослідження у сфері перекладу текстів підмови комп'ютерних технологій – складне й актуальне завдання, спрямоване на отримання адекватних та грамотних перекладів для прискорення процесу обміну досвідом та обміном інформацією в галузі новітніх технологій.

Для текстів цього стилю передусім характерна насиченість термінами різних типів, переклад яких викликає багато труднощів у фахівців певної галузі. Мета статті –

проаналізувати та дослідити засоби перекладу окремого виду комп'ютерної термінології – термінів-словосполучень.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що на сьогочасному етапі розвитку наукових технологій саме комп'ютерна термінологія найбільше вплинула на зміну й поповнення лексики української мови. Змінюється як розмовне мовлення, так і спеціальна лексика, з'являються нові терміни, переклад яких повинен відбуватися на високому професійному рівні із застосуванням відповідних лексико-граматичних трансформацій.

Взагалі, термін – це слово, яке представляє собою у плані виразу слово або словосполучення природної мови/мов, а у плані змісту – наукове або технічне поняття із системи професійних понять [2: 8]. Термін підмови комп'ютерних технологій зберігає низку специфічних рис, які не є частиною національної мови, головна з них – формування на принципі довільності й базування на прагматичному аспекті на відмінну від звичайного слова, для якого важливим є принцип стабільності.

З точки зору семантичної та логічної структури терміни підмови комп'ютерних технологій можна поділити на ті, що позначають:

- 1) процеси: *disk formatting* – форматування диску, *copying* – копіювання, *time sampling* – квантування часу, *memory erasing* – скидання пам'яті, тощо;
- 2) предмети: *keyboard* – клавіатура, *memory slot* – слот пам'яті, *disk* – диск;
- 3) ознаки предмета чи явища: *specification* – специфікація, *duration* – тривалість;
- 4) розміри/величини та їх одиниці: *Fibonacci number* – число Фібоначчі, *volume level* – рівень гучності, *bit field* – бітове поле.

Основною вимогою до перекладу англійських термінів є повне збереження їх семантичного наповнення. Український еквівалент, функціонуючи у певній фаховій мові також є терміном, а отже повинен відповідати основним характеристикам терміна, до яких відносяться: відсутність синонімії в одній галузі, обмеження багатозначності, точність і повнота терміна, відсутність експресивності, евфонія, оптимальний рівень інтернаціоналізації та, вмотивованість термінів.

Згідно до одного з провідних українських філологів Е.Ф. Скороходько велика кількість у текстах спеціальних термінів, особливо тих, що були утворені нещодавно (неологізми), спричиняє значні труднощі у практиці перекладу [5: 13].

Що стосується перекладу саме термінології комп'ютерної підмови, то Р.С. Синдега зазначає, що «відмінною рисою комп'ютерної термінології є метафоричність, образність, тому що галузь комп'ютерних технологій для її творців та користувачів є розумним створінням, яке має пам'ять, мову та може заразитися вірусом» [4: 307]. Крім того, підмова комп'ютерних технологій у значній кількості складається із жаргонізмів, що шляхом запозичення використовуються при спілкуванні не тільки вузьких спеціалістів, але й звичайних людей. Всі ці особливості повинні бути прийняті до уваги при перекладі текстів цього спрямування.

Глухенька Н.С. зазначає, що для правильного розуміння й точного перекладу необхідно звертати увагу й розбиратися у морфологічній структурі терміна комп'ютерної підмови, його семантичні та структурні особливості [1: 2].

За будовою терміни поділяються на декілька груп: прості, складні й терміни-словосполучення. Перша група термінів характеризується однозначністю, адже вони виступають базовими поняттями комп'ютерної галузі. Складні терміни можуть мати різні значення в залежності від контексту та сфер застосування у межах як однієї, так й декількох галузей. Для правильного перекладу термінів цієї групи потрібно виокремити сферу використання та контекст, в якому вони використовуються.

Терміни-словосполучення є поєднанням декількох компонентів в один смисловий ланцюг, в якому головне слово знаходиться наприкінці, а ті, що його уточнюють або визначають передують йому. Однією з тенденцій сучасності є те, що при частому використанні таких термінів-словосполучень, фахівці комп'ютерної галузі починають їх скорочувати, що приводить до появи абревіатур, які можуть згодом входити до складу іншого складного терміна або терміна словосполучення. Наприклад,

Advanced SCSI Programming Interface = *ASPI* (удосконалений інтерфейс програмування)

SCSI). Згодом аббревіатура увійшла до складу нового термінологічного словосполучення *ASPI driver* – драйвер *ASPI*.

Advanced Technology Attachment = *ATA* (інтерфейс *ATA*). Став складовою словосполучення *Serial ATA* – специфікація, новий стандарт з'єднання жорстких дисків на комп'ютерах [7].

А.А. Вейзе виокремлює декілька головних способів перекладу комп'ютерних термінів з англійської мови: 1) змістовний розвиток, який застосовується, коли словарний еквівалент не підходить до контексту; 2) конкретизація, яку використовують при існуванні широкого спектру значень у слова, що перекладається; 3) додавання або упущення, що продиктовані нормами мови; 4) антонімічний переклад, який використовується при стилістичних розбіжностях; 5) описовий переклад при якому слово замінюється в мові перекладу словосполученням, яке адекватно передає зміст поняття [3].

Досить значною групою термінів комп'ютерної підмови є терміни-словосполучення. Їх значну кількість можна пояснити необхідністю номінації складних зіставних понять, уточнення професійних об'єктів та понять по мірі пізнання їх сутності і відкриття нових сторін явищ.

Терміни-словосполучення комп'ютерної підмови, як й будь-які інші, утворюються з кількох компонентів, і поділяються на словосполучення:

1) в яких змістовий зв'язок між компонентами виражений шляхом примикання: *graphics card* – графічна плата, *anti-virus software* – противірусне програмне забезпечення; *operating system* – операційна система, *nuclear time unit* – одиниця ядерного часу;

2) компоненти яких оформлені за допомогою прийменника або наявності закінчення: *security-as-a-service program* – зовнішня програма безпеки, *applications on tap* – прикладна програма, *bid for placement* – ставка на розміщення;

3) у яких тільки один з компонентів є технічним (комп'ютерним) терміном, а інший – представником загальноживаної лексики. Компоненти цього типу можуть виражати граматичні категорії іменника або прикметника з іменником: *keyboard shortcut* – поєднання клавіш (швидкий виклик), *native application* – рідна прикладна програма, *offline backup* – автономне страхове копіювання, *hardware conflict* – апаратний конфлікт.

Одним із найбільш широко використовуваним засобом перекладу термінів-словосполучень препозитивно-атрибутивного типу є калькування, коли дослівний переклад не зумовлює буквализму:

bar code – штрих код, *clear channel* – прозорий канал, *free software* – вільне (відкрите) програмне забезпечення, *logic link control* – контроль за логічною зв'язкою, *managed file transfer* – передача керованого файлу [7].

Так, термін *control panel* “панель управління” складається з двох слів, одне з яких є широко використовуваним у всіх сферах життя (*control*), а слово *panel* частіше використовується у текстах саме технічного спрямування. За структурою, термін-словосполучення утворене за допомогою поєднання двох іменників (N+N) і є одним із найбільш характерним для текстів комп'ютерної галузі, що частіше за все перекладаються за допомогою калькування.

Проте, не завжди словосполучення, що перекладені за допомогою калькування, складаються тільки з двох компонентів. При дослідженні текстів фахового спрямування, можна виокремити три, чотири та п'ять складені терміни-словосполучення. Ще одним з прикладів можна виділити наступне речення:

An artificial neural network with all its elements is a rather complex structure, not easily constructed and/or trained to perform a particular task [6]. – Штучна нейронна мережа з усіма її елементами є досить складною структурою, що не легко побудувати і / або підготувати для виконання конкретного завдання.

Це словосполучення було утворене поєднанням двох прикметників та іменника (модель Adj+Adj+Noun). Така модель є досить поширеною у комп'ютерній термінології. Прикметник *artificial* тлумачиться як: 1) штучний, синтетичний, підроблений, фальшивий; 2) удаваний, неприродний [1]. Прикметник *neural* має значення: 1) «нервовий», 2) «той, що стосується

нервової системи» [1]. Словосполучення було перекладене методом повного калькування із збереженням структури Adj+Adj+Noun.

Наступним способом перекладу термінів-словосполучень підмови комп'ютерних технологій є переклад за допомогою перестановки членів словосполучення або синтаксичної транспозиції. Розглянемо приклад:

Developing *client-server applications* parallels developing modular programs [6].

Словосполучення *client-server applications* є поширеною атрибутивною конструкцією англійської мови, що є нехарактерним явищем для української мови. Тому, для досягнення точного та правильного перекладу необхідно переставити складові: *прикладна програма клієнт-сервер*.

Ще одним прикладом є словосполучення *denial of service attack* – *відмова запиту, що надійшов* [6http://www.business.att.com/content/productbrochures/ddos_prodbrief.pdf]. Термін складається з трьох компонентів, кожен з яких має досить широку конотацію і зустрічатися у різних типах текстів. Слово *denial* може перекладатися: 1) заперечення; 2) відмова; 3) зречення; 4) спростування. Слово *service* англо-український словник дає такі визначення: 1) служба; 2) послуга; 3) рід військ; 4) сервіз; 5) судове повідомлення; 6) подача м'яча (спорт.). Цей компонент має ще ширший набір можливих значень. Третій компонент словосполучення, слово *attack* має вужчий конотаційний ряд і в більшості випадків перекладається як «атака», «напад». Компоненти словосполучення знаходяться в атрибутивному зв'язку, який відбувається за допомогою прийменника *of*. Переклад на українську мову виконується із використання відносного займенника *що*.

Дуже часто при перекладі термінів-словосполучень підмови комп'ютерних технологій використовується переклад з використанням родового відмінку або прийменників, що є більш прийнятним для норм української мови. Наприклад,

Serial presence detect – *послідовна ідентифікація модуля пам'яті, server accelerator card* – *плата прискорювача сервера, solar-powered laptop* – *ноутбук із живленням від сонячних батарей, user installed application* – *прикладна програма, що встановлена користувачем* [6].

Таким чином, поступово комп'ютерні терміни набувають перекладацької відповідності, і цей процес вивчення проходить досить динамічно. У ході проведеного аналізу було встановлено, що для інтерпретації англійських термінів-словосполучень підмови комп'ютерних технологій найбільш продуктивними є такі прийоми перекладу, як калькування, перестановка членів словосполучення, використання родового відмінку та різноманітних прийменників.

У подальшому доцільним є дослідити особливості перекладу інших видів термінологічних одиниць підмови комп'ютерних технологій як окремо, так й у порівнянні з особливостями перекладу термінів-словосполучень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Глухенька Н.С. Особенности перевода терминов сферы компьютерных технологий, 2010. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>
2. Комлева И.Л. Принципы формирования русской компьютерной терминологии: автореф. дис. на соискание ученой степени канд.н. : спец. 10.02.01 – русский язык / И.Л. Комлева. – Москва, 2006. – 20 с.
3. Перевод технической литературы с английского на русский: уч. Пособ. / А.А. Вейзе, Н.Б. Киреев, И.К. Мирончиков. – Минск, 1997. – 112 с.
4. Синдега Р.Є. Особливості перекладу англійської терміносистеми галузі комп'ютерних наук та інформаційних технологій / Р.Є. Синдега // *Нова філологія: збірник наукових праць*. – Запоріжжя: ЗНУ, 2009. – № 34. – С. 307-310.
5. Скороходько Э.Ф. Вопросы перевода английской технической литературы / Э.Ф. Скороходько. – К.: Киевский университет, 1963. – 92 с.
6. Computer articles. – Режим доступу: <http://www.computerarticles.co.uk/installing-a-graphics-card-in-four-easy-steps/>
7. Computer Terms Glossary. – Режим доступу: <http://whatis.techtarget.com/glossary/IT-Standards-Organizations>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Хаєр – кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних наук ННІ права Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: термінологія, міжкультурна комунікація, дискурсологія, підмова комп'ютерних технологій, засоби перекладу фахової термінології, квантативна лінгвістика.

ЕКОНОМІЧНІ ТЕРМІНИ-ВІДПОВІДНИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Оксана ЧАЙКА, Анастасія САВІНОВА (Київ, Україна)

У статті розглядаються проблеми визначення дефініцій економічних термінів на позначення суб'єктів фінансово-господарської діяльності в англійській, німецькій та українській мовах, аналогічно як питання їхнього практичного застосування термінів та знаходження термінів-відповідників у трьох зіставлених мовах.

Ключові слова: ФТО, термін-відповідник, синонімічний ряд, гіперо-гіпонім, інтралінгвальний рівень, інтерлінгвальний рівень, екстралінгвальний чинник.

This article deals with the issues related to the determination of the economic terms that denote subjects of financial and economic activities in the English, German and Ukrainian languages. Practical usage of these terms along with the terms correspondent in the other two confronted languages are under focus as well.

Key words: financial terminological unit, correspondent term, synonymic row, hyper-hyponym, intra-lingual level, inter-lingual level, extra-linguistic factor.

Початок ХХІ століття відзначається глобальними змінами у всіх сферах соціально-політичного життя різних народів. Досить відчутно це стосується соціально-економічних і політичних змін в Україні як незалежній державі в рамках євроінтеграції. Таким чином, зміни в галузях політики, дипломатії, економіки загалом і ринків капіталів та фінансових інструментів зокрема, разом з суб'єктами фінансово-господарських правовідносин відзначаються процесами їхньої інтеграції, а також необхідністю міжнародного кооперування. Будь-які зміни в суспільно-політичній та соціально-економічній сферах завжди супроводжуються відповідними змінами в мовних системах, насичуючи мови новими поняттями, термінами. Звернення до проблеми мовних процесів при становленні термінології призводить до постановки та необхідності розв'язання таких важливих питань, як виявлення джерел формування, поповнення і розвитку терміносистем, визначення долі термінів, запозичених з інших мов чи термінологій, і т.д. Особливо гостро постає питання уніфікації термінів при встановленні співвідношення національних та інтернаціональних термінів у термінології, з'ясуванні ролі екстралінгвальних чинників при формуванні терміна та інше.

Проблемами термінології, висвітлених у величезній кількості наукових праць, займаються як вітчизняні, так і зарубіжні вчені (Т.Р. Кияк, І.С. Квитко, А.С. Д'яков, З.Б. Куделько, О.І. Білодід, О.Д. Огуй, Джеремі Гарднер (Jeremy Gardner), Индра Саміте (Тільде) (Indra Samite (Tilde)), Петра Древер (Petra Drewer), Клаус-Дірк Шмітц (Klaus-Dirk Schmitz), Петра Дутц (Petra Dutz), Сільвіа Серрелла Байер (Silvia Cerrella Bauer), Крістіан Галінські (Christian Galinski). Незважаючи на той факт, що питання вивчення спеціальної лексики, її відмежування від загальноновживаної широко вивчається і досліджується в термінології, відсутність правил формування економічної лексики призводить до накопичення величезної кількості квазітермінів чи передтермінів, що в результаті створює ситуації, у яких англіцизми, росіянізми та запозичення з інших мов конкурують із українізмами.

Метою статті є аналіз деяких економічних термінів англійської, німецької та української мов на позначення суб'єктів фінансово-господарської діяльності.

З одного боку, постає завдання визначення дефініцій економічних термінів на позначення суб'єктів фінансово-господарської діяльності в англійській, німецькій та українській мовах, практичного застосування таких термінів, а, з іншого, – завдання віднайти терміни-відповідники у трьох зіставлених мовах, приймаючи до уваги їхні граматичні та лексико-семантичні відношення, етимологію та практичне застосування.

Так, у зв'язку з реформуванням економіки України, направленням зовнішньої політики до євроінтеграції, переходом до ринкового господарювання, українська економічна термінологія зазнає постійних змін і збагачується у відповідності зі світовими аналогами сучасного економічного стану і розвитку європейських держав, зважаючи на процеси розвитку, формування та уніфікацію економіки. Упродовж невеликого часу реформування економіки України, словниковий склад сучасної української мови значно збільшився та

виріс, наповнившись новими словами та виразами, новими семантичними розгалуженнями. Окрім нових словосполучень та фразеологічних одиниць, вартує звернути увагу на велику кількість кальок та лексичних штамів, наявних в економічній терміносистемі української мови у сфері фінансово-господарської діяльності, особливо стосовно позначення суб'єктів таких правовідносин. Щодо процесу лексичного наповнення української лексики, тут слід відзначити пряме, іноді автоматичне засвоєння іншомовних термінів на позначення суб'єктів фінансово-господарських правовідносин поряд із елементарним калькуванням запозичених термінів.

Зважаючи на вищевикладене, під термінологічними одиницями на позначення суб'єктів фінансово-господарських правовідносин (надалі за текстом – ФТО) в англійській, німецькій та українській мовах для цілей даної статті ми розуміємо терміни та/або термінологічні сполуки, що можуть бути як простими (похідними й непохідними), так і складними й складеними за своєю структурою. Більш того, англ., нім., укр. ФТО можуть утворюватися за допомогою наступних засобів творення термінів: 1) спосіб вторинної номінації; 2) словотвірний; 3) синтаксичний; 4) морфолого-синтаксичний; 5) спосіб іншомовних запозичень. Наприклад, порівняймо англ. ФТО *an auditor* ‘кваліфікований спеціаліст з бухгалтерського обліку (*accounting*), який проводить аудиторську перевірку (*audit*) фінансово-господарської діяльності організації’ [7: 46] та ‘особа, чий обов’язком є офіційна перевірка фінансової звітності компанії, організації; особа, що має встановити відповідність даних у фінансовій звітності компанії щодо точності та повноти відображення’ [9], нім. ФТО *Auditor* (m), *Revisor* (m) ‘аудитор’, тобто ‘той, хто проводить перевірку рахункових операцій та балансу’ [8], укр. ФТО *аудитор* ‘особа, яка перевіряє стан фінансово-господарської діяльності акціонерних компаній і має для цього спеціальні повноваження від державних органів’ [6: 44], тоді як англ. ФТО *auditors*, виражена загальним іменником у формі множини, може стосуватися як декількох кваліфікованих спеціалістів з бухгалтерського обліку, які проводять аудиторську перевірку фінансово-господарської діяльності організації, так і позначати ‘аудиторські організації, аудиторські фірми’, будучи гіперо-гіпонімом.

У той же час доцільно зауважити явище синонімії, що суперечить основним висунутим до термінів вимогам, але яке має місце у сучасній термінології англійської, німецької та української мов. Так, синонімічний ряд укр. ФТО включає (а) *аудитор*, (б) *бухгалтер-ревізор*, (в) *ревізор* [7: 46], англ. ФТО – (а) *auditor*, (б) *independant accountant* (букв. ‘незалежний бухгалтер’) [5], відповідно, а нім. ФТО – (а) *Abschlußprüfer* (m) ‘ревізор, що здійснює контроль над фінансовою діяльністю компанії’ [11], (б) *Auditor* (m) ‘особа, які здійснює перевірку правильності ведення бухгалтерських рахунків у фірмі’ [11], (в) *Buchprüfer* (m) ‘аудитор’ [11], (г) *Wirtschaftsprüfer* (m) ‘1) ревізор; 2) податковий інспектор; 3) фінансовий інспектор; 4) аудитор; 5) бухгалтер-ревізор’ [11]. Справа в тім, що в окремих випадках вибір того чи іншого синонімічного відповідника інтралінгвально (в межах однієї мови), а також на інтерлінгвальному рівні відбувається з урахуванням позамовних чинників. Це особливо стосується тих випадків, коли йдеться про ФТО на міжгалузевих рівнях. Наприклад, для позначення суб'єкту фінансово-господарських правовідносин у сфері здійснення зовнішньо-фінансової діяльності компаніями у німецькій мові використовується ФТО *Wirtschaftsprüfer* (m) ‘аудитор’, тоді як у фінансовій сфері – ФТО *Abschlußprüfer* (m) ‘ревізор, що здійснює контроль над фінансовою діяльністю компанії’, а у випадку уточнення чи вибору терміна новітнього або такого, що був у вжитку раніше, можливе використання нім. ФТО *Auditor* (m) ‘особа, що здійснює перевірку фінансової звітності, як правило, акціонерних товариств’.

За даними етимологічних словників, англ. ФТО *auditor*, нім. *Auditor* (m), укр. *аудитор* походять від лат. *auditor* ‘слухач, учень’, тоді як укр. *ревізор* та *Revisor* (m) – від фр. *reviseur*; лат. *revisio* ‘перегляд’, а укр. ФТО *бухгалтер* – від нім. *Buchhalter*, де *Buch* ‘книжка’ і *halten* ‘тримати’ [7: 47].

Таким чином, англ. ФТО в українській мові відповідатиме ‘аудитор, бухгалтер-ревізор, ревізор’ [7: 46], а також, окрім першого значення ‘ревізор, контролер звітності’ [1: 86], необхідно зазначити друге – ‘вільний слухач (у навчальному закладі)’ [1: 86].

Далі після визначення термінів в англійській, німецькій та українській мовах та зіставленні їхніх лексично-семантичних відношень слід звернути увагу на їхнє практичне застосування у визначених для аналізу мовах. Відповідно, зазначимо, що існують дві головні категорії аудиторів, які на лінгвальному рівні позначаються такими ФТО:

- укр. *зовнішній аудитор*, англ. *external auditor*, нім. *Außerauditor* ‘незалежний аудитор, який не є працівником підприємства, на якому проводиться аудит, має ліцензію на проведення аудиту чи є службовцем спеціальної аудиторської фірми’ [7: 46];

- укр. *внутрішній аудитор*, англ. *internal auditor* ‘працівник (*employee*) підприємства, що виконує функцію внутрішньогосподарського контролю, проводячи внутрішню ревізію (*internal audit*)’ [7: 46]. Водночас, згідно з електронним словниковим ресурсом по перекладу фінансової та юридичної термінології, словник не фіксує німецького терміна-відповідника укр. та англ. ФТО, а надає іншу складену нім. ФТО *das interne Audit* ‘внутрішній аудит’ [11].

Більш того, аналізуючи ФТО англійської, німецької та української мов, зазначаємо, що фактичний матеріал надає нам змогу віднести їх до термінологічних одиниць, що є стрижневими компонентами для виникнення величезної кількості дериватів у фаховій мові.

Виступаючи родовими поняттями, такі ФТО в англійській, німецькій та українській мовах стають основою для творення термінів із складнішою семантичною та формальною структурою: наприклад, англ. ФТО *Certified Information Systems Auditor (CISA)* ‘дипломований аудитор інформаційних систем’, *Certified Internal Auditor (CIA)* ‘дипломований внутрішній аудитор’ [7: 46], *government auditor* ‘державний аудитор’, *independent auditor* ‘незалежний аудитор’ [7: 46], *principal auditor* ‘головний аудитор’, *staff auditor* ‘штатний аудитор’, *statutory auditor* ‘призначений згідно із законом аудитор’, *tax auditor* ‘податковий аудитор, податковий ревізор’ [7: 47] і т.д. Перелічені англ. ФТО можемо віднести до термінів-співгіпонімів, що є відображенням першого ступеню конкретизації значення терміна *auditor*. Створення нових співгіпонімів в англ. ФТО відбулося завдяки звуженню семантики унаслідок конкретизації значення терміна, тобто за допомогою приєднання залежного компонента до стрижневого. Аналогічно створення нових співгіпонімів відбувається в українській мові – *внутрішній аудитор*, *зовнішній аудитор*, *податковий аудитор*, *незалежний аудитор*. Проте німецька мова відрізняється від англійської та української мов у процесі творення нових ФТО, оскільки у німецькій мові відзначається значний вплив словоскладання, що є могутнім засобом поповнення словникового запасу та удосконалення граматичної будови мови при творенні нових ФТО – наприклад, *Abschlußprüfer*, *Wirtschaftsprüfer* [11].

Приймаючи до уваги вище викладене, відповідно, важливо підкреслити вживання відповідних ФТО в англійській, німецькій та українській мовах. Пор.: англ. ФТО *audited by an auditor* ‘ревізовано аудитором’, *Auditor's comment* ‘зауваження аудитора, зауваження ревізора’, *auditor's disclaimer* ‘відмова аудитора від відповідальності’, *auditor's fee* ‘гонорар аудитора, гонорар ревізора’, *auditor's opinion* ‘висновок аудитора, висновок ревізора’, *auditor's report* ‘звіт аудитора, звіт ревізора’, *examined by an auditor* ‘перевірено аудитором, перевірено’ [7: 47]; нім. ФТО *Eintragungsnummer im Register der selbstregulierenden Organisationen der Wirtschaftsprüfer* ‘регістраційний номер в реєстрі саморегульованих організацій аудиторів’ [11], *Wirtschaftsprüferdienstleistungen* ‘послуги аудитора’ [11]; укр. ФТО *головний аудитор*, *податковий аудитор*, *державний аудитор*.

Для чіткішого розуміння викладеного теоретичного матеріалу порівняймо англ. ФТО *an accountant* ‘бухгалтер, ревізор, контролер, експерт з аналізу балансів і фінансової звітності; спеціаліст-практик з бухгалтерії (*accountancy*)’ [7: 25] та ‘особа, чий обов’язком є підготовка фінансової звітності компанії чи особи’ [9], нім. ФТО *Buchhalter* (m), *Buchführer* (m) ‘бухгалтер’ [4: 94], тобто ‘особа, яка працює на фірмі, підприємстві та відповідальна за бухгалтерській облік’, укр. ФТО *бухгалтер* ‘особа, відповідальна за фінансовий облік і звітність підприємства’ [3: 43].

Зазначені ФТО докладніше демонструють явище синонімії, яке суперечить основним висунутим до термінів вимогам, але яке має місце у сучасній термінології зіставлювальних мов. Так, синонімічний ряд укр. ФТО включає (а) *бухгалтер*, (б) *ревізор*, (в) *контролер*, (г) *експерт з аналізу балансів і фінансової звітності*, (д) *спеціаліст-практик з бухгалтерії* [7:

25], англ. ФТО – (а) *accountant* ‘особа, чиїм обов’язком є підготовка фінансової звітності компанії чи особи’ [9], (б) *bookkeeper* ‘особа, обов’язком якої є ведення обліку про витрати та прибутки компанії’ [9], відповідно, а нім. ФТО – (а) *Buchhalter* (m) ‘особа, яка працює на фірмі, підприємстві та відповідальна за бухгалтерській облік’ [10], (б) *Buchführer* (m) ‘особа, відповідальна за бухгалтерській облік’ [10]. Варто також зазначити, що вибір того чи іншого синонімічного відповідника часто залежить від позамовних чинників. Це особливо стосується тих випадків, коли йдеться про ФТО на міжгалузевих рівнях. Особливу увагу варто приділити вибору двох синонімічних термінів в англійській мові, які мають різні відтінки значення, як власне і видно з наведених вище дефініцій. Отже, для позначення суб’єкту фінансово-господарських правовідносин у сфері здійснення суспільно-політичної діяльності компаніями у німецькій мові використовується ФТО *Rechnungsführer* (m) ‘бухгалтер’, тоді як у бухгалтерській сфері – ФТО *Buchführer* (m) ‘особа, відповідальна за бухгалтерській облік’.

За даними етимологічних словників, нім. ФТО *Buchhalter* (m), укр. *бухгалтер* походять від нім. *Buch* ‘книга’ і *halter* ‘тримати’, тоді як західно-українська форма *бухгалтер* походить від польсь. *buchalter*. В той час зазначимо, що англ. ФТО *accountant* походить від фр. *acomptant*, тоді як *bookkeeper* від англ. *book* ‘книга’ та *to keep* ‘тримати, мати, зберігати, підтримувати, продовжувати’ [7: 26].

Таким чином, англ. ФТО в українській мові відповідатиме ‘бухгалтер, ревізор, контролер, експерт з аналізу балансів і фінансової звітності; спеціаліст-практик з бухгалтерії’ [7: 25].

При аналізі ФТО англійської, німецької та української мов, варто підкреслити, що викладений фактичний матеріал надає нам змогу віднести наведені ФТО до термінологічних одиниць, що є стрижневими компонентами для утворення величезної кількості дериватів у фаховій мові.

Виступаючи родовими поняттями, такі ФТО в англійській, німецькій та українській мовах стають основою для творення термінів із складнішою семантичною та формальною структурою: наприклад, англ. ФТО *budget accountant* ‘бухгалтер-контролер з виконання кошторису’ [7: 26], *certified accountant* ‘дипломований бухгалтер’ [7: 26], *certified management accountant* ‘дипломований бухгалтер управлінського обліку’ [7: 26], *chief accountant* ‘головний бухгалтер’ [7: 26], *chief managerial accountant* ‘головний бухгалтер-аналітик, голова облікового апарату’ [7: 26], *financial accountant* ‘бухгалтер фінансової звітності, бухгалтер-калькулятор’ [7: 26], *independent accountant* ‘незалежний бухгалтер, аудитор’ [7: 26], *industrial accountant* ‘бухгалтер промислового підприємства’ [7: 26], *junior accountant* ‘молодший бухгалтер’ [7: 26], *professional accountant* ‘професійний бухгалтер’ [7: 26], *public finance accountant* ‘бухгалтер громадських фінансів’ [7: 26], *tax accountant* ‘бухгалтер з оподаткування’ [7: 26] і т.д. Перелічені англ. ФТО можемо віднести до термінів-співгіпонімів, що є відображенням першого ступеню конкретизації значення терміна *an accountant*. Створення нових співгіпонімів в англ. ФТО відбулося завдяки конкретизації значення терміна, тобто за допомогою приєднання до стрижневого компонента залежного. Аналогічно створення нових співгіпонімів відбувається в українській мові – *головний бухгалтер, молодший бухгалтер, професійний бухгалтер*. Проте німецька мова відрізняється від англійської та української мов процесом творення нових ФТО, оскільки у німецькій мові відзначається значний вплив словоскладання, що є могутнім засобом поповнення словникового запасу мови при творенні нових ФТО – наприклад, *Rechnungsführer* (m), *Buchführer* (m).

Приймаючи до уваги вищевикладений матеріал, важливо зауважити вживання відповідних ФТО в англійській, німецькій та українській мовах. Порівняймо англ. ФТО *accountant's indemnity insurance* ‘страхування для компенсації збитків бухгалтера’ [7: 26], *accountant lien* ‘право бухгалтера на утримання документів до здійснення платежу’ [7: 26], *accountant privilege* ‘право клієнта на конфіденційність при наданні матеріалів бухгалтерові’ [7: 26], *American Institute of Certified Public Accountants* ‘Американський інститут дипломованих громадських депутатів’ [7: 26]; нім. ФТО *Bilanzbuchhalter* ‘бухгалтер, що складає баланс’ [11], *bilanzsicherer Buchhalter* ‘бухгалтер, якого допустили до складання

балансу» [11], *Bücherexperte* 'експерт-бухгалтер' [11]; укр. ФТО *незалежний бухгалтер, бухгалтер з оподаткування, дипломований бухгалтер*.

Отже, незважаючи на той факт, що світова економічна лексика розвивалася різними шляхами, збагачуючись при цьому специфічними мовними ознаками визначених країн, можна відзначити, що різниця у використанні деяких термінів та понять виявляється незначною. Терміни на позначення суб'єктів фінансово-господарської діяльності в англійській, німецькій та українській терміносистемах, наведені у прикладах даної статті, відносяться здебільшого до термінології, яка широко відома загалові, та не викликає складнощів при загальноприйнятому розумінні термінів та понять. Водночас у фаховій мові необхідно звертати увагу на розбіжності у тлумаченні, що чітко не окреслено в даний момент у наукових працях і потребує детальнішого вивчення та аналізу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Балла М.І. Англо-український словник (120000 слів) / М.І. Балла. – Київ: «Чумацький хляк», 2008 – 668 с.
2. Гороть Є. І., Белова С. В., Малімон Л. К. Українсько-англійський словник / Є.І. Гороть, С.В. Белова, Л.К. Малімон. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2009 – 1040 с.
3. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. – К.: Знання, 2007. – 1072 с.
4. Новітній німецько-український, українсько-німецький словник / Вальда Е.Л., Крисенко С.М. – Харків: «Промінь», 2009. – 992 с.
5. Українсько-англійський словник / Під ред. В'ячеслава Бусела. – ВТФ "Перун", 2009. Режим доступу: <http://www.lingvo.ua/uk>
6. Українсько-російсько-англійсько-німецький тлумачний та перекладний словник термінів ринкової економіки / Уклад.: А.С. Д'якова та ін., під ред. Т.Р. Кияка. – К.: Обереги, 2001. – 621 с.
7. Шимків А. Англо-український тлумачний словник економічної лексики / Анна Шимків. – К.: Вид. дім «Кієво-Могилянська академія», 2004. – 429 с.
8. Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. Режим доступу: http://german_as_foreign.deacademic.com/
9. Macmillan Dictionary and Thesaurus: Free English Dictionary Online. Режим доступу: <http://www.macmillandictionary.com/>
10. Universal-Lexikon. Режим доступу: http://universal_lexikon.deacademic.com/
11. www.multitran.ru/c/m.exe?a=1&SHL=2

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Оксана Чайка – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і перекладу Академії адвокатури України.

Анастасія Савінова – магістрант Академії адвокатури України.

Наукові інтереси: юридичний переклад, термінологія.

НЕКОТОРЫЕ ТИПЫ ТРУДНОСТЕЙ АНГЛИЙСКОГО СЛОВОУПОТРЕБЛЕНИЯ ПРИ ПЕРЕВОДЕ НАУЧНЫХ ТЕКСТОВ КОНФЕРЕНЦИЙ

Наталія ЧЕПЕЛЮК, Галина КУЗНЕЦОВА (Одесса, Украина)

У статті розглядаються деякі проблеми англійського слововживання, а також окреслюються шляхи їх подолання. Аналіз типів труднощів та приклади їх подолання проілюстровано матеріалами з досвіду роботи авторів у якості перекладачів науково-практичних конференцій з робочими мовами: українською, англійською та російською.

Ключові слова: синхронний переклад, екстралінгвістичний, додаткові значення, контрастивний, типи труднощів, лінгвокультурний, семантичний, лексична одиниця.

Some problems of English lexis usage are considered in the article; also several ways of avoiding them are suggested. The analysis of the difficulties types is given on the materials from the authors' own experience as the interpreters from English into Ukrainian or Russian and vice versa at scientific conferences.

Key words: simultaneous interpreting, extra linguistically, additional meanings, contrastive, types of difficulties, lingua cultural, semantically, lexical unit.

В новом информационном обществе возникают такие виды коммуникаций как международные конференции, семинары, симпозиумы. Их участники, владея основами иностранных языков, но, не будучи переводчиками-профессионалами, зачастую не обладают

достаточными навыками и способностями понимать, как говорится, “на слух” двуязычный диалог со многими участниками, если он происходит не на их родном языке. Таким образом, роль переводчиков-синхронистов в новом обществе возрастает, и это предъявляет повышенные требования к синхронному переводу [6]. В данной статье под термином «перевод конференций» понимается «синхронный» и «последовательный» переводы.

Синхронный перевод, как вид перевода и профессиональной деятельности, возник относительно недавно. Синхронный перевод – детище XX века, а профессиональный – его второй половины. В XX веке синхронный перевод вытеснил последовательный с наиболее важных международных конгрессов и конференции [9].

На базе Одесской Национальной Академии Связи имени А.С. Попова систематически проводятся международные научно-практические конференции, в том числе и под эгидой Международного Союза Электросвязи (МСЭ), рабочими языками, которых являются украинский, русский и английский.

Используя достаточный опыт синхронного перевода научно-практических конференций о проблемах и достижениях в сфере информационных технологий и кибербезопасности, а также на экономическую тематику – тарифная политика и ценообразование в области электросвязи, мы столкнулись с рядом проблем, в том числе лингвокультурного и экстралингвистического характеров.

В рамках данной статьи мы поделимся опытом преодоления трудностей английского словоупотребления в контексте технической и экономической тематики во время работы в качестве переводчиков вышеупомянутых мероприятий.

По нашему мнению, многочисленные языковые трудности и ошибки в процессе перевода были вызваны различными причинами, которые, прежде всего, обусловлены несовпадением систем родного и иностранного языков.

Следует отметить, что интернациональная английская лексика в научно-технической литературе характеризуется достаточно высокой частотностью и составляет до 45 % используемых полнозначных слов. Однако перевод таких слов на русский язык нередко теряет интернациональный характер, и переводчика подстерегают так называемые “ложные друзья”. Это важно при работе с такими словами как, например, *scenario*, *critical*, *commercial*, *revolutionary*, *practical*, *dramatic* и т.д. Использование прямого интернационального эквивалента может исказить смысл оригинального высказывания, поскольку возможно несовпадение плана содержания и плана выражения. Механический параллельный перенос значения таких лексических единиц иногда совпадает со значением их в украинском или русском варианте перевода, но чаще он не представляется возможным, поскольку английская интернациональная общенаучная лексика обладает большей многозначностью.

Так, английский интернационализм *dramatic* предполагает русский аналог “сильный, резкий”: “...*dramatic increase of a signal...*, ...*dramatic cost drop...*” предполагает соответствующие эквиваленты перевода: “...резкое увеличение сигнала, значительное снижение стоимости”. Словосочетание “*commercial use*” можно переводить как “промышленное использование”, “*commercial deposits*” как “промышленно значимые запасы”. Точно также интернационализм *original*, *originally* предусматривает использование эквивалентов типа “первоначальный”, “первоначально”, “...*original value of signal...*” – “первоначальное значение сигнала”.

Специфика докладов на научно-техническую тематику усложняет поиск оптимального эквивалента перевода вышеуказанных лексических единиц. Например, слово *revolutionary* рекомендуется переводить как “существенный, радикальный, значительный”. Слова *pioneer*, *pioneering* предполагает использование эквивалента “первый” в синонимическом ряде только после таких эквивалентов как “фундаментальный”, “основополагающий”, поскольку слова “пионер”, “пионерский” русскоязычному научно-техническому тексту не свойственны.

При переводе подобных лексических единиц наблюдается потеря интернационального значения английского слова. Так, английские слова *routine*, *pessimistic*, *optimistic* можно перевести соответственно как “обычный, регулярный, стандартный”, “заниженный”, “завышенный”.

Основные трудности при переводе таких слов состоят в том, что они приобретают новые приращенные значения, обладающие качественно новой спецификой и, следовательно, в связи с неизбежным отставанием лексикографии требуют при переводе особого внимания, а также знания закономерностей, как их употребления, так и их перевода. Например: benchmarking – сопоставительный анализ отдельных показателей; digital switch-over – переход на цифровое вещание; tools (в комп. программе) – инструментарий; inclusive education – инклюзивное образование; conference call – конференцсвязь; screen readers – скрин-ридеры (программы для чтения с экрана); closed captioning (передача кодированных субтитров); brain-computer interface, BCI – интеллектуально-компьютерный интерфейс; inappropriate content – нецелевой контент; TV spot – телесюжет; interoperability and standards – межсетевое взаимодействие и стандарты и т.д.

Ввиду стремительно развивающихся телекоммуникационных сетей и экономических отношений в современном мире, существует дефицит фундаментальных исследований в области перевода современной специальной лексики, а также словарей и других пособий для переводчиков и специалистов, использующих перевод в своей работе. Охватить все трудности, испытываемые переводчиками-синхронистами, детально – задание нелёгкое, но на современном этапе – чрезвычайно актуальное.

В первую очередь, к таким трудностям относится отсутствие в родном языке тех или иных категорий, свойственных иностранному языку. Однако, как мы уже упоминали выше, для переводчика наибольшее количество трудностей сопряжено с употреблением лексических единиц.

Считается, что объём нашего словарного запаса равен нашей способности к коммуникации. Говоря в более широком смысле, границы нашего лексического запаса являются не только границами нашей способности к коммуникации, но и границами нашего понимания [13: 247]. Для переводчика эта проблема рассматривается нами под несколько другим углом.

Чаще всего это не только и не столько выбор нужного слова, его форм и значений, а правильное и идиоматичное их использование, знание норм их сочетаемости (несочетаемости) с другими словами, владение конструктивными особенностями этих слов при построении словосочетаний и предложений. В этом смысле мы сталкиваемся уже с лингвокультурным аспектом проблем перевода.

Исходя из личного опыта, следует отметить, что выполнение переводческой задачи действительно зависит от конкретных лингвистических и экстралингвистических факторов. Иногда экстралингвистические факторы оказывают более преобладающее значение, чем факторы чисто лингвистического характера. Например, необходимо иметь элементарные представления в области цифрового телевидения и знания соответствующей терминологии при переводе следующих предложений: «The "3-screens" service that we are developing will serve viewers' needs in the near future, while our work on Super Hi-Vision (UHDTV) and integral three-dimensional television is meant to anticipate their future expectations and to fulfill their long-held dreams. – Сервис 3-х мерного экрана, который мы разрабатываем, будет служить потребностям зрителей в ближайшем будущем, а наша работа над ТВ сверх высокой точности и интегральным трехмерным телевидением означает ускорить ожидания наших зрителей и воплотить в реальность их долгожданные мечты».

Ниже представлены предложения на экономическую тематику (тарифы и политика ценообразования). Адекватный синхронный перевод, в данном случае, требует от переводчика понимания процесса формирования тарифов в телекоммуникациях. «FDC costs are not a good reference for new services: no demand and no economies of scale result in high costs-prices. Well-liked practice by SMP operators in wholesale markets, but not applied in retail markets. – Оплата за услуги не слишком приемлема для новых услуг: нет спроса и нет масштабной экономии при высокой стоимости-ценах. Приемлемая практика для операторов бытовых рынков, но она не применима на розничных рынках».

Участники конференций, как правило, представляют всё самое современное, что есть в той или иной области. Авторы докладов достаточно часто используют неологизмы и вводят свои собственные. Переводчики, в свою очередь, должны мгновенно реагировать на всё

новое в языке, сразу используют это новое на практике, фиксируя, таким образом, появившиеся лексемы и другие языковые явления, учитывая особенности употребления тех или иных языковых единиц профессионалами. Например, *inappropriate content* – нецелевые ресурсы; *interoperability and standards* – межсетевое взаимодействие и стандарты; *fixed origination, transit and termination* – исходящий вызов фиксированной связи, транзит и терминирование (прерывание); *price cap* – ценовой потолок; *fixed price floor* – нижний предел фиксированных цен; *Current Cost Accounting (CCA)* – учет по первоначальной стоимости или учет по текущей стоимости; *Pure Long Run Average Incremental Costs (LRAIC costs)* – средние приростные долговременные затраты и т.д.

Столкнувшись с этими и другими проблемами перевода, прежде всего, проанализируем существующие контрастные своеобразия лексических и лексико-семантических систем русского и английского языка. Изучение литературы в этой области позволило прийти к выводу о том, что имеющиеся описания особенностей словоупотребления, как правило, одноязычны и в силу этого не учитывают трудностей, вызываемых различием систем двух языков.

Для целей практического перевода с одного языка на другой наиболее необходимы контрастно-сопоставительные исследования, описания расхождений и частичных совпадений, порождающих особые трудности использования отдельных слов и типичные ошибки в их употреблении. Имеющиеся результаты контрастно-сопоставительных исследований позволяют дать некоторое обобщение и свести многообразие причин, вызывающих лексические, лексико-синтаксические и лексико-семантические ошибки, к ряду типов [11: 10-11]. Остановимся на каждом из них подробнее. В качестве примеров приводим лексику использовавшуюся участниками вышеупомянутых конференций.

Начнём с различий в употреблении морфологических форм некоторых частей речи, присущих системам обоих языков. Для русского и английского языков эти расхождения затрагивают морфологические формы имён существительных, глаголов и прилагательных. Сюда же относят и особенности согласования разных типов подлежащего с формами глагола-сказуемого.

Заслуживает внимания принципиальная разница между окончанием и суффиксом, которые, в английском языке часто выражаются одной морфемой и иногда называемые флективными суффиксами (*inflectional suffixes*). Однако флективные суффиксы выражают грамматическое значение, а деривационные – лексическое. Поэтому различают соответствующие парадигмы: флективную, например, *illustrate – illustrates – illustrated*; деривационную – *illustrate – illustrative – illustrious – illustration* [10: 13].

Следует также упомянуть и о различиях в составе и структуре словосочетаний, которые образуют русские и английские соответствия. Это, как считается, наиболее многочисленный класс расхождений, затрагивающий глаголы, имена существительные и прилагательные (например, *continuous-variable quantum key distribution* – протоколы с непрерывными квантовыми состояниями, *eavesdropping* – обнаружение атаки пассивного перехвата [2], *cost-driver* – затратнообразующий фактор; *BU LRIC Long Run Incremental Costs* – долгосрочные приростные издержки; *WACC Weighted Average Capital Cost- модель определения стоимости капитальных активов с учётом средневзвешенной стоимости капитала*; *marginal tax rate* – предельная ставка налогообложения; *cost modeling assignment* – модель распределения затрат; *inflation rate* – уровень инфляции; *incremental cost* – дифференцированные затраты; *call termination* – прекращение вызова; *mark-ups* – надбавки.

Принципиальным является также и различие в особенностях порядка слов в составе словосочетаний и предложений. Этот тип расхождений относится ко всем частям речи, но особенно к глаголам, наречиям и именам прилагательным.

И, наконец, семантические различия, связанные с составом и организацией семантических компонентов в структуре значений соотносительных слов русского и английского языков.

Разумеется, перечисленные типы различий, будучи лингвистическими, без сомнения затрагивает не только лексическую, грамматическую и стилистическую системы языка, но и социокультурную и межкультурную стороны общения вообще, и перевода в частности. Язык

– отражение культуры народа и поэтому одна из главных задач переводчика-синхрониста заключается в том, чтобы помочь своим соотечественникам понять других людей, у которых родным является иной язык и другая культура.

Как известно, экстралингвистические аспекты тесно связаны с предметно-тематической ориентацией переводчика, т.е. теми профессиональными знаниями, которыми должен обладать переводчик. Будучи не в состоянии стать специалистом ни в одной отрасли того океана знаний и информации, который окружает в наше время человека, да и не нуждаясь в этом для осуществления перевода, синхронист должен тем не менее владеть основами наук [12:191].

Известный теоретик перевода Д. Селескович писала: “Случается, однако, что и подготовка к конкретной конференции, и приобретение знаний в ходе самой конференции оказываются недостаточными, чтобы преодолеть разрыв между уровнем знаний специалистов и тем знанием, которое необходимо переводчику для понимания текста. В этом случае невозможно осуществлять синхронный перевод в том смысле, в каком мы его понимаем, т. е. как полную и верную передачу смысла выступлений. Такие случаи существуют, было бы бесполезно это отрицать. И тогда перевод сводится к тому, что, по мнению широкой публики, и есть синхронный перевод, – к повторению слов на другом языке. А такой перевод обладает весьма сомнительной пользой” [14].

Ввиду важности и актуальности проблемы и основываясь на практическом опыте, ниже предлагаются некоторые пути их решения.

Как известно, отсутствие эквивалентных форм и конструкций, различия в смысловой структуре слова в русском языке, а также несовпадение в значении и употреблении соответствующих форм и конструкций, требуют широкого применения лексических трансформаций [8: 4]. Причины, вызывающие лексические трансформации, по существу, безграничны [7: 98]. И, как уже говорилось, стилистические трансформации обусловлены различным удельным весом приёма и различием выполняемых функций.

Под термином «эквивалент» нами понимается условная характеристика определённого типа соответствия между лексическими единицами разных языков, так же как и между грамматическими формами и конструкциями, а не их равнозначность и «равнофункциональность». Считается, что нет точных соответствий между соотносительными словами в различных языках; принцип эквивалентности как в словарях, так и в переводах не может быть абсолютным [8: 4]. Например, *minor* – несовершеннолетний; *bullying* – запугивание (*cyber-bullying*); *good practices* – передовой опыт; *partaker* – участник; *keepsake* – подарок на память, сувенир (a *keepsake album*); *turnout* – публика, кол-во зрителей (*The conference had a great turnout.*); *peer group* – группа ровесников.

Живое и свободное обращение с языком, столь характерное для представителей научного мира, нередко расширяет рамки употребления лексики, наполняя её каким-то новым содержанием, и ведёт к появлению новых значений и функций, что, естественно, должно найти своё отражение в переводе (например, *eavesdropping* – обнаружение атаки пассивного перехвата, *general unconditional security* – теоретико-информационная стойкость всей криптосистемы, *ping-pong protocol* – пинг-понг протокол: оригинальный протокол, предложенный в 2002 г., и его различные варианты с перепутанными состояниями кубитов и многоуровневых квантовых систем [2]). Хотя, принято считать, что единственной главной функцией научного стиля является функция интеллектуально-коммуникативная, а дополнительные функции факультативны [1: 259].

Однако, на наш взгляд, стилистический приём, как правило, не проходит незамеченным, и переводчик старается передать его, сохранив приём или прибегнув к адекватной замене (например, *NGN* – СПП (сети последующего поколения)).

С этой целью преподавателями кафедры лингвистической подготовки ОНАС был создан англо-русский словарь по телекоммуникациям и информационной безопасности, и ведётся работа по созданию подобного пособия на экономическую тематику [5].

Каждая отрасль науки вырабатывает свою терминологию в соответствии с предметом и методом своей работы. Термины обозначают точно определенные понятия, предметы, явления; как идеал – это однозначные, лишённые синонимов слова (и словосочетания),

нередко иноязычного происхождения [4]. Однако присутствие терминов не исчерпывает особенностей научного стиля. Научный текст, или устно произнесённый научный доклад, отражает работу разума и адресованы разуму, следовательно, они должны удовлетворять требованиям логического построения и максимальной объективности изложения. А в нашем случае – перевода.

Наиболее «бросающейся в глаза», но не единственной особенностью научного стиля является использование специальной терминологии. При переводе актуализированных языковых средств часто, к сожалению, приходится отказываться от передачи приёма, как такового. Но это тем более обязывает переводчика, при передаче смыслового содержания оригинала, по возможности сохранить его экспрессивность и передать её какими-то дополнительными средствами. Например, «Из последних достижений упомяну программный продукт, совместимый со смартфоном, который предоставляет человеку возможность мгновенного распознавания печатного текста и его озвучивания в режиме реального времени. Аппарат оснащен камерой высокого разрешения, ксеноновой вспышкой и сканером повышенной четкости» – «I would like to mention an application compatible with your smart phone, which gives an opportunity of instant recognition of a printed text, and sound in real time. The device is equipped with a high resolution camera, Xenon flash and high resolution scanner» [15].

Перечисленные семантические, сочетаемые и структурные расхождения английских и русских эквивалентов относятся лишь к самым распространённым случаям, а также непосредственно к тем, с которыми приходилось сталкиваться авторам статьи. Однако, они (расхождения) отнюдь не исчерпывают всего многообразия соотношений в этой сфере даже для сравнительно небольшого участка условно технической и экономической лексики.

Поскольку все эти аспекты, по нашему глубокому убеждению, имеют национальный характер, передача их актуализации в переводе чрезвычайно сложна. К тому же, проблема выявления истинных когнитивных различий между разными культурами остаётся открытой [3: 291].

Авторы вполне отдают себе отчёт, что предлагаемые ими способы перевода отнюдь не являются единственными или обязательными. Одной из основных целей статьи является показать – сколь необходимы контрастные исследования для практики эффективного перевода в процессе общения учёных.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка: (Стилистика декодирования). Учебное пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Иностр. яз.». / Ирина Владимировна Арнольд. – Москва: Просвещение, 1990. – 300 с.
2. Василиу Е.В., Николаенко С.В. Современные направления квантовой криптографии / Е. В. Василиу. – Одесса. – Режим доступа: http://www.seminar_onat.edu.ua работы Межрегионального семинара для стран Европы, Азиатско-Тихоокеанского региона и стран СНГ «Современные методы борьбы с киберпреступностью», 28-30 марта 2012 г., Одесса.
3. Вежицкая А. Язык. Культура. Познание / Анна Вежицкая. – Москва: Русские словари, 1996. – 416 с.
4. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе / Сергей Влахов, Сидер Флорин. – Москва: Международные отношения, 1980. – 342 с.
5. Воробийенко П.П., Кузнецова Г.П., Веретенникова В.П., Стоянова И.И. Англо-русский словарь по телекоммуникациям и информационной безопасности / П.П. Воробийенко, Г.П. Кузнецова, В.П. Веретенникова, И.И. Стоянова. – Одесса: ОНАС им. А.С. Попова, 2012. – 212 с.
6. Илюхин В.М. Стратегии в синхронном переводе (на материале англо-русской и русско-английской комбинаций перевода). Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук: спец. 10.02.20./ В.М. Илюхин – М., 2001. -215 с.
7. Левицкая Т.Р., Фитерман А.М. Пособие по переводу с английского языка на русский. – М.: Высшая школа, 1973. – 136 с.
8. Левицкая Т.Р., Фитерман А.М. Проблемы перевода. – М.: Международные отношения, 1976. – 208 с.
9. Миньяр-Белоручев Р.К. Как стать переводчиком? / Ответственный редактор М.Я. Блох. – М.: «Готика», 1999. –176 с.
10. Мостовий М.І. Лексикологія англійської мови: Підруч. для ін-тів і фак. інозем. мов. – Х.: Основа, 1993. – 256 с.
11. Хидекель С.С., Кауль М.Р., Гинзбург Е.Л. Трудности английского словоупотребления: Англо-русский словарь-справочник. / Под ред. С.Д. Шелова. – Москва: Менеджер, 1998. – 592с.
12. Чернов Г.В. Основы синхронного перевода. Учебник для институтов и факультетов ин.яз. – М., Высш.шк., 1987 -257 с.

13. Эйтчисон Д. Английский English (Грамматика, орфография, пунктуация, стилистика) / Джеймс Эйтчисон. – Москва.: Акварнум, 1996. – 464 с.

14. Seleskovitch, D. and Lederer M. Interpreter pour Traduire. Paris: Didier Erudition, 1986.

15. Tsvetkova O. The role of ICT in the social adaptation of handicapped groups of the population in RCC countries-participants / O. Tsvetkova. – Odessa. – Mode of access: <http://www.seminar.onat.edu.ua> works of the ITU – EUR – CIS Cross Regional Seminar, 1-2, Nov., 2010.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Наталія Чепелюк – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри лінгвістичної підготовки Одеської Національної Академії зв'язку ім. А.С. Попова.

Наукові інтереси: проблеми перекладу наукових і публіцистичних текстів, словотвір, комунікативний метод викладання англійської мови.

Галина Кузнєцова – доцент кафедри лінгвістичної підготовки Одеської Національної Академії Зв'язку імені А.С. Попова.

Наукові інтереси: проблеми перекладу наукових і публіцистичних текстів, комунікативний метод викладання англійської мови, терміноутворення в сучасній англійській мові, соціокультурні аспекти перекладу.

„DICHUNG UND WAHRHEIT” Й. В. -ГЕТЕ: ЗАУВАГИ ДО ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ НАЗВИ АВТОБІОГРАФІЇ

Галина ШЕВЦІВ (Дрогобич, Україна)

У статті розглядається перекладацький аспект дослідження художньої автобіографії Й.-В. Гете. Представлено різні підходи до перекладу компонентів назви цієї автобіографії та їх тлумачення. Запропоновано та обґрунтовано власний варіант інтерпретації назви цієї автобіографії.

Ключові слова: автобіографія, дійсність, інтерпретація, компонент, назва, переклад, поезія, правда.

The article examines the translation aspect of the artistic autobiography research of Goethe. Different approaches to translation of components of the title of this autobiography and their interpretation are presented. Peculiar variant to the interpretation of this autobiography is proposed and justified.

Key words: autobiography, reality, interpretation, component, title, translation, poetry, truth.

Одним із канонічних зразків автобіографічного жанру європейського літературного простору є „Поезія і правда” визначного представника ваймарського класицизму Й.-В. Гете (1749-1832). Дослідження творчості цього видатного німецького класика відзначене неабиякою широтою та багатогранністю (А. Анікст, М. Бахтін, М. Вільмонт, В. Жирмунський, Д. Затонський, І. Лагутіна, Д. Чавчанідзе, М. Шагінян), проте і на сьогоднішній день воно актуальне та перспективне. Наше звернення до постаті Гете здійснено в руслі української гетеани, що представлена вивченням „Фауста” та естетики Гете (Б. Шалагінов), рецепції Гете в російській літературі ХІХ-го – початку ХХ-го століть (О. Тарарак), перекладацької рецепції Гете в Україні ХХ-го століття (В. Андрієнко), включенням „Поезії і правди” до методології порівняльного дослідження автобіографії (А. Цяпа), аналізу наукового слова Гете (Т. Лещук) і з урахуванням того факту, що автобіографічна спадщина Гете заслужено ввійшла до скарбниці світової мемуарної літератури. Згадані дослідники проклали конструктивний шлях прочитання багатогранного доробку цього німецького класика, що зумовлює плідотворне засвоєння його художньої спадщини на україномовному ґрунті, яке без адекватного перекладу неможливе.

Об’єктом нашої розвідки є перекладацький аспект вивчення художньої автобіографії Гете. **Предметом** дослідження є полісемантичність перекладу першого компонента назви „Dichtung und Wahrheit” („Поезія і правда”). Автор статті має на меті продемонструвати функціонування терміна „Dichtung” у німецькомовному просторі та проаналізувати різні варіанти його перекладу українською мовою, зокрема в контексті перекладу назви автобіографії Гете.

Пошук адекватного перекладу назви життєпису Гете українською мовою вимагає звернення до літературознавчих коментарів, які ми коротко узагальнимо. Автобіографія Гете відзначена могутнім інтерпретаційним матеріалом. Представляючи пережите, Гете свідомо вибудовує свою програму виховання ідеального поета. Елементом назви „Aus meinem Leben” („З мого життя”) автор підкреслив суб’єктивний характер оповіді та здійснений ним вибір фактів. Вважаємо, що другу частину назви „Dichtung und Wahrheit”, яку традиційно

перекладають українською мовою „Поезія і правда”, не можна трактувати однозначно. Наголосимо, що основні труднощі інтерпретації пов’язані з полісемантичністю компонента „Dichtung”, хоч і компонент „Wahrheit” також неоднозначний, оскільки передає два поняття. Йому відповідає еквівалент „правда”, а також еквівалент „істина”. Перше значення цього слова вказує на прямий зв’язок з реальністю, а друге його значення може бути зреалізовано лише у внутрішній, духовній сфері. Ми звертаємося сьогодні до проблеми розуміння саме компонента „Dichtung”, оскільки існуючі варіанти його перекладу в контексті назви „Dichtung und Wahrheit” інколи виглядають неоднозначно та навіть дещо суперечливо.

Як відомо, слово „Dichtung” не має однозначного еквівалента в європейських мовах, зокрема в українській, який би відтворював його особливу щільність. Цим словом німецька мова визначає специфічну операцію мислення та мови, інколи і незбагненну для інших мов. Серед численних семантичних можливостей цього слова виділимо такі: „винайдення”, „вигадування”, „поезія”. Зауважимо, що в німецькій мові вже віддавна функціонують слова „Literatur”, „Poesie”, „Fiktion”. Специфіка поняття „Dichtung” полягає в тому, що воно, будучи причетним до цих понять, одночасно охоплює їх та виходить за їхні межі. Йому притаманна певна германська специфічність. Це поняття вивисується над усім тим, що пропонує термінологія інших мов у понятті літератури, тому що воно містить складний стосунок поміж художньою творчістю та реальністю [див. 1: 424-429]. Наведемо ще один цікавий факт. Своєю появою у німецькій мові слово „Dichtung” завдячує Й. Г. Гердеру (1744-1803), великому другу та вчителю Гете. З історичних джерел відомо, що Гердер став для Гете навіть більше аніж просто вчителем. Це був своєрідний орган сприйняття, який не лише дозволяв по-іншому дивитися на світ, але й, що було надзвичайно важливо для Гете, по-іншому поглянути на ним пережите та відтворити для читача під назвою „Dichtung und Wahrheit”.

У пошуках адекватного варіанту перекладу українською мовою словосполучення „Dichtung und Wahrheit” звернемося до детальнішого аналізу цієї назви. Наявний у ній сполучник начебто виконує роздільну функцію. Читач розуміє, що знайде у творі правду та ще щось вигадане. Через цей сполучник компоненти назви виявляються розведеними в протилежні боки. Отже, можна говорити про їхню деяку опозицію. Елементи назви можна розглядати як такі, що виключають один одного, оскільки правда не може бути вигаданою, а вигадане не є правдою. Але така точка зору на цю назву не зовсім вірна, оскільки включення у неї слова, що означає щось вигадане, вже дискредитує автобіографію. У Гете „Dichtung” не є протилежністю до правди, а вказує на іншу правду. Обидва компоненти назви при цьому накладаються один на одного. Як зазначає В. Кайзер, „Dichtung” – це вища, лише передбачувана правда, а правда – це предметна достовірність, свого роду нижча правда [7: 7]. У цій ситуації йдеться про специфічну правду мистецтва, яку можна пізнати в переживанні художнього зображення. Така правда володіє мистецьким твором, що є маленьким світом, у якому все відбувається за певними законами, у якому всі його елементи узгоджено взаємодіють між собою. При цьому на перший план виходить поняття символічного, яке поєднує поетичне бачення і зображення з поняттям вищої поетичної правди та проголошує себе у символі. Цю особливість письма Гете простежуємо від його ранніх творів. Так охарактеризовані в романі Томаса Манна „Лотта у Веймарі” „Страждання молодого Вертера”: „... його безбожним поєднанням поезії і правди [8: 36]”. З тексту „Поезії і правди” бачимо, що заповітною мрією ще юного Гете було велике прагнення відтворити дійсність у поетичному образі [9: 776].

Вибір Гете назви для автобіографії був спричинений досвідом. Гете визнає за собою певний вимисел, викликаний духом протиріччя. Його твір демонструє прагнення зобразити та передати вищу істину, що панувала в житті автора. Через багато років це неможливо зробити без впливу спогаду та сили уяви, тому виникає необхідність використати поетичні здібності. Гете представляє результати свого життя: те, як він у старості бачить своє минуле, а не окремі факти, як вони колись відбувалися. Він твердо переконаний, що навіть і звичайна хроніка передає дух того часу, коли вона була написана.

У розмові з канцлером фон Мюллером про ранній Ваймарський період його життя Гете заявив, що описати пережите неважко. Для цього потрібно точно відтворити стани, як вони

бачаться поетичному окові у спогадах, *Dichtung und Wahrheit*, але без вигадки („ohne daß *Erdichtung* dabei wäre“)! Вжитим у цьому контексті словом „*Erdichtung*” (вигадка, вимисел) відмежовується поділ від навмисної вигадки. Пошук вигаданих моментів чи неточностей в автобіографії не завжди доцільний. Неправильно вказані роки, назви населених пунктів не заважають тому, хто хоче зрозуміти, як літній Гете бачив своє дитинство та ранню юність. Гете не ставить за мету представити у своїй розповіді буденну та історично зумовлену правду фактів, але вищу істину, істину-основу („*eigentliche Grundwahrheit*”), підкреслюючи при цьому, що вона може бути здійснена лише за допомогою вигадки („*Fiktion*”). Підсумовуючи сказане, наголосимо, що в розумінні Гете „*Dichtung*” це аж ніяк не вигадка, не протиставлення до істини, а своєрідне доповнення до неї.

Як ми згадали вище, викликає сумнів уже традиційний переклад назви автобіографії Гете, позаяк у часи її створення слово „*Dichtung*” мало декілька смислових відтінків, навіть і більше, ніж сьогодні: „поезія”, „вигадка”, „творчість”, „творіння”, „міф”. Особливо звертаємо увагу на останній елемент цього ряду: „Оскільки ж творчість розуміється епохою як певний сакральний акт міфологізації дійсності, то слово „*Dichtung*” отримує і новий смисловий відтінок, зближується з „міфом” [3: 222]. В епоху романтизму, на яку припадає творення цієї автобіографії, міф не є вигадкою. Він фокусує в собі матеріальну дійсність, специфічно ущільнюючи її. Поняття „*Dichtung*” позначає творення вигаданого світу, в який вкладається якась особлива істина. Воно означає і літературну творчість у точному значенні цього слова. У цьому випадку це слово розташовується поряд із термінами „*Literatur*” і „*Poesie*”. Гетевське „*Dichtung*” означає одночасно і процес, і результат його творчості.

Доречно зауважити, що крім уже традиційного перекладу словосполучення „*Dichtung und Wahrheit*”, існують інші його варіанти: „Вимисел і правда” [5], „Істина та творчість” [2: 38], „Вигадка та істина” [6: 5], „Поезія і дійсність” [4: 404, 406, 439, 445], які підкреслюють роль вимислу в розповіді про пережите. Ще одне цікаве поєднання слів зустрічаємо у контексті розповіді Гете про створення ним „Вертера”: поезія і дійсність („*Poesie und Wirklichkeit*”), яким він перетворив дійсність на поезію, а друзі його вважали, що поезію слід перетворювати на дійсність [9: 632]. Це формулювання дає ще одну підставу сумніватися в бездоганності вже загальноприйнятого в європейському культурному просторі перекладу назви життєпису Гете.

Компонент „*Dichtung*” у назві цієї автобіографії вказує на неможливість об’єктивного зображення дійсності. Без впливу своєї особистості людина не може об’єктивно відобразити ані своє минуле, ані теперішнє. Цей компонент введений не для того, щоб створити з життя молодого Гете твір мистецтва, а щоб представити життя як істинний мистецький твір.

Звернемося коротко і до вставної казки „Новий Паріс”, оскільки в автобіографії вона виконує функцію праформи, а її структура символічно виявляє зміст цілого. Казковий шлях Нового Паріса є символічним шляхом пізнання істини, який проходить сам Гете. Подвійна назва казки („*Der neue Paris. Knabenmärchen*”) відкриває широке поле для її інтерпретації. Дискусійним є другий компонент назви „*Knabenmärchen*”, який традиційно перекладають українською як „Казка для хлопчиків”. Виходячи з лексико-граматичних правил німецької мови, можна говорити і про інші варіанти перекладу: „Казка хлопчика”, „Казка про хлопчика”. Проте контекст розповіді Гете згладжує ці протиріччя, оскільки, за словами самого автобіографа, цю казку він створив у дитинстві для своїх друзів.

Підкреслимо, що в тексті автобіографії Гете наявні й інші слова, що перекладаємо українською як „поезія”: „*Poesie*” [9: 687, 692, 724, 768, 819], „*Dichten*” [9: 461, 712, 724], „*Dichtkunst*” [9: 745, 769]. Всі вони вжиті в значенні поетичного мистецтва, тобто у вузькому значенні слова „*Dichtung*”. Виходячи із сказаного вище, ми пропонуємо як варіант перекладу автобіографії Гете словосполучення „Правда і про неї”. Такий варіант перекладу підкреслює гетевську позицію стосовно компоненту „*Wahrheit*”, який автобіограф і в назві, і в її тлумаченнях завжди ставив на перше місце. Відмовою від перекладу слова „*Dichtung*” як „поезія” певною мірою знімається протиставлення у цьому випадку правдивого та вигаданого, яке не було задумом автобіографа. При перекладі назви автобіографії Гете компонент її назви „*Dichtung*” слід розглядати саме в широкому сенсі цього слова, а не як таке, що лише позначає один із видів мистецтва.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Європейський словник філософій : Лексикон неперекладностей [пер. з фр.] / Наукові керівники проекту : Барбара Кассен і Костянтин Сігов. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2009. – 576 с.
2. Карсавин Л. П. Святой Августин и наша эпоха / Л. П. Карсавин // Августин : pro et contra [сост. прим. Р. В. Светлова]. – СПб. : РХГИ, 2002. – С. 389–398.
3. Лагутина И. Н. Символическая реальность Гете / Лагутина И. Н. – М. : Наследие, 2000. – 280 с.
4. Людвиг Э. Гете / Людвиг Э. [пер. с нем. Е. Закс]. – М. : Молодая гвардия, 1965. – 680 с.
5. Стеклов Ю. М. Предисловие [Электронный ресурс] / Бакунин М. А. // Собрание сочинений и писем 1828-1876. – М. : Издательство всесоюзного общества политкаторжан и ссыльно-поселенцев, 1934-35. Режим доступа к тексту : <http://www.tuad.nsk.ru/~history/Author/Russ/BakuninM/ispved/index.html>.
6. Шалагінов Б. Б. Шлях Гете : Життя. Філософія. Творчість. Посібник для вчителя / Шалагінов Б. Б. – Харків : Веста : Видавництво „Ранок”, 2003. – 288 с.
7. Kayser Wolfgang. Die Wahrheit der Dichter. Wandlung eines Begriffes in der deutschen Literatur / Kayser Wolfgang. – Hamburg : Taschenbuch Verlag, 1959. – S. 7–56.
8. Mann Thomas. Lotte in Weimar / Mann Thomas. – Moskau : Verlag für fremdsprachige Literatur, 1957. – 418 S.
9. Goethe Johann Wolfgang. Poetische Werke // Werke in 16 Bänden [2. Auflage]. Band 13 : Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit / Goethe Johann Wolfgang. – Berlin und Weimar : Aufbau-Verlag, 1967. – 1050 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Галина Шевців – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри практики німецької мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: переклад літературознавчих термінів, художня автобіографія як жанр літератури.

**ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДАЧІ АНГЛІЙСЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ
УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ**

Анжеліна ШИШКО, Марина ЗУБАХІНА (Кременчук, Україна)

У статті досліджуються особливості передачі англійських юридичних термінів на українську мову. Виявляються і описуються способи утворення англійських юридичних термінів, визначення їх типів та прийомів перекладу.

Ключові слова: термін, термінологія, дефініція, слово, словосполучення, документ, переклад, прийом.

The article deals with the peculiarities of English law terms rendering into Ukrainian. The author investigates and describes ways of coining English law terms, defining their types and methods of translating.

Key words: term, terminology, definition, word, document, translation, method.

Головною ознакою моделі держави, що характеризується як права, виступає саме ознака високої правової урегульованості суспільних відносин. Тому питання підвищення ролі права постають у центрі уваги.

Мова права як спеціальна “субмова” має свій власний зміст і низку специфічних якостей, що відрізняються залежно від мовної системи. Першочерговим завданням та ознакою подолання лінгвоетнічного бар’єру при перекладі правових документів є досягнення ідентичності та адекватності перекладу. Складність виконання цього завдання полягає у використанні специфічної мови, точніше, фахової термінології, семантичне значення якої може розбігатися у різних мовах.

Особливості перекладу правових документів останнім часом все частіше привертають увагу дослідників. Скласти уявлення про загальний стан проблеми і її актуальність дозволяють, наприклад, праці М.Н.Володіної, А.Я.Коваленка, Н.В.Подольської, А.В.Супераньської, Н.В.Васильєвої, А.С.Герда, В.П.Даниленка, С.Л.Міпіланової, В.Н.Прохорової, Б.М.Головіна, П.В.Веселова, В.С.Захарова та ін. Сьогоднішня актуальність питань порівняльного аналізу мов у правовій сфері, методи та техніки перекладу правових документів, а також особливості передачі англійських юридичних термінів українською мовою зумовлена значними змінами, які відбулися у сфері політичних та економічних міжнародних відносин за останні десятиліття. Тому, постає питання про приділення все більшої уваги вивченню офіційно-ділових документів різних типів, які є невід’ємною частиною таких відносин, що і зумовлює актуальність даної статті.

Метою статті є дослідження особливостей передачі англійських юридичних термінів українською мовою та проблема їх перекладу.

Термін – емоційне нейтральне слово чи словосполучення, яке вживається для точного вираження понять та назв предметів. Передача англійських термінів на українську мову вимагає знання тієї галузі, якої стосується переклад, розуміння змісту термінів англійською мовою і знання термінології рідною мовою. При передачі науково-технічної та юридичної літератури з англійської мови на українську важливе значення має взаємодія терміну з контекстом, завдяки чому виявляється значення слова [1].

Нерозривний зв'язок юридичних понять і відповідних їм термінів виявляється в тім, що упорядкування правової термінології неможливо без досить глибокої наукової розробки юридичних понять, їхнього логічного аналізу і точного визначення. Якщо юридичні поняття визначені недостатньо ясно, про точну, зроблену термінологію не може бути і мови.

Як відзначав академік В.В. Виноградов, усякі "спроби упорядкування термінів без попереднього аналізу понять, що ними виражаються, залишаються безрезультатними" [1].

Юридичний термін буває і багатозначним, хоча одним з вимог до терміна є саме його однозначність, адже законодавець повинний дати юридичному термінові одне-єдине визначення, включаючи в нього всі істотні з його погляду ознаки, тобто такі, котрі носять регулюючий характер, мають правове значення. Наявність у терміна декількох різних законодавчих дефініцій веде до нечіткості, розпливчастості правового регулювання, породжує непорозуміння і помилки, як правило, з боку тих, на кого поширюється дія законодавчого акта. Однак визначення правового поняття в законі дуже важливо і з нормативної сторони. Орган або особа, що застосовують або виконують правове розпорядження, не можуть трактувати дане законодавцем поняття інакше, чим це сформульовано в нормативному акті. Нормативні дефініції – норми особливого роду, що включаються органічно в механізм правового регулювання, що визначають його загальні основи, організаційні передумови [1].

Основне в специфіці терміна – у його спеціальному, професійному вживанні, сфера його поширення обмежена певною галуззю знання.

Отже, юридичні терміни – це спеціальні слова або словосполучення, що дають точне значення чи пояснення предметам, явищам, діям з такої галузі знання, як юридична наука. Вони мають точне, конкретне значення, позбавлені образності, емоційно-експресивного забарвлення.

Відповідно до положень Енциклопедичного юридичного словника юридичні терміни поділяються на три різновиди по ознаці "зрозумілості" для тієї або іншої частини населення:

1. Загальнозначущі терміни характеризуються тим, що вони вживаються в повсякденному змісті і зрозумілі усім, до цієї групи термінів відносяться:

witness	-	свідок;
worker	-	працівник;
accomplice	-	співучасник;
accreditation	-	акредитація.

2. Спеціальні юридичні терміни володіють особливим правовим змістом і, очевидно, зрозумілі далеко не всім, а лише фахівцям в області права:

justifiable defence	-	необхідна оборона;
allowance of a claim	-	задоволення позову;
coerced acquiescence	-	добровільна мовчазна згода;
to retaliate accusation	-	висунути зустрічне звинувачення.

3. Спеціально-технічні терміни відбивають область спеціальних знань – техніки, економіки, медицини і т.д. (ці терміни повинні бути зрозумілі юристові, що є ще і фахівцем в іншій області) [3]:

poor quality products	-	недоброякісні товари;
safety rules	-	правила техніки безпеки;
non-patentable	-	непатентноспроможний;
nuclear-free	-	без'ядерний.

Усі терміни по своїй будові поділяються на:

1. прості, які складаються із одного слова: punish – наказати;
2. терміни-словосполучення, які складаються із кількох компонентів:

specific performance – реальне виконання [6].

Оскільки серед юридичних термінів переважають в основному терміно-словосполучення, то вони й являються основною проблемою при перекладі юридичного тексту. Найважливішою ознакою терміно-словосполучення є його відтворюваність у професійній сфері вживання для вираження конкретного спеціального поняття. Він буде стійким лише для певної системи розуміння. За межами конкретної термінологічної системи таке словосполучення не буде стійким і не сприйматиметься як зв'язана мовна одиниця. Отже, за кожним терміно-словосполученням стоїть стійка, стандартно відтворювана структура складного (розчленованого) професійного поняття [4].

Переклад термінів вимагає знання тієї галузі, якої стосується переклад, розуміння змісту термінів англійською мовою і знання термінології рідною мовою. При перекладі юридичної літератури важливе значення має взаємодія терміну з контекстом, завдяки чому виявляється значення слова. А.Я.Коваленко визначає два етапи у процесі перекладу терміну: перше – це з'ясування значення терміну у контексті, друге – це переклад значення рідною мовою [5].

Переклад термінології здійснюється різними способами, а саме за допомогою прийомів опису, калькування, транскрибування та додавання різних прийменників.

Приєм опису – передача слова за допомогою поширеного пояснення значення англійського слова. Цей прийом вживається як у випадку відсутності відповідного значення слова в рідній мові, так і при поясненні слова у словнику:

accrual right	-	право на стягнення доходів;
account	-	несплатена боргова вимога;
official accusation	-	офіційне звинувачення (у скоєнні злочину);
acknowledgment of will	-	неофіційне зізнання заповідачем перед свідком, який може підтвердити, що підпис під заповітом належить заповідачеві;
on account of whom it may concern	-	за рахунок тих, кого це може стосуватись (страхова формула);

Приєм калькування – переклад англійського слова чи словосполучення за його частинами з наступним складанням цих частин. Такий переклад відтворює англійське слово дослівно:

multiple accredit	-	множинне акредитування;
accomplice of attempt	-	співучасник замаху;
according to law	-	у відповідності до закону.

Оскільки в юридичних звітах та договорах часто використовуються назви різноманітних закладів, юридичних та інших фірм, то при перекладі термінів у юридичному контексті часто використовується такий прийом

перекладу як транскрибування.

Приєм транскрибування – передача літерами рідної мови звучання англійського слова [2].

Special Systems Industry - Спеціал Систем Індастрі.

Найбільш складними для перекладу є терміни, які мають різні значення не тільки у різних галузях науки і техніки, а й навіть в одній галузі:

notice

- 1) попередження, повідомлення, заява, сповіщення; попереджати, сповіщати;
- 2) сповіщення про готовність судна до завантаження; нотіс;
- 3) знання, обізнаність.

charge

- 1) заставне право, обтяжувати заставою;
- 2) забов'язання, відповідальність; покладати відповідальність;
- 3) розпорядження, вимога, доручення; доручати, вимагати;
- 4) обвинувачення, пункт обвинувачення; звинувачувати;
- 5) аргументування в позовній заяві у спростуванні передбачуваних доводів відповідача;
- 6) письмова деталізація вимог сторони стосовно заведеної справи;
- 7) завершальне звернення судді до присяжних (перед вимовою вердикту);

8) звертання, стягнення;
 9) завідування, керівництво, ведення, піклування;
 10) особа, яка знаходиться під опікою;
 11) ціна; витрата; нарахування; збори; пільги; назначати ціну; покласти витрати на когось.

Таке слово, яке має кілька словникових відповідностей, варіантів, аналогічних йому за значенням, перекладається шляхом відбору варіанта-аналога, який найточніше передавав би значення терміну у залежності від слів, які знаходяться у тісному зв'язку з даним словом.

Найбільш тісний зв'язок існує між підметом та присудком, присудком і прямим додатком, означенням і означувальним словом [4]:

notice in writing	-	письмове попередження;
notice to admit	-	вимога у зізнанні (з ціллю скорочення витрат по пред'явленню судових доказів);
to give notice to	-	повідомляти когось про щось;
notice to produce	-	пропозиція супротивній стороні надати в суд документ;
to take notice	-	отримати повідомлення;
with notice	-	бути попередженим;
charge on the merits	-	звинувачення по суті справи;
to give smb in charge	-	передати в руки поліції; здати когось поліції;
to charge the jury	-	покласти відповідальність на присяжних;
extra charge	-	особа плата; націнка; додаткові витрати;
land charge	-	податок з нерухомості.

Поаналізувавши все вищезазначене можна зробити висновок, що загалом юридичні терміни мають такі самі шляхи передачі з англійської мови на українську мову як і всі інші терміни. Головною проблемою перекладу юридичних термінів та термінів-словосполучень є їхня багатозначність не тільки серед різних галузей науки, але й всередині самої юридичної галузі тексту. Точне значення терміну в даному випадку можна виявити лише за допомогою контексту та інших термінів, що пов'язані між собою у терміні-словосполученні.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Виноградов В. С. Общие лексические вопросы / В.С. Виноградов. – М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2004. – 224 с.
2. Голикова Ж.А. Перевод с английского на русский / Ж.А. Голикова. – Минск: Новое знание, 2008. – 287 с.
3. Карабан В.М. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В.М. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2002. – 564 с.
4. Коваленко А.Я. Науково технічний переклад / А.Я. Коваленко. – К.: 2001. – 134 с.
5. Комисаров В. Н. Общая теория перевода / В.Н. Комисаров. – М., 1999. – 136 с.
6. Шемшученко Ю.С. Великий енциклопедичний юридичний словник / Ю.С. Шемшученко. – Вид-во "Юридична думка", 2007. – 990 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Анжеліна Шишко – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувача кафедрою англійської філології та перекладу Кременчуцького інституту Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля.

Наукові інтереси: дослідження проблем формування професійної компетентності викладача іноземної мови, лінгвістичні аспекти іншомовної комунікації та методика їх навчання.

Марина Зубахіна – студентка спеціальності «Переклад» Кременчуцького інституту Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля.

Наукові інтереси: перекладознавство, дискурсологія.

АНГЛІЙСЬКІ ЕТНОНИМИ ТА ЕТНОФОБІЗМИ В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДУ

Лариса ЯРОВА (Кіровоград, Україна)

В статті розглядаються особливості англійських особових імен, а також визначені тенденції їхньої асиміляції українською мовою шляхом аналізу оригінальної та перекладної художньо-белетристичної й науково-популярної літератури.

Ключові слова: етнофобізми, етноніми, конотація, переклад.

The article deals with the peculiarities of English proper names. New tendencies of their assimilation in the Ukrainian language through analysis of belle letter and scientific styles are defined.

Key words: ethnophobism, ethnic names, connotation, translation.

Проблеми міжнаціонального спілкування на сучасному етапі розвитку світової спільноти зумовлюють пріоритетність проведення функціонально орієнтованих лінгвістичних досліджень, спрямованих на вивчення національно-культурної специфіки мовних явищ та шляхів і способів її передачі іншими мовами. Національно-мовна картина світу містить знання та погляди представників певного етносу про себе, про інші національно-расові угруповання людей, про національно-культурну специфіку світобачення і знаходить своє відображення в таких мовних одиницях, як антрополоксеми та антропофразеологізми. Серед антрополоксем предметом спеціального аналізу в аспекті перекладу доцільно виокремити підсистему етнонімів та етнофобізмів як вербалізаторів етнічних авто- та гетеростереотипів.

Зіставне вивчення етнонімів та етнофобізмів в англійській (мові оригіналу/МО) та українській (мові перекладу/МП) мовах ставить за мету виявлення і дослідження аломорфних та ізоморфних характеристик на лексичному рівні, виділення і вивчення повних та часткових еквівалентів й аналогів у двох мовах і без еквівалентних одиниць, що не мають відповідників у лексичній системі іншої мови.

Насамперед, необхідно зауважити про певні розходження у термінологічному позначенні типів міжмовних відношень. Поряд з поняттями "еквівалент" і "аналог" ряд авторів використовують терміни "тотожність", "лексична варіантність чи структурна синонімія", "стилістична синонімія" "омонімія і полісемія", "паралелі ідентичні і паралелі частково ідентичні", "семантико-компонентні відповідники", "семантично еквівалентні одиниці і семантичне відмінні одиниці", "абсолютно тотожні і семантичне тотожні фразеологічні одиниці", "міжмовні фразеологічні одиниці", "ідіоматичні відповідники", що в свою чергу, ускладнює вирішення вказаного завдання [7, с. 5-6].

Зроблений огляд літератури з цього питання свідчить, що проблема виявлення і вивчення лексичних еквівалентів й аналогів є актуальним і багатогранним завданням, яке вимагає чіткого підходу до свого вирішення і, в першу чергу, чіткого визначення критеріїв виявлення еквівалентності.

Найбільш правомірним можна вважати розгляд етнонімів та етнофобізмів у трьох аспектах: семантичному, структурно-граматичному і компонентному.

Семантичний рівень вивчення етнонімів та етнофобізмів передбачає встановлення особливостей, подібностей і відмінностей між англійськими та українськими ЛО досліджуваних підсистем у семантичному плані. Цей аспект є основним, визначальним у розмежуванні аломорфних і ізоморфних явищ. На семантичному рівні ми розрізняємо сигніфікативно-денотативне значення етнонімів та етнофобізмів, їхню суб'єктивно-оцінну, функціонально-стилістичну та емоційно-експресивну конотації. Велике значення при розмежуванні таких еквівалентів набуває порівняння семного складу зіставлених одиниць.

Структурно-граматичний рівень ставить за мету зіставлення структурних моделей етнонімів та етнофобізмів, побудованих за структурними моделями словосполучень, що як властиві обох мовах, так і специфічні для кожної з них. А також можливості адекватної заміни типових для кожної із порівнюваних мов структурно-граматичних відмінностей.

Компонентний рівень передбачає виявлення тотожних, близьких за семантикою чи різнорідних елементів у складі зіставлених ЛО. Цей рівень є найбільш рухливим та специфічним для лексичних підсистем обох мов.

З урахуванням цих рівнів нами виділено такі типи міжмовних відношень: 1) лексичні еквіваленти (повні і часткові); 2) лексичні аналоги (повні і часткові); 3) безеквівалентні ЛО .

Результати кількісних підрахунків свідчать, що переважна більшість англійських етнонімів та етнофобізмів матеріалу спостереження належать до безеквівалентних ЛО – 150 одиниць, або 68,8%. На другому місці знаходяться лексичні аналоги – 40 ЛО, або 18,4 % слів нашої картотеки, наприклад, а на останньому місці – еквівалентні етноніми та етнофобізми – 28 ЛО, або 12,8% масиву досліджуваних слів.

Безеквівалентними вважаються етноніми та етнофобізми української та англійської мов, що не мають відповідників у лексичній системі іншої мови, наприклад: *Briar* (колючка = житель

Ogayo), *JACA* (*JustanotherCalifornianAsshole* = ще один каліфорнійський придурок), *BogTrotter* (болотяна людина = ірландець).

До міжмовних аналогів належать ЛО, що виражають однакове чи близьке значення, але характеризуються повною відмінністю чи приблизною подібністю внутрішньої форми. Для них є характерним збіг сигніфікативно-денотативного значення і суб'єктивно-оцінної конотації. До аналогів нашої картотеки відносимо ЛО, що позначають власні назви – найбільш типові імена певної етнічної спільноти: *Ghandi* (Ганді – індієць), *Gino* (Джино – італієць), *Osama* (Осама – араб); та етноніми, які утворені за семантичною ознакою «споживання їжі» представниками певного етносу: *Currymuncher* (індієць), *Cheeseeater* (француз), *LeekEater* (валієць).

Найменшу групу ЛО нашої картотеки залежно від відмінностей у плані вираження складають еквіваленти. Ступінь збігу міжмовних лексичних еквівалентів може виявлятися таким чином:

- 1) повна еквівалентність, тобто повне співвідношення плану вираження і плану змісту ЛО;
- 2) часткова еквівалентність, яка характеризується незначними відмінностями у плані вираження ЛО тотожної семантики.

Повними еквівалентами можна вважати ЛО зіставлюваних мов, що мають однакове сигніфікативно-денотативне значення, суб'єктивно-оцінну, функціонально-стилістичну і емоційно-експресивну конотацію, структурно-граматичну організацію і компонентний склад. При цьому збіг структурно-граматичної організації українських і англійських ЛО передбачає врахування специфіки типологічних ознак, властивих одній мові і не характерних для іншої. Однакове сигніфікативно-денотативне значення і суб'єктивно-оцінна конотація визначаються однаковим набором інтегральних і диференційних сем. *Fritz* та *Фріц* повними еквівалентами. Обидві ЛО належать до одиниць розмовного стилю, побудовані на однаковому образі (відповідно, співпадає емоційно-експресивна конотація), однаковий їхній компонентний склад. Аналогічними є такі приклади: *Commie*, *Tartar*, *Slant-Eye*, *Quaker*, *Redskin*.

Часткові еквіваленти характеризуються незначними відмінностями у плані вираження ЛО тотожної семантики, що можуть мати компонентний чи морфологічний характер. У більшості випадків відмінності виявляються лише у морфологічному складі ЛО, Наприклад: *Maco*, *Masopni*, (макаронник = італієць), *Paki* (=пакистанець). Сигніфікативно-денотативне значення і суб'єктивно-оцінна конотація порівнюваних ЛО визначаються однаковим набором семантичних ознак. З точки зору емоційності, зображувальності - це сатиричні ЛО.

Таким чином, часткова лексична еквівалентність характеризується деякими відмінностями у плані вираження ЛО української та англійської мов, план змісту у них збігається.

Для досліджуваного матеріалу не характерні абсолютно тотожні лексичні еквіваленти, тобто етноніми й етнофобізми із тотожною семантикою, структурно-граматичною організацією і з тотожним компонентним складом.

Отже, лінгвістична специфіка англійських антрополексем та антропофразеологізмів створює підґрунтя для виокремлення типу міжмовних відповідників цих мовних одиниць. У нашому матеріалі дослідження, серед етнонімів та етнофобізмів ми встановили найбільшу кількість безеквівалентних ЛО, еквіваленти утворюють найменшу групу. Виокремлені типи міжмовних відповідників зумовлюють вибір адекватних перекладацьких трансформацій у процесі перекладу цих мовних одиниць.

Переклад не є механічною заміною слова однієї мови словом іншої, це не просто «перекодування» з однієї мови іншою, а складна система відношень, у якій місце кожного компонента детерміноване його значущістю в контексті ситуації, тексту, культури, досвіду, тобто когнітивними складовими свідомості, тому перекладач знаходиться в процесі мовленнєво-смісло-продукування, від якого залежить, чи зустрінуться образи світу в свідомості комуні кантів [6, с.11].

Відтворюючи етноніми та етнофобізми лінгвістичними засобами мови перекладу, слід намагатися точно передати такі суттєві ознаки ЛО, як предметно-логічне значення, образність, функціонально-стилістична та експресивно-емоційна конотації, структурно-граматична будова.

Предметно-логічне значення є основним, звільненим від образних нашарувань значення ЛО, що робить її самостійною лексичною одиницею і виступає так званим каркасом для образного наповнення, емоційного та стилістичного забарвлень.

Образ – важливий чинник смислової структури ЛО, її конотацій [5, с.7; 79, с.33]. Поняття збереження образності породжує думку про те, що ЛО, в основі якої лежить образ, повинна відтворюватися лексевою також з образом, навіть якщо він буде іншим; лексема з нульовою образністю – аналогічною ЛО. У такому разі перекладач мусить керуватися чуттям мови, бо, з одного боку, прагнення будь-що зберегти певний образ може привести до втрати смислового забарвлення, буквализму; з іншого – відмова від передачі образу збіднює творчу індивідуальність оригіналу.

Функціонально-стилістична конотація пов'язана зі стилістичною функцією ЛО та її дистрибуцією. Інколи різні денотативні образи, що лежать в основі різномовних ЛО, створюють конотативні образи однакового предметно-логічного значення, але різного експресивного забарвлення. Тому експресивно-емоційна адекватність полягає у збереженні при перекладі такої ж емоційної насиченості, як і в оригіналі.

Завдяки семантиці граматичних форм та їхнім стилістичним можливостям, структурно-граматична будова ЛО має деякий вплив на його загальне значення, забезпечуючи такі властивості, як стійкість, відтворюваність ЛО. Різномовні ЛО, що відрізняються лише структурно-граматичною будовою, не є рівнозначними з погляду контрастивістики, бо розбіжності між ними обумовлені особливостями структури й граматики відповідних мов. Однак, з погляду перекладознавства вони можуть бути рівноцінними, адже здатні адекватно відтворювати зміст.

Оптимальним рішенням під час досягнення повного еквівалента є пошук у мові перекладу ідентичної ЛО, що за всіма критеріями повністю відповідає лексемі в оригіналі. Кількість повних відповідників у двох (англійській та українській) мовах обмежена. Як було виявлено в результаті вивчення нами матеріалу спостереження, який загалом нараховує 218 відібраних із лексикографічних джерел одиниць, повні еквіваленти складають лише 12,8% (28 ЛО) від загального масиву досліджуваних одиниць.

Найчастіше при зіставному вивченні ЛО англійської та української мов спостерігається такий комплекс граматичних відмінностей: різна частота вживання інверсії, артиклі як значеннєві елементи, нормативне вживання присвійних та особових займенників тощо [4, с. 51].

Досить значну частину матеріалу дослідження представляють безеквівалентні ЛО, сума яких становить 68,8 % (150 одиниць), наприклад: *Cheese Eating Surrender Monkey* = французькі; *Monday* = людина афро-американського походження, котра поводить себе як білі американці; *Spick* = латиноамериканець (походить від спотвореної вимови "Do you speak English?"). Ця лексика є найважчою для перекладу українською мовою.

Ми систематизували основні прийоми перекладу англійських етнонімів та етнофобізмів наступним чином (Див. табл.1).

Таблиця 1

Способи перекладу англійських етнонімів та етнофобізмів українською мовою

№	Спосіб перекладу	Абсолютна частота	Відносна частота	Приклади етнонімів та етнофобізмів
		у матеріалі дослідження		
1	Опис та роз'яснювальний переклад	168	77,1	<i>Casper, Wo Fat</i>
2	Приблизний переклад	40	18,4	<i>Christ-Killer</i>
3	Транслітерація/транскрипція	7	3,2	<i>Quaker, Nigger, Fritz,</i>
4	Калькування	3	1,3	<i>Redskin, Red, Slant-eye</i>
	Усього	218	100	

Опис та роз'яснювальний переклад складують основні прийоми перекладу безеквівалентних етнонімів та етнофобізмів. Основним недоліком цих трансформацій є

неможливість перекладу слова відповідною одиницею, а потреба вживати речення або навіть декілька речень. Наприклад: *Twinkie* = *anAsianpersonwhois "yellowontheoutsideandwhiteontheinside"* = людина азійського походження за зовнішністю, але яка поводить себе як білі американці. Переклад етнофобізмів *borderjumper*, *boatniggers*, *blaxican* вимагає роз'яснювального перекладу.

Підбір перекладацьких відповідників етнонімів та етнофобізмів найбільш доцільно здійснювати шляхом калькування і дескриптивно. При цьому слід враховувати, що в основі такого підбору лежить необхідність дотримання норм мови-рецептора. Ступінь розкриття зображуваного явища за допомогою калькування значною мірою залежить від того, наскільки ЛО мови-джерела відображають суть даного явища. ЛО мови-джерела калькуються послідовно і організовуються відповідно до норм мови-рецептора, наприклад: *redskin* = *червоношкірий*, *panfaced* = *круглолиций*, *Tatar* = *татарин*.

Зустрічаються випадки, коли значення англійського етнофобізму передається на українську мову описово із збереженням основного змісту, але із втратою образності і виразності. Шляхом перекладу безеквівалентної ЛО мови-джерела є підбір у мові-рецепторі відповідника, який може відрізнитися образно і структурно, але вживається на позначення того ж поняття.

У досліджуваних мовах простежується ізоморфізм вираження національно-культурної символіки та внутрішньої форми етнонімів та етнофобізмів з різним ступенем еквівалентності. Ступінь семантичної еквівалентності міжмовних корелятивів характеризується динамічністю і коливається від практично повного збігу їхньої внутрішньої форми до наявності часткових відповідників і без еквівалентних номенів етнічної належності в українській та англійській мовах. Національна специфіка полягає у своєрідному членуванні світу лексичними одиницями, хоча часто найбільш вагома етноунікальна інформація виражена імпліцитно.

Існує певне співвідношення між типами етнономінацій в аспекті міжмовної комунікації англійською та українською мовами та способами їхнього перекладу: а) безеквівалентна лексика переважно перекладається *описовим перекладом*; б) фонові лексика найчастіше перекладається *роз'яснювальним перекладом*; в) еквівалентна лексика передається *способом калькування або підбором еквівалента*. При перекладі англійських фразеологізмів з антропонімічним компонентом українською мовою найчастіше використовуються: 1) *приблизний переклад*; 2) *описовий переклад*, тобто переклад шляхом передачі смислу англійської ФО вільним словосполученням; та 3) *комбінований переклад*.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Антонченко Т.М. Лінгвопрагматичні особливості функціонування етнонімів та етнофобізмів (на матеріалі американського варіанта англійської мови) // Вісник Київського лінгвістичного університету. Сер. Філологія. – 1999. – Т.2, №1. – С. 95-103.
2. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу: Монографія, 2-е вид., випр. і доп. – К.: Логос, 2004. – 284 с.
3. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. – М. Изд-во ЭТС, 2001. – 424 с.
4. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу. – К.: Дніпро, 1982. – 165 с.
5. Прокольева С.М. Механизмы создания фразеологической образности. – М.: Высшая школа, 1996. – 176 с.
6. Пшеннина Т.Г. «Бабье лето» vs «Indian summer»: перевод как взаимодействие когнитивных структур // Методология современной психолінгвістики: Сборник статей. – Москва; Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2003. – С. 11-16.
7. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический, лингвокультурный аспекты. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. – 285 с.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

8. Англо-український словник: У 2 т. – Близько 120000 слів / Склав М.І. Балла. – К.: Освіта, 1996. – Т.1, Т. 2. – 712с.
9. Longman Dictionary of Contemporary English. – Harlow: Addison Wesley Longman Limited, 1995. – 1668 p.
10. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. – 5th edn. – Oxford, New York: Oxford University Press, 1995. – 1392 p.
11. The American Heritage Dictionary of the English Language. – Fourth Edition. – Houghton Mifflin Company, 2000. – Online: <http://www.bartleby.com/61/30/L0073000.html>
12. Spears A.R. NTC's Dictionary of American Slang and Colloquial Expressions. – Lincolnwood: National Textbook Company, 1993. – 315 p.

ВІДОМОСТІ ПО АВТОРА

Лариса Ярова – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: лінгвокультурологія, мовна картина світу, перекладознавство.

ПЕРЕКЛАДНІСТЬ ГІПЕРТЕКСТУ: НАРИС ПРОБЛЕМАТИКИ

Анна АЛЬШЕВА (Київ, Україна)

У статті окреслюється актуальна проблема української лінгвістики – переклад електронних гіпертекстів (на прикладі перекладів енциклопедії «Вікіпедія»). Описуються перспективи такого типу перекладу. Розглядається нелінійність електронних гіпертекстів та її особливості з точки зору перекладу.

Ключові слова: Інтернет, електронний гіпертекст, веб-сторінка, гіперпосилання, нелінійність, переклад, енциклопедія, Вікіпедія.

The article deals with one of the current problem of the Ukrainian linguistics – the translation of electronic hypertexts (of the online encyclopedia Wikipedia). The nonlinearity of hypertexts is presented as one of the main issues while translating. The reasons and further perspectives of such translation from German are described.

Keywords: Internet, electronic hypertext, web-site, hyperlink, nonlinearity, translation, encyclopedia, Wikipedia.

Використання ресурсів Інтернету вже стало нормою для сучасного перекладача незалежно від галузі, в якій він працює. Однак чи не найбільшим попитом сьогодні користуються послуги перекладачів, здатних перекладати цілі веб-сторінки.

Під час опрацювання тексту перекладач обов'язково звертає увагу на тип тексту, його структуру. Веб-сторінка являє собою особливу структуру побудови тексту, знану як *електронний гіпертекст* (далі – ЕГТ).

Незважаючи на широке застосування гіпертекстових систем, в наш час практично відсутня цілісна лінгвістична концепція ЕГТ, його всебічний опис, немає навіть однозначного і загальноприйнятого тлумачення самого терміну. Мабуть, частково це слід пояснювати тим, що явище гіпертексту включає дві частини, що різко контрастують одна з одною. Як писала Р.К. Потапова, гіпертекст – це і «форма подання текстового матеріалу», і технологія, яка «робить можливим представлення та освоєння великих обсягів текстового матеріалу в нелінійній формі» [4: 147–148]. Це певним чином ускладнює комплексний опис ЕГТ: у широкому розумінні це будь-який нелінійно організований об'єм інформації, «зверхтекст», що містить посилання-зчеплення з попередніми текстами (звичайні друковані енциклопедія або довідники); у вузькому – електронні гіпертексти, специфічний, інноваційний об'єкт аналізу, породження нової сфери письмової комунікації. Видатні перекладачі, теоретики і практики у галузі перекладознавства, Т.Р. Кияк, А.М. Науменко та О.Д. Огуй, зазначають, що сам по собі гіпертекст не став для перекладознавства важкою категорією. Однак він вартий уваги через наявність певних особливостей. Тож теорія перекладу має на меті опанувати цю «змістовну й формальну новизну, притаманну лише другій половині ХХ ст. як добі комп'ютерних засобів масової інформації» [2: 90]. З вищезазначених фактів випливає **актуальність** дослідження.

Дослідниця Є.С. Клочкова наголошує, що хоч ЕГТ має текстові властивості, однак він виявляє особливості їх реалізації. За слушним твердженням дослідниці, характеристика ЕГТ вимагає іншого підходу до вивчення його текстових властивостей. В даній статті ми також послуговуємось визначенням ЕГТ, яке запропонувала Є.С. Клочкова: «Електронний гіпертекст – особлива нелінійна форма організації мовного твору, що складається із пов'язаних між собою текстових елементів, що функціонують в комп'ютерному середовищі» [3: 8].

Мета статті – розглянути особливості перекладу ЕГТ з урахуванням його нелінійної побудови та підсумувати теоретичні розвідки з цієї тематики, наявні на сьогоднішній день. Зазначена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) визначити типові перекладацькі ситуації, коли перекладач працює саме з ЕГТ;
- 2) розглянути місце ЕГТ в українсько-німецькому перекладознавстві та дослідити ступінь

наукової розробленості теми; 3) розглянути нелінійність ЕГТ як його особливість, релевантну для перекладу.

Об'єктом даного дослідження обрано саме ЕГТ он-лайн енциклопедії Вікіпедія, репрезентований в Мережі німецькою та українською мовами.

Предметом дослідження стає розгляд нелінійності ЕГТ та проблематики його перекладу.

Лінгвісти багатьох країн присвячують свої дослідження феномену ЕГТ, його особливостям та типам гіпертекстових посилань всередині ЕГТ, його класифікаціям та жанрам, тощо. Що стосується перекладознавства, то тут ситуація однозначна: дослідження про перекладність ЕГТ, а саме у мовній парі німецька < – > українська, фактично відсутні. У російськомовному перекладознавстві ситуація дещо краща: за запитом «перевод+гіпертекст» знаходимо одну-єдину роботу, датовану 2010 роком [6], автор якої вдався до аналізу перекладів ЕГТ на сайтах компаній Rehau та Liebherr.

Видається, що обидва напрями перекладу ЕГТ – українсько-німецький та німецько-український – є достатньо актуальними, але такими, що потребують теоретичного підґрунтя. Із вищенаведених фактів випливає **наукова новизна дослідження**.

Нагальна потреба у сучасній розвідці такого типу існує. Причому така потреба постає не лише у рекламному дискурсі, коли німецька фірма виходить на український ринок та хоче представити свої послуги на україномовній версії сайту. Інтернет-дискурс, як широке поле для дослідження ЕГТ, пропонує перекладачам нові завдання. Велика кількість охочих беруть участь у створенні масштабного проекту – багатомовної он-лайн енциклопедії Вікіпедія. Не вдаючись до напроцуд оптимістичної статистики щодо розвитку Вікіпедії та покращення її якості, про що ми говорили у попередній розвідці [1: 43], зазначимо, що розширення україномовної версії Вікіпедії відбувається не лише через написання нових (або покращення вже існуючих) статей про українські реалії та видатних особистостей, а ще й за рахунок перекладу на українську мову словникових статей із інших мовних розділів. Виникає потреба в послугах перекладачів.

Залучення перекладачів до роботи над Вікі-статтями в Україні лише набирає обертів. Але вже зараз Вікі-проекти успішно реалізуються на кафедрах перекладу, у тому числі на кафедрі теорії та практики перекладу з німецької мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Співпраця майбутніх перекладачів з німецької мови та вікіпедистів не випадкова: саме німецькомовний розділ Вікіпедії відрізняється зразковою якістю. Якість та точність інформаційного наповнення німецькомовної Вікіпедії підкреслюється самими авторами енциклопедії [7]. Ми помітили, що ЕГТ енциклопедичного характеру можна застосовувати в курсі перекладу з німецької мови. Під час перекладацької практики студенти перекладали німецькомовні статті, обрані за власними інтересами серед списку статей, заявлених у розділі Вікіпедії «Статті, що потребують перекладу». Плідна співпраця з майбутніми перекладачами відкрила нові перспективи і для популяризації української мови в Інтернеті.

Перше, з чим стикається перекладач під час перекладу ЕГТ – його нелінійна структура та низка пов'язаних з цим особливостей у порівнянні із традиційним лінійним текстом. Як слушно зазначає відома дослідниця гіпертекстів Ангеліка Шторер (Angelika Storer), «ідея гіпертексту виникла із бажання допомогти людям в вирішенні проблем та обробці інформації, залучаючи для цього технічні засоби» [8: 216]. Певна кількість інформаційних одиниць пов'язана за допомогою посилань з іншими одиницями. Роль читача – визначити, у якій послідовності їх переглядати. Роль перекладача – зберегти структурну організацію гіпертексту. Для цього потрібні знання головних принципів його побудови. Розглянемо детальніше таку характеристику ЕГТ, як нелінійність, що є найбільш релевантною під час перекладу статей для Вікіпедії.

Спосіб організації субтекстів (сегментів) в ЕГТ можна більш конкретно назвати мультилінійним. З одного боку, будь-який ЕГТ складається з лінійних субтекстів, а з іншого – послідовність прочитання окремих субтекстів найчастіше виявляється такою, що задана автором за допомогою гіперпосилкового апарату. За словами Рязанцевої Т.І., мережева композиція ЕГТ виникає за рахунок зв'язування різно віддалених денотатів через гіперпосилання. Дослідниця зауважує, що в ЕГТ встановлюються не лише однорівневі, але й

різнорівневі зв'язки. Відношення між фрагментами ЕГТ будуються на основі принципу мережевого зв'язку, а когезія досягається за рахунок реалізації гіперпосилань [5: 88].

Ліворуч від основного тексту статті меню навігації, яке показує всі основні вузли даної мовної версії Вікіпедії, деякі з них: *Hauptseite* – Головна сторінка, *Zufälliger Artikel* – Випадкова стаття, а також панель інструментів для створення власної статті, перегляду статистики поточної сторінки, можливість роздрукувати текст чи зберегти його в форматі PDF: *Drucken/exportieren* – Друк/експорт, та інші мовні версії енциклопедії.

Меню навігації вгорі вміщує наступні елементи: вже відомі нам *Hauptseite* – Головна сторінка, також *Diskussion* – Обговорення, *Lesen* – Читати, *Quelltext anzeigen* – Перегляд, *Versionsgeschichte* – Перегляд історії; опція пошуку по текстах статей: *Suchen* – Пошук; можливість реєстрації та користування системою під власним логіном користувача: *Benutzerkonto anlegen* – Зареєструватися, *anmelden* – Вхід до системи [11; 10].

Порівняння структури статті "Internationale Filmfestspiele Berlin" [11] з її перекладом «Берлінський кінофестиваль» [10], представлене у таблиці, засвідчує наступне: автор перекладу досить чітко дотримувався структури оригінальної німецької статті, але додав пункт з інформацією, цікавою для своєї цільової аудиторії україномовних користувачів (Україна на кінофестивалі):

1 Überblick	-
2 Geschichte	1 Історія
3 Sektionen	2 Секції
3.1 Wettbewerb	2.1 Міжнародний конкурс
3.2 Forum	2.2 Форум
3.3 Retrospektive	2.3 Ретроспектива
3.4 Panorama	2.4 Панорама
3.5 Generation	2.5 Покоління
3.6 Berlinale Special	2.6 Берлінале Спецл
3.7 Perspektive Deutsches Kino	2.7 Перспектива німецького кіно
3.8 Berlinale Shorts	2.8 Берлінале короткий метр
3.9 Weitere Veranstaltungen	2.9 Інші заходи
4 European Film Market	3 Європейський кіноринок
5 Preise und Auszeichnungen	4 Премії
5.1 Verleihene Preise	4.1 Золотий ведмідь
5.2 Nicht mehr vergebene Berlinale-Preise	4.2 Срібний ведмідь
	4.3 Кришталевий ведмідь
	4.4 Інші нагороди Берлінале
6 Festival-Trailer	5 Кінотрейлер фестивалю
-	6 Україна на Берлінале
-	7 Кампус талантів Берлінале
-	8 Галерея
7 Literatur	9 Див. також
9 Einzelnachweise	10 Примітки
8 Weblinks	11 Посилання

Інтегровані в текст гіперпосилання відображуються трьома кольорами. Синім кольором (в тексті дної статті – виделенням) позначені гіперпосилання, які приводять читача до іншої статті, або на інший блок тексту всередині тієї ж сторінки: *Die Internationalen Filmfestspiele Berlin (Berlinale) sind ein jährlich in **Berlin** stattfindendes **Filmfestival** der **A-Kategorie** und gelten als eines der weltweit bedeutendsten Ereignisse der Filmbranche* [11]. *Берлінський міжнародний кінофестиваль (Берлінале) – міжнародний кінофестиваль категорії А, який вважається одним із найпрестижніших фестивалів світу у сфері кіно. Проходить щорічно у лютому в Берліні* <...> [10].

Фіолетовим кольором позначаються гіперпосилання на фрагменти тексту, що вже були активовані та переглянуті читачем. Червоний колір шрифту поодиноких посилань сигналізує про відсутність окремої статті на певну тему, але її створення було б, на думку автора статті, цілком доцільне:

Die 64. Berlinale findet vom 6. bis 16. Februar 2014 statt [11].

64-й фестиваль Берлінале відбудеться у період з 6 по 16 лютого 2014 року [10].

Нелінійність ЕГТ для користувачів Вікіпедії означає, передусім, самостійне визначення послідовності, у якій він переглядатиме інформацію відповідно до своїх потреб. Німецька дослідниця Ангеліка Шторер справедливо зазначає, що, хоча звичайні паперові енциклопедії відносяться до текстів, які не читаються у заданій упорядниками послідовності від початку до кінця, однак ця їх особливість не зрівняється із швидкістю та функціональністю, які пропонує гіпертекстова технологія для комфортного вибіркового прочитання цікавих читачеві статей [9: 8].

Для автора статті у Вікіпедії нелінійність створюваного ним ЕГТ означає, що мають бути ретельно продумані структура статті та положення посилань в тексті. Вікіпедія публікує правила, якими мають послуговуватись як автори нових статей, так і перекладачі.

Для перекладача нелінійність перекладуваного ним ЕГТ – це сигнал бути уважним під час перекладу, оскільки він має не лише зберегти структуру німецькомовного ЕГТ, але й коректно перекласти всі гіперпосилання (якомога стисліше). Більш того, посилання в тексті перекладу мають привести читача до відповідної сторінки в даній мовній версії. За умови відсутності окремої статті про це явище, посилання на даний денотат має бути оформлене як посилання на ще не існуючу статтю. Якщо ця нова стаття матиме неабияку цінність, то перекладач повинен залишити запит на переклад у відповідному розділі форуму вікіпедистів.

Таким чином, перекладач, опрацьовуючи гіпертексти, має орієнтуватись у розмаїтті їх функцій та правильно бачити структуру гіпертекстів. Для того, щоб досягти еквівалентності на структурному рівні, під час перекладу електронних гіпертекстів перекладач повинен здійснити наступні кроки: створити сайт з аналогічною структурою на українській мові; втілити те саме комунікативне завдання; врахувати ситуативну орієнтовність оригіналу.

Особливості побудови електронного гіпертексту висувають додаткову низку вимог до його перекладу: 1) збереження структури тексту (наявність головного меню, збереження послідовності рубрик, наявність аналогічних оригіналу ілюстрацій, тощо); 2) збереження всіх блоків гіпертексту; 3) коректний переклад гіперпосилань та, за необхідністю, звуження чи розширення меж гіперпосилань у рамках словосполучення чи одного слова; 4) врахування специфіки тексту (у даному дослідженні – енциклопедичні статті), збереження науковості, застосування термінів.

Таким чином, можна зробити висновок, що переклад гіпертекстів дещо вирізняється від перекладу традиційного тексту. Однак в обох випадках перекладач має справу з лексичними і синтаксичними одиницями, з проблемою передачі вихідної синтаксичної структури. Електронний гіпертекст енциклопедичної статті як форма подання текстового матеріалу є принципово перекладним, але й потребує відповідних фонових знань перекладача.

Щодо перспективи подальшого дослідження, то наголошуємо на важливості формування теоретичного корпусу матеріалів для створення курсу «переклад електронних гіпертекстів» у рамках загального курсу підготовки письмових перекладачів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Альшева А.О. Переклад німецької Вікіпедії як шлях до розширення UAnet / А.О. Альшева // Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – Випуск 46, частина 1. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2013. – С. 42–48.
2. Кияк Т.Р. Перекладознавство (німецько-український напрям): підручник / Т.Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 543 с.
3. Ключкова, Е.С. Лингвопрагматические особенности электронного гипертекста на немецком языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Самара: 2009. – 22 с.
4. Потапова Р.К. Новые информационные технологии и лингвистика: Учебное пособие. Изд. 2-е. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 320 с.
5. Рязанцева, Т.И. Гипертекст и электронная коммуникация. – М.: Издательство ЛКИ, 2010. – 256 с.
6. Толстов Б.Н. Особенности перевода гипертекста: выпускная квалификационная работа. – Хабаровск: 2010.
7. 10 Years of Wikipedia: інтерв'ю із Sue Gardner [Електронний ресурс (англ.)] // On the media. – 14.01.2011. – Режим доступу: <http://www.onthemedial.org/2011/jan/14/10-years-of-wikipedia/>
8. Storrer A. Hypertextlinguistik. In: Janich, Nina (Hrsg.): Textlinguistik.15 Einführungen. Tübingen (narr Studienbücher), – 2008. – 211-227 S. – Електронний режим доступу: <http://www.studiger.tu-dortmund.de/images/Hypertextlinguistik-Preprint.pdf>

9. Storrer A. Neue Text- und Schreibformen im Internet: Das Beispiel Wikipedia. [Електронний ресурс] (Препринт / Juliane Köster & Helmuth Feilke (Hrsg.): Textkompetenzen für die Sekundarstufe II. Freiburg: Fillibach). – Режим доступу: <http://www.studiger.tu-dortmund.de/images/Storrer-textkompetenzen-preprint.pdf>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Берлінський кінофестиваль // Матеріал із Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/Берлінський_кінофестиваль, останнє звернення – 19.12.2013

11. Internationale Filmfestspiele Berlin // Матеріал із Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://de.wikipedia.org/wiki/Internationale_Filmfestspiele_Berlin, останнє звернення – 19.12.2013

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анна Альшева – магістр філології, аспірантка 3-го року навчання на кафедрі теорії та практики перекладу з німецької мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: фаховий переклад з німецької мови, Інтернет-дискурс, термінологія сфери інформаційних технологій, переклад електронних гіпертекстів, методологія викладання усного послідовного перекладу у вищій школі.

ПЕРЕКЛАДНІСТЬ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТЕОЛОГІЧНИХ ТЕКСТІВ У ТЕОРЕТИКО-ТЕОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Наталія БІЛОУС (Київ, Україна)

У статті розглядається категорія перекладності на матеріалі оригінальних текстів сучасного теоретико-теологічного дискурсу Німеччини та їх перекладів українською мовою.

Ключові слова: теоретико-теологічний дискурс, перекладність теологічного тексту, обмежена перекладність, мовно-термінологічна неперекладність, культурно-термінологічна неперекладність, теоретико-теологічний дискурс в аспекті перекладності.

This article deals with the category of translatability on the basis of the original texts of contemporary theoretical and theological discourse of Germany and translations into Ukrainian.

Keywords: theoretical and theological discourse, translatability of theological text, limited translatability, linguistic-terminological untranslatability, cultural-terminological untranslatability, theoretical theological discourse in terms of translatability.

Постановка наукової проблеми та її значення. Актуальність пропонованої статті зумовлена відсутністю системного аналізу типів перекладності у сучасних теологічних текстах (ТТ). Вивчаючи вищезгадану проблематику в межах теоретико-теологічного дискурсу (ТТД), ми не знайшли жодних досліджень, у яких був би здійснений подібний аналіз саме у німецько-українському напрямі перекладу.

Мета дослідження полягає у встановленні типів перекладності на рівні лексичних елементів теологічних текстів у теоретико-теологічному дискурсі.

Об'єктом дослідження стають німецькомовні теологічні тексти та їх переклади українською мовою як складові теоретико-теологічного дискурсу.

Предмет вивчення складають типи перекладності лексичних одиниць у німецькомовних теологічних текстах.

Матеріалами дослідження стали теологічний текст кардинала Курта Коха „*Kirche ohne Zukunft? Plädoyer für neue Wege der Glaubensvermittlung*“ та його переклад українською мовою, який виконала Наталія Комарова, а також текст кардинала Вальтера Каспера „*Jesus der Christus*“ та його переклад українською мовою у авторстві Наталії Вельбоєць.

Виклад основного матеріалу. Структура теологічного дискурсу як гіпоніма релігійного дискурсу містить дві складові частини: теоретико-теологічний та популярно-теологічний дискурси. Наведений розподіл ґрунтується, зокрема, на одній із функцій теологічного дискурсу, а саме – на комунікативній функції, яка забезпечує взаємодію учасників дискурсу для передачі богословського знання у релігійній комунікації. Учасники теологічного дискурсу формують дві соціальні групи: 1) теологи-професіонали наукової християнсько-богословської комунікації, які мають спеціальну освіту, практичний досвід душ-пастирства і глибокі фонові знання предмету; 2) дилетанти-нетеологи, тобто віруючі, які не повною мірою володіють теологічним соціолектом [5: 5]. За даними Ю.В. Романченко, група віруючих відзначається негомогенністю, розбіжностями у віці, рівні інформованості, обсязі спеціальних знань та соціальному статусі [5: 6].

Між окремими групами відбувається комунікативний процес на двох рівнях комунікації: а) науковому (за типом відношень «теолог-теолог») та б) популярно-теологічному (за типом відношень «теолог-нетеолог»). На нашу думку, комунікація у теологічному дискурсі може відбуватись також за третім типом «нетеолог-нетеолог», тобто спілкування між віруючими.

У нашій розвідці ми спробуємо дослідити жанрові особливості теоретико-теологічного дискурсу в аспекті перекладності текстів, що належать до нього. Так, типові жанри *теоретико-теологічного дискурсу* включають фундаментальні, екзегетичні, етичні, історичні, порівняльно-богословські тексти. З погляду функціональної стилістики та лінгвістики тексту такі твори належать до видів (Textsorten) «есе», «програмна стаття», «доповідь», «роздуми», «нариси», «коментар до...», «промова на захист ...», «історичний екскурс», «екзегеза (тлумачення певного місця у Святому Письмі)», «довідкова стаття» у підручнику та енциклопедії з богослов'я, «методологія», «системна рефлексія», «критика».

Спираючись на ідею Т.Р. Кияка [3], ми віднесли названі види текстів теоретико-теологічного дискурсу до першотворів з високим рівнем абстрактності. Перевіримо наше припущення на основі текстів фундаментальної теології (жанр *Plädoyer*) та христології (жанр *systematische Reflexion*) як особливо значущих галузей сучасного католицького і протестантського теоретико-теологічного дискурсу ФРН.

Наведемо приклади елементів з обмеженою перекладністю, користуючись фрагментами тексту відомого німецького теолога, кардинала Курта Коха „*Kirche ohne Zukunft? Plädoyer für neue Wege der Glaubensvermittlung*“ та його перекладу на українську мову, який виконала Наталія Комарова:

H1 *Der Begriff der Säkularisierung wird innerkirchlich erstens zumeist deshalb mit besondere Vorliebe verwendet, weil er dazu dienen soll, die westeuropäische Moderne negativ einzuschätzen, die katholische Kirche im Gegensatz zur neuzeitlichen Säkularisierung zu verstehen und die Aufgabe der Glaubensstradierung als Kampfansage gegen die Verweltlichung der modernen Welt zu konzipieren. Der eigentliche Grund für diese negative Einstellung dürfte darin liegen, daß der geistesgeschichtliche Prozeß der Säkularisierung vom ökonomischen und staatsrechtlichen Vorgang der Säkularisation her und damit als historisches Unrecht verstanden wird oder daß gar beide historischen Ereignisse miteinander identifiziert werden.* [8: 20].

У1 *По-перше, поняттю секуляризації всередині Церкви віддається здебільшого така перевага тому, що воно дозволяє негативно оцінювати сучасну західноєвропейську дійсність, протиставляти Католицьку Церкву новочасній секуляризації світу і розуміти справу спадкоємства віри як оголошення війни з цим змирщенням. Справжня причина такої негативної налаштованості полягає, мабуть, у тому, що духовно-історичний процес секуляризації (Säkularisierung) виводять із процесу економічної та державно-правової секуляризації (Säkularisation), а відтак сприймають як історичну несправедливість, або ж у тому, що ці історичні процеси ототожнюються* [4: 19-20].

Надані фрагменти німецькомовного фундаментального теологічного тексту і його перекладу ілюструють, на нашу думку, випадок *термінологічної неперекладності*, пов'язаної, з одного боку, із асиметрією християнсько-богословської терміносистеми німецької та української мов, з іншого боку, із структурними (морфологічними) особливостями мови оригіналу. Ідеться про відтворення у мові перекладу двох термінологічних одиниць, використаних в оригінальному тексті: *Säkularisierung* та *Säkularisation*. Як бачимо, перекладач застосовує єдиний термінологічний відповідник *секуляризація* для обох термінів вихідного тексту, надаючи оригінальний варіант уживання терміна німецькою мовою у дужках (стратегія уточнення). Таким чином, перший термін *Säkularisierung* відтворюється українською мовою шляхом транскрипції, а другий термін *Säkularisation* залишається без точного термінологічного еквіваленту.

Ми вважаємо дане перекладацьке рішення виправданим із кількох причин. Так, згідно з Універсальним словником німецької мови DUDEN, терміни *Säkularisierung* та *Säkularisation* мають кожен по два значення. У першому значенні вони виступають як термінологічні синоніми родового поняття *Verweltlichung* (змирщення), у другому значенні їх семантика розрізняється. Наприклад, для термінологічної одиниці (ТО) *die Säkularisierung* словник DUDEN надає таке тлумачення: *Loslösung des Einzelnen, des Staates und gesellschaftlicher*

Gruppen aus den Bindungen an die Kirche [6: 1343]. Отже, друге словникове значення ТО підкреслює саме духовний аспект розділення Церкви і світського суспільства. Підтвердження цьому знаходимо у вузькому контексті словосполучення ТТ Курта Коха – *der geistesgeschichtliche Prozeß der Säkularisierung* [8: 20].

У свою чергу, термін *die Säkularisation* у словнику DUDEN визначається як *Einziehung oder Nutzung kirchlichen Besitzes durch weltliche Amtsträger* [6:1343]. Таким чином, підкреслюється інший, економічний та державно-правовий аспект розділення Церкви і суспільства. Таку розділову межу між двома термінами в плані семантики проводить і Курт Кох, про що свідчить словосполучення *der ökonomische und staatsrechtliche Vorgang der Säkularisation* [8: 20].

Відповідь на запитання, чому перекладач відтворила два різних, семантично і морфологічно розділених терміна оригіналу через один відповідник **секуляризація** у перекладі, знаходимо у Великому тлумачному словнику сучасної української мови. За даними ТССУМ, в українській мові термін *секуляризація* не розділяється за аспектами, а має два прямих і одне переносне значення. Проілюструємо усі значення терміна, наведені у межах однієї словникової статті: 1) *перетворення церковної та монастирської власності на світську, державну*; 2) *вилучення чого-небудь із церковного, духовного відання і передання світському, цивільному*; 3) *перен. звільнення від впливу церкви в громадській та розумовій діяльності, в художній творчості*.

Як бачимо, значення україномовного терміна *секуляризація* (1), (2) відповідають за своїм об'ємом німецькому терміну *Säkularisation*. У свою чергу, переносне значення (3) покриває семантику термінологічної одиниці *Säkularisierung*, що підтверджують співставлення словникових дефініцій в обох мовах. Тому можна зробити висновок, по-перше, про правомірність відтворення двох термінів мови-джерела через єдиний відповідник мовою перекладу навіть у вузькофаховому тексті теоретико-теологічного дискурсу. По-друге, у наведеному фрагменті ми маємо справу із обмеженою *термінологічною перекладністю* на рівні окремих елементів тексту оригіналу. Утім, із контексту найближчого оточення (словосполучення *Adj + Sub-* термін) одразу стає зрозумілою семантична різниця між двома значеннями терміну *секуляризація* у мові перекладу.

Наведемо приклад іншого типу обмеженої перекладності, використовуючи фрагмент із того ж тексту ТТД Курта Коха і його перекладу:

H2 *Abgesehen davon, daß in den lehramtlichen Stellungnahmen auch und gerade des gegenwärtigen Papstes die westeuropäischen Demokratien sehr oft mit Materialismus und Liberalismus, mit Konsumismus und Hedonismus identifiziert zu werden pflegen, steht in der heutigen kirchenlehramtlichen Sprachregelung bei der Charakterisierung der westlichen Gesellschaften Europas das Stichwort der Säkularisierung im dominierenden Vordergrund* [8: 20].

У2 *Попри те, що у висловлюваннях церковних учителів, зокрема нинішнього папи, західноєвропейські демократії зазвичай ототожнюються з матеріалізмом і лібералізмом, з консумерізмом і гедонізмом, на перший план у сьогоднішньому церковному лексиконі виходить така характеристика західноєвропейського суспільства, як секуляризація* [4: 19].

Наведений фрагмент цікавий тим, що містить елементи *культурної неперекладності*, а саме – лексему *lehramtlich* та похідну від неї лексичну одиницю *kirchenlehramtlich*. Якщо звернутись до словника DUDEN, ми отримаємо такі значення похідного іменника *das Lehramt*: 1) (Amtsspr.) *Amt des Lehrers*; 2) (kath. Kirche) *fast ausschließlich vom Bischofskollegium in Übereinstimmung mit dem Papst ausgeübtes Amt, das den Inhalt der christlichen Offenbarung und alles, was zu ihrer Verkündigung, Reinhaltung und Verteidigung gehört, zum Gegenstand hat* [6: 1004].

Німецько-українські та німецько-російські словники, насамперед онлайн-видання, надають для згаданої лексеми лише перше, загальнозживане значення *посада вчителя, професора* [2]. Водночас друге термінологічне значення, що належить до теоретико-теологічного католицького дискурсу, залишається у словниках цільової мови без перекладу. Очевидно, що саме термінологічне значення лексичної одиниці *lehramtlich* малося на увазі в оригінальному творі, підтвердження чому знаходимо у контексті того ж самого речення у вигляді термінологічного синоніма *kirchenlehramtlich*. Таким чином, робимо висновок про

безеквівалентність обох лексем, яка пов'язана із культурною специфічністю християнсько-католицького теологічного дискурсу Західної Європи, який включає, зокрема, суворо ієрархізовану систему посад для розповсюдження віровчення і навернення нових віруючих через Слово Боже.

Перекладач відтворює згадані реалії у першому та другому випадку через генералізацію (*in den lehramtlichen Stellungnahmen* – у висловлюваннях **церковних учителів**; *in der heutigen kirchenamtlichen Sprachregelung* – у сьогодишньому **церковному лексиконі**). У обох випадках можна спостерігати явище детермінологізації, тобто фаховий термін ТД відтворюється у перекладі як загальноновживане слово. З нашого погляду, доречно було б замінити загальноновживане словосполучення *церковних учителів* на лексему *єпископів*, таким чином підкреслюючи фахове значення ТО, оскільки на посаду церковного учителя як провідника католицької віри (*Lehramt*) призначаються, згідно із словником DUDEN, лише єпископи із Єпископської ради (колегії) за погодженням самого Папи. Отже, робимо висновок про наявність іншого типу

термінологічної неперекладності в тексті теоретико-теологічного дискурсу, яка ґрунтується не на структурно-мовних, а на культурологічних особливостях конкретного терміну.

Проілюструємо ще один випадок обмеженої перекладності на матеріалі іншого тексту ТТД „*Jesus der Christus*“, який належить до жанру христології та виду текстів «системна рефлексія». Автором тексту є професор догматичної теології, видатний німецький богослов, кардинал Вальтер Каспер, переклад українською мовою виконала Наталя Вельбовець.

НЗ *Die befreiende Versöhnung, wie sie in und durch Jesus Christus geschieht, ist primär eine Gabe Gottes und erst sekundär eine Aufgabe des Menschen. <...> Selbstverständlich folgt auch nach christlichem Verständnis aus dem Indikativ der geschenkten Befreiung und Versöhnung der Imperativ, sich nun ganz und gar für Befreiung und Versöhnung in der Welt einzusetzen* [7: 15].

УЗ *Визвольне примирення, що відбувається в Ісусі Христі і через Нього, є, насамперед, даром Божим, а вже потім людським завданням. <...> Природно, що з точки зору християнського розуміння, жертвоне визволення і примирення, даровані людині Богом, підштовхують її до обов'язку негайно включитися у процес визволення і примирення в усьому світі* [2: 5].

На нашу думку, наведені фрагменти ілюструють випадок мовно-термінологічної неперекладності на рівні лексичних елементів тексту *der Indikativ, der Imperativ*. Така неперекладність пов'язана з тим, що згадані терміни німецької мови відносяться до міжсистемних термінологічних полісемантів. Так, за даними словника DUDEN, лексема *der Indikativ* належить до термінів мовознавства і має два значення: 1) *Modus, mit dem etwas als tatsächlich, als gegeben darstellt oder angenommen wird; Wirklichkeitsform*; 2) *Verb im Indikativ* [6: 826].

Отже, констатуємо фіксацію у словнику лише термінологічного значення названої лексеми. Утім, контекстуальне оточення лексичної одиниці в оригінальному фрагменті тексту свідчить про її уживання автором у іншому, не термінологічному значенні: *der Indikativ der geschenkten Befreiung und Versöhnung*. Тому робимо висновок про наявність міжсистемної термінологічної полісемії за принципом «галузевий фаховий термін – загальноновживане слово». Однак у цьому випадку ми стикаємось із проблемою відсутності у тлумачному словнику німецької мови загальноновживаного не термінологічного значення для лексеми *der Indikativ*. Зважаючи на даний факт, ми припускаємо, що згадана ЛО уживається в контексті висловлення у переносному метафоричному значенні, не зафіксованому у словнику.

Іншим аспектом, який становить значні труднощі для перекладача, є тісний зв'язок між смыслом даної лексеми та її мовною формою (див. етимологію слова у словнику DUDEN: spätlat. modus indicativus = zur Aussage, zur Anzeige geeignet; zu lat. indicare = indizieren) [6: 826]. Такий зв'язок відчувається носіями мови, але стає зовсім непрозорим для читачів мови перекладу, оскільки для відтворення такої одиниці перекладач повинен пожертвувати або мовною формою, або змістом.

Названу перекладацьку проблему перекладач вирішує шляхом вилучення еквіваленту для лексеми *der Indikativ*, із одночасним додаванням відсутньої у оригіналі лексеми *жертвний* (*aus dem Indikativ der geschenkten Befreiung und Versöhnung – жертвне визволення і примирення, даровані людині Богом*).

З нашого погляду, наведене перекладацьке рішення можна піддати сумніву, оскільки навіть у семантиці термінологічного визначення терміну *der Indikativ* міститься значення *факту*, чогось *наданого, реального, даності* (див. словникову дефініцію DUDEN). Тому з нашого боку пропонуємо два варіанти контекстуального перекладу полісеманта *der Indikativ* у межах наведеного речення: 1) **факт** *визволення і примирення, дарований людині Богом*; 2) *визволення і примирення, даровані людині Богом як даність*. На нашу думку, такі перекладацькі додавання в змозі компенсувати втрату зв'язку між мовною формою і змістом лексеми *der Indikativ*, ужитої у не термінологічному значенні.

Іншу ситуацію спостерігаємо стосовно значення лексеми *der Imperativ*. Словник DUDEN наводить кілька значень для цієї лексичної одиниці: 1) (Sprachw) *a) Modus, mit dem ein Befehl, eine Aufforderung, eine Bitte o.Ä. ausgedrückt wird; Befehlsform; b) Verb im Imperativ; 2) sittliches Gebot, moralische Forderung* [6: 822].

Як бачимо, перше значення (1а, б) є суто термінологічним і належить до термінів мовознавства, а друге значення становить філософську категорію, яку ще у XVIII столітті увів у науковий обіг І. Кант під назвою «категоричний імператив» (*kategorischer Imperativ*) [6: 822]. Отже, можемо зробити висновок, що в оригінальному теологічному тексті ми маємо справу також із метафоричним не термінологічним значенням лексеми *der Imperativ*, котре, утім, не збігається із словниковою дефініцією (2) *моральна заповідь, моральна вимога*. Тому в даному випадку необхідно визнати правомірність контекстуального перекладу лексеми *der Imperativ* через контекстуальний відповідник *обов'язок*, оскільки названа лексема покриває семантичне поле *необхідності, вимоги, наказу, примусу*, яке притаманне лексичній одиниці оригіналу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, проаналізувавши тексти теоретико-теологічного дискурсу з погляду перекладності на рівні окремих лексичних елементів, можемо зробити такі висновки. У теологічних текстах даного дискурсу було зафіксовано два види обмеженої перекладності (практичної неперекладності), які пов'язані з особливостями відтворення фахової термінології, а також термінологічних одиниць у не термінологічному значенні: 1) мовно-термінологічна неперекладність; 2) культурно-термінологічна неперекладність. Наявність неперекладності ми вважаємо типовою ознакою теологічних текстів сучасного теоретико-теологічного дискурсу ФРН. Аналіз мовного матеріалу показав, що, незважаючи на дійсно високий рівень абстрактності текстів теоретико-теологічного дискурсу, ознаками якого є насиченість фаховою термінологією та складний синтаксис як засіб аргументації, дискурс перекладу таких текстів є надзвичайно широким. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні типів перекладності на рівні лексичних елементів у текстах популярно-теологічного дискурсу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вільний онлайн-словник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.lingvo.ua
2. Каспер В. Ісус Христос / Пер. з нім. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2008. – 424 с.
3. Кияк Т.Р. Перекладність дискурсу: міф та реальність // Наукові записки КДПУ, 2012. – С. 44–47.
4. Кох К. Християни в Європі: нові шляхи передавання віри / Пер з нім. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2013. – 216 с.
5. Романченко Ю.В. Лингвопрагматический аспект немецкоязычного теологического дискурса: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Юлия Валентиновна Романченко. – М., 2008. – С. 24
6. DUDEN. Deutsches Universalwörterbuch. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2003. – 1892 S.
7. Kasper Walter. Jesus der Christus. – Mainz: Matthias-Grünewald-Verlag, 1998. – 333 S.
8. Koch Kurt. Kirche ohne Zukunft?: Plädoyer für neue Wege der Glaubensvermittlung. – Freiburg; Basel; Wien: Herder, 1993. – 158 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Білоус – аспірантка кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка.

Наукові інтереси: лінгвокогнітивні моделі перекладу, проблеми перекладацької еквівалентності та адекватності, загальномовні проблеми відтворення теологічних текстів у перекладі.

ІВАН ТУРГЕНЄВ ТА КСЕНОФОНТ КЛИМКОВИЧ ЯК ПЕРЕКЛАДАЧІ КЛАСИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ: ІСТОРИЧНИЙ ПОГЛЯД

Ольга БІЛОУС (Кіровоград, Україна)

Перекладач має визначити характер оригіналу, згодом створити “для себе” уявну модель, враховуючи її можливий вплив на читача. Цьому сприяє поетичне почуття, що, на думку багатьох вчених, збуджує в читача саме той настрій, який повідомляється в оригіналі.

Ключові слова: переклад, реценція, поетичне почуття, художня інтерпретація тексту

A translator has to be able and define the source work character, and then create an imaginary model “for him-/herself” considering its probable influence on a reader. The process could be facilitated by the poetic feeling that can induce the same emotional response with the readers which is true to the original text as many scholars believe.

Keywords: translation, reception, poetic feeling, artistic interpretation of the text.

Іван Тургенєв відіграв значну роль у справі популяризації творчості Марка Вовчка, надавши своє авторство перекладам “Народних оповідань”. Ці російськомовні інтерпретації спричинили активне входження української тематики у свідомість чужомовного реципієнта.

Існує достатньо підстав розглядати перекладацький досвід І.Тургенєва */предмет/* як своєрідну вихідну “модель” тих умов, за яких у 70 – 90-х рр. XIX ст. розгорталася визнання представників українського письменства, зокрема, Т.Шевченка, Марка Вовчка, Ю.Федьковича, М.Драгоманова, І.Франка поза межами України */актуальність/* [2: 13-30].

Так, наприклад, у листі до М.Драгоманова від 21/9 березня 1876 року І.Тургенєв писав: “Я одержав в один день і Ваш лист, і оповідання п.Федьковича. Щиро дякую Вам за такий відрадний знак уваги. Не докладаючи надмірних зусиль, я встиг прочитати Вашу передмову й можу сказати, що цілком поділяю напрямок Ваших думок... Як тільки я прочитаю оповідання п.Федьковича, то дозволю собі висловити Вам цілком відверту думку. Заздалегідь відчуваю, що в цих творах нуртує джерело живої води” [1: 110].

Такого висновку І.Тургенєв дійшов не тільки завдяки М.Драгоманову. Адже автор “Записок мисливця” був добре знайомий із творчістю Ю.Федьковича ще з початку 60-х рр. XIX ст. Про це свідчить лист Г.М.Цехановецького з Гейдельберга від 1 листопада 1862 року, адресований Ф.Заревичу, редакторові львівського журналу “Вечорниці”: “...Знаєте, я в захопленні від Федьковича, це – великий поет. Я читав дещо з його творів Іванові Тургенєву – і він мав радість; я передав йому прочитати Марка Вовчка, – note bene, вони що-небудь напишуть про Федьковича чи з нього перекладуть” [6: 49].

У процесі перекладу особливу роль відіграє мистецтво “відчувати” природу оригіналу, його цілісну побудову */об’єкт/*. Воно служить перекладачеві вихідною точкою для орієнтації, аналізу матеріалу, сприяючи розкриттю ідеї, образу, картини. На це звернув увагу ще 1809 року В.Жуковський, обстоюючи у статті “Про байку і байки Крилова” таку деталь: перекладач повинен мати адекватну з автором оригіналу уяву [7: 87].

З художнього боку – це складна вимога. Адже перекладач має визначити характер оригіналу, згодом створити “для себе” уявну модель, враховуючи її можливий вплив на читача. Цьому сприяє поетичне почуття, що, за словами М.Добролюбова, збуджує в читача саме той настрій, який повідомляється в оригіналі. У рецензії на видання творів Г.Гайне в перекладах М.Михайлова знаходимо висновок про природу інтерпретації: “Відчувати, а не тільки розуміти думку Гайне... Перекладаючи, необхідно проїнятися враженням від поезії Гайне” [7: 403].

Переклад слід розглядати як визначальний чинник взаємодії національних літератур. Цій проблемі властиве розмаїття і водночас складність завдань щодо переємності художнього досвіду. Конкретні факти засвідчують: перекладацька діяльність І.Тургенєва була плідною й багатогранною. Будучи особисто знайомим з М.Драгомановим, він сприяв популяризації української літератури не тільки в Росії, але й у Франції, Німеччині та Чехії. За його активного сприяння 1876 року вийшло перше повне видання творів Т.Шевченка в Празі [9].

Ім’я Марка Вовчка з часу появи її творів у російськомовній інтерпретації І.Тургенєва постійно пов’язувалося з постаттю перекладача. Так, австрійський дослідник Карл-Еміль Француз відзначає значимість ролі І.Тургенєва, висловлюючи при цьому жаль, що Марко

Вовчок, як і Тарас Шевченко “майже невідомі в Німеччині...” Критик вбачає вагомий аргумент у потребі перекладати творчість Марка Вовчка хоча б тому, що посередником популяризації “Народних оповідання” в Росії та Франції став “не хто інший, як Іван Тургенєв” [10: 317].

Карл-Еміль Француз прагнув виявити на тлі російської й української літератури специфіку такого літературного феномена, як Марко Вовчок. Тому не можна не відстежити закономірність, що виявляє причинний взаємозв’язок між названими перекладами української письменниці російською, польською, болгарською, сербською, хорватською, естонською, угорською, французькою та німецькою мовами. А звідси – з’ясування сутності можливої відповіді на запитання: чому жодний, за словами П.Колесника, “твір того часу не користувався такою популярністю, як “Народні оповідання” Марка Вовчка” [3: 812].

Велика заслуга популярності творів Марка Вовчка належить також українському перекладачеві **Ксенофонту Климковичу** (1835 – 1881). Адже ще на початку 60-х рр. XIX-го століття він зробив спробу своїми перекладацькими здобутками ознайомити читацький загал німецькомовного ареалу з творами української письменниці */предмет/*.

Як відомо, в середині 80-х рр. XIX-го століття переклади, листи й інші матеріали зі спадщини К.Климковича потрапили до І.Франка. Про це свідчить лист поета до М.Драгоманова від 15 січня 1888 року. З нього випливає висновок, що Іван Франко мав ідею опублікувати том найбільш “цікавих листів” Навроцького, Ф.Заревича, К.Климковича для того, щоб представити цілу низку діячів української культури в художньому й міжлітературному процесі 60 – 70-х рр. XIX-го століття.

Що стосується рукописів К.Климковича, то І.Франко особливу увагу звернув на його переклади Тараса Шевченка й Марка Вовчка, художні досягнення яких значною мірою набули вирішального впливу на розвиток жанрової диференціації української літератури за нових суспільно-політичних умов (І.Нечуй-Левицький, Панас Мирний, М.Коцюбинський, В.Стефаник, Леся Українка, І.Франко).

Цілком ймовірно, К.Климкович реалізував свій намір дати німецькому читачеві цілісне уявлення про новітні напрямки української літератури вже на початку 60-х рр. Його починання давали цінний матеріал для постановки концептуально новаторських питань для характеристики взаємодії й взаємозбагачення культур споріднених і неспоріднених народів. Ця теза була актуальною ще й тому, що українська мова, зазнаючи постійних утисків у царській Росії, відчувала природну необхідність у захисті та поширенні її мистецьких досягнень. Про це йдеться у фундаментальній праці Івана Франка “Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 року”: “Між його (К.Климковича – О.Б.) посмертними паперами знайшлися спроби німецьких перекладів деяких творів Шевченка й Марка Вовчка. Вони... цікаві тим, що показують уже між тодішніми українофілами змагання бути посередниками між російською Україною і Західною Європою” [8: 318].

У журналі “Вечорниці”, який редагував в 1862 – 1863 рр. К.Климкович, побачили світ два оповідання Марка Вовчка. Це були перші публікації її творів на землях Західної України. Їм передувало листування з Марком Вовчком. Особливу цінність має лист від 25 травня (6 червня) 1862 року, адресований авторові “Народних оповідань”. У листі однозначно висловлюється повага К.Климковича до реалістичної творчості письменниці, яка заслужила “любов і пошану” далеко за межами своєї Батьківщини і насамперед у світі слов’янських народів. “Ваша слава ступила вже далеко і широко в слов’янському світі” [5: 246]. Процес рецепції творчості Марка Вовчка в слов’янських країнах відбувався з неоднаковою інтенсивністю. Так, наприклад, чеський письменник Ян Неруда, відзначаючи пафос “чудових оповідань” Марка Вовчка, називає письменницю у вересні 1863 року “українською Боженою Немцовой” [4: 137].

Переклади К.Климковича зазнали негативних критичних оцінок з боку Івана Франка, теоретика та майстра художньої інтерпретації тексту. Проте, як показує аналіз, перекладацькі проби К.Климковича німецькою мовою, хоч і не містять адекватного прочитання поезії Тараса Шевченка та оповідань Марка Вовчка, але все ж заслуговують на увагу. Вони характеризують різні рівні перекладацького мистецтва. З погляду на переємність досвіду І.Франко зробив новий власний переклад добірки творів Т.Шевченка.

Розглядаючи домінуючі ознаки взаємодії літератур як систему ланок, можна з упевненістю стверджувати, що Івану Франку належить визначальна роль у дослідженні складових цієї системи – міжлітературних зв'язків, рецепції та перекладу.

Отже, зроблена спроба сформулювати концепцію взаємодії літератур, опираючись на характеристику таких параметрів, як вертикальна (періодизація) та горизонтальна (систематизація) величини з проекцією на конкретний зміст та його осмислення на рівні результату міжнародної взаємодії культур.

Специфіка взаємодії літератур полягає в конкретних завданнях, з'ясування яких дозволяє відрізнити одиничне й загальне, новаторське й традиційне, а також те концептуально унікальне, що властиве письменству українського народу. До цих завдань належить визначення взаємозалежності тих компонентів загального історико-культурного контексту, які спричиняють перспективу бачення основних рис сприйняття української літератури в координатах діаспори в органічному зв'язку з функціонуванням екстериторіальних центрів, що і складає **перспективу** дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Драгоманов М. Листи до Івана Франка і інших. 1881-1886. Видав Іван Франко. – Львів, 1906. – 146 с.
2. Зимоля М., Білоус О. Опанування літературного досвіду: Переємність традиції сприйняття творчості Тараса Шевченка. – Дрогобич: КОЛО, 2003. – 280 с.
3. Колесник П. Марко Вовчок // Літературна енциклопедія. – М., 1938. – Т.6. – С. 812–814.
4. Лобач-Жученко Б.Б. Літопис життя і творчості Марка Вовчка. – К., 1969. – 448 с.
5. Марко Вовчок у критиці. – К., 1966. – 276 с.
6. Писання Осипа Юрія Федьковича. – Львів. – 1910. – Т.4. – 234 с.
7. Русские писатели о переводе. – М., 1960. – 567 с.
8. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // І.Франко. Зібрання творів у 50 томах. – К., 1984. – Т. 41. – С. 194–470.
9. Шевченко Т.Г. Кобзар з додатком споминок про Шевченка писателів Тургенева і Полонського. – Прага, 1876. – 414 с.
10. Franzos K.E. Vom Don zur Donau, Bd. 1, 3. Aufl. – Stuttgart und Berlin, 1912. – 412 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Білоус – старший викладач кафедри перекладу і загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: українсько-німецькі міжлітературні зв'язки, теорія і практика перекладу германських мов.

СТРУКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕЯКИХ ВИДІВ ВІЙСЬКОВО-ДИПЛОМАТИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД

Лілія БОНДАРЕНКО (Київ, Україна)

У статті проаналізовано питання використання деяких військово-дипломатичних документів, загальні вимоги до тексту та мови військово-дипломатичних документів. Досліджено особливості, специфіку перекладу та структуру, основні риси військово-дипломатичних документів.

Ключові слова: композиційна структура, особливості перекладу, військово-дипломатичні документи, вербальна нота.

In this article the use, general requirements for the text and the language of some military and diplomatic documents were analyzed. Peculiarities, the specificity of translation and the structure, basic characteristics of some military and diplomatic documents were examined.

Key words: compositional structure, peculiarities of translation, military and diplomatic documents, verbal note.

Дипломатичні документи грають значну роль в організації зовнішньополітичної діяльності держав, встановленню міжнародних зв'язків, розвитку двосторонніх та багатосторонніх відносин. Військова дипломатія зародилась давно та є важливою сферою діяльності держави. Це дипломатична діяльність у військовій сфері, процес становлення якої затягнувся на багато років. На сьогоднішній день, сучасні тенденції міжнародних відносин, особливості військово-політичного становища в світі в більшій частині по новому поставили питання про подальший розвиток військово-дипломатичної діяльності.

В такій ситуації актуальності набуває пошук оптимальних підходів щодо аналізу та перекладу військово-дипломатичних документів. Застосування сукупності оптимальних

методів дозволить здійснити точний смисловий переклад документів, підвищити рівень їх розуміння користувачем.

Військово-дипломатичні представництва проводять велику роботу з укладання та перекладу різних документів (вербальних та особистих нот, особистих листів, пам'ятних записок, меморандумів, заяв та комюніке, телеграми), які використовуються щоденно та відносяться до односторонніх документів [13: 255]. Такий вид діяльності регламентується певними нормами і традиціями, а також обов'язковими нормативами, які визначаються відповідними інструкціями, положеннями, наказами. До документів такого роду ставляться єдині вимоги: висока грамотність, чіткість викладу, правильне виділення головного змісту, переконлива аргументація, логічна послідовність, мова має бути простою та лаконічною. Всі вищезгадані риси притаманні офіційно-діловому стилю, завданням якого є задовольнити потребу суспільства в документальному оформленні різних актів державного, політичного, військового життя [13: 455].

Дослідженням даних аспектів у перекладознавстві останнім часом займаються такі науковці, як О.Р. Зарума-Панських [5: 5-17], А. Н. Дьяконова [3:150-175], Т.П. Андрієнко [1:5-13], І.Є. Шаграй [12: 39-42].

Водночас особливості перекладу військово-дипломатичних текстів залишилися поза увагою дослідників.

Метою та завданням даної статті є аналіз перекладу та визначення структурної характеристики військово-дипломатичних текстів.

Об'єктом нашого розгляду є тексти сучасних особистих та вербальних нот та їх переклад, що являють собою окремих мовленнєвий жанр у рамках офіційно-ділового стилю.

Односторонні дипломатичні документи є продуктом зовнішньополітичної діяльності однієї держави, до якого і належать ноти (особисті, вербальні, урядові, колективні та ін.), які вважаються одним із найпоширеніших документів дипломатичного листування. «Вербальна нота» означає: «документ, який повинен якнайсерйозніше братися до уваги» [13:255]. Укладання та переклад такого типу документа потребує певної обізнаності, яка має базуватися передовсім на глибокому розумінні композиційних та стилістичних особливостей цього жанру. Тексти нот складаються та перекладаються відповідно до офіційно прийнятої форми (стандарту). У них потрібно використовувати певні кліше, властивих тому чи іншому виду нот. Необхідними якостями є достовірність, логічний виклад матеріалу, повнота і своєчасність інформації, точність і лаконізм формулювань, коректність, доказовість [13: 655].

Слід мати на увазі, що процес стандартизації мови нот – це канонізація певних конкретних висловів, а саме вживання усталених виразів, кліше, штампів, що є стилістично визначальними для такого роду документів. Цей тип документа складається та перекладається від третьої особи. Але як вважає Е. Сатоу, необхідність представлення тексту від третьої особи звужує жанрові та функціональні можливості тексту [10:350-445]. Зазвичай такий документ має підписуватися, або іноді в кінці тексту ставляться ініціали осіб, які підготували ноту. Ноти Посольств містять так звані протокольні формули. М. Бахтін стверджує, що в великій мірі це притаманне текстам документів де форма несе смислове навантаження. Оскільки навіть вибір функціональних ознак є певним сигналом до адресата, який має отримати ноту та відреагувати на неї. [2:230-275].

Найпримітнішими рисами таких текстів на думку І.Є. Шаграй можна вважати:

- деінтимізацію процесу спілкування, наявність елементів офіційного стилю;
- особливий характер комунікантів, які не можуть виступати як фізичні особи;
- переважання компонентами інформативного змісту;

- документальність (даний вид документа має дату та підпис, а також посилання на вихідний документ; обов'язково є письмовим документом) [12:39-42].

На формальному рівні аналізу жанр ноти являє собою текстову структуру, яка має достатньо чітку регламентованість. У композиційній структурі листа виділяються наступні частини: «шапка» і сам текст. «Шапка» відрізняється інформативною насиченістю: в ній є референційні відомості про відправника, дату та місце написання.

Наприклад:

AMBASSADE DE FRANCE

EN UKRAINE
Mission militaire
№ 110/07/AD

A Kiev, le 11 mai 2007

**ПОСОЛЬСТВО ФРАНЦІЇ
В УКРАЇНІ**

Військова місія
№ 110/07/AD

Київ, 11 травня 2007 р.

Текст є головним елементом документа. Він складається з кількох композиційних блоків, а саме:

- Блок висловлення поваги:

Наприклад:

La mission militaire près l'ambassade de France présente ses compliments au ministère de la défense d'Ukraine et a l'honneur d'informer le département de la coopération internationale de ce qui suit : – Військова місія при Посольстві Франції в Україні засвідчує свою повагу до Міністерства оборони України і має честь проінформувати Департамент міжнародного співробітництва про таке.

В даному фрагменті привернула увагу конструкція, яка висловлює модальне ставлення до адресата: *présente ses compliments – засвідчує свою повагу, а a l'honneur d'informer – має честь проінформувати* є прикладом дослівного перекладу.

- Блок посилення на відповідні документи:

Наприклад:

Dans le cadre de l'action 14 du plan de coopération militaire bilatérale 2007. – Згідно з заходом 14 Плану двостороннього військового співробітництва на 2007 рік.

- Інформаційний блок:

Наприклад:

La partie française vous prie de trouver ci-après le projet de programme de la table ronde du mercredi 28 novembre 2007 sur le thème du «cadre juridique des opérations extérieures» – Французька сторона направляє вам в додатку проект програми круглого столу на середу 28 листопада 2007 р., темою якого є «Юридичні рамки зовнішніх операцій».

Дієслово «*prier- молитися*» в даному прикладі виконує функцію зв'язки.

заклучний формула ввічливості

Наприклад:

La mission militaire près l'ambassade de France saisit cette occasion pour renouveler au ministère de la défense d'Ukraine, l'assurance de sa haute considération. – Військова місія при Посольстві Франції в Україні користується нагодою щоб поновити Міністерству оборони України свої запевнення у високому до нього ставленні.

L'assurance de sa haute considération – високе до нього ставлення – це кліше, запозичене з французької мови, яке вживають в дипломатії.

Названа послідовність є умовною, залежно від мети документа.

Специфіка перекладу таких документів обумовлена специфікою укладання тексту згідно з граматичними правилами конкретної мови, в даному випадку французької. Під час аналізу нот були помічені певні перекладацькі прийоми.

Наприклад:

Gérard OUDIN – Жерар УДЕН, Laurent VOGÉIN – Лоран ВОЖЕН, Stéphanie VOGÉIN – Стефані ВОЖЕН.

З поданого прикладу видно, що передача власного імені та прізвища були змінені шляхом транскрибування.

Під час дослідження граматичних перетворень було виявлено деякі закономірності та типові випадки. Такі як переклад за допомогою безособових речень, які є характерними для норм української мови.

Наприклад:

Un lecteur de la langue française de l'association AGIR doit être mis en place au profit de l'Institut militaire Chevchenko de Kiev. – У Військовий інститут КНУ імені Тараса Шевченка буде відряджено викладача французької мови з асоціації АЖІР.

Дуже часто пасивні конструкції доводиться перекладати активними.

Наприклад:

Durant son séjour, il sera hébergé à ses propres frais. – Впродовж свого відрядування він сам сплачуватиме за своє помешкання.

Таким чином, підсумовуючи результати дослідження перекладу та структурної характеристики деяких видів військово-дипломатичних документів, надзвичайно важливим є зміст і форма. Аналіз перекладу військово-дипломатичних документів висвітлює необхідність дуже уважного підходу до збереження структури цих документів. Чітка організація тексту, розподіл його на тематичні блоки є обов'язковим для такого виду документів. Збереження цієї структури в тексті перекладу є абсолютним імперативом. Це все є результатом сталої міжнародної практики. Все це знайшло підтвердження під час нашого аналізу. Стосовно перекладу кожного з структурних блоків, то тут можна відмітити певну свободу при перекладі, яку обумовлюють внутрішньомовні особливості тексту оригіналу та перекладу, але і ця свобода є умовною.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андрієнко Т.П. Когнітивні чинники, що визначають вибір стратегії перекладу /Т.П. Андрієнко // Філологічні трактати. – 2012. – Т.4, № 3. – С. 5 – 13.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – 423 с.
3. Дьяконова Н.А. Функциональные доминанты текста как фактор выбора стратегии перевода: дис. к. филол. н.: спец. 10.02.20. / Наталья Анатольевна Дьяконова. – М., 2004. – 185 с.
4. Жукова М. Т., Величко Л.В. К вопросу о культурной адаптации текста перевода // Перевод: язык и культура. Мат. междунар. науч. конф. – Воронеж, 2001. Вып. 4.
5. Зарума-Панських О.Р. Англійська лексика міжнародних договорів: структурні, семантичні та дискурсні особливості: автореферат дисертації на здобуття ступеня к. філол. н.: спеціальність 10.02.04 «Германські мови»/ О.Р. Зарума-Панських. – Львів, 2001. – 19 с.
6. Калюжная В.В. Стиль англоязычных документов международных организаций/ В.В. Калюжная. – К.: Наукова думка, 1982. – С. 20–56.
7. Ковалев А. Азбука дипломатии. – М.: Интерпракс, 1993. – 240 с.
8. Либин Ш.К. Эпистолярный стиль в современном французском языке. – Курск, 1974. – 94 с.
9. Орлова І. Принципи перекладу текстів міждержавних угод / І. Орлова // Іноземна філологія: Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Вип. 41, 2007. – С. 37 – 39.
10. Сатоу Э. Руководство по дипломатической практике/ Под редю Ф.Ф. Молочкова. – М.: Межд. Отношения, 1961. – 496 с.
11. Шабуніна В.В. Переклад юридичного тексту в контексті міжкультурної правової комунікації // Studia Linguistica. Випуск 6. Київ. – 2012. – С. 220 – 226.
12. Шаграй І.С. Деякі жанрово-стилістичні особливості французького ділового листа // Іноземна філологія. – Київ, 1997. – Вип. 26. – С. 39-42 (у співавторстві з Чередниченко О.І.).
13. Великий тлумачний словник сучасної української мови / ред. В. Т. Бусел. – К. – Ірпінь (Київ. обл.) : Перун, 2005. – 1728 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лілія Бондаренко – ад'юнкт науково-організаційного відділу Військового інституту КНУ імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: військовий переклад та його історія, переклад військово-дипломатичної документації.

KONTRASTIVE PHRASEOLOGIE UKRAINISCH-DEUTSCH AM BEISPIEL DES ROMANS VON M. STELMACH „DIE AUFRECHTEN UND DIE FALSCHEN“ („PRAVDA I KRYVDA“)

Ірина ГАМАН (Київ, Україна)

У статті проаналізовано фразеологізми української та німецької мов, які зустрічаються в романі класика української літератури Михайла Стельмаха “Правда та кривда” та його перекладі німецькою мовою. Увага приділяється розгляду фразеологізмів, які викликають особливі труднощі під час

перекладу (фразеологізми з культурно-специфічним елементом, гра слів, заснована на використанні фразеологічних одиниць).

Ключові слова: фразеологізм, ідіоматичність, мовний знак, прийом перекладу, еквівалентність, реалія, конотація.

The article deals with the analysis of phraseological units in Ukrainian and German, which were founded in the roman by one of the giants of Ukrainian literature Michailo Stelmach "Justice and falsehood" and its German version. Special attention was focused on the phraseological units, which cause difficulties in translation (idioms with culture-specific items, casuistry based on idioms).

Key words: phraseological unit, idiomaticity, language sign, translation method, equivalency, culture-specific items, connotation.

1. Einleitung

Eine der wichtigsten Aufgaben des Übersetzers besteht darin, zum Kennenlernen von fremden Sprachen und Kulturen beizutragen und gegenseitiges Verständnis zwischen den Völkern zu fördern. Eine gelungene Übersetzung bereitet dem Rezipienten nicht nur ästhetisches Vergnügen, sondern beeinflusst seine Vorstellung von anderen Nationen. Um den Ausgangstext korrekt wiederzugeben, muss der Übersetzer viele Problemfälle meistern. Einer davon stellt die Übersetzung von Phraseologismen dar. Phraseologische Einheiten zeichnen sich durch ihre Kulturspezifität aus, sie spiegeln „alte Traditionen, Sitten und Bräuche, geschichtliche Fakten, Erscheinungen des gesellschaftlichen, politischen Lebens sowie sozioökonomische Verhältnisse und kulturelle Werte oder Deutungssysteme“ [2: 86] wider. Die Dekodierung von Phraseologismen erfordert vom Übersetzer nicht nur umfassende Kenntnisse von phraseologischen Wendungen in beiden Sprachen sondern auch ein fundiertes geschichtliches und kulturelles Vorwissen. Außerdem kann man die Gesamtbedeutung des Phraseologismus aus den Bedeutungen seiner Konstituenten nicht erschließen. Diese Besonderheit erschwert das Erkennen von phraseologischen Einheiten im Text.

Die kreativen Potenzen der Phraseologismen bzw. ihre Bildlichkeit und Ausdruckskraft machen sie zu einem der am häufigsten verwendeten Mittel in literarischen Werken. In diesem Beitrag wird der Roman eines der besten Vertreter der ukrainischen Literatur des 20. Jahrhunderts Michailo Stelmach „Die Aufrechten und die Falschen“ aus translatorischer Sicht untersucht. Der Schwerpunkt des Beitrags liegt auf der Untersuchung von Phraseologismen und ihren Übersetzungsmöglichkeiten ins Deutsche. Ein zentrales Anliegen des Beitrags stellt die kritische Analyse der Übersetzungsvorschläge von den Phraseologismen dar, die dem obengenannten ukrainischen Roman und seiner deutschen Übersetzung entnommen worden sind. Im Mittelpunkt stehen Idiome bzw. voll- und teilidiomatische Phraseologismen.

2. Übersetzungsmöglichkeiten der Phraseologismen

Das Übersetzen von phraseologischen Einheiten ist komplizierter, anstrengender und langwieriger als das von Lexemen, weil es nicht nur um die Übertragung von einzelnen Elementen von einer Sprache in eine andere, sondern um die Wiedergabe des gleichen Sinnes bzw. der gleichen phraseologischen Bedeutung geht. Der Phraseologismus wird als Superzeichen bzw. als „Zeichen höherer Ordnung“ [3: 192] angesehen, das aus einzelnen Zeichen besteht. Das Superzeichen stellt eine einzigartige Informationseinheit dar, deren Gesamtbedeutung, die sich nicht immer aus den Komponentenbedeutungen ableiten lässt, wiederzugeben ist. Zugunsten der „Nichtübersetzbarkeit“ von Phraseologismen sprechen außer den intralinguistischen (unterschiedliche Semantik und Grammatik der Sprachen) auch extralinguistische Faktoren (unterschiedliche soziokulturelle Umgebungen) [1: 66]. Wilhelm von Humboldt zufolge drücken die phraseologischen Einheiten den Geist des Volkes bzw. eine spezifische Weise der Wahrnehmung der Wirklichkeit aus. Die Kulturspezifität des Phraseologismus lässt sich daher sehr ungenau oder überhaupt nicht übertragen. Dagegen weist Wierzbicka mit Recht darauf hin, dass viele Phraseme nachvollziehbar seien bzw. die für bestimmte Völker ähnlichen Interpretationen der Außenwelt widerspiegeln. Die Sprachwissenschaftlerin stellt fest, dass sich als Problemfall nur kulturell markierte Phraseme erweisen würden [4: 18]. Die zahlreichen Forschungen haben bewiesen, dass trotz aller Schwierigkeiten phraseologische Einheiten von der Ausgangssprache (AS) in die Zielsprache (ZS) übersetzt werden können, nämlich durch: eine phraseologische Einheit; ein Einzelexem; mehrere Lexeme bzw. durch die Paraphrase der phraseologischen Bedeutung [1: 67].

Man unterscheidet zwischen phraseologischer und nicht-phraseologischer Übersetzung. Welche Übersetzungsstrategie eingesetzt wird, hängt in den meisten Fällen davon ab, ob in der ZS eine

phraseologische Entsprechung existiert. Im Zusammenhang damit ist die Rede von der phraseologischen Äquivalenz bzw. Kongruenz. Auf Grund von verschiedenen Beschreibungskriterien stellen die Forscher Äquivalenztypen auf. Am häufigsten werden in den Arbeiten auf dem Gebiet der kontrastiven Phraseologie drei klassische Äquivalenztypen hervorgehoben: 1) absolute (vollständige, totale) Äquivalente; 2) partielle (Teil-) Äquivalente; 3) das Fehlen von Äquivalenten (Null-Äquivalenz). In dem gegebenen Beitrag werden die Äquivalenzrelationen der in dem ukrainischen Roman und seiner deutschen Übersetzung gefundenen phraseologischen Paare auf zwei Ebenen betrachtet: auf der semantischen (die phraseologische und wörtliche Bedeutung) und auf der strukturellen (Morphosyntax) Ebene.

3. Analyse der Übersetzungslösungen für Phraseologismen im ukrainischen Roman und seiner deutschen Übersetzung

Außer phraseologischer und nicht-phraseologischer Übersetzung kann sich der Übersetzer auch für die Auslassung des Phraseologismus entscheiden. Solch eine Übersetzungsvariante ist nur dann gerechtfertigt, wenn die weggelassene phraseologische Einheit im Text als überflüssig bezeichnet werden kann bzw. ihre Auslassung das Verständnis des Gesamttextes nicht stört. Im folgenden Beispiel aus dem Roman wird die Redewendung weggelassen, ohne den Sinn des Satzes zu entstellen.

Поцілуйко бачить, що кинутий ним усередину уже ворухиться всередині Безбородька, і, щоб не передати куті, зводить розмову на інше. С.190

Poziluiko sah, dass der von ihm ausgesetzte Igel sich in Besborodko zu regen begann, und wechselte das Thema. S. 219

Der ukrainische Phraseologismus *передати куті меду* enthält die ukrainische Realie – kutja – Weihnachtsbrei aus Graupen oder Reis mit Rosinen, Mohn und Honig. Wegen des Vorhandenseins der national-spezifischen Elemente in der Redewendung ist eine totale Äquivalenz ausgeschlossen. An anderer Textstelle wird dieses Idiom durch ein Idiom *j-m Honig ums Maul schmieren* übersetzt. Meines Erachtens handelt es sich in diesem Fall um eine unkorrekte Übersetzung, weil die denotative Bedeutung des ukrainischen Ausdrucks „übertreiben, zu weit gehen“ mit der Bedeutung der deutschen Variante „j-m schmeicheln“ nicht übereinstimmt. Mittels des Idioms wird eine übertriebene Lobpreisung mit der Absicht, sich beliebt zu machen, angegeben. Deswegen lässt sich das deutsche Idiom als negativ konnotiert einschätzen. Der Bedeutung des ukrainischen Idioms liegt nur eine schlichte Übertreibung zugrunde, die den Aspekt der Schmeichelei nicht vorausieht. Dieser Unterschied kann zu einem falschen Verständnis des Textes führen wie im folgenden Abschnitt des Gesprächs zwischen zwei Helden des Romans:

- Хороше, Марку Трохимовичу, дуже хороше сказали. Таким я вас і до зустрічі уявляв: душевним чоловіком, сільським інтелігентом, сільським енциклопедистом. – Та що ви, – відмахнувся рукою. – Не передавайте, Григорію Стратоновичу, куті меду С.60

„Schön, Marko Trochimowitsch, sehr schön haben Sie das gesagt. So habe ich Sie mir vorgestellt: eine Seele von Mensch, ein Dorftintelligenzler, ein Dorfenzyklopädist.“ „Nicht doch.“ Marko winkte ab. „Schmieren Sie mir nicht zuviel *Honig ums Maul*, Grigori Stratonowitsch“. S. 71

Die Aufgabe des Übersetzers besteht darin „die Äquivalenzbeziehung zwischen dem Gesamttext in der Zielkultur und dem Gesamttext in der Ausgangskultur“ [5: 58] herzustellen. Wenn man von Phraseologismen redet, bedeutet diese Äquivalenzbeziehung, dass die Zahl der phraseologischen Einheiten, ihre konnotative und denotative Bedeutung annähernd gleich im Ausgangstext (AT) und im Translat sein muss. Deswegen bedient sich der Übersetzer eines solchen der Auslassung entgegengesetzten Übersetzungsmittels wie der Kompensation (Kompensierung), bei der ein Einzellexem, eine Wortverbindung oder eine Umschreibung mit der phraseologischen Einheit wiedergegeben wird. Auf solche Weise kann die Zahl der Phraseologismen ausgeglichen werden. Segura García stellt mit Recht fest, dass die stark konnotierten Einzel- und Gruppenlexeme besonders häufig der Übersetzung mit einem Idiom unterliegen [6: 195]. Als Bestätigung dieser Behauptung kann das unten angeführte Beispiel aus dem Dialog der Helden gelten, die die Kompensation eines Einzellexems durch ein Idiom darstellt:

- До цього я ще не доколувався. – Так чого ж ти авансом починаєш каркати на людину? С. 71 – Dahinter bin ich noch nicht gekommen. – Warum *malst* du dann schon im voraus *den Teufel an die Wand*? S. 84

Das Onomatop *каркати* (dt. *krächzen*) wird in diesem Satz in der übertragenen Bedeutung – „etwas Schlechtes voraussagen, das Unglück heraufbeschwören“ – verwendet, die die symbolische Vorstellung des ukrainischen Volkes von den schrillen Lauten der Krähen widerspiegelt. Solche Laute werden mit alarmierenden Nachrichten und bevorstehenden gefährlichen Ereignissen assoziiert. Um die negative Konnotation des Lexems wiederzugeben, gebraucht der Übersetzer das Idiom *den Teufel an die Wand malen* mit der Bedeutung „das Schlimmste befürchten“. Es ist aber darauf hinzuweisen, dass sich das Wort *каркати* auf eine bestimmte Person – den Kundschafter – bezieht, an dessen Treue gezweifelt wird. Sein Regimentskommandeur versucht ihn in Schutz zu nehmen und fragt, warum man im Voraus von dem Kundschafter etwas Schlimmes befürchtet. Mit dem deutschen Idiom erfolgt eine Verallgemeinerung auf die ganze Situation, die Beunruhigung und schlimme Vorahnungen erweckt.

Im Roman und seiner deutschen Version gibt es viele Phraseologismen, die negative Aspekte des menschlichen Zusammenlebens ausdrücken: Feindschaft bzw. Streit, Hass, Betrug, Verrat und Kränkung. In den Phraseologismen beider Sprachen werden sowohl Spott und Schimpferei als auch Prügelei konzeptualisiert. Dem zweimal im Roman vorkommenden vollidiomatischen ukrainischen Phraseologismus *всунати березової кауї* entsprechen ein Teil-Idiom *j-m eine Tracht Prügel geben* und ein Einzellxem *verdreschen*. Für die Erschließung der Bedeutung der ukrainischen Wendung ist ein spezielles Wissen um bestimmte geschichtliche Fakten vonnöten, worüber auch nicht viele Ukrainer verfügen. Das Idiom bezieht sich auf grausame Traditionen des ukrainischen Dorfschulwesens im 19. Jahrhundert: Bei Ungehorsam wurden die Schüler mit Birkenruten geprügelt. Die translatorische Entscheidung ist in beiden Fällen gelungen. Es wäre auch akzeptabel, im zweiten Fall dasselbe deutsche Idiom zu verwenden, weil die ukrainische Wendung beide Male im ähnlichen Kontext gebraucht wird (j-d ist wegen seiner Listigkeit und übermäßiger Wendigkeit zu verprügeln): *Всунати б такій березової кауї, щоб не хитрувала, наче циганка на ярмарку*. С. 86. Man sollte ihr *eine Tracht Prügel geben*, damit sie nicht, wie eine Zigeunerin vom Jahrmarkt, ihr falsches Spiel triebe S. 101

Ох, нема кому тобі чоловіче, *всунати березової кауї*, щоб не був таким хитрим. С. 215.
Oh, mein Lieber, man müßte dich *verdreschen*, damit du dich nicht so herauswindest. S. 248

Idiomatische Sprachspiele stellen einen anspruchsvollen Fall für den Übersetzer dar. Wie aus dem oben Gesagten ersichtlich, gründen sie darauf, dass „wörtliche, bildliche und idiomatische Bedeutungen von Phraseologismen in ein Spannungsverhältnis gebracht werden“ [6: 149]. Im folgenden Beispiel liegt ein Sprachspiel mit Ausgangstextidiomen vor, die sowohl in primärer (wörtliche Bedeutung) als auch in sekundärer Lesart (phraseologische Bedeutung) erscheinen:

- Молодець, Марку, молодець, хоча й досі, як дехто подейкує, *ламаєш дрова*.

- З дровами тепліше – Гляди, не доламайся до дрючкування. С. 379

„Gut so, Mark, gut so, obwohl du, wie man hört, noch immer *Porzellan zertrümmerst*“.

„Scherben bringen Glück“.- „Paß auf, daß du keine Dresche kriegst“. S. 435

Das ukrainische Idiom *ламату дрова* (dt. *Hölzer brechen*) aktualisiert im ersten Satz seine phraseologische Bedeutung „unbedacht Unheil anrichten“. Obwohl das Idiom kontextunabhängig eine negative Konnotation aufweist, wird es im vorliegenden Auszug ironisch verwendet. Donschak macht darauf Anspielungen, dass Marko im Interesse seiner Landmänner zu direkt gegen die örtlichen Machtorgane auftritt und keine komplizierten Ränke schmiedet bzw. wegen seiner „Unbedachtsamkeit“ sich selbst schadet. Marko nimmt die Aussage des Bekannten buchstäblich als wahr und erwidert im Scherz, dass es mit den Hölzern wärmer sei. So kommt die wörtliche Bedeutung des Idioms zum Ausdruck. Am Ende warnt Donschak den Haupthelden, dass er die Hölzer nicht zu Stöcken hauen müsse. In diesem Satz, der wieder die wörtliche Lesart des Idioms voraussieht, wird implizit auf eine mögliche Bestrafung von Marko abgehoben, die darin besteht, dass man den Schuldigen mit Stöcken schlägt.

In der deutschen Version hat der Übersetzer versucht, das Sprachspiel beizubehalten, wenn es auch vom Idiom konstituiert wird, das aus einem anderen Bereich als die ukrainische Wendung stammt. Dem deutschen Idiom liegt das Bild eines feinkeramischen Erzeugnisses – des Porzellans – zugrunde (*Porzellan zertrümmern*). Der semantische Sinn stimmt mit dem des ukrainischen Idioms völlig überein. Die beiden Idiome erweisen sich allerdings nur als *partielle* phraseologische Äquivalente. Daher sind Verluste bei der Übersetzung unvermeidbar. Die Anaphorik (*Hölzer*

brechen – mit den *Hölzern* ist es wärmer) ist nicht erhalten. Der scherzhafte Ton von Marko wird dennoch gelungen mit dem Sprichwort *Scherben bringen Glück* wiedergegeben. Wie die ukrainische Wendung hat auch das deutsche Idiom seine Doppeldeutigkeit und Markos Aussage bezieht sich auf die wörtliche Bedeutung (Porzellan in Scherben zertrümmern). Das letzte Idiom *Dresche kriegen* gibt den Sinn des ukrainischen Satzes „geprügelt werden“ adäquat wieder, obwohl dieses Idiom im Unterschied zur Aussage aus dem Ausgangstext auf die Doppeldeutigkeit des dem Sprachspiel zugrundeliegenden Hauptidioms *Porzellan zertrümmern* nicht anspielt. Dieses Beispiel zeigt einen glänzenden Übersetzungsvorschlag für Sprachspiele, der keinen Anlass zur Kritik gibt.

Innere Gemütsbewegungen (z.B. die Aufregung) zeigen sich häufig im Gesicht des Menschen. Diese Besonderheit hat ihren Ausdruck in der Phraseologie der ukrainischen Sprache gefunden. Im Roman findet sich der Phraseologismus *некти рака* mit der Bedeutung „vor Scham oder Aufregung ein rotes Gesicht bekommen“, der mit dem metaphorischen Ausdruck *rot werden* übersetzt wird.

- Дивочний ти хлопець: такечки, не спікуєш рака, й думаєш обманути мене? С. 16.
 “Komisch bist du. Willst mich also beschwindeln, ohne *rot zu werden*?” S. 19

Im ukrainischen Phraseologismus wird die Beobachtung der Umwelt ausgedrückt: man bemerkte, dass die Krebse unter der Einwirkung von hohen Temperaturen beim Kochen ihre Farbe (ursprünglich schwarz, schwarzbraun oder grünlich) verändern und rot werden. Die Ukrainer assoziieren diesen Vorgang mit der Änderung der Gesichtsfarbe, die durch das Schamgefühl hervorgerufen wird. Das Bild des Phraseologismus ist opak und dessen Bedeutungserschließung wird erst in den nächsten Sequenzen des AT-Dialogs möglich, wo das Verb *erröten* (in der ukrainischen Version unterstrichen) mit demselben semantischen Inhalt wie der Phraseologismus erscheint. Der Übersetzer hat den vollidiomatischen Phraseologismus eliminiert und die verblasste Metapher *rot werden* verwendet, um die Verständlichkeit des Textes sicherzustellen.

Ein besonderes Problem stellen für den Übersetzer die Idiome mit toponymischen Elementen dar. Das folgende Beispiel kann herangezogen werden, um zu demonstrieren, wie ein Phraseologismus mit einem nicht-deutschen geographischen Eigennamen wiedergegeben wird. Der ukrainische komparative Phraseologismus *погоріти як швед під Полтавою* ist auf ein Faktum der ukrainischen Geschichte zurückzuführen bzw. auf die Schlacht bei Poltawa (1709), in der die schwedische Armee unter Karl XII. und die Saporoger Kosaken unter Hetman I. Masepa eine vernichtende Niederlage gegen den russischen Zaren Peter I. erlitten haben. Dementsprechend erweist sich die Schlacht bei Poltawa als Symbol für einen großen Misserfolg. Die ukrainische Wendung wurde fast wortwörtlich ins Deutsche übersetzt. Das Streben nach einer totalen phraseologischen Äquivalenz scheint aber unangemessen zu sein, weil es in der deutschen Sprache keine Wendung mit den Eigennamen *Schwede* und *Poltawa* gibt. Außerdem lässt sich vermuten, dass relativ vielen deutschen Lesern der historische Hintergrund unbekannt ist bzw. sie für die genaue Bedeutungsdekodierung zusätzliche Informationen brauchen. Хоча хто розкусить його? Якраз, може, сьогодні Поцілуйко *погорів, як швед під Полтавою*, а перед ним бадьориться, забиває баки! С. 188

Doch wer kann aus ihm schlau werden? Vielleicht hat er auch gerade *eine Niederlage erlitten wie der Schwede bei Poltawa*, und jetzt plustert er sich auf und streut einem Sand in die Augen. S. 217

Meines Erachtens könnte man den ukrainischen festen Vergleich durch einen Phraseologismus übersetzen, der die Niederlage konzeptualisiert und dem deutschen Rezipienten geläufig ist (z.B. *sich blutige Köpfe holen*).

4. Zusammenfassung

Es lässt sich schlussfolgern, dass sich die meisten Phraseologismen als partielle Äquivalente erweisen: sie stimmen im Kriterium der phraseologischen Bedeutung überein, weichen aber in Bezug auf das dem Phraseologismus zugrunde liegende Bild voneinander ab. Einige ukrainische Phraseologismen werden wortwörtlich übernommen, obwohl es im Deutschen Phraseme mit demselben semantischen Inhalt gibt. Der Schwierigkeitsgrad steigt bei der Übersetzung von Sprachspielen, mehrdeutigen Phraseologismen und Phrasemen, die toponymische und national-spezifische Elemente beinhalten. Wenn das phraseologische Paar ein ähnliches Bild besitzt, kann das Sprachspiel nachgebildet werden. Einige Übersetzungsvorschläge der kulturspezifischen

Phraseologismen geben dennoch Anlass zur Kritik, weil es sich um die wortwörtliche Übersetzung ohne notwendige Fußnotenklärungen handelt. Wie sich herausgestellt hat, wurden solche Übersetzungsstrategien wie Substitution, Auslassung und Kompensation angewandt. Es ist zu betonen, dass nicht-phraseologische Übersetzung nicht häufig eingesetzt wurde. Das ist als Erfolg der Übersetzer anzusehen, weil der Translator immer danach streben muss, ein phraseologisches Äquivalent in der ZS zu finden, das so präzise wie möglich den AT-Phraseologismus, seine Bedeutungsnuancen, Bildlichkeit und stilistische Markierung wiedergibt.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Djatschkow A. Untersuchungen zur konfrontativen Phraseologie der deutschen und der russischen Gegenwartssprache am Beispiel der semantischen Felder der menschlichen Intelligenz mit der allgemeinen Bedeutung "Dummheit, Klugheit" und "glupost', um": Diss. / Alexander Djatschkow. – Greifswald: Univ., 1998. – 308 S.
2. Földes C. Deutsche Phraseologie kontrastiv: intra- und interlinguale Zugänge / Csaba Földes. – Heidelberg: Groos, 1996. – 224 S.
3. Grzybek P. Semiotik und Phraseologie. In: Burger, Harald / Dobrovolskij Dmitrij / Kühn Peter / Norrick Neal P. (Hrsg.), Phraseologie. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung; 1. Halbband / Peter Grzybek. – Berlin: Walter de Gruyter, 2007. – 188-208 S.
4. Kryściak M. Deutsche Phraseologismen mit Toponymen und das Problem ihrer Übersetzbarkeit ins Polnische / Maciej Kryściak. – Marburg: Tectum Verlag, 2011. – 144 S.
5. Panasiuk I. Probleme der Übersetzung von Kulturen: Diplomarbeit / Igor Panasiuk. – Frankfurt (Oder): EUV, 2000.
6. Segura García B. Kontrastive Idiomatik: Deutsch – Spanisch: eine textuelle Untersuchung von Idiomen anhand literarischer Werke und ihrer Übersetzungsprobleme / Blanca García Segura. – Frankfurt am Main: Lang, 1998. – 234 S.
7. Стельмах М. Правда і кривда / Михайло Стельмах. – Київ: Дніпро, 1983. – 591 с.
8. Stelmach M. Die Aufrechten und die Falschen. Übers.: Robiné Larissa / Michailo Stelmach. – Berlin: Kultur und Fortschritt, 1964. – 499 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Гаман – викладач кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».

Наукові інтереси: контрастивна фразеологія, фразеологізми з культурно-специфічним компонентом та проблеми їх перекладу, культурна медіація.

ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДНОСТІ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ

Наталія ГОЛУБЕНКО (Київ, Україна)

Стаття розглядає проблему адекватного відтворення етнокультурного концепту в художніх творах. У дослідженні розглянуто перекладацькі підходи та висунуто когнітивно-діяльнісну онтологію перекладу.

Ключові слова: концепт, етнокультурний концепт, адекватний переклад, когнітивно-діяльнісна онтологія перекладу.

The article centers round the problem of adequate translation of ethnocultural concept as represented in fiction. The article also highlights basic translation approaches and suggests cognitive and activity ontology of translation.

Key words: concept, ethnocultural concept, adequate translation, cognitive and activity ontology of translation.

Як мистецьке явище, перекладений твір, подібно до оригінального тексту, повинен впливати на розум і почуття читачів. Перекладацька діяльність – це, насамперед, копітка праця над словом. Образи та ідеї, втілені в оригіналі, перекладач покликаний перенести на ґрунт іншої етнокультури та мови, передаючи не тільки зміст, а й художню форму першотвору. Ось чому високоякісними визнають ті переклади, які адекватно відтворюють усе його ідейно-естетичне багатство. Саме вони стають вагомою частиною національно-літературного процесу, забезпечуючи міжкультурне спілкування народів.

Актуальність статті визначається зростанням інтересу сучасного перекладознавства до проблем адекватного відтворення мовних репрезентантів етнокультурних концептів.

Мета роботи полягає у виявленні основних перекладацьких підходів до відтворення концепту як одиниці лінгвокультурології.

Концепт культури є важливим для перекладознавства, оскільки він базується на фактах культури та містить відбиток тієї етнокультурної системи, у рамках якої він сформувався.

Важливим є також питання: як відтворити у перекладі обсяг інформації, закладений у певному концепті вихідної культури. Якщо визначати культуру як історію усвідомлення людиною свого місця у світі, можна припустити, що завдяки концептам у мові відображується сама культура. Отже, мова виражає чуттєвий, неявний, імпліцитний рівень уявлення про світ. Концептуальна функція мови дає мовцеві можливість втілити в мові своє сприйняття явищ реальної дійсності.

Етнокультурний концепт відображає історію, досвід, культуру країни чи певного її регіону, отже, його відтворення повинно максимально відображати внутрішній стан, думки, образи, що виникають у свідомості, асоціації жителів регіону. Тому сьогодні все більше уваги приділяється факторам, які забезпечують досягнення адекватності перекладу. Адекватний переклад – переклад, що відповідає оригіналу та виражає ті ж комунікативні настанови, інтенції, що й вихідний текст [3], тобто критерій рівноцінності у регулятивності впливу вважається найважливішим.

Ідіотнічна спільнота характеризується особливим, притаманним тільки їй світовідчуттям, мисленням, поведінкою, має усталену систему духовних цінностей. Етнічна свідомість передбачає ідентифікацію індивіда з історичним минулим даної спільноти, в процесі розвитку якої і виробляються константи національної духовності, яка знаходить своє вербальне втілення у художніх творах. Таким чином, об'єктивною умовою перекладу художнього тексту являється відтворення не стільки мовних знаків, скільки уся сукупність концептів та художніх образів.

Розпізнаючи, оцінюючи та відтворюючи художні образи вихідного тексту, перекладач, інтерпретуючи їх, повинен виходити за межі перекладеного тексту і розглядати його під кутом зору традиції та особливості мови оригіналу, щоб на основі цієї інтерпретації відновити концепт з усім його історико-культурним та естетичним значенням.

На думку Ю. М. Лотмана, вторинна моделююча система художнього твору конструює свою систему денотатів, яка є не копією, а моделлю світу денотатів у загально мовному значенні [6: 568]. Тому кожний літературний твір втілює індивідуально-авторський спосіб сприйняття й організації світу, тобто особистісний варіант концептуалізації світу. Ступінь відповідності універсальних та індивідуально-авторських уявлень і знань в картині світу тексту може бути різною: від повного збігу до повної розбіжності.

У рамках загальної теорії комунікації виділяється так звана функціонально-комунікативна адекватність перекладу, яка передбачає відтворення з максимально можливим ступенем домінантної функції тексту, що формується на основі комунікативної інтенції відправника повідомлення, націленої на забезпечення комунікативного ефекту з боку отримувача інформації. У зв'язку з цим адекватним перекладом може вважатися “переклад, в якому відтворюється функціональна домінанта вихідного повідомлення відповідно до комунікативної інтенції відправника тексту-оригіналу” [7: 214].

Л. К. Латишев, услід за Ю. Найдою, вважає, що вихідний та перекладений тексти повинні, в першу чергу, викликати однакові реакції у своїх адресатів [4]. Тільки через аналіз мовного матеріалу разом з аналізом екстралінгвістичних умов породження тексту перекладач може зрозуміти комунікативну інтенцію автора і в майбутньому створити текст перекладу з урахуванням цієї інтенції.

До екстралінгвальних факторів відносяться ті, вплив яких детерміновано оточенням, духовним життям і поведінкою людей, які відображаються у свідомості індивідуума певними когнітивними структурами, а ті, в свою чергу, реалізуються і переструктуровуються в мовних категоріях і формах.

Адекватність художнього перекладу, таким чином, обумовлена не тільки знанням алгоритмів “чужої” культури, а й також зіткненням картин бачення чи ментальних площин автора вихідного тексту та його перекладачів, тобто їх індивідуально-особистісних особливостей сприйняття об'єктивної та суб'єктивної дійсності. Відповідно, перекладацька діяльність визначається двома семіотичними картиними світу: національною (етнічною) та індивідуальною.

Останнім часом у перекладознавчих студіях висувається діяльнісний підхід до процесу перекладу, який відрізняється від традиційної, субституційно-трансформаційної, онтології

перекладу відношенням до діяча та діяльності. У субституційно-трансформаційній онтології діяльність зводиться до оптимізації системи пошуку трансформацій і заміни, в той час як у когнітивно-діяльній онтології переклад не зводиться до маніпуляції різними мовними засобами, а сам стає діяльністю згідно з заданою в оригіналі програмою. Відповідно, науковий акцент зміщується з пошуку необхідних субститутів та трансформів на дослідження авторської програми оригіналу, що визначає способи подальшої діяльності перекладача з вихідним текстом, та створення тексту перекладу, максимально близького за формою та змістом до тексту оригіналу [2: 18].

У рамках діяльній онтології, розробленої Н. Л. Галеєвою, переклад художнього тексту передбачає “культуродоцільну зміну матеріалу”, тобто багатоступеневе перетворення матеріалу оригіналу як згорнуту мисленнєву діяльність у непередметну форму – розуміння, потім перехід ідеального зрозумілого в нову предметність у вигляді тексту перекладу [2: 14].

Іншими словами, когнітивно-діяльній напрям, на відміну від традиційного, що вивчає переклад як процес досягнення мовної та інформаційної еквівалентності, досліджує його як різновид когнітивної діяльності людини, що має на меті усвідомити та транслювати результат розуміння вихідного індивідуального знання у текст перекладу.

Однак, немає жодного сумніву, що у процесі перекладу повинні застосовуватися усі практичні напрацювання, виконані в рамках традиційної лінгвістично орієнтованої онтології, оскільки когнітивно-діяльній онтологія перекладу не суперечить попереднім теоріям. Вона, навпаки, постає доповненням, закономірним розвитком ідей учених минулих років, тому, будучи сучасною, когнітивно та антропоцентрично спрямованою, зовсім не відкидає постулати В. Н. Комісарова чи Я. І. Рецкера, але розглядає проблему з іншого ракурсу, з іншого концептуального рівня.

Адекватність перекладу художніх текстів у рамках когнітивно-діяльній теорії полягає в тому, що перекладач не повинен змінювати зміст оригіналу – навпаки, йому необхідно створити такі умови, щоб реципієнт перекладу зміг досягнути такої ж змістовної інформації, що і реципієнт оригіналу. Більш того, потрібно передавати не тільки зміст, а й способи їх засвоєння, розуміння, властиві іншим культурам.

Розуміння тексту відбувається за певною схемою – схемою мисленнєвої діяльності, на що слушно вказує Г. І. Богін [1: 4]. Розуміння без схеми, без раціональних категоризацій – це дефектне розуміння або взагалі нерозуміння. Процес цей позбавлений такої ознаки дії, як нормативність. Необхідність рефлексії для схемопобудови робить очевидною ту істину, що схеми не існують взагалі, а будуються під час діяльності та мають принципово динамічний, а не статичний характер.

Співвіднесеність перекладу з міжкультурною комунікацією відносить його до культурологічної парадигми, спрямованої до соціокультурних факторів, які детермінують здатність оригінальних знаків перекладатися в інші, відмінні від них знаки.

Співвіднесеність перекладу з міжконцептуальною комунікацією дозволяє розглядати його як комплекс мисленнєвих стратегій, які застосовує перекладач для виявлення авторської моделі досліджуваного явища. В основі концептуальної моделі перекладу, розробленої Т. О. Фесенко на матеріалі художніх текстів, лежить уявлення про переклад як “вербальну проекцію етноментального досвіду однієї лінгвокультурної спільноти через інтеграцію ментальних площин перекладача як представника іншої лінгвокультурної спільноти” [8: 65].

Концептуальна модель перекладу відбиває основні тенденції сучасного перекладознавства, що розглядає переклад як вид когнітивної діяльності. Когнітивне перекладознавство досліджує переклад як інтегральний процес взаємодії різноманітних факторів: когнітивних, комунікативних, семіотичних.

Переклад створює необхідні передумови для вивчення мовної та концептуальної картини світу певного народу, а також особистості як автора так і перекладача. Текст неминує впливає на того, хто його вивчає, тому переклад стає справжнім тільки тоді, коли зберігає усі національно-культурні та духовно-моральні цінності.

Представники тієї чи іншої нації мають власну систему культурних концептів, яка включає універсальні та етноспецифічні концепти. Універсальність концептів розглядається як категорія загальнолюдська: “Концепт – універсалія людської свідомості... Багаторазове

звертання до нього сприяє формуванню асоціативного поля, межі якого у свідомості суб'єкта визначаються культурною пам'яттю, причетністю до духовної традиції" [5: 282]. При цьому важливо пам'ятати, що концепт вербалізується в тексті за допомогою логічних відношень. Тому, якщо логічні відношення між концептами, виявлені перекладачем, відповідають логічним відношенням між вихідними концептами, то можна вважати, що перекладач зумів зрозуміти значення концепту в цілому. Універсальні концепти відносно легко передаються у перекладі, натомість етноспецифічні опираються на перекладу.

Прагматична інформація мовного знаку пов'язана з його експресивною та ілюктивною функціями. Прецедентні властивості концепту – здатність асоціюватися з вербальними, символічними чи життєвими феноменами, відомими усім членам етнокультурного соціуму. Крім цього, прагматичні особливості лексико-граматичних одиниць реалізуються виключно на фоні синонімічного ряду, тобто на базі внутрішньосистемних відносин.

Отже, при відтворенні етнокультурного концепту необхідно, в першу чергу, врахувати багатокомпонентну природу концепту та специфіку концептуалізації в художньому творі. Оскільки "інтерпретативний режим вербальних значень співвідноситься із соціо- й етнокультурною компетенцією носіїв концептуальних систем, перекладач працює не лише з вербальними формами, а й з тими концептами, що стоять за ними" [8: 84], тобто його завданням є концептуальне співвіднесення простору та стратегій вихідного тексту з інтерпретаціями адресата.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Богин Г. И. Схемы действия читателя при понимании текста / Георгий Исаевич Богин. – Калинин : КГУ, 1989. – 70 с.
2. Галеєва Н. Л. Основы деятельностной теории перевода / Наталья Леонидовна Галеєва. – Тверь : ТГУ, 1997. – 80 с.
3. Глоссарий: Адекватный перевод. Полноценный перевод. <http://www.glossary.ru/>, 1995.
4. Латышев Л. К. Перевод : теория, практика и методика преподавания : учеб. пособие / Л. К. Латышев, А. Л. Семенов. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с.
5. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. Под. ред. В.П. Нерознака. – М. : Академия, 1997. – С. 280–287.
6. Лотман Ю. М. Семиосфера. Культура и взрыв. Внутри мыслящих миров. Статьи, исследования, заметки / Юрий Михайлович Лотман. – СПб. : Искусство, 2000. – 704 с.
7. Сдобников В. В. Теория перевода : учебник / В. В. Сдобников, О. В. Петрова. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2006. – 448 с.
8. Фесенко Т. А. Концептуальные основы перевода : учеб. пособие / Татьяна Александровна Фесенко. – Тамбов : Изд-во Тамб. ун-та, 2001. – 124 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Голубенко – аспірантка II курсу кафедри англійської філології і перекладу Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: проблеми художнього перекладу, лінгвокультурологія, прагматика тексту.

ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПЕРЕКЛАДУ ДРАМАТИЧНИХ ТВОРІВ: ЛІТЕРАТУРНІСТЬ ТА СЦЕНІЧНІСТЬ

Юлія ГРИЩЕНКО (Київ, Україна)

Стаття узагальнює різні погляди дослідників на іманентні особливості драматичного твору в ракурсі перекладу, зіставляючи два принципово різні підходи – літературний та сценічний. Робиться припущення, що лише поєднання двох планів подвійної природи п'єси у перекладі забезпечує успіх театральної вистави.

Ключові слова: переклад драми, сценічність, п'єса, театральна постановка, подвійна природа драми, літературний переклад, сценічний переклад.

The article outlines various approaches to the immanent features of drama in translation by contrasting two different methods – "translation for page" and "translation for stage". It is assumed that only the combination of the two planes of the drama dual nature should guarantee a successful theatrical performance.

Keywords: drama translation, performability, play, theatrical performance, drama dual nature, translation for page, translation for stage.

Питання перекладу драматичних творів усе активніше виходять на передній план українського перекладознавства. Протягом довгого часу праці з проблем перекладу драми

були поодинокими й несистемними. Нині ж можна говорити про школу драматичного перекладу в українському перекладознавстві, яку започаткувала Т. Некряч у своїх власних розвідках і яку розвивають її учні й послідовники В. Матюша та Т. Шліхар. Їхні напрацювання відомі за межами України і викликають зацікавленість фахівців. Драма як особливий вид літератури зі своєю подвійною природою має свої власні, лише їй притаманні особливості, а відтак вона вимагає і дещо інших підходів до її перекладу. Досі немає єдності поглядів щодо перекладу п'єс, тому ці проблеми видаються *актуальними*. Ми спробуємо узагальнити міркування різних дослідників на онтологічну сутність драми в аспекті перекладу, зокрема, на «літературність» та «сценічність».

Художній переклад є вагомим справою перекладачів, які роблять величезний внесок в національну літературу та збагачують її новими художніми формами, ідеями та жанрами. Особливої уваги серед перекладів художніх творів потребує драма, оскільки будь-який драматичний твір – це, перш за все, дія в театрі, а вже потім письмовий текст, який «не в змозі передати так звані супрасегментні, просодичні фактори, до яких належать насамперед темп, інтонація, паузи» [1: 196]. Головну роль тут відіграє побудова фрази, і тому драматург і перекладач повинні побудувати її так, щоб вона передавала усі експресивні якості, які були зумовлені побудовою речення. Мова йде не про влучний переклад окремих слів, а про цілу фразу, яка доносить до слухача або читача певну інтонацію.

Драма виконує дві функції, тобто, з одного боку, може бути повноцінним літературним твором, і, з іншого боку, вона бере участь у створенні театральної вистави. Враховуючи ці дві можливі функції, що притаманні драматичному твору, ми можемо говорити про відмінності в двох основних видах перекладу драми: літературний переклад, який призначений для сприйняття тексту під час читання (*translation for page*) і сценічний переклад, який виконується перекладачем, що усвідомлює майбутню інсценізацію перекладеного тексту (*translation for stage*). Отже, майбутня «доля» тексту визначає не лише підхід до перекладу певного тексту, а також різні критерії оцінки перекладу.

Літературний переклад драми – переклад, який виконується для його подальшого книжкового видання. Метою перекладача в даному випадку є створення естетично цінного літературного твору. І саме тут в рамках теорій комунікацій ми спостерігаємо комунікативний ланцюг при перекладі будь-якого тексту, який, за І. Левим, виглядає наступним чином: автор – перекладач – читач.

Перед початком роботи над сценічним перекладом драми перекладач мусить усвідомлювати той факт, що перекладений текст неодмінно стане основою театральної постановки. Перекладач драми часто працює на конкретне замовлення, тобто він знає театр, в якому буде здійснена інсценізація, знає режисера і навіть склад акторів, які грають ролі. Можна сказати, що сам театр бере участь у створенні драматичного тексту, і автор ніби то співпрацює з учасниками конкретної постановки. В процесі такої співпраці відбувається переміщення «тексту п'єси» в «текст вистави», а інтенціональні можливості первинного авторського тексту здійснюються за допомогою паралінгвістичних (невербальних) та позамовних засобів (музика, декорації, освітлення). З іншого боку, авторський текст може змінюватися під впливом концепції режисера. Режисер може відмовитися від певної частини тексту – від окремих слів до цілої дії, змінювати послідовність композиційних частин драми, перерозподілити репліки між дійовими особами тощо. Єдина річ, яка за традицією заборонена в театральних колах – це додавати нові тексти, але і ця заборона порушується в тій чи іншій мірі. В такій ситуації природно виникає протиріччя між авторським і режисерським баченням, яке звичайно призводить до компромісу, проявом якого є відокремлення одного тексту від іншого, тобто розподіл його на авторський та сценічний. Зрозуміло, що сценічний текст продовжує своє існування на кожному спектаклі, створюючи разом з іншими складовими театральної постановки завжди новий драматичний твір (зважаючи на акторів, які грають ролі, глядачів, які реагують на дійство, культуру, епоху).

Процес перекладу, за класичною теорією І. Левого, ділиться на три етапи: розуміння першотвору, його інтерпретація та перевираження [1: 59]. Кожний переклад являє собою інтерпретацію оригінального тексту, яка в більшій або меншій мірі базується на властивостях оригіналу. Головна відмінність перекладеної драми полягає в тому, що основою спектаклю є

не первинний авторський твір, а його інтерпретація, яка була сформульована перекладачем. І тут ми можемо спостерігати як працює загальна для всієї перекладеної літератури схема відносин, де автор має справу з дійсністю і вільно обирає факти для свого твору, в той час як перекладач знаходиться в ідейному просторі, який обмежений інтенціями оригінального тексту. У зв'язку з цим класичний ланцюг учасників комунікації при передачі інформації про первинний текст драматичного твору розширюється і виглядає наступним чином: автор – перекладач – режисер – актор – глядач.

Отже, в результаті переплетення в тексті драматичного твору ознак, що розраховані на увагу читача або глядача, виникає, сказати б, подвійне завдання для перекладача: з одного боку, театральна практика безумовно потребує надійного текстового фундаменту, і в цьому випадку переклад має бути орієнтований на вдумливе сприйняття режисера-читача та актора-читача, що передбачає трактування культурологічних лакун, алюзій, гри слів тощо; з іншого – постановка перекладеної п'єси спрямована на одноразове, миттєве сприйняття тексту на слух, де на перший план виходить продуктивність комунікації з глядачем, що найчастіше досягається за рахунок прагматичних адаптацій, які значно трансформують оригінал. Для того, щоб подолати таку низку вимог, можна провести чіткі межі між перекладами драми для подальшої публікації та читання і перекладами, які мають на меті постановочний процес. Однак такий розподіл є доволі умовним, оскільки в основі спектаклів лежать неодноразово видані літературні переклади, постановка яких на сцені здійснюється вже в площині однієї мови без участі перекладача.

Аналіз сучасних досліджень, які присвячені перекладу драми, говорить про його багатогранність, і, ясна річ, про розмаїття наукових поглядів, які ми спробуємо розглянути в даній статті. Перш за все, слід сказати, що переклад драми вважається на сьогодні однією з найменш досліджених та вивчених напрямків художнього перекладу. Очевидним є той факт, що в центрі уваги досліджень сучасної науки про переклад знаходилась і, мабуть, знаходиться поезія, а першим поштовхом стало активне вивчення драматургії Шекспіра як вершини світової літератури і театру. В більшості випадків усі дослідження виконані в річищі компаративістики, де переклад набував форми міжлітературних взаємовідносин, і всі вони присвячені проблемам літературного сприйняття драматичних творів. Отже, можна зробити висновок, що перекладачі-дослідники ставили питання про переклад драми як літературного виду, а не про переклад драми для сцени.

Одним з перших, хто визначив призначення тексту драми для сцени як особливий напрям в перекладознавстві і дав йому своє обґрунтування, був представник чеської перекладацької школи Іржі Левий. У своїй праці «Мистецтво перекладу» (1974) він говорить про основні складові сценічного діалогу, які вимагають від перекладача надмірної уваги. За його концепцією є декілька важливих для сценічного мовлення компонентів. Перш за все, І. Левий акцентує увагу на, власне, сценічному діалозі, який є висловлюванням і особливим випадком вимовної мови [1: 178]. Він вводить такі поняття як «зручна вимовлюваність» та «зручність розуміння», які характеризують текст для сцени на рівні звуків, дикції та синтаксису. Важливим складником чеський вчений називає збереження в перекладі стилізованості мови, вбачаючи в ній одну з обов'язкових умов драматичного жанру. Він зазначає, що стилізованість репліки іноді необхідна для того, щоб передати підтекст певної сцени, а мова цієї сцени може бути надзвичайно витончена. Отже, зберегти її в перекладі важче, ніж просто передати значення окремих слів. Він також стверджує, що сценічний діалог за своєю семантичною природою складніше відтворити, оскільки «репліка», крім відношення до об'єкту висловлювання, вступає в цілий ряд подальших семантичних зв'язків» [1: 188]. Репліка на сцені може виражати не лише відношення до предметів, до драматичного положення, а й доносити різне значення для різних слухачів. Наступна складова зводиться до того, що сценічний діалог являє собою словесну дію. Тут важливим фактором є не лише їх зміст, а й те, як вони вимовляються. І. Левий підкреслює, що письмовий текст лише частково може передати фонетичні риси мови, оскільки не передає темпу, інтонацій, пауз. Сама конструкція фрази має підказати виконавцям, як її вимовляти. І, нарешті, ще одна складова – це діалог на сцені, який несе у собі «семантичну енергію», направляючи і формуючи характер решти елементів драми. Саме лексична побудова мови

дає актору необхідну енергію і мотивацію в роботі над образом і боронить (хоча б теоретично) від недолугих імпровізацій і роботи «на дотик». Відтворити мову персонажу не завжди можливо через міжмовну і міжкультурну асиметрії, адже, відомо, що в мові перекладу можуть бути відсутні адекватні відповідники сленгу, просторіччя, діалектів. Однак, увага перекладача до мовних деталей може сприяти роботі над розвитком задуму драматурга.

Всі перераховані вище особливості сценічного діалогу визначають роль перекладача як головну. Зрозуміло, що перекладач повинен перекласти і відтворити весь текст, але під час роботи над перекладом трапляються такі ключові моменти, які вимагають абсолютної точності від перекладача і, в разі відсутності мовних еквівалентів, допускають узагальнення, або й, навіть, експерименти. Отже, на думку І. Левого, важливим є принцип нерівномірної точності, з якого випливає той факт, що текст драми – не самоціль, а засіб для створення сценічних образів у взаємодії з іншими елементами спектаклю. Така взаємодія вимагає від тексту певної гнучкості і є результатом гнучкого ставлення перекладача до тексту [1: 216].

Дещо інші погляди на проблеми сценічного перекладу висловлює французький мистецтвознавець П. Паві. Він наголошує на тому, що тезис І. Левого про «зручність розуміння» і «зручну висловлюваність» на практиці несе загрозу, оскільки може призвести до примітивного розуміння сценічної дійсності, спрощення смислу, баналізації тексту. П. Паві стверджує, що сучасна постановка більше не визнає норм фонічної корекції, ясного дискурсу чи приємного ритму [3: 224]. На думку мистецтвознавця, в театрі питання перекладу виходить далеко за рамки перекладу тексту з однієї мови на іншу. Про театральний переклад він говорить як про герменевтичний акт, тобто процес конкретизацій. На першому етапі конкретизації перекладач виступає в ролі читача і драматурга водночас. Друга конкретизація виконується театральним драматургом, тобто посередником між перекладачем і режисером, який готує текст до постановки. Наступний етап – це конкретизація сценічного висловлювання, де ми спостерігаємо дотик тексту до сцени і виникає «видовищний текст». І остання «рецептивна конкретизація» полягає в сприйнятті глядачем конкретної постановки. За П. Паві, кожний етап конкретизацій є «проміжним перекладом», який або скорочує, або доповнює текст оригіналу, але разом вони перетворюють переклад на «процес пошуку тексту, його творення» [3: 223].

Очевидно, що ключовою в концепції П. Паві є ідея підпорядкування тексту перекладу постановці, сценічному втіленню, оскільки лише в цьому випадку, як гадає дослідник, він вливається в ситуацію театрального дійства. Актор може замінити текст акустичними, пластичними, мімічними прийомами, а також прийомами положення тіла. П. Паві вводить термін «verbo-corps» (слово-тіло), що означає культурно-специфічний зв'язок між тілом і словом і в основі якого лежать акторські тактики, направлені на оволодіння драматургічним текстом, такі як інтонація, фразування, тиради тощо. Сценічний переклад повинен передати цю концепцію «слова-тіла» оригіналу на мові і в культурі перекладу.

Однією з найвагоміших перекладознавчих праць 80-х років, яка присвячена темі перекладу драми, можна вважати розвідку С. Басснет-Макгайр про методи та стратегії перекладу текстів для театру. Американське перекладознавство загалом характеризується ширшим підходом до проблем перекладу. Більшість праць попередніх років виконувалися у певній, так би мовити, теоретичній ізоляції, тобто перекладачі не спиралися на досвід теоретиків та практиків перекладу в Європі. Згодом ситуація змінилася, і вже тепер американські перекладознавці все частіше враховують досвід зарубіжних теоретиків, оцінюють їх теорії, вступають з ними в дискусії. С. Басснет-Макгайр пропонує зосередитися на конкретних лінгвістичних закономірностях побудови драматичного тексту. Вона стверджує, що «сценічність може бути зашифрована лише в рамках письмового тексту, а способи її розшифрування практично безмежні в будь-якому сценарії» [4: 102]. Оскільки перекладач працює з текстом, а не з постановкою, то саме в тексті треба шукати шляхи, які породжують можливість сценічного читання і переносити їх у переклад. Також дослідниця констатує, що сценічність (performability) – це якість, яку важко визначити не лише в перекладі, а й, передусім, в драматургічному творі. С. Басснет-Макгайр твердить, що деякі драматичні твори «недовтілені», тобто, їм бракує однієї з онтологічних передумов драми –

сценічності, пристосування до перевираження літературного твору пластичними засобами. Вона вважає, що перекладач може надолужити такий брак сценічності у своєму перекладі. Ця гіпотеза видається дискусійною і потребує окремого, поглибленого вивчення.

Підводячи підсумок, згідно з природою драматичного тексту і теоретичним осмисленням перекладацької діяльності, можна сформулювати головні особливості перекладу драматичних творів. Вони, насамперед, залежать від функціональної направленості перекладеної драми. У зв'язку з цим розрізняють два напрямки перекладу драматичних текстів – переклад літературний (translation for page) і переклад сценічний (translation for stage). Для літературного перекладу драми характерні основні вимоги, яким повинен відповідати переклад будь-якого художнього тексту. Перекладач виступає в ролі єдиного інтерпретатора при передачі інформації про оригінальний драматичний текст читачеві. Драматичний текст завжди зазнає змін в процесі постановки спектаклю, що призводить до відокремлення сценічного тексту від первинного авторського. Справжні досягнення при створенні театральних шедеврів відбувалися за умови великої поваги з боку режисера-постановника до авторського слова, вміння віднайти в тексті твору мотиви суголосні з сучасністю і актуальні на сьогоднішній день, і подати їх в межах суто сценічних вимог. Перекладач драматичного твору (якщо не сам режисер, як нерідко буває у Великій Британії) має розуміти свою відповідальність як співавтора твору, і не його завдання перекроювати п'єси в залежності від конкретних театральних реалій.

Слід зауважити, що різні погляди на проблему перекладу драми демонструють різноманітні підходи і методи процесу перекладу. Міждисциплінарний характер драми обумовлений її гнучкою приналежністю чи то до літератури, чи то до театру, а також, власне, самою теорією перекладу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Левый И. Искусство перевода. – М.: Прогресс, 1974. – 397 с.
2. Некряч Т.С. Ситуативна асиметрія у перекладі драми як елемент сценічності. // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Вип. 89(1). – Кіровоград: КДПУ ім. Володимира Винниченка, 2010. – С. 78–83.
3. Пави П. Словарь театра. М.: Прогресс, 1991. – 504 с.
4. Bassnet-McGuire S. Ways through the Labyrinth. Strategies and Methods for Translating Theater Texts. // Hermans Theo (ed.) The Manipulation of Literature. Studies in Literary Translation. London: Croon Helm, 1985.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Грищенко – асистент кафедри іноземних мов економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: проблеми перекладу драматичних творів.

ОСОБЛИВОСТІ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ПІСЕНЬ В АНІМАЦІЙНИХ ФІЛЬМАХ

Тетяна ДАВИДЮК (Київ, Україна)

У статті розглядаються особливості перекладу пісень в анімаційних фільмах. Дослідження виконано на матеріалі англійського перекладу сучасного мультфільму „Заплутана історія” (2010). Наведено свідчення трансформації пісенного тексту відповідно до сюжету анімаційного фільму, що не призводить до спотворення контексту.

Ключові слова: кінодискурс, анімаційний фільм, переклад, пісня, рядок, сюжет, адаптація.

The article deals with the peculiarities of Anglo-Ukrainian song translation in animated films. This research has been made on the basis of the English translation of the modern cartoon Tangled (2010). The transformation of the song text according to the plot of the animated film which does not lead to the context distortion has been stated.

Keywords: movie discourse, animated film, translation, song, line, plot, adaptation.

Кожному народові притаманні певні специфічні характеристики, які виділяють та визначають його з-поміж усіх інших. Такими характеристиками можна вважати ті культурні цінності, які вже давно вкорінилися в душах кожного індивідуума певного соціуму, якому властиві своєрідне бачення світу, почуття гумору, певні способи поведінки, ставлення до історичних та політичних аспектів. Через ці чинники досить важко здійснювати переклад з мови оригіналу на цільову мову, зважаючи на міжкультурні відмінності між народами.

Поняття „переклад” має численні тлумачення: І.В. Корунець зазначає, що переклад є засобом збагачення національних мов, літератур та культур [4: 14]; В.Н. Комісаров визначає переклад як заміну текстового матеріалу на одній мові еквівалентним текстовим матеріалом на іншій мові [2: 43]; В.Горшкова щодо перекладу кінодискурсу зазначає, що будучи орієнтованим на надання художньо-естетичного впливу і досягнення комунікативно-прагматичного ефекту, переклад в кіно є різновидом художнього перекладу [1].

На даний момент кіноіндустрія зазнає свого розквіту, а переклад кінофільмів є одним з найпопулярніших видів перекладу. Лідером із виробництва кінопродукції є Сполучені Штати Америки, тому на ринку кіноіндустрії переважають англійськомовні анімаційні фільми, які стають об'єктами перекладу іншими мовами [5: 3]. Проте, слід зазначити, що на теренах України здійснено достатньо мало досліджень з проблем кіноперекладу.

У нашій роботі ми збираємося проаналізувати один з видів кінодискурсу – анімаційні фільми.

Загалом, треба зазначити, що переклад анімаційних фільмів має свою специфіку, яка зумовлена відразу декількома факторами. Передусім, він має одночасно ознаки письмового та усного перекладу. Дубляж фільму на вихідній мові здійснюється, як правило, за заздалегідь написаним сценарієм. Складність при цьому полягає в тому, що всі діалоги повинні зберігати стилістику усного мовлення.

На матеріалі останніх за часом анімаційних стрічок («Тачки», «Заплутана історія», «Сімейка Крудсів») чітко простежується важка робота перекладачів, які плідно попрацювали над створенням колоритного, експресивного, адаптованого для українськомовного глядача перекладу. Українська мова сама по собі мелодійна, проте, якщо підібрати вдаліше, «смачніше» слівце чи вираз, можна досягнути небаченого результату.

Проте, ми виявляємо бажання зупинитися на особливому типі перекладу, який заслуговує на чималу увагу спеціалістів, адже він є досить нелегким матеріалом для передачі на цільову мову – це переклад пісень в межах анімаційного фільму.

На сьогодні студія *Walt Disney Animation Studios* випускає чимало анімаційних фільмів, в яких простежується значна кількість пісень. Згадаємо найперші анімаційні стрічки «Білосніжка та семеро гномів», «Спляча красуня» та мультфільм 2010 року «Заплутана історія».

На основі вивчених джерел помітно, що в історії перекладу пісенного тексту в анімаційних фільмах домінують три способи їх відтворення. Перший спосіб дозволяє залишити пісню в оригінальному звучанні. Він застосовувався з самого початку виникнення жанру анімаційних фільмів, проте зараз не популярний. Другий спосіб передачі пісні в анімаційному фільмі полягає у дослівному перекладі кожного рядка. Таким чином, такий вид перекладу накладається на оригінальну звукову доріжку, що дозволяє глядачеві зрозуміти зміст, але не насолодитися піснею як такою. Третій спосіб передачі пісні, який, до речі, є найактуальнішим, становить адаптацію пісні до сюжету анімаційного фільму. При цьому слова перекладу не завжди можуть збігатися з оригіналом, проте співпадатимуть з діями персонажа, що ніяким чином не заплутає й не спотворить кінопродукту. Хоча, щоб зробити такий переклад необхідні неабиякі здібності та таланти, передусім в написанні пісень або віршів.

Як відомо, пісня – це словесно-музичний твір, призначений для співу. Основними показниками пісні як жанру лірики є: строфічна будова; повторюваність віршів строфи; розмежування заспіву та приспіву; виразна ритмізація; музичність звучання; синтаксичний паралелізм; проста синтаксична будова [3].

Щоб дотриматися усіх компонентів, від перекладача вимагається чимало зусиль та винахідливості, щоб впоратися з цим надскладним завданням.

Для аналізу ми обрали американський 3D мультфільм «Заплутана історія», створений *Walt Disney Animation Studios* за мотивами казки Братів Грімм «Рапунцель» за участі акторів Менді Мур та Захарі Лівай у головних ролях. Це 50-ий мультфільм у серії *Walt Disney Animated Classics*. В Україні прем'єра фільму відбулася 16 грудня 2010 року.

Сюжет розгортається навколо викраденої чарівної принцеси Рапунцель з довгим волоссям, яке має чарівні та омолоджувальні властивості.

Під час усього мультфільму глядачі насолоджуються не лише гарною графікою, експресивними діалогами, але й також прекрасним співом персонажів, завдяки вдалому та цікавому перекладу митців.

Ми проаналізували один текст пісні [6], яка, на нашу думку, якнайкраще слугує прикладом проблемного перекладу та має культурне забарвлення.

Текст пісні, яку ми обрали, повторюється у фільмі три рази з різними варіантами перекладу відповідно до ситуації. Це пісня *Healing incantation* – «Сяйво лий своє (зцілююче замовляння)», під час якої волосся Рапунцель починає світитися й набувати цілющої сили.

Вперше її співає Мати Готел на початку фільму до квітки, яка вже потім зцілить матір Рапунцель, віддавши дівчині свою цілющу силу. Надалі ми наводимо варіант оригіналу та варіант українського перекладу пісні:

Flower, gleam and glow Let your power shine Make the clock reverse, Bring back what once was mine What once was mine	Сяйво лий своє, Силу віддавай, Молодою знов Зроблюся я нехай, Зроблюсь нехай
--	--

Дослівний переклад цієї пісні такий:

Квітко, мерехти і світи
Нехай твоя сила сяє
Переведи стрілки годинника назад,
Поверни те, що колись було моїм,
Те, що колись було моїм.

Із сюжету випливає, що жінка звертається до квітки, тому в українському перекладі вона була опущена. Рядки пісні були повністю трансформовані, проте основного змісту не спотворено.

Далі в фільмі вже сама Рапунцель співає цю пісню для Флінта, намагаючись зцілити його рану.

Flower, gleam and glow Let your power shine Make the clock reverse, Bring back what once was mine Heal what has been hurt, Change the fate's design Save what has been lost, Bring back what once was mine What once was mine...	Сяйво лий своє, Силу віддавай Рани всі його Загояться нехай, Тіло онови, Болю відступай, Рани всі його Загояться нехай, Здоров'я дай...
--	---

Дослівний переклад цієї пісні такий:

Квітко, мерехти і світи,
Нехай твоя сила сяє.
Переведи стрілки годинника назад,
Поверни те, що колись було моїм,
Вилікуй те, що було пошкоджене,
Зміни задум долі,
Збережи те, що було втрачено,
Поверни те, що колись було моїм
Те, що колись було моїм ...

У цьому епізоді вже звучить повний варіант пісні. Як можна помітити, перші чотири рядки повторюються в оригіналі, проте в українському варіанті простежуються деякі відмінності. Оскільки Рапунцель співає для Флінта, щоб загоїти його рани, даний варіант перекладу є досить доцільним і необхідним. Рядки: *Make the clock reverse, / Bring back what once was mine* переклали як «Рани всі його / Загояться нехай», що трохи відрізняється за

змістом, проте для даного контексту не передбачає суттєвих спотворень. В українському перекладі рядка: *Heal what has been hurt* були здійснені певні уточнення з чіткою модуляцією: «Тіло онови», так само як і в наступному: *Change the fate's design* – «Болю відступай». У двох останніх рядках помітним є повторення: *Bring back what once was mine / What once was mine*, проте цим синтаксичним стилістичним засобом знехтували в українському перекладі й запропонували два різних варіанти: «Загояться нехай / Здоров'я дай».

Третій раз пісня виконується в кінці фільму, коли Флінт помирає на руках Рапунцель. У даній ситуації англійський варіант пісні повторюється, але українські перекладачі підійшли творчо й запропонували більш емоційний варіант перекладу:

Flower, gleam and glow Let your power shine Make the clock reverse, Bring back what once was mine Heal what has been hurt, Change the fate's design Save what has been lost, Bring back what once was mine What once was mine...	Сяйво лий своє, Силу віддавай, Рани всі його Загояться нехай, Тіло онови, Смерте відступай, Рани всі його Загояться нехай, Живе нехай
--	---

Отже, як можна побачити зміни відбуваються лише в шостому рядку та дев'ятому: слово «біль» замінюється на слово «смерть», що в цій ситуації більш актуально, а останній рядок взагалі повністю змінений: замість «Здоров'я дай» підкреслюється трагічність моменту та безнадійність героїні.

На основі дослідженого матеріалу можна зробити висновок, що під час перекладу пісень в анімаційних фільмах часто відбуваються трансформації слів, за яких зміст тексту не спотворюється, а навпаки, набуває експресивнішого характеру.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Горшкова, В.Е. Теоретические основы процессоориентированного подхода к переводу кинодиалога : на материале современного французского кино [Электронный ресурс] / В.Е. Горшкова. – Иркутск, 2006. – 367 с. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/teoreticheskie-osnovy-protsessoorientirovannogo-podkhoda-k-perevodu-kinodialoga-na-materiale>.
2. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение / В.Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2002. – 424 с.
3. Комовская Н.К. Песня//Литературная энциклопедия [Электронный ресурс] / Н.К. Комовская, В.Ч. Чичеров – М.: редакция «Литературной энциклопедии», 1929–1939. – Т. 11. – 824 с.
4. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : Підручник / І.В. Корунець. – Вінниця : Нова Книга, 2001 – 448 с.
5. Мельник А.П. Лінгвокультурні особливості перекладу сучасних анімаційних фільмів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 „Перекладознавство” / А.П. Мельник. – К., 2011. – 16 с.
6. Переводы песен из саундтреков [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.soundtrack.lyrsense.com/tangled>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Давидюк – студентка IV курсу факультету перекладачів Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: проблеми перекладу кінодискурсу, лінгвостилістичні особливості перекладу назв кінофільмів.

ВІДТВОРЕННЯ ПОРІВНЯННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ Ч. ДІКЕНЗА «ПРИГОДИ ОЛІВЕРА ТВІСТА»

Іван ДЕЙНЕКО (Київ, Україна)

Статтю присвячено питанню відтворення в перекладі порівняння як невід'ємної частини образно-стилістичної системи письменника. Класифіковано прийоми, що зустрічаються в порівняннях.

Зіставлено приклади з тексту роману Ч. Дікенза «Пригоди Олівера Твіста» і його перекладу українською мовою 1987 р.

Ключові слова: художній переклад, художній образ, порівняння, персоніфікуюче порівняння, деперсоніфікуюче порівняння, алітерація, повторення, Ч. Дікенз.

The article deals with the rendering of simile in translation as of integral part of imagery and style system created by a writer. Various simile techniques and transformations are classified. The examples taken from Charles Dickens' novel "Oliver Twist" and its 1987 Ukrainian translation are contrasted.

Keywords: artistic translation, imagery, simile, humanisation of simile, dehumanization of simile, alliteration, repetition, Charles Dickens.

У романах Ч. Дікенза широко застосовуються художні засоби. Для його творчості характерним є опис людини, а саме її зовнішності та характеру, тварини і навіть речей з використанням деталей, сповнених символізму, що сприяють створенню в уяві читача графічного образу.

У тексті роману Ч. Дікенза «Пригоди Олівера Твіста» С. Томіта знаходить 210 випадків використання метафори і 219 – порівняння [7: 1]. Найчастіше мова йде про представлення образу людини через її порівняння з твариною або річчю. Таким чином, статистично встановлено, що художні засоби відіграють дуже важливу роль у завданні реалізації задуму автора.

Наше дослідження має на меті встановити, чи в українському перекладі роману Ч. Дікенза «Пригоди Олівера Твіста» 1987 р., виконаному М. Пінчевським, Г. Пінчевською-Чекаль і О. Терехом [1], відтворені всі порівняння, введені автором в оригінальному тексті. Для досягнення мети ми зіставляємо уривки тексту оригіналу, що містять порівняння, з відповідними уривками тексту перекладу.

Для уникнення суперечностей запропонуємо визначення *порівняння*, подане К. Вейлз у «Словнику стилістики» [8: 358]: троп, який полягає в описовому або ж образному поясненні одного предмета через інший, зазвичай, подібний до нього, за допомогою єднальних сполучників: *як, мов, немов, наче, ніби* та ін. (англ. *like, as, as if*). У цілому, таке визначення є загальноприйнятим та зустрічається також в україномовних джерелах [2].

Особливе місце в образно-художній системі Ч. Дікенза займає використання *персоніфікуючого (олюднюючого) порівняння (humanisation of simile; термін за С. Томітою та Дж. Бруком [3: 35])*. Мова йде про надання тваринам і предметам рис людей. У тексті роману Ч. Дікенз використовує вказану техніку шість разів. Наведемо приклади:

The dog growled again; and licking his lips, eyed Oliver as if he were anxious to attach himself to his windpipe without delay. 'He's as willing as a Christian, strike me blind if he isn't!' said Sikes, regarding the animal with a kind of grim and ferocious approval.

Пес знову загарчав і облизався, дивлячись на хлопця так, наче ладен був і без приводу вчепитися йому в горлянку. – Щоб мені очі повилазили, а він таки схопить, і не гірше від нашого брата християнина! – мовив Сайкс, дивлячись на собаку з похмурим, злостивим задоволенням.

Як бачимо, собака порівнюється з християнином. На жаль, у перекладі у другому реченні було втрачено формальну конструкцію порівняння.

Oliver sat huddled together, in a corner of the cart; bewildered with alarm and apprehension; and figuring strange objects in the gaunt trees, whose branches waved grimly to and fro, as if in some fantastic joy at the desolation of the scene.

Олівер сидів, скулившись, у куточку воза: тривожні передчуття гнітили його, і в кронах покручених дерев йому ввижались обриси страшних потвор, що зловісно погойдували руками-гілляками, немов радіючи цій моторошній ночі.

Гілля дерев приписується почуття радості. Слід поглибити розуміння цього образу: це дитяча уява Олівера Твіста приписує темним постатям дерев риси людей. У перекладі створений образ додатково підсилено: *руки-гілляки*.

'For a coffin first, and a porochial funeral afterwards,' replied Mr. Bumble, fastening the strap of the leathern pocket-book: which, like himself, was very corpulent.

– На труну й на похорон коштом парафії, – відповів містер Бамбл, застібаючи ремінець свого записника, такого ж грубезного, як і він сам.

Містер Бамбл користується записником, що пасує йому: *грубезність, товщина* – їхня спільна риса.

Деперсоніфікуючі порівняння мають ширше використання в романі, їх у тексті налічується 18. Згідно з дослідженням Дж. Кінкейда [6: 168], Ч. Дікенз найчастіше порівнює

образи добрих людей з лагідними домашніми тваринами, а поганих – з небезпечними хижаками або ж речами. Троп частіше використовується для створення негативних образів, аніж позитивних. Певною мірою це можна пояснити тим, що світ у романі представлено з дитячої точки зору Олівера Твіста. Найбільш характерні приклади вживання вказаного тропу пов'язані з уподібненням хитрих і огидних персонажів до в'юна або плазуна:

And here, Noah writhed and twisted his body into an extensive variety of eel-like positions; thereby giving Mr. Bumble to understand that, from the violent and sanguinary onset of Oliver Twist, he had sustained severe internal injury and damage, from which he was at that moment suffering the acutest torture.

Тут Ной почав корчитись і звиватись, **мов в'юн**, тим самим даючи зрозуміти, що звірячий напад Олівера заподіяв йому тяжкі внутрішні ушкодження, які завдають нестерпного болю й страждань.

As he glided stealthily along, creeping beneath the shelter of the walls and doorways, the hideous old man seemed like some loathsome reptile, engendered in the slime and darkness through which he moved: crawling forth, by night, in search of some rich offal for a meal.

Скрадаючись ніби поповзом під стінами будників, цей гидкий дідуган здався потворним **плазуном**, породженням темрявою і тванню, який виліз уночі пожитись яким-небудь падлом.

Обидва порівняння підпадають під пояснення гри дитячої уяви Олівера Твіста, як було вказано вище.

Деперсоніфікуюче порівняння використовується для представлення Розі Мейлі як надприродної істоти:

'A creature,' continued the young man, passionately, 'a creature as fair and innocent of guile as one of God's own angels, fluttered between life and death.

– Душа істоти прекрасної і чистої, **як** ангел божий, тріпотіла між життям і смертю, – палко провадив Гаррі.

Наведемо ще один приклад деперсоніфікуючого порівняння – трансформації людини в предмет, що стається з негативними персонажами:

The address was solemn and impressive; the sentence fearful to hear. But he stood, like a marble figure, without the motion of a nerve.

Звернена до нього промова була урочиста і грізна; вирок страшно було слухати. Але він стояв, **як мармурова статуя**, і в нього не здригнулася ні одна жилка.

Інколи формальна конструкція порівняння може бути відсутня, а саме порівняння стосується лише певної деталі образу:

She was, indeed; for, when candles were brought, they saw that in the very short time which had elapsed since their return home, the hue of her countenance had changed to a marble whiteness.

Це підтвердилося, коли принесли свічки. Місіс Мейлі й Олівер побачили, що за той короткий час, відколи вони повернулися з прогулянки, лице дівчини стало **мармурово-білим**.

Деперсоніфікуюче порівняння може лежати в основі трансформації образу людини в абстрактне поняття:

Another minute, and it was suffused with a crimson flush: and a heavy wildness came over the soft blue eye. Again this disappeared, like the shadow thrown by a passing cloud; and she was once more deadly pale.

Ще хвилина – і щоки її спалахнули жаром, лагідні блакитні очі потьмарила нестямя. І так само швидко, **мов тінь** від набіглої хмаринки, рум'янець зник і вона знову смертельно зблідла.

Підсумовуючи питання частотності використання деперсоніфікуючого порівня в тексті роману Ч. Дікенза «Пригоди Олівера Твіста», зазначимо, що Олівер Твіст порівнюється з тваринами (свиня – pig, ягня – lamb), птахом (bird), вітром (wind), шестипенсовою монетою (sixpence). Одразу два персонажі порівнюються з собакою (dog) – Містер Бамбл і Ненсі. Негативний персонаж Фейгіна уподібнено до плазуна (reptile), вовка (wolf), звіра (beast), привида (ghost), мармуру (marble). Інший негідник, Сайкс, схожий на пацюка (rat). Усі ці приклади використання порівняння точно відтворено в українському перекладі.

Окрім прийому застосування персоніфікації та деперсоніфікації, Ч. Дікенз вдається до алітерації в порівнянні:

*'Dear heart alive! If we had known he would have asked for you, we would have put you a clean collar on, and made you **as smart as sixpence!**'*

Боже, боже! Якби я знала, що він тебе покличе, то наділа б тобі чистенького комірця, і ти б у нас був, як лялечка!

*'A many, many, beautiful corpses she laid out, **as nice and neat as waxwork.** My old eyes have seen them – eye, and these old hands touched them too; for I have helped her, scores of times.'*

– А як уміла покійника обмити-вирядити! Скільки їх пройшло через її руки – і всі гарнесенькі, чепурненькі, мов воскові лялечки. Я ж їх усіх своїми очима бачила, своїми пальцями торкалася, бо допомагала їй безліч разів.

На жаль, збереги алітерацію в перекладі прозового твору неймовірно складно, та це і не є першочерговим завданням перекладача, адже необхідність відтворення алітерації в перекладі більш характерна для перекладу поезії.

У тексті роману «Пригоди Олівера Твіста» зустрічаємо порівняння, що підсилені прийомом повторення:

*'Well, it is strange that I who gave birth to her, and was a woman then, should be alive and merry now, and she lying there: so cold and stiff! Lord, Lord! – to think of it; it's **as good as a play – as good as a play!**'*

*Хіба не дивно: я, її мати, весела й здорова, а вона лежить отам холодна, залякла! Боже, боже! Подумати тільки! **Сміх, та й годі! Сміх, та й годі!***

*If you want revenge on those that treat you **like a dog--like a dog!** Worse than his dog, for he humours him sometimes – come to me. I say, come to me. He is the mere hound of a day, but you know me of old, Nance.'*

Якщо ти захочеш помститись тим, хто поводитьсь з тобою, як із собакою – та де там! Гірше, ніж із собакою, бо його він часом пестить, – то приходь до мене. З цим негідником ти живеш без року тиждень, а мене знаєш від давніх-давен.

Окремо стоять порівняння, що входять до складу усталених виразів і приказок:

*'Did he come quiet?' inquired Sikes. **'Like a lamb,'** rejoined Nancy.*

*– Слухняно йшов? – поцікавився Сайкс. – **Мов ягня,** – відповіла Ненсі.*

*'It's **as dark as the grave,**' said the man, groping forward a few steps.*

*– Тут **темно, як у домовині,** – мовив незнайомец, ступивши навмання кілька кроків уперед.*

Наведені приклади вказують на те, що перекладачу вдалося передати вказані конструкції українською мовою із збереженням як змісту, так і форми попри те, що їхнє відтворення зазвичай викликає значні труднощі.

Образи, створені Ч. Дікензом у романі «Пригоди Олівера Твіста», вражають своєю розмаїтістю. Так само багатоманітними є прийоми, застосовані в межах тропу порівняння: персоніфікація, деперсоніфікація, алітерація, повторення. В українському перекладі роману Ч. Дікенза «Пригоди Олівера Твіста» 1987 р. М. Пінчевського, Г. Пінчевської-Чекаль і О. Тереха значну увагу приділено не лише відтворенню змісту тексту в цілому, а й формі кожної деталі. Таким чином, у тексті перекладу можна простежити майже всі конструкції порівняння, закладені автором, що сприяє формуванню цілісних художніх образів. Подальші розвідки мають бути спрямовані на дослідження інших компонентів образно-художньої системи Ч. Дікенза у зіставленні всіх перекладів українською мовою роману «Пригоди Олівера Твіста».

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Дікенс Ч. Пригоди Олівера Твіста : роман / Чарлз Дікенс ; переклад. М. Пінчевський, Г. Пінчевська-Чекаль, О. Терех. – К. : Дніпро, 1987. – 423 с.
2. Літературознавчий словник-довідник за редакцією Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.
3. Brook, G. L. The Language of Dickens / George Leslie Brook. – London : Andre Deutsch, 1970. – 270 p.
4. Dickens, C. Oliver Twist / Charles Dickens. – London : Richard Bentley. – Vol. 1. – 1838. – 331 p. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://openlibrary.org/books/OL14032267M/Oliver_Twist ; <http://www.gutenberg.org/ebooks/730>

5. Dickens, C. *Oliver Twist* / Charles Dickens. – Philadelphia : Lea & Blanchard. – 1839. – 212 p. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://archive.org/stream/olivertwist00dickrich#page/n29/mode/2up>
6. Kincaid, J. R. *Dickens and the Rhetoric of Laughter* / James R. Kincaid. – Oxford : Clarendon Press, 1971. – 264 p.
7. Tomita, S. *Similes in Oliver Twist: Humanisation and Dehumanisation* / Saoko Tomita. – Електронний ресурс – Режим доступу : <http://www.dickens.jp/archive/archive.html>
8. Wales, K. *A Dictionary of Stylistics* / Katie Wales. – Harlow : Pearson Education Limited , 2001. – 429 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Іван Дейнеко – аспірант кафедри англійської філології і перекладу Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: художній переклад, переклади Ч. Дікенза українською мовою, творча спадщина перекладача О. Тереха.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ОПИСІВ ПРИРОДИ В ТРИЛОГІЇ ДЖ. ГОЛЗВОРЗІ «САГА ПРО ФОРСАЙТІВ»

Ірина ДЕЙНЕКО (Київ, Україна)

Статтю присвячено розгляду проблеми відтворення авторського стилю в художньому перекладі. Дослідження виконано на матеріалі українського перекладу трилогії «Сага про Форсайтів» Дж. Голзворзі. Проаналізовано особливості перекладу пейзажів та описів природи з точки зору порівняння стилю письменника та перекладача.

Ключові слова: стиль автора, стиль перекладача, опис природи, Дж. Голзворзі, художній переклад, достовірний переклад, стилістичні особливості.

The article deals with the issues of the author's style rendered in translation of belles-letters. We conduct our research on the basis of Ukrainian translation of J. Galsworthy's trilogy "The Forsyte Saga". The comparison of the author's and translator's style is provided through the characteristics of nature scenes translation.

Keywords: author's style, translator's style, nature scene description, J. Galsworthy, artistic translation, adequate translation, stylistic features.

Переклад включає в себе набагато більше, ніж просто вправне відтворення художнього письма, він містить у собі художньо обумовлений елемент суб'єктивності, він доповнює функції тексту на мисленневому, міжособистісному та текстовому рівні.

Багато дослідників відмічають, що дуже великого значення у творі надається поняттю природи [1; 2]. Перш за все, однією з природних сил, що протиставляються форсайтизму, є любов, почуття, яке не можна занести в бухгалтерські книги, яке є незрозумілим і чужим для Форсайтів, які визнають лише факти та цифри. Часто підкреслюють, що для Дж. Голзворзі природа в жодному разі не є всього лиш байдужим спостерігачем, це частина всесвіту, що протистоїть черствості та нелюдськості світу власників. Дж. Голзворзі переконаний, що і саме суспільство Форсайтів, і їхні моральні та етичні орієнтири є неприродними, вони суперечать природі і життю в цілому, а отже і приречені на загибель.

У нашій статті ми ставимо за мету розглянути особливості стилю О. Тереха як перекладача на матеріалі перекладів описів природи та пейзажів, проаналізувати спектр мовних засобів та способи їх передачі у перекладі.

У Дж. Голзворзі «життя» та «природа» протиставляються «системі», застарілим традиціям та переконанням. Голзворзі-художник завжди надавав особливого значення зображенню унікальних картин природи у своїх творах. Йому вдавалося побачити та зобразити найтонші відтінки пейзажу, вплести їх у основу роману, підпорядковуючи побачене та почуте головній ідеї твору, що вказує на майстерність автора як письменника-пейзажиста.

Описи пейзажів у Дж. Голзворзі в його повісті про Форсайтів є складними за своїми функціями, багатими за структурою та тропами, різноманітними за емоційним забарвленням. Українська дослідниця Н. І. Романишин підрахувала, що лише в першій частині трилогії (роман «Власник») налічується 98 сцен [2: 226], у яких описуються пейзажі та природа. Характерним є і те, що основні події роману тісно пов'язані з чотирма порами року. Можна назвати особливістю художнього стилю автора те, що описи пейзажів протягом кожної пори року нерозривно пов'язані з основними подіями, настроєм героїв, мінливими емоціями та характерами. У романі природа часто слугує для підкреслення чуттєво-

естетичного спрямування всього твору. Твір демонструє талант автора перетворити образ природи на якусь суспільну подію чи психологічне переживання шляхом часткового чи повного паралелізму.

*Love is no hot-house flower, but a wild plant, born of a wet night, born of an hour of sunshine; sprung from wild seed, blown along the road by a wild wind. A wild plant that, when it **blooms** by chance within the hedge of our gardens, we call a flower; and when it blooms outside we call a weed; but, flower or weed, whose scent and colour **are** always, wild!* Переклад: Кохання не теплична квітка, а дика рослина, породжена дощовою ніччю, породжена сонячною годиною з дикого сім'я, що його дикий вітер заніс край дороги. Коли ця дика рослина випадково **зацвіте** в нашому саду, ми називаємо її квіткою, а коли вона зацвіте за огорожею, ми називаємо її бур'яном; та хоч яку їй дати назву, її пахощі й барви завжди **будуть** дикі!

Як бачимо, переклад є майже дослівним, найбільша відмінність – у вживанні граматичного часу: в той час як в оригіналі спостерігаємо простий теперішній час, перекладач обрав простий майбутній час для передачі цього уривку українською мовою. На даний момент можемо лише спекулювати, чи вживання майбутнього часу здалось більш доцільним автору перекладу, чи зумовлене граматичними особливостями англійської мови, коли в умовних реченнях, а саме такі представлені в аналізованому уривку, теперішній час вживається у значенні майбутнього. Оскільки в українській граматичній системі подібного явища не існує, то це й могло бути приводом для перекладача використати майбутній час.

Порівняння кохання з квіткою у цій понадфразовій єдності відіграє провідну роль у створенні образу любові, а також у підкресленні соціальної сутності цього явища. Як ми вже зазначали вище, образ природи в найрізноманітніших її проявах є надзвичайно важливим для розкриття задуму автора, і саме тому перекладач, який має змогу обирати спосіб перекладу, щось додавати для більшої експресії, або ж навпаки, оминати своєю увагою певні деталі, передає цей образ повністю як і в оригіналі, майже слово-в-слово, точно, повно, достовірно. Крім того, порівняння кохання з дикою квіткою є таким же промовистим для носіїв культури перекладача, як і для культури автора, що й пояснює обраний метод перекладу.

Узагалі, образ природи в повісті про Форсайтів постає різнобарвним та багатограним, через нього розкриваються людські тасмниці, і людина постає над буденністю. У трилогії природа – одна з частин всесвіту, що протиставляється нелюдській сутності власності. Суспільство Форсайтів, його етичні настанови та підвалини зображуються як такі, що суперечать природі та життю, а отже приречені на занепад.

*The dew fell and the flowers closed; cattle grazed on in the river meadows, feeling with their tongues for the grass they could not see; and the sheep **on the Downs** lay quiet as stones. Pheasants in the tall trees of the Pangbourne woods, larks on their grassy nests above **the gravel-pit at Wansdon**, swallows in the eaves at Robin Hill, and **the sparrows of Mayfair**, all made a dreamless night of it, **soothed by the lack of wind.*** Переклад: Впала роса, і квіти згорнулися; на лузі біля річки паслися корови, намацуючи язиком невидиму траву; і вівці лежали **на крейдяних пагорбах** непорушно, наче каміння. Фазани на високих деревах у пенгборнських лісах, жайворонки в своїх трав'яних гніздах біля **уонсдонських кар'єрів**, ластівки під дахом у Робін-Гілі й **лондонські горобці** – всі спали спокійно, без сновидінь, у **лагідній тиші**. У цьому уривку можемо бачити опис тихої лагідної ночі та тварин, що мирно сплять. Автор майстерно поєднав опис природи з життям сім'ї Форсайтів, адже названі місцевості пов'язані з побутом родини – місця, де вони проживають, працюють або просто навідуються. Характерно те, що перекладач, замість того, щоб просто передати географічні назви у транскрипції, вдається до інших методів їх введення в текст: деякі експлікує: «**on the Downs**» – «**на крейдяних пагорбах**», деякі іменники переводить у прикметники: – «**the gravel-pit at Wansdon**» – «**уонсдонські кар'єри**», а деякі назви взагалі опускаються й замінюються на інші: «**the sparrows of Mayfair**» – «**лондонські горобці**». Такий вибір перекладача можна пояснити з наступних позицій: по-перше, якби всі географічні назви були приведені з великої букви, це б надмірно перевантажило б уривок і зробило б його надто складним для сприйняття українського читача; по-друге, деякі назви викликають асоціації в англійських читачів, але зовсім не є промовистими для українських, і тому перекладач дуже вдало

пояснює, що поблизу Даунз знаходяться крейдянні пагорби, і тому порівняння непорушних овець з камінням розкривається по-новому.

Наведемо ще один приклад: *But from him, thus slumbering, his jealous Forsyte spirit travelled **far**, into God-knows-what jungle of fancies; with **those two** young **people**, to see what they were doing down there in the copse – in the copse where the spring **was running riot** with the scent of sap and **bursting buds**, the song of birds **innumerable**, a carpet of bluebells and sweet growing things, and the sun **caught like gold** in the tops of the trees; to see what they were doing, walking along there so close together on the path that was too narrow; walking along there so close that they **were always touching**; to watch Irene's eyes, like **dark thieves**, stealing the heart out of the spring. And a great unseen chaperon, his spirit was there, stopping with them to look at the little furry corpse of a mole, not dead an hour, with his mushroom-and-silver coat untouched by the rain or dew; watching over Irene's bent head, and the soft look of her pitying eyes; and over that young man's head, **gazing** at her so hard, so strangely. ...Climbing it with them, over, and on to the very edge of the copse, whence there stretched an undiscovered country, from far away in which came the sounds, '**Cuckoo-cuckoo!**'*

Переклад: Та хоч Свізін і дрімав, проте його ревнивий форсайтівський дух полинув у **таємничі** нетрі бозна-яких фантазій, він полинув за молодю **парою**, подивитися, що робить вона в гайку, – в тому гайку, де **буяла** весна, де пахло свіжим соком рослин і розпуклими бруньками, де виспівували **сотні** пташок, де килимом прослалися дзвіночки та духмяні трави і сонце **золотило** верхівки дерев, – подивитися, що там роблять **ті двоє**, як вони простують поряд вузькою стежкою, простують поряд так близько, що **раз по раз торкаються** одне одного; подивитися, як **темні очі** Айріні, мов злодії, закрадаються в серце весни. Дух його, великий невидимий наглядч, линув слідом невідступно, спиняючись разом із ними подивитися на пухнастий трупик крота, що загинув хіба лиш годину тому, – його сріблясто-коричневе хутро не покроплене ні дощем, ні росю; подивитись на похилу голову Айріні, ніжний вираз жалю в її очах і на обличчя того молодика, що **не відриває** від неї такого пильного, такого дивного **погляду**. ...Разом з ними він переліз через стовбур і виїшов на узлісся, де починалися невідомі землі й удаліні **кувала зозуля**.

Наведений уривок є одним з тих, де проявляється майстерність та беззаперечний талант Дж. Голзворзі в його увазі до деталі, в його вмінні дуже тонко та органічно переплести опис краєвиду та дійових осіб, їх думок, відчуттів, глибин характеру. Заслугує на увагу й точка зору, з якої ведеться оповідь – дух Свізіна, який, хоча і задрімав, однак самою своєю присутністю ніби продовжує стежити за молодими людьми. Вражає також паралелізм конструкцій, що поєднує та зв'язує між собою речення в уривку. При ретельному порівнянні текстів оригіналу та перекладу ми знову можемо спостерігати, що переклад виконано дуже точно, майже дослівно. Будь-які зміни лексико-граматичних конструкцій зумовлені переважно відмінностями між англійською (мова оригіналу) та українською (мова перекладу), і є, по суті, незначними та малопомітними для загальної картини тексту – у нашому прикладі виділено жирним. Деякі зміни конотацій є неминучими – так якщо в оригіналі маємо «*the spring was running riot*» та «*bursting buds*», що натякає на буйство весни, шаленство, навіть повстання – проти соціальних та моральних імперативів форсайтівського суспільства? – то в перекладі це вже сприймається по іншому: «де **буяла** весна», та «**розпуклі бруньки**» не справляють такого враження воєнних дій та нестримності, як в оригіналі. Переклад повторів не завжди подається однакоим чином. Так у тексті ми двічі бачимо одну й ту ж фразу: «*to see what they were doing*», яку О. Терех передає хоча й синонімічно, але по-різному: «*подивитися, що робить вона в гайку*» та «*подивитися, що там роблять ті двоє*». Крім того, в оригіналі та перекладі знову спостерігається використання різних граматичних часів: минулий тривалий в оригіналі («*what they were doing*», «*they were always touching*») на противагу теперішньому часу в перекладі («*що там роблять ті двоє*», «*раз по раз торкаються одне одного*»). Такий вибір перекладача може бути зумовлений тим, що в українській мові немає таких чітко визначених правил щодо вживання граматичних часів та їх узгодження, як в англійській, де оповідь ведеться виключно в минулому часі. Крім того, використання теперішнього часу ніби робить персонажів ближчими до читачів, які можуть разом з духом сплячого Свізіна спостерігати за молодими людьми.

Після порівняльного аналізу наведених прикладів опису природи в оригіналі та українському перекладі можемо зробити висновки про деякі елементи стилю О. Тереха як перекладача. Можна бачити, що йому притаманна точність, описи перекладено дуже повно, максимально близько до тексту, без додавання власних ідей, прикрашання чи опущення деталей. Легкі штрихи експлікації та низка необхідних адаптацій вписуються в загальний стиль перекладу і роблять його легшим для сприйняття читачами. Така майстерна робота з текстом оригіналу та перекладу вказує на те, що перекладач дуже тонко розумів задум автора, особливості його стилю, важливість кожної сцени для сприйняття твору в цілому. О. Тереху вдалося відтворити особливості індивідуального стилю Дж. Голзворзі, при цьому, як бачимо, текст українського перекладу трилогії «Сага про Форсайтів» має на собі яскравий відбиток індивідуального стилю перекладача, що не конфліктує зі стилем автора оригіналу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Федосеева Д. Роман Голсуорси “Собственник” и его художественный стиль : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Д. Федосеева. – Ленинград, 1958. – 22 с.
2. Romanushyn N. I. Nature in John Galsworthy’s Novel “The Forsyte Saga”. An Attempt of Frame Analysis / N. I. Romanushyn // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009. – № 5. – С. 283–285.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Дейнеко – аспірантка кафедри англійської філології і перекладу Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: художній переклад, переклади Дж. Голзворзі українською мовою, творча спадщина перекладача О. Тереха, індивідуальний стиль перекладача.

ВІДТВОРЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РИМУВАННЯ ШЕКСПІРОВОЇ ДРАМИ “THE TRAGEDY OF KING RICHARD II” В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ВАЛЕНТИНА СТРУТИНСЬКОГО

Наталія ДЬОМОВА (Львів, Україна)

У статті розглянено основні підходи до тлумачення рими, проаналізовано функції рими в Шекспіровій хроніці «The Tragedy of King Richard II», а також досліджено особливості відтворення рими та її функцій в українському перекладі Валентина Григоровича Струтинського.

Ключові слова: рима, семантична / естетична / сигнальна / ритмічна / строфотворча функція.

This article discusses the main approaches to rhyme definition and provides the analysis of the main functions that rhyme has in the Shakespeare’s chronicle “The Tragedy of King Richard II”. The peculiarities of rhyme reproduction and rendering functions of rhyme found in the drama “The Tragedy of King Richard II” in the Ukrainian translation by V. H. Strutyns’kyi are analysed.

Keywords: rhyme, semantic / aesthetic / signal / rhythmical / stanza-creational function.

Вперше хроніка «The Tragedy of King Richard II» зафіксована в реєстрі Палати торговців 1597 року, а на підставі знайденого Е. К. Чемберсом листа-запрошення на домашній спектакль «Річард II», що мав відбутися 9 грудня 1595 року, драму датують 1594/1595 pp. [5].

Таким чином, разом із дещо ранішим «Річардом III» та «Ромео та Джульєттою», також датованою 1594/95 pp., п’єса належить до найперших друкованих Шекспірових творів. Про це свідчить і, наприклад, сцена прощання короля Річарда із дружиною (рядки 93-102 сцени 1, V-ої дії), в якій знаходимо елементи, присутні також в першому діалозі Ромео та Джульєтти: два поцілунки як символ «обміну» та «віддавання назад» (в першому випадку серця, а в другому – гріха).

На загал, діалог із «Ромео та Джульєтти» здається ситуативно видозміненою, символічно та версифікаційно вдосконаленою версією прощання короля та королеви із хроніки «The Tragedy of King Richard II», на основі чого автор статті припускає, що хроніка (або, принаймні, розглянута сцена) могла виникнути дещо раніше¹.

Наступного ж року після першого видання «The Tragedy of King Richard II» видали ще двічі (Q2 та Q3 у 1598 p.) і по одному разу – в 1608 (Q4) і в 1615 (Q5) pp. Текст драми в «Першому фоліо» 1623 p. заснований на підправленому примірнику Quarto 1615 p. – зокрема, виправлено сцену зречення престолу (сцена 1, IV-ої дії) і додано ремарки. У академічному

виданні В. Шекспіра, створеному Кембриджським університетом, найавторитетнішим текстом вважається Q1, за винятком вже згаданої сцени зречення, яка найкраще представлена у «Першому фоліо» [11: 393].

KING RICHARD Come, come, in wooing sorrow let's be brief, Since, wedding it, there is such length in grief. <u>One kiss shall stop our mouths, and dumbly part:</u> <u>Thus give I mine, and thus take I thy heart.</u> [They kiss.]	a	ROMEO Have not saints lips, and holy palmers too?	a
QUEEN <u>Give me mine own again:</u> 'twere no good part To take on me to keep and kill thy heart. [They kiss again.] <u>So, now I have mine own again,</u> be gone.	a	JULIET Ay, pilgrim, lips that they must use in prayer.	b
That I may strive to kill it with a groan.	b	ROMEO O, then, dear saint, <u>let lips do what hands do:</u> They pray, grant thou, lest faith turn to despair.	a
KING RICHARD We make woe wanton with this fond delay: Once more, adieu; the rest let sorrow say.	b	JULIET Saints do not move, though grant for prayers' sake.	b
	b	ROMEO Then move not, while my prayer's effect I take.	c
	c	<u>Thus from my lips, by yours, my sin is purged.</u>	d
	c	JULIET <u>Then have my lips the sin that they have took.</u>	e
	d	ROMEO Sin from thy lips? O trespass sweetly urged!	d
	d	<u>Give me my sin again.</u>	
		JULIET You kiss by the book.	e

Перший і, водночас, єдиний український переклад цієї драми належить майстру літературного поетичного та прозового перекладу, Валентину Григоровичу Струтинському (1924 – 2008). Він перекладав переважно із польської, чеської та словацької літератур. В його перекладах вийшли твори Ю. Словацького, М. Конопницької, А. Міцкевича, Ц. Норвіда, Ю. Тувіма, Я. Неруди, В. Шульца, В. Незвала, К. Чапека, Я. Купали, В. Дубовки, А. Лахуті, М. Рахімі, А. Шукухі, М. Фархата, А. Ісаакяна, С. Вургуня, Я. Райніса, М. Гафурі, Е. Ожешко, Ю. Крашевського, С. Жеромського, М. Майерової, І. Марека та ін. [1: 2].

Шекспірівська драма «The Tragedy of King Richard II» – єдиний відомий нам переклад Валентина Струтинського, виконаний із англійської мови. Втім, варто зазначити, що це – не перший Шекспіровий твір, із яким працював перекладач: у 1958 році в Києві опублікували комедію «Дванадцята ніч, або як вам подобається» в перекладі Максима Рильського за редакцією саме Валентина Струтинського [6]. Переклад хроніки «The Tragedy of King Richard II» вийшов значно пізніше. Вперше його опублікували в третьому томі видання «Вільям Шекспір. Твори в шести томах» [7] (1985 р., видавництво «Дніпро», післямова Д. С. Наливайка) [5: 539]. Цей переклад Валентина Струтинського довший за оригінал на 102 рядки, що не могло не позначитися негативно на лаконічності висловлювань персонажів, напруженості дії та ритміці. Певні огріхи спричинені недостатною уважністю перекладача та редакторів, наприклад, рядки 31-32 сцени 1, III-ої дії, в українському перекладі приписані Болінгброку, хоча насправді належать Буші; у перших рядках сцени 2, III-ої дії, частина Річардової репліки («від радості я плачу») чомусь з'являється і в попередніх словах Омерля.

Важливою особливістю драми «The Tragedy of King Richard II» є повна відсутність прозових частин, хоча, варто зауважити, що кілька рядків (наприклад, рядок 107 сцени 5, V-ої дії [15: 468]) ритмічно ближчі до прози, ніж до характерного решті п'єси десятистопного ямба верлібру:

KING RICHARD. How now! What means death in this rude assault? <u>Villain, thy own hand yields thy death's instrument.</u> Go thou and fill another room in hell.	l	l	U	u	l	u	u	l	u	l	u
	l	u	L	l	l	l	u	l	l	u	u
	u	l	U	l	u	l	u	l	u	l	

Така виключно «віршова» форма драми додатково підкреслюється поширеним римуванням.

Ігор Качуровський, розглянувши традиційні загально-європейські визначення рими, що часто не розрізняють риму, асонанс та дисонанс, а також російсько-радянські визначення, де під римою переважно розуміють кінцеву риму (по суті, її різновид) [2: 29-39], пропонує таке визначення рими: «застосування в певній естетичній, мнемотехнічній, ритмічній, магичній, строкотворчій, жанровизначальній чи гумористично-розваговій функції гомоіотелевтону

(гомоеотелевтону за іншим написанням), себто однакового (чи близькоподібного) звучання закінчень суміжних або розташованих на устійненій віддалі двох або кількох слів» [2: 39].

Як бачимо, таке визначення охоплює не лише римування у закінченні рядків, а і внутрішню риму також, при чому особливо наголошуючи на різноманітності функцій рими.

Подібне визначення знаходимо в літературознавчому словнику-довіднику, де рима тлумачиться як «суголосся закінчень у суміжних та близькорозташованих словах, які можуть бути на місці клаузул або перебувати в середині віршового рядка» [4: 592]. Функції рими згадані майже дослівно за І. Качуровським, за єдиним винятком – гумористично-розвагову функцію замінено на смислову: «Р. (рима – Н. Д.) також виповнюється важливим смисловим навантаженням, поглиблюючи основний зміст поетичного твору» [4: 593].

У англломовному «Словнику стилістичних термінів» риму тлумачать як «фонетичне відлуння у вірші: точніше, фонемічний збіг – *пер. Н. Д.*» [12: 346], зосереджуючись більше на різниці між видами рими (кінцева, внутрішня, зорова і т. д.), а не на функціях, що рима може виконувати. Можливу причину такої неухважності до опису функцій рими знаходимо в поясненні наприкінці словникової статті, де відмічено, що зараз рима рідко зустрічається поза пісенною лірикою та віршованими рекламними слоганами [12: 347]. А отже, робимо висновок, що в сучасному англломовному світі рима виконує переважно жанровизначальну, мнемонічну та гумористично-розвагову функції. Втім, варто відзначити, що, починаючи від часів Нормандського завоювання і аж до нещодавно встановленого панування верлібру, рима була визначальною рисою у структурі англломовних віршових творів. Важливу роль рима виконувала і в творах Вільяма Шекспіра.

Хоча Джордж Сейнтсбері, наприклад, називає риму експериментаторством, яке властиве авторам-початківцям [10: 61], та проголошує вагому перевагу (і перемогу) неримованого верлібру, вважаючи «The Tragedy of King Richard II» показовою драмою, оскільки найвідоміший монолог Гонта «Methinks I am a prophet» (сцена 1, дія II) не має рими [10: 30-31], проведений аналіз, а також той факт, що римовані рядки становлять майже чверть усього тексту хроніки, дають підстави стверджувати, що рима в хроніці «The Tragedy of King Richard II» має не лише естетичну та художню вартість, а й відіграє цілу низку не менш важливих функцій, які ми розглянемо далі.

Бертон Раффел, звертаючись до використання рими у шекспірівських драмах, центральною вважає сигнальну функцію рими і виділяє наступні закономірності: 1) римою закінчуються сцени та дії; 2) римуються афоризми; 3) рима підкреслює комедійний діалог; 4) потрібне римування зустрічається наприкінці сцени чи дії, або перед довгим неримованим фрагментом; 5) римуються гра словами, додатковим сигналом слугує алітерація; 6) про початок і закінчення римованого уривку інколи сигналізує раптова зміна метричної структури; 7) про початок і закінчення римованого уривку інколи сигналізує раптова зміна стилю мовлення; 8) про початок римованого уривку інколи сигналізує репліка персонажа іншого соціального рівня; 9) найголовніше – ні прозові, ні верліброві, ні римовані частини драми не тривають безперервно [9: 204].

Наведений список видається нам дещо неповним і надто зосередженим на «сигнальній» функції, адже рима також додатково виділяє рядки (і заримовані слова) і таким чином пов'язує їх між собою асоціативно. Також, варто звернути увагу, що рима підкреслює не лише комедійний діалог, а будь який емоційно-напружений: і трагічний, і драматичний, і риторично-піднесений.

У цій статті ми спробували дослідити використання рими у драмі «The Tragedy of King Richard II» і відтворення виявлених особливостей в українському перекладі:

Із 2698 рядків усього тексту хроніки – 621 римованих, а це близько 23%.	Із 2800 рядків усього тексту перекладу – 543 римованих, а це близько 19,4%.
Із них – 13 разів (26 рядків) зустрічається зорова рима.	Відтворено 10 випадків із 13-и (20 рядків).
Ще 32 рази (66 рядків) – слово римуються саме із собою (характерна для англійських віршованих творів «identical rhyme»). Зустрічається також варіант неграматичної	Відтворено так само повтором – 3 рази (6 рядків), іншою римою – 2 рази (4 рядки). Різновиди подібного виду римування не відтворені зовсім.

рими подібного типу, коли так римується різні частини мови (sounds/sound; wrong/wrongs) – двічі, або той же іменник, але в різному числі (soul/souls; flatterers/flatterer) – двічі.	
Рима переважно чоловіча, хоча зустрічається і жіноча (physician/incision), дактилічна – часто, складена (shall see/chivalry; Coventry/go with me).	Рима переважно чоловіча, але часто зустрічається жіноча.
Рима майже виключно паралельна, перехресне римування охоплює всього 62 рядки (з них лише трохи більше половини – 32 рядки – є так званою «identical rhyme» чи її варіацією).	У перекладі рима майже виключно паралельна, перехресне римування відтворено лише у 16-и рядках з 62-ох і не відтворено у решті випадків.
Внутрішня рима – 11 разів.	Не відтворено жодного разу, але в інших рядках перекладач інколи сам додає внутрішню риму, аби компенсувати особливо виразну алітеровану пару, або невідтворене прикінцеве римування.
Заклучні двовірші (куплети) в монолозі персонажа – 113 (226 рядків).	Не відтворено лише у 5-и випадках (10 рядків, із них – у 2-ох рядках слово римується саме із собою).
Рима передує ремаркам («Exit», «Exeunt», «Enter», «Retiring» і т.д.) – 45 разів.	Не відтворено тільки 4 випадки (8 рядків), із них два випадки – слово римується саме із собою, а ще один випадок – перехресне римування.
Рима вживається у окличних рядках і риторичних запитаннях 24 рази (15 – окличні рядки, 3 – риторичні запитання, 3 – у римованих рядках є і окличні фрази, і риторичні питання).	У 8-ми випадках римування не відтворено, з них 5 випадків – це випадки римування слова із собою, або варіація такої рими (soul/souls). Окличність або риторичність реплік переважно збережено.
Рима поєднує репліки персонажів у діалозі – 33 рази.	Не відтворено 16 випадків, це (крім 2-ох випадків) – або рядки з перехресним римуванням, або ж слово римується із собою.

Як бачимо, в драмі «The Tragedy of King Richard II» рима, крім естетичної, виконує ще наступні функції:

1) членування тексту (подібно до строфотворчої функції, але рима відділяє не окремі строфи, а значно більші частини тексту):

- позначає кінець сцени (римою закінчуються всі сцени, крім сцени 4, IV-ої дії, та сцени 2, V-ої дії)²;

- позначає зміну дійових осіб, передуючи ремаркам. Хоча у драмі всього 140 ремарок, а рима передує ремаркам лише у 45-и випадках, варто взяти до уваги, що ремаркою [Enter] починається кожна сцена, а у напружених сценах (бій, конфлікт тощо) ремарки з'являються не перервані репліками, або ж із однією-двома репліками поміж ними.

2) встановлення додаткового смислового (асоціативного) зв'язку між репліками персонажів, а також виділення їх в «окрему» єдність.

3) додаткове виділення афористичності вислову куплетом – підкреслює чіткість та смислову єдність вислову.

4) підкреслює емоційну складову репліки:

- «зловіще передбачення» (наприклад, рядки 147-148 у сцені 2, II-ої дії [15: 449]):

GREEN
Farewell at once; for once, for all, and ever.
BUSHY.
Well, we may meet again.
BAGOT.
I fear me, never.

- емоційне висловлення (в тому числі, вигуки);
- роздуми та риторика (в тому числі, риторичні запитання).

5) переривання довгої неримованої верлібрової частини, щоби уникнути монотонності. Але крім суто ритмічної функції може також означати зміну теми. Наприклад, рядки 208-211 у сцені 3, I-ої дії [15, с. 442]:

KING RICHARD.
Uncle, even in the glasses of thine eyes
I see thy grieved heart: thy sad aspect
Hath from the number of his banish'd years
Pluck'd four away.—[To BOLINGBROKE.] Six
frozen winters spent.
Return with welcome home from banishment.

6) характеристики персонажа. Найчастіше рима (втім, інші фонічні засоби також) зустрічається в мові Річарда – загалом 66 як коротких, так і довгих монологічних або діалогічних (за участю Річарда) уривків містять риму. У мові Болінгброка цей показник становить 28, у Йорка – 27, у Ганта – 16, у Нортемберленда – 10, а в Омерля – 9. Особливою поетичністю мова Річарда відзначається із середини драми, коли він починає усвідомлювати свою поразку, її причини та наслідки.

Звернемося тепер до аналізу українського перекладу. Найперше варто зауважити, що при загалом більшій кількості рядків, у перекладі римування охоплює лише 543 рядки, що на 78 рядків менше, ніж в оригіналі. При цьому, насправді оригінальне римування відтворено лише у 498-и відповідних рядках; у решті 45-и рядках перекладач сам додає риму – найвірогідніше, з метою компенсації.

Як бачимо, найкраще та найчастіше відтворені двовірші, особливо ті, що завершують монолог (заклучні куплети) або ж поєднують паралельним римуванням дві репліки різних персонажів. Розглянемо кілька прикладів:

KING RICHARD. High-stomach'd are they both and full of <u>ire</u> , In rage, deaf as the sea, hasty as <u>fire</u> . [15: 437]	Річард Обидва горді, аж надуті <u>наче</u> . Глухі, як море, мов огонь, <u>гарячі</u> . [14: 84]
---	---

Рядки 18-19 у сцені 1, I-ої дії

BOLINGBROKE. Since the more fair and crystal is the <u>sky</u> , The uglier seem the clouds that in it <u>fly</u> . Once more, the more to aggravate the <u>note</u> , With a foul traitor's name stuff I thy <u>throat</u> ; And wish, so please my sovereign, ere I <u>move</u> , What my tongue speaks, my right drawn sword may <u>prove</u> . [15: 438]	Болінгброк Чим кристалевіше й чистіше небо, Тим осоружніша в нім чорна хмара. І щоб тебе затаврувати ще раз, Тобі заткну я словом «зрадник» пельку. Зі згоди владаря свою <u>зневагу</u> Підтверджу, видобувши з піхов <u>шпагу</u> . [14: 85]
---	---

Рядки 41-46 у сцені 1, I-ої дії

YORK. Against them both, my true joints bended be. [Kneels.]	Йорк А я навпроти свій зроблю уклін... (Стає на коліна)
--	--

<p>Ill mayst thou thrive, if thou grant any <u>grace</u>! DUCHESS. Pleads he in earnest? Look upon his <u>face</u>; His eyes do drop no tears, his prayers are in <u>jest</u>; His words come from his mouth, ours from our <u>breast</u>; He prays but faintly and would be <u>denied</u>; We pray with heart and soul, and all <u>beside</u>; His weary joints would gladly rise, I <u>know</u>; Our knees still kneel till to the ground they <u>grow</u>. His prayers are full of false <u>hypocrisy</u>; Ours of true zeal and deep <u>integrity</u>. Our prayers do out-pray his; then let them <u>have</u> That mercy which true prayer ought to <u>have</u>. BOLINGBROKE. Good aunt, <u>stand up</u>. DUCHESS. Nay, do not say '<u>stand up</u>'; Say 'pardon' first, and afterwards '<u>stand up</u>'. An if I were thy nurse, thy tongue to <u>teach</u>, 'Pardon' should be the first word of thy <u>speech</u>. I never long'd to hear a word till <u>now</u>; Say 'pardon,' king; let pity teach thee <u>how</u>: The word is short, but not so short as <u>sweet</u>; No word like 'pardon' for kings' mouths so <u>meet</u>. YORK. Speak it in French, King, say '<u>pardonne moy</u>.' DUCHESS. Dost thou teach pardon pardon to <u>destroy</u>? [15: 466]</p>	<p>На зле самим вам піде ваша <u>ласка</u>. Герцогиня Поважна просьба то? Скоріше <u>маска</u>. В очах – ані сльози, не просьба – <u>жарт</u>. Чи голос уст благання серця <u>варт</u>? В тій просьбі млявій слід відмовить <u>твердо</u>. Ми ж просимо уклінно й <u>широсердо</u>, Коліна втомлені він рад <u>звести</u>, Ми ж ладні ними в землю <u>урости</u>. Його прохання наскрізь <u>лицемірні</u>, А наші – болями душі <u>безмірні</u>. Сильніші просьби наші, ніж <u>його</u>. Ми – <u>праві</u>³, ждем зласкавлення <u>твого!</u> Болінгброк Встань, тітко! Герцогиня Зжалься на мої <u>печалі!</u> Кажі «прощаю» – «встань» зостав <u>надалі</u>. Мене за няньку мавши, ти б <u>зумів</u> Казать «прощаю» – <u>це найперше з слів</u>. Почуть жадаю слово над <u>словами</u> – «Прощаю»; згляньсь, володарю, над <u>нами!</u> Коротке, та солодке й <u>окриля</u> Воно, як злине з уст у <u>короля</u>. Йорк «Pardonne moi», – скажи їй <u>по-французьки</u>. Герцогиня Навчаєш, як прощення вбить <u>прощенням?</u> [14: 154]</p>
--	---

Рядки 98-120 у сцені 3, V-ої дії

Наведені приклади досить показові: рима в оригіналі майже виключно чоловіча (за єдиним винятком дактилічної *hypocrisy/integrity*), у перекладі ж регулярно з'являється жіноче римування (наче/гарячі, зневагу/шпагу, твердо/широсердо, лицемірні/безмірні, словами/нами). Загалом, таке явище – паралельно із подовженням рядка на 1 склад, до одинадцятискладника – досить поширене при перекладі з англійської на українську і не вважається порушенням, хоч і дещо пом'якшує чітко звучання оригінального твору⁴. У перекладі найчастіше римуються однакові частини мови (дієслівна, іменникова, прикметникова, займенникова рима), в інших випадках – рима або неточна (наче/гарячі), або «силувана» і диктує вимушений скорочений варіант слова (жарт/варт[ий]), невдалий відповідник (*зневагу/шпагу*, хоча в оригіналі йдеться про «меч», а шпага не відповідає тогочасним реаліям Англії; *зумів/(найперше з) слів* – не те ж саме, що «the first word of thy speech», де чітко вказано, що йдеться про перше вимовлене слово, а також кому би воно мало належати, у перекладі же «найперше» = «найголовніше»), або ж узагалі випускається (зорова рима «*pardonne moy/destroy*»; повтор *stand up/stand up*, що є водночас і різновидом рими, характерної для англійської мови). Взагалі, перекладач часто випускає римування та не відтворює його, якщо рима:

- 1) не є заключною у репліці;
- 2) рима внутрішня (не відтворено жодного випадку з 11);
- 3) рима перехресна (відтворено лише у 16-и рядках із 62-ох);
- 4) слово римується саме із собою («*identical rhyme*»).

Варто відзначити, що відтворення в останньому прикладі римування *have/have* та *stand up/stand up* – радше виняток, ніж правило: із 66-и рядків, заримованих подібним чином, у перекладі відтворено лише 10. Імовірно, перекладач вважав такий прикінцевий повтор не

римою, а епіфорою, і унікав навмисне, адже в українській віршовій традиції такі прикінцеві повтори однакових слів можуть бути небажаними. Втім, наведені винятки доводять, що перекладач досить успішно відтворював таке римування, коли вважав за потрібне (наприклад, у довшому римованому фрагменті).

Як наслідок, у перекладі не відтворено прикінцеве римування у 123-ох рядках, зовсім не відтворене внутрішнє римування, а з семи визначених у оригіналі функцій рими – в перекладі збережено лише дві: членування тексту драми та підкреслення чіткості афористичного характеру куплету. Значно біднішим в порівнянні з англійським текстом є український переклад і з естетичного погляду.

Неточності в перекладі (втім, можливо, допущені з метою відтворити римування рядків) зустрічаються і в російському перекладі драми Михайла Донського (перше видання – 1958 року, останнє перевидання – 2007 року). З огляду на тривалу популярність цього перекладу, а також на певну історичну близькість цього перекладу до українського, саме до перекладу М. Донського [13] ми інколи зверталися, щоби краще зрозуміти, які типові труднощі стояли перед українським перекладачем.

Розглянемо тепер, як російський перекладач відтворив вищенаведені уривки:

KING RICHARD. High-stomach'd are they both and full of <u>ire</u> , In rage, deaf as the sea, hasty as <u>fire</u> . [15: 437]	Король Ричар Они горды, высокомерны в <u>споре</u> . Как пламя, пылки, глухи, словно <u>море</u> . [13: 168]
---	---

Рядки 18-19 у сцені 1, I-ої дії

BOLINGBROKE. Since the more fair and crystal is the <u>sky</u> , The uglier seem the clouds that in it <u>fly</u> . Once more, the more to aggravate the <u>note</u> , With a foul traitor's name stuff I thy <u>throat</u> ; And wish, so please my sovereign, ere I <u>move</u> , What my tongue speaks, my right drawn sword may <u>prove</u> . [15: 438]	Болингброк Чем небосвод прозрачней и ясней , Тем тучи кажутся на нем черней . Изменник ты, – я повторяю снова , Вобью тебе я в глотку это слово . Пускай король позволит, и мечом Я докажу, что не солгал ни в чем . [13: 168]
--	--

Рядки 41-46 у сцені 1, I-ої дії

Як бачимо, М. Донской частіше за українського перекладача зберігає римування у рядках, що не є прикінцевими куплетами. Зокрема, в російському перекладі відтворено схему римування *aabbcc* із вищенаведеного монологу Болінгброка. Очевидно, що при виборі відповідників російський перекладач переважно керувався саме вимогами римування: *fair and crystal / кристалевіше й чистіше / прозрачней и ясней; uglier / осоружніша / черней*. Як наслідок, яскравість Шекспірового рядка часто не відтворено, а зведено в перекладі до затертих, банальних образів. Втім, М. Донскому тут вдалося уникнути відверто невдалих відповідників на зразок уже згаданої «шпаги» із перекладу В. Струтинського. На загал, російський перекладач вільніше поводиться із оригінальним текстом. Якщо Шекспір В. Струтинського рафінований, схильний до спокійніших та складніших описів, то у М. Донського Шекспір звучить емоційніше, прямолінійно і часто – мелодраматично. Погляньмо хоча би на перші два рядки наступного фрагмента:

YORK. Against them both, my true joints bended be. [Kneels.] Ill mayst thou thrive, if thou grant any <u>grace</u> !	Йорк (<i>становясь на колени</i>) И я склоню колени пред тобою: Им откажи, иль пожалеешь ты!
DUCHESS. Pleads he in earnest? Look upon his <u>face</u> ; His eyes do drop no tears, his prayers are in <u>jest</u> ; His words come from his mouth, ours from our <u>breast</u> ; He prays but faintly and would be <u>denied</u> ; We pray with heart and soul, and all <u>beside</u> :	Герцогиня Что он сказал? Вглядишь в его черты : Нет слез в глазах, смеется он над нами . Мы сердцем говорим, он – лишь устами . Он просит, уповая на отказ ; Мы просим, и в отказе – смерть для нас ,

<p>His weary joints would gladly rise, I <u>know</u>; Our knees still kneel till to the ground they <u>grow</u>: His prayers are full of false <u>hypocrisy</u>; Ours of true zeal and deep <u>integrity</u>. Our prayers do out-pray his; then let them <u>have</u> That mercy which true prayer ought to <u>have</u>. BOLINGBROKE. Good aunt, <u>stand up</u>. DUCHESS. Nay, do not say 'stand up'; Say 'pardon' first, and afterwards 'stand up'. An if I were thy nurse, thy tongue to <u>teach</u>, 'Pardon' should be the first word of thy <u>speech</u>. I never long'd to hear a word till <u>now</u>; Say 'pardon,' king; let pity teach thee <u>how</u>: The word is short, but not so short as <u>sweet</u>; No word like 'pardon' for kings' mouths so <u>meet</u>. YORK. Speak it in French, King, say '<u>pardonne moy</u>.' DUCHESS. Dost thou teach pardon pardon to <u>destroy</u>? [15: 466]</p>	<p>Он только ждет, чтоб распрямить <u>колени</u>, А мы умрем, склонившись для <u>молений</u>; Притворны пылки его <u>мольбы</u>, Мы ж верим в милосердие <u>судьбы</u>. Прошу тебя уважить то <u>прошенье</u>, Которое честней, – даруй <u>прошенье</u>! Болингброк Встань! Герцогиня Нет! Другого слова я <u>ищу</u>: Я встану, если скажешь ты «<u>прощу</u>». Будь нянькой я твоей, – ты это <u>слово</u> Узнал бы раньше всякого <u>другого</u>. О, как слышать мы его <u>хотим</u>! Пусть жалость даст его устам <u>твоим</u>! В нем много мягкости, хоть звуков <u>мало</u>. Как это слово королю <u>пристало</u>! Йорк Ответь ей «Pardonnez-moi», <u>король</u>. Герцогиня Нет, от игры словами нас <u>уволь</u>! [13: 255-256]</p>
--	--

Рядки 98-120 у сцені 3, V-ої дії

В українському варіанті знаходимо офіційно-піднесене та дещо пом'якшене в порівнянні з оригіналом «*А я навпроти свій зроблю уклін... / На зле самим вам піде ваша ласка*» ще й із непевною трикрапкою наприкінці першого рядка та відсутністю знаку оклику в наступному, другому рядку. У М. Донського ж окличне «*Им откажи, иль пожалеешь ты!*» більше нагадує різку погрозу, ніж попередження. На більшу мелодраматичність вказує і кількість окличних рядків. Якщо В. Струтинський при перекладі цього уривку виділив знаком оклику три рядки, що загалом відповідає вимогам українського тексту до дещо більшого емоційного навантаження порівняно із англомовним, то в російському перекладі окличних фраз – цілих вісім на 23 віршовані рядки.

Як і в попередньому уривку, римування тут М. Донской відтворив краще за В. Струтинського. Зокрема, відтворено зорову риму у двох останніх рядках («pardonne moy»/«destroy – король/уволь»), яке український перекладач випустив. Вельми вдало також М. Донской параномазією відтворив риму, утворену повтором: *have/have* – *прошенье/прошенье*, де В. Струтинський використав аж надто просту займенникову риму *його/твого*. Щоправда, внутрішнє римування російський перекладач також випустив.

На загал, для обох – і українського, і російського перекладів – при відтворенні рими характерні такі закономірності: підвищена увага до прикінцевих куплетів; поширеність неграматичної рими (хоча в російському перекладі ситуація тут дещо краща); не відтворення внутрішньої рими. Дещо краще в перекладі М. Донського відтворено випадки римування слова із самим собою, трапляються вдалі варіанти римування паронімів. Щоправда, треба відмітити, що загалом кращий рівень відтворення римування в російському перекладі часто досягнуто за рахунок викривлення змісту: «*his prayers are in jest*» означає зовсім не «*смеется он над нами*», а радше характеризує прохання Йорка як несправжнє чи несерйозне. Так само, як мінімум драматичним перебільшенням здається відтворення яскравої, образної фрази «*Our knees still kneel till to the ground they grow*» досить неоригінальним кліше зі згадкою смерті «*А мы умрем, склонившись для молений*». Виключно задля рими перекладач додав іще одну фразу-кліше «*Мы ж верим в милосердие судьбы*», про що в оригінальному тексті взагалі не йдеться. Оскільки при викривленні змісту не можна говорити про відтворення такої функції рими як асоціативно-сміслова чи відповідної характеристики персонажа, навряд чи доцільно вдаватися до викривлення змісту задля збереження естетичної функції чи функції додаткового емоційного навантаження. В таких випадках, якщо виникає необхідність

або викривити зміст, або випустити риму, перекладачеві варто свідомо приймати рішення, яка втрата буде менш відчутною та може компенсуватися іншими засобами.

Як показує проведений аналіз, у розглянутих перекладах Шекспірової драми «The Tragedy of King Richard II» перекладачі переважно відтворили лише три функції рими: функцію членування тексту, підкреслення афористичності вислову та частково – естетичну. Якщо ритмічну функцію часто вдається компенсувати засобами ритмо-метричної та інтонаційної організації рядка, то додатковий смисловий зв'язок, емоційне навантаження і характеристика персонажа найчастіше втрачаються, оскільки компенсувати їх лексично за умови, що українські слова загалом довші за англійські (а отже, і кількість слів у відповідному українському рядку доведеться зменшити), надзвичайно складно. З огляду на важливість цих функцій рими та складність їх компенсації іншими засобами, вважаємо, що перекладачам варто звертати більшу увагу саме на збереження римування в подібних випадках – якщо це можливо і не потягне за собою надмірного спотворення змісту.

Примітки:

1. Можна заперечити, що поема Семюела Деніела «The First Four Books of the Civil Wars», яку часто називають одним із важливих історичних джерел для цієї хроніки, вийшла друком лише у 1595 р. Втім, як стверджує Ізраел Голланц, це друге видання поеми С. Деніела не могло вплинути на В. Шекспіра, радше навпаки – це Шекспірова п'єса вплинула на С. Деніела. До такої ж думки схиляється і Генрі Хадсон, вважаючи роком створення «Річарда II» 1593 р. [8: 191-194]. На користь такої версії свідчать і особливості просодії, зокрема, частота використання куплетів, та риторичність роздумів героїв драми.

2. Сцена 1 у III-ій дії закінчується перехресним римуванням, а не куплетом.

3. Хоча «true prayer» і український варіант В. Струтинського «ми – праві» знаходяться в оригінальному та перекладному текстах всередині рядка та мало стосуються аналізу відтворення римування, варто зазначити, що «true» в англійському тексті має значення «ширий», а отже використаний в українському перекладі варіант «праві» – помилковий.

4. Так само і при перекладі з англійської на російську. Як зазначає В. Жирмунський: «...сплошные мужские рифмы в английском, одинаково характерные здесь для всех жанров, в русском заменяются естественной для этого языка традиционной в поэзии формой чередования женских и мужских рифм...» [3: 452].

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Струтинський В. / [Національна спілка письменників України, Київська організація НСПУ] // Літературна Україна. – 2008 р. – № 38. – С. 2.
2. Качуровський І. В. Фоніка / І. В. Качуровський. – Мюнхен : Український Вільний Університет. Серія : Підручники, ч. 7. – 1984. – 208 с.
3. Жирмунський В. Рифма в сопоставительно-историческом плане / В. Жирмунський // Мастерство перевода. – М. : Советский писатель, 1973. – № 9. – С. 445–453.
4. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 725 с. (Nota bene).
5. Наливайко Д. С. Річард II / Д. Наливайко // Шекспір В. Твори в шести томах. – Т. 3. – К. : Дніпро, 1985. – С. 533–539.
6. Шекспір В. Дванадцять ніч, або як вам подобається : Комедія на 5 дій / В. Шекспір ; перекл. з англ. Максима Рильського ; ред. В. Г. Струтинський. – К. : Держвидав, 1958. – С. 82–161.
7. Шекспір В. Твори в шести томах. Том 3 / Король Джон; Річард II; Генріх IV. Частина перша; Генріх IV. Частина друга; Генріх V; Віндзорські жартівниці. Перекл. з англ. / В. Шекспір ; післямови та примітки Д. Наливайка ; [ред. : П. А. Загребельний, Д. В. Затонський, В. В. Коптілов, Д. В. Павличко, В. М. Русанівський]. – К. : Дніпро, 1985. – 547 с., іл.
8. Introductions to Shakespeare's Tragedies "King Richard II", "King Richard III", "Othello", "King Lear", "Macbeth" / H. N. Hudson ; Israel Gollancz ; C. H. Herford and others. – New Delhi : Atlantic publishing, 1994. – 444 p.
9. Raffle, B. Who heard the rhymes, and how: Shakespeare's dramaturgical signals / B. Raffle // Oral Tradition. – 1996. – № 11/2. – P. 190–221.
10. Saintsbury, G. A history of English prosody from the twelfth century to the present day / G. Saintsbury. – Vol. 2. – London : Macmillan and Co., Ltd, 1908. – 583 p.
11. Shakespeare, W. King Richard II / W. Shakespeare; H. Irving and F. A. Marshall // The Henry Irving Shakespeare (Cambridge Library Collections – Literary Studies). – Vol. 2. – Cambridge University Press, 2009. – P. 391–482.
12. Wales, K. A Dictionary of Stylistics (Second edition) / Katie Wales; gen. editors : Geoffrey Leech and Jenny Thomas. – London : Longman, an imprint of Pearson Ed., Ltd, 2001. – 430 p.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

13. Шекспир В. Ричард II / В. Шекспир ; перевод Мих. Донского // Шекспир В. Исторические драмы : Пер. с английского. – Л. : Лениздат, 1990. – С. 165–264.

14. Шекспир В. Ричард II / В. Шекспир ; переклад В. Струтинського // Шекспир В. Твори в шести томах. – Т. 3. – К. : Дніпро, 1985. – С. 82–161.

15. Shakespeare W. The Tragedy of King Richard II / William Shakespeare ; edited by William George Clark and William Aldis Wright // The Unabridged William Shakespeare (Courage Unabridged Classics). – Philadelphia ; London : Running Press, 1997. – Pp. 437–469.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Дьомова – аспірант кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка, перекладач прозових та поетичних художніх творів.

Наукові інтереси: проблеми віршованого перекладу, відтворення елементів просодії при англо-українському віршованому перекладі.

НАВЧАЛЬНИЙ ПЕРЕКЛАД ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ ВИВЧЕННЯ МОВИ У ВНЗ

Ольга ЗІМОНОВА (Мелітополь, Україна)

У даній статті автор звертає увагу на значення наукового перекладу під час вивчення дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» у вищому навчальному закладі. Застосування навчального перекладу тільки тоді принесе користь, коли він проводиться систематично і в певній системі. Добір дидактичного матеріалу залежить насамперед від мети, яку ставить перед собою викладач.

Ключові слова: навчальний переклад, структура слова, словосполучення, система, мовні норми, грамотність, текст.

The author pays attention to the significance of scientific translation during the study of course «Professional Ukrainian» at establishment of higher education in the article. The application of educational translation will be useful under methodical work and within the certain system. The selection of teaching aids depends on the purpose of teacher.

Keywords: academic translation, structure of the word, word-combination, system, language standards, literacy, text.

Сьогодні перед нашим суспільством, особливо фахівцями, стоїть завдання правильно, грамотно висловлювати свої думки, уміти переконувати та й взагалі спілкуватися. Чи є це на даний час проблемою?

Чого чекає держава від мовної освіти? Найперше, громадян, які вільно володіють державною мовою.

Проблема грамотності студентів, викладачів (взагалі нашого суспільства) не тільки не втрачає своєї актуальності, а навпаки, набуває її ще більше сьогодні. Сучасне життя ставить особливо високі вимоги до рівня грамотності, вимагає від нас уміння користуватися і писемною і усною формами мови у всіх сферах життя. «Писати безграмотно – значить посягати на час людей, до яких ми адресуємося, а тому абсолютно неприпустимо у правильно організованому суспільстві», – писав академік Л.В. Щерба.

Як це не прикро, але сьогодні на 20-му році незалежності ми змушені констатувати, що в багатьох областях студенти перебувають переважно у російськомовному оточенні, а це не може не позначитись на рівні їхнього володіння українською мовою.

Одним із засобів боротьби за чистоту мови на заняттях з української мови за професійним спрямуванням є навчальний переклад. Чим більше студенти порівнюватимуть різні форми та мовні засоби, тим уважнішими вони стають до норм обох мов. Переклад – це процес відтворення тексту засобами іншої мови.

Виділяють такі етапи у процесі перекладання:

- зорове чи слухове сприймання інформації чужою мовою;
- аналіз інформації мовою оригіналу і синтез рідною мовою;
- відтворення змісту рідною мовою.

Грамотність – це один із показників загального рівня культури сучасної людини. Як свідчить аналіз, у випускників шкіл вчорашніх, а сьогоднішніх студентів (причому більшості з них) не сформовано належні навички грамотного письма. Причини низької грамотності (особливо орфографічної) різні. Серед них слід відзначити такі:

1. Відсутність єдності у боротьбі за грамотність у школі. (док-ти...);
2. Безграмотне оточення;
3. Причини, що пов'язані з індивідуальними особливостями студентів, а також недостатність часу, яка виділяється для вивчення мови.

Як уже зазначалося, велике значення має оточення. І тут навіть йдеться не тільки про українську мову. Складається враження, що ця проблема хвилює тільки філологів.

Порушення грамотності ми бачимо і у вищих навчальних закладах. Наприклад: учбова частина, учбова аудиторія, коли потрібно писати навчальна частина, навчальна аудиторія. Тут не можна сказати, що ми не знаємо української мови, бо і в російській діють ті ж правила.

Мова, як матеріалізована думка і процес її народження, як засіб пізнання світу, отримання інформації, є основним чинником формування інтелекту. Через мову і завдяки мові виховується духовно-емоційна сфера україномовних громадян. Українська мова є скарбницею не тільки української ментальності, а й загальнолюдських морально-естетичних цінностей. Це благодатний матеріал для виховання молодого людини під час вивчення нею української мови.

Добре, що зараз вивчається така дисципліна, яка називається українська мова за професійним спрямуванням (УМПС). Ми дістали можливість працювати над підвищенням грамотності студентів, орієнтуючись на майбутню професійну діяльність.

Переорієнтація техногенного суспільства на розвиток людини, її особистісних і культурних рис, зміна суспільної свідомості у ставленні до освітньої сфери – ці чинники зумовлюють необхідність по новому подивитися на проблему грамотності. А під час вивчення теми: «Особливості наукового перекладу» приділяється увага таким питанням:

- види перекладу;
- особливості технічного перекладу;
- особливості перекладу та редагування наукового тексту.

Важливо також не забувати про вимоги до перекладу наукової термінології. Переклад буває усний, писемний.

Відомий психолог Імеладзе дає досить цікаве визначення навчального перекладу, а саме: «Переклад – це специфічна форма активності, в основі якої лежить установка, що може привести в дію поперемінно або одночасно будь-які мовні засоби, які знаходяться в розпорядженні суб'єкта відповідно до завдань, що стоять перед ним». Тому, чим частіше на заняттях застосовуватиметься переклад, тим вільнішим буде перехід з однієї мови на іншу, тим глибшими будуть знання з обох мов».

Оскільки переклад – це передавання змісту того, що було висвітлено, то потрібно перекладати не просто слова, граматичні конструкції чи інші засоби мови оригіналу, а думки, зміст оригіналу згідно з теорією перекладу. Неперекладних матеріалів не існує – є складні для перекладу тексти. Труднощі під час перекладання пов'язані з тим, що перекладач недостатньо володіє мовою оригіналу, або не орієнтується в суті предмета. На якість перекладу впливає слабке знання мови, якою перекладають [4: 601].

Існує кілька типів перекладу. Найпоширенішим є один – з російської мови на українську. Цей тип перекладу дає можливість орієнтуватися в структурі української та російської мов.

Застосування навчального перекладу тільки тоді принесе користь, коли він проводитиметься систематично і в певній системі. Добір дидактичного матеріалу залежить, насамперед, від мети, яку ставить перед собою викладач.

Під час вивчення конкретних тем доцільно підбирати відповідний матеріал. Це можуть бути окремі слова, словосполучення, речення і навіть цілі тексти. Мельниченко В.Я. у своїй праці «Творчі роботи на уроках української мови. Конструювання. Редагування. Переклад» зазначає: «Навіть при перекладі окремих речень неможливо сконцентрувати всю увагу на якомусь одному мовному факті...якщо переклад здійснюється з метою ґрунтовного опрацювання певної конкретної теми, розпорошувати увагу студентів на інші мовні явища було б недоцільним». Слід зазначити, що для засвоєння одного якогось правила бажано застосовувати переклад окремих слів та словосполучень.

Під час повторення теми «Співвідношення звуків і букв» можна запропонувати перекласти українською мовою слова та словосполучення і проаналізувати різницю у написанні букв у російській та українській мовах. Наприклад: поет Лермонтов, реки Евразии, инженер – экономист, экспедиция в Египет, летчик Рылеев, энергия воды, машинист электровоза.

До теми «Правила вживання апострофа» можна запропонувати переклад таких слів: миллион, семья, оловянный, мясной, девять, мягкий, пламя. Іще можна використати диктант переклад такого типу: областной, шестьсот, счастливый, комендантский, жалостливый, сердце, поздно.

Для перекладу текстів за фахом треба підбирати матеріал відповідно до кожної спеціальності. Можемо навести такі приклади:

- Для студентів спеціальностей «Агрономія» та «Екологія».

Животный мир представляет собой важную часть биосферы. Роль животных в круговороте веществ и потоках энергии определяется высоким уровнем протекающих в их организмах энергетических процессов, исключительным многообразием (около 2 млн. видов) и большой подвижностью. Чем больше разнообразие организмов, протяженнее и сложнее цепи питания в биоценозе, тем он устойчивее. Велика роль животных в формировании ландшафта. За счет морских, в основном одноклеточных, животных (отр. Foraminifera, Radiolaria) образуются осадочные породы. Планктонные организмы, имеющие наружные раковины, после смерти оседают на дно. Скопления их скелетов (глобигериновый ил) на дне морей и океанов в тропической и умеренной зонах покрывают площадь 105 млн. кв км.

Большую роль играют животные в образовании почв. Живущие в почве простейшие, круглые и кольчатые черви, коллемболы, клещи, насекомые и их личинки, млекопитающие разрыхляют почву, способствуют проникновению в нее воздуха и влаги, обогащают органическими веществами, обеспечивают плодородие».

– Для студентів технічних спеціальностей:

«Электронный паспорт содержит в себе данные, которые разнесены по четырем основным функциональным блокам. Первый из них – это персональные данные. Этот функциональный блок включает в себя имя, фамилию, отчество, год рождения, семейное положение, прописку, сведения о детях и прочую информацию о гражданине.

Вторым функциональным блоком является информация о визах. Эта информация выносится в отдельную группу, поскольку она обновляется и дополняется гораздо чаще.

Третьим блоком являются биометрические данные. К ним относятся: фотография гражданина в формате jpg, отпечатки пальцев, снимок сетчатки глаза и любые другие данные, которые физиологически подтверждают личность человека.

Четвертый блок – это криптографические данные, которые представляют собой цифровой ключ, благодаря которому осуществляется защита целостности и проверка подлинности информации».

– Для студентів економічних спеціальностей:

«Рынок – это сфера проявления экономических отношений между производителями и потребителями товаров, между стоимостью и потребительной стоимостью товаров. В условиях рыночной экономики очень важно точно знать экономическую сущность и содержание ее категорий.

Деньги, выполняя свои функции средств обращения, являются посредниками между актом покупки и актом продажи, в этой функции деньги становятся капиталом.

Капитал – это деньги, пущенные в оборот и приносящие доходы от этого оборота. Оборот денег – это вложение их в предпринимательство, передача в ссуду, сдача в наем. Таким образом, деньги создают условия для появления финансов как самостоятельной сферы функционирования денежных отношений.

Финансы – система денежных отношений, выражающих формирование и использование денежных фондов в процессе их оборота».

Сьогодні досить популярним є автоматизований (комп'ютерний) переклад. У процесі перекладання комп'ютер працює на різних мовних рівнях. Але перекладання тексту є важким завданням навіть для нього, оскільки вимагає не заміни слів з однієї мови на іншу, а

відтворення суті думки з усіма відтінками. Тому до комп'ютерного перекладу треба ставитись обережно і завжди перевіряти текст, звернувши особливу увагу на мовні звороти, багатозначні слова, власні назви тощо.

Аналізуючи сучасну теорію і практику мовної підготовки майбутніх фахівців, ми можемо констатувати, що саме незнання і неусвідомлення фахової інформації призводить до низького рівня їх професійної компетентності. Тому для підвищення мовленнєвої грамотності наших студентів, мабуть, необхідно вирішити і проблему укладання термінологічних словників фахового спрямування.

Отже, навчальний переклад має неабияке значення для оволодіння студентами усіма мовними нормами. Перекладаючи тексти за фахом, наш студент зможе у своїй подальшій професійній діяльності орієнтуватися у професійній термінології. Переорієнтація техногенного суспільства на розвиток гармонійної особистості з творчим підходом до розв'язання різних життєвих проблем зумовлює нові вимоги до підготовки майбутніх спеціалістів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Антоненко-Давидович Б.О. Як ми говоримо / Б.О. Антоненко –Давидович. – К.: Либідь, 1991. – 254 с.
2. Новий російсько – український словник – довідник / Уклад.: С.Я. Єрмоленко, В.І.Єрмоленко., К.В.Ленець, Л.О.Пустосвіт. – К.: Довіра, 1996. – 398с.
3. Новий тлумачний словник української мови: 42 000 слів: у 4т. / М-во освіти України : укл. В. Яремко, О. Сліпушко. – К.: Аконті, 1998. – 910с.
4. Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням. / С.В.Шевчук, І.В.Клименко. – К.: 2010. – 694 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Зімонова – старший викладач кафедри українознавства Таврійського державного агротехнологічного університету.

Наукові інтереси: методика викладання мови у технічному ВНЗ.

РІВНІ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ В ТЕКСТАХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ (В ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ АСПЕКТІ)

Ярослава ІВАСКІВ (Київ, Україна)

У статті розглядається проблема еквівалентності перекладів німецькомовних текстів науково-технічної літератури українською мовою на основі теорії рівнів еквівалентності Комісарова В.Н. Наводяться перекладацькі трансформації, необхідні для досягнення еквівалентності третього, четвертого і п'ятого рівня.

Ключові слова: еквівалентність, рівні еквівалентності, лексико-семантичні модифікації, граматичні трансформації.

The article studies the problem of equivalence translations from German into Ukrainian in scientific and technical literature on the base of Komissarov's theory of equivalence levels. Translational transformations necessary for reaching equivalence of the third, fourth and fifth level are presented here.

Key words: equivalence, equivalence levels, lexical-semantic modifications, grammatical transformations.

Науково-технічний функціональний стиль – це інформаційний простір функціонування науково-технічних текстів, глобальне інформаційно-функціональне поле, де діють численні науково-технічні мовні жанри. Основним завданням науково-технічного тексту є донести цілком конкретну інформацію дійсності до читача, тобто когнітивну інформацію без суб'єктивної емоційності за допомогою застосування різноманітних мовних засобів. Проблемою на шляху повного і адекватного відтворення змісту такого тексту оригіналу постає досягнення еквівалентності у тексті перекладу з текстом оригіналу [1: 59].

Об'єктом дослідження була мова академічної науково-технічної літератури, яка розрахована на підготовленого читача. Предметом дослідження стали тексти науково-технічного спрямування, а саме: каталоги технічного обладнання, специфікації, інструкції з експлуатації пристроїв (фізико-хімічна, харчова і водяна промисловості). Метою дослідження було віднайти і охарактеризувати, які рівні еквівалентності є найактуальнішими при перекладі науково-технічної літератури з німецької мови на українську та визначити лексичні і граматичні труднощі на шляху еквівалентного перекладу, а також, які трансформації застосовувались для їхнього уникнення і перекладу на українську мову.

За основу було взято визначення поняття еквівалентності за Комісаровим В.Н. і його теорія рівнів еквівалентності. Комісаров В.Н. визначає переклад як процес перетворення мовленнєвого повідомлення однією мовою у мовленнєве повідомлення іншою мовою при збереженні незмінного плану змісту, тобто значення, і вказує, що зміст слід розуміти як усі види відношень, в яких знаходиться мовна одиниця. Тут же він наголошує, що про незмінність можна говорити лише відносно, що при перекладі неминучі втрати, тобто передача значень, виражених текстом оригіналу, неповна. Межею перекладацької еквівалентності є максимально можливий (лінгвістичний) ступінь збереження змісту оригіналу при перекладі, але в кожному окремому перекладі змістова близькість до оригіналу в різному ступені і різними способами наближається до максимального. Різниця систем української і німецької мов, особливостей створення текстів кожною з цих мов, у різному ступені можуть обмежувати можливість повного збереження в перекладі змісту оригіналу. В залежності від того, яка частина змісту передається в перекладі для забезпечення його еквівалентності, виділяють різні рівні еквівалентності. На будь-якому рівні еквівалентний переклад може забезпечити міжмовну комунікацію. Комісаров В.Н. розрізняє два основні типи еквівалентності: еквівалентність при передачі функціонально-ситуативного змісту оригіналу та еквівалентність при передачі семантики мовних одиниць. В першому типі існують три рівні еквівалентності. Головним принципом еквівалентності першого рівня є комунікативно-функціональна ознака – єдність комунікативного ефекту, який спрямовується на реципієнтів текстів оригіналу і перекладу. У другому рівні еквівалентності спільна частина змісту оригіналу і перекладу не лише передає однакову мету комунікації, але й відображає одну й ту ж позамовну ситуацію. Для третього рівня еквівалентності характерні: відсутність паралелізму лексичного складу і синтаксичної структури, неможливість зв'язати лексику і структуру оригіналу і перекладу відношеннями синтаксичної трансформації, збереження способу опису ситуації. В другому типі еквівалентності виділяють третій і четвертий рівень. Відношення між оригіналами і перекладами четвертого рівня характеризуються значним, хоча і неповним паралелізмом лексичного складу, використанням у перекладі синтаксичних структур, аналогічних структурам оригіналу або пов'язаних з ними відношеннями синтаксичного варіювання, що забезпечує максимально можливу передачу у перекладі значення синтаксичних структур оригіналу, збереженням у перекладі всіх трьох частин змісту оригіналу (мети комунікації, вказівки на ситуації і способу її опису). В п'ятому рівні еквівалентності досягається максимальний ступінь близькості змісту оригіналу і перекладу, яка може існувати між текстами різними мовами. Він характеризується високим ступенем паралелізму у структурній організації тексту, максимальною співвіднесеністю лексичного складу, збереженням в перекладі всіх основних частин змісту оригіналу, наявних у попередньому типі еквівалентності. Додається максимально можлива тотожність окремих сем, які входять у значення співвіднесених слів у оригіналі і перекладі [3: 51-93].

В ході порівняльного аналізу німецькомовних текстів науково-технічного стилю з їх перекладами українською мовою було виявлено, що рівень еквівалентності перекладів таких текстів досить високий: перший та другий рівні еквівалентності відсутні, тобто в перекладах, окрім мети комунікації, вказівки на ситуації, зберігається щонайменш спосіб опису ситуації, а в багатьох випадках присутній аналогічний лексичний склад і паралельні синтаксичні структури, отже існує можливість зв'язати лексику і структуру оригіналу і перекладу відношеннями синтаксичної трансформації. Зі ста досліджених прикладів 28 випадків відповідали третьому рівню еквівалентності (24%), у 33 випадках було виявлено четвертий рівень (28%), в 49 прикладах – п'ятий рівень еквівалентності (40%). Слід зазначити, що перешкоди на шляху перекладу постають і на п'ятому рівні еквівалентності. Наприклад: *Dadurch ist GEA Ecoflex heute der einzige Hersteller von gelöteten Plattenwärmetauschern, der sowohl die Fertigungsmaschinen als auch die gesamte Computersteuerung der Produktion selbst entwickelt und aufgebaut hat. Dies beinhaltet eine komplett neue Technologie der Pressen, Werkzeugmaschinen, voll automatisierte Vakuumöfen sowie eine computergesteuerte Prozesskontrolle auf Fuzzy-Logic-Basis.* – Тому GEA Ecoflex є на сьогодні єдиним виробником з'єднаних пластинчатих теплообмінників, який самостійно розробляє і конструює як

обладнання для виробництва теплообмінників, так і програмне забезпечення для управління процесом виробництва. Виробництво охоплює повністю нову технологію пресування пластин теплообмінника, автоматизовані вакуумні муфти, а також комп'ютерний контроль на базі Fuzzy-Logic. В першому реченні здійснено частковий переклад дієслова *sich beschränken* з часткою «-ся» (неповна власна займенникова форма, яка співпадає з вихідною за функцією), ускладнена конверсія словосполучення *Computersteuerung der Produktion*, необхідність якої зумовлена розбіжностями норм мови оригіналу і перекладу, розгортання вихідної форми слова *Produktion* в словосполучення «процес виробництва». В другому реченні застосовано прийом конкретизації до займенника *dies* та опущення слів *Prozesskontrolle* та *voll* для уникнення тавтології.

Окрім цього, під час передачі конотативного аспекту семантики слова оригіналу в текстах науково-технічної літератури проблеми перекладу виникають при передачі стилістичного значення слова. Нейтральна стилістична характеристика також оцінюється як компонент конотативного значення, на підставі якого слово виявляється доречним або недоречним у відповідному висловлюванні. Хоча науково-технічна лексика на відміну від лексики у художній літературі як такими компонентами конотації не володіє, але ця емоційно нейтральна конотативність проявляється у виборі підходящого терміну (слова з більш вузьким значенням, лексико-семантичного варіанту), залежного від контексту або змісту усього тексту. Часто для перекладу конотативного аспекту семантики слова застосовується метод компенсації, який полягає в тому, що, не зумівши уникнути втрати якогось стилістичного або змістового (значеннєвого) елемента, перекладач відтворює цей елемент в іншому слові чи в іншому місці тексту, де в оригіналі його немає.

Аналіз перекладів також показав, що існують також специфічні випадки, коли не завжди можна чітко визначити, який саме рівень еквівалентності підходить для того чи іншого тексту або речення перекладу, коли збережено і синтаксичну структуру, і присутній повний лексичний паралелізм, але на рівні семантики недостатня спільність сем співвіднесених в оригіналі і перекладі слів. Тобто виникають перешкоди при передачі денотативного/ стилістичного значення слова. Отже, у семи випадках зі ста (6%) присутні III-IV рівні еквівалентності, в двох випадках – IV-V (2%). Прослідкувати зазначене явище можна на наступних прикладах:

Die Maßhaltigkeit wurde mittels einer Schieblehre an einer Stichprobe von 20 Szintillatoren kontrolliert. – Перевірку точності дотримання стандартів розмірів проведено на вибіркових зразках 20-ти сцинтиляторів за допомогою розсувного калібру (III-IV рівні еквівалентності).

GEA Ecoflex bietet ein umfangreiches Programm für die in der Heizungstechnik geforderten Leistungen. ... Die sich daraus ergebenen 8 Grundtypen werden mit unterschiedlichen Plattenanzahlen in 67 Standardausführungen geliefert. - GEA Ecoflex пропонує широкую програму для всіх необхідних потужностей у сфері теплових технологій. ... Вище зазначені 8 основних типів постачаються в 67 стандартних виконаннях з різною кількістю пластин (IV-V рівні еквівалентності).

Як показує практичне дослідження текстів, для того, щоб відтворити найповнішу еквівалентність, кожне речення, слово слід розглядати не тільки на граматичному рівні та за місцем його у змісті речення, але й підходити з точки зору його семантики. Хоча дослівний метод перекладу характерний для IV-V рівнів еквівалентності і найадекватніше відтворює текст оригіналу, та все ж не завжди пряма передача значення робить переклад зрозумілим. У деяких випадках під час перекладу науково-технічної літератури близький до тексту варіант перекладу може виявитись неприйнятним через порушення норм української мови. Для того, щоб правильно передати зміст німецького речення під час перекладу може бути необхідним значне перебудування усього речення.

Для досягнення еквівалентного перекладу загального і конкретного змісту оригіналу в текстах науково-технічної літератури перекладач керується технікою застосування найбільш поширених перекладацьких прийомів, які пов'язані з перекладом нестандартних лексичних та граматичних елементів вихідного тексту. Чим нижчий рівень еквівалентності, тобто, чим більші розбіжності структур вихідного тексту і тексту перекладу, тим радикальнішими і чисельнішими є перекладацькі перетворення, тим більша необхідність застосування

трансформацій різного рівня для досягнення перекладацької еквівалентності. За основу в даному дослідженні було взято класифікацію перекладацьких прийомів за Казаковою Т.А. [З: 50-210]. Перекладацький аналіз текстів науково-технічного стилю показав, що серед найчастіших лексико-семантичних модифікацій, які доводиться застосовувати перекладачу для досягнення перекладацької еквівалентності – калькування (44% досліджених прикладів), транслітерація (21%), функціональна заміна (4%), розгортання вихідної форми (7%), додавання (6%), конверсія (7%), ускладнена конверсія (1%), нейтралізація (4%), емфатизація (3%), компресія (3%). Серед граматичних трансформацій слід назвати розширення (4%), перестановку компонентів висловлювання (16%), описовий переклад (6%), нульовий переклад (2%), антонімічний переклад (4%), конверсія (7%), функціональна заміна (14%), об'єднання речень (5%), розбивка речень (7%), конкретизація (4%), генералізація (4%), антонімічний переклад (1%). Про високий рівень еквівалентності перекладів текстів науково-технічної літератури свідчить той факт, що на рівні синтаксичних структур у 30% досліджених випадків застосовувався повний переклад.

В ході дослідження було виявлено, що еквівалентної передачі в перекладі науково-технічного тексту потребують такі мовні засоби, як семантика підмета, різні засоби вираження пасивності у відношенні до формального підмета (спеціальні дієслівні форми пасивного стану, дієслівні конструкції з пасивним значенням, безособові і неозначено-особові речення), складні слова і слова, побудовані за словотворчою моделлю з абстрактним значенням, номінативність тексту (вираження дії не через дієслово, а через віддієслівний іменник з десемантизованим дієсловом), теперішній час дієслова (Präsens Generallis), а також терміни.

Отже, дослідження перекладів науково-технічних текстів показало, що при перекладі з німецької мови на українську технічних специфікацій, інструкцій, наукових і технічних каталогів найчастотнішими рівнями еквівалентності є третій, четвертий і п'ятий. Тобто, перекладач намагається зберегти не тільки мету комунікації, ситуацію і ознаки, за допомогою яких вона описується, але й чітко відтворити усі семантичні і синтаксичні особливості оригіналу за допомогою перекладацьких прийомів, які включають в собі повний, буквальний, семантичний і комунікативний методи перекладу, слідуючи яким перекладач застосовує різного роду трансформації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Брандес М.П. Провоторов В.И. Предпереводческий анализ текста. – М.: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. – 214 с.
2. Казакова Т.А. Практические основы перевода. – Санкт-Петербург: Изд. Союз, 2001. – 317 с.
3. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ярослава Івасків – старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови Національного технічного університету України «КПІ».

Наукові інтереси: усний двосторонній переклад, проблеми перекладацької еквівалентності, переклад юридичних текстів, історія перекладу в Європі та Україні.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ФАХОВИХ ТЕКСТІВ СПОРТУ

Тамара ІЩЕНКО (Дніпропетровськ, Україна)

У статті розглядаються проблеми перекладу фахових текстів спортивної тематики. Надається аналіз найскладніших аспектів перекладу та рекомендації перекладачам спортивних текстів.

Ключові слова: фахові тексти спорту, аспекти перекладу спортивних текстів

The article deals with sport LSP translation issues. There is the analysis of the most difficult translation aspects and some advice for the sport texts translators.

Key words: LSP translation issues, political correctness in sport and the means of its rendering.

Спорт наближує народи, об'єднує спортсменів, тренерів, вболівальників, організаторів змагань з різних країн. В зв'язку з цим виникає нагальна потреба в забезпеченні якісної комунікації між спортсменами, тренерами, журналістами, фанатами – представниками різних країн та різних культур. Такі завдання зазвичай ставляться перед перекладачами.

Очевидно, що перекладач спортивних текстів має розуміти особливості спортивного дискурсу як англійською, так і українською мовами. На зміст спортивного дискурсу впливають всі фактори, що присутні в свідомості продуценту та реципієнту тексту, що важливі для породження та сприйняття мовлення, включаючи фонові та професійні знання учасників комунікації [7:102].

В двомовній комунікації з перекладом до таких факторів додаються як об'єктивні фактори, що пов'язані з подоланням мовного та лінгвоетичного бар'єру, так і суб'єктивні фактори, пов'язані з особистостними характеристиками перекладача [3:122]. Таким чином, в двомовній комунікації з перекладом виникає ще один споживач та відправник тексту, тобто перекладач, що примножує кількість факторів, які впливають на породження та сприйняття мовлення.

Вивчення національних дискурсів в зіставленні [6, 7] пропонує висновки про кількісні та якісні розбіжності в метафоричних картинах світу пари національних мов, які аналізуються, що, звісно, створює значні труднощі перекладу, але то є не єдина група проблем, що має вирішувати перекладач [2].

Маємо зробити застереження, що ми розглядаємо роботу лише професійного перекладача та лише в умовах професійного перекладу, хоча переклад текстів, що відносяться до ядра або периферії спортивного дискурсу (від правил змагань до спортивного коментаря), може бути актуальним в усіх видах – в професійному, учбовому та побутовому перекладах. Так, перекладачі-волонтери, що приймали участь в обслуговуванні відбіркових матчів до Євро 2012 та перекладали для груп вболівальників безпосередньо на чемпіонаті Європи з футболу в червні 2012 року опинялися в ситуаціях, що вимагали від них якостей та вмінь, що потрібні фахівцям з міжкультурних комунікацій в широкому сенсі [10: 51-56], забезпечуючи різні типи та види перекладів. Це були переклади в міліції, лікарні, ресторанах, готелях, в клубах, музеях, на екскурсіях, вокзалах та в аеропортах. Комунікативна ситуація вимагала переважно усного перекладу як послідовного так і синхронного в формі нашіптування та, можливо, також перекладу з аркушу.

Щодо професійного перекладача, то він має справу з текстами спортивного дискурсу в таких випадках усного та письмового перекладів:

- переклад на міжнародних спортивних зібраннях (Генеральна асамблея міжнародного олімпійського комітету, Генеральна асамблея міжнародного паралімпійського комітету, тощо), на спортивних форумах (законодавчі органи спортивних федерацій), на різного роду зібраннях, на Олімпійських та Паралімпійських іграх (нарада шефів місій, церемонія привітання команд, реєстрація команди, церемонія відкриття тощо), на засіданнях технічних комітетів по видам спорту та тренерських нарадах;
- переклад виступів та інтерв'ю спортивних функціонерів, офіційних осіб та спортсменів, що досягли видатних результатів та їхніх тренерів;
- неофіційний переклад в умовах кулуарного спілкування;
- реферативний та повний переклад іншомовних новин;
- переклад можливих слухань в антидопінговому агенстві та в спортивних судових інстанціях, таких як Міжнародний спортивний арбітражний суд як наживо так і в телефонному режимі, або режимі відеоконференції;
- переклад різного роду спортивної документації (правила та регламент змагань, законодавча та нормативна документація з видів спорту, протоколи засідань виконкомів спортивних федерацій, тощо) та листування;
- переклад ділових переговорів щодо постачання спортивного устаткування, обладнання та екіпірування або щодо умов контрактів зі спортсменами, тренерами, тощо.

Маємо звернути увагу, що незалежно від типу і форми перекладу, перекладач має розуміти, що, якщо для нього переклад – це процес, то для замовника переклад – це результат, тобто текст [9: 149-150]. Такий підхід має змусити перекладача більш уважно та вимогливо ставитися до результату перекладу, та, можливо, допоможе подолати вплив структур вихідної мови на структури мови перекладу задля ідеоматичності та природності тексту перекладу.

Пропонуємо ряд аспектів, які впливають на якість перекладу спортивних текстів з намаганням відповісти на деякі питання, що хвилюють перекладачів. Маємо пояснити, що наші спроби знайти вирішення перекладацьких проблем спортивних текстів виходять з п'ятнадцятирічного досвіду викладання перекладу на кафедрі англійської філології та перекладу за сумісництвом, з десятирічним досвідом роботи менеджером-перекладачем штатної збірної команди Національного паралімпійського комітету України та не претендують на звання істини останньої інстанції.

Текстологічні аспекти

Характеристики текстів на вихідній мові та мові перекладу можуть мати та зазвичай мають відмінності на лексичному, граматичному, стилістичному та інших рівнях. Найбільш яскраво це видно на прикладах наукових (наявність вторинної експресивної функції в англійському науковому тексті та повна її відсутність в українському) та газетно-журнальних текстів (значна доля прагматичної адаптації з урахуванням прагматики реципієнту тексту). Офіційно-ділові тексти теж мають певні розбіжності, що слід враховувати перекладачу, як, наприклад, засоби вираження модальності в англійському та українському офіційно-діловому текстах, тобто стилістичні та прагматичні характеристики кожного конкретного тексту, що перекладається в усній або письмовій формах. Синтаксичні розбіжності англійських та українських текстів теж потрібно враховувати при перекладі.

Звертаємо також увагу на надзвичайну важливість уніфікованої та чіткої термінології для фахової мови взагалі, та фахової мови спорту зокрема, що є значною перекладацькою проблемою спричиненою недостатністю галузевих перекладацьких словників. Тісна співпраця з галузевими фахівцями та лексикографічна робота, а також використання перекладачами в процесі перекладів САТ-програм (засобів автоматизації перекладу) зі створенням фонду пам'яті галузевих перекладів з часом, без значних фінансових витрат, на наш погляд, призведе до уніфікації галузевої, зокрема спортивної термінології. Таким чином, саме текстологічні аспекти перекладу вивчені найбільш глибоко, та детально описані в сучасному перекладознавстві, що дає нам можливість не зупинятися докладно на даному аспекті, а разглянути ті, що вивчені менш глибоко, або лише тільки починають привертати увагу дослідників.

Метафоричність та переклад.

В англійській мові завдяки її аналітичній структурі метафори створюються легше ніж в синтетичних мовах [4: 263], до яких традиційно відносять українську мову, – отже, кількіснoв англійській мові їх більше, ніж в українській. Такого висновку, на думку М.Ю. Бродського, емпірично доходить будь-який професійний перекладач, викладач перекладу, та, звісно таку думку поділяють лексикографи, що працюють над англійсько-українськими та українсько-англійськими словниками різних типів та галузей. Більш висока метафоричність англomовних текстів проявляється також при співставленні та перекладі текстів спортивного дискурсу [2].

Вивчаючи результати порівняльних досліджень [7], можемо зробити висновок, що метафори в різних мовах не співпадають по фреймо-слововому складу, також очевидні випадки метафоричних лакун. Такі якісні та кількісні розбіжності доволі частотні явище при перекладі англійських фахових текстів спорту, які виникають, якщо в парі робочих мов метафори не співпадають якісно, тобто концептуально [2]. Для спортивного дискурсу вирішення питання метафоричності доволі важливе, оскільки багато науковців (Чудинов, Е.С.Белов, Дж.Андерхилл, Э.В.Будаев, А.А.Каслова, А.М.Стрельников, Н.Хоув, Дж.Лакофф та інші) стверджують, що спортивний дискурс є джерелом метафор для політичного, воєнного, економічного, масмедійного та інших видів дискурсу, оскільки спортивна метафора актуалізує в інших дискурсах прагматичні значення перемоги, боротьби, звитяги, тощо. Таким чином, помилки та неточності при перекладі метафоричних моделей фахової мови спорту «...можуть значно викривити комунікативну установку автора вихідного тексту» [2].

Пропонуємо кілька прикладів використання спортивних метафор та їхній переклад як в спортивному дискурсі так і в інших: *Sabres beaten to the punch, again Buffalo ties club record for winless start to season*[11]. // «Баффало Сейбрз» програли все, що тільки можна програти,

це один безпоросвітний сезон чекає на вболівальників великого хокею з Буффало(переклад наш). Маємо приклад метафоричної лакуни при перекладі спортивної метафори з боксу *beaten to the punch*, в спортивному тексті, але присвяченому іншому виду спорту. При перекладі мали вдатися до описового перекладу, але експресивність вдалося зберегти завдяки використанню розмовної фрази, що передає розпач від поразки: *програли все, що тільки можна програти*.

Яскравим прикладом апеляції до світу спорту може бути економічний дискурс з ідеєю суперництва та перемоги: *If Apple (NASDAQ: AAPL) want stoent er the TV market, it might want to do it sooner rather than later, as competitors seem poised to be atit to the punch*[12]. //Якщо компанія Apple (NASDAQ код: AAPL) планує вихід на телевізійний ринок, то краще це зробити скоріше ніж пізніше, оскільки конкуренти зухвало заявляють про свою перемогу в фінальному довгоочікуваному бою (переклад наш). Спортивна метафора *to be atit to the punch* була передана з частковим збереженням ситуації бою та підсилена за допомогою епітетів зухвало, фінальному та довгоочікуваному.

Масмедійний дискурс також не цурається спортивних метафор: *The WSJ Had A Cook Interview, Too, But Bloomberg Beat It To The Punch* [13]. // Впливова американська газета Уолл Стрім Джорнал запросила виконавчого директора компанії Apple Тіма Кука на ексклюзивне інтерв'ю, але журналісти агентства Блумберг обійшли своїх колег на повороті (переклад наш). Нам не вдалося зберігти образність вихідної метафори, але було знайдено аналог також зі сфери спорту, а саме з легкої атлетики: обійшли своїх колег на повороті.

Таким чином, метафорично перероблена спортивна лексика стає одним із засобів осмислення суспільно-політичних та економічних процесів, виразним засобом передачі фактів суспільного життя, політичного та економічного суперництва, та засобом впливу на читача, а шляхи вирішення окреслених проблем перекладу ми бачимо в дослідженнях наперетині дискурсів та в лексикографічній активності перекладачів-практиків, що вирішують дані проблеми кожен день.

Фонові знання та переклад спортивних текстів.

Експлікація фонових знань потрібна для заповнення інформаційних прогалин про життєдіяльність мовного колективу тексту оригіналу, семантичних лакун, що мають отримувачі перекладу. Таким чином, переклад як інструмент міжмовного та міжкультурного спілкування забезпечує адаптацію культур для мов, що взаємодіють, шляхом передачі фонових знань [2]. При відтворюванні фонових знань використовуються різні перекладацькі способи, а саме, різні види експлікації. Під експлікацією розуміємо повне вираження компонентів ситуації, повне відбиття глибинної предикації. Згідно з результатами нашого дослідження, можемо стверджувати, що найбільшу кількість експліцитних елементів фонових знань було додано в публіцистичних текстах фахової мови спорту, оскільки аудиторія таких текстів надзвичайно широка, і орієнтуватися перекладач таких текстів має на «пересічного реципієнта», а не на фахівця в галузі спорту.

Відмінності у співвідношенні експліцитності та імпліцитності різних мов визначають зміну не лише окремих слів при перекладі, але й структур вищого рівня мови, окремих речень зокрема [1:145]. Так, наприклад, експлікація деколи обумовлюється наявністю в оригіналі назв різноманітних географічних та спортивних реалій:

Loughborough-based Halsall, a predominantly free styles pecialist who will also wim the 50 m back stroke eventin Herning, is certainly enjoying the new regime [14]. // Фристайлер Френ Халсалл, який живе та тренується у Ловборо, плануючи плисти нову для себе дистанцію 50м. на спині на змаганнях в датському місті Хернінг, схвально висловлюється про нову, більш жорстку політику тренера національної збірної з плавання Великої Британії (переклад наш). Даний приклад пропонує нам три види експлікації, два з яких пов'язані з географічними назвами та іменами людей, а при перекладі словосполучення *the new regime* було використано експлікацією, яка пояснюється вербалізацією контекстуальної інформації, що обумовлює необхідність використання прийому смислової конкретизації *про нову, більш жорстку політику тренера національної збірної з плавання Великої Британії*.

Таким чином, приймаючи рішення про необхідність експлікації фонових знань тій чи іншій формі перекладач має враховувати: доступність інформації та її взаємоспіввіднесеність

для «пересічних рецепторів» різних культур; актуальність інформації, тобто діахронічний зріз культур, що взаємодіють; належність інформації до універсальних або специфічних знань різних категорій; а також асоціативні та конотативні зв'язки, що виникають при використанні певної фонові інформації [8: 43].

Парадигма політкоректності та її відтворення при перекладі.

Постколониальне західне суспільство, рух за права жінок та сексуальних меншин спричинили значні зміни в лексичному складі англійської мови. Колоніалізм, цей «первородний гріх Європи та Америки», нав'язав постколониальному суспільству відчуття провини [5:78], та вплинув, відповідно, і на вибір лексики. Такі суспільні та мовні процеси не могли не знайти свою реалізацію також і в англійських фахових текстах спорту, що певним чином впливає на вибір перекладацьких відповідників.

В гендерних політкоректних евфемізмах наблюдаємо нейтралізацію за статевими ознаками шляхом уникання «сексистських» суфіксів *-man – woman, – er* та *-ess: sportsman – sportswoman-athlete, swimmer- athlete*. Щодо відображення цих тенденцій в українському перекладі, то пропонуємо серед всіх синонімів ряду *спортсмен – атлет – спортсовець*, обирати *спортсовець*, що є більш милозвучним та є вмотивованим, хоча ненормативним, оскільки *атлет* звучить неприродно, а термін *спортсмен* є так як і *атлет* запозиченням але більш пізнього періоду і тому несе явну іншомовну мотивацію та, до того ж, гендерну дискримінацію незважаючи на те що пройшов етап морфологічної адаптації в українській мові. Пропонуємо внести термін *спортсовець* в словник спорту як нормативний та кращий термін серед всього синонімічного ряду.

Наступне питання, що виникає, коли перекладач стикається з проявами толерантності в мові, як передавати при перекладі політкоректні евфемізми-словосполучення? В англійській фаховій мові спорту в процесі інтеграції спорту інвалідів в олімпійський спорт таких словосполучень з'являється все більше: замість *deaf* спостерігаємо тенденцію використання *aurally inconvenienced*, замість *blind – visually impaired*, слово *invalid* категорично не вживається, замість нього використовується *physically disabled person*, замість *mentally ill* в паралімпійському спорті активно використовується *intellectually disabled*. Щодо перекладу таких евфемізмів, пропонуємо варіанти перекладу, які використовуються в Національному паралімпійському комітеті України:

- *aurally inconvenienced athlet* – спортсмен-інвалід з вадами слуху;
- *visually impaired athlet* – спортсмен-інвалід з вадами зору;
- *physically disabled athlete* – спортсмен-інвалід з ураженнями опорно-рухового апарату;
- *intellectually disabled athlet* – спортсмен-інвалід з вадами інтелекту.

Можна дискутувати щодо використання слова *інвалід* в таких українських термінах, але саме це слово пояснює сутність системи паралімпійського спорту та її відмінність від олімпійського спорту, хоча, на нашу думку, звучить дещо не політкоректно.

Зрозуміло, що проблема передачі евфемізмів українською мовою ускладнюється тим, що лексикографія не встигає за толерантністю, а отже не всі евфемізми зареєстровані навіть тлумачними словниками, не кажучи вже про двомовні словники.

Підводячи підсумки спостереженням даної розвідки, можемо ще раз наголосити на нагальних потребах фахової мови спорту в словниках різних типів та тематики. Акцентуємо увагу перекладачів на потребах постійно працювати над фаховою термінологією та фоновими знаннями та закликаємо перекладачів-практиків брати участь в лексикографічній роботі, тобто ділитися з перекладацьким співтовариством та студентами-перекладачами своїми знахідками в роботі над перекладами фахових текстів, що, до речі, сьогодні можливо навіть не полишаючи свого робочого місця та потребує мінімального часу, якщо приймати участь в роботі «відкритих» лексикографічних джерел, таких як www.multitran.ru та www.lingvo.ru. Автори таких ресурсів «відкритої лексикографії» пропонують інструментарій для створення словників в спеціальному форматі користувача, або приймають в свої словники після певної модерації запропоновані перекладачами варіанти перекладів. Дуже корисним, також, на наш погляд, буде робота з використанням засобів автоматизації перекладу (CAT) та створення єдиного банку пам'яті галузевих перекладів, що неминуче

приведе до стандартизації та уніфікації галузевих терміносистем та терміносистеми спорту взагалі.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Бреус Е. В. Основы теории и практики перевода с русского языка на английский \ Е. В. Бреус – М.: Изд-во УРАО, 2000. 208 с.
2. Бродский М.Ю. Политический дискурс и перевод / М.Ю. Бродский – Екатеринбург – Режим доступу: https://www.academia.edu/1215613/_Rus_Political_Discourse_and_Translation_
3. Дейк Т. А. ван Язык. Познание. Коммуникация. – Б.: БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. – 308 с.
4. Гак В. Г. Сравнительная типология французского и русского языков – Ленинград: Просвещение, 1976. 286 с.
5. Гачев Г.Д. Ментальности народов мира. / Г.Д. Гачев – М.: Алгоритм, Эксмо, 2008. – 544 с.
6. Чередниченко О.І. «Французский дискурс масмедійних метеопрогнозів у порівнянні з українським» / О.І. Чередниченко – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VKnlu/fil/2009_1/11.pdf
7. Чудинов А.П. «Спортивная метафора в современном российском политическом дискурсе» / А.П. Чудинов. Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры (1991–2000) – Екатеринбург, 2001. – 238 с.
8. Hirsh E. D. Jr. Cultural Literacy :What Every American Needs to Know. – Boston, 1987 – 251 p.
9. Pym A. Translation and Text Transfer. An Essay on the Principles of Intercultural Communication, Frankfurt, Berlin, Bern, New York, Paris, Vienna: Peter Lang, 1992 – 228 p.
10. Snell-Hornby M. The Turns of Translation Studies: New paradigms or shifting viewpoints? (Benjamins Translation Library) – John Benjamins Publishing Company, 2006 – 224 p.
11. Vogl J. Sabres beaten to the punch, again / John Vogl – Режим доступу: <http://www.buffalonews.com/sports/sabres-nhl/sabres-beaten-to-the-punch-again-20131014>
12. Mattera S. Is Apple Being Beaten to the Punch? / Sam Mattera – Режим доступу: <http://www.forbes.com/sites/benzingainsights/2012/12/28/is-apple-being-beaten-to-the-punch/>
13. Carlson N. The WSJ Had A Cook Interview, Too, But Bloomberg Beat It To The Punch – Режим доступу: <http://www.businessinsider.com/the-wsj-had-a-cook-interview-too-but-bloomberg-beat-it-to-the-punch-2012-12>
14. Hope N. GB swimmers 'taken out of comfort zone' to improve medal success – Режим доступу: <http://www.bbc.com/sport/0/swimming/25335274>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тамара Іщенко – старший викладач кафедри англійської філології та перекладу Дніпропетровського університету ім. А.Нобеля.

Наукові інтереси: лінгвістичні моделі перекладу, проблеми перекладацької еквівалентності та адекватності, фахові мови, переклад фахових текстів.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПОЕТИЧНИХ ЗАГАДОК У РОМАНАХ ДЕНА БРАУНА «КОД ДА ВІНЧІ» ТА «ЯНГОЛИ І ДЕМОНИ»

Олена КАСЬЯНЕНКО (Дніпропетровськ, Україна)

У статті розглянуто авторські поетичні загадки як сюжетотворчий чинник у романах Дена Брауна «Код да Вінчі» та «Янголи і демони». Проаналізовано шляхи та засоби адекватного відтворення загадок у перекладах романів українською та російською мовами.

Ключові слова: авторська поетична загадка, сюжетотворчий чинник, індивідуальний стиль письменника, детективний жанр, переклад, гра слів, очуження.

The article deals with the author's poetical riddles as a plot creating factor in the novels «The Da Vinci Code» and «Angels and Demons» by Den Brown. The author analyses the ways of adequate riddle reproduction in Russian and Ukrainian translations of the novels.

Key words: author's poetical riddles, plot creating factor, author's individual style, detective genre, translation, word play, foreignisation.

Представлена тема знаходиться в руслі актуальних досліджень перекладу.

Використання тексту загадки є одним із прийомів жанрової організації як класичних, так і сучасних інтелектуальних детективів. Як правило, у таких творах загадка виступає у формі тайного повідомлення, яке містить інформацію, що дозволяє детективу тим чи іншим чином розкрити злочин. У детективі загадка покликана продемонструвати високі інтелектуальні здібності головного героя та надати можливість перевірити свої здібності читачам.

Можливості загадки в творах детективного жанру яскраво продемонстрував Ден Браун. Загадка виступає важливим сюжетним елементом у багатьох його романах, що дає підстави вважати її невід'ємною частиною індивідуального стилю письменника. Труднощі при

перекладі цих загадок насамперед можуть бути пов'язані з їх віршованою формою та грою слів. У цьому зв'язку виникає ймовірність неточного перекладу, що може призвести до викривлення змісту твору.

Традиційно загадка виступає об'єктом наукового дослідження в межах текстології та дискурсології. Достатньо вивченою у вітчизняному мовознавстві є народна загадка, зокрема, українська. Жанрову специфіку та мовну структуру народної загадки найбільш ретельно дослідили І. П. Березовський [1], І. К. Кобякова [6], А. І. Мамедова [7], Г. А. Онищенко [8], Н. В. Салтовська [9] та ін. Когнітивні засади загадки вивчають О. О. Селіванова [10] С. О. Швачко [11] та ін. В аспекті перекладу загадка залишається недостатньо вивченим явищем, зокрема, не розв'язано проблему перекладу авторських поетичних загадок, які виступають змістовим елементом художнього твору.

Мета дослідження – розгляд особливостей функціонування поетичних загадок у сюжетах романів Дена Брауна «Код да Вінчі» та «Янголи і демони», визначення ступеню їх перекладності українською та російською мовами, аналіз способів перекладу.

Н. В. Салтовська визначає загадку як «стилий поетичний твір, що потребує відповіді, в якому певний предмет чи явище зображується через його метафоричний еквівалент» [9: 4]. Загадка складається з двох частин – власне загадки та відгадки. Художня установка на тему загадки зумовлюється відсутністю, прихованістю об'єкта, з одного боку, підказкою – з іншого. Загадки творяться адресантом, відгадуються адресатом, якому допомагає творець витвору (здебільшого – колективний) [11: 120].

Для формування більш точної перекладацької стратегії слід визначити функцію кожної із загадок у романі окремо. Розглянемо загадку, з якою на самому початку зустрічаються головні герої роману «Янголи і демони»:

From Santi's earthly tomb with demon's hole, / Cross Rome the mystic elements unfold. / The path of light is laid, the sacred test, / Let angels guide you on your lofty quest [12: 180].

Саме в цих рядках закладений таємний шлях, який повинні подолати головні герої, Ленгдон та Вікторія, для того, щоб врятувати викрадених кардиналів. Кожний із рядків несе певну закодовану інформацію, тобто підказку. *Santi's earthly tomb with demon's hole* – це місце, яке є точкою відліку всього маршруту. Після довгих міркувань і невдалих спроб герої доходять висновку, що це – «Capella della Terra», тобто Каплиця Землі, яка була побудована Рафаелем Санті. Під *earthly tomb* автор рядків має на увазі підземний склеп для масових поховань. Зміст другого рядка героям вдається зрозуміти майже наприкінці свого шляху. *Cross Rome* означає хрест, вершини якого – це чотири точки «шляху просвічених», що проходить через увесь Рим. Кожна з точок символічно уособлює певну стихію. У третьому рядку герої знаходять пряме підтвердження того, що перед ними карта «шляху просвічених». Четвертий рядок підказує героям, що ангел буде «супроводжувати» їх під час пошуків. Метр вірша також несе певну функцію. Вірш-загадка написаний ямбом, мовою, яку ілюмінати за сюжетом називали «чистою».

Вище проведений аналіз показав, що віршована загадка відіграє достатньо вагому роль у сюжеті роману. Це означає, що вимоги до перекладу цього уривку дуже високі. Потрібно передати не тільки всі посилання на «шлях просвічених», але й відтворити розмір.

Розглянемо варіанти перекладу загадки російською та українською мовами:

Найди гробницю Санті с дьявольской дырою... / Таинственных стихий четверка жаждет боя. / Уже сияет свет; сомненья позабудь, / И ангелы чрез Рим тебе укажут путь [2: 250].

Земний гріб Санті, демона діра, – / Звідтіль стихіям тайним вже пора / Крізь Рим сюди прокласти світла путь. / Хай янголи у пошуку ведуть! [5: 205].

Як ми бачимо, в обох варіантах загадка перекладена ямбом, тобто метр, що використовується в оригіналі було успішно відтворено. Такий переклад дозволяє читачам дізнатися про одну з традицій товариства ілюмінатів – використання «чистої мови» для тайного листування. При перекладі російською мовою збереження метра вірша призвело до інших втрат. Так, у першому рядку перекладач опускає слово «земний». Таке рішення призводить до вилучення інформації з декількох уривків тексту:

1) «*I need a tomb. Designed by Raphael. A tomb that could be considered earthly*» [12: 310].

Мне нужно найти гробницу, спроектированную и сооруженную Рафаэлем [2: 280].

2) Architects always designed the chapels in conjunction with the tomb. Langdon realized the man was right.

*«Are any of Raphael's tombs or chapels considered **earthly**?»*

*The man shrugged. «I'm sorry. I don't know what you mean. **Earthly really doesn't** describe anything I know of» [12: 311].*

Над захороненням или рядом с ним архитекторы всегда сооружали часовню. Лэнгдон понял, що гід прав.

– Не могли бы вы назвать одну-две самые известные в Риме часовни, воздвигнутые по проекту Рафаэля?

– Их в Риме очень много, синьор, – пожал плечами гід [2: 281].

У наведених прикладах перекладу відсутня інформація про те, що перший олтар на шляху до храму світла має відношення до землі. Читач російськомовного тексту не має можливості не тільки точно прослідкувати послідовність пошуків головного героя, а також він не знає, що в загадці є декілька підказок, які відсилають героїв до каплиці Кіджі. В українському перекладі відсутні подібні змістові втрати, тому що перекладач вірша зумів зберегти як метр вірша, так і всі його лексичні одиниці.

В обох текстах перекладу не вдається зберегти приховану гру слів, яку не одразу помічають навіть герої роману.

*The Illuminati poem had been telling him how the altars were laid out. A **cross!** **Cross** Rome the mystic elements unfold! It was cunning wordplay. Langdon had originally read the word **Cross** as an abbreviation of **Across** [12: 390].*

*Теперь он знал, как расположены все алтари науки. В форме **креста!** Один против другого – **через** весь Рим. И в этом был еще один тайный ключ к разгадке [2: 450].*

*У вірші ілюмінатів було сказано, як саме розташовані олтарі науки. **Навхрест! Крізь** Рим сюди прокласти світла путь! [5: 380].*

Розташування алтарів у формі хреста не випадкове, релігійний символ, утворений з елементів науки, відтворює дуалізм ілюмінатів. Обидва тексти перекладу передають ідею про те, що спосіб розташування олтарів науки у формі хреста було представлено в загадці. Але через неможливість передачі гри слів *cross* та *across* сприйняття розгадки в українського та російського читача буде іншим, ніж у читача оригіналу. У тексті перекладу підказка не настільки очевидна, як в тексті оригіналу. Тож, нам здається, що в цьому випадку потрібно надати гру слів англійською мовою у виносках, щоб російський та український читач мав змогу правильно зрозуміти задум та стиль автора.

Не менш важливу роль поетичні загадки відіграють у сюжеті роману «Код да Вінчі». Інформація, яку вони містять, допомагає головних героям у пошуках Святого Граалю (Чаші Христової), чиє місцезнаходження довго зберігалось в таємниці членами товариства Пріорат Сіону. Першу загадку герої роману знаходять у криптексі, залишеному Софії дідусем (магістром Пріорату) перед смертю. Щоб відкрити цей криптекс, герої повинні знайти слово-ключ, зашифроване у вірші:

*An **ancient word of wisdom** frees this scroll... / and helps us keep her scatter'd family whole... / a **headstone** praised by templars is the key... / and atbash will reveal the truth to thee [13: 250].*

Необхідно відзначити, що вибір розміру вірша зовсім не випадковий, він, як і в попередній проаналізованій загадці, обумовлений сюжетом. Так, Ленгдон розмірковує, що «ямб – це два склади – наголошений і ненаголошений. Ін'ї і ян. Урівноважена пара. По п'ять пар у кожному рядку. Пентаметр. Число «п'ять» символізує пентаграму Венери і священну жіночність» [4: 366]. За сюжетом товариство Пріорат Сіону, яке залишило цей криптекс, прославляє священну жіночність, звеличує священне материнство.

Звернемося до семантичної структури загадки. По-перше, вона представляє собою непряме запитання. Тобто, адресат самостійно повинен визначити в тексті підказку, що визначить тему загадки. У загадці наявні дві підказки, що значно підвищує можливість знаходження відгадки. Перша підказка міститься в перших двох рядках, а друга – у третьому та четвертому. Розглянемо перше речення: *An ancient word of wisdom frees this scroll...* Нам вважається, що цей рядок є найбільш інформативним. Так, адресат дізнається, що в загадці є

не тільки закодоване слово «*the ancient word of wisdom*», але й його призначення, тобто інформація про те, як адресату його використати. Герої розуміють, що це слово є ключем до криптексту. Другий рядок пояснює, що криптекст допоможе їм дізнатися про нащадків Марії Магделени. Слова «*An ancient word of wisdom frees this scroll...*» потрібно розуміти буквально, «мудрість» стародавньою мовою. Зашифрованим словом виявляється *Sofya*, тобто «мудрість» грецькою – одною з найдавніших мов. Ленгдон та Софі розуміють цю фразу не буквально, а метафорично, а саме як слово, яке є денотатом мудрості. На шлях істини їх виводять інші два рядки: *a headstone praised by templars is the key... / and atbash will reveal the truth to thee.*

У третьому рядку можна спостерігати гру слів, що є достатньо частим способом організації загадки. Перше, що вводить в оману адресата, це слово – *headstone*. Оксфордський тлумачний словник пропонує наступне визначення слова «*headstone*»: «*a piece of stone placed at one end of grave, showing the name of the person buried there*» [14: 718]. Тобто, українським еквівалентом цього слова буде *надгробок*. Перебираючи можливі варіанти надгробка, який вшановують тамплієри, герої романи заходять у глухий кут.

Осяяння приходить, коли герої здогадуються, що *headstone* має інакше прочитання. Тамплієри схилялися перед *stone head* – кам'яною головою поганського бога, якого звали Бафомет (*Baphomet*). Після правильного трактування змісту третього рядка одразу стає зрозумілим і четвертий рядок. Атбаш – це давній спосіб шифрування для іврити. Використавши його у відношенні слова *Baphomet*, герої отримують слово-ключ «SOFYA».

Проаналізуємо переклад загадки російською та українською мовами:

Мир древний мудрый свиток открывает... / Собрать семью под кровом помогает... / Надгробье тамплиеров – это ключ... / И атбаш правду высветит, как луч [3: 365].

Як давнє слово мудрості знайти... / Щоб зміг з'єднати знов родину ти?... / Ключ – камінь, перед ним вкляк тамплієр... / Відкриє атбаш правду всю тепер [5: 364].

Обидва переклади відтворюють розмір вірша, що дозволяє зберегти його символічний зміст та виключає будь-які вилучення в іншому контексті. Але, як часто буває при перекладі поетичних творів, збереження форми супроводжується частковим або неточним збереженням змісту.

В російській версії загадки зовсім не зберігається зміст першого рядка. Замість *древнее слово мудрости* (дослівний переклад російською) ми маємо *мир древний* та *мудрый свиток*. Це означає, що загадка має одну єдину підказку, яка прихована в третьому рядку, та читач російськомовного варіанту не дізнається, що насправді ключове слово було на поверхні. Цю втрату можна вважати припустимою, тому що герої за сюжетом використовують саму другу підказку. Гра слів *headstone* та *stone head* не була відтворена при перекладі, тому подвійне прочитання тексту також не здійснюється. Більш того, слова *надгробье тамплиеров* скоріш можна зрозуміти як надгробок, що був їм встановлений, а не той, перед яким вони схилялись. Для того, щоб показати зв'язок нагробка з поганським богом Бафометом, автор перекладу звертається до оригіналу та вводить у текст англійські слова: *Мне кажется, слово «headstone», «надгробие», здесь следует понимать в его прямом изначальном смысле. «Stone head» – «каменная голова», – объяснил Лэнгдон. – И никакое это не надгробие* [3: 385].

Український переклад передає обидві підказки. Перекладач суттєво перефразовує два перші рядки, але повністю зберігає їх зміст та надає повний еквівалент ключової фрази-підказки: *давнє слово мудрості*. Гра слів в третьому рядку також не зберігається, але замість слова *надгробок* автор перекладу використовує слово *камінь*, яке в сполученні з дієсловом *вкляк* можна віднести як до надгробка, так і до кам'яної голови поганського бога. Не зважаючи на те, що хід мислення в оригінальній версії прозоріший, та розкриття прихованої гри слів яскравіше демонструє інтелект професора, український переклад можна вважати цілком адекватним, оскільки зміст було повністю відтворено.

Проведений аналіз продемонстрував, що авторські поетичні загадки в романах Дена Брауна є важливими сюжетними елементами, що обумовлюють хід подій усього твору. Щоб уникнути вилучень із тексту та викривлення художнього задуму твору, перекладач повинен ідентифікувати та відтворити в перекладі найважливіші компоненти загадки, тобто підказки.

У російському перекладі загадок виявилось неможливим передати всі підказки. Це було пов'язано насамперед із грою слів та прагненням перекладача зберегти розмір вірша. Тому в російському тексті роману наявні англійські лексичні одиниці, які пояснюють текст віршів. На наш погляд, за відсутності можливості компенсувати гру слів звернення до англійського тексту є виправданим при перекладі загадки, яка є об'єктом нашого дослідження, оскільки це дозволяє уникнути перекохання змісту твору.

Українському перекладачу вдалося зберегти як розмір вірша, так і всі підказки, окрім тієї, що представлена грою слів (у першій загадці). Таке успішне відтворення загадок доводить, що мова пропонує необмежені можливості для перекладу. Це дає підставу говорити про те, що успішність перекладу авторських поетичних загадок у творі головним чином залежить від творчих здібностей перекладача.

Перспективи дослідження вбачається в подальшому аналізі та пошуку оптимальних тактик відтворення складових ідіостилію Дена Брауна в українських та російських перекладах.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Березовський І. П. Українські народні загадки / І. П. Березовський // Вступна стаття до збірника «Загадки». – К.: В-во АН УРСР, 1962. – С. 7–37.
2. Браун Д. Ангели и демоны / Д. Браун; [пер. с англ. яз. Г. Косов]. – М.: АСТ, 2004. – 606 с.
3. Браун Д. Код да Винчи / Д. Браун; [пер. с англ. яз. Н. Рейн]. – М.: АСТ, 2009. – 542 с.
4. Браун Д. Код да Вінчі / Д. Браун; [пер. з англ. мови А. Кам'янець]. – Х.: Клуб сімейного дозвілля, 2006. – 482 с.
5. Браун Д. Янголи і демони / Д. Браун; [пер. з англ. мови А. Кам'янець]. – Х.: Клуб сімейного дозвілля, 2010. – 544 с.
6. Кобякова І. К. Навчати перекладу: навч. посіб. / І. К. Кобякова. – Суми: Сумський державний університет, 2013. – 159 с.
7. Мамедова А. І. Загальна характеристика німецької народної загадки / А. І. Мамедова. – К.: ВД Дмитра Бураго, 2009 – Вип. 12. – Т. XI (136). – С. 86–89.
8. Онищенко Г. А. Мовна структура української народної загадки (семантичний і синтаксичний аспекти): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Онищенко Геннадій Анатолійович. – Д., 2006. – 20 с.
9. Салтовська Н. В. Поетика українських народних загадок: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.07 / Салтовська Наталія Василівна. – К., 2004. – 20 с.
10. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психологнітивний та етнокультурний аспекти) / О.О. Селіванова. – К.–Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.
11. Швачко С. О. Лінгвокогнітивні аспекти загадок / С. О.Швачко // Наукові записки. Серія Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009.– Вип.81(4). – С. 117–121.
12. Brown D. Angels and Demons / D. Brown. – New York: Pocket Books, 2000. – 480 pp.
13. Brown D. The Da Vinci Code / D. Brown. – New York: Doubleday, 2003. – 467 pp.
14. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. – 8th edit. – Oxford: Oxford University Press, 2010. – 1796 pp.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Касьяненко – асистент кафедри перекладу Державного вищого навчального закладу «Національного гірничого університету».

Наукові інтереси: художній переклад.

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ ТА ЗМІСТУ ГЛОСАРІЮ ЗБІРОК ПЕРЕКЛАДІВ РОМИ ФРАНКО (НА ПРИКЛАДІ ЗБІРОК “FROM DAYS GONE BY”, “BROTHER AGAINST BROTHER”, “BETWEEN THE TRENCHES”)

Андрій КОЗАЧУК (Київ, Україна)

У статті проаналізовано глосарій, укладений Ромою Франко до трьох збірок її англійських перекладів української малої прози межі XIX–XX ст. Встановлено характер та ступінь фонових знань, які отримує реципієнт тексту перекладу зі статей глосарію. Наведені приклади розбіжностей між дефініціями однакових глосем у різних збірках і в особливостях добору глосем у збірках перекладів та оригінальних текстів.

Ключові слова: глосарій, глосема, дефініція, власна назва, інтертекстуальний елемент, культурно-специфічний об'єкт, неточність.

The article deals with the glossary annexed to three volumes of Roma Franko's English translations of Ukrainian short prose written on the verge of the 19th-20th centuries. The peculiarities and profoundness of the knowledge gained by the translation text recipient have been defined. The examples of difference in the definitions of the same glossems in different volumes and peculiarities of their selection as well as that in the original texts volumes have been stated.

Keywords: glossary, glosseme, definition, proper name, intertextual element, culturally specific object, ambiguity.

Однією з характерних реалій сучасного перекладознавства є неоднозначність і деглобалізованість поглядів на деякі явища та поняття. Ведучи мову про галузь художнього перекладу, варто зокрема зазначити, що об'єктом такого перекладу є художні тексти, які належать до різноманітних стилів, мають різну форму та структуру тощо. При цьому перекладач часто має справу з проблемою передачі безеквівалентної лексики іншою мовою. Тому **актуальність** теми цієї статті пов'язана з потребою дослідження прийомів перекладу безеквівалентної лексики у художній прозі, одним з яких є укладання глосарію.

Основним **об'єктом** дослідження є глосарій, укладений Ромою Франко до збірок її англійських перекладів української малої прози, зокрема позначення лексем, використані у текстах перекладів Б. Грінченка, Г. Хоткевича та М. Коцюбинського. Допоміжним об'єктом обрано аналогічний глосарій в українськомовних збірках малої прози цих письменників. **Завданням** статті виступає кількісний та якісний аналіз одиниць глосарію у вибраних збірках, порівняння способів укладання глосарію Ромою Франко та укладачами збірок оригінальних українськомовних текстів. **Методологія** дослідження ґрунтується на здійсненні суцільної вибірки лексем глосарія, використаних у текстах перекладів оповідань Б. Грінченка, Г. Хоткевича та М. Коцюбинського (разом з наведеними дефініціями), аналогічного процесу опрацювання глосарію збірок оригінальних творів, зіставлення двох вибірок та виявлення лексико-семантичних особливостей їх одиниць шляхом аналізу їх маркування в академічних словниках вихідної мови та мови перекладу. Паралельно необхідно, на нашу думку, здійснити вибірку глосем, включених до глосарію до декількох збірок одночасно (зокрема тих, які використовуються у текстах лише однієї збірки), виконавши зіставний аналіз їх дефініцій у різних збірках.

Глосарій як явище та процес його укладання досліджували О. Скопненко, Т. Цимбалюк, К. Чубенко та інші. Деякі особливості укладання глосарію Ромою Франко в контексті передачі реалій у текстах перекладів були нами розглянуті раніше, проте зіставлення глосаріїв, а також лексикографічний аналіз глосарію, укладеного Ромою Франко до названих збірок, до цього не здійснювалися.

У сучасній філології глосарій вважається окремим видом словника, статті якого містять переклад або пояснення маловживаних слів [1: 79], використаних в оригінальному або перекладному тексті.

Зарубіжні вчені Д. Нкомо та М. Мадіба вважають, що історія укладання глосаріїв як виду словників (основною метою цього процесу було вирішення проблем у спілкуванні та передача знань) довша за історію укладання словників взагалі, проте досі не існує єдиних нормативів щодо укладання глосарію [8: 150-151]. Як бачимо у нашому випадку, глосарій у збірках перекладів покликаний усунути або послабити труднощі, які виникають у процесі рецепції тексту перекладу читачем, оскільки процес рецепції за структурою є своєрідним опосередкованим комунікативним актом, де автор оригінального тексту є відправником, перекладач – посередником, а читач – адресатом.

Одиниця контенту глосарію являє собою так звану глосему, яка, згідно з точкою зору К. Чубенко, є культурно значущою, але перешкоджає повноцінному розумінню тексту реципієнтом [3: 2]. Словникова стаття, що містить глосему, має типову структуру. Вчена виділяє 8 компонентів, деякі з них є також релевантними і для нашої вибірки: власне глосема, деякі граматичні позначки та форми, філологічна дефініція, етимологія, довідка (додаткова енциклопедична та культурно-історична інформація) [3: 16]. До того ж, здійснена нами вибірка показала, що глосемою може бути не лише лексема, але й фразеологізм, речення, цитата тощо.

Так, вибірка глосем, що містилися у текстах перекладів малої прози Б. Грінченка, Г. Хоткевича та М. Коцюбинського, налічує 74 одиниці, які статистично можна представити

так: цитат та інших інтертекстуальних елементів – 5, власних назв – 41, інших глосем, зокрема реалій – 28.

Наприклад, у глосарії до збірки “Brother against Brother” наведено таку цитату і подано пояснення: *And the sun will rise – from a poem by Shevchenko* [4: 400]. У тексті перекладу процитовано цей та наступний рядки з поеми Т. Шевченка (очевидно, авторський переклад без збереження рими та ритму), при цьому не надається інформація про джерело цієї цитати [7: 209], що спостерігаємо і в українському тексті. Але якщо для більшості українських читачів ці два рядки добре знайомі і є своєрідним “крилатим висловом”, то для англомовних читачів існує необхідність у поясненні. До речі, у глосарії також є глосема *Shevchenko*, яка містить довідку про поета [4: 403].

Серед глосем, які позначають власні назви, можна умовно виділити такі групи, як географічні назви, імена людей – художніх персонажів, та імена історичних осіб. До географічних назв здебільшого подається енциклопедична довідка, як от: *Halychyna – [Galicia] historical region in southwestern Ukraine* [4: 401], або: *Rus – historical name of Ukraine* [5: 402], хоча для деяких географічних назв пояснюється етимологія та семантика. Наприклад, з метою зберегти конотацію перекладачка транслітерує назву хутора *Маненький* і подає таку статтю у глосарії: *Manenky – very small, very little* [6: 402].

Щодо імен художніх персонажів, які не є історичними особами, то у глосарії роз’яснюється етимологія або семантика слова: *Henya – endearing diminutive form of Yevhen* [4: 401]; *Khapay – name based on the verb “khataty”: to seize, to grasp* [6: 401].

Якщо використане у тексті ім’я належить історичній особі, то довідка може бути порівняно розгорнутою, хоча з досить специфічним оцінним змістом: *Tsar Petro – Tsar Peter I of Russia (1672-1725); initiated the reign of terror in Ukraine; destroyed the kozak army, intensified serfdom, forbade the publication of books in Ukrainian, and built St. Petersburg and canals with the labour of Ukrainian conscripts, thousands of whom died and were buried on site* [6: 405].

Представлені у глосарії також і інші власні назви – політичних партій, інших груп людей, національностей і т.д. Розглянемо типові приклади: *Narodowy democrat – reactionary Polish party* [4: 402]; *Stańczyk – member of a reactionary Polish party* [4: 404]; *Prosvita – Ukrainian organization for the promotion of education and culture* [4: 403]; *Khokhol – [pl. khokhly; also khakhol, pl. khakhly] derogatory Russian term for a Ukrainian person* [4: 401].

Велику групу глосем становлять такі, що позначають культурно-специфічні об’єкти (реалії, історизми тощо). Традиційно до цих класів відносять назви національних страв: *varenyky – boiled dumplings with a variety of fillings* [5: 403]. Також виокремлюємо національні одиниці виміру різних величин: *verst – land measure equivalent to .66 miles or 1.07 km* [4: 404]; *ducat – historical gold or silver coin used widely in Europe* [6: 401].

Із деякими дефініціями глосем цієї групи, на нашу думку, неможливо погодитися однозначно. Наприклад, значення слова *Duma* подається як *Ukrainian regional and national parliaments* [4: 400]. Як відомо, цей історичний термін асоціюється перш за все з Росією, частиною якої була Україна у час, коли відбуваються події у творі. Цю думку також можна підтвердити статтею з Оксфордського словника англійської мови: *2. hist{orical <...>}. b any similar pre-19th c.{entury} advisory municipal council in Russia* [9: 420] (примітки у фігурних дужках – наші). Також вимагають суттєвих уточнень деякі факти, наведені у довідці про царя Петра I (див. вище).

Зате більшість дефініцій, також наведених у словнику англійської мови, не суперечать глосарним дефініціям, аналізованим у нашому дослідженні, наприклад *comrade* у Роми Франко – *common form of address among socialist/communists* [5: 400], у словнику – *a fellow socialist or communist* [9: 274].

У процесі здійснення вибірки та аналізу глосарію нами було помічено декілька своєрідних особливостей відбору Ромою Франко глосем та формулювання дефініцій. Так, деякі слова, не пояснені у глосарії, на наш погляд, можна було б пояснити. Більше того, деякі з них включені до глосарію іншої збірки, де пояснено це саме слово з іншого тексту. Деякі глосеми включені до глосарію двох або навіть трьох проаналізованих збірок.

Наприклад, глосема *desyatyna* входить до глосарію всіх трьох збірок і всюди має ідентичну дефініцію, глосеми *Black Hundreds*, *Browning*, *hetman*, *National Duma* і *Rus* входять до глосаріїв двох збірок і теж мають ідентичні дефініції.

Проте такі глосеми, як *kozak*, *Rachael*, *uncle*, *verst* та інші, входять до глосаріїв декількох збірок, але їх дефініції відрізняються за обсягом. При цьому якщо в одних випадках дефініція скорочується за рахунок зменшення кількості поданого фактичного матеріалу, то в інших – за рахунок використання інших граматичних конструкцій. Наприклад, варіанти дефініцій глосеми *kozak* є такі: *Ukrainian equivalent of “Cossack”* [6: 402]; *Ukrainian for “Cossack”; by this period the famous Zaporozhian Host that defended a free Ukraine had lost its independence and been incorporated into the Russian army* [4: 401]. Глосема *verst* має три різні за обсягом дефініції, які подають практично однакову кількість фактичних даних. Одна з дефініцій наведена вище, інші виглядають так: *[Russian: versta] about .66 mile or 1.07 km* [6: 405] і *about .66 miles or 1.067 kilometres* [5: 403].

У дефініціях деяких глосем нами були помічені друкарські помилки. Так, *karbovanets* визначається як *[pl. karbovantsi] dollar in pre-1996 Ukrainian currency* [6: 401], а у двох інших збірках в ідентичній дефініції зазначений 1966 рік замість 1996 [4: 401; 5: 401] (хоча це, на нашу думку, не належить до помилок перекладача). Також глосема *kopiyka* в одному випадку визначена як *[pl. kopiyky] hundredth part of a rouble; a kopeck* [6: 402], а в інших спостерігаємо такі варіанти правопису грошової одиниці, як *ruble* [4: 401] і *rubble* [5: 401], де, до речі, слово *a kopeck* замінене на *penny*. Нормативними є лише два з трьох варіантів правопису: *rouble* і *ruble* [9: 1199].

Звернемо також увагу на лексему *comrade* (укр. – *товариш*). Так, у глосарії до збірки з текстом перекладу оповідання М. Коцюбинського ”У дорозі” це слово використовується у тексті, але не включене до глосарію, проте в іншій збірці воно є глосемою, але не використовується в аналізованих у цьому дослідженні текстах (дефініція наведена вище).

Розглянемо для порівняння глосарій, вміщений в україномовних збірках текстів Б. Грінченка, Г. Хоткевича та М. Коцюбинського, переклади яких увійшли до проаналізованих вище видань. Безумовно, спільною рисою в усіх випадках є наявність певної частини лексики, яка пояснюється у зносках внизу сторінки або у глосарії в кінці тому (збірки), але охарактеризувати їх можна по-різному.

Так, глосарій до розглянутих нами збірок творів Б. Грінченка укладався не автором, а лише упорядниками або іншими членами редколегії. Так, більшість визначень у глосарії пояснюють діалектизми, історизми та архаїзми, які в деяких випадках перекладаються засобами загальноживаної лексики, і тому не виносяться до англійського глосарію (у цій статті ми не маємо наміру докладніше зупинитися на закономірностях перекладу зазначених лексичних одиниць, оскільки це виходить за межі обраної теми і вже було нами проаналізовано раніше).

Збірки творів М. Коцюбинського містять найменшу кількість приміток в оригіналі (деякі з них – авторські) та у перекладі і також не демонструють жодного збігу у виборі глосем письменником, упорядником збірки оригінальних творів та перекладачем.

Найбільше уваги глосарній роботі у своїх творах приділяв Г. Хоткевич; у його збірках кількість авторських приміток значна (що не завадило упорядникам додати також і власні примітки). Так, у збірці його прозових творів 1990 року деякі авторські примітки досить близькі за змістом до приміток перекладача: *Кульнарків – заклад для божевільних* [2: 502] (зноска внизу сторінки); *Kulparkiv – suburb of Lviv, where there is a psychiatric hospital* [6: 402], але таких приміток лише 4, і всі вони знаходяться у зносках внизу сторінки. Укладений упорядником глосарій містить переважно діалектизми, передані англійською мовою іншими способами, відмінними від подання їх у глосарії.

Таким чином, глосарій у збірках перекладів Роми Франко містить переважно власні назви, культурно-специфічні об’єкти та інтертекстуальні елементи, на відміну від приміток та глосаріїв у збірках оригінальних текстів, що пояснюють переважно діалектизми. Особливості відбору глосем у текстах перекладів допомагають частково зберегти національний колорит художнього тексту, а особливості дефініцій у глосарії покликані полегшити рецепцію шляхом надання читачеві додаткових фонових знань. Водночас, у

деяких дефініціях помічені неточності різного характеру, які в цілому не чинять суттєвих перешкод сприйманню тексту. Результати цього дослідження можуть бути використані при укладанні приміток та глосаріїв, а також у подальших лексикографічних та перекладознавчих розвідках, що стосуються особливостей перекладу української малої художньої прози межі XIX-XX ст.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Мала філологічна енциклопедія / Уклали: О. Скопненко, Т. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2007. – 478 с.
2. Хоткевич Г. Так мусило бути / Г. Хоткевич // Хоткевич Г. Авірон; Довбуш: Повісті. Оповідання / Упоряд., авт. післямови Ф. Погребенник. – К. : Дніпро, 1990. – С. 489-502.
3. Чубенко К. Типи глосем у текстах масової періодики та принципи їх лексикографування (на матеріалі української, російської та англійської мов): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.15 / К. Чубенко ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2009. – 20 с.
4. Glossary / Compiled by R. Franko // Desperate Times: A Trilogy / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). – Toronto, Language Lanterns Publications, 2010– . – Volume I: Brother against brother: selected prose fiction / by Mykola Chernyavsky ... [et al.]. – 2010. – P. 400-404.
5. Glossary / Compiled by R. Franko // Desperate Times: A Trilogy / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). – Toronto, Language Lanterns Publications, 2010– . – Volume II: Between the Trenches: selected prose fiction / by Borys Antonenko-Davydovych ... [et al.]. – 2010. – P. 400-403.
6. Glossary / Compiled by R. Franko // From days gone by : selected prose fiction / by Yuriy Fedkovych ... [et al.] / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). – Toronto, Language Lanterns Publications, 2008. – P. 400-405.
7. Hrinchenko B. Brother against Brother / Transl. by R. Franko // Desperate Times: A Trilogy / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). – Toronto, Language Lanterns Publications, 2010– . – Volume I: Brother against brother: selected prose fiction / by Mykola Chernyavsky ... [et al.]. – 2010. – P. 162-216.
8. Nkomo D., Madiba M. The Compilation of Multilingual Concept Literacy Glossaries at the University of Cape Town: A Lexicographical Function Theoretical Approach [електронний ресурс] / D. Nkomo, M. Madiba // Lexikos. – 2012. – Vol. 21 Issue 1. – P. 144-168. Режим доступу: lexikos.journals.ac.za/pub/article/download/41/49
9. The Concise Oxford Dictionary of Current English: Ninth Edition / edited by Della Thompson. – Oxford: Clarendon Press; Oxford University Press, 1995. – 1674 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Андрій Козачук – старший викладач кафедри перекладу, помічник директора Гуманітарного інституту з ІКТ Київського університету імені Бориса Грінченка.

Наукові інтереси: лінгвостилістичні особливості перекладу прози, проблеми передачі безеквівалентної лексики.

ПРОБЛЕМА ЛІНГВОЕТНІЧНОГО БАР'ЄРУ В ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Ірина КУЧЕРЕНКО (Кременчук, Україна)

У статті розглядаються проблеми долаання лінгвоетнічного бар'єру в перекладі. Дослідження виконано на матеріалі українських перекладів німецькомовної літератури. Наведено приклади компенсаторних механізмів запобігання утрат інформації на основних і проміжних мовних рівнях з метою досягнення прагматичної перекладацької еквівалентності.

Ключові слова: лінгвоетнічний бар'єр, мовний рівень, компенсаторний механізм, прагматична еквівалентність.

The article deals with the problem of lingual-ethnic barrier rendering in translation. The research has been made on the basis of the Ukrainian translation of German literature. The instances of compensatory mechanisms to avoid losses of information on the basic and intermediary speech levels with the aim of gaining the pragmatic translation equivalence have been stated.

Keywords: lingual-ethnic barrier, speech level, compensatory mechanism, pragmatic translation equivalence.

Протягом останніх десятиліть, разом з інтенсивним розвитком перекладознавчої науки, значно зросла увага лінгвістів до явища лінгвоетнічного бар'єру, який становить неабияку проблему в процесі міжмовної комунікації і потребує чималих творчих зусиль з боку перекладача. Все більше вітчизняних і зарубіжних фахівців з перекладознавства визнають той факт, що переклад здійснюється не просто з однієї мови на іншу, а радше з однієї культури на іншу культуру. При такому підході у коло перекладознавчих питань потрапляє соціолінгвістика, яка вивчає різні аспекти проблеми «мова й суспільство». Для перекладознавства тут особливу цінність становлять два підходи до цієї проблеми. З одного боку, мова розглядається як єдине соціально-культурне утворення, що відображає

особливості певного етносу як носія певної культури і тим самим виділяє її серед інших культур. З іншого боку, вивчаються різні види варіативності в мові, які пов'язані з неоднорідністю й багатогранністю суспільного життя і, відповідно, розбіжностями між носіями мови в межах однієї культури [4: 68]. У такому ракурсі увага дослідників зосереджена, у першу чергу, на таких особливостях мови, які або прямо, або опосередкованим шляхом зумовлені культурою носіїв мови.

Так, за Л.К. Латишевим, лінгвоетнічний бар'єр – це розбіжність у мовах, закономірностях їхнього функціонування, культурах, що спілкуються [5: 79], що означає розходження в психології, світогляді, стереотипах і переконаннях носіїв різних мов, або, як прийнято їх називати, – етносів. Природа цих факторів має змішаний характер: у ній переплітаються елементи загальнолюдського, соціально-групового, індивідуально-особистісного і етнічного характеру. Національні культури пропонують своїм представникам оцінки певних явищ матеріального й духовного життя.

Аналіз досліджуваного явища показав, що специфіка національного світосприйняття може відобразитися на фонологічному, морфологічному та лексико-семантичному мовних рівнях. Наприклад:

Er zog ein Bund Margeriten zu zwei Mark aus einem Eimer, der Strauß tropfte auf seine Schuhe und erschien ihm ein bisschen wenig.

„Dann nehmen S' doch zwei“, sagte die Blumenfrau.

Dies wiederum erschien Bastian ein bisschen teuer. Er hatte etwa zu zwoachtzig im Sinn gehabt.

„Für welchen Zweck soll's denn sein?“

„Meine Großmutter“, sagte er, „sie liegt im Spital“.

Der Satz ging der Blumenfrau zu echtem Herzen. „Ah geh – schlimm?“... [11: 13].

У даному прикладі розбіжності лінгвоетнічного характеру виявляються у вимові продавчині квітів, що є характерним для розмовної мови сучасного баварського діалекту.

У наведеному прикладі розбіжність графічних та фонетичних меж слова передає одну з основних характеристик розмовного мовлення: його невідшліфованість, недбалість. Тут виявляються асиміляція (*S' – Sie*) та редукція звуків (*soll's – soll es*), а також порушення граматичних норм літературної німецької мови (*Ah geh – schlimm? – Geht es ihr schlimm?*).

Характерним є той факт, що в українській мові відсутні аналоги такої вимови, внаслідок чого ускладнюється передача національного колориту. Теж явище спостерігається в інших прикладах:

Was du nicht willst, das man dir tu', das füg' auch keinem andern zu. – Не роби іншому того, чого не бажаєш для себе [9: 25].

Bös' Gewissen, böser Gast duldet weder Ruh noch Rast. – Не чіпай лихо, доки воно тихо [9: 26].

У поданих прикладах, крім асиміляції звуків, наявна відсутність закінчень у дієсловах, що свідчить про відступ від мовної норми (*tu' – tut; füg' – füge; bös' Gewissen – böses Gewissen*).

Якщо справа стосується передачі українською мовою фонетичних особливостей певного діалекту (*zwoachtzig – zwei Mark zwanzig Pfennige*), то перекладач не може звернутися до діалектного виразу цільової мови, а змушений творчо використовувати її просторічні варіанти або аналогічного, або іншого мовного рівня. Такий компенсаторний механізм дозволяє звести до мінімуму втрати стилістичної інформації при перекладі етнічно маркованих мовних одиниць і відтворити в тексті перекладу національний колорит.

Відтворення етнічних рис на морфологічному мовному рівні представляє особливий інтерес через надзвичайну кількість зменшувально-пестливих суфіксів української мови: -очк- (-ечк-), -оньк-(-еньк-), -ушк- (-юшк-), -ик- і т. ін. Наприклад, про людей можна сказати: *Тетяна – Тетянка – Тетяночка – Татуся – Татусенька, дівчина – дівчинка – дівчинонька – дівчисько*.

В німецькій мові також існують зменшувально-пестливі суфікси (*-chen, -lein, -i (-y), -el, -le*), але в порівнянні з українською їх значно менше і вони додаються тільки до іменників: *Tischchen, n – столик, Büchlein, n – книжечка, Mädchen, n – дівчинка*.

До німецьких прикметників, на відміну від прикметників в українській мові, неможливо додати зменшувально-пестливі суфікси: *ein altes Mütterchen* – старенька, *ein altes Männlein* – дідусь.

Додавання пестливо-зменшувальних суфіксів до власних назв використовується в сімейному колі і під час дружнього спілкування та є свідченням симпатії і дружнього ставлення до відповідної особи: *Gerdchen, Peterlein, Mutti, Vati, Opi, Berndi, Kurti, Christel, Diemel, Lorle* [8: 21].

Величезний суфіксальний арсенал української мови надає його носіям можливість виразити таке ж величезне багатство найтонших нюансів значення, що, у свою чергу, може ефективно слугувати меті заповнення культурних лакун при перекладі з німецької мови на українську. При цьому, властивий германському етносу романтизм у світосприйнятті, при відносно обмеженому мовному інструментарію порівняно з українським, відбивається через позитивізм останнього – його ліризм, сентиментальність, щирість і кордоцентричність.

Позитивізм українського колективного несвідомого як етнопсихологічний параметр [1] знаходить застосування і на лексико-семантичному рівні. Як відомо, в германській культурі емоційність не розглядається як позитивне явище, а отже, специфіка національного світосприйняття двох етносів відбувається на тлі суттєвого розходження в лексико-семантичних полях їхніх мов. Наприклад, німецькому дієслову *träumen* відповідають українські *спати, мріяти* й *бачити уві сні*, німецькому *riechen* – українські *пахнути* й *нюхати*.

Отже, своєрідне бачення світу різними мовами відображається і в структурі лексико-семантичного поля, з якою пов'язані явища гіперо-гіпонімії та синонімії. Багатство синонімії та пов'язана з нею різноманітність внутрішньої форми слів-синонімів засвідчують своєрідність образного сприйняття тих чи інших явищ дійсності різними етносами.

Наприклад, німецька лексема *waschen* передається двома лексемами української мови – *мити* і *прати*, німецьке *heiraten* в українській мові має два різні за семантикою відповідники – *одружуватися* і *виходити заміж*, нім. *Knopf* *t* – укр. *гудзик, кнопка*, нім. *purpur* – укр. *пурпуровий, багрянний*.

Слово живе в контексті культури, тому в різних мовах слова-відповідники можуть мати неоднакові семантичні асоціації [7: 98]. Особливо це стосується так званої фонові лексикі. Фонові лексика часто стає причиною перешкод у міжкультурній комунікації. Особливо виразними серед неї є концепти історико-культурної свідомості народу [2: 55–56]. Вони пов'язані, передусім з народними звичаями, переказами, традиціями – явищами, що підтримують історичну спадковість, тим самим зміцнюючи людську етноспільноту. Серед них, зокрема, мовні одиниці: *батько-мати, хліб-сіль, берегиня, весілля, домашнє вогнище, жива (цілюща) вода, живий вогонь, вечорниці, досвітки, лиха година, мавка, місяць, рута-м'ята, недоля, той (потойбічний) світ (засвіти), розрив-трава, рід, родина, козак, гайдамака, віще слово, чари, щастя-доля*. Це не просто слова-знаки, це мовні одиниці, наповнені етнокультурним змістом.

Зв'язок історії і культури народу з мовою особливо яскраво виявляється на фразеологічному підрівні мови. Велика кількість прислів'їв, приказок, фразеологізмів відбивають специфічні національні риси, коренями сягають в історію народу, його побут, звичаї, традиції.

Es ist nicht alle Tage Sonntag. – Не все коту масляна.

Man soll den Tag nicht vor dem Abend loben. – Не кажи гоп поки не перескочиш.

Das Blaue vom Himmel versprechen. – Наказав три мішки гречаної вовни.

Лінгвоетнічний бар'єр складається з низки різнорідних факторів, серед яких виділяють як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні. До лінгвістичних факторів відносять розбіжність мовних систем вихідної мови і системи мови перекладу, мовну норму, узус та стереотип.

Мовна норма є своєрідним фільтром, що функціонує в мовленні, та не приймає ті продукти системи, які не існують реально в мові і не вживаються в мовленні. Вона виражається в конкретно реалізованих, реально функціонуючих формах мовного вираження, прийнятих суспільством. Порушення мовної норми (наприклад, в діалектах, говірках, оказіональних виразах) так само стає проблемою при перекладі. Наприклад:

„*Ick weeß nich, wat ick dazu sajen soll. Det is etwa... Ick bin dort nich lange jewesen...*“ (берлінський діалект) [10: 16].

„*Wie? Taxi ist entlaufen?*“, *frage ich. „Daxi. Bedros Kater. Er is net hier. Kann des sein, dass du des Balgongfenster aufgelassen hast?*“ (франконський діалект) [12: 137].

В обох прикладах порушено фонетичні та граматичні норми літературної німецької мови.

Екстралінгвістичним фактором лінгвоетнічного бар'єру є розбіжність преінформаційних запасів носіїв мови оригіналу та носіїв мови перекладу, тобто запасів екстралінгвістичних (або фонових) знань, які використовуються при сприйнятті й інтерпретації текстів. Зміст фонових знань охоплює насамперед специфічні факти історії і державного устрою національної спільноти, особливості її географічного середовища, характерні предмети матеріальної культури минулого й дійсного, етнографічні й фольклорні поняття – тобто все те, що в теорії перекладу звичайно називають реаліями. Поняття, що відбивають реалії, носять національний характер і матеріалізуються в безеквівалентній лексиці. Виділяють:

□ побутові реалії укр. – *вареники, галушки, валькувати* (робити стіни будівель із валків глини); нім. – *Hackepeter, m (хакенетер)* – рублене м'ясо із прянощами, яке вживається у сирому вигляді, *Kittel, m (кітель)* – кітель, *Lachter f/n (лахтер)* – міра довжини, що дорівнює близько 2 м;

□ етнографічні та міфологічні реалії – укр. *чари, розрив-трава, жива (цілюща) вода, мавка, вишиванка, рушник, писанка, бандура, коломийка, гопак, булава, тризуб, калганівка, барабашка*; нім. *Troll, m (троль)* – гном, гірський дух в германській міфології; *Heinzelmännchen, n (хайнцельменхен)* – домовик; *Lorelei, f (Лорелей)* – русалка в німецькій народній легенді;

□ географічні реалії – укр. *тундра, джунглі, стен*; нім. *Watt, n (ватт)* прибережна смуга в Північному морі (ширина 20 км), *Halligen, pl (халлігі)* – група заселених островків у Північному морі;

□ історичні реалії – укр. *кістень, палиця, віче, опричник* (історичні реалії часів Київської Русі); нім. *Stoßarbeiter, m* – передовик праці в колишній НДР, *Sturmbannführer, m (штурмбаннфюрер)* – есесівське військове звання в гітлерівській Німеччині;

□ титули, звання – укр. *цар, король, лицар*; нім. *Junker, m (юнкер)* – великий землевласник дворянського походження, *Kaiser, m (кайзер)* – германський імператор [8: 79–81].

Однією з найважливіших і найскладніших проблем перекладу є відтворення національно-культурної специфіки оригіналу, оскільки в ній найяскравіше проявляється один із «парадоксів перекладу» – переклад має читатися як оригінал, але зберігати національний дух, народну специфіку першоджерела [3: 168]. Досягнення прагматичної еквівалентності перекладу не можливе без урахування того факту, що носії мови перекладу не мають певних екстралінгвістичних знань, котрі є необхідними для адекватної інтерпретації тексту. Відсутність останньої може призвести до нерозуміння або неповного розуміння авторської думки, до невідповідності комунікативного ефекту авторської інтенції. Переклад ускладнюється ще тим, що в ньому необхідно передати не тільки особливості певних побутових чи історичних реалій оригіналу, але й донести до читача правильне розуміння усталених образів, що складаються в кожного народу протягом віків, знайти у мові перекладу такі засоби, які б достовірно відображали риси національної психіки народу – носія мови оригіналу [6: 13–14].

Таким чином, у процесі перекладу доводиться долати лінгвоетнічний бар'єр, здійснюючи перевираження змісту тексту мови оригіналу засобами мови перекладу. Тому можна стверджувати, що лінгвоетнічний бар'єр – це один з факторів, що визначає дії перекладача при перекладі одиниць з національним забарвленням, таких як реалії, фразеологічні звороти, оказіональні вирази, діалектизми, вирази, пов'язані з фоновими знаннями, тощо. Розглянутий матеріал свідчить, що додання лінгвоетнічного бар'єру є однією з найважливіших передумов досягнення прагматичної еквівалентності в перекладі. Перспективою подальших досліджень є вивчення параметрів прагматичної еквівалентності в шляхах додання лінгвоетнічного бар'єру.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія / Ірина Олександрівна Голубовська ; [2-е вид., випр. і доп.]. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
2. Жайворонок В.В. Проблема концептуальної картини світу та мовної її відображення / В.В. Жайворонок // Культура народів Причорномор'я. – Симферополь, 2002. – № 32. – С. 51–53.
3. Зайченко Н.Ф. Національно-культурний компонент мовної семантики як перекладознавча проблема / Н.Ф. Зайченко, О.В. Коваль-Костинська, О.Л. Паламарчук // Мовознавство. – 1998. – № 2–3. – С. 163–168.
4. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение / Вилен Наумович Комиссаров ; [учебн. пос.]. – М. : Издательство «ЭТС», 2004. – 424 с.
5. Латышев Л.К. Перевод : проблемы теории, практики и методики преподавания / Лев Константинович Латышев ; [кн. для учит. шк. с углубл. изуч. нем. яз.]. – М. : Просвещение, 1988. – 160 с.
6. Мирам Г. Профессиональный перевод / Г. Мирам, А. Гон ; [учебн. пос.]. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2003. – 136 с.
7. Русанівський В.М. Мовна картина світу в етнокультурній парадигмі / В.М. Русанівський // Мовознавство. – 2004. – № 4. – С.96–101.
8. Гильченко Н.Л. Практикум по переводу с немецкого на русский / Н.Л. Гильченко. – Спб. : КАРО, 2006. – 368 с.
9. Рожков Н.Н. В пословице правда молвится / Н.Н. Рожков ; [сб. нем. посл. для уч. ср. шк. ; сост. и обраб. Н.Н. Рожкова]. – М. : Просвещение, 1980. – 48 с.
10. Ярцев В.В. Deutsch für Sie und ... / В.В. Ярцев [учебн. пос. ; изд. 2-е]. – М. : Московский Лицей, 2002. – 360 с.
11. Noak B. Der Bastian / B. Noak. – Berlin : Fischer Verlag, 1974. – 228 S.
12. Jaud T. Resturlaub : Roman / T. Jaud. – Frankfurt / Main : Fischer Taschenbuch Verlag, 2007. – 248 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Кучеренко Ірина – старший викладач Кременчуцького національного університету ім. М. Остроградського.
Наукові інтереси: літературний переклад.

**ЗМІСТОВЕ ВІДТВОРЕННЯ ПОЕЗІЙ ІЗ РОМАНУ ДЖ. Р. Р. ТОЛКІНА
 „THE LORD OF THE RINGS” В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ**

Лілія КУШНІР (Львів, Україна)

У статті аналізуються проблеми змістового відтворення поезій із роману Дж. Р. Р. Толкіна „The Lord of the Rings” у трьох українських перекладах.

Ключові слова: художній переклад, віршовий переклад, лінгвістична еквівалентність, семантика, дискомфортна стилістика, деструктема, фентезі, Толкін.

The problems of rendering the content of poetry appearing in the J. R. R. Tolkien's novel „The Lord of the Rings” are analyzed in the three Ukrainian translations.

Keywords: literary translation, poetry translation, linguistic equivalence, semantics, discomfort stylistics, destructeme, fantasy, Tolkien.

Теоретичні та практичні засади поетичного перекладу – це класична ділянка перекладознавства. Їй присвячували увагу, зокрема, І. Франко, М. Зеров, М. Лукаш, Г. Кочур і В. Коптілов, а в останні десятиліття цю проблематику активно розробляли Р. Зорівчак, М. Новикова, О. Чередниченко та інші вітчизняні дослідники (див., наприклад, [2, 3, 5, 16]). Належно відобразити експліцитний зміст оригіналу поезії складно через потребу в дотриманні її формальних атрибутів, а тому семантичні модифікації та деформації в перекладі майже неминучі. Уникнути їх або мінімізувати їхні масштаби можна лише завдяки гранично уважному ставленню до оригіналу, зокрема до таких основних змістових атрибутів як лейтмотиву й духу поезії, її змісту і лексичного наповнення (найперше іменників і дієслів, частково прикметників та прислівників способу дії – див. Франковий аналіз польських перекладів „Каменярів” за матеріалами розвідки Р. Зорівчак [3]). Проте точна семантична відповідність перекладу поезії оригіналові переважно неможлива, враховуючи вже згадані обмеження віршової форми. Тому перекладач має певне право і на привнесення окремих нових елементів змісту – семантичних модуляцій та деформацій, які, однак, не повинні зосереджувати на собі увагу читача або прямо суперечити основному змістові оригіналу.

Мета цієї роботи – аналіз проблем, пов'язаних із відтворенням змістового наповнення віршованих фрагментів із роману Дж. Р. Р. Толкіна „The Lord of the Rings” в українських перекладах, класифікація та обговорення типів і масштабів відповідних

семантичних і мовних спотворень. Згаданий роман – це прозиметричний твір, у якому поезія глибоко інтегрована в основну прозову частину. Конкретні питання перекладу поезії в прозиметричних творах, зокрема фентезійних, досі не аналізувалися. Проте загалом зрозуміло, що переклад поезій у значному за обсягом прозиметричному творі повинен ґрунтуватися на засвоєнні змісту всього твору. М. Зеров казав: „Вимога повного і заглибленого розуміння тексту є вимога поважна, солідна, проти якої легко погрішити і проти якої погрішають інколи досвідчені перекладачі” [2]. Бажано ознайомитися з іншими творами автора, оскільки „широкий контекст” і „фонові знання” в перекладі дуже важливі (див. [1: 169]). В. Коптілов вважав, що „в ідеалі перекладач Шекспіра мав би знати його творчість так само глибоко, як учений-шекспіролог” [5: 115].

Проблеми перекладання Дж. Р. Р. Толкіна українською мовою вивчалися, зокрема, в численних розвідках Б. Стасюка (див. [8]), але питанням поетичних перекладів досі майже не надавали уваги. Вони актуальні хоча би з міркувань жанрової спрямованості роману, адже відтворення змістового наповнення віршів у прозиметричному фентезійному творі має додаткові особливості. Ми зосередимося на трьох українських перекладах роману Дж. Р. Р. Толкіна, основні авторки яких – це А. Немірова [9], О. Фешовець [11] і К. Онішук [10].

Перш за все, типізуємо змістові недоліки перекладу. За лінгвістичною теорією зміст-текст І. Мельчука (див. [17: 113–115]), перекладач осмислює текст-оригінал і перетворює його на зміст, а далі передає його мовою перекладу. На першому етапі інформація частково втрачається, а на другому є і втрати компонентів змісту, і їхнє привнесення. Саме останні спотворення викликають „стилістичний дискомфорт” у читача – відчуття недовершеності, недоліків тексту перекладу. Ю. Сорокін увів, а О. Третьякова розвинула поняття дискомфоротної стилістики та деструктем – мінімальних фрагментів тексту, аномальних з погляду логіки вираження або семантики – своєрідні „дефекти сприйняття”, які утруднюють розуміння всього тексту, породжують дискомфорт [7: 142; 14]. Цю термінологію буде вжито в подальшому аналізі. Виділяють змістові деструктеми (фрагменти тексту з номінаціями, конотаціями та асоціаціями, які чужі змістовому планові оригіналу та порушують його цілісність) і мовні деструктеми [13]. Вияви змістових деструктем – це 1) невдалі контекстні відповідники оригінальної лексики, які додають небажані конотації; 2) відхід од авторського стилю і спотворення літературних образів; 3) надмірна мовно-культурна адаптація оригіналу (наприклад, поява недоречних слов’янізмів); 4) власне спотворення змісту [13]. Мовні деструктеми поділяють на 1) суто мовні (зокрема граматичні) та стилістичні огріхи; 2) недоречні лексичні або синтаксичні кальки, okazіоналізми; 3) діалектизми тощо [13]. Змістові деструктеми спотворюють семантичний простір твору; шкода від мовних деструктем ще й та, що читач часто пов’язує їх не з процесом перекладання, а з поганим стилем автора оригіналу.

Доповнимо та розширимо поділ деструктем за О. Третьяковою, виходячи з інших класифікаційних ознак. 1. Саме поняття адекватності художнього перекладу, яке містить належне відображення фактажу і художніх образів твору, передбачає дві складові – **фактологічну** та **образну**. Тому умовно можемо говорити і про відповідні типи деструктем. 2. Поділимо деструктеми на ті, що пов’язані з першим або другим етапами „перекодування” оригіналу в переклад – тобто, зумовлені недоліками розуміння вихідного тексту або його незадовільним відтворенням засобами цільової мови. У спрощених термінах, це „англійські” та „українські” помилки. Останні відповідають суто мовним деструктемам у класифікації О. Третьякової [13]. 3. Нарешті, деструктеми можуть бути результатом незадовільного вирішення виключно **лінгвістичних** питань, які з’являються на обох етапах „перекодування” інформації, або **екстралінгвістичних** проблем через відсутність загального лінгвокультурологічного аналізу або неповне розуміння „максимально широкого контексту” твору (у перекладі Дж. Р. Р. Толкіна – складних і добре розвинених міфів, „історії”, „географії”, „етнографії” Середзем’я, авторських ідей і переконань).

А. Кам’янець [4] розглядає такі змістові спотворення в перекладі: 1) „очевидні спотворення змісту” (внаслідок помилок аналізу вихідного тексту; по суті, це „англійські” або лінгвістичні помилки); 2) „помилки через брак додаткового аналізу” (аналізу

екстралінгвістичних факторів, скажімо, через недостатність інформації в словниках; сюди ж віднесено невдалі ситуативні лексичні відповідники через неправильну оцінку ситуації, що включає і лінгвістичні помилки); 3) стилістичні/логічні (йдеться про власне стилістику, невдалі контекстні відповідники або „відсебеньки” – тут ужито термін М. Зерова [2]), а також прийом „нанизування слів” – багатослівне уточнення змісту, що позбавляє текст стислості та художньої виразності [4].

Проаналізуємо типові приклади модуляцій і деформацій мовно-змістового плану в українських поетичних перекладах [9–11] із роману Дж. Р. Р. Толкіна „The Lord of the Rings” [19], розпочавши зі змістових деструктем. Оскільки численні класифікаційні ознаки змістових деструктем ускладнюють їхнє однозначне віднесення до тієї чи іншої групи, для практичного поділу оберемо показник масштабності, по чергово розглянувши незначні, середні та істотні перекладацькі деформації змісту.

Зосередимося на дрібних неточностях вибору еквівалентів англійських слів або словосполучень у віршованих перекладах Дж. Р. Р. Толкіна – контекстно невдалих лексичних відповідниках. Вони спотворюють і конкретні факти, і художні образи. За походженням це і лінгвістичні („англійські”), і екстралінгвістичні помилки. До причин останніх віднесемо також відсутність аналізу роману та всього циклу творів автора на рівні образів. Наприклад, у перекладі вірша „We heard of the horns in the hills ringing” [19 (3: 124, 125)] вираз *вожді Гондору* [11: 790; 10 (3: 189)] – це невдалий відповідник оригінального *lords of Gondor*. У слові *вождь* на адресу правителів древнього королівства програють і „племінний”, й ідеологічний відтінки слова [6]; назвати *вождем*, скажімо, імператора Юлія Цезаря – недоречно. Це ілюстрація змістової деструктеми екстралінгвістичного походження, яка спотворює художній образ народу Гондору.

Переклад слова *Entwives* [19 (2: 80, 81)] як *дружини ентів* [11: 448] недосконалий: основне значення *wives* тут застаріле – *women* (*жінки*) [18]. Глибоку архаїчність суспільства ентів у романі підтверджують „неспішність” у мовленні, вживання старовинного варіанту мови вестрон зі значним впливом ельфійських мов, відсутність редукування слів. Тому значення *wife*–*жінка* впливає і з логіки твору, і виправдане лінгвістично. Вибір між еквівалентами *жінка* та *дружина* простіший, якщо сукупно розглянути лексеми *Entwife* і *Entmaiden*. Найудаліші відповідники – це *жінка-ент* і *дівчина-ент*, а не *дружина-ент* і *дівчина-ент*. У перекладі А. Немірової [9 (2: 68)] маємо дещо неоднозначний термін *ентова жінка*, а в перекладі К. Оніщук [10 (2: 116)] – цілком коректне *ентійка*.

Наведемо приклад деструктеми, спричиненої лінгвістичними факторами. У перекладах *йшов Тенгел син, з ним капітани* [11: 748] і *повів капітанів Тенгелів син* [10 (3: 108)] рядка *with thane and captain rode Thengel's son* [19 (3: 69)] слово *капітани* не найкраще. В українській мові воно не має важливих значень *captain* в англійській – *полководець*, *ватажок*, *лідер* тощо, зберігши майже виключно значення військового командира середньої ланки та командира корабля (див. [6; 18]). Проте в перекладах [10; 11] *капітанами* йменують навіть командирів об’єднаних військ Заходу (*Captains of the West* – *капітани Заходу* [11: 867]). Щоправда, переклад *Black Captain* – *Чорний Вождь* [11: 761] – це позитив. Слова на зразок *вождь* (а ще краще – *вожак*) добре відповідають описаному автором духові суспільства орків. Зазначимо, що в численних російських перекладах серед еквівалентів *Captains of the West* слушно немає *Капитаны*, а *Черный Капитан* як відповідник *Black Captain* фігурує в єдиному перекладі.

До неточних або неправильних інтерпретацій оригіналу умовно віднесемо деструктеми, спільна риса яких – помірна шкода для сприйняття змісту. За нашим аналізом, у перекладах [9–11] вони майже порівну розподілені між групами лінгвістичні–екстралінгвістичні і фактологічні–образні. Подамо приклади. Фрази з перекладу *Правитель мудрий, мав він трон і де зараз блиск його корон?* [11: 340; 11 (1: 608)] пісні-посвяти Гандальфові [19 (1: 403, 404)] дисонують із центральним образом роману. Старий пілігрим Гандальф не мав не те що трону і корони, – навіть житла та, в сучасних термінах, постійного місця проживання; він ніким не правив. Виявлена неточність пояснюється недостатнім перекладацьким аналізом „широкого контексту” роману.

Поетичні рядки *Гондоре! Мій Гондоре поміж Моря й Гір! і О горді мури! Білі вежі! Трон моїх жалів!* [11: 397; 10 (2: 26)] з перекладу вірша про Гондор [19 (2: 15)] спотворюють позитивний образ протагоніста роману Арагорна, адже виділені вислови звучать нескромно з уст претендента на трон Гондору. Перекладач не побачив шкоди від уведення „нейтральних” додаткових слів *мій* і *жалі*, відсутніх в оригіналі. Тому наприкінці текст перекладу бажано проаналізувати на предмет появи нових конотацій, відсутніх в оригіналі.

Хоча фраза *in Ambaróna, in Tauremorna, in Aldalómë* [19 (2: 71)] із пісні „In the willowmeads of Tasarinan” – це перелік різних назв одного й того ж лісу, в перекладах маємо *Амбарінна, Тауреморна та Альдалімн* [9 (2: 60)] і *Залишились Амбарона, і Тауреморна, і Альдаломе* [11: 441]. Лише переклад [10 (2: 104)] коректний: *І походжаю я в Амбароні, в Тауреморні, в Альдаломе*. Фактологічну неточність маємо й у фразі *О Нарготронд і Гондолін! / Що відпливли вже за Моря* [11: 299], бо *Нарготронд* і *Гондолін* – це міста, фортеці, а не особи.

Наступним аспектом дослідження стало відтворення ключових елементів змісту. Неповне чи спотворене відображення ключових моментів поезії в перекладі, попри задовільне відтворення її фактажу, трапляється дуже рідко. Ці деструктеми екстралінгвістичні та спотворюють художні образи. Наприклад, мудрець Гандальф декламує вірш „In Dwimordene, in Lórien” [19 (2: 125, 126)] як відповідь на закиди, що ельфійське королівство Лорієн – це осередок інтриг і зла. Тому основну думку коротко передають останні рядки *In Dwimordene, in Lórien / More fair than thoughts of Mortal Men* [19 (2: 126)]. У перекладі ж [9 (2: 102)] цю думку не відтворено – натомість маємо констатацію краси королівства та заклик до відродження минулої слави (*Струси прах спогадів з рамен!*), невиправданий в контексті оригіналу.

Розглянемо мовні деструктеми у віршованих перекладах Дж. Р. Р. Толкіна. Мовностилістичні вади викладення – це невдалі, недоречні за логікою чи стилем фрагменти, від яких потерпає викладення твору українською мовою. Часто їхні причини – це відома опірність мовного матеріалу за потреби дотримання рими та віршового метра. Трапляються спотворення і фактів, і образів; переважно це “українські” помилки; іноді за походженням вони екстралінгвістичні.

Виразні приклади – це непорозуміння в рядках перекладу *Вітрильник білий на краю / Затемнених земель / дарма чекав любов свою – / пресвітлу Німродель* [9 (1: 359)] і у фразях *Ще залізо не копали* [9 (2: 130)] або *не лякайтесь бору, / ані лісу...* [9 (1: 133)] (тут *бір* і *ліс* – суть синоніми). Ці неточності пов’язані не з неправильним розумінням першотворів досвідченими перекладачами, а з домінуванням віршової форми або недостатньо уважним ставленням до оригіналу. Частота появи цього типу мовних деструктем у всіх віршованих перекладах найвища. Вони особливо притаманні перекладові О. Фешовець [11], дещо рідше – К. Онішук [10]. Наведемо інші приклади: 1) назву *гай* [11: 120, 121; 10 (1: 209)] недоречно застосовувати для позначення велетенського Пралісу; 2) у пісні про Дюрина [19 (1: 354–356)] маємо фразу *No stain yet on the Moon was seen*, відповідник якої в перекладі – *Місяць чистий, як папір* [11: 299]. Це порівняння надто „технократичне” і в творі про сучасність, а в контексті саги Толкіна воно руйнує міф древнього світу (див. настанови А. Федорова про відтворення в перекладі історичного забарвлення першотвору [14: 324–332]); 3) у рядку *Вогнем палким горять гілки* [11: 455; 10 (2: 130)] поєднання *палкий вогонь* із позитивними конотаціями невдале – краще *пекельний* або *зловісний вогонь* (порівн. із рядком *Тіла дерев в печях горять* [9 (2: 76)]); 4) *лань рогата* [11: 476] (стандартне *трепетна лань, полохлива лань* погано асоціюється з рогами, притаманними лише самцям – краще *олень*).

На нашу думку, традиційну проблему відтворення форм звертання персонажів один до одного в українських перекладах роману Дж. Р. Р. Толкіна вирішено не повністю. Приголомшує звертання молодих гобітів на „ти” (а не „ви”) до найповажніших персон. Так, Фродо, зачарований красою Голдбері, промовляє до неї: *О ти, стрункіша за вербу! О понад води чиста! / О ти, дочко Ріки! Озера намисто!* [11: 125]. Одразу ж після декламування вірша маємо *Ясна пані! – за якийсь час мовив Фродо. – Скажіть мені, якщо моє запитання не дуже дурне...* [11: 125]. Складається враження, що герой опам’ятався й заговорив як личить.

Причина такого відтворення форм звертання – відома інформація з додатків до роману [19 (3: 459, 460)] про те, що в мові гобітів стерлася відмінність між „ти” і „ви”, як у сучасній англійській. Але важливий інший аспект. Англійський читач у тексті переважно бачить нейтральне *you*, а про тонкощі форм звертання гобітів дізнається хіба зі згаданого додатка. Справді, автор „перекладає” з „мови гобітів”, у якій немає відмінностей між „ти” і „ви”, на таку ж мову – англійську. Це разюче відрізняється від ситуації, у якій перебуває український читач. Читаючи переклади А. Немірової [9], К. Онішук [10] і О. Фешовець [11] мовою, у якій „ти” і „ви” істотно різні, він постійно натрапляє на суть уявні „грубощі” гобітів, а про лінгвістичні причини (відсутність „ви” в їхній мові) дізнається аж у додатках [9 (3: 392); 10 (3: 678); 11: 1055]. До того ж, мовні додатки в перекладі А. Немірової значно скорочено. Очевидно, що в перекладі доречніше відтворювати звертання гобітів у їхній природній формі, залежній від персон, обставин тощо, а в кінці роману подати відповідну інформацію про особливості їхньої мови. Лише тоді український читач перебуватиме в однакових умовах із англійським. Хороший приклад послідовного відтворення ситуативно різних форм звертання – це переклад О. О’Лір [12] повісті Дж. Р. Р. Толкіна „The Hobbit”.

Стилістичну функцію звертань посилює кличний відмінок. Вокатив послідовно вживають у перекладах [10; 11] (хоча є й винятки – наприклад, звертання *Камінь, озеро і гай, / Прощавай!* [11: 83; 10 (1: 139)], а переклад [9] часто непослідовний: *Осокорє, сивий дід, / не хились додолу!* [9 (1: 132)]; *Цариця Західних країв, / нетлінне сяйво зір твоїх* [9 (1: 91)].

Важлива складова стилю перекладу поезії – реєстр і емоційне забарвлення лексики [1: 110]. А. Федоров [14: 331] застерігає від заміни або „змішування” в перекладі слів і виразів, що належить до різних словникових пластів (розмовно-побутового, вульгарного, офіційного, поетичного тощо), бо це призводить до спотворення авторського стилю. Перекладачі загалом добре передають „дух” віршів Дж. Р. Р. Толкіна, уважно добираючи з лексичних запасів мови перекладу і, за висловом М. Зерова, „розрізняючи ... слова „високого та низького стилю” і не допускаючи їх до безладної, антихудожньої мішанини” [2]. Виразний приклад – старовинна уроча атмосфера пісні „Sing now, ye people of the Tower of Anor” [19 (3: 260)], яку в перекладах творить лексика на зразок *твердиня, недремна, древо, пребуде, благословляючи* [9 (3: 222)] або *Заходу сини, повік, Древо, зійде мир, звитяжно* [11: 222]. Проте іноді маємо приклади іншого плану. Відхід од стилю автора – це груба та знижена лексика (*труп, мрець* тощо) у перекладі [11: 198–200] вірша про троля [19 (1: 233, 234)]. Переклад К. Онішук [10 (1: 356–358)] дещо кращий, а переклад А. Немірової [9 (1: 220, 221)] взагалі не має цього недоліку.

Не слід схвалювати появу в перекладі діалектної лексики, якщо вона не відображає відповідну особливість стилю оригіналу або мови персонажа. Слова *вигоцкує* [11: 154], *гальба* [11: 154], *джига* [11: 155], *спічнути* [11: 448] у перекладі пісні „There is an inn, a merry old inn” [19 (1: 179–181)] недоречні, бо її виконує освічена особа – Фродо Бегінс. Водночас, в оригіналі пісні Сема Гемджі про троля [19 (1: 233, 234)] виконавець робить мовні помилки, які в перекладі можна компенсувати на інших лінгвістичних рівнях. Тому рішення вжити діалектизми (скажімо, *домів* [11: 200]) як свідчення простакуватості виконавця виправдане.

Поетичні переклади О. Фешовець [11] часто позбавлені рутини та містять сміливі лексичні рішення і неологізми (*світлінь* [11: 224, 453], *свіжінь* [11: 321], *копайло* [11: 436] тощо), а відносний уміст такої лексики в перекладах К. Онішук [10] чи не надто високий. Наприклад, він ледь менший за половину всього лексичного наповнення короткого вірша [10 (2: 299)], що зумовлює стилістичний дискомфорт.

Дрібні стильові недоліки віршованих перекладів – це зловживання займенником *той*: *ті пахоці й барви, ті відблиски світла, ті золото й червінь, ті білі вітри, ті землі* [11: 440] (див. також [11: 43, 127, 223, 321, 476, 916]). Це не надто переконлива ознака стилю перекладу, як і слово-„заткало”, призначене заповнити забраклі склади для дотримання ритмічного рисунку (див. [15]). Переклади містять і окремі мовно-граматичні огріхи: *В Ельфійськїм домі, в Ерессеї, недоступному людам* [11: 887] (граматично прикметник повинен стосуватися останнього іменника *Ерессея*, а не слова *дім*); *їх світ* [9 (3: 168)], *до їх осель* [11: 108], *у край їх рідний* [11: 790] (краще слово *їхній*) тощо. Неідеальна побудова

речення *Південний Вітер із Морів, з піщаних дюн і скель, / Ячання чайок він несе і з ним своє, важке* [11: 393] (слово *він* дублює підмет).

Отже, аналіз відтворення змісту віршованих першотворів у трьох українських перекладах [9–11] роману Дж. Р. Р. Толкіна „The Lord of the Rings” дав можливість типізувати мовно-змістові недоліки цих перекладів і обґрунтувати їхні причини з опорою на лінгвістичну теорію перекладу. Для аналізу використано поняття деструктем, запозичене з підходу дискомфортової стилістики; запропоновано кілька варіантів їхньої класифікації. Встановлено, що більшість змістових деструктем у досліджених перекладах помірні або малі за масштабами деформації оригіналу. Частоти появи екстралінгвістичних і лінгвістичних (частіше „англійських”) помилок у всіх перекладах майже однакові. Це ж стосується деформацій фактажу і художніх образів. Грубі та масштабні спотворення образів, мовно-культурна адаптація і спотворення основної думки (див. обговорення [13]) майже нетипові для українських перекладів. Із мовних деструктем найчастотнішими є мовностилістичні вади викладення мовою перекладу („українські” помилки); вони переважно стилістичні/логічні. В українських віршованих перекладах з роману майже немає невдалих лексичних і синтаксичних кальок, okazіоналізмів та мовно-граматичних неузгоджень, які часто трапляються в російських перекладах повісті Дж. Р. Р. Толкіна „The Hobbit” [13].

Оцінюючи масштаби і типологію перекладацьких неточностей, наголосимо на тому, що роман Дж. Р. Р. Толкіна складний лінгвістично, а відтворити зміст поезії істотно складніше, аніж прозового твору, через вимоги віршової форми – рими та метра. Значна частка змістових і мовних недоліків зумовлена саме тим, що пріоритетом для перекладачів була форма, а не зміст. Це ілюструє думку О. Чередниченка: „суперечність між формою і змістом тяжіла і тяжітиме над перекладачем поезії, а її розв’язання не обходиться без жертв” [16].

Масштаби появи змістових деструктем у віршованих перекладах А. Немірової зі співавторами [9], О. Фешовець і Н. Федорака [11] і К. Оніщук і Н. Федорака [10] сумірні та загалом незначні. Два останні відзначаються точним відтворенням лексичного наповнення першотворів – їхня лексика ближча до оригінальної, порівняно з першим. Проте в перекладі К. Оніщук [10], а особливо О. Фешовець [11], виразніше спостерігаємо конфлікт поетичної форми та змісту – попри добре відтворення оригіналу на рівні окремих лексем, тут більше дрібних мовностилістичних деструктем.

На завершення зазначимо, що дослідження перекладів віршованих текстів багатоаспектні, а питання семантичного відтворення віршованих фрагментів у прозиметричному творі невіддільні від проблем дотримання віршової форми. Тому актуальним залишається вивчення фоніки та ритмомелодійних аспектів українських перекладів поезії Дж. Р. Р. Толкіна.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод / Л. С. Бархударов. – М.: Международные отношения, 1975. – 240 с.
2. Зеров М. К. У справі віршованого перекладу / М. К. Зеров // Всесвіт. – 1988. – №8. – С. 128–135.
3. Зорівчак Р. П. Український художній і науковий переклад у політико-культурологічній концепції Івана Франка / Р. П. Зорівчак // Наукові записки АН Вищої школи України (Дніпропетровськ). – 2007. – Т. 2. – С. 22–39.
4. Кам’янець А. Про міру вільності в художньому перекладі / А. Кам’янець // Вісн. Львів. ун-ту. Серія іноземні мови. – 2007. – №14. – С. 256–271.
5. Коптілов В. В. Актуальні питання українського художнього перекладу / В. В. Коптілов. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1971. – 129 с.
6. Словник української мови (СУМ-11) в 11-ти томах [Електронний ресурс] / Гол. ред. І. Білодід. – Ін-т мовознавства АН УРСР. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/>
7. Сорокин Ю. А. *Переводоведение*: Статус переводчика и психогерменевтические процедуры / Ю. А. Сорокин. – М.: ИТДГК „Гнозис”, 2003. – 160 с.
8. Стасюк Б. В. Часткові еквіваленти у відтворенні англомовних художніх текстів в українському перекладі (на матеріалі романів Дж. Р. Р. Толкіна „The Lord of the Rings” і У. К. Ле Гуїн „A Wizard of Earthsea”): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.16 “Перекладознавство” / Б. В. Стасюк. – К., 2011. – 19 с.
9. Толкієн Дж. Р. Р. Володар Перснів. Трилогія. Кн. 1–3 / Дж. Р. Р. Толкієн. Перекл. з англ. А. В. Немірової. – Харків: Фоліо, 2003. – Кн. 1: 429 с.; Кн. 2: 319 с.; Кн. 3: 398 с.
10. Толкін Дж. Р. Р. Володар Перснів. У 3-х частинах / Перекл. з англ. К. Оніщук Перекл. віршів і літ. ред. Н. Федорака. – Львів: Астролябія, 2013. – Ч. 1: 704 с.; Ч. 2: 576 с.; Ч. 3: 704 с.

11. Толкін Дж. Р. Р. Володар Перстенів / Дж. Р. Р. Толкін. Перекл. з англ. О. Фешовець. Перекл. віршів і літ. ред. Н. Федорака. – Львів : Астролябія, 2006. – 1088 с.
12. Толкін Дж. Р. Р. Гобіт, або Туди і звідти / Дж. Р. Р. Толкін. Перекл. з англ. О. О'Лір. – Львів : Астролябія, 2007. – 320 с.
13. Третьякова Е. А. О некоторых проблемах перевода произведений Дж.Толкина с точки зрения дискомфорта стилистики / Третьякова Е. А. // Палантир. – 2008. – №3–4. – С. 114–118.
14. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) / А. В. Федоров. – М. : Изд. дом “Филология Три”, 2002. – 348 с.
15. Хананашвили А. “За синие горы, за белый туман”: стихи из “Хоббита” в новых переводах / А. Хананашвили // Палантир. – 2005. – №48. – С. 21–29.
16. Чередниченко О. Перекладацький доробок Григорія Кочура (до 100-літнього ювілею Майстра) / О. Чередниченко // Всесвіт. – 2009. – №5–6. – С. 185–190.
17. Bolshakov I. Computational Linguistics. Models, Resources, Applications / I. Bolshakov, A. Gelbukh. – Mexico : Ciencia de la Computacion, 2004. – 198 p.
18. Oxford Dictionaries Online [Електронний ресурс] / Ed. by J. Simpson. – Oxford University Press, 2013. – Режим доступу : <http://oxforddictionaries.com/>
19. Tolkien J. R. R. The Lord of the Rings. Parts 1–3 / J. R. R. Tolkien. – New York : Ballantine Books, 2006. – Part 1: 462 p.; Part 2: 402 p.; Part 3: 494 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лілія Кушнір – асистент кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Г. Кочура Львівського національного університету ім. І. Франка.

Наукові інтереси: теорія і практика художнього перекладу, переклади фентезійних творів, поетичний переклад, перекладознавча ономастика.

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ВІРШІВ У МЕЖАХ ПРОЗОВОГО ТЕКСТУ КАЗКИ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД

Наталія ЛЕПУХОВА (Київ, Україна)

Статтю присвячено дослідженню функціональності віршованих текстів у межах прозового тексту казки на матеріалі українських перекладів німецьких літературних романтичних казок Е.Т.А. Гофмана. Автор визначає основні функції віршів у тексті прозової літературної казки та аналізує способи перекладу відповідних віршованих вкраплень.

Ключові слова: поетичний переклад, літературна казка, функції віршів, ритм, просодична організація, графічне оформлення віршів.

The article deals with the research of the functionality of poetic texts as a part of prosaic text of a fairy-tale as exemplified in Ukrainian translations of German literary romantic fairy-tales by E.T.A. Hoffmann. The author determines the basic functions of poems in the text of a prosaic literary fairy-tale and analyses the ways of translation of special poetic inclusions.

Key words: poetic translation, literary fairy-tale, functions of poems, rhythm, prosodic organization, graphic composition of poems.

Останнім часом спостерігається підвищення інтересу серед науковців до проблем художнього перекладу, що однаковою мірою стосується як перекладу прозових, так і поетичних творів.

На сьогодні існують наукові роботи, присвячені дослідженню різних аспектів тексту казки, в основному, народної казки (К.П. Єсипович, О.О. Плахова, Н.А. Акименко, Н.В. Мастилко, М. Венгренівська, С. Сотникова, Г.В. Давиденко, Н.І. Кушина та ін.). Значно менша кількість робіт присвячена дослідженню літературної казки. Такі науковці як М. Зеров, В.Б. Кашкін, П.С. Вовк, А. Месковський, В.Г. Белінський, А.А. Смірнов, А.І. Смирницький, Л.С. Бархударов, В. Матезіус, О. Фішер, Р. Якобсон розкривають у своїх працях проблеми поетичного перекладу. Зазвичай, вірші на основі ритмічно організованого, римованого мовлення протиставляються прозі, разом з тим недостатня увага приділяється питанням співіснування віршованого та прозового тексту в межах одного літературного твору, їх взаємовпливу, варіативності перекладу з огляду на функціональне навантаження, що зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Мета статті полягає у спробі виокремити основні функції віршів у межах прозового тексту казки та вказати шляхи збереження функціонального навантаження оригінального віршованого тексту казки у перекладі.

Матеріалом дослідження слугують німецькі літературні романтичні казки Е.Т.А. Гофмана.

Як відомо, поезія виникла на основі народної пісні і тому має тісні генетичні зв'язки із фольклорною традицією, що у межах народної казки виявляється у використанні різних римованих рядків, що є характерними як для авторської оповіді на позначення перехідних моментів у сюжеті казки, наприклад, «стукотить-грюкотить – кобиляча голова біжить», «Як був собі цар да цариця, а в їх у дворі криниця, а в криниці – корець, моїй казці кінець» («Кобиляча голова» українська народна казка), так і для мовлення персонажів, наприклад, «Як ходила по лужку, Поламала ніжку, А ви полинули, Мене покинули» («Кривенька качечка» українська народна казка) та різних приказок та примовок, що втілюють народну мораль. Літературна ж казка, маючи своїм підґрунтям фольклорну казку, якщо вона написана прозовим текстом, містить також велику кількість віршованих вкраплень, що у загальному малюнку казкової оповіді виконують різні функції, підпорядковані авторській концепції казкової картини світу. Розгляд питань перекладу віршів у межах прозового казкового тексту з позиції функціонального підходу є, на нашу думку, правильним, оскільки вірші у цьому випадку не розглядаються як окремі завершені твори, а як частина цілого тексту, що виконує певну функцію.

На основі детального аналізу оригіналів німецьких літературних романтичних казок та їх україномовних перекладів ми виділяємо такі основні функції казкових віршів:

1. апелятивна;
2. емоційно-експресивна;
3. текстотвірна;
4. ритміко-фонічна;
5. характеристично-оцінна.

Усі ці функції віршів в межах прозового тексту казки можна розглядати у сукупності по відношенню до кожного віршованого вкраплення у казковий текст.

В.В. Сдобніков вважає найважливішою **функцію апеляції** до емоційного світу читача поетичного тексту. Основне завдання перекладача при цьому полягає у віднайденні засобів і способів викликати у читача перекладеного твору ті ж самі почуття і переживання, що й у читача оригінального художнього твору, що у випадку поетичного перекладу часто ускладнюється необхідністю відтворення розміру й рими вірша, розбіжностями у фонетичній структурі двох мов [2: 413-414].

Емоційно-експресивна функція тісно пов'язана з апелятивною функцією та залежить від неї. Експресія віршованого тексту досягається відповідними лексичними, синтаксичними, інтонаційними засобами, що, дозволяють письменнику впливати на емоційну сферу реципієнта і продукувати передбачуваний результат такого впливу. Перекладач, використовуючи відповідні експресивні засоби іншої мови прагне досягти такого ж самого ефекту.

Текстотвірна функція полягає у особливій організації тексту, що на рівні графічних маркерів сприяє його кращій візуалізації та полегшує сприймання читачем, а на рівні аудитивних сигналів сприяє переключенню уваги слухачів та кращому запам'ятовуванню, що є надзвичайно важливим саме для казкового тексту, оскільки основним його реципієнтом є дитина.

Слід зауважити, що графічне оформлення віршів у літературних казках Е.Т.А. Гофмана не відповідає традиційному уявленню, зокрема, у його віршах відсутній традиційний короткий рядок, а з метою відокремлення рядків вірша та позначення мовленнєвих пауз у якості графічного маркера використовується знак тире.

Крім того, текстотвірна функція віршів виявляється у їх стилізації під окремих персонажів казки, що є представниками переважно фантастичного світу. Наприклад, у казці Е.Т.А. Гофмана «Золотий горнець» персонаж фантастичного світу відьма звертається до персонажу реального світу студента Анзельма з допомогою римованих рядків: «*Ja renne – renne nur zu, Satanskind – ins Kristall bald dein Fall – ins Kristall!*» [6] Пор. український переклад: «*А, мікаєш чортів сину, скоро в пляшці згорбиш спину!*» [5: 27], «*Bald dein Fall ins Kristall!*» [6]. Пор. український переклад: «*Чортів сину, скоро в пляшці згорбиш спину!*» [5:

38], «*Ins Kristall nun dein Fall!*» [6]. Пор. український переклад: «*Гни тепер у плящі спину, як попався, чортів сину!*» [5: 83].

Використання автором рими у мовленні саме казкової відьми ми пов'язуємо з давніми ментальними уявленнями про чаклунів, відьом, що володіють надзвичайною силою слова і втілюють її через заклинання, замовляння, прокльони у віршованій формі. В україномовних перекладах наведених вище віршованих реплік збережена динаміка розвитку негативної ситуації: прокльон-побажання – прогноз – констатація настання. Перекладач дещо розширює репліки і посилює ефект їх упізнаваності у творі завдяки використанню у всіх трьох репліках звертання «*чортів сину*», проте перекладені репліки є пропорційними одна одній так само, як і оригінальні репліки.

Ритміко-фонічна функція віршів прозового казкового тексту опирається на ритм як на один із найважливіших елементів поетичної форми і фонічні засоби римотворення для досягнення максимального ефекту емоційного впливу на реципієнта.

Найбільш яскраве відображення ця функція знаходить при відтворенні певних ситуацій (напруги, боротьби, тривоги тощо) та у віршах, що містять звуконаслідувальні елементи. Наприклад, у казці «*Лускунчик і мишачий король*» в одній зі сцен ритміка вірша відтворює бій годинника: «*Perpendikel mußte schnurren – picken – wollte sich nicht schicken – Uhren – Uhren – Uhrenperpendikel müssen schnurren – leise schnurren – schlagen Glocken laut kling klang – Hink und Honk, und Honk und Hank – Puppenmädel sei nicht bang! – schlagen Glöcklein, ist geschlagen, Mausekönig fortzujagen, kommt die Eul im schnellen Flug – Pak und Pik, und Pik und Puk – Glöcklein bim bim – Uhren – schnurr schnurr – Perpendikel müssen schnurren – picken wollte sich nicht schicken – Schnarr und schnurr, und pirr und purr!*» [6].

Пор. переклад українською мовою Є. Поповича:

*Маятник хитається,
Часу не питається.
Цок, і тук, і бум, і бам,
Я годину виб'ю сам!
Цок, і тук, і тук, і цок,
Хто сховався у куток?
Прилетить сова крилата,
Щоб мишею усіх прогнати,
Цок, і тук, і бум, і бам,
Буде, миші, лихо вам!
Цок-тук, дзень-дзелень,
Рік у рік, день у день
Лічить маятник хвилини,
І не стане, не спочине,
Не затихне ні на мить,
Цок-цок, хить-хить!* [4: 33]

В. Кикоть називає поетичний переклад семантичним перетворенням, метою якого є відбиття смислу висловлення на основі принципів оформлення смислових одиниць у поетичному тексті, тобто на основі поетичної моделі [1: 36]. Таким чином, оскільки основним завданням перекладача при перекладі українською мовою наведеного вище вірша було передати ритміку оригінального вірша, що виступає на передній план у смисловому малюнку поетичного тексту в межах казкового, то перекладач, дотримуючись структури оригіналу, вводить у переклад характерні звуконаслідувальні вигуки, повторює та чергує їх («*Цок, і тук, і бум, і бам*»; «*Цок, і тук, і тук, і цок*»; «*Цок-тук, дзень-дзелень*»; «*Цок-цок, хить-хить*»).

У казках Е.Т.А. Гофмана використовуються також і вірші перенасичені римою, у яких звуковий образ через домінування певних звуків відіграє основну роль. Переклад таких віршів створює труднощі для інтерпретатора казкового тексту, оскільки часто за звуковим образом прихований образ літературний і звуковий образ виступає його характеристикою через віршовану форму, при перекладі якої іншою мовою необхідно зберегти і структуру, і просодичну організацію, і зміст, що часто неможливо і веде до неминучих втрат перекладу.

Наприклад, на суть магістра Чорнило, що був брідкою чорною мухою, із казки «Чужа дитина» натякають віршовані рядки: «*Pim – Sim – Prr – Srrr – Knurrr – Krrr – Was ist das! aufgepaßt!*» [6]. В україномовному перекладі тлумач дібрав звуки, характерні для дзижчання мухи і шурхотіння крильцями, проте не зміг повною мірою римувати їх як в оригіналі: «*Кр-р-р, дз-з-з, гу-у-у, тр-р-р.. що це таке? Слухайте уважно!*» [4: 121]

Завдяки добору лексичних одиниць, що містять звуки [ц] і [ш] у мовленні золотисто-зелених зміюк – персонажів фантастичного світу казки Е.Т.А. Гофмана «Золотий горнець» закладена характеристика персонажів (німецькою мовою *unimiu – zischen*): «*Zwischendurch – zwischenein – zwischen Zweigen, zwischen schwellenden Blüten, schwingen, schlängeln, schlingen wir uns – Schwesterlein – Schwesterlein, schwinde dich im Schimmer – schnell, schnell herauf – herab – Abendsonne schießt Strahlen, zischelt der Abendwind – raschelt der Tau – Blüten singen – rühren wir Zünglein, singen wir mit Blüten und Zweigen – Sterne bald glänzen – müssen herab zwischendurch, zwischenein schlängeln, schlingen, schwingen wir uns Schwesterlein.*» [6].

В україномовному перекладі не вдалося досягти відповідного фонетичного ефекту звуконаслідування, через що важлива характеристика мовлення персонажів і важлива характеристика персонажів у їх мовленні була втрачена. Пор. переклад українською мовою: «*Тихше тут, тихше там, – вгору, вниз між гіллям, між пишого цвіту ми в'ємось, гоїдаємось, між листям звиваємось. Сестрички, сестрички! Швидко, швидко вгору, вниз, – сонце вечірнє промінням стріляє, шурхотить вітрець, шелестить роса, квіти співають, пелюстками ворують, і ми співаємо в квітах і вітах. Швидко заблусне в небі зоря. Сестрички, сестрички! Пора нам, пора!..» [5:30].*

Проілюструвати **характеристично-оцінну функцію** віршованого тексту в межах прозового тексту казки, можна також на прикладі використання Е.Т.А. Гофманом віршів для імпліцитної характеристики та оцінки головних героїв казки «Королівська наречена», закоханих – молодого поета Амандуса фон Небельштерна і сільської панночки Аннхен фон Цабельтау. Знаходячись в розлуці, вони пишуть один одному листи, в яких складають вірші, кожен відповідно до рівня свого поетичного розвитку: Амандус – витончені, багаті на тропи, гіперболи, алюзії, порівняння, Аннхен – короткі, прості, приземлені, не обтяжені художньо-образними засобами.

*Flammt Liebe auf in tausend durstigen Sonnen,
Buhlt Lust um Lust im Herzen ach so gerne.
Hinab aus dunklem Himmel strahlen Sterne
Und spiegeln sich im Liebestränenbronnen* [6].

Пор. переклад українською мовою С.Г. Шалай, Ю.Б. Худякова:

*Кохання двох – два сонця, що палають,
непереможне двох сердець тяжіння.
Кохання сльози щиро відбивають
Зірок небесних звабне палахтіння* [3: 304].

У наведеному першому катрені із сонету, який за сюжетом казки складає Амандус фон Небельштерн на честь своєї коханої Аннхен, та його україномовному перекладі спостерігаємо однаковий віршований розмір – п'ятистопний ямб, що є найбільш характерним для сонету, проте системи римування оригіналу і перекладу відрізняються (в оригіналі – обрамлювальна, у перекладі – перехресна система римування). В україномовному перекладі наявні також зміни квантитативного характеру на рівні лексичних значень, акцент зроблено на взаємність почуттів, що у вірші українською мовою втілено з допомогою числівника *два* (кохання двох на відміну від одиничного *Liebe*, *два сонця* замість багатозначного *tausend Sonnen*, *двох сердець тяжіння* на відміну від одиничного *Lust im Herzen*). Щодо іншого тексту переклад українською мовою у лексико-семантичному плані дуже близький до оригіналу вірша і виконує основну функцію вірша у межах казкового тексту – позитивно характеризує персонажа як молодого романтика-поета.

У гумористичній формі через поєднання у вірші нерівних, непоеднаних матеріальних і духовних величин автор зображує простоту сільської дівчини:

<i>Ich lieb dich, bist du mir auch ferne Und wäre gern recht bald deine Frau.</i>	<i>Я тебе кохаю, хоч ми і не рідня. Дружиною бажаю твоєю стати щодня.</i>
---	---

<p>Der heitre Himmel ist ganz blau, Und abends sind golden alle Sterne. Drum musst du mich stets lieben und mich auch niemals betrüben. Ich schick dir Virginischen Tabak Und wünsche, dass er dir wohl recht schmecken mag! [6]</p>	<p>Небозвід блакитний, зірки золоті, кохати мене спритно повинен завжди ти!</p> <p>Тобі я шлю сьогодні дві пачки тютюну, у небі та безодні кохай мене одну! [3: 310]</p>
--	--

Як бачимо з україномовного перекладу, інтерпретатор не тяжіє до точного відтворення поетичної форми (різна кількість строф, різна система римування) та лексичного наповнення оригіналу (часова перспектива майбутнього часу замінена у першій строфі на теперішній час, опущено слова *abends*, *betrüben*, *Virginischer Tabak* у наступних строфах, змінена кінцівка вірша), проте цей переклад є адекватним і виконує своє основне функціональне призначення – донести до читача простоту, наївність, щирість Аннхен.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що вірші у межах прозового тексту літературної казки служать для привернення уваги реципієнта, впливу на його емоційну сферу, організації казкового тексту, сприяють кращому запам'ятовуванню казки та характеризують персонажів (оскільки віршовані вкраплення у літературній прозовій казці є характерними більше для мовлення персонажів, ніж для авторської оповіді) відповідно до авторської концепції побудови казкового сюжету. При перекладі віршованого тексту в межах прозового тексту казки слід виходити із його функціональності по відношенню до всього тексту казки.

Перспективною ділянкою подальших перекладознавчих досліджень є аналіз проблем перекладу віршованої літературної казки та шляхів їх вирішення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кикоть В.М. Переклад як трансформація образної структури віршового твору/ В.М. Кикоть //Вісник СумДУ. Філологічні трактати. Том 4. – 2012. – № 4. – С. 35–41.
2. Сдобников В.В. Теория перевода: [учебник для студентов лингвистических вузов и факультетов иностранных языков] / В.В. Сдобников, О.В. Петрова. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 448 с.
3. Гауф В. Казки Гауфа і Гофмана / В.Гауф, Е.Т.А. Гофман; [пер. укр. мовою С.Г. Шалай, Ю.Б. Худяков]. – Ростов-на-Дону: Орфей: Проф-Прес, 2001. – 512 с.
4. Гофман Е.Т.А. Казки / Е.Т.А. Гофман. – К.: Школа, 2003. – 140 с.
5. Гофман Е. Т. А. Малюк Цахес / Е.Т.А. Гофман; [пер. з нім. С. Сакидона і Є. Поповича]. – Харків: Фоліо, 2012. – 655 с.
6. Projekt Gutenberg-DE-SPIEGEL ONLINE режим доступу: <http://gutenberg.spiegel.de/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Лєпцухова – аспірантка Інституту філології кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: художній переклад, проблематика перекладу творів дитячої літератури.

ДЕВІАЦІЇ В ПЕРЕКЛАДІ НЕВЕРБАЛЬНИХ НЮАНСІВ ПОВЕДІНКИ ГЕРОЇВ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДІВ РОМАНУ В. НАБОКОВА «ЛОЛІТА»)

Мар'яна ЛИСЮК (Київ, Україна)

У статті розглядаються випадки девіацій в перекладі невербальних нюансів поведінки героїв. Розглянуто вплив та значення девіацій на адекватність перекладу. Дослідження виконано на матеріалі українських та російських перекладів роману В. Набокова «Лоліта».

Ключові слова: невербальна поведінка, девіація, евристика, перекладацька суб'єктивна модифікація, стилістичний дизайн, оказіоналізм, семантична релевантність.

The article deals with some cases of deviations in the translation of non-verbal nuances of the characters' behavior. The effect and importance of the deviations are considered. The research is based upon the Ukrainian and Russian translations of V. Nabokov's novel "Lolita".

Key words: non-verbal behavior, deviation, heuritic, subjective modification of translation, stylistic design, occasionalism, semantic relevance.

Останнім часом перекладознавство зазнало вагомих якісних змін, зокрема, перехід від концепції «мова заради мови» до антропоцентричних засад. Як зазначають Т. Некряч та Ю. Чала, конститутивною ознакою антропологічної програми є пізнання мови в тісному зв'язку з буттям людини [6:13]. Тому вивчення питання взаємодії мови й культури посідає пріоритетне місце в сучасному перекладознавстві. Культурний поворот у лінгвістичній думці окреслює нове коло задач, яке вимагає розв'язку задля творення якісного перекладу.

Перепонами на шляху до адекватного перекладу можуть стати предметні та непередметні культурні знаки, які далеко незавжди трактуються однозначно й безпомилково. Цей факт доведений і яскраво проілюстрований прикладами на сторінках книги Т.Некряч та Ю. Чалої «Вікторіанська доба в українському художньому перекладі». Принагідно зауважимо, що перекладацькі непорозуміння у відтворенні культурних знаків, звичайно, трапляються й з творами більш сучасних авторів.

Невербальна поведінка персонажів у художньому творі, частина елементів якої в свою чергу відноситься до непередметних культурних знаків, може виявитись підводним каменем для роботи перекладача. Згадаємо, наприклад, що функціональна ефективність художнього твору чи не в першу чергу забезпечується цілісністю персонажів, створених автором. Цілісність у цьому випадку це не відсутність суперечностей у характері, зовнішності та поведінці, а в органічному поєднанні цих компонентів. Кожен герой твору наділений автором специфічними рисами, які вирізняють його поміж інших дійових осіб, рисами, які й визначають особливості їх відтворення при перекладі. Тому головним завданням перекладача має стати відтворення цієї онтологічної цілісності.

Номінація компонентів невербальної поведінки в художньому тексті прагматично обумовлена. Художні кінеми забезпечують читача достатньою кількістю інформації, необхідною для адекватного сприйняття змісту. З іншого боку, відображені в тексті жести взаємопов'язуються з вербальними компонентами, оскільки комунікативної релевантності вони набувають тільки у структурі комунікативної діяльності. Створюючи своєрідний невербальний контекст, кінеми семантично модифікують і завершують повне чи зредуковане вербальне висловлювання та виявляють у ньому додаткові смисли. Зазвичай жести супроводжують словесний текст, при цьому вони або дублюють актуальну мовленнєву інформацію, або доповнюють семантику повідомлення [1: 43].

Процес перекладу за своєю природою є творчою діяльністю, яка передбачає вибір можливого варіанту вирішення проблеми із задалегідь не визначеної кількості варіантів. Тому важко не помітити конгруентності понять переклад та евристика. Евристика – наука про виникнення нового (думок, ідей, способів дії) у знанні і діяльності людини [8: 676]. В обох цих випадках вибір може бути інтуїтивним і залежатиме від творчого потенціалу, компетентності, професіоналізму, та всеобізнаності суб'єкта, зокрема, перекладача. Головне завдання як для перекладу так і для евристики – це створення якісно нових дієвих підходів до відповідної проблеми.

Креативність перекладу відчувається на всіх мовних та позамовних рівнях роботи перекладача. О. Ребрій правий, коли зазначає, що при роботі з художнім твором у перекладача не може бути більш або менш важливих завдань [7:112]. Але як і кожному творчому процесу, перекладацькій роботі притаманні як злети, так і падіння. Поряд з вдалим перекладацькими рішеннями завжди мають місце суперечності та порушення, які в свою чергу з досить невинних, на перший погляд, девіацій можуть перетворитися на суцільну деформацію авторського задуму.

У ході контрастивно-перекладацького аналізу англomовного роману В. Набокова «Лоліта» та його російського й українського перекладів ми зосередимось на деяких проблемах та суперечностях (девіаціях) у відтворенні певних нюансів невербальної поведінки персонажів.

Переломним моментом в житті Гумберта стало його перше дитяче кохання. Дівчинка Анабела раз і назавжди визначила курс, за яким і плыв корабель головного героя в океані любовних пристрастей. Кожен рух, кожен нюанс поведінки дівчинки, закарбувавшись у пам'яті хлопчика, не раз відлунювали в ньому, вже зрілому чоловікові, причинами, які й

викликали його потяг до схожих «Анабел» та звели з Лолітою. Тому для перекладача важливо не втратити жодної деталі в описі сцен Гумберта й Анабели.

...her hand, half-hid den in the sand, would creep to ward me, its slender brown fingers sleep walking nearer and near er; then, her opalescent knee would start on a long cau tious journey [10:11].

...её рука, сквозь песок, подползала ко мне, придвигалась всё ближе, переставляя узкие загорелые пальцы, а затем её перламутровое колено отправлялось в то же длинное, осторожное путешествие [3:19].

...її рука, крізь пісок, підповзала до мене, підсувалася щораз ближче, переставляючи вузькі засмагли пальці, а потім і її перламутрове коліно вирушало в ту саму довгу, обережну подорож [2: 39].

В першому випадку при відтворенні англійського дієслова *to creep* – *подползати* – *підповзати* зберігається його семантичне, чи надто прагматичне навантаження у реченні. Авторська стилістична інтенція створити метафористичне порівняння руки дівчинки зі змією вдало переноситься в обидва переклади. Далі спостерігаємо перекладацьку суб'єктивну модуляцію, де лексична та граматична еквівалентність позначена девіацією. Прислівник *nearer* в перекладі перетворюється в семантично релевантне дієслово *придвигатися* (*підсуватися*). А ось специфічний, поетичний характер руху пальців Анабели зникає в перекладі разом з дієприкметником *sleepwalking* (*сомнамбулічно*), відтворюючись нейтральним дієсловом *переставлять* (*переставляти*).

Відомо, що модифікації підлягають поверхневі структури вихідних текстів; консистентними, стабільними при цьому залишаються глибинні структури, що є аксіоматичною вимогою до адекватних перекладів із однієї мови на іншу.[9]

She sat a little higher than I, and whenever in her solitary ecstasy she was led to kiss me, her head would bend with a sleepy, soft, drooping movement that was almost woeful, and her bare knees caught and compressed my wrist, and slackened again... [10:13].

Сидя чуть выше меня, она в одинокой своей неге тянулась к моим губам, причём голова её склонялась сонным, томным движением, которое было почти страдальческим, а её голые колени ловили, сжимали мою кисть, и снова слабели... [3:22].

Сидячи трохи вище від мене, вона в самотній своїй солодкій сп'янілості тягнулася до моїх вуст, голова її схилилася сонним, млосним, майже страдницьким рухом, а її голі колінця ловили, стискали мою руку і знову слабули [2:42].

В. Набоков у автоперекладі трансформує емоційно насичене словосполучення *solitaryecstasy* на відносно спокійне *одинокойнеге*. Але ця втрата відразу компенсується, коли за допомогою продовження синонімічного ряду *одинокаянега* – > *томное движение*, він все ж акцентує увагу читача на емоційній складовій невербальної поведінки героїв(за російським тлумачним словником *нега*, іншими словами, це *томление*, *блаженство*).

П. Тарашук, користуючись цією ж перекладацькою тактикою, також віднаходить, на нашу думку, вдалий синонімічно-алітеративний ряд *самотня солодка сп'янілість* -> *млосний рух* (за українським тлумачним словником *млосний* – той, що п'янить).

При розгляді випадків девіацій в романі нашу увагу привернув до себе фрагмент тексту, який чомусь не був перекладений В. Набоковим. Звичайно, завдяки збереженим карткам з варіантами перекладу В. Набокова, відсутня частина з'явилась в нових перевиданнях російськомовної «Лоліти», але ми знайшли ще один варіант перекладу втраченого абзацу, зробленого О. Свіріліним.

The men peered at her and me with malevolent curiosity. Suddenly all dimples, she beamed sweetly at them, as she never did at my orchideous masculinity; for, in a sense, my Lo was even more scared of the law than I – and when the kind officers pardoned us and servilely we crawled on, her eyelids closed and fluttered as she mimicked limp prostration [10:194].

Полицейские разглядывали ее и меня с недоброжелательным любопытством. Внезапно все ее ямочки залучились на них, как никогда не лучились на мою орхидейную мужественность; ибо в некотором смысле моя Ло боялась закона еще больше, чем я, -и когда добрые служители порядка простили нас, и подобострастно мы уползли, веки ее опустили и затрепетали – она изображала полное изнеможение [3:219].

Мужчины всмотрелись в нее и в меня с недоброжелательнымлюбопытством. Вдруг, вся переливаясь ямочками, она улыbnулась им так сладко, как никогда не улыбалась моей орхидейной мужественности; ибо в некотором смысле моя Ло боялась закона еще больше, чем я, – и когда добрые патрульщики простили нас, и мы подобострастно уползли, ее веки прикрылись и затрепетали – она изображала полное изнеможение[4].

Поліцейські розглядали нас зі зловтішною цікавістю. Раптом вона, промінючи ямочками, посміхнулася їм так солодко, як ніколи не посміхалася моїй орхидейній мужності; адже в певному розумінні моя Ло боялася закону більше, аніж я; і коли добрі патрульні вибачили нам і ми підлесливо поїхали повзком далі. Її повіки стулились і затріпотіли – вона імітувала повну знемогу [2:223].

Переклади О. Свіріліна та П. Таращука зберігають семантичний дизайн оригіналу, користуючись лексичними еквівалентами, чого не можна сказати про варіант, відтворений по записам В. Набокова. Як відомо, перекладацькі трансформації зумовлені необхідністю приведення речення, що перекладається, у відповідність з граматичними нормами мови перекладу. Але, чи можна застосовувати загальне правило для виняткового стиліста В. Набокова? Його евристичний підхід завжди прагматично зумовлений та стилістично бездоганий, навіть ціною лексичних та граматичних девіацій. Елементи речення змінюють свої синтаксичні функції і додаток *dimples* при відтворенні на російську мову перетворюється на підмет, в той час, як *she* (*Лоліта*) – на додаток, тим самим вся увага фокусується на головному об'єкті речення – на міміці дівчини. Міміка ніби невідвладна Лоліті, ба навіть контролює дівчинкою. Оказіоналізм *залучилась* додає ще й нотку іронічності в невербальній грі героїні.

Взагалі, якщо говорити про переклад роману «Лоліта», то В. Набоков сам визнавав, що зіткнувся з неможливістю відтворити всі елементи мовної гри англословної версії. Якщо автор першоджерела невдоволений своїм варіантом перекладу, то що вже говорити про українську версію? Т. Некряч, як перекладознавець і практикуючий перекладач, пропонує єдиний вірний шлях до порятунку – це використання обох версій роману для перекладу на третю мову, що дало б змогу компенсувати цілу низку втрат. Порівнюючи, яким чином сам автор досягав адекватності у своєму російському перекладі, які засоби і стратегії вживав, наскільки сміливо змінював образні схеми, перекладач усвідомлює той ступінь творчої свободи, на який має право наважитися, щоб в результаті досягти когерентності [5: 213]. Нажаль, наявний на сьогодні український переклад спирається лише на російськомовну версію роману. Це призвело до появи низки девіацій та невідповідностей, яких можна було б уникнути за допомогою англословної версії.

A short slim girl passed me at a rapid, high-heeled, tripping step... [10:21].

Тоненькая девушка небольшого роста прошла мимо меня скорым тропотком на высоких каблучках... [3:30].

Тоненька, невысока на зріст дівчина пройшла повз мене швидким підстрибом на високих підборах[2:49].

Оказіоналізм *тропоток*, семантично релевантний та фонетично співзвучних англійському варіанту *trippingstep*. Ці два іменника, які позначають довжину кроку, в українській версії відтворенні словом *підстриб*, що позначає висоту ходи, тобто, зоровий образ змінюється.

I noticed in the mirror ... the dreadful grimace of clenched-teeth tenderness that distorted my mouth[10:22].

Я заметил в зеркале ... ужасную гримасу нежности, искривившую мне рот [3:32].

Я помітив у дзеркалі ... страхотливу гримасу ніжностіна моїхскривленихвустах[2:51].

Семантична релевантність українського перекладу порівняно з оригіналом порушується. Ситуаційна мімічна гра Гумберта в українському варіанті мало не перетворюється на постійну фізіономічну рису героя.

... plain girl of at least fifteen with red-ribboned thick black braids who sat on a chair perfunctorily nursing a bald doll[10:24].

... на сцене сейчас никого не было, кроме чудовищно упитанной, смуглой, отталкивающей некрасивой девушки, лет по крайней мере пятнадцати, с малиновыми лентами в тяжёлых чёрных косах, которая сидела на стуле и нарочито няньчила лысую куклу [3:33].

... але на сцені тепер не було нікого, крім страхітливо вгодованої, смаглявої, огидно бридкої дівчини, років принаймні п'ятнадцяти, з малиновими стрічками у важких чорних косах, що сиділа на стільці, вдаючи, ніби бавить големозу ляльку [2:52].

Тонка іронічна стилістична гра В. Набокова на відвертому дисонансі зовнішності та невербальної поведінки дівчини, в українському перекладі

просто тане в семантично нейтральному дієприкметниковому звороті.

В наступному прикладі образний складник невербальної поведінки практично нівелюється в українському перекладі.

I had in my pocket and surreptitiously fished it out to look as soon as possible for a train [10:41].

Между тем я нащупал в кармане расписание поездов и незаметно его выудил, чтобы как только будет возможно, ознакомиться с ним [3:52].

Тим часом я намацав у кишені розклад потягів і непомітно виптяг його, щоб тільки-но трапиться нагода, зазирнути туди [2:70].

Далі *угрюмыймалычик* в українській версії стає чомусь *понури*, що помилково надає персонажу додаткового невербального статусу «людина згорбилася, опустила плечі», хоча в англійському варіанті, як і в російському, мова йде лише про настрій героя *moodyboy*.

Разючих змін зазнала в українському перекладі й невербальна поведінка Лоліти. Цей художній образ вимагає від перекладача уважності, зосередженості та вміння глибоко відчувати найтонші зміни в його цілісності. Адже цей персонаж впродовж усієї книги зазнає метаморфоз, перетворюючись з тендітної дівчинки у дорослу жінку. Гумбертніжно і віддано кохає ту маленьку *Ло* *смногими ужимками* (*with a good deal of additional fidgeting*), *с едванамеченымпошаркиваниемтупфлей* (*with a ghost of adrag*), *с туповатоставимыми носками* (*with a faint suggestion of turnedin toes*), *которая блуждала с близорукой вкрадчивостью по случайным предметам* (*wandered with my opics of tnessoverchanceobjects*). І навряд чи бвін захопився дівчиною, *якакривлялась, човгала, мала тупувату поставу носаків таблукала з підсліпою вкрадливостю по випадкових предметах*.

Девіації в перекладі можуть призвести і до фатального наслідку – деформації. Звичайно, існують навмисні деформації змісту твору, які зумовлюються багатьма чинниками: адаптаціями перекладу до певного часу, аудиторії, ситуації та ін. Тобто перекладач йде свідомо на такий крок, маючи певну мету. Але ненавмисна деформація – річ неприпустима для перекладача. І її головні причини – це непорозуміння й неточності, які виникали під час перекладацької роботи, і які чомусь ігнорувались та упускались виконавцем.

Ми проілюстрували лише незначну кількість прикладів, які демонструють складність і розмаїття кольорів в стилістичній палітрі роману «Лоліта», що дають підґрунття для подальшого аналізу тексту в перекладознавчому вимірі.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Крейдлин Г. Невербальная семиотика / Г. Крейдлин. – М., 2002. – 592 с.
2. Набоков В. Лолита: Роман/Пер. З рос. П. Таращука. – Харків: Фоліо, 2008. – 412с.
3. Набоков В. Лолита: Роман/В. Набоков. – СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2013. – 416с.
4. Набоков В. Лолита: Роман [Електронний ресурс]/В. Набоков. – 1998. – Режим доступу до тексту: <http://lib.ru/NABOKOW/lolita.txt>
5. Некряч Т. «Бермудський трикутник»: труднощі перекладу українською мовою роману В. Набокова «Лоліта» // Мовні і концептуальні картини світу. – 2009. – Вип. 25. – Ч. 3. – С. 211-216.
6. Некряч Т. Вікторіанська доба в українському художньому перекладі/Т. Некряч, Ю. Чала. – К.: Кондор-Видавництво, 2013. – 194с.
7. Ребрій О. Творчий аспект передачі мови персонажів фантастичного твору в англо-українському перекладі/ О. Ребрій//Наукові записки. Серія:філологічні науки (мовознавство). – 2010. – Вип. 89 (1). – С. 108 – 113.
8. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – 7-е изд. – М., 2001. – 720 с.
9. Швачко С. Про деякі перекладацькі трансформації в поетичному тексті [Електронний ресурс]/С. Швачко. – 2010. – №5. – Режим доступу до статті: http://shvachko.blogspot.com/2010/01/blog-post_5820.html
10. Nabokov V. Lolita/ V. Nabokov. – London, Penguin Books, 2011. – 361p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Мар'яна Лисюк – аспірантка Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: проблеми перекладацької еквівалентності та адекватності, переклад художніх творів в Україні, перекладацькі трансформації та їх роль у перекладі.

ТРУДНОЩІ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ ІДІОЛЕКТУ ПЕРСОНАЖІВ АНІМАЦІЙНИХ ФІЛЬМІВ

Наталія МАТКІВСЬКА (Київ, Україна)

Стаття розглядає перекладацькі труднощі відтворення ідіолекту персонажів анімаційних фільмів. У дослідженні розглянуто інтерпретації поняття ідіолект та труднощі його відтворення на матеріалі персонажів анімаційних фільмів.

Ключові слова: ідіолект, анімаційний фільм, кіно переклад, аудіовізуальний переклад, дублювання, лінгвістичні характеристики, прагматичні характеристики.

The article concentrates on the translation complications of conveying idiolect of animation films characters. The article also highlights the interpretations of the notion "idiolect" and complications of its conveying on the example of animation films characters.

Key words: idiolect, animation film, film translation, audiovisual translation, dubbing, linguistic characteristics, pragmatic characteristics.

Розвиток новітніх технологій та процеси глобалізації призвели до стрімкого зростання інтересу до кіноіндустрії, що поставило нові завдання та виклики перед перекладачами та перекладознавцями. Кіно переклад став основною темою для досліджень молодих науковців. Хоча кіно, як окремий вид мистецтва, існує уже і не так давно, воно відіграє надзвичайну важливу роль у суспільстві та є одним із найпотужніших засобів масової інформації, а зокрема міжкультурної комунікації.

Актуальність статті визначається зростанням інтересу сучасного перекладознавства до дослідження різноманітних аспектів перекладу, як наприклад культурного чи антропоцентричного, які до цього часу були у центрі уваги лише мовознавців. Однак, завдяки таким дослідженням були визначені основні фактори, які перекладач повинен брати до уваги при виконанні перекладу. Таким чином, перекладач повинен намагатись не лише перекласти текст, але й відтворити наскільки це можливості культурні, соціальні чи інші особливості цього тексту.

Відтворення ідіолекту персонажів одне із надскладних завдань для перекладача, особливо якщо мова йде про анімаційні фільми. З цієї точки зору важливою видається проблема перекладацьких стратегій та тактик, за допомогою яких можна якомога точніше відтворити у перекладі оригінальні особливості мовлення персонажів, що у сукупності створюють неповторний образ персонажу. У такому ракурсі, значної уваги перекладознавців заслуговують дослідження анімаційних фільмів, які переважно стають конгломератом цікавих та незвичних персонажів, кожен з яких володіє своїм власним, несхожим на інші та унікальним ідіолектом. Наявні переклади анімаційних фільмів надають нам можливість дослідити та простежити способи та засоби відтворення ідіолекту персонажів у перекладі з їхніми перевагами та недоліками, і таким чином, сприятиме створення теоретичної бази кіно перекладу, до яких і відноситься переклад анімаційних фільмів, у вітчизняному перекладознавстві.

Мета роботи полягає у дослідженні інтерпретацій поняття "ідіолект" та труднощів його відтворення у перекладі анімаційних фільмів. **Матеріалом** дослідження слугують сучасні анімаційні фільми, а також напрацювання провідних вітчизняних та зарубіжних лінгвістів.

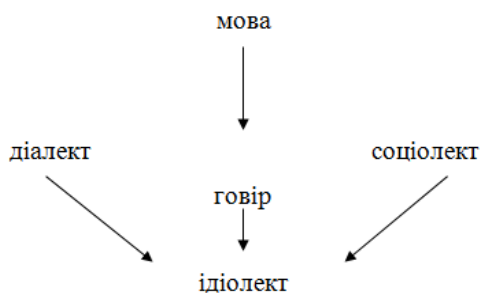
Поняття ідіолекту за останні 50 років стало центром суперечок між різними дисциплінами у рамках лінгвістики та галузями соціолінгвістики, особливо тими, які визначають варіації мови та її зміни. Воно відіграє важливу роль у багатьох аспектах лінгвістичного дослідження, а саме: гендер, етність, соціо-економічний клас, тощо. До того ж, сучасна соціолінгвістика все більше наголошує на важливості ідіолекту у дослідженнях, особливо у питаннях ролі індивідуумів у порівнянні з соціальними групами у відношенні до мовних варіацій та змін.

Етимологію терміну “ідіолект” досить легко простежити. Він походить від грецького *idios* “свій, своєрідний, особливий” і *lect*, як у слові діалект, яке, своєю чергою походить від грецького *diálectos* “розмова, промова, полеміка, спосіб мовлення, місцева говірка, стиль”, тобто *lectós* “наділений здатністю говорити”. Грецький корінь *lectós*, який практично не вживається самостійно, виявився напрочуд життєздатним у соціолінгвістиці тасуміжних дисциплінах на позначення варіативних репрезентаціймовної діяльності у певному соціокультурному просторі. У широкому розумінні ідіолект – це реалізація певної мови в устах індивіда, тобто сукупність текстів, породжуваних мовцем і досліджуваних лінгвістом з метою вивчення системи мови [4].

Над вивченням поняття “ідіолект” працювали та продовжують працювати багато українських та зарубіжних дослідників: Б. Блох, Л. Блумфільдт, В. Волошук, У. Вейнрайх, Дж. Куль, В. Лабов, В. Лютикова, Дж. Мілрой, С. Муфвін, Г. Пауль, А. Пісарська, Л. Ставицька, Т. Томашкевіч, Л. Фроляк та інші. Батьком поняття “ідіолект” вважається Герман Пауль, хоча вперше цей термін використався у статті Бернарда Блоха. Кожен з цих дослідників має власне розуміння та пропонує власну інтерпретацію цього лінгвістичного феномену. Проте, варто зауважити, що загальні дефініції терміна ідіолект несуперечливі і типологічні за своєю природою.

Досить цікавим та конструктивним видається трактування феномену ідіолекту у дослідженнях польських вчених: “Ідіолект – мова індивідуума, індивідуальний спосіб використання мовних засобів. Можна говорити про певний індивідуальний стиль, коли кожний мовець володіє більшою чи меншою мірою виразними індивідуальними мовними, стилістичними навичками, мовленнєвими звичками. Ідіолект відображає не тільки особистість, переконання, темперамент, а певною мірою такожнашу соціолінгвістичну біографію – індивідуальну участь в комунікативних ситуаціях як пережитих, даних у досвіді, так і актуальних з відповідною їм мовною поведінкою. Різниця між ідіолектами виявляється більшою мірою у сфері фонетики (вимови) і лексики, синтаксису, ніж на граматичному рівні (флексії, словотвір)” [7: 35].

Якщо схематично зобразити ієрархію від загальної мови до індивідуальних її проявів у мовленні, то схема матиме наступний вигляд: мова – діалект (більша за говір мовленнєва територіальна єдність) – на цьому ж ступені, але в іншій – соціальній – площині знаходиться соціолект (соціальна група людей, що говорять на спільній професійній мові) – говір (багато структурно наближених ідіолектів для певної територіальної групи) – ідіолект (індивідуальне мовлення конкретного носія мови)[5: 207].

Кожна людина володіє ідіолектом, власною версією мови. Таким чином, ідіолект можна розглядати як окремий індивідуальний організм. Внутрішня будова цього організму ймовірно складається з індивідуальних мовних мемів. Ідіолект виникає, коли будь-хто набуває мову, набування мови не відбувається ізольовано або у вакуумі, адже вже існуючі батьківські ідіолекти завжди будуть присутні як джерела мови. В результаті новоутворений ідіолект є нащадком ідіолектів, які брали участь у його формуванні, тому ідіолект-дитина дуже схожий на батьківський ідіолект, але не є ідентичним.

У дослідницькій стратегії вивчення ідіолекту в лінгвістиці виразно проступає тенденція до беззастережного отождоження ідіолекта з ідіостилем. У працях молодих дослідників спостерігаємо сплутування значень двох термінів, коли ідіолект помилково співвідносять з глибинними текстовими структурами, а ідіостиль – з поверховими, екстралінгвальною основою творчості: “Існує думка, що коли йдеться про структурно-мовні особливості творів

письменника, то вивчається його ідіолект, а ідіостиль – це сукупність саме мовленнєво-текстових характеристик індивідуальності письменника як мовної особистості. Ідіостиль досліджують через виявлення особливостей екстралінгвальної основи: функціонально-стильової, жанрово-стильової та індивідуально-стильової”. Поряд із співвідношенням ідіолекту суто з авторським мовленням в багатьох дослідженнях поняття ідіолект характеризує індивідуальне мовлення конкретних персонажів. В такому випадку авторське мовлення формує не образ автора-письменника, а образ оповідача/персонажа [1: 6].

Виокремлення характеристик та особливостей ідіолекту персонажів відіграє дуже важливу роль при виконанні якісного перекладу анімаційних фільмів. Варто зауважити, що в останні роки жанр анімаційних фільмів перебуває на піку популярності. Все більше зірок беруть участь у процесі дублювання, а також відбулись зміни і в цільовій аудиторії. Сьогодні цільовою аудиторією анімаційних фільмів – не є лише діти, як це було раніше, але й підлітки та дорослі, оскільки вони характеризуються яскравістю, видовищністю, простотою, ненав'язливістю та доступністю. Персонажі анімаційних фільмів захоплюють глядачів своєю унікальністю, яскравістю та не опосередкованістю. Вони представляють собою людей з різних соціальних та діалектних середовищ, а також і людей різних професій та національностей. Такий образ персонажу досягається не лише за допомогою картинки, тобто зображення, але й за допомогою ідіолекту. Саме ідіолект персонажів може розказати нам якнайбільше про свого власника та справити потрібне враження на глядача.

Дуже цікавим є порівнянням перекладу із мистецтвом фотозйомки, запропоноване відомим українським перекладачем анімаційних фільмів Олексом Негребецьким. Оригінал – це обличчя людини, а переклад – фотографія, яка може бути або чорно-білою, розмазаною, зробленою на старенькому фотоапараті, або прекрасним кольоровим художнім портретом. Якість зображення залежить не лише від засобів, а й від того, хто тримає апарат у руках, – професіонал чи аматор.

Якщо говорити про відтворення ідіолекту в анімаційних фільмах, то перш за все потрібно згадати, що такий переклад належить до аудіовізуального перекладу, що вже само собою створює певні труднощі для перекладача. Аудіовізуальний переклад визначається як переклад вербального супроводу до відеоряду, що використовується на телебаченні, у перекладі фільмів та іншої аудіо-відео продукції. Перед перекладачем поставлено завдання не лише перекласти текст, але й підлаштувати та адаптувати його для процесу дублювання, при якому відбувається повна заміна звукової доріжки мови оригіналу (вихідної мови) на звукову доріжку цільової мови, з метою показу у країні (країнах), в якій мова оригіналу не є рідною. Потрібно підготувати адекватний текст мовою перекладу, який забезпечує досягнення синхронізму складової артикуляції героїв з відеорядом при одночасному дотриманні темпу мовлення та тривалості окремих реплік.

До того ж, перекладач повинен відтворити всі лінгвістичні та прагматичні особливості персонажів. До лінгвістичних особливостей ми і відносимо ідіолект, тобто певний мовленнєвий портрет персонажу, який у свою чергу створює певні прагматичні характеристики. Під прагматичними ми розуміємо емоції, враження та асоціації, які у глядачів викликає цей персонаж.

Варто зауважити, що через культурну та соціальну асиметрію текстів оригіналу та перекладу певні мовленнєві характеристики можуть викликати у глядачів зовсім різні, якщо не протилежні, емоції та враження. Саме і в цьому полягає основна складність відтворення ідіолекту персонажів. Перекладачу доводиться не лише виявити засоби його створення в оригіналі та відтворити їх у перекладі, але й зважати на прагматику та увесь асоціативний шлейф цього ідіолекту. Дуже часто у перекладі використовуються зовсім інші засоби, але вони повністю відповідають очікуванням та стереотипам цільової культури.

Анімаційні фільми стали одною з найпопулярніших та найважливіших креативних форм нашої доби. Персонажі анімаційних фільмів характеризуються самобутністю, ефектністю та яскравістю мовленнєвого портрету, тобто притаманному їм ідіолекту. Таким чином, перед перекладачем постає важливе завдання не лише зробити переклад, але й відтворити у ньому всю образність персонажів, орієнтуючись на стереотипи та очікування цільової аудиторії.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Волощук В. І. Індивідуальний авторський стиль, ідіолект, ідіостиль: питання термінології / В. І. Волощук // Філологія. Літературознавство [наук. праці]. – Видання ЧДУ ім. П. Могили, 2008. – Вип. 79, т. № 92. – С. 5–8.
2. Горшкова В.Е. Теоретические основы процессуально ориентированного подхода к переводу кинодиалога: на материале современного французского кино: диссертация доктора филологических наук: 10.02.05, 10.02.20 / Горшкова Вера Евгеньевна. – Иркутск, 2006. – 367 с.
3. Єрмоленко С.Я. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С.Я. Єрмоленко, С.П. Бирик, О.Г. Годор. – К.: Либідь, 2001.
4. Ставицька Л. Про термінідіолект [Електронний ресурс] / Л. Ставицька. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ukrm/2009_4/st1.pdf
5. Фроляк Л. Ідіолект як частина говірки / Л. Фроляк // Лінгвістичні студії. – Донецьк: Дон НУ, 2002. – Вип. 10. – С. 206–210.
6. Kuhl J.W. The idiolect, chaos, and the language custom from far equilibrium: conversations in Marocco / J.W. Kuhl. – Dissertation Submitted to the Graduate Faculty of The University of Georgia in Partial. – Athens, Georgia, 2003. – 281p.
7. Skudrzykowa A. Mały słownik terminów z zakresu socjolingwistyki i pragmatyki językowej / A. Skudrzykowa, K. Urban. – Kraków–Warszawa, 2000. – 169 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Матківська – аспірантка кафедри загального і порівняльного мовознавства та новогрецької філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: прагматика тексту, переклад анімаційних фільмів, проблеми відтворенні ідіолекту.

АНАЛІЗ АДЕКВАТНОСТІ ВІДТВОРЕННЯ СИМВОЛІКИ ВІРША РОБЕРТА ФРОСТА “COME IN” В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ М. СТРИХИ ТА В. МАРАЧА

Катерина ПАНАСЕНКО (Херсон, Україна)

У статті основна увага приділяється символіці поезії Роберта Фроста та її відтворення українською мовою. На матеріалі вірша Р. Фроста “Come in” та двох його перекладів у виконанні М. Стрихи та В. Марача здійснено зіставний аналіз тексту оригіналу з текстами перекладів з метою встановлення ступеня адекватності перекладу.

Ключові слова: символіка, переклад, адекватність, текст оригіналу, текст перекладу, зіставний аналіз, символічне значення.

The article deals with the symbolic context of the poetry by Robert Frost and its reproduction while translating into Ukrainian. Comparative analysis between the source text and the target texts is carried out on the basis of the poem “Come in” by R. Frost and its two variants of translation into Ukrainian by M. Strikha and V. Maruch.

Key-words: symbolism, translation, adequacy, source text, target text, comparative analysis, symbolic meaning.

Символ, що прийшов до нас із сивої давнини, став невід’ємною частиною нашого життя. Будучи особливою формою знань, схематичною містико-загадковою моделлю реальності, символ вимагає інтерпретації, декодування, а процес проникнення в символічні (тим більше – іншомовні) значення та їх відтворення засобами іноземної мови пов’язаний зі значними труднощами.

Сучасний розвиток перекладознавства приділяє особливу увагу проблемам адекватності тексту перекладу (далі – ПТ) до вихідного тексту (далі – ВТ). Досягнення такої адекватності, особливо коли йдеться про поетичний текст, можливе за умови максимально повної передачі плану змісту ВТ зі збереженням його форми, трансформації у культуру та мову перекладу авторського задуму без привнесення у нього (або з мінімальним привнесенням) суб’єктивного розуміння ВТ перекладачем. У зв’язку з цим, адекватність інтерпретації символів у досягненні даної мети відіграє дуже важливу роль.

Символічного змісту певні образи, відтворені в художньому творі, можуть набувати за двох умов. По-перше, коли йдеться про традиційну символіку, усталені образи-символи, які органічно закріпилися за певними, в основному природними об’єктами, в суттєвих ознаках яких вбачали аналогії з ціннісними проявами людського життя. Друга умова передбачає, що предмет, який зображується, сам по собі не має символічного значення або це значення ослаблене, «призабуте». Більш-менш чітко виражених символічних ознак цей предмет

набуває в процесі самого зображення. Такі символи називають індивідуально-авторськими, тобто такими, що з'являються поза загальною традицією і є наслідком авторської настанови на узагальнення й поглиблення смислової перспективи зображуваного об'єкта [5: 17]. Однак «код перекладу» символів часто винесений за межі матеріального тексту або ледь окреслений його загальною структурою. Іноді цей код слід шукати в інших текстах того самого чи навіть іншого автора, в поетичній традиції. Традиційність чи хоча б рекурентність символу полегшує його інтерпретацію [5: 15].

Поетія американського поета XIX – XX століть Роберта Лі Фроста, без сумніву, належить до найкращих зразків англомовної літератури, що може слугувати матеріалом дослідження згадуваного «коду перекладу» традиційних та індивідуально-авторських символів засобами іноземної мови.

Серед дослідників творчості поета можна назвати роботи Й.О. Бродського, В.Л. Топорова, В.М. Ахтирської, О.Ю. Зінов'євої, В.М. Толмачова, у вітчизняному мовознавстві – дослідження В.М. Кикотя. Перекладами з Р. Фроста займалися А.Я. Сергєєв, Г.М. Кружков, І.О. Кашкін, на вітчизняному просторі – В.С. Марач, М.В. Стріха, В.М. Кикоть.

Аналіз наукової літератури, засвідчує, що творчість Р. Фроста не досліджена достатньо та всесторонньо. Як правило, дослідники обмежуються аналізом окремих віршів поета. У руслі перекладознавства роботи зазвичай присвячені зіставленню окремого вірша з певною версією його перекладу, але фундаментального дослідження проблематики відтворення символіки творчості Р.Фроста ані в російському, ані в українському мовознавстві не представлено.

Отже, **актуальність** теми даної статті полягає у тому, що, по-перше, головна увага приділяється символам, які все більше привертають увагу дослідників із різних галузей знань. По-друге, дослідження проблем відтворення символіки як базової категорії поетичного тексту на матеріалі як американської поезії взагалі, так і поезії Р.Фроста зокрема, стає новим кроком у розвитку перекладознавства і дозволяє більш об'єктивно говорити про перекладацькі рішення у розв'язанні основного завдання – досягненні адекватності при перекладі, а також об'єктивно здійснювати порівняльний аналіз ВТ та ПТ з метою пізнання авторської специфіки символізації оточуючої дійсності та рівня відповідності її відтворення у ПТ.

Мета статті полягає у здійсненні зіставного аналізу вірша Р. Фроста "Come in" з його перекладами українською мовою, виконаними М. Стріхою та В. Марачем, виявленні рівня адекватності ПТ до ВТ та визначенні, який з двох перекладів найповніше відтворює символіку ВТ.

Звернемося безпосередньо до зіставного аналізу англійського та українського текстів. Спочатку розглянемо переклад вірша, виконаний М. Стріхою. Отже, почнемо: *As I came to the edge of the woods, Thrush music – hark!* [10: 334] – *Чув з узлісся: дрізд так снівав...* [8: 28] – У ВТ словосполучення "edge of the woods" має підсилене символічне значення, оскільки, як відомо, "edge" – «край» та "wood" асоціюються з межами мезокосму, які окреслюють свої землі, захищають їх від Хаосу. В уявленні архаїчної людини такі місця позначали кінець свого та початок чужого світу [4: 82], тобто світу потойбічного. Ліс у контексті даного вірша набуває символічного значення загробного життя. У ПТ словосполучення "edge of the woods", передається лексемою «узлісся». У тлумачному словнику української мови лексема «узлісся» позначається як «смуга на краю лісу» [7: 408], однак при виборі даного еквівалента, на наш погляд, втрачається атмосфера, створювана рядком Р. Фроста. В українській мові слово «узлісся» не викликає подібних негативних асоціацій, як у ВТ: образу людини, яка стоїть на краю, підводячи підсумок земного життя. Обираючи дану лексему, перекладачеві не вдається відтворити символіку ВТ, у якому автор прагне підвести читача до роздумів над темою життя і смерті. Лексема "edge" у ПТ елімінована. Отже, у даному фрагменті вірша відбувається нейтралізація оцінності словосполучення "edge of the woods" і втрата символічного значення образу ВТ. Продовжимо аналіз першої строфи: *Now if it was dusk outside, Inside it was dark* [10: 334]. – *Назовні приємерк ще був, Усередині – тьма* [8: 28]. Антитеза "inside-outside", яка адекватно відтворена у ПТ лексемами «назовні» та

«усередині» символічно відображає контраст між «чужим», зовнішнім, простором та «своїм», внутрішнім, станом ліричного героя, тому особливо важливо передати контраст між «dark» і «dusk». Питьму, тобто “darkness” традиційно пов’язують зі «злом, смертю, невіглаством, брехнею, забуттям і відчаєм» [9: 115]. У даному контексті йдеться про внутрішній стан людини, де лексема “dark” і асоціюються з тривогою та депресією. Отже, символічне значення даних лексем відтворено адекватно, а символіка загалом – лише частково.

У другій строфі маємо: *Too dark in the woods for a bird / By sleight of wing / To better its perch for the night, / Though it still could sing* [10: 334]. – *Затемно в лісі, щоб птах / Крильцем зумів / Облаштуватись в гіллі, / Та линує снів* [8: 28]. Англійське “too dark” у ПТ передано прислівником «затемно», а місце дії – “in the woods” – еквівалентним українським словосполученням «у лісі». Отже, збережено образи як темноти, так і лісу, а відтак – адекватно відтворено їх символіку. Словосполучення “sleight of wing” у ПТ передано генералізацією – «крильцем зумів». Лексема “sleight” має українські еквіваленти «спритність», «фокус», «хитрість» [1: 305]. Можна припустити, що, вживаючи словосполучення “sleight of the wing”, автор символічно зображує намагання птаха перехитрити смерть. Словосполучення «крильцем зумів» не передає адекватно символіку ВТ. Англійське “to better its perch for the night” у ПТ набуває форми «облаштуватись в гіллі», а лексема «ніч», яка символізує смерть [9: 137], експлікує значення фрази “to better its perch”, яку можна зрозуміти як підготовку людини до загробного життя, бажання перед смертю покращити свою долю. Перекладач випускає дану лексему, а українське «облаштуватись в гіллі» нейтралізує оцінність даних рядків ВТ. Отже, символіку даної строфи перекладачеві вберегти та адекватно відтворити не вдалося.

Перейдемо до аналізу третьої строфи вірша: *The last of the light of the sun / That had died in the west / Still lived for one song more / In a thrush's breast* [10: 334]. – *Останній промінь уже / Сонця погас, / Та в пісні пташини жив / Ще певний час* [8: 28]. Як бачимо, ключовим символом у даному фрагменті є сонячне світло, яке от-от має згаснути, однак залишається на деякий час «жити» у пісні птаха. Давні греки вважали, що «бути живим» означало «бачити сонце». За Гомером, «протягом життя людина бачить світло, а коли вона помирає, то повинна «попрощатися» із сонячними променями» [9: 209]. Плутарх писав, що «сонячне світло – це символ народження» [9: 209]. У контексті вірша дане символічне значення сонячного світла зберігається. Словосполучення “light of the sun” у ПТ передано лексемою «промінь сонця», тобто перекладач використовує прийом конкретизації. Однак це не заважає адекватному відтворенню символічного значення сонячного світла. Очевидно, що лексема “west” у словосполученні “died in the west” вживається для підсилення мотиву смерті та закінчення земного життя за аналогією з тим, що день «помирає» саме на Заході. Перекладач, однак, випускає дану лексему, а дієслово «погас» не так яскраво передає символіку ВТ, а отже, у даному випадку спостерігаємо нейтралізацію оцінності. У тексті оригіналу промінь сонця як символ життя “lived for one song more in a thrush's breast”. Можна припустити, що промінь сонця символізує надію людини на те, що можна відстрочити момент смерті, а надія, як відомо, помирає останньою та «живе» у серці, тобто “in the breast”. У перекладі «промінь сонця... в пісні пташини жив», тоді як у ВТ – “lived for one song more in a thrush's breast”, тобто лексема “breast” відсутня. Натомість, у ПТ цей промінь залишається жити «у пісні пташини», тоді як у ВТ цього променя вистачає ще на одну пісню та він «живе у грудині дрозда». Таким чином, у ПТ думка більш генералізована. Отже, у ВТ символіка виражена більш експліцитно, тоді як у ПТ – скоріше імпліцитно. Щодо відтворення символіки ВТ, то, незважаючи на вищевказані недоліки, перекладачеві вдалося відносно адекватно її відтворити.

У четвертій строфі вірша маємо: *Far in the pillared dark / Thrush music went / Almost like a call to come in / To the dark and lament* [10: 334]. – *Снів крізь колонну тьму / Звав уночі / Мене увійти туди / Де тьма й плачі* [8: 28]. Вважаємо, що словосполучення “pillared dark” вживається метафорично, оскільки дерева у темному лісі можна порівняти із колонами собору. Дана метафора символічна у контексті вірша, оскільки вона апелює до основного мотиву твору – теми життя та смерті. У ПТ “pillared dark” відтворено за допомогою

калькування – «колонна тьма». Вважаємо, що символічне значення даної метафори відтворено адекватно, і уважний читач зможе його зрозуміти.

Як на початку вірша, так і у кінці, помічаємо, що спів дрозда символізує спокусу, бо він закликає ліричного героя увійти у світ де “*dark and lament*” – «тьма й плачі». Зрозуміло, що, вживаючи дане словосполучення, автор має на увазі потойбічний, загробний світ. У ВТ мотив спокуси, «запрошення» до потойбічного світу передається фразою “*thrush music went like a call to come in*” – «*спів звав уночі мене увійти туди*». Разом з тим, *thrush music* символічно об’єктивує емоційний концепт ДЕПРЕСІЯ [3: 11]. Словосполучення “*thrush music*” передане у ПТ як «*спів*», тобто перекладач вдається до елімінації, внаслідок чого спостерігається нейтралізація оцінного значення, яке намагався показати автор через спів саме дрозда. У ВТ “*music went like a call*”, що можна було б передати фразою «музика лунала як заклик», перекладач вживає «*спів звав*», тобто можна говорити про використання прийому конкретизації у ПТ. Перекладач використовує також прийом ампліфікації, оскільки лексеми «*уночі*» й «*туди*» у ВТ відсутні. Символічне значення лексеми «*ніч*» – це смерть, а прислівник «*туди*» символічно вживається для позначення переходу до «чужого», «потойбічного» світу. Перекладач вживає дане слово, хоча у ВТ воно відсутнє, а заклик входження до «того» світу у ВТ передано фразою “*like a call to come in*”. Функцію абсолютної експлікації ідеї входження до загробного світу виконує наступний і останній у даній строфі рядок ВТ “*to the dark and lament*”, що у ПТ передано як «*тьма й плачі*». У даному випадку у ПТ використовується прийом калькування. Отже, при аналізі даної строфи перекладач вдається до прийомів елімінації, конкретизації та ампліфікації, однак у цілому перекладачеві вдалося адекватно відтворити символіку строфи.

Остання строфа вірша стає особливо цікавою для читача, оскільки у ній ліричний герой не лише відмовляється увійти в пійму, але й піддає сумніву сам заклик [2: 178]. Розглянемо цю строфу: *But no, I was out for stars: / I would not come in. / I meant not even if asked, / And I hadn't been* [10: 334]. – *Та гуляв під зорями я / Й охоти не мав / Увійти, якби й кликав хтось, / А ніхто й не звав* [8: 28]. Слідом за Й. Бродським, вважаємо, що вищенаведені рядки використані Р. Фростом, щоб увести читача в оману. [2: 178]. Рядок “*But no, I was out for stars*” («*Та гуляв під зорями я*») вжито автором також для того, щоб заспокоїти самого себе [2: 178]. Про це також свідчать зорі, які, серед своїх символічних значень мають “*prophecy*” – «*пророцтво*» [9: 201]. Також зірки, знаходячись на небі, зазвичай асоціюються з чимось високим, божественним. Пророкування так чи інакше пов’язано з вищими силами, тому, на нашу думку, авторові не вдається приховати мотив роздумів над проблемами життя і смерті, який пронизує усю канву твору. З точки зору символів, ця строфа не є насиченою. Однак вона особливо цікава грою смислових тонів. Так, рядок “*I would not come in*” [10: 334] у ВТ висловлює відтінок сумніву, який у ПТ, однак, відсутній. В українському тексті дана думка виражена більш категорично: «*Й охоти не мав*» [8: 28], що характерно для рядка ВТ – “*I meant not even if asked*” [10: 334]. Останній рядок як у ВТ, так і у ПТ, зводить усю зухвалість нанівець: “*And I hadn't been.*” [10: 334] – «*А ніхто й не звав*» [8: 28]. Отже, вважаємо, що смисл останньої строфи вірша у цілому відтворено перекладачем адекватно.

Проаналізувавши переклад вірша Р. Фроста “*Come in*”, виконаний М. Стріхою, можна зробити висновок, що, не дивлячись на те, що перекладачеві не завжди вдається зберегти символіку ВТ. Спотворення авторського замислу як на рівні смислового, так і на рівні символічного контекстів, не спостерігаємо, тому у масштабі твору в цілому, відтворення символіки ВТ у перекладі М. Стріхи вважаємо адекватним.

Розглянемо тепер переклад вірша у виконанні В. Марача. Основні символи вірша проаналізовано вище. У даному випадку ми зупинимося на прийомах відтворення символіки ВТ та з’ясуємо, наскільки це відтворення у ПТ є адекватним. Отже, перша строфа: *As I came to the edge of the woods, Thrush music – hark!* [2: 334] – *Раптом пісня дрозда на узліссі, Там, де тиша німа* [6]. Як і у перекладі М. Стріхи, В. Марач, користуючись прийомом генералізації, вживає лексему «*узлісся*», тобто символічне значення образу ВТ йому відтворити теж не вдається. Користуючись прийомом ампліфікації, перекладач вживає словосполучення «*тиша німа*», яке відсутнє у ВТ. Ймовірно, перекладач робить це для того, аби компенсувати символічність образу «*краю лісу*», яка ним була втрачена. Однак, на нашу думку,

використання даного словосполучення для опису місця дії не є виправданим, оскільки у ВТ не йдеться про те, що у лісі панувала «*тиша німа*», а вживаючи лексему “*hark*”, ліричний герой ніби звертався сам до себе із закликком «*Прислухайся!*», щоб почути пісню дрозда. І далі: *Now if it was dusk outside, Inside it was dark* [10: 334]. – *Якщо тільки смеркалося в полі, То у лісі вже – тьма* [6]. Антитеза “*outside – inside*” у ПТ передано лексемами «*поле*» та «*ліс*». На наш погляд, така заміна неадекватна, адже у такому разі відбувається втрата символічного значення, яке хотів вкласти у дані рядки автор, де під антитезою “*inside – outside*” мається на увазі «зовнішній світ» та «внутрішній світ» ліричного героя. Слова ВТ “*dusk*” та “*dark*” передано у ПТ дієсловом «*смеркалося*» та іменника «*тьма*», відповідно. Іменник “*dark*” передано його регулярним еквівалентом – “*тьма*”. Для відтворення лексеми “*dusk*” перекладач вдається до граматичної трансформації – заміни частин мови – іменника дієсловом. У цілому, таке перекладацьке рішення можна було б назвати адекватним, однак через неадекватне відтворення антитези “*inside-outside*”, вірно інтерпретувати символічне значення даної строфи не так легко.

У другій строфі: *Too dark in the woods for a bird / By sleight of wing / To better its perch for the night, / Though it still could sing* [10: 334]. – *Темно птаху вже так, що не міг би / – Навіть куц розпізнати, / Де чекає затишне гніздечко, / А не те, щоб співати* [6]. Перший рядок ВТ відтворено частково адекватно: англійське “*too dark*” передано більш нейтральним «*темно*». Щодо другого і третього рядків, то у ВТ “*sleight of the wing*” може символізувати спритність, хитрість. Наступний рядок “*to better its perch for the night*” також символічне й означає намагання людини перед очима смерті змінити свою долю. Тобто у ВТ ідея автора полягає у тому, аби підкреслити прагнення людини до життя. У ПТ спостерігаємо іншу картину – тьма наче перемогла птаха, у якого вже не лишилось сили навіть на те, «*щоб співати*». Отже, у ПТ панує песимізм, який символізує втому людини від життя, на протигагу оптимізму ВТ. У перекладі фраза “*by sleight of the wing to better its perch for the night*” відсутня, тому можна говорити про елімінацію значного відрізка ВТ із зміною модальності. Хоча про «*затишне гніздечко*» перекладач і згадує, символічне значення у нього інше. На нашу думку, «*гніздо*» може означати місце постійного відпочинку, а отже – відхід у потойбічний світ. У ПТ це не просто «*гніздо*», а «*затишне гніздечко*», з чого можна зробити висновок про бажання дрозда якнайшвидше дібратися цього «*затишного гніздечка*». У ВТ ідея смерті передана лексемою “*night*”, а дрізд у ВТ не готовий пасивно прийняти її заклик. На наш погляд, ПТ суперечить думці ВТ, а дана строфа ВТ відтворена перекладачем неадекватно.

Перейдемо до аналізу третьої строфи вірша: *The last of the light of the sun / That had died in the west / Still lived for one song more / In a thrush's breast* [10: 334]. – *Дня весняного відблиск прощальний, / Що на заході згас, / Він у грудях затримав, щоб пісню / Проспівати іще раз* [6]. Як бачимо, «*light of the sun*» у ПТ замінено «*відблиском*», “*last*” – епітетом «*прощальний*», тобто спостерігаємо вживання прийому конкретизації. Перекладач застосовує прийом ампліфікації, вживаючи означення «*дня весняного*» до словосполучення «*прощального світла*», хоча у ВТ нічого не сказано про час дії. Можна припустити, що за допомогою означення «*дня весняного*» та епітету «*прощальний*» перекладач прагне компенсувати символічне значення «*сонячного світла*», відтворення якого у ПТ зазнало певних втрат. Таке перекладацьке рішення вважаємо частково адекватним. Фраза «*що на заході згас*», однак, нейтралізує оцінне значення фрази ВТ “*that had died in the west*”. Лексеми “*west*”, “*song*” та “*breast*”, символічні значення яких були проаналізовані вище, адекватно відтворені у ПТ їх регулярними еквівалентами без втрати або спотворення символіки ВТ. Отже, дану строфу ВТ, не зважаючи на певні нюанси, загалом можна вважати адекватно відтвореною у ПТ.

Наведемо четверту строфу вірша: *Far in the pillared dark / Thrush music went / Almost like a call to come in / To the dark and lament* [10: 334]. – *Так бентежно і щемно цей голос / У нічну линує даль, / Ніби кликав ввійти за собою / У нітьму і печаль* [6]. Уже у першому рядку помічаємо, що метафору “*pillared dark*” у ПТ випущено, що свідчить про втрати ПТ перед ВТ. Образ тьми передано у ПТ означенням «*нічна*» до іменника «*даль*», тобто помічаємо прийом заміни, що у даному рядку веде до нейтралізації символічного значення тьми. Завдяки прийому ампліфікації у ПТ увага акцентується на тому, що «голос» птаха

«линув бентежно і щемно», про що у ВТ не йдеться. Можна припустити, що у такий спосіб перекладач прагне компенсувати вищевказані втрати. На нашу думку, це йому вдається частково, оскільки почуття збентеженості, яке викликав у ліричного героя голос птаха у ПТ, не завжди пов'язане з роздумами над темою життя і смерті, які заковані у ВТ.

Аналізуючи символічне значення заклик, помічаємо, що у ВТ ліричного героя кликала «музика», у ПТ – «голос». Подібного роду заміна, однак, не заважає адекватному відтворенню символіки заклик, вкладеної автором у ВТ. Останній рядок – “*To the dark and lament*” [10: 334] – «У нітьму і печаль» [6] загалом можна назвати адекватним, однак лексема “*lament*” несе дещо сильніше емоційне навантаження, ніж більш нейтральна українська «печаль». Отже, символіка даної строфи також відтворена частково адекватно. Остання строфа вірша звучить так: *But no, I was out for stars: / I would not come in. / I meant not even if asked, / And I hadn't been* [10: 334]. – *Та мені не хотілось від зорей / В чорні нетрі, о ні! / Не мене ще дрозда кликав голос / І співав – не мені* [6]. Легко помітити, що перекладач експлікує роздуми автора над темою життя і смерті, які Р. Фрост намагається завуалювати. Це вдається перекладачеві завдяки прийому ампліфікації: словосполучення «чорні нетрі», яке у ВТ відсутнє. Зрозуміло, що кожна із лексем даного словосполучення несе яскраво негативне навантаження, однак у ВТ спостерігаємо більш життєстверджуючий настрій, не дивлячись на те, що це може бути своєрідним авторським прийомом. Отже, відтворення даної строфи у цілому адекватне, але авторська думка виражена у ПТ більш експліцитно.

Таким чином, можна зробити висновок, що переклад, виконаний В.Марачем, у цілому можна визначити як частково адекватний.

Проведений зіставний аналіз вірша Р. Фроста “*Come in*” з двома його перекладами українською мовою, виконаними М. Стріхою та В. Марачем, дають нам підстави дійти таких висновків:

1. Вірш Р. Фроста “*Come in*” насичений символами, переважна більшість яких – традиційні, що полегшує процес їх вичленування та інтерпретації.

2. До основних прийомів перекладу, які спостерігаємо в українських перекладах, належать: конкретизація, генералізація, калькування, компенсація, елімінація та ампліфікація. Прийоми компенсації та ампліфікації, як було нами помічено, часом призводять до спотворення символічного контексту ВТ або його частково адекватного відтворення; прийом елімінації – до невідтворення символів ВТ, прийоми конкретизації та генералізації – до нейтралізації оцінності певних символів ВТ.

3. Переклад М. Стріхи, не дивлячись на певні відходження від ВТ, у цілому адекватно відтворює символіку ВТ. Щодо перекладу В. Марача, то він характеризується більш серйозними відхиленнями від ВТ, а іноді – неадекватним відтворенням не тільки символів, але й авторського задуму. Хоча у даному перекладі немало вдало відтворених місць, переклад М. Стріхи, на нашу думку, більш адекватний з точки зору відтворення символіки ВТ.

Для адекватного відтворення жанрово-стильової та індивідуально-авторської спрямованості поетичного тексту у перекладі, перспективним вбачається дослідження імпліцитної інформації віршованого тексту, яка, в першу чергу, проявляється в символічній кодифікації контексту.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Англо-український словник: у 2-х томах. / [Балла М.І.]. – Т.2. – К.: Освіта, 1996. – 712 с.
2. Бродский И.А. Скорбь и разум: из книги эссе / И.А.Бродский // Иностранная литература. – 1997. – С. 169–202.
3. Горчак Т.Ю. Словесний образ-символ в американській поезії ХХ століття: когнітивно-семіотичний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 – германські мови / Тетяна Юрійвна Горчак. – Київ, 2008. – 20 с.
4. Итс Р.Ф. Введение в этнографию: [учеб.пособие] / Р.Ф. Итс. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1991. – 168 с.
5. Кикоть В. Символ у творенні та перекладі підтексту поетичного твору / В. Кикоть // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. Філол. науки. – 2009. – Вип. 159. – С. 14–38.
6. Поетичні майстерні [Електронний ресурс]: із Роберта Фроста / [пер. В.Марача]. – Режим доступу: maysterni.com/user.php?id=629&t=1&sf=1.
7. Словник української мови: в 11 томах. – Т.10. – К, Наукова думка. – 1979. – 657 с.

8. Стріха М. Фрост Роберт. Поезії / М.Стріха // Всесвіт. – 2010. – №11/12. – С. 26–31.
9. A dictionary of literary symbols: Second edition / Michael Ferber. – Cambridge: Cambridge University Press. – 2007. – 262 p.
10. The Poetry of Robert Frost. The collected poems, complete and unabridged. Edited by Edward Connery Lathem. –New York : Henry Holt and Company, 1979. – 610 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Катерина Панасенко – аспірант кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету.

Наукові інтереси: проблеми відтворення символіки при перекладі, проблеми еквівалентності та адекватності, переклад текстів поетичного дискурсу.

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ЗАГОЛОВКІВ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗИ У «ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВОМУ ВІСНИКУ» (1898-1932)

Аліна ПАСТЕРНАК (Львів, Україна)

У статті зіставлено заголовки англomовних прозових творів та їхні українські відповідники, опубліковані в одному з найвагоміших періодичних видань початку ХХ століття – «Літературно-науковому віснику». Проаналізовано семантику та структуру заголовків та виявлено способи їхнього перекладу.

Ключові слова: заголовок художнього твору, оригінал, контекстуальний відповідник, переклад, проза, прямий відповідник, трансформація.

The article contrasts the titles of Anglophone prose and their Ukrainian counterparts, published in one of the most important periodicals in the beginning of the 20th century – “The Newsletter of Literature and Scholarship”. Semantics and structure of titles have been analysed, the ways of their reproduction have been outlined.

Keywords: title of an artistic work, original, contextual equivalent, translation, prose, direct equivalent, transformation.

У цій розвідці зроблено спробу дослідити, як перекладачі відтворювали заголовки, передавали їхню семантику, які трансформації при цьому застосовували на перекладах англomовних прозових творів, опублікованих у першій третині ХХ століття у вагомому періодичному виданні «Літературно-науковому віснику».

Заголовок – це перша сходинка до розуміння прозового твору, важливий елемент його архітектоники, що стисло передає ідею оповіді, смисл, що нашаровується текстом, назва стає ключем до розкриття підтексту художнього твору.

Найавторитетніші дослідники, у працях яких знаходимо теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу заголовків, – І. Левий [5] та В. Кухаренко [4]. Зі стилістичного погляду характеризує назви творів у контексті синтагматики та парадигматики О. М. Траченко у своїй дисертації. Особливостям відтворення заголовків присвячено розвідки І. Іллів (за сторінками журналу “Всесвіт”), О. Лужної (заголовки художніх творів американської літератури), М. Щербак-Середич (розглядаються заголовки російських перекладів новел В. Стефаніка), О. Самсонової (на матеріалі оповідань О. Генрі). Охоплено також заголовки різножанрових творів: детективних (О. Хан) та фантастичних (Б. Стасюк).

Основний масив заголовків англomовних прозових творів, уміщених у “Літературно-науковому віснику”, відтворено шляхом добору прямих відповідників. До прикладу, назву оповідання маловідомого у нас американського автора Дж. Герджісгаймера “*Bread*” із збірки “*The Happy End*” передано українською лексемою “*Хліб*”, за допомогою якої письменнику вдається підкреслити іронію твору, адже дружина головного героя, власника пекарні, на столі якого щодня свіжоспечений хліб, хворіє та помирає від голоду. З погляду словникової співвіднесеності ця однокомпонентна назва відповідає англійському варіантові. Проте, враховуючи етнокультурну інформацію, лексеми *bread* – *хліб* є лише відносними відповідниками, оскільки *хліб* у ментальності хлібодайного народу, народу, що живе серед чорноземних ґрунтів, – це основа життя. Для англomовлян *bread* – *хліб* ніколи не був настільки вагомим. Однак, перекладачеві докоряти не доводиться, бо іншого виходу в нього не було.

За аналогічним принципом, а саме завдяки існуванню у мові перекладу прямих відповідників, вдається віднайти варіанти відтворення інших лексем вихідної мови, що

виступають заголовками. Мова йде про притчу Е. По “*Silence*” – “*Tuina*”, оповідання Р. Кіплінга “*Gemini*” – “*Близнята*”, О. Шрайнер “*The Hunter*” – “*Мисливець*” та ін.

Цікавим видається переклад оповідання Дж. Голсуорсі “*The Codger*” із збірки “*Motley*” – “*Шибеник*”. Семантика оригінальної назви така: *codger* – “*informal a man, esp an old or eccentric one: a term of affection or mild derision (often in the phrase old codger)*” [13: 285]. Український варіант не тотожний вихідному заголовку, принаймні на рівні словникових відповідників, адже шибеник має значення бешкетника [9 (11: 449)], тобто “того, хто робить, зчиняє бешкет, учасника, призвідника бешкету” [9 (1: 164)]. Згідно з аналізом словникових визначень, доречнішим є вибір ближчого відповідника у російському перекладі Ю. Жукової “*Чудак*”, що його віднайшла перекладачка в ресурсах своєї цільової мови [1].

Для осмислення цієї проблеми варто звернутися до власне англійського тексту, у якому пояснюються причини вибору цього прізвиська для головного персонажа – трирічної дитини: “*why? Man does not know – unless that he walked very wide behind, had a bunchy appearance, and an air of pugnacity*” [12: 203]. Приклад наведено англійською не випадково. Прикметно, що саме цей уривок вилучено в перекладі, хоча мотиви такого рішення перекладача не зрозумілі, адже наведений фрагмент – вагомий, бо ж подає ключ до розуміння заголовка. Перша його частина суголосна із словом “*codger*”, натомість виділена жирним шрифтом співвідноситься із українським варіантом “*шибеник*”, який, як і оригінальна лексема “*pugnacity*” містить семи “бійка”, “буча”, “колотнеча” [9 (1: 164)]. Отже, український відповідник створеного автором заголовка можна вважати контекстуальним, адже Г. Чикаленко переклала назву, виходячи з інформації про головного героя, який почерпнула з опису на основі оповідання Дж. Голсуорсі. Таким чином, завдяки контексту маємо такий колоритний відповідник, що, як і лексема англійського заголовка, стилістично маркований, адже належить до реєстру просторічної мови. Загалом, приклад слугує яскравим зразком застосування прийому смислового розвитку, коли перекладач уводить у цільовий текст заміну словникового відповідника контекстуальним.

Привертає увагу зовнішня алюзивність заголовка твору Джека Лондона “*Semper Idem*”, який перекладач Д. Донцов вводить у цільовий текст, не змінюючи звукової та графічної форми вислову латинського походження, що є частиною афоризму “*Semper idem, semper fidelis...*” (“Завжди однаковий, завжди вірний”). Водночас фраза вживається у тексті як своєрідне ім’я головного героя оповідання, а отже, функціонує в межах прозової канви оригіналу як власна назва, представлена у перекладі у вигляді вкраплень іншомовного елемента без зміни зовнішньої форми, у чужомовній графічній передачі, тобто сприймається як іноземна. Мабуть, перекладач Д. Донцов, що сам належав до інтелектуальної еліти нації, переклав в епоху, коли усі, хто закінчили бодай гімназію, добре знали латинську мову, і вираз *semper idem* (здаймо Франкову збірку “*Semper tiro*”) для них – не чужий. Тепер, коли навіть студенти медичного університету вивчають латинську мову протягом одного року, ситуація інша.

Відмінним від попереднього є рішення перекладача при передачі українською заголовка п’єси “*Cathleen ni Houlihan*” ірландського драматурга В. Б. Сйтса, що також містить компонент імені, яке часто транскодується у російських та українських (Катлін-ні-Гуліган у перекладі О. Мокровольського) варіантах англomовного твору. Цілком відмінним є вибір Г. Чикаленко, яка відтворила вихідну назву лексемою “*Ірландія*” (ЛНВ, 1917 р.). Вмотивованість заміни стає очевидною внаслідок вторинної інтерпретації, адже виявляється глибший підтекст, що його заклав у твір автор, який втілює в образі героїні Ірландію. Таким чином, образно-асоціативний заголовок “*Ірландія*” цільовою мовою постає кризь призму символічного нашарування, що несе в собі оригінальна назва п’єси. Окрім цього, у примітці до перекладу зазначається поряд з інформацією стосовно постаті *Cathleen ni Houlihan*, що “заголовок цей неясний українському читачеві, незнайомому з ірландськими піснями, й не дає жодних асоціацій. Зміна його в перекладі зроблена на підставі слів самого автора в його листі до Леді Грегорі” [6 (68: 303)]. У листі, що про нього йде мова, В. Сйтс ототожнює старчиху (героїню п’єси) з Ірландією і водночас із *Cathleen ni Houlihan*. Цей приклад ілюструє ще один, поряд із калькуванням, спосіб вирішення проблеми передачі цільовою мовою “заголовків, які стають авторськими символами” [3: 213].

Загалом, заголовки, що містять ономастичні компоненти, становлять окрему групу, в межах якої розрізняємо застосування при перекладі методу транскодування. Для прикладу, В. Гнатюк транслітерував назву оповідання Л. Гірна "Huru" – "Гару". Аналогічно передано назви прозових творів: Г. Гаггарда "Benita, An African Romance" – "Беніта" (на жаль, другу частину вилучено), Р. Кіплінга "Lispeth" – "Ліснет". У перекладі Г. Чикаленко натрапляємо на транслітероване ім'я "Mariquita" – "Марікіма", яке використовується для найменування в українському варіанті п'ятого розділу із збірки "Quiet Cities" американського письменника Дж. Герджісгаймера. Своєрідно відтворено і назву драми О. Вайлда "Salome" – "Сальомея". Таким чином, однокомпонентні заголовки, представлені власними назвами, що транскодуються у цільовій мові за використанням методу транслітерації чи транскрипції, перекладено повними еквівалентами.

Окрім заголовків з моносемантичними лексемами, простежуємо пласт таких, що поєднують кілька елементів. Ілюстраціями слугують уривок з сатиричної драми Дж. Мільтона з іномовним компонентом грецького походження "Samson Agonistes" – "Самсон борець" у перекладі І. Франка, оповідь Г. Велса "Mr. Ledbetter's Vacation" із калькованою лексемою, виділеною підкресленням та відмінною голосною першого складу прізвища "Вакації містера Лідбеттера", проза Б. Шоу "Great Catherine" – "Катерина Велика", назва якої передана відповідником із прикметником у постпозиції, відповідно до історичної традиції, оповідання Л. О'Флаєрти "Red Barbara" – "Руда Барбара", що містить у своїй структурі кольоропозначення "red", відтворену лексико-семантичним варіантом "руда". У заголовку детективного оповідання Г. Честертон "The Purple Wig" – "Багряна перука" також наявна кольорема, через відсутність чіткої диференціації значення якої, перекладач добирає варіантний відповідник "багряна".

У площині англо-українського зіставлення доцільно проаналізувати заголовки фрагментів прози Марка Твена, представлені на сторінках «Літературно-наукового вістника». Впадають у вічі зміни у фонетичній структурі однієї з лексем заголовка твору "Captain Stormfield's Visit to Heaven" в українському перекладі Ю. Тищенка (Сірого) "Подорож капітана Стромфілда на небо", хоча, очевидно, варто було б дотримуватись оригінального варіанту написання прізвища головного героя, транскодувавши його із збереженням порядку літер, запропонованого американським автором твору. В іншому оповіданні Твена знову натрапляємо на лексему "heaven": "Was it Heaven? Or Hell?" – "Пай чи пекло?". М. Лозинський обирає перекладацький варіант "пай", що є разом із лексемами "небо" та "небеса" відповідником вихідного слова. Окрім цього, риторичні запитання, у вигляді яких оформлено заголовки, об'єднані в одне цільовою мовою.

Із певним скороченням перекладено назву оповідання "Extracts from Adam's Diary", в українському варіанті якого натрапляємо на русизм "Дневник Адама". Відповідно доцільнішим є вибір на користь лексеми "щоденник". Перекладач І. Петрушевич покомпонентно відтворює цільовою мовою вихідну назву повісті "The American Claimant" – "Американський претендент".

У "Літературно-науковому вістнику" творчість Марка Твена представлена також уривками із збірок, а саме окремими розділами, заголовки яких не завжди збігаються з їхніми українськими варіантами. До прикладу, 31 розділ під назвою "Thumb-print and What Came of it" (зб. "Life on the Mississippi") подається в перекладі як "Пимперова історія", що є відповідником до словосполучення з наступного розділу тексту-джерела "Ritter's Narrative".

Ще два уривки "Jim Baker's Bluejay yarn" та "Tom Quartz" (альтернативний заголовок "Dick Baker and his Cat") у перекладі отримали назви "Синя сойка" та "Том Кворц" (зб. "Roughing It"), при цьому вони слугували натхненням для створення І. Франком власної прози: "Переклад, а властиво творче прочитання, оповідань Марка Твена стає для І. Франка джерелом творчого імпульсу й умовою появи цілком нового, оригінального твору – новели "Сойчине крило" [2: 12].

Слушно зауважує дослідниця В. В. Дуркалевич про те, що, "перекладаючи інокультурний текст (оповідання Марка Твена), І. Франко свідомо трансформував його (центрував, об'єднав у невеличку за обсягом діалогію "Том Кворц", "Синя сойка"), виступав ініціатором структурних зсувів (власні заголовкові комплекси, експериментування з іменем),

тобто додатково закодовував первинний (вихідний) текст з метою підвищення ефективності сприйняття цього твору українським читачем. До основних механізмів перекодування, реалізованих творчим мисленням автора, належить діяльність механізмів символічного, семного та нарративного кодів” [2: 12]. За словами дослідниці, ім’я у даному випадку функціонує як об’єкт нарації (Том Кворц та сойка є функціональними фігурами оповіді Діка Бекера) [2: 13].

Для кращого розуміння ступеня наближення перекладних заголовків до оригінальних не можемо залишити поза увагою назви оповідань Р. Кіплінга у “Літературно-науковому вістнику”. Окрім уже згаданих перекладів, маємо такі, що демонструють різний рівень відповідності вихідним варіантам. Найточніше відтворено заголовки творів “*The Judgement of Dungara*” – “Суд Дунгару” у перекладі Г. Альбової [Берло] та “*The Miracle of Purun Bhagat*” – “Чудо Пуран-Багата” (переклала Н. Романович), схожі за синтаксичною організацією та наявними транскованими власними назвами. До того ж, при перекладі лексеми “*miracle*” і “*judgement*” труднощів не виникає, адже обрано фіксовані у словнику відповідники.

Проте, іншу стратегію простежуємо у Н. Романович при передачі цільовою мовою заголовка оповідання Р. Кіплінга “*The Strange Ride of Morrowbie Jukes*”. Перекладач не лише вилучила власну назву, але й, послуговуючись контекстом, утворила новий відмінний від вихідного заголовок, який українською мовою звучить “*Серед одкинутих*”. Такий підхід простежуємо на прикладі ще однієї назви прозового твору “*Bertran and Vimi*” (у перекладі – “Заздрість орангутана”). Н. Романович відображає в українському варіанті суть тексту-джерела, проте така стратегія відтворення назв оповідань навряд чи доречна, бо не відображає закодованого в назві оповіді авторського задуму та може порушувати зв’язок між назвою та твором, який стає “організаційним принципом сюжетотворення” [10: 61]. Окрім цього, при перенесенні оригіналу в цільову культуру заголовок втрачає інтригуючу функцію.

При відтворенні назви оповідання австралійського автора Г. Гріна “*From the Log of the Outward Bound*” І. Франко добирає цікавий варіант перекладу “*Недобиток нерозбитого корабля*”. Мова йде про моряка, що єдиним залишився живий, коли його підбрала команда іншого судна. Отже, саме його має на увазі перекладач, уводячи лексему “*недобиток*” – “той, хто не добитий, не замучений остаточно” [9 (5: 286)]. У перекладному заголовку вилучено лексему вихідної назви “*log*”, хоча саме вона важлива для розуміння тексту, бо позначає причину того нещастя, що спіткало команду моряків. І. Франко трансформує заголовок, додаючи слово “*нерозбитий*”, при описі корабля, який відправився у плавання (“*the outward bound*”). У покажчику до “Літературно-наукового вістника”, укладеного Б. Ясінським, цей заголовок подається без заперечної частки *не*, на відміну від тексту перекладу [11]. У тексті перекладу немає згадки про те, що судно розбилося, що мотивує такий вибір перекладача, хоча в оригінальному оповіданні натрапляємо на лексеми “*wreckage*”, “*castaway*”, які, однак, ймовірніше вказують на те, що корабель спіткало нещастя, проте причиною була не аварія, як дізнаємося згодом із самого твору. Отже, І. Франко переосмислює назву оповідання, трансформує заголовок, зберігаючи лише ключову лексему “*корабель*”, але причину біди, що трапилась з моряками, виражену словом “*log*”, замінює згадкою про головного героя (“*недобиток*”).

В оригінальних заголовках англійської прози поряд із назвами, які містять компоненти латинського та грецького походження, трапляються ті, які мають елементи інших мов, що знаходить вияв у колоритних назвах оповідань Р. Кіплінга “*In the Rukh*” – “*В ліці*”, “*At Howli Thana*” – “*На поліцейській стражниці*”, “*Dray Wara Yow Dee*” – “*Всі ми троє – одно*”. Виділені компоненти пояснює перекладач у примітках до творів українською мовою. Стосовно останнього заголовка, у цільовому тексті повторюється назва, що розшифровується подвійно: транслітерується та подається український переклад.

Підсумовуючи, доходимо висновку, що більшість із 85 заголовків англійських оповідань, частина яких представлена однокомпонентними моносемантичними висловами та багатокомпонентними відповідниками, а також власними назвами, алюзіями, іномовними елементами, перекладено шляхом добору прямих відповідників, до окремих застосовано трансформації (додавання або вилучення певних компонентів), деякі (назви оповідань

австралійських авторів) та уривки з оповідань Марка Твена повністю переосмислено.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Голсуорси Дж. Из сборника "Смесь". Собрание сочинений в шестнадцати томах / Дж. Голсуорси. – М. : Правда. – Т. 11. – 1962.
2. Дуркалевич В. В. Синтетизм творчого мислення Івана Франка : (проза початку ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06 "теорія літератури" / Дуркалевич Вікторія Володимирівна. – Тернопіль, 2007. – 20 с.
3. Іллів І. І. Заголовок як проблема перекладу (на матеріалі заголовків у "Всесвіті") // Актуальні проблеми менталінгвістики : наук. зб. Черкаськ. держ. ун-ту. – Част. І. – 2001. – С. 209-214.
4. Кухаренко В. Інтерпретація тексту. Навчальний посібник для студентів старших курсів факультетів англійської мови / В. Кухаренко. – Вінниця : Нова Книга, 2004. – 272 с.
5. Левый И. Искусство перевода / И. Левый; пер. с чешского Вл. Россельса. – М : Прогресс, 1974. – 398 с.
6. Літературно-науковий вістник. – 1917. – Т. 68. – С. 303.
7. Лужна О. Р. Заголовок художнього твору як проблема перекладу / О. Р. Лужна. – Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – Серія : Філологічні науки, 2013. – № 17 (266). – С. 174-179.
8. Самсонова О. Труднощі відтворення у перекладі алюзивних заголовків художніх творів (на матеріалі оповідань О. Генрі) / О. Самсонова. – Наукові записки. Серія філологічні науки. Випуск 95(1). – С. 552-556
9. Словник української мови: в 11 т. / Ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 1970-1980.
10. Щербак-Середич М. Поетика назви і переклад (на матеріалі російських перекладів новел В. Стефаніка) / М. Щербак-Середич. – Записки перекладацької майстерні 2000-2001. – Львів, 2001. – Т. 1. – С. 59-71.
11. Ясінський Б. Літературно-науковий вістник: Показчик змісту. Том 1 – 109 (1898 – 1932) / Б. Ясінський – К. : Вид-во «Смолоскип», 2000. – 544 с.
12. Galsworthy J. A Motley / J. Galsworthy. – New York, 1910. – 203-210 p. – Available from : <https://archive.org/details/amotley01galsgoog>
13. The Random House Dictionary of the English language / Ed. by J. Stein, L. Urdang. – New York : Random House, 1967. – 2059 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Аліна Пастернак – аспірантка кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: історія художнього перекладу в Україні, проблеми жанрології.

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ЗНАЧЕНЬ ФОРМ УМОВНОГО СПОСОБУ ДІЄСЛОВА ПРИ ПЕРЕКЛАДІ АНГЛОМОВНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕКСТІВ

Вікторія ПОЛЬЩИКОВА (Кременчук, Україна)

У статті розглянуто особливості передачі значень форм умовного способу дієслова при перекладі англійських економічних текстів, проаналізовано основні прийоми перекладу та особливості вживання умовних речень в англійській мові. Стаття ілюструється прикладами перекладу з оригінальної економічної літератури.

Ключові слова: умовний спосіб, контекст, ймовірна дія, нереальна умова, перфектна форма.

The article investigates the peculiarities of rendering the forms of Subjunctive Mood while translating the economic texts. The usage of Subjunctive Mood in English has been highlighted. There have been analyzed the appropriate ways of translating conditional sentences into the target language. The research is illustrated with the examples taken from authentic economic literature.

Key words: Subjunctive Mood, context, probable action, unreal condition, perfect form.

Тему умовного способу в англійській мові (Subjunctive Mood) вважають однією з найбільш складних з розділу «Граматики» ось з деяких причин. По-перше, в цьому способі чимало різних форм, як синтетичних (простіших), так і аналітичних (складніших). По-друге, умовний спосіб в англійській мові охоплює і минуле, і сьогодення, і майбутній час, і відповідно в різних часах будуть використані різні форми. По-третє, існує багато типів речень і конструкцій, у яких вживається саме це спосіб. І нарешті, іноді нам важко зрозуміти і помітити сенс, який мається на увазі в кожному конкретному випадку, тому часом ми замислюємося, а чи використовується тут умовний спосіб в англійській мові або яка-небудь інша граматична форма.

У сучасному мовознавстві нагромаджено певний досвід аналізу умовних конструкцій: вони описані з формально-граматичного погляду, де, передусім, дається характеристика умовних спілок, дієслівних форм, які застосовуються в умовних конструкціях. Аналіз

значення самих конструкцій за такого підходу зведений до мінімуму [2: 54]. Проблема вживання та перекладу умовного способу привертала увагу багатьох науковців. Зокрема, такі вчені як М.Апполова, Л.Бархударов, В.Карабан, Т.Левицька та Л.Пумпянський досліджували проблеми перекладу умовного способу у різних жанрах. Але, на нашу думку, саме вживання умовних речень різного типу в економічній літературі потребують детального вивчення.

Отже, метою нашої статті є дослідження форм умовного способу в англійській мові та ґрунтовний аналіз особливостей перекладу умовних речень на українську мову. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

1. Проаналізувати різні форми умовного способу в англійській мові.
2. Навести приклади вживання Subjunctive Mood з автентичних джерел економічної літератури та прокоментувати способи їх перекладу на українську мову.

Як ми знаємо, англійська мова має три способи: дійсний (Indicative Mood), наказовий (Imperative Mood) і умовний (Subjunctive Mood). Перший вказаний спосіб виражає реальність дії в усіх трьох часах, другий – спонукання до дії, прохання або наказ; а от третій – можливість, припущення, бажання, сумнів чи нереальність дії. Головне, що слід запам'ятати, що в умовному способі в англійській мові можна говорити про уявні (бажані, передбачувані) ситуації, що цілком можливі за певних зусиль або обставин, або які спочатку ніколи не здійсненні [1].

Had I seen him yesterday, I would have asked him about it. – Якби я побачив його вчора, я б запитав його про це.

Умовний спосіб найчастіше перекладається поєднанням дієслова в минулому часі з часткою *B* (і ця форма відноситься до будь-якого часу). Як варіанти: хотів би, зміг би, зумів би, дізнався б, чекав би і т.д.

If I were you I should have gone to bed earlier before the exam. – Якщо б я був на твоєму місці, перед іспитом я б ліг спати раніше [6:120].

Ми будемо говорити про дві форми умовного способу – синтетичну (Subjunctive I) і аналітичну (Subjunctive II). Якщо ми говоримо про Present Subjunctive I, то необхідно відзначити, що в даному випадку форма (інфінітив без *to*) залишається без зміни, незалежно від особи і числа (тобто ніяких – *s* на кінці в 3 ос. од.). Дієслово *to be* теж не змінюється по особам і числам, так і залишається – *be*.

I suggest that we all go to the concert. – Я пропоную, щоб ми всі пішли на концерт.

It is necessary that all people care of their health. – Необхідно, щоб всі дбали про своє здоров'я.

Якщо ми говоримо про Past Subjunctive I, запам'ятовуємо, що ця форма схожа на форму простого минулого часу (Past Simple). У цьому випадку дієслово *to be* буде у формі *were* для всіх осіб та чисел.

If only he were free! – Якби тільки він був вільний!

І якщо ми говоримо про Past Perfect Subjunctive I, то за формою це те ж саме, що і минулий час (Past Perfect). У цьому варіанті ми маємо справу з подіями минулого, які вже здійснились до моменту висловлювання.

I wish I had finished my picture long ago. – Шкода, що я ще давно не закінчив свою картину.

If we had been at the hospital, we should have helped you with your medical insurance. – Якщо б ми були в лікарні, ми б допомогли вам з медичною страховкою.

Переходимо до складних (аналітичних) форм – Subjunctive II. Ці форми являють собою поєднання допоміжних дієслів (*should / would / might / could*) і інфінітива основного дієслова без частки *to*, перфектного або неперфектного. Subjunctive II – володіє двома часами: Present Subjunctive II і Perfect Subjunctive II. Відмінність цього і перфектного умовного способу в англійській мові полягає в наступному: використовуючи даний умовний, ми говоримо про ймовірну, бажану дію, яка ще може (не може) здійснитися в майбутньому. Якщо ми звертаємося до перфектно умовного, то показуємо, що час ймовірної дії вже минуло, а сама дія так і залишилася в планах. Тут ми можемо шкодувати, обурюватися, бажати ... але без сенсу, тому що все вже сталося.

Why should I go there? – З якого дива мені туди йти?

The teacher advised that the girl should be sent to a musical school. – Вчитель порадив, щоб дівчинку відправили до музичної школи.

It's a pity you should have fallen ill. – Шкода, що ти захворіла.

If we had had to choose we should have come to another country. – Якщо б нам довелося вибирати, ми б поїхали в іншу країну [3: 195].

Зазвичай форми Subjunctive I вживаються в додаткових реченнях, а форми Subjunctive II – у головних реченнях у складі складнопідрядних, або у простих реченнях. Але це не аксіома, є свої винятки і нюанси.

А.Л. Пумпянский в своїй праці "Чтение и перевод английской научной и технической литературы" розрізняє три типи умовних речень.

1. Що вказують на реальну умову. Формула: if + Present Indefinite... Future Indefinite. If I come I shall see you. Якщо я прийду, я Вас побачу...

2. Що вказують на маловірогідну або нереальну умову, що відноситься до сьогодення або майбутнього.

Формула: if + Past Indefinite... should(would) + Infinitive.

If I came I should see you. Якби я прийшов, я б Вас побачив.

3. Що вказують на нереальну умову, що відноситься до минулого.

Формула: if+ Past Perfect. . . should(would) + Perfect Infinitive.

If I had come I should have seen you. Якби я прийшов, я б Вас побачив.

Як ми бачимо, переклад другого і третього випадків умовних речень на українську мову співпадає, хоча по суті між ними може бути велика різниця.

Другий тип нерідко показує, що за певних умов дія все ж може статися. If I came (to – morrow) I should see you. Якби я (завтра) прийшов, я б вас побачив. Контекст: Можливо, я прийду і вас побачу.

Третій тип завжди показує, що дія вже сталася або не сталася із-за наявності або відсутності цієї умови.

If I had come I should have seen you. Якби я прийшов, я б вас побачив(контекст: Але я не прийшов і вас не бачив); If we had not studied English we should not have known it. Якби ми не вивчали англійський, ми б його не знали (контекст: Але ми англійський вивчали, і ми його знаємо).

В українській мові різниця між II і III типами не позначається граматичними засобами, а виявляється з контексту (грамматизация лексики) .

В II і III типах умовних речень в головному реченні замість should і would можуть вживатися could і might зі значенням "Міг би". У II типі умовних речень to be в підрядному реченні в усіх особах передається формою умовного способу were, замість якої можуть зустрічатися форми were to і should, умови, що вказують на меншу вірогідність здійснення.

If you should (were to) start early to – morrow morning you would (should, could, might) be at your destination by the evening. Якби ви відправилися завтра рано вранці, ви були б (змогли б, мали б бути) на місці до вечора [7:150].

В II і III типах умовних речень часто спостерігається інверсія. У таких випадках дієслово стоїть на першому місці в пропозиції, а союз if опущений.

were I you = if I were you; had he been here = if he had been here

should he come = if he should come; could one find = if one could find

Слід зупинитися на тих випадках вживання умовного способу в англійській мові, які можуть представити відомі труднощі при перекладі. Маються на увазі підрядні речення, що містять синтетичну або аналітичну форму умовного способу. Як відомо, умовний спосіб вживається в підрядному реченні, якщо головна пропозиція виражає суб'єктивне судження: припущення, допущення, оцінку, сумнів і т. п. У більшості випадків дієслова – присудки таких придаткових пропозицій передаються в перекладі умовним способом. Наприклад:

It is necessary that he (should) attend the conference. Необхідно, щоб він був присутній на конференції.

It is important that the translation (should) be written. Важливо, щоб переклад був зроблений в письмовій формі.

"It is desirable," the speaker went on, "that measures (should) be taken to develop East-West trade." (D. W., 1961)

"Бажано, – продовжував оратор, – щоб були прийняті міри для розвитку торгівлі між Сходом та і Заходом".

Однак у тих випадках, коли в головному реченні виражається яке-небудь емоційно-забарвлене судження, умовний спосіб передається в перекладі дійсним способом. наприклад: It is curious that the weather should change so often. Дивно, що погода змінюється так часто.

При перекладі складнопідрядних речень необхідно точно відтворювати залежність між простими реченнями, що входять до складу складного. Ця залежність виражається підрядних спілками, сполучними словами і місцем підрядних речень у складнопідрядному реченні [3: 97].

Нижче, пропонуємо аналіз особливостей економічної літератури та способу перекладу умовних речень. Мова економічної літератури відрізняється від розмовної мови або мови художньої літератури певними лексичними, граматичними та стилістичними особливостями. Якщо лексичні відмінності помітні навіть для нефахівця (а це передусім значна наявність спеціальної лексики, термінів), то у граматичному плані вони значно менш виразні, однак не менш різноманітні. Необхідно підкреслити, що тут йдеться не про інвентарні відмінності, тобто відмінності у складі синтаксичних конструкцій або морфологічних форм (що майже відсутні між текстами різних письмових стилів), а про відмінності у функціонуванні граматичних елементів. Однією з найпомітніших граматичних особливостей економічних текстів є велика кількість різного роду поширених складних (у першу чергу – складнопідрядних) речень, що вживаються для передачі типових для наукового викладу логічних відношень між об'єктами, діями, подіями та фактами [5:40].

Речення для перекладацького аналізу були взяті з оригінальних джерел BBC News та "The Guardian".

Yanukovych reasoned that if the EU pact could have been signed it would have had the ill effects on the economy. Це умовне речення 3 типу. Янукович зауважив, якби угоду з Євросоюзом було вже підписано, вона б мала негативні наслідки для української економіки.

Russia promised Ukraine financial woe if it signed the deal, as well as dangling carrots of loans, trade concessions and cheaper gas prices if the country stayed away from Brussels [8]. В цьому випадку ми маємо справу з різними умовними реченнями "Mixed Conditionals". Росія пообіцяла Україні фінансові санкції якби вона підписала угоду, а також довгострокові кредити, поступки в торгівлі та зниження ціна газ якщо країна відмовиться від угоди з Брюсселем.

"Should we make important decisions to avoid the instability in business finance, continue to deliver a major infrastructure upgrade and do more to support exports, it is possible to achieve not just a good recovery, but a truly great and sustainable economy". При перекладі необхідно враховувати інверсію. Якщо ми приймемо важливе рішення уникнути нестабільності в бізнесових фінансах, й надалі будемо розвивати та модернізувати інфраструктуру та прикладемо більше зусиль, щоб підтримати експорт-то стане можливим не лише досягти економічного відродження, а й дійсно стійку економіку.

Had the audit of the data not taken so much time, we should have completed our work long ago [4]. Якби аудит фінансових даних не відібрав так багато часу, ми б уже давно закінчили нашу роботу.

US President Barack Obama publicly commented the proposal on Tuesday:

"I wish leaders of both parties had approved the budget". Американський президент Барак Обама публічно висловився щодо пропозиції у вівторок: "Жаль, що лідери обох сторін не затвердили бюджет."

Деякі речення використовуються для позначення умовних ситуацій в минулому, які могли б мати результат в теперішньому часі.

If I **had** more self-confidence I **would have applied** for this job (... but I wasn't confident, so I haven't). Якби я був більш впевнений в собі, я б претендував на цю роботу.

Отже, проаналізувавши форми умовного способу та особливості їх перекладу ми прийшли до висновку, що найбільші труднощі при перекладі представляють форми Subjunctive 2 у підрядних реченнях, умовні речення змішаного типу, структура I wish та речення з інверсійним порядком слів. На відміну від української мови, форми умовного способу в англійській мові самі, без додаткового контексту, показують, до якого періоду відноситься висловлювання.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Angliyska-mova. Електронний ресурс. Режим доступу: [<http://angliyska-mova.com/umovnij-sposib-v-anglijiskij-movi/>].
2. Апполова М.А. Грамматические трудности перевода / М.А. Апполова – М.: «Межд. отношения», 1977.– 136 с.
3. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода / Л.С. Бархударов – М.: Международные отношения, 1975. – 240 с.
4. BBC NEWS. Електронний ресурс. Режим доступу: [<http://www.bbc.co.uk/news/10612209>].
5. Егорова А.М., Морозов В.К. Пособие по переводу экономической литературы с английского на русский./ А.М., Егорова, В.К Морозов. – М.: Высшая школа, 1973. –151 с.
6. Левицкая Т.Р., Фитерман А.М. "Теория и практика перевода с английского на русский"/ Т.Р Левицкая., А.М.Фитерман –Москва« Издательство литературы на иностранных языках», 1963.–263с.
7. Пумпянский А.Л. "Чтение и перевод английской научной и технической литературы" / А.Л Пумпянский.– Минск:« Наука», 1964. –383с.
8. The Guardian. . Електронний ресурс. Режим доступу: [<http://www.theguardian.com/uk-news/2013/dec/15/ea-annual-immigration-cap-government-report>].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вікторія Польщикова – старший викладач кафедри англійської філології та перекладу КІДУ імені Альфреда Нобеля.

Наукові інтереси: формування мовленнєвої компетенції в аналітичному читанні у студентів філологів, проблеми лексикології та термінології англійської мови, проблеми перекладу граматичних конструкцій.

ОНОМАСТИЧНІ ПСЕВДОРЕАЛІЇ ЯК ОБ'ЄКТ ПЕРЕКЛАДУ

Ольга ПОМОЗОВА (Кременчук, Україна)

У статті розглядається проблема відтворення ономастичних псевдореалій у художніх творах жанру фентезі з урахуванням етимологічних, семантичних, стилістичних, історико-культурних і прагматичних аспектів.

Ключові слова: ономастикон, реалія, псевдореалія, реалонім, псевдореалонім, промовисте ім'я, прагматична адаптація.

The article deals with the problem of translating onomastic pseudorealities in fantasy belle-lettres works. Etymological, semantic, stylistic, pragmatic aspects, historical and cultural background are under analysis.

Keywords: onomasticon, realia, pseudorealities, realonim, pseudorealonim, speaking name, pragmatic adaptation.

На початку нового тисячоліття помітно зростає увага дослідників до вивчення авторського ономастикону. Ця тенденція пояснюється тим, що створення образу в художній прозі, а особливо – у жанрі фентезі – багато в чому здійснюється через власне ім'я. Звернення до ономастичності як засобу розкриття образу дає можливість глибше розкрити його характерні риси, а надання так званого промовистого імені персонажеві забезпечує не тільки емоційно-оцінне значення такого імені, а й можливість певного передбачення читачем художнього твору внутрішнього світу створених автором героїв, їх взаємовідносин і подій, що розгортаються за їх участю. Цим прийомом віртуозно користувалися такі майстри художнього слова як Дж.Р.Р.Толкієн, Р. Сальваторе та Р. Желязни, а пізніше – Дж. Роулінг, В. Панов, С. Лук'яненко, Макс Фрай та багато інших. Слід зазначити, що вплив на уяву читача через систему власних назв зазнав останнім часом деяких змін: якщо засновники жанру фентезі створювали цілком уявні світи і населяли їх уявними істотами, користуючись цілою системою промовистих власних назв та імен, то їх послідовники пізніше почали використовувати прийом поєднання реальних місць і персонажів з уявними. Так, Дж. Роулінг селить Гаррі у реальному місті Лондон, а вчиться відправляє у фантастичне селище Гогсмід, учениць і наставницю магічної школи Бобатон наділяє французьким акцентом,

В. Панов і С. Лук'яненко використовують Москву як місто тасмного проживання декількох магічних рас, темних і світлих магів. Макс Фрай також відправляє свого героя з Росії до столиці магічного світу Ехо, а Роджер Желязни планету Земля (Америку і Францію) описує як Тінь бурштинового світу Амбер, яку періодично відвідують його правителі. Цей авторський прийом не тільки посилює стилістичну функцію художнього тексту, дає поштовх уяві читача, робить його нібито учасником описуваних подій – він також створює термінологічну проблему для дослідників і перекладачів жанру фентезі, оскільки досі звичні терміни «реалія» і «ономастична реалія» не охоплюють усієї специфіки досліджуваної проблеми. Її розв'язанню може сприяти підхід, запропонований М.С. Зарицьким, який розрізняє реалії-явища і реалії-назви, або реалоніми [2: 35–36, 96–98]. Користуючись цим підходом, для феноменів фентезійного тексту можна запропонувати терміни «псевдореалія», «псевдореалонім» та «ономастичний псевдореалонім», що дозволяє відокремити відповідні існуючі і вигадані автором мовні знаки.

Сучасне перекладознавство ще не сформувало уніфікованого підходу до перекладу власних назв художнього твору, особливо тих, що кваліфікуються як значущі. Між тим, усім зрозуміло, що залежно від якості обраного варіанту перекладу вплив на уяву читача має відповідати наміру автора оригіналу. Отже, проблема відтворення імені в художньому творі і на сьогодні залишається відкритою. Для літературної діяльності представників жанру сучасного фентезі характерним є те, що мовна картина світу формується не тільки на основі уявлень мовців про реальну дійсність, а й на основі індивідуальної мовної картини, яка включає в себе не лише загальні уявлення про оточуючий світ, але й власні концепти, які людина створює за допомогою вже існуючих категорій. При відсутності номінації деяких понять у мовній картині нації, автор сам бере на себе функцію номінації. У фентезійному творі представлена міфологічна концептуальна картина світу, категоризація у контексті якої значною мірою детермінована сукупністю предметів, що оточують мовну особистість. Тобто створений уявний світ має речовий характер та не існує поза речами, хоча й має багато фантастичних елементів [1: 4].

Серед них суттєво переважають антропоніми й топоніми, але спостерігаються, хоча і в меншій кількості, інші оніми – так звані зооніми (імена тварин і птахів), фітоніми (назви рослин), астроніми (назви світил, зірок), ергоніми (назви закладів, організацій, фірм), ідеоніми (назви явищ духовної культури), хрематоніми (власні назви предметів матеріальної культури) [2: 69–70].

Аналіз мовного матеріалу показав, що найефективнішим чинником збереження індивідуальної своєрідності фентезійного твору є антропоніми й топоніми, які можна умовно підрозділити на дві нерівноцінні групи залежно від їх функціональних особливостей, і які відображаються на їх зовнішній і внутрішній формах. До першої групи належать власні імена, створені авторами за існуючими моделями. Їх важко відрізнити від справжніх прізвищ і назв: *Harry Potter, Dursley, McGonagall, Penelope Clearwater, Bathilda Bagshot, Rubeus Hagrid* (J. Rowling); *Gandalf, the Oldbucks, the Grubbs, Tom Pickthorn, Tom Cotton, Mablung* (J.R.R. Tolkien), *Eichmann, Corey, Evelyn Flaumel, Flora, Eric, Julian, Caine, Corwin* (R. Zelazny). У цій групі власні імена зберігають свою основну функцію, що визначає їх мовну сутність і своєрідність: вони називають предмет думки, співвідносяться з конкретним персонажем чи об'єктом, локалізуючи його в часі й просторі. Другу групу складають ті книжні імена, котрі комбінують у собі характеристики власного і загального імен. Вони виконують у мовленні функцію як знаку, що називає, так і означуваного, оскільки не тільки вказують на об'єкт думки, а й характеризують його з іронічної чи сатиричної точки зору, позитивно чи негативно [6: 339]. Ядром цієї групи виступають прізвиська і значущі власні імена – оказіональні (мовленневі) антропоніми й топоніми: *Appledore – Яблуняк, Goldberry – Золотничка, Treebeard – Древлен, Daddy Twofoot – Дядечко Двопан, Wormtongue – Змієслив, Greyflood – Сіра річка, The Mirrormere – Дзеркальне озеро, The Black Land – Чорний Край, The Dead City – Мертве Місто, Watchwood – Сторожовий Ліс, The Misty Mountains – Імлисті Гори* (J.R.R. Tolkien); *Amber – Бурштинове Королівство/Амбер, Greenwood – Зелений гай/Грінвуд* (R. Zelazny); *Moaning Myrtle – Плаксива Мірта, Quentin Trimble – Квентин Трясль, Privet drive – Тисова вулиця* (J. Rowling). У якості їх певного оточення виступають

фітоніми – *Mandragora* – мандрагора, *bezoar* – безоар, *asphodel* – асфодель, *aconite* – аконит (J. Rowling), *athelas* – ацелас/целема, *The Old Man Willow* – Старий В'яз, *Long bottom leaf/Old Toby* – тютюн «Старий Тобі», *Southern Star* – тютюн «Південна Зірка», *Dreamflower* – Сонквітка (J.R.R. Tolkien); зооніми – пацюк *Scabbers* – Струтик, сови *Hedwig* – Гедвіга/Букля і *Errol* – Еррол/Стрелка, кіт *Crooks-hanks* – Косолапус (J. Rowling) коні *Champion* – Чемпіон, *Star* – Зірка (R. Zelazny), *Shadowfax* – Тінебор, *Firefoot* – Вогненіг, *Snowmane* – Сніжногривий (J.R.R. Tolkien); астрономіми – *Elbereth* – Елберет, *Gilthoniel* – Гілтоніель, *Remmirath the Netted Stars* – Реммірат-Зоряна Сіть (J.R.R. Tolkien); хремотоніми – мечі й зброя *Werewindle, the Daysword-brother to the Nightblade, Grayswandir* – Вервіндл, *Денний Меч, брат Нічного Клінка, Грейсвандира, Vorpil Sword* – Булатний Меч, *Frakir* – удавка Фракір (R. Zelazny), *The Sword Reforged* – Перекований Меч, *Glamdring / Orcist* – Меч Гламдрінг / Врагоріт, *Narsil (the Sword of Elendil)* – Нарсіл (меч Еленділа), *Sting* – Терн, таран *Grond* – Гронд (Молот Преисподней) (J.R.R. Tolkien), зняряддя улюбленої гри – *Snitch* – снитч/Проніра, валюта – *knuts* – кнути, метли – *Nimbus Two Thousand* – Німбус 2000, *Cleansweep* – Клінсвін/Чистомет, *Comet 260* – Комета 260 (J. Rowling); идеоніми – *The Red Book* – Червона Книга, знамена *The Red Arrow* – Червона Стріла, *White Horse* – Білий Кінь, *White Tree* – Біле Древо, *Silver Swan* – Срібний Лебідь (J.R.R. Tolkien); *Quidditch* – квідич (J. Rowling).

Наведені приклади наочно демонструють, що в англо-українських і англо-російських перекладах фахівці постійно намагаються розв'язати проблему балансу в передачі форми і змісту ономастичних реалонімів, що означає творчі пошуки шляхів передання змісту й форми вихідного тексту такими засобами, щоб перекладений текст справляв ідентичне оригіналу враження на реципієнта. Інколи перекладачі вдаються до нетрадиційних, але ефективних прийомів. Так, у російському перекладі **Джоан Роулінг** нейтрального імені ***Severus Snape*** вжито промовисте ім'я *Северус Снегг*, яке відображає холодний характер персонажу, так само й типове англійське ім'я *Dursley*, перекладене як *Дурсль*, набуває промовистості, і в той самий час зберігає риси вихідної форми.

Характерним для авторського стилю Толкієна є використання мови як системно-структурного явища. Його ономастикон побудований на цілком конкретних англійських та староанглійських кореневих морфемах. Лєвова частка так званих толкієнізмів представлена антропонімами й топонімами. Спираючись на них при створенні віртуального простору твору, автор використовує складний і багатощаровий набір ономастичних реалонімів, які є невідривною складовою існування вигаданого ним світу і передають не тільки авторську приналежність, а й притаманний автору особливий колорит. Цей колорит створюється через гібридність віртуального простору – Толкієн населяє свій світ міфологічними персонажами зі скандинавського і романо-германського епосів. Гібридність у формі проявляється у поєднанні двох милозвучних мов – валійської та фінської. На їх базі автор створює мови народів Середзем'я – вестрон – загальноновживану мову персонажів, а також квеня і сіндарин. Головними характеристиками цих мов є музикальність, милозвучність. Ураховуючи цей факт, перекладачі віддають тут перевагу максимальному збереженню фонетичної форми – дифтонгів у іменах ельфів і людей: *Anarion* – Анаріон, *Galadriel* – Галадріель, *Eowyn* – Еовін, *Eomer* – Еомер; асонансу й алітерації: *Elladan* – Елладан, *Elrohir* – Елрогір, *Celebrimbor* – Келебрімбор, *Legolas* – Лєголас, *Fladrif* – Фладріф. На відміну від них, імена негативних персонажів-орків створюються немилословними за рахунок дисонансу, який зберігається і в перекладах: *Ugluk* – Углук, *Grishnakh* – Грішнак, *Gorbag* – Горбаг, *Shagrat* – Шаграт, *Gothmog* – Госмог. Таким чином при перекладі тексту створюється какофонічний ефект [4: 160-161].

Отже, як свідчать наведені приклади, головним способом передачі імені в цільову мову тут є безперекладна передача – транскрипція й транслітерація, а також їх комбінація.

Проте, для передачі імен інших народів – ентів і гобітів – вказані способи не є широкоживаними. Простою формою неможливо передати доброту і комічні риси, тому в цьому випадку автор широко використовує ономапею, а перекладачі віддають перевагу транскодованій реномінації: *Baggins* – Злоткінс, *Daddy Twofoot* – Дядечко Дволап, *The Goodbodies* – Дебели, *The Proudfoots* – Гордоступи, *Thistlewood* – Будяк. Той самий прийом використовується і при відтворенні топонімів: *the River Hoarwell* – Річка Буйна, *the Loudwater*

– Річка Гомінка, *Greyflood* – Сіра річка, *the Long Lake* – Довге Озеро, *the Dead Marshes* – Болота Мертвих, *Frogmorton* – Жаботин, *the Middle-earth* – Середзем'я, *Tookland* – Укролля, *Wilderland* – Дикий Край. Поряд з цим, частину топонімів передають безперекладним шляхом, що дозволяє врівноважити форму й зміст: *Mordor* – Мордор, *Rohan* – Рокань, *Numenor* – Нуменор, *Ithilien* – Ісілієн, а також їх комбінацією: *South Gondor* – Південний Гондор, *Bucklebury* – Зайгород, *Tirion the Fair* – Тіріон Прекрасний, *The Forest of Neldoreth* – Нелдоретський ліс, *Mount Gundabad* – Гора Гундабад, *the Mines of Moria* – Морійські Копальні, *Helm's Deep* – Гельмова западина.

Як свідчать наведені приклади, переклад ономастичних реалій і псевдореалій є складним і творчим процесом, оскільки художній текст реалізує декілька функцій – естетичну, прагматичну, номінативну, інформативну тощо. Саме через це він поєднує в собі елементи практично всіх функціональних стилів, де автор виступає як суб'єкт певної дії, як такий, що переслідує певну мету, є носієм певної картини світу, особистісних якостей і виступає як суб'єкт певного психічного стану, а його художній твір передає світосприйняття та індивідуальність автора. Не останню роль у цьому відіграє промовисте ім'я – своєрідний троп, певною мірою рівнозначний метафорі й порівнянню, який використовується в стилістичній цілях для характеристики персонажу чи соціального середовища. Промовисті імена вигадуються автором, який прагне певної мети і спирається в своїй «словотворчості» на існуючі в ономастиці традиції й моделі. Вже давно існує проблема досягнення так званої «золотої середини» між стилем автора та стилем перекладача. Однак визначити, де саме вона полягає, становить для перекладача неабияку проблему. При її розв'язанні слід урахувувати цілий комплекс різнорідних факторів, починаючи з етимології імен, і закінчуючи їх прагматичною функцією. При перекладі значущих назв постають наступні проблеми: встановлення значення складових коренів; вибір: передання змісту (збереження стилістичних прийомів) чи збереження форми; можливість їх передання за допомогою змішаного варіанту (змісту та форми).

Сучасна лінгвістична теорія перекладу розглядає переклад як особливу форму міжмовної комунікації у всій сукупності власне мовних та екстралінгвістичних факторів. При цьому у перекладознавстві існує обґрунтована теза, що переклад як особливий тип комунікації не може не відчувати впливу прагматичних категорій мови. Охоплюючи весь процес та результат міжмовної комунікації, прагматичні аспекти мають велике значення поряд з різноманітними іншими аспектами власне лінгвістичних чинників. Врахування прагматичного аспекту є необхідною умовою досягнення повної перекладацької адекватності [3: 134–135]. Мовний знак як семіотична одиниця пов'язаний не лише з семантикою та синтактикою, але і з прагматикою. Відповідно до цього перекладач повинен піклуватися про досягнення бажаного впливу на рецептора в залежності від мети перекладу або відтворюючи прагматичний потенціал оригіналу, або видозмінюючи його. Вивчення прагматичних аспектів становить тому одне з центральних завдань теорії перекладу. Слід підкреслити, що співвідношення між прагматикою оригіналу та перекладу може бути різним, і прагматична адекватність перекладу не обов'язково полягає у збереженні прагматики вихідного тексту. У сучасному перекладознавстві за цим явищем закріпився термін «прагматична адаптація» [5: 108–114]. Прагматична адаптація псевдореалонімів фентезійного жанру полягає у досягненні адекватного розуміння цих одиниць читачем попри відсутність необхідних фонових знань. У таких випадках воно може бути здійснене через вилучення деяких невідомих читачеві деталей: *the Wild Men of the Woods* – лісовики, *Scatha the Worm* – Ската (J.R.R. Tolkien), досягнення правильного сприйняття семантики оригіналу, тобто донесення до рецептора перекладу емоційного впливу вихідного імені: *Mortlake* – Прудсмерт (J. Rowling), врахування конкретної ситуації спілкування: *I hadn't been this disoriented since I'd gone drinking with Luke and the Cheshire Cat* (R. Zelazny) – тут персонаж Чеширського kota з казки Керрола є проекцією уяви Люка – його фонові знання породили нову віртуальну реальність. Ще один тип прагматичної адаптації можна охарактеризувати як вирішення «екстраперекладацького надзавдання». У більшості випадків його мета полягає у забезпеченні адекватності перекладу. Для вирішення цього завдання перекладач може змінювати оригінал. Так, антропонім *Sharkey* відтворюється як Шурина українською і як Шаркич російською, хоча у

Толкієна означає старий, а топонім the Noagwell за автором є перекладом топоніму Mitheithel, який має значення «блідо-сірий», «джерело». Початкову форму й семантику тут зберегти неможливо, а тому перекладацьким рішенням є Біснувата. Враховуючи закінчення, можна зробити висновок, що це назва річки, і тому не потребує додаткового пояснення.

Отже, прагматичні аспекти перекладу представляють надзвичайний практичний та теоретичний інтерес: будь-яке власне ім'я або контекст, який його оточує, створюється з метою отримання певного комунікативного ефекту, тому прагматичний потенціал утворює найважливішу частину змісту висловлювання. Дослідження корпусу мовного матеріалу показало, що передача власних назв залежить від правильного вибору способу перекладу, коректного застосування перекладацьких стратегій та видів прагматичної адаптації.

Вивчення прагматичних аспектів перекладу ономастичних псеудореалій на сьогодні не є цілком завершеним питанням. Новий підхід повертає дослідників до перегляду багатьох вже перекладених текстів і потребує ще чималих зусиль з боку фахівців перекладознавства щодо вдосконалення їх роботи з авторськими іменами.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Буяр І.С. Передача «толкієнізмів» у авторському дискурсі / І.С. Буяр // Матеріали Першої Міжнародної науково-практичної конференції «Науковий потенціал світу 2004». – Актуальні проблеми перекладу. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, Т. 70. – С.4–6.
2. Зарицький М. С. Переклад: створення та редагування : посібник / М. С. Зарицький. – К. : Парламентське видавництво, 2004. – 120 с.
3. Казакова Т.А. – Практические основы перевода. English-Russian. / Т.А. Казакова. – СПб. : Лениздат, Издательство «Союз», 2002. – 320с.
4. Нефедова Е.Д. Стратегии и техники перевода говорящих имен персонажей британской литературной сказки / Е.Д. Нефедова // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2003. – №586. – С. 158-163.
5. Практикум перекладу. Англійська – українська : підручник / [Н. В. Бідасюк, Р.В. Боднар, Б. В. Якимчук та ін.]. – К. : Знання, 2011. – 451 с.
6. Фадєєва О.В. Відтворення толкієнізмів у перекладацькій практиці / О.В. Фадєєва // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №9. Сучасні тенденції розвитку мов. Випуск 1. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. – С. 337–342.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Помозова – старший викладач Кременчуцького національного університету ім. М. Остроградського.
Наукові інтереси: літературний переклад.

ВПЛИВ НАЦІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НА ПІДСВІДОМОМУ РІВНІ ПЕРЕКЛАДАЧА ПРИ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ Ф.С. ФІЦДЖЕРАЛЬДА «ВЕЛИКИЙ ГЕТСБІ»

Оксана ПРИГОДІЙ (Київ, Україна)

У статті досліджується як певні національні особливості впливають на перекладача з урахуванням здобутків психоаналітиків та психологів, оскільки кожне відхилення від норми у перекладі відображає певну ланку у свідомості перекладача, що може бути відшліфованим не лише людиною як особистістю, а й цілим надбанням народу.

Ключові слова: психоаналіз, ментальність, психологія, символ, архетип.

The article investigates a few national peculiarities that affect the translator, keeping in mind the findings of psychoanalytic and psychological studies. Each deviation from the norm shows some element of the translator's mindset, that corresponds not only to his personality, but to the whole of his/her nation.

Key words: psychoanalysis, mindset, psychology, symbol, archetype.

Твір американського письменника С.Фіцджеральда є одним з найяскравіших джазових романів «ревучих двадцятих». Природно, що при перекладі перекладач стикається з великою кількістю непорозумінь та недомовок.

На думку О. Потебні, «<...> переклад з однієї мови на іншу є не передача тої самої думки, а генерування іншої, відмінної <...>» [4: 283]. Можна погодитися з цією тезою, адже й справді перекладач трансформує та змінює текст, іноді і не розуміючи цього. Бо, в основі його змін лежить не усвідомлена корекція, а найчастіше – підсвідома. У цей час перекладач в якусь міру відступає від оригіналу. Виникають певні відхилення і найцікавішим завданням

інтерпретатора це виявити та дослідити чинники, що вплинули на перекладача. Часто, перекладачі чи неадекватно шукають відповідник у своїй мові, чи перекладають автентичний твір таким чином, що переклад трансформується в зовсім інший, відмінний від оригіналу текст. Навіть, приміром, у перекладачів з англійської мови – росіянина та українця, представників близьких за географією, історією та культурою народів, – можна простежити велику кількість невідповідностей та розбіжностей.

Отже, **метою статті** є відстеження шляхів впливу на процес та результат перекладу творів художньої літератури національних особливостей перекладача, що зумовлені різними факторами: національною пам'яттю, психотипом етносів, архетипною парадигмою, іншими проявами підсвідомого.

Український науковець М. Лановик визначає, що на мовні та національні особливості впливає низка факторів, серед яких найвизначнішим є підсвідомість [2: 272-278]. Автор твердить, що «різні пласти культури характеризуються специфічними формами фіксування та збереження національної пам'яті. Першість тут, безумовно, належить фольклору, що найбільшою мірою закорінений у пласти минулого, водночас постає джерелом тем, мотивів та образів, художньо-поетичних засобів для мистецтва. Мистецтво, зберігаючи національну самобутність світобачення та світочуття народу, в якому воно твориться, теж набуває здатності поставати скарбницею пам'яті про минулі епохи й події. <...> Усі ці феномени, що виходять за межі чисто індивідуальних проявів свідомості, фіксуються в мові, яка зберігає те спільне, що було успадковане від минулих епох і культур» [3: 175-176].

Не лише підсвідомість, а й, як раніше зазначалося, психологія нації відіграє важливу роль у девіантному характеру перекладу. Психічний склад етносу виступає не лише синтезом живих істот, які його складають, а й синтезом усіх предків, які сприяли утворенню цього етносу [там само].

У психічному складі етносу важливу роль відіграє колективне несвідоме. К.Г Юнг у роботі «Про архетипи колективного несвідомого» відзначив, що провідними чинниками розвитку культури і поведінки є символічні форми, які повільно еволюціонують. Символи сприяють утворенню етносів і створюють психічні та організаційні засади суспільного життя. Колективне несвідоме з'являється за допомогою колективних переживань етнічної групи як певних неусвідомлених реакцій, що виявляються в характерних для цієї групи універсальних прообразах, які є підсвідомими детермінантами поведінки і мислення кожного індивіда [6].

В українському колективному несвідомому основним є архетип «доброї», «ласкавої», «родючої Землі» (за А. Кульчицьким). Під впливом цього архетипу відбувається становлення характерної для українського народу світоглядної толерантності. Основою етнічної доміанти українського національного характеру є архетип Богині-Матері, який, на думку окремих дослідників, позбавив українців агресивності у світогляді [цит. за: 1].

Ще один архетип української культури ми могли б визначити як кордоцентризм, що означає перевагу чуттєвого та екзистенціального над раціональним і дискурсивним. Кордоцентризм виражає доміанту "серця", чуттєвості над розумом в існуванні українця. Цьому архетипові співзвучні такі риси національної психології українського народу, як сентименталізм, чутливість, любов до природи, пантеїзм.

Саме така здатність є – як ми намагалися довести вище – споконвічною архетиповою рисою культури українського народу. Світоглядна толерантність українця означає повагу до чужого, акцент на моментах єдності, а не чужорідності. І якщо майже до кінця ХХ століття ця толерантність була слабкістю, то тепер вона стає силою, адже саме світоглядна терпимість є необхідною передумовою існування пост індустріального людства.

За результатами досліджень Д. Чижевського ("Нариси з історії філософії на Україні") основними позитивними рисами національного характеру українців є емоційність, сентиментальність, чуттєвість і ліризм, працелюбність, гостинність, прагнення до освіти, статичність у взаємних відносинах, прагнення до духовного життя, повага до старших, мужність, здоровий оптимізм, прагнення до незалежності. До негативних рис учений відносить взаємне нерозуміння, схильність до анархізму, неузгодженість між словом та ділом, невизначеність, мрійливість, імпульсивність, індивідуалізм. Однак вітчизняний

перекладознавець переплітає «підсвідоме» та «раціональне» «Я» та «ID», «історичне» (минуле), «підсвідоме», хоча і робить висновок, що «усі невідповідності та відхилення в іншомовних версіях художніх творів можуть бути пояснені <...> темними плямами підсвідомого автора-тлумача» [5: 213].

На думку українського літературознавця Пригодія С.М., «у процесі перекладу має відбуватися синтез національних особливостей двох народів, представлених автором і перекладачем, і виникнення нових, спільних національних форм та ознак внаслідок цього синтезу». Ні ж бо, внаслідок такого „синтезу” зникне самотутнє національне, відтак непотрібним стане й переклад. Справа ж у тім, що талановитий перекладач збагачує як націю-реципієнта, так і націю першотвору; збагачує, бо перша набуває нового культурного досвіду, а друга – розширення свого культурного горизонту через перетлумачення, отже збагачення, своєї класики [5: 214].

Розглянемо далі, яким чином особливості національного світосприйняття відбиваються у перекладі художнього твору. Для аналізу нами було обрано україномовний та російськомовний варіанти перекладу роману Ф.С. Фіцджеральда «Великий Гетсбі». Для ілюстрації наведемо кілька прикладів, що вирізняються різними перекладацькими стратегіями з огляду на специфіку етнічного та особистісного мислення.

Приклад 1. *«Across the courtesy bay the white palaces of fashionable East Egg glittered along the water, and the history of the summer really begins on the evening I drove over there...»* [8].

«По той бік затоки сяяли над водою білі палаци фешенебельного Іст-Егга, і, власне, історія літа, про яке йдеться...» [9].

«На другой стороне бухты сверкали над водой белые дворцы фешенебельного Ист-Эгга, и, в сущности говоря, история этого лета начинается с того вечера, когда я сел в свой "додж" и поехал на ту сторону...» [10].

У російському перекладі відчувається тяжіння до конкретизації, емпатизації на матеріальному достатку персонажа. Адже, в оригіналі не вказується ні машина, ані марка автомобіля.

Приклад 2. *«I wanted no more riotous excursions with privileged glimpses into the human heart».*

«Я больше не стремился к увлекательным вылазкам с привилегией заглядывать в человеческие души...»

«З мене досить уже було розгульних екскурсій з відвіданням потаємних закутків людської душі».

У цьому уривку прослідковуємо гравітацію українського перекладача до «розгулу» та легковажності, тим часом його російський колега м'якше передає переклад.

Приклад 3. *«I lived at West Egg, the – well, the less fashionable of the two, though this is a most superficial tag to express the bizarre and not a little sinister contrast between them. ...a tower on one side...view of my neighbor's lawn, and the consoling proximity of millionaires – all for eighty dollars a month.»*

«Я оселився у Вест-Еггу – сказати б, менш фешенебельному з двох селищ, хоча цей словесний ярлик дуже приблизно окреслює химерний, ба навіть трохи лиховісний контраст між ними...з вежею...мого сусіда, а й усвідомленням того, що я живу в оточенні мільйонерів – і все за якихось вісімдесят доларів на місяць.»

«Я поселился в Уэст-Эгге, менее, – ну, скажем так: менее фешенебельном из двух поселков, хотя этот словесный ярлык далеко не выражает причудливого и даже несколько зловещего контраста, о котором идет речь...с угловой башней...непосредственного соседства миллионеров – все за восемьдесят долларов в месяц.»

У перекладі українською мовою домінує поняття химерних, в той час як у росіянина відтворення перекладу виражається у «причудливого». Дивакуватість та химерність є двома абсолютними речами і в нашому випадку, українець звертається саме до використання другого варіанта.

Приклад 4. *«His speaking voice, a gruff husky tenor, added to the impression of fractiousness he conveyed. There was a touch of paternal contempt in it, even toward people he liked-and there were men at New Haven who had hated his guts.»*

«Голос його – різкий, хрипкий тенор – тільки підсилював враження, що перед тобою людина брутальна. В тому голосі бриніла ледь помітна зверхність, навіть коли він говорив з приємними йому людьми, – не дивно, що в університеті багато хто ненавидів його лотою ненавистю».

«Он говорил резким, хриловатым тенором, очень подходившим к тому впечатлению, которое он производил, – человека с норомом. И даже в разговоре с приятными ему людьми в голосе у него всегда слышалась нотка презрительной отеческой снисходительности, – в Нью-Хейвене многие его за это терпеть не могли».

Людина з «норовом» та «брутальністю», знову ж таки відрізняються у значеннях, в цьому прочитуємо українське “раболепіє” та російське “панство”.

Також з даного уривку бачимо, що в українському варіанті домінує тяжіння до темноти та невідомого. Спробуємо зрозуміти чому обряд ініціації в первісному суспільстві безпосередньо, а в сучасному – неусвідомлену і на символічному рівні, сприймається як тимчасове вмирання (людина раптово стикається з Невідомим – Пітьмою) з подальшим знову народженням (засвоєними знанням Світлом). Невідоме, невизначене, перебуває в Пітьмі, тому Пітьма своєю Невизначеністю здатна загрожувати людям, ховати в собі якусь небезпеку. Тому все, що сприймається як її вияви, має властивості об'єктів чи істот, які люди пов'язують із сутінками, зимою, темними печерами, відсутністю життя. Це – смерть і мерці, хижі тварини, що чатують на свою здобич у нічних сутінках, нічні тварини, істоти, що живуть у воді, особливо в глибокій, змії і всі плазуни, середовище перебування яких тою чи іншою мірою пов'язане з Пітьмою [7].

Таким чином, можемо підсумувати, що вплив національних та мовних чинників є одними із найцікавіших ракурсів аналізу перекладу, адже беручи здобутки психоаналітиків можна дослідити глибинні причини та дізнатися чому саме в перекладах спостерігаються певні відхилення від тексту оригіналу, коли автор переносить свої національні та мовні особливості в зовсім іншу площину.

Перспективи подальших досліджень бачаться нами у дослідженні перекладацьких аберацій, що спричинені різними лінгвістичними та екстралінгвістичними факторами.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Савицька О.В. Етнопсихологія: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] [Електронний ресурс] / О.В. Савицька, Л.М. Співак. – К.: Каравела, 2011. – 264 с. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/19610401/psihologiya/arhetipichnist_mentalist_natsionalniy_harakter
2. Лановик М. Перекладознавчі проблематики компаративістики кризі призму літературознавчих теорій / Мар'яна Богданівна Лановик // Літературознавча компаративістика: навчальний посібник / ред. Р.Т.Гром'як, упоряд.: Р.Т.Гром'як, І.В.Папуша. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТДПУ, 2002. – С.272-309.
3. Лановик М. Лановик М. Національна пам'ять як форманта літературного простору / Мар'яна Лановик // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. Літературознавство / редкол.: М. Ткачук, Р. Гром'як, О. Куца [та ін.]; за ред. М. П. Ткачука. – Тернопіль, 2011. – Вип. 32 : Володимир Гнатюк у контексті розвитку культури України : матеріали Міжнар. наук. конф. : до 140-річчя від дня народж. В. Гнатюка. – С. 172-177.
4. Потебня А.А. Эстетика и поэтика / Александр Афанасьевич Потебня. – М.: Искусство, 1976. – 613 с.
5. Пригодій С.М. Фронтірний неоромантизм у літературі США: [монографія] / Сергій Михайлович Пригодій. – К.: Вид-во Європ. Ун-ту, 2010. – 231 с.
6. Юнг К.Г. Об архетипах коллективного бессознательного / Карл Густав Юнг // Вопросы философии. – 1988. – № 1. – С. 23-31.
7. Юнг К.Г. Архетип и символ / Карл Густав Юнг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.youblisher.com/p/206767-Юнг-К-Г-Архетип-и-символ-Издательство-Ренессанс-СП-ИВО-СиД-1991/>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

8. Fitzgerald, F.S. The Great Gatsby / Francis Scott Fitzgerald [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.publicbookshelf.com/fiction/greatgatsby/youngervulnerable>
9. Фіцджеральд Ф.С. Великий Гетсбі / Френсіс Скотт Фіцджеральд; [пер. з англ. М. Пінчевського] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/books-zl/printthebookzl.php?id=118&bookid=0&sort=0>
10. Фіцджеральд Ф.С. Великий Гетсбі / Френсіс Скотт Фіцджеральд; [пер. с англ.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://royallib.ru/read/fitsgerald_frensiz/velikiy_getsbi.html#0

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Пригодій – бакалавр Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (перекладацьке відділення).

Наукові інтереси: полікритика американської літератури, перекладацькі аберації.

MACHINE TRANSLATION AS THE MOST EFFICIENT TOOL BOTH FOR COMMUNICATION AND PROFESSIONAL TRANSLATION

Yanina ROMANENKO (Kyiv, Ukraine)

Iryna GRYSHAN (Kyiv, Ukraine)

Стаття присвячена розвитку лінгвістичних наук, які уможливили науковий підхід до проблем перекладу, історії і питанням сучасного етапу розвитку систем машинного перекладу, їхнім перевагам та недолікам, підходам до розв'язання проблем машинного перекладу та його алгоритмам.

Ключові слова: машинний переклад, комп'ютерний переклад, електронні словники, онлайн-переклад, довідкові бази даних, вихідна мова, мова перекладу.

The present article is devoted to the development of linguistic science which enabled a scientific approach to the problems of translation, as well as to the history and issues of contemporary development of machine translation systems, their strengths and weaknesses, approaches to solving the problems of machine translation and its algorithms.

Keywords: machine translation, computer translation, dictionaries, online translation, reference databases, source language, target language.

The purpose of the present article is reviewing the history and modern state of machine translation in the context of the development of linguistic sciences that enabled a scientific approach to the problems of translation. It also reviews general approaches to machine translation, phases of machine translation and suggests advantages that may boost not only the sphere of Internet communication but also facilitate the sphere of translators' professional activities.

Relevance of the present topic lies in the context of technological revolution and rapidly developing IT technologies that for the first time offers great opportunities for international communication between individuals without knowledge of foreign languages all over the world and for professional translators whose work would be greatly facilitated thereby.

Translation is a specific oral and written activity aiming at converting an existing oral or written text in the original language into one of a target language while preserving the variability of its contents and original quality as well as the author's authenticity. Translation is characterised by the genre and stylistic diversity of the original texts.

Today, oral translation or interpretation remains as simultaneous interpreting. However, it's worth noting that the basic type of translation nowadays is a written one. In addition to the traditional translation in mid 20th century machine and machine translation was introduced.

The philologists readily accepted Ferdinand de Saussure's call to study a language "in and of itself" limiting themselves by the sphere of "internal linguistics", thus trying to provide the objective description of a language and approximating the linguistics to hard science.

Sentence was the maximum analysable unit of a language since bigger linguistic units, the texts, were actually impossible to analyse without approaching their semantic structure.

The translators of that time were sceptical enough in respect of role of the science of language within the frameworks of studies of specific features of translation activities. The general opinion was that the translation in itself is a non-linguistic activity, and linguistics could actually do little to help the theory of translation and that the linguistic factors were secondary for the process of translation.

Consequently, the linguists ignored the problems of translation which led to a paradox where practical activities that had been carried out over centuries, were in practice impossible and supposedly non-existent.

After World War II, in the conditions of the information explosion, the need in training more translators arose. Training of professional translators by way of so called "individual training" was recognised as insufficient and inadequate.

Qualitative changes in the nature of translation activities played an important role in attracting the linguists' attention to the problems of translation. Same as before, plenty of fiction was translated but it were informative translations that came to the fore in terms of their weight and volumes. They included, among others, scientific and technical, social and political, economic and legal texts.

If the translation of fiction required from a translator to convey artistic, aesthetic as well as the individual, author-specific features of the text, the difficulties that the informative texts posed were mainly linguistic.

The three major problems of translation might be described as specificity of a language units' semantics, inconsistency of extralinguistic reality with the differences in the actual reality itself.

Linguistic factors not only create difficulties for translation but also create preconditions to overcome the above difficulties. A single principle serves as the basis for structure and use of all languages. All languages use two-sided units having both sound and meaning. All languages have vocabulary and grammatical structure, all of them are used as the way of organisation of thought and conveying hereof while communication with other people. All of the languages are used for constructing messages about the extralinguistic reality. All of them are capable of expressing various notional categories: of time, place, modality; define subject classes and separate objects as well as their attributes; processes and states.

Languages possess a number of other universal features both generalised and more specific. That universality reflects unity of the human thinking with the surrounding world. And that very unity makes automated analysis and machine translation possible in the end.

Now, we shall speak in more detail about machine translation.

Machine translation generally started in the 1950s, although work can be found from earlier periods. The Georgetown experiment in 1954 involved fully automatic translation of more than sixty Russian sentences into English. The experiment was a great success and ushered in an era of significant funding for machine translation research in the United States. The authors claimed that within three or five years, machine translation would be a solved problem. In the Soviet Union, similar experiments were performed shortly after.

However, the real progress was much slower, and after the ALPAC report in 1966, which found that the ten years of research had failed to fulfil the expectations, and funding was dramatically reduced. Starting in the late 1980s, as computational power increased and became less expensive; more interest began to be shown in statistical models for machine translation.

Today there is still no system that provides the holy grail of "fully automatic high quality translation of unrestricted text". However, there are many programs now available that are capable of providing useful output within strict constraints; several of them are available online, such as Google Translate and the SYSTRAN system which powers AltaVista's BabelFish and some other non-US-based MT-systems listed below.

Computing technologies may become fine assistants in routine work but can they really help in translation? The answer to that question is twofold. On one hand, the translator's work is formal in many respects but, on the other hand, whether it can be done purely formally? For example, technical translation requires certain knowledge of foreign standards denoting one or another notion. Another example is fiction translation with its purpose to obtain a text whose artistic value would be maximally brought to the original text. The question is whether it is possible to task a computer with that kind of work?

One of the most Soviet and Russian prominent scholars in the field, Y.N. Marchuk, notes that many of the translators say proudly that they never use machine-aided translation. The first thing that occurs to you is that they have finally learned to translate better than the translation software. Well, to be frank, it's not a high level. Sometimes, even not bad translators say that – then it seems like they have simply not had a grasp of software or run an inadequate text using it, just for fun to see an outcome. This is not what we call professionalism. Machine-aided translation may be completely excluded only for translation of fiction and poetry [6].

Speaking of the machine translation, one should, first of all, bear in mind that a computer is just a piece of metal in the end. It doesn't understand linguistic nuances, textual hints or what is called a sophisticated play on words. Actually, it is above its capabilities to understand the contents of the text in full. In his monograph, L.L. Nelyubin writes that there is no cognition as such in the process of machine translation; the sentences are divided into parts of speech, then standard constructions are found therein; words and phrases are then translated on the basis of source vocabularies stored in the machine memory. After that, the translated parts of speech are composed in accordance with the grammar and syntax of the target language [8].

But even that is insufficient for adequate translation. Depending upon a style and purposes of a text, the same word often has different meanings. To some extent, this peculiarity is taken into account in the machine translation: the replacement dictionaries – sometimes, it is a particular dictionary provided for a particular text. Where a vocabulary contained in an electronic dictionary is insufficient and several dictionaries are used at the same time, one can always designate for a system a particular dictionary from which the word should be extracted if there are several options of translation. Finally, the programme, by itself, may offer translation options to a user who can select a suitable match, so to say, manually. There may arise some problems with translation of stable word-groups and phrases but these fall within computer's capabilities [9].

It is known that translation as a special kind of interlingual transformations touches a complex of different levels of a language – morphology, vocabulary, syntax, semantics. Accordingly, the translation model is to reflect a hierarchy of the levels of a language in an optimal way for translation.

According to N.N. Leontyeva and Z.M. Shalyapina, the development of contemporary machine translation can be imagined as both interaction and struggle between two major approaches. The first approach is based on using for translation of the most universal language. The first systems realised so called “direct” approach to translation which presupposed representation of all operations made while translation as the operations of interlingual transition, a transformation of a source text into a translation text [4]. The other approach lies in the concept of a transitional language and is related closely with the idea of the translated matches on a purely linguistic level. The methodological essence of the above approach lies in: studying behaviour of the language units, and particularly, in the language context; in modelling of a human command of a language, and particularly, in the process of translation from/to a language; in transition from simple to complex things. Popular here, contemporary machine translation systems, PROMPT 8.0, Pragma 5.x, online-translation services InterTran contain a great number of dictionaries. They are based on certain features of architectural solutions for linguistic algorithms.

Special segment among computer-assisted translation software occupies SDL Trados which originally was developed by the German company Trados GmbH and currently available from SDL International. It is a provider of translation management software, content management and language services. It provides translation memory and terminology management which is especially useful for translation formal and specialised texts written in rigid style and using great number of ready-made clichés. It can hardly offer a fully automated translation but by the means of various modules it can truly analyse and match specific terms, idioms, phrases, sentences and even whole fragments of the text from its translation memories. SDL Trados, especially with release of its SDL Trados Studio 2011 Freelance, has received positive feedback from many professional translators.

Often than not, the output of the machine-aided translation is subject to editing. Indeed, there is a direct dependence between the quality of the input data and the quality of the resulting translation.

Now, we can see a new wave of interest to machine translation as result of the active development of Internet. Millions of people who speak different languages are now present all over the Net. English dominates here but there are lots of users who don't speak English as well as lots of web-sites using different languages. To facilitate reading pages over the Internet written in a foreign language, there have been introduced add-ons for browsers or online automatic translation services that translate immediately any textual fragment of a web-page selected by the user.

It's a common truth that good translation is not only the creative but also a very complex kind of work. But even the best translation needs to be edited. In order to understand it better, let us list the advantages of the machine or machine aided translation software, which are common for all MT-systems and PROMPT systems in particular:

1. High speed. One can obtain the translation of a multi-page text within a few seconds;
2. Low cost. It is very easy to assess: if you commission professional translators to do translations, you pay for each page or, otherwise, you hire a translator and pay him his salary.
3. Access to a service. Translation software is always at hand and commissioning translation bureau will always take certain time.

4. Confidentiality. Well, is it always pleasant to hand over to a translator your personal correspondence? Are some people ready to share their financial affairs with third parties? Your programme-translator, on the other hand, will keep your secrets safely.

5. Universality. Whatever translator always specialises in a certain type of translations and if a translator of fiction decides to make a technical translation he might deliver an oxymoron in a different language as in a famous “Naked conductor runs under the tram/ along the bus”. The advantage of the MT is its universality – one only should connect a proper thematic dictionary to it.

6. Translation of information in the Internet. Here, MT-systems approve themselves greatly. It was this actual need that caused the huge growth of interest to MP-systems all over the world. Only online MT-systems make it possible to view foreign web-sites without translating them while enjoying all the above advantages of the MT-systems.

In the opinion of the professional translators, the following sequence of formal operations that provide analysis and synthesis in the MT-system is most common:

1. First phase is when input of the text is carried out, with subsequent search of word forms in the source dictionary with simultaneous morphological analysis to find a match between a word form and a lexeme.

2. Next phase contains translation of idioms, phraseological units or clichés from the given sphere (e.g. in English-Russian translation phrases like *in case of*, *in accordance with* etc are going to be fixed with the unified digital index and taken out of further analysis); determination of basic grammar/ syntactic/ semantic/ lexical features of the input text (e.g. number of the nouns, tenses for the verbs, syntactic function of the word forms in the given sentence etc.) which is made in the source language with permission of homographic keys (conversional homonymy of the word forms where the word *round*, for example, may be a noun, a verb, an adjective, and adverb or a preposition); lexical analysis and translation of lexemes. At this stage of the process the monosemantic words are separated from polysemantic ones.

3. Final grammar analysis accomplishing determination of grammar information in respect of a target language.

4. Synthesis of resulting word forms and sentences in a target language.

Contemporary MT should not be confused with computer-aided human translation, which especially underlines by American and British scholars, since in the latter case it is rather an automated dictionary that helps a human translator to faster pick up a needed equivalent in a target language. In both cases, the computer works together with a man (a translator or an editor), the meaning of the term “machine translation” includes the idea that the main and bigger part of the work on translation and search of the necessary equivalents and translation matches is made by the computer, which leaves only a function of control and correction of errors to a man, while an automated dictionary is just an auxiliary means facilitating quick search of translation matches. Those dictionaries, however, may provide for some additional limited functions typical for MT-systems.

When we talk about professional tasks the translators of specialised texts often face, it is necessary to emphasise the interrelated issues of translations’ authenticity and their proper finalisation before handing it over to a customer, complying with the style specific to a document and, finally – reduction of term of performance. That is why using of contemporary computer-based technologies in translation is so essential in Ukraine. The contemporary professional translation can only be made by means of computers and only use of modern electronic dictionaries, reference databases, editing software makes it possible to make translation with the quality required. Modern technologies that apply automation of translation while preserving the author’s genuineness, offer a possibility not only to upgrade the quality of work but also reduce the time needed to do it. All said above, taken together with the sufficient knowledge of the country of origin of the text, its history and culture, is a translator’s toolkit. A.D. Shveitser says that like in any other profession, the toolkit is just a precondition necessary to accomplish the work but like in any other profession, the work as itself depends upon the translator’s qualification.

BIBLIOGRAPHY

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. – М., 1975.

2. Зорінчак Р. Реалія і переклад (на матеріалі англословних перекладів української прози). – Львів. Вид-во при ЛДУ. 1989. – 215 с.
3. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. – Вінниця. Нова книга. 2001 – 271 с.
4. Леонтьева Н.Н., Шалапина З.М. Современное состояние машинного перевода // Искусственный интеллект. Кн.1. Системы общения и экспертные системы. М.: Радио и связь, 1990.
5. Марчук Ю.Н. Методы моделирования перевода. – М. Наука. – 1985. – 202 с.
6. Марчук Ю.Н. Проблемы машинного перевода. – М. Наука. – 1983. – 234 с.
7. Марчук Ю.Н. Теория и практика машинного перевода. – Русский филологический вестник. – М. Московский Лицей, 1996. – Том 81.
8. Нелюбин Л.Д. Компьютерная лингвистика и машинный перевод. – М. ВЦП, 1991. – 151 с.
9. Пиотровский Р.Г. Инженерная лингвистика и теория языка. – Л. Наука, 1979. – 111 с.
10. Швейцер А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. – М. Наука. 1988. – 215 с.
11. Nida E.A., Teiber C. The Theory and Practice of Translation. – London. 1969. – P. 23.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Яніна Романенко – старший викладач кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3 Національного технічного університету України «КПІ», здобувач кафедри теорії літератури, компаративістики і літературної творчості, Київського національного університету ім. Т. Шевченка.

Наукові інтереси: історія художнього перекладу в Україні, теорія літератури, альтернативно-історичний роман, літературна компаративістика.

Ірина Гришан – старший викладач кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3 Національного технічного університету України «КПІ»,

Наукові інтереси: історія художнього перекладу в Україні, методика викладання іноземної мови, педагогіка вищої школи.

ДО ПИТАННЯ ПРО ЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАЛЬНОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ ТА ЖАНРОВО-ТИПОЛОГІЧНУ КЛАСИФІКАЦІЮ СЛОВНИКІВ

Вікторія СЛАБОУЗ (Слов'янськ, Україна)

У статті розглядаються деякі питання стосовно лінгвістичних основ навчальної лексикографії та жанрово-типологічної класифікації словників. У статті також доведено, що фундаментальною властивістю навчальної лексикографії є її антропоцентричний характер, який зумовлює створення задовільної типології словників завдяки запропонованим автором основам.

Ключові слова: навчальна лексикографія, жанрово-типологічна класифікація, навчальний словник, антропоцентричний, лінгвоцентричний,

In the article there are analyzed some problems concerning academic lexicography and genre-typological classification of dictionaries. In the article there is also proved that the fundamental feature of academic lexicography is its anthropocentric character that provides creating some satisfactory typology of dictionaries by means of the basics proposed by the author.

Key words: academic lexicography, genre-typological classification, academic dictionary, anthropocentric, linguocentric.

Розгляд лексикографії з точки зору характеристики та призначення створюваних словників дозволяє виділити в її рамках ряд дочірніх галузей. Серед них однією із самих життєздатних та динамічних є на сьогодні навчальна лексикографія.

Не дивлячись на те, що історію словників, спеціально адресованих особам, які вивчають мову, легко простежити з часів середньовіччя, навчальна лексикографія як окремий об'єкт теоретичного осмислення та відносно самостійна область практичної діяльності виникла порівняно недавно.

Вирішальну роль у становленні вітчизняної навчальної лексикографії відіграли дослідження, виконані вченими сектора навчальної лексикографії Інституту російської мови ім. О. С. Пушкіна в Росії, а також ученими Інституту мовознавства у Києві.

У ході цих досліджень було запропоновано перше визначення навчальної лексикографії (Л. А. Новіков: «Навчальну лексикографію у порівнянні з академічною можна визначити як лексикографію менших форм та більшої навчальної направленості» [4: 5]), розглянуті вимоги, що пред'являються до навчальних словників, позначені деякі перспективні шляхи розвитку навчального лексикографування. Розширене розуміння навчальної лексикографії враховує як очевидне та плідне проникнення лексикографування у сферу методики навчання мови, так і не менш очевидну наявність зворотного зв'язку, коли реальні потреби

методики примушують модифікувати і техніку створення навчальних лексикографічних творів, і зміст цих творів.

Згідно з таким розумінням **навчальною лексикографією** називається спеціалізована область лексикографії, змістом якої є теоретичні і практичні аспекти педагогічно орієнтованого опису мовних одиниць у словниках та інших творах словникового типу. Як основні розділи навчальної лексикографії виступають теорія та практика а) створення навчальних словників, б) мінімізації лексичного та фразеологічного складу мови, в) навчальної лексикостатистики, г) створення лексичних посібників словникового типу, д) формування та представлення словника у підручнику відповідної мови.

Основним розділом навчальної лексикографії є теорія та практика створення навчальних словників. Свого часу як вітчизняними, так і зарубіжними лінгвістами була висунута досить велика кількість визначень навчального словника. У зарубіжній лінгвістиці іноді термін навчальний словник «*learner's dictionary*» підміняється терміном «*college dictionary*» або «*collegiate dictionary*». Зокрема, відомий лінгвіст Р. Р. К. Хартман у своїй роботі «*Dictionary of Lexicography*» пише: «*In the USA, in contrast to Britain, the «collegiate» dictionary is also used as a learner's dictionary by students and teachers of English as a foreign language*» [6: 38]. Інший не менш відомий американський учений та лексикограф Лоуренс Урданг висловлює свою незгоду із вищезгаданою дефініцією і підкреслює, що «*college dictionary*» більш правильно було б визначити як «*desk dictionary*», тобто як «настільний словник», словник невеликого формату та об'єму, що має довідковий характер і призначений у першу чергу для носіїв мови, на відміну від навчального словника («*learner's dictionary*»), що має яскраво виражену дидактичну направленість, і орієнтованого на іншомовних учнів [7: 40]. Ми розділяємо думку Лоуренса Урданга, яка стосується розмежування термінів «*college dictionary*» та «*learner's dictionary*».

У вітчизняній лінгвістиці відомий російський учений П. Н. Денисов запропонував визначення, згідно якого навчальним словником називається книга, яка містить упорядкований за тим або іншим принципом перелік слів, яка відповідає методичним вимогам, яка оформлена, як правило, у вигляді одного невеликого за форматом тому і яка забезпечує швидкість та легкість наведення довідок. У навчальному процесі використовується або окремо, або у поєднанні з іншими навчальними посібниками або із загальними (академічними) словниками [1].

Нам видається необхідним уточнити та дещо змінити вищезазначене визначення і **навчальним словником** назвати лексикографічний твір будь-якого жанру та об'єму, спеціально призначений для здійснення допомоги у вивченні мови як засобу передачі своїх і сприйняття чужих інформаційних змістів. Основною (конститууючою) ознакою навчального словника, таким чином, виступає його обов'язкова навчальна направленість, що проявляється в урахуванні певної суми конкретних методичних даностей.

Фундаментальною властивістю навчальної лексикографії є її антропоцентричний характер, тобто усвідомлена направленість на задоволення цілком визначених потреб, які виникають у цілком визначених користувачів. У зв'язку з цим одним із найбільш важливих імперативів навчальної лексикографії вважається постійна орієнтація на адресата. Приступаючи до створення навчального словника, лексикограф повинен скласти абсолютно ясне і правдоподібне судження про людей, яким словник адресується, про їхні психологічні, поведінкові, професійні та інші особливості, устремління, мотиви звернення до словника і т. п. Він повинен чітко уявляти собі як вихідний стан їхньої мовної свідомості та прогнозовану динаміку її розвитку, так і їхні пізнавальні й комунікативні потреби.

Важливим компонентом базового лексикографічного знання є також правила лексикографування. Вони можуть бути загальними й частковими, можуть мати різну форму (правила-констатації, правила-рекомендації, правила-заборони, правила-застереження і т. п.), можуть стосуватися самого процесу лексикографування, суб'єкта цього процесу (лексикографа) та його об'єкта (словника).

Опис будь-якої мови відрізняється головним чином загальним баченням мови, що виступає як об'єкт опису. Напрямок опису мовних об'єктів ніяк не диференціює традиційний (неорієнтований) опис від педагогічно орієнтованого: як той, так і інший може бути

системно-структурним і функціональним. Фундаментальна відмінність двох зазначених інтерпретацій знаходиться у загальному розумінні мови як об'єкта опису. Мову як об'єкт наукового розгляду можна описувати без урахування і з урахуванням факту її приналежності мовцю. Перший підхід зазвичай називають лінгвоцентричним, а другий – антропоцентричним.

При лінгвоцентричному підході мова виступає як деяка даність, зафіксована в уже наявних мовленнєвих творах (текстах), тобто відокремлено від суб'єкта, який нею говорить. Сутність лінгвоцентричного підходу полягає у встановленні і послідовному описі типологічного різноманіття явищ і процесів, що утворюють у сукупності мовний механізм, внаслідок чого у змістовому відношенні цей підхід є описово-класифікуючим. Зокрема, лінгвоцентричний підхід реалізується у традиційних описах будь-якої мови, перш за все, в академічних граматиках і словниках. Особливий вид лінгвоцентричного опису представлений у навчальних мовознавчих курсах і в більшості наявних вітчизняних та зарубіжних навчальних словниках: у них відображаються здебільшого конституюючі ознаки описаних явищ та процесів, тоді як величезні маси неясних і синкретичних проявів тих же об'єктів виявляються прихованими від читачів. Лінгвістику, яка досліджує мову переважно на основі лінгвоцентричного підходу, звичайно називають описово-класифікуючою лінгвістикою.

При антропоцентричному підході мова постає як набута приналежність свідомості людини і, отже, як сутність, що постає і проявляється. Сутність антропоцентричного підходу полягає, по-перше, в устремлінні послідовно описати мову як об'єкт засвоєння, а, по-друге, установити характер взаємодії мови та людини. Саме антропоцентричний підхід, на нашу думку, найбільш точно відповідає сутності і призначенню навчального словника як інструмента навчання. Ми також дотримуємося точки зору, що навчальне лексикографування, жодною мірою не заперечуючи даних описово-класифікуючої лінгвістики, повинно ґрунтуватися тим не менше переважно на антропоцентричному підході.

У науковій літературі також досить часто зустрічається термін «педагогічна лінгвістика». Педагогічною лінгвістикою називається область мовознавства, у якій мова описується не для себе і не в собі, а з урахуванням того, що такий опис повинен максимально відповідати потребам навчання цієї мови як засобу передачі своїх і сприйняття чужих інформаційних станів.

Одним із центральних компонентів теорії лексикографії є вчення про жанри та типи словників. У науковій літературі існує багато класифікацій словників.

Для створення типології основних типів словників Л. В. Щерба [5: 265], спираючись на дані словників російської, чеської, французької, латинської, англійської, німецької, голландської, шведської, датської та багатьох інших мов, пропонує шість протилежностей: 1) словник академічного типу – словник-довідник, 2) енциклопедичний – загальний словник, 3) thesaurus – звичайний (тлумачний або перекладний) словник, 4) звичайний (тлумачний або перекладний) словник – ідеологічний, 5) тлумачний словник – перекладний, 6) неісторичний – історичний словник. Сувору науковість, яка відрізняє типологію словників Л. В. Щерби, виявляється в тому, що його типологія тісно пов'язана з теорією мови. Для загальнотеоретичних поглядів Л. В. Щерби характерне протиставлення активної граматики (граматики відправника повідомлення) та пасивної (граматики одержувача повідомлень), активного і пасивного словникового складів, перший із яких використовується у мовленні більшості носіїв мови, другий – просто зрозумілий рядовим носіям мови. «Для того щоб розуміти тексти і створювати нові, треба володіти усім «мовним матеріалом», тобто знати всі наявні тексти цієї мови, але не в сирому, а в синтезованому, узагальненому вигляді. Синтез мовного матеріалу я називаю «мовною системою», яка розкривається у правилах граматики і в правилах словника, інакше – у правилах застосування слів-понять до реальної дійсності. Правила словника даються зазвичай у вигляді «значень слів» [5: 281].

Серед зарубіжних лінгвістів хотілося б зупинитися на типології відомого французького лінгвіста Б. Кемади. Його типологія має надзвичайно розгалужений характер. Вона складається, власне, із трьох частин: 1) типологія за кількістю мов; 2) типологія за критерієм «слова-речі»; 3) типологія за об'ємом словника. Типологія за кількістю мов не має

принципового лінгвістичного характеру, оскільки вся вона охоплюється типом перекладного словника.

Надзвичайно специфічний характер має типологія за об'ємом словника, хоч стосовно методики викладання мов, особливо іноземних, вона стає життєвою та актуальною, але в цій площині Б. Кемада це питання не розглядає.

Найбільший інтерес у роботі Б. Кемади [2: 28] представляє типологія за критерієм «слова-речі», яка до «речей» зараховує всі енциклопедії, а до «слів» – власне філологічні (у Кемади лінгвістичні) словники.

Для іспанських словників типологію розробив Я. Малкіл. Він виділяє три основні «перспективи» розгляду словників: 1) по відношенню до осі часу: історичний (динамічний) – синхронний (статичний) словник, 2) по відношенню до головного принципу подачі матеріалу: традиційні (алфавітні), семантичні (які упорядковують свій матеріал за «частинами мови» або областями життя) та цілком довільні (хаотичні), 3) по відношенню до мети: основний тон словника може бути об'єктивним, законоположним або жартівливим [3: 27].

Типологія словників може мати узагальнюючий характер, а може бути стимулюючою.

Стимулюючою типологією словників називається система логічно упорядкованих побудов, яка дозволяє, з одного боку, визначити таксономічний статус будь-якого даного словника, а з іншого – має виражену прогнозуючу силу, тобто здатність відкривати перспективу подальшої дивергенції лексикографічних творів. Таке розуміння типології містить принаймні три імплікації: а) неможливість зведення типології до класифікації словників на якійсь одній підставі, б) заперечення підходу до типології тільки як до логічного упорядкування уже наявних словників, в) теза про те, що доцільна типологія повинна неодмінно породжувати і містити вільні місця у класифікації. Побудова будь-якої типології здійснюється на певних основах. Основи, які дозволяють створити задовільну типологію словників, неоднорідні. На наш погляд, серед них можуть бути виділені «що» основа, «як» основа і «для кого» основа.

«Що» основа вимагає врахування об'єкта словникового розгляду. Об'єктом виступають таксономічно визначені одиниці та їхні властивості. Одиницями опису, зокрема, можуть бути прості мовні одиниці (нерозчленовані і розчленовані), складові одиниці лексичної системи і сполучені одиниці лексичної системи.

Які ж словникові жанри породжуються з урахуванням простих одиниць лексичної системи? Орієнтація на частини слова дає нам принаймні п'ять словникових жанрів: словник морфем, словник коренів, словник афіксів, словник префіксів і словник суфіксів. Серед словників, зорієнтованих на слово, виділяються а) такі, у яких слово виступає в сукупності всіх своїх властивостей, б) такі, які зосереджені насамперед на його плані вираження і в) такі, які сфокусовані переважно на план змісту. До числа перших належать словники труднощів (правильностей), у яких коментуються системні і/або контрактивні особливості лексичних одиниць. До других належать, з одного боку, орфографічний і орфоепічний словники, а з іншого, словозмінний (граматичний) словник і словник морфемної структури слів. Що стосується плану змісту, то його неоднорідність (виділення у значенні абсолютної, відносної та сполучувальної цінності) дозволяє говорити про три блоки словників. Абсолютна цінність відображається перш за все у тлумачних словниках і лінгвокраїнознавчих словниках. Число і жанрова приналежність словників, орієнтованих на відносну цінність слова, корелює з аспектним різноманіттям цього поняття (словники синонімічної цінності слова, антонімічної цінності слова і т. ін.). На розкриття сполучувального потенціалу слова направлені сполучувальні словники, у тому числі словники сполучуваності, словники іменного й дієслівного керування, словники сполучень і т. ін.

Серед лексикографічних творів, присвячених опису фразеологічних одиниць, можуть бути названі словники сильних і/або слабких фразеологізмів, словники прислів'їв та приказок, словники крилатих слів, словники стійких порівнянь, словники кліше і мовленнєвих формул.

До словників, у яких розглядаються складові одиниці лексичної системи, належать словники синонімів, антонімів, омонімів, паронімів, словотвірних гнізд, а також ідеографічні словники всіх типів.

Нарешті, третьою лінгвістичною сутністю, описуваною у словниках, є сполучені одиниці лексичної системи. Орієнтація на такого роду одиниці дозволяє виділити словники іншомовних слів, інтернаціоналізмів, кальок, застарілих і старіючих слів, неологізмів, рідкісних слів, діалектів або окремого діалекту, жаргону, окремого функціонального стилю, окремої термінологічної області або певної суми термінологічних областей, словник стилістичних і/або емоційно-експресивних реєстрів, словник певного ідіолекту або певного твору, словник певної епохи, словник власних імен і т. ін.

Таким чином, «що» основа породжує жанри. «Як» основа дозволяє відобразити характер розгляду мовного матеріалу у словнику. У змістовому відношенні «як» основа передбачає врахування таких ознак: а) загальне цілеспрямовання лексикографування, його переважаюча орієнтація; б) міра аспектного різноманіття інформації, що відображається у словнику; в) спосіб виявлення інформації; г) вид мовленнєвої діяльності, на який орієнтований словник; д) міра відображення історій одиниць, що розглядаються у словнику; е) характер розташування одиниць; є) спосіб існування словника; ж) відношення до інших засобів навчання (для навчальних словників).

Спираючись на якісне різноманіття відображуваної у словниках інформації про заголовкові одиниці, останні допускають розподіл на поліаспектні та аспектні. Поліаспектними називаються словники, у яких заголовкові одиниці характеризуються з різних боків (пор. тлумачні, тлумачно-сполучувальні і т. ін. словники). Аспектними вважаються лексикографічні твори, у яких характеризується переважно який-небудь один бік заголовкової одиниці (пор., орфографічні, синонімічні, частотні і т. ін. словники).

За способом виявлення інформації про кожне заголовкове слово і словник у цілому словники бувають пояснювальні і демонструючі. Пояснювальними називаються словники, у яких відповідна їхньому жанру інформація представляється за допомогою вербальних семантизуючих відрізків (слів, словосполучень і т. ін.). Пояснювальні словники можуть бути одномовними (такими є тлумачні словники) і перекладними, причому в останніх заголовкові одиниці можуть семантизуватися за допомогою перекладних еквівалентів або за допомогою семантизуючих текстових відрізків (тлумачень) вихідною мовою. Особливим типом пояснювального словника є частотний словник, у якому істотна для цього словникового жанру інформація виражається за допомогою числа.

До демонструючих словників належать такі, у яких відповідна їхньому жанру інформація виявляється або простим наведенням одиниць реєстру (такими є словники синонімів та антонімів, орфографічні та ін. словники, які не містять інтерпретації наведених рядів), або їх особливим упорядкуванням (такими є ідеографічні словники), або яким-небудь опосередкованим способом (такими є словники, у яких семантика заголовкових одиниць розкривається не за допомогою визначення, а через наведення показових висловів і т. ін.).

Беручи до уваги вид мовленнєвої діяльності, який здебільшого забезпечується словником, можна говорити про словники рецептивного (пасивного) типу (для узнавання і розуміння тексту), словники продуктивного (активного) типу (для говоріння і укладання текстів) і рецептивно-продуктивні (пасивно-активні) словники. Приналежність до одного із зазначених типів відображається як на структурі словника, так і на об'ємі, характері та організації інформації в рамках словникової статті.

Залежно від міри відображення історії аналізованих одиниць словники поділяються на діахронічні та синхронічні. Діахронічні (історичні) словники завжди відображають кілька суспільних мовних свідомостей. З цієї причини у них звичайно дається систематичний опис змін, які зазнала кожна заголовкова одиниця, її форма та зміст за весь документований період її функціонування. Синхронічні словники відображають переважно одну суспільну мовну свідомість, внаслідок чого заголовкові одиниці розглядаються й оцінюються у них з точки зору саме цієї мовної свідомості.

За характером розташування мовного матеріалу навчальні словники можуть бути формально упорядкованими і змістовно упорядкованими. Формально упорядкованими

називаються словники, у яких як принцип розташування аналізованих одиниць використовується орієнтація на матеріальну оболонку. До формально упорядкованих словників належать перш за все алфавітні словники, які можуть бути прямими (лексичні одиниці розташовуються в алфавітному порядку за початком слів, тобто зліва направо) і зворотними (лексичні одиниці розташовуються в алфавітному порядку за кінцем слова, тобто справа наліво). Змістовно упорядкованими називаються словники, у яких як принцип розташування аналізованих одиниць використовується орієнтація на які-небудь змістові критерії. До змістовно упорядкованих словників належать перш за все ідеографічні, гніздові і т. ін.

За способом існування навчальний словник може бути автономним, тобто виданим окремою книгою, і включеним, тобто представляти собою композиційну частину якогось-небудь друкованого твору. Включений словник, у свою чергу, може бути нерозчленованим, тобто зібраним в одному місці, і розчленованим (розподіленим), тобто таким, що представляє собою суму мікрословничків, розподілених за окремими компонентами друкованого твору.

Нарешті, навчальні словники за відношенням до інших засобів навчання діляться на незалежні та інкорпоровані (останні створюються як елементи певного навчального комплексу).

Третя основа, або «для кого» основа, дозволяє врахувати специфіку словників, зумовлену узагальненим образом адресата, його національними, віковими, освітніми, професійними та ін. особливостями. «Для кого» основа надає словникам чіткого антропоцентричного характеру з усіма витікаючими наслідками. Інакше кажучи, «для кого» основа зумовлює адресатне різноманіття словників.

Таким чином, стимулююча типологія словників представляє собою доцільне суміщення трьох класифікацій, побудованих відповідно за «що», «як» і «для кого» основами.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Денисов П. Н. Лексика русского языка и принципы ее описания / П. Н. Денисов. – М.: Русский язык, 1980. – 253 с.
2. Денисов П. Н. Основные проблемы теории лексикографии. Автореф. дис. ... докт. филол. наук / ИРЯ АН СССР / П. Н. Денисов. – М., 1976. – 43 с.
3. Денисов П. Н. Типология учебных словарей. В сб. «Проблемы учебной лексикографии» / Под ред. П. Н. Денисова / П. Н. Денисов. – М.: МГУ, 1977. – 190 с.
4. Новиков Л. А. Семантика русского языка / Л. А. Новиков. – М.: Высшая школа, 1982. – 272 с.
5. Щерба Л. В. Опыт общей теории лексикографии // Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – М.: Наука, 1974. – С. 265-304.
6. Hartmann R. R. K. International Journal of Lexicography / R. R. K. Hartman. – Vol. 13, № 1, 2000. – P. 38.
7. Urdang Laurence. International Journal of Lexicography / Laurence Urdang. – Vol. 13, № 1. – 2000. – P. 39–42.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вікторія Слабоуз – старший викладач кафедри іноземних мов Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет».

Наукові інтереси: навчальна лексикографія, переклад.

ВІДОБРАЖЕННЯ В ПЕРЕКЛАДІ МОВЛЕННЕВОГО ПОРТРЕТУ ЕЛІЗИ ДУЛІТЛ ЗА П'ЕСОЮ БЕРНАРДА ШОУ «ПІГМАЛІОН»

Олена СМОКВИНА (Миколаїв, Україна)

У статті розглядаються основні типові труднощі перекладу та надається аналіз мовленнєвого портрету головної героїні п'єси Б.Шоу "Пігмаліон". За основу було взято два україномовних переклади виконаних О. Мокровольським та М. Павловим. У статті наведені приклади особливостей та принципів перекладу кочні головної героїні.

Ключові слова: кочні, переклад, просторіччя, графон.

The article deals with the problems and typical translation challenges and analyzes the linguistic portrait of the protagonist of the B. Show's play "Pygmalion." There search has been made on the basis of two Ukrainian translations made by Mokrovolsky O. And Pavlov M. The examples of the principles and problems of translation protagonist's cockney have been stated.

Keywords: cockney, translation, colloquialism.

Тема статті актуальна з огляду на низку проблем, що витікають з неї. Насамперед, в наш час дуже мало вдалих україномовних перекладів цієї п'єси. Адже фонетиці в українській мові ніколи не відводилася така велика соціальна роль, як в англійській.

Мета статті – дослідити особливості та труднощі перекладу мовленнєвого портрету (Елізи Дулітл) головної героїні п'єси Берднарда Шоу “Пігмаліон” на матеріалі україномовних перекладів О.Мокровольського та М.Павлова.

Всі мовні особливості підтверджують належність Елізи Дулітл до робітничого класу і роблять її носієм лондонського міського просторіччя, що в свою чергу становить очевидну складність для перекладу.

Засоби досягнення прозорості в сприйнятті п'єси англійським і українським читачем не можуть бути однаковими. Причина – в національно-культурному підґрунті твору, рідному та зрозумілому англійцеві, але незрозумілому без додаткових пояснень для загалу українського читачтва.

Сама тема твору для українських літературних традицій є незвичною. Фонетиці в українській мові ніколи не відводилася така велика соціальна роль, як в англійській. Переклад, здійснюваний для теперішнього читача, має враховувати більшу суспільну терпимість до варіацій української мови (зокрема й фонетичних) в Україні, ніж до варіацій англійської мови в Англії на час написання п'єси [3:64].

Розпочати перегляд труднощів та способів перекладу мовленнєвого портрету Елізи Дулітл ми пропонуємо з фонетики, тобто на її *фонетичному рівні*. Адже само собою зрозуміло, що основою драматичної вистави є чинник словесної дії. Але, текст лише приблизно намічає фонетичні властивості мовлення Б. Шоу графонує тільки перші репліки Елізи та інших персонажів, аби відтінити особливості їхнього ідіолекту. Розглянемо та порівняємо наступні переклади двох перекладачів (Мокровольського О. та Павлова М.) в яких простежуються всі особливості фонетичної вимови квіткарки:

➤ *THE FLOWER GIRL. Nahthen, Freddy: lookwh' u' gowin, deah [4:9]. – (Мокровольський О.) КВІТКАРКА. Ну що се ти, Хреді! Чо 'нидивисся, куди ступаїш, любчику [2:1]? – (Павлов М.) КВІТКАРКА. Ну, ти, Хреді, диви, куди сунеш [3: 9]!*

В даному випадку більш вдалиий переклад виконав О.Мокровольський, адже його переклад був більш близький до оригіналу. Ми бачимо, що М.Павлов вирішив скористатися упущенням і не переклав слово “deah”, а також додав “ти” на початку речення, що створює відчуття надлишкової грубості, чого не було в оригіналі. Хоча Еліза й говорить свою репліку з іронією, але грубості в ній не відчувається. В перекладі О.Мокровольського додане на початку речення “ти” пом'якшується завдяки “*Ну що се*”, тому звучить не так грубо.

Завдяки цьому ми можемо отримати загальне уявлення про мовлення даного персонажа. Мова лондонської квіткарки містить багато характерних рис лондонського міського просторіччя кокні.

➤ *THE FLOWER GIRL. Theresmenners f' yer! Te-oobanches o voylets trod into the mad [4:9]. – (Мокровольський О.) КВІТКАРКА. От маніри! Ди-ванучечки хвіялоксатоптав у грязюку [2:1]! – (Павлов М.) КВІТКАРКА. Оце тобі й манери. Два букети хвіялків мені виваляв [3:9]!*

В даному випадку обидва переклади зовсім різні та унікальні, адже використовувались різні принципи перекладу, так О.Мокровольський у своїй праці зробив акцент на графотворення, в той час як М.Павлов використав суржик. Виділити кращий переклад даної репліки героїні неможливо, адже обидва варіанти перекладу вдалі.

Наступною особливістю кокні, що призвело до труднощів при перекладі еподовження звуків у словах:

➤ *Flower girl. Ow, eez ye-ooa san, is e? Wal, fewddan y' de-ootybawmz a mather should, eed now bettern to spawl a pore gel's flahrzn than ran awyatbahtpyin. Willye-oorymefthem[4:9]? – (Мокровольський О.) Квіткарка. Ой, то цебув ваш синок, кажите? Ну, я'би в' 'го луче навчили, то ни тікавбивінгеть, коли россипавквіточкибіднійдівчині, а заплатив би за шкоду! Чиви-и заплатите мені [2:1]? – (Павлов М.) Квіткарка. О! Так цесинок ваш?! Нічо' не ска'еш, вихвала мамуся! Це жтре': вивалявменівсіхвіялки в грязюці і втік! На'їть не заплатив біднійдівчині! Так мо', ви заплатите [3:10]?*

В даному прикладі ми бачимо, що О. Мокровольський передає подовженням звуків у слові *уе-ооа* – “ви-и” та застосовує усичення “в”-“ви”, в той час як М. Павлов нехтує цим прийомом, однак використовує “ковтання” складів для репрезентації неправильності вимови – “мо”-“може”.

Далі до вашої уваги найбільш цікаві варіанти перекладу п'єси з лексичної точки зору. **Лексика** в даній п'єси викликає неабиякий інтерес не лише у перекладачів та дослідників, але і у читачів також. Адже завдяки своїй “смішній неправильності” перенасичена кокні та просторіччям в оригіналі, а на перекладі суржилом та графонотворенням, п'єса викликає сміх та зацікавлення читати далі.

Пропонуємо вашій увазі приклад однієї із реплік головної героїні, що привернула нашу увагу вдалим підбором відповідної лексики перекладачами:

➤ *THE FLOWER GIRL. Oh, weareproud! Heain'tabovegivinglessons, nothim: I heardhimsayso. Well, I ain'tcomeheretoaskforanycompliment; andifnymoney'snotgoodenough I cangoelsewhere[4:20].*

Перекладаючи слова Елізи Дулітл, М. Павлов зробив вдалу заміну слова *complimentна кланяця*, що більш властиво для україномовного суспільства, адже самі українці дуже часто використовують вираз “не кланяйтесь же прийшла/ов”, що мається на увазі прийшли у справах.

➤ *(Павлов М.) КВІТКАРКА. Ой, монаподумать... Він же ж і уроки давать не цураця, сама чула. А я, щоб ви знали, не кланяця вам приїхала. Не хоч'те моїх грошей – то й не тра'! Друго'о собі найду [3:17].*

О. Мокровольський вирішив не експериментувати з україномовними виразами та просто зробив дослівний переклад репліки. Однак нашу увагу привернув інший переклад словосполучення “*He ain't above giving lessons*”, яке перекладач передав як “*Але ж він не гребує уроками*”, що, звичайно, є вдалим рішенням, адже перекладач показав усю особливість лондонського просторіччя в українській манері:

➤ *(Мокровольський О.) Квіткарка. Ти ба, які ми горді! Але ж він не гребує уроками, тільки не він: сама чула, як він казав. Що ж, я не прийшла сюди випрошувати кумплиментів, і якщо мої гроші не підходять, то подамся деінде [2:II].*

Наступний приклад ілюструє перекладацький прийом контекстуальної компенсації, ми бачимо в прикладі стилістично марковану лексику, синтаксичні та стилістичні ознаки українського просторіччя.

➤ *There's lots of women has to make theirhusbands drunk to make them fit to live with. You see, it's like this. If a man has a bit of a conscience, it always takes him when he's sober; and then it makeshim low-spirited. A drop of booze just takes that off andmakes him happy. Here! what are you sniggering at[4:50]? – (О. Мокровольський) Не одна жінка мусить отак напувати свого чоловіка, аби зним можна було жити. Бачите, річ ось учім. Якщо чоловік має хоч трохи совісті, то натверезу голову **совість гризе його**, і стає він тоді **як хмара**. Одна чарчина – і де ті гризоти й поділися, ходить собі чоловік щасливий. Слухайте, з чого ви хихочете [2: III]. – (М. Павлов) І скільком-бо жінкам приходитьсь споювати чоловіків! Бо інакше життя ж од них нема! Воно ж от, яка штука... Коли в людини, приміром, є якась совість, так вона ж тверезу **душу гризе та й гризе!** І що тоді за настрій! А **перекине людина чарочку**- так де те **горе** й ділося! **Що таке?! Чого це ви ржете**[3:34]?*

Даний приклад представляє чудову перекладацьку підготовку та професійність в підбиранні та компенсації англомовних виразів українськими, ми бачимо як майстерно перекладачі впорались з перекладом таких словосполучень як *low-spirited*, а *dropofbooze*, *sniggeringat*.

О. Мокровольський вдало використав українське прислів'я “*Совість гризе без зубів*” (Скорочено – “совість гризе”), в той час як М. Павлов підібрав влучний український фразеологізм – *перекинути чарку*. Не залишився поза увагою і переклад словосполучення *itmakeshimlow-spirited*, адже перекладачі по-різному зуміли вдало передати значення вислову нашої героїні. О.Мокровольський вирішив перекласти це словосполучення таким чином – *стаєвінтоді як хмара*. А М.Павлов переклав як – *що тоді за настрій*. В даному перекладі не

можна визначити хто краще передав цю репліку, адже обидва варіанти перекладу становлять велику цінність в перекладацьких працях та безперечно заслуговують на повагу.

Що ж до лексичного змісту мовлення героїні, то з тексту оригіналу ми бачимо, що мова Елізи переповнена просторічними словами і виразами, які, хоча і викликають труднощі при перекладі, перекладачі блискуче передали українською мовою. До таких просторічних слів та виразів належать:

- *offhischump (crazy) [4:25]* – в ньо'о ж не всі дома [3:19] – та він з глузду з'їхав [2:II]
- *snigger at (giggle, laugh at) [4:50]* – ржати [3:34] – хихотати [2:III]
- *balmies (crazy) [4:25]* – схибнутий [3:19] – нинармальний [2:II]
- *dosomeonein (killsomebody) [4:49]* – колошкати [3:34] – угрбати [2:III]
- *booze (alcohol) [4:50]* – чарочка [3:34] – чарчина [2:3]

Нашу увагу привернув переклад такого просторічного слова, як “Garn!”, адже в залежності від контексту перекладачі по різному передали одне й те ж саме слово, хоча суть при цьому не змінилася:

- *Garn [4:11]! (Goddamnit) – Хіба-таки й нема [3:10]?- Та що ви [2:I]!*
- *Garn [4:16]! – Ото дає [3:14]! – А хай йому [2:I]!*
- *Garn [4:25]! – Драстя вам [3:19]! – Таке [2:II]!*

Стилістика при перекладі п'єси відіграє значну роль для перекладачів, адже саме з допомогою стилістичних прийомів М.Павлов та О. Мокровольський знайшли відповідь на питання як вдало зробити переклад тієї чи іншої репліки наших куклі героїв. Загалом, цей твір вимагає від перекладача гнучко реагувати на всі стилістичні зміни, що досить часто відбуваються в оригіналі.

Мова п'єси є образною, жвавою та яскравою завдяки стилістичним засобам, які мають певне змістовне й емоційне навантаження. Перекладачі майстерно передали такі тропи, як епітет, порівняння та інші.

Наприклад, порівняння:

➤ *A wood enbowl of soap smelling like primroses – а запах же од ньо'о, ну прямо як од первоцвіту [Павлов].*

В наступному прикладі ми бачимо як порівняння з'являється при перекладі Мокровольського О., хоча в оригіналі та перекладі Павлова М. порівнянь немає. Мокровольський О. вдало зробив порівняння дівчини з м'ятою та показав високий рівень професіоналізму в підбиранні лексики при перекладі.

➤ *Poor girl! Hard enough for her to live without being worried and chivied [4:15]. – (О. Мокровольський) Біднаядівчинонька! Як та м'ята при дорозі: хто не йде, той скубне [2:I].- (М. Павлов) Горе, та й годі! Шо то за життя, як кожне тобі дошкуля та ше й зачина [3:13].*

Однією із характерних особливостей мовлення в “Пігмаліоні”, та зокрема мовлення головної героїні, є також повторення. Наприклад:

➤ *You'rea greatbully, youare; I'd like to go into the Housing Question with you, I would; I'm a good girl, I am; You know everything, you do; Ain't no call to meddle with me, heain't.*

Цю особливість О. Мокровольський вдало передав, відтворивши повтори дещо в іншій манері:

➤ *Ви хвалько і грубіян, от ви хто; А я хотів би позмагатися з вами у житловому питанні, саме так; Я хороша дівчина, хороша; Ви таки всезнайко, хай вам абищо; Яке в нього право втручатися в мої діла? А ніякого права.*

У Миколи Павлова не такий вдалий переклад, адже більшість повторів він не передав у своїй роботі, але в даному перекладі ми бачимо використання М. Павловим графону, наприклад, “пагане”, “шо”, “чо”, що робить мовлення нашої героїні більш насиченим та цікавим:

➤ *Хочете, ми з Вами удвох це обговоримо; Я ж порядна дівчина... Ну кому я шопагане зробила; Та ви справді все знаєте; Хто дав йому право в чужі діла лізти... Чо' він до мене причепився?*

Перекладачі доклали значних зусиль аби передати мовленнєві особливості Елізи Дулітл на всіх рівнях. Про незвичайність та складність перекладу свідчать перекладацькі коментарі

та статті присвячені їхнім роботам.

Але як Микола Павлов, так і Олександр Мокровольський в україномовному варіанті п'єси "Пігмаліон" у більшості випадків зуміли зберегти систему лексичних, стилістичних та фонетичних засобів, які застосовувалися у тексті оригіналу.

Б. Шоу в тексті своєї п'єси користувався діалектною лексикою, що відповідало його художньому задуму. Заслугою перекладачів є те, що вони влучно використовували лінгвостилістичні аспекти особливостей національного гумору, усталених правил ввічливості та приписів мовленнєвого етикету. Але все ж таки проблема перекладу мовленнєвого портрету з елементами кокні в наш час є не вирішеною і працювати ще є над чим.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Павлов М. Феномен Шоу для українського читача. -Коментар до перекладу "Пігмаліона" [Текст] /Павлов М. // Всесвіт. – 1999. – №11–12. – С. 63–69
2. Шоу Б. Пігмаліон / Бернард Шоу [пер. с англ. О. Мокровольський]// Тема. На допомогу вчителю зарубіжної літератури. – 1999. – № 4 [Електронне джерело]–Режим доступу: <http://ukrkniha.org.ua/ukrkniha-text/books/book-149.htm>
3. Шоу Б. Пігмаліон / Бернард Шоу; [пер. с англ. М. Павлова] // Всесвіт. – 1999. – № 11–12. – С. 7–63.
4. GeorgeBernardShaw. Pygmalion. ThePennsylvaniaStateUniversity.ElectronicClassicsSeries [Електронне джерело]–Режим доступу: <http://www2.hn.psu.edu/faculty/jmanis/gbshaw/pygmalion.pdf>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Смоквина – магістр, провідний фахівець кафедри теорії та практики перекладу Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Наукові інтереси: проблеми перекладацької еквівалентності та адекватності.

ФОРМА ТА ЗМІСТ У ПЕРЕКЛАДІ: ЄЙТСІВСЬКІ ВІРШІ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ О.МОКРОВОЛЬСЬКОГО

Наталія ФЕРЕНС (Київ, Україна)

У статті на матеріалі українських перекладів творів В.Б.Єйтса, виконаних О.Мокровольським, розглядаються проблеми інтерпретації поетичної мови автора в художньому перекладі. Продемонстровано, як особливості мовної форми впливають на передачу змісту, подеколи його викривляючи.

Ключові слова: інтерпретація, Єйтс, поетичний переклад.

The article deals with the Ukrainian versions of W.B.Yeats' poetry by Oleksandr Mokrovolskiy, focusing on the issues of poetic language interpretation in translation. Evidence is given that lingual peculiarities of the translated form may have a grave impact on the rendering of sense, sometimes utterly perverting the latter.

Keywords: interpretation, Yeats, poetic translation.

Переклад – це текст, що має подвійну природу. З одного боку, його світопороджувальна функція прямо впливає із його зв'язку з іншим текстом – оригіналом. З іншого – переклад створюється на цілком відмінному ґрунті й за допомогою цілковито іншого мовного інструментарію, а отже, є докорінно новим. Поетичний переклад, за Дж.Голмсом – це передусім форма [5], а оригінальний текст для перекладача – це ключова (хоча й не єдина), передтекстова ситуація, яку він через річища концептуалізації виливає в іншомовну поетичну форму. Ці річища визначаються, з одного боку, особливостями оригіналу, а з іншого – особливостями мови перекладу, культурним контекстом, особистими уподобаннями перекладача.

У поетичних текстах збірки «Вибрані твори» (2004) – найповнішого насьогодні видання, що пропонує українському поціновувачу твори визначного ірландського поета-модерніста В.Б.Єйтса, – властива літературному перекладу діалектика форми й змісту, авторського смислу і смислу перекладацького проявляється надзвичайно виразно. Основний перекладач збірки – О.Мокровольський, а інтерпретації інших перекладачів не вибиваються із заданої ним стилістичної канви, тож у статті розглядатимемо саме перекладацьку творчість О.Мокровольського.

Мовну форму для українських версій поезій В.Б.Єйтса у «Вибраних творах» обрано химерну та розмаїту аж до еkleктичності. Такий ефект досягається, поміж іншого, вживанням слів та конструкцій із різних мовних реєстрів, зокрема, поєднанням – нерідко в

рамках однієї поезії – книжних слів і поетизмів з діалектними та розмовними елементами; крім того, широко вживаються скорочені та пестливі форми.

Ось приклади діалектизмів та розмовних слів і форм: «костер» [1: 38]; «костомара» – вжито у значенні «смерть» [1: 45]; «піли півні» (від «піти», «піяти» – тобто співати) [1: 58]; «пструг» [1: 90]; «ськав собі блоху» [1: 91]; «свойого» [1: 106]; «нів» та «вщериби» – фази місяця [1: 115]; «підповня» – фаза місяця [1: 117]; «курзу-верзу» [1: 141]; «кобіта» [1: 144]; «завсігди» [1: 165]; «лучче» [Ibid]; «круль» [1: 239] тощо. Подекуди діалектні та розмовні форми стають джерелом авторського словотвору: з'являється, наприклад, «зоря-неруша» в значенні «Полярна Зірка» [1: 173]. Із діалектизмами сусідить поетична, книжна, застаріла лексика: «(костер) погребний» [1: 38]; «віти» [1: 46]; «буїсть» [1: 49, 220]; «вої» (в значенні «воїни») [1: 51]; «розвогнити» [1: 53]; «пахощі урочи» [1: 58]; «на одрі» [1: 75]; «хула» [1: 88]; «труди» [1: 89]; «шуя» і «десниця» [1: 122]; «твар» [1: 107]; «пїт» [1: 143]; «філософували» [1: 152]; «юдоль» [1: 212].

О.Мокровольський широко вживає пестливі форми, у тому числі пестливі форми дієслів: «їсточки й питки» [1: 120], авторський новотвір: «індусята» [1: 170]. Часто використовуються скорочені форми: «зітх» [1: 60]; «розмета» [1: 62]; «забира» [1: 81]; «мо'» [1: 84, 106, 131]; «'кий» [1: 97]; «почина'» [1: 118]; «зна'» [1: 119]; «зрина'» [1: 128]; «дотумка» [1: 133]; «віда» [1: 134]; «здох» [1: 135]; «зай» в значенні «заць» [1: 164]; «утіля» в значенні «втілює» [1: 202]. Окрім відтінку розмовності, подеколи «відданість» скороченим формам надає текстам двозначності: так, у значенні «хотіння, бажання» вживається слово «хїть», хоча контекст не передбачає жодних еротичних натяків [1: 132].

Нерідко вживаються також слова й конструкції, чий асоціативний шлейф (термін Т.Некряч [3: 8]) надає текстам поезій яскравого фольклоризму на рівні мікрообразів, причому фольклорний колорит – виразно український. З'являються такі персонажі, предмети, образи, як «сивий лісовик-друїд» [1: 33]; «шовкові трави» [1: 55]; «кирея» [1: 98]; «вільний буй-вітер» [1: 132]; «лебедівни», які йдуть «святити пелюшки» [1: 160]; «місяцівна» [1: 162]; «зотлілі закарваші» [1: 196]; «Свят Юр» [1: 199]; «із гречки вовни цілий міх» [1: 233] тощо. Згадуються дії, які також викликають асоціації із фольклорними сюжетами: «дати гнугото шага» [1: 82]; «схопитись за чуприну» [1: 89]; «звістить ясу» [1: 148].

Фольклорні та знижено-побутові елементи створюють оригінальний ефект у віршах, де фігурують образи з античної міфології. Так, у поезії «Бій Кухуліна з морем» «друїди заспівали чарівної, три дні гули» [1: 37], а у вірші «Майкл Робартес і танцівниця» alter ego Сйтса – містик Майкл Робартес – закликає Танцівницю: «Скубни Афїну, скинь із неба!» [1: 124] (в оригіналі заклик такий самий: «Go pluck Athene by the hair» [6]).

У поезії «Дві пісні з однієї п'єси» зустрічаємо такі рядки:

Бо ж знов новій палати Трої,	Another Troy must rise and set,
Новим бійцям лягти навік,	Another lineage feed the crow,
«Арго» новому по іще пишніший пшик	Another Argo's painted prow
Пустелею пливти морською [1:157].	Drive to a flashier bauble yet [6].

У наведеному поруч із перекладом оригіналі «яскрава цяцька» («a flashier bauble») з'являється поруч із пророчо-апокаліптичними образами «нової Трої» та «нового роду, що нагодує вороння» як данина гіркуватій модерністській іронії, а позиція цього образу – в кінці строфи – посилює гіркоту, ніби наголошуючи: і велич Трої, і смерть героїв, і пафосна, сповнена небезпек подорож «Арго» – марні, плінні речі. Перетворюючись у перекладі О.Мокровольського на зневажливий «пшик», презирство до якого ніби підкреслюється какофонічною алітерацією: «іще пишніший пшик», та поступаючись акцентованою позицією в кінці строфи привнесеній перекладачем «морській пустелі», образ «яскравої дрібнички» втрачає іронічно-гірку силу і стає бурлескним елементом.

В іншому вірші – «Чом не шалить старим дідам?» – є такі рядки:

Єлена мрії про добробут	A Helen of social welfare dream,
З візка заверещала «Пробі!» [1: 234].	Climb on a wagonette to scream [6].

Оригінальний вірш «Why should not Old Men be Mad?» (1939) – біографічний, і в оригіналі «Єлена на візку» – це чергова згадка про Мод Гонн (Мод Гонн – ірландська політична активістка, предмет багаторічного нерозділеного кохання В.Б.Сйтса, яку поет

порівнює з Єленою Троянською – Н.Ф.) чи, ширше, всіх тих сучасниць Єйтса, які були визнаними красунями і водночас відомими громадськими активістками 1890-1910 років й «з візка» «кричали» політичні та соціальні гасла. Проте Єлена у перекладі О.Мокровольського «верещить» з візка «Пробі!», тобто «Рятуйте!», що перетворює дещо іронічний і водночас ностальгічний образ красуні-активістки на чисту «античну» травестію, фарс. Наведене у перекладацьких коментарях пояснення неоконкретної фрази: «“Єлена мрії про добробут” ніби ототожнюється з Мод, але може бути натяком і на Кон Маркевич» (*графиня Констанс Маркевич – ірландська політична діячка, була серед очільників Великоднього Повстання 1916 року – Н.Ф.*) [1: 612] – не тільки не компенсує викривлення у тексті перекладу, а й додає образу «Єлени на візку» відтінку глузливості.

Суміщення міфу й «прози життя» загалом характерне для пізніх Єйтсових віршів, проте О.Мокровольський подеколи доводить єйтсівську напружену оксюморонність до відвертого бурлеску в дусі «Енеїди» І.Котляревського, а там, де засоби літературного контрасту вживаються поміркованіше, ефект травестії виникає як «відлуння» сусідніх (в масштабах збірки) бурлескних образів. Посилує цей ефект і сама наявність потужної традиції бурлеску в українській літературі.

Дивовижність синтаксичних конструкцій та «заплутаність» змісту, що транслюється висловлюванням, також притаманні перекладним текстам «Вибраних творів». Складні речення, «розбиті» на декілька рядків, строф чи навіть на цілий вірш – характерна риса єйтсівської поезії, проте О.Мокровольський схильний посилювати ефект, подекуди утруднюючи саме розуміння сказаного.

Ось приклад такого ускладнення; поруч наведено відповідний уривок з оригінальної поезії. У вірші «Таємна троянда» читаємо таке:

Далека, найтаємніша Трояндо!	FAR-OFF, most secret, and inviolate Rose,
Сповий мене в мій час часів – це ж там, де	Enfold me in my hour of hours; where those
Ті, хто шукав тебе в Труні Господній,	Who sought thee in the Holy Sepulchre,
А чи в вині, – перебувати годні,	Or in the wine-vat, dwell beyond the stir
Чимдалі від сум'ять розбитих мрій,	And tumult of defeated dreams; and deep
І – в глибині блідих повік, важкій,	Among pale eyelids, heavy with the sleep
Сном, що красою звать [1: 62].	Men have named beauty [6].

В оригіналі маємо стрункий перелік змоглядних місць, в яких герой просить містичну Троянду «прихистити» його (enfold); натомість, у перекладі співвіднесено місце й час: «мій час часів – це ж там, де...», й змінено модальність: замість простої констатації оригіналу – «dwell» – припущення «перебувати годні». Така «химеризація», понад сумнів, додатково утруднює розуміння складного речення. У цій же поезії маємо й інші приклади порушення синтаксису й ускладнення модальності. Завершується вірш такими рядками:

Це ж твій час? Й вітер твій встає, твій лан	Surely thine hour has come, thy great wind
де	blows,
Далека, найтаємніша Трояндо? [1: 62]	Far-off, most secret, and inviolate Rose? [6]

Переклад пропонує читачеві «оригінальну» риму до звертання «Трояндо» – «твій лан де», що перегукується із «це ж там, де» перших рядків поезії. Задля цієї рими порушується природний порядок слів: «буденною мовою» фраза мала б звучати як «твій вітер встає там, де твій лан». Такий небуденний синтаксис значно ускладнює сприйняття тексту, так само, як ускладнює розуміння сказаного і сам образ «Трояндиного лану», введений, здається, виключно заради химерної й необґрунтованої рими.

Заплутаність думки та способів її вираження поєднується у «Вибраних творах» із оригінальним віршуванням, що характеризується такими відзнаками, як порушення приписів метрики й різноскладові, різнорозмірні рядки в одному вірші; пластичний, нефіксований наголос у словах; неточні рими; частий незбіг закінчення рядку й висловлювання, причому нерідко на римі актуалізуються мінімально значущі елементи висловлювання. В.Б.Єйтс у деяких своїх віршах, особливо пізніх, дійсно вдавався до експериментів із формою, але загалом лишався вірним класичним принципам віршування.

На прикладі уривку з перекладу поезії «The Secrets of the Old» («Таємниці старих») бачимо, як надміру оригінальне римування зміщує смислові акценти:

Нас трійко – це окремий	We three make up a solitude;
Світочок наш:	For none alive to-day
Ніхто ж наших тайн не знає,	Can know the stories that we know
А тайни – аж-аж-аж! [1:167].	Or say the things we say [6].

Якщо в наскрізь евфонічному оригіналі є гіркувате твердження: «ніхто з нині живих не знає тих історій, що їх знаємо ми, не говорить про те, про що говоримо ми», якому вживання таких слів, як «solitude» і архаїчна форма «to-day», надає певної піднесеності, – то переклад наділяє «таємниці старих» комічними рисами, актуалізуючи на римі «дитячий» вигук «аж-аж-аж», вжитий в значенні «надзвичайний». Читач «чує» мову не просто літньої людини, а старої людини, яку спіткала деменція.

Римування службових елементів, що руйнує розвиток думки, знаходимо у поезії «Перша любов», яка разом із «Таємницями старих» належить до циклу «Юність і старість чоловіка»:

Зросла вона, як місяцівна,	THOUGH nurtured like the sailing moon
У виводку краси;	In beauty's murderous brood,
І зашарілась, й перейшла	She walked awhile and blushed awhile
Шлях мій – до грози;	And on my pathway stood
Подумав: серце в неї й тіло –	Until I thought her body bore
Справжні образи.	A heart of flesh and blood.
	But since I laid a hand thereon
	And found a heart of stone
Коли ж знайшов я в неї	I have attempted many things
Серце кам'яне,	And not a thing is done,
Від неї поривався –	For every hand is lunatic
Й не відірвався, не,	That travels on the moon [6].
Бо всяка рука – сновиди,	
Що місяцем коні жене [1:163].	

У перекладі знову маємо незрозумілий текст: поет, знайшовши у коханої-«місяцівни» з «виводку краси» «серце кам'яне», не здатен покинути її через те, що чомусь «всяка рука – сновиди, що місяцем коні жене». Акцент на «не» у рядку «не відірвався, не» тільки посилює враження кучерявості поетичної думки; повтор частки «не» на римі ніби покликаний приховати за емоційністю відсутність очевидного зв'язку між кам'яним серцем, рукою-сновидою і конями, що мчать місяцем. Натомість в оригіналі наявна струнка сюжетна логіка: кохана поета уподібнена до самого місяця (місяць у В.Б.Єйтса – потужний та багатозначний символ, але в цьому контексті на першому плані, вочевидь, його мінливість). Поет торкається «місяця» рукою, намагаючись віднайти живе людське серце; натомість знаходить серце з каменю, намагається із цим «щось зробити» («I have attempted many things») – та виявляє, що безсилий, оскільки, торкнувшись місяця, підпав під його владу, став «лунатиком». «Рука» у цьому випадку вживається метонімічно, уособлює чуття поета і зрештою заміщає у тексті його самого як частина – ціле.

Такий самий прийом – повторення службового елементу висловлювання і його розміщення на риму – знаходимо й у перекладній поезії «Церква і держава»:

Поете! Ось тема свіженька –	HERE is fresh matter, poet,
Обговорити слід:	Matter for old age meet;
Сила Церкви і Держави	Might of the Church and the State,
В топтанні під ноги, під!	Their mobs put under their feet.
І серця вино пречисте,	O but heart's wine shall run pure,
Й солодкий ума плід [1: 204].	Mind's bread grow sweet [6].

Як і в «Першій любові», незрозумілість тексту ніби компенсується енергійністю фрази «в топтанні під ноги, під!», яку, втім, через омофонію під час читання легко можна почути і зрозуміти як «в топтанні під ноги піт».

Пластичний наголос та численні порушення метрики вірша – це теж «візитна картка» О.Мокровольського як інтерпретатора В.Б.Єйтса. Водночас, в оригіналі єйтсівські тексти, як правило, метрично стрункі, карбовані, хоча ритміка подеколи й ускладнена. Ось уривок із поезії «Вересень 1913» – перекладу вірша «September 1913», присвяченого вульгарній буржуазності, яка, здається, шцерьт сповнила «романтичну Ірландію»:

Отямившись – куди ви біжка?	WHAT need you, being come to sense,
Складати в брудну шухляду	But fumble in a greasy till
Мідяк до мідяка	And add the halfpence to the pence
Та ще й молитви без ладу	And prayer to shivering prayer, until
Поки суть зотліє на порохно?	You have dried the marrow from the
Всім гроші й молитви милі.	bone?
Романтична Ірландія вмерла давно,	For men were born to pray and save:
З О'Лірі вона в могилі [1: 87];	Romantic Ireland's dead and gone,
	It's with O'Leary in the grave [6].

Якщо читати рядки О.Мокровольського, зберігаючи традиційні наголоси, вірш перестає бути віршем, втрачаючи свою звукову структуру, і наявність у ньому рим здається випадковістю. Тільки розстановка наголосів, відмінна від звичної, надає тексту деякої віршової ритміки: «Отямившись – куди ви біжка? // Складати в брудну шухляду // Мідяк до мідяка // Та ще й молитви без ладу...» Наголоси у версії О.Мокровольського, втім, не проставлені, тож питання про те, як читати текст – як верлібр із «випадковими» римами, як взірєць школярського недоладного римування чи як експеримент із наголосами – залишається відкритим.

Що ж могло стати причиною такого вільного, навіть свавільного поводження з оригіналом? Спробуємо пояснити «інтерпретаторське свавілля» О. Мокровольського, маючи на увазі, що сучасна перекладознавча парадигма розглядає перекладний текст не абстрактно, а в контексті його вписаності в культуру-приймач.

З одного боку, О.Мокровольський – представник традиції перекладацтва, закладеної (чи принаймні пере-закладеної у ХХ столітті) «Моцартом українського перекладу» М.Лукашем, який виступав проти панівного «перекладацького жаргону» – вихолощеного й гладенького – закидаючи йому відсутність унікальних елементів мови-приймача і відзначаючи, серед іншого, такі його риси, як невживання підсилювальних часток на кшталт «аж»; невживання димінутивних та аугментативних форм; нехтування усім багатством синоніміки заради «того, що лежить на поверхні»; загалом властива перекладачам «несвідома тенденція спрощувати, пригладжувати» [2: 573-583]. Як було продемонстровано вище, О.Мокровольський ретельно слідує Лукашеві настанові, розбудовуючи максимально розмаїту – аж до еkleктизму й бурлеску – мову, широко залучаючи усі знехтувані «перекладацьким жаргоном» унікальні засоби української мови і не тільки не спрощуючи й не пригладжуючи, а й додатково ускладнюючи й «розпатлюючи» оригінал.

Не можна обійти увагою і таку деталь: в текстах «Вибраних творів» широко застосовуються елементи так званого Харківського правопису, введеного в роки Розстріляного відродження й забороненого пізніше. Серед таких елементів – широке вживання літери «г», надто в словах іншомовного походження й у транскрипціях власних імен; подекуди пом'якшена літера «л» («льокаї») і вживання літери «т» на позначення літери «Ѡ» у словах грецького походження («Голгота»); а також системне уживання закінчення «и» в родовому відмінку іменників третьої відміни: пристрасти, любови, смерти, мудрости, взаємности, радости тощо. Саме тут, як здається, слід шукати ключ до розуміння причин, що спонукали О.Мокровольського обрати «стратегію мовної дивовижності» для перекладу творів В.Б.Сйтса: заборонений протягом довгого часу харківський правопис, що, втім, використовувався українцями, які жили й творили за межами залізної завіси [4], виступає нібито символом звільнення української мови й культури від колоніальних обмежень.

Свавільне поводження перекладача як метапоета і з мовними регістрами, і з метатропікою оригіналу, таким чином, виявляється своєрідною формою постколоніального «бунту». В.Б.Сйтс начебто переноситься із постколоніального ірландського ґрунту на постколоніальний український ґрунт. Водночас перекладач відверто нехтує і стрункністю думки й довершеністю способів її вираження, притаманними В.Б.Сйтсу, і тими смислами, які поет вкладав у свої тексти. Співавторства не відбулося.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Сйтс, Вільям Батлер. Вибрані твори: Поезії, поеми та драми: Пер. з англ. – К.: Юніверс, 2004. – 640 с. – (Лауреати Нобелівської премії).
2. Лукаш М. Прогресивна західноєвропейська література в перекладах на українську мову / Микола Лукаш// Протей / [редкол. О. Кальниченко (голова) та ін.]. – Вип. 2. – Х.: Вид-во НУА, 2009. – С. 560–605.
3. Некряч Т.Є., Чала Ю.П.. Вікторіанська доба в українському художньому перекладі. Монографія. – К.: Кондор-Видавництво, 2013. – 194 с.
4. Стріха М. *Український художній переклад: між літературою і націєтворенням*. К.: Факт-Наш час, 2006. – 344 с.
5. Holmes, James S. Forms of Verse Translation and the Translation of Verse Form/ Holmes, James S. Traslated! Papers on Literary Translation and Translation Studies. – Amsterdam: Rodopi, 1988. – 117 p.
6. Yeats, W.B. Collected Poems1889-1939 [Електронний ресурс] / W.B.Yeats – Режим доступу: <http://archive.org/details/WBYeats-CollectedPoems1889-1939>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Ференс – аспірант та асистент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: поетичний переклад, В.Б.Сйтс, теорія метатропів у перекладі.

ЕМОТИВИ ЯК РИСА ІДІОСТИЛЮ Г.ГЕССЕ ТА СПОСОБИ ЇХ ПЕРЕДАЧІ У ПЕРЕКЛАДАХ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ І РОСІЙСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ)

Єлена ХАЙДЕР (Київ, Україна)

У даній статті розглядається емоція як лінгвістичний феномен і складова авторського ідіостилю, а також необхідність вдалого та адекватного перекладу тексту оригіналу, який містить вставлення з високим рівнем емотивності.

Ключові слова: емотивна компетенція, емоція, ідіостиль, емотивний код, оригінал, переклад, експресивність.

The article deals with emotion as linguistic phenomenon, concurrence of individual style of the author and also the necessity of successful and relevant translation of the original text which encloses the parts with the high level of emotivness.

The keywords are: emotive competence, emotion, individual style, emotive code, original, translation, expressivity.

Поняття «емоції людини» є не менш складним феноменом, ніж категорія часу, простору, пам'яті тощо. Прагнення пізнати внутрішній світ людини простежується протягом всієї історії людської думки. Останнім часом емоції людини виступають предметом спеціального дослідження не тільки в області психології та філософії, а й в області лінгвістики. За Шаховським, емотіологія, як наука про вербалізацію, вираження і комунікацію емоцій, є одним із пріоритетних сучасних лінгвістичних напрямів. Увага лінгвістів до емоцій пояснюється можливістю через мовні одиниці, в яких закріплений досвід тисячоліть психологічної та культурної інтроспекції його носіїв, проникнути в тасмниці внутрішнього світу людини, її духовності. Такі вчені, як наприклад Додонов, вказують на відсутність єдиного розуміння і чіткого розмежування у вживанні споріднених понять «емоція», «почуття», «афект», «відчуття», і ми за прикладом лінгвістів-емотіологів [6,7 та ін.] використовуємо термін «емоція» як збірне поняття.

Серед учених немає єдиної думки щодо кількості емоцій, що пояснюється складністю природи емоційних переживань людини. Однак, незважаючи на дифузний характер людських емоцій і на комплексність їх феноменологічного існування в нашій свідомості, виправдано виділення ключових, базисних емоцій, які, з одного боку, лежать в основі деривації онтологічно близьких, але разом з тим і відмінних від них емоцій (вторинних), а з іншого – в порівнянні з останніми володіють стабільністю в будь-якій культурі та в усі часи, тобто вони універсальні. Розподіл емоцій на базисні і периферійні має позитивну лінгвістичну верифікацію. Так, зокрема, було встановлено, що позначення базисних, несоціологізованих емоцій (страх, радість, гнів, сум) з точки зору їх генези первинні [6]. За Х. Вестером первинні емоції, а саме гнів, страх, сум, радість, представляють конститутивні елементи системи емоцій. Відносини між цими фундаментальними емоціями служить

базисом для подальшої побудови системи емоцій. Американський психолог К. Ізард виділяє 10 базових емоцій людини: інтерес, радість, любов, подив, сум, гнів, відроза, презирство і страх, а також сором і зникновілість [5]. Як зазначає С.Н. Вінарська, емоції на відміну від мовних визначень недискретні, їх не можна перерахувати, оскільки їх не можна чітко розмежувати, а їхня семантика є суб'єктивною [4].

Емотивна авторська компетенція в художньому тексті може реалізуватися завдяки емотивам всіх рівнів мови, через використання автором різностильових барв, а також завдяки лексиці, яка передає емоцію через її опис, побічно. Слова на позначення емоцій також несуть в собі емотивну семантику, реалізовану в художньому тексті шляхом проявлення (експлікації) глибинних, прихованих емосем [7].

Високий рівень емоційної насиченості тексту можна віднести до особливості авторського стилю викладення, а тому він має велику значимість при перекладі твору іншими мовами. При детальному аналізі ідіостилу письменника з відтворенням його домінант в подальших перекладах адекватно, в перекладача з'являється можливість передати цільовою мовою єдність форми і змісту першотвору, а також його комунікативний ефект.

Високу емотивну компетенцію Г. Гессе засвідчує величезний набір термінів емоцій, який актуалізовано в його повістях та оповіданнях, наприклад: Angst, Wehmut, Verzweiflung, Unglück, Schrecken, Schauer, Freude, Empörerwollust, Bosheit тощо.

У повісті "Siddhartha" Г. Гессе описує складні взаємини, життя, емоції та почуття, які виникають з цього приводу у головного героя, людини зі складною долею, яка втратила спокій Через це герой поступово занурюється у стан невпевненості й незадоволення: Siddhartha hatte begonnen, Unzufriedenheit in sich zu nähren, Er hatte begonnen zu fühlen, dass die Liebe seines Vaters, und die Liebe seiner Mutter, und auch die Liebe seines Freundes, Govindas, nicht immer und für alle Zeit ihn beglücken, ihn stillen, ihn sättigen, ihm genügen werde) Спочатку відсторонений від оточуючого світу (pilgernde Asket), він відчуває до нього емоції нерозуміння і деякого невдоволення (Wolle mich doch nicht mit solchen Späßen zum Besten haben! Von dir habe ich gelernt, wie viel ein Korb voll Fische kostet, und wie viel Zins man für geliehenes Geld fordern kann. Das sind deine Wissenschaften. Denken habe ich nicht bei dir gelernt, teurer Kamaswami, suche lieber du es von mir zu lernen). Тексти перекладу передють це таким чином:

О. Логвиненко: «– Ти, голубе, зі мною більш отак не жартуй! Я навчився у тебе, скільки коштує кошик риби та що можна злупити за позичку. Ось яка в тебе наука! А думати я, Камасвами, навчився не в тебе. Ліпше ти сам би повчився цього у мене», більшої емоційної забарвленості даному виразу надає звертання «голубе», яке взагалі відсутнє в оригіналі твору. Завдяки цьому можна чітко зрозуміти і побачити невдоволення героя.

Б. Прозоровська так само емоційно передає палітру негативних емоцій Сіддхартхи, зберігаючи близькість до оригіналу, як то: *невдоволеність* – «Ты шутишь, и очень неудачно! От тебя я узнал, сколько стоит корзина с рыбой и сколько процентов можно потребовать за данные займы деньги. Вот и вся твоя наука! Мыслить я научился не у тебя, дорогой Камасвами, ты бы лучше постарался научиться этому у меня», почуття *самотності і приреченості* – «Einzig Kamala war ihm lieb, war ihm wertvoll gewesen – aber war sie es noch? Brauchte er sie noch, oder sie ihn? Spielten sie nicht ein Spiel ohne Ende? War es notwendig, dafür zu leben? Nein, es war nicht notwendig! Dieses Spiel hieß Sansara, ein Spiel für Kinder, ein Spiel, vielleicht hold zu spielen, einmal, zweimal, zehnmal – aber immer und immer wieder?». В українському і в російському перекладах вжито конкретизацію та членування (aber war sie es noch?/ Та чи й досі вона така?/ Но дорожит ли он ею и сейчас?), для пояснення і поглиблення ситуації. Емоційна напруженість добре передається точною передачею риторичних запитань: Чи потрібна ще Камала йому, а він – їй? Чи не грають вони у гру, що не має кінця? Чи треба заради цього жити?/ Нужна ли она ему, а он ей и теперь? Не представляют ли их отношения бесконечную игру? И стоит ли жить для этого?

Власне життя оцінюється ним як гра (Da wusste Siddhartha, dass das Spiel zu Ende war, dass er es nicht mehr spielen könne. Ein Schauer lief ihm über den Leib, in seinem Innern, so fühlte er, war etwas gestorben), а бувають моменти, коли його смуток змінюється радістю

простим речам, людям (An diesem Tage erreichte er vor Abend eine große Stadt, und freute sich, denn er begehrte nach Menschen).

Для героя відчай часто служить способом сприйняття істини. Автор виражає внутрішні переживання героя описово на лексичному рівні, поступово від речення до речення поступово підсилюючи емоції повторенням окремих слів (Quelle, Leben, wirklich). Таким чином письменник реалізує емотив суму (Wehmut):

«Zuzeiten spürte er, tief in der Brust, eine sterbende, leise Stimme, die mahnte leise, klagte leise, kaum dass er sie vernahm. Alsdann kam ihm für eine Stunde zum Bewusstsein, dass er ein seltsames *Leben* (тут і далі – виділено нами, С.Х.) führe, dass er da lauter Dinge tue, die bloß ein Spiel waren, dass er wohl heiter sei und zuweilen Freude fühle, dass aber das eigentliche *Leben* dennoch an ihm vorbeifließe und ihn nicht berühre; ... mit der *Quelle* seines Wesens war er nicht dabei. Die *Quelle* lief irgendwo, wie fern von ihm, lief und lief unsichtbar, hatte nichts mehr mit seinem *Leben* zu tun. Und einigemal erschrak er ob solchen Gedanken und wünschte sich, es möge doch auch ihm gegeben sein, bei all dem kindlichen Tun des Tages mit Leidenschaft und mit dem Herzen beteiligt zu sein, *wirklich* zu leben, *wirklich* zu tun, *wirklich* zu genießen und zu leben, statt nur so als ein Zuschauer daneben zu stehen.» (Siddhartha)

Порівняймо способи відтворення оригінального тексту в перекладах:

<p>Часом Сіддхартсі вчувався глибоко в грудях кволий, умирущий голос, що тихенько застерігав, нарікав, невизначено долинав до його свідомості. І ось одного дня Сіддхартха збагнув, що живе якимсь дивним життям і майже все, що він робить, – всього-навсього гра, і хоч йому й весело, й іноді він має втіху, однак справжнє життя протікає мимо і його не зачіпає. (...) Джерело було інде, мов десь далеко-далеко, було невидимо і вже не мало з життям його нічого спільного. І не раз уже жахався Сіддхартха цієї думки, й прагнув її позбутися, і хотів пристрасно, всією душею віддаватися цій щоденній, дитинній метушні, хотів по-справжньому жити, по-справжньому діяти – по-справжньому жити і тішитись, а не просто стояти і споглядати збоку.</p>	<p>По временам в своей груди он слышал голос – слабый, умирающий, звучащий жалобой и упреком, но так тихо-тихо, что он едва мог расслышать его. Тогда на короткое время у него явилось сознание, что он ведет странную жизнь, что все то, что он делает, пустая игра, и хотя он чувствует себя недурно, весел, а подчас даже испытывает радость, но настоящая жизнь в сущности проходит мимо и его не задевает. (...) Этот источник протекал где-то далеко и невидимо для него, уходил все дальше, ничего общего не имел больше с его жизнью. Несколько раз эти мысли наводили на него ужас, и у него являлось сожаление, что и он не может участвовать во всех этих ребяческих мелочах жизни сердцем, относиться к ним со страстным увлечением. У него являлось желание жить, работать, наслаждаться этой жизнью на самом деле, а не оставаться в ней простым зрителем.</p>
---	--

В обох перекладах вжито лексико-семантичні заміни, доповнення та опущення. Наприклад частина речення, die mahnte *leise*, klagte *leise*, kaum dass er sie vernahm російською мовою перекладена за допомогою лексико-семантичної заміни: слабый, умирающий, звучащий жалобой и упреком, но так тихо-тихо, что он едва мог расслышать его.

З огляду на збереження емоційності, ці зміни є доцільними, оскільки підсилюють емоційний фон абзацу: «Джерело було інде, мов десь далеко-далеко» та «Этот источник протекал где-то далеко и невидимо для него, уходил все дальше». Таке доповнення наче «подвоєно» та посилює переживання героя, порівняно з оригіналом.

У цьому прикладі емоції розчарування і задумливість в результаті "занурення в себе", переходять в почуття невизначеності стосовно до самого себе й інших людей (Die meisten Menschen, Kamala, sind wie ein fallendes Blatt, das weht und dreht sich durch die Luft, und schwankt, und taumelt zu Boden.).

Die Welt hatte ihn eingefangen, die Lust, die Begehrlichkeit, die Trägheit, und zuletzt auch noch jenes Laster, das er als das törichteste stets am meisten verachtet und gehöhnt hatte: die

Habgier. Auch das Eigentum, der Besitz und Reichtum hatte ihn schließlich eingefangen, war ihm kein Spiel und Tand mehr, war Kette und Last geworden. Auf einem seltsamen und listigen Wege war Siddhartha in diese letzte und schönste Abhängigkeit geraten, durch das Würfelspiel.

Світ піймав Сіддхартху в свої тенета – світ з його втіхами, похиттю, лінощами, а зрештою і з ганебною вадою, що її Сіддхартха завжди ненавидів найдужче й висміював як найбезглуздішу: жадібністю. Кінець кінцем піймала його у тенета і власність, мастність, багатство; це була в нього вже не гра й не забавка, а пута й тягар. Дивне й підступне захоплення привело його до цієї останньої і найганебнішої залежності – гра в кості.	Мир заповонил его – наслаждение, чувственность, лень, а под конец и тот порок, который он всегда считал самым нелепым и к которому относился с наибольшим презрением и насмешкой – алчность. В конце концов, и собственность, обладание, богатство также заповонили его – все это перестало быть для него игрой, мелочами, стало цепями и бременем. Станным и коварным путем Сиддхартха попал в эту последнюю и гнуснейшую зависимость – благодаря игре в кости.
--	--

Напруженість ситуації в українському перекладі досягається за допомогою повтору-уточнення, градації: «Світ піймав Сіддхартху в свої тенета – світ з його втіхами (...)». Також перекладач розширює речення, за допомогою усталеного виразу «Світ піймав ... в свої тенета» драматизує обставини, що склалися в житті героя. В обох перекладах збережений авторський повтор і не порушена структура твору: Die Welt hatte ihn eingefangen/hatte ihn schließlich eingefangen; Світ піймав Сіддхартху в свої тенета/ Кінець кінцем піймала його у тенета; Мир заповонил его/ В конце концов (...) также заповонили его. При цьому в українському перекладі вжито парафразу для більшої милозвучності.

Заглибленість Сіддхартхи в прірву гніву, невдоволення, роздуми щодо самого себе, його відстороненість і, нарешті, тиха лють і нудьга (*Er trieb das Spiel aus der Not seines Herzens, das Verspielen und Verschleudern des elenden Geldes schuf ihm eine zornige Freude, auf keine andre Weise konnte er seine Verachtung des Reichtums, des Götzen der Kaufleute, deutlicher und höhnischer zeigen*) знайшли вихід у грі, у ненависті до самого себе (*So spielte er hoch und schonungslos, sich selbst hassend, sich selbst verhöhrend, strich Tausende ein, warf Tausende weg*). Всю цю гаму емоцій – від втіхи до злості – перекладачам вдалося передати повно за допомогою калькування (zornige Freude-люта втіха-злобная радість), лексико-семантичних замінів (*Er trieb das Spiel aus der Not seines Herzens/ Он играл как человек, желающий заглушить муку своего сердца*), парафрази (*So spielte er hoch und schonungslos, sich selbst hassend (...)/ Сам себя ненавижда, сам над собой насмехаясь, (...)*)

Наступним емотивом є емотив злості (Bosheit). Для цього Г. Гессе вживає лайливі звороти, які, проте, не означають низький соціальний статус героя, а свідчать скоріше про досить негативне, різке ставлення до об'єкта цих емоцій: *Mochten ihn die Fische fressen, diesen Hund von Siddhartha, diesen Irrsinnigen, diesen verdorbenen und verfaulten Leib, diese erschlaffte und missbrauchte Seele! Mochten die Fische und Krokodile ihn fressen, mochten die Dämonen ihn zerstückeln!* Особливої експресивності досягнуто в російському перекладі завдяки членуванню речень: «Пусть пожирают его рыбы и крокодилы! Пусть терзают его демоны!..». Така побудова перекладної конструкції створює, так би мовити, емоційну градацію, наростання напруження.

Підсумовуючи проведений аналіз, ми можемо стверджувати, що емотивна компетенція Г.Гессе знаходиться на високому рівні і при перекладі його творів на інші мови це необхідно враховувати. Слід зауважити, що переклади українською та російською мовами були все ж таки дещо більш емоційно забарвленими порівняно з оригіналом. Особливо це стосується перекладу російською мовою, де перекладачка досить часто застосовує прийоми доповнення, поширюючи речення синонімами. На нашу думку, така зміна текстів перекладів відбулася через загальну більшу емоційність обох слов'янських мов та особливості менталітету.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гессе Г. Паломничество в страну Востока (пер. С. Аверничева). – Режим доступу: lib.meta.ua

2. Гессе Г. Сиддхартха. Перевод: Б. Д. Прозоровская. Изд.: "Библиотека Флорентия Павленкова", Биографическая серия, т.3, "Будда Шакьямуни. Конфуций. Мухаммед. Франциск Ассизский: Биограф. Повествования" Челябинск "Урал LTD", 1997г. OCR: Окальева Анна – lib.meta.ua
3. Гессе Г. Сиддхартха: Повесть; Степовий вовк: роман./ Пер. з нім. Олекса Логвиненко. – К.: Молодь, 1992. – 256 с.
4. Винарская Е.Н. К проблеме базовых эмоциональных концептов. –Режим доступу: <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/lingvo/2001/02/vinarskaya.pdf>
5. Изард Кэррол Э. Психология эмоций/Перев. с англ. – СПб.: Издательство «Питер», 2000. – 464 с.
6. Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах. – Режим доступу: http://ihtik.lib.ru/2013.05_ihtik_dissertat/2013.05_ihtik_dissertat_5949.rar
7. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка /В.И. Шаховский. – Воронеж : ВГУ, 1987. –191 с.
8. Hesse H. Siddhartha – Режим доступу: www.franklang.ru
9. Hesse H. Die Morgenlandfahrt – Режим доступу: <http://librius.net/b/38817/read#t1>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Єлена Хайдер – аспірантка кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: літературний переклад та проблеми його адекватності, міжкультурна комунікація.

ЗАСТОСУВАННЯ КАТЕГОРІАЛЬНОГО ПІДХОДУ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ДРАМАТИЧНИХ ТВОРІВ (НА МАТЕРІАЛІ ДРАМИ Т.СТОППАРДА «РОЗЕНКРАНЦ І ГІЛЬДЕНСТЕРН МЕРТВІ»)

Юлія ШУЛЬЖЕНКО (Кременчук, Україна)

У статті розглядається категоріальний підхід як такий, що дозволяє аналізувати різноманітні характеристики інтертекстуальних елементів у їх сукупності та досягти репрезентативного перекладу інтертекстуалізмів у художньому постмодерністському тексті.

Ключові слова: інтертекстуальність, інтертекстуальний елемент, категоріальний підхід, категорія відомості прототексту, категорія домінантної функції, категорія рівня функціонування, категорія формату інтертекстуального елементу.

The article deals with the categorial approach as the one allowing to analyse divergent characteristics of intertextual elements in their total integrity and to achieve the relevant translation of intertextualisms in postmodern text.

Keywords: intertextuality, intertextual element, categorial approach, the category of prototext awareness, the category of dominant function, the category of functioning level, the category of intertextual element format.

Сучасна лінгвістика спрямована на проведення комплексних функціонально-комунікативних і структурно-семантичних досліджень тексту, що зумовлює великий інтерес до вивчення проблематики інтертекстуальності, яка водночас є комунікативним і семіотичним феноменом та основоположним принципом сучасної культури постмодернізму.

Філологія звертається до вивчення проблеми інтертекстуальності у кількох ракурсах, згідно до існування двох філологічних наук: у літературознавстві інтерес дослідників локалізується у сфері розгляду літературних впливів, запозичень, пародіювання, лінгвістика ж вивчає структурно-семантичну організацію художнього тексту із включенням у нього ремінісценцій, цитат, алюзій, перифраз та посилань. Але лінгвістичні та літературознавчі уявлення про інтертекстуальність не є чітко розмежованими, бо дуже часто дослідження літературознавчого ракурсу містять цінні лінгвістичні дані, і навпаки – лінгвістичні студії дають матеріал для аналізу художніх прийомів. Останнім часом намітився і третій ракурс: теорія перекладу, а, точніше, теорія художнього перекладу, оскільки саме вона знаходиться у тісному зв'язку з розвитком новітніх напрямів, методів і підходів у літературознавстві і лінгвістиці.

У перекладознавстві аналіз інтертекстуальності висвітлено як в дослідженнях загальнотеоретичного плану (праці П.Торопа [11], Г.Денисової [4], О.Барабан [1] та ін.), так і в останніх дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців, які розглядають інтертекстуальність передовсім як перекладознавчу проблему (Л.Грек [2], А.Гусева [3] та ін.). Хоча перекладацький аспект теорії інтертекстуальності лишається ще недостатньо вивченим. Саме це, а також відсутність моделі чи алгоритму перекладу інтертекстуальних

елементів, котрі могли б наочно показати, які фактори слід враховувати при перекладі інтертекстуальних елементів, які необхідно зберегти в тексті перекладу, а які слід змінити, і зумовлює **актуальність** дослідження.

Розгляд елементів інтертексту в перекладознавчому ракурсі, їх системний аналіз на всіх рівнях втілення та визначення можливих стратегій їх відтворення є **метою** дослідження.

Оскільки інтертекстуальні зв'язки є домінантною рисою постмодерністських творів, джерелом ілюстративного матеріалу була обрана драма англійського драматурга Т.Стоппарда «Розенкранц і Гільденстерн мертві» як текст, що, по-перше відзначається складним філософсько-етичним комплексом та авторським світобаченням, що відбивається як проєкція і на форму драми, і на її ідейний зміст; по-друге цей комплекс є переважно імпліцитним, що утруднює процес трактування і, відповідно, перекладу [9].

Першочергово важливо дати визначення самого поняття інтертекстуальності та її складових, на яке спиратиметься дослідження, оскільки підходи до тлумачення цієї категорії надзвичайно розмаїті і часом навіть суперечливі. Формування лінгвістичної теорії інтертекстуальності почалося в рамках постструктуралізму з введення терміну інтертекстуальність у роботі Ю. Крістєвої «Бахтін, слово, діалог і роман» (1967) [5]. Цей термін, що означав діалог текстів, дозволив вивести проблему на текстовий рівень, абстрагуючись від літературознавчих висновків. Поняття інтертекстуальність вперше позначило явище не лише художнє, але й текстове і створило передумови для лінгвістичного дослідження. Серед постструктуралістів домінував так званий широкий (класичний) підхід до інтертекстуальності (світ є текст, всякий текст є інтертекст, що має своїм претекстом сукупність не- і вербальних знаків попередніх текстів, що став наразі частиною базових загальнофілологічних уявлень про інтертекстуальність, яке не включає в себе літературні взаємини свідомого впливу та навмисні альянзи. Основою концепції є твердження про те, що жоден текст не є унікальним, а радше становить сплетіння неминучих посилань та цитат з інших текстів. Вони зумовлюють значення тексту та втручаються в культурну систему [6].

Однак, з часом визначення феномену інтертекстуальності зазнало значних модифікацій і змін. З'явилося «вузьке» розуміння інтертекстуальності (М. Малаховська [7], Н.Фатєєва [12]), яке ґрунтується на виділенні конкретних і явних відсилок до попередніх текстів, посередництвом яких текстові прояви інтертекстуальності реалізуються через приховані чи відкриті цитування як спеціальні тексти: цитати, альянзи та ремінісценції.

Спроби створення загальної класифікації інтертекстуальних елементів здійснювалися неодноразово і внесли вагомий внесок в розвиток теорії інтертекстуальності, але «внаслідок багатогранності самого явища інтертекстуальності неможливо створити загальну класифікацію інтертекстуальних елементів, які відображали б всі їх аспекти», – вважає дослідниця А.Гусєва [3]. Вона пропонує застосовувати категоріальний аналіз, бо на основі лише класифікаційного підходу неможливо виявити закономірності перекладу інтертекстуалізмів, систематизувати перекладацькі прийоми, що використовуються при цьому, а також розробити алгоритм перекладацьких дій.

Для теорії художнього перекладу є доцільним розуміти інтертекстуальність як наявність у тексті елементів, котрі, внаслідок цілеспрямованої авторської стратегії чи безвідносно до його інтенції активують у свідомості читачів інші, прочитані ними тексти [7].

Коли йдеться про перекладний текст, відома трихотомія «Автор – Текст – Читач» доповнюється новими компонентами і набуває вигляду «Автор – Текст – Перекладач – Перекладний текст – Читач». При чому «діалогу» перекладного тексту з оригінальним для звичайного читача, як правило, не існує. Цей «діалог» існує лише для вузького кола спеціалістів, які займаються порівняльним аналізом оригінальних і перекладних текстів, і, звісно, власне для перекладача, бо передача інтертекстуалізмів у процесі перекладу безпосередньо пов'язана з проблемою досягнення еквівалентності тексту оригіналу і тексту перекладу і забезпечення адекватного впливу тексту на читача.

Отже, як уже зазначалося, існуючі теорії інтертекстуальності освітлюють лише окремі аспекти цього складного феномену; для створення алгоритму дій перекладача з передачі інтертекстуальних елементів необхідно розробити їх загальну категоризацію, яка охоплює всі рівні тексту. Можна виділити наступні категорії інтертекстуальних елементів, що є

релевантними для перекладу: 1) категорію відомості прототексту, 2) категорію домінуючої функції інтертекстуального елемента, 3) категорію рівня функціонування інтертекстуального елемента та 4) категорію формату інтертекстуального елемента [3].

Розглянемо кожну категорію окремо. Категорія відомості прототексту має два основних аспекти: синхронічний і діахронічний, перший розглядає відмінності в корпусі прецедентних текстів у різних культурах в той самий історичний період, другий – зміни об'єму цього корпусу в межах однієї чи кількох культур з плином часу. Тобто, прототекст може бути загальновідомим і легко розпізнається читачем перекладу (наприклад, Біблія чи твори Шекспіра); прототекст може не розпізнаватися читачами, які належать до іншого мовного та культурного колективу (наприклад, актуальні алюзії та цитати з авторів, невідомих на міжнародному рівні) і прототекст може бути відомим лише вузькому колу спеціалістів. Ця категорія є надзвичайно важливою і водночас надзвичайно важкою для перекладу, оскільки перекладач має вирішити, чи буде розпізнаний той чи інший інтертекстуальний елемент читачем перекладу. Якщо прототекст є прикладом універсального фонового знання, перекладач повинен прагнути зберегти і його домінуючу функцію, і його формат. Вузько відомі інтертекстуалізми також слід по можливості зберігати, щоб не втратити алюзивність тексту оригіналу. Якщо, на думку перекладача, читач перекладу не зможе самостійно їх розгадати, доцільно використовувати перекладацький коментар, оскільки неправильна чи недостатньо повна інтерпретація інтертекстуальних елементів може привести до суттєвих смислових втрат.

Інтелектуальна драма Т.Стоппарда «Розенкранц і Гільденстерн мертві» є яскравою демонстрацією того факту, що головною проблемою, яка виникає при перекладі постмодерністського твору, є інтертекст. Двома основними інтертекстуальними джерелами п'єси є трагедія В.Шекспіра «Гамлет» та трагікомедія С.Беккета «В очікуванні Годо». Перегукування з «Гамлетом» в основному здійснюється на цитатному та перифрастичному рівні, зв'язок же з п'єсою Беккета досягається в основному за допомогою алюзій. Таким чином, оригінал є типовою для Т.Стоппарда моделлю, яку можна визначити як інтертекстуальний полілог [8], де у стоппардівський контекст включені художні мовні системи «Гамлета» і «В очікуванні Годо».

Отже, в перекладі п'єси український читач і глядач має відчуття наявності трьох художніх мовних систем, – класичної, абсурдистської і постмодерністської. І якщо перший інтертекстуальний (шекспірівський) пласт є цілком очевидним, оскільки він заявлений у самій назві, запозиченій з репліки першого посла у фіналі «Гамлета», то твір Беккета не входить до «ядерних» текстів української культури. Тому перекладач перш за все має проаналізувати, яким чином відомість прототексту може вплинути на сприйняття твору в цілому та обрати відповідну стратегію. Важливо, щоб читачі та глядачі впізнали алюзії та цитати з Шекспіра і Беккета та вирізнили власне стоппардівський контекст, щоб кожна мовна система була чітко позначена. При довільному перекладі алюзій та дослівному перекладі цитат текст втрачає діалогічність і перетворюється на одноголосе тлумачення перекладача. Вирішення цього складного питання, запропоноване автором українського перекладу М.Стріхою є вдалим, хоча й не новим – той же підхід використаний у російському перекладі Й.Бродського – перекладач використав текст «Гамлета» у перекладі Г.Кочура і тим самим зберіг діалогічність твору. Щодо збереження у перекладі алюзій із трагікомедією С.Беккета, то слід відмітити майстерне відтворення саме тих стилістичних прийомів, які Т.Стоппард у нього запозичує: наприклад, створення певного ритму за рахунок повторів, бо саме повтори у творі виконують значиму концептуальну функцію [9], наголошуючи на повторюваності кожного людського життя та екзистенційній вкинутості людини у світ.

Розглядаючи категорію домінуючої функції інтертекстуалізму, слід пам'ятати про його подвійну природу: з одного боку, він є елементом тексту, а з іншого – є достатньо самостійним і здатним виконувати одну чи кілька з шести функцій мовної комунікації (за класифікацією Р.Якобсона [13]): експресивну, комунікативну, поетичну, фатичну, метамовну чи апелятивну. Для досягнення репрезентативності перекладу необхідно зберегти задум автора, тобто, передати домінуючу функцію в тексті перекладу. Іноді для цього доводиться

відмовлятися від формальної відповідності перекладу текстів оригіналу і вносити в текст перекладу зміни чи доповнення.

Як уже зазначалося, при перекладі п'єси Стоппарда українською мовою М.Стріха звернувся до уривків з «Гамлета» у перекладі Г.Кочура, який вважається канонічним, викликаючи при непряму цитуванні чи алюзіях асоціації з шекспірівським текстом. Але в цьому перекладі, згідно до базових положень теорії художнього перекладу, орієнтованого на сучасного українського читача, шекспірівський пласт втрачає архаїчний характер, оскільки в ньому переважає нейтральна лексика, яка не створює ефекту стилістичного розриву між архаїчною поетичною мовою Шекспіра і сучасною, переважно нейтральною стоппардівською. М.Стріха вводить у «сучасний» пласт лексики стилістично занижені одиниці, щоб компенсувати згаданий ефект, наприклад: *ROS: Filth! Disgusting – oh, I know the kind of filth you trade in – I'll report you to the authorities – perverts! I know your game all right, it's all right, it's all filth!* – РОЗ: *Який бруд!.. Я повідомлю владу... Збоченці! Я розпізнав вашу гру – лайно вона!* Потрібно зазначити, що при цьому втрачається чітка тенденція першотвору використовувати саме нейтральну лексику для створення особливого ефекту багатозначності постмодерністського жесту з одного боку, а з іншого – для нарочитої деперсоналізації головних героїв, оскільки їх мова втрачає індивідуальні особливості.

Наступна категорія – категорія рівня функціонування інтертекстуального елементу. Інтертекстуалізм у складі художнього твору може функціонувати на будь-якому з трьох рівнів лінгвостилістичної організації тексту: семантичному, метасеміотичному чи метаметасеміотичному. Категорія рівня функціонування інтертекстуального елементу проявляє інтенції автора при виборі даної одиниці і показує, яку мету має ставити перед собою перекладач. На семантичному рівні мовні одиниці аналізуються у їх прямому значенні, на метасеміотичному – у переносному, – для того, щоб зберегти авторський стиль. Але якщо перекладач хоче проникнути в глибинний смисл твору, зрозуміти наміри письменника, заради яких використовувались ті чи інші стилістичні прийоми, він повинен аналізувати твір на метаметасеміотичному рівні, який включає в себе і попередні два. Категорія рівня функціонування інтертекстуального елементу є релевантною для перекладу, оскільки для створення тексту перекладу, який комунікативно рівноцінним оригіналу, необхідно вийти на той же лінгвостилістичний рівень. При цьому особливу увагу перекладач має приділяти інтертекстуалізмам, що функціонують на метаметасеміотичному рівні, оскільки втрата чи опущення їх у тексті перекладу призводить до непоправних втрат смислу. На цьому рівні дослідник переходить від аналізу образних значень до розгляду ідейно-образного наповнення тексту. За неможливості передати такі смислотворчі елементи в рамках тексту перекладу, їх необхідно супроводжувати перекладацьким коментарем.

Отже, головні герої стоппардівської п'єси – університетські товариші принца Датського, шекспірівські персонажі «другого плану», на плечі яких перекладено увесь тягар екзистенційних переживань, усвідомлення абсурдності власного існування. Гра в «орлянку» на початку драматичної дії викликає у них розгубленість, страх, відчуття фатальної підпорядкованості вищим силам, від яких немає порятунку. І тут можна говорити про інтертекстуальність не лише на текстовому, а й на міждисциплінарному рівні, оскільки співвідношення імовірності та невизначеності, випадковості та закономірності, рівних шансів мають ще й математичний підтекст.

За виконання королівського наказу Розенкранцу і Гільденстерну в п'єсі Шекспіра обіцяна нагорода. З урахуванням шекспірівського контексту образ монети у згаданій грі набуває нового звучання. Тобто, обіцяною нагородою Розу і Гілу за зраду друга стають гроші – нескінченний ланцюжок монет, що випадають орлом (короною) і страшно в своїй одноманітності життя як нагорода за зраду. У Стоппарда імена героїв представлені у скороченому варіанті – «Ros» і «Guil», що є символічним: «Ros» («герб») представляє на монеті орла, на котрого, до речі, і ставить однойменний персонаж, і постійно виграє; тоді як «Guil» – це числовий вираз монети, ставка на який приносить кількість поразок, яким немає числа. Роз і Гіль і самі ніби стають розмінною монетою, яку щоразу підкидає чиясь рука – Клавдія, Гамлета, долі. Звичайно, подібну гру слів в іншомовному перекладі відтворити

навіть чи можливо, тому доцільно було б у даному випадку додавати перекладацький коментар, щоб зберегти образно-ідейне наповнення тексту.

Нарешті, остання з виділених категорій – категорія формату інтертекстуального елементу. На основі класифікацій Н.Фатєєвої [12] та М.Малаховської [7], з точки зору значимих для перекладу опозицій, в категорії формату інтертекстуалізму виділяються наступні категоріальні форми: цитата, алюзія, пародія, стилізація.

У п'єсі Стоппарда інтертекстуальність проявляється не лише на рівні реплік персонажів, а й на рівні авторських ремарок, які відтворюють текстуальний зв'язок п'єси з попередньою літературною традицією [9]. Наприклад, перший натяк на шекспірівський текст (крім самої назви п'єси) робиться в авторській ремарці, що повністю передає розповідь Офелії Полонію про її зустріч з божевільним Гамлетом. У Стоппарда цитування дуже часто межує з парафразом, хоча й суттєво відрізняється від нього. Тобто, маємо справу з так званим «модифікованим» цитуванням [8]. У цій же ремарці драматург використовує практично дослівну цитату: він перекладає поетичну мову Шекспіра в прозу, дещо осучаснює її звучання, змінюючи минулий час у Шекспіра на теперішній та варіюючи кінцівку епізоду. Ця ремарка акцентує увагу на необхідності прочитання стоппардівської драми з обов'язковим врахуванням її розширеного – шекспірівського – контексту. Але в перекладі багатоплановість розглянутої ремарки дещо стерта, оскільки перекладач передає шекспірівську цитату своїми словами, тобто не зберігає звичне для українського читача звучання шекспірівського тексту, що утруднює певною мірою розуміння тексту авторського і не акцентує на сприйнятті художнього світу твору відповідно до постструктуралістського бачення світу як тексту.

Говорячи про цю категорію, необхідно відзначити, що вона в першу чергу важлива на етапі аналізу, на етапі синтезу, коли спроба зберегти складову оригіналу призводить до буквального перекладу і не забезпечує передачу смислу, від передачі форми можна відмовитися. Формат інтертекстуалізму повинен зберігатися не за рахунок передачі його домінантної функції та рівня функціонування.

Загалом, категорії домінантної функції та категорії формату розглядають властивості інтертекстуальних одиниць, які необхідно передати у перекладі, тоді як категорія відомості прототексту та категорія рівня функціонування інтертекстуалізму містять можливі варіанти перекладу, такі як адаптація чи перекладацький коментар [3].

Говорячи про алгоритм роботи перекладача під час відтворення інтертекстуальних одиниць, варто виділити наступні стадії: 1) стадія аналізу твору; 2) стадія прийняття рішення; 3) стадія втілення рішення. На стадії аналізу твору застосування категоріального підходу є найбільш доцільним, оскільки дозволяє врахувати усі складові значення та функціональності міжтекстових зв'язків. На стадії прийняття та втілення рішення категоріальний підхід може застосовуватися за умови, що цілісність тексту не порушується коментарями та експлікаціями.

Таким чином, не дивлячись на те, що художній перекладний текст проходить більше стадій тлумачення та виявлення, ніж тексти інших стилів, минаючи довгий і звивистий шлях від автора до перекладача і від перекладача до читача, на основі категоризації інтертекстуальних елементів вважається можливим досягти репрезентативного перекладу інтертекстуалізмів у художньому тексті. Запропонована категоризація сприяє більш глибокій інтерпретації і більш повному аналізу художнього тексту і дозволяє розглядати різноманітні характеристики інтертекстуальних елементів у їх сукупності, має практичну цінність для перекладу інтертекстуалізмів у художній літературі. Перспективою подальшого дослідження є вивчення засобів відтворення своєрідності інтертекстуальних елементів у драмі Т.Стоппарда у перекладі, враховуючи специфіку жанру драматургії та спрямованість першотвору не лише на читача, а й на глядача.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Барабан О.В. Постмодерністський драматичний діалог: лінгвостилістичний та перекладознавчий аспекти (на матеріалі драматургії С.Беккета, Г.Пінтера, Т.Стоппарда): автореф. дис.... канд. філолог. наук: спец. 10.02.19 «Теорія мовознавства» / О.В. Барабан. – Одеса, 1994. – 20 с.

2. Грек Л.В. Интертекстуальність як проблема перекладу (на матеріалі англомовних перекладів української постмодерністської прози): автореф. дис.... канд. філолог. наук: спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Л.В. Грек. – К., 2006. – 18 с.
3. Гусева А.А. Интертекстуальность как переводческая проблема (на материале романа Дж. Джойса «Улисс» и его перевода на русский язык): автореф. дис.... канд. филолог. наук: спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / А.А. Гусева. – М., 2009. – 20 с.
4. Денисова Г.В. В мире интертекста: язык, память, перевод / Г.В. Денисова. – М.: Азбуковник, 2003. – 298 с.
5. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог, роман / Ю. Кристева // Французская семиотика: от структурализма к постструктурализму. – М.: Прогресс, 2000. – С. 427–457.
6. Лотман Ю.П. Семиосфера: Культура и взрыв / Ю.П. Лотман. – СПб: Искусство, 2000. – 704 с.
7. Малаховская М.Л. Интертекстуальные связи в художественном тексте в сопоставительно-переводческом аспекте (на материале произведений К.С. Льюиса): автореф. дис.... канд. филолог. наук: спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / М.Л. Малаховская. – СПб., 2007. – 20 с.
8. Мармазова Л.Л. Своєрідність художньої мови постмодерністської драми Т.Стоппарда «Розенкранц та Гільденстерн мертві» та її відтворення в перекладі / Л.Л. Мармазова // Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах: Зб. наук. пр./Донецький національний університет. – Донецьк, 2009. – Вип. 20. – С. 100-107.
9. Мармазова Л.Л. Поетика постмодерністської інтелектуальної драми Т.Стоппарда: автореф. дис.... канд. філолог. наук: спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / Л.Л. Мармазова. – Дніпропетровськ, 2006. – 21 с.
10. Стоппард Т. Розенкранц і Гільденстерн мертві / Т.Стоппард//Всесвіт. – 2003. – №1-2. – С.92-141.
11. Тороп П. Тотальный перевод / П. Тороп. – Тарту: Изд-во Тартуского ун-та, 1995. – 220 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.philosophy.ucu.edu.ua/content.php?id=691>
12. Фатеева Н.А. Интертекст в мире текстов: контрапункт интертекстуальности. – М.: Азбуковник, 2007. – 282 с.
13. Якобсон Р.О. Лингвистика и поэтика / Р.О. Якобсон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://philologos.narod.ru/classics/jakobson-lp.html>
14. Stoppard T. Rosencrantz and Guildenstern are dead / T. Stoppard [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rulit.net/author/Stoppard-tom/rosencrantz-guildenstern-are-dead-download-free-64805.html>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Шульженко – старший викладач кафедри перекладу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Наукові інтереси: феномен інтертекстуальності у лінгвістиці, перекладознавстві та літературознавстві, проблеми перекладу постмодерних творів, постмодернізм.

ПОСТАТЬ АННІ-ГАЛІ ГОРБАЧ В УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Ольга ШУМ (Київ, Україна)

У статті розглядається проблема українсько-німецьких перекладознавчих взаємин у контексті художнього перекладу. Зокрема, увагу приділено постаті відомої емігрантки, перекладачки, видавця Анні-Галі Горбач.

Ключові слова: еміграція, перекладач, переклад, текст, художній переклад.

The article deals with the problem of Ukrainian-German translational relations in the context of literary translation. In particular, attention is given to the figure of the famous emigrant, translator and publisher Anna-Ghalia Horbach.

Keywords: emigration, translator, translation, text, literary translation.

Наша розвідка присвячена постаті однієї з найвідоміших і найактивніших особистостей в українському культурно-інтелектуальному світі діаспори, літературознавцю, перекладчці української літератури німецькою мовою, видавцю, громадській і політичній діячці, доктору філософії Анні-Галі Горбач (дівоче прізвище – Луцяк). За свідченнями дослідників біографії перекладачки, народилася пані Луцяк у 1924 році у південно-буковинському підкарпатському селі Бродина (нині – Румунія). Вона зростала у світі Рози Ауслендер та Пауля Целана. У її родині спілкувалися українською, румунською та німецькою мовами. До грудня 1940 року дівчинка навчалася у румунській школі [8]. Потім родина змушена була виїхати до Німеччини в рамках програми «Додому в Райх» («Heim ins Reich»). Дівчина покликана була на військову службу в протиповітряну оборону. Родина жила спершу в таборі переселенців, потім у Берліні, згодом у м. Падерборн (Вестфалія), де вона у 1943 році закінчила гімназію. Анна-Галя вступила до університету, де студіювала медицину, але у 1944

році його закрили. Після війни Горбач навчалася в Геттінгенському університеті, де опанувала славистику, румуністику та східноєвропейську історію, а також германістику й англійську філологію. Тоді ж почала перекладати оповідання М. Коцюбинського та Ю. Косача. Виграла конкурс газети «Українська трибуна». Захистила дисертацію в Мюнхені й одружилася зі славістом Олексом Горбачем. Народження двох дочок і сина (Катерина, Марко і Марина) та часті переїзди не сприяли систематичній викладацькій праці [6].

Анна-Галя була членом Національної спілки письменників України (1993), член-кореспондентом Наукового товариства імені Шевченка в Європі, лауреатом літературної премії імені І. Франка (1994), премії імені Василя Стуса Української асоціації незалежної творчої інтелігенції (1993), премії «Тріумф» (2001), премії імені Олени Теліги (2009). У 2006 році їй також було нагороджено Орденом Княгині Ольги III ступеня, а у 2007 – медаллю ректора УВУ «Pro Universitate Libera Ucrainensis». Її вважають однією з найвідоміших і найактивніших особистостей в українському культурно-інтелектуальному світі діаспори [8].

Коли Україною прокотилася хвиля арештів 1972 року, пані Горбач брала активну участь у роботі німецької секції Міжнародної Амністії, ставши головним дорадником групи з питань Східної Європи і основним постачальником інформації про правозахисний рух в Україні та репресії проти правозахисників і діячів культури. Зокрема, опублікувала матеріали і літературні твори Ю. Бадзя, В. Голобородька, Л. Лук'яненка, В. Мороза, М. Руденка, І. Світличного, С. Сапеляка, розповіді Д. Шумука та Є. Грицяка про повстання в Норильську 1953 року. Публікувала також матеріали про діяльність репресованої УГКЦ, інформувала світову громадськість про політичні репресії в Україні, неодноразово виступала з інформативними доповідями в Німеччині, Швеції, Норвегії, Швейцарії та інших країнах. Організовувала протестні кампанії на захист в'язнів сумління. Саме завдяки Анні-Галі у серії інституту Kuratorium Geistige Freiheit була започаткована підсерія *Literia Ukraina Samwydaw*, для якої вона переклала німецькою мовою понад сто документів та самвидавних художніх текстів. Вона перекладала німецькою всі доступні їй самвидавчі манускрипти українських письменників і поетів. Горбач вела активне листування з політв'язнями. Засланцям власноруч посилала в Сибір бандеролі й пакунки з одягом, продуктами [6].

Найповажніша німецька газета *Frankfurter Allgemeine Zeitung* назвала Анну-Галю Горбач великим запізнілим видавцем. Адже аж у середині дев'яностих вона заскочила свою родину заявою, що має намір заснувати видавництво. У той час їй було вже сімдесят років. Так у 1995 році разом із своїм чоловіком, відомим українським мовознавцем Олексом Горбачем вони заснували видавництво, якому перекладачка дала ім'я своєї малої батьківщини на Буковині: «Бродина» (*Brodina Verlag*). Воно видавало і розповсюджувало у Німеччині твори українських письменників [7].

За твердженнями О. Кратохвіля, у своїй діяльності перекладачки та видавчині української літератури Горбач завжди прагнула автентичності і намагалася встановити безпосередній контакт із сучасними авторами, літературними критиками та перекладачами. При цьому вона цікавилася актуальними літературними і літературознавчими дискусіями, які відтак впливали на програму видавництва [5].

Подружжя Горбачів було ініціатором створення єдиної у Німеччині спеціалізованої кафедри україністики при Грайфсвальдському університеті. Анна-Галя у 1960-73 роках організувала і провадила Суботньою школою в українській громаді, навчала дітей емігрантів читати й писати по-українському. Популяризувала українську літературу в Німеччині, виступаючи з доповідями на наукових конгресах, пишучи статті для преси й наукових видань [3].

Наприкінці 1977 року Анна-Галя Горбач пристала до Німецько-українського товариства «Райн-Некар», через нього організувала допомогу молодим українцям, які бажали здобути вищу освіту. Пізніше організувала там допомогу дітям Чорнобиля, тижнями утримувала їх у своєму домі, влаштувала в німецькі родини [6].

У добу гласности та з проголошенням незалежності організовує виступи багатьох українських письменників у Німеччині, зокрема, Ю. Андруховича, В. Кордуна, видає їхні твори німецькою. В останні роки з'явилися два видання книжки «Die Ukraine im Spiegel ihrer Literatur» («Україна у дзеркалі її літератури») зі змістовним розділом «Гете в житті і

творчості Василя Стуса», а також із міркуваннями про опрацювання українських тем у таких німецькомовних авторів, як Леопольд фон Захер-Мазох чи Карл Еміль Француз [8].

Як зазначав славіст з Бонна Ганс Роте, жодна слов'янська література не завдячує одній людині так багато, як українська література Анні-Галі Горбач.

На його думку, вона була справжнім винятком: розумна, вірна, але найперше – надійний друг. «Її видавництво – це український голос у Німеччині. Воно дало змогу нам відчувати українську духовну культуру. А також дізнатися про багатьох українських жертв радянського режиму», – згадує професор Роте [4].

Горбач є автором праць «Епічні стилістичні засоби українських козацьких дум» (1950), «Ольга Кобилянська і німецька культура» (1967), «Українські карпатські казки» (1975). Написала десятки статей до «Нового Кіндлерівського літературного лексикону» («Kindlers Neues Literatur Lexikon»).

Переклала німецькою мовою й видала твори «Fata morgana» (1962), «Тіні забутих предків» (1966) Ю. Коцюбинського, «Камінна душа» (1968) Г. Хоткевича, новели «Злодій», «Вістуні», також «Лісові казки» (1965) В. Стефаніка, твори Ю. Андруховича, В. Винниченка, Є. Гуцала, О. Довженка, В. Дрозда, І. Калинця, Г. Косинки, В. Марченка, Є. Сверстюка, В. Стуса, В. Шевчука, М. Хвильового та ін., загалом близько 50 перекладів. Упорядкувала й видала німецькою мовою кілька антологій української прози – «Синій листопад. Українські прозаїки нашого століття: Антологія прози» („Blauer November“ 1959, Гайдельберг); «Тиміш Хмельницький в румунській історіографії та літературі»; «Криниця для спраглих та інші українські оповідання» („Ein Brunnen für Durstige“ 1970, Тюбінген), „Wilde Steppe Abenteuer. Kosakengeschichten“ (1974), „Ein Rosenbrunnen: Junge Erzähler aus der Ukraine. Eine Anthologie“ (1998), „Letzter Besuch in Tschernobyl“ (української новелістики про Чорнобиль, 1994) [3, 8]. «Німецька критика про український самвидав»; «Українська тема в німецькій літературі» (1993, Райхельсгайм-Берфурт); «Подай мені лютю з каміння: українська лірика ХХ століття» (1996, Райхельсгайм), «Ліна Костенко. Віхи життя: Поезії» (1998, Райхельсгайм); «Вдячна долі за те, що дала мені можливість вирости у двох різних культурних світах»; «Найновіша німецька література»; «Традиційна грудка землі на могилу письменника» та української новелістики про Чорнобиль. Виступала зі статтями в німецьких та українських виданнях, з розвідками про українсько-німецькі та українсько-румунські літературні взаємини.

Останні роки життя Анна-Галя Горбач присвятила видаванню праць свого чоловіка, Олекси Горбача. Зокрема у Львові 2006 року вийшло його дослідження «Арго в Україні» [8].

Як згадує син Анни-Галі Марко Горбач, до особливих заслуг видавчині належить те, що по смерті чоловіка вона зайнялася його творчою і науковою спадщиною. Насамперед вона переслала велику частину його бібліотеки до Львівської державної бібліотеки імені В. Стефаніка. Змогла також допомогти перевидати його габілітаційну працю про лексикон П. Беринди. Унікальною була праця Олекси Горбача, над творами Максимовича. Анна-Галя змогла і дати переписати у Львів ним розписаний на карточках Словник Максимовича для видання оберненого словника, який здефінує тогочасну українську урядову мову. Цей словник набраний на комп'ютері у Львівському інституті мовознавства, його перевіряють уже кілька років старші експерти, але є надія, що цей видавничий проект скоро закінчиться і Словник побачить світ [3].

Так, завдяки діяльності перекладачки у 1997 році у Німеччині вийшла прозова збірка В. Шевчука під загальною назвою «Місцева зозулька з ластів'ячого знізда» („Mondschein über dem Schwalbennest“), яка, крім однойменної повісті, також містить «Меланка» з «Голосу трави» – другої частини роману-балади «Дім на горі» („Die Hexe Melanka“) та «Аполінарія» з роману «Стежка в траві. Житомирська сага» („Tante Arolinaria“) [8].

Саме завдяки Анні-Галі Горбач з творами сучасних українських письменників може ознайомитись й німецькомовна аудиторія читачів. Загалом, з власної друкарні письменниці вже вийшло 9 книг німецькомовних перекладів: п'ять двомовних (німецько-українських) видань лірики, три німецькі видання прози і літературно-критичні нариси. Об'єктом її перекладацьких зацікавлень є твори як класичної української літератури (Марко Вовчок, М. Коцюбинський, П. Куліш, Г. Хоткевич), так і вісімдесятників, дев'яностників, твори

різних жанрів і стилів, усе те, що репрезентує розмаїття української літератури, є вагомим внеском в європейську літературу, і водночас по-справжньому може зацікавити сучасного німецького читача. Поза увагою перекладача не залишився і молодіжний читач, який мав змогу ознайомитись з творчим доробком О. Іваненко, деякими повістями А. Чайковського, закарпатськими народними казками та ін. Особливою популярністю серед німецької молоді користувалась антологія козацьких оповідань, до якої увійшли фрагменти з «Марусі» Марка Вовчка, «Чорної ради» П. Куліша, з творів В. Малика, оповідання О. Бердника та ін. [1].

У антології «Reich mir die steinerne Laute. Ukrainische Lyrik des 20. Jahrhunderts», що її Анна-Гая Горбач уклала разом із Юрієм Андруховичем, дослідники віднаходять сліди дискусії про сучасну лірику. Оповідання з антології «Die Kürbisfürstin», своєю чергою, тематизують питання фемінізму, а її відкритість до таких найновіших літературних струменів, як постмодернізм, виявляється в антологіях «Stimme des Grases» і «Rosenbrunnen» із текстами Б. Жолдака, В. Габора, О. Ульяненка і частковим перекладом «Рекреацій» Ю. Андруховича [5].

Як зазначав О. Кратохвіль, Анна-Гая Горбач десятиліттями не втомлювалася наближати Україну до своїх – не завжди відкрито чи доброзичливо налаштованих до України – візаві зі сфери громадського життя, політики чи науки. І задовго перед О. Забужко чи Ю. Андруховичем була найкомпетентнішою «амбасадоркою української культури» на Заході [5].

У своїй антології вибраних повістей та оповідань „Ein Rosenbrunnen“ (Junge Erzähler aus der Ukraine. Eine Antologie, 1998) Анна-Гая Горбач познайомила німецькомовні читацькі кола з цілою когортою сучасних молодих україномовних письменників. Так до збірки ввійшли твори «Криниця для троянд» („Der Rosenbrunnen“) Є. Пашковського, «Потяг до світла» („Zum Licht“) Л. Демської, «Історія одного кохання» („Die Geschichte einer Liebe“) М. Рябчука, «Чорні хрящі» („Die schwarzen Täublinge“) В. Даниленка, «Юлька з пивбару» („Julka aus der Bierbar“) В. Врублевського, «Як ми продавали Сталіна» („Stalin auf dem Schwarzmarkt“) В. Діброви, «Наш вожатий Фреді Крюгер» („Unser Lagerführer Fredi Krjuher“) О. Ірванця, «Спокуси» („Versuchungen“) Б. Жолдака, «Тебе спалить сонце» („Dich verbrennt die Sonne“) та «Дивись назад» („Sieh zurück“) Г. Пагутяк, «Любаска» („Die Geliebte“) В. Габора, «Помри зі мною» („Stirb mit mir“) Л. Пономаренко, «Споглядання черешні» („Der Kirschbaum“) К. Москальця, «Примарний будинок» („Das Gespensterhaus“) В. Назаренка, «Бог» („Gott“) В. Мулика та ін.

Отже, можна зробити висновок, що видавнича та перекладацька діяльність Анни-Галі Горбач має неабияке значення для встановлення українсько-німецьких перекладознавчих та культурних взаємин та перекладознавства в цілому. Ми вважаємо, що вона зробила неймовірний внесок у розвиток перекладу вітчизняних творів німецькою мовою, познайомила німецькомовні читацькі кола з молодими українськими письменниками, а письменникам дала змогу вийти на міжнародний культурний простір. На нашу думку, дана наукова розвідка сприятиме подальшим глибшим дослідженням ідіостилю Анни-Галі Горбач як автора і як перекладача.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Горбач А.-Г. Українці в світі. – Режим доступу: <http://www.ukrainians-world.org.ua>
2. Закревська Я. Життєвий і творчий силует Анни-Галі Горбач // Горбач А.-Г.: Бібліогр. покажчик. – Л., 1999.
3. Кобець О. Там, у краю нібелюнгів... Про Анну-Галю Горбач розповів її син, професор Йоркського університету Марко Горбач. – Режим доступу: <http://www.litgazeta.com.ua/node/2116>
4. Кобинець Я., Юрченко Л. «Український голос у Німеччині» – Анна-Гая Горбач. – Режим доступу: <http://www.dw.de>
5. Кратохвіль А. Надзвичайний і повноважний перекладач / Критика, ч. 7/8. – 2011. – Режим доступу: http://krytyka.com/cms/front_content.php?idart=1119
6. Овсієнко В. Горбач (Луцяк) Анна-Гая. – Режим доступу: <http://archive.khpg.org/index.php?id=1373541684>
7. Петренко Л. Анна-Гая Горбач – велика популяризаторка української літератури. – Режим доступу: http://zaxid.net/blogs/showBlog.do?annagalya_gorbach
8. Електронна енциклопедія Вікіпедія – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Горбач_Анна-Гая
9. Німецька критика про український самвидав // Сучасність. 1985. – №7–8.

10. Український самвидав у німецькомовних публікаціях // Сучасність. – 1980. – Ч. 1. – С. 128–137.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Шум – аспірантка кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: індивідуальний стиль перекладача, проблеми перекладацької еквівалентності та адекватності, історія українсько-німецького художнього перекладу.

ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ ГІПЕРЛЕКТУ ХУДОЖНЬОГО ПЕРСОНАЖУ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДІВ ОПОВІДАННЯ ДЖ. Д. СЕЛІНДЖЕРА “FOR ESMÉ – WITH LOVE AND SQUALOR”)

Анна ЩЕРБАК (Київ, Україна)

У статті розглядаються засоби відтворення гіперлекту у художньому перекладі. Дослідження виконано на матеріалі українського та російських перекладів оповідання Дж.Д.Селінджера «For Esmé – with Love and Squalor».

Ключові слова: ідіолект, гіперлект, художній переклад, мовна особистість, Селінджер, соціолінгвістика, мова-сприймач.

The article deals with rendering of a hyperlect in a literary translation. The analysis is performed based on the material of Ukrainian and Russian translations of a short story «For Esmé – with Love and Squalor» by J.D. Salinger.

Key words: idiolect, hyperlect, literary translation, linguistic identity, Salinger, sociolinguistics, target language.

Художній твір, як хтось влучно висловився, це спектакль без сцени. На його сторінках народжуються, зростають, працюють, кохають та одружуються, помирають різні люди. Проте, на протигагу спектаклю, ми не бачимо у прозорому творі реальні декорації, костюми чи самі дійові особи в їхньому однозначному пластичному втіленні, а кожен читач малює героїв та їхнє оточення згідно з власною уявою, але відштовхуючись від знаків та посилів автора. Все, що читач знає про персонаж, – це або описи від оповідача чи автора, або ж вміло відтворений неповторний голос самого персонажа. Чітко окреслена мовна характеристика літературного персонажу називається **ідіолектом**. Це надзвичайно потужний засіб для створення цілісного образу. Різні аспекти ідіолекту привертають увагу дослідників в різних галузях філології, що і забезпечує актуальність нашої роботи, зокрема для перекладознавства, де ці питання ще не отримали повного висвітлення.

Ідіолект складається з багатьох шарів. Тут можуть бути не тільки вади мовлення, або преференції певних слів та виразів, а й іншомовний акцент, і територіальна та соціальна приналежність. Далеко не всі ці риси мовлення піддаються відтворенню у перекладах.

Як відзначає український перекладознавець О. Ребрій, функціональна ефективність художнього твору не в останню чергу забезпечується цілісністю образів, створених автором. Цілісність в цьому випадку є не відсутністю суперечностей, а органічним поєднанням різних компонентів формування художнього образу, а саме: портретним описом, сюжетною поведінкою та – не в останню чергу – суто мовним фактором. Формування художніх образів визначає специфіку їхнього відтворення при перекладі, де головним завданням перекладача має стати відтворення цієї оригінальної цілісності. В цілому таке завдання видається цілком здійсненним за умови наявності достатньої кількості виразних засобів приймаючої мови [4: 108].

Мова є найважливішою характеристикою соціального статусу людини. Проблема соціальної індикації мовлення ґрунтовно розроблена в соціолінгвістиці: висвітлено горизонтальне і вертикальне ділення мови на географічні та соціальні шари, виявлено і описано різні соціолекти, встановлено характеристики сленгу, досліджуються професійні мови і жаргони, визначено типи комунікативної стратегії людей в умовах ситуативної і соціальної нерівності, розроблено апарат вивчення показників соціального статусу людини, зокрема, індикатори та маркери [3: 50].

Мовлення персонажу дозволяє зробити висновки щодо його віку, місця народження, виховання й освіти, соціальної та професійної приналежності, навіть статі. Мовлення персонажу – одна з найважливіших його характеристик, джерело цінної інформації.

Ідіолекти можна умовно поділити на соціолекти, діалекти, гендерлекти, хронолекти. На сучасному етапі спектр «лектів» поширюється і поглиблюється в наукових працях, зокрема, з соціолінгвістики. Зрозуміло, що в реальності важко виділити в чистому вигляді кожен із зазначених різновидів: вони нерідко переплітаються, перетинаються, взаємовпливають. Для досліджень обираються найвиразніші компоненти ідіолекту, наприклад, його соціальний, локальний, статевий або хронологічний вимір.

У типології «лектів» окреме місце посідає **гіперлект**, який можна вважати антиподом зниженого, субстандартного мовлення. В художній літературі можна знайти чимало прикладів використання в повсякденних, буденних ситуаціях літературного мовлення так званого «високого» стилю. Безсумнівно, тактики перекладу гіперлекту відрізняються від тактик відтворення інших мовленнєвих рис і заслуговують на ретельну увагу як дослідників, так і перекладачів. Гіперлект має свої фонетичні, лексичні й граматичні особливості.

Дж. Хані у своїй розвідці відзначає, що поняття діапазону або спектру лінгвістичних варіацій, розроблене В.Стюартом та Д.Бікертоном, використовує корисну категоризацію лінгвістичних рис, які вистроєні в континіум, що показує скупчення навколо *акролекту* (високопрестижної, стандартної варіації), *базілекту* (найширша форма загального мовлення), між ними *мезолекту* – мовлення більшості населення. Дж.Хані додає ще дві позиції в цю категоризацію – гіперлект та паралект. *Гіперлект* характеризується, зокрема, соціально привілейованим маркованим акцентом, так званим Received Pronunciation (RP). *Паралект* визначає акцент дуже близький до RP, проте він зберігає кілька незначних нестандартних рис [12: 581].

Фонетичні особливості гіперлекту головно актуалізуються в використанні носіями англійської мови RP, оскільки цей акцент традиційно асоціюється з акцентом монарха і королівського двору Великобританії. Мова монарху і двору почала вважатися зразком ще в XVI – XVII століттях. RP протистоїть іншим соціально-територіальним типам вимови. Нормативній вимові можна навчитись тільки у закритих приватних школах – в Ітоні, Регбі, Вінчестері, проте фактично цей тип вимови закладається з дитинства у сім'ї: якщо родина належить до найвищого класу, то діти природнім шляхом засвоюють нормативну вимову до 11 років і у зрілому віці помилок не роблять, а люди, які почали міняти свою вимову у зрілому віці, неминуче зроблять помилку [9: 14-15].

Проте, за винятком окремих авторських вказівок на витончену вимову фонетичний аспект практично не виявляється на письмі, а відтак і у перекладі. Натомість при постановці п'єс, тобто при перенесенні тексту в аудіовізуальну сферу, фонетичний вимір набуває значущості. Акторів, зокрема, американських, спеціально вчать вишуканій вимові британської аристократії для участі у відповідних п'єсах [див. 10].

Для передачі гіперлекту у художньому перекладі важливішими виступають лексичні та граматичні виміри, які, власне, і створюють «високий стиль». Для розгляду відтворення гіперлекту в перекладах ми обрали оповідання Дж.Д. Селінджера «For Esmé – with Love and Squalor», в якому підкреслено концентровано вживається гіперлект з художньою метою, а саме – створити непересічний образ маленької дівчинки з мовленнєвими рисами дорослої і високоосвіченої людини. За цим мовленнєвим спектром стоїть драматична доля рано посиротілої дитини.

Дія оповідання відбувається навесні 1944 року, напередодні висадки союзників у Нормандії. Оповідач, письменник-початківець, проходить підготовку в розвідувальній школі в графстві Девоншир. Дощової суботи, перед відправкою до десантної дивізії, він випадково зайшов до церкви, де проходила репетиція дитячого хору. Його вразив досконалий спів однієї дівчинки років тринадцяти. Після церкви оповідач заходить до безлюдного кафе, де невдовзі з'являється та сама дівчинка у супроводі гувернантки і маленького хлопчика. Помітивши, що оповідач спостерігає за нею, дівчинка підходить до його столика. Вона справляла враження аж надто серйозної та поважної як на свій вік, головно тому, що вживає «дорослі», книжкові слова та вирази: *despise, employ, exclusively, gregarious*.

"I thought Americans despised tea," she said [15: 90].

Дієслово «despise» на відміну від, наприклад, «don't like» належить до високого стилю.

– Я думала, американці зневажають чай, – сказала вона (Д.Кузьменко).

– Я думала, что американцы терпеть не могут чай, – сказала она (М.Ковалева).

– А я думала, американцы презирают чай, – сказала она (С.Мітіна).

Д.Кузьменко та С.Мітіна знайшли адекватний відповідник, тоді як М.Ковалева вдається до нейтрального відповідника.

"May I inquire how you were employed before entering the Army?" Esme asked me [15:96].

Кожне слово високого стилю має низку синонімів у нейтральній мові:

inquire – ask, question, query, quiz,

employ – hire, enlist, enroll, take on, bring aboard, sign up, engage, contract for, put to work,

enter – join, join up, enlist in.

В українському перекладі високий стиль передано більш нейтральним стилем.

– Можу я дізнатись, ким ви працювали до того, як ішли в армію? – запитала мене Есме' (Д.Кузьменко).

Російські переклади пропонують адекватні відповідники, частково за рахунок компенсації.

– Разрешите узнать, если можно, чем вы занимались до того, как вступили в ряды армии? – спросила меня Эсме (М.Ковалева).

– Могу я осведомиться, где вы служили до того, как пошли в армию? – спросила Эсме (С.Мітіна).

Сама назва оповідання – відлуння зі слів, сказаних маленькою Есме, коли вона попросила свого співрозмовника написати для неї оповідання.

"I'd be extremely flattered if you'd write a story exclusively for me sometime. I'm an avid reader."...I prefer stories about squalor."... "Squalor. I'm extremely interested in squalor" [15: 97].

Традиційні, звичні посвяти після слів *with love* мають передбачувані позитивні продовження *with love and faith, with love and respect, with love and best wishes, with love and devotion*. Іменник *squalor* належить до «високого стилю», передує в синонімічному ряді іменникам *misery, miserableness, poverty, wretchedness, sordidness, abjection, sliminess*. Він імплікує не тільки на убогість, а й на бруд, плюгавство і мерзенність. Така назва-посвята створює ефект схибленого сподівання, натякає на суперечливість образу дівчинки та її світогляду, а звідси й її ідіолекту.

– Мені було б надзвичайно приємно, якби ви написали колись оповідання винятково для мене. Я велика любителька читання... Я надаю перевагу історіям про мерзоту... Мерзоту. Я надзвичайно цікавлюся мерзотою (Д.Кузьменко).

– Я была бы чрезвычайно польщена, если бы вы когда-нибудь написали рассказ исключительно для меня. Я увлекаюсь чтением книг... Я предпочитаю рассказы про убожество... Убожество. Меня чрезвычайно интересуется все жалостное и убогое (М.Ковалева).

– Я буду чрезвычайно польщена, если вы когда-нибудь напишете рассказ специально для меня. Я весьма страстная любительница чтения... Я предпочитаю рассказы про мерзость... Про мерзость. Меня чрезвычайно интересуется всякая мерзость (С.Мітіна).

"Isn't it a pity that we didn't meet under less extenuating circumstances?" [15: 100].

– Прикро, що ми не зустрілись за сприятливіших обставин (Д.Кузьменко).

– Жаль, не правда ли, что мы не встретились при менее тягостных обстоятельствах? (М.Ковалева).

– Жаль, что нам не довелось встретиться при обстоятельствах не столь удручающих, правда? (С.Мітіна).

Як видно з наведених прикладів, усі перекладачі здебільшого вдало відтворюють мовленнєву особистість дівчинки. Варто зазначити, що вибір перекладача, в тому числі і стилістичного відповідника значною мірою залежить від стилістичних можливостей самої мови.

"Thank you," she said. "Perhaps for just a fraction of a moment" [15: 90].

В іменникові «*moment*» вже закладено значення короткого, невизначеного інтервалу час, втім, додавання ступеню «*a fraction*» підсилює миттєвість часового періоду, але зовсім невластиве маленькій дитині, яка радше вдалася б до виразів «*second*», «*short time*», «*little while*», «*less than no time*», «*twinkle of an eye*», «*two shakes of a lamb's tail*». У перекладах відтворення цього виразу різняться. Російські переклади зберігають стилістичне забарвлення:

– *Благодарю вас, – сказала она. – Разве что на малейшее мгновение* (М.Ковалева).

– *Благодарю вас, – сказала она. – Пожалуй, но только на какую-то долю секунды* (С.Мітіна).

В українському перекладі спостерігаємо певний стильовий зсув: заміна літературної мовної одиниці розмовною.

– *Дякую, – відповіла вона. – Можливо, на одну хвилику* (Д.Кузьменко).

Освітній індекс характеризує і ступінь точності позначення дійсності. Йдеться про володіння певними терміносистемами. Велика частина термінів (втім, не тільки термінів) залишається поза рамками мовної компетенції пересічного носія мови [3: 62]. Однак, Есме доволі вправно володіє окремими термінами.

"My mother was quite a passionate woman. She was an extrovert. Father was an introvert. They were quite well mated, though, in a superficial way. To be quite candid, Father really needed more of an intellectual companion than Mother was" [14: 94].

З наведеного прикладу очевидно, що тринадцятирічна дівчинка вживає поняття з психології «*extrovert*», «*introvert*», які у звичайній розмові, особливо у той час, коли розгортаються дії в оповіданні, можна було б замінити на, скажімо, «*outgoing person*», або «*shy, solitary person*», натомість її мовлення рясніє виразами притаманними книжковій мові. В перекладах терміни психології передаються повними відповідниками.

– *Моя мама была досить пристрасною жінкою. Вона была екстравертом. Батько був інтровертом. Утім, вони добре підходили одне одному, принаймні, якщо судити ззовні. Якщо відверто, то батьку потрібна була інтелектуальніша супутниця, аніж мама* (Д.Кузьменко).

– *Моя мать была очень страстной женщиной. Она была экстрверт. Отец был интроверт. И тем не менее они очень хорошо подходили друг к другу – впрочем, лишь на поверхностный взгляд. Откровенно говоря, отцу нужна более интеллектуальная спутница, чем мама* (М.Ковалева).

– *Мама была весьма страстная натура. Она была экстраверт. А отец интроверт. Впрочем, подбор был удачный – если судить поверхностно. Но, говоря вполне откровенно, отцу, конечно, нужна была еще более интеллектуально выдающаяся спутница, чем мама* (С. Мітіна).

Як бачимо, дівчинка широко вживає інтенсифікатори, що посилює враження дорослості дитини, а також вказує на те, що її родина, її найближче оточення говорить саме такою мовою. З чималої кількості інтенсифікаторів, а саме *acutely, awfully (inf.), exceedingly, exceptionally, excessively, extraordinarily, greatly, highly, inordinately, intensely, markedly, quite, severely, terribly, to or in extreme, ultra, uncommonly, unusually, utterly, very* – дівчинка надає перевагу прислівнику «*extremely*», який навряд чи можна вважати типовим для дитячого мовлення. Усі перекладачі вдало передають цю преференцію, пропонуючи стилістично адекватні відповідники: «*an extremely intelligent person*» [15: 93] «*extremely brilliant*», «*extremely gifted genius*» [15: 94], у Д.Кузьменка – «*надзвичайно інтелігентною особою*», «*надзвичайно розумний*», «*надзвичайно обдарований геній*»; у М.Ковалевої – «*исключительно интеллигентным человеком*», «*исключительно развит*», «*исключительно одаренный гений*»; у С. Мітіної – «*чрезвычайно интеллигентный человек*», «*чрезвычайно выдающийся интеллект*», «*чрезвычайно одаренный гений*». Таким чином, у цьому випадку ідіолект Есме відтворюється як в плані гіперлекту, так і в плані надання преференцій словам та виразам.

"Usually, I'm not terribly gregarious..." "I purely came over because I thought you looked extremely lonely. You have an extremely sensitive face" [15: 92].

В українському та російських перекладах інтенсифікатори передані відповідниками, які здатні зберігати риси гіперлекту.

– *Взагалі-то я не надто компанійська, ... – Я підійшла до вас тільки тому, що ви здавалися надзвичайно самотнім. У вас надзвичайно чуйне обличчя (Д.Кузьменко).*

– *Как правило, я не проявляю ужасно сильного стадного инстинкта ... Я просто подошла к вам потому, что вы мне показались чрезвычайно одиноким. У вас чрезвычайно выразительное лицо (М.Ковалева).*

– *Вообще-то мне не так уж свойственно стадное чувство...- Я подошла к вам исключительно потому, что вы показались мне чрезвычайно одиноким. У вас лицо чрезвычайно тонко чувствующего человека (С.Мітіна).*

"He misses our father very much. He was s-l-a-i-n in North Africa" [15: 94].

В оригіналі графічно позначено, що Есме повільно вимовляє нове для себе слово «s-l-a-i-n», яке використовує на противагу нейтральному «killed».

– *Він дуже сумує за нашим батьком. Батько загинув у Північній Африці (Д.Кузьменко).*

– *Он очень скучает по отцу. Отец был у-б-и-т в Северной Африке (М.Ковалева).*

– *Он очень скучает по нашему отцу. Отец пал в бою в Северной Африке. (С.Мітіна).*

С.Мітіна та Д.Кузьменко адекватно передали прояв гіперлекту Есме, М.Ковалева передала на письмі графічно повільну вимову, буквально наслідуючи оригінал, втім, її вибір не досягає мети, не сприймається адекватно, оскільки в культурі-сприймачі не існує традиції називання по літерах. Крім лексичного вибору дівчинки вартою уваги перекладачів є також і граматична складова її мовлення.

"Are you very deeply in love with your wife? Or am I being too personal?" [15: 92].

Есме добре орієнтується в різниці між «характерологічним» та «поведінковим» аспектом вживання дієслова-зв'язки «to be», що свідчить про прекрасну освіту і доволі вірно передано у перекладах, які підкреслюють «одномоментність» дії.

– *Ви сильно кохаєте вашу дружину? Чи я питаю про надто особисте? (Д.Кузьменко).*

– *А вы без памяти влюблены в свою жену? Или это чересчур бестактный вопрос? (М.Ковалева).*

– *У вас глубокая страсть к женщине? Или это вопрос чересчур личный? (С.Мітіна).*

Ще однією особливістю гіперлекту дівчинки є французька фраза, яку вона вживає на прощання:

Il faut que je parte aussi," she said, with a sigh. "Do you know French?" [15: 98].

У всіх трьох перекладах французьке вкраплення зберігається в тексті без жодних змін, лише в українському тексті згідно, з вітчизняною видавничою традицією, воно перекладається у виносці.

Завданням перекладача при перекладі мовлення художнього персонажу є якнайповніша передача всіх складових його ідіолекту – фонетики, лексики, граматики, мовних преференцій, ознак, що вказують на соціальний стан, освіту, вік та професію. У випадку з перекладом **гіперлекту – сукупності мовленнєвих рис, які характеризують його носія як соціально привілейовану особистість**, перекладач має розпізнати усі його маркери, та зважаючи на наявні засоби мови перекладу, віднайти відповідники. Через дефіцит чи відсутність відповідних засобів відтворення ідіолектного мовлення персонажу у мові перекладу збіднюється не тільки мовленнєва характеристика, а й усі риси характеру, показники соціального статусу, освіти та професії художнього персонажу. Втрата хоча б одного елементу ідіолекту призводить до нівелювання визначальних рис персонажу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Англо-український словник: Близько 65000 слів / Уклад. М. П. Подвезько, М. І. Балла; за редакцією Ю. О. Жлуктенка. – Київ: Рад. школа, 1974. – 663 с.
2. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. – Київ: "Українська книга", 2000. – 480 с.
3. Карасик В. И. Язык социального статуса. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 333 с.
4. Ребрій О.В. Творчий аспект передачі мови персонажів фантастичного твору в англо-українському перекладі. // Наукові записки. Випуск 89 (1). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 5 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – с.108 – 113.

5. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі: монографія / О. В. Ребрій. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 376 с.
6. Селінджер Дж.Д. Для Есме з любов'ю і мерзотою. Переклад Дмитра Кузьменка. Режим доступу – http://www.e-reading.co.uk/bookreader.php/1006686/Selindzher_Dlya_Esme_z_lyubovyu_i_merzotoyu.html (Д.Кузьменко)
7. Селінджер Дж.Д. Тебе, Есме, – с любовью и убожеством. Перевод М.С. Ковалевой. – Москва: Эксмо, 2010. Режим доступу – http://bookz.ru/authors/selindjer-djerom/tebe-es_571.html (М.Ковалева)
8. Селінджер Дж.Д. Дорогой Эсм с любовью – и всякой мерзостью. Перевод С.О. Митиной. Режим доступу – http://www.lib.ru/SELINGER/sel_3.txt (С.Мітіна)
9. Шевченко Т. И. Социальная дифференциация английского произношения. – М.: Высш. шк., 1990. – 142 с.
10. Blumenfeld R. Accents: A Manual for Actors. – N.Y.: Limelights Editions, 2002. – 425p.
11. Collins English Mini Thesaurus. Printed in Great Britain by HarperCollins Manufacturing, 1994. – 824 p.
12. Honey J. Acrolect and Hyperlect: Education and Class as Foci of Linguistic Identity. // Status and Functions of Languages and Language Varieties. Ed. By Ulrich Ammon. – Berlin; New York: de Gruyter, 1989. – p.581-591.
13. Honey J. Sociophonology. // The Handbook of Sociolinguistics. Coulmas, Florian (ed). – Malden, Massachusetts: Blackwell Publishing, 1998. – p.92-106.
14. Rodale J.I. The Synonym Finder. – Boston and New York: Grand Central Publishing. – 1361p.
15. Salinger, J.D. For Esmé – with Love and Squalor. – Redhill: New English Library Limited, 1968. – p.85-110.
16. Webster's New World Roget's A-Z Thesaurus. – Cleveland, Ohio: Wiley Publishing, Inc. 1999. – 894 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анна Шербак – аспірантка кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології КНУ ім. Т.Шевченка.

Наукові інтереси: проблеми художнього перекладу, ідіолект художнього персонажу в перекладі.

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ ЗМІСТ ГЕТЕРОВАЛЕНТНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Олена ЮРЧЕНКО (Кіровоград, Україна)

У статті розглядається проблема психолінгвістичних механізмів і принципів гетеровалентного перекладу, простежується хід мовленнєво-мисленнєвої діяльності під час виконання гетеровалентного перекладу й особливості інформаційної обробки тексту.

Ключові слова: гетеровалентний переклад, психолінгвістика, згортання тексту, інформаційна обробка, смислові віхи

The article analyzes the problem of psycholinguistic mechanisms and principles of heterovalent translation, traces the way of conceptual and speech activity when completing the tasks of heterovalent translation and indicates the peculiarities of the text informational processing.

Key words: heterovalent translation, psycholinguistics, text condensing, informational processing, sense landmarks

Постановка проблеми. Специфіка перекладу інформаційних текстів значною мірою визначається не лише функцією та своєрідністю тексту мовою оригіналу, але й прагматикою, задачею та призначенням перекладу, який завжди функціонально зумовлений і здійснюється з певною метою. Замовник перекладу може очікувати іншого комунікативного ефекту, ніж у текст вкладав власне його автор, тому переклади одного й того ж самого тексту можуть відрізнятися в залежності від його мети. Цим визначається тип двомовної діяльності, тобто, буде вона еквівалентною (власне переклад) чи гетеровалентною [10] (породження тексту перекладу, що матиме відмінну комунікативну функцію і, відповідно, відмінну від вихідного тексту концептуальну програму) [5:106]. В залежності від цілей перекладу, що зумовлюють спосіб перекладу та структурно-семантичну організацію тексту, інформація може бути представлена як у повному, так і в скороченому, згорнутому вигляді. Відповідно, можливе розрізнення повного перекладу (де зміст оригіналу вимагає повного транскодування та передачі без будь-яких пропусків і скорочень) та неповного, що передає зміст оригіналу з необхідними скороченнями [1:91]. В межах неповного перекладу виокремлюють фрагментарний, скорочений, адаптований і резюмуючий види, що передбачають певну трансформацію тексту оригіналу. Такі види перекладу «представляють собою синтез власне перекладацького процесу з іншими видами обробки текстів: реферуванням, анотуванням, коментуванням, пошуковим читанням тощо [2:38].

Специфічною рисою виконання гетеровалентного перекладу можна вважати тісне переплітання процесу власне перекладу та мисленнєво-мовленнєвих процесів згортання

інформації [7], тож особливе значення відіграє психолінгвістичний аспект виконання такого виду перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання психолінгвістичного змісту гетеровалентного перекладу наразі є предметом зацікавлення багатьох дослідників. Ще в 1980-х р. О. І. Новіков і Н. М. Нестерова почали активні дослідження реферативного перекладу, який відноситься до гетеровалентного. Досліджуючи й інші проблеми цього виду перекладу, вчені виявили цінні психолінгвістичні властивості механізму смислового згортання. Н. Г. Валеева у своїй класифікації видів перекладу відводить особливе місце гетеровалентному – як тому, що поєднує декілька мовленнєво-мисленнєвих процесів у досягненні семантично та функціонально адекватного вихідного тексту. Між тим, необхідність удосконалення наявних методик вимагає глибокого теоретичного дослідження й осмислення механізмів здійснення гетеровалентного перекладу, що й зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Мета статті полягає в обґрунтуванні психолінгвістичних особливостей гетеровалентного перекладу шляхом з'ясування й опису ментальних процесів, задіяних під час виконання гетеровалентного перекладу, їхніх зв'язків і аспектів, визначальних для цього виду перекладу.

Виклад основного матеріалу. У теорії та практиці перекладу в 1970-х роках відбулися суттєві зміни – концепція повного семантико-стилістичного аналогу оригіналу змінилась на концепцію функціональної адекватності, що апелює до практичних аспектів перекладу [2]. Основною ознакою і, власне, невід'ємною умовою перекладу, критерієм його якості є еквівалентність тексту перекладу (Т1) тексту оригіналу (Т2). Інакше кажучи, мета перекладу – створити текст, який може і повинен використовуватися з вихідним текстом, тобто, бути рівноцінним останньому на комунікативному рівні. Комунікативна рівноцінність має на увазі функціональне, формальне і смислове уподібнення Т1 до Т2 [8:12]. Звісно, якщо розглядати переклад лише як процес створення певного тексту іншою мовою, еквівалентного вихідному за змістом і способом мовного вираження, то гетеровалентний переклад взагалі не можна назвати перекладом [там само].

Гетеровалентний переклад можна визначити як аналітико-синтетичний процес, який включає в себе одночасно і переклад, і інформаційну обробку тексту. Якщо порівняти два процеси – переклад і скорочення тексту – то обидва мають експліцитно виражений результат, зафіксований засобами мови перекладу в письмовій та усній формі. Їхня відмінність полягає в тому, що останній здійснюється у межах однієї і тієї ж мови [8:7]. Також гетеровалентний переклад уособлює собою мисленнєво-мовленнєвий процес, адже операції перекладу тісно переплітаються з мисленнєвими процесами, які відповідають за згортання тексту [7]. При цьому варто зауважити, що згортання тексту є домінуючим процесом, оскільки починає діяти ще з перших етапів осмислення мовних одиниць і розуміння іншомовного тексту, а власне переклад приєднується на етапі формування попередніх результатів згортання та їхнього подальшого усвідомлення.

Зовнішня форма тексту існує у своєму матеріальному вигляді так само, як і інші об'єкти реальності, хоча і має деякі відмінності від них. Так само вона може існувати незалежно від її сприйняття. В такому випадку, текст як матеріальний об'єкт не містить у собі нічого, крім послідовності мовних знаків. Він починає декодуватись та набувати змісту тільки у взаємодії з інтелектом, де зміст тексту формується як певне мисленнєве утворення. Тому воно не передається, а збуджується, викликається в мозку людини, що читає текст. [8:46]. Таким чином, умовою формування змісту є процес розуміння, який уособлює перехід від зовнішньої форми тексту до внутрішньої, що відбувається у свідомості людини. Психолінгвістичною особливістю гетеровалентного перекладу можна назвати наявність проміжної ланки, що є результатом осмислення і розуміння тексту в цілому, який фіксується у пам'яті у вигляді цілісного мисленнєвого утворення. Хоча воно й не має свого експліцитного вираження, проте стає задумом нового, гетеровалентного тексту, отриманого в результаті осмислення й аналізу. Тому важливо усвідомити, що гетеровалентний текст – це не просто редукований варіант вихідного тексту, а результат його смислового перетворення, обов'язковий етап якого – смислове згортання, що виникає в процесі осмислення і розуміння

вихідного тексту в цілому [6:114]. Передусім, це стосується фундаментальних якостей тексту, серед яких Новіков О. І. особливо виокремлює компресивність. До цієї якості слід звертатися у зв'язку з поняттям цілісності тексту, яка визначається як «проекція на текст внутрішньої зв'язності компонентів змісту» [7:21]. У цьому контексті принциповим є поняття внутрішньої зв'язності, яка протиставлена зовнішній (формальній) [6:114]. Ці два типи зв'язності не завжди збігаються, тому навіть за відсутності зовнішньої зв'язності текст сприймається як внутрішньо цілісний і зв'язний. Це виникає тому, що «зміст тексту формується у свідомості в принципово іншому кодї, ніж природна мова», який М.І. Жинкін називає універсально-предметним кодом (УПК) [3]. На цьому кодї і базується смисловий код, що відповідає за «переклад» тексту з природної мови на внутрішню, що змінює уявлення про представлення інформації у свідомості людини, яка її сприймає. Тому зміст тексту можна згорнути у щось коротке, якусь точку, яку завжди можна розгорнути у часі і просторі [7:22]. Тож на думку О. І. Новікова, можливість згортання і розгортання тексту можна розглядати як критерій цілісності тексту. Таким чином, компресивність як властивість тексту є свого роду похідною від іншої його властивості – цілісності.

На зв'язок між цілісністю та можливістю згортання вказував також і О. О. Леонтєв, який писав, що цілісний текст можна визначити як такий, що під час переходу від одного послідовного ступеня смислової компресії до іншої, більш «глибокої», кожного разу зберігає свою змістовну тотожність, позбавляючись маргінальних елементів [4: 29]. Інакше кажучи, по-справжньому осмисленим можна вважати лише той текст, який можна передати в як завгодно короткій формі [4: 29]. З цього можна зробити головний для реферування висновок, що демонструє суть цього процесу: головною умовою семантичної адекватності гетеровалентного тексту є найвищий рівень розуміння вихідного тексту. На це у свій час вказував і М. В. Ломоносов, який висував досить високі вимоги до укладачів рефератів: «Хто береться повідомляти публіці зміст нових творів, повинен насамперед оцінити свої зусилля, тому що він виконує працю тяжку й досить складну, мета якої не в тому, щоб передати речі відомі й істини загальні, але щоб спромогтися охопити нове та суттєве у творах, що належать людям найгеніальнішим. Говорити про них неввірно й нерозумно – означає піддавати себе презирству та висміюванню, – що означає стати схожим на карлика, який захотів би підняти на своїх плечах гори» [6: 114].

Аналіз емпіричних даних, отриманих дослідниками, що вивчали процес розуміння, свідчить про те, що смислове сприйняття тексту, його розуміння представляє собою особливий перехід від цих мовних засобів до одиниць внутрішньої мови. Цей перехід супроводжується визначенням певних ключових елементів, які О. М. Соколов називає «смисловими віхами», або «смисловими опорними пунктами» [9: 186]. Таке виділення головних моментів є результатом смислового групування тексту (розбиття на певні компоненти, аналізу, об'єднання), яке обов'язково виникає під час його сприйняття. Такими «смисловими віхами», які, за влучним зауваженням О. М. Соколова, є «пунктами розуміння», можуть бути будь-які слова, але, як зазначає дослідник, ними найчастіше стають іменники й дієслова, тобто слова, що позначають предмети та їхні дії та відношення. Особливістю таких ключових елементів є їхня здатність представляти у внутрішній мові великі смислові відрізки, цілі фрагменти змісту, об'єднуючи їх у цілісне мисленнєве утворення, що відображає зміст усього тексту [там само].

Будь-яке смислове перетворення вимагає наявності певного інваріанту, відносно якого воно й відбувається. Поняття інваріанту як одне з найбільш важливих у лінгвістиці, лежить в основі усієї теорії перекладу і має бути основним і в розроблюваній теорії гетеровалентного перекладу, адже саме з ним пов'язана проблема семантичної адекватності первинних і вторинних текстів. Виходячи з того, що в процесі розуміння «текст стискається в концепт (уявлення), смисловий згусток усього текстового відрізка», який «може бути відновлений у словах, що не співпадають буквально зі сприйнятим, але є такими, що інтегрують той самий зміст, який містився в лексичному інтегралі отриманого висловлювання» [3: 84], є все підстави стверджувати, що інваріантом перетворення є саме цей «смисловий згусток», «концепт». Таке розуміння інваріанту дає теоретичне уявлення про внутрішні механізми смислового перетворення.

Безумовно, усі зазначені механізми та принципи мають діяти й на сьогоднішній день, оскільки через неповне розуміння вихідного тексту процес згортання може мати випадковий характер, відповідно, основний зміст скороченого тексту може мати значні відхилення від оригіналу. Тобто, важливо добре розуміти всі зв'язки та внутрішні компоненти змісту, які всі разом мають утворювати цілісну структуру. І тут, як відзначає О. І. Новіков, «формування такої цілісної і нерозривної структури зумовлене не тільки і не стільки власне організацією тексту, скільки тими когнітивними та комунікативно-смісловими структурами свідомості, які активуються в результаті взаємодії на них всієї сукупності мовних засобів, що складають зовнішню організацію тексту» [7: 19].

Висновки. Таким чином, результати дослідження дають підстави зробити висновки:

1. Під час виконання гетеровалентного перекладу задіяні особливі психолінгвістичні механізми – виконується обробка та згортання тексту разом з власне траксокуванням з мови оригіналу на мову перекладу для створення вихідного тексту відповідного обсягу, зумовленого вимогами замовника й метою перекладу.

2. Основними властивостями гетеровалентних текстів є цілісність і компресивність, що робить повне розуміння тексту оригіналу основною умовою семантичної адекватності перекладацького відповідника.

3. Інваріантною одиницею гетеровалентних текстів доцільно вважати концепт тексту, тобто його смислової сутність, що має залишатись незмінною під час усіх перетворень тексту.

Метою подальших розвідок вбачаємо розробку психолінгвістичного підґрунтя для навчання гетеровалентного перекладу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Валеева Н. Г. Теория перевода: культурно-когнитивный и коммуникативно- функциональный аспекты: Монография / Н. Г. Валеева // М.: РУДН, 2010. – 245 с.
2. Ванников Ю.В. Проблемы адекватности перевода: Типы адекватности, виды перевода и переводческой деятельности / Ю. В. Ванников // Текст и перевод. – М.: Наука, 1988. – С. 34–37.
3. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации. / Н. И. Жинкин // – М.: Наука, 1982. – 157 с.
4. Леонтьев, А. А. Психологический портрет лектора. /А. А. Леонтьев // М. : Знание, 1979. 47 с.
5. Львовская З. Д. Современные проблемы перевода: пер. с исп. /З. Д. Львовская // – М.: Изд-во ЛКИ, 2008. – 224 с.
6. Нестерова Н. М. Реферативный перевод: проблема смыслового свертывания и семантической адекватности / Н. М. Нестерова // Вестник Челябинского государственного университета. – Вып. 58 – Серия: Филология. Искусствоведение, 2011. – № 25 (240). – С. 112–118.
7. Новиков, А. И. Текст и его смысловые доминанты. / А. И. Новиков // М. : Ин-т языкознания РАН, 2007. – 224 с.
8. Новиков А. И., Нестерова Н. М. Реферативный перевод научно-технических текстов // А. И. Новиков, Н. М. Нестерова. – М.: Институт языкознания, 1991. – 148 с.
9. Соколов А. Н. Психологический анализ понимания иностранного текста / А. Н. Соколов //–Изв. АПН РСФСР, 1947. – №7.
10. Черноватий Л. М. Навчання письмового перекладу: навички та уміння етапу аналізу тексту оригіналу і вправи для її формування / Леонід Миколайович Черноватий // Філологічні трактати. – Том 4, 2012 – №1. – С. 126-131.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Юрченко – здобувач кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми теорії перекладу, гетеровалентний переклад, методика викладання перекладу.

ОБ ИНТЕРПРИТАЦИИ ПЕРЕВОДА ЗАГОЛОВКА РОМАНА ГРЕЙС МАККЛИН “THE LAND OF DECORATION”

Ярина ЯЦЮК (Львів, Україна)

В статті проаналізовано переклад на різні мови заголовку роману Грейс Макклін “The Land of Decoration”. Після порівняння декількох із них було визначено найбільш адекватний варіант щодо змісту та ідеї твору.

Ключові слова: заголовок, переклад, варіант, зміст, прагматика, адекватність, смисл.

The article is devoted to the translation of the title of the novel "The Land of Decoration" by Grace McCleen. Several versions were compared and a most adequate of them was defined.

Key words: title, translation, version, content, pragmatics, adequacy, sense.

В статье анализируется перевод некоторых лексических особенностей англоязычного романа "The Land of Decoration", который был опубликован в 2012 году и стал очень популярным: он уже переведен на 20 иностранных языков. Автор романа Г. Макклин стала всемирно известной, и её имя в списке наиболее перспективных молодых писателей-романистов. Поэтому выбор этого произведения для анализа нам кажется оправданным, тем более, что лингвостилистические исследования английской современной литературы не очень многочисленны. Анализ начинается определением жанровых признаков притчи в романе, благодаря чему он стал таким востребованным. Притча – давний литературный жанр, обреченный на вечность, потому что "Jesus taught in parables" (A.Hornby). Жанровые признаки притчи в романе проанализированы в наших предыдущих статьях на лексическом и композиционном уровнях [14; 15]. Рассмотрены также отдельные рецензии, отзывы, диссертации отечественных и зарубежных исследователей по проблематике притчи в художественных произведениях. Наши суждения могут совпадать и различаться. Однако мы исходим из разумения понятия "притчевость" в разные периоды развития и в разных жанровых модификациях художественных произведений, а также их национальных особенностей. Поэтому мы разделяем точку зрения большинства исследователей, что дидактизм, морализаторство, аллегоризм, метафоричность и лапидарность текста – это основные понятийные категории притчевости в художественном тексте, что было установлено в романе "The Land of Decoration"; анализу подвергнуты также основные лексико-стилистические особенности романа как художественного текста. Лексический уровень является одним из сложнейших составных в его структуре. Исследователи всегда подчеркивают первостепенную значимость слова как основной единицы языка. Словом обозначаются все предметы, процессы, явления окружающего мира; без слова немислима коммуникативная деятельность в обществе. Недаром роман начинается аллюзией на высказывание из Книги Бытия "In the beginning there was the Word and the Word was with God [...]"; а в начале романа читаем "In the beginning there was an empty room, a little bit of space, a little bit of light, a little bit of time [...]" [18].

В связи с этим были выделены наиболее значимые лексико-тематические группы слов, которые обуславливают вербализацию художественного концепта романа. В этом плане показательным является заголовок романа "The Land of Decoration" и его перевод с английского на другие языки. Все переводы романа были напечатаны в год выхода книги. Рассмотрим некоторые переводы заголовков в этих изданиях. Например:

на немецком языке "Wo Milch und Honig fließen" – "Там, где текут молоко и мёд";
 голландском "Het land van melk en Honing" – "Это земля молока и мёда";
 португальском "A menina que fazia nevar" – "Девочка, которая вызвала снег";
 норвежском "I en annen verden" – "В другом мире";
 финском "Ihana Maa" – "Чудесный март";
 итальянском "il posto dei miracoli" – "Место чудес";
 русском "Самая прекрасная земля на свете";
 испанском "Un Mundo Soñado" – "Вымышленная земля"¹.

Как видим, все переводы заголовка различаются своим лингвостилистическим акцентом, который передает семантическую корреляцию названия и содержания текста. Лингвисты указывают на особый статус заголовка текста. Заголовок, по мнению ученых, несмотря на краткость, выступает актуализатором почти всех текстовых категорий. Л.С. Выготский считает, что название несет в себе раскрытие самой важной темы, обозначает доминанту, которая определяет концепцию произведения [4, с. 206]. И.Р. Гальперин утверждает, что в заголовке реализуется пресуппозиция текста [5, с. 185]; и что важно, адекватная интерпретация художественного текста начинается с его первого лексического знака – заголовка, стилистическая функция которого многогранна [8, с. 90]. В заголовке заложены содержательно-фактуальная информация(СФИ) и содержательно-концептуальная

¹ Перевод заголовков на русский язык наш.

информация(СКИ) текста; он отражает категории проспекции и ретроспекции, а также модальности, формулирует прагматику текста, отличается разнообразием использования стилистических средств, таких как метафора, аллюзия, ирония, повтор, а также антропонимов, хронотопа и т.п.. Все эти категории раскрываются только благодаря адекватной интерпретации заголовка после внимательного и неоднократного прочтения целого текста, его корреляции с идеей и содержанием произведения, авторским замыслом.

Исходя из вышесказанного, можно утверждать, что данные переводы различаются как объемом содержания названия, так и адекватностью заложенной в нем подтекстовой информации. Наиболее расширенным и содержательным выступает заголовок на русском языке; самые короткие – на финском и итальянском; переводы на голландском и немецком языках неоднозначны, повторяют слова из Библии; на португальском и финском слишком сужена СКИ произведения, и заголовки выступают как дословный (word for word) перевод; на норвежском языке перевод отдален от СФИ, на испанском – смысл можно интерпретировать как с положительной, так и отрицательной оценкой.

Во всех эллиптических фразах наблюдается неполная реализация речевой прагматики текста, упрощение смысла, нарушение синтаксической структуры и буквальный перевод отдельных изречений из текста.

Мы считаем, что проблема адекватности перевода заголовка “The Land of Decoration” заключена в интерпретации лексемы *decoration*. Первое словарное значение глагола *to decorate* – *put ornaments on, make more beautiful by placing adornments on or in ... , to paint ... etc*; существительное *decoration* обозначает *decorating or being decorated*, а также *smth used for decorating ...*, что соответствует русским лексемам *to decorate* – *v.* 1. украшать, убирать, декорировать (*to d. a Christmas tree* – *украшать ёлку; to d. a room with flowers* – *украсить комнату цветами*). красить, обклеивать обоями, расцвечивать (комнату); 2. *decorated* – *a.* украшенный, убранный, декорированный; использующий украшения. 3. *decoration* – *n.* 1. убранство, декорирование; наружная и внутренняя отделка; *decorations* – *pl.* флаги, гирлянды, праздничное убранство [19, с.255]. По нашему мнению для наиболее приближенного заголовка концепции романа необходима адекватная интерпретация слова *decoration*, а не упущение его.

Заголовок также тесно связан с эпиграфом к роману. Эпиграф – это выражение, цитата или изречение перед произведением, которое определяет его основную идею, вызывает читателя на размышления [12, с.356; 468].

Перед текстом романа употреблена цитата из Книги пророка Иезекииля (20:5-6), в которой переданы слова Господа Бога: ‘*This is what the Sovereign Lord said to me: In the day that I chose the nation of Israel I also lifted my hand in an oath to their seed, to make myself known to them in the land of captivity. Yes, I lifted my hand in an oath and I said: ‘I am the Lord, your God.’ In the day I swore to them I would bring them forth from the land of captivity to a land that I searched out for them, a land flowing with milk and honey, it was the decoration of all the lands*’. Учитывая связь заголовка и содержания произведения в эпиграфе ключевыми выступают лексемы *milk, honey, decoration*, которые потом активизируются и функционируют как жанровые и концептообразующие понятия, особенно последние слова ‘*...I searched out for them, a land flowing with milk and honey, it was the decoration of all the land*’. Семантика этих слов концептуальна, так как тесно связана как с отдельными высказываниями, так и с главной идеей всего романа: Земля Обетованная прекрасна, её украшает изобилие, она создана для счастья и радости. Все эти слова содержат в себе сему чего-то красивого, убранного и вместе с тем необычного, вызывающего удивление, связанного с чудом, это и есть мечта девочки по имени Джудит, её желание счастья для себя и других, а чудо (*miracle*) осуществляется, если есть вера (*faith, belief*), и стремление, усилия его реализовать. В этой связи лексему *decoration* можно интерпретировать по-разному: это и земля плодородия, созданная Творцом как её украшение по своей природе, а также как место, где люди своим трудом украсили его, чего Господь Бог ждет от своего народа. Лексика с такой позитивной ценностной ориентацией, как *beautiful, nice, good, joy, paradise, jewel, happiness, miracle, wonder* может быть выделена как художественный концепт (ХК) всего произведения.

Особое внимание привлекает лексема *комната (room)*, которую Джудит создала сама и она является для девочки самым прекрасным местом на земле: *‘There is a world in my room. It is made from things no one else wanted. ... The world is called the land of decoration. In the Book of Ezekiel it says God swore to bring the Israelites out of captivity to a wonderful country. It was flowing with milk and honey. It lacked nothing, it was a miracle, a paradise. It was so different to everything around it that it stood out like a jewel and was called “the decoration of all the lands”. ... I feel happy when I go into my room.’* [18, с.12]. Для нее это комната радости, Краса Земель – The Land of Decoration. Джудит описывая свою комнату уподобляет её прекрасной Земле чудес из цитаты пророка Иезекииля, но с яркой интенсификацией оценочных высказываний.

В отношении убранства комнаты Джудит уверена, что *“miracle works best with ordinary things. The more ordinary, the better”* [18, с.53]. Стилистическое функционирование одних и тех же лексических единиц *room, snow, seed, honey, milk, decoration, etc* обуславливает двоплановость повествования на фоне художественного сюжета. Лексема *room* зачинает притчевость текста, реализует аллгорию, подтекст, создавая реальный и вымышленный план повествования, а также художественный речевой образ, потому что слово в художественном произведении не выступает самостоятельно, а в диалектическом единстве с созданным образом. Выбор слова для создания художественного образа зависит от творческой индивидуальности писателя, идейного замысла его произведения. Одно и тоже слово таит в себе возможность по-разному взаимодействовать с другими словами в художественном тексте, и его образность зависит от смысла и стилистической функции каждого из них, т.е. от контекста. Очевидно, что слово в художественном образе – это не тождество, а диалектическое единство индивидуального и общего, переплетение семантики слова и создание смысла в зависимости от его функций и связи с другими словами. В своей содержательной работе “От слова к образу” П.Г. Пустовойт пишет, что обиходная лексика, преломляясь через творческое сознание автора, в определенном контексте вызывает новые представления, ощущения, а в связи с этим и новую выразительность слова [11, с.78]. Во все эпохи, исследуя художественное произведение, с широких филологических позиций, ученые отдавали приоритет роли слова в создании художественной образности [2, 3, 13].

В исследуемом романе Джудит сотворила комнату из реальных обыденных предметов: бумаги, фольги, коры, проволоки, тюбиков, спичечных коробков, пучков сена, фантиков, ракушек, шнурков, ваты, фетра и т.п.. И они же создают её вымышленный мир, когда вата вдруг обернулась снегом и все другие ненужные вещи стараниями и верой девочки становятся незаменимыми, создают её прекрасный мир. Очевидно, что в образах *комнаты, снега, etc.* проявляются черты так называемого «магического реализма», в котором органично соединяются элементы реального и вымышленного, бытового и фантастического, вера в потусторонний мир, где вымышленное так же реально, как и сама реальность. Но это тема для отдельного исследования.

Неоднозначность интерпретации заголовка “The Land of Decoration” объясняется притчевостью романа. Это название с точки зрения лингвистики текста имеет проспективно-ретроспективный характер, потому что прологи, предисловия, эпиграфы относительно автосемантически [5, с.61-62]. Это предтексты, в которых заложена не только СФИ, но и предпосылки для создания СКИ после прочтения всего произведения, так как для понимания заголовка необходимо снова и снова перечитывать текст. Ретроспекция чаще всего имплицитна, потому что линейное развертывание сюжета неадекватно его смыслу, особенно заголовку. В русском переводе “Самая прекрасная земля на свете” входящие в его состав значения слов относятся как к плану выражения так и плану содержания, и передают смысл лексемы *decoration*, что не отражено в других названиях. Для перевода, по мнению Л.С. Бархударова, существенной является эквивалентность не отдельных слов и даже не изолированных предложений, но всего переводимого текста (речевого произведения) в целом по отношению ко всему тексту перевода [1, с. 15].

В романе одиночное функционирование некоторых слов, особенно названных выше, прослеживается не только в самом тексте, но даже в подзаголовках глав, разделов, например, *Snow, A Vision, A Gate, A Lie, A Secret, A Fence, a Discovery, Visitors, etc..* Но это их внешнее структурно-композиционное назначение. В самом тексте раскрывается их лаконизм,

насыщенный глубинным смыслом; сочетание с другими словами, благодаря когезии и интеграции, обеспечивает протяженность и целостность текста, формирует законченное логическое единство, т.е. его внутреннее содержание, что все вместе создается художественный образ. К. Паустовский, определяя подлинную образность, писал, что если писатель хорошо видит то, о чем пишет, то самые простые и даже стертые слова приобретают новизну, действуют на читателя с разительной силой и вызывают у него мысли, чувства и состояния, которые писатель хотел бы ему передать [10, с.419].

Это суждение переключается с высказыванием английского писателя Дж. Конрада (1857 – 1924), которого считают “... one of England’s greatest novelists and prose stylists” [16, с. 15-21]. В предисловии к роману “The Niger of the Narcissus”, (1897г.) Дж. Конрад выразил свое понимание художественной литературы как искусства созданного словами: “ ... Fiction ... like painting, like music, like art, ... appeals primarily to the senses ... and the artistic aim when expressing itself in written words must also make its appeal through the senses, if its high desire is to reach the secret spring of responsive emotions. It must strenuously aspire to the plasticity of sculpture, to the color of painting, and to the magic suggestiveness of music – which is the art of arts. And it is only through complete ... devotion to the perfect blending of form and substance, ... through an unremitting ... care for the shape and ring of sentences that an approach can be made to plasticity, to color, and that the light of magic suggestiveness can be brought to play ... over the commonplace surface of words: of old, old words, worn thin, defaced by ages of careless usage. My task which I am trying to achieve is, by the power of the written word to make you hear, to make you feel, – it is, before all, to make you see. That – and no more, and it is everything.” [17, с. 27]. Более образного и содержательного определения значения слова в художественном тексте трудно найти, разве что поэтические строки Ф. Тютчева: «Нам не дано предугадать, как слово наше отзовется». Дж. Конрад в своих романах действительно заставил «старые-старые и выцветшие, стертые слова» звучать по-новому, сиять, искриться, переливаться красками как в лучших образцах живописи, музыки и скульптуры. Аналогично Джудит так воспринимает подобранные, ненужные вещи, которые становятся красивыми, чудесными находками с магической силой воздействия.

Важно также отметить, что авторская идея произведения не всегда воспринимается читателем однозначно, потому что существует индивидуально-творческое понимание лейтмотива и глубины произведения. Благодаря этому возникает также и субъективная интерпретация заголовка, что находит свое отображение в переводе на другой язык.

Исходя из выше сказанного, мы считаем, что перевод заголовка “The Land of Decoration” как “Самая прекрасная земля на свете” наиболее адекватным по отношению к идейному содержанию романа и интерпретации авторской прагматики.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. – М.: ИМО, 1975 – 239 с.
2. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. – М.: Худож. лит., 1975. – 502 с.
3. Виноградов В.В. О языке художественной литературы, – М.: Гос. лит. изд., 1959. – 654 с.
4. Выготский Л.С. Психология искусства. – Москва, 1965. – С. 206
5. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования – Москва: изд. Москва, 1981. – С. 185.
6. Гороть Є.І., Белова С.В., Малімон Л.К. Українсько-англійський словник. Вінниця: НОВА КНИГА, 2009. – 1040 с.
7. Квятковский А. Поэтический словарь. – Москва: Сов.энциклопедия, 1961. – С. 356.
8. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту – Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. – 272 с.
9. Макклін Г. Самая прекрасная земля на свете: Роман / Пер. с англ. А. Глебовской. – СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2012. – 336 с.
10. Паустовский К.Г. Золотая роза. Повести. – М.: Детская л-ра, 1972, – С. 419.
11. Пустовойт П.Г. От слова к образу. – К.: Радянська школа, 1974 – С. 78.
12. Тимофеев Л.И., Тураев С.В. Словарь литературоведческих терминов. – М.: Просвещение, 1974. – С.356; 468.
13. Чичерин О.В. Сила поэтического слова. – М.: Сов. писатель, 1985. – 319 с.
14. Яцюк Я.М. Жанрові ознаки в романі Грейс Макклін “The Land of Decoration” / Я.М. Яцюк // Наукові записки, – Вип. 39. – Острог, 2013. – С.228-231.
15. Яцюк Я.М. Лексико-стилістичні особливості роману “The Land of Decoration” Грейс Макклін / Я.М. Яцюк // Наукові записки, – Вип. 39. – Острог, 2013. – С.232-234.
16. Albert J. Geurard, Introduction to The Niger of the Narcissus, New York, 1961, – pp. 15-21.

17. Conrad J. *The Nigger of the Narcissus*, Dell Publishing Co., Inc. New York, 1961, – p.27.
18. McCleen G. *The Land of Decoration*. – London: Vintage, 2013. – 293 p.
19. *The Advanced Learner's Dictionary of Current English* by A.S.Hornby, ..., 2nd ed. – London: OUP, 1969 – 828 p.
20. Режим доступа: <http://www.gracemccleen.com/gracemccleen/writing/html>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ярина Яцюк – викладач кафедри соціально-гуманітарних наук Львівської національної академії мистецтв.
Наукові інтереси: літературний переклад.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

ПЕРСОНАЛЬНИЙ САЙТ СУЧАСНИХ ФІЛОЛОГІВ: ПРИНЦИПИ ЙОГО ПОБУДОВИ

Сергій ДАНИЛЮК (Черкаси, Україна)

Статтю присвячено встановленню структурних особливостей і виявленню закономірностей композиційної побудови такого жанру Інтернет комунікації, як сайт.

Ключові слова: персональний сайт, Інтернет-комунікація, жанр, головна сторінка, сучасні філологи.

The article deals with establishing of structural features and detecting of regularities of the composition construction of such Internet communication genre as a site.

Key words: personal site, Internet communication, genre, home page, modern philologists.

За останні роки мережа Інтернет перетворилася з виключно інформаційного середовища на комунікативно-інформаційне, надавши тим самим практично необмежені можливості для міжособистісної, міжкультурної комунікації. Процес спілкування в Інтернеті має низку особливостей, відмінних від рис комунікації, неопосередкованої комп'ютером. Це спричинило формування деяких специфічних принципів її організації, а також обумовило поширення у цій комунікативній сфері унікальних за своєю природою та функціонуванням жанрових форм.

Зазначимо, що тексти, за допомогою яких здійснюється Інтернет-комунікація, досліджені не повною мірою. Це пояснюється відносно нещодавньою появою не лише електронних текстів, а й гіпертекстової моделі їх створення. Проте, в останні роки дедалі частіше з'являються праці, присвячені дослідженню електронних текстів як способу збирання, аналізу та передавання інформації у сучасних засобах масової комунікації, особливо у Всесвітній мережі Інтернет.

Так, у процесі аналізу електронних текстів дослідники звертають особливу увагу на гіпертекстову модель їх створення [9; 11; 7], розкривають особливості навігації у гіпертексті [13; 12], не залишають поза увагою графічні засоби гіпертексту [15; 10; 3] та функціонування електронних текстів [8; 2]. Однією із важливих проблем сучасного дослідження віртуальної комунікації є питання належності Інтернет-ресурсів до тих чи тих комунікативних жанрів. У лінгвістичних працях останнього часу запропоновано низку жанрових типологій у цій комунікативній сфері, до яких деякі вчені [11: 4] відносять і сайт. Метою статті є встановлення структурних особливостей і виявлення закономірностей композиційної побудови такого жанру Інтернет-комунікації, як сайт.

Проблема виявлення специфічних ознак жанру сайту особливо актуалізує питання композиційної побудови сайту, засобів і способів досягнення його цілісності. Сайт – це система веб-сторінок, які зв'язані між собою єдиною темою, загальним оформленням, взаємними гіпертекстовими посиланнями. Той самий набір сторінок може розглядатися або як самостійний сайт, або як частина якогось іншого сайту. Логічна структура сайту вибудовується в певній послідовності з урахуванням цілей і завдань, визначених на попередньому етапі його формування. При цьому слід урахувувати, що спосіб прочитання віртуального тексту відрізняється від читання писемного тексту – він, насамперед, виявляється в тому, що реципієнт, сприймаючи повідомлення з екрану монітора, не читає текст, а переглядає його для того, щоб потім вибрати, які елементи прочитати потім повністю або уважніше.

Враховуючи вищезазначене, перед творцями сайтів постає проблема структурування інформаційного наповнення сайту. Наразі завдяки американським ученим А. Діллоу та Б. А. Гашровські [11: 203] виявлено та систематизовано ті елементи персонального сайту,

наявність яких забезпечує максимально ефективне сприйняття поданої на ньому інформації. До них належать: адреса електронної пошти; зовнішні гіперпосилання; вітальне звернення; від одного до чотирьох елементів графіки; коротка біографія. Запропонований перелік може бути *доповнений*, за бажанням автора, й деякими іншими елементами (наприклад, передмовою), що сприяють досягненню комунікативних цілей. Очевидно, що найзначущішими (формально та стилістично) одиницями є його композиційно-тематичні елементи. Про це свідчить, з одного боку, відносна значеннева завершеність кожної сторінки та певна відкритість її структури, з іншого. Стилiстична належність сторiнок визначається, насамперед, характером інформації, що розміщується на них (наприклад, найбільше відповідають нормам наукового стилю сторінки, що містять тексти наукових праць; інколи трапляється наявність елементів побутово-розмовного стилю на сторінках з інформацією про інтереси, захоплення автора тощо). Назви сторінок, як правило, *тісно зв'язані* з інформацією, що подається далі, тобто досить повно інформують адресата про те, яка інформація чекає на нього за тим чи тим посиланням.

Розглянемо основні компоненти сайтів лінгвістів із позицій їх комунікативно-інформаційної значущості. Головна сторінка – «назва першої сторінки, з якої починається перегляд веб-вузла у всесвітній мережі» [6: 235]. Природно, *що* як структурний компонент сайту, цей композиційно-тематичний фрагмент бере участь у реалізації основних функцій сайту в цілому, однак, водночас виконує ще й деякі специфічні завдання. Зупинимось докладніше на характеристиці функціональної завантаженості головної сторінки сайту.

За твердженням Я. Нільсена, «головна сторінка – найважливіша сторінка на більшості сайтів, її переглядають набагато частіше, ніж будь-які інші сторінки сайту. Зазвичай відвідувачі не завжди потрапляють на сайт через його головну сторінку. Сайт схожий на будинок, де кожне вікно є одночасно й дверима. Користувачі просто можуть прийти на сайт із пошукових серверів або з інших сайтів за посиланнями, які ведуть углиб сайту. Але одна з перших речей, які відвідувачі роблять після приходу на новий сайт, – це відвідування головної сторінки» [5]. Отже, у більшості випадків знайомство адресата з текстом сайту розпочинається з перегляду головної сторінки, оскільки цей фрагмент є відправною точкою входження та подальшого занурення адресата в інформаційний і комунікативний простір сайту. Слід виокремити компоненти формальної організації цієї сторінки, що сприяють фокусуванню уваги адресата. Це, насамперед: назва сайту (іноді подана в комплексі з підзаголовком); вітання автора; передмова; меню сайту.

Головна сторінка зв'язана з первинною презентацією інформації і серед її завдань основними є: привернення уваги аудиторії; створення та закріплення асоціації із власником сайту; формування іміджу автора. Тому добір засобів організації матеріалу головної сторінки, що дозволить налагодити первинний заочний контакт, має особливе значення. Крім того, наявність або відсутність на головній сторінці засобів для встановлення контакту автора з відвідувачем сайту відіграє значну роль у формуванні комунікативної єдності «адресант-адресат».

Головна сторінка містить список сторінок, які утворюють сайт. Від того, яким чином вона організована, залежить, яку стратегію знайомства із сайтом обере адресат. При цьому слід урахувати, що хоча автор, використовуючи всі наявні засоби, намагається спрямувати читача сайтом, вибудувати його маршрут згідно зі своїм авторським задумом, читач, увійшовши на сайт і просканувавши головну сторінку, сам обирає компоненти, які він прочитає в першу чи другу чергу, а які, можливо, й зовсім залишить без уваги, тобто він створює власну структуру сайту.

Щодо максимально ефективного оформлення головної сторінки, Я. Нільсен [5] виокремлює деякі основні правила:

- призначення сайту має бути зрозумілим: поясніть, хто Ви й чим займаєтесь;
- допоможіть користувачеві знайти те, що він шукає;
- покажіть, що є на сайті;
- використовуйте графічний дизайн для поліпшення інтерактивності, а не для краси.

Названі правила, на перший погляд, містять рекомендації, переважно, щодо дизайну сайту, а також сприяють упорядкуванню та чіткішому структуруванню пропонованої

інформації. Вони також відіграють важливу роль і у процесі формування сайту як комунікативного феномена.

Значущість і провідна роль головної сторінки підтверджується й дедалі більшою структурованістю цього композиційного елемента сайту. Так, наприклад, уже в процесі функціонування сайту у структурі його головної сторінки виник і сформувався такий елемент, як меню. Меню сайту є системою внутрішніх заголовків сайту, назв його сторінок. За низкою функцій воно співвідноситься зі змістом друкованого джерела; так само, як зміст надає можливість попереднього огляду змісту всього сайту.

Аналіз персональних сайтів лінгвістів у Інтернеті свідчить про розмаїття оформлення блоків інформації, що складають текст сайту, зокрема, й про варіативність їхнього представлення в меню на головній сторінці сайту. Так, на сайті У. Белуджі (Ursula Bellugi) інформацію систематизовано за трьома тематичними групами: “Curriculum Vitae”, “Recent Publications”, “Pictures”; сайт Дж. Бреснан (Joan Bresnan), судячи з меню, складається з шести сторінок: “Home”, “Research”, “Publications”, “Collaborators”, “Current”, “Contact”; сайт Е. Карні (Andrew Carnie) структурно оформлено, як п’ять розділів: “Curriculum Vitae”, “Downloadable Publications”, “Teaching”, “Personal Info”, “Folkdance Links”, а от на сайті Г. Г. Гока (Hans Heinrich Hock) знаходимо 19 розділів. Отже, як випливає з наведених даних, кількість розділів і сторінок сайту є необмеженою, проте вважаємо, що інколи обсяг інформації, яка подається на головній сторінці, є надлишковим.

Дослідивши веб-сторінки лінгвістів, спробуємо виявити типову структуру їх побудови. Для цього всю подану на сайтах інформацію умовно поділимо на групи: особисті дані; професійна інформація; елементи, котрі забезпечують зворотний зв’язок.

Щодо типових рубрик, які трапляються майже на кожному сайті, то до них належать, насамперед, такі: персональна інформація (90% досліджуваних сайтів), наприклад, сторінка, прихована під посиланням “Curriculum Vitae” на сайті М. Бухольц (Mary Bucholtz) чи “CV” на сайті Дж. Елмана (Jeff Elman); наукові інтереси (99% досліджуваних сайтів): “General areas of specialization” із сайту М. Е. Бекмен (Mary E. Beckman) чи “Research interests” із сайту Дж. Джездара (Gerald Gazdar); список публікацій (98% досліджуваних текстів): представлений гіперпосиланням “Selected Papers” зі сторінки сайту Д. Дауті (David Dowty), “Resume and publications” на сайті Дж. Хіта (Jeff Heath); курсів, які викладаються (65% досліджуваних сайтів) тим чи тим ученим: “Courses I Teach” на сайті Л. Кемпбела (Lyle Campbell) чи “Courses taught recently” на сайті Дж. Ніколс (Johanna Nichols); перелік нагород (55% досліджуваних текстів): “Grants Awards” на сайті Е. М. Р. Ерістара (Anthony Manuel Rodrigues Aristar) чи “Awards Research & Honors” на сайті Дж. Охали (John Ohala). Отже, як можна побачити з наведених прикладів, ученими застосовуються досить різноманітні назви для сторінок чи розділів, які містять таку інформацію.

Як ми вже зазначали вище, у більшості досліджених персональних сайтів учених є сторінка, що містить відомості про публікації – книги, наукові статті, монографії тощо: “Selected publications and downloadable papers”, “Publications”, “Some Talks”, “Recent Publication”, “Books”, “Books, Lectures, Editions, Selected Articles”, “Authorship, Publications”, “Selected Publications”. Нерідко (30% досліджуваних текстів) такі сторінки містять інформацію про те, де, якщо не на самому сайті, можна ознайомитися з цими працями, наприклад: “For information on ordering, reviews and general information about books by me, please visit the site daneverettbooks.com чи “Further links to files: Papers of mine, Course materials, Handouts for conference papers, Bibliographies, Things by students I’ve worked with, Book proposal”. Заголовки таких сторінок, як правило, мають констатувальний характер і є стилістично нейтральними, складаються з одного-двох слів і безпосередньо відбивають характер інформації, розміщеної на них. Такі назви підкреслюють інформативний характер викладу відомостей на відповідних сторінках.

Цікавою, з погляду способів введення адресата в особистісний простір автора, є наявність на сайті сторінки з особистими, біографічними відомостями: “Curriculum vitae”, “A (humorous) biographical sketch”, “Personal statement”, “General stuff”, “Personal stuff”, “Vita”, “Biographical Information”, “About me”, “Vita and biographical information”, “My Life”, “Personal: personal history”. Аналіз показав, що на сторінках, назва яких містить стилістично

нейтральні одиниці конструкції, характерні для офіційно-ділового стилю (“CV”, “Vita”, “Biography” (75% досліджуваних текстів)), автори дотримуються офіційного стилю викладу – інформацію, найчастіше, структуровано за загальноприйнятими зразками оформлення автобіографії, резюме тощо. Ті самі сторінки, що містять у своїх назвах особові займенники (“About te”, “My Life” (20% досліджуваних текстів)) чи носять гумористичний характер (“A (humorous) biographical sketch” (5% досліджуваних текстів)) відбивають підкреслено особистісний початок інформації, яка знаходиться на них. На нашу думку, залучення таких сторінок до тексту сайту, з одного боку, є своєрідною реалізацією певних психологічних потреб автора, а з іншого, – призводить до встановлення тіснішого контакту адресанта й адресата, адже уособлення образу співрозмовника, партнера із комунікації призводить до встановлення більшої відкритості, дозволяє підвищити рівень довіри до поданої інформації.

Автобіографічні сторінки сайту можуть бути класифіковані на підставі розташування на них інформації суб’єктивного й об’єктивного характеру. Існують сторінки, наприклад, на яких викладено лише фактичні відомості, та сторінки з авторським коментарем і поясненнями до фактичних відомостей. Як правило, вже сама назва таких сторінок відбиває характер викладеної на них інформації. Як уже зазначалося, сторінки з назвою “CV”, “Biography”, “Biographical Information” містять, переважно, фактичну інформацію (55% досліджуваних текстів), у той час, як сторінки, названі “About te”, “My Life”, “Personal stuff”, орієнтовані на певного роду наявність у тексті автора. Наприклад, проаналізувавши фрагмент сторінки першого типу (сайт П. Кітінг (Pat Keating)), бачимо, що в ньому виклад інформації є об’єктивним, автор наводить лише факти про свою освіту та кар’єру. Безособовий характер викладу біографічних даних, відсутність у тексті будь-яких авторських коментарів, на нашу думку, споріднює даний фрагмент із традиційними науковими біографіями.

На деяких біографічних сторінках (35% досліджуваних текстів) ступінь вияву авторських засад є вищим, аніж зазвичай у науковій комунікації. При цьому автор дотримується стилістичної нейтральності викладу інформації. Розглянемо, наприклад, фрагмент сторінки з біографією із сайту П. Манро (Pamela Munro). Підставою для констатації підвищеного індексу авторської наявності в цьому фрагменті служить описово-подієвий виклад інформації, оповідь від першої особи, використання оцінної лексики (*I am proud to...*) тощо.

Проте є сторінки, на яких інформація подається в неформальному етилі, з гумористичними елементами (10% досліджуваних текстів). Такий характер викладу біографії, на нашу думку, сприяє встановленню тіснішого контакту між адресантом й адресатом, адже після прочитання такого роду опису життєвого шляху автор якоюсь мірою перестає бути науковцем, а стає звичайною людиною, з якою хочеться поспілкуватися. Прикладом такої сторінки може бути біографія Дж. М. Лоулера (John M. Lawler). Таким чином, проаналізувавши весь спектр фактичного матеріалу, ми виявили, що певні структурні компоненти є типовішими для сайту лінгвіста, ніж інші. У зв’язку із цим, вважаємо за потрібне зазначити прототипну структуру досліджуваних веб-сторінок. У термінах теорії прототипів, яка пояснює феномен категоризації, що має місце в мисленні людини, центральність указує на те, що члени категорії є типовішими її представниками, ніж інші. Припускається, що центральний член категорії належить до базового рівня категоризації і знаходиться в центрі гіпо-гіперонімічної ієрархії [14: 12].

Виходячи з поданих теоретичних положень, можна уявити концептуальний простір веб-сайту лінгвіста як загальну прототипну категорію, структуру якої задано центральною базовою схемою, а також її трансформаціями, що розгортаються в напрямках генералізації та специфікації і утворюють периферію. Центральність базової схеми встановлюємо на ґрунті кількісного аналізу її виявленості на сайтах. Зменшення елементів центральної схеми приводить до появи генералізованої трансформації, уведення в неї додаткових елементів дає в результаті трансформацію специфікації [1: 68].

На базі аналізу фактичного матеріалу ми виявили, що концептуальний простір сайту лінгвіста представлено трьома основними моделями, котрі задані комбінаціями можливих структурних елементів:

I. Персональна інформація / контактні дані / наукові інтереси / публікації / курси, що викладаються (50 сайтів).

II. Персональна інформація / контактні дані / наукові інтереси / публікації (10 сайтів).

III. Персональна інформація / контактні дані / наукові інтереси / публікації / курси, що викладаються / нагороди (18 сайтів).

Перша, найчастіша, модель є центральною структурою. Друга модель розглядається як трансформація центральної схеми в напрямку генералізації, а третя – як трансформація в напрямку специфікації. У другій моделі складник «курси» включається в понятійне поле «персональної інформації», а в третій моделі до центральної схеми додається складник «нагороди», яка, не будучи обов'язковою на сайті, надає деяку додаткову інформацію про його автора, точніше про його визнання в науковій сфері.

Наведені спостереження дають підстави стверджувати, що структура сучасного сайту лінгвістів підпорядкована вже сформованим законам побудови й організації матеріалу. Проте в кожному окремому випадку сайт має персональні, індивідуальні риси, власну внутрішню структуру, що відбиває індивідуально-авторський задум і забезпечує ефективність взаємодії адресанта й адресата.

Серед подальших перспектив проведеного дослідження вбачається необхідність виявити компоненти сайту, що забезпечують ефективність інтерактивної взаємодії комунікантів, і детальніше розглянути такі компоненти.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Анопина О. В. Концептуальная структура англоязычной рекламы косметики: дис. ... канд. фил. наук : 10.02.04 / Анопина Оксана Владимировна. – Черкассы, 1997. – 160 с.
2. Данилюк С. С. Функціональні особливості англомовних електронних наукових текстів персональних Інтернет-сторінок сучасних лінгвістів / С. С. Данилюк // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки. – 2004. – №17. – С. 132–135.
3. Дедова О. В. Лингвистическая концепция гипертекста: основные понятия и терминологическая парадигма / О. В. Дедова // Вестник Московского университета. Серия 9: Филология. – 2001. – №4. – С. 22–36.
4. Капанадзе Л. А. На границе письменного и устного текста: структура и тенденции развития электронных жанров / Л. А. Капанадзе // Голоса и смыслы. Избранные работы по русскому языку. – М.: Русский язык, 2005. – С. 305–320.
5. Нильсен Я. 10 первых правил по дизайну главной страницы сайта [Электронный ресурс] / Я. Нильсен. – Режим доступа к статье: <http://www.webmascon.com/topics/designdetails/25a.asp>
6. Пройдаков Э. М. Англо-русский толковый словарь по вычислительной технике, Интернету и программированию / Э. М. Пройдаков. – М.: Издат.-торг. дом «Русская Редакция», 2002. – 640 с.
7. Ремнева М. Л. Об опыте гипертекстового изложения учебных курсов / М. Л. Ремнева, О. В. Дедова // В пространстве филологии. – Донецк: Юго-восток, 2002. – С. 72–89.
8. Рогозина И. В. Об информационно-воздействующей функции Интернет-коммуникации / И. В. Рогозина, Л. М. Босова, А. А. Стриженко // Концептуальная картина мира и интерпретативное поле текста с позиций лингвистики, журналистики и коммуникативистики: Сб. материалов Всерос. науч.-практ. конф. – Барнаул: Изд-во АлтГУ, 2000. – С. 12–24.
9. Хартунг Ю. Гипертекст как объект лингвистического анализа / Ю. Хартунг, Е. Брейдо // Вестник Московского университета. Серия 9: Филология. – 1996. – №3. – С. 61–77.
10. Юрчак О. Ю. Лінгвостилістичні засоби вираження діалогічності в комп'ютерному дискурсі / О. Ю. Юрчак // Вісник Харківського національного університету. Серія: Філологія. – 2001. – №520, Вип. 33: Філологічні аспекти дослідження дискурсу. – С. 142–147.
11. Dillon A. Genres and the Web: Is the Personal Home Page the First Uniquely Digital Genre? / A. Dillon, B. A. Gushrowski // Journal of The American Society for Information Science. – N. Y.: Oxford University Press, 2000. – Vol. 2, №51. – P. 202–205.
12. Gaggi S. From Text to Hypertext: Decentering the Subject in Fiction, Film, the Visual Arts, and Electronic Media / S. Gaggi. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1997. – 192 p.
13. Geest Th. van der. Hypertext Writing and Reading in A Non-Linear Medium / Th. van der Geest // Quality of Technical Documentation. – Amsterdam: Rodopi, 1994. – P. 49–66.
14. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind / G. Lakoff. – Chicago: Chicago University Press, 1987. – 614 p.
15. Miall D. S. Trivializing or Liberating? The Limitations of Hypertext Theorizing / D. S. Miall // Mosaic. – 1999. – Vol. 32, №3 (June). – P. 157–171.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Сергій Данилюк – доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри практики англійської мови Навчально-наукового інституту іноземних мов Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: структурно-функціональні особливості електронних текстів, принципи структурування й побудови веб-сайтів, дидактичні можливості Інтернет-технологій у процесі професійної підготовки сучасних фахівців.

PRAKTISCHE UND PRAGMATISCHE ÜBERLEGUNGEN ZUM PHÄNOMEN DER UNÜBERSETZBARKEIT IN ENGLISCH UND DEUTSCH

Brian J. CARELESS (Flensburg, Deutschland)

У цій статті на прикладі слів, словосполучень / синтагм і текстів англійською і німецькою мовами автор проілюстрував потенційні обмеження, з якими доводиться мати справу навіть досвідченим перекладачам при відтворенні повного семантичного навантаження мовних одиниць у мові перекладу відносно лексики цільового тексту. Проблема (не)перекладності розглядається, в основному, із прагматичного та практичного поглядів.

Ключові слова: перекладність, неперекладність, культурний зміст.

Using a number of examples of words, phrases / syntagma and texts taken from the English language and to a lesser extent from German, the author attempts to illustrate the potential limitations with which even experienced translators can be confronted when attempting to convey the full semantic content which such linguistic elements may contain for the native speaker. The question of their (un-)translatability is addressed from a predominantly pragmatic and practical standpoint.

Keywords: Translatability, Untranslatability, Cultural Content.

Diese vorwiegend praktischen und pragmatischen Bemerkungen sind aus verschiedenen Gründen als schlichte Überlegungen zu „Übersetzbarkeit“, bzw. „Unübersetzbarkeit“ – d.h. zu den Grenzen des Übersetzens – zu verstehen; vieles, was hier vorgetragen wird, gilt zumindest sinngemäß für das Dolmetschen, auch wenn die speziellen Bedingungen des Dolmetschens selbstverständlich eine gewisse Einschränkung notwendig machen:

- Jeder, der sich je ernsthaft mit dem Übersetzen beschäftigt, kommt irgendwann zu der Erkenntnis, dass der Produkt, den er angefertigt hat, dem Original nicht gerecht wird, d. h. sein angefertigter Text in der Zielsprache gegenüber dem Originaltext in der Ausgangssprache in irgendeiner Art und Weise minderwertig ist. Es fehlt also eine gewisse „Äquivalenz“ zwischen den beiden Texten. Auch ein Dolmetscher – wenn er ehrlich ist – wird sich von Zeit zu Zeit vorwerfen: „Da hast Du nicht alle Nuancen herüber gebracht.“

- Jeder, der sich je ernsthaft mit dem Übersetzen beschäftigt, erkennt irgendwann, dass der ausgangssprachliche Text – sein Quelltext – hier und dort Elemente enthält, die jenseits seiner vollständigen Fassungskraft liegen; sie sind schwer bestimmbar, schwer erfassbar, in ihrer ganzen Reichweite schwer verständlich. Gegebenenfalls sollen sie sogar von Nichtmuttersprachlern nicht verstanden werden; sie sind in einer Form also „unübersetzbar“. Für einen Dolmetscher kommt dieses häufig vor, wenn der Redner, für den er dolmetscht, sich von einem vorgefertigten Manuskript distanziert, z. B. in einer Frage- und Antwortsitzung, bei der der Redner „frei“ spricht und dadurch seiner persönlichen muttersprachlichen Eigenart freien Lauf lässt .

- Theoretiker der Übersetzungswissenschaft – oder Translationswissenschaft, wenn wir das Dolmetschen mit einschließen - behaupten immer wieder, dass einzelne „Wörter“, ja sogar „Sätze“ und ganze „Paragraphen“, unübersetzbar bleiben, wenn diese nicht kontextualisiert oder kotextualisiert werden, d.h. wenn sie nicht im richtigen Verhältnis zum makrotextuellen Ganzen gesetzt werden und mit Blick auf dieses innertextuellen Verhältnisses verstanden werden.

- Theoretiker der Übersetzungswissenschaft behaupten stets, dass wir nicht „Wörter“ übersetzen und nicht „Wörter“ übersetzen sollen, sondern „Texte“. Nichts ist für einen Übersetzer so abstoßend oder frustrierend, als wenn er eine Liste von „Einzelwörtern“ bekommt, die er ohne deren natürliche sprachliche, d. h. kontextuelle Umgebung, übersetzen soll (vielleicht weil der Auftraggeber diese in eine Rede einbauen will und er sich dessen nicht bewusst ist, dass diese Wörter ihre Berechtigung erst innerhalb dieser Umgebung gewinnen). Dieses Phänomen kontrastiert übrigens sehr stark mit dem traditionellen Erlernen von Vokabeln innerhalb des

konventionellen Spracherwerb-Prozesses in der Schule, die zum 1:1-Syndrom führt – etwa in der Verwendung von Vokabelheften.

- Theoretiker der Übersetzungswissenschaft haben sehr viele unterschiedlichen Begriffe geprägt, um das korrekte Verhältnis zwischen ausgangssprachlichen und zielsprachlichen Texten zu beschreiben und vorzuschreiben, z. B. „Äquivalenz“, „Invarianz“, „Kongruenz“, „Code-Wechsel“, „kontrastive Diskurskompetenz“, „Kulturkompetenz“, „Diskursfähigkeit“, usw., usw. Der Verfasser dieser Überlegungen ist der Meinung, dass dieses Verhältnis oft vom folgenden Standpunkt aus betrachtet werden kann: „Inwiefern ist eine Übersetzungseinheit in der Ausgangssprache – oder sogar der ganze Quelltext – voll übersetzbar, nur teilweise übersetzbar oder in vielerlei Hinsicht unübersetzbar – und vor allem: woher kommt das?“

Im Anhang zu diesen Überlegungen wird eine Sammlung mit Beispielen von 1) Einzelwörtern/Syntagmen, 2) Sätzen, 3) Wortspielen und 4) Texten zusammengestellt, um zu illustrieren und hoffentlich deutlicher darzustellen, was der Verfasser mit seinen obigen Prämissen zum Ausdruck bringen möchte. Es wird um Nachsicht gebeten, wenn es sich bei den beiden Sprachen in den Beispielen um lediglich Deutsch und Englisch handelt – und nicht um Russisch oder Ukrainisch.

Die aufgeführten Beispiele werden im Folgenden erörtert und vom klassischen übersetzungswissenschaftlichen Standpunkt betrachtet. Dadurch werden – oder dieses ist zumindest die Hoffnung des Verfassers – die Grenzen der Übersetzbarkeit aufgezeigt, die auch in solchen Theorien erörtert werden. Der Schwerpunkt der Erörterung liegt auf die englische und die deutsche Sprache entweder als Ausgangssprache oder als Zielsprache – es wird hoffentlich auch möglich sein, entsprechende Rückschlüsse für andere Arbeitssprachen zu ziehen.

1. Wörter/Syntagmen

a) Diese Gruppe enthält einige Wörter, die traditionell als „unübersetzbar“ gelten. Warum? Dafür gibt es unterschiedliche Gründe.

„gemütlich“ enthält als Wort mehrere semantische Elemente, die sich in solchen englischen Begriffen wie „cosy“ („behaglich“), „snug“ („verborgen“), „comfortable“ („bequem“), „pleasant“ („angenehm“), „agreeable“ („liebenswert“) – oder sogar „peaceful“ („friedvoll“), „easy“ („leicht“), „good-natured“ („gutmütig“) oder „genial“ („wohltuend“) enthält. Häufig – und abhängig vom Kontext – verbindet das Wort einige solche Elemente, was den Übersetzer zu einer Entscheidung darüber zwingt, welches semantische Element vorherrschend ist, d. h. er muss die Gesamtbedeutung des Wortes einengen oder er muss mehr als eine zielsprachliche Alternative verwenden, um wenigstens einige der darin enthaltenen Bedeutungselemente abzudecken. Die Theoretiker bezeichnen dieses Phänomen als eine „Eins-zu-viele“-Beziehung zwischen ausgangssprachlichem Wort und zielsprachlicher Entsprechung; wenn der Übersetzer übertreibt, indem er darauf besteht, alle möglichen Bedeutungselemente in der Zielsprache mit aufzunehmen, so nennen wir diesen Ansatz „überdifferenziert“.

„Schadenfreude“ ist das klassische Beispiel schlechthin für ein Wort, das „unübersetzbar“ sein soll. Es soll angeblich gerade deshalb in die englische Sprache mit übernommen worden sein. Das Oxford Concise Dictionary of English gibt als Definition „malicious enjoyment of another’s misfortune“, was zurückübersetzt so etwas wie „boshafte Vergnügen über das Missgeschick eines andern“ bedeutet. Abgesehen davon, dass diese Definition eine Erläuterung und keine zielsprachliche Entsprechung darstellt, kann eine solche Formulierung wohl nur sehr selten zum Einsatz kommen – es sei denn, man möchte sich etwas „gestelzt“ ausdrücken, d. h. man ändert Stilebene oder Register. Im Duden wird „Schadenfreude“ tatsächlich auch als „boshafte Freude über das Missgeschick, Unglück eines andern“ definiert.

Die Frage wird hier absichtlich vom Verfasser offen gelassen, ob das Wort ein kulturspezifisches Element einschließt, d. h. ob es eher ein Charaktermerkmal eines Deutschen oder eines Engländer bezeichnet.

Eine Entsprechung für „Geschwister“ existiert nicht wirklich im Englischen, insofern es in dieser Sprache keinen allgemein verwendeten Begriff für sowohl männliches als auch weibliches Nachkommen gibt, es sei denn, man spezifiziert entweder Schwestern oder Brüder. Das Wort „siblings“ existiert zwar, ist aber auf einer höheren Stilebene angesiedelt und wird allgemein als veraltet oder als „biblische Sprache“ verstanden. Eine englischsprachige Entsprechung für

„Geschwister“ kann man daher eigentlich nur verwenden, wenn man über zusätzliche Information verfügt, z. B. „Paul hat 3 Geschwister“ = 2 Brüder + 1 Schwester, oder 1 Bruder + 2 Schwestern?

Eine Übersetzung für „Weltanschauung“ existiert nicht im Englischen, insofern es keine 1:1-Entsprechung gibt; „world view“ oder „philosophy of life“ sind mögliche syntagmatische Varianten; „philosophy“ gilt jedoch nur dann, wenn „Weltanschauung“ im ideologischen Sinne verwendet wird.

„gentleman“ und „sophisticated“ sind mit dem deutschen Wort „gemütlich“ vergleichbar; sie sind gleichermaßen „polysem“, d. h. sie enthalten mehrere Seme oder Bedeutungselemente. Sie werden auch bis zu einem gewissen Grad durch konnotative Rahmenbedingungen beeinflusst, d.h. sie sind von persönlichen, subjektiven Assoziationen und Empfindungen abhängig. Das Wort „gentleman“ leitet auch zu den Wörtern/Syntagmen im Abschnitt b) über. In diesem Abschnitt haftet den einzelnen Begriffen etwas kulturspezifisch Deutsches, bzw. Englisches an – ein Element, das in der anderen Sprache fehlt.

Die unter a) aufgeführten Begriffe sind also schwer zu übersetzen. Sie sind sicherlich auch in dem Sinne „unübersetzbar“, dass man dafür so gut wie keine 1:1-Entsprechung findet. Sie sind häufig auch in dem Sinne unübersetzbar, dass es dafür in der Zielsprache mehrere Alternativen gibt, die nur einen Teil der Bedeutung dessen wiedergibt, was in der Ausgangssprache ganzheitlich zum Ausdruck gebracht wird. Dem Übersetzer bleibt nichts übrig, als aus pragmatischen Gründen die Entsprechung in der Zielsprache zu wählen, die am besten passt, weil diese im jeweiligen Kontext das naheliegende Bedeutungselement wiedergibt – und dieses macht er wohlwissend, dass die vollständige Äquivalenz zum Ausgangstext in seiner Übersetzung fehlt und fehlen muss. Die Begriffe sind jedoch **nicht** in dem Sinne unübersetzbar, dass es einfach kein entsprechendes zielsprachliches Wort oder keine entsprechende zielsprachliche Wortgruppe gibt, um die enthaltenen Bedeutungselemente wiederzugeben. Es gibt vielleicht keine 1:1-Entsprechung dafür, aber es gibt auch keine lexikalische Lücke.

b) Diese Begriffsgruppe unterscheidet sich von a), weil jeder Begriff eine kulturspezifische Assoziation hervorruft.

„Pädagogische Hochschule“ und „Fachhochschule“ sind spezifisch deutsche, tertiäre Bildungsinstitutionen, die klar umrissene Wesenszüge haben; diese Wesenszüge basieren auf dem vorherrschenden Hochschulsystem in der Bundesrepublik Deutschland – oder genauer in dem jeweiligen Bundesland, weil im föderativen System Bildung die Sache der Länder ist.

Eine „Aktiengesellschaft“ ist eine spezifisch deutsche Form eines Wirtschaftsunternehmens; die Eigenarten einer AG - z. B. im Vergleich zu einer GmbH, einer KG, o. ä. - werden in den jeweiligen Paragraphen des Handelsgesetzbuchs (HGB) festgelegt.

Der „Bundestag“ und der „Bundesrat“ sind Bezeichnungen für die 2 unterschiedlichen Regierungskammern, die die exekutive Gewalt des politischen Systems der Bundesrepublik ausmachen.

„College of Education“/„Polytechnic“/„University of Applied Sciences“ + „Limited company“ + „House of Commons“/„House of Lords“ sind Begriffe für **ähnliche** Institutionen in England, die im jeweiligen System dieses Landes angesiedelt sind. Es gibt auch **ähnliche – aber unterschiedliche** Institutionen in den Vereinigten Staaten von Amerika (und in Canada, Südafrika, Neuseeland und Australien, geschweige denn in Schottland, Nordirland, Wales oder der Republik Irland (Eire), und ohne solche englischsprachigen Länder wie Falkland Islands, Guernsey, Samoa, usw. zu erwähnen). In einigen Ländern wird das gleiche Lexem (Terminus) für unterschiedliche Institutionen in den unterschiedlichen Ländern verwendet.

Das heißt: „Pädagogische Hochschule“ mit „College of Education“, „Fachhochschule“ mit „Polytechnic“, „Aktiengesellschaft“ mit „Limited company“ oder gar „Bundestag“ und „Bundesrat“ mit „House of Commons“ oder „House of Lords“ zu übersetzen, birgt eine Vielzahl nicht nur linguistischer Probleme in sich und ist fast immer schlichtweg falsch. Eine „Polytechnic“, die es im Vereinigten Königreich als Bezeichnung nicht mehr gibt, unterschied sich in wesentlichen Zügen von einer „Fachhochschule“, und eine „polytechnic university“ in den USA ist schon wieder etwas anderes – genauso wie eine „Pädagogische Universität“ in der Ukraine sich von einer „Pädagogischen Hochschule“ in der Bundesrepublik unterscheidet.

„Public School“ ist auch als „falscher Freund“ bekannt – eine solche Schule ist weder „staatlich“ noch in irgendeiner Form „öffentlich“; „public“ bezeichnete man traditionell Institutionen, die nicht kirchlich verwaltet wurden. Darüber hinaus aber haben solche Privatschulen einen viel höheren Stellenwert in England und Wales (weniger in Schottland und Nordirland) als in Deutschland. Sie sind also als Institutionen bekannter, und die damit einhergehenden Assoziationen ebenso.

Die Beispiele, die aufgeführt wurden, sind bewusst einfach gehalten, um das Dilemma klar zu machen.

Hier wird der Übersetzer mit einer anderen Form von „Unübersetzbarkeit“ konfrontiert: das Problem überschneidet sich mit der Fragestellung, die Übersetzungstheoretiker unterschiedlich als „sozio-kultureller Transfer“, als „Entfremdung“ oder neulich – im anderen Zusammenhang – als „Lokalisierung“ bezeichnen. Es ist auch mit der Frage nach dem Übersetzungszweck verbunden. Wenn die Zielgruppe der Übersetzung die genannte Institution mit einer Institution in ihrem Heimatland in Verbindung bringen soll, die ähnliche Charakteristika aufweist, dann ist es in der Tat möglich, eine „Fachhochschule“ als eine „institute of higher education similar to the former polytechnic“ („Anstalt im tertiären Bildungssystem, die Ähnlichkeiten mit der ehemaligen ‚polytechnic‘ aufweist“); allerdings ist das streng genommen keine übersetzerische Entsprechung, sondern eine Erläuterung. Wenn aber der Zweck der Übersetzung dies nicht zu Bedingung macht, so ist es völlig ausreichend, den Terminus „Fachhochschule“ mit der nunmehr allgemein akzeptierten Entsprechung „University of Applied Sciences“ („Universität der angewandten Wissenschaften“) zu übersetzen, auch wenn diese Entsprechung irreführend sein kann. Gleichmaßen kann man „House of Commons“ nicht mit der erläuternden Entsprechung „eine ähnliche Institution wie der Deutsche Bundestag“, sondern mit „britisches Unterhaus“ übersetzen.

Wie schon erwähnt, sind die genannten Beispiele sehr einfach; mit solchen Termini wie „Governor-General“, „back-bencher“ und „chartered accountant“ oder „Deutsche Bundesbank“, „Anstalt des öffentlichen Rechts“ oder „Stammkapital“ wird die Angelegenheit etwas komplizierter. Der Verfasser persönlich hatte einmal große Schwierigkeiten zu erläutern, warum er die Übersetzung solcher Termini mit der Bezeichnung für eine ähnliche Institution im Zielland kritisiert hatte, als er eine Rezension für ein sonst ausgezeichnetes Wörterbuch Deutsch-Englisch/Englisch-Deutsch für Wirtschaft und Recht angefertigt hatte.

Die Begriffe „Christstollen“ und „Sektkelch“ oder „pie/pastie“, „cereals“, „flan“ und sogar „mug“ bereiten ähnliche, wenn auch weniger komplizierte Schwierigkeiten; man hätte auch solche kulinarischen Einzelwörter wie „Eisbein“ und „Saumagen“ oder „haggis“ und „cock-a-leekie soup“ aufführen können, aber das wäre zu weit gegangen. Solche Begriffe haben eigentlich keine Entsprechung in der Zielsprache, weil sie in der Zielkultur nicht vorhanden sind. Hier stoßen wir auf die klassische Situation, in der für den entsprechenden Gegenstand keine 1:1-Entsprechung, sondern eine erläuternde Beschreibung gefunden werden muss. In solchen Fällen ist der „emprunt“ (Übernahme des fremdsprachlichen Begriffes) – entweder mit oder ohne Anpassung an die lexikalischen Regeln der Zielsprache (z. B. „Cerealien“) – die Lehnübersetzung (d.h. Übersetzung der unterschiedlichen Teile eines Syntagmas (z.B. „champagne glass“), oder ein ähnlicher Übersetzungsansatz die einzige Möglichkeit.

2. Sätze

Der Vorteil bei der Übersetzung von Sätzen liegt in der Tatsache, dass das Element oder Satzglied, das Schwierigkeiten bei der Übersetzung bereitet oder „unübersetzbar“ zu sein scheint, ist zumindest kontextualisiert – auch wenn der Kontext, d. h. der makrotextuelle Umfeld, innerhalb dessen dieses Element oder Satzglied vollkommen verständlich wird, vielleicht fehlt.

Übersetzungstheoretiker reden hier von „situativem Kontext“, von „Über-“, oder „Unterdifferenzierung“ oder von „textnormativen Merkmalen“. Aber auch Sätze können polysem oder mehrdeutig sein; sie können auch Ausdrücke enthalten, die für den Muttersprachler ohne weiteres verständlich sind, aber die sich auf Grund ihres soziokulturellen, semantischen Inhalts in eine andere Sprache so gut wie unübersetzbar sind; sie haben ggf. eine Struktur, die typisch offiziös ist, weisen eine bürokratische Ausdrucksweise auf, die eigentlich ein Jargon ist. All das ist in der Muttersprache schwierig genug zu verstehen – geschweige denn in der Fremdsprache.

a) Dieses Satzbeispiel hatte der Verfasser sogar selbst am als Ansage am Münchener Flughafen gehört; Ähnliches wird exemplarisch von Theoretikern gerne zitiert, aber es ist sonst schwer vorstellbar, dass ein solcher Fehler, d. h. die Wahl einer falschen Entsprechung in der Zielsprache, die wohl der ausreichende Beweis für die potentielle Unübersetzbarkeit einer Formulierung in der Ausgangssprache ist, überhaupt möglich sein könnte.

„Auf Wiedersehen“ ist auf Deutsch potentiell mehrdeutig; es wird einerseits dann verwendet, wenn eine Person sich von einer anderen verabschiedet, und als solches gehört es zu den phatischen, formelhaften, im Wesentlichen inhaltslosen Phrasen, die Handlungen begleiten, die sonst unhöflich erscheinen würden, wenn keine verbale zwischenmenschliche Kommunikation stattfindet. Andererseits aber wird es auch verwendet, um den Wunsch auszudrücken, diese Person zu einer bestimmten Zeit an einem bestimmten Ort wiederzusehen. Wir haben es hier also mit der klassischen 1:2-Entsprechung zwischen ausgangssprachlichem und zielsprachlichem Ausdruck zu tun, d.h. im Deutschen gibt es nur einen Ausdruck, im Englischen zwei getrennte Ausdrücke für jede Situation (einerseits „Goodbye“ oder „bye-bye“, andererseits „see you“, „we’ll meet again“ oder „so long“.

b) Dieser Satz ist ein weiteres Beispiel einer 1:2-Entsprechung – oder von Diversifizierung, wie das Phänomen von Theoretikern u. a. bezeichnet wird. „Education“ enthält zwei Bedeutungselemente: einmal „Schulbildung“ und einmal „Erziehung (durch Eltern, usw.)“. Von den beiden Alternativen deckt also die Übersetzung ii) beides ab. Wenn wir aber den Kontext in Betracht ziehen, so erkennen wir, dass das Zitat in der direkten Rede eine bestimmte Textartvariante ist – ein Spruch, ein Aphorismus oder was Engländer (im besten Französisch) ein „bon mot“ nennen. Ausdrücke dieser Art zeigen ein typisches Merkmal: sie sind kurz, prägnant und pointiert. Hier stoßen wir also auf eine Situation, in der eine außerlinguistische Überlegung, die es beim Übersetzen zu betrachten gilt (Diversifizierung, Differenzierung), von einer anderen wichtigeren Überlegung überlagert wird (textnormative Voraussetzungen).

c) Auch hier gelten textnormative Voraussetzungen für beide Sprachen – Wettervorhersagen in Deutsch werden von ganz anderen linguistischen Konventionen als die in Englisch bestimmt. Eine lineare Übersetzung wie die deutschsprachige Version klingt völlig unnatürlich. Im Übrigen ist es schwer vorstellbar (außer in der Belletristik), dass eine Wettervorhersage für Teile von England überhaupt in deutscher Sprache erscheinen sollte.

d) Differenzierung als übersetzerische Strategie kann man übertreiben. Wie unter Abschnitt 1) erläutert, werden bei „public school“ – und vor allen Dingen bei Eton – viele Assoziationen in einem britischen Muttersprachler erweckt (auch wenn das Wort mittlerweile auch in fast jedem deutschsprachigen Kreuzworträtsel zu finden ist). Es ist richtig, dass ein Übersetzer nicht immer davon ausgehen kann, dass die gleichen Assoziationen bei Teilnehmern der Zielgruppe seiner Übersetzung erweckt werden; aber eine Übersetzung wie Version ii) hat den Grad der Differenzierung natürlich übertrieben. Sie ist nicht zuletzt aus pragmatischen Gründen unakzeptabel.

e) Dieses Beispiel hatte den Studierenden im Abschlusssemester an der Hochschule des Verfassers einige Schwierigkeiten bereitet; jeder Deutsche versteht, welche Konnotationen das Wort „Häuslebauermentalität“ hervorruft, auch wenn man aus Norddeutschland stammt – aber diese vorwiegend schwäbische Tugend lässt sich in Englisch sehr schwer wiedergeben und ist fast unübersetzbar, wenn man eine zusätzliche Erläuterung nicht hinzufügt. Die Frage ist, ob eine lineare Übersetzung wie „home-building mentality“ – das sicherlich nicht so ausgesprochen assoziativ ist – vieles im Text ungesagt lässt.

f) – i) Diese 4 Beispielsätze sind alle syntaktisch voll mehrdeutig, obgleich man bei f) und g) schon eher erraten kann, welche Bedeutung am wahrscheinlichsten ist.

Ohne zusätzliche Information – und dies ist besonders bei i) der Fall (eine durchaus häufig anzutreffende Schwierigkeit bei technischen Übersetzungen) – kann der Übersetzer nicht entscheiden, welche Interpretationsmöglichkeit die richtige ist. Wahrscheinlich hat der Ingenieur, der Satz i) verfasst hat, die Mehrdeutigkeit in seiner Formulierung nicht erkannt; ihm war auf jedem Fall bestimmt bekannt, ob der Bodenimpfstoff aus Bakterien besteht, die nur Wasser - oder Wasser und Luftstickstoff – binden.

j) In diesem Text wirkt die wörtliche Übersetzung von „Laubfroschgrün“ (bei der offiziellen RAL-Farbpalette gibt es nur „laubgrün“) überdifferenziert. Wie im Text an anderer Stelle betont, ist die „knall-grüne“ Farbgebung das wichtigste Merkmal.

k) Allein durch seine Struktur grenzt das „Beamtendeutsch“ oft an Unübersetzbarkeit. Geprägt durch den komprimierten Stil mit Attributen vor und hinter einem Substantiv, mit Genitivattributen, mit Nominalisierungen, mit adverbialen Ergänzungen, ist eine ähnlich strukturierte Übersetzung zwar nicht unmöglich – aber sie wirkt genauso schwerfällig und wenig verständlich wie der deutsche Ausgangstext.

3 Wortspiele

Wortspiele gibt es vor allem in der Literatur, in Lustspielen, im Cabaret, in Filmen und in der Werbung. Übersetzungstheoretiker sind sich einig, dass es einen erheblichen Unterschied zwischen literarischem und technischem Übersetzen gibt. Literatur, Drama, Filmsequenzen finden in einer irrealen Welt statt – in einer vom Autor geschaffenen Welt; sie kann eine Fantasiewelt sein, z.B. die Zukunft, die Zauberei, die Vergangenheit, eine ideale Welt, was immer der Verfasser/Dramatiker/Filmregisseur will. Auch will Literatur, Drama und Film unterhalten, d.h. Hauptzweck der dort verwendeten Texte ist es, eine gewisse Wirkung im Leser oder Zuschauer zu erwecken (Spannung, Anteilnahme, Empathie, usw.). Technische oder pragmatische Texte sind dagegen vollständig in der realen Welt angesiedelt; sie befassen sich mit konkreten Objekten und Erzeugnissen, sie schreiben gewisse Tätigkeiten innerhalb von bestimmten Prozessen vor, sie beschreiben komplexe und komplizierte Gegenstände mit Worten. Hauptzweck von technischen und pragmatischen Texten ist die unpersönliche und objektive Vermittlung von Informationen. Nur in der Werbung kommt das persuasive Element dazu.

Übersetzungstheoretiker behaupten deshalb mit Recht, dass das Übersetzen von technischen Texten anderen Regeln als das Übersetzen von Literatur unterliegt – ABER man findet kaum eine theoretische Abhandlung, in der die zitierten Beispiele nur von technischen Texten stammen; die meisten Zitate stammen von der Belletristik (auch meine). Auch die mittlerweile häufig anzufindenden Abhandlungen zum Übersetzen von Wortspielen (Vorschlag: Wortspiel + Übersetzen in Google) behandeln mehrheitlich Wortspiele aus der Literatur.

Die Beispielsätze im Abschnitt 3 sind wahrscheinlich unübersetzbarer als die in den Abschnitten 1-2, weil die absichtliche Mehrdeutigkeit des Wortspiels in einer Sprache sich fast nie in eine andere Sprache linear übertragen lässt. Eine wie auch immer geartete wörtliche Übersetzung ist bedeutungslos.

Das Phänomen Wortspiel wird besonders in der Produktwerbung eingesetzt – und für freiberufliche Übersetzer wird es häufig zu einer großen Herausforderung. Die Texte, die von erfahrenen Übersetzern produziert werden, werden größtenteils an ein größeres Publikum gerichtet und veröffentlicht; diese Zielgruppe muss sich darauf verlassen können, dass die Übersetzung sich vom Ausgangstext inhaltlich nicht zu schwerwiegend unterscheidet. Darum werden bei der Bewertung von Probe-Übersetzungen oder von Übersetzungen von Studierenden, die das Fach erlernen, großen Wert auf die getreue Wiedergabe des Inhalts gelegt – sogar größeren Wert als auf stilistische Korrektheit. Das ist auch nicht verwunderlich, denn die Zielgruppe der Übersetzung hat nicht den Vorteil der Zweisprachigkeit – denn in diesem Fall bräuchte sie die Übersetzung nicht. Sie kann also nicht erkennen, ob eine Übersetzung sinnentstellend ist – besonders wenn der Text für sie plausibel klingt.

Auch sonst ist es aber beim Übersetzen selbstverständlich, dass der Inhalt nicht geändert werden soll. Eine der Hauptforderungen der Übersetzungstheoretiker, wenn es um die Qualität einer Übersetzung geht, ist die nach „Invarianz“ oder „inhaltlicher Äquivalenz“. Beim Wortspiel gilt diese Forderung oft nicht – und oft kann sie einfach nicht gelten. Der Hauptzweck eines Wortspiels ist es, eine gewisse Wirkung beim Empfänger zu erzeugen; bei Literatur - den Leser zu amüsieren, seine Aufmerksamkeit zu erwecken (und ggf. zu halten). Bei der Werbung erzeugt ein Wortspiel im Gedächtnis des Lesers die Verbindung zu einem bestimmten Erzeugnis oder zu einer Dienstleistung, genauso wie andere Werbesprüche oder –Logos. Solange diese Wirkung erzeugt wird – denn darum geht es nur bei dieser Art der fremdsprachigen Kommunikation – hat der Übersetzer das Recht, den Inhalt zu ändern. Allerdings ist es häufig sehr schwer, den Auftraggeber der Übersetzung von der Richtigkeit dieser Strategie zu überzeugen. Auch sind hier die Grenzen des

Übersetzungsprozesses fast erreicht, weil Übersetzen als eine Art Handwerk erlernt werden kann; diese Form der sprachlichen Kreativität lässt sich dagegen sehr schlecht lehren oder erlernen.

Die 3 Alternativübersetzungen für Beispielsatz a) (auch aus der Literatur: Alice in Wonderland ist voll mit Wortspielen bestickt) zeigen unterschiedliche Lösungen für dieses Problem – allerdings für mich auch mit unterschiedlichem Erfolg.

Beispielsätze b) – e) sind äußerst schwierig; sie sind kurz, prägnant und epigrammatisch. Dadurch ist ein linearer, wörtlicher Ansatz ausgeschlossen. Sie verwenden alle Attribute des Wortspiels – auch die Phonetik („Fly Dich Frei“). Der Verfasser ist bereit zuzugeben, dass er persönlich Schwierigkeiten mit b) und c) hätte; vielleicht wirkt etwas wie „a cut above the others“ in d).

Beispielsatz e) stammt aus einem Übersetzungsauftrag für die Flensburger Brauerei, den der Verfasser vor Jahren freiberuflich zu erledigen hatte. Das erste Logo ist einfach – es basiert auf das phonetische „Plop“, was in beiden Sprachen Deutsch und Englisch vorhanden ist. Es zielt auf das Öffnen des Bügelverschlusses der Bierflasche ab. Aber „Das flenst!“ ist ganz was Anderes. Im Englischen existiert zwar das Verb „to flense“ als ein Fachbegriff; es bedeutet aber „Walspeck abziehen“, was hier etwas fehl am Platz wäre. Man redet von „flensing knives“. Auch hat das konjugierte Verb in der 3. Person „flenses“ 2 Silben, was auch nicht passt. Abgesehen von der Anspielung auf Flensburg, soll der kurze Satz „Das flenst!“ Zufriedenheit, Geschmack und Löschen von Durst zum Ausdruck bringen – so etwa wie „Das zischt!“ Aber im Englischen ist das alles in zwei Worten unmöglich. Schließlich musste der Verfasser der Brauerei einige Vorschläge auf der Basis von Lautmalerei übermitteln; die Qual der Wahl hatte dann der Werbemanager. Das ist auch der Punkt, an dem die Arbeit des Übersetzers zu Ende ist und die des PR- oder Werbefachmannes beginnt.

4 Texte

Bei den bisherigen Überlegungen zur (Un-)Übersetzbarkeit von Einzelwörtern wurde auch erwähnt, dass Übersetzungstheoretiker dem praktischen Übersetzer stets ans Herz legen, einen makrotextuellen Fokus zu adoptieren und nicht immer den Blick auf Einzelwörter zu werfen. Einzelwörter sind stets potentiell mehrdeutig, bis sie kontextualisiert werden; Äußerungen hingegen sind nie potentiell mehrdeutig, weil sie ihre Mehrdeutigkeit durch ihre Einbettung im Kontext verloren haben, innerhalb dessen sie im Text erscheinen. Ihre Bedeutung wird dadurch offensichtlich und klar.

Nichtsdestotrotz kann man die Meinung vertreten, dass Texte, die offensichtlich für eine bestimmte soziokulturelle Zielgruppe geschrieben wurden und eine große Anzahl von konnotativen Elementen und sonstigen Assoziationen enthalten, die wiederum in ihrer vollen Entfaltung nur durch einen Muttersprachler verstanden werden, auch mehr oder minder unübersetzbar sein können. Die Übersetzung solcher Texte müsste an verschiedenen Stellen im Zielsprachlichen Text ein Kommentar einfügen, um die Informationslücke für die Zielgruppe zu schließen. In solchen Fällen beinhaltet die Strategie der „Entfremdung“, d. h. der Entfernung von (nicht-verständlichen) Fremdelementen mittels nicht nur sprachlicher, sondern auch soziokultureller Überführung von Ausgangssprachlicher Zielgruppe zur Zielsprachlichen Zielgruppe, eine übermäßige Verlängerung des Übersetzungsumfangs (wegen der vielen Erläuterungen, die eingefügt werden; weil implizite Elemente im Ausgangstext explizit gemacht werden müssen; auf Grund der vielen Fußnoten; usw.)

Im Beispieltext 4.1 bedarf schon die Überschrift einige Erläuterungen, damit der tiefere Sinn, der vom Muttersprachler automatisch erfasst wird, auch dem Nicht-Muttersprachler klar gemacht wird.

„cheering“ (*anregend*) = Assoziation mit der anerkannten Beschreibung einer Tasse Tee in GB als „the cup that cheers“;

„cuppa“ = umgangssprachlich für „cup of tea“, aus den ersten zwei Wörtern gebildet;

„suits 'em to a T“ = verbales Idiom mit der Bedeutung von „bekömmlich“; schließt auch die phonematische Entsprechung „Tea - Buchstabe T“ ein;

Die Übertragung der Überschrift in Form einer linearen Übersetzung in die deutsche Sprache wäre ohne Bedeutung für einen deutschen Muttersprachler; andererseits wäre die Übersetzung als „überdifferenziert“ zu kritisieren, wenn alle für den englischen Muttersprachler impliziten Informationen in die Übersetzung mit aufgenommen wären.

Auch die folgenden Assoziationen werden von (gebildeten) Muttersprachlern aus GB, aber nicht von Nicht-Muttersprachlern oder von US-Amerikanern sofort erkannt (zumindest nicht alle):

„Rupert Brooke“ + „is there honey still for tea“: der letzte (und bekannteste) Vers aus einem Gedicht vom Poeten Rupert Brooke „The Old Vicarage, Grantchester“ (das übrigens im Café des Westens in Berlin im Mai 1912 verfasst wurde.) Es handelt sich um ein Gedicht, das geradezu von sentimental, nostalgischen Erinnerungen an alles strotzt, was englisch und England bedeutet, von einem Dichter der Romantik, der als Soldat in Gallipoli in 1915 im Krieg gefallen ist.

„Caterer and Hotelkeeper“: bekannte Fachzeitschrift für das Hotelgewerbe in GB.

„Empire builders“: im Zeitalter eines „Commonwealth“ und der Unabhängigkeit vieler ehemaligen englischen Kolonien sind hier einige Assoziationen nicht mehr präsent: Hinweis darauf, dass britische Gepflogenheiten unverändert in diese Kolonien exportiert wurden.

„drawing-room plays“: ein literarische Gattung, die für die britische Bühne sehr typisch war.

„porcelain“, „silver tea-pot“, „cucumber sandwiches“: Teile der Tee-Zeremonie in GB, die als Ausdrücke zwar übersetzbar sind, die aber auf Deutsch nicht mit den gleichen Konnotationen verhaftet sind.

„Dorchester“, „Savoy“, „Grosvenor“, „Ritz“: große, zentrale, teure Londoner Hotels mit einer Tradition, die bis in das 19. Jahrhundert und weiter zurückreicht.

„queue“ (*Schlange stehen*): natürlich ein Cliché über England. Aber in Deutschland wird meistens nicht Schlange gestanden.

„Goodwood“: Standort einer großen Autorennpiste (Hinweis auf Goodwood in GB ist ähnlich wie ein Hinweis auf den Nürburgring in Deutschland).

„cakes, pastries and 'the most delicious cream“: gehören zur Tee-Zeremonie; „pastries“ = etwa *Plündergebäck*; hier nicht Pasteten.

„pomp and circumstance“: Hinweis auf Marsch Nr. 1 und Nr. 4 von Sir Edward Elgar, traditionell bei der „Last Night of the Proms“ aufgeführt.

„gentlemen“: stets unübersetzbar, aber hier bloß Höflichkeitsform für *Herren*.

„collar and tie“: kann nicht wörtlich übersetzt werden – heißt eigentlich nur *mit Kravatte*: historisch wurden Hemden mit separatem Kragen ausgestattet (hat der Verfasser in einer „public school“ sogar selbst getragen).

Bei den genannten Begriffen handelt es sich nur um die mit unmittelbar sozio-kulturellen Konnotationen im Text; diese Konnotationen sind es, die eine lineare Übersetzung der Begriffe verhindern. Der Text wurde natürlich nicht mit der Absicht verfasst, dass es übersetzt werden sollte; es wurde für eine eindeutig englische Leserschaft geschrieben. Erläuterungen wären sogar für eine nicht-englische Zielgruppe mit Muttersprache Englisch erforderlich, geschweige denn nur für eine Zielgruppe mit Muttersprache Deutsch; trotzdem würden die meisten Assoziationen nicht das gleiche Gewicht für eine Zielgruppe haben, die solche Assoziationen durch Vorbildung nicht erkennt oder erwartet. Sogar der Leserkreis der *Evening Standard* hat sich verändert!

Beispieltext 4.3 ist ein Paradebeispiel eines nach bisheriger Definition unübersetzbaren Textes. Er enthält nicht nur eine Diskussion über die Anwendung einer Fremdsprache als Code zum Zwecke der verschlüsselten Kommunikation. Er wurde für ein gebildetes Publikum von BE-Muttersprachlern geschrieben; er enthält viele Begriffe und Phrasen, die für Nicht-Muttersprachler auf der denotativen Ebene oberflächlich verständlich sind, aber deren tieferen Sinn nur von echten Muttersprachlern auf der konnotativen Ebene verstanden werden können. Er ist ohne Kommentar unübersetzbar.

(1) „canny“ = *geschickt, schlau, klug*; Dialektwort aus Nordengland/Schottland = *nicht leicht in Geldangelegenheiten zu täuschen, vorsichtig, schlitzohrig*

(2) „miffed“ = *etwas verärgert*; Assoziation: *häufig und typischerweise beleidigt oder gekränkt*;

impliziert: die Deutschen sind immer über irgendetwas beleidigt, es gehört zum nationalen Charakter.

(3) „misguided“ = *schlecht überlegt (Tat)*; Konnotation: Euphemismus für *dumm*.

(4) „lingo“: *Dialekt*, ugs. für *Fremdsprache*; Konnotation: *(Fremd-)sprache mit vielen Begriffen und Ausdrücken, die unverständlich sind*.

(5) „on which the sun never set“: Assoziation: *Britisches Weltreich*

- (6) “unlovely” = *unschön*: Assoziation: *billig, schlechte Qualität, einfältig*.
- (10) „frightful“ = *furchtbar, fürchterlich*; Konnotation (Oberschicht) = *unter seiner Würde*.
- (11) „sales pitch“ = *Verkaufsgespräch, -verhandlung*; Konnotation = *auswendig gelernte Phrasen, ohne Überzeugung*.
- (12) „sleep-walking“ = *Schlafwandeln*: Konnotation = *leicht zu manipulieren*.
- (13) „take to the cleaners“: Idiom = *ausnehmen, abzocken*: Konnotation = *finanziell zu Grunde richten*.
- (15) „Shall I compare thee to a samizdat“: Wortspiel = *samizdat* = *Untergrundliteratur* und “summer’s day” = *vergängliches Bild*. Zitat aus Sonnet 18 von William Shakespeare.
- (16) „to sport (a language)“ = *verwenden*. Assoziation: *angeberisch zur Schau tragen*.
- (17) „not have a clue“ = *keine Ahnung haben*; ABER: I don’t have a clue = *Ich weiß es nicht*; You don’t have a clue = *Du bist blöd*.
- (18) „flummoxed“ = *nicht verstehen können*; Konnotation = *durcheinander, neutralisieren*
- (19) „gusto“ = *Freude*; Konnotation = *weit verbreitet, laut*
- (20) „obscure“ = *dunkel*; Euphemismus mit Ort = *abgelegen*
- (21) „bafflement“ = *Verwirrtheit*; Konnotation = *Gespött* (gute Assoziation, da Wort aus Alt-Französisch stammt).
- (22) „to launch into“ = *zu reden versuchen*: Konnotation = *mit einer langen, langweiligen und unverständlichen Rede beginnen*.
- (23) „wistfully“ = *mit Sehnsucht, traurig*; Konnotation = *in der Vergangenheit lebend, ohne Hoffnung auf Erfolg*
- (25) „to bridle“ = *klagen, opponieren*; Assoziation (Pferdereiten) = *Kopf zurückwerfen*; Konnotation = *versuchen, etwas zu beenden*
- (26) „sticky wicket“ = Idiom aus Cricket = *schwierige Situation*; für Ausländer = *schwer zu verstehen, kann unmöglich gelernt werden*

Der Text selbst stellt sich als eine Erweiterung der dort enthaltenen Argumentation dar. Das unkomplizierte, idiomatische Wesen der englischen Sprache – besonders als gebildete Schriftsprache – in Verbindung mit der Kapazität, mehrere Bedeutungsschichten gleichzeitig in einem Wort oder einer Phrase zu tragen, so dass ein Nicht-Muttersprachler nicht alles versteht, was gesagt oder geschrieben wird (nicht einmal mit Wörterbuch), führt dazu, dass BE sicherlich oberflächlich eine *lingua franca* ist, aber auch eine *lingua dolorosa* ist, wenn die Sprache gelernt werden soll – und wahrscheinlich auch eine *lingua complicata et profunda* ist.

Unübersetzbarkeit als Phänomen wird in der Translationswissenschaft von verschiedenen Standpunkten betrachtet. Die vom Verfasser hier behandelten Beispiele zeigen auf, dass auch sonst bekannte Einzelwörter, Phrasen/Syntagmen und Textelemente dieses Phänomen ebenfalls aufweisen können.

Wissenschaftliche Themengebiete des Verfassers:

Technisches Übersetzen, Übersetzungslehre, Pragmatik, Wissensmanagement, Terminologie-Management

Beispiele für (Un-)Übersetzbarkeit

1 Wörter/Syntagmen

- a) gemütlich
Schadenfreude
Geschwister
Weltanschauung

gentleman
sophisticated

- b) Pädagogische Hochschule/Fachhochschule
Aktiengesellschaft
Bundestag/Bundesrat

Christstollen
Sektkelch

College of Education/Polytechnic/University of Applied Sciences

Limited company
House of Commons/House of Lords

public school
pie/pastie
cereals
flan

2 Sätze

a) Passagiere gebucht auf Flug LH 2004 nach Madrid werden zum Ausgang D8 gebeten. Wir wünschen einen guten Flug und auf Wiedersehen in München.

(Passengers booked on flight LH 2004 to Madrid are requested to proceed to Gate D8. We wish you a pleasant flight and bye-bye in Munich.)

(Eigene Erfahrung des Verfassers einer Ansage am Flughafen München)

b) „I shall never forget what my father once told me: ‘Education is more important than money’.”

(i) ... ‘Bildung ist wichtiger als Geld.’

(ii) ... ‘Schulbildung und eine gute Erziehung sind wichtiger als Geld.’

(Zitiert aus Hönig, H.G./Kußmaul, P., Strategie der Übersetzung, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1982)

c) A hesitant cold front, edging down from the north-west, may cool Britain down slightly today, and bring occasional rain.

(Eine vom Nordwesten sich zögernd heranschubende Kaltfront wird England heute möglicherweise leicht abkühlen und gelegentliche Regenfälle bringen.)

(a.a.O.)

d) When his father died, his mother couldn’t afford to send him to Eton any more.

(i) *Als sein Vater starb, konnte seine Mutter es sich nicht mehr leisten, ihn auf eine der teuren Privatschulen zu schicken.*

(ii) ... *ihn nach Eton zu schicken, jene teure englische Privatschule, aus deren Absolventen auch heute noch ein Großteil des politischen und wirtschaftlichen Führungsnachwuchses hervorgeht.*

(a.a.O.)

e) Der Übergang von dörflichen Strukturen zu kompliziertem städtischen Leben vollzog sich Im späteren Mesopotamien. Die Sumerer waren eifrige Städtebauer ... Diese Häuslebauermentalität übernahmen dann übergangslos die Babylonier.

(Übungstext aus Metal Times für Übersetzen DE-EN im 8. Semester, Fachhochschule Flensburg)

f) Vierundzwanzig Tote haben Überschwemmungen gefordert, die kürzlich den indischen Staat Kerala heimsuchten.

(Quelle unbekannt)

g) More than half the women interviewed married men who already had a drinking problem.

(Als potentiell mehrdeutige Aussage in der Literatur mehrfach zu finden)

h) Die Regierung forderte, dass Kinder, alte Männer und Frauen von den Luftpiraten freigelassen werden mussten.

(Quelle unbekannt)

i) Der Bodenimpfstoff besteht aus Wasser und Luftstickstoff bindenden Bakterien.

(Zitiert aus BDÜ-Mitgliederzeitschrift)

j) Das Laubfroschgrün der neu konzipierten Stadtbahnen (das zu Anfang übrigens auf heftige Kritik stieß, während es heute einen Aufstand gäbe, wollte man den Hannoveranern ihre knallgrünen Busse und Bahnen wieder wegnehmen) gehörte bald zu den auffälligsten Veränderungen.

(The tree-frog green of the redesigned city street-cars (the color was the subject of vehement criticism when it was first introduced, but there would be a revolt today if anyone tried to deprive the Hanoverians of their bright-green buses and street-cars) was one of the first very noticeable changes.)
(Metal Times)

k) Der Rahmenbetriebsplan muss den Anforderungen genügen, die sich aus den Voraussetzungen für die Durchführung des Planfeststellungsverfahrens unter Berücksichtigung der Antragerfordernisse für die vom Planfeststellungsbeschluss eingeschlossenen behördlichen Entscheidungen ergeben.

(The skeleton operation schedule must meet all the requirements arising from the conditions for conducting planning approval, taking due account of the stipulations specified in the application in respect of those official decisions embodied in the corresponding ruling on planning approval.)

(Übersetzungsauftrag und eigene Rohübersetzung des Verfassers; fertige Übersetzung wurde völlig umformuliert und daraus mehrere Sätze geschaffen. Rohübersetzung spiegelt verschachteltes Beamtendeutsch wider.)

3 Wortspiele

a) „You promised to tell me your history, you know“, said Alice.....

„Mine is a long and sad tale!“ said the Mouse, turning to Alice and sighing.

„It IS a long tail, certainly“, said Alice, looking down with wonder

i) „Was ich hinter mir habe, ist sehr lang und traurig“, sagte die Maus, wandte sich zu Alice herum und seufzte.

„Allerdings, du hast was Langes hinter dir“ sagte Alice und sah mit Verwunderung hinunter.

ii) „Ach“, seufzte das Mäuslein, „ihr macht euch ja aus meinem Erzählen doch nichts; meine Geschichten sind euch zu langschwänzig.“ Dabei sah sie Alice fragend an.

„Langschwänzig! Das ist wahr“, rief Alice und sah mit Verwunderung hinunter.

iii) „Meine Geschichte ist traurig“ sagte die Maus. „Aber ich bin von Natur aus weitschweifig, und deshalb fürchte ich, meine Geschichte könnte es auch werden.“

„Was Deine Person angeht, so hast du recht“, sagte Alice und sah dabei mit Staunen hinunter.

(Aus Lewis Carrol, Alice's Adventures in Wonderland, zitiert aus W. Koller, Einführung in die Übersetzungswissenschaft, Quelle + Meyer, Heidelberg, 1987)

b) Haben Sie Zeit

oder hat die Zeit

Sie!

(Anzeige eines Instituts für Manager-Fortbildungskurse, zitiert aus W. Koller, Einführung in die Übersetzungswissenschaft, Quelle + Meyer, Heidelberg, 1987)

c) Fly

dich frei!

(Anzeige einer Touristik-Organisation, zitiert aus W. Koller, Einführung in die Übersetzungswissenschaft, Quelle + Meyer, Heidelberg, 1987)

d) Keiner

schneidet

so gut ab.

Erstens bei

Ihrer Rasur

Zweitens bei

der Stiftung Warentest“

(Anzeige für einen Rasierapparat, zitiert aus W. Koller, Einführung in die Übersetzungswissenschaft, Quelle + Meyer, Heidelberg, 1987)

e) i) Das Bier mit dem „Plop“!

ii) Das flenst!

(Anzeigenlogos der Flensburger Brauerei)

4 Texte

4.1 *A cheering cuppa suits 'em to a T*

It was Rupert Brooke who asked if there was honey still for tea. Well, according to a *Caterer and Hotelkeeper* survey published today, there ain't no honey and, what's more, there ain't no tea.

Can it really be that the great British Institution, afternoon tea, which sustained Empire builders and the morale of the soldier in his trench and featured so elegantly in many drawing-room plays between the wars, is gone?

“The sad truth is that afternoon tea, possibly the last remaining British culinary experience, simply is not a good enough profit-maker to justify its perpetuation.”

That is the conclusion of *Caterer and Hotelkeeper* after a round-up of leading British hotels.

But we have news for *Caterer and Hotelkeeper*. When the clock strikes three, out comes the porcelain and the silver tea-pot and the cucumber sandwiches. In London, at least, afternoon tea lives.

“My dear, afternoon tea is an institution,” said the lady at the Dorchester. “We are nearly always packed out. People have to queue. In the winter we serve something like 100 teas.”

“Of course, it will drop off a bit this week, what with people on holiday and at Goodward.”

From 4.00 p. m. to 5.30 p. m. on Monday to Saturday, there is tea in the restaurant foyer of the Savoy. The Hotel provides a selection of tea and sandwiches with cakes, pastries and “the most delicious cream”.

At the Grosvenor Hotel, Victoria, afternoon tea is “flourishing”. At the Ritz, tea is still served with a great deal of pomp and circumstance. “We do require people to dress properly for tea at the Ritz,” said a spokesman. “Gentlemen must wear a collar and tie.”

(Aus einem Zeitungsartikel in der *Evening Standard* von Georgina Walsh, (Zitiert aus Hönig, H.G./Kußmaul, P., *Strategie der Übersetzung*, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1982)

4.3 *Lingua franca, lingua dolorosa*

Canny(1) countries keep their languages to themselves

The Germans are miffed(2) that their language is suppressed in favour of English and French as one of the official working languages of the European Union. They think that the mounting wealth and power of their country merit wider use of German. This is understandable but misguided(3) – as the Japanese have shown, the French are learning, and the British and the American still barely realise. To boast an international language is like having a reserve currency: it brings a country short-term ease and long-term grief.

In colonial days, it was a bonus to have a lingo(4) on which the sun never set(5). It strengthened the grip of the coloniser on the colonised, helping him to sell his unlovely(6) goods, with unchanged instruction-books(7), in his dominions(8). What he said loudly(9) in English mattered. What they replied softly(9) in Hindi didn't. But in these days of frightful(10) commercial rivalry, it is what the customer says that counts. You make your sales-pitch(11) in English. The buyers discuss it politely in Korean. “This guy is sleep-walking(12): let's take him to the cleaners(13),” they murmur, while you beam(14) at them encouragingly.

Shall I compare thee to a samizdat?(15)

The high ground in the modern world is held by people who speak an international language perfectly and sport(16) an impenetrable language of their own. Hungary went its own way, relatively, within the Soviet empire; few Russians had a clue(17) what its dissenters were up to; dissidents in other Soviet satellites gave the game away in Slavonic. Israel knows what the Arabs are planning in Arabic: most Arabs are flummoxed(18) by Hebrew. The Japanese are wonderfully protected by their language as they move abroad, selling and investing with particular gusto(19) in the English-speaking world.

The French have at long last got the message. Suddenly, waiters in obscure(20) bistros insist on speaking English. They are taking the battle to the enemy. Success is not persuading someone else to speak your language; it is persuading him that it is quite unnecessary to try. Wise Frenchmen talk happily to foreigners of microchips, and use the code-word *pouce* among themselves. They are gifted at feigning total bafflement(21) when foreigners launch into(22) French; and pidgin French does not exist. French is the one non-tariff barrier that Brussels and the GATT cannot legislate away.

The British and the Americans have lost this option. Their cipher is broken. They can learn foreign languages, but that is a tough road, for they must learn many where foreigners need to learn but one. And they have given up. Examiners at British universities despair of the lack of languages in today's young Britons. They remember wistfully(23) the era of effective Britons like Richard Hannay – of “39 steps”(24) fame – who spoke 14 language fluently, including Shoshona.

No, the modern solution lies within: Welsh for the Welsh (what's Welsh for microchip?) and indecipherable Gaelic for the Scots. As for the English, language schools find that mounting numbers of their pupils insist on learning American, not English. Even the British Broadcasting Corporation is having to face up to the growing divide. Englishmen may bridle(25) at this, but they should not. Let American be the world's language. Let American be the main foreign language taught in British schools. Within 20 years, Oxford's English will become as sticky a wicket(26) for foreigners as its marmalade.

(*The Economist*, August 24th 1991)

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Брайен Д. Керелесс – професор, доктор (PhD) Фленсбургського університету прикладних наук, Німеччина; професор, доктор (PhD) за програмою Йоганна Готфріда Гердера (Німеччина) на кафедрі перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: прикладна лінгвістика, термінологія, теорія перекладу.

ПРОБЛЕМА РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ

Наталія АКІМОВА (Кіровоград, Україна)

У статті розглядається проблема розуміння тексту, описуються сучасні погляди на зазначену проблему вчених з різних галузей науки: лінгвістики, когнітивістики, філософії. Автор акцентує важливість сучасної нейрофізіологічної концепції для пояснення розуміння.

Ключові слова: розуміння, текст, варіативність, девіантні мовленнєві одиниці, дзеркальні нейрони, зона Брока, зона Верніке, скроневі ділянки, нижня тім'яна долька.

The article deals with the problem of understanding of the text, describes current views on the problem in question of scientists from different fields: linguistics, cognitive science, and philosophy. Author emphasizes the importance of modern neurophysiological concepts to explain the understanding.

Keywords: understanding, text, variability, deviant speech units, mirror neurons, Broca's area, Wernicke's area, temporal areas, lower parietal lobes.

Проблема розуміння недостатньо розроблена у лінгвістиці, тому що тривалий час вважалася питанням з галузі філософії та психології. Але сьогодні інтерес мовознавців до процесу сприйняття та інтерпретації тексту значно зріс, в тому числі і завдяки останнім відкриттям у галузі нейрофізіології мозку, які експериментально підтвердили, що слово і дія позначаються активністю тих самих нейронів (їх сьогодні називають дзеркальними [14: 19]). Збільшенню досліджень з питань рецепції тексту сприяє суспільний запит на обґрунтування цілісної теорії розуміння, яка дозволила б розробляти відповідне програмне забезпечення, стандартизувати процедуру розуміння, структурувати тексти за рівнем складності, щоб адаптувати їх для різного кола читачів, тощо.

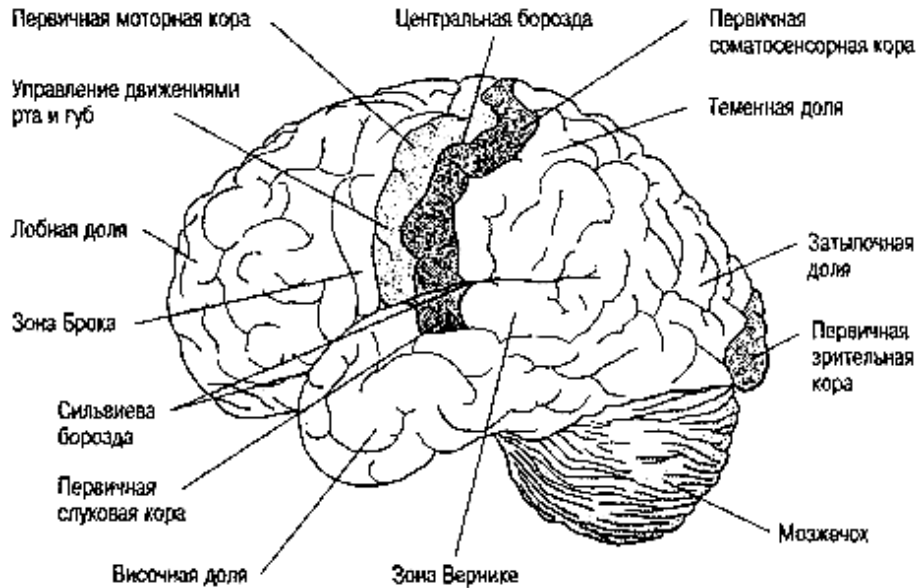
Звертаючись до зазначеної проблеми, не можна оминати увагою філософські надбання у цьому напрямку. Науковою основою теорій розуміння у будь-якій галузі знань (психології, когнітології, психолінгвістиці, лінгвопсихології та ін.) є герменевтична концепція, за якою розуміння починається з пояснення якихось готових думок і сформованих понять, щоб потім підвести їх під суть самих речей: людині властиво робити припущення, але не всі вони витримують перевірку на вірогідність. При розумінні тексту інтерпретатор не прагне підвести свій сенс під авторський (точніше, прагне не тільки того), а спрямований на пізнання сенсу тексту (Г. Гадамер, Е. Гусерль, В. Дільтей, П. Рікьор, З. Фройд, Ф. де Сосюр) [3: 31-37]. D. Нуме колись вважав, що думаючи про золоту гору, ми просто складаємо дві відповідні ідеї – "золото" і "гора" [1: 16-17].

І. Б. Карпа, торкаючись цього питання, дотримується позиції, що модель рецепції складається з актів кодування повідомлення та його декодування. При цьому зміст декодованого повідомлення буде відрізнятися від змісту повідомлення, яке кодував адресант [6: 49]. Але дослідниця зазначає, що «процес рецепції найчастіше обумовлюється самим адресатом; реципієнт є не пасивним, а радше активним декодувальником, оскільки зміст повідомлення великою мірою залежить від позицій адресата... До моделей рецепції належить так звана модель кубиків, де відправлені адресантом елементи (кубики) змісту дають змогу адресатові складати з них свою конструкцію твору» [6: 49]. Новітні відкриття у нейрофізіології завершують дискусію стосовно моделей рецепції: завдяки методу магнітно-резонансної томографії можна побачити, що дзеркальні нейрони кори головного мозку допомагають розуміти прочитане, внутрішньо симулюючи дію, про яку ми щойно прочитали, нібито ми власноруч зробили цю дію [14: 115].

Сьогодні відомо, що у процесі породження та сприйняття мовлення беруть участь три ділянки мозку: зона Брока (відповідає за оперування рекурсією – ієрархічними побудовами – та синтаксичною структурою, тобто розуміння висловів типу «Глокая куздра...»), зона Верніке (оперування рекурсією та семантикою) та скроневі ділянки (де зберігаються слова) [10: 188-189]. Абстрактний зв'язок (кросмодальна абстракція – перенесення знань з однієї модальності в іншу) між цими трьома зонами відбувається за участю дзеркальних нейронів у

нижніх тім'яних дольках мозку [10: 210]. Саме активність цих ділянок породжує у свідомості людини варіанти тлумачення вислову. Неврологічні дослідження (людей з апраксією) підтверджують, що активність у цій ділянці мозку породжує образ, картинку того, про що говорять, у нашій свідомості (див. мал.1).

Мал.1 Ділянки мозку

Отже, новітні неврологічні дослідження підтвердили, що розуміння базується не лише на синтаксисі та семантиці, варіативність розуміння тексту біологічно обумовлена та провокується мовними чинниками.

Актуальні лінгвістичні розробки концепції розуміння теж дозволяють стверджувати, що інформаційне навантаження мовних уривків довжиною більш за одне слово не може бути описане в термінах простої суми значень (Е. Бенвеніст, 1974; М. М. Бахтін, 2000; Р. Барт, 2001; О. А. Алімурадов, 2004 та інші), «сенса вислову або тексту не можна сконструювати на базі тільки значень їх складових» [2]. Звідси починаються активні пошуки лінгвістичних чинників, які зумовлюють різні трактування одного тексту. Такими факторами називають місцеположення сусідніх матеріалів, заголовків, зображень, виділення декоративними елементами та інші засоби [13: 98]; особливості тексту, що формують набір варіантів (потенційний дериват), з яких згодом особа вибирає найбільш для неї відповідний (реалізований дериват) [12: 10]; різні рівні мовної та комунікативної компетенції мовців, різний характер емоційного відтворення дійсності, характер викладу матеріалу (алогічність, складна структура, небажання аргументувати позицію), комунікативні девіації (зумовлені надлишком інформування, коли пропонована реципієнту інформація виходить за межі його потреб) [7: 14] тощо.

Лінгвістичною базою виникнення варіативності розуміння вважаємо функціонування у тексті девіантних мовленнєвих одиниць, тобто таких, що характеризуються невідповідністю значень та сенсу в поданому контексті.

Якщо у деякому контексті реалізується кілька значень і сенсів певної лексичної одиниці, то її розглядаємо як надлишкову девіантну мовленнєву одиницю. Наприклад: «**Підкидний президент**» [8 від 3.09.2012]. Лексема «**підкидний**» у словнику визначається як «1. Призначений для підкидання кого -, чого-небудь угору. 2. Різновид гри у карти: дурень» [5: 954]. Жодне з представлених значень не узгоджується зі значенням слова «**президент**» та додає словосполученню розмовних, знижених оцінних конотацій.

Якщо у деякому контексті реалізується слово, що не має значення з якихось причин, але асоціює кілька сенсів, то таку одиницю розрізняємо як недостатню девіантну мовленнєву одиницю. Наприклад: «**Дурдомізація всієї країни**» [9 від 28.10.12]. Лексема «**дурдомізація**» не зафіксована у словниках, у її трактуванні читач буде керуватися апперцепцією та схожістю зовнішньої форми слова, встановивши таким чином зв'язок зі словом «дурдом», яке має два

значення: «1. Психиатрическая больница. 2. О шумной обстановке где-л.; беспорядке, хаосе» [4: 288]. Лаконічність контексту не дає підстав виключити якийсь із цих значень. Відповідно можливі два напрями інтерпретації. Інтерпретація ускладнюється й через орфографічну помилку у слові «всієї».

Якщо у деякому контексті реалізується одне або кілька значень, які суперечать асоційованим ними сенсам, то таку одиницю визначаємо як несполучувану девіантну мовленнєву одиницю. Наприклад: рос. «*Наводнение смысла инновации*» [11 від 3.08.12] (Лексеми «*смысль*» та «*инновация*» погано поєднуються, оскільки не мають спільних сем: «*смысль*» позначає «1. что. Мыслью удалит с поверхности. 2. что. Уничтожить, снять что-л. позорящее, бесчестящее. 3. только 3 л. Снести, унести водой, течением» [4: 1220], тоді як «*инновация*» трактується як «1. Книжн. Нововведение, новшество. 2. Экон. Комплекс мероприятий, направленных на внедрение в экономику новой техники, технологий, изобретений и т.п.; модернизация. 3. Лингв. Новое, более позднее явление в языке» [4: 393]).

Отже, проблема розуміння стала сьогодні предметом дослідження вчених з різних сфер науки: від філософії до медицини. Зробили свій внесок у вирішення цього питання й лінгвісти, когнітивісти та психолінгвісти. Але очевидно, що до цілісної несуперечливої теорії розуміння ще далеко. Однією з найважливіших перепон на шляху формування єдиної теорії є неузгодженість розробок вчених з різних галузей знань, обмеженість своїм аспектом. Проте лише об'єднання зусиль та порівняльний аналіз результатів досліджень з різних наукових сфер може сприяти вирішенню проблеми розуміння.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Hume D. An Inquiry Concerning Human Understanding / D.Hume. – Chicago: Gateway Editions, 1956. – 183 p.
2. Алимуратов О. А. Значение, смысл, концепт и интенциональность (Система корреляций) : дис. на соискание уч. степени доктора филологических наук: спец. 10. 02. 19 – «Теория языка» / О.А.Алимуратов.– Ставрополь, 2004. – 544 с.
3. Баркоускі П.У. Критичний аналіз як передумова у герменетичній рефлексії [Електронний ресурс] / П. У.Баркоускі. – Режим доступу: http://internettrash.com/users/seminar/kritik_der.htm
4. Большой толковый словарь русского языка / Гл. ред. С. А. Кузнецов. – СПб. : Норинт, 2009. – 1536 с.
5. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В.Т.Бусел. – Київ, Ірпінь: Перун, 2005. – 1728 с.
6. Карпа І.Б. Моделі інтерактивної віртуальної комунікації в інформаційно-довідковому сервісі yahoo!answers / І. Б. Карпа // Нова філологія. Збірник наукових праць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2012. – №50. – С.48-51.
7. Карпа І. Б. Функціональні та прагматичні характеристики інтерактивної віртуальної комунікації (на матеріалі інформаційно-довідкового сервісу Yahoo!Answers). : автореф. на здобуття наук. ступеня кандидата філологічних наук : спец. 10.02.04 – «Германські мови» / І. Б. Карпа. – Херсон, 2010. – 22 с.
8. Новини України від LB.ua: оперативна аналітика української політики, економіки, новини культури та спорту [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://ukr.lb.ua/>
9. Останні новини України та світу. Корреспондент.net – свіжі новини дня [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://korrespondent.net/>
10. Рамачандран В.С. Мозг рассказывает. Что делает нас людьми / Вилейанур Рамачандран; пер. с англ. Е.Чепель / Под научной редакцией к.психол.н. К.Шипковой. – М.: Карьера Пресс, 2012. – 422 с.
11. РосБизнесКонсалтинг – новости, акции, курсы валют, погода, доллар, евро [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.rbc.ru/>
12. Сенченко Т.А. Структуры текста и их восприятие: экспериментальное исследование (на материале текстов разных типов) : автореф. на соискание уч. степени кандидата филологических наук: спец. 10.02.19 – «Теория языка» / Т.А.Сенченко. – Бийск, 2009. – 20 с.
13. Шевченко В.Е. Роль інтерпретації інформації графічними засобами в періодичних виданнях / В.Е.Шевченко // Культура народів причорномор'я. – 2004. – № 49. – Том 2. – С. 98-100.
14. Якобони М. Отражаясь в людях : Почему мы понимаем друг друга / Марко Якобони; пер. с англ. Л. Мотылев. –М. : ООО «Юнайтед Пресс», 2011. – 366 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Акімова Наталія – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри педагогіки та психології ПВНЗ «Соціально-педагогічний інститут Педагогічна академія».

Наукові інтереси: проблеми розуміння тексту, механізми виникнення варіативності, девіантні мовленнєві одиниці, мова інтернету та сайтів новин.

МОДЕЛЮВАННЯ ЯК МЕТОДИКА АНАЛІЗУ ТЕКСТУ ТА ВИДИ МОДЕЛЕЙ

Олена ВЯЛІКОВА (Київ, Україна)

Стаття присвячена аналізу понять моделі та моделювання. Моделювання тексту пропонується як методика аналізу тексту, яка знімає проблеми його структурного аналізу та наближає до вирішення таких завдань прикладної лінгвістики як розпізнавання та автоматична обробка тексту.

Ключові слова: моделювання, модель тексту, види моделей.

The article considers the notions of a model and modeling. The text modeling is proposed as a methodic of text analysis which removes the problems of its structural analysis and nears to the solution of such objectives of the applied linguistics as text recognition and automatic processing.

Keywords: modeling, text model, types of models.

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Найбільші можливості і найвищу якість аналізу тексту можна отримати по проведенню його повного аналізу. Однак складності, що виникають при створенні подібного аналізу такі, що на практиці досі не реалізовані всі теоретичні положення, розроблені на даний момент [1: 106]. Для повноцінної роботи система аналізу тексту повинна мати можливість проаналізувати текст, поданий користувачем на вхід, з точки зору синтаксису (структура речень), семантики (поняття, що використовуються у тексті) і прагматики (правильність використання понять та цілей їх вживання) [там само]. Проте аналіз деяких типів тексту (наприклад, креолізованого) становить складну задачу для філолога, оскільки традиційно в ньому виділяються лише дві складові: графічна і лексична. Моделювання такого типу тексту дає змогу виявити його структуру у взаємодії лексичного і графічного компонентів і детально проаналізувати текст на кожному етапі його інтерпретації.

Мета статті – проаналізувати види моделей та методи моделювання тексту.

Завдання статті:

– проаналізувати теоретико-методологічні концепції щодо плану змісту термінів *модель та моделювання*;

– дослідити види моделей та методи моделювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо виходити з тези, що мова – це узагальнена схема відтворення довільної інформації сенсорного рівня (зорової, акустичної, дотику тощо), то доходимо висновку про необхідність та важливість інтеграції систем опрацювання різнопланової інформації. Це інший перспективний напрям на шляху створення ефективних інформаційних технологій. Дисертаційне дослідження Ю. І. Кисленко якраз і пов'язане з вирішенням проблеми моделювання мовної діяльності людини в широкому контексті і спирається не лише на формалізми запропонованої системної організації мови, але також і на особливості опрацювання інформації сенсорного (образного) рівня [8]. Автор підтримує думку Р. Г. Піотровського, який вважав мовознавство не експериментально-теоретичною (що ґрунтується на масовій обробці емпіричного матеріалу), а переважно описово-спекулятивною наукою, де основні граматичні положення ілюструються ретельно підібраним мовним матеріалом, а не довільною повною вибіркою [10].

Наукові результати. Конструювання моделі – це не тільки один із засобів відображення мовних явищ і процесів, але й об'єктивний практичний критерій перевірки істинності наших знань про мову. Оскільки моделювання використовується в органічній єдності з іншими методами дослідження мови, воно постає засобом поглиблення пізнання прихованих механізмів мовленнєвої діяльності, його руху від відносно примітивних моделей до більш змістовних, які повніше розкривають сутність мови [14: 304-305].

Моделі вляють собою певний умовний образ об'єкта дослідження. Модель будується для того, щоб відобразити характеристики об'єкта (елементи, взаємозв'язки, структурні та функціональні властивості), суттєві для мети дослідження [5]. Схема організації, наприклад, є її графічною моделлю, що відображає її структуру. Характерною рисою моделей можна вважати їх спрощеність відносно оригіналу або реальної життєвої ситуації, яку моделюють. Спрощеність моделей є неминучою, тому що оригінал лише в обмеженій кількості відношень відображується у моделі [там само].

У загальній лінгвістиці В. Б. Касевич визначає модель як об'єкт, спеціально побудований дослідником з метою пізнання того або іншого фрагмента дійсності, тобто об'єкта-оригіналу [7: 26]. Правильна адекватна модель утворюється тоді, коли об'єкт і оригінал мають структурні та/або функціональну подібність [там само]. Аналізуючи розуміння моделі від широко до вузького трактування, В. М. Томашевський синтезує визначення моделі як абстракції системи, що відображає деякі її властивості [11: 21-22].

Отже, під моделлю розуміють описування системи, яке відображає певну групу її властивостей [5]. Побудова моделі уможлиблює в певних межах передбачення поведінки системи. Для різних цілей дослідження можна будувати різні моделі того самого об'єкта [там само]. Тому мета визначає, які риси оригіналу мають бути відображені в моделі. Процес дослідження реальних систем, що включає побудову моделі, дослідження її, властивостей та перенесення одержаних відомостей на реальну систему називають **моделюванням** [там само].

Спеціальні методи моделювання систем, запропоновані *О. А. Біловодською* і *О. Ф. Грищенком* включають *імітаційне моделювання, імітаційне динамічне моделювання, ситуаційне моделювання та структурно-лінгвістичне моделювання* [4].

Імітаційне моделювання. У широкому сенсі термін означає цілеспрямовані серії багатоваріантних досліджень, що виконуються на ЕОМ із застосуванням математичних моделей. Відомі різні підходи до імітаційного моделювання. Але в будь-якому варіанті цей напрям відповідає основній ідеї системного аналізу – поєднанню можливостей людини як носія цінностей, генератора ідей для ухвалення рішень з формальними методами, що забезпечують можливості застосування ЕОМ.

Імітаційне динамічне моделювання. Запропоноване в 50-х рр. ХХ ст. Дж. Форрестером. Метод використовує зручну для людини структурну мову, що допомагає виражати реальні взаємозв'язки, які відображають у системі замкнуті контури управління й аналітичні уявлення. Дозволяє реалізовувати формальне дослідження отриманих моделей на ЕОМ з використанням спеціалізованої мови.

Ситуаційне моделювання. Ідея запропонована Д. А. Поспеловим. Цей напрям базується на відображенні в пам'яті ЕОМ й аналізі проблемних ситуацій із застосуванням спеціалізованої мови, що розробляється за допомогою виразних засобів теорії множин, математичної логіки і теорії мов.

Структурно-лінгвістичне моделювання. Підхід виник у 70-ті рр. ХХ ст. в інженерній практиці й базується на використанні для реалізації ідей комбінаторики структурних уявлень різного роду, з одного боку, і засобів математичної лінгвістики – з іншого. У розширеному розумінні підходу як мовні (лінгвістичні) засоби використовуються й інші методи дискретної математики, мови, що ґрунтуються на теоретико-множинних уявленнях, на використанні засобів математичної логіки, математичної лінгвістики, семіотики.

За *О. Д. Шараповим*, математичне моделювання включає імітаційне, інформаційне, структурне, ситуаційне моделювання тощо [13].

При *імітаційному моделюванні* намагаються відтворити процес функціонування системи у часі за допомогою деяких алгоритмів. При цьому імітуються основні явища, що утворюють процес, який розглядається, із збереженням їх логічної структури та послідовності перебігу в часі. Це уможлиблює одержання інформації про стан процесу в певний момент та оцінку характеристик системи. Імітаційні моделі дають змогу враховувати такі ознаки, як дискретність та неперервність елементів системи, нелінійність їхніх характеристик, випадкові збурення тощо.

Інформаційне (кібернетичне) моделювання пов'язане з побудовою моделей, для яких відсутні безпосередні аналоги фізичних процесів. У такому разі намагаються відобразити лише деяку функцію і розглядають об'єкт як «чорний ящик», який має певну кількість входів та виходів. У такий спосіб моделюють тільки окремі зв'язки між входами та виходами. Отже, в основі кібернетичних моделей лежить відображення окремих інформаційних процесів регулювання, що дають змогу оцінити поведінку реальної системи. Для побудови моделі необхідно виділити досліджувану функцію реального об'єкта та спробувати формалізувати її

через окремі оператори зв'язку між входом і виходом. Імітаційна модель уможливило відтворення цієї функції.

Структурне моделювання базується на специфічних особливостях структур певного вигляду, які використовують як засіб дослідження систем або для розроблення на їх основі із застосуванням інших методів формалізованого опису систем (теоретико-множинних, лінгвістичних) специфічних підходів до моделювання.

Структурне моделювання включає:

- методи мережевого моделювання;
- структурний підхід до формалізації структур різних типів (ієрархічних, матричних) на основі теоретико-множинного їх подання та поняття номінальної шкали теорії вимірювання;
- поєднання методів структуризації з лінгвістичними.

Ситуаційне моделювання базується на модельній теорії мислення, в рамках якої можна описати основні механізми регулювання процесів прийняття рішень. В основі модельної теорії мислення є формування у свідомості та підсвідомості людини інформаційної моделі об'єкта чи зовнішнього світу. Цілеспрямована поведінка людини ґрунтується на формуванні цільової ситуації та мисленого перетворення фактичної ситуації в цільову. Основою побудови ситуаційної моделі є описання об'єкта у вигляді сукупності елементів, що пов'язані між собою певними відношеннями, які відбивають семантику предметної галузі. Модель об'єкта має багаторівневу структуру і являє собою інформаційний контекст, на тлі якого здійснюються процеси управління.

За способом подання моделі В. М. Томашевський розрізняє *абстрактні* та *реальні* моделі (останні поділяються на натурні та макетні). Під час моделювання можливі різні абстрактні конструкції, проте основою є *віртуальна* (уявна) модель, яка відображає ідеальне уявлення людини про навколишній світ, що фіксується в свідомості через думки та образи. Вона може подаватись у вигляді *наочної* моделі за допомогою графічних образів і зображень [11: 23].

Наочні моделі залежно від способу реалізації можна поділити на дво- або тримірні *графічні, анімаційні та просторові*. Графічні та анімаційні моделі широко використовуються для відображення процесів, які відбуваються в модельованій системі. Щоб побудувати модель у формальному вигляді, створюють *символічну, або лінгвістичну*, модель, яка відповідала б найвищому рівню абстрактного опису, як це було зазначено вище. На базі неї отримують інші рівні опису. Основним видом абстрактної моделі є *математична* модель. Математичною називається абстрактна модель, яка відображає систему у вигляді математичних відношень. Як правило, йдеться про систему математичних співвідношень, що описують процес або явище, яке вивчається; у загальному розумінні така модель є множиною символічних об'єктів і відношень між ними [там само].

Лінгвістична модель – явище багатоаспектне, складноструктурне, що зумовлює опис його типології у різних класифікаціях [2]. За характером об'єкта Л. А. Алексієнко розрізняє моделі мовленнєвої діяльності (функціональні моделі), дослідницькі моделі та моделі метатеорій. За характером вихідної інформації моделі поділяються на моделі аналізу і моделі синтезу. Типи моделей за способом створення включають індуктивні та дедуктивні моделі, а за формою – детерміновані, імовірнісні й алгоритмічні [там само].

Моделювання тексту – це метод, націлений на укладання моделей тексту або його окремих фрагментів: інтонаційно-синтаксичних та ритмічних моделей [6: 41]. Особливо суттєвим для смислової інтерпретації тексту Т. В. Жеребіло відзначає метод моделювання текстових і асоціативно-смилових полів ключових слів. Спочатку виділяється 1) доміант концепту тексту, потім: 2) текстові смисли; 3) текстові асоціати [там само].

Конструювання моделі, як вважає Н. М. Філіппова, – це не тільки один із засобів відображення мовних явищ і процесів, але й об'єктивний практичний критерій перевірки (верифікації) правильності наших знань про мову. Таким чином, лінгвістичне моделювання – це засіб поглиблення пізнання механізмів мовленнєвої діяльності для повного розкриття суті мови [12: 4].

За характером розгляданого об'єкту Ю. Д. Апресян розрізняє *моделі мовленнєвої діяльності* людини, що імітують конкретні мовні процеси і явища; *моделі лінгвістичного дослідження*, що імітують ті дослідні процеси, які ведуть лінгвіста до виявлення того або іншого мовного явища; *метамоделі*, які імітують теоретичну та експериментальну оцінку готових моделей мовленнєвої діяльності або лінгвістичного дослідження [3: 99-100].

Серед моделей власне тексту Т. В. Жеребіло виділяє 1) інтонаційно-синтаксичне; 2) ритмічне; 3) логіко-сміслові; 4) моделювання асоціативно-сміслових полів ключових слів й асоціативних полів тексту; 5) моделювання на основі позиційного аналізу і виділення гармонійного центру; 6) комп'ютерне моделювання [6: 6]. Також як методику аналізу тексту дослідниця пропонує *модель системно-структурної організації тексту*, в якій виділяються інформативно-смісловий та прагматичний рівні тексту. Така модель має комплексний характер і відображає комунікативний підхід. В рамках моделі одиниці всіх рівнів тексту пов'язують відношення асоціативної кореляції(співвідносності) по вертикалі та відношення ієрархії по горизонталі [6: 41].

Необхідно зауважити, що процес моделювання має, як правило, ітеративний характер. На будь-якому з етапів можна повернутись до попередніх, оскільки може статися, що модель виявиться надто складною або суперечливою, бракує необхідної для моделювання інформації чи витрати на її придбання надто великі, модель може виявитись неадекватною та суперечити практичному досвіду або нас може не задовольняти її точність тощо [9].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Моделювання у лінгвістиці є одним із сучасних і широкоживаних методик аналізу тексту. Залежно від цілей дослідження підбирається метод моделювання, а вид моделі відображає об'єкт дослідження у його формально спрощеній структурі. Моделювання тексту як методика аналізу тексту унаочнює структуру даного тексту та допомагає провести його детальний аналіз на кожному рівні його інтерпретації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Автоматическая обработка текстов на естественном языке и компьютерная лингвистика : учеб. пособие / Большакова Е. И., Клышинский Э. С., Ландэ Д. В., Носков А. А., Пескова О. В., Ягунова Е. В. – М. : МИЭМ, 2011. – 272 с.
2. Алексієнко Л. А. Лінгвістичне моделювання: Спецсемінар. [Електронний ресурс] / Л. А. Алексієнко. – Режим доступу http://linguist.univ.kiev.ua/courses_models.htm
3. Апресян Ю. Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики / Юрий Дереникович Апресян. – М. : Просвещение, 1966. – 305 с.
4. Біловодська О. А., Грищенко О. Ф. Конспект лекцій з дисципліни “Системний аналіз/прийняття інноваційних рішень” / О. А. Біловодська, О. Ф. Грищенко. – Суми: Сумський державний університет, 2010. – 106 с.
5. Дзюбинська О. В., Смаль М. В. Електронний посібник з дисципліни “Основи системного аналізу”. – Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2012. – Режим доступу : <http://lib.lntu.info/books/fbd/mbg/2012/12-33/>
6. Жеребіло Т. В. Термины и понятия: Методы исследования и анализа текста: Словарь-справочник. – Назрань: ООО «Пилигрим», 2011. – 108 с.
7. Касевич В. Б. Элементы общей лингвистики / Вадим Борисович Касевич. – М. : Наука, 1977. – 183 с.
8. Кисленко Ю.І. Формальна модель мови як основа прогресивних інформаційних технологій: дис... д-ра техн. наук: 05.13.06 “Автоматизовані системи управління та прогресивні інформаційні технології” / Юрій Іванович Кисленко; Міжнар. наук.-навч. центр ЮНЕСКО інформ. технологій та систем. – К., 2002. – 217 с.
9. Класифікація моделей та методів моделювання систем. Принципи та основні етапи побудови математичних моделей систем / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.br.com.ua/referats/Econom_teoriya/109392-3.html
10. Пиотровский Р. Г. Лингвистические уроки машинного перевода / Р. Г. Пиотровский // Вопросы языкознания. – № 4. – 1985. – С. 18–27.
11. Томашевський В. М. Моделювання систем / Валентин Миколайович Томашевський. – К. : Видавнична група ВНУ, 2005. – 352 с.
12. Філіппова Н. М. Вступ до прикладної лінгвістики: Моделювання у мові: Навчальний посібник / Ніна Михайлівна Філіппова. – Миколаїв : НУК, 2004. – 36 с.
13. Шарапов О. Д. Системний аналіз: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц./ О. Д. Шарапов, В. Д. Дербенцев, Д. Э. Семьонов. – К. : КНЕУ, 2003. – 154 с.
14. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Вялікова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального і порівняльного мовознавства та новогрецької філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: моделювання тексту, формальні моделі, креолізований текст, віршований текст.

**СУЧАСНІ КОМП'ЮТЕРНІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ СИСТЕМИ:
ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД****Ольга ДЕМИДЕНКО (Київ, Україна)****Оксана ГОРБАТЮК (Київ, Україна)**

У статті розглядаються основні здобутки комп'ютерної лексикографії на сучасному етапі її становлення в Україні, а також за її межами. Авторами також була обґрунтована необхідність розширення використання різноманітних типів електронних словників.

Ключові слова: комп'ютерна лексикографія, комп'ютерні технології, прикладана лінгвістика, лінгвістичні бази даних, електронний словник.

The article deals with key achievements of computer lexicography at the present stage of its formation in Ukraine, as well as outside the country. The authors also proved the necessity of expanding the use of various types of electronic dictionaries.

Keywords: computer lexicography, computer technologies, applied linguistics, linguistic databases, electronic dictionary

У період активного розвитку комп'ютерно-інформаційних технологій перспективним напрямком словникарства на сьогоднішній день вважається комп'ютерна лексикографія. Цей вид лексикографічної роботи значною мірою спрощує і пришвидшує пошук необхідної інформації та процес її використання. Тому цей новий напрямок у мовознавстві досить швидко набув популярності.

Серед відомих зарубіжних та вітчизняних лексикографів можна назвати таких, як А. Н. Баранов (2003), В. Г. Волошин (2004), В. В. Дубічинський (2004), Є. А. Карпіловська (2003), І. М. Кульчицький (2002), М. М. Пещак (1999), В. Б. Черницький (2004), В. А. Широков (2011). У наш час фокусом лексикографічних розробок є структура й обсяг електронних словників, побудова лінгвістичних баз даних, принципи організації лексики, систематизація інформаційного матеріалу та методи лінгвістичного програмного забезпечення.

Метою цієї роботи є аналіз сучасних систем лексикографічного опису, а саме електронних словників. На сьогоднішній день системи ідеографічного опису знаходяться на стадії розробки, тому актуальність статті зумовлена необхідністю проведення подальшої ідеографічної роботи, адже на відміну від лексикографічного, ідеографічний опис лексики – це систематизація лексики за тематичним й ономазіологічним (від значення до форми) принципами. У ідеографічних словниках статті впорядковані не за алфавітом, як зазвичай, а за лексичним значенням заголовного слова чи фрази.

Завданням сучасної комп'ютерної лексикографії є розробка комп'ютерних алгоритмів, програм, систем та технологій для укладання та використання словників, що, у свою чергу, є одним з найперспективніших напрямів сучасної прикладної лінгвістики. Лексикографічні системи дають змогу формувати словникові статті; зберігати текстову, візуальну та звукову інформацію; здійснювати обробку словникової інформації (аналіз, пошук, фільтрування, відтворення тощо). Використання у словникових статтях аудіо- та відеоінформації вимагає потужного програмного та технічного забезпечення і призводить до ускладнення структури баз даних та інтерфейсу користувача лексикографічних систем [1: 29-33].

У даний час найпоширенішими способами використання комп'ютерів у лексикографії є робота із словниками та глосаріями, окремими термінологічними базами, пам'яттю перекладів (англ. Translation Memory, TM), що містить приклади раніше перекладених текстів, а також використання так званих корпусів, великих колекцій текстів однією або декількома мовами, що дає стислий опис того, як слова і вирази реально використовуються в мові в цілому або в конкретній наочній області. Використовуються також технології складання комп'ютерних словників для NLP-систем (Natural Language Processing) [8: 23].

Комп'ютерні лексикографічні системи і програми залежно від мети їх використання можна поділити на дві великі групи: 1) програми підтримки лексикографічних робіт, які забезпечують підготовку до видання паперових словників за допомогою ПК; 2) автоматичні словники різних видів, що містять лексикографічні бази даних. Автоматичні словники розробляють як для інших програм обробки текстової інформації (програм-перекладачів, програм перевірки орфографії та автоматичного виправлення граматичних помилок тощо), так і для кінцевого споживача у вигляді окремого програмного лексикографічного виробу посилення [7:15, 8:10].

Комп'ютерний (автоматичний) словник – це словник в спеціальному машинному форматі, призначений для використання на ЕОМ користувачем або комп'ютерною програмою обробки тексту [4: 45]. Таким чином розрізняються автоматичні словники кінцевого користувача-людини і автоматичні словники для програм обробки тексту. Автоматичні словники, призначені для кінцевого користувача, за інтерфейсом і структурою словникової статті істотно відрізняються від автоматичних словників, включених до системи машинного перекладу, системи автоматичного реферування, інформаційного пошуку і т.д. Це можуть бути комп'ютерні версії відомих звичайних словників. Наприклад: комп'ютерні аналоги тлумачних словників англійської мови (автоматичний Вебстер, автоматичний тлумачний словник англійської мови видавництва Коллінз, автоматичний варіант Нового великого англо-російського словника під ред. Ю.Д. Апресян і Е.М. Меднікової), комп'ютерна версія словника Ожегова.

Автоматичні словники для програм обробки тексту можна назвати автоматичними словниками в точному сенсі. Вони, як правило, не призначені для звичайного користувача. Особливості їх структури, сфера охоплення словникового матеріалу задаються тими програмами, які з ними взаємодіють.

Як зауважує В.Г. Волошин, електронні словники формуються шляхом добору лексики з урахуванням: 1) логіко-індуктивного методу неформального аналізу слів; 2) статистичного підходу до добору; 3) психолінгвістичного підходу до тлумачення значень слів і зв'язків цих значень; 4) компонентного аналізу [3: 112].

Автоматично згідно з програмою обробки корпусу текстів і форматом словника формуються й редагуються словникові статті, укладається текст словника та його оригінал-макет. У залежності від цього електронні словники поділяються на словники користувача-людини і словники для програм обробки текстів.

У залежності від того, на яких пристроях/носіях та якими засобами укладається словник, науковці класифікують електронні словники таким чином: комп'ютерні, які відтворюються з допомогою персонального або портативного комп'ютера; кишенькові або портативні – це словники, записані на кишенькових електронних пристроях та відтворювані за допомогою спеціалізованих програм, наприклад, кишенькові перекладачі; мобільні – записані в мобільних телефонах та відтворювані на екрані телефону; інтернет-словники або он-лайнні словники, які розміщують на комп'ютері-сервері в мережі й доступні з Інтернету. Можливі й комбіновані варіанти таких комп'ютерних словників [5: 67].

За способом організації електронні словники поділяються на частотні, алфавітні (прямі та зворотні), тезауруси, конкорданси, що містять приклади вживання слова в контексті фіксованої довжини, і спеціальні (для перекладу багатозначних слів).

За співвідношенням словника, алгоритму та граматичного пошуку дослідники виокремлюють двочленний тип електронного словника, що складається зі словника й алгоритму, і тричленний, що має словник, алгоритм і таблицю граматичних правил.

Залежно від типу пристроїв, засобів й носіїв, з яких відтворюються електронні словники, їх поділяють електронні словники, записані за допомогою електронних пристроїв на електронних носіях інформації, які можна поставити на противагу паперовим версіям словників або книжок (видруктованим на папері). Серед електронних носіїв інформації та пристроїв необхідно виокремити такі, як персональний/портативний комп'ютер, кишеньковий перекладач/словник, мобільний телефон, компакт-диск [9: 662].

Отже, електронні словники надають користувачеві багато додаткових можливостей в порівнянні з друкованими аналогами. Перевагою є можливість зберігати великий обсяг

інформації за рахунок гіперпосилань та доступність за рахунок ефективної системи пошуку, застосування засобів мультимедіа для семантизації лексики: озвучування заголовків, уведення ілюстрацій, фотокарток, анімацій, відео фрагментів, а також можливість використовувати такі словники в локальній та глобальній мережах, де працювати з ними можуть одночасно багато користувачів, адже для електронного словника головними вимогами є повнота лексикографічної інформації та зручність доступу до неї [10: 45].

Нині в Україні існує декілька наукових установ, де проводиться наукова робота з впровадження комп'ютерних технологій у сферу лінгвістичних досліджень, серед яких: Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, Інститут української мови НАН України, Донецький національний університет, Національний університет "Львівська політехніка" та Національний технічний університет України «КПІ». З огляду на обмежений обсяг статті ми не розглядаємо й інші заклади, де проводиться робота над розробкою електронних словників.

Сьогодні ринок програмного забезпечення пропонує велику різноманітність комп'ютерних словників – від мультимедійних енциклопедичних словників до вузькофахових спеціалізованих. Однак, ці словники переважно розроблено та видано поза межами України.

Серед зарубіжних електронних словників найвідомішими є Oxford Language Dictionaries Online, Longman Dictionary of Contemporary English, Merriam-Webster Learner's Dictionary, Macmillan Dictionary – це навчальні словники.

Серед найпопулярніших електронних перекладацьких словників можна назвати наступні: Context 3.51 – інтелектуальний англо-російсько-англійський комп'ютерний словник.

АВВУУ Lingvo, багатомовна версія якого охоплює 15 мов, – до його складу входить навчальний модуль Lingvo Tutor, – Babylon 8 – крім перекладу слів, програма містить у собі англійські тематичні й тлумачні словники [3: 15].

Зі словником Polyglossum є можливість додавати власні слова, таким чином складати власні словники.

МультиЛекс – це Англійсько-російський словник та Російсько-англійський словник, який надає можливості алфавітного, морфологічного і фразового пошуку.

Мультитран – електронний словник, призначений для перекладачів з російської, англійської, німецької, французької та іспанської [1: 29].

Slovoed – це серія багатомовних електронних словників для комп'ютерів, які діляться на три редакції: Compact – для початківців; Classic – для людей, яким знання мови необхідне для роботи, а також для любителів подорожей; Deluxe – для людей, які поглиблено вивчають іноземну мову, професійних лінгвістів та перекладачів.

WordNet – це електронний тезаурус/семантична мережа для англійської мови, розроблений в Принстонському університеті. Базовою словниковою одиницею в WordNet є не окреме слово, а так званий синонімічний ряд («сінсети»), який об'єднує слова зі схожим значенням [2: 31].

МетоPump – словник дозволяє зберігати в одному словнику словникові картки для декількох іноземних мов. Надає можливість завантажувати і зберігати словники у відкритому форматі (XML Document).

SMART Dictionary – словник для перекладу слів з англійської на російську мову. Програма містить значний запас слів, розбитих на теми, представляє собою версію словника Мюллера [5: 99-115].

Для вище перелічених словників, розроблених за межами України, є характерними наступні переваги: велика словникова база галузевої термінології, якість та висока швидкість пошуку, розпізнавання і переклад слова в будь-якій граматичній формі. Недоліки таких словників зводяться до того, що деякі версії є платними і встановлюються не на всіх операційних системах.

Серед відомих українських комп'ютерних словників можна назвати наступні:

1) інтегрована лексикографічна система «Словники України», розроблена в Інституті мовно-інформаційних досліджень НАН України (версія 1.05 – реєстр понад 233 тис. слів,

вміщує 6 словників української мови: орфографічний, орфоепічний, словник синонімів, словник антонімів, фразеологічний та словник фразеологізмів);

2) електронний тримовний російсько-українсько-англійський багатотематичний тлумачний словник MultiLock v.3.80 (27 тис. термінів), створений на базі Галузевого нормативно-термінологічного центру нафтогазового комплексу;

3) електронні збірки українських академічних словників 30-х років, зокрема «Російсько-український словник», створений у 1924–1933 рр., головні редактори якого А. Ю. Кримський, С. О. Єфремов. Словник був підготований у видавництві «К.І.С.» у 2007 році.

4) проект видання паперових словників термінографічної серії СловоСвіт одночасно з їхніми комп'ютерними версіями на компакт-дисках, започаткований Технічним комітетом стандартизації науково-технічної термінології Держспоживстандарту та Міністерства освіти і науки України (ТК СНТТ) у 2004 році.

Для укладання електронних версій цих двомовних словників та їх видання розроблено систему PolyDic v. 1.0, із використанням якої видано чотири комп'ютерних диски з електронними версіями двомовних термінологічних словників. На укладання багатомовних мультимедійних словників спрямовано розробку наступної версії системи PolyDic ML 3.0. Система складається із двох модулів та програмних застосунків: основний програмний модуль – редактор для укладання та редагування словника PolyDic ML Editor; модуль для перегляду та роботи зі словником PolyDic ML Viewer, а також програм-застосунків (зокрема PolyDic ML Localizer – надає можливість користувачеві здійснити локалізацію інтерфейсу системи певною мовою чи його редагувати; під час встановлення системи можна вибрати англійську або українську мову інтерфейсу). Система PolyDic ML v. 3.0 перебуває на стадії тестування. Із допомогою цієї системи заплановано укласти п'ятимовний мультимедійний термінологічний словник з архітектури й будівництва [11: 55].

Перевагами цих вітчизняних словників є україномовний інтерфейс та врахування специфіки української мови. До недоліків можна віднести перебування на стадії розробки, обмеженість доступу до словникових баз та обмежений обсяг словникових статей.

Отже, розвиток комп'ютерних технологій сприяє переходу лексикографії на якісно новий рівень, значно прискорюючи лексикографічний процес, забезпечуючи безперервне поповнення словникового складу й високу ефективність роботи користувача. Попри безумовно прогресивний розвиток лексикографічних досліджень через призму комп'ютерних технологій, поки що не створено єдиного комплексу з доступом до масиву фактичного матеріалу, що оптимізував би аналітичну роботу вчених. Подальша перспектива дослідження полягає у розробці та створенні комп'ютерних систем ідеографічного опису української та англійської мов у контексті проведення міждисциплінарних наукових досліджень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Балог В. Сучасний стан української комп'ютерної лінгвістики // Лексикографічний бюлетень: збірник наукових праць. – К., 2005. – Вип. 11. – С. 29-36.
2. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику : учеб. пособие / А. Н. Баранов. – изд. 2-е, испр. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 360 с.
3. Волошин В.Г. Комп'ютерна лінгвістика: Навчальний посібник. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2004. – 382 с.
4. Дарчук Н. П. Комп'ютерна лінгвістика (автоматичне опрацювання тексту) : підручник [для студ. вищих навч. закладів] / Н. П. Дарчук ; КНУТШ. – Київ : Київський університет, 2008. – 352 с.
5. Дубічинський В.В. Українська лексикографія: історія, сучасність та комп'ютерні технології: Навч. посібник / Національний технічний ун-т "Харківський політехнічний ін-т". – Х. : НТУ "ХПІ", 2004. – 164 с.
6. Карпіловська Є.А. Вступ до комп'ютерної лінгвістики. – Донецьк: Юго-Восток, 2003. – 184 с.
7. Кульчицький І.М. Комп'ютерна технологія укладання словників та проектування словникових баз даних на основі інформаційних лексикографічних моделей: Автореф. дис. канд. філол. наук. – К., 2002. – 20 с.
8. Пешак М.М. Нариси з комп'ютерної лінгвістики / НАН України; Український мовно-інформаційний фонд. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – 199 с.
9. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
10. Черницький В.Б. Комп'ютерна лексикографія: Навч. посіб. – Миколаїв: НУК, 2004. – 81 с.
11. Широков В. А. Комп'ютерна лексикографія Моногр. / В. А. Широков; НАН України. Укр. мов.-інформ. фонд. – К.: Наук. думка, 2011.– 351 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ольга Демиденко – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови факультету лінгвістики НТУУ «КПІ».

Наукові інтереси: лінгвокраїнознавство, теорія перекладу, психолінгвістика, прикладна лінгвістика.

Оксана Горбатюк – студентка 1-го курсу ОКР «Спеціаліст» кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови факультету лінгвістики НТУУ «КПІ».

Наукові інтереси: термінологія сталого розвитку, прикладні лінгвістичні дослідження, комп'ютерна лінгвістика.

ТЕРМІНОЛОГІЧНА БАЗА ДАНИХ ЯК ПРОГРЕСИВНА МОДЕЛЬ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ У ФАХОВІЙ СУБМОВІ ЯДЕРНОЇ БЕЗПЕКИ

Леся БЕСПАЛЬЧЕНКО (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються проблеми термінозабезпечення української фахової субмови ядерної безпеки та можливість їх вирішення завдяки створенню нового термінографічного ресурсу у вигляді термінологічної бази даних. Мультифункціональність такого ресурсу дозволяє задовольнити потреби «практичного користувача» та розширює можливості проведення лінгвістичного аналізу та досліджень.

Ключові слова: термінологічна база даних, фахова субмова, терміносистема, термінологічний менеджмент.

The article deals with the problem of term supply for the nuclear safety sublanguage and its solving via creation of term base. Multifunctionality of this resource is helpful for practical use and linguistic research.

Keywords: terminological system, sublanguage, term base, terminological management.

Стрімкий розвиток інформаційного суспільства та постійно зростаючі вимоги до фахової комунікації сприяють виникненню та прогресу нових технологій, моделей обробки, презентації та управління інформацією. Чіткі межі дисциплін стають все більш розмитими, а інноваційні дослідження проводяться в інтердисциплінарних рамках. Так ми стали свідками появи комп'ютерної лінгвістики, яка поєднала в собі досвід інформатики та мовознавства, чи психолінгвістики, яка рухається в напрямку від лінгвістики до психології та послуговується знаннями обох галузей. І таких прикладів на сьогодні безліч, проте головна увага в дослідженні зосереджена все ж таки на здобутках комп'ютерної лінгвістики, яка дозволила вирішити численні питання, проблеми та труднощі мови у всіх її проявах й запропонувала нові підходи до практичного її опрацювання. Одним з таких інформаційних ресурсів стали термінологічні бази даних (надалі ТБД), які через свою практичність, зручність у використанні та нові можливості опрацювання інформації швидко набули популярності.

Об'єктом проведеного дослідження виступають термінологічні бази даних як сучасна модель управління термінологією. Предмет складають особливості функціонування ТБД у фаховій субмові ядерної безпеки як можливість вирішення проблеми термінозабезпечення галузі.

Якісна фахова комунікація та ефективний і результативний трансфер знань в конкретній галузі неможливі без точної та унормованої термінології. Тому очевидним залишається тісний зв'язок термінології та стану її розвитку з процесами розробки, фіксації, використання та обміну фаховою інформацією. Таким чином експерти, термінологи, термінографи, інститути з нормування та стандартизації забезпечують термінологічними даними й термінографічними джерелами практичних «користувачів», тобто фахівців, експлуатаційників, перекладачів тощо, якісними одно-, двомовними чи мультилінгвальними інформаційними ресурсами.

Такі традиційні термінографічні джерела як фахові словники, глосарії, термінографічні картотеки все більше поступаються своїм місцем електронним системами опрацювання інформації. Цей процес, за словами відомого на німецькомовному просторі та за його межами термінолога К.-D. Schmitz, почався ще в 60-их роках 20 ст. з розвитком комп'ютерних термінологічних баз даних та своїм наслідком мав прогресивний розвиток численних комп'ютерних програм, які на сьогодні дозволяють вирішувати актуальні питання з управління термінологією. Крім того стрімке поширення Інтернету як додаткової платформи для обміну інформацією та наукової співпраці різних інститутів дозволило

відкрити надзвичайно великий інформаційний простір для досліджень та пошуку предметних даних.

Першими ТБД як моделями управління галузевою термінологією стали Lexis, EURODICAURUM (з 2005 року – IATE) та TERMIUM, які до сьогодні використовуються та доповнюються. Проте стрімкий розвиток потужних та практичних персональних комп'ютерів розширив коло користувачів, а разом з тим й розробників та укладачів термінологічних баз. Традиційні картотеки інтегрували в програми обробки текстової інформації, універсальні системи баз даних або спеціальні програми управління термінологією. Проте програми обробки текстової інформації не задовольняють потреб управління термінологією через відсутність можливості структурування даних та високі часові затрати на пошук потрібної інформації, а універсальні системи баз даних хоч і дозволяють структурувати інформацію, проте вимагають чималих зусиль з програмування для якісного функціонування та зручного використання опрацьованих даних. Тому раціональним рішенням стали спеціальні системи управління термінологією, тобто програми створені в результаті термінологічної діяльності як ресурс для управління термінологією з можливістю використання та редагування даних задля потреб науково-технічного перекладу [2: 507].

Порівнюючи сучасні ТБД з традиційними друкованими лексикографічними джерелами, можна виокремити ряд переваг перших над другими, які яскраво демонструють пріоритетність використання саме ТБД. Серед найголовніших, на які звертають увагу такі науковці як K.-D. Schmitz, S. Göpferich, U. Reinke тощо, варто згадати наступні:

1. Структурна організація термінологічних даних;
2. Швидкий пошук та доступ до інформації;
3. Можливість постійного оновлення, розширення, редагування даних;
4. Поняттєва систематизація термінологічних одиниць, що спрощую процес гармонізації термінологій на мультлінгвальному рівні;
5. Гнучкість форми та змісту ТДБ, адаптованих до потреб користувача;
6. Необмежений обсяг інформації та кількість мов;
7. Автоматичний переклад термінології у фахових текстах;
8. Можливість задоволення теоретичних потреб термінознавства (таких як лінгвістичний аналіз, автоматичний підрахунок статистичних даних згідно заданих параметрів) та ін.

Щодо недоліків, які можна виокремити у вищезгаданому порівнянні, то їх не так багато. Проте варто згадати, що ТБД на сьогодні ще не розроблені для всіх предметних галузей знань, особливо що стосується україномовного простору, де цей ресурс залишається відносно новим та недостатньо поширеним. Тому їх розробка вимагає звичайно значних часових затрат та кропіткої роботи з боку фахівців та термінологів. До того ж, програмне забезпечення таких термінологічних проектів вимагає певних фінансових витрат на придбання ліцензій. Такі спеціальні системи управління термінологією від виробника ще не є готовим термінографічним джерелом для практичного використання, вони пропонують користувачеві мультифункціональну оболонку, в рамках якої буде створена та наповнена фахівцем термінологічна база в межах обраної фахової субмови та за визначеною згідно потреб структурою. Тому початковий етап практичної імplementації ресурсу передбачає серйозну роботу з урахуванням міжнародних стандартів, теоретичних засад та практичних потреб.

Завдяки тому, що термінологічні бази даних зарекомендували себе на ринку споживача як функціональний та зручний у використанні ресурс, їх створення стало вирішенням багатьох практичних потреб фахівців, виробників, перекладачів, інститутів. У рамках міжнародних норм (зокрема ISO 12620, 1999 року) «розробник» для створення ТБД може самостійно визначитися з набором тих структурних компонентів, категорій та їх дефініцій, які будуть якнайповніше задовольняти актуальні потреби та відповідати цільовим вимогам. У вищезгаданих нормах виокремлюють 3 групи категорій для термінологічних баз: категорії поняття, категорії терміна та технічні категорії. До першої групи категорій, які відносяться безпосередньо до поняття та ідентифікують його, відносяться наступні: ідентифікаційний

номер термінологічного запису, галузь знань (в якій використовується поняття), дані про автора та можливого редактора конкретного запису, дата створення та внесення змін, відношення до спорідненого поняття з посиланням на останнє, примітки. На рівні терміна знаходяться такі категорії: безпосередньо сам термін, тип терміна (повна форма, аббревіатура, акронім тощо), граматичні категорії (частина мови, рід, число та ін.), статус терміна (стандартизований, дозволений, рекомендований, не рекомендований, заборонений і т.д.), дефініція (має безпосереднє відношення до поняття, проте розміщується на рівні терміна), контекст, примітки та відповідні бібліографічні джерела (детальніше ISO 12620).

При наповненні термінологічної бази варто звернути увагу на те, що окремі поля передбачені для самостійного заповнення користувачем (термін, дефініція, примітка та ін.), а в інших – запропоновано вибрати потрібну категорію зі списку передбачених розробником чи укладачем (так, наприклад, в полі «роду» для іменника можна обрати лише жін., чол., сер.). Крім того, з переліку можливих структурних компонентів «користувач» обирає лише ті, які релевантні для його потреб [2: 504].

Серед ресурсів, представлених сьогодні на ринку, своєю конкурентоспроможністю користується спеціальна система управління термінологією SDLMultiTerm, що запропонувала користувачеві мультифункціональний та зручний у використанні ресурс, який дозволяє швидко, ефективно та успішно опрацювати великі об'єми інформації та стала практичною оболонкою для накопичення термінографічної інформації та менеджменту термінології. SDLMultiTerm є на сьогодні комплектаційною програмою пакету SDLTrados, розрахованого в першу чергу на задоволення потреб перекладацьких проектів. Якщо перші представлені на ринку споживача комп'ютерні системи управління термінологією являли собою двомовні продукти з номінативною організацією інформації, призначені в основному для лексикографічних записів та укладання двомовних словників чи глосаріїв, то SDLMultiTerm – представник нового еволюційного етапу розвитку комп'ютерних систем і дозволяє створити мультилінгвальну термінологічну базу з предметною орієнтацією записів, при чому кожна з представлених мов може бути обрана як вихідна чи цільова, а всі дані чітко та логічно структуровані в межах термінологічного запису відповідно до поняття та зі збереженням «автономії кожної номінації». Історія SDLTradosMultiTerm почалася з версії MultiTerm95, проте сьогодні активно використовується вже його оновлений варіант SDLTradosMultiTerm 2011, який значно розширив можливості користувачів для перекладацьких цілей, технічного редагування, термінологічних проектів та досліджень.

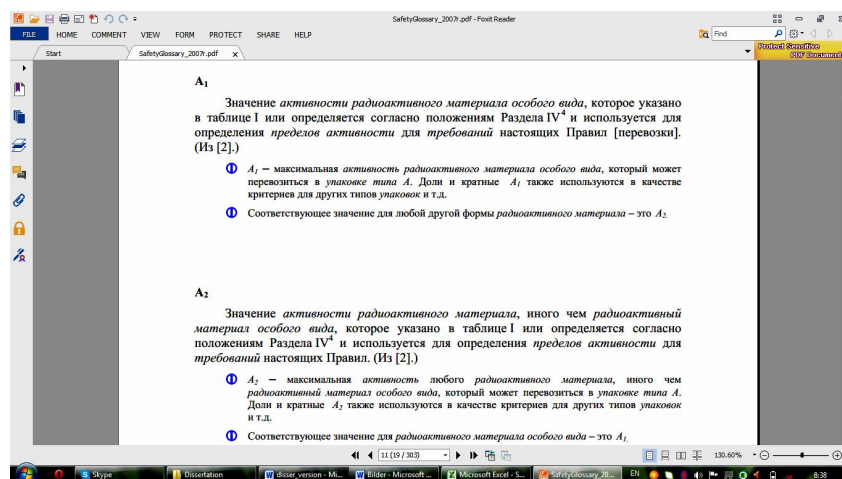
У контексті перспективності слід розглядати створення такої україномовної ТБД для фахової субмови ядерної безпеки не тільки як сучасного та зручного ресурсу, але і як можливості вирішення релевантної проблеми цієї фахової субмови, а саме – термінозабезпечення, що й зумовлює актуальність проведеного дослідження. Крім того в межах такої термінології завдяки сучасним спеціальним системам термінологічного менеджменту можна вирішувати такі актуальні питання, як стандартизація, уніфікація й термінологічне нормування в монолінгвальних рамках, та гарманізації фахової термінології в мультилінгвальному просторі.

Виходячи з потреб фахової субмови ядерної безпеки та переваг ТБЗ, було запропоновано проект такої бази для термінології ядерної безпеки в SDLMultiTerm. Термінологічною основою для її створення став Глосарій МАГАТЕ про ядерну безпеку російською та англійською мовами як найповніший на сьогодні термінологічний ресурс фахової субмови ядерної безпеки та найпопулярніше термінографічне джерело за кількістю країн-користувачів. До зазначених мов було додано ще німецьку, та звичайно українську, що дозволило розширити мультилінгвальний ресурс та масштаби його потенційного використання. Німецька термінологія ФСЯБ не представлена в Глосарії МАГАТЕ, так як німецькомовні країни як активні члени цієї організації послуговуються англійською, віддаючи перевагу linguafranca, незважаючи навіть на той факт, що головне представництво МАГАТЕ знаходиться у Відні. Проте дбаючи про розвиток своїх фахових мов Німеччина має у своєму розпорядженні достатньо прогресивних термінологічних ресурсів, які покривають потреби фахівців загалом та перекладачів зокрема, а особливо в німецько-англійському напрямку. Для пари мов «українська – німецька» взагалі немає жодного

термінологічного джерела в межах ФСЯБ, що є на сьогодні досить прикритим фактом, так як без стандартизованої та уніфікованої термінології розвиток фахової мови практично неможливий. Тому орієнтуючись на англійську мову та беручи за основу поняття ядерної безпеки, представлені в Глосарії МАГАТЕ, була створена база даних з англійською, російською, німецькою та українською термінологією ФСЯБ. Російська мова як близькоспоріднена з українською має значення не тільки для потреб перекладу як розширення масштабів ТБД, але й для лінгвістичного аналізу, щоб прослідкувати особливості терміноутворення та номінації у термінології ядерної безпеки на матеріалі різних мов відмінного ступеня спорідненості.

Створення термінологічної бази даних фахової субмови ядерної безпеки відбувалося в кілька етапів. На першому етапі головним завданням стала інтеграція російського та англійського варіанту Глосарію МАГАТЕ про ядерну безпеку, загальнодоступного на сайті Міжнародного агентства атомної енергетики в форматі PDF, в оболонку SDLMultiTerm, зберігаючи при цьому всю наявну в глосарії інформацію та адаптувавши її до вимог та формату бази. Через великі об'єми інформації цей етап виконувався частково мануально, так як повна автоматична конвертація з формату PDF в SDLMultiTerm неможлива. Тому Глосарій був перетворений спочатку на таблицю MicrosoftExcel, де назва кожної колонки відповідала категоріям в ТБД. У випадку з ТБД для ФСЯБ актуальними були звичайно терміни, їх дефініції, замітки щодо використання, можливі синоніми та джерело для терміна та для дефініції. На рис.1 (див. рис. 1) можна побачити оригінальний вигляд термінологічної статті в російськомовному Глосарії МАГАТЕ з усіма даними по кожному терміну [6] і аналогічний вигляд має паралельна стаття в англійському варіанті цього глосарію [7].

Рис. 1

У таблиці MicrosoftExcel після перенесення всіх даних по кожній з термінологічних одиниць та ж сама стаття буде мати наступний вигляд (див. рис. 2):

Рис. 2

Russisch	Quelle	Definition	Quelle	Anmerkung	Englisch	Quelle	Definition
A1	Глосарий МАГАТЭ по вопросам безопасности http://www-iaea.org/standards/afety-glossary.htm	максимальная активность радиоактивного материала особого вида, который может перевозиться в упаковке типа А. Доли и кратные A1 также используются в качестве критериев для других типов упаковок и т.д.	Глосарий МАГАТЭ по вопросам безопасности http://www-iaea.org/standards/afety-glossary.htm	Соответствующее значение для любой другой формы радиоактивного материала – это A2.	A1	IAEA Safety Glossary http://www-iaea.org/standards/afety-glossary.htm	maximum activity of special form radioactive material that can be transported in a Type A package. Fractions and multiples of A1 are also used as criteria for other package types, etc.
A2	Глосарий МАГАТЭ по вопросам безопасности http://www-iaea.org/standards/afety-glossary.htm	максимальная активность любого радиоактивного материала, иного чем радиоактивный материал особого вида, которое указано в таблице I или определяется согласно положениям Раздела IV ¹ и используется для определения пределов активности для требований настоящих Правил. (Из [2].)	Глосарий МАГАТЭ по вопросам безопасности http://www-iaea.org/standards/afety-glossary.htm	Соответствующее значение для радиоактивного материала особого вида – это A1.	A2	IAEA Safety Glossary http://www-iaea.org/standards/afety-glossary.htm	maximum activity of any radioactive material other than special form radioactive material that can be transported in a Type A package. Fractions and multiples of A2 are also used as criteria for other package types, etc.
ядерная готовность	Глосарий МАГАТЭ по вопросам безопасности http://www-iaea.org/standards/afety-glossary.htm	состояние ядерного реактора, при котором эффективный коэффициент размножения реактора для ядерных цепочек в безопасности, качества жизни, собственности или организационной структуре	Глосарий МАГАТЭ по вопросам безопасности http://www-iaea.org/standards/afety-glossary.htm	это? термин охватывает ядерные и радиологические аварийные ситуации и аварийные ситуации и аварийные ситуации, также, как правило, вытекает из ядерной готовности, брешь, утечки или неисправности	emergency preparedness	IAEA Safety Glossary http://www-iaea.org/standards/afety-glossary.htm	readiness for safe actions that will effectively mitigate the consequences of an emergency for human health and safety, quality of life, property and the environment.
аварийная ситуация	Глосарий МАГАТЭ по вопросам безопасности http://www-iaea.org/standards/afety-glossary.htm	выявленная ситуация или выявленное событие, которое требует оперативных мер для снижения опасности или неблагоприятных последствий для здоровья населения и безопасности или качества жизни собственности или организационной структуры	Глосарий МАГАТЭ по вопросам безопасности http://www-iaea.org/standards/afety-glossary.htm	это? термин охватывает ядерные и радиологические аварийные ситуации и аварийные ситуации, также, как правило, вытекает из ядерной готовности, брешь, утечки или неисправности	emergency	IAEA Safety Glossary http://www-iaea.org/standards/afety-glossary.htm	non-routine situation that necessitates prompt action, primarily to mitigate a hazard or adverse consequences for human health and safety, quality of life, property or the environment.
транснациональная аварийная ситуация	Глосарий МАГАТЭ по вопросам безопасности http://www-iaea.org/standards/afety-glossary.htm	ядерная или радиологическая аварийная ситуация, имеющая реальную, потенциальную или воспринимаемую радиологическую опасность для более чем одного государства	Глосарий МАГАТЭ по вопросам безопасности http://www-iaea.org/standards/afety-glossary.htm	Она включает: 1) инвентарный транснациональный выбор радиологической аварийной ситуации, трансграничные аварии, не обязательно локализуемые; 2) транснациональный выбор радиологической аварии.	transnational emergency	IAEA Safety Glossary http://www-iaea.org/standards/afety-glossary.htm	nuclear or radiological emergency of actual, potential or perceived radiological significance for more than one State

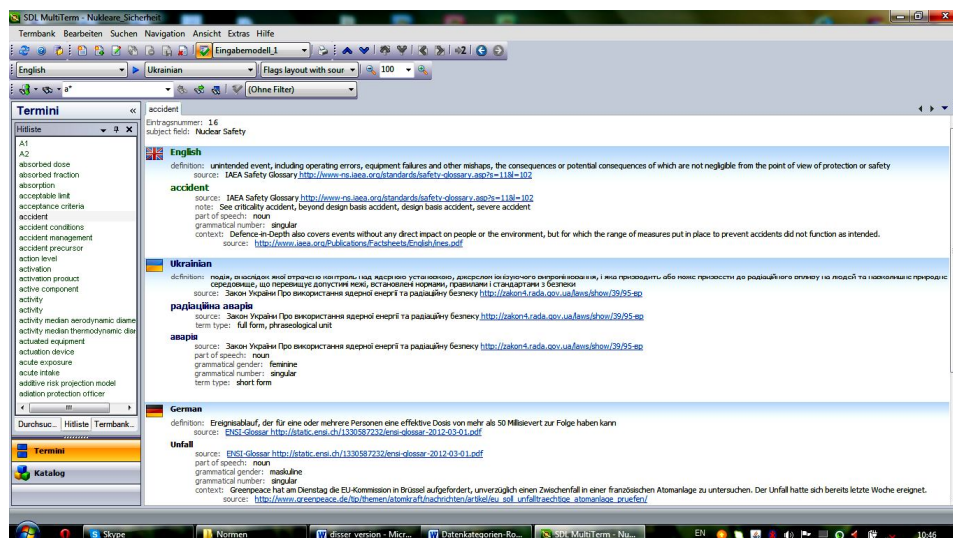
З огляду на те, що об'єм Глосарію складає близько 1500 понять в кожній мові, етап форматування вимагає досить високих часових затрат, проте є єдиною можливим варіантом вирішення поставленого завдання. Після того, як таблиця Microsoft Excel готова, наступним етапом стала її конвертація за допомогою SDLMultiTermConvert в термінологічну базу, що була створена заздалегідь з набором тих функцій та категорій, які були визначені як актуальні та доречні для задоволення конкретних потреб та прописані як загальнообов'язкові в нормах ISO 12620. Навіть при автоматичному виконанні завдань необхідність перевірки коректності всіх термінологічних записів з урахуванням синонімів, відповідних дефініцій та джерел не втрачає своєї необхідності. Для джерел у вигляді інтернет-ресурсів у готовій ТБД були створені гіперпосилання на відповідні сторінки в WWW. Після конвертації Глосарію в ТБД для кожної термінологічної одиниці варто прописати відповідні граматичні категорії, такі як тип терміну, частина мови, рід, число тощо. Крім того для ТБД важливим та обов'язковим компонентом є контекст, який ілюструє використання певної терміну в тексті, тому до кожного терміну був підібраний також контекст та відповідні бібліографічні джерела, якими стали норма безпеки, офіційні документи, наукові статті МАГАТЕ. Таким чином ТБД була повністю комплектована для двох мов: англійської та російської.

Наступним етапом став пошук та укомплектування термінології ядерної безпеки німецькомовними еквівалентами з заповненням усіх рівнів бази. Для цього головними інформативними джерелами стали Глосарій енергетики Федерального міністерства охорони навколишнього середовища Німеччини, Глосарій Greenpeace, термінологічна база ЄС, тезаурус INIS та ін. Відмінність технологій у використанні ядерної енергії та антиатомна політика Німеччини знайшли своє відображення в фаховій субмові ядерної енергетики і безпеки цілому та термінології зокрема, що пояснювало лакуарність досліджуваної терміносистеми.

Проте найбільше труднощів викликала звичайно українська термінологія, що пояснювалося недостатнім рівнем розвитку української ФСЯБ та відсутніми інформаційними ресурсами. Джерелами для пошуку термінів стали законодавчі документи України, де були чітко визначені терміни та запропоновані дефініції до них, та лексикон Державного Комітету Ядерного Регулювання України. Таким чином загальна кількість зафіксованих та стандартизованих термінів української мови покрила 28% від загальної кількості, визначеної МАГАТЕ. Тому для номінації інших понять був запропонований власний перекладацький варіант з контекстом, якщо такий був.

Отже, результатом всіх проведених етапів зі створення ТБД, інтеграції вже готових глосаріїв та розширення бази за рахунок термінологій ще двох мов, пошуку еквівалентних понять та їх номінації в кожній з мов став новий лінгвістичний ресурс (див. рис. 3), який може бути використаний в першу чергу для лінгвістичного аналізу термінології фахової субмови ядерної безпеки та стати корисним практичним здобутком.

Рис. 3

Таким чином, гідно оцінюючи функціональність та практичність у використанні ТБД, не дивно, що цей ресурс швидко здобув свою популярність на ринку практичних користувачів. Тому розвиток спеціальних систем термінологічного менеджменту є перспективним як для будь-якої фахової субмови в монолінгвальному спектрі, так і для гармонізації термінологій в мультилінгвальному розрізі. ТБД слід розглядати як можливість вирішення проблеми термінозабезпечення ФСЯБ, тому проведені дослідження та його практичні здобутки пропонуються як проект для подальшого розвитку термінології галузі, її стандартизації та гармонізації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Göpferich S. Textproduktion im Zeitalter der Globalisierung / Susanne Göpferich. – 3. Auflage. – Tübingen: Stauffenburg, 2008. – 499 S.c. 401-402
2. Mayer F. Terminologie von Anfang an / Felix Mayer, Muthig Jürgen, Klaus-Dirk Schmitz. – Weimar: Tekom, 2006. – 127 S.
3. Schmitz K.-D. Terminologearbeit und Terminographie / Klaus-Dirk Schmitz // Angewandte Linguistik: Lehrbuch. – 3. Auflage. – Tübingen, Basel, Francke, 2011. – S. 491-511.
4. Stolze R. Fachübersetzen: Ein Lehrbuch für Theorie und Praxis / Radegundis Stolze. – Berlin: Frank&Timme, 2013. – 416 S.
5. Wüster E. Internationale Sprachnormung in der Technik besonders in der Elektrotechnik : (die nationale Sprachnormung und ihre Verallgemeinerung) / Eugen Wüster. – 3., abermals erg. Aufl. – Bonn : Bouvier, 1970. – 507 S.
6. Глоссарий МАГАТЭ по вопросам безопасности [Electronic resource]. – Accessmode: <http://www-ns.iaea.org/standards/safety-glossary.htm>
7. IAEA Safety Glossary [Electronic resource]. – Access mode: <http://www-ns.iaea.org/standards/safety-glossary.htm>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Леся Беспальченко – аспірантка кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: фахові мови, термінознавство, прикладна лінгвістика, термінологічні бази даних.

ЛИНГВОСТРАНОВЕДЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ В ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКОЙ КАРТИНЕ РОССИИ

Татьяна ЛАНОВАЯ (Симферополь, Украина)

Дана стаття присвячена розгляду сучасного стану лінгвокраїнознавства Росії. Проаналізовано особливості російської лінгвокраїнознавчої лексикографії.

Ключові слова: лінгвокраїнознавство, лінгвокраїнознавчий словник, лексикографія, концепція словника, словник, макроструктура, мікроструктура.

This article deals with the current state of culture oriented linguistic studies in Russia. The analysis of some special aspects of Russian culture oriented lexicography is presented.

Keywords: culture oriented linguistic studies, culture oriented dictionary, lexicography, dictionary conceptual foundation, vocabulary, macrostructure, microstructure.

Данная статья является продолжением предшествующих публикаций [3; 5], посвященных проблеме описания языковых единиц в лингвострановедческих словарях России. Цель данной статьи мы видим в описании тенденций и особенностей лингвострановедческой лексикографии современной России. Актуальность исследования обусловлена необходимостью теоретического осмысления развития современной лексикографической науки в аспекте лингвострановедения.

Одной из важнейших задач лингвистики является анализ и фиксация в словарях актуальных языковых процессов, систематизация ценностей культуры, заложенных в лексике и называемых культурными концептами. Основоположниками лингвострановедения и лингвострановедческой теории слова на постсоветском пространстве стали Е. М. Верещагин и В. Г. Костомаров. Они ввели термин «лингвострановедение» в употребление в брошюре «Лингвистическая проблематика страноведения в преподавании русского языка иностранцам». А общеупотребительным термин стал после выхода их книги «Язык и культура», в которой объяснялась необходимость использования страноведческих фактов в процессе изучения языка. В работе «Лингвострановедческая теория слова» лингвистами определены цели и задачи лингвострановедения. Ученые трактовали

лингвострановедение как «совокупность приемов и способов презентации, закрепления и активации сведений из национальной культуры в языковом учебном процессе» [1: 23].

Неоценимый вклад в изучении лингвострановедческого вопроса внесли Л. А. Веденина, Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров, Г. Д. Томахин, А. Д. Мальцева, Р. К. Миньяр-Белоручев, Ю. Е. Прохоров, О. Г. Оберемко и др. Различные аспекты лингвострановедения исследованы в работах И. В. Бабенко, Е. И. Воробьевой, Л. Б. Воскресенской, Ж. В. Демьяновой, О. В. Высочиной, Е. В. Денисовой, М. С. Колесниковой, С. В. Кулагиной, С. В. Санниковой, А. Н. Федоровой и др. В методике преподавания иностранных языков прочно утвердился лингвострановедческий аспект (Ж. П. Баймбетова, Е. М. Верещагин, Т. И. Жаркова, Л. С. Журавлева, М. Д. Зиновьева, В. Г. Костомаров, Ю. Е. Прохоров, Г. Д. Томахин, Э. М. Турчанинова и др.).

Тематика последних исследований в области лингвострановедения связана с разграничением этой дисциплины с рядом смежным, например, лингвокультурологией; разработкой критериев и методов анализа лингвострановедческой лексики; поиском эффективных способов включения лингвострановедческого аспекта в процесс обучения иностранному языку; изучением теоретических основ лингвострановедческой лексикографии.

Лингвострановедение сегодня – это активно развивающееся направление в современной дидактике и теории межкультурной коммуникации, целью которого является выявление и изучение национально-маркированной лексики в процессе изучения (обучения) иностранного языка. Данное определение нельзя считать полным, т.к. оно не включило очень важную тенденцию современных работ по лингвострановедческой лексикографии, а именно – ориентацию не только и не столько на иностранного читателя как на носителя языка (словарь «Россия» под ред. Ю. В. Прохорова).

Результатом большого количества исследований российских ученых подготовило теоретическую базу для создания лингвострановедческих словарей. Сегодня лингвисты говорят о «лексикографическом буме», обусловленном необходимостью закрепления в словарях актуальной информации. Активизация лексикографических тенденций распространилась и на лингвострановедение как на активно развивающееся актуальное направление современной лингводидактики.

В современной лингвистике теория лексикографии представлена большим количеством словарных классификаций и типологий (А. Н. Баранов, В. Г. Гак, С. В. Гринев, П. Н. Денисов, В. В. Дубичинский, Н. А. Лукьянова, В. В. Морковкин, В. Ф. Роменская, Л. П. Ступин, Л. В. Щерба и др.). Это подтверждает идею о сложности типологизации такого многогранного явления как словарь. Показательно, что не все исследователи включают лингвострановедческий словарь в свои классификации. Этот факт указывает на отсутствие единого представления о таком типе словаря и, как следствие, о его месте среди других лексикографических изданий. Создание лексикографической классификации предполагает выделение лексикографических типов, характеристик, критериев, параметров, служащих основанием для типологизации, описания, проектирования и оценки словарей. Выделение наиболее точных параметров не только упростит работу со словарем, но позволит прогнозировать слабые места стройной лексикографической системы.

Лингвострановедческий словарь в лексикографической типологии находится на стыке лингвистических и энциклопедических словарей, т.к. содержит описание страноведческой реалии в неразрывной связи с культурным впечатком этой реалии в языке.

Основа концепции лингвострановедческих словарей заложена в работах Е. М. Верещагина, Ю. Н. Караулова, В. Г. Костомарова, Н. Г. Николау, Г. Д. Томахина, Ю. Е. Прохорова, А. Р. Рума, Г. В. Чернова и др.

Концепция лингвострановедческих словарей состоит в выявлении и описании лексических единиц, обозначающих культурно-маркированные реалии, включающие все области материальной, культурной, экономической, социальной жизни общества, его историю. Лингвострановедение апеллирует к фоновым знаниям, к внеязыковой действительности, заложенной в безэквивалентной лексике. Как правило, в перечень

лингвострановедческой лексики не попадает абстрактная лексика, т.е. анализируемые лексеммы соотносятся с материальными реалиями.

Нами проанализированы лингвострановедческие словари советской и независимой России, изданные на русском языке («Русские фразеологизмы» (В. П. Фелицына, Ю. Е. Прохоров, 1990), «Жесты и мимика в русской речи» (А. А. Акишина, Х. Кано, Т. Е. Акишина, 1991), «Французско-русский лингвострановедческий словарь по фразеологии» (Б. Т. Хайитова, 1997), «Франция» (под ред. Л. Г. Ведениной, 1997), «Великобритания» (Г. Д. Томахин, 2001), «Германия. Страна и язык» (Д. Г. Мальцева, 2001), «США» (Г. Д. Томахин, 2001), «Жесты и мимика в общении японцев» (П. С. Тумаркин, 2001), «Индия» (О. Г. Ульциферов, 2003), «Культура Германии» (Л. Г. Маркина, Е. Н. Муравлева, Н. В. Муравлева, 2006), «Государственно-правовое устройство США и Великобритании» (И. И. Чиронина, 2008), «Россия» (под общ. ред. Ю. Е. Прохорова, 2008), «Греция» (Н. Г. Николау, 2010). В процессе отбора материала для исследования мы преследовали следующую цель – показать все многообразие лингвострановедческих словарей, изданных на русском языке, чтоб получить максимально точные результаты анализа, поэтому мы не использовали несколько изданий одного словаря и однотипные работы (работы одного автора, посвященные одной стране). К сожалению, в русистике отсутствует сравнительно-описательная работа подобного типа. Отдельные статьи мы ходим у авторов учебников лексикографии и других исследователей (Л. Г. Веденина, В. А. Козырев, М. С. Колесниковой, В. В. Ощепкова, В. Д. Чернова и др.).

На примере этих словарей мы изучили макро- и микроструктуру существующих лингвострановедческих словарей. Мы ставили перед собой цель выявить типичные элементы словарей для описания современных тенденций развития лингвострановедческой лексикографии России. Анализ мы представили в виде таблицы, где по горизонтали перечислены исследуемые словари, а по вертикали – параметры анализа. Параметр в нашей работе используется в понимании Ю. Н. Караулова: «... способ лексикографической интерпретации того или иного структурного элемента или функционального явления языка и их экстралингвистических соответствий» [2: 111].

Лингвострановедческая лексикография в советское время активно развивалась, но большинство советских реалий уже не актуальны, а словари идеологизированы и представляют интерес только при изучении истории лексикографии и советской картины мира. Однако именно эти работы послужили основой последующих лексикографических изданий и навсегда укрепили позиции лингвострановедения в лингвистике постсоветского пространства. После распада СССР лингвострановедческая лексикография не перестает развиваться, но словари появляются только с конца 90-х гг.

Объем словника варьируется от 200 («Жесты и мимика в русской речи») до 10 тыс. единиц («Индия») и до 20 тыс. «Американа». Также необходимо различать количество словарных статей и количество описываемых единиц. Так, в словаре «России» 600 словарных статей, в которых описано свыше 2000 тыс. реалий. А в словарях Г. Д. Томахина, П. С. Тумаркина, Д. Г. Мальцевой, Н. Г. Николау не упоминается ни количество единиц, ни объем словника.

Из особенностей российских лингвострановедческих словарей назовем главные: тематика: от государственного устройства до прибауток; содержат элементы толкового, этимологического, синонимического и этимологического словарей; широкий круг справочной, энциклопедической, исторической информации (тиражах газет и журналов, количестве студентов в университетах и колледжах и т.д.); факультативно наличие иллюстраций; значительную часть словника составили имена собственные: названия компаний, газетных концернов, журналов, программ и передач, культурных центров, ориентированы на широкий круг читателей (от школьника до ученого; от носителя языка до иностранца). В российских словарях по сравнению с советскими изданиями наблюдаем увеличение толковой статьи, которая включает заголовочное слово или словосочетание; толкование заголовочного слова; краткую энциклопедическую справку, содержащую информацию о месте и значении данной реалии в истории и в культуре; описание национально-культурного фона; информацию о наиболее известных фактах отражения

реалии, обозначенной заголовочным словом, в литературе, музыке, изобразительном искусстве; информацию о наиболее устойчивых языковых и речевых единицах, связанных с реалией.

Перед составителями лингвострановедческого словаря стоят следующие задачи: составление словаря, отражающего концепцию словаря и охватывающего все стороны общественного развития; составление словарной статьи (соотнесение лингвистической и страноведческой информации); нахождение заголовочного слова, удобного для его поиска (с учетом вариативности / синонимичности лексемы). Мы не говорим о таких требованиях к словарю, как достоверность, краткость, доступность и др., считая их общими и обязательными при составлении любого издания.

Вывод. Проанализировав макро- и микроструктуру лингвострановедческих словарей, изданных на русском языке на территории бывшего СССР и РФ, мы приходим к выводу об отсутствии четких критериев составления подобных словарей. Можно говорить об отсутствии двух одинаковых по структуре работ. Авторская концепция диктует наличие или отсутствие тех или иных элементов макро- и микроструктуры, что осложняет процесс критики лексикографической работы.

Перспективу работы мы видим в разработке концепции лингвострановедческого словаря русского языка Украины.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Верещагин Е. М. Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1973. – 235 с.
2. Караулов Ю.С. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка / Ю. С. Караулов. – М. : Наука, 1981. – 367 с.
3. Лановая Т. В. Лексикография в лингвострановедческом аспекте / Т. В. Лановая // Функциональная лингвистика: сб. науч. работ / Крымский республиканский институт последипломного педагогического образования; науч. ред. А. Н. Рудяков. – № 5. Симферополь, 2013. – С. 212-214.
4. Лановая Т.В. Развитие лингвострановедческой лексикографии / Т. В. Лановая // Лингвистический вестник : сб. науч. тр. ; [науч. ред. И. А. Герасименко]. – Горловка : Изд-во ГИИЯ ГВУЗ «ДГПУ», 2013. – Вып. 2.- С. 72-75.
5. Томахин Г. Д. Теоретические основы лингвострановедения: автореф. дис. на соискание наук. степени докт. филол. наук: спец. 10.02.19 «Общее языкознание» / Г. Д. Томахин. – М., 1984. – 32 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Ланова – здобувача кафедри філології Кримського республіканського інституту післядипломної педагогічної освіти.

Наукові інтереси: лінгвістична контактологів, взаємодія мов, лінгвокраїнознавство, варіантологія російської мови.

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ, ВЗАЄМОДІЯ Й КОНТАКТУВАННЯ МОВ

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ОБИХОДНО-РАЗГОВОРНЫХ СУБСИСТЕМ В РАЗЛИЧНЫХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ВАРИАНТАХ И РЕГИОНАХ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

Любовь КОПЧУК (Санкт-Петербург, Россия)

Языковая форма «обиходно-разговорный язык» постоянно находится в центре внимания социолингвистики, диалектологии, стилистики. Споры в отношении ее определения, границ, критериев, статуса отражают как ее сложный противоречивый характер, так и особую актуальность в современных условиях развития немецкого языка. Исследование национальных и региональных особенностей функционирования данной формации способствует углублению научных представлений о своеобразии социофункциональных парадигм немецкого языка Австрии, Германии и Швейцарии.

Ключевые слова: обиходно-разговорный язык, субстандарт, национальный вариант, региональный вариант, литературный стандарт, диалект, городской язык

Language variety "colloquial language" is always the focus of sociolinguistics, dialectology and stylistics. Disputes concerning its definition, confines, hallmark and status reflect his complex contradictory character and his special relevant in the modern conditions of the German language. Study of national and regional functional features of the variety of German language develops scientific concepts of linguistic situation in Austria, Germany and Switzerland.

Key words: colloquial language, substandard, national variety, regional variety, standard language, dialects, urban language

При всём многообразии трактовок феномена обиходно-разговорного языка (Umgangssprache) большинство современных лингвистов склоняется к мнению о том, что его характер определяется региональными, ситуационными и социальными факторами. Его конкретная реализация дифференцируется в зависимости от национальных, территориальных, региональных и групповых особенностей, а одни и те же слова и выражения могут иметь в разных регионах различный статус [12: 110], который в значительной мере обусловлен спецификой соотношения всех форм существования языка и положением диалекта.

С позиций современных социолингвистических концепций обиходно-разговорные языки рассматриваются как принятые в определенной местности (локально привязанные) языковые формы повседневного общения, которые в настоящее время являются наиболее употребительным языковым типом в результате отступления диалектов со своих прежних позиций (см. [7: 9]).

Обиходно-разговорные языки или, по терминологии Г.Белльманна [5], новый субстандарт, всегда являются ареально детерминированными языковыми вариативными типами с конкретными формами проявления, которые состоят в ареально-диасистемном (диатопическом) отношении друг к другу и к литературному языку. На отдельных субстандартах в результате выравнивания языкового стандарта и базисного диалекта отчетливо проступают на всех языковых уровнях "родимые пятна" их лингвогеографического происхождения [11: 290]. При этом ареальные характеристики обиходно-разговорного языка варьируются как по горизонтали, так и по вертикали.

В настоящее время заметна тенденция к преобладанию в устной коммуникации двух языковых формаций: региональных обиходно-разговорных языков и устной формы литературного языка. Использование литературного языка ориентировано преимущественно на официальные, деловые, формализованные ситуации общения, в то время как обиходно-разговорный язык всё в большей степени становится основной, наиболее подходящей для повседневной устной коммуникации формой языка, независимо от социального фактора (см. [17: 100]).

Формирование региональных обиходно-разговорных языков является одним из двух основных путей движения диалекта к сближению с литературным стандартом, при котором, в отличие от ситуации диглоссии (другой путь), происходит постепенное диалектно-литературное выравнивание через переходную форму регионального действия, содержащую меньшее количество диалектных признаков и форм, но сохраняющую непосредственную связь с диалектной основой (см. [21: 2-3]).

Представления у самих носителей языка об этой, в высшей степени неоднозначной, языковой формации в разных немецкоязычных регионах несколько расходятся. Данные, приведенные Ю. Айххофом в "Словарном атласе немецких обиходно-разговорных языков" [7: 10], демонстрируют четкое членение "*север vs. юг*", а также говорят о том, что возможно существование географических расхождений в восприятии самого обозначения (понятия) "обиходно-разговорный язык".

На юге Германии, в Австрии и Швейцарии, где в повседневной жизни используется преимущественно диалект или диалектно окрашенная языковая форма, термином "обиходно-разговорный язык" обозначается устная форма языка, которая ориентирована в звуковом оформлении и лексике на литературный стандарт.

На севере Германии, однако, зачастую придерживаются того мнения, что принятый здесь язык уже сам по себе является стандартным немецким (Hochdeutsch), а "обиходно-разговорный язык" (Umgangssprache) представляется, несколько сниженным обозначением тех средств выражения, которые, хотя и можно употреблять в устной коммуникации, в письменном языке должны быть заменены более подходящими и стилистически нейтральными.

В семейном сфере ещё нередко сохраняется диалект, в то же время в повседневном общении, как и в официальной обстановке, можно услышать языковые формы, по звучанию приближенные к разговорному стандарту, но ещё обнаруживающие в интонации, фонетической окрашенности, в словарном составе, а иногда и в синтаксическом построении следы диалекта (диалектный налет). По наблюдению Б.-У. Кеттнера, "в сознании жителя северной Германии существует, с одной стороны, стандартный язык (das Hochdeutsche, das Deutsche) и, с другой стороны, нижненемецкий (das Plattdeutsche). Языковые формы, сходные с этими двумя языками, но не во всех отношениях выполняющие их норму, относятся им соответственно к этим языкам: das "Halbplatt" – к нижненемецкому, северонемецкий обиходно-разговорный язык – к литературному стандарту" [10: 110].

Таким образом, под обиходно-разговорным языком здесь понимается стилистически сниженная, "более небрежная" форма литературного языка. Х. Мозер назвал такую форму, удачно использовав игру слов, "опустившимся литературным языком" ("gesunkene Hochsprache") [16: 227; 231].

У. Аммон обозначает разновидность обиходно-разговорного языка, которая пришла на смену нижненемецким диалектам, термином "Umgangsvarietät", подчеркивая тем самым её использование в качестве стандарта повседневного употребления, который, однако, сохраняет некоторые региональные расхождения как на фонетическом, так и на морфологическом, синтаксическом и, особенно, лексическом уровнях [4: 373].

Отступление диалекта, его вытеснение обиходно-разговорными формами языка осуществляется с разной интенсивностью в *западных, северных и восточных* нижненемецких областях. На *западе* этот процесс в регионах, расположенных южнее, более выражен, чем на севере, где сохраняются ещё целые диалектные "эпицентры" (в Западной Гольштинии, Восточной Фрисландии). *Северные* нижнесаксонские города Бремен, Гамбург, Киль, по оценке Д. Штелльмахера, менее склонны к утрате диалекта, чем, например, более южные Ганновер, Брауншвейг и Гёттинген [20: 204]. Такие расположенные севернее нижнесаксонские области сохранения диалекта поддерживаются языковыми формами типа Medienplatt – нижненемецкого диалекта ольденбургско-бременской и гамбургско-гольштинийской окрашенности, который используется на радио, телевидении, в театре, а также в прессе и литературе. В свою очередь, такие интегрированные диалектные формы оказывают влияние на другие, более дифференцированные, например, на вестфальский и остфальский диалекты. Последние оказываются в глазах их носителей неполноценными, и от

них с готовностью отказываются, но не в пользу северных нижнесаксонских диалектов, а в пользу литературного стандарта, что наносит ущерб нижненемецким диалектам в целом [20: 204].

На *востоке* нижненемецкого региона для большинства населения характерно пассивное владение диалектом, использование которого в настоящее время не расценивается негативно и не воспринимается как социальный феномен. Менее значимым в отношении употребления диалекта является и дифференциация "*город vs. село*". В частности, в Мекленбург-Предпомерании это различие намного менее важно, чем в средненемецких областях (см. [6: 187]).

В целом к основным тенденциям языкового развития в нижненемецком регионе относится увеличение использования в речи литературного стандарта, отход диалектов вследствие их разрушения и снижающейся частоты употребления. Одновременно наблюдается тенденция к более толерантному нормированию литературного языка под воздействием возрастающей интерференции нелитературных форм – диалектов и обиходно-разговорных форм языка – в традиционных сферах применения литературного языка.

Для некоторых средненемецких регионов также характерно использование настолько приближенных к литературному языку форм обиходно-разговорного языка, что расхождения между ними носят преимущественно фонетический и синтаксический характер и наблюдается тенденция к использованию обиходно-разговорного языка в функции литературного стандарта.

С особенностями реализации формы обиходно-разговорного языка соотносится то обстоятельство, что территориальная закреплённость слоя обиходно-разговорного языка на севере существенно меньше, чем на юге. В средне- и южнонемецких областях обиходно-разговорные формы выросли из соответствующих диалектов и постоянно подпитываются ими. Кроме того, в отношении сохранения диалектов население центральных и южных регионов на территории Германии долгое время проявляло большую консервативность, связывая с ними чувство языкового самосознания, однако и на эти области постепенно распространяется процесс замены диалектных форм формами обиходно-разговорного уровня.

Здесь обиходно-разговорный язык представляет собой тот "промежуточный слой" с большим количеством иерархически структурированных переходных форм, который квалифицируется сегодня как отражение тенденции к "выравниванию языкового узуса, нейтрализации в нём влияния диалектных черт" [1: 15], т.е. к сближению с общеупотребительным литературным языком. Самым распространённым вариантом языковой ситуации является существование в одной местности нескольких разновидностей устной разговорной формы языка, число которых в зависимости от критериев оценки колеблется между 3 и 8. При этом многие носители языка владеют всем спектром языковых форм и используют их в соответствующей ситуации и при общении с соответствующим собеседником (см. [22: 1646]).

Существование в крупных городах особых городских "языков" ("Stadtsprachen"), которые используются в публичной коммуникации разными социальными слоями, представляет собой типично южнонемецкое явление. В таких городах и городских полудиалектах нередко обнаруживается влияние и нижненемецких диалектов в результате миграции населения северных территорий. Сосуществование почти равноправных вариантных систем приводит к особенной вариативности и подвижности данных языковых форм, являющихся по своим лингвистическим признакам по сути дела диалектными вариантами (см. [13: 212]).

Таким образом, специфика обиходно-разговорных форм языка в собственно немецком ареале заключается в их развитой ареальной (региональной) и социофункциональной вариативности, т.е. многопластовости как по горизонтали, так и по вертикали – в пределах одной и той же местности (см. [3: 27]).

При сопоставлении положения данной языковой формации в Германии и в Австрии (Швейцария стоит в этом плане особняком) обнаруживаются некоторые различия, касающиеся, прежде всего, процесса расширения сферы функционирования обиходно-

разговорного языка за счёт диалектов. В Австрии этот процесс не достигает собственно немецких масштабов и встречает на своем пути определенное противодействие. Хотя и здесь сельские диалекты постепенно сдают свои позиции, уступая место региональным обиходно-разговорным формам языка, характер последних ещё полностью определяется связью с диалектным субстратом.

Другая особенность наблюдается в Австрии при сравнении состояния обиходно-разговорных форм языка в городе и в сельской местности, где прослеживаются большие расхождения, чем в Германии, при этом особенная роль в их углублении принадлежит крупным городам как центрам языковой иррадиации, в первую очередь, Вене. П.Визингер отмечает, что в историческом плане обиходно-разговорный язык является продуктом выравнивания между городским диалектом и письменным языком на основе утраты первичных диалектных признаков у городских средних и высших слоёв населения, а отдельные проявления обиходно-разговорного языка в Австрии соотносятся в значительно большей степени с районами вокруг крупных городов – столиц федеральных земель и Вены – как культурных и экономических центров, чем с большими диалектными зонами [23: 1941-1942].

Регионально окрашенный субстандарт является в Австрии самой активно используемой языковой формой, причём он отличается большей гомогенностью, чем, например, обиходно-разговорная разновидность в Мюнхене или в других городских центрах ФРГ, и, следовательно, большей доминантностью, что даже создаёт впечатление о доминировании диалекта.

Основными причинами языковой гомогенности можно считать сохранение относительной однородности населения Австрии после 1945 года, а также сильное языковое влияние столицы страны, в которой проживает четверть её населения. Как подчеркивается всеми исследователями, Вена является главным центром иррадиации, а венский городской диалект оценивается как "исходная точка модернизации" и выравнивания диалектов [14: 529].

Негативной оценке венских диалектных особенностей противостоит положительное отношение к тому венскому языковому типу, который используется слоями, занимающими высокое социальное положение, и которому приписывается статус надрегиональности. Как подчёркивают И.Райффенштайн и П.Визингер, в Австрии существует не единый обиходно-разговорный язык, а целый ряд регионально расчленённых обиходно-разговорных субсистем. Под влиянием существующих как культурные центры столиц федеральных земель возникают отдельные региональные обиходно-разговорные формы языка. Однако Вена и её обиходно-разговорный язык предоставляют неограниченный образец для Восточной и Нижней Австрии, Бургенланда и через посредничество Линца и Граца воздействуют на Верхнюю Австрию и центральную Штирию, а также на Зальцбург ввиду отсутствия другого достойного подражания центра. При конкуренции западных и восточных обозначений выигрывает восточный вариант [24: 230]. Для восточных регионов – до границы Зальцбурга и Штирии – характерно, по наблюдению И.Райффенштайна, прогрессирующее формирование австрийского койне, излучение которого достигает и Форарльберга [18].

Несмотря на генеральное стремление к сохранению региональных черт, общеавстрийская ориентированность на Вену ведёт в некоторых местностях к частичной утрате регионального своеобразия, что особенно характерно для Граца (см. [15: 110]). В этом проявляется противопоставленность тенденций к регионализации и к интеграции.

Типичная для южной Германии, в особенности для Баварии и Баден-Вюртемберга лингвопрагматическая детерминированность обиходно-разговорного языка наблюдается в полной мере и в Австрии, где выбор данной языковой формации также зависит от собеседника и ситуации. Однако неформальное употребление языка в Австрии распространено больше, чем в Германии, что способствует укреплению позиций обиходно-разговорного языка.

Немецкоязычная Швейцария отличается сознательным использованием всеми слоями населения и во всех повседневных ситуациях в качестве обиходно-разговорного языка диалекта. Не вызывает споров оценка диалекта как нормальной языковой формы

неформальных ситуаций, т.е. как обиходно-разговорного языка по своей основной функции [19: 21].

В условиях ориентированной на диалект ситуации диглоссии, при которой выбор диалекта или литературного стандарта в Швейцарии зависит лишь от прагматических условий соответствующей ситуации, формы смешения диалекта и литературного языка воспринимаются германошвейцарцами даже как проявление "полуобразованности" и несознательного отношения к языку (ср. [8: 164]). Относительная гомогенность частных диалектных микросистем, объединённых понятием *Schwyzerdütsch*, преобладание черт сходства над дифференциальными чертами, что обеспечивает беспрепятственную коммуникацию между носителями различных поддиалектов, сделали излишним появление особой переходной, промежуточной между диалектом и литературным языком, языковой формации. Германошвейцарские диалекты берут на себя функции обиходно-разговорного языка без каких-либо социальных и ситуационных ограничений (см. [2: 41-42]).

Сильная позиция региональных диалектов, которые берут на себя функции обиходно-разговорных форм языка, ведёт к усиленному контактированию между относительно равноуровневыми диалектами, т.е. наблюдаются не обычные для ситуации диглоссии тенденции выравнивания в одном направлении – к форме литературного языка, а многополюсное силовое поле, образованное литературным стандартом, по одну сторону, и отдельными диалектами, по другую (см. [6: 275-276]).

Устойчивое положение германошвейцарских диалектов обеспечивается тем, что, несмотря на влияние литературного стандарта, они сохраняют большую часть своих отличительных признаков, что обеспечивается их постоянной активно действующей способностью к "переводу" (*Umsetzung*) литературного языка в диалектное оформление, а также высокой степенью сопротивляемости частных диалектных систем. Тесное непосредственное взаимодействие с литературным языком является основным фактором развития и преобразования диалектов в Швейцарии, способствующим как поддержанию их функциональных способностей, так и движению в направлении сближения с литературным языком.

Таким образом, характерное для большей части немецкоязычного ареала формирование многослойного промежуточного образования кардинально изменяет языковую ситуацию: из диглоссии – диалектно-литературного двуязычия – вырастает многоярусная полиглоссия, при которой в распоряжении носителя языка находится целый спектр сосуществующих и тесно взаимодействующих языковых типов, включая диапазон вариаций ("*Variationsbreite*") между полюсами: диалект – литературный язык. Диалект все в большей мере теряет специфические узколокальные черты и вливается в междиалектные региональные объединения – субстандарты, которые становятся основным языковым средством устного повседневного дискурса. Прогрессирующая унификация на основе постепенной утраты обиходно-разговорным языком локальной окраски и "демократизации" литературного языка, принимающего под давлением "снизу" более разговорные нормы, является магистральным направлением современного развития взаимоотношений всех языковых формаций и регистров.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Буюклян М.Е. Языковая структура и территориальные особенности лексики немецкого обиходно-разговорного языка (баварский ареал): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Л., 1990. – 19 с.
2. Домашнев А.И., Помазан Н.Г. К понятию "*Umgangssprache*" в немецком языке Швейцарии: По поводу одной актуальной проблемы швейцарской германистики // ВЯ – 1981 – № 3. – С. 40-51.
3. Филичева Н.И. Немецкий литературный язык. – М.: Высшая школа, 1992. – 176 с.
4. Ammon U. Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz. Das Problem der nationalen Varietäten. – Berlin; New York: de Gruyter, 1995. – 575 S.
5. Bellmann G. Probleme des Substandards im Deutschen // Aspekte der Dialekttheorie / K.J. Mattheier (ed.). – Tübingen: Niemeyer, 1983. – S. 105-130.
6. Christen H. Die dialektale Prägung schweizerdeutscher Umgangssprachen: Eine Untersuchung anhand von drei Idiolekten // Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik. – 1992. – H. 3. – S. 275-292.
7. Eichhoff J. Wortatlas der deutschen Umgangssprachen. – Bern; München usw.: Francke/Saur, 1977. – Bd. 1. – 50 S.

8. Gajek B. Die deutsche Hochsprache in der Schweiz und in Österreich // Zeitschrift für deutsche Wortforschung. – 1963. – H. 3. – S. 164-170.
9. Herrmann-Winter R. Standardsprache und Mundarten in der Deutschen Demokratischen Republik // Deutsche Gegenwartssprache. Tendenzen und Perspektiven / Hrsg. von G.Stickel. – Berlin; New York: Walter de Gruyter, 1990. – S. 184-191.
10. Kettner B.U. Die norddeutsche Umgangssprache – eine neue Zweitsprache? // Niederdeutsch und Zweisprachigkeit. Befunde – Vergleiche – Ausblicke: Beiträge zum Symposium des Instituts für niederdeutsche Sprache, Bremen, 29-31.10.1986. – Bremen: Leer, 1988. – S. 95-113.
11. Lerchner G. Der 'neue Substandard' in der kulturell-kommunikativen Tradition des Dialekts // Dialektgeographie und Dialektologie: Gunter Bellmann zum 60. Geburtstag von seinen Schülern und Freunden / W.Putschke (ed.), W.Veith (ed.), P.Wiesinger (ed.). – Marburg: Elwert, 1989. – S. 289-303.
12. Löffler H. Germanistische Soziolinguistik. – Berlin: Schmidt, 1985. – 267 S.
13. Löffler H. Standardsprache und Mundarten in Süddeutschland // Deutsche Gegenwartssprache. Tendenzen und Perspektiven / Hrsg. von G.Stickel. – Berlin; New York: Walter de Gruyter, 1990. – S. 208-217.
14. Mentrup W. Deutsche Sprache in Österreich // Lexikon der Germanistischen Linguistik / H.P.Althaus, H.Henne, H.E.Wiegand (eds.). – 2., neubearb. Aufl. – Tübingen: Niemeyer, 1980. – Studienausgabe III. – S. 527-531.
15. Moosmuller S. Einschätzung von Sprachvarietäten in Österreich // International Journal of the Sociology of Language. – 1990. – Bd. 83. – S. 105-120.
16. Moser H. "Umgangssprache": Überlegungen zu ihren Formen und ihrer Stellung im Sprachganzen // Zeitschrift für Mundartforschung. – 1961. – Bd. 27. – S. 215-232.
17. Pape R. Umgangssprache und Literatursprache in der Alltagskommunikation // Sprachpflege. Zeitschrift für gutes Deutsch. – 1981. – H. 7. – S. 97-100.
18. Reiffenstein I. Deutsch in Österreich // Tendenzen, Formen und Strukturen der deutschen Standardsprache nach 1945 / I. Reiffenstein et.al. (eds.). – Marburg: Elwert, 1983. – S. 15-27.
19. Sieber P., Sitta H. Mundarten und Standardsprache als Problem der Schule. – Aarau; Frankfurt a. M.; Salzburg: Sauerländer, 1986. – 182 S.
20. Stellmacher D. Standardsprache und Mundarten im Norden der Bundesrepublik Deutschland // Deutsche Gegenwartssprache. Tendenzen und Perspektiven / Hrsg. von G.Stickel. – Berlin; New York: Walter de Gruyter, 1990. – S. 198-207.
21. Weiss A. Spracheinstellung und Sprachgebrauch: Zur Funktion und Position von Dialekt in Österreich // Sprache und Name in Österreich: Festschrift für Walter Steinhauser zum 95. Geburtstag / P.Wiesinger (ed.). – Wien: Braumüller, 1980. – S. 1-18.
22. Wiesinger P. Die Diagonalisierung des Deutschen seit dem 17. Jahrhundert // Sprachgeschichte / W.Besch, O.Reichmann, S.Sonderegger (eds.). – Berlin; New York: de Gruyter, 1985. – HBd. 2. – S. 1633-1651.
23. Wiesinger P. Die Entwicklung des Verhältnisses von Mundart und Standardsprache in Österreich // Sprachgeschichte / W.Besch, O.Reichmann, S.Sonderegger (eds.). – Berlin; New York: de Gruyter, 1985. – HBd. 2. – S. 1939-1949.
24. Wiesinger P. Standardsprache und Mundarten in Österreich // Deutsche Gegenwartssprache. Tendenzen und Perspektiven / Hrsg. von G.Stickel. – Berlin; New York: Walter de Gruyter, 1990. – S. 218-232.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Любов Копчук – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри німецької філології Російського державного педагогічного університету ім. О.І. Герцена (Санкт-Петербург, Росія).

Наукові інтереси: соціолінгвістика, варіантологія, фразеологія, лексикологія.

ÜBERBLICK ZUR ETHNISCHEN IDENTITÄT DER RUSSLANDDEUTSCHEN IN GLAZOV

Natalia ORECHOVA, Olga OBUCHOVA (Glazov, Russland)

Авторы на основании пролонгированных полевых исследований этнокультуры и языка немцев Глазова свидетельствуют о сохранении исторической памяти, национальных традиций, фольклора и в меньшей степени языка данного сообщества в рамках ФНКО «Немцы России»

Ключевые слова: этнические немцы, депортация, культурный языковой сдвиг, динамика идентичности, психологический склад, традиции, уклад.

The article enquires into ethnical identity in the local German community in Glazov. The authors conducted a prolonged field research testifying to the dynamic nature of ethnic identity in Russian Germans, the latter has considerably changed but is still preserved and cherished.

Keywords: ethnic Germans, deportation, global cultural shift, identity in dynamics, traditions, psychology, family values.

Gegenstand der ethnischen und soziokulturellen Forschung ist die komplizierte, nicht eindeutig interpretierte Sphäre der ethnischen Identität. Die Frage der Aufrechterhaltung der ethnisch-kulturellen Identität in der polyethnischen Gesellschaft angesichts eines zunehmenden Sprachwechsels zur Mehrheitssprache (Russisch), der wachsenden Mobilität der Bevölkerung,

der Urbanisierung und Integration der deutschen Gemeinschaft in die Mehrheitsgesellschaft stellt unter diesen Umständen ein interessantes Untersuchungsfeld dar. Der Begriff der ethnischen Identität kann verschieden ausgelegt und verstanden werden. In unserem Sinne setzt sich die ethnische Identität aus vielen verschiedenen Kriterien zusammen: territoriale Parameter, Lebensweise und Wirtschaftsform, Kultur und Brauchtum, Familienverhältnisse, Folklore, religiöse Haltung, soziokulturell prägende Handlungsmuster und Geschichtsbilder. Wesentliche Faktoren, wie es sich feststellen lässt, sind dabei Sprache und Mentalität [1; 2; 3; 10]. In dieser Hinsicht wird von besonderem Interesse sein, zu verfolgen, welche ethnischen Mischungsprozesse, aber auch welche Varietäten aus dem Zusammentreffen der Sprechergemeinschaften in Glazov (Russen, Udmurten, Russlanddeutsche) resultieren: Dabei treten Prozesse der sprachlichen Variation, des Dialektwandels und der sprachlichen Interferenz (hauptsächlich aus dem Russischen) wie auch die Frage des Zugehörigkeitsbewußtseins zur russlanddeutschen Minorität auf.

In der postindustriellen Gesellschaft sind die Anzeichen der "Auflösung" ethnischer Unterschiede infolge der gestiegenen Mobilität, des polyethnischen Charakters der Gesellschaft vermehrt zu beobachten. Globalisierung, Urbanisierung, aktive Migrationsprozesse, Demographie wirken prolongierend auf die Existenz der Ethnien und einzelner ethnischer Gruppen [4; 13; 5; 6]. Die Folgen dieser Prozesse manifestieren sich u.a. im Verlust der Muttersprache und in der Auflösung der ethnisch-kulturellen Eigenständigkeit.

Auf den ersten Blick scheinen die Glazover Russlanddeutschen eine von Assimilationsprozessen stark geprägte Minderheitengruppe zu sein. Die Vertreter dieser Gruppe repräsentieren den heterogenen Typ der ethnischen Gemeinschaft: Von etwa 375 Angehörigen der ethnischen Minderheit sind nur wenige noch deutsche Muttersprachler (vorwiegend Angehörige der älteren Generation – Altersgruppe I). Die Deutschkenntnisse sind heute bei allen Generationen rapide zurückgegangen. Die ältere Generation verwendet Deutsch sehr begrenzt nur in einigen Sprachdomänen: Deutsch erhält allerdings eine "rituelle" Funktion (in formellen, oft feierlich-festlichen Verwendungsbereichen). Bei der mittleren und jüngeren Generation (Altersgruppen II-IV) wird Deutsch nur als zweite Fremdsprache in der Schule oder in Sprachkursen erlernt und ist aus öffentlichen und familiären Kommunikationskontexten fast völlig verdrängt. Angesichts des fraglichen Zustands der Muttersprache und der zunehmenden Anzahl der Mischehen unter den Russlanddeutschen scheint es eine sinnvolle Überlegung zu sein: Droht die ethnische Identität der Russlanddeutschen in Glazov sich aufzulösen?

In der Minderheitenforschung stützte man sich auf die traditionellen Methoden der Feldforschung. Man bediente sich der teilnehmenden Beobachtung. Hierzu wurden Foto- und Audiodateien gesammelt. Die unter 40 Russlanddeutschen durchgeführten soziokulturellen Fragebogenaktionen sind zur ersten Erfahrung zwecks der Analyse der ethnischen Identität und zur Grundlage der Forschung der betreffenden Minderheitengruppe geworden. Es wurden zwei Arten der Fragebogen (mündliche und schriftliche) geführt. Die erste Methode erfolgte in sprachbiografischen Interviews mit den Russlanddeutschen zu verschiedenen Themen (Familiengeschichte, Übersiedlung nach Glazov, Kriegserlebnisse, Trudarmee u.a.m.). Die empirischen Daten wurden auf elektronische Datenträger gespeichert, analysiert und ausgewertet. Letztere wurde in Form einer Erhebung per Fragebogen¹ eingesetzt. Durch die Fragen (z.B. „Welche Staatsbürgerschaft haben Sie?“, „Welche Staatsbürgerschaft haben Ihre Eltern und Großeltern?“, „Wie wichtig ist Ihnen die Zugehörigkeit zu Ihrer Volksgruppe“, „Was ist Ihre Muttersprache?“, „Wie gut beherrschen Sie Deutsch?“, „Was ist in Ihrer Familie am wichtigsten bei der Bestimmung der Staatsangehörigkeit Ihres Kindes?“, „Welche spezifischen Merkmale lassen Sie sich zu den Deutschen zugehörig fühlen?“) sollte der Bezug der Russlanddeutschen zum Thema „Identität“ geklärt werden [6; 7; 10; 12].

Nur 2 der 40 der Befragten weigerten sich, über ihre deutschen Wurzeln zu sprechen (beide Vertreter der Altersgruppe I). Ein Informant begründete seine Abneigung auf folgende Weise: „Meine deutsche Angehörigkeit hat mir meine Kindheit vergiftet. Die Kindheit ist für mich Hunger, Kälte, Not, Leid, Angst. Was für ein Deutscher bin ich denn da? Ich bin Georgier, nach meinem

¹ Die Umfrage basiert auf dem Fragebogen aus dem Projektbetrieb des Internationalen Verbandes der deutschen Kultur (vgl. Смирнова 2010).

Geburtsort.“ Der zweite Befragte: „Deutsch, Bräuche und Sitten, traditionelle Lebensweise sind für meine Großeltern von Bedeutung. Ich habe mich eher für die deutsche Kultur, Sprache und die Pflege deutscher Bräuche und Traditionen eingesetzt und interessiert. Wichtig für mich war eine gute Ausbildung und Arbeitsstelle zu erwerben.“ Nach 70 Jahren der Deportation klingt in diesen Worten noch der Schmerz der Tragödie des "bestraften" Volkes. Dies ist auch eines der Ergebnisse des ethnischen Nihilismus, der als Reaktion auf die repressive Politik der Sowjetmacht (zwangsweise Deportation der Russlanddeutschen, politische Unterdrückung, Einschränkungsmaßnahmen etc.) auf Verneinung der deutschen Angehörigkeit und Entwertung der nationalen Werte basiert.

Jeweils 60% Informantinnen und Informanten definieren sich als "Deutsche" oder "Russlanddeutsche". Die nationale Identifizierung der Kindergeneration (Altersgruppe IV) ist dabei auf verschiedene Faktoren zurückzuführen. Der Basisfaktor ist "Nationalität des Vaters" (60%) sowie eine Reihe von solchen Kofaktoren wie "Wunsch des Kindes", d.h. es kann selbst seine Staatsangehörigkeit wählen (22%), "Muttersprache" (20%). Interessant ist jedoch, dass die meisten Befragten Deutsch nicht beherrschen. Drei Informanten behaupteten: „Ich bin Deutsche, väterlicherseits“, ich habe mich für die deutsche Nationalität „zum Andenken meines Vaters und mit Zustimmung meiner Mutter“ entschieden, „ich habe die Nationalität meines Vaters gekriegt, ich bin Deutsche.“ In dieser Hinsicht korreliert die Identität als "Nationalität vom Vater vererbt" mit dem traditionellen in der Kultur des deutschen Ethos Familienbild: „Der Mann ist das Haupt der Familie. Es obliegt ihm, der Familie den Unterhalt zu verschaffen und sie zu vertreten“. Hinzu kommt offenbar die ursprünglich traditionelle Art der Kultur der Russlanddeutschen – Maskulinität, die sich durch solche „geschlechtsspezifischen“ Eigenschaften auszeichnet wie: strikte Trennung der Geschlechterrollen, „Gewinnorientierung“ des Mannes, Rationalität, Führungsanspruch, etc. [1; 5; 8; 13; 9].

Einen wichtigen Bestandteil der ethnischen Identität der Russlanddeutschen macht die Familiengeschichte aus: die Urgroßeltern und die Großeltern waren Deutsche (bei 22% der Befragten). Es ist daher paradox, dass sich einzelne Befragte russischer, udmurtischer und tatarischer Abstammung als Deutsche (nach dem Geist, der Mentalität) sehen: „Die deutsche Kultur ist mir näher und ich finde sie auch interessanter als die russische.“ Auffällig ist hierbei die Antwort einer Befragten: „Aus innerlicher Überzeugung bin ich international“, welche scheinbar für das ethnische Bewusstsein der jüngeren Generation ausgeprägt ist. Demgemäß ist die dokumentarische Bezeichnung der ethnischen Identität als "Deutsche" axiologisch dominant. Kennzeichnende Merkmale der ethnischen Identität der Angehörigen aller hier behandelten russlanddeutschen Altersgruppen sind Charaktereigenschaften (49%), weniger Sitten, Bräuche, Traditionen (46%). Dann folgen Verwandtschaften in Deutschland mit 35% und historisches Schicksal mit 30%, während die Sprache nur 21% hat. Epos und Folklore betragen circa 19%¹.

Die Ergebnisse zeigen, dass die russlanddeutschen Minderheitenangehörigen in Glazov eine Gruppe sind, die weniger als eine deutsche Sprechergemeinschaft (Deutsch als Muttersprache), sondern viel mehr als eine ethnisch konstituierte Minderheitengruppe anzusehen sind. Daraus lässt sich schließen: Grundsätzliche Familientraditionen, Familienwerte (der Anteil der geschiedenen Russlanddeutschen beträgt weniger als 5%), ethnische Grundsätze, Pflege von Sitten und Bräuchen innerhalb der Familie und der Minderheitengruppe zeugen vom Erhalt der traditionellen ethnischen Werte als Dominanten in der Struktur der ethnischen Identität der betreffenden Minderheitengruppe. Zusätzlich haben die Studien den Erhalt/die Beibehaltung solcher Kennzeichen der ethnischen Mentalität der Russlanddeutschen in Glazov ergeben wie: Verantwortungsgefühl, Ordnungsliebe, Achtung von Gesetzen, Taktgefühl, Sparsamkeit.

LITERATUR

1. Арутюнов С.А. Этничность – объективная реальность / С.А. Арутюнов // Этнос и политика: Хрестоматия; Авт.-сост. А.А. Прусаускас. – М.: Изд-во УРАО, 2000. – С. 30-33.
2. Арутюнян Ю.В., Дробижева Л.М., Сусоколов А.А. Этносоциология: Учеб. пособие для вузов. – М.: Аспект-пресс, 1999. – 271 с.

¹ In dem Fragebogen waren Mehrfachantworten möglich.

3. Бромлей Ю.В. К вопросу о выделении этносов среди других человеческих общностей / Ю.В. Бромлей // Этнология. История этнологической и антропологической мысли: Антология. Учеб.-метод. пособие для студентов; Авт.-сост. Д. Г. Касимова. – Глазов: Изд-во Глазовский гос. пед. ин-т, 2008. – С. 431-436.
4. Данилко Е.С. Татары в этнически смешанных поселениях Урало-Поволжья: история и современные тенденции развития / Е.С. Данилко // Этнографическое обозрение. – М.: «Наука», 2010. – №2. – С. 33-39.
5. Иванов Вяч. Всеv. Лингвистика третьего тысячелетия. – М.: ЯСК, 2004. – 177 с.
6. Кельм О. Сквозь все невзгоды. – Глазов: Изд-во Глазовский гос. пед. ин-т, 2006. – 115 с.
7. Крюков М.В. Еще раз об исторических типах этнических общностей / М.В. Крюков // Этнос и политика: Хрестоматия; Авт.-сост. А.А. Прасаускас. – М.: Изд-во УРАО, 2000. – С. 20 – 24.
8. Крысько В.Г. Этнопсихология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Академия, 2002.
9. Смирнова Т.Б. Результаты этносоциологического опроса и мониторинга общественных организаций российских немцев / Т.Б. Смирнова // Немцы новой России: проблемы и перспективы развития: Материалы 2-й международной научно-практической конференции. – М.: МСНК-пресс, 2010. – С. 6-59.
10. Тишков В.А. Феномен этничности / В.А. Тишков // Этнология. История этнологической и антропологической мысли: Антология. Учеб.-метод. пособие для студентов; Авт.-сост. Д.Г. Касимова. – Глазов: Изд-во Глазовский гос. пед. ин-т, 2008. – С. 485–500.
11. Crystal D. English as a Global Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 212 p.
12. Mead M. Culture and Commitment. A Study of the Generation Gap. – N.Y.: Doubleday, 1970. – 113 p.
13. Riggs Fred F. (ed.) Ethnicity. Intercostal Glossary. Concepts and Terms. Used in Ethnicity Research. – Honolulu: International Science Council, 1985. – P. 11–23.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Наталія Орехова – доктор філологічних наук, професор кафедри іноземних мов та методики викладання ФГБОУ ВПО «Глазовський державний педагогічний інститут ім. В.Г. Короленка».

Наукові інтереси: теорія мови, теорія перекладу.

Ольга Обухова – старший викладач кафедри іноземних мов та методики викладання ФГБОУ ВПО «Глазовський державний педагогічний інститут ім. В.Г. Короленка».

Наукові інтереси: етнокультура і мова російських німців.

МЕСТО И РОЛЬ СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ СТУДЕНТОВ-РУСИСТОВ В ОВЛАДЕНИИ ПРОФЕССИЕЙ СЛОВЕСНИКА

Евгений СТЕПАНОВ (Одесса, Украина)

У статті розглянуто питання підготовки та проведення польової соціолінгвістичної практики студентів-філологів. Як приклад аналізується практика студентів-русистів. Мета такої практики – навчити майбутнього вчителя-словесника виявляти, аналізувати й правильно оцінювати факти соціального впливу на розвиток усного та письмового мовлення, на динаміку мовної ситуації в регіоні.

Ключові слова: педагогіка вищої школи, соціолінгвістика, соціальні діалекти, анкетування, тестування, аналіз письмових джерел, урбанізм.

The article deals with the preparation and the conducting of sociolinguistic field practice for students-philologists. For example, the practice of students of Russian Language analyzes here. The purpose of this practice is to teach future teachers of language and literature to identify, to analyze and properly consider the facts of social influence on the development of spoken and written language, the dynamics of the language situation in the region.

Keywords: pedagogy of higher education, sociolinguistics, social dialects, questioning, testing, analysis of written sources, urbanism.

Предметом социолінгвістики являються всі види взаимоотношень між мовою та суспільством: мова і культура, мова і історія, мова і етнос, мова і клімат, мова і релігія, мова і політика, мова і наука, мова і школа, мова і вік, професія, стать, місце проживання, виховання, сім'я, мова і масова комунікація і т.д. Розноаспектні дослідження взаимоотношень мови і суспільства в ХІХ – початок ХХ в. привели до оформлення в період панування структурної парадигми в мовознавстві соціолінгвістики як самостійної інтегративної науки. Соціолінгвістичні дослідження другої половини ХХ в. в багатьох способствували зміні на рубежі ІІ-го і ІІІ-го тисячоліть наукових парадигм в мовознавстві. Пануюча в сучасному мовознавстві антропоцентрична парадигма обумовила всебічне розвиток в межах соціолінгвістики таких наукових напрямків, як гендерна лінгвістика, урбанолінгвістика, професійна лінгвістика; а лінгвокультурологія виділилась як самостійну науку.

Лингвистика развивается вместе с развитием общества. Со временем усложняются и становятся более разнообразными задачи лингвистического образования. Сегодня недостаточно научить будущего учителя-русиста правильно говорить и писать. Необходимо, чтобы студенты овладевали разными стилями русского языка, знали и умели практически применять его социальные варианты, умели объяснить причины исторических изменений в языке, причины появления новых слов, фразеологизмов, форм и выдвигания на периферию прежде частотных единиц. А в условиях двуязычной и бикультурной либо многоязычной и мультикультурной ситуации филолог должен уметь объективно оценивать функции русского языка, русской культуры, русской литературы, их роль и влияние в экономическом, научно-образовательном, общественно-культурном пространстве страны и региона. Современный словесник должен быть способен дать научную оценку фактам языковой политики, которые, к сожалению, далеко не всегда отражают реальную языковую ситуацию и нередко вступают в противоречие с закономерностями развития современного общества, объективными законами языкового развития и исторической правдой.

В учебных планах подготовки специалиста и магистра по специальности «русский язык и литература» в Одесском национальном университете имени И. И. Мечникова есть дисциплина «русский язык в социолингвистическом аспекте», которую студенты стационара изучают на 5-ом курсе, а студенты-заочники – на 6-ом. Кроме того, корпус знаний по разным аспектам социолингвистики студенты получают в курсах общего языкознания, русской диалектологии, истории русского литературного языка, исторической грамматики, современного русского языка, социологии, основ правовых знаний, ряде спецкурсов, а опосредованно и в курсах русской литературы и иностранного языка.

Работа, в ходе которой студенты могли бы ознакомиться с методами и приёмами социолингвистического исследования, сейчас проводится в рамках летней учебной практики после второго года обучения. Разумеется, трудно проводить практику после второго курса, а знакомить студентов с дисциплиной «русский язык в социолингвистическом аспекте» лишь через два года. Было бы оправданным перед выходом на практику параллельно с социологией и диалектологией прослушать студентам и этот курс. Следовательно, практика в нынешних условиях предусматривает не только полевые исследования и подведение итогов анкетирования и тестирования говорящих, но и предварительную теоретическую подготовку в виде лекций и лабораторных занятий продолжительностью от 6 до 12 часов, необходимую для успешного выполнения индивидуальных заданий.

Задания практики, выполняемые студентами, разнообразны. Многие виды социолингвистических исследований связаны со сбором и анализом массового материала, так как только на основании значительного числа фактов можно судить об использовании языка социальными группами, а не отдельными индивидами. В ходе практики студенты овладевают методами сбора и обработки материала и методами оценки достоверности полученных данных, получая навыки использования таких методических приёмов, как наблюдение, устный опрос, анкетирование, интервью, которые претерпевают изменения в соответствии со спецификой социолингвистического анализа. Иногда, особенно при изучении особенностей профессиональной речи, практиканты имеют возможность использовать способ включённого наблюдения – один из эффективных способов преодоления «парадокса наблюдателя». (Обычно это происходит тогда, когда студент устраивается на работу в летний сезон).

В ходе практики будущие учителя-словесники не только получают навыки работы с людьми разных социальных групп, но и учатся на основе методик, существующих в социолингвистике и в лингвостатистике, квотному пропорциональному формированию выборочной совокупности либо целевой выборки информантов из генеральной совокупности, получают навыки анализа причин того или иного речевого явления, которое они сумели зафиксировать в полевых исследованиях. По результатам полевых исследований студенты составляют научный отчёт, который в ряде случаев служит основой их дальнейшей научной работы.

Приведу примеры заданий по некоторым направлениям:

1) **социально-диалектное анкетирование** с целью обнаружения речевых особенностей определённых социальных, профессиональных, корпоративных групп населения либо речевых особенностей жителей городской и сельской местности;

2) **этническое анкетирование** с целью выявления адстратных, субстратных либо суперстратных иноязычных элементов (лексических, фразеологических, фонетических, грамматических) в русской речи респондентов, принадлежащих разным этническим группам.

Попутно анкетирование помогает собирать и использовать в дальнейших исследованиях данные о культурных, информационных, профессиональных предпочтениях представителей разных социальных и этнических групп, об их знании истории страны, города, своей исторической родины и национально-культурной диаспоры в месте проживания. Кроме того, студенты через речевые особенности тех или иных этнических, профессиональных, корпоративных групп постигают некоторый исторический опыт, традиции и даже секреты разных социальных групп. Например, в профессиональном жаргоне шоферов этноним *татарин* служит для наименования автомобиля «КамАЗ»; в профессиональном арготизме продавцов совсем недавно конфеты «Коровка» получили антонимичное по гендерному признаку наименование: «*Бычок*»; в профессиональном жаргоне одесских дошкольных педагогов в 2005 г. было зафиксировано использование заимствованного из популярного мультсериала слова *покемон* как синонима слова «ребёнок» с коннотациями ‘беспокойный’, ‘хлопотный’, ‘индиго’.

Работая с представителями разных одесских национально-культурных обществ, студенты отметили в отчёте, что они много нового узнали о традициях армянского, еврейского, болгарского, немецкого, польского, молдавского, гагаузского и некоторых других народов. Так, бытование в русской речи фразеологизма «армянин солёный» связано с тем, что таинство крещения в Армянской церкви происходит в солёной воде; а замеченное в светской жизни обращение живущих по соседству соседей-армян к своим гостям *братья и сёстры* – калька с армянского *ehbajrer ev kürer*, в котором это обращение близко русскому «дамы и господа». Этот факт – пример межъязыковой и межкультурной асимметрии. При проведении анкетирования следует учитывать восприятие носителями русского языка разных национальностей конкретного и обобщённого значений ряда слов, имеющих отношение к традиционным ценностям каждой группы анкетированных. Например, в начале 2000-х вопрос о значении *церкви* в сохранении национального языка и традиций в диаспорах вызвал у евреев и поляков отрицательную реакцию вплоть до нежелания сотрудничать с корреспондентами. Значение слова *церковь* среди представителей этих диаспор, в первую очередь, воспринимается как «институт православия», а не «религиозная организация духовенства и верующих со сложной иерархической системой, осуществляющая сохранение и передачу основ вероучения, богослужения, совершения таинств; Божий дом». Доверие к анкетированию и её организаторам было восстановлено только после замены слова *церковь* словами, соответственно, *синагога* и *костёл*.

3) **Тестирование** (экспрессопрос) – задание, цель которого выяснить какую-либо одну проблему с помощью вопроса, ключевого в принятии того или иного научного вывода. При выполнении такого задания студенты, кроме теоретических знаний, закрепляют навык производства и технической обработки аудиозаписей в лабораторных условиях.

За время проведения практики с начала 1990-х годов было создано и апробировано более 30-ти разнообразных анкет. Образцы некоторых из них включены в «Программу учебной диалектологической практики (социолингвистическое направление): для студентов 2 курса филологического факультета специальности «русский язык и литература», изданную в 2012 г. в ОНУ им. И. И. Мечникова [2]. Многие результаты анкетирования были обнародованы в ряде докладов некоторых учёных и студентов ОНУ, отражены в научной монографии «Російське мовлення Одеси» [1], докторской диссертации «Русская городская речь в полилингвокультурном пространстве Одессы» [3], ряде статей, квалификационных и курсовых работ студентов.

Известно, что письменный текст фиксирует те или иные речевые факты, связанные с особенностями жизни общества в ту или иную эпоху. Выявить такие особенности можно путём анализа письменных художественных, публицистических, научных, официально-

деловых текстов, текстов личных писем. Такое задание студенты также выполняют в ходе социолингвистической практики. Его целью бывает фиксация письменного использования социолектных, диалектных, адстратных, субстратных, суперстратных элементов, а также слов с устаревшими или новыми социально либо регионально обусловленными значениями. Особое внимание обращается на передачу фонетических и грамматических особенностей речи персонажей, на опечатки либо описки, ошибки, допущенные в тексте наборщиком либо пишущим под влиянием местных либо этнических речевых особенностей. Например, в первом издании книги Л. О. Утёсова «Спасибо, сердце!» (М., 1976) на с. 52 автор, цитируя себя шестнадцатилетнего, пишет:

– Ваня, – говорил я с типичным **молдавским акцентом**, – ребята ждут тебя в дepe. Идём, я покажу тебе пару приёмов. <...> И ты их всех переищёпаешь, как мешки.

После замечания о *молдавском акценте* читатель, не знающий об одесской Молдаванке и плохо осведомлённый о биографии Леонида Утёсова, может стать носителем мифа о его молдавском происхождении. Как правило, только одессит сразу способен распознать редакторскую ошибку, понимая, что редактировал текст человек, не знающий одесских реалий и биографии Утёсова. Эта ошибка была исправлена лишь через два десятилетия во втором издании книги (М.: Вагриус, 1999. – С. 51): словоформа *молдавским* заменена словоформой *молдаванским*. Думаю, на эту ошибку указал сам Леонид Осипович после выхода первого издания.

В рассказе И. Э. Бабеля «Отец», входящем в цикл «Одесских рассказов», обращает на себя внимание придаточная сравнительная часть в составе сложного предложения из реплики мадам Каплун: «...я не хочу вас, как невеста не хочет прыщей на голове». При социолингвистически ориентированном прочтении становится ясным, что это не индивидуально авторское, а этнически и гендерно обусловленное сравнение. Одним из ритуалов свадебного обряда инициации в некоторых еврейских общинах является сбривание волос у невесты. Поскольку мадам Каплун и её собеседники евреи, для них это сравнение вполне обычно и имеет концептуальное объяснение.

Фразеологизм *румынский шухер*, который активно использовался в жаргонной речи одесситов в 40 – 80-е годы XX в. и встречается в художественных текстах, сохраняет негативное отношение одесситов к историческому факту оккупации Одессы и Одесской области Румынией в 1941 – 1944 годах и позорному бегству румынских войск во время наступления Советской армии.

В речи главного героя повести В. Е. Жаботинского «Пятеро» Серёжи Мильгрома немало одессизмов, один из которых, фразеологизм *дать отскок на три франзоли* в значении «дать достойный отпор; не дать себя в обиду; заставить отказаться от дерзкого плана», сразу обращает на себя внимание. В словаре В. И. Даля слово *франзоля*, *франзоль* представлено как одесское. Так в Одессе до II-ой пол. XX в. называли белый хлеб в форме длинного батона, французский хлеб. Проанализировав возможные варианты создания этого слова и его общеупотребительность в мультикультурной и многоязычной Одессе, мы пришли к выводу, что это слово использовалось ещё в османский период в доодесском Хаджибее и пришло в русскую речь из речи разноязычных хаджибейцев. Учитывая этно-экономическое своеобразие и лексический состав языков основных национальных групп Хаджибея и его пригородов, вероятнее всего предположить молдавское происхождение этого слова (сравните с современными молдавскими *franzelă* – «булочка», *franzelărie* – «булочная»). Молдаване, основавшие в середине XVIII в. Молдаванские хутора (нынешнюю Молдаванку), снабжали город продуктами растениеводства и выпечкой.

Сопоставление текстов, созданных в разных регионах, даёт возможность ощутить особенности истории, экономики, климата, традиций жителей разных регионов. Например, сопоставляя одесские тексты с петербургскими, замечаешь, что аналогичные ситуации в них нередко представлены разными фреймами. Так, архитектурная дисгармония и безвкусица, объекты и формы, создающие их, в одесском тексте иногда называют ироничным фразеологизмом *местечковое барокко*; в петербургском тексте аналогичный денотат называют *бенуёвскими переделками*. В одесском городском койне фрейм *местечковое барокко* как обобщённая модель организации культурного знания структурируется с

помощью антономазии вербализованных фрагментов сценария: сложности вычурного стиля (*барокко*) и упрощённо-популистского его метафоризованного представления (*местечковое* → *местечковость*). В петербургском городском койне фрейм *бенуёвские переделки* выражен отношениями авторства. Когнитивная структура данной фреймовой модели скрыта в историко-культурных сценариях. В 1885 – 1886 годах А. Н. Бенуа реконструировал фасады Гостиного двора, придав им барочную вычурность, над которой насмехались петербуржцы. Первоначальный облик фасадам был возвращён лишь в 1947 – 1948 годах в ходе послевоенной реконструкции.

Таким образом, опыт проведения социолингвистических практик показывает, что студенты за время практики знакомятся с работами по социолингвистике и имеют возможность проверить и уточнить некоторые их положения. Необходимость обобщать полученные результаты заставляет студентов активизировать аналитическое мышление, осваивать ряд математических методов исследования в лингвистике. Практиканты начинают с профессиональной точки зрения осознавать причины социального разнообразия речевых средств и усваивают закономерности формирования социально ориентированной языковой личности. Занимаясь же анализом художественного и других типов текста, студенты получают навык социолингвистически ориентированного чтения.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Степанов С. М. Російське мовлення Одеси : монографія / [ред. проф. Ю. О. Карпенко; ОНУ ім. І. І. Мечникова] / С. М. Степанов. – Одеса : Астропринт, 2004. – 496 с.
2. Степанов Е. Н. Программа учебной диалектологической практики (социолингвистическое направление): для студентов 2 курса филологического факультета специальности «русский язык и литература» / Е. Н. Степанов. – Одесса: ОНУ им. И.И. Мечникова, 2012. – 53 с.
3. Степанов С. М. Російське міське мовлення в полілінгвокультурному просторі Одеси : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.02 – російська мова / С. М. Степанов. – К.: Ін-т мовозн. ім. О. О. Потебні НАН України, 2013. – 34 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Євген Степанов – доктор філологічних наук, доцент кафедри російської мови Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова.

Наукові інтереси: соціолінгвістика, мова міста, порівняльне мовознавство, граматики сучасної російської мови, методика викладання російської мови як іноземної.

НАЦИОНАЛЬНОЕ САМОСОЗНАНИЕ: БАЗА ФОРМИРОВАНИЯ И СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЕ СТИМУЛЫ РАЗВИТИЯ

Юрий ШЕПЕЛЬ (Днепропетровск, Украина)

У статті з позиції соціолінгвістики та етно-лінгвокультурології автор намагається відповідати на питання, чому при тенденції до скорочення етнічної специфіки в культурі національна самосвідомість не втрачає свого ґрунту, і уявити, як змінюється його база, підстава для його формування, які соціально-культурні чинники можуть в сучасних умовах стимулювати його розвиток.

Ключові слова: національна самосвідомість, ментальність, культура, національна мова, етнос, соціально-культурні фактори, автостереотип, міжнаціональні відносини.

This article from the perspective of sociolinguistics and ethno-linguistics author tries to answer the question why, with the declining trend in the culture of ethnic specificity of national self-consciousness does not lose its soil, and to see how it changes the base, the base for its formation, which socio-cultural factors may under current conditions to promote its development.

Keywords: national identity, mentality, culture, national language, ethnicity, socio-cultural factors, autostereotype, inter-ethnic relations.

К изучению национального самосознания в последнее время привлечено внимание лингвистов (лингвокультурологов), этнографов, социологов, историков, философов.

Мы видим свою **цель** в том, чтобы, сочетая теоретическую разработку проблем с материалами этносоциологических исследований, попытаться ответить на вопрос, почему при тенденции к сокращению этнической специфичности в культуре национальное самосознание не теряет своей почвы, представить, как меняется его база, основание для его формирования,

какие социально-культурные факторы могут в современных условиях стимулировать его развитие.

В литературе высказывалось мнение о том, что национальное самосознание имеет две стороны – идеологическую и психологическую – и функционирует как на уровне общности в целом, так и на уровне личности. Конечно, полностью разделять изучение этих двух уровней национального самосознания, как справедливо подчеркивают исследователи, нельзя. Самосознание этнической общности как функционирующая реальность проявляется, будучи актуализированной мышлением отдельных людей. Было бы недостаточно корректно не только полностью отождествлять самосознание этнической общности и этническое самосознание личности, но и абсолютизировать их различия.

Конкретное изучение национального самосознания на уровне личности имеет объектом человека – представителя национальной общности или, еще точнее, личность в группе. Национальное самосознание личности – это осознание субъектом совокупности своих национальных (этнических) связей и своего отношения к ним. Оно является составным элементом, частью структуры самосознания личности в целом. Выделяют три компонента самосознания: познавательный (самопознание), эмоционально-ценностный (самоотношение) и регулятивный (саморегуляция поведения личности). Все эти компоненты в комплексе в отечественной науке не использовались.

Для решения задач, поставленных в данной статье, важна содержательная характеристика национального самосознания, содержательная структура тех представлений и знаний, которые осознаются людьми как свои связи с этносом, а также отношение к ним. Поэтому при выделении структурных элементов национального самосознания мы исходили из определений, сложившихся в этнографической и исторической литературе. Вычленение таких его элементов зависит от понимания национального самосознания в узком значении как национального самоопределения – идентификации, или в широком, к которому склоняются теперь исследователи, высказавшиеся по этому вопросу. Наиболее полное представление о национальном самосознании, пригодное для поисков его операционного определения и индикаторов, отражающих элементы его структуры, дано Ю. В. Бромлеем в «Очерках теории этноса» [1]. В структуре национального самосознания выделяются такие элементы, как национальная идентификация, «представление о типичных чертах „своей“ общности, ее свойствах как целого», и об общности исторического прошлого народа.

Существенным элементом национального самосознания является осознание национальных интересов. Как отмечает И. С. Кон, самосознание предполагает фактическое единство, преемственность и последовательность установок и ценностных ориентации, осознаваемых как личные интересы и склонности [3]. Практически все элементы в той или иной мере связаны с чувствами, настроениями, восприятием, установками, ориентациями. Конкретное изучение национального самосознания сложно потому, что трудно подыскать индикаторы, адекватные каждому из его элементов. Даже у одного народа оно может проявляться то в гордости своими историческими деятелями и героями войны, то аккумулироваться вокруг юбилея крупного исторического события или же сосредоточиться на празднике песни или имени спортсмена, выигрывающего мировое первенство. У разных народов в один и тот же период оно фокусируется вокруг разных символов. Это выражается в формировании соответствующих установок, ценностных ориентации, интересов, стремлений и чувств. Следовательно, фиксация их может быть использована для изучения самосознания личности, в том числе ее национального самосознания.

Степень отчетливости национальной идентификации у народов заметно различается, и это связано с сохранением этнокультурной специфики.

Хотя и наблюдается тенденция к сокращению этнокультурной специфики как базы национальной идентификации переоценивать этот процесс нет оснований. А язык практически у всех народов остается стабильной основой национальной идентификации.

Национальное самосознание шире, чем осознание этнической принадлежности. В него входят также элементы, признаки, по которым человек ассоциирует себя с той или иной этнической общностью. К ним относятся *представления о характерных чертах своего народа*, так называемые **автостереотипы**, характерные для обыденного сознания

схематизированные, упрощенные представления, приписываемые всем членам общности без достаточного осознания возможных различий между ними сходные характеристики. Они формируются в сопоставлении с представлениями о других народах (национальные стереотипы, или гетеростереотипы). К признакам, по которым человек ассоциирует себя с этносом, относятся также представления о родной земле, об общности исторической судьбы.

Представление о типичных чертах своего этноса является основой для ассоциации себя с ним. Личность как индивидуальный носитель общественных свойств представляет сложное единство индивидуального, особенного и общего. От индивидуального при исследовании массовых явлений и процессов мы вынуждены отвлечься, а особенное (в данном случае этнически специфическое) должно находиться в центре внимания. Содержание и интенсивность обыденных представлений о чертах своего и других этносов, т. е. то, какие характеристики и причины поведения приписываются группе (это явление в социальной психологии характеризуется как каузальная атрибуция в процессе межличностного восприятия), существенным образом зависит от социальной, политической обстановки в обществе, в какой-то мере от исторических традиций. Это убедительно показал И. С. Кон в своей статье «Национальный характер: миф или реальность?» [3]. Формирование же автостереотипов и национальных стереотипов основано на обыденной психологической интерпретации межкультурных различий в поведении людей.

В современных условиях при всем многообразии индивидуальных особенностей первостепенное значение приобретают общие для всех граждан страны социальные характеристики, а не национальные. Это находит отражение и в представлениях людей о чертах своего этноса (автостереотипах). Представление об особенных, типичных для представителей этноса чертах в национальном самосознании выражено относительно слабо. Это *следствие интернационализации* образа жизни людей, норм поведения, ценностей, и отражение благоприятных межнациональных отношений.

Известно, что с помощью психологических и лингвокультурологических методик удается выяснить более полные и выраженные автостереотипы и национальные стереотипы у представителей этнических групп, находящихся в непосредственном контакте. Однако эти методики недостаточно компактны и вряд ли применимы для массовых исследований. Кроме того, в них трудно учитывать все этнокультурные и этно-лингвотурологические особенности каждого из этносов, и это нередко снижает возможности для достоверных сравнительных исследований.

«Угасание» национальных автостереотипов не означает адекватного стирания характерных для культуры того или иного народа представлений о человеке и его предметном мире, системы значений. Изучение таких представлений являются перспективными.

Что касается представлений об общности исторического прошлого, то база для них, естественно, сохраняется. Индикатором, отражающим этот элемент национального самосознания, в известной мере может служить и интерес к прошлому своего народа.

Зоны актуализации национальных интересов подвижны, исторически относительно быстро могут меняться, ибо всегда обусловлены социальными интересами. Даже у одного народа вчера – это борьба за государственную независимость, сегодня – обеспечение экономических интересов, заинтересованность в развитии культуры, языка и т. д.

С национальными интересами связано то явление, которое характеризуется как **способность этнического самосознания возрождать этническое, особенно в духовной жизни народа.**

Надо сказать, что и на историческом, и на конкретно-социологическом материале применительно к нациям и народностям национальные интересы очень мало изучены, хотя это одна из самых актуальных не только социально-психологических, лингвокультурологических, но и политических тем.

Расширение и обогащение самих сфер жизнедеятельности людей в современном обществе служит основанием для возможного выражения в них национальных интересов.

В современном мире объективная база национального самосознания трансформировалась. Прежде всего, это касается представлений о чертах, свойствах своего народа.

Сознание личности формируется и развивается в неразрывной связи с сознанием общественным. Как пишет Б. Ф. Ломов, различные виды (формы) общественного сознания так или иначе включаются в систему детерминации психического развития индивида, существенно влияя на формирование его мировоззрения, социальных установок, субъективно-личностных отношений, его сознания в целом, регулируя поведение индивида в обществе [см. : 4 – 6].

Повышение уровня образования, квалификации, знаний людей, включение их во все новые сферы деятельности, их культурная активность, характерные для современного этапа жизни народов, ведут к росту национального самосознания.

На индивидуальном уровне связь социальной активности человека с развитием отдельных компонентов его национального самосознания специально не изучалась. Но на массовом материале конкретно-социологических исследований в известной мере мы можем судить о влиянии включенности людей в социальный и культурный прогресс на рост их национального самосознания. Это находит проявление в том, что в более образованных и квалифицированных группах набор признаков, по которым люди идентифицируют себя с этносом, заметно полнее и разнообразнее. По данным М. Н. Губогло, специально изучавшего на небольшой выборке молдаван значимость этнических признаков при национальной идентификации, у работников умственного труда шире набор признаков духовной культуры, по которым они себя ассоциируют с этносом [2].

О значении образования для национальной идентификации говорит и тот факт, что лица с невысоким уровнем образования определяют индивидуальные, личностные позиции («я украинец, потому что...») подменяют попыткой объяснения групповых особенностей («мы украинцы... такие» – дается набор черт). У людей с более высоким уровнем образования таких определений не бывает.

Национальное самосознание стимулируют такие факторы, как образование, которое дает представление об истории своего и других народов, их языке, культуре; приобщение к литературе, информации, передаваемой средствами массовой коммуникации, помогая усвоению индивидом общественного опыта; наконец, расширяющиеся непосредственные контакты людей разных национальностей, способствующие межнациональным сравнениям.

Итак, тенденция к восстановлению этнической специфики в культурно-бытовой жизни, формирование общечеловеческих черт ощущается в наборе признаков национальной идентификации, в повышающейся наполненности автостереотипов народов и национальных стереотипо других групп.

Действительно, «почва» для идентификации меняется, но идентифицировать себя люди в отношении национальной принадлежности не перестают, а, с расширением общей компетентности, знаний они это делают свободнее.

Национальные интересы имеют основанием все сферы общественной жизни, и здесь о каком-либо размывании «почвы» говорить тоже не приходится. Наоборот, она способна укрепляться. Это не исключает того, что национальные интересы чаще всего совпадают с общесоветскими.

Таким образом, объективная база национального самосознания не исчезает, она просто меняется.

Что касается взаимосвязи роста национального самосознания и развития межнациональных отношений, то это вопрос специальный.

В Украине при благоприятных социальных и политических условиях рост национального самосознания не препятствует развитию дружественных межнациональных отношений. Он может стать основой для укрепления патриотизма, как национального, так и общегосударственного.

Задача общества состоит в том, чтобы не допускать неблагоприятных социальных ситуаций, способных порождать гиперболизацию национального самосознания и разобщать народы. Изучение способов предотвращения таких ситуаций, а также идеологических

факторов, лингвистических и психологических механизмов формирования национального и общесоветского сознания людей, направление их в сторону позитивного межнационального взаимодействия – задача предстоящих исследований.

БИБЛІОГРАФІЯ

1. Бромлей Ю. В. Очерки теории этноса / Ю. В. Бромлей. – М. : Наука, 1983. – 418 с.
2. Губогло М.Н. Идентификация идентичности. Этносоциологические очерки / М.Н. Губогло. – М. : Наука, 2003. – 764 с.
3. Кон И.С. Национальный характер – миф или реальность? / И. С. Кон // Иностранная литература. – 1968. – № 9. – С. 215-229.
4. Ломов Б. Ф. Психические процессы и общение / Б.Ф. Ломов // Методологические проблемы социальной психологии. – М., 1975. – 165 с.;
5. Ломов Б. Ф. Категория общения и деятельности в психологии / Б.Ф. Ломов // Вопр. философии. – 1979. – № 8. – С. 34-47 ;
6. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф. Ломов. – М., 1984. – 226 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юрій Шепель – доктор філологічних наук, професор, академік Академії наук ВО України, завідувач кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара; науковий керівник Науково-дослідної лабораторії українського фольклору, говірки і літератури Нижньої Наддніпрянщини; професор кафедри англійської філології Горлівського інституту іноземних мов Донбаського державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: питання дериватології і семантики, когнітивна лінгвістика, етно-лінгвокультурологія, структурна лінгвістика, питання перекладацької еквівалентності та адекватності, історія світової культури і літератури.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В ДЕРЖАВІ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Галина ЄВСЄЄВА (Дніпропетровськ, Україна)

Названі фактори, які найбільш ефективно та послідовно впливають на мову в період складних соціальних перетворень суспільства – формування націй, національно-визвольних рухів, революцій тощо, тобто коли особливо сильно виявляється суспільний тиск на мову й коли виникає потреба в модернізації мови відповідно до трансформацій у суспільстві. Саме в такі періоди основні положення мовної політики реалізуються найбільш результативно та швидко.

Ключові слова: державна мовна політика, фактори впливу на формування мовної політики, закон про засади державної мовної політики, державна мовна.

The factors described in the article belong to those, which most effectively and consistently influence on a language in the period of difficult social transformations of society such as formation of nations, national liberation motions, revolutions and others, when especially strong public pressure appears on a language and when there is a requirement of language modernization in accordance with transformations in society. In these very periods, the substantive provisions of linguistic policy will be realized most effectively and quickly.

Keywords: public linguistic policy, factors of influence on forming of linguistic policy, law on principles of public linguistic policy, state linguistic.

Якщо звернутися до теоретичних аспектів державної мовної політики, то слід зауважити, що в історії європейського континенту проблема свідомої дії громадських інститутів на функціонування, розвиток і взаємодію мов завжди була актуальною. Найгостріше постає в сучасну епоху серед основних шляхів, способів і прийомів впливу суспільства на мовне функціонування найбільш помітне місце займає мовна політика. Мовна політика є не лише одним з найважливіших чинників, що формують і змінюють мовну ситуацію як в окремих регіонах, так і в країні загалом, але і одним з її істотних аспектів.

Саме з цих причин науковий інтерес до вивчення мовних проблем та мовних політик триває й до сьогодні. Усвідомлення мови як основи неперервної історичної пам'яті народу, його ідеалів, моралі та етики, історичної долі, відображеної в мові, поглибило розуміння її потрійної ідентифікуючої ролі як головної ознаки:

- 1) етнічності окремої особи;
- 2) окремішності етносів;
- 3) однієї з найвагоміших ознак державності країни.

Мовна політика на державному рівні дає своїм громадянам відчуття «однотності», що сприяє національній єдності, тобто соціально-культурній і політичній інтеграції – у термінології Р. Белла відповідно «націоналізму» і «країнізму» [4: 223-224]. «Націоналізм» спостерігається тоді, коли «нова» нація починає пошуки свого власного «етнічного обличчя». На цьому макрорівні національна солідарність, як правило, виражається такими зовнішніми атрибутами, як національний прапор, гімн і національна мова. «Країнізм» відображується в потребі народу досягти справжньої єдності за допомогою оперативної роботи уряду: забезпечення громадян різноманітними послугами, у тому числі й у системі освіти, охорони здоров'я, торгівлі, засобів комунікації тощо. У цьому випадку відбувається інтеграція на політичному рівні. Зовнішні атрибути «країнізму» можна бачити в державній пошті, телеграфі й телефоні, транспорті тощо. У забезпеченні функціонування таких складних систем і в досягненні політичної інтеграції вирішальну роль відіграє державна мова, яка служить засобом комунікації між урядом і народом, а також між урядом і різними установами поза даною державою [4: 223].

Як бачимо, в аспекті об'єднання нації і за принципом «націоналізму», і за принципом «українізму» надзвичайно важлива роль відводиться мові. Традиційно відповідно до націоналізму виділяють національну мову, а відповідно до «українізму» – державну. У більшій частині держав Європи національна й державна мови збігаються. Проте в деяких країнах ситуація набагато складніша, хоча, треба сказати, сьогоdnішній глобалізований світ має тенденцію до єдності національної та державної мови.

Вирішальну роль у виборі мови на рівні держави відіграють певні фактори. Р. Белл зазначає такі: 1) кількість мов у державі, відсоток носіїв кожної з них; 2) географічна та соціально-економічна ситуація; 3) демографічні фактори. На наш погляд, до цих факторів варто додати ще кілька та уточнити названі, які є визначальними не тільки у виборі державної мови в країні, а й впливають на подальшу долю цієї мови. Як в історичному зрізі, так і на сучасному етапі в умовах України серед суспільних чинників, що впливають на мову, велику питому вагу мають такі фактори:

1. *Лінгвістичний*: лінгвістичний склад населення, кількість мов, які є засобом комунікації на території держави, відмінність між цим мовами та діалектами, яка забезпечує взаєморозуміння чи навпаки нерозуміння.

В Україні лінгвістичний склад населення відповідно до останнього перепису (2001р.) має достатньо строкату картину, хоч кількісно виразну перевагу мають українці. І це не можна не враховувати при врегулюванні мовної політики. Особливістю лінгвонаціонального складу населення України є його поліетнічність. Серед 18-ти найчисельніших народів, котрі живуть в Україні, лише п'ять і тільки у невеликій кількості (білоруси – 19,8%; поляки – 12,8%; євреї – 3,1%; греки – 6,4%; німці – 12,2%) не визнали власну рідну мову. Решта народів та національностей визнають рідну мову як мову спілкування – від 50% до 90% [20].

Етномовний склад населення сучасної України, переважна більшість народів, які населяють Україну, – українці, росіяни, білоруси, поляки, болгари – належать до слов'янської групи індоєвропейської мовної сім'ї. Вони становлять 95,9% усього населення країни. Євреї становлять 2% усього населення. Представники народів романської групи – молдавани і румуни – становлять 0,8%. Вірмени, греки і албанці (всього 0,3%), які живуть в Україні, належать до окремих груп індоєвропейської мовної сім'ї. У межах України живуть також народи уральської (угорці, естонці й ін.) та алтайської (татари, гагаузи, караїми й ін.) мовних сімей, загальною чисельністю 309 тис. осіб, що становить 0,7% усього населення. Кількість представників інших носіїв мов, які не ввійшли до складу зазначених вище мовних сімей, незначна.

Зрозуміло, що в демократичному суспільстві лінгвістичний фактор ігнорувати не допустимо, це призведе до дестабілізації мовної ситуації в державі, бо, як застерігає Ю. Андрухович в есеї «Орім свій переліг... і сіймо слово», у стосунках двох різномовних громадян України розширення прав однієї мови неминуче призведе до утиску прав іншої [2]. Це протистояння й становить одну з найцікавіших інтриг найновішої української історії. І тільки державна мова (тобто та, яка має конституційний статус), виконуючи роль міжетнічного спілкування, здатна примирити цих двох.

2. **Культурно-історичний:** *спільність і відмінність культур (матеріальної і духовної), наявність літературної традиції та історичний шлях мови.* Українська літературна мова, яка є сьогодні державною, становить величезну культурну цінність, що створювалася протягом ряду століть багатьма поколіннями українського народу в особі кращих його представників – передових письменників, учених і культурних діячів. Значення української літературної мови в історії української культури винятково велике. Мова завжди була важливим чинником суспільно-економічного прогресу та розвитку культури народу. З часу свого виникнення українська літературна мова з успіхом служила українському народові в усіх сферах його матеріального й духовного буття, збагачуючись усе новими й новими мовними засобами, зазнаючи еволюції у внутрішній структурі, непинно удосконалюючись у зв'язку з ускладненням і урізноманітненням на кожному історичному етапі виконуваних нею соціальних функцій. Завдяки українській літературній мові здобутки народу в галузі господарського, суспільно-політичного, культурного й художнього розвитку зберігалися та передавалися від покоління до покоління протягом віків. Від давніх часів і до сьогодні дійшло багато рукописних і друківаних пам'яток, писаних українською літературною мовою, пам'яток з усіх галузей словесної творчості народу. Це юридичні актово-урядові документи – так звані українські грамоти, багата церковно-релігійна література, славнозвісні граматики і словники, блискуча полемічна література на захист православ'я, проти покатоличення й національного та соціального пригнічення українського народу, шкільні драми, вірші й інші різножанрові твори художньої літератури, наукова й науково-популярна література, публіцистика, епістолярне письменство, література богословсько-дидактичного, історичного, господарського, економічного й іншого змісту – усе те, що було створено ще від початку XIV ст. до XXI ст., хоч у царській Росії, Польщі та цісарській Австро-Угорщині (до яких у різні часи входили українські землі) писане й друківане українське слово переслідувалося й заборонялося.

Питання взаємозв'язків і взаємовпливів між мовами різних народів, що проживали і проживають на теренах України, привертало й привертає серйозну увагу дослідників [3; 5; 8; 12; 14; 15; 19]. За силою впливу та за його роллю в збагаченні й розвитку української літературної мови найбільше значення мають її зв'язки з російською мовою. Попри всі негативні явища впливу політико-історичних фактів на українську мову (про які вже йшлося [7]), треба зазначити, що науковці, які досліджують питання взаємодії мов, одностайні в позиції, що вирішальне значення у виборі європейського вектору розвитку Росії спричинив вплив української культури, зокрема мови. Так, авторитетний російський учений М. Трубецькой у розвідці «К украинской проблеме» стверджував: «Таким образом, на рубеже XVII и XVIII веков произошла украинизация великорусской духовной культуры. Различие между западнорусской и московской редакциями русской культуры было упразднено путём искоренения московской редакции, и русская культура стала едина. Эта единая русская культура послепетровского периода была западнорусская – украинская по своему происхождению» [21: 367].

Слід зазначити, що, мабуть, саме з цих причин значна частина видатних класиків українського слова фактично була «двомовною». Українською і російською мовами писали Г. Квітка-Основ'яненко, Є. Гребінка, Т. Шевченко, Леся Українка та інші. Разом з тим безліч письменників українського походження досягали великих успіхів у російській літературі – М. Гоголь, В. Короленко, А. Ахматова та ін. В історії українського слова є випадки, коли майстрами слова ставали постаті неукраїнського походження – А. Кримський, Марко Вовчок, Олена Теліга та ін. Отже, усі народи, які проживали на історичній території України, завжди ставилися з винятковою пошаною до української мови. Цю пошану висловив В. Маяковський у вірші «Долг Украине»: «Разучите эту мову на знаменах – лексиконах алых, – эта мова величава и проста» [13].

Українська літературна мова здавна пов'язана не лише з російською, а й з білоруською мовою, що пояснюється спільністю історичної долі українського та білоруського народів у період литовсько-польського панування в українських і білоруських землях. Із західнослов'янських літературних мов українська літературна мова у своєму історичному розвитку найбільше пов'язана з польською, чеською, сербською та словацькою мовами.

Але українська літературна мова, перебуваючи протягом віків у тісних взаємовідносинах з іншими мовами (навіть за відсутності постійно стійкої державності), ніколи не втрачала свого самобутнього характеру, якого надавала й надає їй жива мова українського народу з її самобутніми внутрішніми законами розвитку.

3. Демографічний: кількість носіїв мови, компактність їх проживання, міграція населення. Що ж до визначення кількості носіїв мови серед населення сьогочасної України, спираючись навіть на не зовсім точні офіційні дані переписів та ЦСУ України, констатуємо: у межах української держави українці – корінне населення країни – один з найбільших народів в Європі, друга за чисельністю після російської нація колишнього Радянського Союзу. За останнім переписом населення 2001р., в Україні нараховувалось 37 млн 541 тис українців, що становить 77,82% населення України.

На сучасному етапі всі центральні й більшість західних областей території України компактно заселені українцями. Поблизу кордонів республіки змішаність етнічного складу посилюється. Українці заселяють компактно майже всю територію України, за винятком більшості районів Кримської автономної республіки й деяких промислових районів, переважно в південних і східних областях. У більшості областей українське населення становить 70 – 75% всього міського населення, підвищуючись в окремих випадках, наприклад, у Черкаській області до 83% і зменшуючись у Донецькій, де живе багато росіян – майже до 50%.

Зауважимо, що одна чверть українців-городян Донецької області назвала рідною мовою російську. Загалом ж відсоток українського міського населення з рідною російською мовою коливається в середньому в Україні від 5 до 15, знижуючись в окремих областях до 2 – 3 відсотків.

Серед сільського населення відсоток української людності значно вищий, ніж серед міського; у ряді областей він сягає 95–98% (Київська, Полтавська, Черкаська, Чернігівська, Хмельницька, Вінницька, Львівська, Ровенська, Волинська, Івано-Франківська, Тернопільська). У цих областях майже все сільське населення назвало рідною українську мову. У селах Дніпропетровської, Житомирської, Кіровоградської та Миколаївської областей українців налічується до 90 – 95 %, у решті областей – від 75 до 90% (крім Одеської, де вони становлять $\frac{2}{3}$ сільського населення).

У наш час чисельність українців повсюдно зросла у містах [21]. Одночасно розширилась географія їх розселення в межах країни. Це стосується, наприклад, Криму, районів Одеської області й західноукраїнських областей. У більшості міст, крім Кримської автономної республіки і деяких районів Донбасу, українці нині становлять більшість. Динаміку цих та інших народів можна прослідкувати за статистичними даними Державної служби статистики України [21].

Представники більшості інших народів в Україні з'явилися головним чином у роки радянської влади й живуть менш компактно, переважно в містах. Якщо уважно поглянути на чисельний склад населення України та зіставити його з реальною мовною ситуацією в країні, то можна ствердно говорити про **деформованість мовної ситуації в державі**, яка полягає в тому, що співвідношення українськомовної та російськомовної частин населення не відповідає співвідношенню українців і росіян на її території. Унаслідок відсутності фронтального соціологічного дослідження території України більш-менш точний кількісний розподіл населення за мовною ознакою не відомий. Загальну картину ускладнює також наявність носіїв змішаного українсько-російського мовлення, так званого суржику. Отже, на сьогодні в Україні склалась рівноважна двомовна ситуація – кількісні показники поширення української і російської мов свідчать про однаково сильну демографічну потужність обох мов, хоча вони по-різному виявляються в різних регіонах країни.

Це й визначає гостроту мовного конфлікту, який час від часу постає в державі, особливо в напружені передвибірчі періоди. Прийняття в 1989 р. Верховною Радою УРСР Закону «Про мови в Українській РСР» [18] та інших документів на підтримку державної мови, у яких українська мова була підтримана в статусі державної, викликало сильну протидію з боку проросійськи орієнтованих груп населення, що їх підтримує Росія. Не менш гостра політична боротьба супроводжувала обговорення питання про державний статус української мови під

час прийняття Конституції України, однак «проукраїнській» патріотичній частині депутатів Верховної Ради вдалося здобути перемогу. Прийнятий у липні 2012 року Закон про засади державної мовної політики [17], який на думку політиків мав вирішити мовні проблеми в Україні, завів мовне питання ще у глухіший кут.

Отже, відсоток носіїв української мови, котрі є корінним населенням України, як і ступінь компактності їх проживання в більшості областей України, переконливо свідчить, що демографічний фактор повинен суттєво впливати на вибір державної мови в країні, і саме ці умови враховано при визначенні української мови державною мовою України, що й закріплено Конституцією.

4. Географічний: *фізико-географічний ландшафт, наявність чи відсутність перешкод, які сприяють чи заважають контактам.* Верховна Рада України 24 серпня 1991 року проголосила незалежність України й утворення самостійної держави України, територія якої є неподільною та недоторканою. На референдумі 1 грудня 1991 р. народ України висловився за незалежність своєї Батьківщини, підтвердивши рішення найвищого органу країни. Політичне значення утворення незалежної Української держави для Європи велике. З'явилася ще одна демократична країна в цій частині світу. Величезний людський і економічний потенціал, науково-технічні можливості, працьовитий і освічений народ, значні природні багатства тощо – усе це висуває Україну в потенційні лідери європейської спільноти держав. Україна є однією з найбільших держав Європи – її площа становить 603,7 тис. квадратних кілометрів. За розмірами території вона перевищує такі великі країни Європи, як Франція, Іспанія, займаючи більш, ніж 5,7% її території. Маючи кордон довжиною понад 2,6 тис. кілометрів з країнами Центральної і Західної Європи, Україна характеризується вигідним економіко-географічним розташуванням. Україна розташована на перехрещенні шляхів між різними культурами та країнами. Має помірно континентальний клімат та зручний географічний рельєф, що сприяє територіальному об'єднанню держави.

5. Соціально-історичний: *класове розширення суспільства, характер суспільно-економічної формації, масові еміграція і імміграція населення, суттєві історичні зміни в країні.* Протягом тривалого існування українського народу на своїй етнічній території відбувалося переміщення населення. У колишньому СРСР проводилася політика штучного переселення різних народів за межі свого постійного проживання. Українці західних земель, кримські татари зазнали репресій з боку влади й були насильно переселені на інші території СРСР – Сибір, Казахстан, Далекий Схід тощо. На їх місце переміщалися переважно росіяни з різних частин Росії. Такі переселення проводилися насамперед з політичних міркувань і були спрямовані на втрату народами національних особливостей, зокрема мови. Таку ж політику денаціоналізації на території України проводив і уряд царської Росії, починаючи з Катерини II. Масове переселення українців на Нижнє Поволжя у XVIII ст. та заселення російськими селянами території південно-східних українських земель призвели до змішування народів, культур, мов. Наприкінці XIX ст. із західних територій України розпочалося масове переселення українців за Атлантичний океан. За даними різних джерел, найбільша кількість осіб українського походження нині живуть у Росії, США, Канаді, Бразилії, Аргентині, Чилі та інших країнах світу [9; 10; 15]. Усе це робить стосунки типу «національна більшість – меншини» у нашій державі значно складнішими, ніж у більшості європейських країн, а в ряді аспектів – нетиповими для них. Відповідно, державна мовна політика України, на відміну від мовної політики західних держав, має повною мірою враховувати ці відмінності.

До суб'єктивних факторів вибору мовної політики можна віднести:

б. Соціальний: *усвідомлення даним етносом окремоті своєї мови та усвідомлення себе як основного носія цієї мови.* Як стверджують наукові дослідження, зокрема Д. Позняка, за приблизно однакового поширення (так званої демографічної потужності) української і російської мов, перша й досі істотно поступається другій за комунікативною потужністю, тобто за кількістю сфер життя суспільства, які обслуговує кожна мова [16].

На нашу думку, тут виявилася цілком зрозуміла інертність найбільш поширених соціальних настанов у цій сфері (що формувалися протягом століть), а також вплив системної суспільної кризи, з якої Україна не може вийти протягом всього свого існування. Більшість громадян України зазнала під час швидкої трансформації суспільства кризи

соціальної й особистісної ідентичності, коли попередні зразки соціально схвалюваної поведінки були втрачені, але не було набуто нових, які б, з одного боку, відповідали сучасним реаліям, а з іншого – дозволили б формувати почуття власної гідності й самоповаги як осіб, котрі є гідними громадянами великої європейської країни. Свою роль зіграли й відчутні економічні негаразди перехідної доби, які істотно вплинули на переважну більшість населення.

Дається взнаки й багаторічний геноцид українців, який на їх землі призвів до того, що українці є єдиною нацією на пострадянському просторі, якій досі доводиться відстоювати свої права на рідній землі. Багато українців через різні (об'єктивні – отримання освіти та суб'єктивні – заради кар'єри) причини втрачали мову та усвідомлення себе як основного носія цієї мови. Так, за переписом 2001 р. 14,8% українців назвали рідною мовою – російську, і лише 3,9% росіян – українську. Престижність української мови за часів бездержавності та русифікації так і не набула свого апогею. Українська колективна свідомість ще й досі лише формується, вона не виробила усталеної системи поглядів на місце й роль українства в Європі й світі, не викристалізувалася в конкуруючі, дієздатні, зрілі концепції, отже, ще не може дати загальнозрозумілих мотивацій до сконсолідованої поведінки більшості громадян. Уявлення українців про свою Вітчизну надто довго (небезпечно довго) існують у первісній, емоційній, інтуїтивній фазі, фрагментарно, а тому ще не продукують чітких алгоритмів усвідомленої, цілеспрямованої, а головне – безперервної колективної дії, тобто історичної творчості. За визначенням І. Драча: «Це настільки специфічні ознаки української національної свідомості, настільки унікальні з-посеред державницьких націй (тобто єдиних спільнот, що можуть вважатися повносілими націями), що аналіз природи такого світового феномену неминуче стає альфою й омегою будь-яких досліджень. Встановлення першопричин такого колоїдного, аморфного існування, в яке час від часу потрапляє українство, певна річ, дає ключ для розуміння і минулого, і сучасного, і для оздоровлення нації» [6]. Отже, розробляючи та плануючи мовну політику держави, необхідно брати до особливої уваги соціальний фактор, спрямовуючи заходи державної мовної політики на реукраїнізацію.

7. Політичний – вплив державних чи політичних структур, громадських об'єднань на реалізацію мовної поведінки в країні. Двадцять років тому ухвалено Закон «Про мови в Українській РСР» та на зміну йому Закон «Про засади державної мовної політики» затверджує українську мову як державну в Україні. Держава за часів незалежності впроваджує певні механізми (конкурс української мови ім. П. Яцика, конкурс української мови ім. Т. Шевченка, конкурс «Передаймо нащадкам наш скарб – рідну мову», зовнішнє незалежне оцінювання тощо) впливу на мовну поведінку нації. Однак ці механізми не дали помітних змін у засвоєнні нацією державної мови. Сьогодні мовне питання вимагає особливої уваги з боку державних органів, управлінських структур, оскільки в державному управлінні відсутній контроль за виконанням Закону про засади державної мовної політики, а реальний стан функціонування української мови як чинника існування та консолідації нації, збудований політичними партіями та блоками, призводить до конфронтації населення на мовному ґрунті. Водночас в Україні майже відсутні громадські організації, які б на найнижчих шаблях соціуму підіймали б питання престижності державної мови. Тому на наш погляд, політичний фактор є найвагоміший, бо саме від політичного вибору залежать владні поступу у формуванні мовної політики держави.

Отже, названі фактори, найбільш ефективно та послідовно впливають на мову в період складних соціальних перетворень суспільства – формування націй, національно-визвольних рухів, революцій тощо, тобто коли особливо сильно виявляється суспільний тиск на мову й коли виникає потреба в модернізації мови відповідно до трансформацій у суспільстві. Саме в такі періоди основні положення мовної політики реалізуються найбільш результативно та швидко. У постколоніальних країнах це, передусім, ліквідація монополій у найважливіших комунікаційних сферах мов колишніх метрополій – у державному управлінні, діловодстві, освіті, а також надання місцевим мовам статусу державної або офіційної мови, мови освіти, науки, техніки. Це пояснюється тим, що в поліетнічних країнах розроблення мовної політики

та її впровадження відбувається на загальному фоні етнічних проблем, нерідко пов'язаних з пошуком шляхів і методів боротьби за національну інтеграцію.

Останнє дуже часто стає головною метою постколоніальних країн, які прагнуть до внутрішньодержавної інтеграції. У таких ситуаціях обирається одна мова, яка проголошується державною завдяки різноманітним актам мовної політики й стає мовою навчання в загальнодержавному масштабі. Узагалі вибір мови навчання у більшості випадків відповідає загальним тенденціям функціонального розподілу мовних утворень за сферами спілкування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аналіз мовної ситуації в столиці та визначення тенденцій її розвитку : [зб. матеріалів НДІ соціально-економічних проблем міста; Центру «Громадська думка» / відп. викон. Г. Залізник]. – К., 2000. – 24 с.
2. Андрухович Ю. Дезорієнтація на місцевості : спроби / Ю. Андрухович. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2006. – 127 с.
3. Багана Ж., Трещева Н. Языковая политика в Канаде // Научная мысль. – 2008. – № 2. – С. 126 – 128.
4. Белл Р. Социолінгвістика. Цель, методы, проблемы / Р. Белл. – М. : Международ. отн., 1980. – 318 с.
5. Больман І. Мовні війни в Європі / І. Больман. – К. : К.І.С., 2007. – 280 с.
6. Драч І. Політика : статті, доповіді, виступи, інтерв'ю / І. Драч. – К., 1997. – 392 с.
7. Євсєєва Г. П. Державна мовна політика та українська національна ідея. – Д. : ДРІДУНАДУ, 2010. – 334 с.
8. Заблоцький В. Мовна політика в Україні : стан та напрями оптимізації : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / В. Заблоцький; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2007. – 16 с.
9. Заставний Ф. Національний і мовний склад населення України та питання її національно-культурного розвитку / Ф. Заставний // Географія та основи економіки в школі. – 2006. – № 8. – С. 33 – 39.
10. Кузнецова С. Модели языковой политики в русскоязычном обществе // Русский язык : исторические судьбы и современность : материалы междунар. конгресса / С. Кузнецова. – М., 2001. – С. 310 – 312.
11. Лингвистическая полифония : сб. в честь юбилея проф. Р. К. Потаповой / [отв. ред. В. Виноградов]. – М. : Языки славянских культур, 2007. – 998 с.
12. Масенко Л. Мова і політика / Л. Масенко. – К. : Соняшник, 1999. – 100 с.
13. Маяковский В. Вірші про закордон / В. Маяковский. – К. : Держлітвидав, 1950. – 97 с.
14. Мовна політика та мовна ситуація в Україні : аналіз і рекомендації / За ред. Ю. Бестерс-Дільгер. – К. : КМА, 2008. – 363 с.
15. Наулко В. Хто і відколи живе в Україні / В. Наулко. – К. : Головна спец. ред. літ-ри мовами нац. меншин України, 1998. – 80 с.
16. Позняк Д. Комунікативні сфери української та російської мов у регіональному вимірі / Д. Позняк // Соц. психологія. – 2007. – № 1. – С. 53 – 69.
17. Про засади державної мовної політики. Закон України прийнятий 3.07.2012 №5029-17. [електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>
18. Про мови України. Проект Закону України від 29 листопада 2007 р. за № 1015-1. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
19. Сербенська О. До проблеми формування мовної особистості і національно-мовної свідомості // Матеріали II Міжнародного конгресу українців (Львів, 22 – 28 серпня 1993 р.). Доповіді і повідомлення : Мовознавство / О. Сербенська. – Л., 1993. – 285 с.
20. Статистичні дані перепису населення 2001 р. – Режим доступу : http://ukrmap.org.ua/Statistika_nasel.htm
21. Статистичні дані щодо зміни складу населення в Україні [Назва з екрану] – Режим доступу <http://www.ukrstat.gov.ua/>
22. Трубецкой Н. История. Культура. Язык / Н. Трубецкой; общ. ред. В. Живова. – М. : Прогресс, 1995. – 800 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Галина Євсєєва – кандидат філологічних наук, доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри українознавства ДВНЗ «Трипільська державна академія будівництва і архітектури».

Наукові інтереси: проблеми формування державної мовної політики.

ALTSÄCHSISCHE BIBELDICHTUNG: HELIAND

Hubert Michael BRUNNER (Regensburg, Deutschland)

У статті подано аналіз літературних біблійних пам'яток давньосаксонського епосу, які розповідають про життя та діяння Ісуса Христа.

Ключові слова: біблійний епос, давньосаксонський епос, біблійні герої, християнська релігія.

The article presents the analysis of the old Saxon epos literary Bible works that describe the life and deeds of Jesus Christ.

Key words: *Biblical epos, old Saxon epos, Biblical heros, Christian religion.*

Beim **Heliand**, d.h. *Heiland*, handelt es sich um ein ca. 6000 Stabreim-Langzeilen umfassendes, frühmittelalterliches, altsächsisches Epos. Als Entstehungszeit setzt man 830 – 840 an. Auf den vier Evangelientexten und weiteren legendenhaften Quellen beruhend, befasst es sich mit dem Leben Jesu. Ihm kommt auch deshalb eine besondere Bedeutung innerhalb einer geringen Zahl erhaltener Werke in altsächsischer Sprache zu, da es als Vorläufer des Niederdeutschen anzusehen ist. Nachforschungen bezüglich des genauen Entstehungsortes und Verfassers waren bisher nicht von Erfolg gekrönt. Der geläufige Titel des altsächsischen Namens **Heliand**, der als Begriff im Text mehrfach präsent ist und als Lehnübertragung von lat. *salvator* gewertet wird, stammt vom ersten Herausgeber dieser Evangelien-Paraphrase, *J.A. Schmeller (1785 – 1852)* in seiner Ausgabe von 1830 (Glossar 1840). Als Dichter des um 830/840 vermutlich im Kloster Corvey (Westfalen) entstandenen Werks kommt nur ein gelehrter, wortgewaltiger Verfasser in Frage, der in oder um Fulda zu suchen sein dürfte, ein Künstler von Rang, doch ohne theologische Bildung, worauf Fehler und Missverständnisse hindeuten. Die theologischen Kenntnisse wurden ihm anderweitig vermittelt. Indessen berufen wir uns mit vollem Recht auf ein lateinisches Dokument: „*Praefatio in librum Antiquum lingua Saxonica conscriptum*“, das der protestantische Apologet *Matthias Flacius (Vlasic) Illyricus* der 2. Auflage (Basel 1562, S. 93 f.) seinem *Catalogus testium veritatis* eingefügt hat. Er sammelte darin u. a. Zeugnisse dafür, dass schon in alter Zeit die Bibel dem Volke in seiner eigenen Sprache (*theudisca lingua*) nahe gebracht wurde. Das Dokument wird die **lateinische Praefatio des Heliand** genannt. Sie besteht aus zwei Teilen, einem **Prosabericht** und einer **Verserzählung** aus 34 Hexametern. Beide berichten über die Entstehung eines großen biblischen Epos in sächsischer Sprache, womit nur der **Heliand** gemeint sein kann: Die Verse haben einen *legendären*, die Prosa hat einen *geschichtlichen* Zuschnitt.

Das im Zuge der Säkularisation in die Hofbibliothek nach München verbrachte Werk des **Heliands** stammt aus dem Bestand der Dombibliothek Bamberg und wurde 1611 neu gebunden. Ein weiteres Textdenkmal der Handschrift ist in der *British Library* aufbewahrt.

Das Epos ist uns auch noch in vier kleineren Fragmenten erhalten, wobei letzteres – aus dem 9. Jahrhundert stammend – 2006 in der *Biblioteca Albertina* in Leipzig entdeckt wurde.

Der Text Cgm 25 ist in karolingischen Minuskeln wiedergegeben. An verschiedenen Stellen über dem Text finden sich Akzente und Neumen. Leider weist die Handschrift Schäden auf und teilweise fehlen ganze Blätter. An christliche Laien gerichtet, fand sie wohl für Lesungen im Kirchenjahr Verwendung. Auf eine gelehrte Exegese wird im Text allerdings verzichtet.

Der **Heliand** stellt eine Erzählung vom Leben Jesu nach den vier Evangelien dar, beginnend mit der Geburt des Johannes und endend mit dem Gang der Jünger nach Emaus. Sie zeigt sich – wohl im Kontext der Heidenmission vom fränkischen Königtum gefördert – als eine Transformation des biblischen Stoffes in die germanische Lebenswelt, wobei die *Bergpredigt* mit ihren zentralen Aussagen etwa ein Achtel des Gesamttextes einnimmt.

Analog der damaligen sächsisch-germanischen Ständeordnung übertrug der unbekanntes Verfasser die auftretenden biblischen Personen in den Rahmen der sächsischen Gesellschaft. Dem damaligen Gefolgschaftsverhältnis gemäß erscheint Christus als Lehnsherr, die Jünger als Gefolgsleute. Erwartungsgemäß und konsequenterweise werden die biblischen Orte zu Burgen und die Wüste Juda zum niederdeutschen Urwald. Christus selbst erscheint als starker, aber milder Volkskönig (milderer Herr) und Heerführer, der mit seinen Gefolgsleuten, meist Jüngern von edler Geburt (*adalboran*), durch die Lande zieht, um sein Volk zu erlösen. Die germanischen Züge des Heiland sind somit Anschauungsformen, die das Neue der christlichen Religion für den bisher in heidnisch-religiöser und gesellschaftlicher Tradition und in dessen Lebensauffassung stehenden Germanen fassbar und lebbar machte. Klugheit im Rate, Mut im Kampf und Treue bis in den Tod bilden die Tugenden des germanischen Helden und erwarben ihm Ruhm bei seinem Gefolgherrn. Dieser wiederum war dem Gefolge verbunden durch Freigiebigkeit und Aufopferung für dasselbe in der Stunde der Gefahr. Dieses gegenseitige, auf der Treue beruhende Verhältnis zwischen Fürst und Gefolgsleuten wird auf Christus (*thiodan*) und Apostel (*thegana*) übertragen.

Wie bereits eingangs angemerkt, nimmt die *Bergpredigt* eine zentrale Stellung innerhalb der ganzen Dichtung ein. Von allen Burgen eilen die Mannen herbei, und überall erschallt das Lob des Herrn. Um den Heiland gruppiert sich die Menge mit unterschiedlichen Erwartungshaltungen: Die

einen erwarteten Heilung, andere Speis und Trank. Wieder andere, falsche Volksgenossen, lauern auf seine Worte und Taten, um sie schlecht zu deuten. Da begibt sich der Mächtige auf einen Berg und setzt sich dort, gesondert von der Menge, aus der er sich allerdings zwölf Männer auswählt, die nun wie in einer Volksversammlung (*thing*) mit ihm zu Rate gehen über den Kriegsplan, den er zum Heile der Menschen gegen den Fürsten in der Hölle entwirft.

Was die Ausgestaltung der *Malchusszene* betrifft – vor der Festnahme Jesu hieb Petrus laut Evangelium nach Lukas *Malchus*, dem Diener *Kajaphas*, das rechte Ohr ab – so gelingt dem **Helianddichter** die Verbindung mit dem Gedankengut der germanischen Ethik durch die Umdeutung des *Malchus*-Auftritts. Die Szene wird durch eine ausführliche Zurechtweisung Petri christlich ausgewertet. Die von Lukas überlieferte Frage der Jünger, ob sie ihren Herrn mit Waffengewalt verteidigen sollten („*domine, si percutimus in gladio*“), wird vom sächsischen Dichter mit dem Pathos der Gefolgschaftstreue versehen und mündet in den Wunsch der Jünger, im Kampf an der Seite ihres Herrn ein heroisches Ende zu finden.

Anhand der *Malchusszene* konnte idealtypisch gezeigt werden, wie gut es dem Dichter gelungen ist, seine christliche Buchdichtung der traditionellen Lieddichtung der Germanen anzugleichen. Wo es möglich ist, schildert der Dichter das Treueverhältnis zwischen dem Herrn und seinen Gefolgsleuten.

Im Schlussstück der Gefangennahme Jesu kommt die germanische Denk- und Ausdrucksweise bezeichnend zur Geltung:

... *Ingrimmig ging*
Der dreiste Degen vor des Dienstherrn stehn,
Hart vor seinen Herrn. Sein Herz war entschieden.
Nicht blöd in der Brust. Blitzschnell zog er
Das Schwert von der Seite und schlug und traf
Den vordersten Feind mit voller Kraft
... Davon Malchus ward durch des Messers Schärfe
An der rechten Seite mit dem Schwert gezeichnet,
Am Gehör verhauen: das Haupt ward ihm wund,
Dass ihm waffenblutig Backen und Ohr barst im Gebein
Und das Blut nachsprang aus der Wunde wallend.
Als die Wange schartig war dem vordersten Feind,
Wich das Volk zurück, den Schwertbiss scheuend.
... Aber der waltende Gott
Hat es anders angeordnet, der allmächtige Vater:
Wir sollen Alles dulden was dieses Volk uns
Bitteres bringt. Wir sollen uns nicht erlosen.

(*Malchusszene* : Übersetzung von Karl Simrock, aus: K. Simrock (1882): *Heliand – Christi Leben und Lehre*, S. 177 f.)

Das Streben des Dichters, den fremden Inhalt seinen Sachsen im volkstümlichen Gewande zu bieten, erstreckt sich auch auf Vorgänge des täglichen Lebens. So wird die **Hochzeit zu Kana**, eine Erzählung aus der Bibel, die davon berichtet, wie Jesus auf einer Hochzeitsfeier Wasser in Wein verwandelt, als sächsisches Brautmahl in Szene gesetzt. Auch die einzelnen Schauplätze werden sozusagen zu einer volkstümlichen Kulisse umfunktioniert: Die Städte Judäas erscheinen als Burgen im Sachsenland und das Galiläische Meer wird zum deutschen Meer, mit dem der Dichter wohl vertraut ist. Er weiß über die Fischerei, aber auch über die Gefahren Bescheid, welche die stürmische See mit sich bringen kann.

Was theologische Fragestellungen, Vergleiche von Zügen des **Heliand** mit der christlich-dogmatischen und der germanischen Tradition betrifft, so liegt die konsequente Unterscheidung germanischer und christlicher Elemente wohl nicht im Werk selbst begründet, sondern ist von außen an ihn herangetragen worden. Ob der historische Ursprung eines Zuges des Christusbildes für seine Bedeutung innerhalb des Werks überhaupt ohne weiteres Aufschluss geben kann, lässt sich angesichts der gegebenen Quellenlage und des langwierigen Christianisierungsprozesses nicht eindeutig bestimmen. Von einer ungebrochenen Fortsetzung von rein germanisch-heidnischer Tradition bis zur endgültigen Bekehrung kann sicherlich nicht ausgegangen werden.

Blickt man zeitlich zurück, gar bis in die unglückselige NS-Zeit mit der damals propagierten Auffassung, der **Heliand** sei von kriegerischem Geist getragen, das Werk habe die "Germanisierung" der christlichen Botschaft zum Ziel gehabt, so wurde und wird gegebenenfalls noch heute die Intention der Dichtung verkannt bzw. verleugnet. In diesem Zusammenhang kann man beim gegenwärtigen Stand der Forschung auch nicht von einem einheitlichen *germanischen Schicksalsdenken* sprechen. Der **Heliand** weist einen unbestritten christlichen Charakter auf. Die Einbindung der Geschichte Jesu in die heimische germanische Sprach- und Vorstellungswelt ist eine Meisterleistung dessen, was heutzutage als *Inkulturation* bezeichnet wird. Der düsteren Welt der **Edda** und **Sagas** stellt sich der **Heliand** als eindrucksvolles, christlich geprägtes Gegenstück gegenüber.

Im Zusammenhang mit schriftlichen niederdeutschen Überlieferungen aus der gleichen Zeit sei auch auf die **altsächsische Genesis**, ein ebenfalls etwa um 840 von einem unbekanntem Autor in Langzeilen als Stabreime verfasstes Werk, verwiesen, das 3 Bruchstücke der Schöpfungs- und Patriarchengeschichte, umfasst:

- Fragment I: Nach dem Sündenfall
- Fragment II: Nach Abels Ermordung
- Fragment III: Untergang von Sodom

Diese Dichtung führt in die *biblische Genesis* ein, wobei Stilelemente germanischer Heldendichtungen genutzt und zeitgenössische Rechtsvorstellungen mit einbezogen werden. Die drei genannten Fragmente von insgesamt 337 Versen sind uns erhalten geblieben, wobei diese als Nachträge zusammen mit einem Exzerpt aus dem **Heliand** in einer komputistischen Handschrift des 9. Jahrhunderts aus Mainz stehen. Überliefert ist zudem eine angelsächsische **Genesis-Übersetzung**. Eine enge Zugehörigkeit kommt auch darin zum Ausdruck, dass – wie schon erwähnt – in der lateinischen **Heliand-Praefatio** die Rede davon ist, dass König *Ludwig d. Fromme* sächsischen Dichter den Auftrag erteilt haben soll, das alte und neue Testament in die deutsche Sprache dichterisch zu übertragen.

Analog der damaligen sächsisch- germanischen Ständeordnung übertrug der unbekannt Ver fasser die auftretenden biblischen Personen in den Rahmen der sächsischen Gesellschaft. Dem damaligen Gefolgschaftsverhältnis gemäß erscheint Christus als Lehnherr, die Jünger als Gefolgsleute. Erwartungsgemäß und konsequenterweise werden die biblischen Orte zu Burgen und die Wüste Juda zum niederdeutschen Urwald. Christus selbst erscheint als starker, aber milder Volkskönig (milderer Herr) und Heerführer, der mit seinen Gefolgsleuten, meist Jünger von edler Geburt (adalboran), durch die Lande zieht, um sein Volk zu erlösen.

Die germanischen Züge des Heiland sind somit Anschauungsformen, die das Neue der christlichen Religion für den bisher in heidnisch-religiöser und gesellschaftlicher Tradition und in dessen Lebensauffassung stehenden Germanen fassbar und lebbar machte. Klugheit im Rate, Mut im Kampf und Treue bis in den Tod bilden die Tugenden des germanischen Helden und erwarben ihm Ruhm bei seinem Gefolgsherrn. Dieser wiederum war dem Gefolge verbunden durch Freigiebigkeit und Aufopferung für dasselbe in der Stunde der Gefahr. Dieses gegenseitige, auf der Treue beruhende Verhältnis zwischen Fürst und Gefolgsleuten wird auf Christus (thiodan) und die Apostel (Sg. thegana) übertragen.

Wie bereits eingangs angemerkt, nimmt die *Bergpredigt* eine zentrale Stellung innerhalb der ganzen Dichtung ein. Von allen Burgen eilen die Mannen herbei, und überall erschallt das Lob des Herrn. Um den Heiland gruppiert sich die Menge mit unterschiedlicher Erwartungshaltung: Die einen erwarten Heilung, andere Speis und Trank. Wieder andere, falsche Volksgenossen, lauern auf seine Worte und Taten, um sie schlecht zu deuten. Da begibt sich der Mächtige auf einen Berg und setzt sich dort, gesondert von der Menge, aus der er sich allerdings zwölf Männer auswählt, die nun wie in einer Volksversammlung (Thing) mit ihm zu Rate gehen über den Kriegsplan, den er zum Heile der Menschen gegen den Fürsten in der Hölle entwirft.

Was die Ausgestaltung der *Malchusszene* betrifft (Vor der Festnahme Jesu hieb Petrus laut Evangelium nach Lukas *Malchus*, dem Diener Kajaphas, das rechte Ohr ab) so gelingt dem **Helianddichter** die Verbindung mit dem Gedankengut der germanischen Ethik durch die Umdeutung des *Malchus*. Die Szene wird durch eine ausführliche Zurechtweisung Petri christlich ausgewertet. Die von Lukas überlieferte Frage der Jünger, ob sie ihren Herrn mit Waffengewalt

verteidigen sollten – „*domine, si percutimus in gladio*“ – wird vom sächsischen Dichter mit dem Pathos der Gefolgschaftstreue versehen und mündet in dem Wunsch der Jünger, im Kampf an der Seite ihres Herrn ein heroisches Ende zu finden. Anhand der *Malchusszene* konnte idealtypisch gezeigt werden, wie gut es dem Dichter gelungen ist, seine christliche Buchdichtung der traditionellen Lieddichtung der Germanen anzugleichen. Wo es möglich ist, schildert der Dichter das Treueverhältnis zwischen Herrn und Gefolgsmann.

Im Schlusstück der Gefangennahme von Jesus kommt die germanische Denk- und Ausdrucksweise bezeichnend zur Geltung:

... *Davon Malchus ward durch des Meeres Schärfe
An der rechten Seite mit dem Schwert gezeichnet,
Am Gehör verhauen: das Haupt ward ihm wund,
Dass ihm waffenblutig Backen und Ohr barst im Gebein
Und das Blut nachsprang aus der Wunde wallend.
Als die Wange schartig war dem vordersten Feind,
Wich das Volk zurück, den Schwertbiss scheuend.
(Malchusszene- Übersetzung von Simrock)*

Das Streben des Dichters, den fremden Inhalt seinen Sachsen im volkstümlichen Gewande zu bieten, erstreckt sich auch auf Vorgänge des täglichen Lebens. So wird die **Hochzeit zu Kana**, eine Erzählung aus der Bibel, die davon berichtet, wie Jesus auf einer Hochzeitsfeier Wasser in Wein verwandelt, als sächsisches Brautmahl in Szene gesetzt. Auch die Schauplätze werden sozusagen in eine volkstümliche Kulisse umfunktioniert: Die Städte Judäas erscheinen als Burgen im Sachsenland und das Galiläische Meer wird zum deutschen Meer, mit dem der Dichter wohl vertraut ist. Er weiß über die Fischerei, aber auch über die Gefahren Bescheid, welche die stürmische See mit sich bringen kann.

Was theologische Fragestellungen, Vergleiche von Zügen des **Heliand** mit der christlich-dogmatischen und der germanischen Tradition betrifft, so liegt die konsequente Unterscheidung germanischer und christlicher Elemente wohl nicht im **Heliand** selbst begründet, sondern ist von außen an ihn herangetragen worden. Ob der historische Ursprung eines Einzelzuges des Christusbildes für seine Bedeutung innerhalb des Werks überhaupt Aufschluss geben kann, lässt sich angesichts der gegebenen Quellenlage und des langwierigen Christianisierungsprozesses nicht eindeutig bestimmen. Von einer ungebrochenen Fortsetzung von rein germanisch-heidnischer Tradition bis zur endgültigen Bekehrung kann sicherlich nicht ausgegangen werden.

Blickt man zeitlich zurück, gar bis in die unglückselige NS-Zeit mit der damals propagierten Auffassung, der **Heliand** sei von kriegerischem Geist getragen, das Werk habe die „Germanisierung“ der christlichen Botschaft zum Ziel gehabt, so wurde und wird gegebenenfalls noch heute die Intention der Dichtung verkannt bzw. verleugnet. In diesem Zusammenhang kann man beim gegenwärtigen Stand der Forschung auch nicht von einem einheitlichen *germanischen Schicksalsdenken* sprechen. Der **Heliand** weist einen unbestritten christlichen Charakter auf. Die Einbindung der Geschichte Jesu in die heimische germanische Sprach- und Vorstellungswelt ist eine Meisterleistung dessen, was heutzutage als *Inkulturation* bezeichnet wird. Der düsteren Welt der *Edda* und *Sagas* stellt sich der **Heliand** als eindrucksvolles, christlich geprägtes Gegenstück gegenüber.

Im Zusammenhang mit schriftlichen niederdeutschen Überlieferungen aus der gleichen Zeit sei auch auf die **altsächsische Genesis**, ein ebenfalls etwa um 840 von einem unbekanntem Autor in Langzeilen als Stabreime verfasstes Werk, verwiesen, das Bruchstücke der Schöpfungs- und Patriarchengeschichte (Fragment I: Nach dem Sündenfall; Fragment II: Nach Abels Ermordung; Fragment III: Untergang von Sodom) umfasst.

Diese Dichtung führt in die *biblische Genesis* ein, wobei Stilelemente germanischer Heldendichtungen genutzt und zeitgenössische Rechtsvorstellungen mit einbezogen werden.

Die drei genannten Fragmente von insgesamt 337 Versen sind uns erhalten geblieben, wobei diese als Nachträge zusammen mit einem Exzerpt aus dem **Heliand** in einer komputistischen Handschrift des 9. Jahrhunderts aus Mainz stehen. Überliefert ist zudem eine angelsächsische **Genesis-Übersetzung**. Eine enge Zugehörigkeit kommt auch darin zum Ausdruck, dass in der lateinischen **Heliand-Praefatio** die Rede davon ist, dass König *Ludwig d. Fromme* dem

sächsischen Dichter auch den Auftrag erteilt haben soll, das alte und neue Testament in die deutsche Sprache dichterisch zu übertragen.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Губерт Міхаель Бруннер – заслужений викладач м.Регенсбург (Німеччина), почесний доктор Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дискурс, історія мови, міжкультурна комунікація, національна ідентичність.

ЯЗЫК ВНЕ ЗАКОНА: ПРОБЛЕМЫ БИЛИНГВАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ В СИНЬЦЗЯН-УЙГУРСКОМ АВТОНОМНОМ РАЙОНЕ

Руфат БАВДИНОВ (Алматы, Казахстан)

Данная статья посвящена анализу билингвального обучения в Синьцзян-уйгурском автономном районе КНР, которая нацелена на ассимиляцию неханьского населения настоящего региона, в особенности, уйгуров и других тюркских народов. В данной работе приводятся факты языковой дискриминации уйгуров, китаецентричной политики в регионе. Автор приходит к выводу, что необдуманное проведение билингвальной политики в СУАР КНР приведет к эскалации межэтнического конфликта и социальной напряженности в регионе.

Ключевые слова: билингвальное обучение, языковая политика, уйгурский язык, Синьцзян-уйгурский автономный район, «синьцзянские классы», билингвизм, Китай

The article is devoted to the analysis of the bilingual teaching in Xinjiang Uyghur Autonomous region, PRC, which is aimed at assimilating the population, who are not of the Han origin, in particular, Uyghurs and other Turkic peoples. The author presents the facts of linguistic discrimination of the Uyghurs and the Hans-centered policy in the region. The author comes to the conclusion that thoughtless bilingual policy in Xinjiang, China will lead to escalation of interethnic conflict and social tensions in the region.

Keywords: bilingual teaching, language policy, Uyghur language, Xinjiang Uyghur Autonomous region, «xinjiang classes», bilingualism, China.

Термин «билингвальное обучение» стал широко применяться в мире с начала 90-х годов прошлого столетия. Следующие понятия можно представить упрощенно. *Билингвизм, или двуязычие*, – это функциональное свободное владение и использование двух языков; *билингвальное образование (обучение)* – целенаправленный процесс, в котором используются два языка обучения; тем самым второй язык из учебного предмета становится средством обучения; часть учебных предметов преподается на втором языке. Такое образование, подразумевающее активную практику обучения сразу на двух языках, применяется, наиболее активно, например, в учебных заведениях стран, где в обществе функционируют несколько языков.

Прежде чем перейти к освещению вопроса о билингвальном обучении в Синьцзян-уйгурском автономном районе КНР необходимо рассмотреть положительные и отрицательные ключевые моменты подобного обучения. Плюсы билингвального обучения следующие.

- обучаемый комфортно чувствует себя в многоязычном мире;
- билингвальное обучение – это возможность получать образование на одном из мировых языков, не теряя связи с этнической языковой принадлежностью;
- билингвальное обучение расширяет «границы» мышления, учит искусству анализа;
- билингвальные программы позволяют человеку не бояться барьера непонимания иностранного языка и делают обучаемого более адаптированными к изучению других языков, развивают культуру речи, расширяет лексический запас слов;
- обучение сразу на нескольких языках способствует развитию коммуникативных способностей, памяти, делает обучаемого мобильным, толерантным, гибким и раскрепощенным

Недостатки билингвального обучения могут маскироваться под видом языковой интеграции, человек, обучающийся по программам билингвального образования, фактически может подвергаться ассимиляции, терять связь с родной культурой. С одной стороны, появляется некий космополитизм, а другой стороны знание языка рассеивается. Для того чтобы билингвальные программы действительно работали корректно, важно не только их наличие, но и профессионализм преподавания. Необходимо отметить, что непрофессиональное и стихийное ведение билингвального обучения ведет к языковому

конфлікту (потенциально переростаемый в национальное противостояние). Как пишет Р. Траск, говорящие на родном языке при билингвальном образовании должны относиться ко второму языку как вспомогательному инструменту, как языку, позволяющий интегрироваться в международное сообщество [1: 32].

В данной статье рассматривается проблема «билингвального» образования в СУАР КНР, являющегося, по сути, способом перехода к монолингвальному образованию на китайском (ханьском) языке, что подрывает языковую и культурную идентичность уйгуров. По мнению специалистов, новое «билингвальное» образование – это просто задекорированная форма перехода от обучения на уйгурском языке к обучению на китайском. Хотелось бы особо отметить, что билингвальное обучение относится и к другим языкам СУАР КНР, в частности, казахскому, кыргызскому, монгольскому, тибетскому. Но более целенаправленная и жесткая политика билингвального обучения ведется в отношении уйгурского языка. Правительственные органы оказывают мощное давление на уйгуров, по сути, превращая «двуязычное» образование в «обязательное китайское».

Суммируя факты о введении билингвального обучения в СУАР КНР можно определить задачи так называемого «билингвального» образования:

- изолировать уйгурский язык в сфере образования с целью исключения его из системы обучения;
- принудить учащихся-уйгуров обучаться на втором языке на всех уровнях – от яслей до высшего учебного заведения;
- оторвать уйгурских детей от их культурной среды и поместить в китайскоязычные «синьцзянские классы», расположенные в глубине Китая, тем самым создавать условия для доминирования китайского языка над уйгурским;
- использовать неукоснительное требование о знании китайского языка ханьцами и объединение школ для выдавливания учителей уйгурской национальности с большим опытом работы из школьных классов;
- отобрать возможность уйгурам решать, на каком языке обучаться их детям;
- усилить социальное напряжение между уйгурами, ханьцами и другими народами в СУАР КНР [2: 34-35].

Языковая политика КНР в Синьцзян-уйгурском автономном районе на практике имеет ряд особенностей. Статья 4 Конституции КНР гласит: «все народы, населяющие Китайскую Народную Республику равны. Государство защищает законные права и интересы национальных меньшинств, поддерживает и развивает равенство, единство и взаимопомощь между всеми населяющими Китай народностями. Запрещается любая дискриминация и притеснение по национальному признаку; запрещены любые действия подрывающие единство народов или провоцирующие разделение... все народы имеют право использовать и развивать родной язык, как письменный, так и устный, и сохранять или улучшать свои народные обычаи и традиции». Громогласные заявления о равноправии и сплоченности народов КНР, сохранении этнической уникальности, модернизации народов СУАР на деле оборачиваются накалом межнациональной розни, этнической и религиозной дискриминации.

Но, несмотря на законы и официальное положение, уйгурский язык в СУАР КНР планомерно подвергается китаизации и социальному обособлению. Данные факты взяты нами из материалов радио «Свободная Азия» (уйгурская редакция). Один из очевидцев жесткого внедрения билингвального обучения отмечает: «для уйгуров это сродни новой волне «культурной революции, тогда [в период «культурной революции» – Б.Р.] китайское правительство уничтожило интеллектуалов, а сейчас принялось за язык» [3: 2007]. Многочисленные факты подтверждают последнее утверждение.

- наименования на китайском языке вытесняют местные уйгурские названия;
- официальные лица, для которых первый язык – китайский, почти никогда не говорят на уйгурском, даже на примитивном уровне, хотя по положению о статусе местных языков в национальных автономиях наряду с государственным языком должен использоваться и язык национального меньшинства;

- большинство уйгурских газет, журналов, телепередач и учебников являются прямым переводом китайскоязычных материалов;
- уйгурские фермеры используют опасные химикаты и удобрения с инструкциями на китайском языке, а в большинстве лечебных учреждений персонал практически не понимает и не говорит по-уйгурски;
- с целью маргинализации уйгурского языка в 12 китайских городах в материковой части КНР стали создаваться «синьцзянские классы», куда для обучения забирались дети уйгурской национальности. Причем, по наблюдениям экспертов, отправка детей в эти классы была в основном принудительной;
- правительство выделяет гигантские суммы для внедрения политики билингвального обучения, особенно в районах, где уйгуры составляют монолитное большинство (Кашгар, Турфан, Хотан);
- открытие «инициативных» школ, в которых обучение ведется только на уйгурском или казахском языке преследуются законом, мотивируя этот факт «несоблюдением» прав национальных меньшинств;
- любая агитация родного языка запрещена, китайского – приветствуется и высоко оценивается государством, разрешена пропаганда только «билингвального» обучения;
- билингвальное обучение обязывает изучать китайский язык в уйгурских школах не со средней школы, а с начальной, были учреждены учительские курсы китайского языка, а в вузах СУАР были введены квоты для китайского большинства.

Чем же обоснован выбор билингвального обучения? После образования 30 сентября 1955 года Синьцзян-уйгурского автономного района, Пекин проводил достаточно либеральную политику в сфере языка и образования – например, язык обучения (уйгурский или китайский) определялся волеизъявлением родителей ребенка. В 1984 г. после того, как китайское правительство задалось целью добиться большего «взаимопонимания ханьцев и меньшинств», была заложена база «развития китайскоязычного образования». К тому же в правительстве взяли за основу идею о «неполноценности языков национальных меньшинств», согласно которой они не могут быть «современными» (был игнорирован тот лингвистический факт, что любой язык способен адаптироваться к современным условиям, усваивать новые понятия и слова). К примеру, в 1995 г. партийный секретарь СУАР Ван Лэцюань обосновал «билингвальное» образование так: «Языки национальных меньшинств малоемки и не могут вместить многие выражения современной науки и технологии, потому и образование на них невозможно. Они не могут идти в ногу с XXI веком». Таким образом, сформулировано положение о большей «продвинутости» и «современности» китайского языка, который должен заменить другие языки в ходе «билингвального» образования. Причем, часто декларируется лозунг о «повышении качества» обучения учащихся – представителей национальных меньшинств. Подобная китайскоцентричная установка в понимании языковых преимуществ объясняет многие проблемы «билингвального» образования в Китае. Эта политика получила свое дальнейшее развитие в 1992 году, когда «Рабочая конференция по этническим языкам и письменности» пришла к странному выводу: единственным путем поднятия уровня языков национальных меньшинств является «билингвальное» образование.

«Билингвальное» образование в СУАР КНР – самый последний и наиболее показательный пример введения принудительного образования на китайском языке. В 1999 г. в средних школах в «билингвальных» классах обучалось 2 629 учащихся. В 2004 году – 35 948, а в 2005 году их число возросло до 145 000 учащихся! Как отмечают очевидцы, вначале в этих классах при обучении использовалось 2 языка – уйгурский и китайский. Затем под предлогом «билингвальности» уйгурский язык стал вытесняться в пользу китайского. Действенным инструментом внедрения «билингвального обучения» являются «синьцзянские классы». Партийный секретарь СУАР Ван Лэцюань объяснял факт создания подобных классов следующим образом: «Цель таких классов – углубить национальное единство, развивать правильную политическую позицию, защитить единство родины, сохранить на долгий срок мир и порядок в нашей стране».

«Синьцзянский класс» – это группа детей школьного возраста уйгурской национальности сформированная в СУАР КНР и направляемая на обучение во внутренний Китай. В данных классах выбирается метод обучения, при котором учащийся полностью погружается в китайский, становится моделью для школьных классов СУАР в противовес уйгурской системе образования. Другими словами, проводится ассимиляторская политика в системе обучения для представителей неханьской национальности. В 2006 г. «синьцзянские классы» были организованы в 26 китайских городах (планировалось открыть только 12 школ) и в них было рекрутировано более 10 тысяч учащихся. В них все «современные» предметы, вроде математики, физики преподавались на китайском; остальные – на уйгурском. По сведениям очевидцев, детям «синьцзянского класса» в Циндао (провинция Шаньдун) было строго запрещено говорить на уйгурском языке, даже когда к ним приезжал государственный журналист-уйгур из СУАР.

В последнее годы китайское правительство форсирует меры по полномасштабному открытию «билингвальных» школ. Так, в отдел образования округа Хотан (уйгуры составляют здесь 90%) сообщил о переводе всех уйгурских школ на китайский язык в ближайшие 5 лет. В городе Атуш (Кашгарский оазис, уйгурское население – 80%) процесс перевода должен был завершиться к 2012 году. В 2005 г. «билингвальное» обучение было введено в детских садах и яслях крупнейших населенных пунктах СУАР. Воспитание детей в ханьских детских садах субсидируется из государственного бюджета, а также проводится широкомасштабная пропаганда ханьских детских садов и школ. Также продолжается политика смешения школ – когда из уйгурской и китайской школ создается одна – китайскоязычная. В этом случае, уйгурские учителя обязаны сдавать квалификационные экзамены на знание китайского языка.

В соответствии с планами китайского правительства до конца 2012 года необходимо охватить в стопроцентном отношении детей уйгурской национальности дошкольного возраста для обучения в яслях и детских садах на китайском языке, до 2015 года – учеников начальной школы, до 2020 года – охватить все уровни дошкольного и школьного образования. Правительство ставит целью в период с 2012-2020 годы выпустить более 2 млн 600 тысяч человек со средним образованием на китайском языке. Настоящие директивы были утверждены пятым всекитайским совещанием по устойчивому развитию СУАР КНР, которое проводилось в городе Урумчи в мае 2013 года, принятые директивы были опубликованы на сайте министерства образования КНР. Секретарь парткома СУАР КНР Жэн Чуншан подчеркнул важность билингвального образования для создания устойчивого развития, стабильности и мирного сосуществования всех народов Синьцзяна. Для дальнейшего развития Синьцзяна, по словам секретаря парткома, необходима усиленная работа по скорейшему охвату в минимальные сроки билингвальным образованием всех уровней образования и установления строжайшего контроля над религиозной деятельностью в СУАР КНР. В целях дальнейшего внедрения билингвального образования в СУАР КНР, китайское правительство в июле 2013 года выпустило «Руководство по политике ведения билингвального образования среди национальных меньшинств Синьцзяна». В данном руководстве в очередной раз подчеркивалась важность и необходимость билингвального образования среди представителей национальных меньшинств в целях устойчивого развития КНР.

Какие последствия внедрения «билингвального» обучения в СУАР КНР? Исходя из выше перечисленных плюсов и минусов билингвального образования, можно констатировать наличие отрицательных моментов в функционировании билингвального обучения в СУАР КНР. Анализ языковой политики в СУАР КНР дает основания для беспокойства и возникновения острого узла проблем носящий межэтнический характер. Проблемы билингвального образования лежат в плоскости политики КНР в отношении малых народов, а шире – прав национальных меньшинств, получения образования на родном языке и предотвращения всех форм дискриминации в отношении нетитульной нации. «Билингвальное обучение» в СУАР КНР имеет множество отклонений, которые явно или скрытно направлены на политику ассимиляции неханьского населения. Многочисленные факты нарушения правил «билингвального» обучения имеют место и в повседневной жизни

уйгуров Синьцзяна. В действительности, «билингвальное» обучение в СУАР КНР превращается в «монолингвальное», что свидетельствуют следующие факты. Данные факты носят устный характер (сведения очевидцев, жителей СУАР КНР), ввиду труднодоступности материалов по «билингвальному» образованию.

- вывески на государственных учреждениях зачастую пишутся только на китайском языке или имеют ряд вариантов написания: а) сверху – на вывеске заглавными буквами на китайском языке, ниже – строчными буквами на уйгурском, что визуально создает эффект присутствия только на одном языке – на китайском; б) только на уйгурском языке в крупных населенных пунктах (в основном, в городах), в селах – чаще только на китайском языке;

- указатели с наименованием населенных пунктов на китайском, наименования крупных городов в первую очередь – на китайском, затем – на уйгурском;

- государственные органы приветствуют наличие надписей и вывесок только на китайском языке, по словам некоторых очевидцев – наличие уйгурского языка должно «выкупаться» (т.е., за использование уйгурского языка в вывесках и пр., необходимо внести в бюджет государства определенную сумму);

- объявления на железнодорожных и аэровокзалах исключительно на китайском языке;

- обслуживающий персонал в общественных учреждениях (билетные кассы на вокзалах и пр.) чаще всего говорит только на китайском;

- в телевизионных передачах на специальных уйгурских каналах, вещающих в СУАР КНР (например, ХJTV-2) проводится пропаганда китайского языка, исполнители в национальных уйгурских костюмах исполняют народные песни на китайском языке, на уйгурских праздниках (Новруз и пр.) детьми декламируются стихи на китайском языке. Даже величайшее полотно музыкального искусства уйгуров – «Двенадцать мукамов» исполняется на китайском языке!

- школьники и учителя во внеурочное время должны отдавать «предпочтение» китайскому языку, так как этот язык служит звеном в укреплении единства народов Китая (те, кто уклоняются от данного предписания, подвергаются «предупреждению и осуждению», а впоследствии увольнению или исключению из школы);

- проводились попытки проведения пятничных проповедей в мечетях на китайском языке, содержащих к тому же партийный дискурс! (проверить эти сведения затруднительно, но подобная ситуация вполне возможна).

Выше приведенные некоторые факты свидетельствуют о наличии несбалансированной языковой политики в СУАР КНР, «билингвальная» система обучения с одной стороны характеризуется форсированностью и огромными субсидиями со стороны государства, с другой – сопротивлением уйгурского населения против ассимиляторской политики КНР. Стремление руководства КПК осуществить преобразования в кратчайшие сроки привело к тому, что в некоторых регионах страны, прежде всего в Синьцзяне и Тибете, среди населения возникли протестные настроения. К концу 90-х и началу 2000-х годов в большинстве национальных автономий преподавание в старших классах общеобразовательных школ стало осуществляться полностью на китайском языке. А отсутствие возможности получения высшего образования на языках национальных меньшинств спровоцировало появление в последние годы статей, открыто критикующих языковую политику властей в сфере образования [4:147]. Свидетельство тому, в 2002 году вслед за исключением языков меньшинств и их литератур, полностью на китайский язык был переведен самый престижный вуз региона – Синьцзянский университет – тем самым из обучения был окончательно выведен уйгурский язык. Усиление процесса внедрения «билингвального» обучения происходит на фоне политики китаизации, проводимая китайским правительством с целью освоения так называемого «Западного края» (нетрудно догадаться, что основными пунктами ассимиляторской политики КНР являются – Тибет и Восточный Туркестан), что позволяет государству искусственно создать превалирование ханьцев над национальными меньшинствами в СУАР КНР. Тем самым создаются идеальные условия для проведения «билингвальной» политики в обучении в национальных автономных районах КНР. Последствия подобной языковой политики могут привести к плачевным результатам.

Синьцзян-уйгурский автономный район КНР (или исторически – Восточный Туркестан) относится к «мятежным» провинциям страны. Автохтонное население Восточного Туркестана – уйгуры-мусульмане. На протяжении всей истории уйгуров, а особенно после захвата Восточного Туркестана во второй половине XVIII века циньскими оккупантами, шло активное сопротивление местного неханьского населения против завоевателей. «Билингвальное» обучение в СУАР КНР – это еще одно звено в цепи методов дискриминации местного населения. Социальный протест против билингвального обучения, может усилить и без того бедственное положение большинства уйгуров СУАР КНР, на фоне политических, экономических, социальных потрясений в данном регионе.

БИБЛІОГРАФІЯ

1. Trask R.L. Language and Linguistics. The Key Concepts – Second Edition – Routledge, 2007 – P. 32
2. Arienne Dwyer, The Xinjiang Conflict: Uyghur Identity, Language Policy, and Political Discourse – Washington: The East-West Center, 2005 – 107 p.
3. Uyghur Human Rights, 2007 Project interview with Uyghur Professional, May 16, 2007
4. Клиновский В.А. Проблемы формирования билингвального образования в Китае // Вектор науки ТГУ, 2012, №2(9) – С.146-148

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Руфат Бавдінов – кандидат філологічних наук, асистент-професор кафедри мов факультету інформаційних технологій Міжнародного університету інформаційних технологій.

Наукові інтереси: лінгвокультурологія, етнолінгвістика, тюркологія, лексикографія, мовні контакти.

ПРЕДМЕТ И ОСНОВНЫЕ ПОНЯТИЯ СОЦИОЛИНГВИСТИКИ

Анна ВУСИК (Бердянск, Украина)

В статье рассматриваются основные понятия социолингвистики. Дается целостное представление о социальных аспектах языка и языковой деятельности, о специфике функционирования языка в обществе.

Ключевые слова: социолингвистика, языковое сообщество, языковая ситуация, социально-коммуникативная система, языковая социализация, коммуникативная компетенция, языковой код, переключение кодов, билингвизм (двуязычие), диглоссия, языковая политика.

This article deals with the basic concepts of sociolinguistics. A holistic view of the social language aspects and language-related activities, the specifics of language functioning in society are provided in this investigation/

Keywords: sociolinguistics, linguistic community, linguistic situation, socio-communicative system, language socialization, communicative competence, language code, switching codes, bilingualism (bilingualism), diglossia, language politics.

Для студентов-филологов высших учебных заведений предлагается для изучения курс по социолингвистике. Основной целью которого является знакомство студентов с основными направлениями современной социолингвистики, исследование специфики отражения социальных процессов в языковых структурах, демонстрация возможности использования социолингвистического знания в проблемных областях современной коммуникации.

В рамках курса даётся целостное представление о социальных аспектах языка и языковой деятельности, о специфике функционирования языка в обществе, актуализируется внимание на релевантности использования лингвистических данных при анализе социальной реальности.

Задачи курса включают в себя развитие у студентов навыка интерпретации социальных явлений с учетом полученных лингвистических знаний.

Поскольку коммуникативная функция является важнейшей, определяющей сущность языка, вопрос о взаимоотношениях языка и общества является одним из ключевых в лингвистике.

Социолингвистика возникла на стыке двух других наук – социологии и лингвистики.

Термин «социолингвистика» впервые употребил в 1952 американский социолог Герман Карри.

Один из основоположников современной социолингвистики американский исследователь Уильям Лабов определяет социолингвистику как науку, которая изучает «язык в его социальном контексте».

Предметом социолингвистики в первую очередь является изучение социальной дифференциации языка в синхронии и диахронии.

В предметную область социолингвистики входит также широкий круг вопросов, относящихся к взаимодействию языков и диалектов, формирование наддиалектных форм речи, становление национального литературного языка, явления билингвизма и диглоссии, развитие языковой ситуации и влияния языковой политики.

Понимание общественной природы языка сложилось в XIX веке (Гумбольдт). Для отечественного языкознания эта связь всегда была в центре внимания (традиция – от Булаева, Казанской лингвистической школы).

При социолингвистическом подходе к языку объектом изучения является функционирование языка и его внутренняя структура. В обществах, где функционируют несколько языков социолингвист должен исследовать механизмы функционирования нескольких языков в их взаимодействии.

В любом обществе язык выступает как средство накопления, хранения и передачи добытых этим обществом знаний. Поэтому общество и происходящие в нем социальные, экономические и культурные изменения не могут не оказывать влияния на различные уровни языка. В равной степени и язык оказывает значительное, влияние на общество.

Важнейшие идеи для современной социолингвистики принадлежат таким выдающимся российским ученым первой половины XX в., как И. А. Бодуэн де Куртенэ, Е. Д. Поливанов, Л. П. Якубинский, В. М. Жирмунский, Б. А. Ларин, А. М. Селищев, В. В. Виноградов, Г. О. Винокур.

Проблемами социолингвистики занимались Ф. Брюно, А. Мейе, П. Лафарг, М. Коэн во Франции, Ш. Балли и А. Сеше в Швейцарии, Ж. Вандриес в Бельгии, Б. Гавранек, А. Матезиус в Чехословакии.

Социолингвистика оперирует некоторым набором специфических для нее понятий: языковое сообщество, языковая ситуация, социально-коммуникативная система, языковая социализация, коммуникативная компетенция, языковой код, переключение кодов, билингвизм (двуязычие), диглоссия, языковая политика и ряд других.

Кроме того, некоторые понятия заимствованы из других отраслей языкознания: языковая норма, речевое общение, речевое поведение, речевой акт, языковой контакт, смешение языков, язык-посредник и др., а также из социологии, социальной психологии: социальная структура общества, социальный статус, социальная роль, социальный фактор и некоторые другие.

Ш. Балли выдвигал идею о том, что все средства языка распределены по сферам общения, а деление общения на сферы имеет в значительной мере социальную обусловленность.

Е. Д. Поливанов считал, что темпы языковой эволюции зависят от темпов развития общества.

Б. А. Ларин описывал методы, которые можно использовать при изучении сельских диалектов, и языка города.

На важность изучения жаргонов, арго и других неcodифицированных сфер языка для понимания внутреннего устройства системы национального языка указывали Б. А. Ларин, В. М. Жирмунский, Д. С. Лихачев.

По мнению одного из представителей американской социолингвистики Дж. Фишмана, изучение языка под социальным углом зрения на современном этапе характеризуется такими чертами, как системность, строгая направленность сбора данных, количественно-статистический анализ фактов, тесное переплетение лингвистического и социологического аспектов исследования.

Язык зависит от обществ на макроуровне (внешние условия бытования) и на микроуровне.

Макросоциолингвистика изучает языковые процессы, проходящие в крупных социальных объединениях. Это, прежде всего – государство, функционирование языков в каком-то регионе, большие социальные группы, выделяемые по тому или иному признаку (пол, возраст, образование). В этой области проводят изучение особенностей языковой

ситуации в данной группе, изучение языковых контактов (вопросы межкультурной коммуникации), языковые конфликты и способы их разрешения, языковое планирование, государственная политика в области языка т.д.

Микросоциоллингвистика занимается анализом языковых процессов и отношений в небольших по численности группах носителей языка (семья, подростковая группа, производственные отношения внутри коллектива), а также исследует следующие проблемы: эффективность речевого взаимодействия, приобретение и совершенствование коммуникативных навыков (процесс социализации), изучение отношения к языку (престижность владения той или иной формой языка). Таким образом, микросоциоллингвистика занимается скорее индивидуальной речью в социальном контексте.

Различают теоретическую и экспериментальную социоллингвистику.

Теоретическая социоллингвистика занимается изучением наиболее общих теоретических проблем таких, как выявление существенных закономерностей языкового развития, процессы взаимодействия и взаимовлияния языков в рамках одного социума, также функционирование так называемых контактных языков и промежуточных языковых образований.

С точки зрения внешних условий существования зависимость языка от социальных процессов проявляется в наборе различных языковых подсистем (форм существования конкретного языка), билингвизме, наличии или отсутствии письменного языка, в языковой политике.

Как языкознание в целом, так и социоллингвистика имеет два аспекта – диахронический и синхронический.

Объект диахронической социоллингвистики – история языка для отдельных языковых явлений из истории общества с изменением его социальной структуры. Соответственно объект синхронической социоллингвистики – язык и его функционирование в какой-то конкретный момент истории в данном обществе. В связи с социальной структурой общества и его коммуникативными потребностями.

Социоллингвисты заимствовали многие методы у социологов, например, методы массовых обследований, анкетирования, устных опросов и интервью. Но, заимствуя у социологов эти методы, социоллингвисты используют их применительно к задачам изучения языка, а кроме того, на их основе вырабатываются собственные методические приемы работы с языковыми фактами и с носителями языка.

По окончании курса студент должен иметь представление о предмете социоллингвистики, о категориях ее понятийного аппарата, об основных социоллингвистических теориях и практикуемой деятельности, о наиболее продуктивных методах анализа. Студент обязан показать глубокие знания теории через умение проявить их в предлагаемых конкретных практических задачах и ситуациях.

Приоритетными методами обучения в системе подготовки современного специалиста-филолога являются методы и технологии, обеспечивающие универсальность и фундаментальность образования, а также его практическую направленность.

По дисциплине «Социоллингвистика» обучение осуществляется по традиционной технологии (лекции, практические занятия) с включением инновационных элементов (использование активных форм, применение тестов и т.п.).

Лекция – одна из основных форм организации учебного процесса, которая представляет собой устное, монологическое, систематическое, последовательное изложение преподавателем учебного материала. По форме организации лекции носят установочный, информационно-объяснительный, проблемный и другой характер. Выделяются лекции, составляющие вводные курсы, лекции, составляющие общий систематический курс (включающие в себя: вводные лекции, основные, заключительные). Основными задачами лекций являются:

- обеспечение системой знаний по учебной дисциплине;
- умение аргументировано излагать научный материал;
- формирование профессионального кругозора и общей культуры.

Практические занятия – основная форма организации учебного процесса, представляющая собой коллективное обсуждение магистрантами теоретических вопросов под руководством преподавателя. Основными задачами семинарского занятия являются:

- закрепление, углубление и расширение знаний магистрантов по соответствующей учебной дисциплине;
- формирование умения постановки и решения интеллектуальных задач и проблем;
- совершенствование способности аргументации магистрантами своей точки зрения, а также, доказательство и опровержение других суждений;
- демонстрация магистрантами достигнутого уровня теоретической подготовки;
- формирование навыков самостоятельной работы с литературой.

По формам проведения практические занятия могут носить характер развернутой беседы на основании плана, устного опроса магистрантов по вопросам занятия, прослушивание и обсуждение докладов (рефератов) магистрантов, занятия-коллоквиума, решения лингвистических задач и т.п. Выбор формы проведения практического занятия определяется спецификой темы, уровнем подготовки магистрантов, и призван обеспечить наиболее полное раскрытие содержания обсуждаемой темы, достижения наибольшей активности магистрантов.

При организации учебного процесса используются активные и интерактивные методы:

- подготовка и защита презентации
- учебные групповые дискуссии,
- case-study (анализ конкретных, практических ситуаций);
- самостоятельное проведение занятий;
- метод «малых групп»;
- выполнение задач и упражнений;
- задания на самостоятельный сбор и презентацию материала;
- экспресс-контрольные задания и т.п.

Учебная дискуссия от других видов занятий отличается тем, что решение проблемы предстоит найти в учебном процессе данной группой лиц и в данной аудитории. Целью является процесс поиска, который должен привести к объективно известному, но субъективно, с точки зрения обучающихся, новому знанию.

Цель case-study – научить магистрантов анализировать информацию, выявлять ключевые проблемы, выбирать альтернативные пути решения, оценивать их, принимать оптимальное решение и формулировать программу действия.

В ряду активных форм обучения магистрантов особое место принадлежит игре (обучающей, деловой, дидактической), которая наиболее адекватно отражает социально-психологические особенности молодежи как объекта и субъекта обучения и воспитания. Учебные игры помогают формировать такие важные ключевые квалификации специалистов, как коммуникативные способности, толерантность, умение работать в команде, самостоятельность мышления. Обучающие игры строятся по принципу имитации разнообразных ситуаций познания и общения. Непосредственно на занятиях могут использоваться отдельные фрагменты игры: разыгрывание ролей, например, магистранту предлагается роль «полемиста», задающего докладчику трудные вопросы, или, когда наиболее подготовленному магистранту поручается провести обсуждение одного из вопросов, вынесенных на практическое занятие.

По своей технологии метод «малых групп» отличается тем, что учебная группа разделяется на несколько подгрупп по 3-6 человек и вся работа идет в рамках этого небольшого коллектива, где готовится и обсуждается учебный материал, который затем предлагается для критического анализа всей учебной группе. Преподаватель при этом выступает как организатор занятия, участник дискуссии и консультант.

В наши дни социолингвистика переживает очередной всплеск интереса, возрождения и это связано с экстралингвистическими процессами – глобализация, интерес к национальным культурам, активизация миграционных процессов, освобождение колоний, признание независимости многих республик – выделение государственного языка, национального языка, проблема сохранения вымирающих языков, процессы, связанные с явлением

политкорректности порождают искусственные языковые образования. Язык социолінгвистикой рассматривается не сам по себе, не как структура, а в его связях с коллективом носителей языка, с функционированием различных социальных институтов и отношений, с историей народа, его культурой и т.д.

БИБЛИОГРАФИЯ

INTERNET-РЕСУРСЫ

1. <http://www.philology.ru>
2. <http://www.e-lingvo.net>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анна Вусик – кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального мовознавства та слов'янської філології Інституту філології та соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: проблеми соціолінгвістики.

DIE DEUTSCHEN VON TRANSKARPATIEN: SOZIOLINGUISTISCHER ASPEKT

Olha HVOZDYAK (Ushhorod, Ukraine)

У статті йдеться про історію поселення німців на теренах поліетнічного Закарпаття, мови, якими вони послуговуються при спілкуванні та динаміку їх вживання реципієнтами різних вікових категорій. Дослідження виконано на основі соціологічного опитування німецького населення краю, проведеного у 2008-2011 роках.

Ключові слова: німці Закарпаття, взаємодія мов, багатомовність, говірка, регіональний стандарт, мови контактування, соціолінгвістика

The article deals with the history of Germans' settlement on the territory of polyethnic Transcarpathia as well as languages they use in their communication and the dynamics of their usage by recipients of different age groups. The investigation has been performed on the basis of sociological survey of the local German population carried out in 2008-2011.

Keywords: Germans of Transcarpathia, language interrelation, multilingualism, dialect, regional standard, languages of contact, sociolinguistics

Die Beziehungen zwischen den einzelnen Völkerguppen sind im Laufe der Geschichte von Transkarpatien allgemein friedlich gewesen: Es gab keine ernstesten Konflikte, welche für interethnische Feindlichkeit und Intoleranz Grund geben konnten.

Unsere Forschungen über den Einfluss der interethnischen Sprachkontakte auf die Verschiebungen im Wortschatz der entsprechenden Sprachidiome beweisen, dass die interkulturelle Wechselwirkung zwischen den Volksgruppen von ihren Verhältnissen zu-, mit- und gegeneinander abhängen [2: 404]. Hierher gehört die gemeinsame Arbeit in gleichen Arbeitsgruppen in Betrieben, Baustellen und in der Forstwirtschaft; der Verkehr zwischen den Einwohnern der Ortschaften mit ethnisch gemischter Bewohnerschaft, die Kinderspiele in den Schulen und in der Freizeit usw.

Die vorliegende Abhandlung ist die Fortsetzung unserer Publikationen über das Deutschtum von Transkarpatien, ihre Geschichte, sprachliche Besonderheiten.

Das Objekt der Untersuchung sind die deutschen Mundarten.

In den letzten Jahrzehnten erschien eine Reihe von Publikationen, die dem Problem der Sprachkontakte gewidmet sind [1; 4-6; 8-12; 14]. Dieses Problem ist auch der Gegenstand der Untersuchung von verhältnismäßig junger Wissenschaft – Soziolinguistik. In unserer Abhandlung werden Versuche gemacht den soziolinguistischen Stand des Sprachgebrauchs und Kompetenz der Deutschen von Transkarpatien zu untersuchen. Den praktischen Stoff haben wir während der Befragung der Deutschen von Transkarpatien in den Jahren 2008-2011 gesammelt.

Unser Ziel ist die Kontaktsprachen und Sprechertypen der Deutschen nach Generationen zu bestimmen; die einzelnen Sprachformen des Deutschen (regionaler Standard: geschrieben/gesprochen), Verteilung innerhalb der Sprecher zu beschreiben.

Wie bekannt, die ersten Deutschen kamen auf das Territorium des heutigen Transkarpatiens im 12. Jahrhundert auf Anregung von König Géza II., um Oberungarn von Raubeinfällen zu schützen und eine ritterliche Kultur in die rückständige Karpatenregion einzuführen. Das waren meistens Ritter. Die Ansiedler, die aus Niedersachsen und Flandern stammten, ließen sich vorwiegend im Komitat Marmorosch nieder, wo sie "Salzburgen" von Szigeth (Sighetul Marmatiei) bis Felszász

(Királyháza / Korolevo) errichteten. Nach dem Einfall der Mongolo-Tataren (1241-1242) wurde ca. 80% der Bevölkerung der Donau-Theiß-Ebene niedergemetzelt. Daraufhin lud König Béla IV. Deutsche aus Sachsen ein, um sie im entvölkerten Raum anzusiedeln. Ein Teil der Kolonisten ließ sich in den Komitaten Bereg, Ugocsa und Marmorosch nieder. Die meisten Ansiedler waren Bauern. Ein Teil von ihnen gewann das Kochsalz in den Bergwerken bei Solotvyno (Szlótina). Viele Kolonisten waren Holzfäller und Fachleute in Holzbearbeitungsstätten.

Im 15. und 16. Jh. folgten noch einige kleinere deutsche Ansiedlungswellen. Die deutschen Ansiedler dieser Epochen haben sich als Ethnien mit eigener Sprache und Kultur nicht gehalten. Das hängt damit zusammen, dass ihre Gemeinschaften zu klein waren, um dem Assimilationsprozess widerstehen zu können. Spuren dieser Ansiedlerwelle finden wir nur in einigen Antroponymen (z.B. Artman, Blajer, Hecht, Groskop, Koperlos, Skunz, Freilich, Kessler, Lustik, Merzel u.a.) und Toponymen (z. B. Tjačevo < Titschau (Deutsche Aue), Sassovo < Sachsendorf (ung. Szászfalu), Berehovo < Sachsen berg, früher Lumprechtsachsen (ung. Beregszász) usw.).

Die Deutschen, die bis heute in Transkarpatien ihre Mundarten bewahrt haben, siedelten sich aus verschiedenen deutschsprachigen Regionen in den oberungarischen Komitaten Bereg, Marmorosch und Ung an. Die Ansiedlung begann Ende des 17. Jahrhunderts, erreichte ihren Höhepunkt in der Mitte des 18. Jahrhunderts und endete in den ersten Jahrzehnten des 19. Jahrhunderts. Ende des 17. Jahrhunderts kamen auf Einladung von Thököly Imre und Zrinyi Ilona für die Befestigung der Burg von Munkatsch deutsche Handwerker aus Österreich und Bayern, sowie 500 Söldner aus verschiedenen Regionen Deutschlands. Sie gründeten die Dörfer Plankendorf (Palanok) und Kroatendorf (Pudhorod). Die mainfränkischen Kolonisten aus Würzburg und Bamberg bildeten nach dem Befehl von Friedrich Karl von Schönborn die Ortschaften Pausching (Pavšyno), Oberschönborn (Verchnij Koropec), Unterschönborn (Nove Selo), Birkendorf (Berezinka), Deutsch Kučowa (Kutschava), Mädchendorf (Lalovo), Beregszász (Berehovo). Auf Anweisung des Hauses Schönborn wurden 1763 aus Niederösterreich Kolonisten geworben, die das Dorf Bardhaus (Barbovo) gründeten. Die Kolonisten aus dem südlichen Böhmerwald kamen in den Jahren von 1810 bis 1878 in die Schönbornsche Domäne und gründeten Dörfer Unterhrabowitz (Rechendorf, Nyshnja Hrabovnica), Pusniak (Puznjakovci), Blaubad (Sinjak), Dorndorf (Dračyno), Kobalewitz (Kobalevyca), Dubi, Poliste bei Pidpolozja. Aus dem Komitat Hont (heute Nógrád) kamen Ungarndeutsche, die beim ukrainischen Dorf Suskovo die Kolonie Erwinsdorf (Nove Selo) gründeten.

In der thesesianischen Zeit wurden aus Oberösterreich auf Bitte von Ofen (Budapest) und des Komitats Marmorosch Kolonisten aus dem Salzkammergut angeworben, die sich 1775 am Oberlauf des Teresvaflusses niederliessen und das Dorf Deutsch Mokra (Nimezjka Mokra) gründeten. Später entstanden weitere oberösterreichische Siedlungen: Königsfeld (Ustj-Čorna), Russisch Mokra (Rusjka Mokra), Brustura, Dubow (Dubove), Tetsch (Tjačevo), Buschtina (Buschtyno), Botschko (Welykyj Bytschkiv), Rachow (Rachovo), Bohdan, Jasinja.

In den deutschen Straßensiedlungen wurden Kolonisten aus verschiedenen deutschsprachigen Regionen in ukrainischen oder ungarischen Ortschaften angesiedelt: die Schwaben aus dem Schwarzwald in Unghvár (Uschhorod), die Deutschen des Chemiewerks Bantlin AG in Perečyn (Peretschyn) und dessen Filiale in Turja Remeta und Turja Bystra; die Betriebssiedlung in Berehovo, das Eisenwerk von Dovhoje, die deutsche Straßensiedlung der Rheinpfälzer von Chust, die Deutschrumänen in Visk (Vyschkovo), die deutschen Arbeiter des Chemiewerks in Botschko (Bytschkovo), sowie die Arbeiter des Eisenwerks von Kobola Polena (Kobylecjka Poljana).

Die Zipserdeutschen siedelten sich von 1810 bis 1880 in Karpaten-Ruthenien als Bergleute und Holzfäller aus der slowakischen Ober- und Unterzips an und gründeten die Dörfer Friedrichsdorf (Fridjeschovo), Sophiendorf (Sofija) bei Mukačevo und die Zipserei in Rachovo [4: 46-51]. Mit der Zeit zerstreuten sie sich über ganz Subkarpatien. Nach Angaben von Anton Müller waren sie z.B. zu Beginn des 20. Jahrhunderts in über 50 Ortschaften mit einer Gesamtzahl von etwa 13.000 Einwohnern vertreten. Vor dem Zweiten Weltkrieg erreichte die Gesamtzahl der Deutschen mit über 14.000 Personen, die in 81 Ortschaften des Gebiets sesshaft wurden, ihren höchsten Wert [7].

Im Jahre 1959 lebten in Transkarpatien 3 504 Deutsche; 1970 betrug die Einwohnerzahl von Deutschen in Transkarpatien 5 902 Einwohner; dies ist jedoch nach Einschätzung von Georg

Melika nicht die reale Zahl. Seiner Meinung nach damals lebten im Gebiet über 10 000 Deutsche [6: 291].

Nach der Volkszählung 2001 auf dem Territorium des Gebiets leben 3 582 Deutsche, was 0,3 % von der Gesamtbevölkerung beträgt [13].

Die in der Zeit und im Raum verlaufenden Veränderungen in der multinationalen Vertretung der transkarpatischen Bewohnerschaft, der mehrmalige Machtwechsel und der Übergang von einer Amtssprache zur anderen, die sich beschleunigende Entwicklung der Wirtschaft und Industrien, der unterschiedliche sozioökonomische Zustand der jeweiligen Ethnien, finden ihre Widerspiegelung im Lehnwort der einzelnen Sprachen und Mundarten.

Das Problem der Kontaktsprachen im multiethnischen Transkarpatien ist sehr komplex und verdient ein besonderes Interesse. Die Beherrschung mehrerer Sprachen und ihrer Mundarten ist in Transkarpatien eine verbreitete Erscheinung. Historisch bedingt ist es so, dass in Transkarpatien die Kontaktsprachen bei verschiedenen Generationen unterschiedlich sind. So wird z.B. von der älteren Generation als Kontaktsprache öfter Ungarisch (bzw. ein ukrainischer Dialekt) gebraucht. Die ältere Generation (vor 1930 geboren), die im tschechoslowakischen Subkarpatien die Schule beendet hatte (im Folgenden „Generation I“), beherrscht auch Tschechisch. Dies wird aber kaum noch als Umgangssprache verwendet, die Generation I beherrscht es wohl eher nur mehr passiv. Die deutsche Bevölkerung der älteren und mittleren Generation in Transkarpatien, die meist auf dem Lande wohnt, verwendet als Alltagssprache in der Regel die ukrainische bzw. ungarische Mundart mit einigen regionalen Besonderheiten auf der lautlichen und der lexikalischen Ebene.

Bei der Generation II (den zwischen 1930 und 1945 Geborenen) treten heutzutage lediglich Ungarisch bzw. Russisch als Kontaktsprachen auf. Seit der Unabhängigkeitserklärung wird öfter die ukrainische Mundart verwendet.

Die Kontaktsprache für die Generation III (die zwischen 1946 und 1970 Geborenen) ist meist entweder Ungarisch oder Russisch oder die ukrainische Mundart. Die ukrainische Standardsprache wird beherrscht, aber nur in bestimmten offiziellen Situationen verwendet. Der Gebrauch der ukrainischen Standardsprache hängt auch von der Bildung der Gewährsperson ab.

Für die Generation IV (die zwischen 1971 und 1990 geborenen) dient als Alltagssprache Ukrainisch bzw. die ukrainische Mundart. Die Stadtbewohner gebrauchen auch die russische Sprache. Die ungarische Sprache wird seltener gebraucht. Gegen Mitte der 1980er Jahre sprach die deutschstämmige Jugend in Transkarpatien fast kein Deutsch mehr; zu ihrer „Muttersprache“ wurde die ukrainische, die ungarische und bei manchen die russische Sprache [3].

In den letzten Jahren vollzog sich eine Wende in der Entwicklung der Mehrsprachigkeit. Die russische Sprache, die von 1945 bis Mitte der 90er Jahre in Transkarpatien im Verkehr aktiv war, fungierte gewöhnlich als Verständigungssprache zwischen der einheimischen deutschen Bevölkerung und den Russen. Jetzt wird sie seltener gebraucht; inzwischen nimmt die ukrainische Sprache in Transkarpatien die dominierende Position ein. Eine neue Belebung erfährt auch die ungarische Sprache.

Der regionale Standard der deutschen Sprache (geschrieben) wird im Wesentlichen nur von der Generation verwendet, die bis 1939 zumindest einige Klassen der deutschsprachigen Schule absolvieren konnte. Das ist in der Regel bei den Vertretern der Urgroßeltern- bzw. Großeltern-Generation (Generation I), die in der Schule Deutsch schreiben, lesen und rechnen gelernt hatten. Gemessen an den schriftsprachlichen Standards ist die Beherrschung jedoch meist mangelhaft. Dies sei an zwei Tagebucheinträgen illustriert:

a) Ihr seit zu uns gekommen zum aushilf den Armen. Die Weschen, die ihr gebracht haben felten uns nicht. Und ihr seht allein was es war gescheen... Wir Bürger Palanok schemen sich, den stoserei was dort war, bezeugte, das unser Volk ist ein ferhungerte Nation... Die, welche richtig hatten Not der Kleidung, können nicht dazu kommen, den sie alt und krank sind... Nach dieser Geschichte wird nur eine Klatscherei Zorn sein, das einige haben bekommen, und die Merheit bekomte es keine nicht... . Schade, das ich inen bezeugen kan, das eure geschenk Kleidung die verteilt wurden % 80 [d.h.: 80 Prozent billiger] auf Markt ferkauft werden im Sonntag... .

b) Viele von den Deutschen Leuten aus Karpatenland hatt der Tot das Lebengenommen in Sibirien. Die Gräber verlasen kein Licht, kein Kranzwird zu den Tag aller heiligen ihre Gräber schmücken. Ihre Gräber wird auch nimand ferneuern so das verlassen führ imer und fergesen die

Erinerung ist die Kleine fotografi was dafon gebliben ist. Die Feld blumen möge der Libe Gott auf ihre gräber pflanzen. Die Vögel solen ihr lider singen das der Fridhoff in den sie Ruhen nicht ganz verlassen bleibt.

In diesen Auszügen gibt es zahlreiche orthographische und grammatische Abweichungen von der Standardsprache, z.B. im Bereich der Groß- Kleinschreibung (*aushilf, stoseri, fotografi, lider, blume, gräber* usw.), bei der Grapie des Doppelkonsonanten (*solen, Erinerung allein, das, imer, fergesen, kan, den*), Dehnungsmarkierungen (*lider, Fridhoff, Merheit, gescheen, nimand, inen*), bei der v-Schreibung (*fergesen, ferhungern, dafon*), beim Umlaut (*Weschen, schemen sich*), bei der Wortfolge im Satz (*Und ihr seht alein was es war gescheen... . Die, welche richtig hatten Not der Kleidung, können nicht dazu kommen, den sie alt und krank sind... . Die Gräber verlasen kein Licht, kein Kranzwird zu den Tag aller heiligen ihre Gräber schmücken.*); ferner im Gebrauch von Präpositionen (*Schade, das ich inen bezeugen kan, das eure geschenk Kleidung die verteilt wurden % 80 auf Markt ferkaufte werden im Sonntag... .*), von Reflexivpronomen (*Wir Bürger Palanok schemen sich...*), der Negation (*und die Merheit bekomte es keine nicht... Schade*), beim Genus der Substantive (*das unser Volk ist ein ferhungerte Nation*), oder in der Verbflexion (*felten, bekomte, felten uns nicht*). Zudem lassen sich lexikalische und semantische Interferenzen beobachten, die unter Wirkung der ukrainischen, russischen und ungarischen Sprache im Text entstanden sind (*Die Feld blumen möge der Libe Gott auf ihre gräber pflanzen. Die Vögel solen ihr lider singen das der Fridhoff in den sie Ruhen nicht ganz verlassen bleibt*). In ähnlicher Schreib- und Ausdrucksweise ist ein Tagebuch erfasst, das ein Internierter in Tjumen geschrieben hat [3: 221].

Die uns von Deutschen zur Verfügung gestellten Materialien sind stark von Formen der Mündlichkeit geprägt. Es werden hier oft sprachliche Formeln aus dem religiösen Bereich verwendet (z.B. *der liebe Gott möge die Feldblumen pflanzen, Gott sei mit euch, unser tägliches Brot, oh selige Kinderzeit, nur einmal noch oh Herr, lass mich die Heimat sehen* u.a.).

Deutsch wird in Transkarpatien auch heute noch teilweise bewahrt und gesprochen. Eine gesprochene Standardvarietät existiert allerdings auch in Transkarpatien nicht; die Standardsprache verwenden nur die jüngeren Leute, die eine Hochschule besuchen oder dort studiert haben (meist die Universität Uschhorod).

Die meisten Deutschen von Transkarpatien (aller Generationen) sind zurzeit mehrsprachig: von 41 befragten Dorfbewohnern (Generationen I bis IV) von Pausching betrug 2010 die deutsch-ungarisch-ukrainische bzw. deutsch-ungarisch-russische Dreisprachigkeit 62,9 Prozent, die ukrainisch/russisch-ungarische Zweisprachigkeit 21,3 Prozent, die deutsch-ukrainische 12,7 Prozent und die ungarisch-deutsche 3,1 Prozent. Die ältere Generation spricht eher Ungarisch oder Russisch, obwohl man die Tendenz zum Gebrauch der ukrainischen Mundart bzw. der ukrainischen Sprache beobachtet.

Die deutsche Sprechaktivität hat in den letzten Jahren einen spürbaren Rückgang in allen sprachkommunikativen Situationen erfahren. So hatte in den 90er Jahren die durchschnittliche Sprechaktivität eines „durchschnittlichen“ deutschen Mundartlers in Mukačevo folgende Werte: „schwobisch“ 31,5 Prozent, ukrainische Munart (ruthenisch) 24,8 Prozent, ungarisch 24,3 Prozent, ukrainisch 11,1%, russisch 8,2% [6: 297]. In den letzten Jahren ist ein Rückgang der deutschen mundartlichen und der ungarischen Sprechaktivität bei den Deutschen in der Stadt zu beobachten; es wird nun mehr und mehr das Ukrainische gebraucht.

Heutzutage gibt es unter der deutschen Bevölkerung von Transkarpatien keine monolingualen Sprecher mehr. Wie die Gewährspersonen der Generationen I und II berichten, gibt es eine ganze Reihe von Themen, bei denen sie nicht imstande sind, eine effektive Kommunikation zu führen und miteinander ukrainische Mundrat bzw. auf Ungarisch verkehren müssen. Die jüngere Generation bevorzugt in diesem Falle die ukrainische oder die russische Sprache [3: 214-218].

Es muss betont werden, dass der größte Teil der Deutschen von Transkarpatien im Deutschen nur in einer dialektalen Varietät sozialisiert ist. Man beobachtet allgemeine sprachliche Tendenzen in allen Gesprächen, doch es gibt Unterschiede unter den Personen, die eine deutsche Schule besucht haben und bei denen auch im Elternhaus Wert auf die Bewahrung der deutschen Sprache gelegt wurde, und anderen, bei denen dies nicht der Fall war. So machen Sprecher aus der ersten Gruppe z.B. seltener Fehler auf die Wortfolge im Satz, bei der Kasuswahl und im Artikelgebrauch.

Wenn in der Familie drei Generationen zusammenleben, kann man den Gebrauch von zwei Varianten des Deutschen beobachten: die lokale deutsche Mundart und Standarddeutsch. Beispielsweise berichtete uns die Gewährsperson KT, dass sie zu Hause mit ihrer Großmutter nur Hochdeutsch spricht, was ihr viel leichter fällt, weil sie Germanistik an der Universität studiert, und dass auch die Großmutter versucht, mit ihr Hochdeutsch zu sprechen:

OH: Also, zu Hause sprechen Sie Schwobisch. Und mit Kristina?

MZ: Und mit Kristina schon Deutsch. Er, sie weißt nicht Schwobisch.

KT: Überhaupt –, ich verstehe alles, aber sprechen besser Deutsch, RICHTIG Deutsch.

Es lassen sich jedoch gemeinsame Besonderheiten aller deutschen Varietäten in Transkarpatien bei lexikalischen und semantischen Übernahmen aus der Kontaktsprache, Übernahmen im Bereich der Syntax und Intonation, und bei einigen morphologischen Erscheinungen beobachten. Das grundsätzliche Problem bei der Beurteilung der deutschen Varietäten in verschiedenen Regionen Transkarpatiens ist, dass in einer Vielzahl von Fällen nicht entschieden werden kann, ob es sich tatsächlich um systembedingte Abweichungen oder lediglich um Performanzfehler handelt. Eine und dieselbe Gewährsperson verwendet einmal die dem Standarddeutsch entsprechende, an anderer Stelle eine davon abweichende Form. Besonders klar sind in diesem Falle die Abweichungen nur im Falle von morphologischen Besonderheiten zu bestimmen. Im Bereich der Syntax ist es aber oftmals schwer diese Abweichungen zuverlässig zu beurteilen, weil sich häufig Satzabbrüche finden. Es ist schwer festzustellen, ob die Gewährsperson eine Konstruktion nicht beherrscht oder aus anderen Gründen eine andere gewählt hat.

Eine Reihe von Sprechern der mittleren Generation (III) hat im Alter von fünf oder sechs Jahren die deutsche Sprache noch von ihren Eltern oder Großeltern erlernt und im Familienkreis verwendet. In der Schule wurde die Sprache dann meist passiv rezipiert. Es entstand der typische Fall, dass Eltern oder Großeltern die Kinder auf Deutsch ansprachen, diese ihnen aber dann auf Ungarisch bzw. ukrainische Mundart antworteten:

OH: Und die Kinder, wie sprechen sie?

KP: Und die Kinder können –, wissen Sie, wir haben nicht gesprochen Deutsch, no, jeder hat geheiratet schon den russischen Mann, no, ukrainischer, no, dann hat der Mensch zu Hause so gesprochen, und hab man Fürcht sie zu sprechen, und jetzt die Kinder, manche können, manche wollen. Meine selber will nicht. Ich spreche so Schwobisch mit ihnen und sie antworten Russisch.

OH: Ja?

KP: No.

OH: Und wie sprechen Sie zu Hause?

M: Mit wie wann.

OH: Mit Natalija?

M: Oh! Deutsch und Schwobisch haben – nicht – die sie geschrieben, dann haben wir so pohybilj (lacht)

KP: Jowshi, noch besser Bruder, hat können.

M: Die Frau hat nit die, wie sagt man Mutter tjoschtscha. Sie hot mei so geret, no (...)

OH: Aber sie ist nicht mehr hier (...).

M: Ja. Und habe dann gelernt in die Schul gong das Deutsch – - und hat geret Russisch, Schwobisch wotj im Dorf – einige auch Schwobisch.

OH: Haben Sie dann – entweder Russisch oder Schwobisch geredet oder Ukrainisch auch?

M: Nit Russisch, so was Russisch, sagen wir Ukrainisch.

OH: Ukrainisch. Ja.

M: Wir reden nit Ukrainisch, wir reden –

KP: russnakisch.

In vielen Fällen gingen nach einer gewissen Zeit auch die Eltern im Gespräch mit den Kindern zu der ukrainischen Mundart oder (sehr selten und meist in den Städten bzw. in den Städten nahe gelegenen Dörfern) zu Ungarisch oder Russisch über.

Während des Krieges und in der Nachkriegszeit wurde in einer deutschen Familie zu Hause meistens Deutsch („Schwobisch“) gesprochen. In der Öffentlichkeit wurde vor allem von älteren Leuten und Angehörigen der mittleren Generation meist Ungarisch gesprochen. Erst nach der Wende, durch die Gründung verschiedener Begegnungszentren und Minderheitenvereine, wurde

hier ein Interesse an Deutschkursen wach, in denen die ältere und die mittlere Generation die Deutschkenntnisse teilweise wieder aktivieren konnte. Im Gegensatz zu den Sprechern, die Deutsch ungesteuert im Elternhaus erwarben, ist diese neu erlernte Varietät eine typische Lerner-Varietät mit standardsprachlicher Orientierung.

Daneben gibt es noch eine bestimmte Zahl von Sprechern, die Deutsch in der Schule und an der Universität erworben haben und als Deutschlehrer arbeiten. Auch unter ihnen befinden sich einige, die Deutsch schon als L1 gelernt haben.

Grob lassen sich folgende Sprechertypen nach Generationen, Sprachvarietäten und Kompetenz feststellen (vgl. Tabelle 1).

Tabelle 1

Sprechertypen nach Generationen

	<i>Generation I</i>	Generation II	Generation III	Generation IV
Deutsche Mundart	sehr gut – stabile dialektale Strukturen, jedoch schon mit Transfererscheinungen	gut – aber mit starken Transfererscheinungen	je nach Bildung und Familie; eher schlecht und mit starken Transfererscheinungen	schlecht/gut
Hochdeutsch	gut	schlecht	gut/schlecht	gut
Weitere Sprachen	Ungarisch, ukrainische Mundart, Slowakisch	Ungarisch, ukrainische Mundart, Russisch, ukrainische Standardsprache	Ungarisch, Russisch, ukrainische Mundart, ukrainische Standardsprache	Ukrainisch, ukrainische Mundart, manchmal Russisch, Ungarisch

Während die Mitglieder der Generation I den deutschen Dialekt noch als Erstsprache erworben haben, ist dieser in den Generationen II und III nur noch schlecht erhalten und weist starke Transfererscheinungen auf. Die Generation III beherrscht die deutsche Sprache allenfalls als Standardvariante, d.h. als Hochdeutsch. Eine höhere Kompetenz im Dialekt ist wiederum bei den Kindern, die nach der Unabhängigkeitserklärung der Ukraine geboren wurden, gegeben; sie erreichen fast eine ähnliche Sprachkompetenz wie die Sprecher der Generation I. Als Ursachen dafür sehen wir den ausschließlichen Gebrauch der deutschen Mundart in der Familie, auch unter den Großeltern und Enkelkindern. Das ist möglich geworden dank der veränderten politischen Situation zugunsten der Minderheitssprachen.

Die Ergebnisse der durchgeführten Analyse erlauben uns festzustellen, dass die Deutschen in Transkarpatien sich im Zustand des Sprachwechsels von der deutschen Mundart zur ukrainischen Mundart bzw. zur ukrainischen Standardsprache befinden. Dieser Sprachwechsel erfolgt nach Georg Melika in fünf Phasen und verläuft mit jeder Etappe beschleunigend, wobei er von der Qualität (Subordination verschiedenen Grades der zweiten Sprache, Ordination, Subordination der ersten Sprache) und Quantität (singulär, multipel, Integral) des Bilingualismus abhängt, der die Intensität des interethnischen Verkehrs bestimmt und entsprechend den Sprachkontakt zahlenmäßig charakterisiert [6: 93-104]. Die Perspektiven der weiteren Forschungen sehen wir in der Untersuchung der deutsch-ukrainischen Sprachkontakte im polyethnischen Transkarpatien.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Haugen E. The analysis of linguistic borrowing // Language 26. – 1950. – P. 210-232.
2. Hvozdyak O. Deutsches Lehngut in den ukrainischen Mundarten Transkarpatiens // Interethnische Beziehungen im rumänisch-ungarisch-ukrainischen Kontaktraum vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart. Hrsg. H. Gehl und V. Ciubota. – Satu Mare/Tübingen, 1999. – S. 404-422.
3. Hvozdyak O., Melika G. Der hochdeutsche Sprachgebrauch bei der deutschen Bevölkerung von Mukatčevo (Transkarpatien/Ukraine) // Gesprochene und geschriebene deutsche Stadtsprachen in Südosteuropa und ihr Einfluss auf die regionalen deutschen Dialekte. – Wien: Edition Praesens, 2002. – 211-222.

4. Melika G. Die Deutschen der Transkarpatien-Ukraine. Entstehung, Entwicklung ihrer Siedlungen und Lebensweise im multiethnischen Raum. – Marburg: N.G. Elwert Verlag, 2002. – 379 S.
5. Melika G. Entwicklung des mundartlichen Wortschatzes der deutschen Minderheit im interethnischen Raum von Transkarpatien. In: Földes Cs. (Hrg.): Germanistik und Deutschlehrerausbildung. Festschrift zum hundertsten Jahrestag der Gründung des Lehrstuhls für deutsche Sprache und Literatur an der pädagogischen Hochschule Szeged. – Wien: Edition Praesens. – S. 231-246.
6. Melika G. Spracherhaltung und Sprachwechsel bei der deutschen Minderheit von Transkarpatien // Germanistische Mitteilungen 37. – S. 289-301.
7. Müller A. Karpaten-Ruthenien. Rückschau, Geschichte und Geschichten aus 200 Jahren. – Ludwigsburg, 1954. – 244 S.
8. Riehl C.M. Sprachkontaktforschung. Eine Einführung. – Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2004. – 205 S.
9. Вайнрайх У. Языковые контакты: состояние, проблемы исследования. – К: Вища школа, 1979. – 264 с.
10. Гвоздяк О.М. Багатомовність та мовленнєва активність німців Закарпаття // Мова і культура. (Науковий щорічний журнал). – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2003. – Вип. VI. . Т. 5. Ч. 2. Національні мови в їхній специфіці та взаємодії. – С. 64-73.
11. Жлуктенко Ю. Мовні контакти. – К.: Вища школа, 1966. – 232 с.
12. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. – К.: Академія, 1999. – 288 с.
13. Національний склад населення та його мовні ознаки. Статистичний бюлетень. Всеукраїнський перепис населення 5-14 грудня 2001 року. – Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 2003. – 84 с.
14. Розенцвейг В.Ю. Языковые контакты. Лингвистическая проблематика. – Л.: Наука, 1972. – 80 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Гвоздяк – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології Інституту іноземної філології ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Наукові інтереси: інтерлінгвістика, лексикологія німецької мови, діалектологія.

ЛЕКСИКА РОДИЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ У БОЛГАРСЬКИХ ДІАЛЕКТАХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Наталія ГОНЧАР (Ізмаїл, Україна)

У статті здійснено аналіз звичаїв та обрядів першого року життя дитини. Описано лексичні компоненти різних положових обрядодій у їх хронології в етнокультурному контексті. Автором виділено лексико-семантичні й тематичні групи на позначення матеріальної культури болгар. Аналіз матеріалу засвідчує наявність елементів діагностики, що відображають національно-культурну специфіку болгарського континууму Одеської області. Встановлено загальні закономірності й динаміку розвитку родильного обряду в болгарських селах регіону.

Ключові слова: народна культура, обряд пологів, вірування, терміносистема, обряд хрещення, новонароджений, лексика.

The customs and rituals of the first year in child's life are analyzed: from conception to baby birth, postnatal stage, development and socialization of the child up to the celebration of his first steps. Lexical components of birth rites are described, terminology of various aspects of birth rites in the chronology extralinguistic ethnocultural context is considered.

Keywords: folk culture, birth rite, beliefs, terminological system, christening, newborn.

Для болгар Подунав'я традиції становлять важливу частину життя, їх обрядовість засвідчує виразні національні риси й водночас зберігає немало спільного загальнослов'янського, що зумовлено спільними генетичними джерелами. Болгари створили й зберегли яскравий ритуальний комплекс обрядових дій при народженні дитини та її хрещенні. Лексика цих обрядів у бессарабських болгар характерна для всіх болгарських говорів Наддунав'я.

Болгари Бессарабії ще донедавна належали до тих етнічних груп, котрі вирізняються традиціями багатодітності. Очікування і народження дитини є важливим моментом для кожної болгарської сім'ї. Поява на світ дітей була основною метою шлюбу, що вважалося змістом людського існування, тому в болгар сформовано обрядовий комплекс, пов'язаний з народженням дитини та її соціалізацією. Обряд пологів засвідчує багатий матеріал для вивчення обрядової лексики. Опис і систематизація регіональних ритуалів, терміносистеми народження і хрещення становить важливе наукове завдання діалектології й етнолінгвістики. Вивченням цього шару лексики і терміносистеми у болгарських діалектах Бессарабії займалися І.О. Сєдакова [5], С. Топалова [6].

В опублікованих до сьогодні працях досліджено обрядові найменування в окремих болгарських селах Бессарабії, однак немає системних описів цього шару лексики у

болгарських діалектах Подунав'я. Для всебічного вивчення діалектної лексики необхідна повна систематизація та картографування обрядових термінів.

Дослідження виконано відповідно до тематики, передбаченої планом науково-дослідної роботи кафедри загального мовознавства та слов'янських мов Ізмаїльського державного гуманітарного університету за напрямом наукового пошуку «Літературні мови та діалекти українського Подунав'я: Мультилінгвальний атлас межиріччя Дністра та Дунаю».

Мета статті – описати обряди народження та хрещення і пов'язані з ними ритуали, вивчити й систематизувати терміносистему, яка використовується у болгарських селах Подунав'я.

Для реалізації поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання:

- а) реконструювати обряди народження та хрещення;
- б) на основі детального опису тексту обраної тематики виділити та проаналізувати лексику й термінологію пологового обряду та хрещення.

Матеріалом для аналізу послужили польові записи, здійснені в 2009-2013 рр. у болгарських селах півдня України. Збір матеріалу проходив у режимі питання-відповідь у формі диктофонних записів лінійних діалектних текстів.

Обряд пологів у болгар поділявся на три цикли: звичайні обряди, пов'язані з вагітністю; з появою дитини на світ; післяпологові обряди очищення та соціалізації, які було орієнтовано на вдале завершення пологів, збереження і захист здоров'я матері й дитини. Ритуал народження починається задовго до пологів. Точкою його відліку, згідно з народною традицією, слід уважати знаходження дитини в утробі матері. Вагітна жінка у болгар називається *'нивремена'* (Кам.), *'станала непразна'* (О., Г., Вл.), *'бремена'* (Н.І., С.), *'времена'* (В.), *'устанала'* (К., Ор.), *'туварна'* (Баг.), *'устанала на такоз ред'* (Кр.). Про вагітність жінка повідомляла насамперед матері та свекрусі. Поведінка вагітної, за народними уявленнями, безпосередньо пов'язана з рисами характеру майбутньої дитини. Це зумовлює наявність у болгарській обрядовій практиці системи заборон, що регламентують поведінку жінки. Існували різні магичні заборони для вагітної: їй не можна було дивитися на пожежу, бо дитина народиться з червоними плямами на тілі; не слід переступати через кочергу, щоб було легше народжувати; не можна різати півня, аби дитина не народилася з маленькою головою, не потрібно ходити до церкви; сидати на ганок будинку. Усі ці заборони базуються на містичному принципі дії магії подібності і носять ірраціональний характер. Вони являють собою своєрідне табу, порушення якого сприймається як привід для дій певної грізної сили в образі божества чи злих духів [6: 308].

Для обрядової практики, пов'язаної з народженням дитини, характерна таємничість. Прийняття пологів доручалося літній жінці, котра була заміжною, мала своїх дітей і користувалася повагою в селі. Її називали *'баба'* (Кам., З., О., В., Н.І., Вин., Віл., К., С., Баг.). Запрошення повитухи до породіллі відбувалося на початку переймів і повинно було залишатися таємницею. Баба приходила в будь-який час дня і ночі, нікому не відмовляючи; несла фартух *'престилку'* (Кам., З., В., Вл.), *'прист'алка'* (Г.), *'фартушка'* (С.), освячену воду *'светена вуда'* (Кам., З., О., В., Н.І., К., Баг., Г., Вл.), шовкові нитки *'купринени кунци'* (О., Кам., К., Баг., Г.) для перев'язування пуповини новонародженого. Деякі повитухи мали спеціальні ліки з рослин *'билки'* (О., В.), *'елач'* (Ор.), *'увар ут трева'* (Л.), *'триви'* (С.). Повитуха входила, хрестилася на образ і говорила: *"Пумугни ми Боже, дай лекус и да бьди здрава и дитету здраву"* – "Помоги мне, Господи, чтобы легче родила, чтобы была здорова и ребенок был здоров" (Кам., О., Вин., С., Г., Вл., Вас.).

Після народження дитини починалися ритуали і магичні обрядодії, покликані захистити дитину від злих духів, забезпечити їй довге життя та міцне здоров'я. Так, після появи на світ немовляти повитуха обв'язувала його голову червоною ниткою з зубцем часнику (З., Вин., Віл.). Пуповину зав'язували у вузол (Н.І., С., Баг. К., Л., В.) чи перев'язували шовковою ниткою, яка не повинна була бути чорного кольору (Кам., З., Вин., Г.). Повитуха, прийнявши новонародженого, купала його, а воду виливала під старе дерево, котре вже неодноразово плодоносило, щоб сім'я була багатодітною (Кам., Вин., В., С., Г.). Після купання дитину пеленали й затягували поясом *'оповивам с пойаф'* (Вин., З., Баг., Ор.), *'пойуф'* (К., Г., В.), *'поэф'* (С.), *'пойуу'* (Кр.). Якщо народжувалося недоношене немовля *'недуносчи'* (Кам., С.,

Г., В., Ор.), ‘недунос’ану’ (Баг., Л.), ‘н’адувр’ам’ашну’ (Кр.), щоб йому було тепло, його загортали в овечі шкури.

Через день після пологів повитуха обтирала дитину сіллю, цей ритуал називається ‘усол’аване’ (Кам., О., Ог., Б., С., Баг., Г., Кр., Ор., В.). Респонденти відзначають, що його проводили, щоб дитина не пітніла.

Доля дитини, за віруванням, залежить від дня і часу народження. «Хорошими» днями вважалися понеділок, середа, неділя, бажано було, щоб дитина народилася в початковій фазі місяця чи вранці. Існує така прикмета: якщо новонароджений з’явиться на світ у п’ятницю перед Великоднем ‘Распет Петък’ (Кам., С., Кр., Л., В., Г.) – у нього буде важка доля, якщо в суботу, його називали ‘съботничав’ (О., Г., Вл., Ор.); болгари вважають, що така дитина може спілкуватися з духами.

Повитуха, яка приймала пологи, дев’ять днів доглядала за породіллею й купала немовля вранці й звечора (Кам.) – цим брядовим комплексом закінчуються ритуали, пов’язані з народженням дитини. Про особливе ставлення до повитухи серед односельців свідчить зафіксований у болгар звичай відзначати 21 січня ‘Бабинден’ – день бабок-повитух.

Народження дитини супроводжувалося двома сімейними торжествами: справлялися родини і хрестини. На третій день після пологів у сім’ї, де народилася дитина, влаштовувася обряд ‘малка пита’ (Кам., В., Н.І., К., Г., В., Л.) або ‘пр’асна пита’ (Вл.). Його так назвали через те, що цього дня удома в породіллі пекли обрядовий прісний хліб ‘питка’. У жителів с. Зоря цей обряд зветься ‘родини’, у мешканців сіл Вільне, Оріхівка, Суворово та Владичень – ‘пануда’. На обрядодії запрошувалися тільки заміжні сусідки чи родички, котрих прогощали «за здоров’я матері і дитини» печеним хлібом, змазаним медом – ‘питой’ (Кам., З, В., Вин., Л.). Гості приносили солодоші й дарували породіллі дитячі речі, монети. У бессарабських болгар с. Суворово зафіксовано ще одну назву цього обряду – ‘буганик’. У цьому селі існує звичай збиратися через тиждень після пологів на теплий хліб ‘топъл л’ан’ (С.). В інших досліджуваних говірках цей обряд не виявлено.

На дев’ятий день після пологів проводилася ‘гул’ама пита’ (Кам., Н.І., Віл., В., Вин., К., Г., Ор., Л.), ‘питка’ (З., Баг.), у деяких селах такий обряд відбувався на 20-ий день (В., Вл.). Цього разу приходили найближчі родички – знову тільки жінки, чоловіки не мали права бути присутніми на святі. Коли йшли запрошувати гостей на ‘питу’, якщо народився хлопчик, несли паличку, якщо дівчинка – очерет, що символізувало стать новонародженого (Кам.). Гості приносили в подарунок відріз тканини ‘миро’ (Кам., С., Баг., Г., В.), ‘кърпа’ (Вл.), гроші і солодоші ‘сладку’ (С., Г.), ‘имис’ (Л.).

Цього ж вечора здійснювалося обкурювання породіллі та дитини церковним ладаном, такі обрядодії зветься ‘кадене’ (З., О., Вин., Г., Баг.).

Перед тим, як гості йшли додому, на поріг ставили чашку освяченої води і яйце, а хто йшов, повинен був переступити через ці предмети. Після всього в яйці купали немовля, щоб його не зурочили. Також до сорока днів після пологів прив’язували до руки немовля червону нитку з блакитною намистинкою (С., Г., Ор.). Оберегом від недоброго ока, як і в інших народів Бессарабії, був часник, який клали в шапочку дитини (С., Баг., Кр., В., С.Т.)

Для болгарської народної культури півдня України характерна стійка віра в демонів долі – ‘урисници’, які, за текстами польових досліджень, відвідують дитину на третій день після народження і віщують майбутнє, зокрема, тривалість життя. Мотив пророцтва зберігся в усіх говірках бессарабських болгар. Вірування, пов’язані з демонами долі й орисницями також широко представлені в фольклорі й традиціях болгар метрополії [4].

Ім’я дитині обирали хрещені, зрідка кровні батьки. Респонденти засвідчують такий порядок вибору імені для дітей у сім’ї. Первістка, якщо то був хлопчик, називали іменем свекра, а якщо дівчинка – іменем свекрухи. (Н.І., С.Т., В., О.); інколи ймення давали на честь хрещеного батька чи хрещеної матері (Кам., Кал., Ог., З., О.). Якщо дитина народжувалася у релігійне свято до дня того чи іншого святого, то дитину називали його іменем. Новонароджений отримував ім’я тільки під час хрещення, до того його називали ‘кушли’ (Г., Вл.) або ‘ангелчи’ (С.).

Традиційна пологова обрядовість бессарабських болгар охоплювала також обрядодії церковного походження: хрещення й причастя жінки.

На сороковий день після появи на світ, за традицією, немовля треба охрестити. Робили це в неділю, але не під час посту. Запрошення хрещених було справою повитухи і маленької дівчинки. Вони відносили хрещеному і хрещеній пляшку з вином 'шише със вину' (О., Н.І.) і просили від імені батьків дитини бути хрещеними. У деяких селах хрещених запрошували свекруха і батько дитини (В., Віл., С.Т., Кам., С., Баг., Кр.). Охрестити дитину в церкві йшли 'кръсници' й 'баба' (Кам., В., О., З., С.), 'кръсници' (Вин., С.Т., Віл., К., Г., Баг., О.). Хрестили дитину в неділю хрещені батьки. Кровні батьки дитини в церковному обряді участі не брали. Якщо малюк був чоловічої статі, то священник вносив його на алтар, якщо жіночої, то цей обряд не виконували. Після обрядодій хрещення дитину загортали в спеціальну білу тканину 'миро' (Кам., Кал., Г., В., С., Вл., Ор., С.Т.), 'крижма' (З., Баг.). На порозі будинку хрещена передавала дитину матері, приговорюючи: 'зех гу иврейче, давам гу кръштенче' (Кам., З., К., В., Віл., С.Т., Г.).

Після церковного обряду хрещення батьки влаштовували святковий вечір 'крещене' (О.), 'кръштенени' (Кам., К., Г., Баг., Вл., В., С.Т.), 'крещение' (Н.І., С.), у якому брали участь жінки і чоловіки з родичів та знайомих. На святкову трапезу хрещені 'кум' і 'кума' (Кам., В., Н.І., Вин., Л.) приходили з короваєм 'кравай' або з пирогом 'милиной' (Кам., В., Вин.). Хрещена готувала дитині подарунки: ковдру 'йурганчи' (Кам., З., О., В., Вин.), пелюшки 'пиліни' (Кам., З., О., В., Н.І., Вин.), шапочки 'шапчици' (Кам., О., Н.І.). У селі Зоря хрещений випалював на стелі хрестик, який означав, що Бог буде оберігати дитину. На хрестинах подавалися традиційні болгарські страви: суп з баранини 'курбан' (З., Вин., С.Т., О., К.), печена картопля 'картофи печени' (Кам., Віл., З., Н.І., Вин.), холодець 'аладець' (Вин., О.), рис з капустою 'зеле с урис' (Кам., Н.І., Віл., О., С.Т.), голубці 'сарми' (Кам., Н.І., О.), 'гушки' (З., С.Т.).

Наступного ранку приходила кума і купала дитину, цей обряд називався 'вади ут мирото' (Кам., Вин., К., С.Т., Г., С., Баг., Г., Кр., Ор., Л., В.). Вагани, в яких купали дитину, покривалися тканиною 'миро' (Кам., К., С.Т., Вин., Г., С., Вл., В.). З країв ємності ставили свічки, в неї на щастя кидали гроші. Мати дитини цього дня пекла хліб і ще гарячим роздавала його сусідам.

У традиційній болгарській народній культурі надавалося велике значення післяпологовому періоду. Породілля називалася 'лууса' (Вин., Кам., К., Б., Г., В., Н.І., Баг., Г., Вл., Ор.), 'лехуса' (О., С.Т., Г.), 'л'уса' (С.), 'л'ууса' (Кр.). Згідно з церковними правилами жінка після пологів уважалася нечистою сорок днів і не могла відвідувати храм. Це був період сорокаденної ізоляції від суспільного життя, від деяких домашніх справ: вона не повинна була виходити з дому, ходити по воду до криниці. Суворо стежили за тим, щоб у ці дні не залишалися вночі висіти пелюшки. Якщо жінка не буде дотримуватися прийнятих правил поведінки, то вона втратить покровительство Богородиці. Свята Богородиця "відверталася" від неї, не охороняла і не допомагала ні їй, ні її дитині [3].

Цикл очисних і соціальних обрядів закінчувався через сорок днів після пологів. Потім породілля в чорному вбранні з повитухою (З.) чи зі свекрухою (Кам., Н.І., В., Ор., Вин.) йшли до церкви причастити молоду жінку. Обряд називався 'да си чете' (Кам., Н.І., Вин., С.Т., З., О., В., С.Т., С., Г., Кр.) або 'да се моли' (Баг., Л.). Священик причащав жінку – обрядодія іменувалася 'конка' (Кам., Н.І., Вин., С.Т., Вл.) або 'четмо' (В.) – і давав їй просфору 'нафура' (Кам., Вин., С.Т., Г., Л.), 'нафурка' (С., Баг., Вл., В.), 'прусурка' (Кр.), 'наурка' (Ор.). Потому всі обмеження в поведінці молодої матері знімалися.

Наступного дня вранці породілля повинна була в три сусідських будинки роздати по одному короваю прісного хліба (питка) в честь Святої Богородиці 'за свята Бугуродица' (Кам., Н.І., Вин., С.Т., Баг., Вл., Ор.). Тут знаходить своє відображення культ Богородиці, який часто зустрічається в болгарському фольклорі [1; 3].

Особливий обряд відбувався, коли дитина робила свої перші кроки, він називався 'пристъпвам' (Кам., Кр., В.), 'приступалка' (Віл., Вин., С., Ор., С.Т.), 'пруштупалник' (Н.І., К., Вл., Г.). У такому випадку в сім'ї випікають прісний коровай 'питу', намазують медом, розламують і роздають хрещеним (З.), найближчим сусідам 'комушии' (Кам., Вл.), сусідам з трьох чи п'яти дворів уперед від свого будинку (В., Вин., Г.), сусідським дітям (Н.І., С., Баг.).

До того ж той, кого пригостили, повинен був зірватися з місця і трохи побігати, що вважалося своєрідним побажанням новонародженому бути рухливим.

Упродовж першого року життя дитини болгар дотримуються заборони стригти волосся малюкові. Одним із важливих післяпологових обрядів був перший постриг ‘застригване’ (Н.І., Віл., С.Т., Вин., Вл.), ‘устригвани’ (С.), ‘пустригване’ (Баг., Кр., В.), ‘настригване’ (Ор.), який проводився, коли дитині виповнювався рік, це засвідчувало перехід немовляти у новий віковий період. У болгар такого дня влаштовували свято з трапезою ‘гудинка’ (Кам., Н.І., Вл., Кр., Ор.), ‘год’анка’ (С.), ‘гудина’ (В., С.Т.), на нього збиралися гості, вони несли подарунки: ножиці, люстерко, рушник. Волосся вистригали у чотирьох місцях "хрестом", читаючи молитву. Всі вистрижені пасма волосся припалювали свічкою, але повністю не спалювали, мати дитини ховала їх під стріху хати.

Здоров’я новонародженого багато в чому залежало від його харчування. Основною їжею дитини після народження було грудне молоко. У болгар, як і в інших народів, які населяють регіон (молдовани, українці), поширене повір’я : якщо мати припиняє годувати своїм молоком грудного малюка, а потім знову допускає його до своїх грудей, така дитина матиме здібність зурочувати інших, її називають ‘повръштан’ (Кам., Г., Вл.), ‘пувернату’ (С., Баг.), ‘повърнату’ (Кр., В., С.Т.), ‘пудзету’ (Ор.).

Отже, проаналізувавши лінійні тексти про пологові обряди бессарабських болгар, можна зробити такі висновки. Нині традиційна пологова обрядовість болгар являє собою добре збережену в часі систему. Структура циклу пологових обрядів у бессарабських болгар є досить стійкою зі збереженими основними структурними компонентами, крім звичаїв, пов’язаних з повітухою. Важливою ознакою терміносистеми виступає використання однієї основи для позначення різних компонентів обряду в усіх болгарських говірках півдня України. Ритуали, використовувані при народженні та хрещенні дитини, у своїй основі мають універсалії спільнослов’янської обрядової практики, водночас зберігаючи етнічну специфіку, як-от: ‘голяма пита’, ‘крьштаване’, ‘постригване’, ‘проштупалник’.

У болгарських селах утрачено типові обрядодії з пуповиною, соління новонародженого. Частина обрядів, пов’язаних з появою дитини на світ, очищенням, соціалізацією зберігається тільки в пам’яті жінок дуже літнього віку. Відзначимо, що практично не зустрічається запозичень з інших мов. Тільки окремі лексеми засвоєно з російської мови: назви їжі й одягу новонародженого. Нові номени з російської мови заповнюють мовні лакуни і часто функціонують паралельно з широкоживаними.

Болгарський лінійний текст означеної тематики являє собою фрагмент архаїчної картини світу, яка добре збереглася й дозволяє реконструювати ключові ідеї народження дитини як перехідного обряду.

Болгарські говори півдня України викликають значний науковий інтерес, потребують подальших досліджень і картографування обрядової лексики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Воденичарова А.И. Родилната обредност на българите като традиционна форма на социализация / А.И. Воденичарова // Етнографски проблеми на народната култура. – С.: Наука и изкуство, 1994. – С. 101-137.
2. Воденичарова А.И. Бабата – български и източнославянски щрихи от един старинен архетип / А.И. Воденичарова // Етнографски проблеми на народната култура. – София, 2005. – С. 89-97.
3. Георгиева Ив. Култът към Богородица в българската народна култура / Ив.Георгиева // Европа и България. – С.: Наука и изкуство, 2000. – С. 76-83.
4. Мицева Е. Демонологични персонажи в южнославянския фолклор / Е. Мицева // Проблеми на българския фолклор. – С.: Изд-во на Софийския университет, 1991. – Т. 8. – С. 184-190.
5. Седакова И.А. Ритуальный хлеб в традиционной культуре болгар: родины и основные этапы развития ребенка / И.А. Седакова // Славянский и балканский фольклор. М.: Наука, 1994. – С. 130-138.
6. Топалова С. Към чейшииската диалектна лексика, свързана с родилните обичаи / С. Топалова // Україна і Болгарія: віхи історичної дружби. – Одеса: Вид-во «Друк», 1999. – С. 300 – 309.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- Баг. – с. Багате Болградського р-ну Одеської області
 В. – с. Василівка Болградського р-ну Одеської області
 Вл. – с. Владичень Болградського р-ну Одеської області
 Г. – с. Городне Болградського р-н Одеської області
 Ор. – с. Оріхівка Болградського р-ну Одеської області

К. – с. Катчево Болградського р-ну Одеської області
 Кр. – с. Криничне Болградського р-ну Одеської області
 Кам. – с. Кам'янка Ізмаїльського р-ну Одеської області
 Л. – с. Лошиновка Ізмаїльського р-ну Одеської області
 С. – с. Суворово Ізмаїльського р-ну Одеської області
 Віл. – с. Вільне Тарутинського р-ну Одеської області
 Вин. – с. Виноградівка Арцизького р-ну Одеської області
 Н.І. – с. Нова Іванівка Арцизького р-ну Одеської області
 О. – с. Острівне Арцизького р-ну Одеської області
 С.Т. – с. Старі Трояни Кілійського р-ну Одеської області
 З. – с. Зоря Саратського р-ну Одеської області

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Гончар – кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального мовознавства та слов'янських мов Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: болгарська мова, соціолінгвістика, болгарська діалектологія.

ПЛЮРІЦЕНТРИЗМ НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ: ЛІНГВАЛЬНІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ

Марія КИРИЛЮК (Умань, Україна)

У статті аналізується варіативність німецької мови через призму сучасних підходів до мовної плюріцентрики, визначається вагомість лінгвістичної складової та роль соціальних чинників як критеріїв визначення плюріцентричних мов, описується плюріцентрика німецької мови як ієрархічна структура варіативності двох рівнів та сучасне бачення комунікативного стандарту, з'ясовується відношення німців до регіонального мовлення та його причини.

Ключові слова: плюріцентрика мов, критерії визначення плюріцентричних мов, німецька мова, плюріцентрика першого (другого рівня), сучасний комунікативний стандарт, протиставлення глобального національному.

This article analyses variability of the German language through the modern approach to language pluricentricity, determines the significance of the linguistic component and the role of social factors as a criteria of the determination of pluricentric languages, describes the pluricentricity of the German language as a hierarchic structure of a two-level variability and the modern approach to the communicative standard, describes the attitude of the Germans to regional speaking and its reasons.

Key words: pluricentricity of languages, criteria for determination of pluricentric languages, German, pluricentricity of the first/ second level, contemporary communicative standard, global versus national.

Теоретичні засади плюріцентризму мов, закладені в роботах Клосса (*Heinz Kloss*) та Кляйна (*Michael Clyne*), не втрачають і сьогодні свого значення для подальшого розвитку теорії плюріцентризму [2; 3]. Зокрема Кляйн дає визначення плюріцентричних мов як мов “with several interacting centres, each providing a national variety with at least some of its own norms” [2: 1], наголошуючи при цьому, що плюріцентризм мов є соціолінгвістичним концептом, при якому центральну роль відіграють як побутування мови в кількох суверенних державах, так і функція національного варіанту для ідентичності його мовців та суспільства в цілому [2: 455]. Таким чином, спроба описати плюріцентрику як чисто лінгвістичну проблему не є адекватною, оскільки при цьому втрачається ідентифікаційна функція національного варіанту.

Якщо керуватися такими міркуванням, то коректною назвою для національних варіантів німецької мови слід вважати *Österreichisches Deutsch, Deutschländisches Deutsch, Schweizerisches Deutsch, Lichtensteinliches Deutsch usw.*, тоді як при позначеннях типу *Deutsch in Österreich, Deutsch in Deutschland oder in der Schweiz* ігнорується державно-національна складова, що є неприйнятним для плюріцентрики як наукового поняття.

Прикметно, що національні варіанти плюріцентричних мов всупереч уявленню мовців не є мовами у вузькому розумінні, так як їм бракує лінгвістичної дистанції і не виключається можливість порозуміння. Це стосується лише так званих стандартизованих варіантів (*Standartvarietäten*), тоді як регіональні варіанти, як правило, значно відрізняються в мовному відношенні, виявляються, таким чином, своєрідним проміжним ступенем між діалектом та повністю сформованою нормативною мовою з широким лінгвістичним діапазоном.

Іншим установчим критерієм національних варіантів є мовно-політична воля населення країни та її інституцій, котрі розглядають свій національний варіант не як самостійну мову, а

як частину загальної. Це не шкодить його функції ідентифікації для мовців, оскільки, на думку Кляйна [2: 455], не так багато ознак мови є достатніми для реалізації функції ідентифікації. На прикладі деяких мов видно (боснійська, хорватська, сербська), що політична воля виявляється достатньою для конституювання мови – лінгвістична складова з часом стає наслідком соціально-національного рішення.

В свою чергу, дефініція національного варіанту охоплює сукупність всіх мовних явищ, які відносять типологічно до німецької мови на території певної національної держави, як мовний стандарт, так і всі розмовні регіональні варіанти, оскільки вони також є частиною мовної реальності тієї чи іншої країни, частиною мовної ідентичності її мовців.

Основними постулатами теорії плуріцентрики для визначення плуріцентричних мов є критерії екстралінгвістичного характеру: побутування мови та її статус в державі [4: 24,25]. Плуріцентрична мова зустрічається щонайменше у двох суверенних державах, в яких вона має статус єдиної державної мови, однієї з державних мов чи щонайменше визнаної регіональної мови, завдяки чому вони реалізуються як інтерактивні мовні центри.

Мур (*Rudolf Muhr*) розглядає лінгвістичну складову як критерій визначення плуріцентричних мов, що витікає із вище зазначеного. Звісно, будь-який варіант мусить мати достатньо лінгвістичних особливостей, щоб вирізнитися серед інших і стати, таким чином, засобом особистої та колективної ідентифікації мовців. Така мовна своєрідність підтверджується зазвичай кодифікацією (*Kodifizierung durch Wörterbücher und Grammatiken*), відображенням у словниках та граматиках, і для цього немає потреби у великій кількості лінгвістичних ознак. Достатніми для диференціації можуть бути деякі особливості вимови чи відмінності у лексиці.

Плуріцентризм мов є досить поширеним явищем серед мов світу. В Європейському Союзі 6 із 23 офіційних мов держав-членів ЄС є плуріцентричними в межах цієї організації: німецька, англійська, французька, грецька, нідерландська та шведська, тоді як італійська, іспанська та португальська проявляють свою варіативність за межами ЄС. Сучасними дослідженнями засвідчується, що у всьому світі статус плуріцентричних підтверджується у 27 мов, на яких розмовляють у 157 країнах світу: китайська (2), англійська (76), французька (29), німецька (7), хінді-урду (2), іспанська (24), португальська (9), російська (8) [5: 183]. Без перебільшення можна стверджувати, що плуріцентризм є невід'ємною ознакою сучасних мов, якими слугується велика кількість людей в багатьох країнах світу.

Існування своєрідної ієрархії в мовній плуріцентриці, яку вперше відмітив Кляйн, зумовлене не якісними, а скоріше кількісними відмінностями між окремими варіантами і знаходить відображення у протиставленні домінантні / недомінантні варіанти. При цьому прикметами останніх є наступні:

- обмежена кількість мовців;
- вони не є історично належними країні;
- мають незначну політичну та лінгвістичну вагомість та обмежені можливості кодифікації та поширення своєї норми;
- обмежений вплив на загальну мову;
- невпевненість у коректності власної норми та схильність до того, щоб її уникати в сумнівних випадках;
- при кодифікації норми недомінантного варіанту існує тенденція маркування її як розмовної чи діалектної;
- еліти недомінантних варіантів мають тенденцію пристосовуватися до норм домінантного варіанту і цим самим ставлять під сумнів чинність власної норми;
- вони мало представлені в глобальних ЗМІ, як правило, не поширюють свої норми, і як результат є в наявності мало інформації про них, що призводить до того, що за стандарт приймають норми домінантного варіанту [5: 184].

Оцінюючи плуріцентрику німецької мови, ми виходимо передусім із її статусу в німецькомовних країнах. У Бельгії, Німеччині, Ліхтенштейні, Австрії та Швейцарії вона є офіційною мовою зі статусом єдиної державної мови чи однієї з державних мов країни, тоді як в Італії є визнаною регіональною мовою (Трентіно-Зюдтіроль). Очевидним є той факт, що ситуація з німецькою мовою у названих країнах різниться як за чисельністю мовців, так за

впливом на формування норми загальної мови. В цьому зв'язку Аммон [5: 185] вводить поняття центрів двох рівнів (*Vollzentren und Halbzentren*), передаючи таким чином символічно вагомість окремих національних варіантів. При цьому як центри німецької мови першого рівня (*Vollzentren*) розглядаються Німеччина, Австрія та Швейцарія, тоді як інші варіанти з меншою кількістю мовців та меншим впливом на нормотворення німецької мови вважаються центрами другого рівня (*Halbzentren*). Відповідно до назви вище означених країн варіанти іменуються як *Österreichisches Deutsch (ÖD)*, *Deutschländisches Deutsch (DD)* und *Schweizerisches Deutsch (SD)*. В свою чергу плуріцентрика для *ÖD* представлена чотирма варіантами другого рівня: *Ostösterreichisch, Kärntnerisch, Tirolerisch, Vorarlbergerisch*, що відображено лексикографічно у словнику варіантів німецької мови [6]. Стосовно *DD* поділом передбачено 6 регіонів: північний захід-схід (*Nord-West, Nord-Ost*), центральний захід-схід (*Mitte-West, Mitte-Ost*), південний захід-схід (*Süd-West, Süd-Ost*) [7: 187]. Для *SD* не характерна така диференціація, оскільки тут йдеться про єдиний мовний стандарт, що однак можна піддати сумніву.

Стосовно мовного стандарту, то згідно концепції плуріцентрики, яка призводить до зміни схеми варіантів німецької мови, відбувається зміна поняття стандарту в напрямку його розширення. Іншими словами, визнається не єдиний стандарт, а різні, що визначається регіональними, соціальними чи ситуативними критеріями. Такого роду розширення спричиняє вихід із «нормативного замкнутого кола», внаслідок чого стандартна норма визначається за принципом: «*Standart ist, was formal nach Standart ausschaut oder sich so anhört, selbst wenn der Sprachgebrauch anders ist*» [5: 187].

Звертаючись до проблеми відношення німців до своїх діалектів, можна констатувати, що його амбівалентність підтверджується емпірично розробками з цієї теми ряду наукових інституцій [8: 62]. Німецька мова, що вирізняється широким спектром варіативності як нормативного, так і діалектно-розмовного характеру, зазнає тепер певного перегляду підходів в оцінці діалектного мовлення, що полягає зокрема в зростанні ролі позамовних чинників. В сьогоденнішому глобалізованому світі діалекти все більше стають аргументом в протистоянні глобального і національного, задовольняючи бажання соціального тепла та відчуття батьківщини.

Діалектне мовлення як фактор регіональної приналежності зберігає сьогодні для німців свою значущість, хоч статистика і засвідчує зменшення кількості людей, що можуть розмовляти на діалекті (1991: 55%; 1998: 50%; 2008: 48%) [ebd]. Адже прихильність до регіонального розцінюється в Німеччині як певна провінційність, що суперечить уявленням німців про освіченість.

Історично склалося, що просвітницькі прагнення ув'язувалися в Німеччині із вимогами зразкового літературного мовлення. Патріотичні почуття того чи іншого регіону до свого діалекту вступають певною мірою в протиріччя із споконвічними прагненнями німців до мовної єдності. Об'єднавчі настрої такого роду посилюються в ті історичні періоди, коли в суспільстві назріває потреба державного об'єднання. Однак, коли воно досягається, погляди звертаються до локальних коренів, якими в мовному сенсі є місцеві діалекти.

“*Es gibt wieder eine gewisse Sehnsucht nach etwas Bodenständigem in dieser globalisierten Welt*” [8:56]. Цей вислів виражає позицію не лише представників старшого покоління, але й відношення молодих німців, котрі в такій же мірі потребують не втратити себе як індивідууми в сучасному глобалізованому світі. Вивчення проблеми плуріцентрики мов на прикладі німецької мови дозволяє зробити такі висновки:

- плуріцентризм мов є соціолінгвістичним концептом, основними постулатами якого для визначення плуріцентричних мов є критерії екстралінгвістичного характеру. При цьому однак не заперечується вагомість лінгвістичної складової;

- мовна плуріцентрика є ієрархічною структурою, що знаходить відображення у протиставленні домінантні / недомінантні варіанти. В плуріцентриці німецької мови своєрідна субординація варіантів передається поняттям центрів двох рівнів;

- сучасні трактовки мовного стандарту передбачають розширення поняття норми;

- значущим залишається сьогодні для німців регіональне мовлення, яке в сьогоднішньому глобалізованому світі все більше переймає на себе національно ідентифікуючу функцію.

Перспективними бачаться подальші дослідження лексичних, граматичних та прагматичних ознак національних варіантів німецької мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ammon U. Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz: das Problem der nationalen Varietäten / U. Ammon. – Berlin / New York: De Gruyter, 1995. – 575 S.
2. Clyne M. Pluricentric Languages. Different Norms in Different Countries / M. Clyne. – Berlin / New York, 1992.
3. Kloss H. Die Entwicklung neuerer germanischer Kultursprachen seit 1800. 2. erw. Auflage. – Düsseldorf, 1978.
4. Muhr R. Linguistic dominance and non- dominance in pluricentric languages / R. Muhr // Non – dominant Varieties of pluricentric Languages. – Wien, 2012. – S. 23 – 48.
5. Muhr R. Zur Theorie der Plurizentrik am Beispiel des Deutschen / R. Muhr
6. // Der Sprachdienst. – 2012. – Jahrgang 5. – S. 179-198.
7. Variantenwörterbuch des Deutschen : Die Standardsprache in Österreich, der Schweiz und Deutschland sowie in Liechtenstein, Luxemburg, Ostbelgien und Südtirol / U. Ammon [u.a.]. – Berlin / New York: De Gruyter, 2004. – LXXV. – 954 S.
8. Der Sprachdienst. – 2012. – Jahrgang 5. – S. 151-237.
9. Der Sprachdienst. – 2009. – Jahrgang 2. – S. 54-62.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Кирилюк – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: лексична та зіставна семантика, неологія, соціолінгвістика.

НЕОЛОГИЗМЫ-ЗАИМСТВОВАНИЯ КАК СЛЕДСТВИЕ СОЦИАЛЬНОЙ ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА

Лина МАЕВСКАЯ (Харьков, Украина)

У статті розглядаються проблеми неологізмів та запозичень, їх вплив на соціальні процеси, знайомство з новими лінгвокультурами та вимогами ринкових відношень.

Ключові слова: неологізм, запозичення, реальна дійсність, соціум, антропологічний підхід.

The article deals with the problems of neologisms and borrowings, their influence on social processes, culture oriented linguists and the requirements of market relations.

Key words: neologism, borrowings, reality, social medium, anthropological approach.

Язык как языковой код является не изолированной автономной структурой. Он встроен в общий механизм познания как необходимый модуль. Определить значение языковой единицы – это значит получить абстрактную обобщенную информацию, которая есть результат ментальной обработки знаний. Хотя событийный мир и существует объективно, но воспринимается он человеком весьма субъективно, что зависит от многих факторов. Языковая личность воспринимает своим сознанием события реальной действительности.

А реальная действительность такова. В языке становится все больше новых слов, ведь новое слово – новая сущность. Вслед за новыми словами в жизнь, в социум входят новые понятия, новые идеи, новые отношения. Это происходит так быстро, что человек иногда не успевает осмыслить всех обновлений лексики – смыслового багажа, который кроется в новомодных словах и словечках, и далеко не всегда очевиден.

Цель статьи: показать, как наплыв неозаимствований влияет на качество родного языка.

Объект исследования – новая лексика как следствие социальной жизни человека.

Предметом исследования является попытка автора обратиться к теории языка как достояния индивида.

Информационный бум изменил традиционную расстановку сил в обществе, заставил заговорить о едином мировом информационном сообществе, о новом социуме. Поэтому современную языковую ситуацию следует рассматривать в связи с проблемами этого нового информационного общества в целом, т.к. все мы испытываем информационный прессинг. Нужно порой задуматься, какой смысл заложен в том или ином слове: Schlagersängerin в

XX в., гранты, “Cousega” – проект, позволяющий проанализировать всю жизнь студента, чтобы найти для своей фирмы идеального сотрудника. Традиционно межкультурные исследования проводятся на материале словарей. Но в наше время этой методики уже недостаточно для разностороннего раскрытия значения слова с учетом его динамики по мере изменения условий функционирования языков в современном мире. Сейчас необходимо учитывать расширение межкультурных взаимодействий в сферах политики, экономики, финансов, техники, экологии, культурных связей и т.п. Очевидно, ассоциативные словари сыграли свою положительную роль. Нужно обращаться, по мнению наших и зарубежных лингвистов (Залевская А., Селиванова Е., Коротич К., Ефименко Т., Новицкая Т.), к теории языка как достояния индивида. Исследование значения слова с помощью такой теории должно быть не просто сложением результатов (интегративно), полученных из анализа словарей, текстов, а «новым видением того, что лежит за словом у носителей сопоставляемых лингвокультур, включая когнитивные образования разных уровней общения..., специфические особенности их реализации в условиях той или иной лингвокультуры, а также эмоционально-оценочные переживания, направляемые как индивидуально-личностным опытом и предпочтениями, так и системой норм и оценок, принятой в соответствующем социуме и актуальной в тот или иной период времени [3: 55]. В духе времени, а может быть, в спешке, человек заглатывает на ходу новумы, штампы, клише, довольствуется готовыми полуфабрикатами. С помощью масс-медиа в нашу речь буквально вползают слова-заменители: *бедность* = социально-заниженный уровень жизни; *любимый / любимая* = партнер; *дружба, хороший климат в коллективе* = комфортные отношения; *толерантность* = равнодушие и т.д. Пресса ставит под удар базовые смыслы социума, прицел наведен на частную жизнь индивида, на семью, любовь, работу, образование, т.е. области, где люди без слов понимают друг друга. За новый язык сегодня взялись некие закулисные копирайтеры, незаметно подправляя значения слов и разворачивая наши мозги в заданном направлении – неоднократно в своих статьях с беспокойством отмечает журнал «Отрок» (2012). Это беспокойство оправдано, т.к. оно прежде всего направлено на молодежь, будущее нашей страны, не успевшую или не сумевшую, или неправильно истолковывающую ценностные ориентиры. Взять хотя бы такое насущное понятие, как «труд». В нем сейчас начисто вымыт основной смысл «благородное занятие», дающее почувствовать себя Человеком. Все говорят о работе как некоем способе получения денег, как к набору принятых действий на фирме, в офисе. Результат: конверт с деньгами, причем чем меньше затрачено калорий, тем толще конверт. Мы говорим о времени, об определенном историческом его отрезке. Если в ушедшую советскую эпоху нас призывали трудиться, создавать материальные ценности для страны, то теперь многочисленные фирмы призывают страну отдыхать во что бы то ни стало. Или реклама «*Живи на повну*». И главное – без потребности производить.

Философия «кликни» (вот еще новум) мышкой и заработай какие-то баксы, быстро прижилась у молодых людей. Конечно, это легче, примитивнее начать свой трудовой путь от *неумения* работать – к умению *не работать*. Героями нашего времени становятся дауншифтеры – отмечают некоторые блоггеры. А слоганом большинства молодежи стало «много и сразу», без опыта работы. Я позволю себе привести несколько «новых» слов, которые иллюстрируют, как портится, изнашивается славянская речь: *кликнуть, грантоед, кайфовать, юзать* (использовать), *киллер, прокрастинация* (привычка откладывать на потом), *драйвовать* или *драйвовый* (энергичный, экспрессивный), *оффтоп* (вопрос не по теме), *пофиксить* (починить), *агрейдить* (и без того отличное решение), *лайфак* (набор полезных советов или оригинальных трюков, с помощью которых можно «взломать», т.е. сделать свою жизнь проще. Сейчас в Сети есть множество сайтов с самыми разными лайфками), *селфшот* или сокращенно селфи-снимок самого себя, сделанный на смартфон и опубликованный в соцсетях. В начале нового века впервые это слово (от англ. Selfshot: self – «я, сам», shot – фотоснимок) употребил пользователь австралийского форума, но с появлением смартфонов и ростом популярности соцсетей селфи, как Twitter или Facebook стали употреблять все чаще. Массовым явлением, снимать себя на фоне чего-либо, селфи стало в 2013 г. Делают свои селфшоты как простые люди, так и мировые звезды. Появились

даже свои табу. Считается моветоном снимать себя на похоронах, на фоне мемориалов, жертвам аварий, бездомных и т.д. Немецкая газета “Leipziger Volkszeitung” (21.11.2013) сообщает, ссылаясь на Oxford English Dictionary, что selfie стало словом года. Обратите внимание, сколько чужих слов употреблено только в объяснении этого одного слова. Вероятно, пришло время создавать толковые словари, чтобы эта лексика не затрудняла чтение и не раздражала, а была понятна широким массам. Не удивительно, что некоторые газеты («Вести», например, ввели даже рубрику «Язык нашего времени». Учим с «Вестями»). В масс-медийных текстах масса таких слов-перлов. И это в языке, имеющем богатейшее прошлое. И не задумываются наши люди, что это не только новомодные, престижные (как они полагают) словечки, а транслирование чуждых нам отношений, чуждого образа мысли, чужой культуры. Впору привести слова известного классика «С печалью я гляжу на наше поколение...», которое механически поглощает, но, увы, не анализирует новые смыслы. Мы пока не сумели достойно откликнуться на эту «гуманитарную помощь», на этот вызов времени. Да, язык – живой организм, он живет, дышит, обновляется. Каждое поколение вносит свою лепту в развитие языка, но нельзя допускать деградации языка, его нужно преобразовать, изобретать, но только со знаком плюс, потому что наличие словообразовательных моделей облегчает выбор того, что в окружающей нас действительности должно получить отдельное наименование. Необходимы языковые средства (инструменты), которые должны быть найдены в соответствии с аутентичными, ментальности данного социума, нормами языка.

В любом языке имеется основной словарный фонд, лексическое ядро языка наряду с быстроизменяющимся слоем лексики. Оно, это ядро, сохраняется веками, вокруг него и происходят процессы словообразования. Пронизывая культуру, эти лексические единицы являются наиболее значимыми для людей и являются базой для дальнейшей деривации. Образование новых лексических единиц происходит с учетом потребностей тех или иных народов, а также способов и видов деятельности, которой они удовлетворяются. Когниция организует или должна организовывать в человеке смыслообразование и использование значений в рамках культуры. Проблемы языкового творчества – это проблемы не только академиков-лингвистов, но и нас с вами, говорящими на языке. Здесь нужно подчеркнуть значение триады «мышление – язык – культура». Оно переключается с высказыванием М. Хайдеггера о языке как «доме бытия», но коммуникативно-информационного. Естественно, что человек хочет обустроить этот «дом», вовлекая в него вещи и процессы социального мира, наименовывая их. Новые лексические единицы закрепляются в языке не сами по себе, а посредством их освоения и использования людьми. Изменения в мире и социуме и порожденная этими процессами «лингвокреативность» (по Ирисхановой О. К.) способствует появлению в языке неологизмов, окказионализмов и конечно же, заимствований. Отметим, что это весьма положительная тенденция, т.к. язык не может жить в вакууме, не может не соприкасаться с другими языками. И в то же время опасная тенденция в смысле «не навреди», «не переборщи», в особенности это касается заимствований, которые неудержимым потоком хлынули не только в славянские языки, но и в другие, в частности, германские языки: *Shopping-Centre*, *Crash (Zusammenstoß)*, *Mopping (Menschen am Arbeitsplatz verachten, erniedrigen)*, *Laser Chow (Lichtdarstellung)*, *Kanake* (обозначает всех эмигрантов), *Wooky! (Super!, Klasse!)*, *Designer (Entwerfer)* и много других.

Обратимся к лингвистическим энциклопедическим словарям разных лет, объясняющим понятия «неологизм» и «заимствование». «Неологизмы – слова, значения слов, появляющиеся в языке в определенный период..., возникшие на памяти их поколения (А. Домашнев, Б. Головин)... Их появление обусловлено социальной потребностью в именовании всего нового и в его осмыслении...» [2: 331]. Если мы посмотрим социально-коммуникативное пространство Германии 90-х годов прошлого века и годы нынешнего века, то мы найдем там много «неогенных слов разных социальных параметров, имеющих свою национально-культурную специфику» [1: 6]. Приведенные ниже примеры являются удачными, точными «снимками» возникших социальных и политических процессов: *die neuen Bundesländer*, *Solidaritätszuschlag*, *Schutzgeld*, *Handy*, *Eurogeld*, *Moderator*, *Bioregion*, *Wohlstandsmüll*, *Organspende*, *Schlafmünze*, *Designer*, *Mopping* и много других.

Трактовка понятия «заимствование»: «Элемент чужого языка, перенесенного из одного языка в другой в результате языковых контактов. Заимствования приспосабливаются к системе заимствующего языка и зачастую настолько ими усваиваются, что иноязычное происхождение таких слов не ощущается носителями этого языка...» [2: 158, 159]. Последнее утверждение не вызывает сомнений, вспомним: кельнер, дах, льох. А вот по поводу «приспосабливаются» уже можно поспорить, хотя издавался словарь в 1998 г. Сейчас большинство заимствований просто вошло в язык без всяких изменений и довольно комфортно в нем себя чувствуют: Я работаю в open-space; chrach, evernote; mountainbiken; duty-free; Серия People are awesome на YouTube; Dieze Netzwerke sind zum Who is who unserer Zeit geworden; фрилансер, джойстик, фристайл, кайтсерфер, киберсекьюрити, флешмобы, блоггеры, лайк, дизлайк, мерчандайзеры; Die Computerpannen sind das eine; How are you, Kollege?; The friend is your friend. Словари, изданные после 2000 г. несколько отличаются в толковании этих двух понятий. «Неологизмы належать до пасивного словникового складу мови... За способом уведення до мови неологизми поділяються на лексичні – новотвори або запозичення та семантичні. Уведення неологизмів зумовлене синергетичним параметром самоорганізації та збереження мови...» [4: 417]. Я, например, не могу утверждать, что неологизмы относятся «до пасивного словникового складу мови...». Они активно вступают в словообразовательные процессы, создавая новые лексические единицы в тех языках, которые их приняли: *Bildungs-Ranking, away – Auslandsbildungsmesse, Country-Ikone, Werbechip, Controllingbereich, Fashioning, wooky! (Super, Klasse), веб-разработчик, сенсорная панель, тайм-менеджмент, видеоконсоль, френд-лента, тим-лидер, контент, Facebook-Generation, Chefetage, ComsCore (Info-nopmal), Sensorströme, Sensorstrukturen, sensorgestützte Systeme, Gesamtweltcup, Teambewerb, Cflex-Papiere, mit dem Microsoft-Betriebssystem* и т.д. Эти неогенные слова из области образования, электроники, медицины, спорта, рекламы очень тесно контактируют с заимствованиями, которые являются «одним із способів поповнення словникового складу мови поряд із словотворенням і креацією. Запозичення може відбуватися у графічному чи фонетичному вигляді слів у мові-донорі, згодом здійснюється їхня фонетична транскрипція і транслітерація знаками та звуками реціпієнтної мови. Морфема, слово чи сполука отримує місце в парадигматиці та синтагматиці мови, може служити основою новотворів, ставати початком словотвірного гнізда... розвивати полісемію, набувати конотативних ознак» [4: 158, 159]. Наша лингвистическая наука употребляет термин «неологизмы – заимствования», но выборка из последних источников (их очень много) дает нам ощущение такой спайки неологизма и заимствования, что возникает мысль, не назрело ли время создать для этого единый термин что-то вроде “Neolehnungen” или “Neolent”, соединив “Neologismen” и “Entlehnungen”.

Посмотрим теперь лексику, обслуживающую такие сферы, как «Рынок», «Канцелярское дело», «Косметика». В канцелярском деле первенствуют всякого рода organizer'ы (desk organizer). Косметические товары – это сплошь единицы английского языка, без изменения транслитерации: продукты серии Tri-Phasic White, Creamy Cleansing Lotion for Normal to Dry Skin; Facial Scrub; Epoch Glacial Marine Mud; Clear Aktion Acne Medication Foaming; Ageloc Gentle and Tone; Image Scincare; Aesthipeel; Styleage и много других примеров, т.е. рекламодатели абсолютно уверены, что та социальная группа, для которой они предназначены, поймет и правильноотреагирует. Журнал “Markt” заслуживает особого внимания не только потому, что он перенасыщен англицизмами, которые аттрактивны, экономны, престижны и являются составляющими речевого этикета. В данном случае взаимодействие языков отражает новый слой культуры с новыми особенностями, новыми взаимоотношениями, новыми возможностями карьерного роста. И так как рынок в широком смысле слова – это IT-технологии, то и материалы, предложенные пользователям журнала, направлены на новое восприятие процессов, происходящих на рынке труда. Эту новую для человека направленность отражают даже заголовки:

Netzdeutsch für Anfänger

Wer bin ich im Netz?

Hallo Chef, was gibt's?

Das Handy lotst uns durchs Leben. Es erklärt uns fremde Kulturen.

How are you, Kollege?
Das deutsche IT-Unternehmen
Das Assessment Center simuliert den Büroalltag
Die Börse ist ein Paternoster
The trend ist your friend
Surfen in der Arbeitszeit
Self-Assessment wird wichtiger
So funktioniert die Online-Uni
Fit für den Job – in 15 Lektionen
Die away richtet sich an junge Menschen

И что еще важно, что на страницах этого журнала даются объяснения английских слов, сокращений (CEO, CRO, Mooc), что может послужить материалом для нового исследования.

Какие **выводы** можно сделать из вышеизложенного? Методика работы со словарями должна быть дополнена новым теоретическим видением языка, нужно делать более четкий акцент на антропологические подходы к языку, учитывая быстро развивающиеся социальные процессы. Отсюда вырисовывается **перспектива** дальнейших исследований. Я упомянула в статье об английских сокращениях, их надо не только понимать, но и объяснять, чтобы не очутиться в такой грустно-смешной ситуации: *Also, wenn Anderson CEO ist, und Wyatt CFO, und Du bist COO – wer bin ich dann und was mache och hier?* Дальнейшее исследование этой обширной, всегда новой, всегда актуальной темы, как замечает в своих работах немецкий лингвист Р. И. Бруннер, заставляет лингвистов постоянно заниматься вот таким *шпрахвандель*. И видимо статьи будущих исследователей этой многообещающей темы подтвердят или опровергнут мою мысль о создании нового термина для этого яркого явления в языке.

Лингвистика нашего времени характеризуется поворотом к семантической стороне языка, активизируется антропологический подход. Такой подход предполагает учет человеческого фактора в лингвистике и определяется социальностью самого языка. А социальность языка – это диалектическое единство языка и сознания, языка и культуры, языка и общества.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Абрахам Я.-П. Неогенные слова и их национально-культурная специфика / Я.-П. Абрахам, Л. Д. Маевская. – К. : Мова і культура, 2002. – 207 с.
2. Языкознание /БЭС; ред. Ахманова О. С. – М. : Научное изд-во «Большая Российская Энциклопедия», 1998. – 682 с.
3. Залевская А. А. Интегративный подход при межкультурных исследованиях значения слова / А. А. Залевская. – Тамбов : ТГУ, 2010. – 557 с.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля. К, 2006. – 716 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ліна Маєвська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької та французької мов Харківського національного університету ім. В.М. Каразіна.

Наукові інтереси: лексикологія німецької мови.

ПРОБЛЕМЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЛИНГВА ФРАНКА В ПОЛИЭТНИЧНОМ И ПОЛИКУЛЬТУРНОМ МИРЕ

Карина МЕЛЕЖИК (Симферополь, Украина)

У статті узагальнюються критерії, що визначають сферу функціонування контактної англійської мови міжнародної комунікації, намічаються загальні положення, що характеризують міжнародну англійську мову, уточнюються прагматичні фактори, що регулюють етапи впровадження англійської лінгва франка (АЛФ) в те чи інше співтовариство. Пропонується послідовність прагматичних фаз, які проходить англійська мова, перетворюючись з навчального предмета в контактну мову міжнародної комунікації. Вводиться розмежування неінституційної АЛФ1 та інституційної АЛФ2 на основі критеріїв періодичності комунікації, типу дискурсу, прагматичної функції, рівня володіння мовою.

Ключові слова: міжнародна англійська мова, англійська лінгва франка, контактна мова, інституційний / неінституційний дискурс, прагматичні фази, міжнародна комунікація.

The article summarizes the criteria defining the sphere of activity of English as a contact language of international communication, outlines the general provisions that characterize international English, clarifies pragmatic factors governing the implementation stages of English lingua franca (ELF) in an international speakers' community. English is argued to pass through a sequence of phases transfer into a contact language of international communication. Division into non-institutional ELF1 and institutional ELF2 is introduced basing on the criteria of communication periodicity, type of discourse, pragmatic function and proficiency level.

Keywords: International English, English lingua franca, contact language, institutional / non-institutional discourse, pragmatic phase, international communication.

Проблематика вопроса: Исследования английского лингва франка (АЛФ), контактного языка международной коммуникации, основаны на понимании того, что английский язык (АЯ) не принадлежит носителям языка, которые составляют меньшинство среди всей массы его пользователей. Среди наиболее актуальных направлений этих исследований важная роль принадлежит изучению статуса и функционирования АЯ в процессах лингвистической глобализации. В числе теоретических концепций, раскрывающих тенденции развития глобального АЯ, выделяются три наиболее определившихся подхода: во-первых, это основанное на идеях Б. Качру [13] представление о взаимосвязи традиционных и новых вариантов, «английских языков мира» – World Englishes. Во-вторых, это политически мотивированная теория языкового империализма АЯ Р. Филлипсона [15], и, в-третьих, это концепция А. Пенникука [14], раскрывающая транскультурное и трансгрессивное взаимодействие языковых норм в практике локальных контекстов международной коммуникации.

Определяя основу парадигмы английских языков мира, следует подчеркнуть, что в ней заложены четыре социолингвистических постулата. Во-первых, АЯ потерял свою бицентричность, основанную на британском и американском стандартах, и стал полицентричным, а это даёт возможность говорить о значительной динамике его норм. Во-вторых, АЯ стал вторичным средством выражения этнокультурной идентичности народов, благодаря его способности к аккультурации, т. е. к выражению разных культур. В-третьих, вариант АЯ – это социолингвистическое функциональное образование, несущее на себе отпечатки автохтонного языка и приспособленное передавать локальную культуру. И, наконец, социолингвистическом и лингвокультурологическом смыслах все варианты АЯ равны между собой, среди них нет лучших или худших вариантов. [4: 201]

Актуальность избранной темы: Наряду с новыми региональными и территориальными вариантами АЯ получил распространение международный АЯ (МАЯ), который можно определить как универсальный контактный язык, функционирующий во всех сферах международной коммуникации и предоставляющий равные права всем своим пользователям, независимо от того, относятся ли они к АЯ как родному, второму или иностранному. Пользователи МАЯ выступают в роли интерактивных субъектов процесса языкового развития, формирующих (в условиях двуязычия и многоязычия) как собственно используемый ими АЯ, так и функции, которые он выполняет в их сообществах.

Участники межнациональной и межкультурной коммуникации не разделяют национальные культуры друг друга, но их национальная культура проявляется в используемых ими коммуникативных моделях: под ее воздействием они модифицируют свой язык, свой выбор сигналов, знаков и символов, с помощью которых они создают свои формы общения. АЛФ и МАЯ выполняют разные локальные и глобальные функции, будучи разными аспектами одного и того же АЯ межнациональной и межкультурной коммуникации.

Разграничение АЛФ и МАЯ должно исходить из предпосылок, предопределяющих **новизну и перспективу** исследования по данной теме.

Во-первых, в специальной литературе нет единства взглядов на статус и функционирование АЛФ и МАЯ. Во-вторых, использование двух терминов для обозначения АЯ межнациональной и межкультурной коммуникации представляется избыточным, поскольку предмет номинации МАЯ как контактного языка не является однозначно определяемой автономной областью коммуникативного пространства международного АЯ. В-третьих, мы считаем рациональным ограничиться термином АЛФ в обосновании

функционально-прагматических критериев разделения предметного поля АЯ как контактного языка межнациональной и межкультурной коммуникации.

Цель данной статьи: выделить общие положения, характеризующие АЯ международной коммуникации и уточнить прагматические факторы, регулирующие этапы внедрения АЛФ в то или иное сообщество. Поставленная цель предполагает решение следующих задач: а) обобщить критерии, определяющие сферу функционирования контактного АЯ, и б) наметить последовательность языковых сдвигов, ведущих к становлению АЛФ.

Суммируя разнообразные трактовки терминов «международный АЯ» и «АЯ как язык международной коммуникации», мы приходим к тому же, сохранившему актуальность вопросу, который еще в 2000 г. поставила Э. Эрлинг в своей статье «Международный/глобальный/мировой английский: возможен ли консенсус? [11: 10]. Возможен ли консенсус в дискуссии о природе и функции МАЯ и АЛФ в современном мире?

Общие положения, которые мы отмечаем в трудах С. Ахулу, Дж. Брутт-Гриффлер, А. Дэвиса, Б. Качру, М. Тулана, Г. Уиддоусона, А. Пенникука [7; 8; 10; 13; 19; 20] и многих других исследователей, можно свести к шести тезисам:

1. МАЯ – это язык, используемый практически во всех сферах международной коммуникации, за пределами национальных границ.

2. Этому языку должны учиться как неносители, так и носители АЯ. Носители АЯ должны приспосабливать свою речь таким образом, чтобы она была понятна в международной коммуникации. [19: 7] Каждый, кто планирует общаться с неносителями или с носителями, говорящими на другом национальном варианте АЯ, должен переключаться со своего кода на международный.

3. МАЯ имеет нейтральную природу, т.е. его можно считать нейтральным коммуникативным кодом. Он не связан с какой-то определенной этнокультурой, но может передавать элементы любой культуры, к которой обращаются его пользователи. [9: 101]

4. Он имеет ядерную морфосинтаксическую систему и, в тоже время, открыт для пополнения словаря и усвоения отдельных грамматических особенностей, которые заимствуются из новых вариантов АЯ. Он может принимать инновации и вырабатывать свои нормы. [10: 464]

5. МАЯ не контролируется британским или американским стандартом. Он принадлежит международным пользователям [19: 3] и является языком, нормы которого не подвластны носителям АЯ. [20: 144]

Суммированные выше характеристики МАЯ свидетельствуют о том, что он определяется как нейтральный, универсальный контактный язык, используемый, за пределами национальных границ, во всех сферах международной коммуникации, и предоставляющий равные права всем своим пользователям, независимо от того, относятся ли они к АЯ как родному, второму или иностранному.

Необходимо указать положение, которое представляется ключевым для нашего обсуждения – это роль пользователей МАЯ не как пассивных его получателей, а как интерактивных субъектов процесса языкового развития, формирующих (в условиях двуязычия и многоязычия) и собственно используемый ими АЯ, и функции, которые он выполняет в их сообществах.

Как следствие признания того факта, что субъекты процесса развития МАЯ составляют его движущую силу, необходимо уточнить их идентификацию в коммуникативном пространстве АЯ. Если географически локализуемые варианты АЯ связаны с этнокультурной идентичностью определенного сообщества [18: 25], с какой идентичностью связаны пользователи МАЯ? Г. Уиддоусон указывает, что международный АЯ ассоциируется с сообществами, которые объединяются в той или иной сфере информации, в той или иной сфере деятельности, независимо от их локальной принадлежности. Поэтому международный АЯ – это язык для специальных целей, и, как таковой, он допускает нормализацию в условиях внутригрупповой международной коммуникации. [20: 143]

Мы разделяем позицию М. Сарасени, который полагает, что АЛФ и МАЯ выполняют разные функции, соответственно, локальные и глобальные (*local vs. global*), будучи разными аспектами одного и того же АЯ межнациональной и межкультурной коммуникации. [17: 21] Использование двух терминов для обозначения АЯ межнациональной и межкультурной коммуникации представляется избыточным, поскольку предмет номинации контактного МАЯ не является однозначно определяемой автономной областью коммуникативного пространства международного АЯ. В последующем обсуждении мы ограничимся термином АЛФ и уточним функционально-прагматические критерии разделения предметного поля контактного АЯ межнациональной и межкультурной коммуникации.

Для выяснения потенциала языковых сдвигов, ведущих к становлению АЛФ, необходимо учитывать не только известные качественные и количественные параметры языковых ситуаций, но и мнения о языке, распространенные в том или ином сообществе, устойчивые представления, связанные регулированием языковых ситуаций. [6: 353] Проблематика выбора кода применительно к индивиду предполагает необходимость объяснить его мотивацию при выборе того или иного языка или языкового варианта из некоторого набора возможностей. В отличие от индивидуального, групповой выбор распространяется не на данную коммуникативную ситуацию, а на некий тип будущих коммуникативных ситуаций и/или не на данный момент, а на более длительный срок [1: 12].

В процессе выбора имеет место своего рода внедрение межнациональных супралокальных ценностей и, в конечном счете, формирование супралокальной идентификации [5:76], т.е. идентификации с международным сообществом, использующим АЛФ, сначала отдельных групп, а затем и всего, или значительной части, национального языкового сообщества. Такая идентификация с международным сообществом свидетельствуют о взаимодействии глобальных и локальных тенденций, которые Р. Робертсон охарактеризовал термином «глокализация» (англ. *globalization* и *localization*) – представление глобальных проблем в местном (региональном) измерении, связь между гомогенизацией, которую несет с собой глобализация АЯ, и индигенизацией – способностью АЯ перевоплотиться в региональные формы [16: 26-27].

Прагматические факторы могут достаточно достоверно объяснить последовательность этапов внедрения АЛФ в то или иное сообщество. На разных этапах процесса языковых сдвигов, с одной стороны, действует прагматическая мотивация, подкрепленная иногда мотивацией ожидания и переходящая в мотивацию самоидентификации. Толчком к включению этого механизма является обычный культурный и языковой контакт: рядом с привычной жизненной моделью возникает другая модель, часто более привлекательная (или кажущаяся таковой) [1: 14].

Как заметил ведущий американский лингвист Дж. Фишман, язык, скорее всего, будет принят в качестве *lingua franca*, если он не идентифицируется с конкретной этнической группой, не рассматривается в этническом или идеологическом контексте [12: 8, 639]. Отталкиваясь от классификации этапов языковых сдвигов Дж. Фишмана, мы предлагаем следующую последовательность прагматических фаз, которые должен пройти АЯ, чтобы из учебного предмета внутринациональной программы образования превратиться в контактный язык межнациональной коммуникации.

Фаза 1. АЯ преподается как иностранный язык, предмет учебной программы, и спорадически используется отдельными людьми в случайных контекстах зарубежной межнациональной и межкультурной коммуникации.

Фаза 2. АЯ воспринимается как иностранный язык, предмет учебной программы, и используется группами людей во внутринациональных контекстах отдельных культурных событий, церемоний, конференций и т.д.

Фаза 3. Осознается необходимость АЯ как контактного языка, используемого в различных контекстах межнациональной и межкультурной коммуникации; расширяется преподавание АЯ вне регулярной системы образования.

Фаза 4. Локализованный вариант АЯ, в возрастающем объеме используется как контактный язык, АЛФ, в Интернете и различных контекстах межнациональной и

межкультурной коммуникации, что сопровождается интенсивным расширением программ преподавания АЯ.

Фаза 5. АЛФ получает функцию языка адаптации в системах международного образования, международной миграции и деловой активности.

Фаза 6. АЛФ используется в качестве контактного языка интернациональных контекстов, на рабочем месте, в деловой и производственной коммуникации.

Фаза 7. АЛФ служит языком доступа к международной информации и контактному языком в Интернете, средствах массовой информации, административной сфере.

Фаза 8. АЛФ применяется в качестве официально признанного контактного языка в регулярных региональных и глобальных международных контекстах административно-политической, академической и деловой сфер.

Восемь фаз превращения АЯ из учебного предмета в язык межнациональной коммуникации обусловлены прагматическими факторами. Эти факторы действуют тогда, когда люди оказываются в ситуации, где они либо вынуждены использовать АЛФ, либо находятся под влиянием прагматической мотивации, тесно связанной с мотивацией ожидания или престижа [1: 14], когда они сознательно используют АЛФ, чтобы обеспечить вхождение в новые социальные условия.

Институциональная коммуникация на АЛФ регулируется специализированными, идеологически политкорректными правилами социализации, принятыми в конкретном сообществе, требует нормализации морфосинтаксической структуры и политкорректной нейтрализации словаря АЛФ, ограничивает вариативность клишированными языковыми формами и предсказуемым выбором коммуникативных стратегий.

Неинституциональная коммуникация на АЛФ руководствуется общепринятыми политкорректными нормами социализации, необходимыми для интерактивного взаимодействия участников. Языковая структура АЛФ отличается отсутствием жестких запретов на употребление языковых форм, допускает максимальную вариативность и свободный выбор той или иной стратегии в пределах политкорректно ограниченной функциональной направленности. И то, какая стратегия и какие языковые формы будут выбраны, зависит от культурных особенностей соответствующей коммуникативной общности, от ее идеологических норм, регулирующих политкорректную коммуникацию.

Опираясь на разграничение институционального и неинституционального дискурса, мы подразделяем АЛФ на два типа: АЛФ 1 – контактный язык, используемый в международных контекстах ситуативной, неинституциональной коммуникации, требующей общего понимания, в быту или в какой-либо узкой области. АЛФ 2 – контактный язык, используемый в контекстах регулярной институциональной, статусно-ролевой коммуникации, требующей необходимого и достаточного взаимопонимания и языковой вариативности в широком межнациональном и межкультурном диапазоне. Это подразделение построено на четырех критериях, квалифицирующих контактный АЛФ, используемый в международной коммуникации: 1) **периодичность** (ситуативная vs. регулярная коммуникация); 2) **тип дискурса** (институциональная vs. неинституциональная коммуникация); 3) **прагматическая функция** (бытовая vs. специализированная коммуникация); 4) **уровень владения языком и понятность речи** (общее понимание vs. необходимое и достаточное взаимопонимание и языковая вариативность). Последний критерий характеризует языковую компетенцию индивидуальных и коллективных субъектов коммуникации.

АЯ, лингва франка международной коммуникации, является инклюзивным языком, т.к. принадлежит коммуникантам любого этнокультурного происхождения. Инклюзивность определяется как политика включения в социальный и коммуникативный процесс людей, которые иначе могли быть исключенными или занимать маргинальную позицию, т.к. относятся к этническому, гендерному, сексуальному, возрастному и т.п. меньшинству [2: 835].

Опираясь на определение социолекта А.Д. Петренко [3: 41], в рамках конкретной социально-речевой общности, т.е. дискурсивного сообщества, социолекты АЛФ представляют собой некодифицированную норму языкового общения, реализуемую в

разнообразных коммуникативных ситуациях коллективом говорящих, объединенных совокупностью общих социальных признаков. Социолекты являются формой существования АЛФ, дополнительно приобретенной языковой системы, служащей инструментом коммуникации дискурсивного сообщества людей, имеющих разные национальные языки и объединенных на основе совместной языковой практики.

Таким образом, мы определяем АЛФ как контактный вариант, существующий в глобальном континууме АЯ, параллельно национальным и территориальным вариантам, в виде социолектов, обслуживающих коммуникативные потребности социально ограниченных дискурсивных сообществ, члены которых принадлежат к различным исходным лингвокультурным и национально-языковым сообществам, но объединяются на основе 1) разделяемой области интересов; 2) совместной деятельности в данной области; 3) регулярной практики, в процессе которой они приобретают и накапливают наборы средств взаимодействия, опыт совместной деятельности и способы решения возникающих проблем.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Вахтин Н. Б. Условия языкового сдвига (К описанию современной языковой ситуации на Крайнем Севере) [Текст] / Н.Б. Вахтин // Вестник молодых ученых. Серия: Филол. науки. – № 1. – СПб., 2001. – С. 11–16.
2. Карвасарский Б.Д. Психотерапевтическая энциклопедия [Текст] / Под. ред. Б. Д. Карвасарского. – СПб: Питер, 2006. – 944 с.
3. Петренко А.Д. Актуальные проблемы социальной стратификации языка [Текст] / А.Д. Петренко // А.Д. Петренко, Д.М. Храбскова, Д.А. Петренко, Э.Ш. Исаев. Актуальные проблемы языковой вариативности в аспекте мировой интеграции и глобализации. Коллективная монография. – Симферополь: ТНУ им. В.И. Вернадского, 2011. – С. 9-52.
4. Прошина З.Г. Динамика развития английского языка в его региональных вариантах [Текст] / З.Г. Прошина // Вестник Иркутского гос. лингв. ун-та, 2012, №2 (18). Серия Филология. – С. 200-206.
5. Шелестюк Е.В. Лингвокультурный аспект языковой политики [Текст] / Е.В. Шелестюк // Вестник Челябинского гос. ун-та. Филология. Искусствоведение, 2012. Вып. 72, № 36 (290). – С. 72–81.
6. Яворская Г. М. Языковые конфликты и языковые идеологии в Молдове (на материале анализа фокус-групп) [Текст] / Г. М. Яворская Мова і соціум // Мовні контакти в контексті глобалізаційних процесів. – Studia Linguistica. Випуск 5/2011. – с. 349-361. [Электронный ресурс] Режим доступа: http://www.philolog.univ.kiev.ua/php/4/7/Studia_Linguistica_5_1/349_361.pdf
7. Ahlu S. General English: A consideration of the nature of English as an international Medium [Текст] / Samuel Ahlu // English Today, 1997, vol. 13.1 [no. 49]. – P. 17-23.
8. Brutt-Griffler J. World Englishes: a study of its development [Текст] / J. Brutt-Griffler. – Clevedon : Multilingual Matters, 2002. – 215 p.
9. Bryan B. English in its Place: Sociolinguistic background to language making and teaching in Jamaica [Текст] / Beverly Bryan // Hayhoe M and Parker S (eds.) Who Owns English?. – Milton Keynes : Open University Press, 1994. – P. 98-107.
10. Davies A. The native speaker in applied linguistics [Текст] / Alan Davies // The handbook of applied linguistics. Ed. by Alan Davies and Catherine Elder. – Blackwell Publishing Ltd, 2004. – P. 431-450.
11. Erling E.J. International/global/world English: is a consensus possible? [Текст] / E.J. Erling. 2000. – 17 с. [Электронный ресурс] Режим доступа: www.ling.ed.ac.uk/~pgc/archive/2000/subs/elizabeth.ps
12. Fishman J. A. Introduction; Summary and interpretation [Текст] / Joshua A. Fishman // J. A. Fishman, A. W. Conrad, A. Rubal-Lopez (eds.) Post-imperial English: Status Change in Former British and American Colonies. 1940-1990. New York: Mouton de Gruyter, 1996. – P. 3–12; 623–641.
13. Kachru B. The Alchemy of English: The Spread, Functions and Models of Non-Native Englishes [Текст] / Braj B. Kachru. – Oxford: Pergamon Press, 1986. – 200 p.
14. Pennycook A. Global Englishes and Transcultural Flows [Текст] / Alastair Pennycook. – London: Routledge, 2007. – 189 p.
15. Phillipson R. Linguistic Imperialism [Текст] / Robert Phillipson. – Oxford: Oxford University Press, 1992. – 376 p.
16. Robertson R. Glocalization: time-space and homogeneity-heterogeneity [Текст] / Roland Robertson // M. Featherstone, S. Lash, and R. Robertson (eds.) Global modernities. – London: Sage, 1995. – P. 25–44.
17. Saraceni M. English as a lingua franca: between form and function [Текст] / Mario Saraceni // English Today, 2008, N 24 (2). – P. 20-26.
18. Spichtinger D. The Spread of English and its Appropriation [Текст] / Daniel Spichtinger. – Wien: Geisteswissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien, 2003. – 141 p. [Электронный ресурс] Режим доступа: spichtinger.net/Uni/sp-dipl3.pdf
19. Toolan M. Recentering English: New English and Global [Текст] / M. Toolan // English Today, 1997. N 13.4 [N 52]. – P. 3-10.
20. Widdowson H.G. The forum: EIL, ESL, EFL: Global issues and local interests [Текст] / Henry G. Widdowson // World Englishes, 1997, N 16(1). – P. 135-146.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Карина Мележик – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов соціально-економічних факультетів Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського.

Наукові інтереси: соціолінгвістична варіативність англійського лінгва франка в європейському комунікативному просторі.

ЕВРОПЕЙСКАЯ РАЗНОВИДНОСТЬ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА, ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ЕЁ РАЗВИТИЯ

Надежда ПОЖИДАЕВА (Горловка, Украина)

Статтю присвячено проблемі мовних варіантів, а саме того різновиду англійської мови, яким користуються як міжнародною допоміжною мовою на території Європи в рамках адміністрації Європейського Союзу. Статус такого різновиду ще не визначено, проте його функціонування на рівні європейського адміністративного дискурсу є очевидним. Систематичні порушення норм стандартної англійської мови призводить до формування особливостей європейського формату допоміжної англійської мови.

Ключові слова: лінгва франка, білінгви, варіативність, мовний різновид, мовні контакти, мовна інтерференція, девіації, пересув адвербіалію, дестандартизація, ідіосинкретизація.

The article deals with the problem of language variants, the variety of English in particular, which is used by European Union administration as an international auxiliary language. The status of this variety has not been identified yet, though it's functioning successfully within the European administrative discourse. By systematically breaking the standards of the English language one contributes to the formation of the European form of the auxiliary English.

Key words: lingua franca, bilingual community, variation, language variety, language contacts, interference, deviation, adverbial shift, destandardisation, idiosyncratic development.

Английский язык с каждым днём расширяет свою географию и приобретает огромное ускорение в распространении по всему миру. Это язык, который присутствует в нескольких ипостасях – как мировой, международный, иностранный, родной или второй язык общения. Статус английского языка значительно поменялся на протяжении последних десятилетий. Число людей, говорящих на английском как на неродном языке постоянно растёт и уже значительно превосходит количественно носителей английского языка [4: 15]. Английский язык становится независимым от социального контроля, т.к. его распространение невозможно приостановить, а количество говорящих на нём общностей людей увеличивается до критических объёмов [6: 72]. Это означает, что английским чаще пользуются в качестве лінгва франка для общения неродным языком, чем в качестве родного языка. Термин «лінгва франка» относится к такой языковой разновидности, которую можно описать как «объединяющее средство общения, язык-мост или транспортное средство для общения» [12]. Такая новая языковая разновидность возникает в ситуациях, когда коммуниканты не имеют возможности пользоваться общим родным языком [13: 515].

Использование английского в качестве лінгва франка подчёркивает высокую коммуникативную роль этого языка, что обеспечивает возможность общения между людьми с разным уровнем языковой компетенции. Таким образом, успешность коммуникации является более важным фактором, чем точность воспроизведения и копирование норм стандартного английского языка. Некоторые лингвисты предполагают, что более не следует опираться на нормы вариантов (британский и американский) английского языка [8: 52]. Более того, предсказывается даже конец английскому как иностранному языку и переход к обучению английскому как одному из основных предметов начальной школы, где нет места одному стандарту [6: 43].

Целью написания этой статьи является выявление основных направлений и перспектив развития нового современного формата английского языка в виде лінгва франка, а также анализ некоторых его особенностей в рамках лексико-грамматической системы в виде отклонений от норм стандартного английского языка. Наиболее влиятельной моделью распространения английского языка в мире является модель мировых английских языков (*World Englishes*) Браджа Кахру [9: 6]. Согласно этой модели диффузия английского языка происходит по трём кругам: внутренний круг (*Inner Circle*), внешний круг (*Outer Circle*) и расширяющийся круг (*Expanding Circle*). По мнению Б.Кахру внутренний круг включает тот английский язык, который сформировался первой английской диаспорой и был перенесён в

таким виде в Австралию, Новую Зеландию и Северную Америку. Таким образом, это родной язык с его исторической и социолингвистической базой для населения Великобритании, США, Австралии, Новой Зеландии, Ирландии, Мальты, английской части Канады и Южной Африки. Внешний круг сформировался второй английской диаспорой и распространяется на бывшие колонии Великобритании и США в Азии и Африке. В этих регионах английский не является родным для большинства населения. Расширяющийся круг, наконец, охватывает те регионы, где английский язык не имеет исторической роли, а используется как посредник для межнационального общения. Сюда можно отнести Китай, Россию, Японию, большинство стран Европы, Корею, Египет и т.д. Число пользователей такой формы английского языка, по оценкам специалистов, возросло до одного миллиарда. Считается, что внутренний круг устанавливает языковые нормы, внешний круг их развивает, а расширяющийся круг от них зависит. Любая девиация от нормы в расширяющемся круге рассматривается как нарушение норм стандартного английского языка.

В случае, когда английский язык используется для общения между высокообразованными билингвами на уровне административной культуры Европейского Союза, речь идёт о так называемом «лингва франка высокого кулинарного искусства – ‘haute cuisine’ lingua franca» [14: 517]. Именно на этом уровне происходит толчок к возникновению отклонений, а в дальнейшем изменений, от норм стандартного английского языка. Двухязычные члены административной культуры приспособливают английский язык к своим коммуникативным целям использования лингва франка и таким образом являются агентами по его распространению и развитию [7: 142]. Исторически сложились идеальные обстоятельства для развития новой формы английского языка благодаря тому, что существует огромное количество источников влияния на английский лингва франка (европейские языки, находящиеся в постоянном контакте с английским языком на уровне правительства Европейского Союза) и отсутствует какой-либо контроль за соблюдением норм стандартного английского языка (для всех участников коммуникации английский язык является неродным).

Неизбежным результатом распространения английского языка как второго языка для общения среди новых языковых сообществ и контактов между этими двухязычными сообществами является возникновение языковых изменений [20: 152]. Понятие девиации языковых систем соотносится со свойственной языку тенденции к изменениям в его отдельно взятых вариантах [16]. Языковые системы претерпевают изменения за счёт заимствований, нивелирования некоторых языковых элементов, расширения семантических полей, аккомодации инноваций [20: 162]. Такие инновационные процессы на уровне внешнего круга использования английского языка (*Outer Circle*) считаются целесообразными, в то время как креативность пользователей английского лингва франка на уровне расширяющегося круга (*Expanding Circle*) не признаётся легитимной [17: 240]. Любая вариативность языковых систем английского лингва франка воспринимается лингвистами как отклонение от норм стандартного английского языка и описывается при помощи терминов «ошибки» или «фоссилизация». Предполагается, что изучение девиационных явлений должно быть нацеленным на культуру общения на высоком уровне, в этом случае не представляется возможным усомниться в языковой компетенции участников коммуникации [10: 176].

Одной из главных теоретических проблем изучения особенностей английского лингва франка является вопрос о месте этой языковой формы по отношению к другим разновидностям английского языка и о моделях и тенденциях его развития. Высказывается мнение, что развитие новых форм английского языка (*new Englishes*), в том числе английского лингва франка, нельзя сопоставлять с развитием креольских языков и пиджинов [3: 131]. Особенностью английского лингва франка является то, что это вспомогательный язык для общения между билингвами в рамках многоязычных языковых сообществ. Статус этой разновидности английского языка расширяющегося круга (*Expanding Circle*) не установлен по той причине, что это неродной язык общения для всех участников коммуникативного процесса, в отличие от креольских языков [5: 121]. Открытым для обсуждения остаётся вопрос о том, возможно ли называть разновидностью английский

лингва франка, т.к. на сегодня существует лишь ограниченное количество научных работ по исследованию и описанию особенностей его языковых систем. Данная статья обращена к этой проблеме и представляет собой небольшой вклад в такое исследование. Целесообразно заметить, что процесс формирования изменений в английском лингва франка неизбежно будет очень медленным, а кодификация произойдёт нескоро [2: 154]. Тем не менее, неизбежность и необратимость таких процессов очевидна, т.к. языковые системы подвергаются влиянию многоязычного динамического сообщества людей с огромным арсеналом средств коммуникации.

Любые изменения в языке происходят в определенном направлении, по определённым правилам и в определённом порядке [11: 189]. Эта аксиома верна и по отношению к развитию новой разновидности английского лингва франка, грамматическая система которого претерпевает некоторого рода упрощение некоторых структур. Анализ лингвистических исследований в этой области показывает, что категория исчисляемый / неисчисляемый постепенно нивелируется, неисчисляемые существительные употребляются в значении исчисляемых; употребление артиклей не согласуется с правилами стандартного английского языка; расширение семантических полей влияет на употребление местоимений; категории времени и образа действия, аспект приобретают новые функциональные значения.

Материалом для нашего анализа грамматической системы английского лингва франка послужили тексты административных документов Европейского Союза. Приведём несколько примеров, которые свидетельствуют в пользу тенденции к отклонениям в категории исчисляемый / неисчисляемый:

1. ...the local **authority** define the cases of conflict of interest; resolve any conflict of interest declared by a candidate; suspend or dismiss a staff member in certain cases... (but) **decides** what conduct an official must adopt in cases of conflict of interest [15: 43].

2. One of the projects which could come about as a result of this colloquy would be to produce a guide to **all of the philosophical, theological and intellectual interaction** between the three religions that have made Europe what it is... [18: 56].

3. The common European history is the history of laborious and in the end successful **struggles** to reconcile religious denominations, social camps and ideological contradictions [18: 115].

Примеры нестандартного употребления определённого / неопределённого артиклем служат доказательством того, что девиации происходят на уровне европейской административной культуры. Приведённые ниже отрывки из текстов европейских административных документов содержат обороты с лимитивными и дескриптивными определениями, определяемые слова при этом связаны с неопределённым (см. пример 4, 5, 6, 7) или определённым (см. пример 8, 9, 10) артиклями, что противоречит грамматическим правилам стандартного английского языка:

4. I am unable to forget **a** visit I made in the 1990 to the Rabbi of Teqoa [18: 87].

5. ...this is particularly important in **a** field where they might have got no further than declarations of intent in the form of economic or social plans [18: 78].

6. The formation of Europe, **an** aim pursued not only by the Council of Europe, has so far largely rested on the postulate that... [18: 98]

7. Its objective is not so much to facilitate dialogue between religions as to help them to live together in "spiritual convergence", **a** term which I invented myself out of necessity [18: 67].

8. I had **the** impression during the discussions that there was some difficulty... [18: 45].

9. Mr. Arkoun made **the** point this morning that there is a need to write the history of the Mediterranean [18: 32].

10. I have **the** feeling that we may have over-emphasised the top-down structure in our discussions... [18: 78]

Далее рассмотрим примеры, в которых их авторы употребляют артикли скорее согласно стандартам их родных языков, чем стандартам английского языка:

11. What responsible minds are thinking the destiny of **man**, of **the** human person, including the strongest factors of the impact which this 15-member Europe has on the rest of the world...? (из выступления представителя Франции на коллоквиуме генерального секретаря Европейского Союза, Страсбург)

12. *If an attempt was made to embark on a process again leading towards European citizenship, I think that problems would occur in **the keeping** of peace, as well as difficulty in **meeting** the objective of developing Europe in its diversity.* (из выступления представителя Германии на коллоквиуме генерального секретаря Европейского Союза, Страсбург)

13. *This is a wide-ranging subject, and one in respect of which we, at “Courier International”, where I am **managing editor**, have endeavoured to find solutions.* (из выступления представителя Франции на коллоквиуме генерального секретаря Европейского Союза, Страсбург)

14. *What we already have is largely a Europe of **the everyday**, and it goes well beyond what we, as intellectuals, can achieve.* (из выступления представителя Германии на коллоквиуме генерального секретаря Европейского Союза, Страсбург)

15. *There is no need for **language**.* (из выступления представителя Франции на коллоквиуме генерального секретаря Европейского Союза, Страсбург)

При анализе текстового материала замечаем, что авторы выступлений отходят от традиционной грамматической модели стандартного английского языка в построении ядра предложения – SVO, например:

16. *The association was invited by the Bureau of the Congress to examine **in the year 2002** the possibility of opening a new agency in Kosovo...* [1: 35]

17. *...that the Secretary General would present **in due course** elements for a contribution of the Council of Europe to the work of the convention...* [1: 96]

В случае, когда языки контактируют в ситуации многоязычия, сложно делать предположения по поводу того, влияние какого именно языка формирует отклонения от норм такого рода. Ссылаясь на то, что немецкие политики имеют весомое влияние в администрации Европейского Союза, а немецкое предложение грамматически имеет не такое строгое построение SVO, можно утверждать, что английская модель SVO+Adv всё чаще подменяется моделью SV+Adv+O под влиянием немецкого языка. В рамках европейского административного дискурса такие девиации наблюдаются с достаточно высокой частотностью, хотя и не имеют системного или регламентированного характера. Об этом свидетельствует такой пример:

18. *However, I have **at my disposal** a letter from the military prosecutor’s office in which it states that Russian riot troops conducted a sweep operation in Novye Aldi on the day of the massacre. vs: I have no information **at my disposal** concerning a possible prosecutorial investigation into these events* [19: 5].

Если адвербиалий располагается в медиальной позиции по отношению к модели SVO, то целесообразно говорить об отклонениях от норм стандартной английской грамматики. Рассмотрим пример перемещения адвербиалия в финальную позицию для сохранения нормативной английской модели SVO+Adv:

19. *The question is whether this prevents them from treating **at two levels** the different aspects of development within Europe and development outside Europe* [19: 9]. *cp.: The question is whether this prevents them from treating the different aspects of development within Europe and development outside Europe **at two levels**.*

Таким образом, фиксированный порядок слов нивелируется, английская модель SVO+Adv становится гибкой и всё чаще превращается в модель SV+Adv+O по немецкому образцу от внешнего выражения к внутреннему содержанию, что доказывает анализ текстов европейских административных документов. В целом адвербиалий занимает любую позицию для удобства автора высказывания, например:

20. *Let us **here in Europe** continue to have what Rudolf Kirschlaeager has called the “courage for smallness”* [19: 8].

В ситуации языковых контактов происходят девиации в синтаксических моделях в процессе языковой интерференции. При переходе с одного языка на другой необходимо автоматически переключать весь процесс мышления. В случае, когда переключение происходит постоянно, неизбежно случаются определённые выпадения из мыслительного процесса на том или ином языке, что и вызывает отклонения от нормы в обоих языках. Со временем такие отклонения могут становиться нормой. Немецкий язык является генетически

близким языком к английскому, поэтому они могут «обмениваться» языковыми единицами в ситуации контакта.

Глобализационные и интеграционные процессы играют огромную роль в формировании европейского культурного пространства с его общими ценностями, традициями и языком. Английский язык приобретает роль международного вспомогательного языка не только благодаря экстралингвальным факторам, а в большей степени благодаря языковым факторам. К языковым факторам, которые обеспечивают потенциальную способность английского лингва франка стать официальным языком Европейского Союза, относятся языковые процессы и тенденции, которые определяют закономерности и системный характер функционирования инновативных единиц в этой разновидности английского языка. Результативными процессами, которые отличают английский лингва франка от других разновидностей, можно считать дестандартизацию (нарушение стандартов) и идиосинкретизацию (стремление к самобытности). На основе анализа инновативных языковых единиц, присущих административному дискурсу Европейского Союза, могут быть обозначены внеязыковые (глобализация и интеграция, определённая локализация коммуникантов и их межкультурное взаимодействие) и языковые (интернационализация, дестандартизация, идиосинкретизация) факторы формирования европейской разновидности английского языка.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Activities of the Council of Europe // 2001 Report. – Strasbourg : Council of Europe Publishing, March 2003. – 265 p.
2. Boyle R. Patterns of change in English as a lingua franca in the UAE / R. Boyle // *International Journal of Applied Linguistics*, 2011. – Vol. 21 – № 2. – P. 143-161.
3. Brutt-Griffler J. World English: a study of its development / J. Brutt-Griffler // Clevedon, UK: Multilingual Matters, 2002. – p. 126-137.
4. Crystal D. The future of Englishes / D. Crystal // *English Today* 59, 1999. – Vol. 15. – № 2. – P. 10–20.
5. Ferguson G. Issues in researching English as a lingua franca: a conceptual enquiry / G. Ferguson // *International Journal of Applied Linguistics*, 2009. – №19.2. – P. 117–135.
6. Graddol D. The future of English? / Graddol D. – London : British Council, 1997. – 95 p.
7. Jenkins J. Points of view and blind spots: ELF and SLA / J. Jenkins // *International Journal of Applied Linguistics*, 2006. – №16.2. – P.137–162.
8. Jenkins Jennifer. English as a Lingua Franca : Attitude and Identity / Jenkins Jennifer. – Oxford : Oxford University Press, 2007. – 125 p.
9. Kachru B. Language variation and corpus linguistics / B. Kachru // *World Englishes*, 2008. – № 27. – P. 1–8.
10. Kirkpatrick A. World Englishes: implications for international communication and English language teaching / A. Kirkpatrick // Cambridge University Press, 2007. – p. 171–180.
11. Lakoff R. Another look at drift / R. Lakoff // In R. P. Stockwell and R. K. S. Macaulay (eds.), *Linguistic change and generative theory*. – Bloomington: Indiana University Press, 1972. – P. 172–198.
12. Lingua franca – Wikipedia [Електронний ресурс] – Режим доступу: en.wikipedia.org
13. Mauranen A. The corpus of English as lingua franca in academic settings / A. Mauranen // *TESOL Quarterly*, 2003. – №37.3. – P. 513–527.
14. McArthur T. World English and world Englishes: trends, tensions, varieties and standards / T. McArthur // *Language Teaching*, 2001. – № 34. – P. 1- 20.
15. Public ethics at local level – Model Initiatives Package // Request for an opinion. Doc. 9749. – Strasbourg : Parliamentary Assembly, 24 March 2003. – 65 p.
16. Sapir E. Language: an introduction to the study of speech / E. Sapir // Whitefish, MT: Kessinger, 1921.
17. Seidlhofer B. Common ground and different realities: world Englishes and English as a lingua franca / B. Seidlhofer // *World Englishes*, 2009. – № 28.2. – P. 236–245.
18. The European Identity. From cultural identities to a European political identity // *Colloquy*. Second part. Summary. – Strasbourg : Council of Europe Publishing, 20–21 September 2001. – 133 p.
19. The human rights situation in the Chechen Republic // Report. Doc. 9732. – Strasbourg : Parliamentary Assembly, 13 March 2003. – 19 p.
20. Trudgill P. New-dialect formation: the inevitability of colonial Englishes / P. Trudgill // Edinburgh: Edinburgh University Press, 2004. – P. 148–165.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Надія Пожидаєва – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський педагогічний університет».

Наукові інтереси: когнітивні моделі формування мовної особистості білінгвів, варіативність англійської мови, англійська лінгва франка.

МУЛЬТИЛИНГВИЗМ КАК СОЦИАЛЬНЫЙ ФЕНОМЕН ОБЩЕСТВА

Оксана ПРИСЯЖНЮК (Одесса, Украина)

У статті розглянуто процеси розвитку суспільства, пов'язані з білінгвізмом та його роллю в житті суспільства. Надано пояснення білінгвізму та висвітлено роль цього феномену в контексті існування сучасного мультикультуралізму.

Ключові слова: білінгвізм, соціум, мультикультуралізм, нація, етнос.

The article deals with those processes of society's development which are connected with bilingualism and its role in the society. The author explains what bilingualism is as well as elucidates the role this phenomenon plays in the context of contemporary multiculturalism.

Key words: bilingualism, society, multiculturalism, nation, ethnos.

Необходимость изучения роли и влияния мультикультурализма на современное общество обусловлено тем, что геополитические процессы, спровоцированные переделом «мира», поиском национальной идентичности, заставляют взглянуть на многие существующие проблемы в обществе по-новому. Цель статьи – определить сущность билингвизма в контексте мультикультурализма, а также показать, что данный феномен является определяющим социокультурным фактором идентичности общества.

Американская социология определяет билингвизм как использование двух или более языков с равной долей легитимности на рабочем месте или в учебном заведении. Швейцер и Никольский определяют билингвизм как сосуществование двух языков в рамках одного языкового (речевого) коллектива, использующего эти языки в различных коммуникативных сферах, в зависимости от социальной ситуации и других параметров коммуникативного акта. Оба языка, обслуживая единый коллектив, образуют единую социально-коммуникативную систему и находятся в функциональной дополнителности друг к другу» [2:111].

Билингвизм часто также определяется как культурное сосуществование в рамках одного государства отдельных этносов, крайне отличающихся своей самобытностью, традициями, а самое главное, языками. В странах с устоявшимися свободами данное явление приобрело «узаконенную» форму в виде признания нескольких языков государственными. Речь идет о Швейцарии, Канаде, Бельгии и о других странах, где би-, а часто и мультилингвизм не является предметом национальных противоречий.

Проблемам билингвизма уделяют в наше время большое внимание. Он является предметом исследования не только филологов, но и социологов, политологов (Никольский, Швейцер, Трубецкой, Блумфилд, Вандриес, Дугина). В последнее время билингвизм стали рассматривать через призму философского анализа. Многовекторность и многоплановость данного феномена приводит к дуализму: одни признают за билингвизмом право на функционирование двух языков в рамках одного социума, другие, отрицая это явление, говорят о диалектальной основе государственного языка. В результате билингвизм приобретает характеристики противоречивого «признанного» явления, глубоко рефлексивного, мировоззренчески сформированного и внутренне обоснованного феномена в форме личностной философии. В данных условиях присутствует и единое мнение: билингвизм представляет собой реальное социальное течение, претендующее на символическую, внешнюю сферу культурной толерантности. Одни считают, что билингвизм подрывает саму возможность существования молингвальной культуры и вызывает опасение за её сохранение, другие уверены, что он способствует расширению культурного диапазона, приобщает к опыту иноязычных сообществ, «аккумулирует» в себе потенциал усвоения общечеловеческих ценностей. Ведь владение другим языком и, соответственно, второй культурой является своеобразной доминантой процесса постепенной социализации коммуникативной личности к лидирующей культуре, причем не теряя собственную языковую идентичность. Все эти характеристики необходимы для формирования «глобальной» личности в рамках «глобального» общества. В данном процессе не обходимо дать человеку право выбора своей языковой идентичности. Такой выбор может быть насильственно навязанным средством в диапазоне от государственной национальной политики до установления доминирования в системах информационного обмена или добровольным следованиям приоритетам культурной толерантности и функционального

сочетания языков, социальной мобильности и этнической солидарности. Говоря о мультикультуральном образовании и его неотъемлемой составной части – мультилингвизме, необходимо отметить, что это не просто совокупность институционально организованных социальных средств признания и сохранения культурных различий, это и определённая коммуникативная политика, естественной частью которой является обеспечение высокой степени свободы выбора человека определять своё место в современном обществе. Би/мультилингвизм во всём мире становится повседневной реальностью, он существенно дифференцирован особенностями национальных социокультурных систем, их восприимчивостью, государственной политикой национального культурного развития как в моно, так и в полиэтнических сообществах [3:240].

Билингвизм как механизм мультикультуральной социализации личности формирует установки эмпатии и толерантности в результате социокоммуникативного процесса, организуемого и развиваемого особым образом, в рамках микронаративного подхода к билингвальному образованию. Вся история человечества демонстрирует удивительную «цепкость», с которой представители различных этнических групп «держатся» за родную речь. Еще в начале XX века известный социолог Н.С. Трубецкой, сравнивая многообразие языков с «радужной сетью», ратовал за сохранение их индивидуального своеобразия, «именно в сосуществовании этих ярко индивидуальных культурно-исторических единиц и заключается основание единства целого» [1: 334]. Поэтому на протяжении многих столетий не однократно предпринимались попытки разрешить проблему «коммуникативного» сосуществования представителей разных культур и носителей разных языков. Безусловно, что основное противоречие в отношении билингвизма кроется в противостоянии между консерватизмом и новым социологически глобальным мышлением. А современные тенденции развития общества уже сейчас демонстрируют неоспоримые факты: двуязычие (многоязычие) всё больше распространяется по земному шару.

Мультикультурализм и его центральное звено – билингвизм – являются феноменами новой глобальной экологии культуры, которые нуждаются в детальном изучении для осознания индивидами социокультурных ценностей глобального гуманизма. Исследуя феномен билингвизма как интегральной составляющей глобализационных процессов современного мира, малоэффективным представляется его изучение в отрыве от более глобального явления – мультикультурализма, в котором укоренённость билингвизма вполне очевидна. Сейчас существуют сложные и динамичные актуальные состояния процесов мультикультуральной социализации в современном мире и отсутствие устоявшихся в науке точек зрения на характер развития би/мультилингвизма, концептуальной неразработанности социологических подходов к анализу феномена билингвизма как основного элемента моделей мультикультуральной социализации. Исследование проблемы мультикультурализма в современной социальной философии только сейчас начинает находить способы решения социальных языковых проблем, пытается коррелировать с процессом реальных социокультурных изменений в нашей стране и во всём мире.

Билингвизм как явление берет свое начало с момента появления первых цивилизаций. В то время под «государством» понималась хозяйственная деятельность отдельного города с устоявшимися культурными традициями и отдельными языками. Поэтому на территории одной страны функционировали различные диалекты одного языка, а нередко и различные языки. Жители городов в результате ведения их хозяйственной деятельности были вынуждены вступать контакт, то есть общаться на языке соседних городов. С развитием цивилизаций города постепенно теряли свою автономию, превращаясь в единое государство. Но языки продолжали функционировать в рамках уже одного государства, тем самым наблюдалось формирование мультикультурного общества, что впоследствии породило такие феномены как би/мультилингвизм [4: 180]. Билингвизм является естественным путем развития людей, говорящих на двух языках одновременно. Хотя если взять за основу языковую компетенцию идеального монолингва, очевидно, неизбежно мнение, что билингвизм уже по определению проблематичен и представляет какую-то нежелательную зависимость между совокупностью говорящих и индивидом. Не случайно, что монолингвистическая теория коренится в идеологии культуры Западной Европы и

англоязычных стран, придающих особую важность монолингвизму и идее «одно государство – один язык». Поэтому исследования в языкознании развивались вместе с понятием национального государства и вытекающей отсюда нормой одноязычия.

В языкознании постепенно отказались от мнения, что монолингвизм – это норма, а билингвизм – девиация. В последние 30 лет постоянно растет исследовательский интерес к различным аспектам билингвизма: билингвальное развитие, процессы, взаимодействие. В ходе изучения билингвизма уделяли достаточно внимания зависимости между языком и мышлением. В исследованиях, посвященных психологической социализации индивидуума, считали, что если индивид говорит на двух языках, то в его памяти остаётся меньше места для освоения других знаний. Поэтому опасались, что возможность говорить на двух языках приобретает за счёт развития мыслительных способностей. Подобные идеи признаются ошибочными. Исследования доказали, что возможности человеческого мозга не ограничиваются двумя языками. Второе влиятельное направление в исследовании философии двуязычия связано с очевидной способностью билингвов осознавать природу и функции языка. Доказали, что билингвы обладают достаточно большим чувством языка, чем монолингвы. Речь идет о металингвистическом сознании, для которого характерна способность анализировать и осмысливать язык. Распространено мнение, что билингвы переходят с одного языка на другой, так как им не хватает языковых средств для точного выражения мысли. Явление комбинирования языков очень распространено в пограничных языковых регионах и часто провоцирует появление языковых вариаций. Одной из таких вариаций является смена языкового кода.

Смена кода – это параллельное использование двух языков в одном и том же высказывании или разговоре. Данное явление используется, чтобы охватить широкую совокупность явлений. Лишь очень немногие билингвы держат оба языка в последовательной отчуждённости друг от друга. Способы, которыми эти языки пересекаются, различны и сложны. Первоначально смена кода рассматривалась как антиграмматическое смешение языков и отсутствие компетенции обоих языков. Недавние исследования показывают, что смены кода используются как средство стратегии общения для передачи социальной и лингвистической информации. Смена кода стала рассматриваться не как недостаток, порождённый недостаточным владением одним или несколькими языками, а как вербальное умение, требующее обширной языковой компетенции.

Необходимо обратить внимание на результаты последних исследований, которые также демонстрируют, что повседневное использование языков билингвами происходит произвольно. Выбор языка в каждой ситуации контекстуален и индивидуален. На него могут повлиять разные взаимовосполняющие факторы: собеседник и языковое предпочтение.

Понятие «билингвизм» применяется не только для характеристики отдельного человека, способного изъясняться на двух языках. Оно используют также для описания лингвистических условий, существующих в целом обществе. Принимая во внимание социальный аспект существования билингвизма, исследование данного феномена базируется на изучении функционирования двух или нескольких языков на территории одного государства, их взаимоотношения и распределения общественных функций этих языков. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении является проведение комплексного социально-философского анализа мультикультуральных процессов современного общества, определения роли первичной и даже вторичной билингвальной социализации, формирующей новый тип социокультурной компетенции личности XXI века.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Трубецкой Н.С. Вавилонская башня и смешение языков [Текст] / Н.С. Трубецкой. – М. : Прогресс-Университет», 1995. – 334 с.
2. Швейцер А.Д. Введение в социолингвистику [Текст] / А.Д. Швейцер, Л.Б. Никольский. – М. : ВШ, 1978. – 111 с.
3. Щерба Л.В. Очередные проблемы языковедения [Текст] / Л.В. Щерба // Избранные работы по языкознанию и фонетике. – Л., 1958. – С. 239–270.
4. Weinreich U. Languages in contact [Text] / U. Weinreich. – N.Y., 2006. – 250 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Присяжнюк – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів факультету романо-германської філології ОНУ ім. І.І. Мечникова.

Наукові інтереси: діалектологія, соціолінгвістика, міжнародна комунікація, соціофонетика, просодія діалектів.

ON THE HISTORY AND SOME PECULIAR FEATURES OF SCOTS WHEN COMPARED TO SCOTTISH AND STANDARD ENGLISH

Zhanna SYMACHEVSKA, Natalia ORINICH (Poltava, Ukraine)

У статті наведено деякі характерні особливості шотландської мови, її впливу на стандартну англійську мову, так звану шотландську англійську. Завдання даного дослідження полягало у порівнянні деяких лексичних та граматичних особливостей шотландської мови та стандартної англійської мови, з'ясуванні різниці між поняттями «шотландська мова» та «шотландський діалект англійської мови». Мета дослідження – допомогти українським фахівцям, перекладачам, туристам та студентам факультетів іноземних мов детальніше ознайомитися із особливостями шотландської мови.

Ключові слова: шотландська мова, шотландський діалект англійської мови, стандартна англійська мова, порівняння, особливості.

The article presents certain peculiar features of Scots language and its influence on Standard English, the so called Scottish English. The target of the study is to compare some lexical and grammar peculiarities of Scots and Standard English, to clarify the difference between the notions “Scots” and “Scottish”. The article is aimed to help Ukrainian specialists, interpreters, travelers and students of foreign languages departments to get better insight into Scots language.

Key words: Scots, Scottish English, Standard English, comparison, peculiarities.

The present day reality is characterized by the ever rising amount of Ukrainians visiting English speaking countries, particularly the UK. However, Standard English spoken by our compatriots does not actually solve the problem of communication in various parts of the UK. The topicality of the present study lies in the fact that Ukrainians staying on the territory of Scotland suffer serious comprehension and communication difficulties irrespective of their fluent Standard English speaking.

The scope of the present study is Scots language, its history and its influence on Standard English (the problem of Scottish English). The target of the study is analyzing some peculiar features of Scots compared to Scottish and Standard English. The work has been done on the authentic material of books by British linguists published in Edinburgh, Aberdeen, Oxford, as well as on dictionaries of Scots and Scottish.

The purpose of our study was to clarify the difference between the notions “Scots” and “Scottish”, to present a brief outline of Scots history and main language features, and to compare Scots language to Scottish and Standard English.

Our study is aimed to help Ukrainian travelers and students of foreign languages departments with their better insight into Scots and Scottish English languages.

Scots language is not to be confused with Scottish English or Scottish Gaelic. Scots is spoken in Scotland, Northern Ireland, Republic of Ireland, England, region of Scotland: Scottish Lowlands, Northern Isles.

Total speakers make about 200,000 (ethnologic) to over 1.5 million (General Register Office for Scotland, 1996)

Language family – Indo-European; Group – Germanic, West Germanic, Anglo-Frisian, Scots.

- Classified as a “traditional language” by the Scottish Government.

- Classified as a “regional or minority language” under the European Charter for regional or Minority Languages, ratified by the United Kingdom in 2001.

- Classified as a “traditional language” by The North/South Language Body.

Scots is the Germanic language variety traditionally spoken in Lowland Scotland and parts of Ulster. It is sometimes called Lowland Scots to distinguish it from Scottish Gaelic, the Celtic language variety spoken in the Highlands and Hebrides.

Scots is often regarded as one of the ancient varieties of English, but with its own distinct dialects. Alternatively Scots is sometimes treated as a distinct Germanic language, in the way Norwegian is closely linked to, yet distinct from, Danish.

Grammar

Not all of the following features are exclusive to Scots and may also occur in English.

Definite article

The is used before the names of seasons, days of the week, many nouns, diseases, trades and occupations, sciences and academic subjects. It is also often used in place of the indefinite article and instead of a possessive pronoun: **the** hairst (autumn), **the** Wadensday (Wednesday), awa ti **the** kirk (off to church), **the** nou (at the moment), **the** day (today), **the** haingles (influenza), **the** Laitin (Latin). **The** deuk ett the bit breid (The duck ate a piece of bread), **the** wife (my wife) etc.

Nouns

Nouns usually form their plural in -(e)s but some irregular plurals occur: ee/een (eye/eyes), cauf/caur (calf/calves), horse/horse (horse/horses), cou/kye (cow/cows), shae/shuin (shoe/shoes). Nouns of measure and quantity unchanged in the plural: fower fit (four feet), twa mile (two miles), five pund (five pounds), three hunderwecht (three hundredweight). Regular plurals include laifs (loaves), leafs (leaves), shelfs (shelves) and wives (wives).

Pronouns

Personal and possessive pronouns:

English	Scots
I, me, myself, mine, my	A, me, masel, mines, ma
we, us, ourselves, our	
we,(h)us,oorsels~wirsels,oor~wir	
you(singular),you(plural),yourself,yours, your	you~ye,you(se)
~ye(se),yoursel~yersel	
they,them, themselves, theirs, their	
thay,thaim,thaimself~thairsel,thairs,their	

Verbs

Modal verbs

The modal verbs *mey* (may), *ocht tae* (ought to), and *sall* (shall), are no longer used much in Scots but occurred historically and are still found in anglicized literary Scots. *Can*, *shoud* (should), and *will* are the preferred Scots forms. Scots employs double modal constructions *He'll no can come the day* (He won't be able to come today), *A nicht coud come the morn* (I may be able to come tomorrow), *A uised tae coud dae it, it but no nou* (I used to be able to do it, but not now).

Negation

Negation occurs by using the adverb *no*, in the North East *nae*, as in *A'm no comin* (I'm not coming), *A'll no learn ye* (I will not teach you), or by using the suffix *-na* sometimes spelled *nae* (pronounced variously [ə] or [e] depending on dialect), as in *A dinna ken* (I don't know), *Thay canna come* (They can't come), *We coudna hae telt him* (We couldn't have told him), and *A hivna seen her* (I haven't seen her). The usage with *no* is preferred to that with *-na* with contractable auxiliary verbs like *-ll* for *will*, or in *yes/no* questions with any auxiliary *He'll no come* and *Did he no come?*

are/aren't – are/arena; can/can't – can/canna; could/couldn't – coud/coudna; dare/daren't – daur/daurna; did/didn't – did/didna; do/don't – dae/daena~dinna; had/hadn't – haed/haedna; have/haven't – hae/haena~hinna~hivna; might/mightn't – nicht/michtna; must/mustn't – maun/maunna; need/needn't – need/needna; should/shouldn't – shoud/shoudna; was/wasn't – wis/wisna; were/weren't – war/warna; will/won't – will/winna; would/wouldn't – wad/wadna.

Present tense of verbs

The present tense of verbs adhere to the Northern subject rule whereby verbs end in *-s* in all persons and numbers except when a single personal pronoun is next to the verb, *Thay say he's ower wee*, *Thaim that says he's ower wee*, *Thir lassies says he's ower wee* (They say he's too small), etc. *Thay're comin an aw* but *Five o thaim's comin*, *The lassies? Thay'v went* but *Ma brakes haes went*. *Thaim that comes first is serred first* (Those who come first are served first). *The trees growes green in the simmer* (The trees grow green in summer).

Wis “was” may replace *war* “were”, but not conversely: *You war/wis thare*.

Past tense and past participle of verbs

The regular past form of the verb is *-it*, *-t* or *-ed*, according to the preceding consonant or vowel:

hurtit, skelpit (smacked), mendit; traivelt (travelled), raxt (reached), telt (told), kent (knew/known).

Many verbs have forms which are distinctive from English (two forms connected with ~ means that they are variants):

bite/bate/bitten (bite/bit/bitten), drive/drave/driven~dreen (drive/drove/driven), ride/rade/riden (ride/rode/riden), rive/rave/riven (rive/rived/riven), rise/rase/risen (rise/rose/risen).

Certain verbs are often used progressively He wis thinkin he wad tell her, He wis wantin tae tell her.

Verbs of motion may be dropped before an adverb or adverbial phrase of motion A'm awa tae ma bed, That's me awa hame, A'll intae the hoose an see him.

Adverbs

Adverbs are usually of the same form as the verb root or adjective especially after verbs. Haein a real guid day (Having a really good day). She's awfu fauchelt (She's awfully tired).

Adverbs are also formed with -s, -lies, lins, gate(s)and wey(s) -wey, whiles (at times), mebbes (perhaps), brawlies (splendidly), geylies (pretty well), aiblins (perhaps), airdselins (backwards), hauflins (partly), hidlins (secretly), maistlins (almost), awgates (always, everywhere), ilkagate (everywhere), onygate (anyhow), ilkawey (everywhere), onywey(s) (anyhow, anywhere), endweys (straight ahead), whit wey (how, why).

Prepositions:

above, upper, topmost – *abuin, buiner, buinmaist*; elow, lower, lowest – *ablo, nether, blomaist*; along – *alang*; about – *aboot/anent*; across – *athort*; before – *afore*; behind – *ahint*; beneath – *aneath*; beside – *aside*; between – *atween/atweesh*; beyond – *ayont*; from – *f(r)ae*; into – *intae*.

Interrogative words:

who? – *wha?*; what? – *whit?*; when? – *whan?*; where? – *whaur?*; why? – *why/how?*; which? – *whilk?*; how? – *hou?*.

Suffixes

Negative **na**: /e/ depending on dialect. Also 'nae' or 'y' e.g. canna (can't), dinna (don't) and maunna (mustn't).

fu (ful): /u/ or /e/ depending on dialect. Also 'fu', 'fie', 'fy', 'fae' and 'fa'.

The word ending **ae**: /e/ depending on dialect. Also 'a', 'ow' or 'y', for example: arrae (arrow), barrae (barrow) and windae (window), etc.

Numerals

Ordinal numbers end mostly in t: seicont, fowert, fift, saxt– (second, fourth, fifth, sixth) etc., but note also first, thrid/third– (first, third).

Cardinal: one – ane; two – twa; three – three; four – fower; five – five; six – sax; seven – seiven; eight – aicht; nine – nine; ten – ten; eleven – eleiven; twelve – twal.

Ordinal: first – first; second – seicont; third – third; fourth – fowert; fifth – fift; sixth – saxt; seventh – seivent; eighth – aicht; ninth – nint; tenth – tent; eleventh – eleivent; twelfth – walt.

Times of day:

Morning – forenuin; midday – twal-oors; afternoon – efternuin; evening – forenicht; dusk – dayligaun; midnight – midnicht; early morning – wee-oors.

REFERENCES

1. Scots Language Centre [Електронний ресурс] – <http://www.scotslanguage.com>
2. Pittin the Mither Tongue on the Wab [Електронний ресурс] – <http://www.scots-online.org>
3. Scots language and alphabet – Omniglot [Електронний ресурс] – <http://www.omniglot.com>
4. A lecture in Scots about the history of the Scots language. [Електронний ресурс] – <http://www.youtube.com>
5. Scots Glossary – All words [Електронний ресурс] – <http://www.mudcat.org>
6. Dictionary of the Scots language [Електронний ресурс] – <http://www.dsl.ac.uk>
7. Scots Tongue [Електронний ресурс] – <http://www.cs.stir.ac.uk/wkjt/general/scots.html>
8. Aye Can – Scots language – Scottish Census 2011 [Електронний ресурс] – <http://www.ayecan.com>
9. Scottish Language/Language in Scotland – The Official Gateway to Scotland website [Електронний ресурс] – <http://www.scotland.org/about-scotland/.../language>.
10. Scottish Gaelic Dictionary Online Translation LEXILOGOS [Електронний ресурс] – http://www.lexilogos.com/.../gaelic_scottish_dictionary

11. Scottish Language Dictionaries – History of Scots [Електронний ресурс] – <http://www.scotsdictionaries.org.uk>
12. Scottish Gaelic & Celtic History [Електронний ресурс] – <http://www.celticheart.ca/highland-village-museum>
13. Scottish Standard English and Scots [Електронний ресурс] – ifla.uni-stuttgart.de/institute/.../d8_Scotland.pdf
14. Scottish Language [Електронний ресурс] – <http://www.arts.gla.ac.uk>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Жанна Симачевська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка.

Наталія Орніч – старший викладач кафедри іноземних мов Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка.

Наукові інтереси: вивчення фонетичних, граматичних та лексичних особливостей діалектних варіантів англійської мови та місцевих мов у Великобританії.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АНГЛОАМЕРИКАНІЗМУ ФЛЕШМОБ У МОВІ УКРАЇНСЬКИХ ТА РОСІЙСЬКИХ ЗМІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Тетяна ЛЕЛЕКА (Кіровоград, Україна)

У статті проаналізовано лексичну природу англоамериканізму флешмоб в українській та російській мовах на початку ХХІ століття, який активно використовується засобами масової інформації як результат мовних контактів. Проведено зіставний аналіз значень англійського слова та запозичення, виявлено особливості графічної та лексико-семантичної адаптації неологізму.

Ключові слова: англоамериканізм, запозичення, мовні контакти, графічна адаптація, лексико-семантична адаптація, неологізм.

The article deals with the lexical character of the angloamericanism flashmob in the Ukrainian and Russian languages at the beginning of the 21st century, that is used in the mass media as a result of the language contacts. The comparable analysis of the meanings of the English word and the loan is conducted. The peculiarities of the graphic, lexical and semantic adaptation of the neologism are shown.

Ключевые слова: angloamericanism, loan, language contacts, graphic adaptation, lexical adaptation, semantic adaptation, neologism.

Дослідження мовних контактів були й залишаються надзвичайно актуальними в теоретичному й практичному мовознавстві, про що свідчить велика кількість загальнотеоретичних праць та порівняльних описів в українській та зарубіжній лінгвістиці. Проблеми взаємодії мов завжди знаходились у центрі уваги дослідників. Протягом останніх років українська й російська мови характеризуються процесом безперервного оновлення лексико-семантичної системи за рахунок запозичень, особливо з англійської мови.

Роль англословних країн у світовому політичному, економічному та культурному просторі вплинула на поширення використання англоамериканських запозичень різних тематичних груп в українській та російській мовах. Насамперед, комплексно проаналізовано їх словотвірний потенціал [6; 17], семантичні особливості [11], функціонування [7; 10; 14], як правило, на матеріалі однієї з мов.

Вивчення запозичення англоамериканізмів особливо активізувалося в українському та російському мовознавстві протягом останнього десятиріччя, про що говорять праці багатьох дослідників (О. Бершов, І. Камінін, Л. Кислюк, О. Махньова, А. Наумовець, Г. Нешименко, С. Подчасова, Н. Попова, С. Руденко, О. Стишов, С. Федоровець, О. Щитова та інші). Комплексно останній з етапів запозичення, а саме семантично-функціональний, не досліджувався. Втім, складні лексико-семантичні процеси, спричинені сучасними мовними контактами, а також їх можливі наслідки заслуговують найпильнішої уваги. Незважаючи на широкий спектр праць із цієї проблеми, дискусійними й донині залишаються питання щодо виявлення особливостей процесів адаптації запозиченої лексики в споріднених мовах, чим і зумовлена актуальність теми.

Об'єктом дослідження стало слово *флешмоб*, запозичене українською та російською мовами на початку ХХІ століття.

Предметом дослідження є графічна та семантична асиміляція англоамериканізму у двох споріднених мовах на початку ХХІ століття.

Мета статті – розглянути особливості графічної та семантичної асиміляції англоамериканізму *флешмоб* в українській та російській мовах початку XXI століття, що передбачає вирішення таких завдань:

- надати основні шляхи графічного оформлення запозичень у мовах-реципієнтах;
- охарактеризувати семантичне переоформлення лексем у процесі переходу з однієї мовної системи в іншу на матеріалі словників та мови українських і російських ЗМІ.

Серед основних соціолінгвістичних чинників запозичень виділяють наступні: 1) потреба в найменуванні нового об'єкта; 2) потреба в розмежуванні змістовно близьких, проте нетотожних понять; 3) потреба в спеціалізації поняття в тій чи іншій сфері; 4) тенденція до нерозчленованого представлення номінації: об'єкт мислиться носіями мови як ціле; 5) наявність у мові, яка запозичує, сформованих терміносистем, що мають традиційні джерела запозичення термінів; 6) соціально-психологічні причини сприйняття іншомовного слова як престижнішого; 7) дія принципу мовної економії; 8) маргінальний білінгвізм певних соціальних прошарків і пов'язана з ним практика спонтанного перемикання кодів [4: 36].

Мова ЗМІ сьогодні – це своєрідна ємкість, де відбувається багато процесів, пов'язаних з утворенням неологізмів та okazіоналізмів. Особливо інтенсивно ці процеси набувають розвитку в періоди активності суспільно-політичного та культурного життя нації, які створюють необхідні умови для збагачення лексики.

Значна частина неологізмів ЗМІ – це запозичення. Більшість неолексем, що створені шляхом запозичення, функціонують у текстах без перекладу чи граматичної адаптації (*3D, 3G, WI-FI, ноу-хау*), або набувають нових граматичних категорій: рід, число, відмінок тощо (*хай-тек, ДНК-чип, гаджет, ультарбук*).

Неологізми з'являються не лише у сфері науки та техніки. Суспільно-політичне життя також стимулює процеси неологізації. Так, зокрема, укр. *твітер-революція*, рос. *твиттер-революция*, укр. *блогер*, рос. *блогер* – всі ці та багато інших неологізмів були створені через вплив медіасфери на життя пересічної людини, її поглинання інформаційним простором [10: 15].

У 2002 році соціолог Говард Рейнгольд передбачив появу “розумного натовпу”, який буде самоорганізовуватись за допомогою соціальних мереж. У результаті – поява руху, що утворює *флешмоби* (лексичний неологізм, запозичений з англійської мови: у перекладі – спалах натовпу), учасники акцій – *мобери* (неологізм від слова *флешмоб*) [17: 17].

Новітнє англоамериканське запозичення ще не є повністю адаптованим до українсько-російських умов. У двох мовних системах і досі триває процес його адаптації.

По-перше, в російській мові існує два варіанти написання англоамериканізму: *флешмоб* та *флэшмоб*. Справа в тому, що в англійській мові існує велика різниця між звуками [e] та [æ]. *Flesh*– “тіло”, “плоть” і *flash*– “спалах” – різні слова, що вимовляються по-різному. В українській мові зафіксовано єдиний варіант слова *флешмоб* через [e].

У мові-оригіналі слово пишеться окремо або разом, оскільки складається з двох слів як словосполучення *flash mob*. У мовах-реципієнтах зустрічаються варіанти написання слова разом: укр. *флешмоб*, рос. *флешмоб/флэшмоб*; або через дефіс: укр. *флеш-моб*, рос. *флеш-моб/флэш-моб*.

По-друге, необхідно розтлумачити значення запозичення. Не всі вважають англоамериканізм новим явищем.

Задовго до появи флешмобу існували такі явища, як *хепенінг* та *перфоманс*. *Хепенінг* – це різновид акціонізму 1960-х, 1970-х років. Акція хепенінгу являє собою безфабульну дію, що театралізується та не має запрограмованого сценарію та розраховане на спонтанні дії виконавців та активну участь глядачів (англ. *happening* – те, що відбувається).

Перфоманс (англ. *performance* – букв. – вистава) – різновид художнього мистецтва, що поєднує можливості образотворчого мистецтва та театру. Йому передували живі картини, що повністю склалися лише в акціях представників дадаїзму. Перфоманс не розрахований на активну глядацьку співучасть, у ньому домінує сам митець, який подає глядачам живі композиції з символічними атрибутами, жестами та позами.

Дослівно з англійської (*flashmob*) *флешмоб* перекладається як “спалах натовпу”. Сьогодні формат флешмобу використовують спеціалісти у сфері маркетингу, реклами, піар-

та політтехнологій. Рекламні акції з використанням елементів флешмобу стали звичним явищем, хоча учасники таких акцій не є добровольцями, це промо-персонал. Подібні дії рідко стають масовими та спонтанними, що суперечить принципам флешмобу, які передбачають: 1) відсутність централізованого керівництва; 2) відсутність будь-яких політичних, фінансових або рекламних цілей; 3) деперсоніфікацію (учасники флешмобу під час акції не повинні показувати, що їх щось поєднує); 4) відмова від висвітлення флешмобу в ЗМІ [11: 27].

Англійське слово *flashmob* утворилось з двох слів *flash* та *mob*.

Flash – 1. a sudden short blaze of intense light or flame a flash of sunlight [20: 248].

Mob – 1. A large disorderly crowd or throng. See Synonyms at crowd1; 2. The mass of common people; the populace [20: 679].

З перших значень двох слів утворилось слово:

flashmob – a group of arts students with far too much spare time on their hands that collectively pre-arrange to "spontaneously" burst into song or theatrical performance in public spaces to annoy the general public [20: 249];

flash mob – A flash mob is a group of strangers who organize themselves, using electronic media such as cell phones or the Internet, to gather together in a public place, behave in a predetermined manner for a predetermined amount of time, and then quickly disperse [21: 318];

flashmob – a large group of people who arrange (by mobile/cell phone or email) to gather together in a public place at exactly the same time, spend a short time doing something there and then quickly all leave at the same time [22: 300];

flashmob – a large group of people who suddenly gather in a public place, do something for a short time, and quickly go away again [12: 117].

В англійській мові наявна у слові сема 'спонтанність'.

У мовах-реципієнтах зафіксовано наступні визначення цього слова:

укр. *флешмоб* – це заздалегідь спланована масова акція, зазвичай організована через Інтернет або інші сучасні засоби комунікації, у якій велика кількість людей оперативного збирається у громадському місці, протягом декількох хвилин виконує заздалегідь узгоджені дії (сценарій), і потім швидко розходяться [6: 117];

флешмоб – новий рух, який має унікальну ідеологію і не має аналогів в світовій історії. Це нова технологія, що використовує сучасні швидкодіючі засоби комунікації (e-mail, sms, Internet), дозволяє за дуже короткий проміжок часу сконцентрувати зусилля великої кількості людей, переслідуючих одну мету. На практиці виражається в проведенні масових акцій, позбавлених всякого сенсу [8: 738];

рос. *флешмоб* или *флэшмоб*, *флеш-моб* – это заранее спланированная массовая акция, в которой большая группа людей (мобберы) внезапно появляется в общественном месте, проводит пятиминутный митинг, выполняя заранее оговоренные действия (сценарий), и затем расходится. Сбор участников флешмоба осуществляется посредством связи (в основном это Интернет)[5: 790];

флешмоб – вид краткосрочной уличной акции, иницируемой и проводимой, как правило, сетевыми пользователями [1: 782].

В українській та російській мовах окрім сем укр. 'стихийний' та рос. 'стихийный' слова мають також укр. 'спланована' та рос. 'спланированный'.

Українські та російські засоби масової інформації також подають англоамериканізм у декількох значеннях, які також не зовсім відповідають визначенням *флешмобу* у мові-джерелі.

По-перше, акція *флешмобу* представлена як стихійне дійство, наприклад:

а) в українській пресі: "Експрес-тестування на наявність вірусу гепатиту С відбувся на Театральному майдані у Тернополі. Акція "Переможемо С!" у форматі *флешмобу* ..." [Дзеркало тижня 2013, №5]; "У Чернівцях відбувся *флешмоб* на підтримку Чемпіонату світу з мотокросу" [Україна молода 2013, №2]; "Незабутній *флешмоб* влаштували сьогодні, на Соборній площі Чернівців, організатори II етапу Чемпіонату світу з мотокросу на мотоциклах з колясками" [Бучанські новини 2013, №5]; "Українські фани провели під час матчу Євробаскету з Росією *флешмоб* проти торговельної війни. Фани вибігли під час матчу

на корт у шапках-будьонівках і з написом на спині "митниця"..” [Дзеркало тижня 2013, №6]; ”Учасники *флешмобу* розгорнули біля підніжжя монумента Незалежності найбільший в Україні державний прапор’ [День 2013, №14]; “*Флешмоби* проводяться регулярно, самі різні, наприклад, сотні людей пускають мильні бульки...” [Дзеркало тижня 2013, №5]; “Суть *флешмобу* полягала в наступному: рівно о третій годині дня до новорічної ялинки, що стоїть посеред торгового комплексу, підійшли люди і заспівали одну з найвідоміших колядок” [Культура і життя 2013, №9]; “Близько 400 юнаків і дівчат організують спортивний *флешмоб*... вони здійснять 24 тисячі синхронних віджимань за один підхід, після чого розгорнуть ...” [Дзеркало тижня 2013, №12];

б) в російській пресі: “На днях в Лондоне на площади Пиккадилли около сотни single ladies остановили движение улицы, приковав взгляды прохожих к яркому *флэшмобу*. Неожиданно девушки, одетые в костюмы из клипа Бейонсе "Single Ladies" начали зажигательно танцевать ...” [Свободная пресса 2013, № 4]; “Множество любителей йоги отметили вчера день летнего солнцестояния массовым *йога-флэшмобом* в самом центре Нью-Йорка – на Таймс Сквер ” [Аргументы и факты 2013, № 13]; “В День города в акции примет участие полтысячи молодых людей. Музыка и движения будут выложены в Интернете организаторами *флешмоба* заранее” [Московский комсомолец 2013, №7]; “*Флешмоб* в центре города. Около 18.00 в воскресенье огромный плакат "Посигналь, если поддерживаешь ...” [Московские новости 2013, № 9]; “Акция будет проходить в форме *флэшмоба*, рекламирующего знаменитые тульские промыслы ...” [Аргументы и факты 2013, № 10]; “...в назначенное время дети и родители, одетые согласно оговоренному дресс-коду (полосатая одежда, символизирующая дорожную разметку «зебра») будут массово переходить дорогу по сигналам светофора в сопровождении инспекторов дорожного движения. Этот *флэшмоб*...” [Тульская пресса 2013, № 7]; “ ...для *флэшмоба* около 100 человек соберутся в парке с мечами-прыгунами с различной политической символикой для того ...: [Тульская пресса 2013, № 14]; “...собравшись к 9 утра около арки в начале центральной аллеи Аркадии, участники *флешмоба* решили посетить сразу несколько пляжей” [Аргументы и факты 2013, №6]; “В Ульяновской области впервые состоится *флэшмоб* в форме массовой зарядки учащихся образовательных учреждений” [Московский комсомолец 2013, №9]; ”По условиям *флэшмоба* нужно было прийти на Главпочтамт, написать на листе бумаги свой электронный адрес, вложить его в конверт, подписать...” [Московские новости 2013, №12]; “В одном из самых оживленных мест столицы представители молодежного крыла партии пригласят на *флэшмоб* равнодушных граждан вместе придумать русские эквиваленты иностранным словам” [Аргументы и факты 2013, №10] тощо.

По-друге, *флешмобом* називають також і організовані зібрання людей, наприклад:

а) в українських ЗМІ: “29 квітня – Молоді активісти Коцюбинської школи №18 вирішили висловити свою громадянську позицію через веселий формат – *флеш-моб* «ПозитиФчик». Підготовка заходу відбувалася протягом тренінгів та в обговоренні зі школярами закладу” [День 2013, № 15]; “У дворі спеціалізованої школи № 304 відбулося танцювальне свято – *флешмоб*, присвячений закінченню навчального року. Учні школи були свідками яскравого танцювального міні-шоу” [Дзеркало тижня 2013, № 17]; ”У рамках фестивалю “Дивокрай” у Здолбунові сьогодні відбувся танцювальний *флешмоб*. Казковий гопак танцювали герої улюблених дитячих книжок” [Україна молода 2013, № 10]; “... десятикласники організували *флешмоб* у класних кімнатах та на подвір’ї школи. Учні 9 – 11 класів підготували виставки” [Дзеркало тижня 2013, №6]; “Збір усіх учасників, підготовка і презентація *флешмобу* на подвір’ї школи” [Моя газета 2013, №5]; "Організатори *флешмобу* влаштували непересічне видовище мотокросменів на залізних конях, імпровізоване диско від DJ R.Schraiber та коментар шоумена Богдана Ластівки, відбулося фотосесія моделей Чернівецького провідного модельного агенства ” [Дзеркало тижня 2013, №14]; “*Флешмоб*, що тривав 3,5 хв., пройшов в рамках міського фестивалю шкільних груп підтримки. У ньому взяли участь 3500 чоловік – волонтери і переможці районних етапів фестивалю серед шкільних груп підтримки” [День 2013, №12]; “...грандіозний *флешмоб*, в якому приймали участь. ведучі радіо, українські виконавці...” [Дзеркало тижня 2013, №10];

б) в російській пресі: “День флага России отметили *флэшмобом*, который прошел на площадке перед Городским дворцом культуры, где приняли участие глава города, который и открыл концерт” [Тульская пресса 2013, №12]; ”В субботу, 1 июня, в 11:00 на открытой площадке в рамках международного *флэшмоба* “Подари радость детям” состоится *флэшмоб-фестиваль* Streetlife [Аргументы и факты 2013, №12] тощо.

У мові українських і російських ЗМІ *флэшмоб* використовується у двох значеннях. По-перше, це класичний *флэшмоб*, визначення якого відповідає англійському етимону. По-друге, *флэшмобом* називають сплановані дії, які є заздалегідь підготовленими та запланованими.

Класичний *флэшмоб* проводиться без участі ЗМІ. Однак Інтернет стає поширеним, а кордон між приватним блогом і електронним ЗМІ – розмитим. Тому останнім часом поява представників ЗМІ на *флэшмобі* вже не є винятком, але по суті вони виконують ту ж роль, що випадкові перехожі з мобільними телефонами, тільки викладають зйомку заходу не в блог, а на сайт або демонструють на телебаченні.

За допомогою *флэшмобів* культивується усе, що протистоїть раціональному порядку. *Флэшмоб* є картинним, видовищним, нерегламентованим, вільним і обов’язково спричиняє подив оточуючих.

В українському та російському суспільствах запозичення *флэшмоб* називає акцію, яка є гібридом між класичною акцією і чистим *флэшмобом*.

В українській і російській мовах англоамериканізм *флэшмоб* перебуває у процесі графічної адаптації та семантичної асиміляції, про свідчить його варіативне написання в російській мові та неоднозначність тлумачення в обох мовах-реципієнтах.

На процес семантичної асиміляції слова в двох споріднених мовах впливають засоби масової інформації, які дуже активно використовують запозичення і подають його з різними відтінками значення, де варіюються семи укр. ‘стихийний’ та ‘спланований’, рос. ‘стихийный’ та ‘спланированный’.

Все це говорить про те, що англоамериканізм *флэшмоб* ще не є остаточно прийнятим системами української та російської мов і у подальшому потребує додаткових досліджень зі встановлення ступеня його асиміляції у системах мов-реципієнтів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Булько А. Н. Современный словарь иностранных слов / А. Н. Булько. – М. : Мартин, 2006. – 848 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінськ: ВТФ „Перун”, 2009. – 1376 с.
3. Караулов Ю. С. О состоянии современного русского языка / Ю. С. Караулов // Русская речь. – 2001. – № 3. – С. 25–30.
4. Крысин Л. П. Русский литературный язык на рубеже веков / Л. П. Крысин // Русская речь. – 2000. – № 1. – С. 28–40.
5. Крысин Л. П. Толковый словарь иноязычных слов / Л. П. Крысин. – М. : Русский язык, 2002. – 856 с.
6. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (1983 – 2003) : [словник] / А. Н. Нелюба – Харків : ХНУ ім. В. Каразіна, 2004. – 136 с.
7. Немищенко Г. П. Заимствования как проявление культурно-языковых контактов и их функционирование в языке-реципиенте / Г. П. Немищенко // Встречи этнических культур в зеркале языка: (в сопоставительном лингвокультурном аспекте) / Науч. совет по истории мировой культуры. – М. : Наука, 2002. – С. 121–151.
8. Новый словарь иностранных слов / [уклад. О. Сліпушко]. – К. : Аконтіт, 2007. – 847 с.
9. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – [4-е изд., доп. и измен.]. – М. : Оникс, 2008. – 1200 с.
10. Подчасова С. В. Иноязычные слова в современной российской рекламе (на материале периодической печати 1990–1995 гг.) Дисс. канд. филол. наук / С. В. Подчасова. – М., 1998. – 21 с.
11. Попова Н. О. Структурно-семантична характеристика новітніх англіцизмів в українській мові (тематична група „Комп’ютерна техніка”) / Н. О. Попова / Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції „Наука і освіта // Українська мова та література. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2004. – Т. 27. – С. 26–28.
12. Радченко И. А. Учебный словарь терминов рекламы и паблик рилейшнз / И. А. Радченко. – М. : Русский язык, 2004. – 318 с.
13. Семотюк О. П. Сучасний словник іншомовних слів / О. П. Семотюк. – Х. : Веста : Ранок, 2007. – 464 с.
14. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі засобів масової інформації) / О. А. Стишов. – К. : КНЛУ, 2003. – 388 с.
15. Сучасний словник іншомовних слів / [укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.

16. Толковый словарь современного русского языка. Языковые изменения конца XX столетия : более 7000 слов и устойчивых сочетаний / [ИЛИ РАН ; под. ред. Г. Н. Сябрянской]. – М. : Астрель : АСТ : Транзиткнига, 2005. – 894 с.
17. Щитова, О. Г. Процесс словообразовательной ассимиляции иноязычной лексики в русском языке как отражение культурных и языковых тенденций / О. Г. Щитова // Вестник Томского государственного педагогического университета. Серия: гуманитарные науки (филология). – Выпуск 1 (38). – Томск: Изд-во ТГПУ, 2004. – С. 15–20.
18. Macmillian English Dictionary for Advanced Learners. Oxford OX4 PP. A&C Black Publishers Ltd 2005.
19. Oxford Advanced Learner's English Dictionary / A. S. Hornby, S. Wehmeier. – [6th edition]. – Oxford University Press, 2005. – 1952 p.
20. The Oxford English Dictionary Online [Електронний ресурс] / ed. by J. Simpson. – 3rd edition, 2000 – 2004 – Oxford : Oxford University Press. – Режим доступу до словника: <http://dictionary.oed.com/cgi/entry/00181778>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Лелека – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: соціолінгвістика, мовні контакти.

ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ДИВЕРГЕНТНИХ РИС В АВСТРІЙСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ВАРІАНТІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Олександр РОМАНЕНКО (Запоріжжя, Україна)

У статті розглядаються фактори становлення та розвитку дивергентних рис в австрійському національному варіанті німецької мови. Основна увага приділяється процесу взаємної кореляції та взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників мовних змін на лексичному рівні.

Ключові слова: мовна варіативність, варіант мови, австріацізм, фактори розвитку, мовні контакти, мовні зміни, семантичний зсув, дивергенція.

The article deals with the factors of formation and development of divergent features in the Austrian national variant of German language. The main attention is paid to the process of mutual correlation and interaction of internal and external motives of language change on the lexical level.

Keywords: language variance, language variant, austriazism, development factors, language contacts, language change, semantic shift, divergence.

У сучасному мовознавстві звернення до людського начала («антропофактора») сприяє поступовому переходу від абстрактних схем до пошуку нових істотних закономірностей функціонування мови, актуалізації досліджень її мінливості, варіативності в різних умовах, особливостей формування і трансформації мовної картини світу в єдності з етнічними, регіональними, соціокультурними та іншими факторами.

Спільність німецької мови Австрії (österreichisches Deutsch) з німецькою мовою Німеччини (Bundesdeutsch) не викликає сумніву. Безперервні тісні мовні контакти між представниками сусідніх німецькомовних етнокультурних спільнот зумовили появу численних лексико-семантичних конвергенцій (Überschneidungen). Однак «історичне минуле Австрії, її державний устрій, мовні контакти із сусідніми та іншими країнами, зрештою, мовний «саморозвиток» у рамках власного «колективу відношень» все це, разом із австрійським (діалектним за походженням) багажем, зумовило своєрідність лексичного складу австрійського літературного узусу» [2: 18]. Функціонування австрійського національного варіанту як окремої мовної системи в принципово інших суспільних, економічних і політичних умовах визначає й інші закономірності її реалізації та дозволяє розглядати Австрію як «достатньо самостійний комунікативний соціум» [3: 97].

Це дає підстави для твердження, що національно специфічні точки зору на світ австрійців і німців можна порівняти зі сприйняттям людей, які живуть в одному будинку, однак на різних поверхах. При цьому їхні вікна виходять у той самий двір і коли кожен дивиться зі свого вікна, то бачить не зовсім різні речі, а ті самі, однак у різних ракурсах. Тут не можна не помітити співзвуччя з думкою В. фон Гумбольдта про те, що «різні мови – це не різні позначення речі, а різні бачення її <...> Мови та відмінності між ними слід розглядати як силу, що пронизує всю історію людства; різні мови є для націй органами їх оригінального мислення і сприйняття» [1: 32].

Результатом паралельного розвитку варіантів німецької літературної мови в Австрії та Німеччині стали також відмінності в їхньому словниковому складі [6: 254]. Вони

репрезентовані дивергентними, тобто специфічними для узусів кожної з цих країн найменуваннями, які відрізняються одне від одного за формою (структурою), за змістом або водночас і за формою, і за змістом. Пор.: австрійське *die Marille*, – власне німецьке *die Aprikose* ‘абрикос’, *das Obers – die Sahne* ‘вершки’, *der Karfiol – der Blumenkohl* ‘цвітна капуста’, *der Paradeiser – die Tomate* ‘помідор’, *der Topfen – der Quark* ‘сир’, *der Schwammerl – der Pilz* ‘гриб’, *die Schale – die Tasse* ‘чашка’, *selchen – räuchern* ‘копити»; *die Matura – das Abitur* ‘атестат зрілості’, *der Erlagschein – die Zahlkarte* ‘квитанція про сплату; поштовий бланк про грошовий переказ’, *der Bezirkshauptmann – der Landrat* ‘окружний начальник»; *das Nachtmahl – das Abendessen* ‘вечеря’, *der Rauchfangkehrer – der Schornsteinfeger* ‘сажотрус’, *beistellen – zur Verfügung stellen* ‘надавати у розпорядження’, *einlangen – einlaufen* ‘надходити (про документи, товари, пошту та ін.)’ та ін. [8].

У дещо концентрованому вигляді лексичні розходження такого роду в австрійському та німецькому узусах вдало характеризуються висловленнями, які зображають ідентичну референтну ситуацію: 1) Австрія: «*Ein Autofahrer, der sich das Pickerl besorgen wollte, übersah an der Ausfahrt nach dem Autobahnknoten die Vorrangtafel*» ↔ Німеччина: «*Ein Autofahrer, der auf dem Weg zum TÜV war, übersah nach dem Autobahnkreuz das Vorrangschild*»; 2) Австрія: «*Über die Umfahrung gelangten sie zum Vergnügungspark, wo sie Autodrom fahren und sich auf der Hochschaubahn vergnügten*» ↔ Німеччина: «*Über die Umgehungsstraße gelangten sie zum Rummelplatz, wo sie Auto-Skooter fahren und sich auf der Achterbahn vergnügten*».

Саме такі дивергентні лексеми й стали **об’єктом** аналізу в даній статті, **мета** якої полягає у визначенні факторів дивергентного розвитку цих лексичних одиниць в австрійському національному варіанті німецької мови на контрактивному тлі «німецько-німецького» варіанту (Bundesdeutsch). При цьому ми виходимо з того, що попри всю їхню різноманітність, за характером відношення до мовної системи ці фактори можна поділити на внутрішні та зовнішні.

Внутрішні (власне мовні) фактори розвитку таких лексичних одиниць зумовлені специфікою функціонально-типологічної системи німецької мови в Австрії в різні періоди історичного розвитку. Перетворення в цій системі залежать від кількості та характеру форм існування німецької мови, їх соціального статусу, їх соціальної значущості та взаємної співвіднесеності.

Особливого значення в цьому процесі набуває відносна відокремленість розвитку наддіалектальних (регіональних) форм німецької мови на різних територіях її розповсюдження в період, який передував появі літературної форми, а також відносно високий ступінь її відкритості для впливу на неї інших форм існування, зокрема територіальних варіантів і т. зв. «напівдіалектів». У цьому відношенні необхідно констатувати, що австрійський національний варіант німецької мови має істотно більше відкритий, проникний, характер, ніж літературна мова Німеччини. В ньому виділяється певний пласт лексики, яка є нормативною для Австрії, однак не є такою для всієї Німеччини, набуваючи розповсюдження лише в деяких її територіальних варіантах, зокрема в баварському діалекті. Так, австрійське *der Gasselschlitten* ‘сани, санний візок’ є не характерним як для південно-німецької, так і для швейцарської мовних областей, однак використовується в баварському ареалі. Це саме стосується й багатьох інших австрійських слів, пор.: *der Hauser, der Nock, das Salettel, der Nudelwalker, die Zeite, die Riese, der Schaub, der Tram, der Ferner, das Geselchte, der Hafner, das Koch, der Anvert, die Grammel, der Hallodri, der Lederer, das Kracherl, die Dalken, pölzen, goschert, das Flitscherl, die Einbrenn, die Grammel, das Busserl, der Hallodri, der Kranewitter, das Tröpferl, das Lamperl, schlecken, der Stupfel, der Schaub, sich freten, der Schöps, der Schnürl, der Hörndl, der Haferl, der Körndl, die Birndl, die Sur, das Gschnas* [8].

Ще однією особливістю австрійського варіанту німецької мови є те, що в ньому численні одиниці з територіальних і соціальних варіантів доволі легко проникають в літературну мову і поступово в ній закріплюються. Вступаючи у синтагматичні зв’язки з іншими лексемами, ці діалектні словоформи широко використовуються для утворення складних слів і розширюють свою дистрибуцію, що сприяє їх глибшому проникненню в літературну мову. Пор.: *der*

Hafersschuh ‘гірський черевик’, *der Hörndlbauer* ‘скотар’, *der Körndlbauer* ‘хлібороб’, *der Surfleisch* ‘солонина’, *der Schnürsamt* ‘оксамитовий вельвет’, *der Schnürregen* ‘тривалий дощ’, *das Gschnasfest* ‘маскарад’, *der Birndlschnaps* ‘грушовий шнапс’, *das Beindlvieh* ‘рогата худоба’, *die Buschenschank* ‘невеличкий ресторан (під відкритим небом, власник якого сам виготовляє і продає вино)’, *der Schöpsenbraten* ‘смаженина з баранини’, *der Schöpsenschlegel* ‘бараняча ніжка’, *das Schöpserne* ‘баранина’ і ін. [8].

Діалектні слова входять не лише до складу складних слів, але й до складу фразеологічних одиниць, отримують переносні (метафоричні) значення та утворюють цілі лексико-фразеологічні парадигми. Пор.: *das Buckerl* ‘уклін’ → *(ein) Buckerl machen* ‘уклонитися’ → ‘дякувати, догоджати кому-небудь’ → *das Buckerlmachen* ‘догідливість, холопство’; *die Blunze(n)* ‘кров’яна ковбаса’ → ‘повна, неповоротка жінка’ → *das ist mir Blunzen!* ‘мені байдуже!'; *der Powid(e)* ‘сливове повидло’ → *das ist mir Powid(e)!* ‘мені байдуже!’ [8].

Лексичні розходження австрійського і німецького літературних узусів мають, перш за все, кількісний характер. Так, наприклад, для поняття «анкетні дані про людину» в австрійській і німецькій лексичних системах існує спільне слово («лексична тотожність» [2: 19]) *Personalangaben* (*Personalien*). Однак австрійський узус протиставляє йому ще один еквівалент *das Nationale*, який невідомий німецькому; лексема *die Lenkstange* також має «внутрішньо-австрійський» еквівалент *das Gubernal* ‘кермо автомобіля’. Таким чином, для вираження спільного значення австрійський варіант, окрім тотожності виявляє ще й протиставлення, що збільшує кількісний параметр плану вираження. У свою чергу, німецький узус може мати свої додаткові еквіваленти.

Лексичні відмінності можуть мати також і якісний характер; при цьому лексико-семантичні і стилістичні розходження спостерігаються (за матеріальної та семантичної спільності) в одному чи декількох значеннях багатозначного слова. Разом із цим, часто спостерігаються певні стилістичні відмінності між лексичними одиницями, коли вони протиставляються для австрійського й німецького узусів у функціональному чи емоційно-експресивному плані.

Так, австрійське *die Stiege* і німецьке *die Treppe* ‘драбина; сходи’, будучи взаємно зрозумілими й відомими в кожному узусі, внаслідок свого різного походження й нееквівалентної регулярності, мають різне семантичне наповнення й різну стилістичну цінність; слово *die Hausfrau*, крім значення ‘домогосподарка’, має в австрійському узусі також значення ‘власниця орендованого житла’ (у цьому ж значенні це слово відоме й у баварському ареалі); лексема *die Schwemme*, яка має в обох національних варіантах німецької мови значення 1) ‘сплав лісу’, 2) ‘місце для купання коней’ і 3) ‘пивниця’, має в австрійському варіанті додаткову семантему 4) ‘відділ розпродажу товарів’ [8]. Пор. також: *abfertigen, abbrennen, anschaffen, aufpicken, richten, anstehen, auflassen, klauben, schwemmen; der Schwamm, das Joch, die Havarie, die Galerie, die Fraktion, die Exekutive, der Klub, der Verschleiß, der Vorrang, der Schupfen, der Schmäh, der Roller; sozialistisch, gar* [там само].

Лексичні дивергенції між обома національними варіантами німецької мови можуть бути виділені як за умови наявності в них семантичної спільності (спільної семантики), так і за умови спільності матеріального вираження у складному слові на рівні одного чи декількох компонентів при відмінності інших компонентів. Так, семантема ‘спортивний зал’ виражається складним словом, яке має спільний для австрійського та німецького варіанту німецької мови компонент *Turn-* (як ознаку предмета), однак різний другий компонент (відповідно, *-saal* – для австрійського, і *-halle* – для німецького): австрійське *der Turnsaal* і німецьке *die Turnhalle*. Другим компонентом цих утворень є слова, що знаходяться у відношеннях лексичної варіантності (пор. *Saal* – *Halle*, лексична домінанта яких, попри всі нюансовані відтінки їх значень, є спільною: ‘(відносно велике) приміщення’). Тож, протиставлення *der Turnsaal* vs. *die Turnhalle* не пов’язане ані з наявністю багатозначності в одному з лексичних варіантів, яка б не була відомою іншому узусу, ані з іншими семантичними відмінностями.

Перед нами типові випадки різної вибірковості із синонімічного ряду слів кожним із узусів у процесі словотворення; при цьому відбір певного варіанту мотивований

особливостями історичного розвитку матеріальної та духовної культури Австрії/Німеччини. Пор. аналогічні у цьому відношенні частотні пари складних лексем 1) із дивергентним першим компонентом: *das Sacktuch – das Taschentuch* ‘носова хустинка’, *der Haferlschuh – der Bergschuh* ‘гірський черевик’, *der Sprengwagen – der Spritzwagen* ‘поливальна машина’, *der Zippverschluss – der Reißverschluss* ‘застібка-блискавка’, *der Tändelmarkt – der Trödelmarkt* ‘блошиний ринок’, *das Surfleisch – das Pökelfleisch* ‘солонина’, *die Almhütte – die Sennhütte* ‘хижа пастуха в Альпах’, *die Kundmachung – die Bekanntmachung* ‘оголошення’, *die Stockuhr – die Standuhr* ‘стоячий годинник’; 2) із дивергентним другим компонентом: *die Schneerute – der Schneebesener* ‘вінчик’, *der Hausbesorger – der Hausmeister* ‘управляючий будинком’, *die Lehrkanzel – der Lehrstuhl* ‘кафедра’, *die Apfelspalte – die Apfelscheibe* ‘скибка яблука’, *der Flugzettel – das Flugblatt* (листівка), *der Kleinhäusler – der Kleinbauer* ‘дрібний селянин’, *das Eiklar – das Eiweiß* ‘білок’, *die Schweinsstelze – die Schweinshaxe* ‘свиняча рулька’ та ін. [8].

До зовнішніх (соціодискурсивних) факторів розвитку дивергентних рис в австрійському варіанті німецької мови належать, перш за все, знакові події у суспільно-політичному, економічному та культурному житті Австрії, що зумовлюють певні семантичні зсуви. Так, наприклад, доволі популярним серед австрійців є ксеноетнонім *Piefke* (*Piefken*, *Piefkes*) (груб. *Scheißpiefke*), що використовується по відношенню до німців. Особливо широкого розповсюдження він отримав після насильницького приєднання Австрії до нацистської Німеччини у 1938 році. Власне кажучи, йдеться про прізвище, яке належить пруському композитору Готфріді Піфке (*1817 – †1884), автору декількох бравурних маршів, і яке вже у XIX ст. стало для австрійців глузливим прізвиськом пруських вояків. 31 липня 1866 року після закінчення прусько-австрійської війни у віденському передмісті відбулася знакова культурна подія – грандіозний військовий парад на честь пруського короля Вільгельма I. Коли музичний оркестр, яким диригували Готфрід і Рудольф Піфке, наближався до Відня хтось із знавців їх музики викрикнув «Die Piefken kommen!» («Піфке йдуть!»). Ця назва блискавично поширилася і стала спочатку жартівливо-іронічним позначенням 50 000 прусаків, які брали участь у параді, а згодом стала використовуватися і по відношенню до всіх «німців, які живуть на північ від Майну». Пор. у цьому відношенні похідні слова *piefkinesisch* (контамінація *Piefke* + *chinesisch*, у дослівному перекладі «піфке-китайська» – настільки ж незрозуміла, чужа для австрійця як і китайська) або *piefkönisch* ‘німецький національний варіант німецької мови, *Bundesdeutsch*’; *das Piefkewort* ‘слово літературної німецької мови (на відміну від слів національного австрійського варіанту)’; *das Piefkeland* ‘Німеччина’.

Значною мірою процеси утворення нових одиниць у системі номінації австрійського варіанту німецької мови зумовлені багатонаціональним і «мультикультурним» минулим Австрії, яка довгий період часу була своєрідним «тиглем» різних етнокультур (і, відповідно, різних мов і світоглядів). Так, завдяки тісному мовному контактуванню в ньому спостерігається більша кількість запозичень із італійської, угорської, чеської, словацької, словінської, новосврейської, румунської, турецької мов, аніж у німецькій мові Німеччини. До того ж ці запозичені лексичні одиниці не є вживаними в інших територіальних формах німецького мовлення, зокрема за межами Австрії. Пор.: *der Kren* ‘хрін’, *der Powidel* ‘повидло’, *der Brimsen* ‘бринза’, *der Jauck* ‘південь’, *die Klobasse* ‘ковбаса’, *die Jause* ‘полуденок’, *die Palatschinken* ‘млинці з начинкою’, *der Schöps* ‘баран’, *die Tuchent* ‘перина’; *die Trafk* ‘тютюновий кіоск’, *gustieren* ‘куштувати’, *der Spagat* ‘шпагат, мотузка’, *die Fisolet* ‘квасоля’; *der Fogosch* ‘судак’, *die Pogatschen* ‘млинці, підсмажені на смальці’; *der Kukuruz* ‘кукурудза’; *der Haberer* ‘прихильник; приятель’ та ін. [7].

У багатьох випадках ці запозичення перетворилися зі «спорадичних» одиниць, на складові елементи доволі поширених фразеологізмів, що є показником їх мовного «освоєння», свідченням їх фіксації у мовній свідомості австрійців. Пор.: *j-m Powid(e)l sein* – ‘бути кому-небудь байдужим’; *(kein) Massel haben* – ‘(не) таланити’; *böhmisch powidalen* – ‘говорити з чеським акцентом’; *auf der Tuchent liegen* – ‘бути хворим’; *ein rechtes Tschapperl sein* – ‘бути молодим і дурненьким (здебільшого про дівчат)’; *ein wanderndes Marodebüchl sein* – ‘постійно хворіти’; *einen Massemmatten stehen haben* – ‘замислювати крадіжку’;

Pallawatsch machen – ‘робити дурниці’; (*auf*) *Lepschi gehen* – ‘розважатися’; *das kannst du Frau Blaschke erzählen* – ‘я не вірю жодному твоєму слову’; *Travniczek täte sagen...* ‘говорять, що...’ та ін. [7].

Факт використання в Австрії більшого, у порівнянні з Німеччиною, числа запозичень із грецької та латинської мов [2: 55], особливо у діловій мові, можна пояснити тим, що австрійські правителі довго намагалися створити таку канцелярську мову, яка була б зрозумілою для переважної більшості жителів багатомільйонної імперії. Хоча характерні для австрійського словарного складу греко-латинізми відносяться до різних сфер суспільного життя і використовуються в різних типах дискурсу. Пор.: *das Nationale, alkoholisiert, die Kollektur, die Kurrende, die Kollaudierung, die Krida, der Turnus, agnoszieren, laterieren, adaptieren, matrizieren, politieren, pragmatisieren, refundieren, psychiatrieren, die Urgenz, das Diurnum, der Privatist, der Postadministrator* [8].

Симптоматичною для австрійського варіанту німецької мови є також значна кількість у ньому французьких слів, які в Німеччині були в більшості випадків «онімечені», вийшли зі вжитку або взагалі не були в ній розповсюджені. Значну роль у справі розповсюдження французьких запозичень в Австрії відіграли традиційно тісні культурні контакти між австрійською державою та Францією. Особливою віхою у цьому процесі став також Віденський конгрес 1814-15 років, який також не міг пройти безслідно для австрійського варіанту німецької мови. Пор.: *blanche – weiß, delogieren – ausweisen, faschieren – durch die Fleischmaschine treiben, das Kabinett – kleines, einfenstriges Zimmer, das Karbonpapier – das Kohlepapier, das Fauteuil – gepolsteter Lehnssessel, der Fiaker – die zweispännige Lohnkutsche, das Lavoir – die Waschschüssel, der Pensionist – der Ruheständler, die Retourfahrkarte – die Rückfahrkarte, die Menage – militärische Verpflegung, die Rondschrift – die Zierschrift, die Garçonniere – die Einzimmerwohnung* [8].

Разом із цим, значна кількість іншомовних й у більшості випадків формально незмінених запозичень (тобто в прямому сенсі «чужих слів») в австрійському національному варіанті німецької мови можна пояснити не стільки «слабкими системними відношеннями» [5: 381] в ньому, скільки відсутністю в Австрії періодів пуристичних тенденцій, що також не могло не позначитися на появі певних дивергентних рис між обома розглядуваними варіантами німецької мови. Пор.: *Perçon* (< fr. *perçon*) в австрійському варіанті ‘перон’, у той час, як у Німеччині у такому ж значенні використовується лексема *Bahnsteig*; *Spagat* (< it. *spaghetto*) в австрійському варіанті ‘шпагат, мотузка’, у Німеччині – *Bindfaden / Schnurr*; *Coupe* (< fr. *coupe*) в австрійському варіанті ‘купе’, у Німеччині – *Abteil*; *Goal* (< engl. *goal*) в Австрії означає ‘гол’, у Німеччині – *Tor*; *scoren* (< engl. *score*) в Австрії має значення ‘забити гол’, у Німеччині йому відповідає словосполучення *ein Tor schießen* і ін. [8].

Таким чином, усі наведені вище лексичні розбіжності між варіантами німецької мови в Австрії та Німеччині підтверджують той факт, що дивергентне «використання полінаціональної мовної системи в межах однієї державно оформленої комунікативної спільноти створює певну національно специфічну мовну спільність» [6: 54]. Стан системи німецької мови, яка обслуговує інтереси декількох соціумів, демонструє, що в процесі її функціонування кожна з етнічних спільнот виробляє свої власні, культурно-специфічні засоби, необхідні для її успішної мовленнєвої (дискурсивної) діяльності. При цьому ключ до розгадки дивергентних мовних рис, до їх етнокультурної специфіки криється не лише в традиції, але й в існуванні властивого даній мові «генетичного» коду – особливої мотиваційної системи, енергетичної хвилі, своєрідної виробленої у спільних дискурсивних практиках етнокультурної програми мовного розвитку, яка визначає/корегує породження, запозичення, селекцію, комбінування і трансформацію мовних елементів.

Перспективи досліджень у цьому відношенні пов’язані, насамперед, із когнітивно-дискурсивними дослідженнями мовних картин світу споріднених етносів/націй та особливостей «внутрішньої форми» лексичних одиниць «плюрицентричних» мов у порівняльному аспекті. Адже саме внутрішня форма у зіставному її висвітленні відкриває можливості реконструкції окремих ланцюжків мовної номінації, даючи тим самим певну інформацію про таємниці народження і функціонування слова в мовознавчому, гносеологічному, когнітивному, етнологічному, культурологічному і лінгвосинергетичному

аспектах. Саме мотиваційні зв'язки найменувань, які відсилають до однакових (або подібних) денотатів, дозволяють найбільш адекватно репрезентувати розподіл мов світу [4: 125]. Не менш перспективним видається когнітивно-дискурсивний підхід до вивчення системи етноспецифічних цінностей, який дозволяє отримати достатньо переконливі дані про когнітивні витoki не лише лінгвоспецифічних ділянок окремого етносу, але й усього лінгвоментального надбання людства. При цьому комплексне зіставлення етнокультур і їхніх мов є найбільш ефективним способом вивчення національно-культурної своєрідності життєвого світу людини як такого.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М.: ОАО ИГ «Прогресс», 2001. – 400 с.
2. Домашнев А.И. Современный немецкий язык в его национальных вариантах / А.И. Домашнев. – Л.: Наука, 1983. – 282 с.
3. Дорофеев Ю.В. Лингвистический функционализм и вариантность языка / Ю.В. Дорофеев. – Симферополь: «Таврида», 2012. – 306 с.
4. Манакін В.М. До питання класифікації мов за особливостями семантичної мотивації мов / В.М. Манакін // Нова філологія. Збірник наукових праць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2013. – № 58. – С. 120-125.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 715 с.
6. Филочева Н.И. История немецкого языка / Н.И. Филочева. – М.: «Академия», 2003. – 304 с.
7. Malygin V.T. Österreichische Redewendungen und Redensarten / Viktor T. Malygin. – Wien: ÖBV Pädagogischer Verlag, 1996. – 176 S.
8. Wörterbuch des österreichischen Deutsch. Wie sagt man in Österreich? / hrsg. von Jacob Ebner. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Duden, 1998. – 381 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Романенко – кандидат філологічних наук, докторант кафедри німецької філології і перекладу Запорізького національного університету.

Наукові інтереси: проблеми мовної варіативності та міжкультурної комунікації, лінгвокультурологія, лінгвопоетика, стилістика німецької мови, дискусійні питання художнього перекладу.

MEHRSPRACHIGKEIT ALS ZEICHEN DER „NICHT-SPRACHIGKEIT“ AM BEISPIEL DEUTSCHSPRACHIGER TEXTE DER UKRAINISCHEN AVANTGARDE

Vera FABER (Wien / Kiew)

Стаття присвячена проблемі двомовності в українському суспільстві, яка упродовж двох десятиліть супроводжується трансформацією політичного та культурного розколу країни. Двомовність в Україні протягом століть призвела до надання українській мови меншин. Дослідження проведене на матеріалі німецьких текстів українського авангарду.

The article considers the problem of bilingualism in the Ukrainian society that during two decades is accompanied by the transformation of the political and cultural country split. Bilingualism in Ukraine caused getting Ukrainian the status of minorities language. The research is based on the materials of the German texts of the Ukrainian avant-garde

Ключові слова: багатомовність, двомовність, літературний авангард
Key words: multilingualism, bilingualism, literary avant-garde

Mein Beitrag wird sich jenem künstlerisch-literarischen Phänomen der Mehrsprachigkeit widmen, das, geprägt durch eine gleichzeitige Negation des Russischen, für die Texte ukrainischer Avantgarde-Autoren der 1920er Jahre charakteristisch war. Während das breite Spektrum der von den Künstlern in die Texte integrierten, vor allem westeuropäischen Sprachen (neben Deutsch, Französisch und Englisch fand auch die Kunstsprache Esperanto breite Verwendung) zu einer sehr spezifischen Form der „Redevielfalt“ führte, blieb die unliebsame vormalige Einheitssprache des Russischen indes, sieht man von wenigen Ausnahmen explizit russisch-sprachiger Kollektive ab, fast gänzlich außer Acht. Die Mehrsprachigkeit implizierte zugleich eine „Nicht-Sprachigkeit“, die im Streben nach einer eigenen nationalen sowie kulturellen Identität begründet lag. Die Tatsache, dass im Kontext der auch heute aktuellen ukrainischen Identitätssuche auf diese frühen, wiewohl recht erfolgreich realisierten Versuche der Emanzipation aufgrund ihrer sowjetischen Konnotation

nicht oder nur marginal zurückgegriffen wird, macht die Thematik noch zusätzlich interessant.

In der ukrainischen Kontroverse um die Zweisprachigkeit zeigt sich bis heute die Brisanz eines Problems belegt, das auch nach zwei Jahrzehnten der Transformation die politische sowie kulturelle Spaltung des Landes begleitet. Die strikte Absage an das Russische wird auch politisch forciert, und lässt sich als Gegenreaktion auf jene Unterdrückung begreifen, der das Ukrainische als Sprache und kulturelle Identität über mehrere Jahrhunderte – zuerst durch die zaristische und schließlich die sowjetische Herrschaft – ausgesetzt war.

Erste, überdies auch offiziell geförderte Versuche einer sprachlichen und kulturellen Emanzipation lassen sich jedoch bereits für die Zeit der frühen ukrainischen Sowjetrepublik in den 1920er Jahren konstatieren, als die Entfaltung nationaler Identitäten und Sprachen im Kontext der sogenannten „Verwurzelung“ (ukr.: *Korenizacija*, 1923-1931) auch politisch Priorität erhielt. Ausdruck fand die – vielfach analog zur heutigen sprachlichen und gesellschaftlichen Situation – versuchte Abgrenzung von den damaligen russischsprachigen Zentren von Kunst und Macht (Moskau, Leningrad) etwa im Rückgriff auf spezifisch ukrainische Motive und Traditionen. Die daraus resultierende Blüte ukrainischer Kultur sowie ukrainisch-sprachiger Literatur zeigte ihren Niederschlag nicht zuletzt in der Kunst der Avantgarde, die neben der erwähnten konsequenten Ablehnung des Russischen zudem eine starke Orientierung hin nach Westeuropa betrieb. Ein kulturelles Zentrum in der Ukraine und zugleich an der sowjetischen Peripherie bildete zu dieser Zeit Char'kiv, das zwischen 1918 und 1934 als erste Hauptstadt der ukrainischen Sowjetrepublik nicht nur zum administrativen Zentrum, sondern zugleich zum neuen Sammelpunkt der ukrainischen Avantgarde geriet. Eine Vielzahl der – mehrsprachigen und zugleich eben nicht russischsprachigen – Publikationen wurde hier ediert. Bemerkenswert ist dies nicht zuletzt vor dem Hintergrund, dass die in der heutigen Ostukraine gelegene Stadt Char'kiv vor allem von einer russisch-sprachigen Bevölkerung dominiert wurde, sodass dem Ukrainischen eigentlich nur der Status einer Minderheitensprache zukam. In der Kunst- und Literaturzeitschrift *Mysteck'ki materijaly avanhardu* finden sich zB neben dem mehrseitigen Programmtext *Aufruf der Avantgarde* auch mehrere, in Esperanto, Deutsch oder Französisch publizierte lyrische Texte wieder: während Valer'jan Poliščuks *Aeronautik* die Übertragung eines Gedichtes ins Deutsche darstellt und *La Ekfloro de l'Ukraina literaturo* ein zur Gänze in Esperanto verfasstes Essay ist, finden sich in O. Blyz'kos *Unter anderm Revue ist auch Kunst* gleich mehrere europäische Sprachen in einem Text kombiniert. Daneben ist die Mehrsprachigkeit auch in den paratextuellen Elementen sehr präsent, etwa in der von Michajl' Semenko edierten Avantgarde-Zeitschrift *Nova Generacija*, wo jeweils sowohl Titelei als auch Editorial mehrsprachig gehalten sind. Die Redevielfalt gerät zu einer sehr speziellen Form von Intertext, worauf in meinem Beitrag eingegangen werden wird – er verweist auf die internationale Orientierung ebenso wie auf die Distanz zu den damaligen russischsprachigen Zentren der Macht.

LITERATUR

1. Zum Begriff der Redevielfalt bei Bachtin vgl. Michail Bachtin, *Die Ästhetik des Wortes*. Herausgegeben von Rainer Grübel, Frankfurt a.M. 1979, S. 165.
2. Vgl. dazu Andreas Kappeler: *Kleine Geschichte der Ukraine*. München 20093, S. 190ff.
3. Char'kiv (Russisch: Charkov) wurde 1917 zur ersten Hauptstadt der ukrainischen Sowjetrepublik ernannt, 1934 erhielt Kiev den Hauptstadtstatus. Vgl. dazu Kappeler: *Kleine Geschichte der Ukraine*. München 20093, S. 190.
4. Valer'jan Poliščuk, *Aeronautik*, in: ders. (Hrsg.), *Mysteck'ki materijaly avanhardu* 1929/01, S. 28.
5. Valerian Polishchuk, *La Ekfloro de l'Ukraina literaturo*, in: *Mysteck'ki materijaly avanhardu* 1929/03, S. 171-174.
6. O. Blyz'ko, *Unter anderm Revue ist auch Kunst*, in: M. Semenko (Hrsg.), *Nova Generacija* 1929/06, S. 30.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вера Фабер – докторантка Інституту Славістики Віденського університету, лектор ОеАД Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: мовна політика, літературознавство.

СОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАПОЗИЧЕНИХ СЛІВ У СКЛАДІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Зінаїда БАНДУРКО (Херсон, Україна)

У статті розглядаються основні функції, які запозичені одиниці виконують у складі сучасної німецької мови. Автор робить спробу розмежування англо-американських запозичень у словниковому фонді сучасної німецької мови за їх функціональним наповненням.

Ключові слова: запозичення, англо-американізм, інтернаціоналізм, тематична група, функція, мова-реципієнт, парадигматичний феномен.

This article deals with the main functions, which are fulfilled by the loaned units in the structure of the modern German language. The author tries to separate anglo-american loans in the vocabulary of the modern German language according to their functional features.

Key words: loan, Anglo-Americanism, internationalism, thematic group, function, recipient-language, paradigmatic phenomenon.

Запозичення займають чільне місце і відіграють значну роль у поповненні та удосконаленні словникового фонду німецької мови. Основною причиною появи таких слів слугують стрімкий розвиток науки і техніки, тенденція до глобалізації, проникнення новітніх технологій, результатів наукових відкриттів та інновацій у всі сфери повсякденного життя людей. Більшість таких слів є загальноживаними, велика кількість професіоналізмів виходить за межі їх використання спеціалістами та застосовується звичайними людьми у повсякденному спілкуванні.

На сучасному етапі дослідження проблеми запозичених слів у загальнотеоретичному плані займалися такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як Б. Ажнюк [1], Г. Дружин [2], П. фон Поленц [11], У. Перксен [12] та інші.

Аналізуючи словниковий склад мови, походження слів, доцільним є розгляд явища запозичення з огляду на питання потреби в іншомовних лексемах. Багато вчених розглядали запозичені слова відповідно до окремих проблемних напрямків: взаємодія мов (І. Вакулик, Л. Корнілова, У. Вайнрайх, Б. Карстенсен, та ін.), вплив англійської мови на німецьку (Л. Васильєва, Г. Каданцева, Х. Бус, В. Янг, та ін.) тощо.

Вчені розглядали й інші питання впливу і розвитку запозиченої лексики у словниковому складі сучасної німецької мови: асиміляції та упорядкування запозичених термінів у складі фінансово-економічної системи мови (Н. Константинова), суспільно-політичної лексики (Т. Крючкова), технічної підсистеми мови (А. Білогуб), економіки торгівлі (Т. Перепелиця) та ін., але особливості функціонування запозичень, та англо-американізмів зокрема, потребують окремого розгляду через недостатню висвітленість цього питання в наукових джерелах.

Саме тому актуальним є дослідження не лише тематичного або структурного аспектів, але й функціональних особливостей іншомовних слів у мові-реципієнті. Питання англомовного впливу на сучасну німецьку мову також потребує вирішення, оскільки англійська мова є міжнародною мовою, засобом термінологічного позначення нових понять та реалій, глобального спілкування.

Об'єктом аналізу даної статті виступають запозичення у складі сучасної німецької мови.

Предметом є визначення особливостей функціонування запозичених одиниць у сучасній німецькій мові.

Слід зазначити, що іншомовні та запозичені слова є парадигматичними феноменами. Більшість запозичень складають частину тієї чи іншої тематичної або понятійної групи, відповідно до якої можна виділити їх функції у мові. Іншомовні слова, особливо інтернаціоналізми, беруть участь у створенні термінів або складають окремі термінологічні позначення для нових понять та реалій і потім домінують серед власне німецьких слів через свою однозначність та нейтральність. В деяких сферах іншомовне слово змушене конкурувати з окремими компонентами парадигматичних груп, особливо якщо воно не займає будь-яких, в тому числі термінологічних, пропусків. Через це деякі власне німецькі слова можуть частково змінити своє значення під впливом іншомовного слова: *Team* – *Gruppe*, *Autor* – *Schriftsteller*, *Winner* – *Sieger*, *Community* – *Gesellschaft*, *Weekend* – *Wochenende*.

Деякі автори, зокрема І. Kratochvílova [8: 99-103], виокремлюють наступні функції запозичень англо-американського походження: новаторський ефект; колорит; мовна економія; різноманітність висловлення; прагматичне значення; комунікативне значення.

Однак, на нашу думку, зазначений перелік не є достатньо повним відображенням функцій, які запозичення виконують у складі сучасної німецької мови. В результаті аналізу досліджуваного матеріалу, ми можемо виокремити наступні функції запозичених слів: номінативна; термінологічна; «економії мови»; експресивна; оцінна; урізноманітнення висловлювання.

Слід наголосити, що не завжди можливо розмежувати функції, які ті чи інші запозичення виконують у мові, оскільки одне і те саме слово може виконувати одразу декілька функцій.

У зв'язку з розвитком новітніх технологій, комп'ютерної техніки та програм, розповсюдженням мережі Інтернет та інформації, у німецькій мові з'явився цілий ряд англо-американських запозичень. Такі слова, як: *Internet, Software, Web, Download, User, Chat, E-Mail, Provider, Computer* та ін. функціонують у німецькій мові для термінологічного позначення предметів та явищ інформатики, виконуючи таким чином як номінативну, так і термінологічну функцію. Напр.: *Der matte 13,3-Zoll-Screen löst Bilder mit 1.600 mal 900 Pixel sehr scharf auf. Wir warnen ausdrücklich vor der Installation der EXE-Datei auf einem Rechner und auch vor der anschließenden Kopplung zwischen iOS-Gadget und PC und dem Download der raubkopierten Apps. Eigentlich können Apps anderer User nur dann installiert werden, wenn man sich mit deren Account-Daten am iOS-Gerät anmeldet, doch genau diese Sicherung scheinen die Hacker umgehen zu können* [4].

У сфері комунікації, реклами та бізнесу слова іншомовного походження є продуктивними внаслідок наявності значної кількості термінів та прагнення до лаконічності, а отже мовної економії. Але іноді використання запозичених слів зумовлене лише прагненням звернути на щось увагу, виділити або підкреслити (*Businessclass, Bonus, Workshop, Discount, Broker* тощо). Напр.: *Am besten jeden Tag ins Businesscenter, den dortigen Computer anwerfen, das Familienfoto auf den Tisch stellen – und abends wieder einpacken. Die Bonus-Regel wird vermutlich dazu führen, dass die Fixgehälter in einigen Bereichen angehoben werden müssen, um die besten Mitarbeiter nicht zu verlieren. Die EU-Staaten und das Europaparlament haben die umstrittene Begrenzung der Bonus-Zahlungen von Spitzenbankiers beschlossen. Ein junger Broker berichtet über seine Erfahrungen* [5; 6].

Яскравими прикладами мовної економії можуть слугувати запозичені одиниці, які отримали нові відтінки значення в мові-реципієнті або розширили вже існуючі значення: **das Datum** окрім позначення числа місяця, дати, може перекладатися як «данні», «інформація». Напр.: *Dem bitteren Humor liegt die Erkenntnis zu Grunde & Hundertprozentige Sicherheit für Daten gibt es nicht. Außerdem sollte man Nutzerkonten zum Beispiel bei Facebook, Twitter, der Mitfahrgelegenheit oder sonstwo nie mit anderen Nutzerkonten verbinden, weil sich aus der Kombination der Daten viele Details über den Nutzer erfahren lassen* [13]; **die Maus**, яке окрім значення назви тварини «миша» отримало значення «миша» у якості комп'ютерного приладу. Напр.: *Wir zeigen für alle Nutzergruppen die passenden Empfehlungen: Wir präsentieren je eine Maus, eine Tastatur und ein Headset für die Gamer-Fraktion, für alle Allrounder und für Mobil-Fans, die ihr Tablet oder Handy sinnvoll ergänzen wollen* [4]; в сфері техніки та новітніх технологій слово **Strom** позначає як електричний струм, так і електроенергію загалом. Напр.: *Egal, ob man sämtliche Tipps zur Akkuschonung beachtet, Stromspar-Apps installiert und den Touchscreen bis zur Unkenntlichkeit nach unten dimmt: Irgendwann geht jedem Handy der Saft aus* [4]; іменник **Virus** окрім якості терміна на позначення збудника хвороби має у сфері новітніх технологій значення комп'ютерного вірусу. Напр.: *Neben Viren, Würmern und Trojanern kennt das Antivirenprogramm auch Ad- und Spyware. Mit "AVG Anti-Virus" kann Ihr kompletter Rechner nach etwaigen Viren/Spyware durchsucht werden, oder auch nur einzelne Dateien, Ordner oder Archive* [4; 10]; **der Bug** (англ. bug – Fehler, Macke) окрім старого значення носової частини корабля або передньої частини тварини у світі інформаційних технологій та комп'ютерів позначає будь-яку помилку у комп'ютерній програмі. Напр.: *AMD Catalyst 13.1: Weniger Bugs durch Grafiktreiber* [4; 10].

Проте такі іменники використовуються і в інших сферах людської діяльності: іменник **Strahlen** окрім значення сонячних променів використовується і для позначення радіоактивного та будь-якого іншого випромінювання. Напр.: *Der geplante Pentium-R (das R steht für "radiation-hardened") soll auch sehr hohe Strahlenbelastungen überstehen und unter anderem in Aufklärungssatelliten und Raketen zum Einsatz kommen. US-Forscher wollen den PC-Prozessor unempfindlich gegen Strahlung machen. Mobiltelefone strahlen Mikrowellen ab, die im Körper absorbiert werden und so zu einer Erwärmung führen.* [10]; іменник **System** позначає не лише власне систему, але й систему хвиль радіо, систему електромагнітних хвиль, стереосистему у технічній сфері. Напр.: *Sharp bietet zwei neue iPod Stereo-Sound-Systeme als kompakte Anlagen für das Wohnzimmer an: DK-A1 und DK-A10H.* [4]; **das Banner** окрім значення прапор позначає графічне зображення рекламного характеру. Напр.: *Vor der Passauer Dreiländerhalle ist auf einem großen Banner zu lesen: "Stop Temelin." Vodafone nennt seine Seite schlicht "Smartphone-Neuheiten", hat sie in der vergangenen Woche freigeschaltet und wirbt auf einem Banner mit "5, 4, III, 2... als Erster dabei! Damit dreht sich ein weiteres Rädchen in der aggressiven Expansions-Maschine unter dem Zalando-Banner* [5] тощо.

Основною причиною утворення нових значень у слів, які вживаються в сфері комп'ютерних та інформаційних технологій, є потреба в найменуванні нового явища, тобто у виконанні номінативної функції. Фахівці у сфері обчислювальної техніки для комунікативних потреб використовують майже винятково англійську термінологію і тим самим полегшують входження й закріплення у німецькій мові як нових слів, так і нових значень слів. Напр.: *Zur weiteren Ausstattung zählen je ein USB-2.0- und -3.0-Port, ein Kartenleser, n-WLAN und Bluetooth. Für den Gigabit-LAN-Anschluss war offensichtlich das Gehäuse zu dünn. Diesen können Sie nur per mitgeliefertem Kabeladapter nutzen. Die beiden VGA- und HDMI-Ausgänge passen nur als micro-Versionen ins Gehäuse. Catalyst 11.7: AMD bereinigt zahlreiche Bugs. Firefox 3.5.7: Weniger Bugs, mehr Stabilität* тощо [4].

Досить часто використання іншомовних слів зумовлено необхідністю передати певний душевний стан, емоції, оцінку чого-небудь, наприклад, бажанням здаватися більш сучасним, обізнаним, для вираження заохочення, невдоволення або радощі, для засудження або підтримки, для вираження як об'єктивного, так і суб'єктивного ставлення мовця, яке містить відповідно позитивне або негативне лексичне значення тощо.

Таке відображення експресивної та оцінної функцій особливо характерно для розмовної мови, особливо для мови молоді: *fashionable* – модний, *clever* – розумний, *Flop* – провал; *Trend* – модний тренд, *favorit* – улюблений, *heavy* – добрий, достойний захоплення, *happy* – радісний, щасливий, *dick* – (дуже) добре, *best* – кращий, *hip/hippig* – дуже сучасний, *hip* – класно; *soft* – м'який, гнучкий, кроткий, *Wow* – вигук захоплення, *mega-in*, *megahip* – дуже сучасний, останній крик моди, *mega-out* – зовсім не сучасний та ін. Наприклад: *Ein richtig cooles Auto kaufen?; Düsseldorfs Promis und ihren Anhang trifft man eher in den hippen Clubs und Discotheken am Medienhafen; Da ist ... immer perfekt geschminkt und durchgestylt; Total cool und mutig...; Im direkten Vergleich zum Red-Carpet-Look wirkt sie etwas blass um die Nase; Im Vergleich zum perfekt durchgestylten Red-Carpet-Look ein ziemlich krasser Unterschied, oder?; ... einmal perfekt geschminkt und ein anderes Mal ohne Make-up und im gemütlichen Freizeitlook: Der Unterschied ist hier besonders krass; Ich fühle mich wohl hier und werde auch als Student voll ins Team integriert; Wer das Video anschaut ... findet vielleicht seinen Traumjob; Ein Highlight sind die »Best of Ausbildung«-Videos* [14; 15].

Звертаючи увагу на англіцизми у складі молодіжної мови Е. Neuland зазначає, що молодь змінює англіцизми відповідно до контекстно-адекватних та граматично коректних правил німецького словотвору. Напр.: *shoppen*, *highlight* тощо. Деякі приклади вказують на специфічні контексти вживання та якість термінів, які у певних контекстах не мають жодних адекватних німецьких еквівалентів і є практично такими словами, які неможливо перекласти (*shoppen* не відповідає *einkaufen*, *chillen* – *entspannen*, *outdoor-freak* – *Freiluftfanatiker*) [9: 139-140].

Така ознака, як додавання мові розмовності, невимушеності, а отже функція урізноманітнення висловлювання, характерна переважно для запозиченої молодіжної лексики, проте певною мірою спостерігається і під час використання іншомовних слів при

повсякденному спілкуванні. Напр.: *Welche Charaktereigenschaften sollte man aus Ihrer Sicht mitbringen, um ein guter Reporter zu werden? Welchen Studien- bzw. Ausbildungsweg empfehlen Sie jungen Menschen, die Journalist werden wollen? Eigentlich sollte Apples DRM mit dem Namen FairPlay genau vor solchen Angeboten schützen, doch die Hacker umgehen die Apple-Sicherung besonders clever. Im englischen meint der Spruch „Send in the Clowns“ im Übrigen nicht nur, wie im steinbrückschen Sinn, dass es sich um zwei Clowns handelt, die gewählt wurden. Vielmehr wird damit die Situation beschrieben, in der etwas schief gelaufen ist und die Clowns in die Manege gerufen werden um das Publikum davon abzulenken* [4; 6; 14].

Ще однією важливою функцією запозичених лексичних одиниць під час використання у молодіжній мові є їх реалізація в якості мовних кліше в різноманітних комунікативних ситуаціях, зокрема привітання, прощання, вибачення, прохання тощо. Вони відіграють значну роль у створенні, побудові та завершенні мовлення. Особливе значення у цьому випадку мають звертання та вигуки, які слугують для здійснення комунікативної мети, використання особливих сталих виразів та кліше: *OK/Okay* – добре, згода, *hip* – класно, *best* – кращий, *Wow* – вигук захоплення [14; 15] тощо.

Слід наголосити, що запозичення дозволяють уникнути тавтологічних повторів і тим самим урізноманітнити мову. Зазвичай це відбувається за рахунок надходження синонімів-запозичень до вже існуючих у мові слів. Наприклад: *Advantage – Vorteil, Disadvantage – Nachteil, Ticket – Fahrkarte, das Research – die Marktforschung, Dealer – Verkäufer, clever – klug, das Handling – die Handhabung, Check – Prüfung, Apartment – die Wohnung, adden – ergänzen, Agreement – Vereinbarung, Einverständnis; Age – Alter, Advertisement – Werbung, Discount – Abzug, Preisnachlass; Change – Währungskurs* [4; 7; 13; 15] тощо.

Таким чином, запозичення відіграють важливу роль у процесі спілкування, виконуючи такі функції, як номінативна, термінологічна, експресивна тощо. Запозичені лексеми є частиною будь-якої комунікації, вони властиві будь-якому типу дискурсу, у складі якого теж виконують певні функції. Саме іншомовні слова дозволяють уникнути повторів і частково слугують для створення синонімічних рядів, допомагають висловити як об'єктивне, так і суб'єктивне ставлення мовця.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ажнюк Б. Лінгвістичні аспекти глобалізації в Україні / Богдан Ажнюк // Мовні конфлікти і гармонізація суспільства : Матеріали наукової конференції : 28-25 травня 2001 року. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002. – С. 144—150.
2. Дружин Г.В. О путях внедрения заимствований в лексическую систему языка // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – Луганськ: Видавництво ЛДПУ "Альма Матер". – 2000. – №10. – С. 135-139.
3. Busse U. Anglizismen in Europa in Vergangenheit und Gegenwart. // Busch-Lauer I.-A., Fiedler S. Studien zu Fach, Sprache und Kultur. – Sprachraum Europa – Alles Englisch oder...? – Berlin: Frank & Timme GmbH, 2011. – 183 S.
4. Chip online – Режим доступу: <http://www.chip.de/>
5. Die Welt – Режим доступу: <http://www.welt.de/>
6. Focus online – Режим доступу: <http://www.focus.de/>
7. Heise online – Режим доступу: <http://www.heise.de/>
8. Kratochvilova I. Zu stilistischen Funktionen der englischen Entlehnungen im deutschen / I. Kratochvilova. – Режим доступу: http://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/105832/1_BrunnerBeitratgeGermanistikNordistik_16-2002-1_6.pdf
9. Neuland E. Jugendsprache. – Tübingen, Basel: A. Francke Verlag, 2008. – 210 S.
10. Php Magazin – Режим доступу: <http://phpmagazin.de/>
11. Polenz, Peter von, Wolf N. R. Geschichte der deutschen Sprache / Unter Redaktion von N. R. Wolf. – 10., illustrierte Auflage. – Berlin: Walter de Gruyter, 2009. – 224 S.
12. Pörksen U. Anglizisierung – der dritte große Entlehnungsvorgang in der deutschen Sprachgeschichte. Zur Einführung. – S. 9 – 16. // Pörksen U. Die Wissenschaft spricht Englisch? Versuch einer Standortbestimmung / Unter Redaktion von U. Pörksen. – Göttingen: Wallstein Verlag, 2005. – 114 S.
13. Süddeutsche.de – Режим доступу: <http://www.sueddeutsche.de/>
14. Yaez – Режим доступу: <http://www.yaez.de/>
15. Yam! – Режим доступу: <http://www.yam.de/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Зінаїда Бандурко – викладач кафедри німецької мови факультету іноземної філології Херсонського державного університету.

Наукові інтереси: взаємодія мов, міжкультурна комунікація, лінгвістичні аспекти сучасної німецької мови.

СУГЕСТИВНИЙ ВПЛИВ У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ**Тетяна ВЕЙДА (Одеса, Україна)**

У статті розглядається сугестивний вплив у сучасному інформаційному просторі, що реалізується через вербальні компоненти й здійснює психологічний тиск на підсвідомість адресата.

Ключові слова: сугестивний вплив, інформаційний простір, засоби масової комунікації.

The article deals with the realization of suggestive influence in the modern information environment. The object of the research is the verbal components of verbal influence, which affect to the human's subconscious.

Keywords: suggestive influence, information space, mass communication system.

На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки значно посилюється інтерес до проблем мовленнєвої сугестії. Ця тема глибоко досліджується в російській лінгвістиці [О. Бикова 1999; Ю. Вагін 2002; М. Голєв 1998; С. Дороніна 2005; С. Кара-Мурза 2000; С. Ковальов 1989; О. Савельєва 2000; В. Сергеїчева 2002 та інші], основу якої заклав Т. А. ван Дейк [1989]. В україністиці цієї проблеми побіжно торкаються Н. Бардіна, Ю. Батулін, Т. Ковалевська, Є. Левченко, В. Манакін, О. Селіванова, С. Форманова, Г. Чайка, Т. Чмут та інші. Теорія і засоби навіювання активно вивчаються вітчизняними дослідниками [О. Бойко, Н. Гончаренко, А. Ковалевська, Т. Ковалевська, Л. Компанцева, В. Остроухов, В. Петрик, М. Присяжнюк, С. Скулиш, Ю. Станкевич, С. Форманова тощо] і зарубіжними лінгвістами [І. Авдєєнко, В. Бехтерєв, В. Вундт, Н. Гончаренко, М. Желтухіна, М. Лінецький, В. М'ясишев, Б. Паригін, Б. Поршнев, К. Платонов, Б. Сидіс, В. Часов, І. Черепанова, О. Шелестюк].

Актуальність нашого дослідження полягає у виявленні сугестивних технік та елементів маніпулятивного впливу в українських ЗМК.

Метою розвідки є аналіз специфіки сугестивного впливу в сучасному інформаційному просторі.

Мета передбачає реалізацію наступних **завдань**:

- 1) дослідити шляхи реалізації сугестивного впливу в засобах мас-медіа;
- 2) розкрити специфіку вербальних технік навіювання, що здійснюють психологічний тиск на підсвідомість адресата.

Явище сугестивного впливу в сучасному інформаційному просторі – це автономно сформована, закріплена в суспільно-журналістській комунікативній практиці особлива форма маніпуляції, яка реалізується у межах певних типів тексту і є спробою адресанта-сугестора-журналіста коригувати оцінні установки адресата-сугерента-громадянина шляхом презентації інформації таким чином, коли б її сприйняття здійснювалося без критичної оцінки, несвідомо. Журналіст завжди формуватиме свій матеріал у такий спосіб, щоб потенційний об'єкт впливу мав змогу зрозуміти ті соціальні та моральні ідеї, якими насичена його робота. Він сподівається на виникнення відповідних думок, появу певних ідеалів у об'єкта-сугерента.

В останні десятиліття дискурс світових ЗМК дедалі більше втрачає риси суто інформативності, набуваючи ознак сугестивності й маніпулювання свідомістю реципієнта. Інформаційний простір сьогодні є невід'ємною частиною нової віртуальної реальності, яка має статус автономного світу зі своїми правилами й законами. Реципієнтові при перегляді інформаційних телепередач, при сприйнятті інформації через друковані джерела або через Інтернет здається, що його свідомість знаходиться на стадії відпочинку. Насправді, знайомство з останніми новинами супроводжується процесом навіювання на психіку адресата, щоб змінити його цінності та світогляд. Як правило, такий вплив супроводжується застосуванням певних сугестивних технік, основні з яких аналізуватимемо у нашому дослідженні.

Беручи за основу працю «10 засобів маніпулювання» американського лінгвіста Н. Хомського [14], а також наслідуючи поглядам вітчизняних дослідників Т. Ковалевської, Є. Левченко, В. Манакіна, О. Селіванової, С. Форманової [12; 13] та російських мовознавців І. Черепанової, Ю. Баскової [2] М. Голєва, С. Кара-Мурзи, представляємо власну класифікацію основних технік реалізації сугестивного впливу в інформаційному просторі України:

1. Відволікання уваги. Суть даної техніки полягає у мимовільному переміщенні уваги з одного об'єкта на інший, від дійсно важливої інформації до менш суттєвої, шляхом насичення інформаційного повідомлення новими, як правило, емоційними фактами. Наприклад, коли країна перебуває в умовах політичної кризи, ЗМК, які підтримують певну політичну силу, подають багато інформації з новин спорту, шоу-бізнесу, подій, що відбуваються за кордоном, і тільки побіжно торкаються актуальних для всієї країни проблем. В умовах політичної нестабільності, коли увага адресатів має акцентуватися на ключових подіях, що відбуваються у суспільстві, журналісти ТСН («1+1») презентують такі новини: «У ніч на 11 грудня «Беркут» почав розгін Євромайдану. На сцені Руслана закликає всіх євромайданівців спокійно стояти. Крім того зі сцени лунають заклики «Київ, вставай». Час від часу євромайданівці читають молитви та співають гімн України» [1]. Таким чином, дійсно важлива інформація не затримується у свідомості реципієнта. Основна увага зосереджується навколо відомої української співачки, її виступу, опису дій протестувальників на головній площі країни, а новина про дії «Беркуту» майже ігнорується.

2. Посилення уваги. Цей прийом є альтернативним до першої описаної техніки. Щоб привернути увагу адресата, мас-медіа намагаються представити емоційний матеріал, що має відношення до основного повідомлення. Найчастіше журналісти звертаються у своїх роботах до цитат або прямої мови відомих діячів. Це яскраво відображає їхнє ставлення до тієї чи іншої події, наприклад: «Влада планує заарештувати лідерів опозиції. «Попереджаємо Януковича: у разі розгортання такого сценарію – одразу просимо в Гаазький трибунал. Якщо Янучешку в черговий раз спробує кинути війська на народ, він потрапить у Гаагу», – запевнив **Ю. Луценко**» [5]; «В опозиції закликають владу уберегти Україну від громадянського протистояння. **А. Яценюк**: «Ми звертаємося до усіх – ми стоїмо на критичній межі, але ще є шанс врятувати Україну і вийти з цієї неймовірно важкої ситуації» [8]. Завдяки даному прийому відбувається переорієнтація уваги: журналісти здійснюють вплив на адресата опосередковано, через суб'єктивну точку зору інших людей.

3. Навмисне створення проблем і загострення ситуації. Інформацію презентовано у такий спосіб, щоб викликати у адресата сильні емоції (страх, неприязнь, відразу). Наприклад: «Надвечір п'ятниці у центр Києва почали стягувати **силовики**. Як повідомляє кореспондент «Української правди» станом на 19:50 на Інститутську з боку Городецької заїхало 2 **великих** автобуси з представниками внутрішніх військ як **підсилення** до 5 мікроавтобусів з **силовиками**, які до цього часу чергували біля клубу Кабміну... Окрім того, кореспондент УП бачив, як з Кріпосного провулку на Інститутську заїхали 4 **великі** автобуси під конвоем машин ДАІ» [11]. Значну роль у наведеному прикладі відіграють виділені нами слова: **великі, підсилення, силовики**, що повторюються у межах короткого інформаційного повідомлення декілька разів. Такий прийом застосовується для того, щоб підсилити дію повідомлення шляхом емоційних повторів, які, відкладаючись у підсвідомості реципієнта, діють на його нервову систему і психіку, викликаючи почуття страху.

4. Акцент на емоційність. Про застосування емоційних елементів для створення сугестивного ефекту дещо сказано у попередньому пункті нашого дослідження, але тільки цим прийомом така техніка не обмежується. Журналісти сьогодні намагаються представити матеріал якомога суб'єктивно, оскільки така «шира» інформація викличе у адресата більше почуттів та переживань, що, у свою чергу, забезпечить реалізацію сугестивного впливу. Розглянемо мовний матеріал: «Віднедавна **я знаю** «явки, паролі, місцепроживання, настрої, зарплатню «тітушок». **На жаль**, не всіх, бо наїхало їх з Луганська, з Житомирицини і Рівненщини тощо – море, а тільки полтавських» [4]. Журналістка чітко підкреслює категорію персональності вживаючи особовий займенник **я (знаю)**, а також вставне словосполучення **на жаль**, що виражає ставлення авторки до висловленого, її суб'єктивну оцінку.

Велику роль у даному аспекті відіграють екстралінгвістичні чинники, такі як жести, міміка, тембр, тон, виразність голосу, інтонацію мовця, того, хто інформує громадськість. Реалізацію цього методу емоційного навіювання можна простежити у журналістів, які працюють на телебаченні. Особливо яскравими прикладами вважаємо репортажі **А. Безулик**

(«5 канал»), *О. Герасим'юк* (екс-генеральний продюсер каналу «1+1»), *О. Марченко* («СТБ»), *О. Фреймут* («Новий канал»), *В. Сердюка*, *О. Душки*, *Ж. Новосельцевої* («1+1») тощо, які професійно керують власними кінестетичними проявами почуттів та емоцій і завдяки ним впливають на широку аудиторію.

5. Використання інвективи і просторіччя. С.Форманова зазначає, що у «конфліктній мовленнєвій ситуації, в якій реалізується інвективна стратегія, інвектор та інвектант частіше за все використовують вербальну агресію, оскільки, коли в них не вистачає аргументів, у словесній дуелі переважають емоції» [12: 145]. Популярним у цьому плані є вживання представниками ЗМК жаргонізмів для знищення позитивного іміджу героя репортажу, або ж для того, щоб підкреслити стереотипний негативний образ людини або політичної сили: «*На стіл до Януковича прийшли «кишенькові» студенти – з «Молодих регіонів»*» [7]; «*Список потягів, орендованих «регіоналами» для перевезення тітушок та бюджетників в Київ і назад*» [3]; «*Я спускаюся ескалатором. Подумки калькулюю, скільки ж «з'їдають» чиеїсь «налічки», «тітушки»*» [4]. Використання жаргону, сленгу, інвективи, просторіччя створює маніпулятивний ефект на підсвідомість, викликаючи сталі негативні асоціації, що стереотипно закріпилися у нашому суспільстві.

6. Революційні заклики. Журналісти прямо або опосередковано закликають адресата до рішучих дій, використовуючи при цьому слова й висловлювання, що позначають високу мораль та ідеали. Яскравим прикладом вважаємо вислів Є. Сверстюка щодо подій навколо «Євромайдану» для «Української правди»: «*Власне, свято Майдану освітлює для молодих духом висхідні шляхи служіння та праці на рідній ниві, про яку писав поет у важкі часи: «Бо нива це – моя! Тут я почну зажинок, Бо кращий урожай не жде мене ніде»*» (В. Симоненко); *Мужні збираються на Майдан виборювати право на гідне життя. Полохливі спаковують речі і виїжджають на чужину наймитувати»; «Ми переживаємо свято моральної перемоги згуртованих людей. Багато опущених і зневірених тепер зраділи: ми знову є! Ми кращі, ніж про себе думали. Ми все терпіли, але в нас визрівав протест проти недостойних, що посіли місця достойних»* [9]. Автор навмисно удається до мовної гри, що базується на контрасті конотацій: «*моя земля – чужина*», «*працювати – наймитувати*», «*терпіли – протест*», «*опущені, зневірені – кращі*» тощо. Таким чином реалізується вплив на закріплену у підсвідомості систему світоглядних цінностей адресата, закликаючи його до рішучих дій заради власного майбутнього.

7. Використання евфемізмів. Ю. Баскова слушно зауважує, що «у мові ЗМК евфемізми, створені на лексико-семантичному та синтаксичному рівнях, володіють найпотужнішою маніпулятивною вагою, в силу своїх різнопланових і дієвих можливостей впливати на психіку адресата» [10: 3]. Дійсно, такі «приховані» висловлювання створюють яскравий сугестивний ефект, оскільки викликають у підсвідомості реципієнта певні асоціації, як-от: «*Суд випустив 8 із 9 «в'язнів Банкової». Одного залишили під арештом»* [10]. Словосполучення «*В'язні Банкової*» асоціюються із героєм книги про Гаррі Поттера – «*В'язень замку Азкабан*», якого тримали у в'язниці примусово, без доказів його провини.

8. Риторичні запитання. Даний прийом примушує адресата подумати й дійти «правильного» висновку, до якого представник ЗМК підводить його заздалегідь. Частіше риторичні запитання подаються у кінці повідомлення саме для того, щоб їхня сугестивна дія була якомога ефективнішою, оскільки слова або фрази, що наводяться у кінці висловлювання, завжди запам'ятовуються краще: «*Але як? В нас немає механізму, як би можна було обирати представників у масштабах всієї країни?»*; «*Учасники діалогу: влада, опозиція. А як же громадськість?»*» [6]. Адресат починає розмірковувати і, таким чином, потрапляє під дію сугестивного впливу.

9. Вживання русизмів і суржику. Використання русизмів і суржику у мові ЗМК може відбуватися і з усвідомленням його ненормативності для більш глибокого забарвлення мови. Журналіст навмисно звертається до таких лексем як *найхало* [3], *явки* [там само], *кинули* (замість *залишили*) для створення ефекту довіри з боку потенційних реципієнтів, хоче бути більш демократичним і довести власну незалежність від існуючого політичного режиму [9]. Насправді, такі висловлювання у мові ЗМК є неприпустимими.

Отже, аналіз вербальних засобів маніпуляції дозволяє представити основні техніки здійснення сугестивного впливу в сучасному інформаційному просторі України, що активуються за допомогою процесу відволікання/посилення уваги адресата-сугерента, штучного створення і загострення несуттєвих проблем, вживання емоційних мовних компонентів, використання простріч, інвективи, суржику, русизмів, евфемізмів, риторичних запитань тощо. Згадані техніки є потужним каталізатором суспільних, політичних і культурних процесів. Шляхи реалізації описаних прийомів можуть варіюватися залежно від прагматичних інтересів сугестора-журналіста: викликати довіру, вплинути на емоційний стан, змінити світоглядні орієнтири сугерента-адресата. Акценти у більшості випадків розставляє контекстуальна ситуація реалізації процесу навіювання.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в аналізі лексико-семантичного матеріалу мас-медіа, сугестивного впливу невербальних чинників у журналістській інтеракції, стратегій і тактик, за якими будується сучасний мас-медійний дискурс.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. «ТСН» (канал «1+1») // 11.12. 2013 р.
2. Баскова Ю. С. Эвфемизмы как средство манипулирования в языке СМИ : на материале русского и английского языков [Текст] : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Ю. С. Баскова. – Краснодар, 2006. – 23 с.
3. В Інтернеті оприлюднили список поїздів з «ті тушками» та бюджетниками // Європейська правда. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/news/2013/12/13/7006806/view_comments/. Назва з екрану.
4. Зварич О. Мій мілий «гітушка» / О. Зварич // Європейська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2013/12/13/7006654/>. – Назва з екрану.
5. Луценко: влада хоче заарештувати лідерів опозиції // Європейська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/12/13/7006725/>. Назва з екрану.
6. Маринович М. Яким має бути результат діалогу? // Європейська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2013/12/10/7005984/>. – Назва з екрану.
7. На стіл до Януковича прийшли «кишенькові» студенти – з «Молодих регіонів» // Європейська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/12/13/7006777/>. Назва з екрану.
8. Опозиція закликала владу уберегти Україну: сценарій написаний не тут // Європейська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/12/13/7006729/>. Назва з екрану.
9. Сверстюк Є. Уроки з Майдану / Є. Сверстюк // Європейська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2013/12/11/7006009/>. Назва з екрану.
10. Суд випустив 8 із 9 «в'язнів Банкової» // Європейська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/12/13/7006664/>. Назва з екрану.
11. У центр Києва стягують силовиків // Європейська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/12/13/7006804/>. Назва з екрану.
12. Форманова С. В. Інвектива як спосіб сугестивного впливу / С. В. Форманова // Записки с українського мовознавства : зб. наук. пр. – Одеса : Астропринт, 2009. – Випуск 18. – С. 143-152.
13. Форманова С. В. Сугестивна функція мови / С. В. Форманова // Наукові записки. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – Випуск 100. – С. 551 – 554.
14. Хомский Н. 10 способов манипулирования людьми с помощью СМИ / Н. Хомский. – Режим доступу: <http://www.adme.ru/psihologiya/10-sposobov-manipulirovaniya-lyudmi-s-pomoschyu-smi-406155/>. Назва з екрану.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Вейда – аспірантка факультету української філології Інституту мов світу Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського».

Наукові інтереси: сугестивний вплив, мас-медійний дискурс, засоби масової комунікації, маніпуляція суспільною свідомістю.

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ В АВСТРАЛІЇ

Юлія ВЕРЕЦАК (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються особливості сучасної мовної ситуації, специфіка територіальної та стратифікаційної варіативності в Австралії. Виділена сукупність чинників, що впливають на мовну ситуацію в синхронії та діахронії. Робиться висновок, що мовна ситуація в Австралії зумовлюється тим, що австралійський варіант англійської мови є поєднанням мовних варіантів англійської мови, мов аборигенів та емігрантів, що проживають на території цієї країни.

Ключові слова: мовна ситуація, територіальна та стратифікаційна варіативність, чинники впливу.

The paper outlines the peculiarities of linguistic situation, main features of territorial and social variation in Australia. The author analyzes the factors that influence the linguistic situation synchronically and

diachronically. Their analysis proves that the linguistic situation in Australia is conditioned by the fact that Australian English is a combination of different variants of English, aboriginal dialects and native languages of Australian immigrants.

Key words: linguistic situation, territorial and social variation, factors of influence.

У лінгвістиці останніх десятиліть спостерігається особливий інтерес до вивчення мовної варіативності у найширшому розумінні, у тому числі і безпосередньо пов'язаних з розвитком суспільства [1; 3; 4; 5; 8]. Сучасна англійська мова вважається поліетнічною, тобто це складна просторово ієрархічно побудована поліваріантна комунікативна система, яка повністю або частково обслуговує комунікативні, когнітивні та інші потреби етнічно й соціально різномірної спільності її носіїв і характеризується в межах цієї спільності певною варіативністю [3, 13].

Актуальність комплексного вивчення варіантів англійської мови полягає в тому, що на часі не існує лінгвістичного опису, який би системно представляв їхні конвергентні та дивергентні риси.

У центрі нашої уваги особливості сучасного стану розвитку австралійського варіанта англійської мови (AusE), тобто специфіка територіальної та стратифікаційної варіативності в Австралії.

AusE досліджувався вітчизняними та російськими лінгвістами: Орлов Г.А. [1973, 1978] досліджував сучасну англійську мову в Австралії, її природу та основні особливості, Шахбагова Д.А. [1982, 1984] вивчала вимовні варіанти англійської мови, Маліков Г.А. [1990] проводив дослідження взаємодії австралійського варіанту англійської мови з британським та австралійським варіантами на лексико-семантичному рівні, Новікова В.І. [1988] виділила особливості нестандартної лексики АВМ, Русецька Л.А. [1978] установила особливості фразеологічних одиниць АВМ, Рукіна Е.П. [1975] визначила специфіку найменувань австралійської орнітофауни, Скибіна В.І. [1998] описала розповсюдження національних варіантів англійської мови, Самсонова О.В. [2000] з'ясувала особливості національно-культурного компоненту експресивності на матеріалі австралійської художньої прози, Козлова Т.О. [2001] розглянула та дослідила динаміку розвитку лексичної системи в етнолінгвістичному аспекті.

Дослідницькі зусилля австралійських науковців, таких як А. Мітчела [1946, 1965], С. Бейкера [1947, 1966], А. Делбріджа [1965], В. Ремсона [1966], Дж. Тернера [1972], Дж. Бернарда [1981], Б. Горвата [1985], Дж. Кохрейна [1989], Ф. Кокс [1996 та ін.], Дж. Харінгтон, Ф. Кокс та З. Еванс [2012], зосереджувались на проблемах фонетичних та лексичних особливостей AusE. Однак системного опису територіальних та стратифікаційних ознак цього варіанта дотепер не існує.

Мета цієї статті – з'ясувати й обґрунтувати особливості мовної ситуації в Австралії шляхом виділення сукупності чинників, котрі впливають на розвиток AusE в синхронії та діячронії. Поставлена мета передбачає короткий історичний огляд еволюції AusE в Австралії з початку освоєння її території й дотепер, виділення системи позамовних та мовних чинників, які визначають мовну ситуацію в Австралії сьогодні.

Як свідчить аналіз фактів розвитку австралійського варіанта англійської мови (AusE), найбільш важливими чинниками, які зумовили його дивергентні ознаки, вважають екстралінгвістичні фактори – географічну та культурну ізоляцію, особливості оточуючої природи та способу життя, серед інтралінгвістичних – вплив контактуючих мов аборигенів та мігрантів [6, 351].

Як відомо, перша виправна колонія в Австралії була створена в 1788р. в Ботані Бей, куди прибуло в той час біля 1500 емігрантів, котрі представляли в основному такі соціальні прошарки населення: військовослужбовці, чиновники, ув'язнені. Першою складовою системи чинників, що зумовили особливості формування AusE, стало транспортування біля 170 тис. переселенців в період з 1788 р. по 1868 р., за соціальним походженням міських жителів південно-східної Англії та Лондона, носіїв діалекту кокні. Другою складовою транспортованого мовлення вважається мова вільних емігрантів – носіїв діалектів півдня Англії та Ірландії [4, 108]

Перші дивергентні ознаки AusE зафіксовані у 1820 р., вони охоплювали лексичні особливості мови нащадків перших австралійських поселенців, народжених на даній

території. Для цього періоду, який отримав назву колоніального [4, 108], характерні запозичення з мов корінного населення материка, що стали суттєвим компонентом AusE, та семантичні й функціональні зміни лексичних одиниць транспортованої мови [там само, 109]. У той час AusE було властиве широке вживання стилістично зниженої лексики, базою деривації якої слугували діалектизми англійської мови Великої Британії та загально вживана англійська лексика [4, 110].

З часів австралійської золотої лихоманки, котра почалась у 1850 р., лінгвістична ситуація в країні суттєво змінилась, а саме зменшилась роль аборигенних запозичень, на зміну яким прийшли сленгізми та колоквіалізми, нові лексичні одиниці спеціалізованих та професійних словників [8, 91]. Це було пов'язано з появою нових сфер діяльності та нової хвилі еміграції, вже не лише з Великої Британії, а й з США, Китаю та інших частин світу. Хоча літературний словник AusE формувався шляхом словотвору за вже існуючими в англійській мові словотвірними моделями, з'являються соціально зумовлені особливості мовлення австралійців [7, 351]. У цей час AusE отримала запозичення з інших джерел, особливо з китайської мови та американського варіанту англійської мови.

Під час другої світової війни посилилась «американізація» AusE, коли на континент прибула велика кількість американських військових. Починаючи з 50-их років ХХ ст. з появою телебачення та зростанням значення інших ЗМІ, експансія американського варіанту англійської мови особливо помітна [2, 206]. Такі слова, як *truck*, *freeway*, *movie* є лише одиничними прикладами усієї великої кількості американських запозичень [8, 2]. Австралійський архітектор Р.Бойд вигадав нову назву для Австралії – *Austerica*, щоб підкреслити бездумне копіювання американської культури, і мови зокрема [2, 206].

Сучасна Австралія займає весь континент площею 7.5 млн. кв.км., але населення, яке проживає здебільшого в містах вздовж західного узбережжя, є малочисельним – близько 19 млн. Етнічний склад цієї країни охоплює 88% австралійців, 4% азійців, 1% аборигенів. Значний відсоток вихідців з слов'янських країн [10, 1].

Етнічний склад є першим чинником впливу на мовну ситуацію в Австралії. По-друге, хоча аборигени становлять досить малочисельну групу населення Австралії, їхній вплив на формування AusE є досить помітним [7, 356]. По-третє, корінні жителі континенту крім рідних мов використовують піджинізовані та креолізовані форми англійської мови. По-четверте, неоднорідність етнічного складу емігрантів також впливає на мовну ситуацію, так як рідна мова кожної етнічної групи по-своєму впливає на AusE. Лінгвісти виділяють появу так званої *Migrant English* – емігрантської англійської, для якої характерна інтерференція рідної мови її носіїв.

Соціостратифікаційні особливості сучасного австралійського суспільства визначаються тим, що сьогодні більшу половину населення Австралії складають переважно міські жителі (88%), які проживають, в основному, вздовж узбережжя в таких великих містах, як Сідней, Мельбурн, Брісбейн та Перт [8, 54]. На думку Д.Крістала, гомогенність австралійського суспільства є вражаючою, коли незначне мовне варіювання властиве такій великій території [7, 354]. Вимова AusE майже не відрізняється у різних частинах країни, що є досить незвичним явищем [7, 353]. Як вважає Дж.Тернер, у AusE відсутні регіональні діалекти [8,107]. Відмінності у вимові (яка є найбільш яскравим відображенням варіювання АВМ) скоріше простежуються на фоні соціальних та індивідуальних особливостей, таких як стать мовця, вік, рівень освіти, соціальна належність, місце народження тощо [8, 121].

Відповідно до відмінностей у вимові виділяють такі варіанти всередині AusE: *Cultivated Australian*, *General Australian* та *Broad Australian*. Ці варіанти переважно відображають соціальний статус мовця та/або його рівень освіченості. Основна відмінність найчастіше простежується у варіантах вимови певних звуків.

Найбільш ретельне дослідження територіальних варіантів АВМ було проведене австралійськими лінгвістами А.Мітчелом та А.Делбріджем [8, 11]. На їхню думку, по-перше, AusE характеризується як мова міста, так як перші поселенці на континенті були саме міськими жителями; по-друге, це спочатку була мова робітничого класу, людей бідних та здебільшого неосвічених; по-третє, довгий час AusE був поєднанням діалектів, які використовували в Англії, Шотландії, Уельсу та Ірландії [5, 61]. Хоча зазначені діалекти на

території Великої Британії ніколи не змішувалась, а використовувались ізольовано, на території Австралії, завдяки постійним соціальним змінам у самому суспільстві, мобільності населення у зв'язку з освоєнням нових земель та іншими важливими історичними та суспільними змінами, усі варіанти англійської перших поселенців (ірландський, шотландський та валійський) поєднались в один мовний варіант. Отже, на часі AusE є поєднанням мовних варіантів, які функціонували на території Великої Британії, а також аборигенних мов та мов емігрантів [7, 37]. Відповідно, особливості сучасної мовної ситуації в Австралії зумовлюються наступною низкою чинників:

а) екстралінгвістичних: географічною ізоляцією; соціостратифікаційною неоднорідністю перших поселенців; соціостратифікаційною неоднорідністю сучасного австралійського суспільства;

б) інтралінгвістичних: впливом автохтонних австралійських діалектів; впливом американського варіанта англійської мови через засоби масової інформації; впливом рідних мов іммігрантів, у першу чергу китайців та слов'ян.

Перспективою подальшого дослідження може бути поглиблене дослідження екстра- та інтралінгвістичних чинників, що зумовлюють особливості сучасної мовної ситуації в Австралії. Виділення та дослідження територіальних та стратифікаційних варіантів AusE на часі є важливим і перспективним завданням у царині лінгвістичної варіантології.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Козлова Т.О. Динаміка розвитку лексичної системи англійської мови в Австралії: етнолінгвістичний аспект: Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук.: 10.02.04/ Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна/ Тетяна Козлова. – Харків, 2001. – 21 с.
2. Ощепкова В.В., Петриковская А.С. Австралия и Новая Зеландия. Лингвострановедческий словарь/ Виктория Ощепкова – М.: Русский язык, 1998. – 216 с.
3. Семенець О.Є. Соціолінгвістична типологія варіантів поліетнічної мови /О.Є. Семенець // Мовознавство. – 1986. – №5. – С.8-13.
4. Скибина В.И. Распространение национального языка и проблемы лексикографии: Дис. ... канд. филол. наук/ Валентина Скибина – К., 1998. – 350 с.
5. Шахбагова Д.А. Теоретические особенности произносительных вариантов английского языка/ Джульетта Шахбагова – М.: Высшая школа, 1982. – 128 с.
6. Jenkins J. World Englishes / Jennifer Jenkins. – Cornwall: Routledge, 2009. – 256 p.
7. Cox F. Australian English Pronunciation and Transcription/ Felicity Cox – New York: CUP, 2012 – 238 p.
8. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language/ David Crystal – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 489 p.
9. Mitchell A.G., Delbridge A. The Pronunciation of English in Australia/ Alexander Mitchell – Sydney, 1965. – 83 p.
10. Turner G.W. The English Language in Australia and New Zealand/ George William Turner – London, 1972. – 121 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Верещак – викладач кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: вимовні норми сучасної англійської мови.

СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ ІНТЕНСИВНОСТІ В МОЛОДІЖНОМУ ФРАНКОМОВНОМУ СОЦІОЛЕКТІ

Олена ПІНЬКОВСЬКА (Черкаси, Україна)

У статті досліджується категорія інтенсивності та лексико-граматичні засоби її вираження у мовленні французької молоді. Матеріалом дослідження стали франкомовні висловлювання з різним ступенем інтенсивності, взяті з молодіжних телепередач та з усного мовлення французької молоді. Проведено аналіз вищого ступеня порівняння як способу інтенсифікації мовлення.

Ключові слова: об'єктивна інтенсивність, система ступенів порівняння, вищий ступень порівняння однакової міри, вищий ступень порівняння більшої міри, вищий ступень порівняння меншої міри, універсальний парангон, культурний парангон.

The article deals with category of intensity, lexical and grammatical means of it expression in the speech of French youth. Material for the research was French-speaking utterances with different degree of intensity, taken from the youth TV programs and spoken language of French youth. The comparative degree as a means of intensification language has been analysed.

Keywords: objective intensity, system of degrees of comparison, comparative of equality, comparative of superiority, comparative of inferiority, universal paragon, cultural paragon.

Однією з проблем сучасної соціолінгвістики є проблеми визначення одиниці соціальної диференціації мови як форми її існування. Це зрозумілий усім носіям мови різновид її функціонування, який граматично й прагматично орієнтований відповідно до потреб відповідної сфери спілкування чи застосування. І однією з таких форм є соціолект – своєрідний жаргон у первинному розумінні цього терміна і який було введено з метою уникнути багатозначності термінів «жаргон», «арго», «сленг», «соціальний діалект». Соціолект виникає на базі різноманітних мовних девіацій у межах літературної мови і може функціонувати у межах різних соціальних груп, зокрема і в молодіжному середовищі.

Інтенсивність як лінгвістична категорія вивчалася в роботах вітчизняних і зарубіжних мовознавців: Л.Я. Герасимової, О.Й. Шейгал, І.І. Туранського, А.В. Федорюк, Ch. Bally, D. Bolinger та ін. Переважна більшість цих дослідників співвідносять поняття інтенсивності з поняттям кількості. Чимало дослідників (Є.М. Галкіна-Федорук, І.В. Арнольд, Ю.М. Малинович, В.М. Телія, О.М. Калкіна) розглядають інтенсивність у контексті оцінності, емоційності й експресивності, або ототожнюючи всі ці поняття, або ж вбачаючи між ними різноманітні відносини (інклюзивні, причинно-наслідкові, невід’ємні).

Для вираження інтенсивності використовуються різноманітні фонетичні, морфологічні, лексичні, фразеологічні і синтаксичні засоби. Тому в нашій статті ми й плануємо розглянути особливості молодіжного франкомовного соціолекту з точки зору її інтенсивності та тих основних лексико-граматичних засобів, що сприяють її вираженню.

Предметом дослідження виступає категорія інтенсивності та лексико-граматичні засоби її вираження у мовленні французької молоді.

«Категорія інтенсивності є однією з найважливіших семантичних категорій, які відображають той факт, що індивід, сприймаючи об’єктивну дійсність, визначає ознаки, якості, властивості її об’єктів. Інтенсивність процесуальної ознаки є окремою категорією, що належить до сфери кількості. В її основі лежить поняття градації кількості» [1: 21].

Вивчення феномену інтенсивності у мові передбачає розгляд функцій мови, оскільки її вираження спирається одночасно на функції *референції* та *експресії*. В плані референції можлива передача відносної інформації через відносини кількості та якості з огляду на явища, що розглядаються. Треба зауважити, що враховується лише інформативний аспект повідомлення. В експресивному плані, вираження інтенсивності спирається на *емоційну* або *експресивну* функцію, тобто як і наскільки яскраво мовець бажає виразити свої почуття і передати свої емоції.

Якщо розглядати інтенсивність в іншій перспективі, то вона може також виступати як в об’єктивному так і в суб’єктивному плані, оскільки, якщо її експресивність може проявлятися через зміст, то вона також може відобразитися у манері мовлення: звідси поняття – *об’єктивна інтенсивність*, яка бажає бути більш раціональною та *суб’єктивна інтенсивність*, яка виявляється більш емоційною. Об’єктивна інтенсивність спирається на просту констатацію факту, а суб’єктивна інтенсивність – на почуття та персональну оцінку слухача. Це розходження є однак частково концептуальним: наприклад, оскільки поняття «*riche*» і «*raucge*» можуть представляти об’єкт деякої відповідності, вони оцінюються більш об’єктивно, ніж поняття «*beau*» і «*laid*». До того ж, навіть якщо ці поняття є повним відбитком відносного характеру, вони зовсім не зберігають своєї сутності в поняттях «*richesse*» і «*raucgeté*», оцінка яких встановлюється за соціальними нормами, а також мають більш об’єктивну базу.

Вираження об’єктивної інтенсивності характеризується засобами більш сталими та більш нормативними, а саме – системою ступенів порівняння. Зі свого боку, суб’єктивна інтенсивність, яка використовує ті же самі способи, вдається до найрізноманітніших стилістичних засобів, залучаючи особливі звороти і конструкції, а також всю можливу метафоричність мови.

В нашій статті ми докладно розглянемо вищий ступень порівняння як один із засобів вираження об’єктивної інтенсивності в мові. У французькій мові розрізняють три види складеної (аналітичної) форми вищого ступеня порівняння: вищий ступень порівняння

однакової міри, вищий ступень порівняння більшої міри та меншої міри. Порівняння виражається в мові за допомогою прислівників *aussi*, *plus* і *moins*, які стоять перед прикметниками та прислівниками. Дуже часто порівняння потребує сурядного речення, повного чи еліптичного, та додатка у вигляді сполучника *que*, елементу, який складає точку посилення порівняння.

Вищий ступень порівняння припускає присутність не менше двох термінів: те, що порівнюється (елемент, що порівнюється) і порівнювальне (порівнювальний елемент) (*le comparé et le comparant*).

«Ці терміни можуть мати форму прикметника або прислівника, тоді вони представляють *якість*, або мають форму іменника або дієслова, тоді вони представляють *істоту* або *поведінку*. В першому випадку вони мають на меті градацію інтенсивності, яка позначається **plus, moins, aussi**; у другому – градацію кількості, яка позначається **plus, moins і autant**» [2: 362].

Якщо, з морфологічної точки зору, розходженням між трьома формами вищого ступеня (рівної міри, більшої та меншої міри) здається досить легко оперувати, їх відповідна роль як способу вираження інтенсивності представляє більш асиметричний вигляд і заслуговує, зі свого боку, більш глибокого вивчення в семантичному та прагматичному планах.

Хоча ми не збираємося робити аналіз вищого ступеня порівняння меншої міри (виходячи з того, що нас цікавить виключно вираження вищої інтенсивності), ми розглянемо однак цю форму з тим, щоб отримати кращу картину та встановити неупереджену паралель між трьома формами вищого ступеня. Вивчення зібраних прикладів вказує нам, що вищий ступень меншої міри, який передається прислівником *moins*, не є тією переважною формою, якою користується французька молодь для того, щоб виразити інтенсивність в мовленні.

Зібрані приклади представляють стандартну форму нормативної французької мови. Вони передають суто ідею ні більш ні менш, що її виражає молодь:

... j'trouve qu'est **moins** vache **que** l'autre.

Y sont **moins** beaux **que** ceux dans l'frigo.

Ми однак знайшли декілька прикладів, в яких вищий ступень меншої міри зустрічається підсиленням прислівниками *beaucoup*, *tellement* і *ben*:

... et **beaucoup** moins cher **que** le courrier ordinaire...

J'me sens **tellement** moins stressé!

J'sus **ben** moins su'les nerfs **qu'**avant!

Пам'ятаючи про те, що загалом даний феномен намагається зорієнтувати мовлення в позитивне русло, не має нічого дивного, що вищий ступень меншої міри, у більшості випадків позначений негативно, вживається не так часто. Ця орієнтація до позитиву відображається у мовленні молоді і у вживанні, і в тому, що вони утворюють різні форми вищого ступеня як способу вираження інтенсивності.

Вищий ступень більшої міри, який реалізується через вживання прислівника *plus* та через прикметник *meilleur* зазнає більш значного вживання, оскільки він збігається з вираженням високої інтенсивності. Вищий ступень більшої міри дотримується в прикладах канонічних форм. В семантичному і прагматичному планах, ступень інтенсивності неминуче відтворює вищу форму:

J'me trouve pas assez bon. J'veux être **meilleur**!

C'est **meilleur** **que** c'que t'as faite l'autre fois!

Подібно до вищого ступеня меншої міри, вищий ступень більшої міри може також бути підсиленням прислівниками *beaucoup*, *tellement*, *ben*:

Y a des problèmes **beaucoup** plus graves **que** ça.

La vie est **tellement** plus simple avec toi Charlie!

Ça fait **ben** plus mal **que** tu l'penses!

Вищий ступень рівної міри передається в мовленні через прислівник *aussi* та *autant*. Порівняно до інших двох форм, цей ступень зазнає значного вживання серед молодих мовців. Ця форма вищого ступеня здається особливо цікавою для вивчення з точки зору семантики і прагматики та заслуговує особливої уваги.

Формально, виходячи зі своєї морфологічної та синтаксичної структури, вищий ступень однакової міри слугує для позначення рівності між термінами: елементом, що порівнюється і порівнювальним елементом (*Élise est aussi intelligente que Joëlle / J'ai autant de belles que toi*), але в реальному мовленні, він часто вживається для того, щоб позначити високу інтенсивність. На практиці, коли ми порівнюємо два елемента між собою, головною метою цього порівняння є не стільки вираження самої по собі математичної рівності, навіть не приблизної еквівалентності між двома предметами, а перш за все можливість передати власну інтенсивність ступеня, який від початку пов'язаний з елементом порівняння.

Стверджуючи, що елемент є рівним іншому елементу, порівнювальний компонент стає парангоном (еталоном), тобто деякою моделлю або еталоном, який надає елементу, що порівнюється реальної сили у вираженні ступеня якості, отриманого через наше порівняння. Цей об'єкт (парангон) «... інколи довільно обраний, опосередковано вважається елементом, що володіє у визначній ступені аналізованою приналежністю через порівняння» [3: 156]. Головним чи «вирішальним фактом є те, що ... парангон трактується, мовцями і через засоби мови, як вже відомий, принаймні під кутом аналізованої приналежності» [3: 159].

Наше вивчення вищого ступеня рівної міри здійснюватиметься в основному виходячи з експліцитної та імпліцитної природи цього порівнювального елемента та виходячи з встановленої категорії за типом парангона, який спостерігався в різноманітних порівняльних структурах, що їх використовує французька молодь.

Серед виразів, в яких порівнювальний елемент виступає як елемент експліцитного походження, ми вважаємо за важливе чітко розрізняти вирази, які стосуються культурних понять в основному відомих франкомовній спільноті, та вирази, які представляють собою всесвітньовідомі факти для мовців. Встановивши різницю згідно з типом парангону, що міститься в структурі порівняння, ми, таким чином, отримаємо вирази, які виявлять парангон загальний чи універсальний і – надалі – вирази, які пов'язані з культурним парангоном та зі спеціальним парангоном.

Ми не знаходимо в нашому корпусі вищого ступеню рівної міри в конструкціях за участю елемента *aussi... que* термін *порівнювальний елемент*, який би включав *універсальний парангон* або *стереотипний парангон із значенням інтенсивності*. До того ж, ми не знайшли жодного виразу типу «*C'est aussi clair que de l'eau de rochel*» або «*T'es aussi solide que le roc, toi!*», який семантично був би загально зрозумілий та інтерпретований франкомовною спільнотою, як вираз, що відносить до чогось *дуже зрозумілого* і до когось *дуже міцного*. Навпаки, молодь часто вдається до універсального парангону в порівняльних конструкціях з *comme*, використовуючи готові вирази, які є загальновідомою спадщиною і які формують у мові кліше:

T'es solide comme un roc, toi! (*T'es jamais malade.*)

Sa mère est blême comme un drap!

У функціональному плані, *порівняння з comme* сприймається як форма вищого ступеня рівної міри, дискурсивний фактор, який слугує для позначення рівності. Таким чином, *порівняння з comme* виявляється способом вираження зокрема ефективним у визначенні простого *точного порівняння рівності*, побудованого з *прислівником aussi*.

Ми зібрали вирази, в яких парангон пов'язаний з культурним світом молоді і експліцитний порівнювальний елемент в яких належить до всесвітньовідомих понять для двох мовців:

Ce gars-là, y est aussi beau que Brad Pitt, tiens!

Tu connais Ben Affleck? Ben, y est aussi ben faite que lui!

Рівність здійснюється за допомогою вищої точки референції (Бред Пітт, Бен Аффлек та інші), всі ці вирази, окрім випадку іронії, має на увазі високу ступень у вираженні інтенсивності. Не має сенсу порівнювати або казати, що це має однакову міру, відштовхуючись від низької чи середньої точки референції.

Однак, щоб зрозуміти подібні вирази, вони повинні бути адресовані співрозмовнику нашого часу. Дуже можливо, що через кілька років артисти, з якими зараз порівнюють, зміняться, і ці елементи порівняння, що зараз виступають культурним парангоном, не будуть здатні передати високу інтенсивність. Подібні приклади не зможуть більше слугувати

формулюванню порівняльних структур високого значення, оскільки, при експресивному висловлюванні, вони не передадуть «експресивність» в середині лінгвістичної спільноти.

Деякі особливі вирази вищого ступеня рівної міри характеризуються наявністю імпліцитного порівнювального елемента. В цьому типі вираження порівняння в основному реалізується через використання нейтрального вказівного займенника *ça*. В нашому корпусі *ça* в основному вживається з прикметником негативної конотації, якому загалом передують прислівники *si*:

J'sus pas *aussi croche que ça!*

J'sus-tu *si pire que ça?*

В цих прикладах займенник *ça* слугує точкою узагальненої референції для порівняння. Ця імпліцитна точка референції дає порівняльній структурі простір конкретного розміру в абстрактному. Дійсно, навіть якщо елемент порівняння неясно ідентифікований, стає зрозумілим, що займенник *ça* відносить до чогось негативного, чим мовець не бажає володіти в такому високому ступені. Якщо із попередніх прикладів забрати *que ça*, то порівняльній структурі не вистачатиме своєрідного якоря, на який спиратиметься мовець, щоб побудувати своє інтенсивне порівняння (це при тому, що приклади тим не менш залишаться семантично і синтаксично прийнятними).

Через загальний механізм порівняння, який нас орієнтує на високий ступень і через показники в мові, які нам підтверджують, що прислівники *si* і *aussi* орієнтують на високий ступень (наприклад, щоб позначити низький ступень, потрібно експліцитно вдаватися до елемента *peu* → *si peu / aussi peu gentil*), то нейтральний займенник *ça*, відповідаючи високій точці порівняння, виражає таким чином високу інтенсивність в цих порівняльних структурах, запитальних та негативних.

Зібраний матеріал вказує нам, що три форми вищого ступеня грають завжди активну роль у вираженні інтенсивності в молодіжному мовленнєвому соціолекті французької мови. Однак, розподілення і важливість цих ролей, що приписуються кожній з цих форм, виявляються скоріше асиметричними у вживанні. Якщо, з граматичної точки зору, вираження вищого ступеня складається з трьох типів порівняння (більшої, рівної та меншої міри), відповідні поля діяльності яких сильно обмежуються, то наше дослідження намагається показати, що з дискурсивної точки зору, ситуація дещо інша.

Вищий ступінь рівної міри, за винятком рідкісних випадків, де він розглядається з точки зору логіки та математики, вживається перш за все щоби позначити високу інтенсивність у мові. Цей короткий аналіз показує нам, що, яким би не був порівнювальний елемент або доступний для спостереження парангон, його дискурсивна роль у аргументованій шкалі прагне скоріше до вираження високого ступеня. Призначення *вищого ступеня рівної міри* прийнятне лише для прислівникових елементів, які слугують його ідентифікації (*si, aussi et autant*), оскільки, в семантичному і прагматичному планах, скалярний характер цієї форми вищого ступеня виявляється перш за все в орієнтації до вираження високої інтенсивності, а не в орієнтації до середньої інтенсивності, як це дозволяє граматична термінологія.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Bally, Charles. *Traité de stylistique française* / Ch. Bally // *Superlatifs et intensifs dans le français d'aujourd'hui, Le français moderne*. – 3e édition, Genève, Éditions Georg. BAR, F., 1952. – N° 20. – P. 21.
2. Charaudeau, Patrick. *Grammaire du sens et de l'expression* / P. Charaudeau. – Paris, Hachette Éducation, 1992. – P. 362.
3. Rivara, René. *Le système de la comparaison: sur la constitution du sens dans les langues naturelles* / R. Rivera. – Paris, Les Éditions de Minuit, 1990. – PP. 156–159.
4. Французькі сучасні серіали. – Режим доступу: <http://lostfilm.info/film/2187181/>
<http://www.unifrance.org/annuaires/societe/340332/films-de-jeunes>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Пінковська – викладач кафедри практики англійської мови Навчально-наукового інституту іноземних мов Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: лінгвокультурологія, семантика і культура світу, соціолінгвістика.

СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЧИ И ПОВЕДЕНИЯ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ ОСНОВНЫХ ВОЗРАСТНЫХ ГРУПП

Марина ЧЕСНОКОВА (Одесса, Украина)

У пропонуваному експериментальному дослідженні досліджувались мелодійні характеристики передтермінальної частини синтагми на різних етапах життя людини щодо представників певного соціуму: мешканців США, освічених, які належать до середнього класу.

Ключові слова: передтермінальна частина, мелодійні характеристики, етапи життя, соціум.

The experimental investigation deals with melodic characteristics of pre-terminal part of a sense-group, concerning different life steps of the representatives of a definite social level.

Key words: pre-terminal part, melodic characteristics, life steps, social level.

Соотношение возраста и других социальных факторов отличается в зависимости от культуры говорящего, и возрастная градация может по-разному влиять на судьбы людей. Возрастные параметры традиционно тесно связаны с гендерной принадлежностью личности. Так, например, достижение совершеннолетия может иметь различные возрастные отметки в зависимости от пола говорящего. Возрастной показатель приобретения семейного, юридического и институционального статуса также варьируется у мужчин и у женщин. Некоторые исследователи выделяют общую закономерность между полом и возрастом говорящего, согласно которой женщины с возрастом становятся более независимыми, активными и энергичными, в то время как мужчины к старости приобретают большую зависимость от других, становятся пассивными и излишне чувствительными [5]. Этнические различия в современном индустриальном обществе предполагают сосуществование разных возрастных систем внутри одной социальной группы, поэтому биологический возраст личности не всегда совпадает с ее социальным возрастом и статусом даже внутри единого речевого сообщества. Классовая специфика также воздействует на возрастные системы сообщества. Например, переход во взрослую жизнь наступает гораздо раньше для молодежи из рабочей среды, чем для юношей из среднего класса [6]. Соответственно, можно предположить, что и языковые средства, используемые представителями данных социальных слоев общества, будут различными. Учет подобных нюансов важен для анализа речевых характеристик говорящих разных возрастов, их взаимодействие также существенно для любого социолингвистического исследования.

Выбор **темы** исследования определяется тем, что влияние личностно-обусловленных факторов, а именно возраста человека, на процесс речепроизводства не получило достаточно полного рассмотрения в лингвистических исследованиях.

Актуальность темы данной работы определяется необходимостью выявления связи просодического оформления синтагмы с возрастными характеристиками говорящего.

Цель исследования заключается в определении наиболее частотных мелодических конфигураций в речи представителей всех возрастных групп (юность, молодость, зрелость и пожилой возраст), а также в определении внутренней взаимосвязи между просодией звучащей речи и этапами развития личности.

В **задачи** работы входило проведение аудиторского анализа мелодических конфигураций предтерминальной части синтагмы, произнесенной информантами-американцами с использованием фонетической разметки принятой на кафедре теоретической и прикладной фонетики английского языка Одесского национального университета имени И.И.Мечникова.

Основным **материалом** исследования послужили аудио и видеозаписи речи жителей США различных возрастов.

Объектом исследования данной работы является предтерминальная часть мелодического контура. Мелодический компонент просодии изучается в традициях контурного подхода, представленного в работах Д.А.Шахбаговой. По данным этого исследования наиболее часто употребляемыми в монологической речи американцев являются ровная и ровная волнообразная шкалы [4].

Ровная шкала обычно начинается на среднем уровне, и ровное движение мелодики сохраняется до восходящего или нисходящего терминального тона [Ощепкова, 2004]. Ровный рисунок мелодического контура в предтерминальной части синтагмы является

специфической чертой американского варианта английского языка также по мнению А.М. Антиповой и Е.А. Бабушкиной [1; 2].

Ровная волнообразная шкала, начинающаяся на среднем уровне, является, по сути, разновидностью ровной шкалы: каждый ударный слог образует волнообразное восходяще-нисходящее движение на среднем уровне, а предшествующие и последующие безударные слоги произносятся чуть ниже ударных.

В ходе проведения аудиторского анализа выяснилось, что одноударные шкалы, т.е. шкалы характеризующиеся наличием ударного слога, составляет примерно одну треть (32% без учета возраста) от общего количества всех используемых шкал.

Данное наблюдение вполне логично, так как анализируемый звучащий материал представляет собой неподготовленную разговорную речь, для которой типичным является наличие коротких незаконченных синтагм, а также эллиптических и хезитационных конструкций.

Не представляется возможным выявить возрастную специфику использования одноударных шкал, поскольку в ходе аудиторского анализа было отмечено почти равное их соотношение в речи представителей исследуемых групп (см. таблицу 1). Так, юные американцы употребляют одноударные шкалы в 34-35% случаев, чуть меньше их зафиксировано в речи пожилых людей – 26% от общего количества всех используемых шкал.

Таблица 1.

Количество и уровень начала (регистр) одноударных шкал (%)

Возраст Кол-во, уровень начала	Юность (17-25)					Молодость (29-33)					Зрелость (39-57)					Пожилую возраст (63-76)		
	М	М	Ж	Ж	М	М	Ж	М	Ж	Ж	М	Ж	М	М	Ж	М	М	Ж
	17	17	21	23	25	29	30	31	33	33	39	45	45	50	57	63	68	76
ВСЕГО	31	43	52	30	21	34	30	42	35	27	41	41	13	40	33	33	16	29
Высокий	36	100	24	100	75	50	-	40	50	44	42	56	50	30	60	43	60	47
Средний	27	-	47	-	25	50	71	53	50	33	25	44	-	65	20	57	-	27
Низкий	36	-	29	-	-	-	29	7	-	22	33	-	50	5	20	-	40	27
В среднем по группе	35					34					34					26		

Итак, максимальное количество одноударных шкал, имеющих высокий уровень начала, было отмечено в речи юных американцев (67%), несколько ниже данный показатель у молодежи (37%), информанты зрелого и пожилого возраста начинают одноударную шкалу с высокого уровня в почти равном соотношении 48% и 50% соответственно. Наибольшее количество одноударных шкал, имеющих средний уровень начала, было отмечено в речи молодежи (51%), представители остальных возрастных групп имеют значительно более низкие показатели: 20% – у юных информантов, 31% – у людей зрелого возраста и 28% – в речи пожилых американцев. Частотность использования низкого уровня начала как более сдержанного, официального, а иногда и негативно окрашенного не превышает 20% ни в одной возрастной группе: 13% и 12% использования отмечено в речи юных и молодых американцев, 22% – у представителей зрелой и пожилой групп.

Таким образом, описывая результаты, полученные в ходе анализа частотности и уровня начала (регистра) одноударных шкал, необходимо отметить следующее:

1. Частотность употребления одноударных шкал в неподготовленной речи монологического характера довольно существенна и равна одной трети от общего количества всех используемых шкал (32%).

2. Количество употребляемых одноударных шкал в речи не зависит от возраста говорящего, ранее указанное количество было выявлено в речи представителей всех возрастных групп.

3. Большинство одноударных шкал находится в пределах высокого регистра, что объясняется характерными для высокого начала признаками, такими как позитивная окрашенность, выражение открытости и заинтересованности говорящего, а также проявление внимания к собеседнику со стороны говорящего.

На завершающем этапе аудиторского анализа были рассмотрены следующие параметры предтерминальной части синтагмы: уровень начала (регистр) и тип шкалы по характеру изменения мелодики, характерные для американцев различных возрастных групп и зафиксированные в ходе анализа неподготовленного монологического рассказа. На данном этапе эксперимента было обнаружено, что ни одна возрастная группа не обладает ярко выраженной спецификой выбора уровня начала шкалы и ее типа, полученные данные относительно однородны, не были выявлены резкие межгрупповые отличия. Так как колебания процентного соотношения частотности употребления той или иной шкалы между группами оказались невелики, представляется возможным лишь обобщить полученные результаты и описать наиболее существенные тенденции в просодическом оформлении предтерминальной части синтагмы, характерные для неподготовленной монологической речи американцев (таблица 2).

Таблица 2.

Уровень начала (регистр) предтерминальной части (%)

Возраст Кол-во, уровень начала	Юность (17-25)					Молодость (29-33)					Зрелость (39-57)					Пожилой возраст (63-76)		
	М 17	М 17	Ж 21	Ж 23	М 25	М 29	Ж 30	М 31	Ж 33	Ж 33	М 39	Ж 45	М 45	М 50	Ж 57	М 63	М 68	Ж 76
Высокий	43	69	27	88	73	48	30	47	43	45	38	92	43	29	65	38	41	35
Средний	34	13	55	13	20	52	52	50	52	24	31	8	57	61	15	62	50	37
Низкий	23	19	18	-	7	-	17	3	4	30	31	-	-	10	20	-	9	29
В среднем по группе	60/27/13					43/46/11					53/34/12					38/50/13		

Согласно результатам аудиторского анализа предтерминальной части синтагмы выяснилось, что половина всех исследуемых синтагм начинается на высоком уровне (50% без учета возрастных особенностей), процент использования среднего регистра также довольно высок (38% без учета возраста) (см. таблицу 2). Этот факт объясняется тем, что высокое начало обеспечивает быстрое установление контакта говорящего и слушающего, помогает произвести приятное впечатление, а также выразить теплое и дружеское отношение к собеседнику. Данное объяснение является актуальным и в рамках настоящего исследования. Несмотря на то, что анализируемый звучащий материал представляет собой монологический рассказ важно, что он является отрывком из беседы во время интервью, где необходимо соблюдение этикета и проявление вежливости со стороны рассказчика. Таким образом, употребление низкого начала как более сдержанного и холодного было отмечено лишь в небольшом количестве случаев (12% без учета возраста).

Анализируя возрастные особенности использования регистров в предтерминальной части высказывания, необходимо еще раз отметить относительную однородность выбора уровня начала синтагмы. Так, юные информанты и американцы зрелого возраста в большей степени используют высокий уровень начала (60% и 53% соответственно), на долю среднего регистра в этих возрастных группах приходится 27% и 34% соответственно. В речи молодежи зафиксировано примерно равное соотношение использования высокого (43%) и среднего (46%) регистров. У представителей пожилой возрастной группы отмечено лишь 38% высокого начала и 50% среднего, что может быть связано с общим возрастным сужением диапазона голоса. Количество низкого начала синтагмы не превышает 11-13% во всех возрастных группах: 13% – в речи юных и пожилых людей, 11% – у молодежи и 12% – у американцев зрелого возраста.

В ходе исследования типа шкалы по характеру изменения мелодики было обнаружено, что наиболее часто используемыми шкалами являются нисходящая, ступенчатая (28% от общего количества шкал без учета возрастных особенностей), смешанная (27% без учета возраста) и ровная (16% без учета возраста). Данные нашего эксперимента частично подтверждаются результатами предшествующих исследований, согласно которым наиболее

высоким коэффициентом частотности в американской речи с низкой или средней степенью эмоциональности являются нисходящая волнообразная, ровная и ровная волнообразная шкалы [4]. Употребление шкал данного типа в анализируемой ситуации общения вполне обосновано, так как все они являются стилистически нейтральными и не обладают ярко выраженной эмоциональной окрашенностью. Так наибольший процент использования нисходящей ступенчатой шкалы объясняется монологическим характером исследуемого текста, где преобладают утвердительные высказывания повествовательного типа. Наличие смешанной шкалы является типичным признаком неподготовленной речи, а использование большого количества ровных шкал характерно для американской речи в целом, особенно в ходе разговора на бытовые темы, где преобладает разговорный стиль ведения беседы. Необходимо отметить значительный процент использования волнообразных шкал (13% без учета возраста) также характерных для американской речи.

Соответственно, количество эмоционально окрашенных шкал, зафиксированных в речи участников эксперимента, гораздо меньше (не более 7%), и оно представляет собой следующее процентное соотношение (без учета возрастных особенностей): восходящая ступенчатая – 6%, нисходящая ступенчатая с нарушенной постепенностью – 7%, скользящая – 2% и скандентная – 1%. Следует заметить, что нисходящая ступенчатая шкала с нарушенной постепенностью была нами отнесена в данную группу исключительно по причине достаточно низкой частотности ее употребления в речи, что, безусловно, наделяет данную шкалу дополнительной экспрессивной окраской.

Говоря о возрастных особенностях использования различных типов шкал, необходимо еще раз указать на значительную степень однородности в выборе конфигурации шкалы среди представителей разных возрастных групп. Так, юные информанты лидируют по количеству использования нисходящей ступенчатой шкалы (42%), довольно высокий процент употребления данной шкалы зафиксирован в речи американцев зрелого возраста (30%), в группе молодежи и пожилых людей показатели несколько ниже: 17% и 16% в каждой группе соответственно. Однако именно в этих возрастных группах широко используется смешанный тип шкалы: 36% – в речи молодежи и 38% – у пожилых людей, в то время как для речи юных и зрелых американцев были выведены показатели 18% и 20% соответственно.

Следующий тип шкалы, характерный для неподготовленного монолога жителей США, представлен ровной шкалой. Здесь не было отмечено значительных колебаний в зависимости от возраста говорящего, показатели схожи в первых трех возрастных группах (17% – у юных информантов, 18% – у молодежи, 20% – у зрелых американцев), представители старшей группы употребляют ровную шкалу в меньшем количестве случаев (10%). Процент использования волнообразной шкалы достаточно высок, однако не превышает 15% ни в одной возрастной группе. Меньше всего волнообразных шкал было зафиксировано в речи представителей зрелого возраста (9%), у юных и пожилых людей процент использования немного выше (14%), а в речи молодежи количество достигает 15%.

Определенные выводы можно сделать и в отношении употребления эмоционально окрашенных шкал американцами разных возрастов. В этой группе шкал, безусловно, лидируют нисходящая ступенчатая шкалам с нарушенной постепенностью и восходящая ступенчатая шкала. Почти во всех возрастных группах показатели чуть выше для нисходящей ступенчатой шкалы с нарушенной постепенностью: 4% – у юных информантов, 6% – у молодежи, 10% – в речи представителей зрелого возраста и 7% – в группе пожилых людей. Восходящая ступенчатая шкала употребляется в 8% случаев в речи зрелых и пожилых американцев, чуть ниже показатели для молодежи (6%) и всего 2% использования отмечено у юных информантов. Наличие скользящей и скандентной шкал в речи характерно, в основном, для представителей старшего поколения: 5% для скользящей и 3% для скандентной шкал. В других возрастных группах показатели не превышают 1-2%, поэтому сложно сделать какие-либо выводы относительно специфики их использования в речи в зависимости от возраста, говорящего.

Подводя итоги анализа предтерминальной части синтагмы в рамках неподготовленного монологического рассказа необходимо отметить, что:

1) для речи информантов всех возрастных групп характерно высокое начало синтагмы как более открытое, приветливое и дружелюбное, которое помогает установить личный контакт с собеседником и произвести на него приятное впечатление;

2) представители старшей возрастной группы в большинстве случаев начинают синтагму со среднего регистра голосового диапазона, что может быть связано с общей тенденцией к возрастному сужению диапазона голоса у пожилых людей;

3) анализ конфигураций предтерминальной части синтагмы выявил преобладание нисходящей ступенчатой, смешанной, ровной и волнообразной типов шкал как наиболее нейтральных в стилистическом плане и не обладающих ярко выраженной эмоциональной окраской;

4) процент использования эмоционально-экспрессивных типов шкал в анализируемой ситуации общения невысок, что связано с монологическим характером исследуемого текста, а также с его стилистической однородностью.

БИБЛІОГРАФІЯ

1. Антипова А.М. Система английской речевой интонации. – М.: Высшая школа, 1979. – 131 с.
2. Бабушкина Е.А. Территориальная вариативность просодии английской речи в США (экспериментальное фонетическое исследование). Автореф. дисс.канд.филол.наук. – М., 2000. – 16 с.
3. Ощепкова В.В. Язык и культура Великобритании, США, Канады, Австралии, Новой Зеландии. – М.: Глосса-Пресс; СПб: Каро, 2004. – 336 с.
4. Шахбагова Д.А. Фонетическая система английского языка в диахронии и синхронии (на материале британского, американского, австралийского, канадского вариантов английского языка). – М.: Фаллис, 1992. – 284 с.
5. Eckert P. Age as a Sociolinguistic Variable // Coulmas F. (ed) The Handbook of Sociolinguistics. – Oxford: Blackwell Publishers, 1997. – P. 151-167.
6. Labov W. Principles of Linguistic Change. – Vol.2.: Social Factors. – the USA: Blackwell Publishers, 2001. – 572 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марина Чеснокова – викладач кафедри англійської мови № 2, начальник відділу зовнішньоекономічних зв'язків Одеської національної морської академії.

Наукові інтереси: соціолінгвістика.

ВПЛИВ АРАБСЬКОЇ МОВИ ТА КУЛЬТУРИ НА РОЗВИТОК АНГЛІЙСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Мирослава ШУМИЛО (Львів, Україна)

У статті досліджується розвиток та вплив арабської культури і мови на становлення англійської медичної термінології. Медичні терміни арабського походження ввійшли в англійську мову декількома шляхами: переклад грецьких книг і зворотній переклад арабських книг, ісламська присутність в Європі, торгівля, британська імперія та мусульманські колонії – все це забезпечувало середовище для лінгвістичних впливів. Вважається, що арабські терміни заповнили лакуни сфери медицини сучасної англійської термінологічної системи, проте їх лексичне значення не завжди залишається як первинне, поступово видозмінювалося, а інколи й абсолютно змінювалося.

Ключові слова: медичний термін, арабська мова, термінотворення, термінологічна система, анатомічний термін, мовна діяльність, лексико-семантичні одиниці.

Development and influence of Arabic culture and language on formation of English medical terminology has been investigated in the article. Arabic terms are considered to have filled the gaps in medicine of contemporary English word-building system, however, their lexical meaning not always remains as primary one, but gradually changed or sometimes completely differs. Medical terms of Arabic origin entered English language due to: translation of Greek books and reverse translation of Arabic books, Islam presence in Europe, trade, British Empire and Muslim colonies – all this created environment for linguistic influences.

Key words: medical term, Arabic language, word-building, word-building system, anatomical term, language activity, lexico-semantic units.

Постановка проблеми. Медична термінологія як базова складова сфери медицини належить до найбільш інтенсивно прогресуючого словникового складу мови, що зумовлюється, перш за все, стрімким розвитком медичної галузі та міжнародною науковою інтеграцією цієї сфери. Як відомо, медичні терміни утворюються на базі наявної загальнонавчальної лексики, за загальними правилами і з використанням продуктивних словотворчих засобів та словотвірних моделей сучасної англійської мови. У той же час,

існують певні характерні риси медичної термінології, зумовлені як специфікою цієї галузі науки, так і особливістю походження лексико-семантичних одиниць, які входять до її складу. У медичній фаховій лексиці знайшла своє відображення тисячолітня історія розвитку медицини як науки. Загальновідомо, що давньогрецька та латинська мови надалі традиційний мовний матеріал та термінотворчі компоненти для медичної термінології, враховуючи національні особливості мовної спадщини. Проте, арабська мова та культура також мали значний вплив на розвиток англійської медичної термінології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зазначити, що походження та впровадження арабських термінів сфери медицини ще не було предметом детальних лінгвістичних досліджень українськими лінгвістами. Як правило, медична термінологія та її термінотворення було предметом багатьох досліджень. Проте, серед наукових розвідок, присвячених питанням медичної термінології, чільне місце належить Г.М. Аксьоновій, Н.Е. Кожуховій, А.А. Шарапі, які досліджували особливості лінгвістичного та логіко-понятійного аспектів вивчення медичних термінів, І. Ф. Стояновій, яка вивчала лексику та семантику англійської травматологічної термінології. Тому вважаємо за доцільне простежити розвиток медицини як науки та поступове використання і застосування арабських термінів у практичній медицині, а згодом і їх трансформацію у грецьку й латинську мови та навпаки. Однак, існує ряд термінів, які вживаються і у сучасній медицині, тобто арабські терміни заповнили лакуни сфери медицини сучасної англійської термінотворчої системи, проте їх лексичне значення поступово видозмінювалося, а інколи й абсолютно мінялося. Серед зарубіжних вчених, які вивчали роль арабської мови та культури у становленні англійської медичної термінології вважаються *Zaidan Ali Jassem*, який ретельно дослідив арабське походження термінів, що позначають частини тіла, *Skinner H. A.*, вивчав саме походження медичних термінів, *Dzukanova B.* простежувала розвиток англійської медичної термінології, починаючи від античних часів та до сьогодні, *Al Fallouji* акцентував увагу на хірургічній термінології.

Багато термінів впроваджено в західні мови у 12-13 століттях арабсько-латинськими перекладачами, котрі радше використовували кальки аніж запозичення. Отож, англійські медичні терміни арабського походження ввійшли декількома шляхами: переклад грецьких книг і зворотній переклад арабських книг, ісламська присутність в Європі, торгівля, британська імперія та мусульманські колонії – все це забезпечувало середовище для лінгвістичних впливів, наприклад: *cell* через латинську *cella* “маленька кімната для монаха” з арабської *khalwa(t)*, *khala* “маленька кімната для богослужіння, молитви”. Незважаючи на зусилля гуманістів очистити мову науки від арабських запозичень, багато арабських термінів залишилися у вжитку і до сьогодні. Тому метою статті вважаємо дослідити генезис арабської термінології, її імплементацію в сучасну сферу англійської медичної термінології і зосередити увагу на значенні та смислового навантаженні термінів й термінологічних компонентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історичною заслугою арабів є те, що вони, завоювавши Єгипет та країни Малої Азії, в яких глибоке коріння мала культура античних греків і римлян, у своїх наукових працях не лише зберегли ці здобутки, а й розвинули їх. Багато зробили арабські вчені і для розвитку хімії, вони перші розробили основи лабораторної техніки. Як відомо, у фармакології араби розвинули науку хімію як таку, що пов'язана з медициною. Вони не лише винайшли аптеку, але також впровадили такі фармацевтичні терміни, які вважаються актуальними і в нас час, наприклад: *tablets* – таблетки, *paste* – паста, *syrup* – сироп (зарабської *sharab* – солодкі ліки), *julep* – сироп (з арабської *julab* – привабливий), *lozenge* – пастилка і використання *tragacanth* (трагакант, трагант, адрагантова камедь) як заспокійливого засобу. Вони також запровадили процедури медичного значення, що використовуються в сучасній медицині, наприклад: *distillation* – дистиляція, *saponification* – сапоніфікація, *calcification* – кальцифікація, *artificial ice-making* – штучне виготовлення льоду; атакож побудували лікарні в головних місцях і сприяли використанню: *camphor* – камфора, *cassia* – кассія, *clove* – гвоздика, *myrrh* – мірта, *senna-senna*, *mercury* – ртуть (екстрагована з кінобару – *cinnabar*) [11].

Також існує багато арабських термінів, які збагачують словниковий фонд медичної науки і в наш час, наприклад: *alchemy, chemistry*—الكيمياء *al-kīmiyā*, алхімія –арабський термін ввійшов у середньовічну латинь як *alchimia*, перший відомий запис датується 1140 роком в арабсько-латинському перекладі Plato Tiburtinus. Середньовічні латинські слова *alchimicus* – “alchemical” і *alchimista* – “alchemist” дали початок термінам *chemical* і *chemist* на початку 16 століття у французькій та латинській мовах;

alcohol الكحل *al-kohl*, –стибніт у вигляді дрібного порошка чи будь-який подібний дрібний порошок. Слово з цим значенням ввійшло у латинську мову в 13 столітті, а у 14 столітті в латинській мові означало будь-який дрібнозмелений і просіяний матеріал. У пізнішій латинській літературі алхімії з’явилося додаткове значення “очищений матеріал шляхом дистиляції”. Обмеження “ефір вина” (етанол) започатковане алхіміком Парацельсусом в 16 столітті. Англійський словник 18 століття (Bailey’s) давав визначення алкоголю як “дуже дрібний і невідчутний порошок або ретельно очищений спирт”; *alkali* القلي *al-qalī* | *al-qilī* – лужна речовина, що походить із попелу певних рослин, особливо тих, що росли на дуже лужних ґрунтах. З точки зору сучасної термінології середньовічне *al-qalī*, в основному, складалося з карбонату натрію та карбонату калію. Араби використовували цю речовину як інгредієнт у виробництві мила та скла. Перший запис в західній літературі датується 13 століттям в латинському алхімічному тексті з тим самим значенням, що і в арабській; *camphor* كافور *kāfūr*– камфора із дерева *Cinnamotum camphora*. Середньовічні араби імпортували камфору морем з Індії для використання в ароматерапії та медицині; а іншим важливим деревним продуктом імпортованим з Індії, що мав як ароматичне, так і медичне застосування було сандалове дерево *sandalwood*, з арабської صندل *sandal*. Араби почали застосовувати ці терміни разом з використанням та ввезенням товарів; *gauze* –قز *qazz*, марля; простий шовк – етимологічні словники вважають, що джерелом в певній мірі є середньовічна арабська, хоч поява цього слова у західному світі можливо відбулася й іншим шляхом. В англійській мові дане слово походить з французького *gaze*, звучить *gazz* французькою, що означає “легка тканина високої якості” (часто, але не обов’язково шовк); *kohl* (cosmetics) كحل – дрібний порошок галеніт чи стибніт та подібний чорний порошок, що використовується для туші та тіней для очей. Слово з цим значенням використовувалося у доповідях англійською мовою в подорожуючих кілька століть до того як було офіційно прийнято; *massage* – англійський термін походить з французької, де вперше датується 1779 р. як дієслово *masser*– “робити масаж”, з якого пізніше утворився іменник *massage* починаючи з 1808 року. Проте, походження у французькій мові не зовсім відоме, можливо з арабської مَسَس *mass* – “торкатися” або з португальської *amassar* – “замішувати, розтирати, масажувати” чигрецького *massein* – “замішувати, розтирати, масажувати”. Більшість ранніх записів французькою знайдено в записках подорожуючих на Близькому Сході. Практика масажу була поширена на Близькому Сході декілька століть до того як поширилася на захід всередині 19 століття. Проте, арабське слово, що означало *масаж* відрізнялося (*tamsīd* | *dallak* | *tadlik*). Припустимим є факт, що ранні записи французькою мовою не використовували арабське слово для позначення поняття; *soda, sodium* – *натрій*, термін, що вперше з’явився у західних мовах: у пізній середньовічній латинській та італійській мовах означав приморська рослина *Salsola sodata* подібна *saltwort*, що використовувалися для виробництва карбонату натрію, який застосовується у скловарінні. Вважається, що термін походить з *سواد* *suwwād* чи *سويدية* *suwayda*, види солянки, рослини, що росте біля солоних боліт, багата на луги, чия зола раніше використовувалася у виробництві мила. Термін *sodium* з’явився на основі слова *sodana* на початку 19 століття [13].

У праці “Almansori” Разеса ми знаходимо дуже цікаві рядки про важливість вивчення медичної літератури для лікаря: “Тисячі лікарів, можливо, вже тисячі років працювали над удосконаленням медицини, і тому той, хто старанно читає їхні твори, намагається вникати у їх зміст, протягом свого короткого життя відкриває для себе значно більше, ніж коли б він сам бігав по хворих тисячу років. Неможливо, щоб одна людина, хоча б прожила 100 років, могла лише за власними спостереженнями дійти до пізнання більшості медичних істин, якщо вона не знає наслідків досвіду своїх попередників. Лікаря виховує не лише читання, а й здатність обміркувати прочитане і усвідомлені істини вміти застосувати в належних

випадках” [4]. Отож, підтверджується факт розвитку медичної термінології та її вивчення лікарями того часу. Продовжуючи традиції Ар-Разі, Алі Ібн-Аббас вимагав ретельно спостерігати перебіг хвороб, перевіряти правильність прийнятого їх опису: “Перевіряйте в лікарнях описи хвороб, не завжди правильні в медичних творах”, вимагаючи перевірки дії ліків на тваринах, тому що “...в наші дні стають відомі нові засоби, про які в давнину не мали й поняття” [4]. В той час як у середньовічній Європі в медицині панували заучування текстів і сліпий культ авторитетів, Алі Ібн-Аббас виступав як попередник дослідної і клінічної медицини.

У Каноні Ібн-Сіни, як у жодному тогочасному підручнику, в стислій формі, зрозумілою мовою, з винятковою послідовністю викладаються систематизовано основні галузі всієї тогочасної медицини. У першій книзі Канону подано тогочасні відомості з анатомії, загальної терапії, про функції органів; у другій частині – вчення про ліки та їхню дію; у третій – даються описи окремих захворювань і їх лікування, за звичаєм тих часів, захворювання викладаються “*a capite ad calcanem* (від голови до п’ят)”; у четвертій книзі – хірургічні захворювання, вчення про гарячки, косметика; у п’ятій – рецептура, речовини, що використовуються як протиотрута. В основу викладу медицини Ібн-Сіна поклав учення Арістотеля, Галена, досвід індійських, середньоазіатських лікарів та свої власні спостереження і великий практичний досвід. Він описав клінічну картину чуми, диференціював проказу і слоновість, визначав можливість передачі захворювань через повітря, воду, ґрунт. У Каноні даються вказівки щодо гігієни житла, одягу, харчування, причому розглядається харчування окремо для дітей, дорослих і людей похилого віку. Особливого значення у збереженні здоров’я Ібн-Сіна надавав фізичним вправам, правильному режимові харчування і сну. У хірургічному розділі дається опис операцій, серед них трахеотомія, витин каменів, ампутацій, лікування травматичних ушкоджень тощо. Для лікування свіжих ран рекомендується промивати їх вином, накладати шви [2]. Коли араби розпочали експерименти на мертвих тілах та розтини, з’явилися у вжитку медичні терміни, що позначали частини тіла: *abdomen* (بطن – черво, живіт, внутрішній, середній), *anemia* (від *damm* – кров), *ankle* (الكاحل), *blade* (*shoulder blade*) (зарабської *balaaTa(at)* плоска поверхня), *соссух* (العصص – куприк), *colon* (القولون – товста кишка), *elbow* (كوع – лікоть, зап’ястя) тощо [12].

Аль-Біруні належить капітальна праця «Фармакогнозія – Китай ас-сайдина», де різними мовами описано 107 ліків мінерального походження, 101 – тваринного, 950 – рослинного. Наводяться ліки не тільки середньоазіатського походження, а й з Китаю, Індії, Тибету, Вірменії, Грузії, Італії, африканських та інших країн, що свідчить про широкі як на той час міжнародні медичні зв’язки.

Заслуговують уваги і наукові праці Ібн-аль-Катіба (1313- 1374), який під час епідемії чуми в 1348 р. настирливо доводив, всупереч багатьом противникам, її контагіозність: “Як свідчать багатолітні спостереження, – писав автор, – поширюється вона внаслідок прямого зіткнення з хворим. Запитують, як ми можемо прийняти теорію зараження, коли релігія заперечує це. На це я відповідаю: перенесення внаслідок зіткнення доведено досвідом, спостереженнями та іншими вірогідними фактами. Реальність зараження стає очевидною, коли переконуються, що досить зіткнутися з хворим, щоб захворіти, і навпаки, ізоляція дає вам захист від неї. Хвороба передається не лише внаслідок зіткнення, а й одягом, посудом і навіть сергами з вух хворої”. Такий погляд на шляхи поширення чуми та інших епідемічних захворювань знаходимо лише через 200 років у працях італійського вченого Фракасторо. Цей факт свідчить про зародження наукової думки в цю епоху. В ісламі *leprosy* – проказа і *plague* – чума вважалися інфекційними хворобами і тому рекомендували карантин як засіб контролю поширення цих захворювань. Араби дали назву простуді *influenza* (з арабської *Anf-alanza* – *goaty runny nose*), вони також використовували хліб із цвіллю при тонзиліті, таким чином мимоволі винайшли антибіотик раніше за Александра Флемінга. Методи дезінфекції шкіри при травмах, складних переломах та перед операцією включали використання алкоголю, мила і води, вати, трояндової олії та яєчного білка при складних переломах, використання води і меду. У книзі “*Arabian Nights*” (Sir R. Burton) містяться згадки про анестезію шляхом

інгаляції. Theodoric of Bologna(1206-1298), чие ім'я асоціюється із “soporific anesthetic Arabic sponge” (снодійна знеболююча арабська губка), черпав інформацію з арабських джерел [7].

Необхідно відзначити останню роботу Ан-Нафіса, де докладно описано мале коло кровообігу. Даний факт також підтверджує початкову стадію розвитку наукової думки: “Перегородка, що відокремлює два шлуночки, має таку ж міцність, як і інші частини серця, через неї не може проникнути ні кров, ні пневма”. Ця визначна праця свідчить, що Ан-Нафіс, можливо, робив секції людського трупа, експериментував на тваринах, оскільки чітко описав мале коло кровообігу і будову серця майже на три сторіччя раніше від учених Заходу (Сервета, Коломба, Цезальпіно, Гарвея).

Араби залишили беззаперечний відбиток в анатомічних термінах: наприклад: *nucha* (зарабської *nucha'a*, що відноситься до спинного мозку), *saphinous* (*safin* – видимий, помітний), *cephalic and basilic veins* (*al bazili* – дренаж, висушування; *kafili* – підтримка), *cornea* (*carania*), *ass* (*asst*), *mesentery* (*mesareeq*), *abdomen* (*albadan/albatan*), *pupil*, *eye* [5]. Необхідно зацентувати увагу на такому медичному терміні, як *saphena* (*saphenous vein*) *سافین* *sāfin* або *صافن* *ṣāfin*, підшкірна вена ноги, вперше з'явилося у мові в праці Авіцени “Канон медицини” в 11 столітті. Підшкірні вени ноги найбільше використовувалися у середньовічному кровопусканні, протеактуалізація даного терміну залишається активною і в сучасній науці.

Також необхідно згадати і праці Альбукасіса, який описав більш як 100 інструментів, що не зустрічаються у збережених класичних працях і тому можуть розглядатися як його власні. Дослідник створив 30-томну працю, до якої увійшов 300-сторінковий трактат з хірургії, де описано такі прогресивні процедури, як використання кетгуту для зшивання внутрішніх тканин, видалення каменів із сечового міхура за допомогою інструмента, котрий вставляли усечовий канал, операції звирізання щитоподібної залози і видалення катаракти. Альбукасіс застосовував “клінічні методи, які нині вважаються порівняно сучасними”, щоб полегшувати перебіг складних пологів і лікувати вивих плеча (“Science and Islam-A History”). Вперше почав використовувати бавовняну вату для перев'язок і накладати гіпс для вирівнювання кісток. Також цей лікар описав методи імплантації зубів, виготовлення зубних протезів, вирівнювання зубів ізняття зубного каменю. Трактат Альбукасіса містив перший опис хірургічних інструментів, у ньому були чіткі малюнки близько 200 інструментів і давалися вказівки, як іколи їх використовувати. Вигляд деяких звинайдених ним інструментів за тисячоліття майже не змінився.

Арабські інструменти включають засоби для розтинів тіла та розрізів (*true scissors*, *tonsil guillotine*, *concealed knife*); *ligature* – лігатура, перев'язка (струни гітари вперше використовувалися Разесом для зашивання ран, проте Альбукасіс був першим, хто винайшов і використовував *catgut* – кетгут, шовк та щелепи мурах як механічні зажими для зшивання кишків); *caustic substances* (каустичні речовини) і *cautery* (термокаутер) для гомеостазу; *trocars* – трокар (для парацентезу); *catheters* – катетер (для дренажу при затримці сечі). Цікава етимологія слова *catheter* – походить з арабського *Catha Tair* – пташине перо, порожниста трубка із загостреним кінцем, що використовується для письма); *gauze* (з арабської *Gazza*, де виготовлялася); бинти, що виготовлялися з різних текстильних матеріалів для перев'язування ран чи як джгут при укусах змій; тампони також використовувалися при абсцесах. *Leather bulb syring e-* (з арабської *Zarrag*), срібна трубка обгорнута шлуномком козла – використовувалася для ректальної клізми. *Proctoclysis* (капельна клізма) винайдена Авензоаром для післяопераційного живлення через пряму кишку за допомогою цієї клізми; *urethral dilator* (розширювач уретри) і *lithotrite* (літотриптор) використовувалися Альбукасісом; *gypsum* – гіпс (з арабської *Gyps*, порошок, що ставав твердим під впливом води та вперше застосовувався арабами при переломах), шини також виготовлялися з гранатових дерев; *snare* (від *Sinnara*) – хірургічна петля (для видалення носових поліпів, збільшених мигдаликів, і варикозних вен); трахеостомія (вперше згадана Разесом, виконана Авензоаром на козлах та Альбукасісом успішно на людині). Знання анатомії, анестезії, антисептики та інструментів дало змогу виконувати оперативні втручання та кесарів розтин [6]. Вважаємо, що Альбукасіс відкрив і впровадив багато термінів, які відіграють важливу роль у сфері медицини в сучасному світі.

Висновок. На сучасному етапі дослідженню мови медицини лінгвісти почали приділяти дедалі більше уваги, у світлі її особливого значення, яке вона відіграє у мовній та науковій діяльності. Категорії і поняття певної галузі знань виступають результатом осмислення та узагальнення явищ, фактів, процесів, що відбуваються у мові та які досліджує конкретна галузь науки, а також закріплюються у відповідній термінології. Своєю чергою у терміні відображено прагнення людини до більш раціонального спілкування як в усній, так і письмовій формах. Термінологія являється результатом багатоетапного еволюціонування мови як окремої науки, де з кожним рівнем зростає ступінь впорядкованості термінологічного фонду медицини. Отже, **перспективу подальшого дослідження** впливу арабської мови на англійську медичну термінологію вбачаємо у детальнішому вивченні взаємовпливу латинської та арабської термінологій.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Верхратський С.А. Історія медицини / С.А. Верхратський. – Львів, 1999. – 110с.
2. Исхаков В.И. Ибн-Сина и его античные предшественники. Этюды о здоровье / В.И. Исхаков. – Ташкент. – 1987. – С. 31-32.
3. “Канон врачебной науки”. Абу Али Ибн Сина. – Часть 1. – Ташкент: “Фан” акад.наукресп. Узбекистан, 1994. – С. 5-12.
4. Сорокіна Т.С. Історія медицини у 2-х томах / Т.С. Сорокіна. – Режим доступу: bibliotekar/423/15.htm.
5. Al-Fallouji. History of Arab Surgery. Basic Sciences in Surgery / Al-Fallouji. // Emirates Medical Journal. – Part III, №11. – 1993. – P. 132 – 136.
6. Albucasis. On Surgery and Instruments. // English translation and commentary by M Spink and G Lewis in one volume / Albucasis. – London: The Wellcome Institute of the History of Medicine, 1973.
7. Al-Fallouji. Arabs were skilled in anaesthesia / Al-Fallouji. // British Medical Journal. – №314– 1997. – P. 1128.
8. An etymological dictionary of modern English by Ernest Weekley M.A. – London: John Murray, Albemarle Street W. – 1921.
9. Dzukanova B. A brief outline of the development of medical English / B. Dzukanova. – Bratisl. Lek. Listy, 2002. – №103 (6). – P. 223-227.
10. Rhazes (Abu Bakr Al-Razi). Differential Diagnosis (Kitab Al-Forook Bain Al-Amradh) in one volume edited by Dr. S. Kataya/Rhazes (Abu Bakr Al-Razi). – Aleppo University Press. – 1978.
11. Skinner H.A. The Origin of Medical Terms. (2nd Edition) / H.A. Skinner. – Baltimore: The Williams & Wilkins Company. – 1961. – P. 25, 38-39.
1. Watt W.M. The Influence of Islam on Medieval Europe / W.M. Watt. // Islamic Surveys. – Edinburgh University Press. – № 9. – 1987.
12. Zaidan Ali Jassem. The arabic origins of “body part terms” in English and European languages: a lexical root theory approach / Zaidan Ali Jassem. // International Journal of Current Applied Linguistics and English Literature. – 2013. – №1(1). – P. 3-14.
13. Режим доступу: www.dictionary.com/browse.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Мирослава Шумило – старший викладач кафедри латинської та іноземних мов Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького.

Наукові інтереси: історія англійської мови, розвиток англійської медичної термінології.

ЗМІСТ

НА ПОШАНУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА З НАГОДИ 70-РІЧЧЯ	
З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ДОКТОРА ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК,	
ПРОФЕСОРА, АКАДЕМІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ	
ТАРАСА РОМАНОВИЧА КИЯКА	3
<i>ОЛЕКСАНДР ОГУЙ. ЯКЩО НЕ Я, ТО ХТО Ж?: ТАРАС РОМАНОВИЧ КИЯК:</i>	
<i>ЛЮДИНА, ДІЯЧ, УЧЕНИЙ-ТЕРМІНОЛОГ</i>	6
<i>МАРІЯ ІВАНИЦЬКА. ТАРАСОВІ РОМАНОВИЧУ КИЯКУ – 70! МНОГАЯ ЛІТА!!!</i>	11
<i>ВАСИЛЬ БЯЛИК. СЛОВО ПРО ЮВІЛЯРА</i>	14
<i>ОЛЬГА ШУМЕЙКО. З ЮВІЛЕСМ ВАС, ДОРОГИЙ ТАРАСЕ РОМАНОВИЧУ!</i>	15
<i>КОЛЕКТИВ ФАКУЛЬТЕТУ ІНОЗЕМНИХ МОВ КІРОВОГРАДСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО</i>	
<i>ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА.</i>	
СЛОВО ПРО ДРУГА. ДО 70-РІЧЧЯ ТАРАСА РОМАНОВИЧА КИЯКА.....	16
<i>ТАРАС КИЯК. МОВНА КАРТИНА СВІТУ НАЦІЇ ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ</i>	17
ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ, СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТА МІЖКУЛЬТУРНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ	
<i>СВІТЛАНА АМЕЛІНА. ПЕРЕКЛАД ГАЛУЗЕВИХ ТЕКСТІВ</i>	
<i>(НА МАТЕРІАЛІ ТЕХНІЧНОЇ ПІДМОВИ)</i>	
<i>RICHARD J. BRUNNER, OLEKSANDR BILOUS. „DIE POETISCHE UKRAINE“ VON FRIEDRICH</i>	
<i>BODENSTEDT: ENTSTEHUNGSGESCHICHTE UND EINE ÜBESETZUNGSANALYSE</i>	26
<i>VERA ZIRKA. PECULIARITIES OF MASS MEDIA TEXTS AND ADS: TRAINING STUDENTS TO</i>	
<i>CREATIVE WRITING AND TRANSLATION</i>	33
<i>SABINA MATTER-SEIBEL. INKLUDIERENDE BIBELÜBERSETZUNGEN: AUSGANGSLAGE,</i>	
<i>PROBLEME, REZEPTION IM DEUTSCHSPRACHIGEN RAUM</i>	38
<i>KOSTIANTYN MIZIN. KOGNITIVE OKKASIONELLE METAPHERN IM DEUTSCHEN:</i>	
<i>ÜBERSETZUNGSVERFAHREN INS UKRAINISCHE</i>	44
<i>АНАТОЛІЙ НАУМЕНКО. ПЕРІОДИ ТА ТЕЧІЇ В ЄВРОПОЦЕНТРИСТСЬКІЙ ШКОЛІ</i>	
<i>ПЕРЕКЛАДУ</i>	
	47
<i>ЕЛЕНА ПАНЧЕНКО. КОМПЕНСАЦІЯ ПРИ ПЕРЕВОДЕ:</i>	
<i>АНАЛІЗ ПЕРЕВОДЧЕСКИХ НАХОДОК</i>	
	56
<i>АЛЛА ПАСЛАВСЬКА. ПРО ШТУКУ ПЕРЕКЛАДАННЯ ІВАНА ФРАНКА</i>	59
<i>ВАЛЕРІАН РАМІШВІЛІ. ПРОБЛЕМА ПЕРЕВОДА В СВЕТЕ ФІЛОСОФІЇ</i>	
<i>МАРТИНА ХАЙДЕГГЕРА</i>	
	64
<i>НАТАЛІЯ АБАБІЛОВА. ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ХАРАКТЕРИСТИК АНГЛІЙСЬКОГО</i>	
<i>ІНФІНІТИВУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ</i>	
	70
<i>ТЕТЯНА АНАНКО. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НАЦІОНАЛЬНИХ РЕАЛІЙ</i>	
<i>У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ</i>	
	73
<i>АНДРІЙ БІЛАС. КОМПЕНСАЦІЯ ЯК СПОСІБ ДОСЯГНЕННЯ АДЕКВАТНОГО ПЕРЕКЛАДУ</i>	
<i>НЕЛІТЕРАТУРНОГО МОВЛЕННЯ</i>	
	76
<i>СТЕПАН БОБИНЕЦЬ. ЛІТЕРАТУРНЕ ЗАКАРПАТТЯ КІНЦЯ ХХ-ГО – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ</i>	
<i>У ВИМІРАХ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ</i>	
	81
<i>ТЕТЯНА БОБКОВА. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ СУЧАСНОЇ КОРПУСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ</i>	
	89
<i>КАТЕРИНА БОНДАРЕНКО. МАКРОКОМПОЗИЦІЯ НОВОГО СЛОВНИКА</i>	
<i>СУБСТАНДАРТНОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ</i>	
	93
<i>ОЛЕКСАНДР БОНДАРЕНКО. СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ</i>	
<i>ТЕРМІНОЛОГІЇ ПІДМОВИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ (НА МАТЕРІАЛІ</i>	
<i>АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ СТАНДАРТИЗОВАНИХ ТЕКСТІВ</i>	
<i>КОРПОРАЦІЇ GOOGLE)</i>	
	97
<i>ОЛЕНА БОНДАРЕНКО. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ РЕАЛІЙ ЯК ЧАСТИНИ</i>	
<i>БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ</i>	
	103
<i>ОЛЕНА ВЕЛИКОДСЬКА. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ</i>	
<i>ПРИСУДКА У ПЕРЕКЛАДІ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ</i>	
	107
<i>ОЛЬГА ВОЛЧЕНКО. ФОРЕНІЗАЦІЯ ТА ДОМЕСТИКАЦІЯ ЯК СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ</i>	
	111
<i>КАМИЛЛА ВОРОНИНА. РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ КАК МЕТОД АНАЛІЗА</i>	
<i>ПЕРЕВОДА ЛЕКСИЧЕСКОГО НОНСЕНСА</i>	
	114

<i>ВІКТОРІЯ ВОСТРЕЦОВА</i> . АДАПТАЦІЯ В АУДІОВІЗУАЛЬНОМУ ПЕРЕКЛАДІ	120
<i>НАТАЛІЯ ГОМОН</i> . СТИЛІСТИСНИЙ АСПЕКТ ВІДТВОРЕННЯ ПЕРСОНІФІКАЦІЇ В ІСПАНСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....	124
<i>СВІТЛАНА ГРУШКО</i> . ПЕРЕКЛАД ЯК ПРОЦЕС МІЖМОВНОЇ І МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ПРАГМАТИЧНІ ВІДНОСИНИ В ПЕРЕКЛАДІ	129
<i>ОЛЬГА ГОСУДАРСЬКА</i> . ТЕРМІНОМЕТАФОРИ НА ПОЗНАЧЕННЯ УРІВНОВАЖУВАЛЬНИХ МЕХАНІЗМІВ У РОМАНСЬКИХ ТА СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ	133
<i>ОЛЕКСАНДРА ДЕЙЧАКІВСЬКА</i> . СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛЕКСИКИ У РОМАНІ ДЖ.КУЛИК КІФЕР «МІД І ПОПІЛ».....	137
<i>МАРГАРИТА ДОРОФЄВА</i> . ПСИХОАНАЛІЗ І ПЕРЕКЛАД (НІМЕЦЬКО-РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКІ ПАРАЛЕЛІ).....	140
<i>SANIYA KABDRGALINOVA</i> . CONTRASTIVE ANALYSES: HIGHLIGHTING PECULIARITIES OF INTERROGATIVE SENTENCES IN THE KAZAKH AND ENGLISH LANGUAGES	147
<i>OLEKSANDR KALNYCHENKO, NATALIA KALNYCHENKO</i> . UKRAINIAN CONTRIBUTION TO TRANSLATION STUDIES.....	149
<i>ЯНА КАМЫШНИКОВА</i> . ПРИЕМЫ ПЕРЕВОДА АНГЛИЙСКИХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИХ СЛОВСОЧЕТАНИЙ НА РУССКИЙ ЯЗЫК.....	154
<i>ОЛЕНА КАРАСЕНКО</i> . ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ І ТЛУМАЧЕННЯ ВІДІМЕННИКОВИХ ДЕРИВАТИВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЧОЛОВІКІВ У СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ. 157	
<i>ІРИНА КАРПА</i> . ДО ПИТАННЯ ФУНКЦІЙ ЕЛЕКТРОННИХ ТЕКСТІВ ІНФОРМАЦІЙНО- ДОВІДКОВОГО СЕРВІСУ YANOO!ANSWERS.....	162
<i>ДАР'Я КАСЯНЕНКО</i> . ТЕРМІН ЯК ОДИНИЦЯ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА	167
<i>ДАР'Я КАСЯНЕНКО, ВІКТОРІЯ КОРЖИК</i> . ДО ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ: ЗІСТАВНИЙ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ	171
<i>НАТАЛІЯ КОВАЛЕНКО</i> . КАЛЬКУВАННЯ ТЕРМІНІВ МАРКЕТИНГУ У КОНТИНУУМІ ПРОЦЕСУ ЗАПОЗИЧЕННЯ: НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ АСПЕКТ	174
<i>ГАЛИНА КУЗЕНКО</i> . ПЕРЕКЛАД ЯК ЕЛЕМЕНТ МІЖМОВНОЇ ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	178
<i>ВІКТОРІЯ КУЛИКОВА</i> . ПЕРЕКЛАД ФРАНЦУЗЬКИХ ФІТОНІМІВ: КУЛЬТОРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	182
<i>НАТАЛІЯ ЛАЛЯН</i> . СУЧАСНА НІМЕЦЬКА ТЕРМІНОСИСТЕМА ТУРИЗМУ В ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ АСПЕКТІ	187
<i>ОКСАНА МАТВІЙШИН</i> . РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА У МІЖМОВНІЙ КОМУНІКАЦІЇ: ТВОРЧЕ КРЕДО АННІ-ГАЛІ ГОРБАЧ.....	190
<i>АЛЛА МІЩЕНКО</i> . АНАЛІЗ УКРАЇНОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДІВ ТЕКСТІВ ТЕХНІЧНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ	194
<i>TETIANA NEKRIACH</i> . LITERARY ANALYSIS AT THE PRE-TRANSLATION STAGE (MARRIAGE PATTERNS IN CH.DICKENS'S "DAVID COPPERFIELD")	205
<i>ТЕТЯНА ОЛІЙНИК</i> . ВІДТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СПЕЦИФІКИ ПОРІВНЯНЬ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ПРОЗОВОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....	209
<i>ОЛЕНА ОЛІЙНИЧЕНКО</i> . ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЕКСПРЕСИВНИХ ТА СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ: ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ (НА ПРИКЛАДІ РОСІЙСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ В. СКОТТА «АЙВЕНГО»).....	214
<i>ПЕТРО ОСИПОВ</i> . ДО ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ЛІТЕРАТУРНОГО ТЕКСТУ В КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	218
<i>ВОЛОДИМИР ПАВЛИК</i> . СТИЛІСТИЧНА ТОНАЛЬНІСТЬ ТЕКСТУ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ПЕРЕКЛАДУ	222
<i>РОКСОЛАНА ПОВОРОЗНЮК</i> . ВІДТВОРЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ МЕДИЧНОГО ДИСКУРСУ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ.....	225
<i>ОЛЕНА РОМАНЕНКО, ЗОЯ ГУМЕНЮК</i> . НАВЧАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНОЛОГІЇ ФАХОВОГО НІМЕЦЬКОМОВНОГО ТЕКСТУ.....	229
<i>ОЛЬГА СЫТЕНКО</i> . ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ТЕКСТОВ БИЗНЕС-ДОКУМЕНТАЦИИ: КОНТРАКТ КАК ОДИН ИЗ ВИДОВ ДЕЛОВЫХ БУМАГ.....	233

<i>МИРОСЛАВА СЛИВКА. УКРАЇНСЬКІ ІСТОРИКО-ВІЙСЬКОВІ РЕАЛІЇ В АНГЛОМОВНИХ ВИДАННЯХ</i>	237
<i>НАТАЛІЯ СНІЖКО. ДИНАМІКА ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧ. ХХІ СТ. (НАПРЯМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЛЬНОГО ЛЕКСИКОГРАФІЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ)</i>	242
<i>БОГДАН СТАСЮК, СЕРГІЙ СТЕЦЬ. ПЕРЕКЛАДАЦЬКА СТИЛІЗАЦІЯ У ВІДТВОРЕННІ КОРОТКОЇ ПРОЗИ РЕД'ЯРДА КІПЛІНГА</i>	249
<i>ИРИНА СУИМА. ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА КОНТРАКТОВ С РУССКОГО НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК</i>	253
<i>МАРИНА ТАРНАВСЬКА. ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ПРИХОВАНИХ СМИСЛІВ ОПОВІДАНЬ СЕЛІНДЖЕРА ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ ДЖ.Д. СЕЛІНДЖЕРА “JUST BEFORE THE WAR WITH THE ESKIMOS”)</i>	257
<i>ВІКТОРІЯ ТЕСЛЯ. ВІДМІННІСТЬ МІЖ ПЛАНОМ ВИРАЖЕННЯ І ПЛАНОМ ЗМІСТУ ВИГУКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ</i>	262
<i>МАРІЯ ТКАЧІВСЬКА. ВСТАВНІ СЛОВА І МОВНЕ ТАБУ (ПРО ЩЕ ОДНУ ПРОБЛЕМУ ПЕРЕКЛАДУ ЛИХОСЛІВ'Я)</i>	266
<i>ОЛЕНА ФАДЄЄВА. МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ ВТІЛЕННЯ АВТОРСЬКОГО ЗАДУМУ В ПРОФЕСІЙНОМУ ДИСКУРСІ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ</i>	271
<i>ОЛЬГА ФЕДОРЕНКО. ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ СТАЛИХ ДІЄСЛІВНО-СУБСТАНТИВНИХ СПОЛУЧЕНЬ</i>	275
<i>ГАННА ХАЦЕР. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ-СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ ПІДМОВИ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ</i>	278
<i>ОКСАНА ЧАЙКА, АНАСТАСІЯ САВІНОВА. ЕКОНОМІЧНІ ТЕРМІНИ-ВІДПОВІДНИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ</i>	282
<i>НАТАЛІЯ ЧЕПЕЛЮК, ГАЛИНА КУЗНЕЦОВА. НЕКОТОРЫЕ ТИПЫ ТРУДНОСТЕЙ АНГЛИЙСКОГО СЛОВОУПОТРЕБЛЕНИЯ ПРИ ПЕРЕВОДЕ НАУЧНЫХ ТЕКСТОВ КОНФЕРЕНЦИЙ</i>	286
<i>ГАЛИНА ШЕВЦІВ. „DICHTUNG UND WAHRHEIT” Й. В. -ГЕТЕ: ЗАУВАГИ ДО ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ НАЗВИ АВТОБІОГРАФІЇ</i>	292
<i>АНЖЕЛІНА ШИШКО, МАРИНА ЗУБАХІНА. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДАЧІ АНГЛІЙСЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ</i>	295
<i>ЛАРИСА ЯРОВА. АНГЛІЙСЬКІ ЕТНОНІМИ ТА ЕТНОФОБІЗМИ В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДУ</i>	298
<i>АННА АЛЬШЕВА. ПЕРЕКЛАДНІСТЬ ГІПЕРТЕКСТУ: НАРИС ПРОБЛЕМАТИКИ</i>	303
<i>НАТАЛІЯ БІЛОУС. ПЕРЕКЛАДНІСТЬ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТЕОЛОГІЧНИХ ТЕКСТІВ У ТЕОРЕТИКО-ТЕОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ</i>	307
<i>ОЛЬГА БІЛОУС. ІВАН ТУРГЕНЄВ ТА КСЕНОФОНТ КЛИМКОВИЧ ЯК ПЕРЕКЛАДАЧІ КЛАСИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ: ІСТОРИЧНИЙ ПОГЛЯД</i>	312
<i>ЛІЛІЯ БОНДАРЕНКО. СТРУКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕЯКИХ ВИДІВ ВІЙСЬКОВО-ДИПЛОМАТИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД</i>	314
<i>ИРИНА ГАМАН. KONTRASTIVE PHRASEOLOGIE UKRAINISCH-DEUTSCH AM BEISPIEL DES ROMANS VON M. STELMACH „DIE AUFRECHTEN UND DIE FALSCHEN“ („PRAVDA I KRYVDA“)</i>	317
<i>НАТАЛІЯ ГОЛУБЕНКО. ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДНОСТІ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ</i>	322
<i>ЮЛІЯ ГРИЩЕНКО. ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПЕРЕКЛАДУ ДРАМАТИЧНИХ ТВОРІВ: ЛІТЕРАТУРНІСТЬ ТА СЦЕНІЧНІСТЬ</i>	325
<i>ТЕТЯНА ДАВИДЮК. ОСОБЛИВОСТІ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ПІСЕНЬ В АНІМАЦІЙНИХ ФІЛЬМАХ</i>	329
<i>ІВАН ДЕЙНЕКО. ВІДТВОРЕННЯ ПОРІВНЯННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ Ч. ДІКЕНЗА «ПРИГОДИ ОЛІВЕРА ТВІСТА»</i>	332
<i>ИРИНА ДЕЙНЕКО. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ОПИСІВ ПРИРОДИ В ТРИЛОГІЇ ДЖ. ГОЛЗВОРЗІ «САГА ПРО ФОРСАЙТІВ»</i>	336
<i>НАТАЛІЯ ДЬОМОВА. ВІДТВОРЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РИМУВАННЯ ШЕКСПІРОВОЇ ДРАМИ “THE TRAGEDY OF KING RICHARD II” В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ВАЛЕНТИНА СТРУТИНСЬКОГО</i>	339
<i>ОЛЬГА ЗІМОНОВА. НАВЧАЛЬНИЙ ПЕРЕКЛАД ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ ВИВЧЕННЯ МОВИ У ВНЗ</i>	348

<i>ЯРОСЛАВА ІВАСКІВ. РІВНІ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ В ТЕКСТАХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ (В ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ АСПЕКТІ)</i>	351
<i>ТАМАРА ІЩЕНКО. ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ФАХОВИХ ТЕКСТІВ СПОРТУ</i>	354
<i>ОЛЕНА КАСЬЯНЕНКО. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПОЕТИЧНИХ ЗАГАДОК У РОМАНАХ ДЕНА БРАУНА «КОД ДА ВІНЧІ» ТА «ЯНГОЛИ І ДЕМОНИ»</i>	359
<i>АНДРІЙ КОЗАЧУК. ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ ТА ЗМІСТУ ГЛОСАРІЮ ЗБІРОК ПЕРЕКЛАДІВ РОМИ ФРАНКО (НА ПРИКЛАДІ ЗБІРОК “FROM DAYS GONE BY”, “BROTHER AGAINST BROTHER”, “BETWEEN THE TRENCHES”)</i>	363
<i>ІРИНА КУЧЕРЕНКО. ПРОБЛЕМА ЛІНГВОЕТНІЧНОГО БАР’ЄРУ В ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ ПРОЦЕСІ</i>	367
<i>ЛІЛІЯ КУШНІР. ЗМІСТОВЕ ВІДТВОРЕННЯ ПОЕЗІЙ ІЗ РОМАНУ ДЖ. Р. Р. ТОЛКІНА „THE LORD OF THE RINGS” В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ</i>	371
<i>НАТАЛІЯ ЛЄПУХОВА. ФУНКЦІОНАЛЬНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ВІРШІВ У МЕЖАХ ПРОЗОВОГО ТЕКСТУ КАЗКИ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД</i>	377
<i>МАР’ЯНА ЛИСЮК. ДЕВІАЦІЇ В ПЕРЕКЛАДІ НЕВЕРБАЛЬНИХ НЮАНСІВ ПОВЕДІНКИ ГЕРОЇВ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДІВ РОМАНУ В. НАБОКОВА «ЛОЛІТА»)</i>	381
<i>НАТАЛІЯ МАТКІВСЬКА. ТРУДНОЩІ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ ІДІОЛЕКТУ ПЕРСОНАЖІВ АНІМАЦІЙНИХ ФІЛЬМІВ</i>	386
<i>КАТЕРИНА ПАНАСЕНКО. АНАЛІЗ АДЕКВАТНОСТІ ВІДТВОРЕННЯ СИМВОЛІКИ ВІРША РОБЕРТА ФРОСТА “COME IN” В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ М. СТІХИ ТА В. МАРАЧА</i>	389
<i>АЛІНА ПАСТЕРНАК. ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ЗАГОЛОВКІВ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗИ У «ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВОМУ ВІСНИКУ» (1898-1932)</i>	395
<i>ВІКТОРІЯ ПОЛЬЩИКОВА. ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ЗНАЧЕНЬ ФОРМ УМОВНОГО СПОСОБУ ДІЄСЛОВА ПРИ ПЕРЕКЛАДІ АНГЛОМОВНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕКСТІВ</i>	399
<i>ОЛЬГА ПОМОЗОВА. ОНОМАСТИЧНІ ПСЕВДОРЕАЛІЇ ЯК ОБ’ЄКТ ПЕРЕКЛАДУ</i>	403
<i>ОКСАНА ПРИГОДІЙ. ВПЛИВ НАЦІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НА ПІДСВІДОМОМУ РІВНІ ПЕРЕКЛАДАЧА ПРИ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ Ф.С. ФІЦДЖЕРАЛЬДА «ВЕЛИКИЙ ГЕТСБІ»</i>	407
<i>YANINA ROMANENKO, IRYNA GRYSHAN. MACHINE TRANSLATION AS THE MOST EFFICIENT TOOL BOTH FOR COMMUNICATION AND PROFESSIONAL TRANSLATION</i>	411
<i>ВІКТОРІЯ СЛАБОУЗ. ДО ПИТАННЯ ПРО ЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАЛЬНОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ ТА ЖАНРОВО-ТИПОЛОГІЧНУ КЛАСИФІКАЦІЮ СЛОВНИКІВ</i>	415
<i>ОЛЕНА СМОКВИНА. ВІДОБРАЖЕННЯ В ПЕРЕКЛАДІ МОВЛЕННЄВОГО ПОРТРЕТУ ЕЛІЗИ ДУЛІТЛ ЗА П’ЄСОЮ БЕРНАРДА ШОУ «ПІГМАЛІОН»</i>	420
<i>НАТАЛІЯ ФЕРЕНС. ФОРМА ТА ЗМІСТ У ПЕРЕКЛАДІ: ЄЙТСІВСЬКІ ВІРШІ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ О.МОКРОВОЛЬСЬКОГО</i>	424
<i>ЄЛЕНА ХАЙДЕР. ЕМОТИВИ ЯК РИСА ІДІОСТИЛЮ Г.ГЕССЕ ТА СПОСОБИ ЇХ ПЕРЕДАЧІ У ПЕРЕКЛАДАХ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ І РОСІЙСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ)</i>	429
<i>ЮЛІЯ ШУЛЬЖЕНКО. ЗАСТОСУВАННЯ КАТЕГОРІАЛЬНОГО ПІДХОДУ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ДРАМАТИЧНИХ ТВОРІВ (НА МАТЕРІАЛІ ДРАМИ Т. СТОПАРДА «РОЗЕНКРАНЦ І ПІЛЬДЕНСТЕРН МЕРТВІ»)</i>	433
<i>ОЛЬГА ШУМ. ПОСТАТЬ АННІ-ГАЛІ ГОРБАЧ В УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ</i>	438
<i>АННА ЩЕРБАК. ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ ГІПЕРЛЕКТУ ХУДОЖНЬОГО ПЕРСОНАЖУ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДІВ Оповідання ДЖ. Д. СЕЛІНДЖЕРА “FOR ESMÉ – WITH LOVE AND SQUALOR”)</i>	442
<i>ОЛЕНА ЮРЧЕНКО. ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ ЗМІСТ ГЕТЕРОВАЛЕНТНОГО ПЕРЕКЛАДУ</i>	447
<i>ЯРИНА ЯЦЮК. ОБ ІНТЕРПРИТАЦІЇ ПЕРЕВОДА ЗАГОЛОВКА РОМАНА ГРЕЙС МАККЛІН “THE LAND OF DECORATION”</i>	450
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ	456
<i>СЕРГІЙ ДАНИЛЮК, ПЕРСОНАЛЬНИЙ САЙТ СУЧАСНИХ ФІЛОЛОГІВ: ПРИНЦИПИ ЙОГО ПОБУДОВИ</i>	456
<i>BRIAN J. CARELESS. PRAKTISCHE UND PRAGMATISCHE ÜBERLEGUNGEN ZUM PHÄNOMEN DER UNÜBERSETZBARKEIT IN ENGLISCH UND DEUTSCH</i>	461
<i>НАТАЛІЯ АКИМОВА. ПРОБЛЕМА РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ</i>	473

<i>ОЛЕНА ВЯЛИКОВА. МОДЕЛЮВАННЯ ЯК МЕТОДИКА АНАЛІЗУ ТЕКСТУ ТА ВИДИ МОДЕЛЕЙ</i>	476
<i>ОЛЬГА ДЕМИДЕНКО, ОКСАНА ГОРБАТЮК. СУЧАСНІ КОМП'ЮТЕРНІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ СИСТЕМИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД</i>	480
<i>ЛЕСЯ БЕСПАЛЬЧЕНКО. ТЕРМІНОЛОГІЧНА БАЗА ДАНИХ ЯК ПРОГРЕСИВНА МОДЕЛЬ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ У ФАХОВІЙ СУБМОВІ ЯДЕРНОЇ БЕЗПЕКИ</i>	484
<i>ТАТЬЯНА ЛАНОВАЯ. ЛИНГВОСТРАНОВЕДЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ В ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКОЙ КАРТИНЕ РОССИИ</i>	489
СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ, ВЗАЄМОДІЯ Й КОНТАКТУВАННЯ МОВ	493
<i>ЛЮБОВЬ КОПЧУК. ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ОБИХОДНО-РАЗГОВОРНЫХ СУБСИСТЕМ В РАЗЛИЧНЫХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ВАРИАНТАХ И РЕГИОНАХ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА</i>	493
<i>NATALIA ORECHOVA, OLGA OBUCHOVA. ÜBERBLICK ZUR ETHNISCHEN IDENTITÄT DER RUSSLANDDEUTSCHEN IN GLAZOV</i>	498
<i>ЕВГЕНИЙ СТЕПАНОВ. МЕСТО И РОЛЬ СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ СТУДЕНТОВ-РУСИСТОВ В ОВЛАДЕНИИ ПРОФЕССИЕЙ СЛОВЕСНИКА</i>	501
<i>ЮРИЙ ШЕПЕЛЬ. НАЦИОНАЛЬНОЕ САМОСОЗНАНИЕ: БАЗА ФОРМИРОВАНИЯ И СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЕ СТИМУЛЫ РАЗВИТИЯ</i>	505
<i>ГАЛИНА ЄВСЄЄВА. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В ДЕРЖАВІ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА</i>	509
<i>HUBERT MICHAEL BRUNNER. ALTSÄCHSISCHE BIBELDÜCTUNG: H E L I A N D</i>	515
<i>РУФАТ БАВДИНОВ. ЯЗЫК ВНЕ ЗАКОНА: ПРОБЛЕМЫ БИЛИНГВАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ В СИНЬЦЗЯН-УЙГУРСКОМ АВТОНОМНОМ РАЙОНЕ</i>	520
<i>АННА ВУСИК. ПРЕДМЕТ И ОСНОВНЫЕ ПОНЯТИЯ СОЦИОЛИНГВИСТИКИ</i>	525
<i>ОЛНА НВОЗДУАК. DIE DEUTSCHEN VON TRANSKARPATIEN: SOZIOLOGISTISCHER ASPEKT</i>	529
<i>НАТАЛЯ ГОНЧАР. ЛЕКСИКА РОДИЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ У БОЛГАРСЬКИХ ДІАЛЕКТАХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ</i>	535
<i>МАРІЯ КИРИЛЮК. ПЛЮРИЦЕНТРИЗМ НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ: ЛІНГВАЛЬНІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ</i>	540
<i>ЛИНА МАЕВСКАЯ. НЕОЛОГИЗМЫ-ЗАИМСТВОВАНИЯ КАК СЛЕДСТВИЕ СОЦИАЛЬНОЙ ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА</i>	543
<i>КАРИНА МЕЛЕЖИК. ПРОБЛЕМЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЛИНГВА ФРАНКА В ПОЛИЭТНИЧНОМ И ПОЛИКУЛЬТУРНОМ МИРЕ</i>	547
<i>НАДЕЖДА ПОЖИДАЕВА. ЕВРОПЕЙСКАЯ РАЗНОВИДНОСТЬ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА, ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ЕЁ РАЗВИТИЯ</i>	553
<i>ОКСАНА ПРИСЯЖНЮК. МУЛЬТИЛИНГВИЗМ КАК СОЦИАЛЬНЫЙ ФЕНОМЕН ОБЩЕСТВА</i>	558
<i>ZHANNA SYMACHEVSKA, NATALIA ORINICH. ON THE HISTORY AND SOME PECULIAR FEATURES OF SCOTS WHEN COMPARED TO SCOTTISH AND STANDARD ENGLISH</i>	561
<i>ТЕТЯНА ЛЕЛЕКА. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АНГЛОАМЕРИКАНІЗМУ ФЛЕШМОБ У МОВІ УКРАЇНСКИХ ТА РОСІЙСЬКИХ ЗМІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ</i>	564
<i>ОЛЕКСАНДР РОМАНЕНКО. ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ДИВЕРГЕНТНИХ РИС В АВСТРІЙСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ВАРІАНТІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ</i>	569
<i>VERA FABER. MENRSPRACHIGKEIT ALS ZEICHEN DER „NICHT-SPRACHIGKEIT“ AM BEISPIEL DEUTSCHSPRACHIGER TEXTE DER UKRAINISCHEN AVANTGARDE</i>	574
<i>ЗІНАЇДА БАНДУРКО. СОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАПОЗИЧЕНИХ СЛІВ У СКЛАДІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ</i>	576
<i>ТЕТЯНА ВЕЙДА. СУГЕСТИВНИЙ ВПЛИВ У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ</i>	580
<i>ЮЛІЯ ВЕРЕЩАК. ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ В АВСТРАЛІЇ</i>	583
<i>ОЛЕНА ПІНЬКОВСЬКА. СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ ІНТЕНСИВНОСТІ В МОЛОДІЖНОМУ ФРАНКОМОВНОМУ СОЦІОЛЕКТІ</i>	586
<i>МАРИНА ЧЕСНОКОВА. СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЧИ И ПОВЕДЕНИЯ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ ОСНОВНЫХ ВОЗРАСТНЫХ ГРУПП</i>	591
<i>МИРОСЛАВА ШУМИЛО. ВПЛИВ АРАБСЬКОЇ МОВИ ТА КУЛЬТУРИ НА РОЗВИТОК АНГЛІЙСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ</i>	595

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:
Філологічні науки
(мовознавство)

ВИПУСК 126

*«Наукові записки. Серія: Філологічні науки» внесені до списку видань,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень
(постанова Президії ВАК України від 10.03.2010 р. № 1-05/2)*

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15525–4097Р від 22.06.2009 р.
«Наукові записки. Серія: Філологічні науки»

СВІДОЦТВО ПРО ВНЕСЕННЯ СУБ'ЄКТА ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ
ДО ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ ВИДАВЦІВ,
ВИГОТІВНИКІВ І РОЗПОВСЮДЖУВАЧІВ ВИДАВНИЧОЇ ПРОДУКЦІЇ
Серія ДК № 1537 від 22.10.2003 р.

Підписано до друку 27.01.2014. Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсет.
Друк різнограф. Ум.др.арк. 62. Наклад 300. Зам. № 7416.

РЕДАКЦІЙНО–ВИДАВНИЧИЙ ВІДДІЛ
Кіровоградського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
25006, Кіровоград, вул. Шевченка, 1.
Тел.: (0522) 28 59 84.
Факс.: (0522) 24 85 44
E-Mail.: mails@kspu.kr.ua

